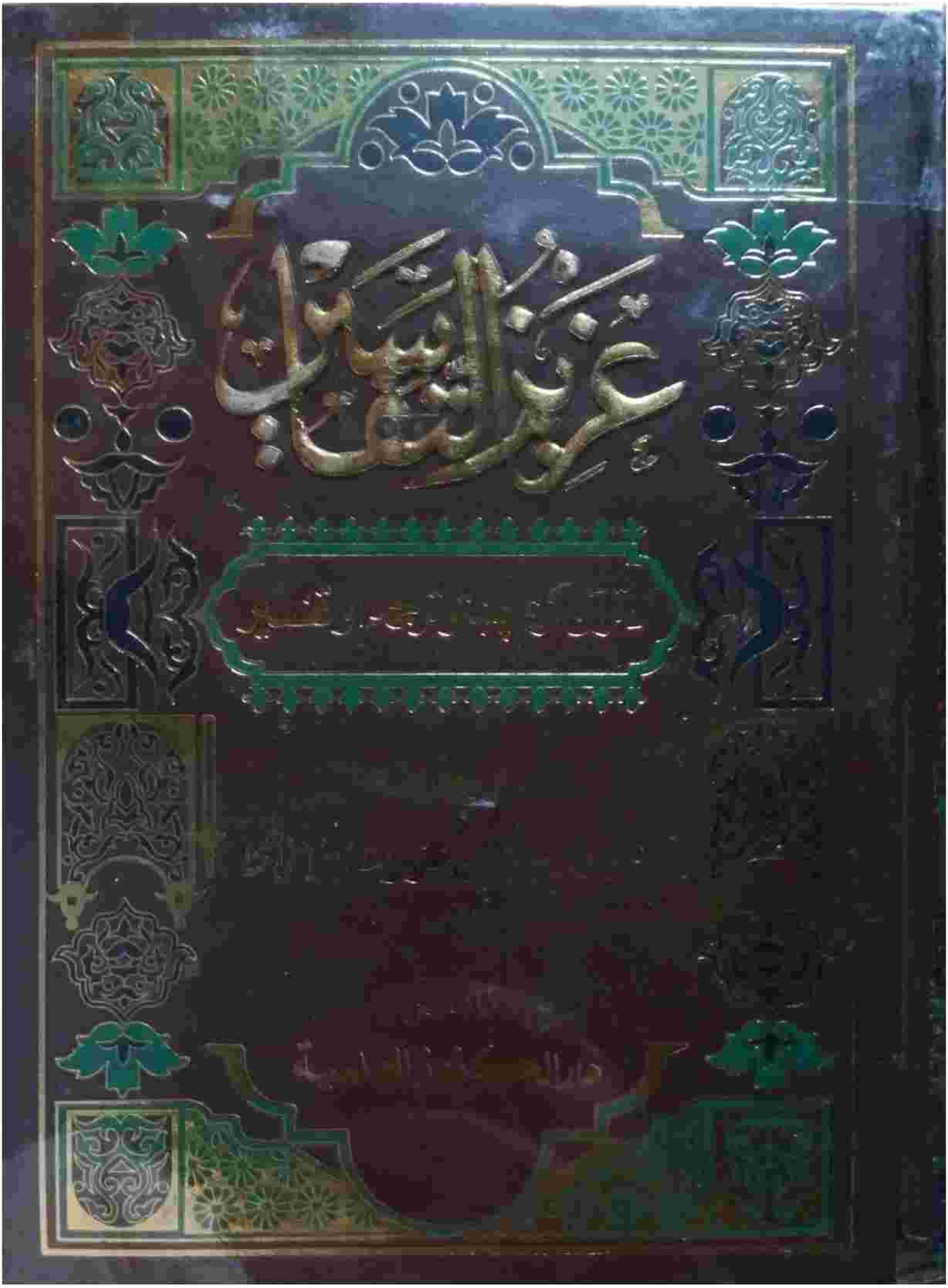
د میرویس اباسین لخوا سکین شو

بسم الله الرحمن الرحيم

- د دې کتاب ليکنه د الله ﷻ په توفيق په دار الهجرة (پېښور - پاکستان) کې په ١٤١١/٢/٣ هـ ق = ١٣٦٩/٦/٢ هـ ش نېټه د جمعې د شپې په دوه بجو پيل، او په ١٤٢٦/٤/١٢ هـ ق = ١٣٨٤/١/٣١ هـ ش نېټه پای ته ورسيده.
- په ١٤٢٩/١/١ هـ ق= ١٣٨٦/١٠/٢٠ هـ ش نېټه يې بيا کتنه، تصحيح او ډيزاين ترسره شوه او د الله ﷻ په فضل چاپ ته چمتو شو.
- له شروع نه تر پايه ورباندې اوولس کاله، څلور مياشتې او اوولس ورځې تيرې شوې، البته په دې حساب کې هغه مياشت د دبرشو ورځو په لحاظ نيولې شوې ده.
- کمپوز: مولوي تبيان الحق عزيز حقاني. تصحيح: قاضي اسامه عزيز، د (دکتور اظهار الحق عزيز، نبراس الحق عزيز او حذيفه عزيز) په همکارۍ. ډيزاين: نبراس الحق عزيز، د حذيفه عزيز په همکارۍ.

څلورم چاپ

١٤٣٧ هـ ق / ١٣٩٥ هـ ش

د اړيکو پتې:

١) بريښناليک azizultafasir@gmail.com

٢) ګرځنده تلفون (٠٠٩٢٣٠٠٥٨٤٦٣٥١)، (٠٠٩٢٣١٦٥٢٧٩٣٠٣)

د لاسته راوړلو پتې:

١) رشيديه کتب خانه ، کابل، افغانستان

ګرځنده تلفون (٠٧٧١٩٦١٠٢٨)، (٠٧٩٠٩٦٢٨٠٧)

٢) رشيديه کتب خانه ، صدف پلازه، محله جنګي، د قصه خواني شاته، پېښور، پاکستان.

تلفون (٠٩١٢٥٦٥٥٣٨)

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿ أَفَرَءَيۡتُمُ ٱللَّٰتَ وَٱلۡعُزَّىٰ ١٩ وَمَنَوٰةَ ٱلثَّالِثَةَ ٱلۡأُخۡرَىٰٓ ٢٠ أَلَكُمُ ٱلذَّكَرُ وَلَهُ ٱلۡأُنثَىٰ ٢١
تِلۡكَ إِذٗا قِسۡمَةٞ ضِيزَىٰٓ ٢٢ إِنۡ هِيَ إِلَّآ أَسۡمَآءٞ سَمَّيۡتُمُوهَآ أَنتُمۡ وَءَابَآؤُكُم مَّآ أَنزَلَ ٱللَّهُ بِهَا
مِن سُلۡطَٰنٍۚ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ وَمَا تَهۡوَى ٱلۡأَنفُسُۖ وَلَقَدۡ جَآءَهُم مِّن رَّبِّهِمُ ٱلۡهُدَىٰٓ
٢٣ أَمۡ لِلۡإِنسَٰنِ مَا تَمَنَّىٰ ٢٤ فَلِلَّهِ ٱلۡأٓخِرَةُ وَٱلۡأُولَىٰ ٢٥ وَكَم مِّن مَّلَكٖ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ لَا
تُغۡنِي شَفَٰعَتُهُمۡ شَيۡـًٔا إِلَّا مِنۢ بَعۡدِ أَن يَأۡذَنَ ٱللَّهُ لِمَن يَشَآءُ وَيَرۡضَىٰٓ ٢٦ إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا
يُؤۡمِنُونَ بِٱلۡأٓخِرَةِ لَيُسَمُّونَ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةَ تَسۡمِيَةَ ٱلۡأُنثَىٰ ٢٧ وَمَا لَهُم بِهِۦ مِنۡ عِلۡمٍۖ إِن يَتَّبِعُونَ
إِلَّا ٱلظَّنَّۖ وَإِنَّ ٱلظَّنَّ لَا يُغۡنِي مِنَ ٱلۡحَقِّ شَيۡـٔٗا ٢٨ ﴾

[۱۹] (ای مشرکانو! مونږ ته) خبر راکړئ چې ایا نو تاسو د لات او عُزی (په نومونو بوتانو) ته.

[۲۰] او (هم) د مناة (په نامه) دریم وروستني بوت ته (د بنات الله لقب ورکوئ او د عبادت مستحق یې گڼئ)؟

[۲۱] ایا ستاسو دپاره نارینه (اولادونه) دي او الله ﷻ ته ښځینه (اولادونه) دي؟.

[۲۲] دغه (وېش) په دغه وخت کښې بې عدالته وېش دی (او د بې انصافۍ او نواقصو څخه ډک دی).

[۲۳] دا بوتان نه دي مگر محض نومونه دي چې تاسو او ستاسو پلرونو (پرې) نومولي دي (او هیڅ واقعیت نه لري او عقل یې نه شي قبلولی او په دې باندې علاوه) الله ﷻ ورباندې (د ثبوت په هکله) هیڅ دلیل نه دی نازل کړی (که بالفرض واقعیت یې درلودی نو په نقلي دلیل به یې ضرور ثبوت موندلی وی).

(نو په همدې بنیاد) مشرکان پیروي نه کوي مگر د گومان (خیال) او د هغه شي کوم چې د دوی نفسونه یې غواړي، حال دا چې دوی ته د خپل رب ﷻ د پلوه پوره لارښودانه ورغلې ده (خو دوی د پښو لاندې کړې ده او په وهمیاتو پسې ځغلي).

[۲۴] ایا انسان ته هغه شی شته (لاس ته ورځي) د کوم چې آرزو کوي؟

[۲۵] (دغـې نه ده) ځکه چې خاص الله ﷻ لره وروستنۍ دنیا او اولنۍ دنیا ده (په دواړو کښې فقط د همده ﷻ حکم چلېږي او بس).

[۲۶] (د همدې کبله) په اسمانونو کښې څومره ډېرې پرښتې دي چې شفاعت یې (هیچا ته) د هیڅ شي گټه نه شي رسولی، مگر د هغه څخه وروسته چې الله ﷻ ورته د هغه چا دپاره اجازه وکړي کوم ته یې چې اراده وشي او (په شفاعت کولو یې) راضي شي. (حال دا چې د کفارو شفاعت ته نه الله ﷻ اراده کوي او نه ورباندې راضي کېږي).

[۲۷] یقیناً کوم کسان چې په ورووستني کور باندې باور نه کوي هرومرو هغوی پرښتې د ښځینه مخلوق په نوم سره نوموي (او د بنات الله لقب ورکوي).

[۲۸] حال دا چې هغوی ته په دغه (نومولو) باندې هیڅ (عقلي او نقلي) علم شتون نه لري. (بلکې) هغوی پیروي نه کوي مګر د ګومان (او وهم)، او یقیناً ګومان (او وهم) د حق (او واقعیت) څخه هیڅ شی نه شي افاده کولی (او حقیقت ته هیڅ تغیر نه شي کولی).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې د اسلام د دین حقانیت او عجیبه کیفیات نازل شوي وه او په دې ایتونو کښې د مشرکانو د خرافي دین خو ټکو ته اشاره کېږي، ترڅو هغوی د مقایسې په توګه د خپل دین په بطلان باندې اعتراف وکړي. نو حاصل یې داسې راځېږي چې:

ای پیغمبره! مشرکان مخاطب کړه او د پوښتنې په توګه ورته ووایه چې:

۱ـ ای مشرکانو! ایا نو تاسو د اسلامي دین په حقانیت باندې د پوهېدلو سره-سره د بوتانو عبادت ته ادامه ورکوئ؟ یا په بل عبارت: ایا تاسو د لات او عُزیٰ په نومونو او هم د ورووستني درېم منات په نوم بوتانو عبادت کوئ حال دا چې په ثبوت باندې یې ستاسو په لاس کښې هیڅ برهان او دلیل نشته؟

۲ـ ایا ستاسو دپاره نارینه اولادونه غوره برېښي حال دا چې همدا ستاسو په نزد د الله ﷻ دپاره زنانه اولادونه دي چې پرښتو ته بلا دلیله د لورګانو لقب ورکوئ؟. دغه وېش په دغه وخت کښې چې ستاسو د ګومان مطابق دی، ډېر بد وېش او بد قسمت دی، چې په حقیقت کښې خپلو خانونو ته په الله ﷻ باندې فضیلت ورکوئ. ایا دغه کار الله ﷻ ته په کم نظر کتل نه دي چې د یو پلوه د ولدیت په ثابتولو د جنایت مرتکب وګرځېدلئ؛ او د بله پلوه مو د تحقیر او سپک نظر جنایت په غاړه واخست؟.

۳ـ ای مشرکانو! حقیقت دا دی چې ستاسو بوتان نه دي مګر محض نومونه دي چې تاسو او ستاسو پلرونو ورباندې اینښي دي او هیڅ واقعیت نه لري، او دا ځکه چې واقعیت هغه شی درلودلی شي په کوم باندې چې الله ﷻ څه دلیل او برهان نازل کړی وي، لکه څنګه یې چې د اسلام د دین په واقعیت باندې نازل کړی دی. اما د دغو بوتانو او باطلو معبودانو په واقعیت باندې الله ﷻ هیڅ دلیل نه دی نازل کړی او نه یې په ثبوت کوم دلیل شته.

۴ـ نو ای پیغمبره! په همدې بنیاد مشرکان د هیڅ ثابت شي پیروي نه کوي مګر د خپل ګومان پیروي کوي او په هغه شي پسې روان دي او ورپسې خغلي کوم یې چې نفسونه او شهوتونه غواړي. حال دا چې همدوی ته د خپل رب ﷻ د پلوه ښه پوره هدایت ورغلی دی او په براهینو سره ورته حقاني دین نازل شوی دی، خو دوی ورته شا کړې ده او په باطلو پورې کلک نښتي دي.

۵ـ مشرکان خو د دې کبله د بوتانو عبادت ته ادامه ورکوي چې د شفاعت کولو تمه ورته لري، حال دا چې هره یوه آرزو واقعیت نه شي موندلی.

يا په بل عبارت: ايا انسان ته هر هغه شی لاس ته ورځي د کوم چې آرزو کوي؟ واقعيت دا دی چې د دنيا او آخرت کارونه ټول د الله ﷻ د ارادې پورې اختصاص لري، نو بدون د ده ﷻ د ارادې څخه نه په دنيا کښې ګټه او تاوان صورت نيولی شي او نه په آخرت کښې کوم شی په درد خوري او ځوک خپلې آرزو ته رسېدلی شي.

۶ـ نو د همدې کبله په اسمانونو کښې څومره ډېرې لوړ رتبه پرښتې دي چې په آخرت کښې يې شفاعت کول هيڅ ته ګټه نه شي رسولی او نه د چا په درد دوا کېږي، مګر هله چې الله ﷻ ورته د شفاعت کولو اذن وکړي، او پوره واضحه ده چې د الله ﷻ د پلوه د هغه چا په هکله د شفاعت کولو اذن صورت نيسي کوم ته چې الله ﷻ اراده وکړي او کوم ته چې همدی ﷻ په شفاعت کولو راضي شي، حال دا چې الله ﷻ نه د کفارو شفاعت ته اراده کوي او نه يې په شفاعت کولو باندې خوښ او راضي دی، او دا ځکه چې هغوی په دنيا کښې د توحيد عقيده نه وه خپله کړې او په شرکي عقيده کلک وه.

۷ـ ای پيغمبره! کوم کسان چې په آخرت عقيده نه لري د هغوی کفريات يوازې په بوت پرستی کښې منحصر نه دی بلکې هغوی نورې کفري خبرې هم کوي. د مثال په توګه: هغوی وايي چې لات، عُزی، مناة درېواړه بوتان د الله ﷻ لورګانې دي، او همدارنګه هغوی په پرښتو باندې هم د ښځينه مخلوق اطلاق کوي او وايي چې دوی د الله ﷻ لورګانې دي، حال دا چې الله ﷻ په ﴿لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ﴾ باندې موصوف دی.

په دې باندې علاوه هغوی ته د خپلې ذکر شوې خبرې په ثبوت باندې څه علم نشته چې د کوم عقلي يا نقلي دليل څخه يې سرچينه اخستې وي او نه هغوی د پرښتو د خلق په وخت کښې موجود وه چې په خپلو سترګو يې ليدلې وي. بلکې فقط هغوی پرته د کوم دليله د ګومان او وهم پيروي کوي حال دا چې دغه کار د حق څخه هيڅ شی نه شي افاده کولی او نه حقيقت او واقعيت ته څه بدلون ورکولی شي.

توضيحات

۱ـ که څه هم مشرکانو ډېر بوتان درلودل خو په ﴿ أَفَرَءَيْتُمُ ٱللَّٰتَ ﴾ الآية- کښې د درېو بوتانو نومونه ځکه ياد کړی شوه چې دا ډېر مشهور وه او په عبادت يې ډېر خلک اخته وه.

۲ـ د دغو درېواړو بوتانو (اللَّات، الْعُزَّى، الْمَنَاة) په ارتباط مفسرينو کرامو په متعددو لحاظونو سره بحثونه کړي دي[1]، د مثال په توګه: ځينو يې صرفي تحليل (اشتقاق) ته توجه کړې ده او په دغو نومونو سره يې د نومولو وجوهو ته اشاره کړې ده، ځينو يې اشکال شرحه کړي دي چې څنګه-څنګه څېرې يې درلودې، ايا مشرکانو په خپلو لاسونو جوړ کړي وه او که صنعت پکښې څه دخل نه

(۱) روح المعاني ج۲۷ ص۵۵؛ تفسير القرطبي ج۱۷ ص۱۰۰؛ تفسير الكشاف ج۴ ص۴۲۳؛ تفسير القاسمي ج۱۵ ص۲۳۹؛ تفسير الطبري ج۲۷ ص۶۰؛ اللباب في علوم الكتاب ج۱۸ ص۱۷۷

درلود بلکې اصلي ډېرې او ونې وې؟ او بالآخره ذکر شوي بوتان په کومو کومو وطنونو کښې معبودان ګرځولی شوي وه او په کومو کومو ځايونو کښې يې موقعيت درلود او داسې نور.

خو مونږ په همدې اړوند فقط د لاندې څلورو ټکو په ليکلو باندې اکتفاء کوو:

اول: د اُحد د غزا په پای کښې أبو سفيان ـچې په دغه وخت کښې د "رضي الله عنه" لايق نه وهـ په صحابه وو کرامو ﷺ باندې غږ وکړ چې: "لَنَا الْعُزَّى وَلَا عُزَّى لَكُمْ" يعنې مونږ د عُزی په نوم بوت لرو او تاسو عُزی نه لرئ. نو نبي کريم ﷺ مجاهدينو ته جواب ورزده کړ چې ووايي: «اللهُ مَوْلَانَا وَلَا مَوْلَى لَكُمْ»[۱] يعنې الله ﷻ زمونږ ناصر (مددګار) دی او تاسو ته ناصر نشته.

دوهم: د جاهليت په زمانه کښې د همدغو بوتانو په نامه هم مشرکانو سوګندونه يادول او په همدې باندې عادت شوي وه، چې د اسلام څخه وروسته به هم د ځينو په ژبه بلا اختياره کله-کله دغه ډول سوګندونو جريان پيدا کاوه. نو د همدې کبله نبي کريم ﷺ ورته په يوه حديث کښې ارشاد وفرمايه چې: «مَنْ حَلَفَ فَقَالَ فِي حَلِفِهِ وَاللَّاتِ وَالْعُزَّى فَلْيَقُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ»[۲] يعنې هر چا چې د سوګند يادولو په وخت کښې بلا اختياره په لات او عُزی باندې سوګند ياد کړ نو سمدستي دې د توحيد کلمه ووايي او د شرکي وخت عادت دې ورباندې د منځه يوسي.

دريم: کله چې مکه معظمه فتحه شوه نو ذکر شوي درېواړه بوتان د نبي کريم ﷺ په امر د مجاهدينو په لاس ميده ميده شوه او د منځه لاړه[۳].

څلورم: د وخت مشرکانو لکه څنګه چې پرښتو ته د بنات الله لقب ورکاوه همدارنګه يې ذکر شوي درېواړه بوتان هم په همدغه لقب باندې بلل[۴]؛ د همدې کبله الله ﷻ د دغو بوتانو د نومونو په تعقيب د ﴿ أَلَكُمُ ٱلذَّكَرُ وَلَهُ ٱلْأُنثَىٰ ﴾ ايت هم نازل کړ.

نحوي تحليلونه

۳ـ په دې مقام کښې بايد لاندې تحليلونه په نظر کښې ونيولی شي:

الف: په ﴿ أَفَرَءَيْتُمُ ٱللَّٰتَ ﴾ کښې د ﴿ أَفَرَءَيْتُم ﴾ کلمه ـلکه څنګه چې مونږ د الله ﷻ په توفيق د [الأنعام: ۴۰] ايت لاندې ليکلي دي ـ د "أَخْبِرُونِي" معنی ورکوي، چې دوه مفعوله غواړي: لومړی مفعول يې په دې مقام کښې د خپلو معطوفاتو سره د ﴿ ٱللَّٰتَ ﴾ کلمه ده، او په دوهم مفعول کښې يې مفسرينو کرامو متعدد اقوال کړي دي[۵] مونږ ته پکښې دا غوره برېښي چې دوهم مفعول به يې مقدر وي چې په "أَهُنَّ بَنَاتُ اللهِ" سره ترې تعبير کېدلی شي.

---

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۵۷۹
(۲) صحيح البخاري ص۲ ص۷۲۱
(۳) تفسير ابن كثير ج۴ ص۲۵۴
(۴) المحرر الوجيز ج۱۵ ص۲۶۷
(۵) تفسير ابي السعود ج۸ ص۱۵۸؛ تفسير القاسمي ج۱۵ ص۲۴۲

ب: په ﴿ وَمَنَوٰةَ ٱلثَّالِثَةَ ٱلۡأُخۡرَىٰٓ ﴾ کښې د "أُخۡرَىٰ" کلمه لاندې دوه احتماله درلودلی شي:
اول: چې دا کلمه د "آخَر" ـ لکه "آزر" ـ دپاره مونثه وګڼله شي[۱]، په دې تقدير به د "مَنَاةَ" دپاره د ﴿ ٱلثَّالِثَةَ ﴾ غونډې تاکيدي صفت وګرځي چې دواړه صفتونه د "مغايرة" معنی ورکوي کوم چې پوره واضحه دی او بيان ته څه اړتيا نه لري.
دوهم: چې دا کلمه د "آخِر" ـ لکه "کَتِف" ـ دپاره مونثه کلمه وګڼله شي چې د وروسته پاتې (حقير) معنی ورکوي[۲].
د ذکرو شوو تحليلونو په نظر کښې نيولو سره به يې د معنی حاصل داسې راوځيږي چې:
ای مشرکانو! د دې څه وروسته چې د الله ﷻ د عالي شان بيان مو واورېد اوس موږ ته خبر راکړئ چې ايا دغه بوتان ـ چې مناة بوت يې په شمېر کښې درېيم او مغاير او هم وروسته پاتې بوت دی، خو په ناتوانۍ او حقارت کښې درېواړه يو برابر دي ـ بنات الله جوړېدلی شي او د عبادت لياقت درلودلی شي؟ ايا تاسو د خپلو ځانونو دپاره نارينه اولادونه خوښوئ او ستاسو په ګومان د الله ﷻ دپاره لورګانې دي چې پرښتې دي او ذکر شوي بوتان دي؟.
ج: په ﴿ تِلۡكَ إِذٗا قِسۡمَةٞ ضِيزَىٰٓ ﴾ کښې د ﴿ تِلۡكَ ﴾ کلمه هغه "قِسۡمَة" ته اشاره ده په کوم باندې چې وړاندېنی کلام دلالت کوي. او د ﴿ ضِيزَىٰٓ ﴾ کلمه پکښې د "ضَيۡز" ـ لکه "بَيۡع" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، چې د جور (ظلم) او بې عدلۍ معنی ورکوي[۳].
يعنې ای مشرکانو! کله چې تاسو د الله ﷻ په هکله دغسې ويشل وکړه نو تاسو د بې عدالتۍ او بې انصافۍ په لاره روان شوئ او د يوې سپينې سترګې د پاسه مو بله سپينه سترګي اختياره کړه چې ولد مو ورته نسبت کړ او په ولد کښې مو بيا ورته لورګانې تجويز کړې.

ماثور تفسير

۴ـ نبي کريم ﷺ دا ايت شريف ﴿ أَمۡ لِلۡإِنسَٰنِ مَا تَمَنَّىٰ ﴾ ډېر ښه تفسير کړی دی چې فرمايلي يې دي: «إِذَا تَمَنَّى أَحَدُكُمْ فَلْيَنْظُرْ مَا يَتَمَنَّى فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي مَا يُكْتَبُ لَهُ مِنْ أُمْنِيَّتِهِ»[۴] يعنې کله چې ستاسو يو کس څه آرزو کوي نو ودې ګوري چې د څه شي آرزو کوي (قابل د ورکړې ده او که نه؟) ځکه چې يقيناً شان دا دی چې نوموړی کس نه پوهېږي چې د ده دپاره به د آرزو کړی شوي شي څخه څومره برخه وليکلی شي (او وربه کړی شي)؟.

﴿ فَأَعۡرِضۡ عَن مَّن تَوَلَّىٰ عَن ذِكۡرِنَا وَلَمۡ يُرِدۡ إِلَّا ٱلۡحَيَوٰةَ ٱلدُّنۡيَا ۝٢٩ ذَٰلِكَ مَبۡلَغُهُم مِّنَ

---

(۱) روح المعاني ج۲۷ ص۵۶
(۲) لسان العرب ج۴ ص۱۵؛ نظم الدرر ج۷ ص۳۲۲
(۳) المحرر الوجيز ج۱۵ ص۲۶۷؛ اللباب في علوم الكتاب ج۱۸ ص۱۸۳
(۴) مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۲۷۸

ٱلْعِلْمِ ۚ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِۦ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ ٱهْتَدَىٰ ﴿٣٠﴾ وَلِلَّهِ مَا فِى
ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ لِيَجْزِىَ ٱلَّذِينَ أَسَٰٓـُٔوا۟ بِمَا عَمِلُوا۟ وَيَجْزِىَ ٱلَّذِينَ أَحْسَنُوا۟
بِٱلْحُسْنَى ﴿٣١﴾ ٱلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٰٓئِرَ ٱلْإِثْمِ وَٱلْفَوَٰحِشَ إِلَّا ٱللَّمَمَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ وَٰسِعُ ٱلْمَغْفِرَةِ ۚ
هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنشَأَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ وَإِذْ أَنتُمْ أَجِنَّةٌ فِى بُطُونِ أُمَّهَٰتِكُمْ ۖ فَلَا تُزَكُّوٓا۟
أَنفُسَكُمْ ۖ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ ٱتَّقَىٰٓ ﴿٣٢﴾ ﴾

[۲۹] (ای پیغمبره!) نو ته د هغه چا څخه ځنګ وکړه کوم چې زمونږ د ذکر (قرآن کریم) څخه مخ اړوي او د حقیر (او نږدې) ژوند څخه پرته نور څه نه غواړي. (او دا ځکه چې:)

[۳۰] د پوهې د حیثه د دوی د رسېدلو ځای (فقط) دغه (حقیر ژوند) دی (په اخروي امورو نه پوهېږي). یقینًا ستا رب ﷻ همدې په هغه چا باندې ډېر ښه پوهېږي کوم چې د ده ﷻ د لارې څخه بې لارې شوی دی او همدې ﷻ په هغه چا باندې هم ډېر ښه پوهېږي کوم چې په سمه لاره روان دی.

[۳۱] او یوازې په الله ﷻ پورې هغه مخلوقات (د ملکیت په حیث) اختصاص لري کوم چې په اسمانونو کښې موجود دي او کوم چې په ځمکو کښې شتون لري.

(نو الله ﷻ د همدغه کامل قدرت او کامل ملکیت په بنیاد) د دې دپاره (قیامت قائموي) ترڅو هغو کسانو ته په خپلو کړو وړو سره جزا ورکړي کومو چې بدی کړې دي (او د جنایتونو مرتکب شوي دي) او هغو کسانو ته په ښایسته مراتبو سره جزا ورکړي کومو چې احسان کړی وي (او خپله عقیده او عمل یې سوچه ګرځولې وي).

[۳۲] (دا محسنین) هغه کسان دي کوم چې د لویو ګناهونو او بې شرمه ګناهونو څخه ډډه کوي مګر وړې ګناهونه (چې دا ورته د دې کبله عفوه کړی شوي دي چې:) یقینًا ستا رب ﷻ د پراخه مغفرت درلودونکی دی.

(ای خلکو!) همدی ﷻ لا په هغه وخت کښې په تاسو باندې پوهېد کله یې چې تاسو د ځمکې څخه (د آدم ﷺ په پیدا کولو سره په اول خل) پیدا کړئ، او په هغه وخت کښې هم کله چې تاسو د مورګانو په ګېډو کښې پټ (پراته) وئ (او هر یوه د جنین لقب درلود).

نو تاسو خپل ځانونه (په قول سره د الله ﷻ په حضور کښې) مه تزکیه کوئ (بلکې په عمل سره یې تزکیه کړئ)، الله ﷻ په هغه چا باندې ډېر ښه علم لري کوم چې (لږ یا ډېر او یا بالکل د ګناهونو څخه) خپل ځان بچ ساتلی وي (او په هر حیث یې تقوی خپله کړې وي).

د مطلب خلاصه

د مشرکانو د کفریاتو د بیان څخه وروسته په دې ایتونو کښې د ارشاداتو مخ نبي کریم ﷺ ته

اړولی شوی دی چې حاصل یې داسې رانخېژي:
ای پیغمبره! د خپلې تسلي دپاره لاندې ارشاداتو ته متوجه شه:
۱ـ څرنګه چې مشرکان عناد نیولی دی او د شرکي عقیدې څخه لاس نه اخلي نو د هغه چا څخه مخ واړوه او ناندری، ورسره مه وهه (خپل قیمتي وخت وربانديې مه ضائع کوه) کوم چې د لاندې خاصیتونو درلودونکي دي:
الف: چا چې زمونږ ذکر (قرآن کریم) ته شا کړې وي او د جادو او کوډو نوم ورباندې ږدي.
ب: چا چې دغه حقیر ژوند اصلي هدف نیولی وي او آخرت یې بالکل هېر کړی وي بلکې د دغه نږدې ژوند څخه پرته د بل هیڅ شی اراده نه لري او د هیڅ شي پرواګیر نه وي. یا په بل عبارت: د چا چې دغه د حقیر ژوند کارونه او مزې چړچې د پوهې منتهي وي او د دې څخه وړاندې د هیڅ پوهې درلودونکی نه وي او همدارنګه نه غواړي چې دغه ډول پوهه ترلاسه کړي.
۲ـ ای پیغمبره! د دغسې خلکو په بې ایمانۍ باندې خکه ډېر مه غمژن کېږه چې ستا رب ﷻ په هغه چا باندې ډېر ښه پوه دی کوم چې د همده ﷻ د لارې څخه بې لارې شوي دي، حال دا چې ستا رب ﷻ په هغه چا باندې هم د ښې پوهې درلودونکی دی کوم چې په سمه لاره روان وي او ستا ارشادات یې قبول کړي وي.
۳ـ او دا خکه چې د هغو ټولو مخلوقاتو ملکیت په الله ﷻ پورې اختصاص لري کوم چې په اسمانونو کښې شتون لري او هم کوم چې په ځمکو کښې موقعیت لري، نو د همدغه کامل ملکیت او کامل قدرت په اساس به د قیامت ورځ قائمه کړي ترڅو:
الف: هغو کسانو ته په خپلو بدو عملونو سره جزا ورکړي کومو چې بدي کړې وي او خپله عقیده او عمل یې د جنایتونو څخه نه وي تصفیه (تزکیه) کړی.
ب: او هغو کسانو ته په ډېرو ښایسته مراتبو سره بدله ورکړي کومو چې د عقیدې او عمل په هکله ښایسته لاره غوره کړې وي او په شریعت باندې کلک ولاړ وي.
۴ـ البته دغه په ښایسته لارې باندې تلونکي د هغو کسانو څخه عبارت دي چې:
الف: کومو چې توحیدي عقیده خپله کړې وي او په همدغې عقیدې باندې کلک وي.
ب: کوم چې د کبیره ګناهونو او هم د بې شرمه معاصیوو څخه خان په څنګوي. مګر د صغیره ګناهونو ارتکاب د هغوی د ښایسته مراتبو په ورکړه باندې کوم اغیز نه اچوي چې ستا د رب ﷻ مغفرت ډېر پراخه دی. که نه نو د صغیره ګناهونو په ارتکاب باندې به یې هم نیولي وی او په دې تقدیر به د معصومو بندګانو څخه پرته هیڅوک د نیونې څخه نه وي بچ شوی. او دا خکه چې:
۵ـ په تاسو باندې خپل رب ﷻ ډېر ښه کامل علم لري بلکې تاسو لا ورته په هغه وخت کښې معلوم وئ په کوم کښې بې چې تاسو د آدم ﷺ په پیدایښت سره د ځمکې څخه پیدا کړئ. او په هغه وخت کښې مو هم ورته حالات ښه پوره معلوم وه کله چې تاسو د مورګانو په ګېډو کښې د

بچیانو په حیث قرار درلود او د یوه حالت څخه بل حالت ته په حرکت کښې وئ. نو ستاسو د پیدایښت او طبیعت سره د صغیره ګناهونو ارتکاب ډېر نژدې دی او څه فاصله ترې نه لري.

۶ـ نو ای بنیادمانو! څرنګه چې الله ﷻ ته ستاسو ټول حالات ښه پوره څرګند دي او په هغه چا باندې ډېر ښه پوهېږي ګوم چې د تقوی خاوند وي، برابره ده چې تقوی یې عقیدوي ښه لري او که عملي، نو تاسو خپل خانونه مه تزکیه کوئ او د الله ﷻ په وړاندې د تقوی دعوی مه کوئ.

توضیحات

۱ـ د ذکرو شوو ایتونو څخه د ږومبنیو دواړو ایتونو مضمون ته نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې د خپل اُمت د تعلیم دپاره اشاره کړې ده او فرمایلي دي چې: «وَلَا تَجْعَلِ الدُّنْيَا أَكْبَرَ هَمِّنَا وَلَا مَبْلَغَ عِلْمِنَا»[۱] یعني ای الله! ته زمونږ دپاره دنیا ډېر مهم مطلوب ونه ګرځوې او نه یې زمونږ د علم (پوهې) منتهي وګرځوې، چې آخرت هېر کړو او ټولې هلې ځلې مو په دنیا پورې خانګړې ګرزولې وي.

څو نکات

۲ـ په ﴿ٱلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٰٓئِرَ ٱلْإِثْمِ وَٱلْفَوَٰحِشَ﴾ الآیة- کښې باید لاندې نکاتو ته توجه وکړه شي:

الف: د "الْفَوَاحِش" کلمه د "فَاحِشَة" جمعه ده او د الله ﷻ په توفیق د [آل عمران:۱۳۵] ایت لاندې پوره شرحه شوې ده چې د هغو ګناهونو څخه عبارت ده چې بدي یې د حده زیاته وي او هر څوک یې پېژني، څه لرې نه ده چې په بې شرمه ګناهونو سره ترې تعبیر وکړی شي.

ب: په ﴿إِلَّا ٱللَّمَمَ﴾ کښې د "إِلَّا" توری د منقطعي استثناء دپاره دی[۲].

ج: د "لَمَم" کلمه د لږوالي دپاره وضعه شوې ده لکه چې عرب وايي: "فُلَانٌ يَفْعَلُ كَذَا لَمَمًا" یعني فلانی سړی دغه کار کله-کله کوي، او هم وايي: "زِيَارَتُهُ إِلْمَامٌ"[۳]. یعني د فلاني سړي زیارت ډېر لږ دي.

د: د "لَمَم" کلمه علماوو کرامو په دې مقام کښې په متعددو معناوو سره تفسیره کړې ده چې تقریباً شپږو ته رسېږي[۴]، مګر ظاهره دا ده چې دلته ترې وړې ګناهونه (صغائر) مطلب شي[۵].

هـ: هو! کله-کله یې په مطلق ګناه باندې هم اطلاق کېږي لکه چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «إِنْ تَغْفِرْ اللَّهُمَّ تَغْفِرْ جَمًّا وَأَيُّ عَبْدٍ لَكَ لَا أَلَمَّا»[۶] یعني ای الله! چې ته مغفرت کوې نو ډېر مغفرت وکړه او دا ځکه چې ستا دپاره کوم یو بنده دی چې هیڅ ګناه یې نه وي کړې (الا من شاء الله). یا په بل عبارت: ستا د شان سره د ډېرو ګناهونو مغفرت زیات تناسب لري چې مهرباني دې ډېره پراخه ده.

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۸۸
(۲) روح المعاني ج۲۷ ص۶۲
(۳) مفردات الرغب ص۴۷۴
(۴) زاد المسير ج۷ ص۲۳۲
(۵) تفسير القاسمي ج۱۵ ص۲۴۹
(۶) جامع الترمذي ج۲ ص۱۶۴

و: د ورې ګناه او د غټې ګناه د فرق په باب مونږ د [النساء: ۳۱] ایت لاندې ښه تحقیقي بحث کړی دی والحمد لله ﷻ، چې بیا تحقیقولو ته یې څه اړتیا نه ګورو.

نو د ایت شریف مضمون به داسې راوځېږي چې: محسنان هغه کسان دي کوم چې د کبیره ګناهونو څخه عمومًا او د بې شرمه کبیره وو ګناهونو څخه خصوصًا اجتناب کوي مګر صغیره ګناهونه ورته د الله ﷻ د پلوه عفوه دي، خو د دې کبله نه چې دا ډول ګناهونه معاصي نه دي بلکې د دې کبله ورته عفوه دي چې یقینًا ستا د رب ﷻ مغفرت ډېر پراخه دی.

تزکیه څه معنی؟

۳ـ په ﴿فَلَا تُزَكُّوٓاْ أَنفُسَكُمْ﴾ کښې د ﴿فَلَا تُزَكُّوٓاْ﴾ کلمه د "تَزْكِيَة" ـلکه "تکرمة"ـ څخه إشتقاقه شوې ده چې په ډېرو معناوو سره یې أستعمال موندلی دی لکه زیادت او برکت، تصفیه او ستاینه او داسې نور[۱].

د خپل ځان تزکیه دوه صورتونه درلودلی شي[۲]:

الف: یو ډول په فعل سره تزکیه ده، او په ایت شریف کښې دا ډول مطلب نه ده بلکې د هر چا فریضه ده چې خپل ځان په صالحو عملونو او طاعتونو سره تزکیه او تصفیه کړي. الله ﷻ همدغه ډول ته داسې اشاره کړې ده چې: ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّىٰهَا﴾ [الشمس:۹] یعنې یقینًا هغه چا کامیابي مونده کړه چې خپل نفس یې (په طاعتونو او عبادتونو سره) تزکیه او تصفیه کړه.

ب: بل ډول په قول سره تزکیه ده، چې په ایت شریف کښې همدغه ډول تزکیه ممنوعه ګرځولې شوې ده او په بل ایت کښې ورته داسې اشاره شوې ده چې: ﴿قُلْ أَتُعَلِّمُونَ ٱللَّهَ بِدِينِكُمْ﴾ [الحجرات:۱۶] یعنې ای پیغمبره! اعرابو ته (د الله ﷻ د پلوه) ووایه چې: ایا تاسو بل چا ته نه بلکې الله ﷻ ته د خپل دین ښودانه کوئ (چې مونږ کامل مؤمنان یاستو) حال دا چې الله ﷻ په هغو ټولو مخلوقاتو باندې پوره علم لري کوم چې په اسمانونو کښې دي او کوم چې په ځمکو کښې دي.

لنډه دا چې د الله ﷻ په وړاندې د خپل ځان تزکیه کول جواز نه لري، اما د بندګانو په وړاندې د ضرورت په وخت کښې او د څه اصلاحي موخې په ملحوظ جائزه ده خو په دې شرط چې تکبر او ریاکاري ورسره ملګرتیا ونه لري. د ښه وضاحت دپاره لاندې ټکي ولولئ:

اول: الله ﷻ د یوسف ؑ څخه حکایت نازل کړی دی چې: ﴿إِنِّى حَفِيظٌ عَلِيمٌ﴾ [یوسف:۵۵] یعنې ای پاچا! ما په خزانو باندې وټاکه، یقینًا زه ښه ساتونکی (امانتګر او په مالي چارو کښې) ښه پوه یم.

دوهم: نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا

(۱) لسان العرب ج۱۴ ص۳۵۸
(۲) مفردات الراغب ص۲۱۸

فَخْرَ»[۱] يعنې زه به د قيامت په ورځ د آدم ﷺ د اولادې (د ټولو بنيادمانو) غوره (مشر) يم، حال دا چې (ماته وربانديې) هيڅ فخر (تكبر) نشته.

دريم: د خپل ځان ځخه د اتهام او تهمت د مخنيوي په غرض هم د خپل ځان تزكيه بدكار نه دى چې نبي كريم ﷺ فرمايلي دي: «مَنْ قُتِلَ دُونَ مَالِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ»[۲] يعنې هرڅوک چې د خپل مال ځخه په دفاع كښې ووژل شي نو هغه شهيد دى. (چې د خپل مال ځخه دفاع شرعي حق دى حال دا چې د خپل پت او عزت ساتل د مال ځخه په رتبه كښې وړاندې دي).

د مؤمن ورور تزكيه كول

۴ـ كه څوک وايي چې د خپل ځان ځخه په غير د بل مؤمن ورور يا خور تزكيه څه حكم لري؟

مونږ وايو چې: د دغې موضوع حكم د ملحوظاتو او حالاتو په نظر كښې نيولو سره مختلف دولونه لري، چې وضاحت يې لاندې لوستلى شي:

الف: د يوه حديث لنډ مضمون دى چې يو خل أم العلاء رضي الله عنها د عثمان بن مظعون ﷺ جنازه ـچې په مهاجرينو كښې لومړنى جنازه وه ـ مخاطبه كړه چې: زه په تاباندې شهادت اداء كوم (زما دې سوګند وي) چې يقينا ته الله ﷻ معزز او مكرم ګرځولى يې.

نبي كريم ﷺ ذكره شوې تزكيه رده كړه او تزكيه كوونكې بي بي رضي الله عنها ته يې وويلې چې: «وَمَا يُدْرِيكِ أَنَّ اللهَ قَدْ أَكْرَمَهُ»[۳] يعنې او ته څه شي پوه كړې چې (يقينًا) الله ﷻ عثمان بن مظعون ﷺ مكرم ګرځولى دى؟.

ب: نبي كريم ﷺ په يوه حديث كښې فرمايلي دي چې: «مَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَادِحًا أَخَاهُ لَا مَحَالَةَ فَلْيَقُلْ أَحْسِبُ فُلَانًا وَاللهُ حَسِيبُهُ وَلَا أُزَكِّي عَلَى اللهِ أَحَدًا»[۴] يعنې هرڅوک چې د خپل ورور ضرور مدحه كوونكى (تزكيه كوونكى) وي، نو ودې وايي چې زه په فلاني باندې (دغسې) ګومان كوم او الله ﷻ يې حساب كوونكى دى (چې هر څه ورته معلوم دي) او زه په الله ﷻ باندې (په يقين سره) هيڅوک نه تزكيه كوم.

ج: په تزكيه كښې مبالغه هم جواز نه لري او دا ځكه چې يوه ورځې نبي كريم ﷺ واورېده چې يو سړى د بل كس ستاينه كوي او په مدحه كښې مبالغه كوي، نو نبي كريم ﷺ وويلې چې: «أَهْلَكْتُمْ أَوْ قَطَعْتُمْ ظَهْرَ الرَّجُلِ»[۵] يعنې تاسو (په دغې مبالغې سره د دين په لحاظ) سړى هلاک كړ او يا مو ملا ورماته كړه.

---

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۶۰۳

(۲) جامع الترمذي ج۱ ص۲۶۱

(۳) صحيح البخاري ج۱ ص۱۶۶؛ مسند احمد بن حنبل ج۱۰ ص۴۰۹

(۴) صحيح البخاري ج۱ ص۳۶۶

(۵) صحيح البخاري ج۲ ص۸۹۵

د: که تزکیه کوونکی باور لري چې په تزکیه باندې یې مؤمن ورور تکبر نه خپلوي او په اصطلاح خان ترې نه ورکېږي (چې د معنوي هلاکت سره مخامخ شي) نو مناسبه مدحه یې جائزه ده.

د ښه وضاحت دپاره د نبي کریم ﷺ سره د آبو بکر ﷺ لاندې مباحثه ولولئ:

نبي کریم ﷺ: هرڅوک چې خپل لنګ د تکبر د کبله په ځمکه راکاږي (او د ښنګرو څخه یې ښکته کړي) نو الله ﷻ به ورته د قیامت په ورځ (د رحمت) نظر ونه کړي.

آبو بکر ﷺ: ای د الله رسوله! یقیناً زما د لنګ یوه څنډه (بلااختیاره) زوړندېږي (او د ښنګرو څخه ښکته کېږي) مګر چې حفاظت یې وکړم (او ورته متوجه شم، ایا زه هم په ذکر شوي وعید کښې شامل یم).

نبي کریم ﷺ: «إِنَّكَ لَسْتَ مِمَّنْ يَصْنَعُ ذَلِكَ خُيَلَاءَ»[١] یعنې یقیناً ته د هغو کسانو څخه نه یې کوم چې دغه کار د تکبر د کبله کوي (نو ته په وعید کښې شامل نه یې).

ه: امیر المؤمنین ته جائزه ده چې د خپل مقرر کړی شوی حاکم یا قومندان تزکیه وکړي ترڅو یې اطاعت ته عوام خلک او مجاهدین غاړې کېږدي چې اختلاف پیدا نه شي. لاندې مثال یې ولولئ:

أسامه بن زید ﷺ د یوې غزا دپاره د مجاهدینو مشر ټاکلی شوی وه خو خلکو ورباندې خپله ناخوښي څرګنده کړې وه، نو نبي کریم ﷺ ـ په یوه حدیث کښې ـ دغه ناخوښي رده کړه او نوموړی صحابي ﷺ یې داسې تزکیه کړ چې: «...وَإِنَّ ابْنَهُ هَذَا مِنْ بَعْدِهِ لَأَحَبُّ النَّاسِ إِلَيَّ فَاسْتَوْصُوا بِهِ خَيْرًا فَإِنَّهُ مِنْ خِيَارِكُمْ»[٢] یعنې یقیناً زید بن حارثه ﷺ د امارت دپاره لیاقت درلود او ماته ډېر ګران وه، او یقیناً د ده زوی (أسامه بن زید ﷺ) د هغه د وفات څخه وروسته ماته ډېر ګران (او محبوب) دی نو تاسو د ده په هکله د خیر توصیه قبوله کړئ (او اطاعت یې وکړئ) ځکه چې نوموړی ستاسو د غوره کسانو څخه دی.

و: مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الحجرات:١٢] ایت لاندې په دلایلو سره لیکلي دي چې: په ځینو مواردو کښې غیبت کول جواز لري. په دې مقام کښې ورباندې وراضافه کوو چې په همغو مواردو کښې په همغو دلایلو سره تزکیه هم جائزه ده، لکه راویان، شاهدان او داسې نور. نو هیله ده چې هلته یو ځل مراجعه وکړی شي.

په اشارې سره تزکیه

۵ـ په ایت شریف کښې هغه تزکیه هم د ممنوعیت په حیث شمولیت لري کومه چې د اشارې په توګه صورت ونیسي[٣]، او دا ځکه چې زینب بنت آبي سلمه ﷺ وایي چې: په ماباندې خپل پلار د بَرَّة (نېکه ښځه) نوم ایښی وه، خو نبي کریم ﷺ زما پلار ته ارشاد وکړ چې: «لَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمُ اللهُ أَعْلَمُ

---

(١) سنن النسائي ج٢ ص٢٩٨
(٢) مسند احمد بن حنبل ج٢ ص۴٣۵
(٣) روح المعاني ج٢٧ ص۶۴

بِأَهْلِ الْبِرِّ مِنْكُمْ» یعنې تاسو خپل ځانونه مه تزکیه کوئ، الله ﷻ په اهل البر (د نېکیو په خاوندانو) باندې ډېر ښه پوهېږي. نو بیا هغه وویل چې «مَا نُسَمِّيهَا؟» څه نوم پرې کېږدو؟. نبي کریم ﷺ ورته وفرمایل چې: «سَمُّوهَا زَيْنَبَ»[۱] زینب نوم پرې کېږدئ.

"زَيْنَب" د "زَنَب" _لکه "شَرَف"_ څخه اشتقاق موندلی دی چې د ښایسته خوشبویه ونې معنی ورکوي[۲].

سوال جواب

۶_ که څوک وايي چې نبي کریم ﷺ ځینې نومونه تبدیل کړي دي حال دا چې په هغو کښې به د اشارې په توګه هم تزکیې موجودیت نه درلود لکه چې په هغه سړي باندې یې (سهل) نوم کېښود د کوم چې "حُزن" نوم وه[۳]، په ځینو احادیثو کښې د دغه ډول نومونو یوه مجموعه روایت شوې ده[۴]؛ نو پوښتنه دا ده چې په دغه بدلون کښې څه حکمت وه؟

مونږ وایو چې: نبي کریم ﷺ ذکر شوي بدلون ته د نېک فال په توګه صورت ورکړی دی هیله ده چې د فال په ارتباط عموماً او د نېک فال په اړه خصوصاً لاندې څو وضاحتونو ته توجه وکړئ:

الف: مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الاعراف: ۱۳۱] ایت لاندې لیکلي دي چې د جاهلیت په زمانه کښې به خلکو د مرغانو د الوزولو په ذریعه خپل کارونه اجراء کول هغه داسې چې: که مرغه به ښي طرف ته پرواز وکړ نو مطلوب کار ته به یې اقدام کاوه چې دا کار ګټور دی، او که چپ طرف ته به یې الوتنه پیل کړه نو د مطلوب کار څخه به یې صرف نظر کاوه چې دا کار ګټور نه دی بلکې تاوان پکښې نغښتی دی.

لنډه دا چې هغوی د مرغه الوتنه د کارونو په ګټه او تاوان کښې اغېزمنه ګڼله.

ب: د ذکرې شوې عملیې اجراء کول لکه چې د تطیر په نامه یادېږي همدارنګه ورته د فال کلمه هم وضعه شوې ده، چې په پښتو کښې لومړي شق ته نېک فال وايي او دوهم شق د بد فال په نامه یادېږي چې د (سپېره) نوم هم ورته اخلي، کله-کله د فال کلمه د اول شق پورې اختصاص پیدا کوي، او یوازې دوهم شق د تطیر په نامه یادېږي[۵].

ج: نبي کریم ﷺ د فال دواړه شقونه بې اثره اعلان کړل په یوه حدیث کښې یې وفرمایل چې: «لَا عَدْوَى وَلَا طِيَرَةَ»[۶] یعنې نه د مریض څخه بل چاته د مرض سرایت شته او نه تطیر "فال" شته (دواړه بې اثره دي).

---

(۱) سنن ابي داوٗد ج۲ ص۳۲۱
(۲) لسان العرب ج۱ ص۴۵۳
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۹ ص۱۷۰
(۴) سنن ابي داوٗد ج۲ ص۳۲۱
(۵) لسان العرب ج۱۱ ص۵۱۳
(۶) سنن ابن ماجه ص۲۵۲

د: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «لَا طِيَرَةَ وَخَيْرُهَا الْفَأْلُ» یعنې تطیر نشته (بې اثره دی) او بهتر یې (لومړی شی) فال دی. چا وویلې: «يَا رَسُولَ اللهِ وَمَا الْفَأْلُ؟» ای د الله رسوله! فال څه شی دی؟. نبي کریم ﷺ په جواب کښې وویلې چې: «الْكَلِمَةُ الصَّالِحَةُ يَسْمَعُهَا أَحَدُكُمْ»(۱) فال د صالحې خبرې څخه عبارت دی چې ستاسو کوم یو یې واوري (او ورته خوشاله شي).

ه: او په یوه بل حدیث کښې یې فرمایلي دي چې: «وَيُعْجِبُنِي الْفَأْلُ الصَّالِحُ الْكَلِمَةُ الْحَسَنَةُ»(۲) یعنې او زما صالح فال خوښېږي چې د ښایسته خبرې څخه عبارت دی.

و: «كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَتَفَاءَلُ وَلَا يَتَطَيَّرُ وَيُعْجِبُهُ الِاسْمُ الْحَسَنُ»(۳) یعنې رسول الله ﷺ وه چې نېک فال یې نیوه او بد فال یې نه نیوه او (د همدې کبله یې) ښایسته نوم خوښاوه.

ز: «كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُعْجِبُهُ الْفَأْلُ الْحَسَنُ وَيَكْرَهُ الطِّيَرَةَ»(۴) یعنې نبي کریم ﷺ وه چې نېک (ښایسته) فال یې خوښاوه او بد فال یې نه خوښاوه (که څه هم دواړه بې اثره دي).

ح: نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې فرمایلي دي چې: «وَيُعْجِبُنِي الْفَأْلُ الصَّالِحُ وَالْفَأْلُ الصَّالِحُ الْكَلِمَةُ الْحَسَنَةُ»(۵) او صالح فال ما په تعجب کښې اچوي (خوښېږي مې) او صالح فال د ښایسته خبرې څخه عبارت دی.

ط: کله چې د حدیبیه په مقام کښې د سُهیل په نوم یو سړی د مشرکانو د استازي په حیث صلحې ته راغی نو نبي کریم ﷺ یې په نامه باندې نېک فال ونیوه (اساني یې ترې فهمه کړه) او صحابه کرام ﷺ یې مخاطب کړه چې: «قَدْ سَهُلَ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ»(۶) یعنې تاسو ته ستاسو کار اسان کړی شو (موضوع حل شوه).

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۷_ که څوک وایي چې: څرنګه چې فال نیول مطلقًا (ښه وي او که بد وي) بې اثره دی نو څه وجه ده چې د نبي کریم ﷺ فقط نېک فال خوښېده او بس؟

مونږ وایو چې: نېک فال په اُمید دلالت کوي او د بد فال څخه د نااُمیدۍ بوی پورته کېږي، او پوره څرګنده ده چې الله ﷻ ته اُمید کول بهتر کار دی چې سړی ورباندې داده کېږي. لاندې وضاحتونه ولولئ:

الف: که څه هم د مرضونو د معالجې په ځای کښې شفا (رغېدل) او مرګ دواړه پېښېږي خو د نېک تفاءل په توګه دغه ځای ته په عربي ژبه کښې "مستشفی" وایي چې په پښتو کښې د روغتون

(۱) صحیح مسلم ج۲ ص۲۳۱
(۲) صحیح البخاري ج۱ ص۸۵۶
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۶۵۱
(۴) سنن ابن ماجه ص۲۵۲
(۵) سنن ابي داوٗد ج۲ ص۱۹۰
(۶) صحیح البخاري ج۱ ص۳۷۹

په نامه یادېږي او په فارسي کښې د شفاخانې په نامه نومول کېږي ترڅو مریض ته ډاډ ورکړی شي. او مهلک یا هلاکخانه ورته نه وایي چې د مریض زړه ونه لوېږي.

ب: په بیابان او خالي بیدیا کښې د هلاکت خطر ډېر وي خو په عربي ژبه کښې ورته د نېک فال په توګه د "مفازة" نوم ایښودلی شوی دی چې د "فوز" څخه یې اشتقاق موندلی دی او د کامیاب خای معنی ورکوي[1]، ترڅو سفر کوونکي خلک د زړه اطمنان ترلاسه کړي او ورخطا نه شي.

یادونه

۸ـ زمونږ په خیال که څوک په خپلو اولادونو باندې د تزکیه کولو په نیت نه بلکې د نېک فال نیولو په نیت د "صالح، سعید" او نور داسې نومونه کېږدي چې د اشارې په توګه ترې تزکیه څرګندېږي نو هغه به ښه کار کړی وي، ان شاء الله ﷻ.

یوه اشاره

۹ـ د ﴿ هُوَ أَعۡلَمُ بِمَنِ ٱتَّقَىٰٓ ﴾ د جملې څخه د اشارې په توګه څرګندېږي چې په بنیادمانو کښې داسې بندګان هم شته چې د ټولو ګناهونو څخه یې تقوی او پرهیزګاري کړې وي، شاید چې د دې جملې په نزول کښې به پیغمبرانو ته اشاره وي، والله ﷻ أعلم وعلمه أتم وأكمل.

﴿ أَفَرَءَيۡتَ ٱلَّذِي تَوَلَّىٰ ﴿٣٣﴾ وَأَعۡطَىٰ قَلِيلٗا وَأَكۡدَىٰٓ ﴿٣٤﴾ أَعِندَهُۥ عِلۡمُ ٱلۡغَيۡبِ فَهُوَ يَرَىٰٓ ﴿٣٥﴾
أَمۡ لَمۡ يُنَبَّأۡ بِمَا فِي صُحُفِ مُوسَىٰ ﴿٣٦﴾ وَإِبۡرَٰهِيمَ ٱلَّذِي وَفَّىٰٓ ﴿٣٧﴾ أَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٞ وِزۡرَ أُخۡرَىٰ
﴿٣٨﴾ وَأَن لَّيۡسَ لِلۡإِنسَٰنِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴿٣٩﴾ وَأَنَّ سَعۡيَهُۥ سَوۡفَ يُرَىٰ ﴿٤٠﴾ ثُمَّ يُجۡزَىٰهُ ٱلۡجَزَآءَ
ٱلۡأَوۡفَىٰ ﴿٤١﴾ وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ ٱلۡمُنتَهَىٰ ﴿٤٢﴾ وَأَنَّهُۥ هُوَ أَضۡحَكَ وَأَبۡكَىٰ ﴿٤٣﴾ وَأَنَّهُۥ هُوَ أَمَاتَ
وَأَحۡيَا ﴿٤٤﴾ وَأَنَّهُۥ خَلَقَ ٱلزَّوۡجَيۡنِ ٱلذَّكَرَ وَٱلۡأُنثَىٰ ﴿٤٥﴾ مِن نُّطۡفَةٍ إِذَا تُمۡنَىٰ ﴿٤٦﴾ وَأَنَّ عَلَيۡهِ
ٱلنَّشۡأَةَ ٱلۡأُخۡرَىٰ ﴿٤٧﴾ وَأَنَّهُۥ هُوَ أَغۡنَىٰ وَأَقۡنَىٰ ﴿٤٨﴾ وَأَنَّهُۥ هُوَ رَبُّ ٱلشِّعۡرَىٰ ﴿٤٩﴾ وَأَنَّهُۥٓ أَهۡلَكَ
عَادًا ٱلۡأُولَىٰ ﴿٥٠﴾ وَثَمُودَاْ فَمَآ أَبۡقَىٰ ﴿٥١﴾ وَقَوۡمَ نُوحٖ مِّن قَبۡلُۖ إِنَّهُمۡ كَانُواْ هُمۡ أَظۡلَمَ وَأَطۡغَىٰ
﴿٥٢﴾ وَٱلۡمُؤۡتَفِكَةَ أَهۡوَىٰ ﴿٥٣﴾ فَغَشَّىٰهَا مَا غَشَّىٰ ﴿٥٤﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكَ تَتَمَارَىٰ ﴿٥٥﴾ ﴾

[۳۳] (ای پیغمبره!) ایا نو ته هغه کس ګورې کوم چې (د ایمان څخه) مخ واړاوه (او مرتد شو)؟
[۳۴] او (چې مقرر کړی شوی) مال یې لږ ورکړ او سختې یې وکړه (متباقي مال یې ورنه کړ).

---

۱) مفردات الراغب ص ۴۰۱

[۳۵] ایا د هغه په نزد غیبي علم (وحې) موجودیت لري نو (خپله لاره حقه) ګوري (خپل خان ورته حق په جانب برېښي)؟.

[۳۶] او ایا هغه ته په هغو (احکامو) سره خبر نه دی ورکړی شوی کوم چې د موسی ﷺ په صحیفو کښې (نازل شوي) وه؟.

[۳۷] او (کوم چې) د هغه ابراهیم ﷺ (په صحیفو کښې نازل شوي وه) چې (د الله ﷻ په ټولو ارشاداتو باندې) یې پوره وفا کړې وه (او ټول یې عملي کړي وه).

[۳۸] (هغه احکام دا وه) چې: یقینًا هیڅ بار پورته کوونکی نفس د بل نفس (د ګناه) پېټی نه پورته کوي (هرڅوک د خپلې ګناه پخپله مسئول دی او بس).

[۳۹] او (دا هم وه چې) یقینًا بنیادم ته هیڅ استحقاق نشته مګر د هغه (عمل ثواب) چې پخپله یې کوښښ کړی وي (او بس، خو د الله ﷻ فضل بېله خبره ده).

[۴۰] او (دا هم وه چې) یقینًا د هر بنیادم کوښښ کړی شوی (عمل) به (ورته) ورولید کړی شي (پټ به پرېنښودل شي).

[۴۱] بیا به نوموړي ته په خپل عمل سره جزا ورکړی شي، پوره جزا.

[۴۲] او (دا هم وه چې) بې شکه ستا رب ﷻ ته (د قیامت په ورځ د ټولو مخلوقاتو) انتهاء ده (چې ټول به بیا ژوندي کړی شي).

[۴۳] او (دا هم وه چې) یقینًا ستا رب ﷻ همدی ﷻ خندول او ژړول کوي.

[۴۴] او (دا هم پکښې وه چې) یقینًا ستا رب ﷻ همدی ﷻ مړه کول کوي او ژوندي کول کوي.

[۴۵] او (دا هم پکښې وه چې) بې شکه ستا رب ﷻ همده ﷻ جوړه پیدا کړې ده چې د نر او ښځې څخه عبارت ده.

[۴۶] البته د یوه څاڅکي اوبو څخه کله چې (په رحم کښې) وڅڅولی شي.

[۴۷] او (دا هم پکښې وه چې) یقینًا ستا په رب ﷻ باندې بل ځل پیدا کول شته دي (په خپل اقدس ذات باندې یې ضرور ګرځولی دی).

[۴۸] او (دا هم پکښې وه چې) یقینًا ستا رب ﷻ (د فقیرانو) غني کول کوي او سرمایه دار جوړول (یې هم) کوي (د احتیاج څخه اضافه مال ورکوي).

[۴۹] او (دا هم پکښې وه چې) یقینًا ستا رب ﷻ همدی ﷻ د شِعْرَی (ستوري) رب هم دی (چې مشرکان یې عبادت کوي).

[۵۰] او (دا هم پکښې وه چې) یقینًا ستا رب ﷻ همده ﷻ رومبني عادیان هلاک کړي دي.

[۵۱] او ثمودیان (یې هم هلاک کړي دي) چې هیڅوک یې (ژوندي) باقي نه دي پرېښي.

[۵۲] او د نوح ﷺ قوم یې (د عادیانو او ثمودیانو څخه) مخکښې (هلاک کړي) دي، بې شکه دوی چې وه همدوی ډېر ظالمان او ډېر سرکشان وه.

[۵۳] او (دا هم پکښې وه چې) ستا رب ﷻ (د لوط ﷺ د قوم) سرچپه کړی شوي ښارونه (د

اوچتولو څخه وروسته په څمکه باندې سر په څرې) راوغورزول.

[۵۴] نو بیا یې په هغومره قرتکانو باندې پټ کړه په څومره یې چې پټ کړه (اندازه یې یوازې ستا رب ﷻ ته معلومه ده او بس).

[۵۵] نو (ای انسانه!) ته د خپل رب ﷻ د نعمتونو څخه په کوم یوه کښې شک کوې (او باور وریاندې نه کوې)؟.

ارتباط او شان نزول

۱ـ د وړاندېنیو ایتونو په مضامینو کښې دا مضمون هم شامل وه چې د قیامت په ورځ به هرڅوک د خپلو کړو وړو مسئول وي او جزا به یې ګالي، په دې ایتونو کښې د هغه چا عقیده رده شوې ده کوم چې د ذکر شوي مضمون په خلاف تمه درلوده چې د خپلو جنایتونو بار به په بل چا باندې ورواچوي او خپلې اوږې به ترې سپکې کړي.

۲ـ همدې مطلب ته د شان نزول په روایت کښې اشاره شوې ده چې مونږ یې د الله ﷻ په توفیق په لاندې ډول رالنډوو:

یوه ورځې ولید بن المغیره د نبي کریم ﷺ د دین پیروي قبوله کړه او ایمان یې وریاندې راووړ، کله چې وریاندې مشرکان خبر شوه نو د همدوی څخه یو سړی ورغی او لاندې سوال جواب یې ورسره وکړ:

ولید: ما په محمد ﷺ باندې ایمان راوړی دی.

مشرک سړی: ایا تا د خپلو پلرونو دین پرېښود او هغوی کفار بولې چې په دوزخ کښې دي؟

ولید: هو، ما د پلرونو دین پرېښی دی او هغوی په اور کښې ګڼم.

مشرک سړی: په تاباندې څه باعث وه چې دغه کار ته دې اقدام وکړ؟

ولید: زه د الله ﷻ د عذابه وډار شوم البته کله چې شرکي عقیده باطله وي.

مشرک سړی: ته ډارېږه مه، ستا د جنایتونو زه ضامن یم او زه یې متحمل کېږم خو په دې شرط چې ماته څه مال راکړې او بېرته خپلې پلرنۍ عقیدې ته ورتاو شې.

نو الله ﷻ ذکر شوي ایتونه نازل کړه[۱]، چې حاصل یې داسې راځېږي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! د قیامت د بیان څخه وروسته د یوه مشرک څه حالت په خپل أمت باندې قرائت کړه. هغه دا چې:

۱ـ ایا نو هغه څوک تا لیدلی دی او ته یې د عجیب حالت څخه خبر راکولی شې، کوم چې د آخرت څخه مخ اړوي او خپل جنایات د څه مال په مقابل کښې د بل چا په اوږو ورباروي؟. حال دا

---

(۱) اسباب النزول للواحدي ص۲۶۷؛ تفسیر المراغي ج۲۷ ص۶۳؛ المحرر الوجیز ج۱۵ ص۲۷۶؛ تفسیر القرطبي ج۱۷ ص۱۱۱

چې د وعده کړی شوي مال د لړ برخې د ورکړې څخه وروسته یې د بخل د کبله د متباقي مال په ورکړه باندې لاس ونیوه او خپل لوظ یې مات کړ. مګر کفري عقیده یې پرهېنبودله او وربانډې کلک پاتې شو

۲_ ایا نوموړی خپلې تګلارې ته د څه غیبي علم په بنیاد صورت ورکوي او په وحي سره ورته ثابته شوې ده چې یو کس د بل کس د جنایتونو پېټی پورته کولی شي، نو ځکه ورته خپل ځان حق په جانب برېښي؟

۳_ ایا نوموړي ته په هغو ارشاداتو باندې خبر نه دی ورکړی شوی کوم چې د موسی ؑ او ابراهیم ؑ په صحیفو کښې نازل شوي وه؟ البته هغه ابراهیم ؑ چې د خپل رب ﷻ په ټولو ارشاداتو باندې یې پوره وفا کړې وه او وربانډې کلک ولاړ وه. لنډه دا چې په پیغمبرانو علیهم السلام باندې خو د ذکرې شوې عقیدې بطلان نازل شوی دی، خو نوموړې مشرک وربانډې خپل ځان ګول اچولی دی چې ماته پرې نه چا خبر راکړی دی او نه پرې پخپله خبر یم.

۴_ د موسی ؑ او ابراهیم ؑ دواړو په صحیفو کښې لاندې ارشادات نازل شوي وه:

اول: د قیامت په ورځ هیڅوک د بل چا د ګناه پېټی نه شي اوچتولی بلکې په دغې ورځ کښې به د هر چا ګناه په خپله غاړه پرته وي.

دوهم: او همدارنګه په دغې ورځ کښې هیڅ انسان استحقاق نه لري مګر د هغه عمل چې پخپله یې ورته کوښښ کړی وي او پخپله یې ګټلی وي. اما د الله ﷻ فضل د استحقاق څخه علاوه خبره ده چې چاته پرته د استحقاقه د بل چا په طفیل یا په غیر طفیل څه اجر ورکړي، څوک یې مخه نه شي بندولی.

دریم: په دغې ورځ کښې به هر چا ته خپل هغه کړه وړه وروليده کړی شي کومو ته یې چې په دنیا کښې صورت ورکړی وي، برابره خبره ده چې ښه وي او که بد. بیا به نو د همدغو کړو وړو په سبب پوره جزا ورکړی شي برابره خبره ده چې ثواب وي او که عقاب.

څلورم: دا خبره هم نازله شوې وه چې: یقیناً ستا رب ﷻ ته د هر چا منتهي ده چې هرڅوک به یوازې د همده ﷻ په حضور کښې د حساب کتاب دپاره درولی کېږي.

پنځم: یقیناً یوازې الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې هم خندول کوي او هم ژړول کوي، ښادي او غم یوازې د همده ﷻ په قدرت کښې قرار لري او بس، غیر الله پکښې هیڅ مداخله نه شي کولی لکه چې مشرکان خیال لري.

شپږم: الله ﷻ بالیقین مړه کول کوي او ژوندي کول کوي، مرګ او ژوند فقط د همده ﷻ په واک او قدرت کښې دي او بس.

اووم: شان دا دی چې یقیناً یوازې ستا رب ﷻ نارینه او ښځینه پیدا کړي دي او په خپل کامل قدرت باندې یې دلایل ګرځولي دي. او دا ځکه چې: دغه دواړه مختلف مخلوقات د اختلاف سره سره فقط د یوې نطفې څخه په هغه وخت کښې پیدا کوي چې کله په رحمونو کښې واچوله شي.

لنډه دا چې الله ﷻ د یوې نطفې څخه په یوه رحم کښې نارینه او ښځینه مخلوقات پیدا کوي حال

دا چې دغه دواړه ډوله مخلوقات د ډېر شدید اختلاف درلودونکي دي

اتم: هلته دا خبر هم نازل شوی وه چې یقینًا الله ﷻ په خپل اقدس ذات باندې د مخلوقاتو بیا راژوندي کول ضروري کړي دي چې دغه کار ته به هرومرو صورت ورکوي او قیامت به قائموي.

نهم: دې خبرې هم پکښې موجودیت درلود چې یقینًا یوازې الله ﷻ بنیادم مالدار ګرځوي (فقري بې د منځه وړي) او هم یې سرمایه دار جوړوي چې د ارتیا وو څخه اضافه ثروت ورکوي، دغه کارونه د همده ﷻ څخه په غیر د هیچا د لاسه پوره نه دي

لسم: یقینًا ستا رب ﷻ یوازې همدی ﷻ د شعري د ستوري رب هم دی، نو خلکو ته په کار دي چې د دغه ستوري عبادت ونه کړي بلکې د ده د رب ﷻ عبادت خپل کړي.

یوولسم: بې شکه الله ﷻ ړومبني عادیان هم د کفریاتو په سبب هلاک کړي دي چې ډېر قوتناک او دنګ-دنګ خلک وه.

دولسم: وروستني عادیان (ثمودیان) یې هم د هلاک سره د بل شي د کبله نه بلکې د کفریاتو د کبله مخامخ کړي او پوپنا کړي دي، چې یو کس یې هم ژوندی نه دی پرېښی.

دیارلسم: د عادیانو او ثمودیانو څخه وړاندې یې لا د نوح ﷺ قوم هم هلاک او تباه کړي دي چې ډېر سخت ظالمان او ډېر سخت سرکشان وه، حتی چې د نهه نیم سوه کاله دعوت د اثر لاندې هم واقع نه شوه او د کفریاتو او شرکیاتو څخه یې لاسونه وانخستل.

خوارلسم: الله ﷻ د لوط ﷺ د قوم کلي ښارونه رنګ او سرچپه وګرځول او د پاسه یې وربانډې د کاڼو باران ووراوه، او داسې یې پکښې پټ کړه چې اندازه یې یوازې همده ﷻ ته معلومه ده او بس، چې د ګرنکانو تعداد به څومره ته رسېده.

نو ای انسانه! د ذکر شوي بیان څخه وروسته ته د خپل رب ﷻ د نعمتونو څخه په کوم یوه نعمت کښې شک کوې چې په ناشکرۍ باندې کلک ولاړ یې، ایا ته په خپل ځان باندې د عادیانو او ثمودیانو د مهلک عذاب غوندې عذابه نه ډارېږې چې د خپل رب ﷻ د پلوه به درباندې درنازل کړی شي او بنیاد به دې ورباسي؟.

توضیحات

۱_ په ﴿ قَلِيلًا وَأَكْدَىٰ ﴾ کښې د "أكدى" کلمه اصلاً د "كُدْيَة" _لکه "قُدْرَة"_ څخه اشتقاقه شوې ده، "كُدْيَة" په خمکه کښې هغه کلکوالي ته وضعه شوې ده په کوم باندې چې کولنګ اثر نه شي کولی. عرب وايي چې: "حَفَرَ فَأَكْدَى"[۱] یعنې فلانی سړي کوهی وکنود خو ډېر کلک خای ته ورسېد چې د اضافه کنودلو توان یې نشته

ذکره شوې کلمه د کنایې په توګه په زیات بخل کښې استعمالېږي چې دلته همدغه استعمال مطلب دی.

---

(۱) مفردات الراغب ص ۴۴۴

یعنې ایا ته هغه سړی ګورې چې د خپلو جنایتونو د تحمل دپاره یې یو کس ته څه مال ورکړ او بیا یې بخل وکړ (د ورکړې څخه یې لاس ونیوه) خو په ذکره شوې عقیده کلک پاتې شو؟.

سوالونه او جوابونه

۲ـ په دې مقام کښې باید لاندې سوالونه او جوابونه په ذهن کښې وساتل شي:

الف: که څوک وایي چې: په څه ملحوظ دلته د موسی ﷺ او ابراهیم ﷺ په نومونو باندې صراحت وکړی شو چې د دوی دواړو په صحیفو کښې دا خبره نازله شوې وه چې د یوه کس د ګناه پېټی بل کس په اوږو نه شي اخستی؟

مونږ وایو چې: د ځینو علماوو کرامو په قول د نوح ﷺ په شریعت کښې په دنیا کښې یو کس د بل کس په ګناه باندې نیول کېدی شو خو د ابراهیم ﷺ په شریعت کښې دغه حکم منسوخ وګرځولی شو او همدغې نسخې د موسی ﷺ په شریعت (تورات) کښې هم ادامه وکړه[1]، نو ځکه د دغو دواړو پیغمبرانو په نومونو باندې صراحت نازل شوی دی.

مګر دغه جواب چندان مزه ناک نه دی، ځکه چې په سیاق او سباق (وړاندې ېېرته) کښې اُخروي مواخذه (نیونه) نفي شوې ده او په همدې کښې بحث روان دی، اما دنیاوي مواخذه دلته هیڅ مطرحه نه ده.

نو بهتر جواب دا دی ـوالله ﷻ أعلمـ چې د دغو دواړو پیغمبرانو علیهم السلام په نومونو باندې ځکه صراحت نازل شوی دی چې په موسی ﷺ باندې تورات نازل شوی وه چې د قرآن کریم څخه دوهم لمبر اسماني کتاب دی او جهاني شهرت لري، او ابراهیم ﷺ خو د ټولو أهل الآدیانو په نزد مقبول شخصیت وه او ټولو ورته د قدر په نظر کتل او لا ورته ګوري.

ب: که څوک وایي: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «يُعَذَّبُ الْمَيِّتُ بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ»[2] یعنې مړی په دې سبب معذبېږي چې خپل اقاربورباندې ژاړي (ویر کوي)، نو معلومه شوه چې د یو کس د بل کس په جنایت باندې اُخروي (د مرګ څخه وروسته) مواخذه شته؟

مونږ وایو چې: د دغه سوال دپاره علماوو کرامو زښت ډېر جوابونه کړي دي او د ایت او حدیث تطبیق ته یې صورت ورکړی دی[3]، هیله ده چې اوږدو کتابونو ته مراجعه وکړی شي، مونږ دلته یوازې د عائشې رضي الله عنها د جواب په ذکر باندې اکتفاء کوو. هغه دا چې: «إِنَّمَا كَانَتْ يَهُودِيَّةٌ مَاتَتْ فَسَمِعَهُمُ النَّبِيُّ ﷺ يَبْكُونَ عَلَيْهَا قَالَ إِنَّ أَهْلَهَا يَبْكُونَ عَلَيْهَا وَإِنَّهَا تُعَذَّبُ فِي قَبْرِهَا»[4] یعنې یوه یهودۍ ښځه مړه شوې وه چې خپلوانو یې ورباندې ژړل او نبي کریم ﷺ یې ژړا واورېده نو ویې فرمایل چې په

---

(۱) البحر المحیط ج۱۰ ص۲۳

(۲) مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۸۵؛ سنن النسائي ج۱ ص۲۶۲

(۳) شرح النووي علی صحیح مسلم ج۱ ص۳۰۲

(۴) سنن ابن ماجه ص۱۱۴

دغې مړې ښځې باندې خپلوان ژاړي حال دا چې دا په خپل قبر کښې معذبېږي.

يا په بل عبارت: هغه په قبر کښې د خپلو کفرياتو د کبله د تعذيب لاندې ده[1]، خو خپلوان يې په تعذيب باندې نه ژاړي بلکې په مرګ باندې يې ژاړي چې په تعذيب يې خبر نه دي.

ج: که څوک وايي چې: د ﴿ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَـٰنِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴾ څخه څرګندېږي چې انسان ته فقط خپل عمل ګټه رسولی شي او د بل چا د عمل ورته هيڅ ګټه نه رسېږي، حال دا چې ځينو مفسرينو کرامو تقريبًا شل (۲۰) مثالونه راغونډ کړي دي چې ټول په ګټه رسونه باندې دلالت کوي[2]، په دې باندې علاوه، په [الطور:۲۱] ايت کښې ورباندې صراحت نازل شوی دی چې الله ﷻ د ځينو پلرونو په نېک عملي سره د هغوی اولادونه هم لوړو درجو ته اوچتوي. نو پوښتنه دا ده چې: ايا په همدې موضوع کښې د نصوصو تناقض صورت نه نيسي؟

مونږ وايو چې: ځينو مفسرينو کرامو د دغه تناقض د منځه وړلو دپاره زښت ډېر غير متبادر جوابونه کړي دي مثلاً: د انسان څخه کافر انسان مطلب دی، يا د "ل" توری د "علی" معنی ورکوي او داسې نور[3]. مګر بهتر جواب دا دی چې: په ﴿ لِلْإِنسَـٰنِ ﴾ کښې د "ل" توری د انتفاع دپاره نه دی ترڅو اعتراض وارد شي، دلته د انتفاع موضوع هيڅ مطرحه نه ده، بلکې د استحقاق دپاره دی[4] چې په همدې معنی باندې په بل ايت کښې استعمال شوی دی چې: ﴿ لَيْسَ لَكَ مِنَ ٱلْأَمْرِ شَىْءٌ ﴾ [آل عمران:۱۲۸] يعنې ای پيغمبره! تاته د تکويني امر څخه هيڅ شی نشته (ته په تکويناتو کښې د تصرف کولو هيڅ استحقاق نه لرې).

نو د معنی حاصل به يې داسې راوځېږي چې: هلته (د موسی ﷺ او ابراهيم ﷺ په شريعتونو کښې) دا حکم هم ثبت وه چې د بنيادم دپاره د هيڅ شي استحقاق نشته مګر د هغه شي د کوم په هکله يې چې پخپله سعې او کوښښ کړی وي. او پخپله يې ګټلی وي، نو الله ﷻ دغه شی نه ضائع کوي. اما د الله ﷻ د فضل ساحه ډېره پراخه ده چا ته يې چې اراده وشي نو پرته د استحقاقه او کوښښه فقط په خپل فضل سره ورته ثوابونه او آجرونه ورکوي، که څه هم دغه فضلي ثوابونه او آجرونه ورته د بل چا د عمل په ذريعه ترلاسه شوي وي.

د: که څوک وايي چې: ايا داسې احاديث شته چې په ذکر شوي بهتر جواب باندې دلالت وکړي؟

مونږ وايو چې: په ذکر شوي بهتر جواب باندې زښت ډېر احاديث دلالت کوي. د مثال په ډول:

اول: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «أَيُّمَا مَيِّتٍ مَاتَ وَعَلَيْهِ صِيَامٌ فَلْيَصُمْهُ عَنْهُ وَلِيُّهُ»[5] يعنې هر مړی

---

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۵۶۷

(۲) اللباب في علوم الكتاب ج۱۸ ص۲۰۶

(۳) روح المعاني ج۲۷ ص۶۶؛ زاد المسير ج۷ ص۲۳۷؛ أضواء البيان ج۷ ص۷۰۹؛ تفسير ابي السعود ج۸ ص۱۶۴؛ حاشية الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۴ ص۴۱۶

(۴) مفردات الراغب ص۴۶۴

(۵) مسند احمد بن حنبل ج۹ ص۲۴۰؛ صحيح مسلم ج۱ ص۳۶۲

چې په داسې حال مړ شوی وي چې فرضي روژې ورباندې پاتې وي نو د ده څخه دې خپل اقارب (خپلوان) روژه ونیسي.

دوهم: یو خل یوې زنانه د نبي کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې: ای د الله رسوله! زما مور په داسې حال کښې وفاته شوې ده چې د حج فریضه یې نه وه اداء کړې نو ایا زه د هغې څخه د حج فریضه اداء کړم؟ نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې: «نَعَمْ حُجِّي عَنْهَا»[۱] یعنې هو، د هغې څخه د حج فریضه اداء کړه.

دریم: د یوه حدیث لنډ مضمون دی چې یوه ورځې نبي کریم ﷺ ته یوه ښځه ورغله او عرض یې وکړ چې زما مور په خپل ځان باندې د حج اداء کول نذر کړي وه خو د نذر د پوره کولو څخه وړاندې مړه شوه، ایا زه د هغې څخه حج وکړم (چې نذر یې پوره شي)؟ نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې: «نَعَمْ حُجِّي عَنْهَا»[۲] هو، د هغې څخه حج اداء کړه.

څلورم: د سلفو صالحینو څخه یو سړی وایي چې: مونږ د حج کوونکو په حیث په سفر تللي وو، چې د یوه سړي سره مخامخ شوو (مونږ نه پېژانده چې دا ابو هریره ﷺ دی)، نوموړي مونږ مخاطب کړو چې: ایا په تاسو کښې داسې څوک شته چې ماته ضمانت وکړي چې په هغه "مَسْجِدُ الْعَشَّارِ" کښې زما دپاره دوه رکعته یا څلور رکعته لمونځ اداء کړي کوم چې ستاسو په وطن کښې واقع دي، او بیا ووایي چې دا لمونځ دې د ابو هریره وي؟ او دا خکه چې ما د خپل دوست أبو القاسم ﷺ څخه اورېدلي دي چې: «إِنَّ اللهَ يَبْعَثُ مِنْ مَسْجِدِ الْعَشَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شُهَدَاءَ لَا يَقُومُ مَعَ شُهَدَاءِ بَدْرٍ غَيْرُهُمْ»[۳] یعنې یقینًا الله ﷻ به د قیامت په ورځ د مسجد العشار څخه داسې شهیدان را اوچت کړي چې د بدر د شهیدانو سره به د همدوی څخه په غیر نور څوک ونه دریږي.

فریادرس الله ﷻ دی

۳_ یوه شاعر د ﴿ وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَىٰ ﴾ مضمون څومره ښه تمثیل کړی دی چې:

خو چې خاورو لره ورشي برابر شي :: که چا غوندی وي اغوستی که اطلس
هم هغه مې خندوي چې ژړوي مې :: بل څوک نشته د رحمان فریادرس[۴].

دوه لغات

۴_ په ﴿ وَأَنَّهُ هُوَ أَغْنَىٰ وَأَقْنَىٰ ﴾ کښې د "أَقْنَى" کلمه د "قِنْيَة" _لکه "فِدْيَة"_ څخه اشتقاقه شوې ده او د هغه مال معنی ورکوي کوم چې د کفایت څخه وروسته ذخیره او سرمایه کړی شي[۵]. یعنې او یقینًا الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې غني کول کوي (د مخلوقاتو ارتیاوې ورپوره کوي) او هم

---

(۱) جامع الترمذي ج۱ ص۱۸۶
(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۱۰۸۸
(۳) سنن ابي داوٗد ج۲ ص۲۳۶
(۴) د عبد الرحمن مومند دیوان ص۷۱
(۵) لسان العرب ج۱۵ ص۲۰۲

سرمایه دار کرخول کوي چې د اړتیا څخه اضافه مالونه هم ورکوي.

او په ﴿ وَأَنَّهُۥ هُوَ رَبُّ ٱلشِّعْرَىٰ ﴾ کښې د "شِعْرَىٰ" کلمه د یوه ستوري نوم ده چې مشرکانو به یې عبادت کاوه[۱]، شاید چې د نورو ستورو د جملې څخه به یې د "همدغه معبودیت" د کبله په نامه باندې صراحت نازل شوی وي. یعنې او یقینًا الله ﷻ همدی ﷻ د ستاسو د معبود (شعرى ستوري) هم رب دی لکه څنګه چې ستاسو او نورو ټولو مخلوقاتو رب دی.

هېر مو نه شي

۵ــ په دې مقام کښې باید لاندې مطالب هېر نه کړی شي:

الف: د موسی ﷺ او ابراهیم ﷺ د صحیفو مضامین د ﴿ أَلَّا تَزِرُ ﴾ الآية- څخه پیل او په ﴿ تَتَمَارَىٰ ﴾ باندې ختم شوي دي چې په آتلسو ایتونو کښې نازل شوي دي[۲].

ب: په ﴿ وَٱلْمُؤْتَفِكَةَ أَهْوَىٰ ﴾ کښې د "مُؤْتَفِكَة" کلمه د لوط ﷺ د هلاک کړی شوي قوم د سرچپه ښارونو څخه عبارت ده چې د [التوبة: ۷۰] ایت لاندې ښه تحلیله شوې ده.

ج: په ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكَ ﴾ کښې د ﴿ ءَالَآءِ ﴾ د کلمې تحلیل هم د [الأعراف: ۶۹] ایت لاندې تېر شوی دی ــ والحمد لله ﷻ ــ، چې د نعمتونو معنی ورکوي.

د: که څه هم په وړاندېنیو ایتونو کښې د عذابونو ذکر ته هم اشاره شوې ده خو د عبرت اخستلو په لحاظ عذابونه هم نعمتونه ګڼلی کېږي.

ه: په ﴿ رَبِّكَ ﴾ کښې په "ک" سره مطلق انسان[۳] او یا کافر انسان مخاطب دی[۴].

و: د ﴿ تَتَمَارَىٰ ﴾ کلمه اصلاً د "مِرية" ــ لکه "فِدْيَة" ــ څخه مشتقه شوې ده چې د شدید شک معنی ورکوي[۵].

ز: په دې مقام کښې د ﴿ تَتَمَارَىٰ ﴾ څخه د "تفاعُل" د باب خاصیت تجرید کړی شوی دی او د مبالغې په ملحوظ فقط په یوه فاعل باندې تمامېږي او بس[۶].

﴿ هَٰذَا نَذِيرٌ مِّنَ ٱلنُّذُرِ ٱلْأُولَىٰٓ ۝٥٦ أَزِفَتِ ٱلْـَٔازِفَةُ ۝٥٧ لَيْسَ لَهَا مِن دُونِ ٱللَّهِ كَاشِفَةٌ ۝٥٨ أَفَمِنْ هَٰذَا ٱلْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ ۝٥٩ وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَ ۝٦٠ وَأَنتُمْ سَٰمِدُونَ ۝٦١ فَٱسْجُدُوا۟ لِلَّهِ وَٱعْبُدُوا۟ ۩ ۝٦٢ ﴾

---

(۱) المحرر الوجيز ج۱۵ ص۲۸۳
(۲) البحر المحيط ج۱۰ ص۲۸
(۳) تفسير الخازن ج۶ ص۱۱۹
(۴) تفسير القرطبي ج۱۷ ص۱۲۱
(۵) مفردات الراغب ص۴۸۷
(۶) روح المعاني ج۲۷ ص۷۱

یو ډاروونکی دی.

[۵۶] دغه (محمد ﷺ) د پخوانیو ډاروونکو (پیغمبرانو) د جملې څخه یو ډاروونکی دی.

[۵۷] رانژدې کېدونکی قیامت رانژدې شو (چې محمد ﷺ مبعوث شو).

[۵۸] دغه (قیامت) ته د الله ﷻ څخه پرته هیڅ لوڅوونکی (نفس یا حالت) نشته (یوازې الله ﷻ ته معلوم دی چې کله به قائمیږي).

[۵۹] ایا نو تاسو (ای مشرکانو!) د دغې خبرې (قرآن کریم) څخه تعجب کوئ؟

[۶۰] او (ایا) تاسو (د همدغه قرآن کریم څخه) خندا کوئ او ژړا نه کوئ؟

[۶۱] حال دا چې (د قرآن کریم د تلاوت په وخت کښې هر ډول) عبثیات کوونکي (او تکبر کوونکي) یاست.

[۶۲] نو تاسو (ټول) خاص الله ﷻ ته په سجده پرېوځئ او (خاص همده ﷻ ته) عبادت (او بندګي) وکړئ.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د یو پلوه د وړاندېنیو ایتونو مضامین تائید شوي دي او د بله پلوه پکښې مشرکانو ته توبیخ ورکړی شوی دی چې حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! د الله ﷻ د طرفه خپل دعوتي اُمت په لاندې مطالبو باندې مخاطب کړه:

۱ـ ای مشرکانو! دغه (محمد ﷺ) بل څوک نه دی بلکې د پخوانیو پیغمبرانو او ډاروونکو څخه یو پیغمبر او ډاروونکی دی، او د هغوی غوندې وربانديې اسماني کتاب نازل شوی دی (په بنیادي احکامو کښې د هغوی څخه هیڅ فرق نه لري).

یا په بل عبارت: لکه څنګه چې د هغوی په شریعتونو کښې د قیامت قیام او بعث بعد الموت ضروري ښودلی شوی وه، همدارنګه د ده ﷺ په شریعت کښې هم حتمي ښودل کېږي، چې د الله ﷻ څخه پرته هیڅوک یې مخنیوی نه شي کولی، او چې کله واقع شي نو د همده ﷻ څخه په غیر یې هیڅوک د منځه نه شي وړلی، حال دا چې الله ﷻ یې مخنیوی نه کوي او چې کله یې واقع کړي نو بیا یې د منځه نه وړي چې حساب کتاب او جزا او سزا ناتمامه پرېږدي، په دې باندې علاوه د همده ﷻ څخه په غیر یې د قیام په وخت هیڅوک نه پوهېږي.

۲ـ د محمد ﷺ په شریعت کښې د قیامت قیام ډېر نژدې دی چې پخپله د همده ﷺ مبعوثیت یې د ډېر نژدېوالي غټ دلیل دی، چې وروستنی پیغمبر دی او وروسته ترې بل پیغمبر نه مبعوث کېږي، نه به وایې چې دغه دی راغی.

۳ـ ای مشرکانو! ایا تاسو د دغه قرآن کریم څخه ـچې د قیامت د قیام په خبر مشتمل دی او تاسو ته د نجات د لارې ښودانه کوي ـ تعجب کوئ، او د مسخرو او ملنډو په توګه وربانديې خاندئ؟ تاسو ته په کار دي چې د خندا په عوض په خپل درېښېدونکي حالت باندې وژاړئ. حال دا چې تاسو په غفلت او جهالت کښې پراته یاست او د قرآن کریم د اورېدلو څخه په لهو لعب او

سرودونو باندې مشغول یاست چې راتلونکې ژوند مو هېر کړی دی.

۴ـ ای خلکو! تاسو د غفلت د خوبه راویښ شئ او خاص الله ﷻ ته سر په سجده شئ او خاص همده ﷻ ته د عبادت او بندگۍ څرگندونه وکړئ.

توضیحات

۱ـ ځینو علماوو کرامو په ﴿ هَٰذَا نَذِيرٌ ﴾ کښې د ﴿ هَٰذَا ﴾ اشاره قرآن کریم ته گڼلې ده[1] یعنې دغه قرآن کریم داروونکی دی، خو مونږ ته بهتره برېښي چې دلته به په ﴿ هَٰذَا ﴾ سره نبي کریم ﷺ ته اشاره وي، چې په یوه حدیث کښې نبي کریم ﷺ خپل ځان د «النَّذِيرُ الْعُرْيَانُ»[2] سره تشبیه کړی دی. یعنې دغه پیغمبر د پخوانیو داروونکو څخه یو داروونکی دی. او النذیر العریان (بربنډ داروونکی) د هغه چا څخه کنایې دی کوم چې خپل قوم په ډېر اخلاص سره د ډېر خطرناک دښمن څخه داروي.

أزف څه معنی؟

۲ـ په ﴿ أَزِفَتِ الْآزِفَةُ ﴾ کښې د "أَزِفَتْ" او "آزِفَة" دواړه کلمې د "أَزِفَ" ـ لکه "شَرَفَ" ـ څخه اشتقاقي شوې دي، چې د نژدېوالي معنی ورکوي[3]، یعنې نژدې کېدونکې ورځ ډېره نژدې شوې ده چې د قیامت د ورځې څخه عبارت ده. د دغې ورځې نژدېکت د احادیثو په رڼا کښې د الله ﷻ په توفیق د [الأحزاب:۶۳] ایت لاندې ښه پوره تشریح شوی دی.

د كَاشِفَة معنی

۳ـ په ﴿ لَيْسَ لَهَا مِن دُونِ اللَّهِ كَاشِفَةٌ ﴾ کښې د ﴿ كَاشِفَةٌ ﴾ کلمه مفسرینو کرامو په متعددو دولونو سره تفسیره کړې ده[4]، خو کوم تفسیر چې مونږ ته غوره برېښي هغه په لاندې تکو کښې خلاصه کوو:

الف: ذکره شوې کلمه د "كَشَفَ" ـ لکه "ضَرَبَ" ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د لوځولو او د پوهېدلو معنی ورکوي[5].

ب: د ﴿ كَاشِفَةٌ ﴾ کلمه د خپل موصوف (نفس، حالة) په ملحوظ د ﴿ لَيْسَ ﴾ دپاره خبر ده[6]. یعنې د قیامت د ورځې دپاره د الله ﷻ څخه پرته هیڅ نفس یا هیڅ حالت نشته چې وخت یې رالوځ کړي چې په فلانکي وخت کښې به قیام وکړي.

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۱۷ ص۱۲۱
(۲) صحیح مسلم ج۲ ص۲۴۸
(۳) مفردات الراغب ص۱۳
(۴) روح المعاني ج۲۷ ص۷۱؛ تفسیر الکشاف ج۴ ص۴۲۹
(۵) لسان العرب ج۹ ص۳۰۰
(۶) المحرر الوجیز ج۱۵ ص۲۸۸

همدا مضمون په بل ایت کښې داسې نازل شوی دی چې: ﴿لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَآ إِلَّا هُوَ﴾ [الأعراف: ۱۸۷] يعنې د قيامت د قيام علم زما رب ﷻ د خپل اقدس ذات سره پټ ساتلی دی حتی چې په خپل وخت کښې يې هم نه ځرګندوي (تحقق نه ورکوي) مګر همدی ﷻ او بس (او هيڅوک ورباندې علم نه لري).

د الله ﷻ له ډاره ژړل

۴ـ په ﴿وَلَا تَبْكُونَ﴾ کښې مشرکان توبيخ کړی شوي دي چې د قرآن کريم د قرائت په وخت کښې ملنډې وهي او خندنې کوي، حال دا چې ورته په کار وه چې په خپلو راتلونکو بدو حالاتو باندې يې ژړلي وی او د الله ﷻ څخه ډار شوي وی.

د هغې ژړا په هکله د نبي کريم ﷺ څخه ډېر احاديث روايت شوي دي کومه چې د الله ﷻ د ډاره صورت نيسي چې مونږ يې دلته په لاندې دوه مثالونو باندې اکتفاء کوو:

الف: «لَا يَلِجُ النَّارَ رَجُلٌ بَكَى مِنْ خَشْيَةِ اللهِ حَتَّى يَعُودَ اللَّبَنُ فِي الضَّرْعِ وَلَا يَجْتَمِعُ غُبَارٌ فِي سَبِيلِ اللهِ وَدُخَانُ جَهَنَّمَ»(۱) يعنې هغه سړی به دوزخ ته داخل نه شي کوم چې د الله ﷻ د ډاره وژاړي آن تردې چې شوده بېرته غولانزې ته ننوځي (چې دا کار محال دی)، او هم به د الله ﷻ په لار کښې ګرد او د دوزخ لوږې سره يو ځای نه شي. يا په بل عبارت: په کوم اندام باندې چې د جهاد ګرد لوېدلی وي الله ﷻ به هغه د دوزخ څخه وساتي.

ب: «لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلًا وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا»(۲) يعنې که چرته تاسو په هغه حالاتو باندې پوهېدلی په کومو باندې چې زه پوهېږم نو تاسو به لږ خندلي وی او ډېر به مو ژړلي وی.

سُمُود څه معنی؟

۵ـ په ﴿وَأَنتُمْ سَـٰمِدُونَ﴾ کښې د ﴿سَـٰمِدُونَ﴾ کلمه د "سُمُود" ـلکه "نُزُول"ـ څخه اشتقاقه شوې ده. "سُمُود" ډېرې معناوې لري لکه اعراض، غفلت، تکبر، سندرې ويل او داسې نور(۳).

څه لرې نه ده چې په دې مقام کښې د "سُمُود" څخه د بدليت په لحاظ ټولې معناوې بلکې ټول عبثيات اراده کړی شي، او دا ځکه چې مشرکانو به د قرآن کريم د نه اورېدلو په غرض په حرم شريف کښې د هر ډول عبثياتو څخه کار اخست، چې خينو مثالونو ته يې د الله ﷻ په توفيق د [الأنفال: ۳۵] او د [حم السجدة: ۲۶] ايتونو لاندې اشارې شوې دي.

نو حاصل به يې داسې راوخېژي چې: ای مشرکانو! ايا تاسو د بلې خبرې څخه نه بلکې د قرآن کريم څخه په داسې حال تعجب او خندا کوئ، چې اعراض کوونکي، غفلت کوونکي، تکبر

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۲۹۲

(۲) مسند احمد بن حنبل ج۳ ص۴۲۵

(۳) لسان العرب ج۳ ص۲۱۹؛ القاموس المحيط ج ص۶۰۹؛ الدر المنثور ج۷ ص۶۶۷؛ زاد المسير ج۷ ص۲۴۰

کوونکي، سندرې ویونکي، شپېلۍ غږوونکي او غومبر وهونکي، شور او غوغاکوونکي، لاسونه پړقوونکي او بالآخره د تخرگونو څخه اواز ویستونکي یاست.

د تلاوت دولسمه سجده

۶_ که څه هم د ﴿ فَٱسْجُدُواْ لِلَّهِ وَٱعْبُدُواْ ﴾ ایت سجده د تلاوت دولسمه سجده ده چې د الله ﷻ په توفیق یې ځینې ضروري احکام د [الأعراف:۲۰۶] آیت لاندې لیکلی شوي دي، مگر په نزول کښې لومړنۍ سجده ده. د همدې کبله کله چې په ذکر شوي ایت کښې د سجدې کولو آمر نازل شو نو ټول حاضرین بلا اختیاره په سجده پرېوتل _إلا من شاء الله_ که څه هم ځینې پکښې مشرکان او کفار وه.

د ښه وضاحت دپاره لاندې احادیث ولولئ:

الف: عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وايي چې: «سَجَدَ النَّبِيُّ ﷺ بِالنَّجْمِ وَسَجَدَ مَعَهُ الْمُسْلِمُونَ وَالْمُشْرِكُونَ وَالْجِنُّ وَالْإِنْسُ»[۱] یعنې نبي کریم ﷺ د "النَّجْمِ" سورت په تلاوت سره سجده وکړه او همدارنگه ورسره مسلمانانو او مشرکانو او هم پیریانو او بنیادمانو سجده وکړه.

ب: عبد الله بن مسعود ﷺ وايي چې: «أَوَّلُ سُورَةٍ أُنْزِلَتْ فِيهَا سَجْدَةٌ النَّجْمِ فَسَجَدَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَسَجَدَ مَنْ خَلْفَهُ إِلَّا رَجُلٌ رَأَيْتُهُ أَخَذَ كَفًّا مِنْ تُرَابٍ فَسَجَدَ عَلَيْهِ فَرَأَيْتُهُ بَعْدَ ذَلِكَ قُتِلَ كَافِرًا وَهُوَ أُمَيَّةُ بْنُ خَلَفٍ»[۲] یعنې لومړنۍ سورت چې سجده پکښې نازله کړې شوه د "النَّجْمِ" سورت وه، نو نبي کریم ﷺ د تلاوت سجده وکړه او هغه ټا هم کوم چې د نبي کریم ﷺ وروسته وه (مسلمانان وه او که مشرکان وه) مگر یو سړی مې ولید چې یو موټی خاورې یې (خپلې تندې ته) اوچتې کړې او سجده یې ورباندې وکړه (چې همدا راته کفایت کوي)، نو بیا مې وروسته نوموړی سړی (د أحد په غزا کښې) ولید چې د کفر په حال ووژلی شو، دغه سړی أمیه بن خلف وه.

اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا لَكَ مِنَ السَّاجِدِيْنَ الْعَابِدِيْنَ الْمُخْلِصِيْنَ. آمينَ.

د "النَّجْمِ" سورت په پښتو ژبه ژباړه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق ختم شو.

۱۴۲۴/۹/۲۰ هـ ق - ۱۳۸۲/۸/۲۴ هـ ش.

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۷۲۱

(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۷۲۱؛ صحیح مسلم ج۱ ص۲۱۵

القمر (٥٤)

سریزه

۱ـ د دې سورت نوم (الْقَمَر) د لومړي ایت څخه اخستلی شوی دی او په همدې نامه سره د نورو سورتونو څخه جدا کړی شوی دی.

۲ـ دا سورت د جمهورو علماوو کرامو په نزد مکي سورت دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی[1].

۳ـ د دې سورت عددونه په لاندې ډول دي[2]:

الف: ایتونه یې پنځه پنځوس (۵۵) دي.

ب: کلمات یې درې سوه او دوه څلوېښتو (۳۴۲) ته رسېږي.

ج: د تورو تعداد یې یو زر څلور سوه او درویشتو (۱۴۲۳) تورو ته پورته شوی دی.

۴ـ د دې سورت محتویات د نورو مکي سورتونو غوندې د عقیدوي احکامو په محور څرخېږي، لکه وعد او وعید، توحید او نبوت، بعث بعد الموت او د قیامت قیام او داسې نور.

۵ـ دا سورت (الْقَمَر) د وړاندېني سورت (النَّجْم) سره قوي تناسب لري. لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: دواړه مکي سورتونه دي او د عقیدوي بحثونو پورې کلک تړاو لري.

ب: دواړه په نومونو کښې هم متشابه دي، چې د هغه نامه ژباړه "ستوری" ده او د دې نوم په "سپوږمۍ" سره ترجمه کېږي، چې ستوری او سپوږمۍ (دواړه) په یوه فضاء کښې دي.

ج: هلته د څلورو هلاکو شوو قومونو نومونه اخستل شوي وه لکه عادیان، ثمودیان، د نوح ﷺ قوم او د لوط ﷺ قوم، خو دلته پرته د ترتیبه څلورو واړو ته لږ څه تفصیل ورکړی شوی دی او بیا د فرعونیانو بنیاد ویستلو ته هم اشاره شوې ده.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانشَقَّ الْقَمَرُ ۝١ وَإِن يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ ۝٢
وَكَذَّبُوا وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ ۚ وَكُلُّ أَمْرٍ مُّسْتَقِرٌّ ۝٣ وَلَقَدْ جَاءَهُم مِّنَ الْأَنبَاءِ مَا فِيهِ
مُزْدَجَرٌ ۝٤ حِكْمَةٌ بَالِغَةٌ ۖ فَمَا تُغْنِ النُّذُرُ ۝٥ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ ۘ يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ إِلَىٰ شَيْءٍ
نُّكُرٍ ۝٦ خُشَّعًا أَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُّنتَشِرٌ ۝٧ مُّهْطِعِينَ
إِلَى الدَّاعِ ۖ يَقُولُ الْكَافِرُونَ هَٰذَا يَوْمٌ عَسِرٌ ۝٨ ﴾

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۱۷ ص۱۲۵

(۲) تفسیر الخازن ج۶ ص۱۲۰؛ اللباب في علوم الکتاب ج۱۸ ص۲۲۹

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] د قیامت ورځ ډېره نږدې شوه او سپوږمۍ وچاوده (دوه ټوټې شوه).

[۲] او که چرته مشرکان (کفار د توحید او نبوت) یوه نښه وګوري، نو سمدستي ترې اعراض کوي او وايي چې دا دوامداره (یا قوي) جادو دی (چې همدا لقب یې په شق القمر باندې هم کېښود).

[۳] او (همدارنګه یې پیغمبر ﷺ ته) د دروغژن نسبت وکړ او د خپلو خواهشاتو پیروي یې وکړه (او دوام یې ورکړ)، حال دا چې هر کار قرار نیوونکی دی (نهایي هدف ته رسېدونکی دی، چې د همدې قبیلې څخه د اسلام پرمختګ هم دی).

[۴] او یقیناً کفارو ته د خبرو څخه هغه خبرونه ورغلي دي په کومو کښې چې (د عبرت په لحاظ) منعه پرته ده.

[۵] (دغه د پخوانیو هلاکو شوو قومونو خبرونه) سراسري حکمت (او په ګټه رسونه کښې نهایت ته رسېدلي دي)، خو (عنادي کفارو ته) ډاروونکي (عبرتي خبرونه او درسونه) ګټه نه رسوي.

[۶] نو (ای پیغمبره!) د دغو (عنادیانو کفارو) څخه مخ واړوه (مګر خپل دعوت ته ادامه ورکړه او) هغه ورځ ورته یاده کړه چې کله یوه ناآشنا شي ته بلونکی بلل وکړي (چې هغه د قیامت ورځ ده).

[۷] حال دا چې د کفارو سترګې به (په دغه وخت کښې) ذلیله وي (او) د قبرونو څخه به په داسې کیفیت سره بهر راوخي لکه چې یقیناً دوی خواره واره (تیت پرک) مولخان وي.

[۸] حال دا چې دوی به (د ډارېدونکي) بلونکي خوا ته ورځغلېدونکي وي، کفار به وايي چې دغه ډېره سخته ورځ ده.

ارتباط او شان نزول

۱ـ د وړاندېنې سورت (النَّجْمُ) په وروستنیو ایتونو کښې د ﴿ أَزِفَتِ ٱلْآزِفَةُ ﴾ په نزول سره د قیامت قیام ته اشاره شوې وه چې ډېر نږدې راروان دی، په دې ایتونو کښې په عین مطلب باندې د یوې څرګندې نښې په صورت کښې صراحت نازل شوی دی.

۲ـ د شان نزول په هکله یې انس ؓ وايي چې: «سَأَلَ أَهْلُ مَكَّةَ أَنْ يُرِيَهُمْ آيَةً فَأَرَاهُمُ انْشِقَاقَ الْقَمَرِ»[۱] یعنې یوه شپه د مکې خلکو د نبي کریم ﷺ څخه وغوښتل چې د خپل نبوت یوه معجزه ورته ورولیده کړي، نو نبي کریم ﷺ هغوی ته د سپوږمۍ دوه ټوټې چوول ور وښودل.

بیا الله ﷻ همدا موضوع په قرآن کریم کښې یاده کړه او د ﴿ ٱقْتَرَبَتِ ﴾ څخه تر ﴿ مُّسْتَمِرٌّ ﴾ پورې دوه ایتونه یې نازل کړه[۲].

د مطلب خلاصه

یعنې ای پیغمبره! د قیامت د قیام په ارتباط په خپل اُمت باندې دغه ارشادات قرائت کړه:

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۷۲۲

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۶۴

۱ـ د قیامت د ورځې تحقق ډېر رانږدې شوی دی او لږ وخت ورته پاتې دی چې ظهور وکړي، او دا ځکه چې سپوږمۍ وچاوده او دوه ټوټې وګرځېده خو د څه وخت څخه وروسته بېرته وصله شوه او دواړه ټوټې یې سره یو ترپله ونښتلې. خو داسې وخت نږدې راروان دی چې د سپوږمۍ په شمول به ټول ستوري د اسمانه راودرېږي او پرچه پرچه او تیت پرک به جوړ شي چې همدا به د قیامت قیام وي.

۲ـ سپوږمۍ وچاوده او د قیامت په قیام باندې یې ښودانه وکړه او هم یې د پیغمبر ﷺ د صداقت دپاره د معجزې په توګه ظهور وکړ، مګر مشرکانو درباندې ایمان رانه ووړ او د پیغمبر په صفت یې قبول نه کړ. د مشرکانو همدغه خاصیت یوازې د شق القمر په نسبت صورت نه نیسي بلکې هغوی که هره معجزه او د نبوت هره نښه وګوري د ایمان راوړلو څخه انکار کوي او عناداً کفر او شرک ته ادامه ورکوي، او د بهانې نیولو په منظور درباندې د جادو نوم ږدي چې دا هم د هغه جادو څخه یو ډول جادو دی چې محمد ﷺ یې په دوامداره توګه ښودانه کوي.

۳ـ نو په همدغسې بهانو نیولو باندې خپلو خانونو ته قناعت ورکوي او د نبوت په تکذیب باندې کلک پاتې کېږي او د خپلو خواهشاتو پیروي لا کلکوي.

۴ـ ای پیغمبره! که مشرکان هرڅومره هلې ځلې وکړي او ستا د دین د منځه وړلو دپاره هر څومره دسیسې په کار واچوي هم هیڅ ګټه به ورته ونه شي رسولی او ډېر لږ وخت وروسته به ستا د دین حقانیت او د شرکي عقیدې بُطلان د لمر په شان څرګند شي، او دا ځکه چې هر کار خپلې انتهاء ته رسېدونکی دی او په خپل نهایي منزل کښې قرار نیوونکی دی، چې په دغه وخت کښې د هر کار ټول کیفیات راڅرګندېږي برابره خبره ده چې حق وي او که باطل.

۵ـ یقیناً کفارو ته د غیبي خبرونو څخه هومره ورغلي او ورته ابلاغ شوي دي چې د کفر د مخنیوي دپاره یې کفایت کوي البته په هغه وخت کښې چې د عناد څخه لاس واخلي او حقایقو ته په دقت سره وګوري. او دا ځکه چې: ذکر شوي غیبي خبرونه د هغو حکمتي خبرونو څخه عبارت دي چې په خپل احکام او قوت او هم په خپل صداقت او واقعیت کښې نهایت ته رسیدلي دي، لکه د پخوانیو قومونو د حالاتو بیان او یا لکه د راتلونکو کیفیاتو څرګندوالی.

۶ـ خو د دې سره-سره کفار په خپل کفر باندې کلک دي او ډاروونکي خبرونه ورته هیڅ ګټه نه شي رسولی او د کفري او شرکي عقیدې اصلاح یې نه شي کولی. نو ته د دغو عنادیانو څخه مخ واړوه او په ناندریو سره یې وخت مه ضائع کوه او مه یې په کفر باندې ډېر زیات غمژن کېږه.

۷ـ ای پیغمبره! مشرکانو ته یو خل بیا حکمتي خبرونه ابلاغ کړه او د قیامت د ورځې څه حالات ورباندې قرائت کړه هغه دا چې:

الف: هغه ورځ ورته یاده کړه په کومې چې هغوی یوه ناآشنا شي ته وبللی شي، چې هلې د قبرونو څخه په زغرده اوچت شي او د حساب، کتاب دپاره د محشر په میدان کښې ودرېږي.

ب: نو په دغه وخت کښې به په داسې حال کښې د قبرونو څخه بهر شي چې سترګې به یې ذلت او حقارت احاطه کړې وي او د خجالت سره به مخ وي.

ج: نو د پتنګانو غونډې به په ډېر زيات ازدحام کښې د قبرونو څخه راپورته شي او د خورو ورو ملخانو په څېر به د ځمکې مخ پټ کړي.

د: په عين حال کښې به د حشر ميدان ته په تلوار او تونډۍ سره د بلونکي اجابت کوونکي وي چې: هلې ژر شئ هلته وروخغلئ.

هـ: نو په دغه وخت کښې به کفار او مشرکان ووايي چې دغه ده ناآشنا ورځ او دغه ده ډېره سخته ورځ چې مونږ ترې په دنيا کښې په غفلت کښې پراته وو او باور مو ورباندې ونه کړ.

توضيحات

۱_ د شق القمر (د سپوږمۍ د چاودلو) په ارتباط د مقام په ملحوظ لاندې معلومات ولولئ:

الف: کله چې يو شی خپل نهايي عمر ته ورنژدې شي نو د زوال نښې پکښې راڅرګندېږي، لکه چې د ځوان سرې وېښتان سپينېږي او ملا يې کږوېږي او داسې نور. د همدې کبله د قيامت د نژدېکت دپاره د سپوږمۍ انشقاق د نژدېکت يوه نښه وګڼله شوه، چې د دنيا عمر لږ پاتې دی او ډېر ژر به قيامت قائم شي. په همدغه نژدېکت باندې د الله ﷻ په توفيق د احاديثو په رڼا کښې د [الأحزاب:۶۳] ايت لاندې بحث تېر شوی دی، هيله ده چې هلته يو ځل مراجعه وکړی شي.

ب: ډېر لږ مفسرين کرام په ﴿وَٱنشَقَّ ٱلۡقَمَرُ﴾ کښې د "انْشَقَّ" ماضي کلمه د "يَنْشَقُّ" مضارع کلمې په معنی تفسيروي چې: اِنشقاق القمر تېر شوی نه دی بلکې په آينده کښې د قيامت د قيام په مهال به صورت ونيسي[۱]. دغه ډول تفسير په دې مقام کښې د وړاندېنۍ جملې ﴿ٱقۡتَرَبَتِ ٱلسَّاعَةُ﴾ او هم د وروستنۍ جملې ﴿وَإِن يَرَوۡاْ ءَايَةً يُعۡرِضُواْ﴾ سره ښه پيوند نه اخلي، د همدې کبله جمهورو مفسرينو کرامو ذکره شوې ماضي په خپله معنی سره اخستې ده، چې انشقاق القمر تېر شوی دی[۲].

ج: د جمهورو مفسرينو کرامو نظر په زښتو ډېرو احاديثو کښې هم روايت شوی دی چې که متواتر نه وي لکه چې ځينې مفسرين کرام وايي[۳]، نو شهرت ته خو رسېدلي دي، د دې احاديثو راويان دولس تنه عظيم الشان صحابه کرام ﷺ دي چې عبد الله بن عباس رضی الله عنهما او عبد الله بن مسعود ﷺ هم پکښې شموليت لري[۴].

د: څرنګه چې په دې موضوع کښې د احاديثو په تواتر کښې اشتباه ده او د مفسرينو کرامو اجماع هم يقيني نه ده، نو د شق القمر منکر نه کافر کېږي[۵] چې وايي د سپوږمۍ انشقاق تر اوسه نه دی پېښ شوی او په راتلونکي کښې به پېښ شي.

هـ: د قرآن کريم او احاديثو په بنياد شق القمر واقع شوی دی نو د تواريخو عدم ذکر ورباندې هيڅ

---

(۱) تفسير القرطبي ج۱۷ ص۱۲۶
(۲) زاد المسير ج۷ ص۲۴۲
(۳) تفسير ابن کثير ج۴ ص۲۶۱
(۴) احکام القرآن للجصاص ج۳ ص۴۱۴
(۵) روح المعاني ج۲۷ ص۷۷

منفي اثر نه شي اچولی. لکه څنګه چې د ذو القرنین بند په قرآن کریم او احادیثو سره په اثبات رسېدلی دی نو د دنیاوالو عدم موندل ورباندې څه منفي اغېز نه شي غورزولی. نو د همدې کبله څه اړتیا نشته چې مونږ د معاندینو د قناعت دپاره ځینو جوابونو ته لاس واچوو، لکه[۱]:

اول: شق القمر د عربستان په مطلع کښې صورت نیولی وه او د مطالعو اختلاف او وړاندېوالی وروستوالی خو د هیچا څخه پټ نه دی.

دوهم: امکان لري چې په دغه وخت کښې به په نورو مطالعو کښې اسمان وريځ وه او سپوږمۍ به څرګنده نه ښکاره کېدله.

دریم: شق القمر د شپې واقع شوي وه او د شپې د پلوه خو ټولو خلکو اسمان ته سترګې نه وي نیولې چې څه پېښېږي؟ حال دا چې خلک مخکښې خبر شوي هم نه وه چې داسې کار کېدونکی دی.

څلورم: په دې باندې علاوه شق القمر د اوږده وخت دپاره دوام هم نه وه کړی لکه څومره چې خسوف دوام کوي، حتی په خسوف باندې هم ټول خلک د څرمې خبر نه وي چې ټول یې په خپلو سترګو وګوري. د نن[۲] څخه تقریباً پنځه شپې وړاندې سپوږمۍ تندر نیولې وه (خسوف واقع شوی وه) خو ټولو خلکو ونه لیده بلکې سبا ته ورباندې یو د بل د خولې څخه خبر شوه.

و: کله چې شق القمر واقع شو نو مشرکانو یې د منلو څخه انکار وکړ او د جادو نوم یې ورباندې کېښود که څه هم په عین حال کښې ابو جهل نورو ته مخ ورواړاوه چې تاسو په دغه لقب ورکولو سره عجله مه کوئ، یو خل د خپلو هغو کسانو څخه چې په بیدیا کښې اوسېږي او خپل څاروي څروي پوښتنه وکړئ[۳]، او ځینو نورو مشرکانو وویلې چې د هغو خلکو څخه هم معلومات واخلئ کوم چې په نورو وطنونو کښې د سفر په حال دي[۴]، چې هغوی ذکر شوی صورت حال لیدلی دی او که نه؟، حتی ځینو کسانو په دې پلټنه باندې زیات ټینګار وکړ په دې دلیل چې که محمد ﷺ جادو کړی وي نو په مونږ باندې به یې کړی وي، په ټولو خلکو باندې خو جادو نه شي کولی[۵].

که څه هم د مشرکانو پلټنو مثبته نتیجه ورکړه مګر دوی د جادو په لقب ورکولو باندې کلک ودرېده، لکه چې په ایت شریف کښې ورته اشاره شوې ده.

ز: شق القمر واقعه په اسمان کښې پېښه شوې ده چې سپوږمۍ په دوه وو ټوټو سره جدا شوه او بیا دواړه ټوټې همغلته سره بېرته وصلې شوې (څمکې ته یې کومه ټوټه نه ده راکوزه شوې).

د همدې کبله عبد الله بن مسعود ﷺ وایي چې: «انْشَقَّ الْقَمَرُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ حَتَّى رَأَيْتُ الْجَبَلَ مِنْ بَيْنِ فُرْجَتَيْ الْقَمَرِ»[۶] یعنې د نبي کریم ﷺ په زمانه کښې سپوږمۍ په دوه وو ټوټو سره

---

(۱) روح المعاني ج۲۷ ص۷۶
(۲) ۱۴۲۴/۹/۲۵ هـ ق
(۳) البحر المحيط ج۱۰ ص۳۲
(۴) تفسير ابن كثير ج۴ ص۲۶۲
(۵) جامع الترمذي ج۲ ص۱۶۴
(۶) مسند أحمد بن حنبل ج۲ ص۸۷

وچاوده حتی چې ما د سپوږمۍ د دواړو ټوټو ترمنځ غر ولید (چې په منځکښې یې حائل شوی وه او واضحه لیده کېده).

ح: که څوک وایي: انس ﷺ ویلي دي چې: «أَنَّ أَهْلَ مَكَّةَ سَأَلُوا رَسُولَ اللهِ ﷺ أَنْ يُرِيَهُمْ آيَةً فَأَرَاهُمُ انْشِقَاقَ الْقَمَرِ مَرَّتَيْنِ»[۱] یعنې د مکې خلکو د نبي کریم ﷺ څخه وغوښتل چې یوه معجزه ورته ور ولیده کړي، نو نبي کریم ﷺ هغوی ته د سپوږمۍ چاودېدل دوه کرته ورولید کړه. نو پوښتنه دا ده چې ایا شق القمر یو کرت صورت نیولی دی او که دوه کرته؟

موږ وایو چې: په حدیث شریف د «مَرَّتَيْنِ» کلمه په «انْشِقَاقَ» پورې تعلق نه نیسي ترڅو اعتراض وارد شي چې انشقاق دوه کرته صورت نیولی دی، بلکې په «فَأَرَاهُمْ» پورې متعلقه ده چې ورلیدلو یې دوه کرته تحقق وموند چې یو کرتِ یې سترګې پټې کړې او بیا یې ببرته کړې او شق القمر لا باقي وه وصل شوی نه وه.

ط: په ذکر شوي جواب باندې د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما یو روایت ډېر ښه دلالت کوي چې په لاندې پنځو ټکو کښې خلاصه شوی دی:

اول: اهل مکه نبي کریم ﷺ ته ورغله او ویې ویلې چې: ایا داسې کومه معجزه شته چې موږ وربانديې ستا نبوت تصدیق کړو چې ته په حقه پیغمبر یې؟

دوهم: په دغه وخت کښې جبرائیل ﷺ راښکته شو او نبي کریم ﷺ ته یې وویل چې: ای محمده! اهل مکه وو ته ووایه چې که دوی دغه راتلونکې شپه د خپلو خایونو څخه بې خایه شي (بیدیا ته ووځي) نو د نبوت غټه معجزه به وګوري.

دریم: کله چې نبي کریم ﷺ هغوی خبر کړل نو د میاشتې په څوارلسمه ورځ باندې دوی ټول بیدیا ته ووتل او سپوږمۍ یې د صفا او مروه په مقام کښې ولیده چې دوه ټوټه شوه.

څلورم: اهل مکه وو ورته ښه په خیر سره وکتل بیا یې ترې سترګې راواړولې او ښې یې ومونښلې چې: ایا ربښتیا سپوږمۍ دوه ټوټه ده که په نظر کښې مو څه نقصان پېښ شو؟ نو د مونښلو څخه وروسته یې بیا ورته وکتل چې سپوږمۍ دوه ټوټه ده.

پنځم: هغوی په دریم ځل هم د سترګو مونښل تکرار کړه او په دریم ځل باندې یې هم سپوږمۍ د انشقاق په حال کښې ولیده نو ویې ویلې چې: "يَا مُحَمَّدُ! مَا هَذَا إِلَّا سِحْرٌ ذَاهِبٌ"[۲] یعنې ای محمده! دغه انشقاق نه دی مګر روان جادو دی چې ډېر ژر به تېر شي (یا په بل عبارت: دا هم ستا د جادوګرۍ یو قوي ډول دی).

ي: که څوک وایي چې: د الله ﷻ قانون دی چې کله کوم قوم د غوښتلې شوې معجزې څخه انکار وکړي نو د هغوی ټولو بنیاد وباسي لکه چې د صالح ﷺ د قوم بنیاد یې وویست. نو پوښتنه دا ده

(۱) صحیح مسلم ج۲ ص۳۷۳
(۲) الدر المنثور ج۷ ص۶۷۲

چې د څه حکمت په بنیاد په أهل مکه وو (کفارو) باندې ذکر شوی قانون تطبیق نه کړی شو چې پوپنا کړی شوي وی؟

مونږ وایو[۱] چې: د یو پلوه انشقاق القمر د یوې لحظې کار وه او د صالح ﷺ د اعجازي ناقې (اوښې) غوندې اوږد مهالي نه وه، او د بله پلوه د معجزې فرمایش د ټولو خلکو د پلوه صورت نه وه نیولی بلکې د یوې ډلې کار وه، نو ځکه الله ﷻ هغوی په عذاب سره پوپنا نه کړه، والله ﷻ أعلم بحقیقة الحال وإلیه المرجع والمآل.

یا: بالآخره، شق القمر د نبي کریم ﷺ د نبوت د اظهار دپاره په مکه معظمه کښې د بعثت په پنځم کال صورت نیولی وه[۲] اما په مکه معظمه کښې یې ځینو علماوو کرامو د منًا مقام ښودلی دی[۳] او ځینې وایي چې دغه پېښه د صفا او مروه د دوه وو غونډیو په اسمان کښې رامنځته شوې ده[۴].

د ځو لغاتو معناوې

۲ـ په دې مقام کښې د لاندې لغاتو معناوې ولولی:

الف: په ﴿ سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ ﴾ کښې د ﴿ مُّسْتَمِرٌّ ﴾ کلمه د اشتقاق په لحاظ لاندې دوه احتماله درلودلی شي:

اول: چې اصلاً د "مِرَّة" ـ لکه "هِرَّة" ـ څخه اشتقاقه وګټلی شي چې د قوت او محکموالي معنی ورکوي[۵]. یعنې مشرکانو شق القمر ته اشاره وکړه او ویې ویلې چې دا ډېر قوي او محکم جادو دی.

دوهم: چې اصلاً د "مُرُور" ـ لکه "عُبُور" ـ څخه مشتقه کړی شي چې د تېرېدلو معنی ورکوي. یعنې هغوی وویلې چې: شق القمر یو تېرېدونکی جادو دی، ادامه نه لري تاسو د خپلې پلارنۍ عقیدې څخه لاس مه اخلئ.

ب: په ﴿ وَكُلُّ أَمْرٍ مُّسْتَقِرٌّ ﴾ کښې د ﴿ مُّسْتَقِرٌّ ﴾ کلمې اصلا د "قَرَار" ـ لکه "شَرَاب" ـ څخه اشتقاق موندلی دی، چې د ثبات او عدم حرکت معنی ورکوي. یعنې هر کار استقرار او ثبات نیوونکی دی چې کله نهایي هدف ته ورسېږي، د همدې کبله د نبي کریم ﷺ دین هم مخ په کمال روان دی او ډېر ژر خپل هدف ته رسېدونکی دی چې په ټوله نړۍ کښې به نشر شي، که تاسو یې پیروي وکړئ نو دا کار به فقط ستاسو په ګټه تمام شي او بس.

ج: په ﴿ مَا فِيهِ مُزْدَجَرٌ ﴾ کښې د ﴿ مُزْدَجَرٌ ﴾ کلمه اصلاً د "زَجْر" ـ لکه "ضَرْب" ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د منعې معنی ورکوي[۶]، په دغې کلمه کښې د "د" توری د "ت" د توري څخه بدل دی،

(۱) تفسیر القاسمي ج۱۵ ص۲۶۱؛ حواشي صحیح البخاري ج۱ ص۵۱۳
(۲) روح المعاني ج۲۷ ص۷۴
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۴ ص۱۷۷
(۴) الدر المنثور ج۷ ص۶۷۲
(۵) مفردات الراغب ص۴۸۵؛ القاموس المحیط ج۴ ص۲۲۶
(۶) لسان العرب ج۴ ص۳۱۸

چې په اصل کښې "مُزْدَجَرٌ" وه. يعنې: مشرکانو ته د پخوانيو هلاکو شوو قومونو د خبرونو څخه زښت ډېر خبرونه ورغلي او په قرآن کريم کښې ورباندې قرائت شوي دي، همدغه خبرونه کفايت کوي چې د هغوی د شرکي عقيدې مخه ونيسي او د غير الله د اتباع څخه يې منعه کړي، خو هغوی ترې عبرت نه اخلي او خپلې کفرې لارې ته ادامه ورکوي.

يو نحوي تحليل

٣_ د ﴿ حِكْمَةٌ بَٰلِغَةٌ ﴾ په اعراب کښې خو مفسرينو کرامو متعدد تحليلونه ليکلي دي[١]، مونږ ته بهتره دا برېښي چې دلته به د "هيَ" کلمه مقدره وي چې مبتدا ده او د ﴿ ٱلْأَنۢبَآءِ ﴾ کلمې ته راجع ده. يعني کوم خبرونه چې په کفارو باندې د عبرت دپاره قرائت کړی شوي دي هغه سراسري حکمت دی او په قوت او محکموالي کښې لوړې درجې ته رسېدونکي دي، خو افسوس چې د عنادي کفارو څخه ډاروونکي د څه عذاب مخه نه شي نيولی چې د جنايتونو څخه يې منعه کړی شي.

همدې مضمون ته په بل ايت کښې داسې اشاره شوې ده چې: ﴿ وَمَا تُغْنِى ٱلْءَايَٰتُ وَٱلنُّذُرُ عَن قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُونَ ﴾ [يونس: ١٠١] يعني او دلايل او ډاروونکي د داسې قوم څخه د عذاب مخه نه شي نيولی کوم چې (عناداً او قصداً) ايمان نه راوړي.

هېر مو نه شي

٤_ هېر مو نه شي چې په دې سورت (القمر) کښې د "نُذُر" کلمه يوولس ځله نازله شوې ده، چې د لغت کتابونو په لاندې درې ډوله سره تحليله کړې ده[٢]:

الف: دغه کلمه "نُذُر" د هغه "نَذِير" جمعه ده کوم چې د "مُنْذِر" معنی ورکوي، لکه چې "بَدِيع" د "مُبْدِع" معنی ورکوي.

ب: دا کلمه د هغه نذير جمعه ده کوم چې د "إِنْذَار" سره مرادفه ده.

ج: بالآخره، دا کلمه پخپله مصدر ده، مفرده ده او د بلې کلمې جمعه نه ده.

که څه هم په درېواړو تحليلونو کښې په اصلي مطلب باندې چندان اثر نه پرېوځي خو مونږ ته لومړی تحليل غوره برېښي.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه ذکره شوې کلمه (نُذُر) ټولو ډاروونکو ته شامله ده، برابره خبره ده چې پيغمبران وي، که معجزات، يا اسماني عذابونه، يا د پخوانيو هلاکو شوو کفارو تهديدي خبرونه او داسې نور. نو مونږ په دغو يوولسو وارو ځايونو کښې د همدغې کلمې (نُذُر) دپاره يوه يا دوه معناوې د مثال په توګه ليکلي دي او حصر مو مطلب نه دی.

---

(١) روح المعاني ج٢٧ ص٧٩

(٢) القاموس المحيط ج٤ ص٣٥٢، لسان العرب ج٥ ص٢٠١، مفردات الراغب ص٥٠٨

یادونه

۵_ په ﴿ مُّهْطِعِينَ إِلَى ٱلدَّاعِ ﴾ کښې د ﴿ مُّهْطِعِينَ ﴾ کلمه د "اِهْطَاع" _لکه "اِکْرَام"_ څخه اشتقاقه شوې ده او مونږ د الله ﷻ په توفیق د [إبراهیم:۴۳] ایت لاندې لیکلي دي چې "اِهْطَاع" هغې منډې او څغاستې ته ویل کېږي د کومې سره چې ډار هم ملګری وي. یعنې کله چې مشرکان او کفار د قیامت په ورځ د حشر میدان ته وروبلل شي نو په داسې حال به هلته څغلېدونکي وي چې زړونه به یې له ډاره ډک وي او خرې (ذلیلې) سترګې به یې نیولې وي.

﴿ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَٱزْدُجِرَ ۝٩ فَدَعَا رَبَّهُۥٓ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَٱنتَصِرْ ۝١٠ فَفَتَحْنَآ أَبْوَٰبَ ٱلسَّمَآءِ بِمَآءٍ مُّنْهَمِرٍ ۝١١ وَفَجَّرْنَا ٱلْأَرْضَ عُيُونًا فَٱلْتَقَى ٱلْمَآءُ عَلَىٰٓ أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ ۝١٢ وَحَمَلْنَٰهُ عَلَىٰ ذَاتِ أَلْوَٰحٍ وَدُسُرٍ ۝١٣ تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا جَزَآءً لِّمَن كَانَ كُفِرَ ۝١٤ وَلَقَد تَّرَكْنَٰهَآ ءَايَةً فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ۝١٥ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ۝١٦ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا ٱلْقُرْءَانَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ۝١٧ ﴾

[۹] د دې زمانې د مشرکانو څخه مخکښې د نوح ﷺ قوم (ټولو پیغمبرانو ته) د دروغو نسبت وکړ نو (پخپله) زمونږ بنده (نوح ﷺ) یې هم تکذیب کړ او ویې ویلې چې (دا) لیونی دی او (د دعوت څخه په رجم سره) منعه کړی شوی (او تهدید کړی شوی) دی.

[۱۰] نو نوح ﷺ خپل رب ﷻ ته سوال وکړ چې: (ای ربه!) یقینًا زه (د دعوت په هکله) مغلوب یم (زما دعوت ونه منل شو) نو (د مشرکانو څخه زما) انتقام واخله (او عذاب وربانديې نازل کړه).

[۱۱] نو مونږ په بهېدونکو اوبو سره د اسمان دروازې ببرته کړې (چې ورباندې ور ونه ورېدې بلکې وربانديې ورتوی شوې).

[۱۲] او ځمکه مو د چینو د حیثه څېرې کړه (ټوله مو چینې چینې وګرځوله)، نو (د اسمان او ځمکې دواړو) اوبه په هغه کار باندې سره پیوسته شوې کوم چې (په ازل کښې) اندازه کړی شوی (او مقدر کړی شوی) وه (هغه دا چې:)

[۱۳] (مونږ ټول مشرکان غرق کړه) او نوح ﷺ مو (د خپلو ملګرو په شمول) د لرګیو د تختو او میخونو خاونده (بېړۍ) کښې اوچت کړ (جوړښت یې د همدغو شیانو څخه وه).

[۱۴] دا (بېړۍ) زمونږ په حفاظتونو سره (په اوبو کښې) چلېدله (او د غرق څخه بچ وه) دا ټول کارونه مو د دې دپاره وکړه چې مونږ هغه چا ته (په نجات سره او د دښمن په هلاک سره) جزا ورکړو (او غچ ورته واخلو) کوم چې وه چې ناشکري یې کړی شوې وه (کوم چې د نوح ﷺ څخه عبارت وه).

[۱۵] او یقینًا مونږ ذکره شوې بېړۍ (د وروستنیو قومونو دپاره د خپل قدرت) لویه نښه

وګرځوله، نو ایا کوم عبرت اخستونکی شته؟

[۱۶] نو (وګوره) زما عذاب او زما ډاروونکي څنګه (سره یو تربله نژدې) وه؟

[۱۷] او یقینًا مونږ دا قرآن کریم د پند اخستلو دپاره اسان کړی دی (چې حقائق مو پکښې هو بهو نازل کړي دي) نو ایا پند اخستونکی (او عبرت اخستونکي) څوک شته؟

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې دا مضمون هم شامل وه چې مشرکانو او کفارو ته د پخوانیو کافرو هلاکو شوو قومونو ډېر عبرتي درسونه ورغلي دي. د دې ایتونو څخه نیولې آن تر [۴۲] ایت پورې په (۳۴) ایتونو کښې د عبرت او پند اخستلو په منظور، د پخوانیو کفري هلاک کړی شوو قیصو ته د مثال په توګه اشارې شوې دي چې تفصیل یې په نورو سورتونو کښې تېر شوی دی او یا پکښې راروان دی. نو حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! په خپل دعوتي اُمت باندې د عبرت اخستلو دپاره د نوح ﷺ د هلاک کړی شوي قوم څه لنډ حالات قرائت کړه هغه دا چې:

۱ـ د نوح ﷺ قوم د مکې معظمې د مشرکانو څخه وړاندې د ټولو پیغمبرانو تکذیب وکړ چې بالکل د نبوت څخه انکاري شوه او همدغه انکار ته یې تر ډېرې زمانې پورې ادامه ورکړه. نو د همدغه کلک انکار په بنیاد زمونږ د بنده (نوح) په تکذیب باندې هم باقي پاتې شوه آن تر دې چې:

۲ـ د نوح ﷺ په هکله یې سره یو تربله وویلې چې: نوموړی لیونی دی، که نه نو مونږ خو ورته اخطار ورکړی دی چې که نوموړی خپل دعوت ته ادامه ورکړي نو هرومرو به په ډېرو باندې ووژلی شي. که نوموړی لیونی نه وی نو ذکر شوی اخطار به یې په نظر کښې نیولی وی او په لوی لاس به یې خپل خان نه رجم کولی او مونږ به یې نه مجبورولی چې خپل اخطارورباندې عملي کړو.

۳ـ نو په دغه وخت کښې نوح ﷺ خپل رب ته د سوال لاسونه پورته کړه چې: ای ربه! زه د کفارو د پلوه مغلوب کړی شوی یم، او زه په هغوی باندې د خپل دعوت په قبول کښې پاتې راغلم، بلکې زه باور لرم چې هغوی په راتلونکي کښې هم زما د دعوت قبلولو ته تیار نه دي. نو د مهربانۍ د مخې د هغوی څخه په دنیا کښې زما انتقام واخلې او یو کس یې هم په ځمکه باندې ژوندي پرېنږدې (ټول پوپنا کړې).

۴ـ مونږ د نوح ﷺ سوال قبول کړ او هغوی مو د ځرمې غرق کړل هغه داسې چې:

الف: د ډېرو اوبو په مخ مو د اسمان دروازې ببرته کړې او په شدت سره مو وورباندې ورښت پیل کړ.

ب: د ځمکې څخه مو هم په ډېر قوت سره اوبه راوخوټولې او ټوله ځمکه مو ځېرې ځېرې کړه او چینې چینې مو وګرځوله چې فوارې یې هوا ته پورته کېدلې.

ج: نو د اسمان او ځمکې اوبو سره لاس یو کړ او په هغه کار باندې متفقې شوې چې د الله ﷻ د پلوه مقدر کړی شوې او په ازل کښې لیکل شوی وه نو هغوی ټول غرق کړی شوه او ټوله ځمکه دریاب وګرځېده.

د: خو په عین حال کښې مونږ نوح ﷺ او د ده سره ملګري مؤمنان په هغې بېړۍ کښې سواره کړل او نجات مو ورکړ، کومه چې د تختو او مېخونو خاونده وه. یا په بل عبارت: د کومې د لرګي تختې چې د اوسپنې په میخونو باندې میخ کړی شوې وې او سوري یې په ډېر ښه شان سره بند کړی شوي وه.

ه: دغه بېړۍ زمونږ د حفاظتونو لاندې جوړه کړی شوې وه او زمونږ د حفاظتونو لاندې په عظیم الشان دریاب کښې بې خطره چلېده.

و: دا کار مونږ د دې دپاره عملي کړ ترڅو هغو ناشکرانو ته په دنیا کښې د راتلونکو قومونو د عبرت دپاره جزا ورکړو او د دې دپاره هم چې د هغه چا انتقام ترې واخلو د کوم چې ناشکري کړی شوې وه، کوم چې ورته نهه نیم سوه کاله نصیحتي دعوت چلولی وه.

بالآخره، مونږ ذکره شوې بېړۍ د خپل کامل قدرت یوه نښه پرېښودله چې ځینو خلکو په خپلو سترګو ولیده چې په جودي نومې غره باندې ولاړه وه او د قیامت تر قیامه پورې نور خلک ورباندې خبر کړی شو چې عبرتي درس ترې واخلي. نو ایا کوم عبرت اخستونکی او پند اخستونکی شته چې عبرت او پند ترې واخلي؟.

۵ـ نو زما عذاب څنګه وه؟ چا یې مخه ونیوله شوه؟ او زما د ډارونکو څخه انکار کول او ناشکري کول څنګه وه؟ ایا بنیاد ویستونکی عذاب یې په تعقیب کښې صورت ونه نیوه؟.

۶ـ ای پیغمبره! بې شکه مونږ دا قرآن کریم د عبرت اخستلو دپاره اسان کړی دی او هرڅوک کولی شي چې په اسانۍ سره ترې عبرتي ګټې اوچتې کړي. نو ایا کوم عبرت اخستونکی او پند اوچتوونکی شته چې عبرت ترې واخلي او پند ترې اوچت کړي؟.

یا په بل عبارت: مونږ د قرآن کریم په نزول سره د پخوانیو کفري هلاک کړی شوو قومونو څخه د عبرت اخستل اسان کړي دي، چې پخواني حوادث مو پکښې هوبهو او کټ مټ نازل کړي دي. که بالفرض مونږ دا کار نه وی کړی نو د هغوی حالات به یاد وروستنیو خلکو څخه بالکل پټ پاتې وي یا به ورته کټ مټ نه وي رسېدلي او بالآخره یا به د هغوی د هلاک وجه کفر نه وی ښودلې شوې. نو په دغو دربوارو صورتونو کښې به د هغوی د حالاتو څخه عبرتي درس اخستل اسان کار نه وی.

توضیحات

۱ـ که څوک وایي: د ﴿ فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا ﴾ د جملې مضمون خو د ﴿ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ ﴾ د جملې په مضمون کښې شامل دی، نو د ذکر شوي مضمون په تکراري نزول کښې څه حکمت دی؟ مونږ وایو[1]:

الف: په اولنۍ جمله کښې اجمال دی او په دوهمه جمله کښې همدغه اجمال د منځه وړل شوی دی او پوره واضحه ده چې د اجمال څخه وروسته تفصیل په اذهانو کښې ډېر ښه تقرر نیسي.

---

[1] روح المعاني ج۲۷ ص۸۱؛ تفسیر القاسمي ج۱۵ ص۲۶۵

ب: په هغې جمله کښې د ﴿ كَذَّبَتْ ﴾ مفعول مقدر دی چې مونږ ترې په "الرُّسُل" سره تعبير کولی شو او ټولو پیغمبرانو ته شمولیت لري، او په دوهمه جمله کښې يوازې نوح ﷺ ته تکذیب متوجه دی چې د زیات ترحم دپاره ترې په ﴿ عَبْدَنَا ﴾ سره تعبیر صورت نیولی دی. یعنې د نوح ﷺ قوم خاص د نوح ﷺ په تکذیب باندې اکتفاء نه وه کړې، بلکې د عامو پیغمبرانو څخه انکاري وه چې بالکل نبوت ثبوت نه لري.

۲_ په ﴿ مَجْنُونٌ وَٱزْدُجِرَ ﴾ کښې د "ازْدُجِرَ" کلمه د "اِزْدِجَار" _لکه "اِفْتِعَال"_ څخه اشتقاقه شوې ده چې د [القمر:۴] ایت لاندې لږ وړاندې تحلیله شوې ده _والحمد لله ﷻ_ او د منعې معنی ورکوي. یعنې مشرکانو وویلې چې: نوح ﷺ لیونی دی او د دعوت څخه زمونږ د پلوه منعه کړی شوی دی چې په رجم سره اخطار ورکړی شوی دی، د نوموړي د لیونتوب یوه نښه دا ده چې د دعوت څخه لاس نه اخلي او مونږ مجبوروي چې خپل اخطار او تهدید وړباندې عملي کړو.

د هغوی تهدید او اخطار ته په بل ایت کښې داسې اشاره شوې ده چې: ﴿ قَالُواْ لَئِن لَّمْ تَنتَهِ يَٰنُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمَرْجُومِينَ ﴾ [الشعراء:۱۱۶] یعنې مشرکانو وویلې چې: ای نوحه! که چرته زمونږ په غوښتنه ته د خپل دعوت څخه منعه نه شې، نو هرومرو او ضرور به ته زمونږ د پلوه د رجم کړی شوو کسانو د ډلې څخه وګرځولی شې.

انهمار څه معنی؟

۳_ په ﴿ بِمَآءٍ مُّنْهَمِرٍ ﴾ کښې د ﴿ مُّنْهَمِرٍ ﴾ کلمه د "اِنْهِمَار" _لکه "اِنْصِرَاف"_ څخه اشتقاقه شوې ده چې د اوبو د بهېدلو معنی ورکوي[1]. یعنې مونږ د اوبو په مخ د اسمان دروازې پرانستلې چې راوربدلې نه بلکې رابهېدلې او په شدت سره په ډېره لویه پیمانه کښې رانښکته کېدلې.

د دسار معنی

۴_ په ﴿ ذَاتِ أَلْوَٰحٍ وَدُسُرٍ ﴾ کښې د "دُسُر" کلمه د "دِسَار" _لکه "كِتَاب"_ جمعه ده چې د مېخ معنی ورکوي[2]. یعنې مونږ نوح ﷺ او د ده ﷺ ملګري په بېړۍ کښې اوچت کړل او د غرق څخه مو وساتل، البته هغه بېړۍ چې د لرګي د تختو څخه د میخونو په ذریعه زمونږ په هدایت جوړه کړی شوې ده.

نو په دې مقام کښې د بېړۍ څخه د صفاتو په ذکر سره اکتفاء کړی شوې ده.

په همدغه مضمون باندې په بل ایت کښې صراحت نازل شوی دی چې: ﴿ إِنَّا لَمَّا طَغَا ٱلْمَآءُ حَمَلْنَٰكُمْ فِى ٱلْجَارِيَةِ ﴾ [الحاقة:۱۱] یعنې یقینًا کله چې اوبو طغیان وکړ (او بنې ډېرې شوې) مونږ تاسو په بېړۍ کښې پورته کړئ (چې په اوبو کښې چلېدله).

---

(۱) لسان العرب ج۵ ص۲۶۶

(۲) مفردات الراغب ص۱۷۱ ، المحرر الوجيز ج۱۵ ص۲۹۹

یو نحوي تحلیل

۵_ د ﴿ جَزَآءً لِّمَن كَانَ كُفِرَ ﴾ جمله په لاندې ډول تحلیله کېدلی شي:

الف: د ﴿ جَزَآءً ﴾ کلمه د ﴿ فَفَتَحْنَا ﴾، ﴿ وَفَجَّرْنَا ﴾، ﴿ وَحَمَلْنَهُ ﴾ درېوارو افعالو دپاره د تنازع په توګه د "مفعول له" په حیث منصوبه ده(۱).

ب: په ﴿ لِّمَن﴾ کښې د "ل" توری په ﴿ جَزَآءً ﴾ پورې تعلق نیسي او د "مَن" کلمه د نوح ﷺ څخه کنایي ده.

ج: د ﴿ كُفِرَ ﴾ کلمه مجهوله ماضي ده او د اشتقاق په ملحوظ دوه احتماله درلودلی شي(۲): یو دا چې د "كُفْرَان" څخه متشقه فرض کړی شي کوم چې د شکر نقیض دی او پخپله متعدي دی. او بل دا چې دا د "كُفْر" څخه مشتقه فرض کړی شي کوم چې د ایمان نقیض دی او په "ب" سره متعدي ګرځي او په "کفر به" سره ترې تعبیر کېدلی شي.

نو د پاسني تحلیل په نظر کښې نیولو سره د ذکرې شوې جملې د معنی حاصل داسې راځېژي چې: مونږ وراندېني کارونه د دې دپاره ترسره کړه ترڅو هغه کس ته د دښمنانو په هلاک او د مومنانو په نجات جزا ورکړو او انتقام ورته واخلو کوم کس چې ناشکره کړی شوی وه (بې قدري يې شوې وه) او یا ورباندې ایمان نه وو راوړ شوی، چې هغه کس د نوح ﷺ څخه عبارت دی.

یو صرفي تحلیل

۶_ په دې سورت (القَمَر) کښې د ﴿ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴾ جمله د موضوعاتو په ملحوظ شپږ کرته نازله شوې ده، او په ټولو جملو کښې د ﴿ مُّدَّكِرٍ ﴾ کلمې اصلاً د "ذِکر" څخه اشتقاق موندلی دی، چې په اصل کښې "مُذْتَكِر" _لکه "مُكْتَسِب"_ وه، بیا په ټولو کلمو کښې د صرفي قانون په بنیاد(۳) د "ذ، ت" دواړو تورو د "د" په تورو سره د تخفیف دپاره ابدال موندلی دی او بیا په هره یوه کلمه کښې د "د" تورې سره ادغام شوی دی او د هرې یوې کلمې څخه د "مُدَّكِر" کلمه جوړه شوې ده.

سوال جواب

۷_ که څوک وایي چې: په دې سورت کښې د ذکرې شوې مجموعې دوه وروستنې ایتونه [۱۶، ۱۷] څلور_څلور کرتې نازل شوي دي، نو په دغه تکراري نزول کښې څه حکمت دی؟

مونږ وایو چې:

الف: که څه هم ظاهراً ذکر شوي ایتونه تکرار برېښي مګر په حقیقت کښې پکښې تکرار نشته،

(۱) تفسیر القرطبي ج۱۷ ص۱۳۳؛ تفسیر الکشاف ج۴ ص۴۳۵
(۲) لسان العرب ج۵ ص۱۴۴
(۳) صرف العزیز ص۲۷۵

او دا ځکه چې په لحاظونو سره د یوه ځای ایت د بل ځای د ایت څخه مغایر دی او په اعتباراتو او لحاظونو سره خو ځیزونه تغیر مومي.

د همدې کبله یوه ورځې نبي کریم ﷺ د غوا هغې غوښې ته اشاره وکړه کومه چې بریرې رضي الله عنها ته د خیرات (صدقې) په توګه ورکړه شوې وه او هغې بیا أم المؤمنین عائشې رضي الله عنها ته د سوغات (تحفې) په توګه ورکړې وه، حال دا چې په نبي کریم ﷺ باندې د خیرات (صدقات) اخستل حرام وه او سوغات (هدیه) ورته حلاله وه، نو ویې فرمایل چې: «هَذَا لِبَرِيرَةَ صَدَقَةٌ وَلَنَا هَدِيَّةٌ»[1] یعني دغه غوښه بریرې رضي الله عنها ته خیرات (او صدقه) ده او زمونږ دپاره (د هغې د خوا څخه) سوغات (او تحفه ده).

ب: په دې باندې علاوه ذکرو شوو دوارو ایتونو د زیات اهتمام دپاره بیا بیا نزول مونډلی دی او د دغسې غرض دپاره خو تکرار څه ناآشنا کار نه دی. لکه:

اول: نبي کریم ﷺ د حجة الوداع په اوږده حدیث کښې لاندې کلمات څو واره تکرار کړه چې:

«فَإِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ وَأَعْرَاضَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي بَلَدِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا»[2]

یعني نو (ای مؤمنانو!) یقینًا ستاسو وینې او ستاسو مالونه او ستاسو عزتونه په تاسو باندې داسې حرام (او محترم) دي لکه ستاسو د دغې ورځې حراموالی (او احترام، البته) ستاسو په دغه ښار (مکه معظمه) کښې، ستاسو په دغې میاشت (ذو الحجه) کښې.

دوهم: ابو بکرة رضي الله عنه وایي: یو ځل نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې وفرمایل چې: «...وَشَهَادَةُ الزُّورِ أَوْ قَوْلُ الزُّورِ»[3] یعني او په لویو ګناهونو (کبائرو) کښې د ډېرو لویو ګناهونو څخه د دروغو شهادت یا دروغ خبره هم ده. په دغه وخت کښې نبي کریم ﷺ تکیه وهلې وه نو راکېناست حال دا چې «شهادة الزور» یا «قول الزور» کلمه یې تکراروله، آن تردې چې مونږ وویلې چې ای کاش! چې نبي کریم ﷺ چپ شوی وی او تکرار یې بس کړی وی.

درېم: انس رضي الله عنه په یوه حدیث کښې وایي چې: «كَانَ إِذَا تَكَلَّمَ بِكَلِمَةٍ أَعَادَهَا ثَلَاثًا حَتَّى تُفْهَمَ عَنْهُ»[4] یعني یقینًا نبي کریم ﷺ وه چې کله به یې یوه مهمه خبره کوله نو درې کرته به یې تکراروله ترڅو چې ترې فهم کړی شي (او ترې زده کړی شي).

﴿كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿١٨﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي يَوْمِ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّ ﴿١٩﴾ تَنْزِعُ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ ﴿٢٠﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٢١﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿٢٢﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِالنُّذُرِ ﴿٢٣﴾ فَقَالُوا أَبَشَرًا

(١) مسند احمد بن حنبل ج٩ ص٥۴٣
(٢) صحيح البخاري ج١ ص٢٢۴
(٣) صحيح مسلم ج١ ص۶۴
(۴) صحيح البخاري ج١ ص٢٠

مِنَّا وَٰحِدًا نَّتَّبِعُهُۥٓ إِنَّآ إِذًا لَّفِى ضَلَٰلٍ وَسُعُرٍ ﴿٢٤﴾ أَءُلْقِىَ ٱلذِّكْرُ عَلَيْهِ مِنۢ بَيْنِنَا بَلْ هُوَ
كَذَّابٌ أَشِرٌ ﴿٢٥﴾ سَيَعْلَمُونَ غَدًا مَّنِ ٱلْكَذَّابُ ٱلْأَشِرُ ﴿٢٦﴾ إِنَّا مُرْسِلُوا۟ ٱلنَّاقَةِ فِتْنَةً لَّهُمْ
فَٱرْتَقِبْهُمْ وَٱصْطَبِرْ ﴿٢٧﴾ وَنَبِّئْهُمْ أَنَّ ٱلْمَآءَ قِسْمَةٌۢ بَيْنَهُمْ ۖ كُلُّ شِرْبٍ مُّحْتَضَرٌ ﴿٢٨﴾ فَنَادَوْا۟
صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطَىٰ فَعَقَرَ ﴿٢٩﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى وَنُذُرِ ﴿٣٠﴾ إِنَّآ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً
وَٰحِدَةً فَكَانُوا۟ كَهَشِيمِ ٱلْمُحْتَظِرِ ﴿٣١﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا ٱلْقُرْءَانَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿٣٢﴾ ﴾

[۱۸] عادیانو (د هود ﷺ په شمول ټولو پیغمبرانو ته) د دروغو نسبت کړی وه، نو (وګوره چې) زما عذاب او زما ډارول څنګه وه (څه نتیجه يې ورکړه)؟.

[۱۹] یقیناً مونږ وربانديې ډېر تېز باد د پرله پسې بدۍ په وخت کښې ورولېږه (چې اوه شپې او اته ورځې یې ادامه ولرله).

[۲۰] چې دغه باد به خلک (د ثمودیانو نارینه، ښځینه، غټان او ماشومان د پټو ځایونو څخه) راویستل (او په ځمکه به یې داسې غورزول) لکه چې یقیناً دوی د بېخه راوتلي د خرما وو ډډونه وي (او په ځمکه غځولی شوي وي).

[۲۱] نو (وګوره چې) زما عذاب او زما ډاروونکي څنګه (سره یو تربله نژدې) وه.

[۲۲] او یقیناً مونږ قرآن کریم د پند اخستلو دپاره اسان کړی دی (چې حقایق پکښې هوبهو او د واقع مطابق نازلوو) نو ایا څوک پند اخستونکی شته؟.

[۲۳] ثمودیانو هم ډاروونکو ته د دروغو نسبت کړی وه (چې نه یې پیغمبر قبول کړه او نه یې په معجزه بانديې عقیده خپله کړه).

[۲۴] نو ثمودیانو (د ډاروونکو په هکله) وویلې چې: ایا زمونږ د جملې څخه یوه سړي لره مونږ پیروي وکړو (چې په مونږ بانديې هیڅ بهتري نه لري)؟ یقیناً مونږ به په دغه وخت کښې هرومرو په ګمراهۍ او لیونتوب کښې اخته یاستو.

[۲۵] ایا په دغه (یوه سړي) بانديې زمونږ د ټولو د منځ څخه پند وراچولی کېږي (وحې ورته کېږي او بل هیچا ته وحې نه کېږي)؟

(نو معلومه شوه چې نوموړی د نبوت په دعوه کښې رښتینی نه دی) بلکې ډېر دروغژن متکبر دی (غواړي چې خان ته مشري کسبه کړي).

[۲۶] (مونږ صالح ﷺ ته وحې وکړه چې:) ثمودیان به سباته (د عذاب د نزول په ورځ) ډېر ژر پوه شي چې ډېر دروغژن متکبر څوک دی؟.

[۲۷] یقیناً مونږ د امتحان دپاره ثمودیانو ته (په خارق العاده توګه) د اوښې ورلېږونکي یاستو،

نو ته دوی ته منتظر اوسه او (په ستغو سپورو خبرو يې) صبر ته ادامه ورکړه.

[٢٨] او ثموديان خبر کړه چې يقيناً د دوی او د اوښې ترمنځ اوبه ويشلې شوې (په نوبت) دي، چې د اوبو هر نوبت (ته وارګړي) حاضر کړی شوی دی (يو لوری به پر بل لوري تجاوز نه کوي).

[٢٩] نو (په نتيجه کښې) ثمودیانو خپل ملګري ته (د اوښې د هلاکولو دپاره) غږ وکړ، نو هغه راونيوه نو زخمي يې کړ (او بيا يې قتله کړه).

[٣٠] نو (وګوره! چې) زما عذاب او زما ډاروونکي سره څنګه (پياوړې) اړيکې لري؟.

[٣١] يقيناً مونږ په ثموديانو باندې (د جبرائيل ﷺ) يوه کريکه ورواستوله نو (هغوی ټول سمدستي) د شپول جوړوونکي د میده کړی شوو خاشاکو غوندې وګرځېدل (او په ځمکه باندې خواره واره پرېوتل).

[٣٢] او يقيناً مونږ قرآن کريم د پند اخستلو دپاره اسان کړی دی نو ايا څوک پند اخستونکي شته؟

د مطلب خلاصه

يعنې ای پيغمبره! د عبرتي درسونو په لړ کښې څه نور بيان په خپل اُمت باندې قرائت کړه:

١_ عاديانو ټولو پيغمبرانو ته عموماً او هود ﷺ ته خصوصاً د دروغو نسبت کړی وه. نو وګوره چې زما عذاب او زما ډاروونکي سره يو تربله څومره نژدې اړيکې لري؟ ايا د ډاروونکو د تکذيب په تعقيب ورباندې بنياد ويستونکي عذاب ورنازل نه شو؟.

٢_ يقيناً مونږ په هغوی باندې د تکذيب په نتيجه کښې په لاندې ډول مهلک عذاب ورولېږه:

الف: دا عذاب داسې سوزوونکی او تېز باد وه چې په عاديانو باندې اوه شپې او اته ورځې وچلېد چې نه يې د هغوی غټان ژوندي پرېښودل او نه ماشومان، بلکې ټول يې د ځرمې هلاک کړه.

ب: دا عذاب داسې تېز باد وه چې خلک (د عاديانو نارينه او ښځينه) به يې (د پټو ځايونو څخه راويستل او په ځمکه باندې به يې په شدت سره غورزول، تا به ويل لکه چې دوی د ببخونو څخه راوتلي د خرما ډډونه دي چې اوږده اوږده غزېدلي پراته دي.

٣_ نو ای پيغمبره! ته د عاديانو د حال څخه تعجب وکړه او وګوره چې د تکذيب په نتيجه کښې پرې څومره قوي عذاب ورنازل شو او زما د عذاب او زما د ډاروونکو ارتباط سره څومره قوي دي.

٤_ يقيناً مونږ قرآن کريم د پند اخستلو دپاره اسان کړی دی او حقايق مو پکښې هوبهو او کټ مټ نازل کړي دي، نو ايا څوک شته چې پند ترې واخلي او ګټې ترې پورته کړي؟ که بالفرض مونږ په قرآن کريم کښې د حقايقو بيان پوره نه وی نازل کړی نو عبرت او پند اخستل به هم ترې اسان کار نه وی.

٥_ ای پيغمبره! د عاديانو په تعقيب ثموديانو هم د ټولو پيغمبرانو عموماً او د صالح ﷺ خصوصاً تکذيب وکړ او ټول ډاروونکي يې دروغ وګڼل. نو په تعجب سره يې وويلې چې:

الف: ايا مونږ د يوه بنيادم پيروي وکړو حال دا چې زمونږ او د هغه ترمنځ په بشريت کښې هيڅ

توپیر نشته؟ که بالفرض نوموړی پیغمبر وی نو بشر به نه وی او یا به مونږ ټول پیغمبران وی، همدارنګه نوموړی په مونږ کښې یو سړی دی (پیروان نه لري)، که بالفرض نوموړی په خپله د نبوت په دعوه کښې رښتینی وی نو څه پیروان خو به یې درلودلي وی.

ب: نوموړی مونږ په دوزخ سره تهدیدوي چې که ایمان مو رانه وړ ضرور به په سوزوونکي اور کښې معذب کړی شئ: حال دا چې مونږ په دې عقیده یاستو که بالفرض مونږ په نوموړي باندې ایمان راوړو نو په دغه وخت کښې به په ګمراهی کښې یاستو، بلکې د عقل څخه به خلاص (لیونیان) یاستو. نو په همدې بنیاد د نوموړي پیروي د اور څخه د نجات وسیله نه ده بلکې د لیونتوب سبب دی.

ج: ایا دا عجیبه نه ده چې زمونږ د ټولو د جملې څخه یوازې په صالح ﷺ باندې وحې نازله شوه او یوازې همدی پیغمبر وګرځولی شو؟ حال دا چې په مونږ کښې ډېر کسان موجود دي چې د نوموړي څخه د مال او عزت د حیثه زیات دي او د نبوت دپاره ترې زیات استحقاق لري.

د: نو د همدې کبله مونږ په دې عقیده یاستو چې نوموړی په خپله نبوتي دعوه کښې دروغژن دی، بلکې نوموړی دروغژن متکبر دی چې د دروغو په ذریعه په مونږ باندې خپل ریاست قائمول غواړي.

۶ـ مونږ صالح ﷺ ته وحې وکړه چې د کفارو په ستغو سپورو لقبونو باندې مه متاثر کېږه، چې ډېر ژر به سبا ته (بله ورځ) پوه شي چې دروغژن متکبر د چا لقب دی؟ دا د هغه چا لقب دی کوم چې د عذاب د نزول په ورځ په عذاب اخته شي، نه د هغه چا چې په دغې ورځ کښې نجات مونده کړي.

۷ـ د عذاب د نزول ورځ رانژدې ده او دا ځکه چې یقیناً مونږ ثمودیانو ته د ازمېښت په حیث د معجزانه اوښې لېږونکي یاستو چې په همدغې ازموینه کښې به هغوی د ناکامۍ سره مخامخ شي او د عذاب د نزول لاره به ورته برابره شي. نو په همدې بنیاد ته همدغې ورځ ته منتظر اوسه او د هغوی په سپکو سپورو لقبونو باندې صبر وکړه او خپل ثبات او استقامت ته ادامه ورکړه.

۸ـ ای صالحه! د معجزانه اوښې په هکله ثمودیانو ته خبر ورکړه چې: دا اعجازي اوښه ده، تاسو یې د خوراک او څښاک مخه مه نیسئ؛ او په اوبه خور باندې ورسره نوبت وتړئ چې یو وخت به دغه اوښه اوبه څښکي او بله ورځ به ستاسو څاروي د اوبو څخه استفاده کوي. لنډه دا چې هر وارګړی به خپل وار (نوبت) ته حاضرېږي او د یوه طرفه به هم په بل طرف باندې په اوبو څښلو کښې مزاحمت او تعرض نه وی.

۹ـ ثمودیانو د اوبو د نوبت کولو خبره هم قبوله نه کړه او د نوبت مراعات یې ونه ساته نو د همدې کبله یې خپل بدبخته انډیوال ته غږ وکړ ترڅو ذکره شوې اوښه قتله کړي. نو همدغه شریر سړي ورغی او اوښه یې راونیوه او زخمي یې کړه او بالآخره په قتل یې ورسوله، حتی چې د الله ﷻ د عذاب د نزول خبره ورباندې ثابته شوه او د هلاک مستحق وګرځېده.

۱۰ـ نو وګوره چې زما د عذاب او زما د ډاروونکو اړیکې څومره نژدې او کلکې دي؟ یا په بل

عبارت کله چې ثمودیانو زما د ډارونکو او د صالح علیه السلام په شمول زما د معجزانه دلیل سپکاوی وکړ نو سمدستي مو وربانديې یوه تېزه کړیکه مسلطه کړه چې ټول وربانديې د شپول جوړوونکي د شپول د خاشاکو او خرانګو غوندې میده‌میده، په خمکه باندې خواره واره او تیت پرک ولویدل.

۱۱ـ ای پیغمبره! یقیناً موږ دا قرآن کریم د پند اخستلو دپاره ډېر اسان کړی دی چې په مستمره توګه پکښې بیاپیا حقایق نازلوو. نو ایا څوک شته چې د عبرت درس تري واخلي او د خپلي عقیدې د اصلاح دپاره تري استفاده وکړي؟ وخت او فرصت تیریدونکی دی او د ارمان ورځ راروانه ده.

توضیحات

۱ـ په ﴿فِي يَوْمِ نَحْسٍ مُّسْتَمِرٍّ﴾ کښې د ﴿نَحْسٍ﴾ کلمه د الله ﷻ په توفیق د [حم السجدة ۱۶] ایت لاندې پسه تحلیله شوې ده چې د غمونو او دردونو څخه د ډکي ورځي معنی ورکوي په دې مقام کښې ورباندې وراضافه کوو چې دلته د ﴿يَوْمِ﴾ څخه مطلق وخت مطلب دی[۱]. او دا څکه چې په عادیانو باندې یوه ورځ باد نه وه چلیدلی بلکې اوه شپې او اته ورځې یې ادامه درلوده

یعني موږ په عادیانو باندې تېز سوزونکی باد ورواستاوه چې د غمونو په وخت کښې یې څو ورځي مسلسله ادامه درلوده.

د "سُعُر" معنی

۲ـ که څه هم په ﴿إِنَّآ إِذًا لَّفِي ضَلَٰلٍ وَسُعُرٍ﴾ کښې د "سُعُر" کلمه د تېز اور معنی ورکوي، د همدې کلمه په بوه اوږده حدیث کښې نبي کریم ﷺ ابو بصیر رضي الله عنه نومي صحابي ته د «مِسْعَرُ حَرْبٍ» لقب ورکړی دی[۲]. چې تومورې اور لرونکی دی (اور وربانديې تازه کیږي او تیزیږي)

مګر ذکر شوې کلمه د جنون (لیونتوب) دپاره هم وضعه شوې ده[۳]. او په دې مقام کښې همدغه معنی مراده ده. یعني که بالفرض موږ د صالح علیه السلام پیروي خپله کړو نو موږ به په دغه وخت کښې په ګمراهی او لیونتوب کښې اخته یاستو

د "أشِر" معنی

۳ـ په ﴿بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشِرٌ﴾ او په ﴿مَّنِ ٱلْكَذَّابُ ٱلْأَشِرُ﴾ کښې د "أشِر. أشِر" دواړه کلمې صفت مشبه دی[۴]. او د "أشِر" ـ لکه "نظر" ـ څخه اشتقاقي شوي دي چې د تکبر د شدت او هواپرستی معنی ورکوي[۵] یعني ثمودیانو وویلې چې صالح علیه السلام دروغژن او هواپرست متکبر دی. خو الله ﷻ

(۱) روح المعاني ج ۲۷ ص ۸۴
(۲) صحیح البخاري ج ۲ ص ۳۸۱
(۳) لسان العرب ج ۴ ص ۳۶۶
(۴) القاموس المحیط ج ۱ ص ۱۵۰
(۵) مفردات الراغب ص ۱۴

جواب ورزده کړه چې د عذاب د نزول په ورځ به خبره سپينه شي چې دروغژن او هواپرست متکبر څوک دی؟ (دا به همغه کس وي کوم چې په عذاب اخته شي).

په ياد ولرئ

۴ـ په ياد ولرئ چې په ﴿ أَنَّ ٱلْمَآءَ قِسْمَةٌۢ بَيْنَهُمْ ﴾ کښې د "هُمْ" ضمير د ذو العُقُولو دپاره وضعه شوی دی او په دې مقام کښې ثموديانو او د معجزې اوښې ته راجع دی. که څه هم دغه اوښه د ذوالعقولو څخه نه وه مګر د تغليب په توګه د ذوالعقولو څخه ګرځولې شوې ده او دا ډول ګرځول په ټولو ژبو کښې او په تېره بيا په عربي ژبه کښې په کثرت سره صورت نيسي.

تَعَاطي څه ته وايي؟

۵ـ په ﴿ فَتَعَاطَىٰ فَعَقَرَ ﴾ کښې د "تَعَاطَىٰ" کلمه د " تَعَاطِي" ـلکه "تَغَالِي" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، "تَعَاطِي" د هغه شي په رانيولو کښې استعمالېږي د کوم رانيول چې ناحقه وي او جواز نه لري[1].
يعنې د ثموديانو شرير سړي د خپل قوم بلنه ومنله او ناجائز (ناروا) کار ته يې لاس واچاوه چې د معجزې اوښه يې زخمي او بيا قتله کړه.

"مُحْتَضَر" څه صيغه ده؟

۶ـ په ﴿ فَكَانُوا۟ كَهَشِيمِ ٱلْمُحْتَظِرِ ﴾ کښې د "هَشِيم" کلمه خو د الله ﷻ په توفيق د [الكهف:۴۵] ايت لاندې ښه پوره تحليله شوې ده چې د هغه پوست او نرم شي څخه عبارت ده کوم چې ميده-ميده او مات-مات شي.

دا د يو پلوه، او د بل پلوه د "مُحْتَظِر" کلمه د اسم فاعل صيغه ده چې د حظيرة جوړوونکي معنی ورکوي، "حَظِيرَة" هغې احاطې ته وضعه شوې ده کومه چې د غنو، يا درمو، يا د ونو د ښاخونو (خرانګو) څخه د ګډو او نورو څارويو د حفاظت دپاره جوړوله کېږي[2]، چې په پښتو کښې ورته "شپول" يا "منډو" وايي. نو لکه څنګه چې ذکرې شوې غنې او د رمې او يا د ونو څانګې په پای کښې د څارويو د پښو لاندې ميده-ميده ګرځي همدارنګه د جبرائيل ﷺ د تېزې کړېکې څخه وروسته ثموديان هم ميده-ميده او په ځمکه خواره واره پرېوتل.

﴿ كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍۭ بِٱلنُّذُرِ ﴿٣٣﴾ إِنَّآ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا إِلَّآ ءَالَ لُوطٍ ۖ نَّجَّيْنَٰهُم بِسَحَرٍ ﴿٣٤﴾ نِّعْمَةً مِّنْ عِندِنَا ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِى مَن شَكَرَ ﴿٣٥﴾ وَلَقَدْ أَنذَرَهُم بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا۟ بِٱلنُّذُرِ ﴿٣٦﴾ وَلَقَدْ رَٰوَدُوهُ عَن ضَيْفِهِۦ فَطَمَسْنَآ أَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا۟ عَذَابِى وَنُذُرِ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ

---

(۱) لسان العرب ج۱۵ ص۷۰
(۲) مفردات الراغب ص۱۲۲، لسان العرب ج۴ ص۲۰۳

صَبَّحَهُم بُكۡرَةً عَذَابٌ مُّسۡتَقِرٌّ ﴿٣٨﴾ فَذُوقُواْ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٣٩﴾ وَلَقَدۡ يَسَّرۡنَا ٱلۡقُرۡءَانَ
لِلذِّكۡرِ فَهَلۡ مِن مُّدَّكِرٖ ﴿٤٠﴾ وَلَقَدۡ جَآءَ ءَالَ فِرۡعَوۡنَ ٱلنُّذُرُ ﴿٤١﴾ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا كُلِّهَا
فَأَخَذۡنَٰهُمۡ أَخۡذَ عَزِيزٖ مُّقۡتَدِرٍ ﴿٤٢﴾ ﴾

[۳۳] د لوط علیه السلام قوم ډاروونکو ته د دروغو نسبت وکړ.

[۳۴] (نو) يقيناً مونږ په هغوی باندې ډبرې وروونکې باد ورواستاوه، مګر د لوط علیه السلام ټبر، چې مونږ ورته په سهار (چرګبانګ) کښې نجات ورکړ.

[۳۵] (البته چې دغه نجات ورته) زمونږ د نزده د انعام (او نعمت) په توګه (صورت ونيوه).

مونږ دغه ډول جزا هغه چا ته ورکوو کوم چې شکرګزاري کوي (دا به د قيامت تر ورځې پورې جاري وي).

[۳۶] او يقيناً لوط علیه السلام زمونږ د کلکو نيولو څخه هغوی ډارولي وه (چې عذاب به ورباندې نازل شي) خو هغوی ډاروونکو (په ډارولو) کښې شک خپل کړ (او هيڅ پروا يې ورباندې ونه لرله).

[۳۷] او د همدې کبله هغوی غوښتل چې په لوط علیه السلام باندې د مېلمنو د کبله غلبه مونده کړي (او د ده علیه السلام د کوره يې وباسي)، نو مونږ د هغوی سترګې محوه (ړندې) کړې نو (ورته وويلی شوه چې) زما د عذاب مزه وڅکئ او زما د ډاروونکو (د تکذيب) نتيجه (وګورئ).

[۳۸] او بې شکه د سهار په وخت کښې ورته قرار نيوونکی عذاب ورغی (او) د ورځې تر اوله (لمرخاته) پورې (يې ادامه وکړه).

[۳۹] نو (يو ځل بيا ورته وويلی شوه چې) زما د عذاب او زما د ډاروونکو (نتايج) وڅکئ!.

[۴۰] او يقيناً مونږ قرآن کريم د پند اخستلو دپاره اسان کړی دی نو ايا پند اخستونکی څوک شته (چې ګټه ترې پورته کړي)؟.

[۴۱] او يقيناً د فرعون ټبر (او د ده اراکينو) ته ډاروونکي (دوه پيغمبران او معجزات) ورغلي وه.

[۴۲] (خو) هغوی زمونږ ټولو دلايلو ته (د پيغمبرانو او معجزاتو په شمول) د دروغو نسبت وکړ، نو مونږ (د غرق په عذاب سره) ونيول، د کلکې ارادې (او) مقتدر ذات نيول (چې په هيڅ وجه بې نجات مونده نه کړي).

د مطلب خلاصه

يعنې اې پيغمبره! د عبرتي درسونو په لړ کښې څه نور مثالونه هم په خپل اُمت باندې قرائت کړه هغه دا چې:

۱ ـ د لوط علیه السلام قوم هم ډاروونکو ته د دروغو نسبت وکړ چې نه يې د پيغمبر دعوت قبول کړ او نه يې معجزې ته د واقعيت په نظر وکتل، بلکې د کفر سره ـ سره يې فاحشو جنايتونو ته هم ادامه ورکړه.

٢_ مونږ د لوط ﷺ په قوم باندې د هغه وروسته چې د دوی ټول بناروته مو سرچپه په ځمکه وغورزول، وروونکی باد هم مسلط کړ چې د توهین دپاره يېورباندې د ډبرګانو باران وکړ.

٣_ البته دغه عذاب د سهار په وخت کښې نازل شو او تر لمر خاته پورې يې ادام وکړ، خو په همدغه مهال مو لوط ﷺ او د ده مسلماني کورنۍ ته نجات ورکړ، چې همدغه نجات او د کفارو هلاک د لوط ﷺ دپاره زمونږ په نزد يو لوی عظيم الشان نعمت وه.

٤_ ای پیغمبره! دغه نجات يوازې د لوط ﷺ پورې اختصاص نه درلود، بلکې مونږ هر هغه چا ته په دنیا او آخرت کښې ښکه جزا ورکوو کوم چې زمونږ شکريه کوي او د سمې عقيدې درلودونکی وي، برابره خبره ده چې په هره زمانه کښې او د هر خای اوسېدونکی وي.

٥_ د ذکر شوي عذاب د وقوع څخه وړاندې لوط ﷺ هلاک شوی قوم زمونږ د نیولو څخه ډارولی وه، چې د کفر څخه لاس واخلئ او د توحيد عقيده خپله کړئ که نه نو الله ﷻ به دربانډې بنیاد ویستونکی عذاب درنازل کړي، خو هغوی د ټولو ډاروونکو په هکله جګړې کولې او د شک په نظر يې ورته کتل چې نه يې پیغمبر ومانه، نه معجزه او نه يې نصيحت ته غوږ اینښود.

٦_ دغه هلاک کړی شوی قوم د لوط ﷺ څخه د مېلمنو د کبله ډېره کلکه غوښتنه وکړه چې زمونږ په لاس يې راکړه ترڅو ورسره مونږ هغه کار اجراء کړو کوم چې زمونږ خوښ دی.

هغوی اراده درلوده چې په همدغې مطالبه کښې بریالي شي که نه نو د زور څخه به کار واخلي او خپل مطلب ته به خانونه ورسوي. خو مونږ د هغوی سترګې ړندې کړې چې خای په خای ودرېدل او هيڅ توان يې ونه شو درلودلی چې کوم لور ته حرکت وکړي.

٧_ د الله ﷻ د پلوه ورته په همدغه حالت کښې وويلی شوه چې د بنیاد ویستونکي عذاب څخه وړاندې زما د دغه عذاب مزه هم وڅکئ او زما د ډاروونکو د تکذيب خوند هم واخلئ.

٨_ په دغه فاجر قوم باندې په اول سهار کښې بنیاد ویستونکی عذاب ورنازل شو او ورپورې ونښت، چې د هغه څخه د ځان د بچ کولو وسه په هيڅا کښې موجوده نه شوه او په ټولو باندې يې استقرار ونیوه او د لمرخاته پورې يې دوام وکړ.

٩_ په دغه وخت کښې ورته يو ځل بیا د الله ﷻ د پلوه د توبیخ او تخجيل دپاره وويلی شوه چې زما د عذاب مزه وڅکئ او زما د ډاروونکو د تکذيب خوند واخلئ.

١٠_ يقيناً مونږ دا قرآن کريم د پند اخستلو دپاره اسان کړی دی چې په ډېره څرګنده توګه پکښې هوبهو حقايق بيانوو، نو ايا څوک شته چې د دغو حقايقو څخه ګټه پورته کړي او پند ترې واخلي؟.

١١_ ای پیغمبره! يقيناً د فرعون ټبر او د ده اراکينو ته هم ډاروونکي ورغلي وه، چې موسی ﷺ او هارون ﷺ ورته متعددې معجزې او د نبوت براهين څرګند کړه ترڅو هغوی کفري عقيده پرېږدي او توحيدي عقيده خپله کړي.

١٢_ هغوی زمونږ ټولو دلايلو ته د دروغو نسبت وکړ چې نه يې د نبوت معجزه قبوله کړه او نه يې موسی ﷺ او هارون ﷺ ومنل بلکې د جادو او جادوګرانو په لقب ورکولو باندې کلک ودرېده.

۱۳_ نو په نتیجه کښې ټول فرعونیان مونږ د غرق په عذاب سره ونیول او د ځرمې مو هلاک کړل، البته چې دا نیول د بل چا نیول نه وه چې څوک تري خان بچ کړی شي، بلکې دا د الله ﷻ نیول وه چې د کلکې ارادې درلودونکي دي او هیڅوک نه شي کولی چې د ارادې په اجراء کښې ورته خنډ واقع کړي، او همدارنګه د پوره کامل قدرت درلودونکی دی چې هر شی یې د توانه پوره دی او هر څه کولی شي.

توضیحات

۱_ په ﴿ إِنَّآ أَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِمۡ حَاصِبًا ﴾ کښې د "حَاصِب" کلمه هغه تېز باد ته وضعه شوې ده کوم چې خاورې او شګې پورته کوي[۱]، په دې مقام کښې د هغو قرتکانو باران ته اشاره ده په کوم باندې چې په [هود:۸۲] ایت کښې صراحت نازل شوی دی. یعنې مونږ د لوط ﷺ د قوم په ښارونو باندې د سرچپه کولو څخه وروسته د قرتکانو باران ووراوه.

طمس څه معنی؟

۲_ په ﴿ فَطَمَسۡنَآ أَعۡيُنَهُمۡ ﴾ کښې د "طَمَسْنَا" کلمه د "طَمْس" _لکه "ضَرْب"_ څخه اشتقاقه شوې ده او مونږ د [یونس:۸۸] ایت لاندې لیکلي دي چې: "طَمْس" د یوه شي د اثارو د منځه وړلو څخه عبارت دی، په دې مقام کښې اکثرو مفسرینو کرامو همدغه معنی غوره کړې ده[۲]. یعنې: نو مونږ د هغوی سترګې بالکل د منځه یوړې حتی چې په مخونو کښې یې ژوروالی ورک شو تابه ویل چې بالکل یې سترګې نه درلودې.

سوال جواب

۳_ که څوک وایي چې: په ﴿ وَلَقَدۡ صَبَّحَهُم بُكۡرَةً عَذَابٞ مُّسۡتَقِرّٞ ﴾ کښې د ﴿ صَبَّحَهُم ﴾ کلمه د "تَصْبِیح" څخه اشتقاقه شوې ده چې د سبا (سهار) په وخت کښې ورتللو ته وضعه شوې ده[۳]، او د ﴿ بُكۡرَةً ﴾ کلمه د ورځې اولني وخت (لمرخاته) معنی ورکوي[۴]؛ نو پوښتنه دا ده چې ایا ذکرې شوې دواړه کلمې سره څه منافات نه لري؟

مونږ وایو چې: په ﴿ صَبَّحَهُم ﴾ کښې د عذاب شروع ته اشاره ده او په ﴿ بُكۡرَةً ﴾ کښې د "إلی" په تقدیر سره د عذاب ختم مطلب دي. یعنې د لوط ﷺ په قوم باندې سهار (سبا) د عذاب نزول پیل شو او په لمرخاته سره ختم شو.

---

(۱) لسان العرب ج۱ ص۳۲۰
(۲) تفسیر البغوي ج۴ ص۲۶۳؛ تفسیر القرطبي ج۱۷ ص۱۴۴
(۳) لسان العرب ج۲ ص۵۰۲
(۴) مفردات الراغب ص۵۵

په همدغه مضمون باندې په [الحجر: ۶۶، ۷۲] ایتونو کښې صراحت نازل شوی دی، هیله ده چې د ښه پوهېدلو دپاره هلته یو خل مراجعه وکړی شي.

﴿ أَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِّنْ أُولَٰئِكُمْ أَمْ لَكُم بَرَاءَةٌ فِي الزُّبُرِ ﴿٤٣﴾ أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُّنتَصِرٌ ﴿٤٤﴾ سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ ﴿٤٥﴾ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَىٰ وَأَمَرُّ ﴿٤٦﴾ ﴾

[۴۳] (ای د مکې اوسېدونکو!) ایا ستاسو کفار د هغو کفارو څخه بهتر دی (د کومو چې په هلاکو شوو کښې لږ وړاندې نومونه واخستل شوه)؟ یا ستاسو (د کفارو) دپاره په پخوانیو اسماني کتابونو کښې برائت موجود دی (چې دوی به د هغوی غوندې په کفر نه نیولی کېږي)؟

[۴۴] یا ستاسو کفار وايي چې: مونږ متفق (یو ټولګی او هم د خپلو غلیمانو څخه) انتقام اخستونکي یاستو (چې د هیچا زور راباندې د پاسه نه دی)؟

[۴۵] ډېر ژر به دغه د کفارو جمعیت مات کړی شي او (د جنګ میدان ته) به شاګانې واړوي (او وبه تښتي).

[۴۶] (دغه دنیاوي عذاب د کفارو وروستی عذاب نه دی) بلکې (د عذاب) موعد یې د قیامت ورځ ده، حال دا چې دغه ورځ (د عذاب د حیثه) زښته ډېره دهشتناکه او ډېره زیاته ترخه ده.

د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې د څینو هلاکو شوو کفري قومونو ذکر وه او په دې ایتونو کښې په همدغې موضوع باندې یوې تبصرې ته اشاره شوې ده چې حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! د مکې خلکو ته لاندې پوښتنې راجع کړه او ورته ووایه چې:

۱ـ ای د مکې معظمې اوسېدونکو! ایا ستاسو کفار او د شرکي کفري عقیدې درلودونکي د پخوانیو هلاکو شوو کفارو څخه بهتر دي؟ ایا د هغوی څخه یې ثروت او مالداري زیاته ده او هم د هغوی څخه د عمرونو او بدني قوتونو د حیثه اوچت دي او کولی شي چې په خپل بدني او مالي قوت سره د عذاب مخه د خپلو خانونو څخه واړوي؟

۲ـ ایا ستاسو کفارو ته په اسماني کتابونو کښې د عذاب څخه برائت او خلاصون ورکړی شوی دی چې تاسو په کفر باندې نه نیولی کېږئ بلکې ستاسو کفر د هغوی څخه خفیف دی؟.

پوره واضحه ده چې د ذکرو شوو دواړو پوښتنو جوابونه منفي دي، چې د دې زمانې کفار نه د هغوی څخه بهتر دي او نه یې کفر د هغوی څخه خفیف دی او بالآخره نه د خپل نجات دپاره کوم پیغمبري منقول سند په لاس کښې لري. نو بیا ولې د هغوی څخه عبرت نه اخلي او په څه دلیل په کفري عقیده کلک ولاړ دي؟

۳ـ ایا د مکې د خلکو کافره ډله وايي چې مونږ ټول متفق یاستو او خبره مو یوه ده (بې اتفاقي په مونږ کښې سرایت نه شي کولی) بلکې مونږ د خپل هر یو غلیم او دښمن څخه انتقام اخستونکي

یاستو زمونږ زور په هر چا باندې د پاسه دی؟.

۴_ ای پیغمبره! دغسې نه ده لکه چې دوی خیال کوي بلکې ډېر ژر به یې جمعیت مات شي او د خپلو خانونو د نجات او انتقام هیڅ توان به ونه لري او د شکست سره به مخامخ شي، نو د جنګ میدان ته به شاګاني ورواړوي او ټول به ښه سخته ماتې وخوري.

په دغه دنیاوي عذاب باندې علاوه، د دغو کفارو دپاره د تعذیب بله موقع او بل وخت د قیامت ورځ ده چې د دغې ورځې عذاب ډېر دهشتناک او ډېر تریخ دی چې هیڅ انقطاع او خاتمه نه لري، حال دا چې هیڅوک ترې خان نه شي بچ کولی.

توضیحات

۱_ که څه هم ځینو مفسرینو کرامو په ﴿ أَكُفَّارُكُمْ ﴾ کښې د "كُمْ" په کلمې سره مطلق "عربو" ته خطاب ګڼلی دی[۱]، مګر ظاهره دا ده چې دا خطاب به اهل مکه وو ته متوجه وي[۲]، چې په مستقیمه توګه په همدوی کښې بحث روان دی.

د نبوت یو بل دلیل

۲_ دغه دوه ایتونه د ﴿ سَيُهْزَمُ ﴾ څخه نیولې تر ﴿ وَأَمَرُّ ﴾ پورې په لاندې شرحې سره د نبي کریم ﷺ د نبوت یو بل دلیل دی چې:

الف: دا ایتونه د بدر د غزا څخه اوه کاله وړاندې په مکه معظمه کښې نازل شوی وه[۳]، په دغه وخت کښې د چا په خیال کښې هم نه تېرېده چې د قریشو ټولګی به د ماتې سره مخامخ شي.

ب: حتی امیر المؤمنین عمر رضي الله عنه وایي چې: زه د ایتونو د نزول په وخت کښې هیڅ نه پوهېدم چې کوم جمعیت به د ماتې سره مخ شي[۴]، خو کله چې د بدر د غزا په مهال نبي کریم ﷺ د وړوکې خیمې څخه رابهر شو او ذکر شوي دوه ایتونه یې لوستل نو زه پوه شوم چې هرو مرو به د مشرکانو جمعیت ماتې وخوري، چې ماتې یې وخوړه او د نبي کریم ﷺ وړاندوینې تحقق وموند.

ج: د بدر د غزا په مهال د ذکرو شوو دواړو ایتونو قرائت د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه هم روایت شوی دی[۵].

دَاهِيَة څه معنی؟

۳_ په ﴿ أَدْهَىٰ وَأَمَرُّ ﴾ کښې د ﴿ أَدْهَىٰ ﴾ کلمه د "دَاهِيَة" دپاره د تفضیل صیغه ده[۶]، په "دَاهِيَة"

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۷ ص۱۴۵
(۲) روح المعاني ج۲۷ ص۹۲
(۳) اللباب في علوم الکتاب ج۱۸ ص۲۷۷
(۴) الدر المنثور ج۷ ص۶۸۱؛ تفسیر البغوي ج۴ ص۲۶۴
(۵) صحیح البخاري ج۲ ص۷۲۲
(۶) نظم الدرر ج۷ ص۲۶۶

کېښي د "ت" توري د تانیث دپاره نه دی چې اسم تفضیل یې باید د "فُعْلَى" ـلکه "نُصْرى"ـ په وزن استعمال شوی وي، بلکې د (مبالغې) دپاره دی.

"دَاهِيَة" د هغه هولناک او دهشتناک شي معنی ورکوي د کوم چې مخنیوي امکان نه لري[1].

یعنې د مشرکانو د جمعیت دنیاوي شکست وړوکی عذاب دی چې په مرګ سره ختمېږي، خو د قیامت د ورځې عذاب یې ډېر زیات او ډېر خطرناک دی چې دائمي دی او اختتام نه لري او په دې باندې علاوه د دنیاوي عذاب په پرتله ډېر تریخ هم دی.

﴿إِنَّ ٱلْمُجْرِمِينَ فِى ضَلَـٰلٍ وَسُعُرٍ ﴿٤٧﴾ يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِى ٱلنَّارِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا۟ مَسَّ سَقَرَ ﴿٤٨﴾ إِنَّا كُلَّ شَىْءٍ خَلَقْنَـٰهُ بِقَدَرٍ ﴿٤٩﴾ وَمَآ أَمْرُنَآ إِلَّا وَٰحِدَةٌ كَلَمْحٍۭ بِٱلْبَصَرِ ﴿٥٠﴾ وَلَقَدْ أَهْلَكْنَآ أَشْيَاعَكُمْ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿٥١﴾ وَكُلُّ شَىْءٍ فَعَلُوهُ فِى ٱلزُّبُرِ ﴿٥٢﴾ وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُّسْتَطَرٌ ﴿٥٣﴾ إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِى جَنَّـٰتٍ وَنَهَرٍ ﴿٥٤﴾ فِى مَقْعَدِ صِدْقٍ عِندَ مَلِيكٍ مُّقْتَدِرٍۭ ﴿٥٥﴾﴾

[۴۷] یقیناً مجرمان (کفار) په ګمراهۍ او سوزېدلو کېښې (واقع) دي.

[۴۸] (البته) په هغې ورځ چې په مخونو باندې په اور کېښې کشولی کېږي (او د تخجیل دپاره ورته ویل کېږي چې) د ذوب کوونکي دوزخ عذاب وڅکئ.

[۴۹] یقیناً مونږ هر شی (پیدا کړی)، پیدا کړی مو دی په ټاکلې (ازلي) اندازې سره.

[۵۰] او زمونږ امر (د سرعت د حیثه) نه دی مګر یوه کلمه (کُنْ) ده، لکه په سترګو سره اشاره (بلکې لا د دې څخه هم په زیات سرعت سره تحقق مومي).

[۵۱] او (ای مشرکانو!) یقیناً مونږ (په پخوانیو زمانو کښې) ستاسو امثال (ډېر) هلاک کړي دي نو (په تاسو کښې) کوم عبرت اخستونکی (او پند اخستونکی) شته؟

[۵۲] او هر شی چې هغوی کړي دي (هغه یې) په اعمالنامو کښې ثبت دي.

[۵۳] او هر وړوکی عمل او لوی عمل (یې په لوح محفوظ کښې) لیکلی شوی دی.

[۵۴] یقیناً متقیان په جنتونو او ویالو کښې دي.

[۵۵] (او هم) د صدق په مقاعدو (ناست خایونو) کښې (ناست) دي، (البته) د واکدار قدرتمند (الله ﷻ) په نزد.

د مطلب خلاصه

یعنې ای پیغمبره! د وړاندېنیو ایتونو په تعقیب په خپل اُمت باندې د قیامت د ورځې په ارتباط څه نور مطالب هم قرائت کړه:

---

(۱) البحر المحیط ج ۱۰ ص ۴۸؛ لسان العرب ج ۱۴ ص ۲۷۵

۱_ یقیناً مجرمان او کفري جنایتکاران په ګمراهۍ کښې واقع دي چې کفري تدابیر به ورته هیڅ ګټه ونه شي رسولی، او همدارنګه په سوزوونکي اور کښې پراته دي.

دا به په هغې ورځ کښې بنه په ځرګنده ولیدل شي چې هغوی به د دوزخ په داخل کښې په مخونو باندې راکشول کېږي او په عین حال کښې به ورته د توبیخ او تخجیل دپاره ویل کېږي چې د دوزخ مسه کول او د دوزخ عذاب وڅکئ چې تاسو ورباندې په دنیا کښې عقیده نه درلوده.

۲_ ای پیغمبره! مونږ هر شی په قدر سره پیدا کړی دی چې په ازل کښې مو د هر شي د موجودېدلو وخت او نور کیفیات په اندازه کړي دي، چې د هماغې اندازې په مطابق موجودیت صورت نیسي.

نو د قیامت د ورځې مقدر وخت نه دی رارسېدلی څکه ټال ده، که نه نو کله یې چې ټاکلی وخت پوره شي نو هلته به بیا د سترګو په رپ کښې قائمه شي او دا څکه چې زمونږ امر د یوه شي په موجودولو کښې نه دی مګر فقط یوه کلمه ده چې د "کُن" څخه عبارت ده، او د سترګو په رپ کښې تحقق مومي.

۳_ زمونږ د پلوه کفارو ته ابلاغ کړه چې یقیناً مونږ ستاسو غوندې ډېرې کفري ډلې هلاکې کړې دي، البته چې کله یې د هلاکت وخت رارسېدلی دی. نو کله چې ستاسو د هلاکت وخت راورسېږي نو تاسو به هم په بنیادي هلاک سره د منځه یوسو. نو ایا څوک پند او عبرت اخستونکی شته چې د هغوی د هلاک څخه عبرت او پند واخلي او د کفري (شرکي) عقیدې څخه لاس په سر شي؟

۴_ د هغوی تعذیب په دنیاوي هلاک باندې نه دي ختم شوي، بلکې مونږ د هغوی هر عمل په اعمالنامو کښې ثبت کړی دی،

او په دې باندې علاوه د هغوی هر وړوکی او غټ عمل مو په لوح محفوظ کښې ساتلی دی.

۵_ دا خو د مجرمانو اُخروي حال وه او د متقیانو څه اُخروي حال دا دی چې:

الف: یقیناً دوی به په آخرت کښې په جنتونو (باغونو) او څلور ډوله ویالو کښې استوګن وي.

ب: دوی به د مقتدر الله ﷻ په نزد چې د هر شي مالک دی او په هر شي قادر دی، په رښتینې مقامونو کښې په کرسیو باندې ناست وي (او د الله ﷻ په دیدار به مشرف شي).

توضیحات

۱_ په ﴿ذُوقُواْ مَسَّ سَقَرَ﴾ کښې د ﴿مَسَّ﴾ کلمه د عذاب او درد څخه کنایي ده[۱]، او د ﴿سَقَرَ﴾ کلمه د ذوب کوونکي معنی ورکوي[۲] چې د دوزخ د نومونو څخه یو نوم دی[۳]، کوم چې مونږ د الله ﷻ په توفیق د [النساء:۱۴۵] ایت لاندې لیکلي دي.

(۱) روح المعاني ج۱۷ ص۹۳

(۲) مفردات الراغب ص۲۴۰: لسان العرب ج۴ ص۳۷۲

(۳) تفسیر الطبري ج۲۷ ص۱۱۰

يعنې اوس نو د ذوب كوونكي دوزخ درد او عذاب وڅكئ كوم چې تاسو د خپلو خانونو دپاره ګټلي دي.

څو نكات

۲ـ په دې مقام كښې بايد لاندې نكات په ذهن كښې وساتل شي:

الف: يوه ورځې نبي كريم ﷺ ته د مكې مشركان ورغله چې په ازلي قدر كښې يې ورسره جګړه كوله، نو د ﴿ يَوْمَ يُسْحَبُونَ ﴾ څخه نيولې تر ﴿ إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ﴾ پورې ايتونه نازل شوه[۱].

ب: د ازلي قدر په ارتباط ځينو مفسرينو كرامو زښت ډېر احاديث راغونډ كړي دي[۲]، چې مونږ د لاندې احاديثو په رانقلولو سره اكتفاء كوو:

الف: په يوه اوږده حديث كښې جبرائيل ﷺ د نبي كريم ﷺ څخه پوښتنه وكړه چې ايمان څه شی دی؟ نبي كريم ﷺ جواب وركړ چې: «أَنْ تُؤْمِنَ بِاللهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ»[۳] يعنې ايمان دې ته ويل كېږي چې په الله ﷻ سره ايمان راوړې او په پرښتو سره يې هم او د ده ﷻ په كتابونو هم او په وروستني ورځې هم (او بالآخره) په ازلي قدر باندې هم، د خير وي او كه د شر (چې ټول د الله ﷻ د پلوه په ازل كښې ټاكل شوي دي).

دوهم: نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې: «كُلُّ شَيْءٍ بِقَدَرٍ حَتَّى الْعَجْزُ وَالْكَيْسُ»[۴] يعنې هر شی په ازلي قدر سره دی آن تر دې چې بې عقلي او هوښياري هم (په ازل كښې ليكلې شوې ده).

دريم: عبد الله بن عباس رضي الله عنهما ويلي دي چې: «كُلُّ شَيْءٍ بِقَضَاءٍ وَقَدَرٍ حَتَّى وَضَعْتَ يَدَكَ عَلَى خَدِكَ»[۵] يعنې هر شی د الله ﷻ په قضاء او قدر سره صورت نيسي حتى ته چې په خپل مخ باندې لاس ږدې (دا هم په قضاء او قدر كښې ثبت دي).

"مَقْعَدِ صِدْقٍ" د كوم مقام نوم دی؟

۳ـ په ﴿ فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ ﴾ كښې د ﴿ مَقْعَدِ ﴾ كلمه اسم جنس ده[۶] چې د "مَقَاعِد" معنى وركوي. يعنې جنتيان به د جنت په داخل كښې په داسې ځايونو كښې كښېنولی شي كومو ته چې هغوی د صدق او قوي ايمان په بركت رسېدلي وي.

نبي كريم ﷺ په يوه اوږده حديث كښې همدغه "مَقَاعِد" ډېر ښه تفسير كړي دي[۷]، چې مونږ يې د

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۶۴
(۲) تفسير الخازن ج۶ ص۱۳۱
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۷۰
(۴) صحيح مسلم ج۲ ص۳۳۶
(۵) الدر المنثور ج۷ ص۶۸۴
(۶) البحر المحيط ج۱۰ ص۴۹
(۷) جامع الترمذي ج۲ ص۸۱؛ سنن ابن ماجه ص۳۲۲

ځینو برخو خلاصه په لاندې ټکو کښې وړاندې کوو:

الف: الله ﷻ به ټولو جنتیانو ته د جنت د روضو څخه په یوه روضه کښې خپل اقدس دیدار ورعنایت کړي.

ب: نو د دیدار کولو دپاره به ممبرونه (کرسۍ) کېښودلی شي، چې ځینې به د نُور څخه جوړې وي، ځینې د ملغلرو څخه، ځینې د یاقوتو څخه، ځینې د زبرجدو څخه، ځینې د سرو زرو څخه او ځینې د سپینو زرو څخه.

ج: که څه هم په جنتیانو کښې ادنی نشته خو د همدوی ادنی جنتي به د مشکو او کافورو په غونډیو باندې کېښولی شي.

د: دغو په غونډیو باندې ناستو کسانو ته به داسې نه برېښي چې په کرسیو باندې ناست جنتیان د دوی څخه د ناستې د حیثه بهتر دي (هر څوک به دا ګومان کوي چې د ده څخه بهتر بل څوک نشته).

اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الَّذِيْنَ هُمْ فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ

د "اَلْقَمَرْ" سورت پښتو ترجمه او تفسیر په همدې ځای د الله ﷻ په توفیق بشپړه شوه.

۱۴۲۴/۱۰/۷ هـ ق = ۱۳۸۲/۹/۹ هـ ش.

الرحمن (٥٥)

سریزه

۱_ د دې سورت دپاره خپله اولنۍ کلمه ﴿ ٱلرَّحۡمَٰنُ ﴾ نوم ګرځولې شوې ده او د نورو سورتونو څخه وربانديې جدا کړی شوی دی. څرنګه چې په دې سورت کښې د الله ﷻ ډېرو نعمتونو ته اشاره شوې ده نو په هغو ټولو باندې د دې سورت نوم "الرَّحْمن" په اجمالي توګه اشتمال لري.

۲_ د دې سورت اعداد په لاندې ډول دی[1]:

الف: ټول ایتونه یې اته اویا (۷۸) دي.

ب: د کلمو شمېر یې درې سوه یو پنځوس (۳۵۱) دی.

ج: د حرفونو تعداد یې یو زر شپږ سوه شپږ دېرشو (۱۶۳۶) ته رسېږي.

۳_ دا سورت د جمهورو علماوو کرامو په نزد مکي سورت دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی[2]. د دې سورت په مکیتوب باندې د اسماء بنت ابي بکر رضي الله عنهما څخه روایت شوی حدیث هم دلالت کوي چې مضمون یې لاندې لوستلی شي:

اسماء رضي الله عنها وایي چې: نبي کریم ﷺ لا مامور شوی نه وه چې خپل دعوت علني وګرځوي چې ما ترې دا ایت ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾ واورېد چې په لمانځه کښې یې قرائت کاوه، «وَالْمُشْرِكُونَ يَسْتَمِعُونَ»[3] یعنې حال دا چې مشرکانو ورته غوږ اېښی وه.

۴_ په دې سورت کښې هم د نورو مکي سورتونو غوندې په عقیدوي موضوعاتو پورې زیات تماس نیولی شوی دی، لکه د الله ﷻ عالي صفات، د قیامت (بعث بعد الموت) څه کیفیات او داسې نور.

۵_ دا سورت "الرَّحْمن" د وړاندېني سورت (القَمَر) سره په دې کښې تناسب لري چې دواړه مکي دي او دواړه د عقیدوي موضوعاتو سره تړاو لري. په دې باندې علاوه، دا سورت د هغه سورت د وروستنیو ایتونو دپاره د تفصیل حیثیت لري چې هلته د مجرمانو او متقیانو أخروي حالاتو ته څه اشاره شوې وه او په دې ایتونو کښې یې بشه پوره تفصیل نازل شوی دی.

دا د یو پلوه، او د بل پلوه په دغو دواړو سورتونو کښې په مکرر ډول سره خلک توبیخ کړی شوي دي، خو هلته په دې توبیخ شوي وه چې د پخوانیو هلاک کړی شوو کفري قومونو څخه عبرت نه اخلي، او دلته تکراراً په دې توبیخېږي چې د الله ﷻ قدرداني او شکریه نه کوي.

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿ ٱلرَّحۡمَٰنُ ۝١ عَلَّمَ ٱلۡقُرۡءَانَ ۝٢ خَلَقَ ٱلۡإِنسَٰنَ ۝٣ عَلَّمَهُ ٱلۡبَيَانَ ۝٤ ٱلشَّمۡسُ وَٱلۡقَمَرُ

(۱) تفسیر الخازن ج۶ ص۱۲۵؛ اللباب في علوم الكتاب ج۱۸ ص۲۹۱
(۲) روح المعاني ج۲۷ ص۹۶؛ تفسير القرطبي ج۱۷ ص۱۵۱
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۱۰ ص۲۷۴

بِحُسْبَانٍ ﴿٥﴾ وَٱلنَّجْمُ وَٱلشَّجَرُ يَسْجُدَانِ ﴿٦﴾ وَٱلسَّمَآءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ ٱلْمِيزَانَ ﴿٧﴾ أَلَّا
تَطْغَوْاْ فِى ٱلْمِيزَانِ ﴿٨﴾ وَأَقِيمُواْ ٱلْوَزْنَ بِٱلْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُواْ ٱلْمِيزَانَ ﴿٩﴾ وَٱلْأَرْضَ
وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ ﴿١٠﴾ فِيهَا فَٰكِهَةٌ وَٱلنَّخْلُ ذَاتُ ٱلْأَكْمَامِ ﴿١١﴾ وَٱلْحَبُّ ذُو ٱلْعَصْفِ وَٱلرَّيْحَانُ
﴿١٢﴾ فَبِأَىِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٣﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[١] (ملیک مقتدر الله ﷻ) زښت ډېر مهربان دی.

[٢] ډېر مهربان الله ﷻ (هغه چا ته) قرآن کریم ښودلی (کوم ته يې چې اراده شوې ده لکه پرښتې، بنیادمان او پیریان).

[٣] بنیادم يې پیدا کړی دی.

[۴] بنیادم ته يې بیان ښودلی دی (چې په ژبه او لیک سره د زړه خبره څرګندولی شي).

[۵] لمر او سپوږمۍ (د خلکو د ګټو د پاره) په حساب سره (د الله ﷻ په امر چلېږي او وختونو ته تغیر ورکوي).

[۶] او ستورې او ونې (بوټي) دواړه (الله ﷻ ته) سجدې کوي (او ارشاداتو ته يې غاړه ایښودونکي دي).

[۷] او (الله ﷻ) اسمان (اوچت کړی دی) اوچت کړی يې دی (بلکې اوچت يې پیدا کړی دی) او (په اسمان او ځمکه کښې) يې عدل ایښی دی.

[٨] (البته دا د دې دپاره) چې تاسو په اختیاري عدل (تله) کښې طغیان ونه کړئ.

[٩] او (تاسو ته ارشاد دی چې) تاسو وزن (تول) په انصاف سره ودروئ (صورت ورکړئ) او تله مه کموئ (چې ډنډې پکښې ووهئ او یا ناقص کانې استعمال کړئ).

[١٠] او الله ﷻ ځمکه (ایښې ده) د پیریانو او انسانانو دپاره يې ایښې ده.

[١١] په ځمکه کښې میوجات شتون لري او د کجورې ونې هم چې د شخولو درلودونکې دي.

[١٢] او د بوسو (وښو) درلودونکې دانې او کشمالي (خوش بویه بوټي) هم (پکښې شته).

[١٣] نو (ای پیریانو او بنیادمانو!) تاسو د خپل رب ﷻ د نعمتونو (څخه) د کوم یوه ناشکري کوئ (کوم يو د تکذیب او ناشکرۍ لیاقت لري)؟.

ارتباط او د مطلب خلاصه

داسې برېښي لکه چې ذکر شوې ایتونه د هغه سوال دپاره د جواب په حیث نازل شوي وي کوم چې د وړاندېنې سورت (القمر) د وروستني ایت څخه د چا په ذهن کښې ګرځېده، هغه دا چې د (ملیك مقتدر) الله ﷻ صفات کوم کوم دي؟ نو حاصل يې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! په "بسم الله الرحمن الرحیم" سره په خپل أمت باندې د الله ﷻ په هکله څه نور معلومات هم قرائت کړه چې:

۱_ الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې برسېره په کامل مالکیت او کامل اقتدار د لاندې عالي صفاتو او عالي شان درلودونکی هم دی:

الف: د کامل قدرت او کاملې واکمنۍ سره-سره الله ﷻ ډېر زیات مهربان دی بلکې مهرباني او رحمت یې په غضب باندې مخکښې دی.

ب: د همدغې زیاتې مهربانۍ په بنیاد یې د قرآن ښودانه کړې ده چې د ټول بشریت دپاره عالي شان معنوي نعمت دی او د قیامت تر ورځې پورې د نبوت لویه معجزه ده، که د ده ﷻ مهرباني نه وی شوې او خلکو ته یې په ژبو باندې قرآن کریم نه وی اسان کړی نو مخلوق چرته او د الله ﷻ کلام چرته؟

ج: مقتدر اقدس ذات ﷻ انسان د خاورې او بیا د نطفې څخه پیدا کړی دی او په ځمکه کښې یې مکرم ګرځولی دی، د همده ﷻ څخه په غیر د بل هیچا د وسې نه ده پوره چې د خړو خاورو څخه یو ګل پیدا کړي پاتې خو لا إنسان.

د: همدغه مقتدر اقدس ذات ﷻ انسان ته د ما في الضمیر د څرګندولو توان هم وربښلی دی چې عقل یې ورکړی دی او د نطق قوت یې ورپېرزو کړی دی، چې هم په ژبه په مختلفو لغاتو سره بیان کولی شي او هم په لیکنه او تصویر سره خپلې څرګندونې کوي.

۲_ د انسان د بدن څخه بهر هم الله ﷻ ټوله دنیا پوره منظمه پیدا کړې ده چې هیڅ ډول بې نظمي پکښې څوک نه شي موندلی. د مثال په توګه: لمر او سپوږمۍ د الله ﷻ په امر په دقیق حساب او دقیقې اندازې سره هر یو په خپل-خپل مدار کښې څرخېږي، چې د یوې ذرې په اندازه نه وړاندې کېږي او نه ښېرته پاتې کېږي، حال دا چې همدغه جریان د پیدایښت د وخت څخه جاري دی او د قیامت تر وخته پورې به جاري وي.

۳_ ای پیغمبره! هر یو ستوری الله ﷻ ته سجده کوي او ورته منتقاد دی چې په دوامداره توګه په خپل مدار کښې چورلېږي.

همدارنګه د ځمکې ټول نباتات، برابره خبره ده چې په ځمکه باندې خواره واره پراته وي چې ډډونه نه لري او یا د ځمکې څخه اوچت وي چې ډډونه لري، د الله ﷻ امر ته منقاد دی او د همده ﷻ د امر په مطابق نشوء او نما کوي او د مختلفو کیفیاتو سره مخامخ کېږي.

۴_ الله ﷻ اسمان اوچت پیدا کړی چې هیڅوک ورته د رسېدلو توان نه لري، او د رالوېدلو څخه یې محفوظ هم ګرځولی دی.

۵_ الله ﷻ اسمان اوچت پیدا کړي دي خو د دې سره-سره یې پکښې عدل پیاده کړی دی، چې هر یوه اسماني مخلوق ته یې خپل-خپل حق ورکړی دی او هم یې هر یوه ستوري ته خاص مدار ټاکلی دی چې نه یو د بل په مدار باندې تجاوز کوي او نه یې لاره بندوي چې ټکر ته مجبوریت پېښ شي، همدارنګه یې په ځمکنې مخلوقاتو کښې هم په طبعي ډول عدل ته صورت ورکړی دی.

یا په بل عبارت: الله ﷻ په مخلوقاتو کښې عدل طبعي شی ګرځولی دی، البته دا د دې دپاره چې تاسو ترې عبرت واخلئ؛ او په اختیاري أمورو کښې د طغیان (سرکشي) څخه خپل خانونه بچ وساتئ؛ او هر چاته خپل- خپل حق پوره ورکړي.

۶ـ الله ﷻ ځمکه د ځمکنیو مخلوقاتو دپاره ارامه ایښې (ګرځولې) ده چې د ټولو د ژوندانه اسباب یې پکښې خای په خای کړي دي او د ټولو په روزیو باندې یې مشتمله جوړه کړې ده، چې د هر شي د اړتیا وړ شیان یې پکښې تعین کړي دي. د مثال په توګه:

الف: په دغې ځمکه کښې هر ډول میوجات شتون لري چې بنیادمان ترې د خوراک استفاده کوي.

ب: او د کجورو ونې هم شته چې د شخولو درلودونکي دي، نو د کجورو څخه یې تاسو د خوراک استفاده کوئ او شخولې او د کجورو زړي په خپلو څارویو خوروئ.

ج: په ځمکه کښې هر ډول دانې رازرغونېږي چې ډول-ډول وابنه هم ورسره ملګري دي لکه بوس، پاڼې او داسې نور، چې ستاسو او ستاسو د څارویو ګوزاره ورباندې روانه ده.

د: بالآخره، په ځمکه کښې داسې خوشبویه بوټي هم موجودیت لري چې تاسو ترې د خوراک څخه په غیر د بویولو ګټه اوچتوئ لکه د کشمالي بوټي، د ګلاب غوندې ګلونه او داسې نور.

۷ـ نو ای بنیادمانو او پیریانو! تاسو د الله ﷻ د نعمتونو څخه د کوم یوه نعمت تکذیب کوئ (تاسو ته پکښې کوم دروغ برېښي)؟ پوره څرګنده ده چې جواب منفي دی، نو په څه دلیل تاسو کفري او شرکي عقیده خپله کړې ده او لا روان یاست ادامه ورکوئ؟.

توضیحات

۱ـ ځینو مفسرینو کرامو لیکلي دي[۱] چې د ﴿ ٱلرَّحْمَٰنُ ﴾ کلمه مبتدأ ده او د ﴿ عَلَّمَ ٱلْقُرْءَانَ ﴾ جمله ورته خبر واقع کېږي، چې د ﴿ عَلَّمَ ﴾ دوهم مفعول یې ﴿ ٱلْإِنسَٰنَ ﴾ ښودلی دی. یعنې: ډېر مهربان الله ﷻ انسان ته قرآن کریم ښودلی دی چې عظیم الشان نعمت دی او د ډېرې مهربانۍ څخه نمایندګي کوي.

خو مونږ ته بهتر برېښي چې ذکره شوې کلمه به د هغه مقدر (هُوَ) دپاره خبر وي کوم چې د وړاندېنې سورت (القَمَر) په وروستني ایت کښې ﴿ مَلِيكٍ مُّقْتَدِرٍ ﴾ ته راجع دی، یعنې ملیک مقتدر ﷻ زښت ډېر مهربان دی. مونږ څکه دا وجه بهتره وګڼله چې د ﴿ ٱلرَّحْمَٰنُ ﴾ کلمه مستقل ایت ښودلی شوی دی او په ایت کښې غوره دا ده چې د پوره معنی درلودنکی وي نه دا چې په بل ایت سره یې معنی تمامه شي[۲].

همدارنګه مونږ ته دا غوره څرګندېږي چې د ﴿ عَلَّمَ ﴾ دوهم مفعول به "پیریان او انسانان" وي چې په دې سورت کښې یو دېرش (۳۱) کرته همدوی دواړو جنسونو ته خطاب متوجه شوی دی.

---

(۱) روح المعاني ج۲۷ ص۹۸
(۲) اللباب في علوم الکتاب ج۱۸ ص۲۹۱

بیان څه معنی؟

۲ـ په ﴿ عَلَّمَهُ ٱلْبَيَانَ ﴾ کښې د "بَيَانَ" کلمه د هغه کشف څخه عبارت ده کوم چې د نطق څخه عام دی[۱] او کتابت ته هم شامل دی. همدغه غوره تفسیر دی که څه هم نور تفسیرونه هم لري[۲] خو په بل ایت کښې یوازې په کتابت باندې صراحت شوی دی چې: ﴿ ٱلَّذِى عَلَّمَ بِٱلْقَلَمِ ﴾ [العلق:۴]
یعنې الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې په قلم سره یې هم ښودانه کړې ده.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه د ﴿ عَلَّمَهُ ٱلْبَيَانَ ﴾ ایت د ﴿ خَلَقَ ٱلْإِنسَـٰنَ ﴾ ایت دپاره تفسیر واقع شوی دی، ته به وایې چې د انسان پیدایښت د بیان د پیدایښت سره یو برابر دی، یا په بل عبارت: د بیان په درلودلو سره د ځارویو څخه انسان ممتاز ګرځېدلی دی. همدې مطلب ته یوه عربي شاعر اشاره کړې ده چې وایي:

لِسَانُ الْفَتَى نِصْفٌ وَنِصْفٌ فُؤَادُهُ :: فَلَمْ يَبْقَ إِلَّا صُورَةُ اللَّحْمِ والدَّمِ

یعنې نیمایي خوان (انسان) ژبه ده، او نیمایي نور یې زړه دی (په همدغو داوړو سره انسان تکمیل دی)، نو باقي پاتې نه شوه مګر غوښه او وینه (چې ځاروي هم غوښې او وینې لري).

د حُسبَان معنی

۳ـ په ﴿ ٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ ﴾ کښې د "حُسْبَان" کلمه ډېرې معناوې درلودلی شي خو په دې مقام کښې عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په "حِسَاب" سره تفسیره کړې ده[۳]. دا د یو پلوه، او د بله پلوه دلته د "يَجْرِيَان" کلمه مقدره ده چې په ﴿ بِحُسْبَانٍ ﴾ کښې د "ب" توری ورپورې تعلق نیسي[۴].

یعنې لمر او سپوږمۍ دواړه په حساب سره چلېږي ترڅو ترې مختلف فصلونه پیدا شي او هم په ورځو او شپو باندې اثر واچوي.

دوه ډوله تفسیر

۴ـ په ﴿ وَٱلنَّجْمُ وَٱلشَّجَرُ يَسْجُدَانِ ﴾ کښې د "النَّجْم" کلمه په لاندې دوه ډوله تفسیره شوې ده:

الف: عبد الله بن عباس رضي الله عنهما او ځینو نورو مفسرینو کرامو د "الشَّجَر" مناسبت ته کتلي دي او ویلي یې دي چې دلته د "النَّجْم" څخه هغه نباتات مطلب دي کوم چې د "شَجَر" په شان ساق (ډډ) ونه لري او په ځمکه باندې خواره خواره پراته وي[۵]، لکه هندوانه، مرغونې او داسې نور. یعنې: په ځمکه باندې پراته نبات (بې ساقه) او په ځمکه باندې اوچت ولاړ (ساقدار) نبات ټول الله ﷻ ته سجدې کوي او امر ته یې غاړې ایښودونکي دي.

---

(۱) مفردات الراغب ص۶۶
(۲) زاد المسیر ج۷ ص۲۷۴
(۳) الدر المنثور ج۷ ص۶۹۱
(۴) تفسیر ابي السعود ج۸ ص۱۷۶
(۵) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۲۷۰؛ المحرر الوجیز ج۱۵ ص۳۲۱

ب: او ځینې علماء کرام وایي چې دلته "النَّجْمُ" کلمه په خپله مشهوره معنی سره ده[۱]، چې ستوری دی. یعنې ټول ستوري او ټولې ونې الله ﷻ ته په مستمره توګه سجدې کوي.

تبصره

۵ـ څرنګه چې ذکر شوي دواړه تفسیرونه سره څه منافات نه لري او ممکنه ده چې د "مَا يطلق عليه النَّجم" په لحاظ دواړه اراده کړی شي، نو زمونږ په نزد به دواړه مراد وي، والله ﷻ اعلم.

د میزان معنی

۶ـ د "مِيزان" د کلمې مشهوره معنی هغه آله ده په کومې سره چې تلل (تول) کولی شي کومه چې په دې زمانه کښې زښت ډېر ډولونه او شکلونه لري، چې په پښتو کښې ورته (تله) وایي. خو د دغې مشهورې معنی سره یې عدل (حق پوره ورکول) بالکل لازم دی[۲]، نو د همدې کبله ذکره شوې کلمه د عدل په معنی سره هم زښته ډېره استعماله شوې ده او لا استعمالېږي[۳].

په دې مقام کښې ذکره شوې کلمه درې ځله نازله شوې ده چې په لاندې ټکو کښې واضحه کېږي:

الف: په ﴿ وَوَضَعَ ٱلْمِيزَانَ ﴾ کښې د "مِيزَان" کلمه د عدل معنی ورکوي[۴]. یعنې الله ﷻ په اسمانونو او ځمکو کښې ټولو مخلوقاتو ته خپل ـ خپل حقونه ورکړی دي او هر یوه ته یې ټاکلی شوی حق طبعي ګرځولی دی چې نه د خپله حقه تجاوز کوي او نه د بل په حق طغیان او تېری کوي.

ب: په ﴿ أَلَّا تَطْغَوْاْ فِى ٱلْمِيزَانِ ﴾ کښې د "مِيزَان" کلمه د ټولو اشکالو او ډولونو په ملحوظ خپله مشهوره معنی ورکوي چې د "تلې" څخه عبارت ده.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه په همدغه ایت کښې د "أَن" توری مصدریه دی او د "لا" توری پکښې د نفي دپاره دی خو د اجلیه "ل" توری ورسره مقدر دی چې په وړاندېني ایت کښې په "وَضَع" پورې تعلق نیسي[۵]، ته به وایې چې داسې نازل شوي دي چې: "لِأَنْ لا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ" یعنې ای بنیادمانو او پیریانو! الله ﷻ د اسمانونو او ځمکو په ټولو مخلوقاتو کښې د دې دپاره عدل ایښی دی او ټولو ته یې طبعي ګرځولي دي چې تاسو ترې عبرت واخلئ او د اختیاري کارونو په ارتباط په تله کښې طغیان (د حق څخه تجاوز) ونه کړئ او هر چا ته په کنده باندې برابر حق ورکړئ.

ج: په ﴿ وَلَا تُخْسِرُواْ ٱلْمِيزَانَ ﴾ کښې د "مِيزَان" کلمه هم همدغه مشهوره (تله) معنی ورکوي.

که څه هم د عربي ژبې د قواعدو غوښتنه دا ده چې دغه کلمه د دوهم ځل دپاره په ضمیر سره "وَلا تُخْسِرُوهُ" نازل شوی وی، خو شاید ـ والله ﷻ اعلم ـ چې دوهم ځل به یې په نامه باندې د زیات

---

(۱) اضواء البیان ج۷ ص۷۲۷
(۲) المحرر الوجیز ج۱۵ ص۳۲۳
(۳) لسان العرب ج۱۳ ص۴۴۶؛ القاموس المحیط ج۴ ص۶۰۷
(۴) تفسیر القاسمي ج۱۵ ص۲۸۰؛ زاد المسیر ج۷ ص۲۵۵؛ الدر المنثور ج۷ ص۶۹۲؛ تفسیر القرطبي ج۱۷ ص۱۵۴
(۵) تفسیر ابي السعود ج۸ ص۱۷۷

تاكيد دپاره صراحت نازل شوی وي، چې تاسو ډېر زيات متوجه اوسئ چې په تله کښې نقصان واقع نه کړئ چې يا ډنډې ووهئ، يا سپک کانړي وکاروئ او يا پکښې بل ډول نقصان پېښ کړئ.

د "أنام" معنی

۷ـ په ﴿ وَٱلۡأَرۡضَ وَضَعَهَا لِلۡأَنَامِ ﴾ کښې که څه هم د "أنام" کلمه د هغو ټولو مخلوقاتو دپاره وضعه شوې ده کوم چې د ځمکې په مخ شتون لري[1]، او همدارنګه د پيريانو او انسانانو مجموعې ته هم وضعه شوې ده[2].

مونږ ته ـ والله ﷻ اعلم ـ په دې مقام کښې همدغه دوهمه معنی په زړه پورې برېښي او دا ځکه چې په ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾ کښې همدغه دواړه ډلې مخاطبې ګرځولی شوې دي او بس.

د څو لغاتو معناوې

۸ـ په دې مقام کښې بايد د لاندو لغاتو معناوې په ذهن کښې وساتلی شي:

الف: په ﴿ ذَاتُ ٱلۡأَكۡمَامِ ﴾ کښې د "أكمام" کلمه مونږ د الله ﷻ په توفيق د [حم السجدة:۴۷] ايت لاندې تشريح کړې ده چې جمعه ده او د شخولو معنی ورکوي په کومو کښې چې کجورې يا نورې مېوې په ونه کښې نغښتلې زرغونېږي. يعني الله ﷻ په ځمکه کښې د خرما ونې هم پيدا کړې دي چې کجورې يې په عجيب کيفيت سره په شخولو کښې پټې وي.

ب: په ﴿ ذُو ٱلۡعَصۡفِ وَٱلرَّيۡحَانُ ﴾ کښې عبد الله بن عباس رضی الله عنهما ويلي دي[3]، چې د "عَصْف" د بوسو (وچو وښو) معنی ورکوي او "رَيْحَان" د هغه نبات څخه عبارت دی کوم چې ښه بوی لري او د بويولو دپاره ترې کار اخستلی کېږي، چې په پښتو کښې ورته کشمالی وايي.

ج: په ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾ کښې د ﴿ ءَالَآءِ ﴾ کلمه مونږ د الله ﷻ په توفيق د [الأعراف: ۶۹] ايت لاندې ښه پوره تحليله کړې ده چې د نعمتونو معنی ورکوي، هيله ده چې هلته يو ځل مراجعه وکړی شي.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۹ـ که څوک وايي چې دغه ايت شريف ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾ په دې سورت کښې يو دېرش (۳۱) کرته نازل شوي دي، نو په دغه تکراري نزول کښې يې څه حکمت دی؟

مونږ وايو چې: ذکر شوی سوال د الله ﷻ په توفيق د [القمر:۱۷] ايت لاندې جواب شوی دی چې په اعتباراتو سره د يو شي عينيت د منځه ځي او په تکرار کښې عينيت ضرور دی، نو د دې سورت

(۱) لسان العرب ج۱۲ ص۳۷

(۲) القاموس المحيط ج۱ ص۱۹۰

(۳) الدر المنثور ج۷ ص۶۹۳

(الرّحمن) يو دېرش (۳۱) ايتونه يو د بل څخه د خپل متعلق په اعتبار سره غير دي، "عَين" نه دی ترڅو اعتراض وارد شي.

په دې باندې علاوه په دې مقام کښې ځينو مفسرينو کرامو[۱] د عربي منظوم کلام او غير منظوم کلام څه مثالونه راحکايت کړي دي چې دغه ډول تکرار د فصاحت او بلاغت سره څه منافات نه لري بلکې کله ورته ضرورت پېښېږي[۲].

د پيريانو جواب

۱۰ـ د يوه حديث شريف مضمون دی چې: يوه ورځې نبي کريم ﷺ د خپله کوره راووت او په خپلو صحابه وو کرامو ﷺ باندې يې د "الرّحمن" سورت د اول څخه تر آخره پورې قرائت کړ، خو صحابه کرامو ﷺ فقط غوږ نيولی وه او ټول چپ ناست وه. نبي کريم ﷺ هغوی مخاطب کړل چې: دغه سورت ما په پيريانو باندې هم په "ليلة الجن" کښې قرائت کړی وه، خو هغوی ستاسو څخه د جواب د حيثه بهتر وه، څکه هر کله به چې زه ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾ ته ورسېدم نو پيريانو به د همدغې الهي پوښتنې په جواب کښې ويل چې: «لَا بِشَيْءٍ مِنْ نِعَمِكَ رَبَّنَا نُكَذِّبُ فَلَكَ الْحَمْدُ»[۳] يعني ای زمونږ ربه! ستا د نعمتونو څخه مونږ په يوه شي باندې هم تکذيب نه کوو (چې ناشکري يې وکړو) نو تاته حمد دی.

﴿ خَلَقَ ٱلْإِنسَٰنَ مِن صَلْصَٰلٍ كَٱلْفَخَّارِ ﴿١٤﴾ وَخَلَقَ ٱلْجَآنَّ مِن مَّارِجٍ مِّن نَّارٍ ﴿١٥﴾ فَبِأَيِّ
ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٦﴾ رَبُّ ٱلْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ ٱلْمَغْرِبَيْنِ ﴿١٧﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ
﴿١٨﴾ مَرَجَ ٱلْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ ﴿١٩﴾ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَّا يَبْغِيَانِ ﴿٢٠﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ
﴿٢١﴾ يَخْرُجُ مِنْهُمَا ٱللُّؤْلُؤُ وَٱلْمَرْجَانُ ﴿٢٢﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٣﴾ وَلَهُ ٱلْجَوَارِ
ٱلْمُنشَـَٔاتُ فِى ٱلْبَحْرِ كَٱلْأَعْلَٰمِ ﴿٢٤﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٥﴾ كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ
﴿٢٦﴾ وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو ٱلْجَلَٰلِ وَٱلْإِكْرَامِ ﴿٢٧﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٨﴾ يَسْـَٔلُهُۥ
مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِى شَأْنٍ ﴿٢٩﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٠﴾ ﴾

[۱۴] الله ﷻ د خامې وچې اواز کوونکې ختې څخه انسان (آدم ﷺ) پيدا کړی دی چې د کردونې (په اور باندې د پخې شوې ختې) غوندې کلکه وه.

(۱) روح المعاني ج۲۷ ص۹۷؛ تفسير الخازن ج۶ ص۱۳۸
(۲) المحرر الوجيز ج۱۵ ص۱۶۴
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۱۶۴

[۱۵] او الله ﷻ پیری (د پیریانو پلار) د سوچه اور څخه پیدا کړی دی (چې لوګی یې نه درلود).

[۱۶] نو (ای پیریانو او بنیادمانو!) تاسو د خپل رب ﷻ د نعمتونو (څخه) په کوم یوه باندې تکذیب کوي (او ترې انکاري جوړیږئ)؟.

[۱۷] الله ﷻ د دواړو مشرقونو (د اوړي او ژمي) او د دواړو مغربونو (د اوړي او د ژمي) رب ﷻ دی (ټول واک یې د همده ﷻ په اختیار کښې دي).

[۱۸] نو (ای پیریانو او انسانانو!) تاسو د خپل رب ﷻ د نعمتونو (څخه) په کوم یوه سره تکذیب خپلوئ (او ناشکري یې کوئ)؟.

[۱۹] الله ﷻ دوه دریابونه په داسې حال کښې خوشې کړي (بهولي) دي چې یو تربله پیوسته کېږي (مګر ګډېږي نه. او دا څکه چې:)

[۲۰] د دغو دواړو دریابونو (خوږ او ترېو) ترمنځ (د الله ﷻ د پلوه) ډېره قوي پرده پرته ده چې یو دریاب پر بل بغاوت نه کوي (چې ورسره ګډ او خلط ملط شي).

[۲۱] نو (ای پیریانو او بنیادمانو!) تاسو د خپل رب ﷻ د نعمتونو (څخه) کوم یوه ته د دروغو نسبت کوئ؟ (چې د توحید د قبول څخه انکاري یاست)؟

[۲۲] (د الله ﷻ په امر سره) د دغو دواړو دریابونو څخه ملغلرې او مرجان (وړې ملغلرې) راوځي (او تاسو ترې ګټې اخلئ).

[۲۳] نو (ای پیریانو او بنیادمانو!) تاسو د خپل رب ﷻ د نعمتونو (څخه) په کوم یوه سره (ناشکري او) تکذیب کوئ؟

[۲۴] او خاص الله ﷻ لره (د ملکیت په لحاظ) په دریاب کښې د غرونو غوندې اوچتې کړی شوې بېړۍ دي

[۲۵] نو (ای پیریانو او انسانانو!) تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ (د نعمتونو څخه) د کوم یوه نعمت تکذیب کوئ؟

[۲۶] هر هغه څوک (هر شي) چې په ځمکه باندې (موجود) دی، فاني کېدونکی (او د منځه تلونکی) دی.

[۲۷] او (ابد الآباد) یوازې ستا د رب ﷻ اقدس ذات باقي پاتې کېږي چې د جلال (پاکی) او د عزت ورکولو خاوند دی (همدا یې د باقي پاتې کېدلو دلیل او برهان دی).

[۲۸] نو (ای پیریانو او بنیادمانو!) تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ (د نعمتونو څخه) د کوم یوه نعمت تکذیب کوئ؟.

[۲۹] الله ﷻ ته (د حال او قال په ژبه) هغه کسان (او شیان) سوال کوي کوم چې په اسمانونو او ځمکو کښې (موجود) دي.

(نو د همدې کبله) الله ﷻ هره ورځ (هر وخت) په عالي کار کښې دي (چې چا ته یو شی ورکوي او چا ته بل شی).

[۳۰] نو (ای پیریانو او انسانانو!) تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو (څخه) کوم یوه ته د دروغو نسبت کوئ (او ترې انکاري کرځئ)؟.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د یو پلوه د ذکرو شوو ځینو نعمتونو تفصیل نازل شوی دی او د بله پلوه پکښې د الله ﷻ څه نورو عالي صفاتو او عالي شان ته اشاره شوې ده، چې حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! په خپل اُمت باندې د الله ﷻ د عالي صفاتو او عالي شان د بیان په ضمن کښې د انسان او پیري د خلق (پیدا کولو) موضوع هم په وضاحت سره قرائت کړه چې:

۱ـ الله ﷻ انسان د داسې سختې وچې کلکې ختې څخه پیدا کړی دی چې کردوڼي غوندې وه، تابه ویل چې په اور باندې پخه شوې او کلکه شوې ده. خو د دغه وچوالي سره-سره چې کله ترې آدم ﷺ جوړ شو نو رطوبت پکښې وچلېد او وینه یې په غوښو او رګونو کښې جاري شوه.

۲ـ او پیری یې د داسې اور څخه پیدا کړی دی چې لوګی یې نه درلود او سوچه تېز اور وه، خو د پیري د پیداینښت سره سم پکښې هغه رطوبت موجودیت مونده کړ کوم چې د اور سره بالکل تناقض او منافات لري.

۳ـ نو ای انسانانو او پیریانو! تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو څخه د کوم یوه نعمت تکذیب کوئ او ترې منکرېږئ؟.

۴ـ الله ﷻ د اوړي او د ژمي ـ د دواړو ـ مشرقونو رب دی بلکې د هغو مشرقونو رب هم دی کوم چې د ذکرو شوو دواړو مشرقونو ترمنځ تحقق مومي او د کال په اوږدو کښې یې دوه خله مجموعه کمال ته رسېږي (یو خل د ژمي په آخر کښې او بل خل د اوړي په پای کښې).

همدارنګه الله ﷻ د هغو دواړو مغربونو رب هم دی کوم چې د مشرقونو غوندې په اوړي او ژمي کښې خپل ځایونه بدلوي او مخلوقاتو ته ګڼ شمېر فایدې او ګټې رسوي.

۵ـ نو ای انسانانو او پیریانو! تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ (د نعمتونو څخه) د کوم یوه نعمت تکذیب کوئ او ناشکري یې خپلوئ؟ ایا تاسو د دغو نعمتونو څخه انکار کولی شئ؟

۶ـ الله ﷻ دوه دریابونه (یو خوږ او بل تریو) په داسې حال خوشي کړي او بهولي دي چې یو تربله پیوسته کېږي مګر ګډېږي نه، چې دواړه خپل-خپل خاصیت پرېږدي چې یا دواړه خواږه شي او یا دواړه تروه او بالآخره یا ترې میخوش دریابونه جوړ شي.

او دا څکه چې الله ﷻ د دواړو دریابونو ترمنځ قوي پرده قائمه کړې ده چې یو هم په بل باندې بغاوت نه کوي چې اوبه یې ورسره ګډې وډې شي.

۷ـ نو ای انسانانو او پیریانو! تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو د جملې څخه د کوم یوه نعمت ناشکري کوئ او ترې منکرېږئ؟ ایا په دغو کښې کوم یو د انکار او کفران لیاقت لري؟

۸ـ د الله ﷻ په امر د همدغو دواړو دریابونو څخه ـ چې یو خوږ دی او بل تریو دی ـ کوچنی

ملغلري او غتې ملغلرې راوځي چې تاسو ترې د ګاڼو استفاده کوئ او هم يې په بازارونو کښې پلورئ او خپل اقتصاد ورباندې پياوړی کوئ.

۹ـ نو ای انسانانو او پيريانو! تاسو دواړه دلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو څخه د کوم يوه نعمت تکذيب کوئ؟ کوم يو درته نعمت او د شکرګزارۍ لايق نه برېښي؟.

۱۰ـ په دريابونو کښې د دنګو-دنګو بېړيو چلول هم په الله ﷻ پورې اختصاص لري چې د دېر ثقل سره-سره نه ډوبېږي او داسې اوچتې پکښې چلېږي لکه چې غرونه د اوبو په مخ روان وي.

۱۱ـ نو ای پيريانو او انسانانو! تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو څخه د کوم يوه نعمت ناشکري کوئ او کفران ته يې ملاوې ترئ چې توحيد ته شاوې ګرځوئ او کفر (شرک) ته مخونه وراړوئ؟.

۱۲ـ د نورو ټولو شيانو په شمول هرځومره انسانان او هرځومره پيريان چې د ځمکې پر مخ موجوديت لري، ټول ښاکېدونکي دي او هيڅوک بقا نه شي درلودلی. مګر يوازې ستا د رب ﷻ ازلي اقدس ذات د ابد او همېشه دپاره باقي پاتې کېدونکی دی چې د لويي او انعام خاوند دی او د ښنا په شمول د هر ډول عيب او نقص څخه پاک او منزه دی.

۱۳ـ نو ای انسانانو او پيريانو! تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو څخه په کوم يوه نعمت باندې ناشکري کوئ چې په کفرياتو او شرکياتو باندې دېر کلک ولاړ ياست؟.

۱۴ـ الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې هغه ټول مخلوقات ورته احتياج دي او خپل ضروريات ترې غواړي کوم چې په اسمانونو او ځمکو کښې موجوديت لري، او د ټولو ارتياوې د همېشه دپاره په مستمره توګه پوره کوي. نو الله ﷻ هره ورځ او هر وخت د خپلو عالي شانونو څخه په يو شان کښې دی چې چا ته يو نعمت ورکوي او چا ته بل، د چا يو ډول احتياج پوره کوي او د چا بل ډول، خو د دې سره-سره چې د يو کس ارتيا پوره کوي په عين وخت کښې د بل کس د ارتيا وو پوره کولو مخه نه نيسي چې نوبت ورته ونه رسېږي.

۱۵ـ نو ای انسانانو او پيريانو! تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو څخه په کوم يوه نعمت باندې انکار خپلوئ؟ کوم درته د شکرګزارۍ لايق نه برېښي؟.

توضيحات

۱ـ مونږ د الله ﷻ په توفيق د [الحجر:۲۶] ايت لاندې ليکلي دي چې د "صَلْصَال" کلمه د هغې کلکې ټنګېدونکې ختې څخه عبارت ده کومې ته چې اور نه وي رسېدلی. او کومه خته چې په اور سره کلکه وګرځي لکه کردونی نو هغې ته د "فَخَّار" کلمه وضعه شوې ده. يعنې الله ﷻ آدم ﷺ د داسې کلکې ختې څخه پيدا کړي دي چې بدون د اوره دومره کلکه وه او ټنګار يې کاوه تا به ويل چې په اور باندې پخه شوې ده.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه مونږ هلته هغه سوال جواب کړی دی کوم چې د آدم ﷺ په اصليت

باندې وارد برې چې په ښېنو ځایونو کښې ځاوره ښودلې شوې ده، په ښېنو کښې خټه او په ښېنو کښې نور شیان. همدارنګه مونږ هلته د پرښتو او جن او د آدم ﷺ د پیدایښت په هکله د نبي کریم ﷺ یو حدیث هم لیکلی دی چې بیا لیکلو ته یې څه اړتیا نه ګورو، والحمد لله ﷻ.

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې: په [الحجر:۲۷] ایت کښې الله ﷻ اشاره کړې ده چې "جَان" د "سَمُوم" څخه پیدا کړی شوی دی چې د هغه سوځه اور څخه عبارت دی د کوم سره چې لوګی ملګری نه وي، حال دا چې په ﴿ وَخَلَقَ ٱلْجَآنَّ مِن مَّارِجٍ مِّن نَّارٍ ﴾ کښې د نوموړي اصل هغه اور ښودلی شوی دی کوم چې د لوګي سره خلط ملط وي، او دا ځکه چې د ﴿ مَّارِجٍ ﴾ کلمه د "مَرَجَ" _لکه "ضَرَبَ"_ څخه اشتقاقه شوې ده چې د ګډ او خلط معنی ورکوي؟

مونږ وایو: د "مَارِج" کلمه هغه اور ته هم استعماله شوې ده کوم چې بالکل لوګی نه لري[۱] او همدغه معنی په دې مقام کښې مراده ده چې د "سَمُوم" د کلمې سره مرادفه ده، نو اعتراض نه وارد برې.

دوه مشرقونه او دوه مغربونه

۳_ مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الصافات:۵] ایت لاندې په ﴿ رَبُّ ٱلْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ ٱلْمَغْرِبَيْنِ ﴾ کښې د "مَشْرِقَيْن" کلمه ډېر ښه تحلیله کړې ده چې په عین تحلیل سره د "مَغْرِبَيْن" کلمه هم تحلیلدلی شي نو مستقل تحلیل ته یې څه اړتیا نه ګورو.

لنډه دا چې دلته د اوړي دوه مشرقونه (اول او آخر) او هم د ژمي دوه مغربونه (اول او آخر) مراد دي چې دواړه د مابین په مشرقونو او مغربونو باندې اشتمال لري.

مَرَج څه معنی؟

۴_ په ﴿ مَرَجَ ٱلْبَحْرَيْنِ ﴾ کښې د ﴿ مَّارِجٍ ﴾ کلمه د "مَرَجَ" _لکه "ضَرَبَ"_ څخه اشتقاقه شوې ده چې د خوشې کولو معنی ورکوي. عرب وایي چې: "مَرَجْتُ الدَّابَّة فِي الْمَرْعَى"[۲] یعنې خپل څاروی مې په څرځای کښې خوشې کړی وه چې ازاد پکښې (ګډوډ) وګرځي راوګرځي.

یعنې الله ﷻ دوه دریابونه خوشې کړي دي چې دواړه یو د بل سره د قوي پردې د کبله فقط اتصال کولی شي او یو هم بغاوت نه کوي چې په بل باندې وروخېژي او د اوبو مزه یې د منځه یوسي.

پاتې شوه دا خبره چې دغه دواړه دریابونه د کومو-کومو دریابونو څخه عبارت دي؟ نو دا موضوع د الله ﷻ په توفیق د [الفرقان:۵۳] ایت لاندې ښه پوره څېړلې شوې ده چې په بیا څېړلو باندې یې کتاب اوږدېږي هیله ده چې هلته مراجعه وکړی شي.

(۱) لسان العرب ج۲ ص۳۶۶
(۲) المحرر الوجيز ج۱۵ ص۳۲۹؛ النهاية في غريب الحديث والاثر ج۴ ص۳۱۴؛ لسان العرب ج۲ ص۳۶۴

د "لُؤْلُؤ" او "مَرْجَان" معناوې

۵_ په ﴿يَخْرُجُ مِنْهُمَا ٱللُّؤْلُؤُ وَٱلْمَرْجَانُ﴾ کښې د "لُؤْلُؤ" کلمه مطلق ملغلرو ته وضعه شوې ده، برابره خبره ده چې ورې وي او که غټې، اما د "مَرْجَان" کلمه د ورو (کوچنیو) ملغلرو معنی ورکوي[1].

دا د یو پلوه، او د بله پلوه په دریاب کښې یو ډول حیوانات (ساکنبان) ژوند کوي چې د هر یوه ته یې "صَدَف" ویل کېږي، دغه حیوانات د ملغلرو دپاره د غلافونو او معادنو حیثیت لري[2]. او دا ځکه چې عبد الله بن عباس رضي الله عنهما فرمایلي دي: "إذا أمطرَتِ السَّماءُ فُتِحَتِ الأَصْدَافُ فِي البَحْرِ أفْوَاهَهَا، فَمَا وَقَعَ فِيهَا فَهُوَ اللُّؤْلُؤ"[3] یعنې کله چې په دریاب باندې اسمان ورېږي نو صدفونه (د ملغلرو غلافونه) په دریاب کښې خپلې خولې پرانستې ونیسي نو هغه څاڅکی چې د هغو په خولو کښې ولوېږي نو د هغه څاڅکي څخه (د هغو په ګېډه کښې) ملغلره جوړېږي (او د جوړښت څخه وروسته په دریاب کښې پرېوځي).

هېر مو نه شي

۶_ هېر مو نه شي چې که څه هم جمهور علماء کرام په دې عقیده دي چې ملغلرې او مرجان یوازې په تروه دریاب کښې موندلی کېږي چې غواصان (لامبو وهونکي) یې ترې راوباسي، او په خواږه دریاب کښې شتون نه لري چې غواصانو پکښې نه دي موندلې[4]. مګر بهتره دا ده چې د غواصانو د عدم استخراج او عدم وجدان د کبله ایت شریف ته داسې تاویل ورنه کړی شي[5] چې: په ﴿يَخْرُجُ مِنْهُمَا﴾ کښې د "هُمَا" ضمیر په وړاندېنې ایت کښې د ﴿ٱلْبَحْرَيْنِ﴾ کلمې ته راجع دی خو مطلب پکښې یوازې یو بحر (ترېو) دی او دواړه (خوږ او ترېو) بحرونه مطلب نه دی.

ذکر شوی مضمون په بل ایت کښې په صراحت سره نازل شوی دی چې د تاویل مخه یې بنده کړې ده، الله ﷻ فرمایلي دي چې: ﴿وَمِن كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا﴾ [فاطر:۱۲] یعنې او تاسو د هر یوه دریاب (خوږ او ترېو) څخه د ماهیانو تازه غوښې خورئ او داسې ګاڼې ترې راوباسي چې تاسو یې اغوندئ.

د "نشأ" معنی

۷_ په ﴿وَلَهُ ٱلْجَوَارِ ٱلْمُنشَـَٔاتُ فِى ٱلْبَحْرِ كَٱلْأَعْلَـٰمِ﴾ کښې د "مُنْشَآت" کلمه د اسم مفعول صیغه ده چې اصلاً د هغه "نَشَأ" _لکه "ضَرَبَ"_ څخه اشتقاقه شوې ده کوم چې د اوچتولو معنی ورکوي[6]. شاید چې

---

(۱) القاموس المحيط ج۴ ص۲۲۲؛ لسان العرب ج۲ ص۱۵۰
(۲) لسان العرب ج۹ ص۱۸۸
(۳) تفسير ابن كثير ج۴ ص۲۷۲
(۴) تفسير القرطبي ج۷ ص۱۶۳؛ المحرر الوجيز ج۱۵ ص۳۳۳
(۵) اضواء البيان ج۷ ص۷۴۸
(۶) لسان العرب ج۱ ص۱۷۲؛ القاموس المحيط ج۴ ص۷۷۰

بېړيو ته په څکه دغه لقب ورکړی شوی وي چې خلک د بېړيو د پاسه لرګی اوچت دروي او بيا يې په کپړو باندې پوښوي ترڅو هوا واخلي او د بېړيو په چلښت کښې ګړنديتوب او سرعت زيات کړي.

يعنې خاص الله ﷻ ته د خلق او ملک په حيث هغه بېړۍ هم دي کومې چې په لرګيو او کپړو سره اوچتې کړی شوې وي او د لوړو غرونو په شکل په دريابونو کښې چلېږي.

يادونې

۸ـ په دې مقام کښې بايد لاندې يادونې په ذهن کښې وساتلی شي چې د الله ﷻ په توفيق د [القصص:۸۸] ايت لاندې تېرې شوې دي:

الف: دلته په ﴿ كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ﴾ کښې د "فَانٍ" کلمه چې په اصل کښې "فانِي" ده او د "هَالِكٌ" د کلمې سره په مصداق کښې متحده ده چې دواړه د معدوميت څخه نمايندګي کوي[۱].

نو څرنګه چې هلته واضحه شوې ده چې هر شی د خپل ذات په اعتبار سره هالک دی، او د الله ﷻ د ارادې په لحاظ باقي دی، همدارنګه هر شی د خپل ذات په اعتبار سره فاني هم دی او د الله ﷻ د ارادې په لحاظ باقي دی.

ب: په ﴿ وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ﴾ کښې د ﴿ وَجْهُ ﴾ څخه د الله ﷻ اقدس ذات مطلب دی او ﴿ رَبِّكَ ﴾ ته يې اضافت بياني دی، چې په ﴿ ذُو ٱلْجَلَٰلِ وَٱلْإِكْرَامِ ﴾ کښې ورته د "ذُو" کلمه صفت واقع شوې ده د همدې کبله مرفوعه نازله شوې ده.

که بالفرض دغه کلمه د ﴿ وَجْهُ ﴾ دپاره صفت نه وی بلکې په ﴿ رَبِّكَ﴾ کښې د "رَبّ" دپاره صفت وی، نو ضرور به مجروره نازله شوې وی لکه چې په ﴿ تَبَٰرَكَ ٱسْمُ رَبِّكَ ذِى ٱلْجَلَٰلِ وَٱلْإِكْرَامِ ﴾ [الرحمن: ۷۸] کښې مجروره نازله شوې ده.

ج: د "ذَات" څخه په ﴿ وَجْه ﴾ سره په تعبير کښې دېته اشاره ده چې الله ﷻ څکه ازلي او ابدي دی او هيڅ زوال وربانديې نه شي ورتلای چې وجود يې ذاتي دی، او د نورو موجوداتو وجود ذاتي نه دی بلکې د الله ﷻ د پلوه دی، چې دغه کلمه په اشرفيت دلالت کوي.

د: د ﴿ وَجْهُ ﴾ څخه د "ذَات" مرادول په ټولو لغاتو کښې متبادر دي او تاويلي معنى هغه ده کومه چې متبادره نه وي، نو د دې اعتراض مخنيوی وکړی شو چې دا تاويلي معنى ده. خو د مقام په لحاظ دلته وربانديې لاندې وضاحتونه وراضافه کوو:

اول: په ﴿ كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ﴾ کښې د "مَنْ" کلمه د تغليب په توګه هغو ټولو موجوداتو شامله ده کوم چې د ځمکې په مخ موجوديت لري، برابره خبره ده چې ساکښان وي او که نه[۲].

دوهم: په همدې عبارت کښې د "هَا" ضمير ځمکې ته راجع دی چې څو ايتونه وړاندې ذکره ده او

(۱) روح المعاني ج۲۷ ص۱۰۸

(۲) المحرر الوجيز ج۱۵ ص ۳۳۳

په دې ایت کښې وربانديې بحث دلالت کوي، ته به وایې چې حکمًا ذکره ده.

درېم: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «أَلِظُّوا بِيَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ»[۱] یعني تاسو په خپلو دعاګانو کښې په «يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ» ويلو سره کلک او ثابت اوسئ (مه يې هېروئ).

څلورم: نبي کريم ﷺ هغه سړی مخاطب کړ کوم چې په خپله دعاء کښې د "يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ" کلمات لوستل: «لَقَدْ سَأَلْتَ اللهَ بِاسْمِ اللهِ الْأَعْظَمِ الَّذِي إِذَا دُعِيَ بِهِ أَجَابَ وَإِذَا سُئِلَ بِهِ أَعْطَى»[۲] یعني یقینًا تا د الله ﷻ څخه د الله ﷻ په هغه نامه سره سوال وکړ چې کله وربانديې وبلل شي (عبادت يې وکړی شي) هغه قبلوي او کله چې ترې وربانديې سوال وکړی شي هغه ورکوي.

مجاهد عليه الرحمة څه وايي؟

۹ـ مونږ د الله ﷻ په توفيق د [يونس: ۶۱] ایت لاندې په ﴿كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ﴾ کښې د ﴿شَأْنٍ﴾ کلمه واضحه کړې ده چې د هغه کار څخه عبارت ده کوم چې ډېر اهميت او عالي رتبه ولري. خو په دې مقام کښې مجاهد عليه الرحمة داسې تفسيره کړې ده چې: "كُلَّ يَوْمٍ يُجِيبُ دَاعِيًا وَيَكْشِفُ كَرْبًا وَيُجِيبُ مُضْطَرًا وَيَغْفِرُ ذَنْبًا"[۳] یعني الله ﷻ هر ورځ (هر وخت) د عبادت کوونکي اجابت کوي (عبادت يې قبلوي) او (د غمژن څخه) غم لرې کوي او د مجبور اجابت کوي (سوال يې قبلوي) او بالآخره ګناه ببښي.

شايد چې نوموړي مفسر عليه الرحمة به محض د څو مثالونو ذکر مطلب وي او حصر به يې مطلب نه وي ځکه چې هر څه د الله ﷻ په اراده موجودېږي او معدومېږي.

﴿سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّهَ الثَّقَلَانِ ﴿٣١﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٢﴾ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَن تَنفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانفُذُوا ۚ لَا تَنفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ ﴿٣٣﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٤﴾ يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِّن نَّارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنتَصِرَانِ ﴿٣٥﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٦﴾﴾

[۳۱] ډېر ژر به مونږ ستاسو (د محاسبې) دپاره اوزګار شو (د دنيا کارونه به ختم کړو او ستاسو د محاسبې وخت به راورسېږي) ای دوه وو درنو ډلو!.

[۳۲] نو تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو (څخه) د کوم يوه تکذيب کوئ؟

[۳۳] ای پېريانو او انسانانو! که تاسو وسه لرئ چې د اسمانو او ځمکو د څنډو څخه بهر ووځئ (او د أخروي محاسبې يا د دنياوي مرګ څخه خانونه بچ کړئ) نو ووځئ (څنډ مه کوئ)، تاسو بهر

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۵۶۸؛ مسند احمد بن حنبل ج۶ ص۱۸۷

(۲) مسند احمد بن حنبل ج۴ ص۳۴۱

(۳) الدر المنثور ج۷ ص۷۰۰

نه شئ تلی مګر په تسلط (او قوت) سره (چې تاسو يې درلودونکی نه یاست).

[۳۴] نو تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو (څخه) د کوم یوه تکذیب کوئ.

[۳۵] (د تښتېدلو په صورت کښې به د الله ﷻ د جانبه) په تاسو دواړو (تښتېدونکو) ډلو باندې د اور څخه بې لوګي اور او بې اوره لوګی درواستولی شي نو تاسو دواړه (تښتېدونکې) ډلې به نصرت مونده نه کړئ (او نه به یوه د بلې سره مرسته وکړئ چې انتقام او بدل ورته واخلئ او یا نجات ورکړئ).

[۳۶] نو تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو (څخه) د کوم یوه تکذیب کوئ (چې په غیبي حالاتو باندې يې خبر درکړ)؟

ارتباط د مطلب خلاصه

په وړاندېنيو ايتونو کښې د الله ﷻ د عالي شان هغو مثالونو ته اشاره شوې وه کومو چې د دنياوي اُمورو سره تړاو درلود، او په دې ايتونو کښې يې د عالي شان څه هغو مثالونو ته اشاره کېږي کوم چې په اُخروي کارونو پورې ارتباط لري. نو حاصل يې داسې راځي:

ای پیغمبره! د الله ﷻ د پلوه پیریان او انسانان مخاطب کړه او ورته ووایه چې:

۱ـ ای پیریانو او انسانانو! هغه وخت ډېر ژر تېرېدونکی دی کوم چې مونږ د دنياوي اُمورو دپاره ټاکلي دي او هغه وخت ډېر ژر راتلونکی دی په کوم کښې چې مونږ اُخروي کارونه پیل کوو. یا په بل عبارت: مونږ به ډېر ژر د هغو کارونو څخه اوزګار شو (هغه به ختم کړو) او په دې کارونو باندې به شروع وکړو، تاسو ته د هغه وخت پورې اختیار دی څه مو چې خوښه وي هغه وکړئ خو د عکس العمل سره به يې مخامخ شئ.

۲ـ نو ای پیریانو او بنیادمانو! تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو څخه انکاري یاست؟ ايا دا تاسو ته لوی نعمت نه دی چې په اُخروي عاقبت باندې يې خبر کړئ؟.

۳ـ ای پیریانو او بنیادمانو! په دغې ورځ کښې به تاسو ته د تعجیز او تخجیل دپاره وويلې چې: که تاسو د اسمانونو او ځمکو د څنډو څخه د وتلو توان لرئ چې وتښتئ او زمونږ د نیونې څخه خانونه بچ کړئ نو ډيل مه کوئ، وتښتئ او خپل خانونه وباسئ چې مونږ مو په عذاب اخته نه کړو. خو حقیقت دا دی چې تاسو دواړه ډلې دغه کار نه شئ کولی او نه ستاسو سره توان شته چې دغه کار ترسره کړئ، ځکه چې دغه کار په قوت او سلطې پورې اړه لري چې تاسو په الله ﷻ باندې سلطه ولرئ حال دا چې په الله ﷻ باندې سلطه درلودل محال او نه کېدونکی کار دی.

۴ـ نو ای دغو دواړو ډلو! تاسو د خپل رب ﷻ د نعمتونو څخه په کوم یوه نعمت باندې انکار خپلوئ؟ ايا تاسو ته دا لوی نعمت نه برېښي چې په هغې خبره باندې نن ورځ په دنيا کښې مخاطب وګرځولی شوئ په کومو باندې به چې په آخرت کښې مخاطب ګرځولی کېږئ، ترڅو تاسو د اُخروي تخجیل او توهین څخه خپل خانونه بچ کړئ او په توحید باندې کلکې منګولې ولګوئ (کفري او شرکي عقیده د پښولاندې کړئ)؟.

٥_ په دغې ورخ کښې به په تاسو دواړو ډلو باندې (کومو چې نن کفري عقیده خپله کړې ده) د الله ﷻ د پلوه د نورو عذابونو په ضمن کښې لاندې عذابونه هم درواستولی شي:

الف: د اور څخه به په تاسو باندې سوچه لمبې درواستولی شي چې لوګی به ورسره نه وي.

ب: همدارنګه به په تاسو باندې د اور څخه سوچه لوګی درواستولی شي چې لمبې به ورسره موجودیت نه لري. نو په دغه وخت کښې به تاسو نه د مرستې غوښتنه وکړی شئ او نه به د تعذیب انتقام واخستلی شئ، او په همدغو دواړو عذابو سره به مو د تښتېدلو مخه بنده کړی شي.

٦_ نو ای دواړو ډلوا تاسو د خپل رب ﷻ د نعمتونو څخه د کوم یو نعمت انکار او تکذیب کوئ؟ ایا دا نعمت د انکار قابل دی چې په دنیا کښې یې په اُخروي عذاب باندې خبر کړئ ترڅو ترې په صحیح ایمان راوړلو سره خانونه بچ کړئ البته د هغې ورخ څخه ورانديې چې د بچ کېدلو ټولې دروازې تړلې شوې وي؟

توضیحات

١_ په دې مقام کښې لاندې ټکي په ذهن کښې ساتل په کار دي:

الف: په ﴿ سَنَفۡرُغُ لَكُمۡ ﴾ کښې د ﴿ سَنَفۡرُغُ ﴾ کلمه د "فراغ" _لکه "عذاب"_ څخه اشتقاقه شوې ده چې د اوزګارېدلو معنی ورکوي[1]، او د قدرت په محدودیت باندې دلالت کوي، لکه چې بندګان د یوه کار کولو په وخت کښې بل کار نه شي کولی مثلاً چې هم لیکل وکړي او هم خیاط جوړ شي.

په دې مقام کښې مطلب دا دی چې دنیا د تکلیف دار دی او آخرت د جزا دار دی، نو د دواړو دارونو کارونه سره منافات لري کله چې یو ختم شي بل به شروع کېږي، نو ډېر ژر به مونږ تکلیفي کارونه ختم کړو او قیامت به قائم کړو او د هر چا سره به د حساب تصفیه پیل کړو چې تاسو ورباندې عقیده نه لرئ.

لنډه دا چې په ذکره شوې جمله کښې کفار تهدید شوی دی چې دارالتکلیف مخ په ختمېدلو دی او د دار الجزاء پیل کېدل نژدې شوي دي، نو ډېر ژر به د خپلو کړو وړو نتائج وګورئ.

ب: په دې مقام کښې پېریان او انسانان د مجموع په لحاظ د جمعې په ضمیر سره مخاطب کړی شوي دي، لکه ﴿ لَكُمۡ ﴾، ﴿ فَٱنفُذُواْ ﴾ او د دوه وو ډلو په ملحوظ د مثنی په ضمیر سره مخاطب ګرځولی شوی دی لکه ﴿ رَبِّكُمَا ﴾، ﴿ فَلَا تَنتَصِرَانِ ﴾، نو دواړه تعبیرونه په اصل مطلب او مصداق باندې څه اثر نه غورزوي[2].

ج: په ﴿ أَيُّهَ ٱلثَّقَلَانِ ﴾ کښې د "ثقل" کلمه مثنی ده چې د پېریانو او انسانانو دپاره لقب ګرځولی شوې ده، لکه چې نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: کافر یا منافق به په قبر کښې د دواړو ګورزونو ترمنځ د اوسپنې په ګورز باندې وهل کېږي، «فَيَصِيحُ صَيْحَةً يَسْمَعُهَا مَنْ يَلِيهِ إِلَّا

(١) مفردات الراغب ص٣٩١

(٢) التفسیر الکبیر ج٢٩ ص١١٤

الثَّقَلَيْنِ»[1] نو داسې تېرې چغې به وهي چې ورسره نژدې ټول کسان به يې اوري په غير د پېريانو او انسانانو څخه (ترڅو ايمان بالغيب يې بالعيان جوړ نه شي او مکلفيت يې د منځه لاړ نه شي).

شايد چې ذکرو شوو دواړو ډلو ته به دغه لقب د دې کبله ورکړى شوى وي چې دوى دواړه ډلې د ځمکې په مخ مکلفې ډلې دي او تکليفي احکام يې پر اوږو بار دي او د قيامت په ورځ د سوال جواب سره مخامخ کېدونکي دي.

دوه ډوله تفسير

۲ـ د ﴿يَـٰمَعْشَرَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ﴾ الآية- په تفسير کښې د علماء کرامو دوه نظره ولولئ:

الف: جمهور علماء کرام وايي چې: ذکر شوى خطاب به هلته (په آخرت کښې) هغه وخت صورت ونيسي چې کله کفار ـ پېريان وي او که انسانان ـ د تعذيب څخه د نجات هڅه وکړي، نو د تعجيز دپاره به ورته وويلى شي چې د اسمانونو او ځمکو د څنډو څخه بهر شئ که توان لرئ[2]. خو هغوى به په خپلې ناتوانۍ اعتراف وکړي او وبه وايي چې: ﴿أَيْنَ ٱلْمَفَرُّ﴾ [القيامة: ۱۰] يعنې نن ورځ د تېښتېدلو ځاى چرته دى (يقيناً د تېښتېدلو او پنا وړلو ځاى نشته).

ب: د ځينو علماوو کرامو نظر دا دى چې ذکر شوى خطاب په دنيا کښې کفارو ته ـ برابره خبره ده چې پېريان وي او که بنيادمان وي ـ متوجه دى[3] چې: اى کفارو! که تاسو د مرګ څخه او زمونږ د ارادې څخه د پنا اخستلو او تېښتېدلو څه اراده لرئ نو صرفه مه کوئ، چرته پنا واخلئ او خپلو ځانونو ته نجات ورکړئ. خو حقيقت دا دى چې دا کار به ستاسو د لاسه هغه وخت پوره شوى وي چې تاسو په الله ﷻ باندې زورور وى او قدرت مو ورباندې د پاسه وى.

همدې مضمون ته په بل ايت کښې داسې اشاره شوې ده چې: ﴿وَمَآ أَنتُم بِمُعْجِزِينَ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا فِى ٱلسَّمَآءِ﴾ [العنكبوت: ۲۲] يعنې او اى کفارو! تاسو نه په ځمکه کښې د الله ﷻ عاجز کړخوونکي ياست او نه په اسمان کښې (چې زور مو پرې دپاسه شي او د اسمان او ځمکو د څنډو څخه بهر شئ).

او داسې اشاره هم ورته شوې ده چې: ﴿أَيْنَمَا تَكُونُوا۟ يُدْرِككُّمُ ٱلْمَوْتُ وَلَوْ كُنتُمْ فِى بُرُوجٍ مُّشَيَّدَةٍ﴾ [النساء:۷۸] يعنې په هر ځاى کښې چې تاسو ياست هلته به مو مرګ ومومي (ترې خلاص به نه شئ) اګر که تاسو په محکمو ماڼيو (قلاګانو) کښې ياست.

تبصره

۳ـ مونږ ته داسې برېښي چې ذکر شوي دواړه تفسيرونه سره هيڅ تضاد نه لري، نو که د بدليت په لحاظ دواړه اراده کړى شي هيڅ باک يې نشته بلکې بهتره ده.

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۱۷۸؛ مسند احمد بن حنبل ج۴ ص۲۵۳
(۲) تفسير ابن كثير ج۴ ص۲۷۲؛ التفسير الكبير ج۱۹ ص۱۱۳؛ تفسير القرطبي ج۱۷ ص۱۶۹؛ البحر المحيط ج۱۰ ص۶۴
(۳) المحرر الوجيز ج۱۵ ص۳۳۷؛ اللباب في علوم الكتاب ج۱۸ ص۳۳۱

د شُوَاظ او نُحَاس معناوې

۴ـ په ﴿ يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ ﴾ الآية- کښې د ﴿ شُوَاظٌ ﴾ کلمه هغه اورته وضعه شوې ده کوم چې لوګی نه لري. او په همدې ايت کښې د "نُحَاس" کلمه د هغه لوګي معنی ورکوي د کوم سره چې اور ملګری نه وي[1]. دغه ايت شريف د ارتباط په لحاظ په لاندې دوه ډوله تفسيرېدلی شي:

الف: چې د ﴿ يَٰمَعْشَرَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ ﴾ الآية- سره ارتباط ورنه کړی شي (مستقل حکم وګڼلی شي).
نو حاصل به يې داسې راوخېژي چې: ای د دوارو ډلو کفارو! د قيامت په ورځ به په تاسو دوارو ډلو باندې د ، وچه اور او يا د سوچه لوګي عذاب هم دروستلی شي او تاسو دواړه ډلې به ترې هيڅ نجات مونده نه کړئ.

ب: چې د ذکر شوي ايت سره اړونده وګڼلی شي. نو حاصل به داسې راوخېژي چې: ای پيريانو او انسانانو! که بالفرض تاسو په آخرت کښې د تعذيب څخه او يا په دنيا کښې د مرګ څخه د بچ کېدلو په غرض وتښتئ او د نجات هڅې وکړئ نو هرومرو به مونږ په تاسو باندې يوازې اور او هم يوازې لوګی دروستوو او د ناکامۍ سره به مو مخامخ کړو، او د تښتېدلو لاره به مو کلکه بنده کړو چې په خجالت سره بېرته راستانه شئ.

سوال جواب

۵ـ که څوک وايي چې: په ذکرو شوو ايتونو کښې تهديد او تعجيز او هم تعذيب ته اشاره شوې ده، حال دا چې ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾ پکښې درې کرته نزول موندلی دی چې په يوه کرت کښې هم نعمت موجوديت نه لري؟

مونږ وايو چې: که څه هم تهديد، تعجيز او تعذيب يو هم د خپل ذات په اعتبار سره نعمت نه دی مګر د اطلاع او اخبار په لحاظ سره هر يو لوی نعمت دی ترڅو خلک په خپل عجز او ناتوانۍ باندې اعتراف وکړي او د متکبرانه وينااو او افعالو څخه او هم د کفري عقائدو څخه خپل ځانونه بچ وساتي او يا يې ترې بچ کړي.

هېر مو نه شي

۶ـ هېر مو نه شي چې په دې مقام کښې مطلب دا دی چې هيڅوک د اسمانونو او ځمکو د احاطې څخه بهر نه شي وتلی (پيری وي او که بنيادم).

اما ستورو ته د ختلو او نه ختلو موضوع دلته هيڅ مطرحه نه ده، نو که څوک ستورو ته وروخېژي هم د ايتونو سره هيڅ منافات نه لري. بلکې اسمان ته د ختلو دعوه لا تر اوسه پورې هيچا نه ده کړې او نه به يې وکړي پاتې لا د اسمان د څندو څخه د وتلو دعوه.

---

(۱) مفردات الراغب ص۶۰۵، لسان العرب ج۷ ص۴۴۶، القاموس المحيط ج۱ ص۷۷۶

﴿ فَإِذَا ٱنشَقَّتِ ٱلسَّمَآءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَٱلدِّهَانِ ﴿٣٧﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٨﴾
فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُسْـَٔلُ عَن ذَنۢبِهِۦٓ إِنسٌ وَلَا جَآنٌّ ﴿٣٩﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٠﴾
يُعْرَفُ ٱلْمُجْرِمُونَ بِسِيمَٰهُمْ فَيُؤْخَذُ بِٱلنَّوَٰصِى وَٱلْأَقْدَامِ ﴿٤١﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ
﴿٤٢﴾ هَٰذِهِۦ جَهَنَّمُ ٱلَّتِى يُكَذِّبُ بِهَا ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿٤٣﴾ يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ ءَانٍ ﴿٤٤﴾
فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٥﴾ ﴾

[۳۷] نو کله چې اسمان وچوي نو د سرې څرمنې غوندې تک سور شي (نو دغه وخت به ډېر دهشتناک وخت وي).

[۳۸] نو (ای پیریانو او انسانانو) تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو (څخه) د کوم یوه تکذیب کوئ؟.

[۳۹] نو په دغې ورځ کښې به هیڅ انسان د خپلې ګناه څخه ونه پوښتلی شي او نه هیڅ پیری.

[۴۰] نو تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو (څخه) د کوم یوه تکذیب کوئ؟.

[۴۱] مجرمان (کفار) به (په دغې ورځ) په خپلو نښانو سره پېژاندل کېږي نو په تندو او قدمونو سره به (د پرښتو د پلوه) نیولی کېږي (او دوزخ ته به وراچولی کېږي).

[۴۲] نو تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو (څخه) د کوم یوه تکذیب کوئ؟.

[۴۳] (په دغې ورځ کښې به کفارو ته ورواورولی شي چې): دغه هغه جهنم دی کومې ته چې مجرمانو (کفارو) د دروغو نسبت کاوه.

[۴۴] مجرمان (کفار) به د جهنم (د اُور) ترمنځ او د ډېرو ګرمو (خوټېدونکو) اوبو ترمنځ ګرځي راګرځي (خې راخي چې کله به په یوه معذبیږي او کله به په بل)!

[۴۵] نو تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو (څخه) د کوم یوه تکذیب کوئ؟.

د مطلب خلاصه

یعنې ای پیغمبره! په خپل اُمت باندې د هغو کارونو څو نور مثالونه هم قرائت کړه کوم به چې د دنیا د اختتام څخه وروسته په آخرت کښې صورت ونیسي، هغه دا چې:

۱- نو کله چې د اسمان قوت ختم شي او وچوي او رنګ یې تک سور واوړي لکه سرهٔ څرمن، نو دغه وخت به ډېر دهشتناک او خطرناک وخت وي.

۲- نو ای بنیادمانو او پیریانو! تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو څخه د کوم یوه نعمت تکذیب کوئ؟ ایا دا لوی نعمت نه دی چې د قیامت د ورځې د خینو حالاتو څخه یې خبر کړئ چې تیاري ورته ونیسي.

۳ـ نو په دغې ورځ کښې به نه انسان د ګناه د حيثه پوښتلی کېږي او نه پيرى، چې تا څه ګناه کړې ده او ته په څه ګناه باندې اخته وې.

۴ـ نو ای پيريانو او بنيادمانو! تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو څخه په کوم يوه نعمت باندې ناشکري کوئ او انکاري ترې جوړېږئ؟ ايا دا يو نعمت نه دی چې د مرګ څخه په وروسته حال باندې خبر کړی شوئ؟

۵ـ په دغې ورځ کښې به مجرمان (کفار) په کفري نښو او علامو سره پېژندل کېدی شي، او پرښتې به دې ته څه اړتيا نه لري چې د هغوی د پېژندلو په غرض پوښتنه وکړي چې دوی کوم کوم کسان دي. نو په همدې بنياد به د پوښتنې پرته د سر او پښو څخه نيولی کېږي او د يوې غونډوسکې په څېر به دوزخ ته وراچول کېږي.

۶ـ نو ای پيريانو او بنيادمانو! تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو څخه د کوم يوه نعمت تکذيب کوئ؟ تاسو ته په کار دي چې د همدغه خبر شکريه وکړئ او داسې عقيده او عمل خپل کړئ چې د ذکر شوي حالت څخه نجات مونده کړئ.

۷ـ په عين وخت کښې به مجرمان (کفار) په غوږ وهل کېږي او ورته به وراوروليکېږي چې دا هغه ورځ ده چې مجرمانو (کفارو) يې تکذيب کاوه او په دنيا کښې يې وريباندې عقيده نه درلوده.

۸ـ ای پيغمبره! کفارو ته په دوزخ کښې د ګرم اور څخه په غير نور ډېر ډولونه تعذيبونه متوجه وي، حتی چې دوی به د دوزخ په داخل کښې د ګرم اور د ډېرو ګرمو خوټېدونکو اوبو ترمنځ تګ راتګ کوي، چې کله به په يوه عذاب باندې معذبېږي او کله په بل.

۹ـ نو ای پيريانو او بنيادمانو! تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو څخه په کوم يوه نعمت سره تکذيب کوئ؟ ايا دا لوی نعمت نه دی چې په دنيا کښې د دوزخ د عذابونو څخه تاسو ته خبر درکړی شو ترڅو ترې په توحيدي عقيدې سره خپل ځانونه بچ کړئ؟

توضيحات

۱ـ په ﴿ فَإِذَا ٱنشَقَّتِ ٱلسَّمَآءُ ﴾ الآية- کښې لاندې ټکو ته توجه په کار ده:

الف: د ﴿ وَرْدَةً ﴾ کلمه د سره رنګ معنی ورکوي، شايد چې د ګلاب ګل ته به ځکه د "وَرْد" کلمه نوم اينښودلی شوی وي چې دغه ګل سور رنګ لري[۱].

ب: د "دِهَان" کلمه د سرې څرمنې دپاره وضعه شوې ده[۲].

ج: ذکر شوی ايت شريف شرطيه جمله ده چې جواب يې مقدر دی[۳]، څه لرې نه ده چې مونږ ترې په "تَحَقَّقَ هَوْلٌ عَظِيمٌ" سره تعبير وکړو.

---

(۱) مفردات الراغب ص۵۵۷؛ روح المعاني ج۲۷ ص۱۱۳

(۲) المحرر الوجيز ج۱۵ ص۳۳۹؛ لسان العرب ج۱۳ ص۱۶۲؛ القاموس المحيط ج۴ ص۲۲۶

(۳) المحرر الوجيز ج۱۵ ص۳۳۹؛ تفسير ابي السعود ج۸ ص۱۸۲

يعني کله چې اسمان د شنه رنګ په عوض تک سور شي او داسې جوړ شي لکه سره څرمن، نو په دغه وخت کښې به ډېر لوی ډار او وارخطايي تحقق ومومي.

يو نحوي تحقيق

۲ـ په ﴿ فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُسْـَٔلُ عَن ذَنۢبِهِۦٓ إِنسٌ وَلَا جَآنٌّ ﴾ کښې د ﴿ ذَنۢبِهِۦٓ ﴾ ضمير د ﴿ إِنسٌ ﴾ کلمې ته راجع دی چې د ﴿ جَآنٌّ ﴾ کلمه ورباندې عطفه ده، که څه هم دغه مرجع د ضمير څخه په ذکر کښې وروسته ده مګر په رتبه کښې ورباندې مخکښې ده چې د ﴿ لَّا يُسْـَٔلُ ﴾ دپاره د نائب فاعل په حيث مرفوع ده او د ضمير د ارجاع دپاره رتبوي تقدم هم کفايت کوي.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه په ايت شريف کښې د مجرمانو (کفارو) څخه هغه پوښتنې نفي کړی شوې دي کومې چې د معلوماتو د ترلاسه کولو دپاره صورت نيسي، چې د هغوی جرم به څرګند وي. اما د توبيخ او تخجيل دپاره خو به هغوی ضرور وپوښتلی شي چې تاسو د دغو جرمونو ولې مرتکب شوي ياست؟ دا هم څه لرې نه ده چې پوښتنې په ځينو ځينو مواقفو کښې صورت ونيسي نه په ټولو کښې.

د همدې موضوع په ارتباط د الله ﷻ په توفيق د [الأعراف:۶] ايت لاندې څه تحقيق تېر شوی دی، او ځينو مفسرينو کرامو پکښې دلته هم ډېر ښه تحقيقي بحث کړی دی[۱].

د کفارو د پېژاندلو نښې

۳ـ په ﴿ يُعْرَفُ ٱلْمُجْرِمُونَ بِسِيمَٰهُمْ ﴾ کښې د "سيما" کلمه هغو نښو ته اشاره ده په کومو سره به چې د قيامت په ورځ کفار د ورايه پېژاندل کېږي، په دغو نښو باندې په نورو ايتونو کښې صراحت نازل شوی دی. د ښه وضاحت دپاره يې لاندې مثالونه ولولئ:

الف: ﴿ وُجُوهُهُم مُّسْوَدَّةٌ ﴾ [الزمر:۶۰] يعني د قيامت په ورځ به ته هغه کسان ګورې چې مخونه به يې تک تور وي کومو چې په دنيا کښې په الله ﷻ باندې دروغ تپلي وي.

ب: ﴿ وَنَحْشُرُ ٱلْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا ﴾ [طه:۱۰۲] يعني مونږ به د قيامت په ورځ مجرمان (کفار) په داسې حال حشر کړو چې سترګې به يې تکې شنې وي (نه به پکښې تور وي او نه به پکښې سپين).

يادونې

۴ـ په دې مقام کښې بايد لاندې يادونې هېرې نه کړی شي:

الف: مونږ د الله ﷻ په توفيق د [الحج:۱۹] ايت لاندې په ﴿ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ ءَانٍ ﴾ کښې د ﴿ حَمِيمٍ ﴾ کلمه د يوه حديث په رڼا کښې شرحه کړې ده چې د خوټېدونکو اوبو څخه عبارت ده. نو څرنګه چې په دې مقام کښې ذکره شوې کلمه د ﴿ ءَانٍ ﴾ په کلمې سره هم تاکيده شوې ده او "آنٍ" ـ لکه "رَامٍ" ـ

(۱) اضواء البيان ج۷ ص۷۵۳؛ تفسير القاسمي ج۱۵ ص۲۹۵

د هغو ګرمو اوبو معنی ورکوي کومې چې په تودوخي کښې انتهاء ته رسېدلې وي[1]، نو د معنی حاصل به یې داسې راوخېژي چې: کفار به د دوزخ په داخل کښې د اور او د ډېرو سختو خوټېدونکو اوبو ترمنځ خې راخې چې کله به په اور باندې معذبېږي او کله په ګرمو خوټېدونکو اوبو باندې.

همدې مضمون ته په بل ایت کښې داسې اشاره شوې ده چې: ﴿ تُسۡقَىٰ مِنۡ عَيۡنٍ ءَانِيَةٍ ﴾ [الغاشية:۵]
یعنې خینې مخونه (کفار) به په ګرمو خوټېدونکو اوبو سره خړوبولی کېږي.

ب: د ایتونو د وړاندېنۍ مجموعې د پنځمې توضیح سوال جواب باید کټ مټ د دغې مجموعې په هکله هم تطبیق کړی شي په کومه کښې چې بحث پای ته ورسېد.

﴿ وَلِمَنۡ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِۦ جَنَّتَانِ ۝٤٦ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝٤٧ ذَوَاتَآ أَفۡنَانٖ ۝٤٨ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝٤٩ فِيهِمَا عَيۡنَانِ تَجۡرِيَانِ ۝٥٠ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝٥١ فِيهِمَا مِن كُلِّ فَٰكِهَةٖ زَوۡجَانِ ۝٥٢ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝٥٣ مُتَّكِـِٔينَ عَلَىٰ فُرُشِۢ بَطَآئِنُهَا مِنۡ إِسۡتَبۡرَقٖۚ وَجَنَى ٱلۡجَنَّتَيۡنِ دَانٖ ۝٥٤ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝٥٥ فِيهِنَّ قَٰصِرَٰتُ ٱلطَّرۡفِ لَمۡ يَطۡمِثۡهُنَّ إِنسٞ قَبۡلَهُمۡ وَلَا جَآنّٞ ۝٥٦ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝٥٧ كَأَنَّهُنَّ ٱلۡيَاقُوتُ وَٱلۡمَرۡجَانُ ۝٥٨ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝٥٩ هَلۡ جَزَآءُ ٱلۡإِحۡسَٰنِ إِلَّا ٱلۡإِحۡسَٰنُ ۝٦٠ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝٦١ ﴾

[۴۶] او خاص د هغه چا دپاره (په آخرت کښې) دوه جنتونه دي کوم چې د خپل رب ﷻ (په حضور کښې د محاسبې) د درېدلو څخه ډارېږي (او د مناهیوو څخه ډډه کوي).

[۴۷] نو (ای پیریانو او بنیادمانو!) تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو (څخه) د کوم یوه تکذیب کوئ؟

[۴۸] (دا دواړه جنتونه) د (ډېرو اوږدو) څانګو خاوندان دي.

[۴۹] نو تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو (څخه) د کوم یوه تکذیب کوئ؟.

[۵۰] په دغو دواړو جنتونو کښې د شرابو دوه چینې بهېږي.

[۵۱] نو تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو (څخه) د کوم یوه تکذیب کوئ؟.

[۵۲] په دغو دواړو جنتونو کښې د هرې مېوې څخه دوه ډوله شته دي (چې یو ډول به یې په زړه کښې تېرې شوې وي او بل ډول به یې په زړه کښې هم نه وي تېرې شوې).

[۵۳] نو تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو (څخه) د کوم یوه تکذیب کوئ؟.

(۱) لسان العرب ج۱۴ ص۴۸

[۵۴] حال دا چې (ذکر شوي ډارېدونکي) به په داسې فرشونو باندې تکیه وهونکي وي چې د هغو استرونه به د غټو وربېښمنو څخه (جوړ) وي (او د هغو مخونه به په لېدلو پورې اړه لري)، او (په دې باندې علاوه) د دواړو جنتونو راشکولې شوې مېوه به (جنتیانو ته) نژدې وي (چې په هر حال به ترې استفاده کولی شي).

[۵۵] نو تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو (څخه) د کوم یوه تکذیب کوئ؟.

[۵۶] په دغو جنتونو کښې به (په خپلو خاوندانو پورې) نظر لنډوونکې حورې وي (چې بل چا ته به نه ګوري)، دا حورې به د خپلو خاوندانو څخه مخکښې نه انسان مسه کړې وي او نه پیري (چې جنسي ارتباط یې ورسره نیولی وي، نو دوی به ورسره اولني ارتباط نیوونکي وي).

[۵۷] نو (ای پیریانو او بنیادمانو!) تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو (څخه) د کوم یوه تکذیب کوئ؟.

[۵۸] (دا حورې به په صفایي او ښایست کښې داسې وي) لکه چې دوی یاقوت او مرجان (کوچنۍ ملغلرې) وي.

[۵۹] نو تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو (څخه) د کوم یوه تکذیب کوئ؟.

[۶۰] ایا د احسان جزا ده؟ (نه ده) مګر احسان (د نېکو کارانو جزا نه ده مګر نېکي ده).

[۶۱] نو (ای پیریانو او بنیادمانو!) تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو (څخه) د کوم یوه تکذیب کوئ؟.

د مطلب خلاصه

یعنې ای پیغمبره! د مجرمانو د اُخروي حالاتو د بیان په تعقیب په خپل اُمت باندې د متقیانو څه اُخروي حالات هم قرائت کړه، چې د مقایسې په توګه پکښې تفکر وکړي هغه دا چې:

۱ـ د قیامت په ورځ د هغه چا دپاره کوم چې د خپل رب ﷻ په حضور کښې د درېدلو څخه ډارېږي، د جنت په داخل کښې دوه ډوله جنتونه ټاکلي شوي وي چې یو به د سرو زرو څخه جوړ وي او بل به د سپینو زرو څخه، برابره خبره ده چې ډارېدونکی کس انسان وي او که پېری.

نو ای انسانانو او پیریانو! تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو څخه د کوم یوه نعمت ناشکري او تکذیب کوئ؟ ایا دغه نعمتونه د ناشکرۍ لیاقت لري؟.

۲ـ ذکر شوي دواړه جنتونه او باغونه د زېښتو ډېرو ښاخونو او څانګو درلودونکي دي.

نو ای پیریانو او بنیادمانو! تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو څخه د کوم یوه نعمت تکذیب کوئ او تیاری ورته نه نیسئ؟.

۳ـ په دغو دواړو جنتونو کښې دوه چینې دي چې تل پکښې بهېږي او دوامداره جریان لري، چې دواړه چینې د شرابو څخه دي.

نو ای پیریانو او انسانانو! تاسو د خپل رب ﷻ د نعمتونو څخه د کوم یوه نعمت ناشکري او تکذیب کوئ، او مونډلو پسې یې هڅې نه کوئ؟.

۴ـ په دغو دوارو جنتونو کښې د هرې میوې څخه دوه ډوله موجودیت لري چې جنتیانو به په دنیا کښې د یوه ډول نوم اورېدلی وي او د بل ډول به یې لا نوم هم نه وي اورېدلی.

نو ای پیریانو او انسانانو! تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو څخه د کوم یوه نعمت تکذیب کوئ او د لاس ته راوړلو هڅې یې نه کوئ؟.

۵ـ جنتیان به په جنت کښې په داسې فرشونو باندې ناست وي او تکیاګانې به یې پرې لګولې وي چې د هغو فرشونو استرونه به د غټو ورېښمنو څخه جوړ وي، نو یوازې الله ﷻ پوهېږي چې د دغو فرشونو مخونه به د څه ډول رختونو څخه چمتو کړی شوي وي. دا د یو پلوه، او د بله پلوه د جنتي ونو څخه به جنتیانو ته راشکول شوي میوجات ډېر نژدې وي، چې په ناسته او ملاسته بلکې په ټولو حالونو سره ترې استفاده صورت نیولی شي.

نو ای پیریانو او بنیادمانو! تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو څخه د کوم یوه نعمت تکذیب کوئ او د موندلو هڅې یې نه کوئ؟!

۶ـ په جنتونو کښې د جنتیانو دپاره داسې حورې هم شتون لري چې د هغوی کتل او نظر کول به خپلو-خپلو خاوندانو ته ځانګړې وي، بلکې دوی به پرې عاشقانې وي په دې باندې علاوه د دغو حورو لومړنی مسه کوونکي به همدوی وي چې د دوی څخه وړاندې به هغوی ته نه بنیادم لاس وروړی وي او نه پیری. یا په بل عبارت: د ذکرو شوو حورو سره به یوازې همدوی د جنسي ارتباط نیوونکي وي او بس، چې نه به ورسره پخوا چا ارتباط نیولی وي او نه به یې ورسره د دوی څخه پرته وروسته څوک ونیسي.

نو ای پیریانو او بنیادمانو! تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو څخه د کوم یوه نعمت ناشکري کوئ او ورباندې کافر کېږئ؟.

۷ـ ذکرې شوې جنتي حورې به داسې ښایسته او سپېڅلې وي لکه چې یاقوت او ملغلرې سپېڅلې او ډولې دي.

نو ای پیریانو او انسانانو! تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو څخه د کوم یوه نعمت څخه انکاري جوړېږئ او په موندلو پسې یې زیار نه باسئ؟.

۸ـ ای پیغمبره! دغه نعمتونه (چې وړاندې بیان شوه) د احسان کوونکو او مخلصو بندګانو جزا ده چې د خپل رب ﷻ د پلوه په آخرت کښې ورکوله کېږي. ایا احسان کوونکو ته د احسان څخه په غیر بله جزا شته؟ بله جزا ورته مناسبه ده؟، پوره واضحه ده چې جواب منفي دی نو ځکه ورته خپل رب ﷻ دغسې لویه جزا چمتو کړې ده.

نو ایا پیریانو او انسانانو! تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو څخه د کوم یوه نعمت تکذیب کوئ؟ کوم یو درته دروغ برېښي؟.

توضیحات

۱ـ په ﴿وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِۦ جَنَّتَانِ﴾ کښې مفسرینو کرامو د ﴿مَقَامَ﴾ کلمه په ډېرو ډولونو

سره تحليله کړې ده[۱]، خو مونږ فقط د دوه وو تحليلونو په ذکر باندې اکتفاء کوو[۱] چې دواړه متبادر برېښي او په مصداق کښې سره دواړه متحد دي، نو که دواړه د بدليت په لحاظ اراده کړی شي غوره به وي. هغه دا چې:

الف: د ﴿ مَقَامَ ﴾ کلمه مصدر ده او د بنده صفت ده خو د ﴿ رَبِّهِۦ ﴾ کلمې ته يې د کوچنې تړاو د کبله اضافت موندلی دی. يعنې: د هغه چا دپاره د الله ﷻ په نزد دوه جنتونه دي کوم چې د خپل رب ﷻ په حضور کښې د حساب کتاب دپاره د خپلو درېدلو څخه دارېږي او د جنايتونو څخه ډډه کوي.

همدغه مضمون په بل ايت کښې داسې نازل شوی دی چې: ﴿ وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِۦ وَنَهَى ٱلنَّفْسَ عَنِ ٱلْهَوَىٰ ﴾ [النازعات: ۴۰] يعنې او هر هغه څوک چې د خپل رب ﷻ په حضور کښې د خپل قيام څخه دارېږي او خپل نفس د خواهشاتو څخه منعه کوي (نو جنت د همدغو کسانو دپاره استوګنځای دی).

ب: ذکره شوې کلمه مصدر ده او د الله ﷻ صفت ده چې د مراقبت معنی ورکوي. يعنې: هغه څوک چې د خپل رب ﷻ د مراقبت څخه دارېږي او د ګناهونو څخه ډډه کوي هغه ته د الله ﷻ په نزد دوه جنتونه تياکلي شوي دي.

همدا مضمون په ډېرو نورو ايتونو کښې هم نازل شوي دي. لاندې مثالونه يې ولولئ:

اول: ﴿ إِنَّ رَبَّكَ لَبِٱلْمِرْصَادِ ﴾ [الفجر: ۱۴] يعنې يقيناً ستا رب ﷻ په مراقبت خای کښې دی (د بندګانو ټول کړه وړه د نظر لاندې ساتي).

دوهم: ﴿ أَفَمَنْ هُوَ قَآئِمٌ عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍۭ بِمَا كَسَبَتْ ﴾ [الرعد: ۳۳] يعنې ايا نو هغه څوک چې په هر نفس باندې د هغه د کسب کړي عمل په سبب قائم (مراقبت کوونکی) دی (د هغه چا غوندې کېدلی شي چې هيڅ مراقبت يې په توان کښې نشته)؟

ماثور تفسير

۲_ که څه هم په ذکر شوي ايت شريف کښې د ﴿ جَنَّتَانِ ﴾ کلمه په راتلونکو ايتونو کښې ښه پوره تفسيره شوې ده چې دواړه جنتونه د دغو او هاغو صفاتو درلودونکي دي.

خو شايد ـ والله ﷻ اعلم ـ چې نبي کريم ﷺ به هم په خپل يوه حديث کښې همدغو دواړو جنتونو ته اشاره کړې وي چې: «جَنَّتَانِ مِنْ فِضَّةٍ آنِيَتُهُمَا وَمَا فِيهِمَا وَجَنَّتَانِ مِنْ ذَهَبٍ آنِيَتُهُمَا وَمَا فِيهِمَا»[۳] يعنې دوه جنتونه چې دي د هغو لوښي او څه شيان چې پکښې شتون لري هغه ټول به د سپينو زرو څخه جوړ کړی شوي وي او دوه جنتونه چې دي د هغه لوښي او څه شيان چې پکښې شتون لري هغه به ټول د سرو زرو څخه تيار کړی شوي وي.

---

(۱) حاشية الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج ص۴۳۴؛ تفسير المظهري ج۹ ص۱۵۶
(۲) اضواء البيان ج۷ ص۷۵۶
(۳) صحيح مسلم ج۱ ص۱۰۰؛ صحيح البخاري ج۲ ص۷۲۴

څرنګه چې په دغه حدیث کښې د څلورو جنتونو ذکر روایت شوی دی، نو شاید چې دوه ور جنتونو ته به په همدغه ایت کښې اشاره شوې وي په کوم کښې چې بحث روان دی او دوه وو نورو ته به په راتلونکي [الرحمن:۶۲] ایت کښې اشاره صورت ونیسي، والله ﷻ اعلم.

۳- پاتې شوه دا خبره چې د ذکرو شوو دوارو جنتونو ورکړه به هغوی ته په څه مناسب صورت ونیسي؟ نو د دې خبرې په جواب کښې مفسرینو کرامو متعدد اقوال کړي دي[1]، که خوک یې د لوستلو شوق لري نو هملته دې مراجعه وکړي.

خو مونږ ته داسې برېښي -والله ﷻ اعلم- چې: یو جنت به ورته د رجا (أمید) په سبب ورکړی شي چې طاعتونه او عبادتونه یې کړي دي، او دوهم جنت به ورته د خوف (ډار) په سبب ورکړی شي چې د هغو مناهیوو څخه یې اجتناب کړی دی کوم یې چې د قدرت لاندې وه او کولی یې شوه چې پکښې اخته شي.

د "أفْنَان" تفسیر

۴- په ﴿ ذَوَاتَآ أَفْنَانٍ ﴾ کښې د ﴿ ذَوَاتَآ ﴾ کلمه په صرفي ملحوظ سره د [سبا:۱۶] ایت لاندې ښه پوره تحلیله شوې ده -والحمد لله ﷻ- او د ﴿ أَفْنَانٍ ﴾ کلمه د "فَنّ" -لکه "شَدّ"- جمعه ده چې د ونې د څانګو معنی ورکوي[2] او نبي کریم ﷺ دېره ښه تفسیره کړې ده چې فرمایلي یې دي: «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ لَشَجَرَةً يَسِيرُ الرَّاكِبُ فِي ظِلِّهَا مِائَةَ عَامٍ لَا يَقْطَعُهَا»[3] یعنې یقینًا په جنت کښې ضرور داسې ونه هم شته چې سور کس یې (په سوري کښې) سل کاله مزل وکړي هم پرې به یې نه کړي (پای ته به یې ونه رسېږي).

د شرابو دوه چینې

۵- په ﴿ فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ ﴾ کښې د ﴿ عَيْنَانِ ﴾ په کلمې سره د شرابو هغو دوه وو چینو ته اشاره ده چې د یوې "سَلْسَبِيل" نوم دی او بلې ته د "تَسْنِيم" نوم اېښودلی شوی دی. د ښه وضاحت دپاره لاندې ایتونه ولولئ:

الف: ﴿ عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّىٰ سَلْسَبِيلًا ﴾ [الدهر:۱۸] یعنې "زَنْجَبِيل" په جنت کښې د شرابو یوه چینه ده چې په "سلسبیل" سره نومولې شوې ده.

ب: ﴿ وَمِزَاجُهُ مِن تَسْنِيمٍ ﴾ [المطففين:۲۷] یعنې د مهر کړی شوو شرابو سره به د "تَسْنِيم" په نوم چینې څخه څه شراب ګډ کړی شوي وي.

---

(۱) حاشية الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۴ ص۴۳۵؛ نظم الدرر ج۷ ص۳۹۳

(۲) لسان العرب ج۱۳ ص۳۲۷

(۳) صحيح البخاري ج۲ ص۹۷۰

د میوجاتو دوه ډولونه

۶ـ په ﴿ فِيهِمَا مِن كُلِّ فَٰكِهَةٍ زَوۡجَانِ ﴾ کښې د ﴿ زَوۡجَانِ ﴾ کلمه د دوه وو ډولونو څخه عبارت ده[۱]. یعنې جنتیانو ته به په جنت کښې د هرې میوې څخه دوه ډوله شتون ولري، چې یو ډول به هغه وي د کوم نوم یې چې په دنیا کښې اورېدلی وي او د بل ډول نوم به یې نه وي اورېدلی چې دا به د هغه څخه غوره وي، چې نه به د چا په زړه کښې تېر شوی وي او نه به یې غوږونو اورېدلی وي او بالآخره نه به یې په سترګو لیدلی وي. همدغه دوهم ډول ته په یوه قدسي حدیث کښې اشاره شوې ده کوم چې مونږ د الله ﷻ په توفیق د [السجدة:۱۷] ایت لاندې کټ مټ رانقل کړی دی.

جَنَا څه معنی؟

۷ـ په ﴿ وَجَنَى ٱلۡجَنَّتَيۡنِ دَانٖ ﴾ کښې د "جَنَا" کلمه ـلکه "عَصَىً"ـ صفت مشبهه ده او یا د هغې مېوې دپاره اسم ده کومه چې د پوخوالي په وخت کښې د ونې څخه راشکوله کېږي[۲] د همدغې مېوې څخه په [مريم:۲۵] ایت کښې د "جَنِيّاً" تعبیر نازل شوی دی.

همدغې پخې مېوې ته د "قُطُوف" لقب هم ورکړی شوی دی چې: ﴿ قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ﴾ [الحاقة:۲۳] یعنې د جنت مېوې به جنتیانو ته نژدې وي (چې په هر حال کښې به ترې استفاده کولی شي).

دغه دواړه کلمې (جَنَى، جَنِيٌّ) د "جِنَايَة" ـلکه "كِرَامَة"ـ څخه اشتقاقې شوې دي چې د راکشولو معنی ورکوي[۳]. شاید چې ګناهونو ته به ځکه د "جنایاتو" لقب ورکولی کېږي چې جنایتکار خپل خان ته ورباندې عذاب راکشوي او راکاږي.

ذکره شوې جمله عبد الله بن عباس رضي الله عنهما داسې تفسیره کړې ده چې: «تَدْنُوا الشَّجَرَةَ حَتَّى يَجْتَنِيَهَا وَلِيُّ اللهِ إنْ شَاءَ قَائِمًا وَإنْ شَاءَ قَاعِدًا»[۴] یعنې د جنت وُنه (جنتي ته) ورنژدې کېږي آن تر دې چې د الله ﷻ دوست به یې په هر حال راشکولی شي او استفاده به ترې کولی شي که په ولاړه یې خوښه شي او که په ناسته (حتی که په ملاسته).

طمث څه معنی؟

۸ـ په ﴿ فِيهِنَّ قَٰصِرَٰتُ ٱلطَّرۡفِ لَمۡ يَطۡمِثۡهُنَّ إِنسٞ قَبۡلَهُمۡ وَلَا جَآنّٞ ﴾ ایت کښې د ﴿ قَٰصِرَٰتُ ٱلطَّرۡفِ ﴾ کلمات په [الصافات:۴۸] ایت کښې هم نازل شوي دي او هملته یې د الله ﷻ په توفیق شرحه تېره شوې ده، چې د جنت د حورو نظرونه او کتل به فقط په خپلو خپلو خاوندانو پورې قصر وي بلکې په همدوی به عاشقانې وي.

---

(۱) تفسير ابن كثير ج۴ ص۲۷۷
(۲) روح المعاني ج۲۷ ص۱۱۸؛ القاموس المحيط ج۱ ص۵۴۴
(۳) لسان العرب ج۱۴ ص۱۵۵
(۴) تفسير البغوي ج۴ ص۲۷۴

نو په همدې ایت کښې د ﴿ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ ﴾ کلمه د "طَمَثَ" ـ لکه "ضَرَبَ" ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د "حیض د وینې" او یا د "بکارت د ازالې" معنی ورکوي[۱]، خو په دې مقام کښې دوهمه معنی مراده ده او د جنسي ارتباط نیولو څخه کنایي ده. یعنې د جنتي حورو سره به د خپلو خپلو خاوندانو څخه وړاندې نه بنیادم جنسي ارتباط نیولی وي او نه پیري، بلکې انسي او جني جنتیان (دواړه) به د خپلو خپلو حورو سره اولنی جنسي ارتباط نیوونکي وي.

ماثور تفسیر

۹ـ د ﴿ كَأَنَّهُنَّ ٱلْيَاقُوتُ وَٱلْمَرْجَانُ ﴾ ایت شریف نبي کریم ﷺ په خپل یوه حدیث کښې تفسیر کړی دی چې: «فَأَمَّا الْيَاقُوتُ فَإِنَّهُ حَجَرٌ لَوْ أَدْخَلْتَ فِيهِ سِلْكًا ثُمَّ اسْتَصْفَيْتَهُ لَأُرِيتَهُ مِنْ وَرَائِهِ»[۲] یعنې هر چې یاقوت دی نو یقینًا دا یوه سپېڅلې ډبره ده، نو که ته پکښې مزی (تار) داخل کړې، بیا یې (د خارجي کثافتونو څخه) صافه کړې نو ضرور به تاته پکښې مزی (تار) د ورایه درولیدل کړی شي (او درڅرګند به شي).

متقیان پیریان هم جنت ته داخلېږي

۱۰ـ اکثره علماء کرام وایي چې متقیان پیریان هم د متقیانو بنیادمانو غوندې جنت ته داخلېږي او هلته د ټولو نعمتونو څخه استفاده کوي[۳]. او دا څکه چې:

الف: په ﴿ وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِۦ جَنَّتَانِ ﴾ کښې د "مَنْ" کلمه عامه ده او پیریانو ته هم شامله ده[۴].

ب: او همدارنګه د ﴿ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَآنٌّ ﴾ جمله هم په همدغه مطلب باندې بالاشاره دلالت کوي[۵]، نو په کار دي چې د الله ﷻ پراخه رحمت محدود نه کړی شي.

﴿ وَمِن دُونِهِمَا جَنَّتَانِ ۝٦٢ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝٦٣ مُدْهَآمَّتَانِ ۝٦٤ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝٦٥ فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِ ۝٦٦ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝٦٧ فِيهِمَا فَٰكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ ۝٦٨ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝٦٩ فِيهِنَّ خَيْرَٰتٌ حِسَانٌ ۝٧٠ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝٧١ حُورٌ مَّقْصُورَٰتٌ فِى ٱلْخِيَامِ ۝٧٢ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝٧٣ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَآنٌّ ۝٧٤ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا

---

(۱) مفردات الراغب ص۳۱۶
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۸۰
(۳) روح المعاني ج۲۷ ص۱۲۰
(۴) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۲۷۶
(۵) تفسیر الطبري ج۲۷ ص۱۵۱

تُكَذِّبَانِ ﴿٧٥﴾ مُتَّكِـِٔينَ عَلَىٰ رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ ﴿٧٦﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا

تُكَذِّبَانِ ﴿٧٧﴾ تَبَٰرَكَ ٱسْمُ رَبِّكَ ذِى ٱلْجَلَٰلِ وَٱلْإِكْرَامِ ﴿٧٨﴾

[۶۲] او د دغو (دوارو جنتونو) څخه کم رتبه دوه جنتونه (نور هم) شته.

[۶۳] نو (ای پیریانو او بنیادمانو!) تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو (څخه) د کوم یوه تکذیب کوئ؟.

[۶۴] (دا کم رتبه جنتونه د ډېرو خړوبوولو د کبله) دواړه تک شنه دي (چې د ډېر شینوالي د امله تور ښکارېږي).

[۶۵] نو تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو (څخه) د کوم یوه تکذیب کوئ؟.

[۶۶] په دغو دوارو (کم رتبه جنتونو) کښې د شرابو دوه مخپورته داري وهونکې چینې دي (لکه فوارې).

[۶۷] نو تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو (څخه) د کوم یوه تکذیب کوئ؟.

[۶۸] په دغو دوارو (جنتونو) کښې میوجات دي او د کجورو ونې او د انارو ونې هم.

[۶۹] نو تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو (څخه) د کوم یوه تکذیب کوئ؟.

[۷۰] په دغو جنتونو کښې نېک خویه ښایسته ښځې دي.

[۷۱] نو تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو (څخه) د کوم یوه تکذیب کوئ؟.

[۷۲] (دا ښځې) داسې حورې دي چې په (جنتي) خېمو کښې پټې ساتلې شوې دي.

[۷۳] نو تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو (څخه) د کوم یوه تکذیب کوئ؟.

[۷۴] دا حورې به د خپلو-خپلو خاوندانو څخه مخکښې نه انسان مسه کړې وي او نه پیري (چې جنسي ارتباط یې ورسره نیولی وي).

[۷۵] نو (ای پیریانو او بنیادمانو!) تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو (څخه) د کوم یوه تکذیب کوئ؟.

[۷۶] (ذکر شوي جنتونه خپلو خاوندانو ته) په داسې حال (ورکولی کېږي) چې په تکو شنو بالښتونو او په نهایت ښایسته وو فرشونو باندې به تکیا وهونکي وي.

[۷۷] نو تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو (څخه) د کوم یوه تکذیب کوئ؟.

[۷۸] (ای پیغمبره! نو) ستا د رب ﷻ نوم برکتناک دی چې د لویی او د عزت ورکولو خاوند دی.

د مطلب خلاصه

یعنې ای پیغمبره! په خپل اُمت باندې د متقیانو څه نور اُخروي حالات هم قرائت کړه هغه دا چې:

۱- په آخرت کښې د متقیانو دپاره د ذکرو شوو دوارو جنتونو څخه په غیر او د هغو دوارو څخه په رتبه کښې ښکته دوه نور جنتونه هم موجودیت لري.

نو ای پیریانو او بنیادمانو! تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو څخه د کوم یوه نعمت تکذیب کوئ؟.

۲ـ دغه دواړه جنتونه به ډېر تازه او شنه ولاړ وي، حتی چې د ډېر شینوالي څخه به د ورایه لیدونکو ته تور ځرګندېږي.

نو ای پیریانو او بنیادمانو! تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو څخه د کوم یو نعمت تکذیب کوئ.

۳ـ په دغو دواړو باغونو کښې به دوه چینې وي چې راخوټېږي به او مخپورته به د فوارو په شکل داري وهي.

نو ای پیریانو او بنیادمانو! تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو څخه د کوم یوه نعمت تکذیب کوئ؟

۴ـ په دغو دواړو جنتونو کښې به عموماً هر ډول میوجات موجودیت لري او خاصتاً کجورې او هم انار به پکښې ښه پرېمانه موجود وي.

یا په بل عبارت: هلته به د کجورو او انارو د ګڼو ونو باغونه وي او خپل‌خپل میوجات به پکښې ښه پرېمانه وي.

نو ای پیریانو او بنیادمانو! تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو څخه د کوم یوه نعمت تکذیب کوئ؟.

۵ـ په دغو جنتونو کښې به غوره (نېک خویه) او ښایسته ښځې وي چې نېک سیرته او نېک صورته (د دواړو صفتونو) درلودونکي به وي.

نو ای پیریانو او بنیادمانو! تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو څخه د کوم یوه نعمت تکذیب کوئ؟!

۶ـ ذکرې شوې ښځې د داسې حورو څخه عبارت دي کومې به چې په خیمو کښې د خپلو خاوندانو دپاره پټې ساتلې شوې وي، او همدوی ته به منتظرې کړی شوې وي.

نو ای پیریانو او بنیادمانو! تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو څخه د کوم یوه نعمت تکذیب کوئ؟.

۷ـ ذکرې شوې حورې به د خپلو‌خپلو خاوندانو څخه مخکښې نه انسان مسه کړي وي او نه به پیری لاس وروړی وي، هیڅا به ورسره جنسي ارتباط نه وي نیولی وي، او خپل خاوندان به یې ورسره اولنی جنسي ارتباط نیوونکی وي، برابره خبره ده چې خاوندان یې پیریان جنتیان وي او که انسانان جنتیان وي.

نو ای پیریانو او بنیادمانو! تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو څخه د کوم یوه نعمت تکذیب کوئ؟.

۸ـ د ذکرو شوو دوه وو جنتونو د خاوندانو څخه هغه متقیان (جنتیان) مراد دي کومو به چې به

تکو شنو بالښتونو او په نهایت ښایسته وو فرشونو باندې تکیاګانې وهلې وي، او بې غمه به ورباندې استوګنه کوي.

نو ای پیریانو او بنیادمانو! تاسو دواړه ډلې د خپل رب ﷻ د نعمتونو څخه د کوم یوه نعمت تکذیب کوئ؟.

۹ـ ای پیغمبره! کله چې ستا رب ﷻ د ذکرو شوو ټولو نعمتونو ورکوونکی دی نو ستا د رب ﷻ نوم ډېر برکتناک دی او د ټولو ښېګڼو مرکز دی، او دا څکه چې ستا رب ﷻ د جلال خاوند دی او د ټولو نواقصو او عیبونو څخه پاک او منزه دی او همدارنګه ستا رب ﷻ د ډېر انعام او اکرام درلودونکی دی چې ټول مخلوقات د همده ﷻ په نعمتونو سره پالنېږي او یوازې د همده ﷻ په کرامت ورکولو سره د کرامت خاوندان ګرځي.

توضیحات

۱ـ په ﴿وَمِن دُونِهِمَا جَنَّتَانِ﴾ کښې د "دُون" کلمه د هغه شي دپاره وضعه شوې ده کوم چې د بل شي په مقابل کښې قاصر او ټیټ رتبه وي[۱]. یعنې د ذکرو شوو دواړو جنتونو څخه په غیر دوه نور جنتونو هم موجودیت لري کوم چې د هغو دواړو څخه په رتبه او فضیلت کښې قاصر او کم رتبه دي.

"دُهْمَة" څه معنی؟

۲ـ ﴿مُدْهَآمَّتَانِ﴾ کلمه اصلاً د "دُهْمَة" ـلکه "قُدْرَة"ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د "ل" تضعیف پکښې د "اِفعِیلال" د باب د کبله صورت نیولی دی. "دُهْمَة" د ونو هغه شینوالي ته ویل کېږي کوم چې د ډېرو خړوبوولو په وجه توروالی بربښي[۲]. د همدې کبله د عراق تروتازه سیمې ته د "سواد العراق" لقب ورکړی شوی دی.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه د ﴿مُدْهَآمَّتَانِ﴾ کلمه د مقدرې مبتدا دپاره خبر واقع شوې ده چې مونږ ترې په "هُمَا" سره تعبیر کولی شو[۳]. یعنې دغه دوهم لمبر جنتونه د اول لمبر جنتونو غوندې د څانګو د اوږدوالي د حیثه د توصیف قابل نه دي بلکې د شینوالي د حیثه د ذکر وړ دي چې کتونکي ته به تور بربښي.

د "نَضخ" معنی

۳ـ په ﴿فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِ﴾ کښې د ﴿نَضَّاخَتَانِ﴾ کلمه د "نضاخة" مثنی ده او د مبالغې صیغه ده چې د "نَضخ" ـلکه "ضَرْب"ـ څخه اشتقاقه شوې ده، "نَضخ" د هغه وایې چې اوبه د راوتلو په وخت کښې د لاندې څخه پورته اوچتېږي[۴] څه لرې نه ده چې مونږ ترې په فوارې سره تعبیر وکړو.

(۱) مفردات الراغب ص ۱۷۷
(۲) لسان العرب ج ۱۲ ص ۲۰۹
(۳) روح المعاني ج ۲۷ ص ۱۲۱
(۴) لسان العرب ج ۳ ص ۶۱

یعنې په دغو دوهم لمبر جنتونو کښې به د شرابو دوه چینې وي چې د فوارو په شکل به ترې شراب اوچتېږي. او همدغه فوارې یې د ذکر وړ دي، نه بهېدل.

یادونه

۴_ که څه هم په ﴿ فِيهِمَا فَٰكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ ﴾ کښې د ﴿ فَٰكِهَةٌ ﴾ کلمه د خرما او انارو د ونو مېوجاتو ته هم شامله ده چې کجورې او انار د "فاكهة" د مصداقاتو څخه دي، مگر د زيات اهتمام د كبله ورباندې صراحت نازل شوی دی، لکه څنگه چې په [البقرة:۹۸] ایت کښې د "ملائكة" کلمې څخه وروسته د زيات اهتمام دپاره په "جبْرِيل، مِيكَال" باندې صراحت صورت نیولی دی حال دا چې ذکره شوې کلمه دغو پرښتو ته هم شامله ده.

جنتي خیمې

۵_ په ﴿ حُورٌ مَّقْصُورَٰتٌ فِى ٱلْخِيَامِ ﴾ کښې د "خِيَام" کلمه د "خَيْمَة" جمعه ده. دنياوي خيمه په پښتو، فارسي او عربي کښې د يوه شي څخه عبارت ده چې هر چاته معلومه ده، اما جنتي خيمه په احاديثو کښې ښه پوره شرحه شوې ده. لاندې مثالونه يې ولولئ:

الف: نبي کريم ﷺ په يوه حديث کښې فرمايلي دي چې: «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ خَيْمَةً مِنْ لُؤْلُؤَةٍ مُجَوَّفَةٍ عَرْضُهَا سِتُّونَ مِيلًا فِي كُلِّ زَاوِيَةٍ مِنْهَا أَهْلٌ مَا يَرَوْنَ الْآخَرِينَ»[۱] یعنې یقیناً په جنت کښې د یوې مجوفې (کنډه لرونکې) ملغلرې یوه خيمه ده چې عرض (پلنوالی) يې شپېته ميله دی؛ د دې خيمې څخه په هر کونج کښې (جنتي) اهل (حورې) دي چې د يوه کونج حورې به نورې نه گوري (او مؤمن به په دغو ټولو باندې گرځي راگرځي).

ب: په يو بل حديث کښې يې فرمايلي دي چې: «الْخَيْمَةُ دُرَّةٌ مُجَوَّفَةٌ طُولُهَا فِي السَّمَاءِ ثَلَاثُونَ مِيلًا فِي كُلِّ زَاوِيَةٍ مِنْهَا لِلْمُؤْمِنِ مِنْ أَهْلٍ لَا يَرَاهُمُ الْآخَرُونَ»[۲] یعنې جنتي خيمه يوه مجوفه (کنډه لرونکې) ملغلره ده چې په اسمان کښې اوږدوالی (ارتفاع) يې دېرش ميله ده (په طول او عرض باندې يې يوازې الله ﷻ خبر دی)؛ د دې خيمې په هره زاويه (کونج) کښې د مؤمن سړي دپاره داسې کوروالا (حورې) دي چې نورې (د بل کونج کور والا) يې نه گوري.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه د "في" په توري کښې دلته دوه احتماله صورت نيولی شي، نو که د بدليت په لحاظ دواړه اراده کړی شي بهتره ده.هغه دا:

اول: چې دغه "في" په ﴿ مَّقْصُورَٰتٌ ﴾ پورې تعلق ونيسي، نو په دې صورت کښې به د ﴿ مَّقْصُورَٰتٌ ﴾ کلمه د "مَسْتُورَات" معنی ورکړي[۳]. یعنې جنتيانو ته به هلته داسې حورې وي چې به

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۷۲۴
(۲) صحيح البخاري ج۱ ص۴۶۰؛ صحيح مسلم ج۲ ص۳۸۰؛ سنن الدارمي ج۲ ص۲۴۳
(۳) المحرر الوجيز ج۱۵ ص۳۵۰؛ روح المعاني ج۲۷ ص۱۲۳

خیمو کښې به مستورې او پټې وي (په اصطلاح هغوی به کوڅه ګشتې نه وي).

دوهم: چې دغه توری په مقدر صفت "مَسْتُورَاتٌ" پورې تعلق ولري[1]، نو په دې صورت کښې به د ﴿ مَّقْصُورَٰتٌ ﴾ کلمه په خپله معنی سره پاتې شي. يعنې هلته به جنتيانو ته داسې حورې وي چې په خپلو خپلو خاوندانو پورې به يې نظرونه بند کړی شوي وي چې بل به هيچا ته نه شي کتلی او نه به ورته ګوري او هم به هغوی په خيمو کښې مستورې وي (او کوڅه ګشتې به نه وي).

څو ټکي

۶ـ په ﴿ مُتَّكِـِٔينَ عَلَىٰ رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ ﴾ کښې لاندې ټکو ته توجه په کار ده:

الف: د ﴿رَفْرَفٍ﴾ کلمه د "رَفْرَفَة" جمعه ده ـلکه "حَنْظَل، حَنْظَلَة"ـ او يا يې اسم جمعه ده[2]، نو د همدې کبله د "خضر" په کلمې سره موصوفه شوې ده چې د "خَضْرَاء" جمعه ده.

ب: مفسرينو کرامو د ﴿ رَفْرَفٍ ﴾ کلمه په ډېرو معناوو سره تفسيره کړې ده، لکه بالښتونه، روجايیګانې او داسې نور[3].

ج: د "عَبْقَرِيٍّ" کلمه جمعه ده او مفرد يې "عَبْقَرِيَّة" دی، د همدې کبله په ﴿ حِسَانٍ ﴾ سره توصيفه شوې ده چې د "حسناء" جمعه ده[4]، او يا اسم جنس ده چې په مفرد او جمعې دواړو باندې يې اطلاق کېږي[5].

د: په دې کلمه کښې د "يّ" توری نسبتي دی. او دا ځکه چې: په عربو کښې مشهوره وه چې د پيريانو ښار (عبقر) نومېږي، نو کوم شی به چې هغوی ته ډېر عجيب ښکاره شو نو هغه به يې هماغه ښار ته نسبتاوه او د "عَبْقَرِيّ" په لقب سره به يې ياداوه[6].

ه: مفسرينو کرامو دغه کلمه ﴿ وَعَبْقَرِيٍّ ﴾ هم په ډېرو معناوو سره تفسيره کړې ده[7]، خو مونږ يې فقط د يوې معنی په ذکر باندې اکتفاء کوو هغه دا چې: "عَبْقَرِيّ" هغه شي يا شيانو ته ويل کېږي د کوم يا کومو څخه چې په خپل جنس کښې بل شی يا نور شيان اوچت نه وي[8].

و: په دې مقام کښې د ﴿ مُتَّكِـِٔينَ ﴾ د کلمې څخه څرګندېږي ـوالله ﷻ اعلمـ چې ذکره شوې کلمه ﴿وَعَبْقَرِيٍّ﴾ د عجيبه فرشونو څخه عبارت ده.

نو پورتنيو ټکو ته په پام سره به د ايت شريف د معنی حاصل داسې راوخېژي چې:

---

(۱) تفسير ابي السعود ج۸ ص۱۸۷؛ تفسير البغوي ج۴ ص۲۷۷؛ زاد المسير ج۷ ص۲۷۲
(۲) التفسير الكبير ج۲۹ ص۱۲۶؛ تفسير ابي السعود ج۸ ص۱۸۷
(۳) تفسير القرطبي ج۱۷ ص۱۹۰؛ الدر المنثور ج۷ ص۷۲۳؛ القاموس المحيط ج۱ ص۵۷۵
(۴) تفسير البغوي ج۴ ص۲۷۸
(۵) روح المعاني ج۲۷ ص۱۲۴
(۶) تفسير الكشاف ج۴ ص۴۵۴
(۷) تفسير الخازن ج۶ ص۱۵۰
(۸) لسان العرب ج۴ ص۵۳۵؛ القاموس المحيط ج۲ ص۱۴۱

جنتیانو ته به په داسې حال کښې ذکر شوي نعمتونه ورکړی شي چې دوی به په تکو شنو بالښتونو او یا روجاییګانو باندې ډډه وهونکي وي او هم به په ډېرو ښایسته وو توشکونو باندې تکیه کوونکي وي (او هیڅ غم او اندېښنه به ورسره موجودیت نه لري).

د جنتونو په باب څه معلومات

۷ـ په دې مقام کښې د جنتونو په باب د سوال جواب په شکل کښې لاندې معلومات ولولئ:

الف: که څوک وایي چې: په [الرحمن ۴۶] ایت کښې دوه وو جنتونو ته اشاره شوې ده او په [الرحمن ۶۲] ایت کښې د دوه وو نورو ذکر نازل شوی دی. نو پوښتنه دا ده چې ایا دغه او هاغه جنتونه سره یو برابر دي؟ ایا د دواړو مستحقین جدا-جدا دي؟

مونږ وایو چې: ځینو مفسرینو کرامو[1] په دلایلو سره لیکلي دي چې اولني دواړه جنتونه اول لمبر دي او دوهم دواړه جنتونه دوهم لمبر دي، نو هغه دواړه د مقربینو جنتیانو استحقاق دی او دغه دواړه به اصحاب الیمین ته ورکړی شي چې په دوهمه درجه کښې واقع دي.

ب: که څوک وایي چې: ایا د جنتونو تعداد څلور دی لکه چې د ذکرو شوو دواړو ایتونو د اشاراتو څخه څرګندېږي؟

مونږ وایو چې: که څه هم ځینو علماوو کرامو لیکلي دي چې د جنتونو تعداد یوولسو (۱۱) ته پورته شوی دی[2]، مګر مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الحجر:۴۴] ایت لاندې د احادیثو په رڼا کښې لیکلي دي چې د جنتونو دروازې اته دي.

ج: که څوک وایي چې: تاسو د [الرحمن:۴۶] ایت لاندې یو حدیث رانقل کړی دی چې د جنتونو تعداد یکښې څلور ښودلی شوی دی؟

مونږ وایو چې: همدغه حدیث په بل روایت کښې شرحه شوی دی چې دغه تعداد د مطلق جنت نه دی ترڅو اعتراض وارد شي، بلکې یوازې د هغه جنت تعداد دی کوم چې د فردوس په نامه یادېږي هغه دا چې نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې فرمایلي دي چې: «جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ أَرْبَعٌ ثِنْتَانِ مِنْ ذَهَبٍ حِلْيَتُهُمَا وَآنِيَتُهُمَا وَمَا فِيهِمَا وَثِنْتَانِ مِنْ فِضَّةٍ حِلْيَتُهُمَا وَآنِيَتُهُمَا وَمَا فِيهِمَا»[3] یعني د فردوس په نوم جنتونه څلور دي چې دوه جنتونه د سرو زرو څخه جوړ دي، ګاڼې یې او لوښي یې او بالآخره هغه ټول شیان کوم چې پکښې شتون لري، او دوه جنتونه د سپینو زرو څخه جوړ دي، ګاڼې یې او لوښي یې او بالآخره هغه ټول شیان چې هلته موجود دي.

همدغه مضمون ته په یو بل حدیث کښې هم اشاره شوې ده هغه دا چې:

یوه ورځ نبي کریم ﷺ یوه ښځه چې زوی یې (حارثه رضی الله عنه) شهید شوی وه مخاطبه کړه چې: «یَا أُمَّ

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۲۷۹، حاشیة الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۴ ص۴۳۶
(۲) التذکرة في احوال الموتی وامور الآخرة للقرطبي ج۲ ص۴۵۶
(۳) سنن الدارمي ج۲ ص۲۴۰

حارثة! إِنَّهَا لَيْسَتْ بِجَنَّةٍ وَاحِدَةٍ وَلَكِنَّهَا جِنَانٌ كَثِيرَةٌ وَإِنَّهُ فِي الْفِرْدَوْسِ الْأَعْلَى»[۱] يعني اى د حارثه موري! يقيناً جنتونه يو جنت نه دى بلكې جنتونه زښت ډېر دي او يقيناً ستا زوى (حارثه ﷺ) په لوړ فردوس كښې قرار لري (په اول نمبره جنت الفردوس كښې دي).

د الله ﷻ اجلال

۸ـ په ﴿ ذِى ٱلْجَلَٰلِ وَٱلْإِكْرَامِ ﴾ كښې الله ﷻ خپل جلال (لويي) ته اشاره كړې ده، نو مونږ مكلف ياستو چې جلال (لويي) ورته نسبت كړو. په همدې هكله لاندې نبوي احاديث ولولئ:

اول: «أَجِلُّوا اللهَ يَغْفِرْ لَكُمْ»[۲] يعني تاسو الله ﷻ ته جلال (پاكي او لويي) نسبت كړئ (د توحيد عقيده ورباندې وكړئ) چې الله ﷻ تاسو ته مغفرت وكړي.

ب: «إِنَّ مِنْ إِجْلَالِ اللهِ إِكْرَامَ ذِي الشَّيْبَةِ الْمُسْلِمِ وَحَامِلِ الْقُرْآنِ غَيْرِ الْغَالِي فِيهِ وَالْجَافِي عَنْهُ وَإِكْرَامَ ذِي السُّلْطَانِ الْمُقْسِطِ»[۳] يعني د الله ﷻ د اجلال څخه د مسلمان سپين روبي (سپين ږيري) اكرام او عزت كول دي، او د قرآن كريم د حامل عزت كول هم دي چې نه په قرآن كريم كښې غلو كوي او نه ترې لرهوالى كوي (افراط او تفريط دواړو څخه پكښې د خپل خان ساتونكى وي)، او (بالآخره) د عادل امارت څښتن (پاچا) عزت كول هم (د الله ﷻ اجلال) دي.

د "الرَّحْمٰن" سورت پښتو ترجمه او تفسير د الله ﷻ په توفيق پاى ته ورسيد.

اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الَّذِينَ يُجِلُّونَكَ وَيَخَافُونَ مَقَامَكَ، إِنَّكَ أَنْتَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ.

۱۳۸۲/۱۰/۲ هـ ش = ۱۴۲۴/۱۱/۱ هـ ق.

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۴ ص۵۴۱؛ صحيح البخاري ج ص بمعناه

(۲) مسند احمد بن حنبل ج۸ ص۱۷۱

(۳) سنن ابي داود ج۲ ص۳۰۹

الواقعة (٥٦)

سریزه

۱_ په دې سورت باندې د خپل اولني ایت د "الواقعة" کلمه نوم اېښودلی شوی ده او په همدې نامه سره د قرآن کریم د نورو سورتونو څخه جدا کړی شوي دي.

۲_ د دې سورت اعداد په لاندې ډول دي[1]:

الف: ټول ایتونه يې شپږ نوي (۹۶) دي.

ب: ټولې کلمې يې درې سوه او اته اويا (۳۷۸) وو ته رسېږي.

ج: ټول توري يې يو زر اوه سوه او درې (۱۷۰۳) توري دي او بس.

۳_ دا سورت د اکثرو علماوو کرامو په نزد مکي سورت دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی[2].

۴_ د دې سورت محتويات د نورو مکي سورتونو د محتوياتو غوندې د عقيدوي او أخروي موضوعاتو په محور څرخېږي خو زيات زور پکښې د قيامت په حالاتو اچولی شوی دی.

۵_ دا سورت (الواقعة) او وړاندېنی سورت (الرّحمن) سره يو تربله ډېرې نژدې اړيکې لري چې په دواړو کښې (د ترتيب د مراعات څخه په غير) أخروي حالات نازل شوي دي، او همدارنګه پکښې اول خل پيداکېدلو او بيا فناکېدلو ته اشارې شوې دي، او بالآخره هلته د مکلفينو د ټولګيو څه اجمال نازل شوی وه او دلته يې پخپله ټولګي ښه شرحه شوي دي او داسې نور.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿إِذَا وَقَعَتِ ٱلْوَاقِعَةُ ﴿١﴾ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ ﴿٢﴾ خَافِضَةٌ رَّافِعَةٌ ﴿٣﴾ إِذَا رُجَّتِ ٱلْأَرْضُ
رَجًّا ﴿٤﴾ وَبُسَّتِ ٱلْجِبَالُ بَسًّا ﴿٥﴾ فَكَانَتْ هَبَآءً مُّنۢبَثًّا ﴿٦﴾ وَكُنتُمْ أَزْوَٰجًا ثَلَٰثَةً ﴿٧﴾
فَأَصْحَٰبُ ٱلْمَيْمَنَةِ مَآ أَصْحَٰبُ ٱلْمَيْمَنَةِ ﴿٨﴾ وَأَصْحَٰبُ ٱلْمَشْـَٔمَةِ مَآ أَصْحَٰبُ ٱلْمَشْـَٔمَةِ ﴿٩﴾
وَٱلسَّٰبِقُونَ ٱلسَّٰبِقُونَ ﴿١٠﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلْمُقَرَّبُونَ ﴿١١﴾ فِى جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ ﴿١٢﴾﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] هغه وخت (ياد کړه) چې کله (غټه) پېښېدونکې واقعه (د قيامت ورځ) پېښه شي.

[۲] (نو په دغه وخت کښې به) د قيامت ورځې ته دروغ ويونکي (انکار کوونکي) نه وي (که څه هم په دنيا کښې انکار کوونکي لري).

[۳] (د قيامت ورځ اشخاصو او اجرامو ته) ښکته کوونکې (او) پورته کوونکې ده.

---

(۱) تفسير الخازن ج۶ ص۱۵۱؛ اللباب في علوم الكتاب ج۱۸ ص۳۶۷

(۲) زاد المسير ج۷ ص۲۷۵

[۴] هغه وخت (یاد کړه) چې ځمکه وجړقولی شي جړقول (سخته زلزله پیل شي).
[۵] او غرونه میده میده کړی شي، میده-میده کول.
[۶] نو دا (غرونه) به خوره وره کړی شوي دوړه (او ګرد) وګرځي.
[۷] او تاسو (ټول بنیادمان) به (په دغې وخت کښې) درې ډلې جوړې شئ (چې دوه ډلې به مو جنتیان او یوه ډله به مو دوزخیان وي).
[۸] نو د ښې طرف ملګري چې دي څومره (د عالي شان) د ښي طرف ملګري دي؟.
[۹] او د چپ طرف ملګري چې دي څومره (د بد حال) د چپ طرف ملګري دي؟.
[۱۰] او وړاندې کېدونکي کسان چې دي وړاندې کېدونکي کسان دي (چې لوړ درجات بې به برخه دي).
[۱۱] دغه (وړاندې کېدونکي کسان الله ﷻ ته) نژدې کړی شوي دي.
[۱۲] (دغه ډله) د نعمتونو په جنت کښې دي.

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېنې سورت (الرَّحْمن) په وروستنی برخه کښې د جنتیانو څخه دوه وو ډلو (مقربینو او اصحاب الیمین) ته اشاره شوې ده او د دې سورت (الْوَاقعة) په لومړی برخه کښې د اصحاب الشمال په شمول په ذکرو شوو دوارو ډلو باندې ښه پوره رڼا اچولې شوې ده. نو حاصل یې داسې راځېژي:
ای پیغمبره! د "بسم الله الرحمن الرحیم" د ویلو څخه وروسته به خپل اُمت باندې د قیامت د ورځې څه حالات قرائت کړه او په دغې ورځ کښې په دریوو ګروپونو سره د خلکو د ویشل کېدلو موضوع هم ورته پورته واضحه کړه:
۱ـ کله چې دغه هولناکه او هیبتناکه واقعه پېښه شي نو:
الف: هلته به ورته هیڅوک انکار کوونکی او دروغ ګڼونکی پاتې نه شي، بلکې ټول به د ځمې اعتراف وکړي چې دا خبر رښتیا وه. یا په بل عبارت: مؤمنان به خپل دنیاوي اقرار یو خل بیا تازه کړي او کفار به په دغه وخت کښې یقین وکړي چې په دنیا کښې د قیامت د قیام او د بعث بعد الموت خبره رښتیا وه، مونږ وربانډې اوس باور لرو. خو دغه باور او ایمان به ورته په هیڅ ګټه تمام نه شي او په درد به یې ونه خوري.
ب: دغه واقعه ښکته کوونکې او او چتوونکې ده، چې د دنیا لوړ غرونه به سرچپه کړي او هم به ژورې ډکې کړي او لوړې به وربښکته کړي چې د ځمکې مخ به هوار میدان جوړ کړي. لنډه دا چې:
۲ـ ای پیغمبره! ته هغه ورځ خلکو ته ور په یاده کړه چې کله ځمکه په ډېر شدت سره ولړزولی شي په ډېر شدت سره لړزول، او کله چې غرونه په همدغې لړزونې (زلزلې) سره میده-میده کړی شي میده-میده کول. نو دغه (لوړ-لوړ او محکم-محکم) غرونه به د خپلو-خپلو ځایونو څخه راوویستلی شي او په هوا کښې به ترې خورې ورې دوړې او ګردونه جوړ شي. او په فضا کښې به تیت پرک وګرځي

۳ـ په دغه وخت کښې به تاسو ټول (ای پخوانیو او اوسنیو او هم راتلونکو بنیادمانو!) په درېوو ګروپونو باندې ووېشلی شئ، چې دغه درېواړه ګروپونه د اصحاب الیمین، اصحاب الشمال او السابقونو څخه عبارت دي. نو:

الف: نو اصحاب الیمین چې دي د دوی به په دغې ورځ کښې څومره عالي شان وي او څومره به خوشال وي؟.

ب: بالمقابل اصحاب الشمال چې دي په دغې ورځ کښې به د دوی څومره بد حال وي؟ او د څومره لوی غم او اندېښنې سره به مخامخ وي؟.

ج: بالآخره هلته خو په دنیا کښې وړاندېني کسان په نعمتونو او درجاتو کښې هم وړاندې دي او په نورو باندې د پاسه او اول نمرګان دي.

یا په بل عبارت: همدغه سابقین کسان الله ﷻ ته نژدې کړی شوي دي او د اوچتو درجاتو خاوندان دي او د نعمتونو په جنت کښې داخلېدونکي او اوسېدونکي دي.

توضیحات

۱ـ په دې مقام کښې لاندې ټکو ته توجه په کار ده:

الف: په ﴿ إِذَا وَقَعَتِ ٱلْوَاقِعَةُ ﴾ کښې د "إذا" توری په مقدر "اذكر" پورې متعلق دي[۱].

ب: د قیامت د نومونو څخه یو نوم د "الْوَاقِعَة" کلمه ده چې د دغې ورځې په زیات هیبت او خطر باندې دلالت کوي، خو په دې مقام کښې ترې ځینو مفسرینو کرامو د دوهمې شپېلۍ وخت اراده کړې دي[۲]، په کوم کښې چې ټول خلک د قبرونو څخه راپورته کړی شي.

ج: ذکره شوې جمله ﴿ إِذَا وَقَعَتِ ﴾ شرطیه جمله ده او د ﴿ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ ﴾ جمله یې جزا ده.

د: که څه هم ځینو مفسرینو کرامو په جزائیه جمله کښې د ﴿ كَاذِبَةٌ ﴾ په کلمه کښې د مصدریت احتمال هم لیکلي دي ـلکه "عَافِيَة، عَاقِبَة"ـ، مګر مونږ ته بهتره برېښي چې دغه کلمه اسم فاعل وګڼله شي چې موصوف یې د "نَفْس" کلمه شي.

یعنې کله چې د قیامت خطرناکه او هیبتناکه پېښه رامنځته شي چې په دوهمې شپېلۍ سره ټول مړي د قبرونو څخه راپورته شي او په غړولو سترګو حالات وګوري، نو که څه هم په دنیا کښې د همدغې پېښې خبر ډېر دروغژنان درلوده چې باور یې ورباندې نه کاوه مګر هلته به د همدغو دروغژنانو د جملې څخه ذکر شوی خبر هیڅ دروغژن کس ونه لري او ټول به یې په رښتیاتوب باندې باوري جوړ شي. خو د دغه وخت باور به یې په درد دوا نه شي. لکه چې همدغسې اضطراري ایمان او باور کفارو ته په دنیا کښې هم په درد نه دواکېږي او د مقبولیت مقام ته نه رسېږي. الله ﷻ فرمایي: ﴿ فَلَمْ يَكُ يَنفَعُهُمْ إِيمَٰنُهُمْ لَمَّا رَأَوْا۟ بَأْسَنَا ﴾ [المؤمن:۸۵] یعنې نو د هلاکو شوو کفار ایمان (باور)

---

(۱) التفسیر الکبیر ج۲۹ ص۱۴۰
(۲) تفسیر القرطبي ج۱۷ ص۱۹۴

نه وه چې ګټه ورته ورسوي (او د عذابه نجات درکړي) البته په هغه وخت کښې چې کله هغوی په خپلو سترګو زمونږ عذاب ولید.

دوه ډوله تفسیر

۲_ مفسرینو کرامو د ﴿ خَافِضَةٌ رَّافِعَةٌ ﴾ کلمات په لاندې دوه وو ډولونو سره تفسیر کړي دي[۱].

الف: د قیامت ورځ د اشخاصو ښکته کوونکې او پورته کوونکې ده، چې کفار به په دوزخ کښې وروغورزوي او مؤمنان به د جنت لوړو درجو ته اوچت کړي.

ب: دغه ورځ به آجرام ښکته او پورته کړي، چې د اسمان ستوري به ښکته راودروي او غرونه به هوا ته د ګردونو په شکل اوچت کړي او هم به لوړ ځایونه ژورو ځایونو ته ورواچوي او ژور ځایونه به وربانديې اوچت کړي ترڅو ټوله ځمکه هواره وګرځي او داسې نور.

تبصره

۳_ که څه هم ذکر شوي دواړه تفسیرونه یو تربله څه منافات نه لري او د بدلیت په ملحوظ دواړه اراده کېدلی شي مګر د وروستنیو ایتونو سره دوهم تفسیر ډېر ښه پیوند اخلي، والله ﷻ اعلم.

د "رَجّ" او "بَسّ" معناوې

۴_ په ﴿ إِذَا رُجَّتِ ٱلْأَرْضُ رَجًّا ﴾ کښې د "رَجّ" کلمه په شدت سره د یوه شي ښورولو ته وضعه شوې ده چې د اضطراب او ګډوډۍ سره مخامخ شي[۲]. یعنې هغه وخت یاد کړه کله چې ځمکه په شدت سره وجړقولی شي جړقول (او د قیامت د ورځې زلزله پیل شي).

او په ﴿ وَبُسَّتِ ٱلْجِبَالُ بَسًّا ﴾ کښې د "بَسّ" کلمه د میده-میده کولو دپاره وضعه شوې ده[۳]. یعنې هغه وخت هم خلکو ته یاد کړه کله چې په شدیدې زلزلې سره غرونه د اوړو غوندې میده-میده وګرځولی شي او په هوا کښې تیت پرک او خواره واره جوړ شي.

څو نکات

۵_ د دغو دریوو ډلو په ارتباط کومو ته چې په ایتونو کښې اشاره شوې ده، لاندې نُکات په ذهن کښې ساتل په کار دي:

الف: په ﴿ فَأَصْحَٰبُ ٱلْمَيْمَنَةِ مَآ أَصْحَٰبُ ٱلْمَيْمَنَةِ ﴾ کښې د ﴿ فَأَصْحَٰبُ ﴾ کلمه اولنی مبتدا ده او د "ما" استفهامیه کلمه دوهمه مبتدا ده چې د همدغې دوهمې مبتدا دپاره د ﴿ أَصْحَٰبُ ٱلْمَيْمَنَةِ ﴾ کلمه خبر واقع شوې ده، بیا همدغه جمله د "ما" کلمې سره د اولنی مبتدا دپاره خبر ده[۴].

---

(۱) المحرر الوجیز ج۱۵ ص۳۵۶؛ اضواء البیان ج۷ ص۷۶۵

(۲) مفردات الراغب ص۱۹۲

(۳) لسان العرب ج۶ ص۲۷

(۴) التفسیر الکبیر ج۲۹ ص۱۴۴

ب: د ﴿ٱلْمَيْمَنَةِ﴾ كلمه ميمي مصدر ده چې د بركت او هم د ښي طرف معنى وركوي[۱]. يعنې د بركت يا ښي طرف ملګري چې دي دوی څومره د عالي شان او څومره د لوړو صفاتو درلودونكي دي؟.

ج: د ﴿وَأَصْحَٰبُ ٱلْمَشْـَٔمَةِ مَآ أَصْحَٰبُ ٱلْمَشْـَٔمَةِ﴾ په ايت كښې د وړاندېني ايت نحوي تحليل كټ مټ تطبيقېږي.

د: د ﴿ٱلْمَشْـَٔمَةِ﴾ كلمه هم ميمي مصدر ده[۲] چې د بې بركته او چپ طرف معنى وركوي[۳]. يعنې د بې بركتۍ او يا چپ طرف ملګري چې دي دوی څومره د بد حال او رذيلو صفاتو خاوندان او درلودونكي دي؟.

ه: د ذكرو شوو دوارو ډلو په تعين كښې -چې څوك-څوك دي- علماوو كرامو ګڼ شمېر اقوال كړي دي[۴]، چې تقريبًا اتو قولونو ته رسېږي خو په مصداق كښې سره چندان تفاوت نه لري، لكه هغه كسان چې اعمالنامې په ښيو لاسونو وركړی شي او داسې نور.

اما مونږ په همدې هكله د لاندې يوه حديث په ذكر باندې اكتفاء كوو:

نبي كريم ﷺ د معراج په اوږده حديث كښې فرمايلي دي چې: ما د معراج په شپه په لومړي اسمان كښې آدم ﷺ وليد چې د اولادونو خيني كسان يې ښي طرف ته وه او خينو يې چپ طرف ته قرار درلود، نو جبرائيل ﷺ راته وويلې چې: «فَأَهْلُ الْيَمِينِ مِنْهُمْ أَهْلُ الْجَنَّةِ وَالْأَسْوِدَةُ الَّتِي عَنْ شِمَالِهِ أَهْلُ النَّارِ»[۵] يعنې دغه د ښي طرف والا كسان جنتيان دي، او هغه ډله كسان چې د آدم ﷺ چپ طرف ته دي دوزخيان دي.

و: د ﴿وَٱلسَّٰبِقُونَ ٱلسَّٰبِقُونَ﴾ په إعراب كښې علماوو كرام متعدد تحليلونه كړي دي[۶]، خو مونږ د يوه تحليل په ذكر باندې اكتفاء كوو هغه دا چې ذكرې شوې دواړه كلمې مبتدا او خبر دي[۷]، يعنې وړاندېني كسان چې دي هغوی وړاندېني كسان دي چې په وړاندېتوب كښې كمال ته رسېدلي دي.

دغه جمله د عربو دې جملې ته ورته ده چې "شِعْرِي شِعْرِي" يعنې زما شعر چې دی زما شعر دی چې په فصاحت او بلاغت كښې كامل دی او نړيوال شهرت لري.

ز: څرنګه چې وړاندېتوب اضافي صفت دی، نو د دغو كسانو په تعين كښې علماوو كرامو متعدد اقوال كړي دي[۸] چې: وړاندېني كسان د پيغمبرانو څخه عبارت دي، يا هغه كسان دي كومو چې دوه هجرتونه كړي دي: يو حبشې ته او بل مدينې منورې ته، يا هغه ډله ده چې جومات ته

(۱) روح المعاني ج۲۷ ص۱۳۱ : مفردات الراغب ص۵۷۸
(۲) القاموس المحيط ج۲ ص۶۶۲
(۳) لسان العرب ج۱۲ ص۳۱۵
(۴) زاد المسير ج۷ ص۲۷۷
(۵) صحيح البخاري ج۱ ص۴۷۱ : صحيح مسلم ج۲ ص۹۲
(۶) تفسير الكشاف ج۴ ص۴۵۸ : تفسير القرطبي ج۱۷ ص۲۰۰
(۷) تفسير القاسمي ج۱۶ ص۷ : البحر المحيط ج۱۰ ص۷۹ : التفسير الكبير ج۲۹ ص۱۴۵
(۸) تفسير ابن كثير ج۴ ص۲۸۳ : روح المعاني ج۲۷ ص۱۳۲

او جهاد ته د نورو څخه وړاندې وي او داسې نور.

خو نبي کريم ﷺ په يوه حديث کښې دغه ډله تفسيره کړې او تعينه کړې ده هغه دا چې: «الَّذِينَ إِذَا أُعْطُوا الْحَقَّ قَبِلُوهُ وَإِذَا سُئِلُوهُ بَذَلُوهُ وَحَكَمُوا لِلنَّاسِ كَحُكْمِهِمْ لِأَنْفُسِهِمْ»[1] يعنې د قيامت په ورځ ظل الله (د الله ﷻ رحمت) ته وړاندې کېدونکي هغه کسان دي کوم چې کله ورته حق ورکړى شي نو سمدستي يې قبلوي (تکبر ترې نه خپلوي)، او کله چې ترې حق وغوښتلى شي نو سمدستي يې ورپرېږدي (ورکوي)، او بالآخره هغوی د خلکو دپاره داسې حکم کوي لکه د خپلو ځانونو دپاره د دوی حکم کول.

﴿ ثُلَّةٌ مِّنَ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ وَقَلِيلٌ مِّنَ ٱلْآخِرِينَ ﴿١٤﴾ عَلَىٰ سُرُرٍ مَّوْضُونَةٍ ﴿١٥﴾ مُّتَّكِـِٔينَ عَلَيْهَا مُتَقَـٰبِلِينَ ﴿١٦﴾ يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَٰنٌ مُّخَلَّدُونَ ﴿١٧﴾ بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ ﴿١٨﴾ لَّا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنزِفُونَ ﴿١٩﴾ وَفَـٰكِهَةٍ مِّمَّا يَتَخَيَّرُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢١﴾ وَحُورٌ عِينٌ ﴿٢٢﴾ كَأَمْثَـٰلِ ٱللُّؤْلُؤِ ٱلْمَكْنُونِ ﴿٢٣﴾ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمًا ﴿٢٥﴾ إِلَّا قِيلًا سَلَـٰمًا سَلَـٰمًا ﴿٢٦﴾ ﴾

[۱۳] (دغه مقربين جنتيان) د ړومبنيو کسانو د جملې څخه غټه ډله ده (اکثريت يې د همدوی څخه جوړ دي).

[۱۴] او (دغه مقربين) د وروستنيو کسانو څخه لږ دي (اقليت يې همدوی تشکيلوي).

[۱۵] (مقربين به) په داسې تختونو باندې (ناست وي) چې (په سرو زرو او جواهرو سره) به جړاو کړى شوي (ښايسته کړى شوي) وي.

[۱۶] (البته) په داسې حال کښې (به ورته نعمتونه ورکولی کېږي) چې په تختونو باندې به تکيه ګانې وهونکي يو بل ته مخکوونکي وي (يو به بل ته شا نه وراړوي چې د کينې او عداوت څخه نمايندګي کوي).

[۱۷] په دغو (جنتيانو باندې) به (د خدمت دپاره) داسې هلکان تاوېږي راتاوېږي چې د همېش دپاره به په يوه منګ (عمر) پاتې کړى شوي وي (څه تغير به پکښې صورت نه نيسي).

[۱۸] (البته دغه هلکان به) د بهېدونکو شرابو څخه په ډکو بې لاستو ګيلاسونو او لاستې لرونکو پيالو او هم جامونو سره (د شرابو د ورکولو په خدمت کښې لګيا وي).

[۱۹] (داسې بهېدونکي شراب چې) نه به د هغو (د څښلو) د کبله د سرونو په درد باندې اخته کول کېږي او نه به (ورته) بې هوښي (او بې عقلي) پېښېږي.

---

[1] مسند احمد بن حنبل ج۹ ص ۳۳۶

[۲۰] او (هم به ذکر شوي هلکان په مقربینو باندې) د داسې مېوو څخه (په ورکولو سره خدمت ترسره کوي) کومې چې هغوی خوښوي.

[۲۱] او (هم) د داسې مرغانو د غوښو په ورکولو سره کومو ته چې د هغوی اشتهاء کېږي.

[۲۲] او (په مقربینو باندې به) تور سترګې غټ سترګې ښځې هم (تاوېږي راتاوېږي).

[۲۳] (البته داسې ښځې) چې د پټو ساتلو شوو ملغلرو په شان (په صافې سپېڅلې) وي.

[۲۴] (مقربینو ته) په دې سبب (ذکره شوې جزا ورکوله کېږي) جزا ورکول چې هغوی (په دنیا کښې) وه چې (نېک) عملونه به یې کول.

[۲۵] هغوی به په جنت کښې نه چټي خبرې اوري او نه داسې خبرې چې (په دنیا کښې) د ګناه سبب ګرځي.

[۲۶] مګر (هغوی به هلته) د سلام سلام ویلو وینا اوري (چې السلام علیکم، السلام علیکم او داسې نور).

ارتباط او مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې د اجمال په توګه د خلکو درېوو ډلو ته اشاره شوې ده چې د قیامت په ورځ به صورت ونیسي، او په دې ایتونو کښې آن تر [۴۸] ایت پورې ذکرې شوې درېواړه ډلې تفصیل کړې شوی دی، خو د ترتیب مراعات د نظره غورزولی شوی دی چې دا ډول بیان هم د بلاغتي بیان یو ډول دی. نو حاصل یې داسې راځېږي چې:

ای پیغمبره! د هر څه څخه وړاندې په خپل اُمت باندې د سابقینو جنتیانو څه حالات قرائت کړه:

۱ـ د سابقینو جنتیانو ډله به د دوه وو برخو څخه تشکیله شي: د دوی ستره برخه به د جنتیانو هغه ډله وي کوم چې ړومبني دي او سټا د بعثت څخه وړاندې تېر شوي دي چې پخواني ټول پیغمبران پکښې شمولیت لري. او د دوی وړه برخه به د جنتیانو هغه کسان وي کوم چې وروستني دي او سټا د بعثت څخه وروسته (د قیامت تر ورځې پورې) زمانو پورې مربوط دي.

۲ـ سابقین جنتیان به په جنت کښې د ښتو ډېرو نعمتونو خاوندان وي، خو بېلګې یې دا دي:

الف: دوی به په جنت کښې په داسې تختونو باندې کښېني کوم به چې په ملغلرو او نورو جواهرو باندې جړاو کړی شوي او ښایسته کړی شوي وي.

ب: د دوی ترمنځ به کینه او عداوت موجودیت نه لري چې یو د بل څخه مخ واړوي، بلکې دوی به په ذکرو شوو تختونو باندې مخ په مخ ناسته ولاړه کوي.

ج: په دغو جنتیانو باندې به داسې هلکان د خدمتګارانو په حیث تاوېږي او راتاوېږي چې د همېشه دپاره به په همدغه منګ باندې وي او د وخت تېرېدل به یې په څېرو باندې کوم اثر نه غورزوي، لکه چې په دنیا کښې یې وړباندې غورزوي او زړېږي.

د: دغه خدمتګاران به وړباندې د شرابو ډک ګیلاسونه او جامونه د څښلو دپاره ګرځوي.

هـ: په دغو لوښو کښې به داسې شراب وي چې د دنیاوي شرابو غوندې به خبیث عواقب نه لري،

نو نه به ورته شراب ځنبل سردرد پیدا کوي او نه به يې بې هوښه کوي چې عقل يې د منځه يوسي.

و: همدارنګه به ذکر شوي خدمتګاران جنتیانو ته هغه میوجات هم وړاندې کوي کوم يې چې خوښېږي او زړه يې ورته کېږي.

ز: او هم به ورته د مرغانو د غوښو څخه هغه غوښې مخې ته ږدي کومو ته يې چې اشتها وشي.

ح: دغو جنتیانو ته به هلته حورې ورکړې شي چې د ښایسته سترګو درلودونکې به وي، او په سپینځلتوب کښې به هغو ملغلرو ته ورته وي کومې چې د ګرد ګورد څخه پټې ساتلې شوې وي او نه وربانديې د چا لاس لګېدلی دی.

۳ــ ای پیغمبره! ذکر شوي نعمتونه به سابقینو جنتیانو ته په دې سبب ورکولی کېږي چې دوی په دنیا کښې وه چې نېک عملونه به يې کول او د تقوی لاره به يې خپلوله. نو دوی ته به په ذکرو شوو مادي نعمتونو باندې علاوه روحي نعمتونه هم ورکړې شي. د مثال په توګه:

الف: هغوی به په جنت کښې چټي خبرې او هغه ډول ویناوې نه اورې په کومو باندې چې بنیادم په دنیا کښې ګنهکارېږي او مخاطب وربانديې خپه کېږي، بلکې دغه ډول خبرې او ویناوې هلته هیڅ موجودیت نه لري.

ب: هغوی به هلته د خوشالۍ خبرې اورې، د مثال په توګه هغوی به د هره طرفه خوږې ویناوې اورې چې: السلام علیکم او داسې نور.

توضیحات

۱ــ که څه هم په ﴿ ثُلَّةٌ مِّنَ ٱلْأَوَّلِينَ ﴾ کښې د ﴿ ثُلَّةٌ ﴾ کلمه د خلکو د ډلې دپاره وضعه شوې ده[۱]، خو څرنګه چې دلته يې په مقابل کښې په ﴿ وَقَلِيلٌ مِّنَ ٱلْآخِرِينَ ﴾ کښې د "قلیل" کلمه نازله شوې ده، نو شاید چې دلته به ترې ډېره غټه ډله مطلب وي.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه په دې مقام کښې د ﴿ ٱلْأَوَّلِينَ ﴾، ﴿ ٱلْآخِرِينَ ﴾ د کلماتو په تفسیر کښې علماء کرام په لاندې درېوو ګروپونو سره ویشلي شوي دي[۲]:

الف: دغه دواړه کلمې په همدې آخر الزمان اُمت پورې ارتباط لري. یعنې د مقربینو جنتیانو اکثریت د دې اُمت د وړاندېنیو کسانو (لکه صحابه کرام ؓ او د دوی تابعین) څخه جوړ دي او اقلیت يې د قیامت تر ورځې پورې د وروستنیو مؤمنانو څخه جوړېږي.

همدې مطلب ته نبي کریم ﷺ په خپل یوه حدیث کښې اشاره کړې ده چې: «إِنَّ خَيْرَكُمْ قَرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ»[۳] یعنې ای مؤمنانو! یقیناً ستاسو بهتر کسان زما د زماني کسان (صحابه کرام ؓ) دي، بیا دوی ته ورنژدې کسان (تابعین) بهتر دي بیا دوی ته ورنژدې

---

(۱) لسان العرب ج۱۱ ص۹۰
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۲۸۴؛ تفسیر القرطبي ج۱۷ ص۲۰۰؛ زاد المسیر ج۷ ص۲۷۹؛ اضواء البیان ج۷ ص۷۷۰
(۳) صحیح مسلم ج۲ ص۳۰۹

کسان (تبع تابعین) بهتر دي، بیا دوی ته ورنژدې کسان (تبع تبع تابعین) بهتر دي.

ب: په هر یو اُمت کښې د مقربینو جنتیانو اکثریت په وړاندېنیو کښې دي او اقلیت یې په وروستنیو کښې تشکلېږي.

ج: "أوّلين" هغه کسان دي کوم چې د آدم ﷺ څخه شروع کېږي او د نبي کریم ﷺ تر بعثت پورې دوام پیدا کوي. یعنې د مقربینو جنتیانو غټه ډله د پیغمبرانو په شمول د پخوانیو اُمتونو څخه جوړه ده، او وړکې ډله یې د نبي کریم ﷺ په شمول د دې اُمت څخه جوړېږي چې د قیامت تر ورځې پورې اوړېدېږي.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «أَهْلُ الْجَنَّةِ عِشْرُونَ وَمِائَةُ صَفٍّ ثَمَانُونَ مِنْهَا مِنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ وَأَرْبَعُونَ مِنْ سَائِرِ الْأُمَمِ»[1] یعنې ټول جنتیان یو سلو شل (۱۲۰) صفه دي چې اتیا (۸۰) صفونه یې د همدې آخر الزمان اُمت دي او فقط څلوېښت (۴۰) صفونه یې د نورو اُمتونو دي.

نو پوښتنه دا ده چې ایا د دریم ګروپ علماوو کرامو نظر د دغه حدیث شریف سره ټکر نه لري؟

مونږ وایو چې: په حدیث شریف کښې ټول جنتیان ښودلی شوي دي، برابره خبره ده چې مقربین وي او که غیر مقربین، او په ایت شریف کښې یوازې مقربینو جنتیانو ته اشاره شوې ده.

نو څه لرې نه ده چې مقربین جنتیان د پخوانیو اُمتونو ډېر وي (چې یو لک څلېرشت زره ـ زیات یا کم ـ پیغمبران پکښې شمولیت لري) او مطلق جنتیان د دې اُمت زیات وي.

تبصره

۳ـ که څه هم ذکر شوي درېواړه تفسیرونه سره څه منافات نه لري، کېدی شي چې د بدلیت په لحاظ درېواړه اراده کړی شي مګر مونږ ته دریم تفسیر په زړه پورې برېښي ځکه چې:

الف: همدغه دواړه کلمې ﴿ ٱلْأَوَّلِينَ ﴾، ﴿ ٱلْآخِرِينَ ﴾ په [الواقعة:۴۹] ایت کښې هم نازلې شوې دي او په همدغه دریم تفسیر سره تفسیرېږي او بس.

ب: په ﴿ وَكُنتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً ﴾ [الواقعة:۷] کښې د "كُنتُم" په ضمیر سره د تغلیب په توګه وړاندېني او وروستني ټول بنیادمان مخاطب کړی شوي دي[2]، نو متبادره دا ده چې ذکرې شوې درېواړه ډلې به هم د آدم ﷺ څخه نیولې د قیامت تر ورځې پورې ټولو انسانانو ته شمولیت ولري، والله ﷻ أعلم وعلمه أتقن وأحكم.

وَضن څه معنی؟

۴ـ په ﴿ عَلَىٰ سُرُرٍ مَّوْضُونَةٍ ﴾ کښې د ﴿ مَّوْضُونَةٍ ﴾ کلمه د "وَضن" ـ لکه "ضَرب" ـ څخه اشتقاقه

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۸۱

(۲) المحرر الوجيز ج۱۵ ص۲۵۸

شوې ده چې د اوبدلو معنى وركوي[1]. يعنې مقربين جنتيان به په داسې پاچاهي تختونو باندې د خوشالۍ په حال كښې ناست وي كوم چې په سرو زرو او ملغلرو او هم په نورو جواهرو سره جړاو كړى شوي[2] او جوړ كړى شوي (ښايسته كړى شوي) وي.

يادونې

۵ـ د دې مقام څينې اړونده وضاحتونه د الله ﷻ په توفيق وړاندې تېر شوي دي چې بيا ليكلو ته يې څه اړتيا نه ګورو هغه دا چې:

الف: په ﴿ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ ﴾ كښې د ﴿ وِلْدَانٌ ﴾ كلمه د "غِلْمَان" د كلمې سره په مصداق كښې متحده ده چې د [الطور:۲۴] ايت لاندې د احاديثو په رڼا كښې ښه پوره تفسيره شوې ده، چې د هغو جنتي خدمتګارانو معنى وركوي كوم چې د همېش دپاره په يوه منګ وي او د وخت په تېرېدلو سره تغير نه مومي.

ب: په ﴿ بِأَكْوَابٍ ﴾ كښې د "أَكْوَاب" كلمه د [الزخرف:۷۱] ايت لاندې تېره شوې ده چې د بې لاستو ګيلاسونو معنى وركوي.

ج: په ﴿ وَكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ ﴾ كښې د "كَأْس، مَعِين" دواړه كلمې د [الصافات:۴۵] ايت لاندې واضحه كړى شوې دي چې بالترتيب د شرابو څخه د ډكې پيالې او د جاري شرابو معناوې وركوي.

د: د دنياوي شرابو كومو مفاسدو ته چې په ﴿ لَّا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنزِفُونَ ﴾ كښې اشاره شوې ده هغه د [الصافات:۴۷] ايت لاندې ښه مشرح بيان شوى دى.

هـ: په ﴿ وَحُورٌ عِينٌ ﴾ كښې د "حُور" كلمه د [الدخان:۵۴] ايت لاندې معنى شوې ده چې د تور سترګو ښځو لقب دى او د "عِين" كلمه د [الصافات:۴۸] ايت لاندې تشريح شوې ده چې د غټې سترګو ښځو معنى وركوي.

د "إبريق" معنى

۶ـ په ﴿ بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ ﴾ كښې د "أَبَارِيق" كلمه د "إِبْرِيق" ـلكه "إِنْجِيل"ـ جمعه ده، "إبريق" د هغه لوښي نوم دى كوم چې لاستى لري[3]. يعنې په جنتيانو باندې به خپل خدمتګاران په دوه ډوله لوښو كښې شراب څښوي چې يو ډول به لاستې نه لري او بل ډول به د لاستو درلودونكي وي.

د جنت مرغان

۷ـ كومو مرغانو ته چې په ﴿ وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ﴾ كښې اشاره شوې ده د هغو په هكله نبي كريم ﷺ په يوه حديث كښې داسې فرمايلي دي چې: «إِنَّ طَيْرَ الْجَنَّةِ كَأَمْثَالِ الْبُخْتِ تَرْعَى فِي شَجَرِ

---

(۱) مفردات الراغب ص۵۶۳

(۲) تفسير البغوي ج۴ ص۲۸۰؛ تفسير ابن كثير ج۴ ص۲۸۶

(۳) لسان العرب ج۱۰ ص۱۷؛ تفسير الطبري ج۲۷ ص۱۷۴

الْجَنَّةِ»[۱] یعني یقینًا د جنت مرغان داسې دي لکه مایه اوښان، چې د جنت په ونو کښې څرې (گرځي راگرځي). او ای ابو بکره! زه اُمید کوم چې ته به د هغو کسانو د جملې څخه جوړ شې کوم چې د ذکرو شوو مرغانو د غوښو څخه خوراک کوي.

یو اعرابي تحلیل

۸_ په ﴿ إِلَّا قِيلًا سَلَٰمًا سَلَٰمًا ﴾ کښې د ﴿ سَلَٰمًا سَلَٰمًا ﴾ کلمات د اعراب په حیث په لاندې دوه رو ډولونو سره تحلیل کېدلی شي[۲] چې دواړه په مصداق کښې متحد دي:

الف: چې دغه دواړه کلمې د ﴿ قِيلًا ﴾ څخه بدل واقع شي. یعنې جنتیان به په جنت کښې نه اوري مگر وینا، چې دغه وینا د ﴿سَلَٰمًا سَلَٰمًا ﴾ څخه عبارت ده.

ب: چې دغه دواړه کلمې د ﴿قِيلًا ﴾ دپاره مفعول به وگڼلی شي. یعنې هغوی به په جنت کښې نه اوري مگر د ﴿سَلَٰمًا سَلَٰمًا ﴾ ویل.

خو په دواړو تحلیلونو سره دغه دواړه کلمې د "السَّلامُ عَلَيكُمْ، السَّلامُ عَلَيكُمْ" څخه کنایې دي او تکرير يې په ډېروالي باندې دلالت کوي.

﴿ وَأَصْحَٰبُ ٱلْيَمِينِ مَآ أَصْحَٰبُ ٱلْيَمِينِ ﴿٢٧﴾ فِي سِدْرٍ مَّخْضُودٍ ﴿٢٨﴾ وَطَلْحٍ مَّنضُودٍ ﴿٢٩﴾ وَظِلٍّ مَّمْدُودٍ ﴿٣٠﴾ وَمَآءٍ مَّسْكُوبٍ ﴿٣١﴾ وَفَٰكِهَةٍ كَثِيرَةٍ ﴿٣٢﴾ لَّا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ ﴿٣٣﴾ وَفُرُشٍ مَّرْفُوعَةٍ ﴿٣٤﴾ إِنَّآ أَنشَأْنَٰهُنَّ إِنشَآءً ﴿٣٥﴾ فَجَعَلْنَٰهُنَّ أَبْكَارًا ﴿٣٦﴾ عُرُبًا أَتْرَابًا ﴿٣٧﴾ لِّأَصْحَٰبِ ٱلْيَمِينِ ﴿٣٨﴾ ثُلَّةٌ مِّنَ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٣٩﴾ وَثُلَّةٌ مِّنَ ٱلْءَاخِرِينَ ﴿٤٠﴾ ﴾

[۲۷] او د ښي لاس (یا ښي طرف) ملگري چې دي څومره د عالي شان د ښي لاس (یا ښي طرف) ملگري دي ؟.

[۲۸] (هغه دا چې دوی) به د بې اغزيو (پستو) بېرو (په باغونو) کښې وي.

[۲۹] او د کېلو په داسې ونو کښې چې خیني به په خینو نورو باندې (د مېوجاتو د حيثه) د پاسه وراچولی شوي وي (کڼ مېوجات به لري).

[۳۰] او په ډېرو اوږدو کړی شوو سورو کښې به وي (چې د باغونو ونې به يې ډېر اوږده ښاخونه لري او سوري به يې تر ډېره خایه غزېدلي وي).

[۳۱] او په بهولی شوي اوبو کښې (به وي چې لښتې به پکښې جاري وي).

[۳۲] او په ډېرو مېوجاتو کښې (به وي).

---

[۱] مسند احمد بن حنبل ج۴ ص۴۴۱

[۲] تفسیر الکشاف ج۴ ص۴۶۰

[۳۳] (داسې مېوجات) چې نه به پرې کول شوي وي (چې موسم یې تېر شي) او نه به (ترې) منعه کړل شوي وي (چې دا مه خورئ).
[۳۴] او په اوچت کړی شوو فرشونو کښې (به وي).
[۳۵] یقیناً مونږ جنتي ښځې (حورې وي او که غیر حورې) پیدا کړې دي (یو خاص ډول) پیدا کول.
[۳۶] (هغه دا چې) نو دوی مو بکرې (پېغلې) گرځولې دي (چې پېغلتوب یې انتهاء نه لري).
[۳۷] (دوی مو پر خپلو خاوندانو) عاشقانې (او ورته) همزولې (گرځولې دي).
[۳۸] (دوی مو) د اصحاب الیمین (د استفادې) دپاره (پیدا کړې دي).
[۳۹] (اصحاب الیمین) د پخوانیو اُمتونو څخه ښه غټه ډله ده.
[۴۰] او (همدوی) د وروستنیو کسانو (آخر الزمان اُمت) څخه هم ښه غټه ډله ده (مگر اکثریت او پوره ډېروالی به د همدې اُمت په برخه وي).

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د اصحاب الیمین په حالاتو باندې څه رڼا اچولې شوې ده چې حاصل یې داسې راځي چې:
ای پیغمبره! په خپل اُمت باندې د هغو کسانو څه اُخروي حالات قرائت کړه کوم چې د آدم ﷺ په ښي څنگ کښې قرار لري او هم ورته اعمالنامې په ښیو لاسونو ورکولی کېږي. هغه دا:
۱_ اصحاب الیمن چې دي، اصحاب الیمن، څومره عالي شان لري چې لاندې نعمتونه ورکولی کېږي؟:
الف: هغوی به په داسې جنت کښې اوسېږي چې هلته به د بېرو داسې ونې وي چې اغزي به نه لري (پستې مستې به وي) او په مېوجاتو باندې به ښې پوره ډکې وي.
ب: هغوی به د کېلو په باغ کښې وي چې گڼې کېلې به لري او خینې به د خینو د پاسه پرتې وي.
ج: هغوی به په داسې ونو کښې اوسېږي کومې چې ډېرې اوږدې څانگې لري او د اوږده سورې درلودونکې وي.
د: هغوی به په داسې ځای کښې اوسي چې هلته به د اوبو فوارې وي او اوبه به پکښې بهېږي.
ه: د هغوی د اوسېدانې په ځای کښې به زښتې ډېرې مېوې موجودیت لري چې د خینو نظایر به یې په دنیا کښې لیدلې وي او خینې به یې په دنیا کښې نظیر نه لري، د لیدلو پورې ارتباط لري.
و: دغه ډېرې مېوې به ختمېدونکې نه وي چې خاص موسم ولري او د موسم په تېرېدلو سره یې لاس ته راوړل قطعه شي.
ز: ذکرې شوې مېوې به په هیڅ ډول منعه کړی شوې هم نه وي چې یا خامې وي، یا ورستې وي او بالآخره یا جنتیان د هغو د خوراک څخه منعه کړی شي چې دغې او هاغې مېوې ته به لاس نه وروړئ، لکه څنگه چې آدم ﷺ د خاصې ونې څخه منعه کړی شوی وه.
ح: هغوی به په داسې فرشونو باندې ناسته او ملاسته کوي کوم چې د مراتبو د حیثه او همدارنگه

د مکان او ځای د حیثه ډېر اوچت او پورته وي.

۲ـ مونږ د اصحاب الیمین دپاره په لاندې صفاتو سره هلته ښځې هم ورکوو چې:

الف: نو مونږ ذکرې شوي ښځې (برابره خبره ده چې دنیاوي ښځې وي او یا حورې وي) هغوی ته بکرې ګرځوو چې د بکر د ماتېدلو څخه وروسته به سمدستي د پخوا په شان د بل خل دپاره بکرې (پېغلې) جوړېږي.

ب: دغه جنتي ښځې به په خپلو-خپلو خاوندانو باندې عاشقانې وي چې د همدوی څخه په غیر به یې سترګې د هیچا په طرف نه اوړي، او نه به ورته د همدوی څخه په غیر بل څوک بهتر برېښي.

ج: دغه جنتي ښځې به د خپلو-خپلو خاوندانو سره همزولې وي او هم به ورسره په قد او قامت کښې پوره برابرې وي او هم به په خپلو منځو کښې هم په عمرونو او قدونو کښې مساوي وي.

۳ـ ای پیغمبره! دغه اصحاب الیمن د مقربینو غوندې نه دي چې د وروستنیو کسانو څخه لږ دي او اکثریت یې د ړومبنیو کسانو څخه تشکیلېږي، بلکې دوی به د ړومبنیو څخه هم ښه ډېر وي او وروستنیو کسانو څخه به هم ښه پرېمانه وي.

توضيحات

۱ـ په دې مقام کښې د لاندې لغاتو وضاحتونه ولولئ:

الف: په ﴿ سِدْرٍ مَّخْضُودٍ ﴾ کښې د ﴿ سِدْرٍ ﴾ کلمه مشهوره ده چې د بېرې نوم دی او د ﴿ مَّخْضُودٍ ﴾ کلمه د "خَضْدٌ" ـلکه "ضَرْبٌ"ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د ماتوالي (پوستوالي) معنی ورکوي[۱]. یعنې د جنت بېرې د دنیا د بېرو په شان اغزي لرونکي نه دي بلکې بې اغزیو (پستې) او ډېرې بهترې مېوې درلودونکي دي.

ب: په ﴿ وَطَلْحٍ مَّنضُودٍ ﴾ کښې د "طَلْحٌ" کلمه د کېلې د ونې نوم دی[۲]. او د ﴿ مَّنضُودٍ ﴾ کلمه د "نَضْدٌ" ـلکه "ضَرْبٌ"ـ څخه مشتقه ده چې په یو شي باندې د پاسه د بل شي د ایښودلو دپاره وضعه شوې ده[۳]، خو په دې مقام کښې د ګڼوالي او د ډېروالي څخه نمایندګي کوي. یعنې د جنت د کېلو ونې به د مېوې څخه داسې ډکې وې لکه چې ځینې کېلې د ځینو نورو کېلو د پاسه ایښودلې شوي دي.

ج: په ﴿ وَظِلٍّ مَّمْدُودٍ ﴾ کښې د ﴿ مَّمْدُودٍ ﴾ کلمه نبي کریم ﷺ په یوه قدسي حدیث کښې ډېره ښه تفسیره کړې ده چې: «وَفِي الْجَنَّةِ شَجَرَةٌ يَسِيرُ الرَّاكِبُ فِي ظِلِّهَا مِائَةَ عَامٍ لَا يَقْطَعُهَا وَاقْرَءُوا إِنْ شِئْتُمْ وَظِلٍّ مَمْدُودٍ»[۴] یعنې او په جنت کښې داسې ونه هم شته چې د هغې په سوري کښې (د هغې د یوې خرانګې څخه لاندې) به په "اس" باندې سور بنیادم سل کاله تلل کوي او نه به یې شي قطعه کولی

(۱) مفردات الراغب ص۱۵۰
(۲) المحرر الوجیز ج۱۵ ص۳۶۸
(۳) لسان العرب ج۳ ص۴۲۳
(۴) جامع الترمذي ج۲ ص۱۶۴

(آخر ته به یې نه شي رسېدلی) تاسو د ﴿ وَظِلٍّ مَّمْدُودٍ ﴾ ایت ولولئ.

د: په ﴿ وَمَآءٍ مَّسْكُوبٍ ﴾ کښې د ﴿مَّسْكُوبٍ﴾ کلمې د "سَکْب" ـ لکه "ضَرْب" ـ څخه اشتقاق موندلی دی، چې د اوبو د تویولو معنی ورکوي[1]، خو په دې مقام کښې ترې بهېدونکې (رواني) اوبه مرادې دي، شاید چې د ﴿مَّسْكُوبٍ﴾ په کلمې سره به ترې په دې مقام کښې د دې کبله تعبیر نازل شوی وي چې د جنت اوبه د دنیا د اوبو غوندې ویالې نه غواړي بلکې په هوار خای باندې داسې بهېږي چې ته به وایې چې په ویالې (لښتې) کښې روانې دي[2].

ه: په ﴿ وَفُرُشٍ مَّرْفُوعَةٍ ﴾ کښې د ﴿ مَّرْفُوعَةٍ ﴾ کلمه نبي کریم ﷺ داسې تفسیر کړې ده چې: «ارْتِفَاعُهَا كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَمَسِيرَةُ مَا بَيْنَهُمَا خَمْسُ مِائَةِ عَامٍ»[3] یعنې د جنتي فرشونو لوړوالی داسې دی لکه د اسمان او ځمکې د ما بین فاصله، حال دا چې د اسمان او ځمکې د ما بین فاصله د پنځه سوه کاله د مزله فاصله ده.

سوالونه او جوابونه

۲ـ په دې مقام کښې لاندې سوالونو او جوابونو ته توجه وکړئ:

الف: که څوک وايي چې په ﴿ إِنَّآ أَنشَأْنَٰهُنَّ إِنشَآءً ﴾ کښې د "هُنَّ" ضمیر جنتي ښځو ته راجع دي حال دا چې وړاندې د هغوی ذکر نشته؟

مونږ وایو چې: د ضمیر دپاره د مرجع حکمي ذکر هم کفایت کوي او په دې مقام کښې د مرجع همدغه ډول ذکر شته چې بحث په جنتي ښځو کښې شروع دی.

څرنګه چې د ذکر شوي ایت دپاره د ﴿ فَجَعَلْنَٰهُنَّ أَبْكَارًا ﴾ ایت تفصیل واقع شوی دی، نو حاصل به یې داسې راوخېژي چې: یقیناً مونږ جنتي ښځې په خاص ډول پیدا کولو سره پیدا کړې دي. هغه دا چې مونږ هغوی تولې بکرې (پېغلې) ګرځوو.

د همدې ایت لاندې ځینو علماوو کرامو لیکلي دي چې: "كُلَّمَا أَتَاهُنَّ أَزْوَاجُهُنَّ وَجَدُوهُنَّ أَبْكَارًا"[4] یعنې په هر وخت کښې چې هغوی ته خپل خاوندان ورتګ وکړي نو هغوی به بکرې موندې کوي. یا په بل عبارت: د ورتګ څخه وروسته سمدستي د بل ورتګ دپاره بکرې ګرځي او پېغلې جوړېږي.

ب: که څوک وايي چې ایا دغه صفت (چې د خاوندانو د ورتګ څخه وروسته بکرې ګرځي) د کوم ډول جنتي ښځو صفت دی، د حورو صفت دی او که د مؤمنو دنیاوې ښځو؟

مونږ وایو چې: په دې باره کښې علماء کرام په دوه ډلو باندې وېشلی شوي دي[5]: یوه ډله علماء

---

(۱) لسان العرب ج۱ ص۴٦۹

(۲) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۲۹۰؛ روح المعاني ج۲۷ ص۱۴۰

(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۱٦۵

(۴) تفسیر البغوي ج۴ ص۲۸۳

(۵) تفسیر القرطبي ج۱۷ ص۲۱۰

دغه صفت په مومنو دنیاوي ښځو پورې خاص ګرځوي، او بله ډله وايي چې دغه صفت حورو ته هم شامل دی، مونږ ته همدغه دوهم نظر غوره ښکاري.

ج. که څوک وايي چې: ايا د ذكرو شوو ايتونو په ارتباط د نبي كريم ﷺ څخه څه احاديث روايت شوي دي؟

مونږ وايو چې: په دې ارتباط د نبي كريم ﷺ څخه ډېر احاديث روايت شوي دي، د مثال په ډول:

اول: «إِنَّ مِنَ الْمُنْشَآتِ اللَّائِي كُنَّ فِي الدُّنْيَا عَجَائِزَ عُمْشًا رُمْصًا»[۱] يعنې يقينًا د هغو ښځو د جملې څخه كومو ته چې په ﴿ إِنَّآ أَنشَأْنَٰهُنَّ إِنشَآءً ﴾ كښې اشاره شوې ده هغه ښځې هم دي كومې چې په دنيا كښې زړې (بوډۍ) كم نظرې چخړنې وې (چې دا به خوانې سترګورې وګرځي).

دوهم: يوه ورځې نبي كريم ﷺ هغې بوډۍ ښځې ته ووېلې كومې چې جنت ته د داخلېدلو دعاء غوښتله چې: «يا أُمَّ فُلانٍ! إِنَّ الْجَنَّةَ لا تَدْخُلُهَا عَجُوزٌ»[۲] يعنې اى د فلانكې مورې! يقينًا جنت ته زړې (بوډۍ) ښځې نه داخلېږي.

نو هغه بېرته ستنه شوه او په ژړاه شوه، نبي كريم ﷺ صحابه كرام ﷺ مخاطب كړل چې تاسو دغه بوډۍ خبره كړئ چې جنت ته په داسې حال كښې بوډۍ ښځې نه داخلېږي چې بوډۍ وي (بلكې هلته خوانېږي)، بيا يې د استشهاد په توګه ذكر شوى ايت شريف قرائت كړ.

درېيم: «أَبْنَاءَ ثَلَاثٍ وَثَلَاثِينَ عَلَى خَلْقِ آدَمَ سِتُّونَ ذِرَاعًا فِي عَرْضِ سَبْعِ أَذْرُعٍ»[۳] يعنې جنتيان به جنت ته په داسې حال كښې داخل شي، لكه چې دوى هر يو درې دېرش كلن وي او هم به يې د اجسامو اندازه د آدم ﷺ د جسم په اندازه وي چې شپېته ګزه به يې لوړوالى وي او اوه ګزه به يې پلنوالى وي.

د: كه څوک وايي چې د ﴿ عُرُبًا أَتْرَابًا ﴾ دواړه كلمې څه څه معناوې لري؟

مونږ وايو چې: د "عُرُب" كلمه د "عَرُوب" _لكه "غَفُور"_ جمعه ده، د "عَرُوب" كلمه د هغې ښځې دپاره وضعه شوې ده كومې ته چې خپل خاوند ډېر ګران او محبوب وي[۴]. او د "أَتْرَاب" كلمه مونږ د الله ﷻ په توفيق د [ص:۵۱] ايت لاندې ښه پوره تحليله كړې ده چې د همزولو معنى وركوي. يعنې جنتي ښځې به په خپلو خاوندانو عاشقانې وي (او خاوندان به په دوى باندې عاشقان وي)، او هم به ورسره همزولې وي چې ټول به درې دېرش كلن وي چې د پوره قوت عمر دى.

هـ: كه څوک وايي چې په ﴿ لِّأَصْحَٰبِ ٱلْيَمِينِ ﴾ كښې د "لِ" توری په څه شي پورې تعلق نيسي؟

مونږ وايو چې: د دغه توري په متعلق كښې لاندې دوه احتماله صورت نيولى شي[۵]:

اول: چې په ﴿ أَتْرَابًا ﴾ پورې تعلق ونيسي، يعنې جنتي ښځې به د اصحاب اليمن (خپلو خاوندانو

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱٦۵
(۲) شمائل الترمذي ص۱٦
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۳ ص۱۵۱
(۴) القاموس المحيط ج۳ ص۱۸۱
(۵) تفسير ابن كثير ج۴ ص۲۹۳؛ اللباب في علوم الكتاب ج۱۸ ص۴۰۴

سره همزولې وي، نه به وايي چې په يوه ورځ تولد شوي دي.

دوهم: چې په ﴿ إِنَّآ أَنشَأۡنَٰهُنَّ إِنشَآءً ﴾ پورې متعلق شي، يعني ذكرې شوې جنتي ښځې مونږ د اصحاب اليمين دپاره پيدا كړې دي چې حورې مو بدون د تولده په جنت كښې پيدا كړي دي او مؤمني ښځې مو په دوهم ځل په خاص كيفيت سره راژوندى كړي دي.

و: كه څوک وايي چې: وړاندې د [الواقعة:۱۴] ايت لاندې د يوه حديث په رڼا كښې تېر شوه چې د آخر الزمان أمت مقربين به د پخوانيو أمتونو د مقربينو څخه لږ وي، اما اصحاب اليمين به يې د هغوى د اصحاب اليمين څخه ډېر وي، حال دا چې د دې مقام څخه د دواړو مساوات معلومېږي چې په دواړو كښې د "ثُلَّةٌ، ثُلَّةٌ" كلمې نازلې شوې دي، چې د غنې ډلې معناوې وركوي؟.

مونږ وايو چې: په وړاندېني مقام كښې د پخوانيو د مقربينو او د وروستنيو د مقربينو مقايسه مطلب وه، د همدې كبله د "ثُلَّةٌ" په مقابل كښې د "قَلِيلٌ" كلمه نازله شوې ده. او په دې مقام كښې مقايسه مطلب نه ده ترڅو اعتراض وارد شي بلكې د دواړو كثرت ته اشاره شوې ده.

لنډه دا چې دلته په اثبات رسېدلې ده چې د وړاندېنيو او وروستنيو أمتونو اصحاب اليمين محض په كثرت كښې يو برابر دي، اما د اكثريت په هكله ايت شريف ساكت دى، خو په احاديثو كښې واضحه كړى شوې ده چې د دې أمت اصحاب اليمين اكثريت تشكيلوي حتى چې په څلورو برخو كښې درې برخې جوړوي.

د دغه ايت شريف يو نظر وړاندې تېر شوى دى چې: ﴿ يُضِلُّ بِهِۦ كَثِيرٗا وَيَهۡدِي بِهِۦ كَثِيرٗا ﴾ [البقرة:۲۶] يعني الله ﷻ د دغسې مثالونو په بيانولو سره ډېر خلک ګمراه كوي او ډېرو ته وربانديې هدايت كوي.

دلته ګمراهان او مهتديان په كثرت كښې يو برابر دي مګر په اكثريت كښې يو برابر نه دي، بلكې ګمراهان اكثريت دى او مهتديان اقليت دى.

ز: كه څوک وايي چې: عاصيان مؤمنان په كومه ډله كښې شامل دي، په اصحاب اليمين كښې كه په اصحاب الشمال كښې؟

مونږ وايو چې: عاصيان مؤمنان كه چرته دوزخ ته لاړ شي نو د دغې دوزخي دورې څخه وروسته ورته هغه نعمتونه وركولى كېږي كوم چې اصحاب اليمين ته ټاكلى شوي دي، نو ظاهره دا ده چې دوى په اصحاب اليمين كښې شامل دى، نه په اصحاب الشمال كښې[۱].

﴿ وَأَصۡحَٰبُ ٱلشِّمَالِ مَآ أَصۡحَٰبُ ٱلشِّمَالِ ۝٤١ فِي سَمُومٖ وَحَمِيمٖ ۝٤٢ وَظِلّٖ مِّن يَحۡمُومٖ ۝٤٣ لَّا بَارِدٖ وَلَا كَرِيمٍ ۝٤٤ إِنَّهُمۡ كَانُواْ قَبۡلَ ذَٰلِكَ مُتۡرَفِينَ ۝٤٥ وَكَانُواْ يُصِرُّونَ عَلَى ٱلۡحِنثِ

(۱) روح المعاني ج۲۷ ص۱۴۳

ٱلْعَظِيمِ ﴿٤٦﴾ وَكَانُواْ يَقُولُونَ أَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَٰمًا أَءِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٤٧﴾
أَوَءَابَآؤُنَا ٱلْأَوَّلُونَ ﴿٤٨﴾

[۴۱] د چپ طرف (یا چپ لاس) ملګري چې دي څومره د بد حال د چپ لاس (یا چپ طرف) ملګري دي؟.

[۴۲] (دوی) په ډېر ګرم تېز اور او خوټېدونکو (ګرمو) اوبو کښې دي (کله چې دوزخ ته داخل کړی شي).

[۴۳] (دوی هلته) د تورو لوګیو په سیوري کښې دي (چې ترې چاپېر شوي به وي).

[۴۴] (دغه لوغړن سیوري) نه سوړ دی او نه راحت بښونکی دی (بلکې توهینوونکی دی).

[۴۵] (دا ځکه چې:) یقینًا اصحاب الشمال ته د آخرت څخه مخکښې (په دنیا کښې) نعمتونه ورکړی شوي وه (په نعمتونو باندې مستان وه).

[۴۶] او (هلته) دوی وه چې په ډېره لویه ګناه (کفر او شرک) باندې به یې همېشه والی کاوه (او تر مرګه پورې پرې کلک وه).

[۴۷] او دوی (أصحاب الشمال) وه چې (په دنیا کښې) به یې ویلي چې: ایا کله چې مونږ مړه شو او خاورې او هډوکې وګرځو، ایا یقینًا مونږ هرومرو (د قبرونو څخه بیا) راپورته کړی شوي (او ژوندي کړی شوي) یاستو؟

[۴۸] او ایا زمونږ رومبني پلرونه هم؟

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د اصحاب المشئمه حالاتو ته څه تفصیل ورکړی شوی دی چې حاصل یې داسې راځېږي چې: ای پیغمبره! په خپل اُمت باندې د هغو کسانو څه حالات قرائت کړه کومو ته چې اعمالنامې په چپو لاسونو ورکولی شي او هم د آدم ﷺ په چپ طرف کښې قرار لري. هغه دا چې:

۱ـ کومو خلکو ته چې په چپو لاسونو عملنامې ورکولی شي او د آدم ﷺ په چپ طرف کښې قرار لري دغه د چپ لاس ملګري چې دي څومره د ناکاره او سختو عذابونو سره مخکېدونکي دي؟. د مثال په توګه:

الف: دوی (اصحاب الشمال) په ډېر ګرم دوزخي اور کښې دي او په ډېرو ګرمو خوټېدونکو اوبو کښې دي چې د بدن ټولې غوښې او پوستکي به وربانديې پخېږي او تویېږي (البته کله چې دوزخ ته داخل کړی شي).

ب: دوی به په داسې سیوري کښې استوګن وي چې د تک تور لوګي څخه به تشکیل شوي وي، دغه لوګی به نه سوړ وي چې څه اسودګي ترې واخلي او نه به کرامت ولري بلکې توهین به ورسره نږلي وي، او بالآخره نه به راحت ورکوونکي وي.

۲_ اصحاب الشمال ته څکه ذکر شوي عذابونه تاکل شوي دي چې:

الف: دوی په دنیا کښې ښه پوره مالداران وه او پرېمانه نعمتونه ورکړی شوي وه چې په دغو نعمتونو باندې مست وه او د قیامت د قیام څخه انکاري وه.

ب: نو د همدې کبله دوی په عظیمه ګناه باندې کلک وه چې دغه عظیمه ګناه د کفر او شرک څخه عبارت ده، او په همدې شرکي او کفري عقیده باندې مړه شوه.

ج: دوی ته د مرګ څخه وروسته بیا راژوندي کېدل دروغ او نه کېدونکی کار ښکارېده، نو څکه به یې په تعجب سره په دنیا کښې خپلو خپلو پیغمبرانو ته پوښتنې راجع کولې چې: ایا کله چې مونږ مړه شو او په څمکه کښې د خاورو سره خاورې شو او هم مو هډوکي د غوښې څخه وځنډل شي او تیت پرک جوړ شي، نو ایا یقیناً مونږ به بیا راژوندي کړی شوي یاستو؟ ایا زمونږ پخواني تیر شوي او خاورې شوي پلرونه به هم بیا راژوندي کړی شوي وي؟ ایا هغوی به هم بېرته راژوندي شي؟.

توضیحات

۱_ په ﴿ وَظِلٍّ مِّن يَحْمُومٍ ﴾ کښې د ﴿ يَحْمُومٍ ﴾ کلمه د تک تور لوګي دپاره وضعه شوې ده[۱].

یعني أَصْحَابُ الشِّمَال به برسېره په تېزګرم اور او خوټېدونکو اوبو باندې په تورو لوخړو او لوګیو کښې پټ وي او داسې سوري به یې ورباندې جوړ کړي وي چې نه به د تودوښې مخنیوی کولی شي او نه به پکښې څه راحت او (کرامت) عزت وي.

حنث څه معنی؟

۲_ په ﴿ وَكَانُوا۟ يُصِرُّونَ عَلَى ٱلْحِنثِ ٱلْعَظِيمِ ﴾ کښې د "حِنْث" کلمه د ګناه معنی ورکوي[۲]، خو څرنګه چې په دې مقام کښې د ﴿ ٱلْعَظِيمِ ﴾ په کلمې سره توصیفه شوې ده نو دلته ترې ډېره لویه ګناه اراده کېږي، او پوره واضحه ده چې ډېره لویه ګناه د کفر او شرک څخه عبارت ده چې په همدې معنی سره عبد الله بن عباس رضي الله عنهما دلته تفسیره کړې ده[۳] لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ إِنَّ ٱلشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴾ [لقمان:۱۳] یعني یقیناً د الله ﷻ سره په شریک باندې عقیده خپلول ډېر لوی ظلم (او ګناه) ده.

﴿ قُلْ إِنَّ ٱلْأَوَّلِينَ وَٱلْـَٔاخِرِينَ ﴿٤٩﴾ لَمَجْمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَـٰتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿٥٠﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيُّهَا ٱلضَّآلُّونَ ٱلْمُكَذِّبُونَ ﴿٥١﴾ لَـَٔاكِلُونَ مِن شَجَرٍ مِّن زَقُّومٍ ﴿٥٢﴾ فَمَالِـُٔونَ مِنْهَا ٱلْبُطُونَ ﴿٥٣﴾ فَشَـٰرِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ ٱلْحَمِيمِ ﴿٥٤﴾ فَشَـٰرِبُونَ شُرْبَ ٱلْهِيمِ ﴿٥٥﴾ هَـٰذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ ٱلدِّينِ ﴿٥٦﴾ ﴾

---

(۱) القاموس المحیط ج۱ ص۷۱۶
(۲) لسان العرب ج۲ ص۱۳۸
(۳) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۲۹۵

[۴۹] (كفارو ته) ووايه چې: يقيناً ړومبني خلك او وروستني خلك (مبعوث كړى شوي دي).

[۵۰] (دوى ټول) هرومرو د معلومې ورځې ټاكلي وخت ته ورغونډ كړى شوي دي (ټول به ورغونډ كړى شي).

[۵۱] بيا اى گمراهانو! د دروغو نسبت كوونكو! يقيناً تاسو چې یاست.

[۵۲] هرومرو د ونې څخه خوړونكي یاست چې (دا) د زقوم څخه عبارت ده.

[۵۳] نو (د ډېر تريخوالي سره-سره) تاسو د همدې (زقوم) څخه د خپلو گېډو ډكوونكي یاست.

[۵۴] نو (بيا) وربانديې (د پاسه) تاسو د خوټېدونكو اوبو څښونكي یاست.

[۵۵] نو د ډېرو تږو اوښانو د څښكلو په څېر (د همدغو اوبو) څښونكي یاست.

[۵۶] (اى پيغمبره!) دغه (ذكر شوي عذاب) د جزا په ورځ د مشركانو (كفارو) مېلمستيا ده.

د مطلب خلاصه

په وړاندېنيو ايتونو كښې د مشركانو هغه پلمه هم راحكايت شوې وه د كومې په سبب چې هغوى په شركي عقيده باندې كلك ولاړ دي او د بعث بعد الموت څخه انكاري دي، هغه دا چې: ايا كله چې مونږ خاورې او هډوكې وگرځو نو بيا به بېرته راژوندي كړى شو؟ او ايا زمونږ د پلرونو وراسته هډوكي به هم د دوهم خل دپاره راژوندي كړى شي؟.

په دې ايتونو كښې د يو پلوه د همدغې پلمې رد نازل شوى دى، او د بله پلوه پكښې د همدغو پلمه نيوونكو په ارتباط ښه شديد وعيد ته اشاره شوې ده چې حاصل يې داسې راځېږي:

اى پيغمبره! د مشركانو شركي پلمه او بهانه رده كړه او ورته ووايه چې:

۱ـ يقيناً ټول خلك به ضرور مبعوث كړى شي او په اجتماعي توگه به د هغې ورځې ټاكلي وخت ته ورغونډ كړى شي دومره چې يوازې الله ﷻ ته معلومه ده او بس. كه څه هم دغه كار تاسو ته نه كېدونكى برېښي مگر دا هرومرو واقع كېدونكى دى چې هيڅوك به په قبره كښې پټ پاتې نه شي.

۲ـ اى پيغمبره! د بعث بعد الموت انكار كوونكي مخاطب كړه او دا هم ورته ووايه چې: اى گمراهانو او قيامت ته د دروغو نسبت كوونكو! بيا به تاسو د دغو حالاتو سره مخامخ كړى شئ:

الف: تاسو به په دوزخ كښې وروغورزولى شئ او هلته به تاسو د يوې زياتې ترخې ونې د مېوې څخه خوړونكي وگرځئ چې هغه د زقوم ونه ده.

ب: تاسو به هلته د همدې د زقوم د ونې څخه د خپلو گېډو ډكوونكي جوړ شئ چې هلته به ستاسو همدا خوراك وي.

ج: بيا به تاسو د همدغې ونې (زقوم) دپاسه د ډېرو گرمو او خوټېدونكو اوبو څښونكي وگرځئ چې په همدغو اوبو سره به ستاسو د بدن غوښې ټولې ښكته توى شي او محض د هډوكو اسكلټ به مو پاتې شي، خو د تعذيب د ادامې دپاره به مو بيا غوښې رازرغونې كړى شي.

د: لنډه دا چې تاسو به د همدغو خوټېدونكو اوبو په داسې ډول سره څښونكي وگرځئ لكه چې ډېر تږي اوښان په اوبو باندې ورخوشې كړى شي حال دا چې هلته نورې اوبه موجوديت ونه لري.

۳_ ای پیغمبره! دغه د زقوم خوراک او د خوټېدلو اوبو څښاک د دغو مشرکانو دپاره مېلمستیا ده او دا د دوی احترام دی، البته د قیامت په ورځ (په هغې ورځ په کومه کښې چې هر چاته د خپلو کړو وړو بدله ورکوله کېږي).

توضیحات

۱_ په ﴿ لَمَجۡمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَٰتِ يَوۡمٍ مَّعۡلُومٍ ﴾ کښې د "إِلَىٰ" توری د "لَ" د توري په معنی سره دی چې په بل ایت کښې پرې صراحت نازل شوی دی چې ﴿ ذَٰلِكَ يَوۡمٞ مَّجۡمُوعٞ لَّهُ ٱلنَّاسُ ﴾ [هود: ۱۰۳] یعني دغه د قیامت ورځ داسې ورځ ده چې ټول خلک ورغونډ کړی شوي دي (ټول خلک به ورغونډ کړی شي).

دا د یو پلوه، او د بله پلوه د ﴿ مِيقَٰتِ ﴾ د کلمې اضافت ﴿ يَوۡمٍ مَّعۡلُومٍ ﴾ ته بیاني اضافت دی. یعني وړاندېني او وروستني ټول خلک یوه ټاکلي وخت ته هرو مرو ورغونډ کړی شوي دي چې دغه ټاکلی وخت (د الله ﷻ په نزد) د معلومې ورځې څخه عبارت دی

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې: په ﴿ مِنۡهَا ٱلۡبُطُونَ ﴾ کښې د ﴿ مِنۡهَا ﴾ ضمیر او په ﴿ عَلَيۡهِ مِنَ ٱلۡحَمِيمِ ﴾ کښې د ﴿ عَلَيۡهِ ﴾ ضمیر کوم کوم شي ته راجع دی؟

مونږ وایو چې: د دغو دواړو ضمیرونو په مرجع کښې علماوو کرامو متعدد أقوال کړي دي لکه[1]

الف: دغه دواړه ضمیرونه په ﴿ مِن شَجَرٖ مِّن زَقُّومٖ ﴾ کښې د ﴿ شَجَرٖ ﴾ کلمې ته راجع دی چې دا کلمه اسم جنس ده او اسم جنس ته مذکر او مونث دواړه ضمیرونه راجع کېږي

ب: د ﴿ مِنۡهَا ﴾ ضمیر همدغې د ﴿ شَجَرٖ ﴾ کلمې ته راجع دی چې سماعي مونثه ده، او د ﴿ عَلَيۡهِ ﴾ ضمیر هغه ماکول ته راجع دی په کوم باندې چې د ﴿ لَأٓكِلُونَ ﴾ کلمه دلالت کوي او کوم چې د خوړلی شوي زقوم څخه عبارت دی.

مونږ د الله ﷻ په توفیق د ﴿ زَقُّومٖ ﴾ کلمه د حدیث په رڼا کښې د [الصافات: ۶۲] ایت لاندې په پوره تشریح کړې ده چې بیا تشریح کولو ته یې اړتیا نه ګورو.

"أَهْيَمْ" څه معنی؟

۳_ په ﴿ شُرۡبَ ٱلۡهِيمِ ﴾ کښې د "هِيمِ" کلمه د "أَهْيَمْ" _لکه "أَزْرَق"_ جمعه ده. "أَهْيَمْ" هغه تږي اوښ ته ویل کېږي کوم چې په اوبو باندې د مرض د کبله نه مړېږي.[2]

نو حاصل به یې داسې راوخېژي چې: دوزخیان به د ډېرې سختې لوږې د مجبوریت د امله د ترخه

---

(۱) المحرر الوجیز ج۱۵ ص۳۷۶، تفسیر ابي السعود ج۸ ص۱۹۶، البحر المحیط ج۱۰ ص۸۶

(۲) لسان العرب ج۱۲ ص۶۲۷، مفردات الراغب ص۵۴۶

زقوم څخه ګېډې ډکوي او د ډېرې سختې تندې د مجبوریت د امله به په خوټېدونکو اوبو باندې
داسې ورلوېږي او تېل به يې پرې جوړ کړی وي لکه تږي اوښان چې په اوبه خور باندې ورلوېږي.

﴿نَحْنُ خَلَقْنَٰكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ ﴿٥٧﴾ أَفَرَءَيْتُم مَّا تُمْنُونَ ﴿٥٨﴾ ءَأَنتُمْ تَخْلُقُونَهُۥٓ أَمْ نَحْنُ
ٱلْخَٰلِقُونَ ﴿٥٩﴾ نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ ٱلْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٦٠﴾ عَلَىٰٓ أَن نُّبَدِّلَ أَمْثَٰلَكُمْ
وَنُنشِئَكُمْ فِى مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ ٱلنَّشْأَةَ ٱلْأُولَىٰ فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٦٢﴾ أَفَرَءَيْتُم مَّا
تَحْرُثُونَ ﴿٦٣﴾ ءَأَنتُمْ تَزْرَعُونَهُۥٓ أَمْ نَحْنُ ٱلزَّٰرِعُونَ ﴿٦٤﴾ لَوْ نَشَآءُ لَجَعَلْنَٰهُ حُطَٰمًا فَظَلْتُمْ
تَفَكَّهُونَ ﴿٦٥﴾ إِنَّا لَمُغْرَمُونَ ﴿٦٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٦٧﴾ أَفَرَءَيْتُمُ ٱلْمَآءَ ٱلَّذِى تَشْرَبُونَ ﴿٦٨﴾
ءَأَنتُمْ أَنزَلْتُمُوهُ مِنَ ٱلْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ ٱلْمُنزِلُونَ ﴿٦٩﴾ لَوْ نَشَآءُ جَعَلْنَٰهُ أُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ
﴿٧٠﴾ أَفَرَءَيْتُمُ ٱلنَّارَ ٱلَّتِى تُورُونَ ﴿٧١﴾ ءَأَنتُمْ أَنشَأْتُمْ شَجَرَتَهَآ أَمْ نَحْنُ ٱلْمُنشِـُٔونَ ﴿٧٢﴾
نَحْنُ جَعَلْنَٰهَا تَذْكِرَةً وَمَتَٰعًا لِّلْمُقْوِينَ ﴿٧٣﴾ فَسَبِّحْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾﴾

[۵۷] (ای خلکو!) مونږ (په لومړي ځل) تاسو پيدا کړي یاست نو تاسو (زمونږ په بیا پیدا کولو باندې) ولې باور نه خپلوئ (چې تیاری ورته وکړئ).

[۵۸] ایا نو (مونږ ته) تاسو خبر راکړئ: هغه (نطفې) چې تاسو یې (په رحمونو کښې) اچوئ (او هلته ترې بنیادمان جوړېږي).

[۵۹] ایا تاسو د هغو څخه (بنیادمان) پیدا کوئ او که مونږ (یې ترې) پیدا کوونکي یاستو؟

[۶۰] مونږ ستاسو ترمنځ (د) مرګ (مودې) په اندازه کړي دي حال دا چې مونږ مسبوق نه یاستو (چې څوک ورانديې شي او زمونږ ټاکلو اندازو ته تغییر ورکړي).

[۶۱] مونږ په دې باندې قدرت لرو چې (تاسو پوپنا کړو او) په بدل کښې ستاسو أمثال راولو (او ستاسو په عوض ورباندې خمکه اباده کړو) او (په دې باندې هم چې) تاسو (په دوهم ځل سره) په هغه (کم او کیف) کښې پیدا کړو چې تاسو ورباندې (اوس) پوهه نه لرئ.

[۶۲] او (ای خلکو!) تاسو خو په (خپل) اول ځل پیدا کولو باندې. یقیناً علم لرئ نو تاسو ولې پند نه اخلئ (چې په دوهم ځل پیدا کولو باندې هم یقین وکړئ)؟

[۶۳] ایا نو تاسو خبر راکړئ: هغه (توخمونه) کوم چې تاسو یې کرئ.

[۶۴] ایا تاسو هغه رازرغونوئ او که مونږ (یې) زرغونوونکي یاستو؟

[۶۵] که زمونږ اراده وشي نو هغه (توخمونه) به مونږ میده-میده (وچ کلک) وګرخوو (د زرغونېدلو صلاحیت به ترې واخلو) نو تاسو به تعجب کوونکي او حیران جوړ شئ.

[۶۶] (او په دغه وخت کښې به وایاست چې) یقیناً مونږ هرومرو تاوان کړي شوي یاستو
[۶۷] بلکې مونږ (د هرې ګټې څخه) بې برخې کړی شوي یاستو (چې نوخم مو ضائع شو او نه حاصل لاس ته راغی).
[۶۸] ایا نو تاسو خبر راکړئ: هغه اوبه چې تاسو یې څښئ؟
[۶۹] ایا تاسو هغه د وریځې څخه رانښکته کړي (ورولي) دي او که مونږ (یې) نازلوونکي (وروونکي) یاستو؟
[۷۰] که زمونږ اراده وشي نو مونږ به دا (باراني اوبه) تروې وګرځوو، نو تاسو ولې شکر نه کوئ؟
[۷۱] ایا نو تاسو خبر راکړئ: هغه اور چې تاسو یې بلوئ (او خپلې ارتیاوې پرې پوره کوئ).
[۷۲] ایا تاسو هغه ونه پیدا کړې ده او که مونږ (یې) پیدا کوونکي یاستو؟
[۷۳] مونږ دا (دنیاوي اورونه د آخرت د اور دپاره) تذکره (او یادول) ګرځولي دي (چې د عبرت درس ترې واخستلی شي)، او (هم مو) په بیدیا کښې د داخلېدونکو دپاره ګټور (ګرځولي دي چې دوی ترې د نورو په نسبت ډېره ګټه اوچتوي).
[۷۴] نو (ای پیغمبره!) د خپل عظیم الشان رب نامه ته د پاکۍ نسبت کوه (او تل یې د نعمتونو شکریه کوه).

ارتباط او د مطلب خلاصه

د سورت د اول سر څخه تردې خایه پورې ټولو ایتونو د قیامت د ورځې پورې ارتباط درلود او په دې ایتونو کښې د قیامت په وقوع او هم د الله ﷻ په وحدانیت باندې دلایل اقامه کړی شوي دي، چې حاصل یې داسې راخېژي:

ای پیغمبره! په خپل اُمت باندې څه دلایل قرائت کړه ترڅو دوی د یو پلوه د قیامت په وقوع باندې عقیده وکړي او د بله پلوه د خپل رب ﷻ په وحدانیت باندې، نو زمونږ د پلوه یې مخاطب کړه او ورته ووایه چې:

۱ـ ای خلکو! تاسو په خپلو خانونو کښې څه فکر وکړئ او همدغه فکر د بعث بعد الموت په ثبوت باندې دلیل وګرځوئ، هغه دا چې: تاسو خو مونږ د نشت څخه پیدا کړي یاست نو تاسو ولې باور نه کوئ چې مونږ به تاسو د دوهم ځل دپاره د قبرونو څخه ژوندي راپورته کړو؟ ایا بیا راژوندي کول د لومړي ځل پیدا کولو څخه ګران او سخت دي؟.

۲ـ نو ای خلکو! تاسو مونږ ته خبر راکړئ چې: کومې نطفې چې تاسو یې په رحمونو کښې وراچوئ او ورغورزوئ، ایا تاسو د هغو څخه بنیادمان پیدا کوئ او که مونږ ترې د بنیادمانو (ماشومانو) پیدا کوونکي یاستو؟ ایا تاسو په همدغو نطفو کښې د ورغورزولو څخه په غیر نور څه تصرف کولی شئ؟ ایا ستاسو توان شته چې د هغو څخه بنیادمان جوړ کړئ او یا ورته نرتوب یا ښځتوب ورښئ؟

۳ـ په دې باندې علاوه مونږ ستاسو ترمنځ تدریجي مرګ اندازه کړی او ټاکلی دی، چې څوک په یوه عمر مري او څوک په بل عمر. حال دا چې مونږ مسبوق نه یاستو چې کوم کس راځخه

سابق (وړاندې) شي او د مرګونو په ټاکلو اندازو کښې لاسوهنه وکړي چې خینې وړاندې کړي او خینې وروسته.

۴_ مونږ قدرت درلودونکي یاستو او په دې باندې توان لرو چې په تدریجي توګه نه بلکې په اجتماعي توګه تاسو د مرګ سره مخامخ کړو او ستاسو په عوض په نورو ستاسو غوندې بنیادمانو باندې خمکه اباده کړو، په دې باندې هم قدرت درلودونکي یاستو چې په دوهم خل تاسو په داسې کیفیاتو سره پیدا کړو په کومو باندې چې تاسو سمدستي علم نه لرئ بلکې هلته به ورباندې پوه شئ چې کله د همدغو کیفیاتو سره مخامخ شئ.

یا په بل عبارت: مونږ کولی شو چې په دنیا کښې تاسو په نورو خلکو باندې عوض کړو او یا په آخرت کښې ستاسو دنیاوي ژوند په بل أخروي ژوند باندې عوض کړو. څرنګه چې مونږ هغه کار کولی شو نو ضرور دغه کار هم کولی شو، او تاسو ته د همدغه کار په کولو باندې خبر هم درکوو، نو تاسو ترې په څه وجه انکاري یاست؟.

۵_ نو ای خلکو! تاسو په خپل اولنی پیدایښت باندې علم لرئ چې چا پیدا کړي یاست او په څه کیفیاتو بې پیدا کړي یاست، نو بیا ولې پند نه اخلئ چې په دوهم خل پیدا کولو باندې باور او یقین وکړئ؟.

۶_ ای خلکو! کله چې تاسو د خپل ژوند او مرګ څخه عبرت او پند نه اخلئ نو ایا د خپل زراعت څخه هم پند اخستونکي نه یاست؟ نو تاسو مونږ ته خبر راکړئ چې کوم توخمونه چې تاسو کرئ او په خاورو کښې بې پټوئ، ایا تاسو هغه رازرغونوئ او که مونږ د هغو رازرغوونکي یاستو؟ ایا تاسو په هغو کښې د کرلو څخه په غیر بل تصرف کولی شئ؟.

تاسو پکښې هیڅ نه شئ کولی بلکې دلته ټول تصرفات زمونږ په اراده صورت نیسي، نو په همدې بنیاد که زمونږ اراده وشي نو توخمونه به د خمکې په داخل کښې میده- میده او وچ کلک کړو چې بالکل د تبغ وهلو صلاحیت ونه لري، نو په دغه وخت کښې به ستاسو حال دا وي چې:

الف: تاسو به حیران او تعجب کوونکي وګرځئ چې دغه توخمونه ولې رازرغون نه شوه؟.

ب: او په نتیجه کښې به وایاست چې یقینًا مونږ تاوان کړی شوي یاستو چې د یو پلوه مو تخمونه ضائع شوه او د بله پلوه څه حاصل لاس ته رانغی بلکې یقینًا مونږ د هر څه څخه بې برخې وګرځېدلو.

۷_ ای خلکو! که تاسو د خپل زراعت څخه هم پند نه اخلئ نو د باران څخه خو پند واخلئ. نو په همدې بنیاد تاسو ته پوښتنه متوجه کېږي چې مونږ ته د هغو اوبو څخه خبر راکړئ کومې چې تاسو د خپلو زراعتونو په خړوبولو باندې علاوه څښئ هم، چې: ایا دغه اوبه تاسو د بل طرف څخه نه بلکې د اسمان د طرفه د وریځې څخه راښکته کړې او ورولې دي او که مونږ بې راښکته کوونکي یاستو؟ ایا ستاسو توان شته چې یو څاڅکی اوبه د اسمانه پر خمکې راوڅڅوئ؟.

۸_ که زمونږ اراده وشي نو دغه باراني اوبه به مونږ تروې او تروشې وګرځوو چې د څښلو صلاحیت به پکښې پرېنږدو. که بالفرض مونږ دغه کار وکړو، نو ایا تاسو توان لرئ چې ترېوالی بې

د منخه یوسئ او خوړئ (مزه ناکې) یې وګرځوئ؟.

نو کله چې نه باران کولی شئ او نه یې د تریووالي مخه نیوالی شئ نو بیا ولې د خپل رب ﷻ شکرګزاري نه کوئ چې توحیدي عقیده خپله کړئ؟.

۹ـ ای خلکو! که تاسو د باران څخه هم عبرت نه اخلئ نو ایا د هغه اور څخه هم عبرت اخستونکي نه یاست کوم چې تاسو بلوئ او خپل احتیاجات ورباندې پوره کوئ؟، یا په بل عبارت: نو ایا هغه اور چې تاسو یې بلوئ ایا تاسو د هغه ونه پیدا کړې ده او که مونږ د هغې پیداکوونکي یاستو؟

پوره واضحه ده چې دغه آتشي ونه مونږ پیدا کړې ده او هغه اور چې د همدغې ونې د دوه وو ښاخونو د موږلو د کبله راپیداکیږي هغه مونږ په دنیا کښې عبرت او پند ګرځولی دی چې خلکو نه د دوزخ اور وریه زړه کړي ترڅو ورته تیاري ونیسي. همدارنګه مونږ دغه اور ـچې د ونې په شنو لښتو کښې پټ دی او حمل او نقل یې په اسانۍ سره بې تکلفه صورت نیولی شي ـ د مسافرینو دپاره او د هغو خلکو دپاره نفعه او ګټه ګرځولی دی کوم چې په بیدیا او بیابان کښې واقع شي.

۱۰ـ نو کله چې ذکر شوي کارونه ټول یوازې ستا د رب ﷻ په واک کښې دي او بس، نو ای پیغمبره! د خپل لوی رب ﷻ تسبیحات وایه او پاکي ورته نسبتوه چې د خپل عالي شان او د خپل وحدانیت د اثبات دپاره یې څومره ډېر دلایل اقامه کړې دي، حال دا چې مشرکانو او کفارو ورباندې خپل خانونه ړانده او کاڼه اچولي دي.

توضیحات

۱ـ په ﴿نَحْنُ خَلَقْنَٰكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ﴾ کښې د "لَوْلَا" توری د تحضیض (تېزولو) دپاره دی، چې د "لِمَ لَا" معنی ورکوي[۱]. او د ﴿تُصَدِّقُونَ﴾ کلمه متعدي ده خو مفعول یې ذکر نه دی، چې لاندې دوه احتماله درلودلی شي[۲] او دواړه سره څه منافات نه لري، د بدلیت په لحاظ د دواړو اراده کول ښه کار دی هغه دا:

الف: چې د "اَلْخَلْق" کلمه ورته مقدره کړی شي، په کومې باندې چې په عین ایت کښې د ﴿خَلَقْنَٰكُمْ﴾ جمله دلالت کوي. یعنې مونږ تاسو پیدا کړي یاست نو زمونږ په پیدا کولو باندې ولې داسې باور نه کوئ چې ستاسو په عقیدې او عمل باندې مثبت اثر وکړي او د انحراف څخه یې وژغوري (په سمه لاره باندې مو سوق کړي).

ب: چې د "اَلْبَعْث" کلمه ورته مقدره وګڼله شي په کومې باندې چې وړاندېنی بحث دلالت کوونکي دي. یعنې مونږ تاسو په اول خل پیدا کړي یاست چې تاسو هم ترې انکار نه کوئ، نو په دوهم خل پیدا کولو (بعث بعد الموت) باندې ولې تصدیق او باور نه کوئ؟ ایا (ستاسو په خیال) بیا پیدا کول د لومړي خل پیدا کولو څخه سخت دي؟.

---

(۱) نظم الدرر ج۷ ص۴۱۵

(۲) د روح المعاني ج۲۷ ص۱۴۷

غوره تفسير

۲ـ د ﴿ عَلَىٰٓ أَن نُّبَدِّلَ أَمْثَـٰلَكُمْ وَنُنشِئَكُمْ فِى مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴾ ايت علماوو كرامو په متعددو دولونو سره تفسير كړى دى[۱]، كه څوک د ټولو د لوستلو شوق لري نو هملته دي مراجعه وكړي، كوم ډول تفسير چي مونږ ته بهتر برېښېدلى دى هغه د الله ﷻ په توفيق په لاندي ټكو كښي راخلاصه كوو:

الف: د ﴿ عَلَىٰٓ ﴾ توری په مقدر "نَحْنُ الْقَادِرُونَ" كښي په "الْقَادِرُونَ" پوري تعلق نيسي.

ب: د ﴿ أَمْثَـٰلَكُمْ ﴾ څخه نور داسي قومونه مطلب دي په كومو باندي چي د مخاطبينو غوندي ځمكه ابادېدلې شي.

ج: په ﴿ فِى مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴾ كښي د "مَا" كلمه د هغو أخروي كيفياتو څخه عبارت ده په كومو باندي چي په دنيا كښي د چا سر نه خلاصېږي، بلكي په ليدلو پوري اړه لري. د مثال په توګه:

اول: هلته ځيني خلک (كفار) په سرونو باندي تلل كوي او پښي به يې اوچتي وي.

دوهم: هلته مرګ نشته كه څه هم د مهلكو حالاتو سره مخامخ شي.

دريم: هلته څوک نه زړېږي.

څلورم: هلته هر څوک لوستونكي جوړېږي او خپلي خپلي اعمالنامي پخپله لوستلى شي.

پنځم: هلته ټول اندامونه خبري كولى شي او دغسي به ګونګان نه وي لكه چي په دنيا كښي ګونګان دي او داسي نور.

نو د ذكرو شوو ټكو په ملحوظ د ايت شريف د معنى حاصل داسي راځېږي چي: اى خلكو! مونږ په دې د قدرت درلودونكي ياستو چي تاسو ټول د منځه يوسو او په بدل (عوض) كښي ستاسو غوندي نور خلک پيدا كړو او ځمكه ورباندي اباده كړو، لكه چي د پخوانيو خلكو په عوض مو په تاسو باندي اباده كړي ده. همدارنګه مونږ د قدرت والا ياستو چي د مرګ څخه وروسته په دوهم ځل تاسو په هغو كيفياتو سره پيدا كړو په كومو باندي چي تاسو نن ورځ نه پوهېږئ او سرونه مو پرې نه خلاصېږي.

"تفكه" څه معنى؟

۳ـ په ﴿ فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ ﴾ كښي د ﴿ تَفَكَّهُونَ ﴾ كلمه د "تفكُّه" ـلكه "تَحَيُّر"ـ څخه اشتقاقه شوې ده، د "تفكه" د ډېرو معناوو څخه يوه معنى "تعجب" ده[۲] چي په دې مقام كښي عبد الله بن عباس رضي الله عنهما همدغه معنى خوښه كړې ده[۳].

يعني اى خلكو! كه زمونږ اراده وشي نو ستاسو كرلى شوى تخم يا نيالګى به وچ كلک او ميده ميده وګرځوو او د شين كېدلو صلاحت به ترې واخلو، نو بيا به تاسو په حيرانتيا سره واياست او د

---

(۱) اضواء البيان ج۷ ص۷۸۸؛ تفسير ابي السعود ج۸ ص۱۹۷؛ التفسير الكبير ج۲۹ ص۱۷۹؛ زاد المسير ج۷ ص۲۸۹

(۲) لسان العرب ج۱۳ ص۵۲۴

(۳) تفسير ابن كثير ج۴ ص۲۹۶؛ الدر المنثور ج۸ ص۲۳

تعجب خبرې به کوئ چې يقيناً مونږ به تاوان کښې غورزولی شوي ياستو، چې توخم او زحمت مو دواړه ضائع شوه او د کرلی شوي شي حاصل لاس ته رانغی.

سوال جواب

۴_ که څوک وايي چې په ﴿ مِنَ ٱلْمُزْنِ ﴾ کښې د "مُزْن" کلمه خو د سپينې وريځې دپاره وضعه شوې ده⁽¹⁾، حال دا چې په بل ايت کښې الله ﷻ د باران نزول د اسمان څخه ښودلی دی چې: ﴿ أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً ﴾ [فاطر:۲۷] يعنې ته نه ګورې چې الله ﷻ د اسمانه اوبه (باران) نازل کړي دي. نو پوښتنه دا ده چې ايا د دغو دواړو ايتونو ترمنځ منافات نشته؟

مونږ وايو چې د "سَمَاء" کلمه هر هغه شي ته ويل کېږي کوم چې اوچت وي⁽²⁾، او وريځ هم اوچته ده چې د "سَمَاء" اطلاق ورباندې کېږي، نو د دواړو ايتونو ترمنځ منافات نشته، اسمان او وريځ دواړه اوچت دي.

د "إِيْرَاء" معنی

۵_ په ﴿ ٱلَّتِى تُورُونَ ﴾ کښې د ﴿ تُورُونَ ﴾ کلمه د "إِيْرَاء" _لکه "إِيْعَاد"_ څخه اشتقاقه شوې ده، "إِيْرَاء" دېته وايي چې هغه دواړه لښتې يوه په بلې باندې وموښلی شي د کومو دواړو څخه چې اور پيدا کېږي⁽³⁾.

د دغو دواړو لښتو پاسنۍ لښتې ته عربان "زَنْد" وايي او لاندېنۍ لښته د "زَنْدَه" په نامه يادوي⁽⁴⁾، د همدغه اور په ارتباط د الله ﷻ په توفيق د [يس:۸۰] ايت لاندې څه تفصيل تېر شوی دی، چې هلته يو ځل مراجعه کول ښه کار دی.

د دواړو اورونو نسبت

۶_ په ﴿ جَعَلْنَـٰهَا تَذْكِرَةً ﴾ کښې د ﴿ تَذْكِرَةً ﴾ کلمه دېته اشاره ده چې بايد سړی د دنياوي اور څخه عبرت واخلي او د دوزخ د اور څخه د نجات په لاره لاړ شي. او دا خکه چې نبي کريم ﷺ په يوه حديث کښې فرمايلي دي چې: «نَارُكُمْ جُزْءٌ مِنْ سَبْعِينَ جُزْءًا مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ»⁽⁵⁾ يعنې ستاسو (دنياوي) اور د دوزخ د اور د برخو څخه اوياېمه برخه ده (هغه ورباندې په نهه شپېته برخو سره زيات دی).

د "قِوَاء" معنی

۷_ په ﴿ وَمَتَـٰعًا لِّلْمُقْوِينَ ﴾ کښې د "مُقْوِين" کلمه د افعال د باب څخه ده او اصلاً د "قِوَاء" _لکه

---

(۱) مفردات الراغب ص۴۸۷؛ الدر المنثور ج۸ ص۲۴
(۲) لسان العرب ج۱۴ ص۳۹۸
(۳) القاموس المحيط ج۴ ص۴۸۰
(۴) تفسير الكشاف ج۴ ص۴۹۷
(۵) صحيح البخاري ج۱ ص۴۶۲

"ثِرَاءٌ" څخه اشتقاقه شوې ده، د دې باب یو خاصیت دا دی چې په "مُشتَق مِنهُ" کښې د فاعل په داخلېدلو باندې دلالت کوي لکه چې عرب وايي: "أَقرَبَ فُلَانٌ" یعني فلانکی سړی په خاورو کښې داخل شو. "قِوَاءٌ" د بیابان او بیدیا دپاره وضعه شوی دی[۱].

نو د معنی حاصل به یې داسې راوځېژي چې مونږ دا اورونه په بیدیا کښې د داخلېدونکو کسانو دپاره نفعه او ګټه ګرځولي دي.

که څه هم د اور څخه ټول خلک استفاده کوي مګر شاید چې په بیدیا کښې د داخلېدونکو په ذکر باندې به د دې کبله صراحت نازل شوی وي، چې دوی ترې د ښاریانو په پرتله ډېره ګټه اخلي او هم یې ورته انتقال بې تکلفه او بې خطره دی چې په خپلو بارونو کښې یې اېښودلی شي.

﴿ فَلَآ أُقۡسِمُ بِمَوَٰقِعِ ٱلنُّجُومِ ﴿٧٥﴾ وَإِنَّهُۥ لَقَسَمٌ لَّوۡ تَعۡلَمُونَ عَظِيمٌ ﴿٧٦﴾ إِنَّهُۥ لَقُرۡءَانٌ كَرِيمٌ ﴿٧٧﴾ فِي كِتَٰبٍ مَّكۡنُونٍ ﴿٧٨﴾ لَّا يَمَسُّهُۥٓ إِلَّا ٱلۡمُطَهَّرُونَ ﴿٧٩﴾ تَنزِيلٌ مِّن رَّبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٨٠﴾ أَفَبِهَٰذَا ٱلۡحَدِيثِ أَنتُم مُّدۡهِنُونَ ﴿٨١﴾ وَتَجۡعَلُونَ رِزۡقَكُمۡ أَنَّكُمۡ تُكَذِّبُونَ ﴿٨٢﴾ ﴾

[۷۵] نو نه ده داسې (د قرآن کریم په حقانیت کښې هیڅ شک نشته)، زه د (بې شمېره) ستورو په موقعتونو باندې سوګند کوم.

[۷٦] او یقینًا دا سوګند ډېر لوی سوګند دی که تاسو پوهېږئ.

[۷۷] چې یقینًا دا (کتاب) لوستل شوی (او) د کرامت والا دی.

[۷۸] په یوه پټ ساتلی شوی کتاب (لوح محفوظ) کښې (ثبت) دی (شیطانان ورته د لاس وروړلو توان نه لري).

[۷۹] دا (لوح محفوظ) نه مسه کوي مګر هغه پرښتې (یې مسه کوي) کومې چې (د ګناهونو څخه) پاکې ساتلې شوې دي (حتی چې د ګناه استعداد هم نه لري).

[۸۰] (دا جلي وحې یا قرآن کریم) د رب العالمین د پلوه (د عالمونو د تربیت دپاره په دفعاتو سره) نازل کړی شوی دی.

[۸۱] نو (ای مشرکانو!) ایا تاسو په دغې خبرې (قرآن کریم) سره غوړمالي کوونکي (کفر غوره کوونکي) یاست؟.

[۸۲] او (ایا) تاسو (د دې قرآن کریم ګټور کتاب څخه د شکرګزارۍ) خپله برخه همدا ګرځوئ چې تکذیب یې وکړئ (او د حقانیت عقیده ورباندې خپله نه کړئ)؟.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې د الله ﷻ د وحدانیت او د بعث بعد الموت دلایل نازل شوي وه، او په

[۱] مفردات الراغب ص۴۳۵؛ لسان العرب ج۱۵ ص۲۱۰

دې ایتونو کښې د قرآن کریم حقانیت او د نبي کریم ﷺ د نبوت اثبات ته اشاره کېږي. نو حاصل يې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! اوس نو خپل أمت د قرآن کریم حقانیت ته متوجه کړه چې ستا د رسالت حقانیت او ستا صداقت پکښې نغښتی دی، نو د خپل رب ﷻ د پلوه ورته ورسوه چې:

١_ لکه څنګه چې الله ﷻ د خپلو بندګانو دپاره د پیدا کولو څخه وروسته د مادیاتو بندوبس کړی دی او په زراعت او باران او هم د اور په پیدا کولو سره يې ورته مادي ضروریات پوره کړي دي، همدارنګه يې د دوی معنوي ضروریات هم د نظره نه دي غورزولي او د قرآن کریم په نازلولو سره يې ورپوره کړي دي.

٢_ نو ای مشرکانو! دغسې نه ده لکه چې تاسو خیال کوئ چې قرآن کریم دروغین کتاب دی او د بنده تصنیف دی. او دا څکه چې: زه د ستورو په پرېوتلو او په راپورته کېدلو باندې سوګند کوم، او که تاسو پوهېږئ دا ډول سوګند ډېر لوی سوګند دی، چې:

الف: دا قرآن کریم دروغین کتاب نه دی چې شیطانانو او جوګیانو نازل کړی وي لکه چې تاسو خیال کوئ، بلکې دا کتاب په لوست سره نازل شوی دی او د کرامت څخه ډک دی چې د دنیا او آخرت ټولې ښېګنې پکښې نغښتې دي (د شیطانانو او جوګیانو سره تناسب نه لري).

ب: دا قرآن کریم په یو بل عالي شان کتاب (لوح محفوظ) کښې ثبت دی او هلته پکښې ساتلی شوی دی، چې دغه عالي شان کتاب ته د پاکو پرښتو څخه په غیر بل څوک نه وروراندې کېدلی شي او نه يې مسه کولی شي، بلکې هغه د شیطانانو څخه بالکل محفوظ دی.

هو! دا قرآن کریم د ذکر شوي عالي شان کتاب څخه پرښتو د پیغمبر ﷺ په مبارک زړه باندې رانازل کړی دی.

ج: لنډه دا چې دا قرآن کریم د رب العالمین د پلوه نازل کړی شوی دی، دا قرآن کریم نه د شیطانانو او جوګیانو سره تناسب لري او نه يې هغوی په نزول باندې خوښ دي، بلکې دا د ټولو عالمونو دپاره رحمت دی.

٣_ ای مشرکانو! اوس نو تاسو ته لاندې پوښتنې متوجه کېږي چې:

الف: ایا تاسو په بل کتاب باندې نه بلکې په دې قرآن کریم باندې انکار کوونکي ګرځئ کوم چې تاسو ته خپل حقانیت پخپله په اثبات رسوي، چې په حقه د رب العالمین ﷻ د پلوه نازل شوی دی؟

ب: ایا تاسو د همدغه قرآن کریم څخه همدا ګټه پورته کوئ او همدا برخه ترې اخلئ چې د دروغو نسبت ورته وکړئ او د دروغین کتاب لقب ورکړئ؟.

۴_ ای مشرکانو او کفارو! که تاسو په خپل همدغه دریغ باندې کلک پاتې شوئ او د مرګ تر وخته پورې مو خپله تګلاره سمه نه کړه، نو ډېر ژر به د پښېمانتیا سره مخامخ شئ، د قیامت ورځ ډېره نږدې راروانه ده هلته به په خپلو غلطیو باندې پوه شئ خو د دغه وخت پوهه به درته هیڅ ګټه ونه شي رسولی.

توضیحات

۱ـ په دې مقام کښې لاندې ټکو ته توجه په کار ده:

الف: په ﴿ فَلَآ أُقۡسِمُ ﴾ کښې د "لا" په هکله علماء کرام په لاندې دريوو ډلو وېشلی شوي دي[۱]:

اول: دغه توری (لا) زايد دی، څه معنی نه ورکوي، ته به وايې چې "فَأُقۡسِمُ" نازل شوی دی.

خو دا نظر چندان مزناک نه دی او دا ځکه چې د امکان تر حده پورې بايد د قرآن کريم په يوه کلمه باندې هم د زيادت او بې معنی توب حکم ونه کړی شي.

دوهم: دغه توری په خپل اصليت باندې پاتې دی او فقط ملفوظه جمله منفي ګرځوي. يعنې نو زه په مواقع النجوم باندې سوګند نه کوم.

دا نظر هم کمزوری دی چې د ﴿ وَإِنَّهُۥ لَقَسَمٌ ﴾ د تعقيب سره ظاهراً منافي برېښي.

دريم: دغه توری په مقدره جمله باندې داخل دی او همدغه مقدره جمله يې منفي ګرځولې ده، ته به وايې چې داسې عبارت نازل شوی دی: "فَلَا رَيۡبَ فِيهِ كَمَا تَرۡتَابُونَ أُقۡسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ" يعنې ای مشرکانو! په دې قرآن کريم کښې هيڅ شک نشته لکه چې تاسو پکښې شک کوئ چې دا جادو دی او يا دا د بنده تصنيف دی، زه په مواقع النجوم باندې سوګند يادوم.

ب: د "مَوَاقِع" کلمه د "مَوۡقِع" جمعه ده چې د ظرف صيغه ده او د "وُقُوع" څخه يې اشتقاق موندلی دی. په عربي کلام کښې "وُقُوع" په دوه وړ معناوو کښې استعمالېږي چې يو ثبوت دی او بل سقوط دی[۲]، زمونږ په خيال ـوالله ﷻ اعلمـ په دې مقام کښې تر لوړې معنی مرادول غوره دي ترڅو د ستورو ټولو کيفياتو ته شموليت ولري لکه مطالع، مغارب، مدارونه او داسې نور.

ج: د ﴿ إِنَّهُۥ لَقُرۡءَانٌ كَرِيمٌ ﴾ جمله د ذکر شوي سوګند دپاره جواب واقع شوې ده. او د ﴿ كَرِيمٌ ﴾ کلمه دلته مفسرينو کرامو په "کثير النفع" سره تفسيره کړې ده[۳].

يعنې زه د بې شمېره ستورو په موقعتونو باندې سوګند کوم چې دا کتاب په لوست سره نازل شوی او ګټور کتاب دی چې د دنيا او آخرت ښېګڼې پکښې نغښتې دي. يا په بل عبارت: لکه څنګه چې الله ﷻ بې شمېره ستوري او نور فلکي اجرام په ډېره ښه توګه تنظيم کړي دي همدارنګه يې د بنيادمانو د دنياوي او اُخروي تنظيم دپاره قرآن کريم نازل کړی دی، چې هغه تنظيم د دې تنظيم پوخ دليل دی.

همدغه مضمون ته په بل ايت کښې داسې اشاره شوې ده چې: ﴿ أَيَحۡسَبُ ٱلۡإِنسَٰنُ أَن يُتۡرَكَ سُدًى ﴾ [القيامة: ۳٦] يعنې ايا انسان ګومان کوي چې په ځمکه کښې به مهمل پرېښودلی شي، نه به ورته امر وکړی شي او نه به د څه شي څخه منعه کړی شي (شريعت به ورته نازل نه کړی شي)؟.

---

(۱) تفسير ابن کثير ج۴ ص۲۹۷، المحرر الوجيز ج۱۵ ص۳۸۳، تفسير ابي السعود ج۸ ص۱۹۹

(۲) مفردات الراغب ص۵٦۷

(۳) تفسير ابي السعود ج۸ ص۲۰۰

د: په ﴿ فِي كِتَٰبٖ مَّكۡنُونٖ ﴾ کښې د ﴿ كِتَٰبٖ ﴾ کلمه په دې مقام کښې عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په لوح محفوظ سره تفسیره کړې ده[۱]. يعنې قرآن کریم په لوح محفوظ (پټ ساتلي شوي کتاب) کښې دی چې شیطانان او جوګیان ورته د لاس وروړلو توان نه لري.

ه: د ﴿ لَّا يَمَسُّهُۥٓ إِلَّا ٱلۡمُطَهَّرُونَ ﴾ ایت د ﴿ فِي كِتَٰبٖ مَّكۡنُونٖ ﴾ ایت دپاره تفصیل واقع شوی دی، او د ﴿ ٱلۡمُطَهَّرُونَ ﴾ څخه پرښتې مطلب دي[۲] کومې چې الله ﷻ د ګناهونو څخه پاکې ساتلې دي بلکې د ګناه کولو استعداد يې نه دی ورکړی. عبد الله ﷺ عباس رضي الله عنهما هم د ﴿ ٱلۡمُطَهَّرُونَ ﴾ کلمه په پرښتو سره تفسیره کړې ده[۳].

و: په دغو دواړو ایتونو کښې د مشرکانو هغه طعن رد شوی دی کوم به چې هغوی په قرآن کریم باندې لګاوه چې دا د جوګیانو قول دی او شیطانانو په محمد ﷺ باندې نازل کړی دی.

نو حاصل به يې داسې راوخېژي چې: ای مشرکانو! دغسې نه ده لکه څنګه چې تاسو د قرآن کریم په هکله خیال کوئ چې دا شیطانانو او جوګیانو نازل کړی دی، بلکې حقیقت دا دی چې دا قرآن کریم په بل ځای کښې نه بلکې په لوح محفوظ کښې پټ ساتلی شوی دی چې شیطانان او جوګیان هغه ته لاس نه شي وروړی، هغه نه مسه کوي مګر پرښتې چې د ګناهونو او بې اطاعتۍ څخه پاکې ساتلی شوي دي، نو د همدغو پاکو پرښتو په لاس د رب العالمین د پلوه په محمد ﷺ باندې نازل شوی دی.

ز: همدغه مضمون ته په لاندې ایتونو کښې هم اشاره شوې ده:

اول: الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ وَمَا تَنَزَّلَتۡ بِهِ ٱلشَّيَٰطِينُ ۝ وَمَا يَنۢبَغِي لَهُمۡ وَمَا يَسۡتَطِيعُونَ ﴾ [الشعراء: ۲۱۰، ۲۱۱] يعنې دا قرآن کریم (په نبي کریم ﷺ باندې) شیطانانو نه دی نازل کړی او نه هغوی د دې کار توان درلودلی شي، بلکې نه ورسره مناسبت او تناسب لري چې دا کار وکړي.

دوهم: الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ فِي صُحُفٖ مُّكَرَّمَةٖ ۝ مَّرۡفُوعَةٖ مُّطَهَّرَةِۭ ۝ بِأَيۡدِي سَفَرَةٖ ۝ كِرَامِۭ بَرَرَةٖ ﴾ [عبس: ۱۳ـ ۱۶] يعنې دا قرآن کریم په مکرمو اوچتو پاکو ساتلو شوو صحیفو کښې د داسې پرښتو په لاس (لیکلی شوی) دی چې د کرامت والا (او هم) د اطاعت والا دی.

سوال جواب

۲ـ که څوک وايي چې: ځینو مفسرینو کرامو د ﴿ لَّا يَمَسُّهُۥٓ إِلَّا ٱلۡمُطَهَّرُونَ ﴾ ایت شریف د لاندې ټکو په ملحوظ تفسیر کړی دی، او متعدد احکام يې ترې استنباط کړي دي[۴].

الف: د ﴿ لَّا يَمَسُّهُۥٓ ﴾ جمله که څه هم خبر ده خو د "نهي" معنی ورکوي او ضمیر (ه) پکښې "کتاب"

(۱) تفسیر القرطبي ج۱۷ ص۲۲۴، تفسیر الخازن ج۶ ص۱۶۶
(۲) تفسیر القاسمي ج۱۶ ص۲۰
(۳) الدر المنثور ج۸ ص۲۶
(۴) تفسیر المظهري ج۹ ص۱۸۱؛ احکام القرآن للجصاص ج۳ ص۴۱۶، تفسیر القاسمي ج۱۶ ص۲۱

ته راجع نه دی چې قریب ذکر دی بلکې "قرآن" ته راجع دی چې بعید ذکر دی.

ب: د ﴿ ٱلْمُطَهَّرُونَ ﴾ څخه هغه مؤمنان مراد دي کوم چې بې اودسه او جنب نه وي او هم د نفاس او حیض په حالت کښې نه وي.

ج: د "قُرآن" څخه مصحف مطلب دی. یعنې هیڅوک دې دغه قرآن کریم ـ چې په صحیفو او پاڼو کښې لیکلی شوی دی ـ نه مسه کوي او لاس دې نه ور وړي مګر هغه کسان کوم چې د جنابت او بې اودسۍ څخه پاک وي. اما قرائت یې په بې اودسۍ سره جائز دی، نه په جنابت سره.

نو پوښتنه دا ده چې: په څه وجه تاسو دغه ډول تفسیر پرېښود؟

مونږ وایو چې: کوم تفسیر چې مونږ غوره کړی دی هغه غوره او جید تفسیر دی[1]، چې د وړاندې بېرته ایتونو سره ډېر ښه تړاو لري او د غیرو متبادرو تکو ارتکاب پکښې نشته. اما کوم أحکام چې هغوی د ایت شریف څخه د ذکرو شوو تکو په ملحوظ استنباط کړی دی هغه ثابت دي خو په ایت شریف نه، بلکې په احادیثو سره. د ښه وضاحت دپاره لاندې أحادیث ولولئ:

اول: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «لَا تُسَافِرُوا بِالْقُرْآنِ فَإِنِّي لَا آمَنُ أَنْ يَنَالَهُ الْعَدُوُّ»[2] یعنې تاسو په قرآن کریم (مصحف) سره (د دښمن خمکې ته) سفر مه کوئ ځکه چې یقینًا زه په آمن کښې نه یم چې دښمن به یې ترلاسه کړي (حال دا چې هغوی نجس دي).

دوهم: «أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ نَهَى أَنْ يُسَافَرَ بِالْقُرْآنِ إِلَى أَرْضِ الْعَدُوِّ»[3] یعنې یقینًا رسول الله ﷺ منعه کړې ده چې د دښمن خمکې ته په قرآن کریم سره سفر وکړی شي.

دریم: «كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقْضِي حَاجَتَهُ ثُمَّ يَخْرُجُ فَيَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَيَأْكُلُ مَعَنَا اللَّحْمَ»[4] یعنې رسول الله ﷺ وه چې خپل انساني حاجت به یې اداء کړ بیا به (د بیت الخلاء څخه) راووت نو قرآن کریم به یې لوست او زمونږ سره به یې غوښه خوړه.

څلورم: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «لَا تَقْرَأُ الْحَائِضُ وَلَا الْجُنُبُ شَيْئًا مِنَ الْقُرْآنِ»[5] یعنې نه دې حائضه ښځه د قرآن کریم څخه څه شی قرائت کوي او نه جنب کس.

دوه لغتونه

۳ـ په ﴿ أَنتُم مُّدْهِنُونَ ﴾ کښې د ﴿ مُّدْهِنُونَ ﴾ کلمه د "إِدْهَان" ـ لکه "إِكْرَام" ـ څخه اشتقاق شوې ده چې د غوړولو معنی ورکوي[6]، خو په دې مقام کښې عبد الله بن عباس رضي الله عنهما غوړول د تکذیب

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۲۹۸
(۲) صحیح مسلم ج۲ ص۱۳۱
(۳) صحیح البخاري ج۱ ص۴۲۰
(۴) مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۱۸۲
(۵) جامع الترمذي ج۱ ص۳۴
(۶) لسان العرب ج۱۳ ص۱۶۲

ځکه کنایي اخلي[۱] او په ﴿ وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ ﴾ کښې د "رزق" د کلمې معنی خو معلومه ده چې د روزۍ دپاره وضعه شوي ده خو د نصیب (برخې) په معنی هم استعمالیږي[۲]، خو په دې مقام کښې نبي کریم ﷺ په شکر سره تفسیره کړې ده[۳].

نو حاصل به یې داسې راوځیږي چې: اې مشرکانو! ایا تاسو په بله خبره نه بلکې په دغې خبرې (قرآن کریم) باندې تکذیب کوونکي یاست؟ ایا تاسو ته مناسبه ده چې تکذیب یې وکړئ حال دا چې په اعجاز سره د خپل ځان حقانیت پخپله په اثبات رسوي. ایا تاسو د دې قرآن کریم ځکه ـ چې عالي شان نعمت دی ـ همدا ګټه پورته کوئ چې په دوامداره توګه یې تکذیب کوئ؟ ایا د دغه نعمت شکریه ستاسو د پلوه همدا ده چې د دروغین کتاب لقب ورکړئ؟

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې: په ﴿ أَنتُم مُّدْهِنُونَ ﴾ کښې په ﴿ أَنتُم ﴾ سره خو مشرکان مخاطب ګرځولی شوي دي حال دا چې په ځینو روایتونو کښې شته چې دغه آیتونه د هجرت ځکه وروسته د باران په ارتباط نازل شوي دي[۴] چې ځینو خلک ستورو ته نسبتول؟

مونږ وایو چې: سلفو صالحینو په مصداق باندې د شان نزول إطلاق کاوه[۵]، نو څه لرې نه ده چې د هجرت ځکه وروسته د ایتونو یوه مصداق تحقق موندلی وي، خو په دې معنی سره نه چې ستورو ته د باران نسبت کوونکي مشرکان وه بلکې په دې معنی چې دغه دول عمل د مشرکانو عمل ته ورته دی چې د قرآن کریم ناشکري کوي او بنده ته یې نسبتوي چې دا بشري دروغین کتاب دی.

﴿ فَلَوْلَآ إِذَا بَلَغَتِ ٱلْحُلْقُومَ ﴿٨٣﴾ وَأَنتُمْ حِينَئِذٍ تَنظُرُونَ ﴿٨٤﴾ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنكُمْ وَلَٰكِن لَّا تُبْصِرُونَ ﴿٨٥﴾ فَلَوْلَآ إِن كُنتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ ﴿٨٦﴾ تَرْجِعُونَهَآ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٨٧﴾ فَأَمَّآ إِن كَانَ مِنَ ٱلْمُقَرَّبِينَ ﴿٨٨﴾ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ ﴿٨٩﴾ وَأَمَّآ إِن كَانَ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلْيَمِينِ ﴿٩٠﴾ فَسَلَٰمٌ لَّكَ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلْيَمِينِ ﴿٩١﴾ وَأَمَّآ إِن كَانَ مِنَ ٱلْمُكَذِّبِينَ ٱلضَّآلِّينَ ﴿٩٢﴾ فَنُزُلٌ مِّنْ حَمِيمٍ ﴿٩٣﴾ وَتَصْلِيَةُ جَحِيمٍ ﴿٩٤﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ حَقُّ ٱلْيَقِينِ ﴿٩٥﴾ فَسَبِّحْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلْعَظِيمِ ﴿٩٦﴾ ﴾

[۸۳] نو ولې (نفس بیرته نه ستنوئ البته) کله چې ستوني ته ورسیږي؟

[۸۴] حال دا چې تاسو ورته په دغه وخت کښې ګورئ.

(۱) الدر المنثور ج۸ ص۲۸؛ المحرر الوجيز ج۱۵ ص۳۸۸.
(۲) مفردات الراغب ص۱۹۹
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۱۶۵
(۴) صحيح مسلم ج۱ ص۵۹؛ اسباب النزول للواحدي ص۲۷۰
(۵) تفسير القاسمي ج۱ ص۲۷؛ تفسير المنار ج۹ ص۶۴۲

[٨٥] حال دا چې مونږ مرګوني کس ته (په علم او قدرت سره) له تاسو څخه ډېر ورنژدې یاستو (چې د زره په حالاتو یې هم خبر یو) مګر تاسو بصیرت (د زړه سترګې) نه لرئ (چې زمونږ په نژدېکت باندې پوه شئ).

[٨٦] نو ولې، که چرته تاسو حساب کړی شوي (او مبعوث کړی شوي) نه یاست.

[٨٧] دغه نفس (روح) بېرته نه ستنوئ؟ که چرته تاسو (په خپل قول کښې) رښتینې یاست (نو بیرته یې ستون کړئ).

[٨٨] نو هر چې (مړ شوی کس دی) که چرته هغه (د الله ﷻ په نزد) د مقربینو څخه وي.

[٨٩] نو (وروسته له مرګه ورته) راحت او خوشبویه (جنتي) کشمالې او د نعمتونو جنت دی.

[٩٠] او هر چې (مړ شوی کس دی) که چرته هغه د ښي لاس د ملګرو څخه وي.

[٩١] نو (ورته به وویلی شي چې) تا لره سلامتیا ده (ځکه چې ته) د ښي لاس (یا ښي طرف) د ملګرو (د جملې) څخه یې.

[٩٢] او هر چې (مړ شوی کس دی) که چرته هغه د دروغو نسبت کوونکو ګمراهانو څخه وي.

[٩٣] نو (ده لره) د خوټېدونکو اوبو څخه مېلمستیا (تاکلې شوې) ده.

[٩٤] او (هم ورته) سوزوونکی اور ته ورداخلول (مقرر شوي) دي.

[٩٥] یقیناً دغه (ذکر شوی بیان) هرومرو هغه حق دی کوم چې یقین دی (او هیڅ شک او شبه پکښې نشته).

[٩٦] نو (ای پیغمبره!) خپل لوی رب ﷻ ته (په دوامداره توګه) پاکي نسبتوه.

ارتباط او د مطلب خلاصه

دا ایتونه د وړاندېنیو ایتونو په تعقیب د تفریع په توګه نازل شوي دي چې حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! د توحید او نبوت او هم د بعث بعد الموت د دلایلو څخه وروسته مشرکان مخاطب کړه چې:

١ـ ای مشرکانو! کله چې تاسو په قرآن کریم باندې تکذیب کوونکي یاست او د دغه عظیم الشان نعمت ناشکري مو خپله کړې ده نو تاسو ته پوښتنه متوجه کېږي چې:

الف: کله چې ستاسو یو کس د مرګ په حالت کښې قرار ولري او سا (روح) یې مرۍ (ستوني) ته رسېدلې وي چې په سات ګړۍ کښې د دنیا څخه جدا کېدونکی وي، نو تاسو یې ولې د مرګ څخه نه بچ کوئ چې سا (روح) یې په بدن کښې بېرته خوره کړئ؟.

ب: په دغه وخت کښې تاسو نوموړی کس ګورئ چې د څومره مشکلاتو سره مخامخ دی نو د دغو مشکلاتو مخه یې ولې نه نیسئ؟.

ج: نوموړي ته مونږ ستاسو څخه ډېر نژدې یاستو چې باطني مشکلات یې راته هم معلوم دي

او په زړه باندې یې هم علم لرو او هم مو د نوموړي روح (سا) ستوني ته راپورته کړې او رسولې ده، خو تاسو بصیرت نه لرئ چې زمونږ کامل علم او کامل قدرت د زړه په سترګو وګورئ او عبرت ترې واخلئ.

د: لنډه دا چې که چرته تاسو د مرګ څخه وروسته د خپلو کړو وړو د جزا سره مخامخ کېدونکې نه یاست او که چرته تاسو په همدغې خپلې خبرې کښې رښتینې یاست نو تاسو د خپل دوست روح "سا" په بدن کښې ولې بېرته نه خوروئ؟ او ولې مو پرېښې دی چې د آخرت په لور په نالیدلې لار باندې سفر پیل کړي؟.

ای مشرکانو! تاسو ته په کار دي چې د ذکر شوي مثال څخه لاندې مطالب ترلاسه کړئ:

اول: دغه کس ته الله ﷻ روح ورکړی وه (تاسو نه وه ورکړی)، اوس الله ﷻ اراده کړې ده چې په همدغه وخت کښې یې ترې بېرته واخلي، ایا تاسو یې د بېرته اخستلو په وړاندې خنډ جوړېدلی شئ؟.

دوهم: لکه څنګه چې تاسو د نوموړي څخه د مرګ مخه نه شئ نیولی همدارنګه تاسو خپل ځانونه هم د مرګ څخه نه شئ بچ کولی.

دریم: الله ﷻ کولی شي چې د نوموړي روح بېرته په بدن کښې خور کړی خو دنیا د ابدي ژوند ځای نه دی ځکه دغه کار نه کوي.

څلورم: لکه څنګه چې الله ﷻ په دنیا کښې د روح په بېرته ستنولو باندې قادر دی په دې باندې هم قدرت لري چې د وتلو څخه وروسته بې د دوهم ځل دپاره په بدن کښې داخل کړي او بیا یې وربانډې ژوندي کړي.

پنځم: لکه څنګه چې په دغه حالت کښې هیڅوک نه شي کولی چې د خپل روح او یا د بل چا د روح مخه ونیسي چې د بدن څخه بهر شي، همدارنګه د همدغه وتلي روح مخه هیڅوک نه شي بندولی چې د دوهم ځل دپاره د الله ﷻ په اراده خپل بدن ته داخل شي، او خپل بدن بیا ژوندی کړي چې محاسبې ته یې ودروي.

۲ـ ای پیغمبره! خلکو ته دا هم ابلاغ کړه چې کله د دنیا ژوند ختم شي نو سمدستي به هلته د مړو شوو کسانو څخه لاندې درې ګروپونه تشکیل کړی شي.

الف: هر هغه مړی به هلته اول نمره او مقرب وي کوم چې په دنیا کښې د اول نمرګی ژوند تېر کړی وي، نو هغه ته به د اول نمرګی جزا ورکړی شي هغه دا چې: هغه به هلته په کامل راحت کښې وي چې نه به وربانډې غم ورځي او نه به ورته د کومه پلوه ډار متوجه وي، او هغه ته به جنتي خوشبویه کشمالې ورکړی شي، او هم به ورته د نعمتونو جنت ورعنایت کړی شي چې د هر ډول نعمتونو به پکښې پرېماني وي.

ب: که همدغه روح قبض کړی شوی د دوهم نمره ګانو څخه او د ښي لاس ملګري وي نو هغه به د پرښتو د پلوه مخاطب کړی شي چې: په تاباندې سلامتیا ده په راتلونکي وخت کښې تاته به هیڅ

ډول مشکل نه پېښېږي، ته زمونږ د پلوه بشارت قبول کړه چې ته د أصحاب الیمین د ډلې څخه شمېرلی شوي يې.

ج: او که دغه روح قبض کړی شوی د تکذیب کوونکو او ګمراهانو څخه وي نو هغه به ضرور د سختو مشکلاتو سره مخامخ شي. د مثال په توګه: هغه ته به د ګرمو او خوټېدونکو اوبو مېلمستیا ورکړی شي چې دغه ستا څښاک دی، او هم به سوزوونکي اور ته داخل کړی شي چې دغه ستا ابدي استوګنځای دی.

۳ـ ای پیغمبره! بې شکه ذکر شوی بیان هرومرو یقیني او د واقع سره مطابق دی، هیڅ شک او شبه پکښې موجودیت نه لري. خو د دې سره-سره پرې مشرکان او کفار باور نه څېلوي او ورته دروغ برېښي.

نو ته د دغو ګمراهانو او تکذیب کوونکو په پوچو ویناوو باندې ډېر مه متاثر کېږه او په دوامداره توګه خپل عظیم الشان رب ﷻ ته تسبیحات وایه او د هغو أقوالو څخه ورته پاکي نسبتوه په کومو باندې چې هغوی خولې بنوروي او ورپورې بې تپې.

توضیحات

۱ـ په دې مقام کښې مفسرینو کرامو متعدد تحلیلونه کړي دي[۱] خو کوم تحلیل چې پکښې مونږ ته غوره برېښي هغه په لاندې ټکو کښې راخلاصه کوو:

الف: د ﴿ فَلَوْلَآ ﴾ توری د تحضیض (تېزولو) دپاره دی او په یوه مقدره جمله باندې داخل دی چې مونږ ترې په "ترجعون النَّفس" سره تعبیر کولی شو.

ب: په ﴿ إِذَا بَلَغَتِ ﴾ کښې د "إذا" توری په همدغې مقدرې جملې پورې تعلق نیسي، او مستتر ضمیر پکښې د "النَّفس" کلمې ته راجع دی کوم چې په مقدره جمله کښې مفعول واقع شوی دی.

ج: د ﴿ ٱلْحُلْقُومَ ﴾ کلمه د "حَلق" ـلکه "ضَرْب"ـ د کلمې سره مرادفه ده او د هغه ځای نوم دی په کوم باندې چې خوراک او څښاک ګېډې ته ورښکته کېږي[۲] چې په پښتو کښې ورته مونږ "ستونی" وایو.

د: د ﴿ وَأَنتُمْ حِينَئِذٍ تَنظُرُونَ ﴾ جمله د ﴿ بَلَغَتِ ﴾ د ضمیر څخه اولنی حال واقع شوې ده او د ﴿ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنكُمْ وَلَٰكِن لَّا تُبْصِرُونَ ﴾ جمله ترې دوهم حال ده.

هـ: په دوهم حال کښې د ﴿ إِلَيْهِ ﴾ ضمیر هغه کس ته راجع دی د کوم سا چې ستوني ته رارسېدلې وي او مرګونی وي چې د ﴿ ٱلْحُلْقُومَ ﴾ کلمه ورباندې دلالت کوي.

و: دوهم: ﴿ فَلَوْلَآ ﴾ توری اصلاً په ﴿ تَرْجِعُونَهَآ ﴾ باندې داخل دی خو د ﴿ إِن كُنتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ ﴾ کلمات ترې د ایتونو د اختتام د یو رنګوالي دپاره راوړاندې کړی شوي دي.

(۱) الکشاف ج۴ ص۴۷۰، تفسیر المظهري ج۹ ص۱۸۴، روح المعاني ج۲۷ ص۱۵۹، اللباب في علوم الکتاب ج۱۸ ص۴۴۲
(۲) لسان العرب ج۱۰ ص۵۸

ز: دغه جمله "فَلَوْلَا تَرْجِعُونَهَا" د هغې جملې دپاره تاکید واقع شوې ده د کومې چې وړاندې کوچنی برخه ﴿ فَلَوْلَآ ﴾ مذکوره ده او غټه برخه "تَرْجِعُونَ النَّفْسَ" یې مقدره ده.

ح: د ﴿ غَيْرَ مَدِينِينَ ﴾ کلمه په دې مقام کښې مفسرینو کرامو په "غَيْرَ مُحَاسَبِينَ" او "غَيْرَ مَمْلُوكِينَ" سره تفسیره کړې ده[۱].

ط: د دغو دواړو شرطیه جملو ﴿ إِن كُنتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ ﴾ او ﴿ إِن كُنتُمْ صَـٰدِقِينَ ﴾ دپاره تنازع په توګه جزائیه جمله مقدره ده په کومې باندې چې د ﴿ تَرْجِعُونَهَآ ﴾ مذکوره جمله دلالت کوي، چې مونږ ترې په "ارْجِعُوهَا" سره تعبیر کولی شو.

نو پورتنیو ټکو ته په پام سره به د ایتونو د معنی حاصل داسې راوخېژي چې: نو ای مشرکانو! تاسو د مرګوني کس روح ولې بېرته نه ستنوئ البته کله چې د هغه روح ستوني ته ورسېږي او وتلو ته نژدې شي حال دا چې په دغه وخت کښې تاسو د نوموړي ظاهري حالات په غړولو سترګو ګورئ چې د څومره مشکلاتو سره مخامخ دي، او حال دا چې مونږ په علم او قدرت سره نوموړي ته ستاسو څخه ډېر نژدې یاستو چې باطني او قلبي مشکلات یې هم ګورو، مګر تاسو یې نه د سر په سترګو ګورئ او نه یې د زړه په سترګو کتلی شئ چې عبرت ترې واخلئ.

لنډه دا چې نو تاسو د مرګوني کس روح ولې بېرته بدن ته نه ستنوئ؟ که چرته تاسو (په خپل ګومان) غیر محاسبین یاست چې حساب کتاب درسره نه کېږي (او د چا مملوکین نه یاست)، او هم که چرته تاسو په خپله همدغې وینا کښې رښتیني یاست چې تاسو به د محاسبې دپاره مبعوث نه کړی شئ، نو د ذکر شوي کس روح بېرته بدن ته ورتاو کړئ. ایا تاسو دا کار کولی شئ؟ کله چې دا کار نه شئ کولی او د مرګوني سړي روح بېرته بدن ته نه شئ ورستنولی نو معلومه شوه چې تاسو د بیا راژوندي کېدلو مخه هم نه شئ نیولی چې د دوهم ځل دپاره په خپل بدن کښې ورداخل شي او پکښې خور شي.

د "رَوح" او "رَيحان" معناوې

۲ـ په ﴿ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ ﴾ کښې د "رَوْحٌ" کلمه د راحت او اسودګۍ معنی ورکوي[۲]، او د "رَيْحَانٌ" کلمه خو څرګنده ده چې د خوشبویه نبات (کشمالي) معنی لري. دغه دواړه کلمې په ترتیب سره په لاندې احادیثو کښې ښې پوره تفسیرې شوې دي چې:

الف: یوه ورځې په نبي کریم ﷺ باندې یوه جنازه تېره کړی شوه نو ویې فرمایل چې: «مُسْتَرِيحٌ أَوْ مُسْتَرَاحٌ مِنْهُ»[۳] یعني دغه مړی چې تېر کړی شو یا مستریح دی چې د دنیا د مشقتونو څخه خلاص شو او د الله ﷻ رحمت ته وصل شو که مومن وي، او یا د ده څخه بندګان او ښارونه او همدارنګه

(۱) تفسیر الطبري ج۲۷ ص۲۱۰؛ المحرر الوجیز ج۱۵ ص۳۹۱؛ زاد المسیر ج۷ ص۲۹۶
(۲) لسان العرب ج۲ ص۴۵۸
(۳) صحیح البخاري ج۲ ص۹٦۴

ونې او ځاروي په راحت كښې شوه كه كافر وي او ظالم وي.

ب: نبي كريم ﷺ په يوه اوږده حديث كښې فرمايلي دي چې: «...مَعَهُمْ كَفَنٌ مِنْ أَكْفَانِ الْجَنَّةِ وَحَنُوطٌ مِنْ حَنُوطِ الْجَنَّةِ»[1] يعني مؤمن بنيادم ته د خنكدن په حالت كښې پرښتې ورځي چې د جنت كفنونو څخه يو كفن ورسره وي او هم ورسره د جنت د خوشبويه شيانو څخه څه خوشبويه شيان وي، نو كله يې چې د بدن څخه روح جدا شي نو سمدستي يې په دغو كفنونو او دغو خوشبويه شيانو كښې ونغاړي.

هېر مو نه شي

۳_ هېر مو نه شي چې په ﴿ حَقُّ ٱلْيَقِينِ ﴾ كښې د اضافت په ملحوظ مفسرينو كرامو ګڼ شمېر احتمالات ليكلي دي[2]، خو بهتره يې دا بريښي چې دغه بياني اضافت وي. يعني يقيناً ذكر شوى بيان هرومرو هغه حق دى كوم چې يقين دى چې په هيڅ وجه پكښې نه شک شبه شتون لري او نه يې پكښې د شتون امكان شته.

دوه حديثونه

۴_ د ﴿ فَسَبِّحْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلْعَظِيمِ ﴾ الآية- په ارتباط د ډېرو احاديثو څخه لاندې دوه حديثونه ولولئ:

الف: يو صحابي ﷺ وايي چې: كله ذكر شوى ايت شريف نازل شو نو نبي كريم ﷺ وفرمايل چې: «اجْعَلُوهَا فِي رُكُوعِكُمْ»[3] يعني دغه ايت په خپلو ركوع كښې وګرځوئ (سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيم پكښې ووايـاست). او چې كله ﴿ سَبِّحِ ٱسْمَ رَبِّكَ ٱلْأَعْلَى ﴾ [الأعلى:۱] نازل شو نو نبي كريم ﷺ أمر وكړ چې چې دا په خپله سجوده كښې وګرځوئ ("سُبْحَانَ رَبِّيَ الأَعْلَى" پكښې ووایاست).

ب: نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې: «كَلِمَتَانِ حَبِيبَتَانِ إِلَى الرَّحْمَنِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ ثَقِيلَتَانِ فِي الْمِيزَانِ سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيمِ»[4] يعني دوه كلمې دي چې ډېر مهربان الله ﷻ ته محبوبې دي، په ژبه باندې دواړه سپكې (اسانې) دي او (د قيامت په ورځ) په تله كښې درنې دي، هغه دا چې: "سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ، سُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيم".

د "الْوَاقِعَة" سورت ترجمه او تفسير په پښتو ژبه د الله ﷻ په توفيق ختم شو.

اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الَّذِينَ رَضِيتَ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْكَ.

۱۴۲۴/۱۲/۲ هـ ق - ۱۳۸۲/۱۱/۳ هـ ش.

---

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۶ ص۴۱۳
(۲) التفسير الكبير ج۲۹ ص۲۰۴؛ تفسير القرطبي ج۱۷ ص۲۳۴؛ المحرر الوجيز ج۱۵ ص۳۹۴
(۳) سنن ابن ماجه ص۶۳
(۴) صحيح البخاري ج۲ ص۱۱۲۹

الحدید (۵۷)

سریزه

۱ـ د دې سورت "اَلْحَدِیْد" نوم دی او دا نوم ورته د همدې سورت د [۲۵] ایت څخه اخستلی شوی دی، نو په همدغه نامه سره د نورو سورتونو څخه جدا کړی شوی دی.

۲ـ د دې سورت د ایتونو او کلماتو او هم د حروفو شمېر په لاندې ډول دی(۱):

الف: ټول ایتونه یې نهه ویشت (۲۹) دي.

ب: ټول کلمات یې پنځه سوه او څلور څلوېښتو (۵۴۴) ته رسېږي.

ج: ټول حرفونه یې دوه زره څلور سوه او شپږ اویا (۲۴۷۶) دي.

۳ـ که څه هم د دې سورت په مدنیتوب کښې څه اختلاف شته مگر د جمهورو مفسرینو کرامو په نزد دا سورت مدني سورت دی او د هجرت څخه وروسته نازل شوی دی(۲).

د دې سورت محتویات

۴ـ هیڅوک د سورتونو محتویات د تحدید په توگه نه شي ښودلی، خو مونږ د دې سورت د محتویاتو لاندې مثالونو ته اشاره کوو:

الف: په لومړنیو ایتونو کښې یې الله ﷻ تقریبًا د خپلو شلو صفاتو اجمالي بیان نازل کړی دی.

ب: په دې سورت کښې په سبیل الله مالي او ځاني جهادونو باندې زیات ترغیب نازل شوی دی.

لنډه دا چې په هغه سورت کښې د قیامت د ورځې په بیان باندې ټینگار وه او په دې سورت کښې همدغې ورځې ته په تیاري نیولو باندې ډېر زور اچولی کېږي چې د تیاري نیولو ډېره مهمه لاره یې جهاد دی، برابره خبره ده چې په مالونو سره وي او که په نفسونو سره، نو د همدغه تناسب د کبله دا سورت د هغه سورت په تعقیب ایښودلی شوی دی، والله ﷻ اعلم.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ۝١ لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ

وَٱلْأَرْضِ ۖ يُحْيِۦ وَيُمِيتُ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝٢ هُوَ ٱلْأَوَّلُ وَٱلْـَٔاخِرُ وَٱلظَّٰهِرُ

وَٱلْبَاطِنُ ۖ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝٣ هُوَ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ

ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ۚ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي ٱلْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنزِلُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ وَمَا

يَعْرُجُ فِيهَا ۖ وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ ۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝٤ لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ

(۱) تفسیر الخازن ج۶ ص۱۷۱

(۲) روح المعاني ج۱۷ ص۱۶۴؛ تفسیر القاسمي ج۱۶ ص۳۰

وَٱلۡأَرۡضِۚ وَإِلَى ٱللَّهِ تُرۡجَعُ ٱلۡأُمُورُ ۝٥ يُولِجُ ٱلَّيۡلَ فِي ٱلنَّهَارِ وَيُولِجُ ٱلنَّهَارَ فِي ٱلَّيۡلِۚ وَهُوَ عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ۝٦ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] خاص الله ﷻ ته هغه مخلوقات د پاکۍ نسبت کوي کوم چې په اسمانونو او ځمکو کښې موجود دي، او همدی ﷻ د کلکې ارادې (او) د حکمت څښتن دی.

[۲] خاص الله ﷻ ته د اسمانونو او ځمکو واکداري (ثابته) ده، ژوندي کول کوي او مړه کول کوي، او همدی ﷻ په هر شي باندې د ښه قدرت خاوند دی.

[۳] الله ﷻ (د ټولو موجوداتو څخه) اول دی (چې ازلي دی او ابتداء نه لري)، او (هم د ټولو څخه) اخر دی (چې ابدي دی او انتهاء نه لري)، او (د وجود په لحاظ په دلایلو سره) پوره څرګند دی او (د اقدس ذات په لحاظ بالکل) پټ دی (چې هيڅوک ورباندې علم نه لري)، او (بالآخره) الله ﷻ په هر شي باندې د قدرت درلودونکی دی.

[۴] الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې اسمانونه او ځمکې يې په شپږو ورځو کښې پيدا کړي دي بيا يې په عرش (العظيم) باندې (د خپل شان سره مناسبه) استواء کړې ده.

الله ﷻ په هغه ټولو شيانو باندې پوهېږي کوم چې په ځمکه کښې ننوځي او په هغو شيانو باندې هم کوم چې د ځمکې څخه وځي، او په هغو شيانو باندې هم کوم چې د اسمان څخه راښکته کېږي او په هغو شيانو باندې هم کوم چې پکښې پورته کېږي.

او په هر ځای کښې چې تاسو یاست (په علم او قدرت سره) الله ﷻ تاسو سره دی.

او الله ﷻ په هغه شي سره ښه پوره ليدونکی (بينا) دی کوم چې تاسو يې کوئ.

[۵] خاص الله ﷻ ته د اسمانونو او ځمکو واکداري (پاچاهي) ده، او خاص الله ﷻ ته ټول کارونه ورګرځولی کېږي (بوازې همدی ﷻ به پکښې فيصله کوي).

[۶] الله ﷻ شپه په ورځ کښې ننباسي او ورځ په شپه کښې ننباسي (چې څه برخې يې سره تبادله کوي)، او الله ﷻ په هغو (حالاتو باندې) پوه دی کوم چې د سينو خاوندان دي (او په زړونو کښې تېرېږي راتېرېږي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

وړاندېنۍ سورت (الْوَاقِعَة) په تسبيح باندې ختم شوی وه چې ای پيغمبره د خپل رب ﷻ تسبيحات وايه، او په دې ايتونو کښې د همدغه ارشاد وجې ته اشاره شوې ده چې حاصل يې داسې راځېږي چې:

ای پيغمبره! د "بسم الله الرحمن الرحيم" د ويلو څخه وروسته په خپل أمت باندې د خپل رب ﷻ د عالي صفاتو څه برخه قرائت کړه هغه دا چې:

۱_ هغه ټول مخلوقات د الله ﷻ تسبيحات وايي او پاکي ورته نسبتوي کوم چې په اسمانونو او ځمکو کښې موجوديت لري، حتی کفار هم بلا اختياره ورته د پاکۍ نسبت کوونکي دي خو يوازې د هغو تسبيحاتو ويوونکي نه دي په کومو باندې چې مکلفيت لري نو ځکه ورسره په عبادت کښې په شرک باندې معتقد دي.

۲_ الله ﷻ د کلکې ارادې خاوند دی نو هيڅ شی يې د ارادې په وړاندې ځند نه شي واقع کېدلی، خو د دې سره-سره د حکمت څښتن هم دی چې هر کار يې د حکمت په بنياد صورت نيسي.

۳_ فقط په الله ﷻ پورې د اسمانونو او ځمکو واکدارۍ اختصاص لري چې د همده ﷻ څخه په غير پکښې هيڅوک تصرف نه شي کولی، نو ايجاد او اعدام هم همده ﷻ پورې مختص دی.

۴_ ژوندي کول او مړه کول يوازې د همده ﷻ په اختيار کښې دي او بس، چې د قيامت تر ورځې پورې همدغه سلسله په مخلوقاتو کښې جاري ساتي، بلکې همدی ﷻ په هر شي باندې د کامل قدرت خاوند دی.

۵_ الله ﷻ د ټولو موجوداتو څخه اول دی چې ازلي دی، او همدارنګه د ټولو موجوداتو څخه اخر دی چې زوال ورباندې نه ورځي او ابدي دی.

۶_ الله ﷻ پوره څرګند دی چې ټول مخلوقات يې په موجوديت باندې دلالت کوي، او د ټولو مخلوقاتو څخه پټ دی چې د هيچا د عقل لاندې نه راځي او هيڅوک ورباندې علمي احاطه نه شي کولی، بلکې مخلوقات يې فقط د صفاتو په هغې اندازې باندې پېژاندلی شي کومه چې ورته همده ﷻ ښودلې ده او بس. خو د دې سره-سره الله ﷻ په هر شي باندې پوه دی. يا په بل عبارت: الله ﷻ د مخلوقاتو څخه پټ دی خو مخلوقات د ده ﷻ څخه پټ نه دي او ټول ورته معلوم دي.

۷_ الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې ټول اسمانونه او ځمکې يې په شپږو ورځو کښې پيدا کړي دي چې همداسې يې ورته اراده شوې وه، او بيا يې په عرش العظيم باندې إستواء وکړه، څنګه چې ورسره مناسبه وه او څنګه چې ورسره مناسبه ده.

۸_ الله ﷻ په هغو ټولو مخلوقاتو باندې پوهېږي کوم چې روزمره په ځمکه کښې ننوځي او په هغو ټولو مخلوقاتو باندې هم پوهېدونکی دی کوم چې د ځمکې څخه په دوامداره توګه راوځي، د همده ﷻ څخه په غير بل هيڅوک دغسې شامل علم نه لري.

۹_ همدارنګه الله ﷻ په هغو ټولو شيانو باندې پوهېږي کوم چې روزمره د اسمان څخه راښکته کېږي او په هغو باندې هم د پوهې درلودونکی دی کوم چې اسمان ته ور اوچتېږي او کوم چې په اسمانونو کښې د يوه اسمان څخه بل اسمان ته پورته کېږي.

۱۰_ الله ﷻ په عرش العظيم باندې د خپل اقدس ذات سره مناسبه إستواء کړې ده، خو د دې سره-سره تاسو چې په هر ځای کښې ياست الله ﷻ د علم او قدرت په ملحوظ درسره دی چې نه ترې پټېدلی شئ او نه يې د قدرت څخه وتلی شئ؛ نو په همدې بنياد الله ﷻ د هغو ټولو کارونو ليدونکی دی کومو ته چې تاسو عملي بڼه ورکوئ او هغه ټول ګوري.

۱۱ـ د اسمانونو او ځمکو ټوله واکداري الله ﷻ پورې اختصاص لري او بل هيڅوک پکښې واکداري نه شي کولی، نو د همدې کبله ټول کارونه او ټول شيان خاص الله ﷻ ته ورګرځولی کېږي چې د خپلې ارادې مطابقې فيصلې ته پکښې صورت ورکړي.

۱۲ـ د الله ﷻ د کاملې واکدارۍ يو مثال دا دی چې همدی ﷻ شپه په ورځ کښې ننباسي او ورځ په شپه کښې. شپه په ورځې باندې اوږدوي او ورځ په شپې باندې او همدارنګه د ورځې په تعقيب شپه چلوي او د شپې په تعقيب ورځ.

۱۳ـ په دې ټولو باندې علاوه، الله ﷻ په هغو حالاتو باندې هم پوه دی کوم چې سينو پورې ارتباط لري او د خلکو په زړونو کښې تېرېږي راتېرېږي.

توضيحات

۱ـ د دې ايتونو ځينې اړونده وضاحتونه وړاندې تېر شوي دي ـ والحمد لله ﷻ ـ چې بيا توضيح کولو ته يې څه اړتيا نه ګورو. هغه دا چې

الف هر شی د حال په ژبه او هم د قال په ژبه د الله ﷻ تسبيح وايي، د [الإسراء ٤٤] ايت لاندې

ب په ﴿ لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ﴾ کښې د ﴿ مُلْكُ ﴾ کلمه د [آل عمران ٢٦] ايت لاندې

ج په ﴿ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ﴾ کښې د ﴿ ٱسْتَوَىٰ ﴾ کلمه د [الأعراف ٥٤] ايت لاندې

د الله ﷻ څلور نومونه

۲ـ د الله ﷻ کومو څلورو نومونو ته چې په ﴿ هُوَ ٱلْأَوَّلُ وَٱلْءَاخِرُ وَٱلظَّٰهِرُ وَٱلْبَاطِنُ ﴾ کښې اشاره شوې ده، د هغو څلور واړو په هکله نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې فرمايلي دي چې «اَللّٰهُمَّ اَنْتَ الْأَوَّلُ فَلَيْسَ قَبْلَكَ شَيْءٌ وَاَنْتَ الْآخِرُ فَلَيْسَ بَعْدَكَ شَيْءٌ وَاَنْتَ الظَّاهِرُ فَلَيْسَ فَوْقَكَ شَيْءٌ وَاَنْتَ الْبَاطِنُ فَلَيْسَ دُوْنَكَ شَيْءٌ»[1]

دغه حديث شريف ځينو مفسرينو کرامو[2] معنی کړی دی چې د همدغې معنی په مطابق يې مونږ په لاندې ډول خلاصه ليکو

الف "الْأَوَّلُ" يعنې الله ﷻ ازلي دی چې مخکښې ترې هيڅ شی نشته بلکې ابتداء نه لري

ب "الْآخِرُ" يعنې الله ﷻ ابدي دی چې وجود يې انتهاء نه لري او تل باقي دی، د ده ﷻ څخه په غير نور ټول موجودات فاني دي او په ټاکلي وخت باندې انتهاء مومي

ج "الظَّاهِرُ" يعنې الله ﷻ پوره ښکاره دی چې په ښکاره والي کښې د ده ﷻ څخه هيڅ شی اوچت نشته، او دا ځکه چې د ده ﷻ په وجود باندې هر يو مخلوق دلالت کوي، نو د موجوديت دلايل يې تر ښه ور لاندې نه شي راتلای.

---

(۱) صحيح مسلم ج۲ ص۳۴۸

(۲) روح المعاني ج۲۷ ص۱۶۶

د: "اَلْبَاطِنُ" يعني الله ﷻ د اقدس ذات په لحاظ پټ دی چې په پټوالي کښې د ده ﷻ څخه په غير بل هيڅ شی د هر پټ نشته، او دا څکه چې د هر شي په حقيقت او ذات باندې همدی ﷻ علم لري خو د ده ﷻ په اقدس ذات باندې هيڅ شی او هيڅوک علم نه لري. يا په بل عبارت: د هر شي په ذات باندې پوهېدل ممکن دي او د الله ﷻ په اقدس ذات باندې پوهېدل امکان نه لري.

سوال جواب

٣_ که څوک وايي چې: په ﴿ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ﴾ کښې دېته اشاره ده چې الله ﷻ د خپل عالي شان مطابق په عرش عظيم باندې استواء کړې ده، حال دا چې په عين ايت کښې د ﴿ وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ ﴾ جمله دلالت کوي چې ای بنده ګانو! الله ﷻ تاسو سره دی او تاسو سره معيت لري، تاسو چې هر چرته ياست. نو پوښتنه دا ده چې ايا په دې مقام کښې د ايت اول د اخره سره مناقض نه دی؟

مونږ وايو چې: دغه جمله ټولو سلفو صالحينو _چې په سر کښې يې عبد الله بن عباس رضي الله عنهما واقع دی_ په علم او پوهې سره معنی کړې ده"[1]. نو حاصل يې داسې راځېږي چې: الله ﷻ د خپل اقدس ذات په اعتبار د خپل شان په مطابق په عرش عظيم باندې استواء کړې ده او د علم په اعتبار سره د ټولو مخلوقاتو سره معيت لري او ورسره دی او هيڅکله ترې نه جدا کېږي، چې د ټولو مخلوقاتو د جملې څخه ذکر شوي مخاطبين بنيادمان هم دي.

﴿ ءَامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَأَنفِقُوا۟ مِمَّا جَعَلَكُم مُّسْتَخْلَفِينَ فِيهِ ۖ فَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مِنكُمْ وَأَنفَقُوا۟ لَهُمْ أَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٧﴾ وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ ۙ وَٱلرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ لِتُؤْمِنُوا۟ بِرَبِّكُمْ وَقَدْ أَخَذَ مِيثَٰقَكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٨﴾ هُوَ ٱلَّذِى يُنَزِّلُ عَلَىٰ عَبْدِهِۦٓ ءَايَٰتٍۭ بَيِّنَٰتٍ لِّيُخْرِجَكُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ ۚ وَإِنَّ ٱللَّهَ بِكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٩﴾ وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنفِقُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَلِلَّهِ مِيرَٰثُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ لَا يَسْتَوِى مِنكُم مَّنْ أَنفَقَ مِن قَبْلِ ٱلْفَتْحِ وَقَٰتَلَ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِّنَ ٱلَّذِينَ أَنفَقُوا۟ مِنۢ بَعْدُ وَقَٰتَلُوا۟ ۚ وَكُلًّا وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلْحُسْنَىٰ ۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٠﴾ مَّن ذَا ٱلَّذِى يُقْرِضُ ٱللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَٰعِفَهُۥ لَهُۥ وَلَهُۥٓ أَجْرٌ كَرِيمٌ ﴿١١﴾ ﴾

[٧] (ای خلکو!) په الله ﷻ او د ده ﷻ په پيغمبر ﷺ ايمان راوړئ (او يا ايمان ته پرې ادامه ورکړئ)،

(١) تفسير القاسمي ج١٦ ص٣٥؛ الدر المنثور ج٨ ص٤٩؛ البحر المحيط ج١٠ ص١٠١

او د هغو مالونو څخه څه برخه (د الله ﷻ په لاره کښې) مصرفه کړئ په کومو کښې چې الله ﷻ تاسو (د نورو خلکو) خلیفه ګان ګرځولي یاست.

نو هغه کسان کوم چې ستاسو د جملې څخه ایمان راوړي (یا ایمان ته ادامه ورکړي) او (د الله ﷻ په لاره کښې د خپلو مالونو څه برخه هم) خرڅه کړي، نو دوی لره (د الله ﷻ په وړاندې) ډیر لوی اجر (او ثواب) دی.

[۸] او (ای خلکو!) تاسو لره څه دي چې په الله ﷻ باندې (په توحید سره) ایمان نه راوړئ حال دا چې پیغمبر ﷺ (پخپله) تاسو د دېته بلي چې په خپل رب ﷻ باندې ایمان راوړئ، او حال دا چې الله ﷻ ستاسو څخه کلکه وعده (او عهد) هم اخستې دی (چې قرآن کریم یې درنازل کړی دی او افاقي او انفسي دلایل یې درته اقامه کړي دي)؟

(نو) که تاسو ایمان درلودونکي یاست (خپل ایمان ته ادامه ورکړئ او که ایمان راوړلو ته اراده لرئ نو ایمان راوړئ، ډیل مه کوئ).

[۹] الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې په خپل بنده باندې یې د دې دپاره څرګند دلایل نازلوي ترڅو تاسو (د کفر) د تیارو څخه (د اسلام) رڼا ته راوباسي. او یقیناً الله ﷻ په تاسو باندې هرومرو زښت ډیر نرمي کوونکی ډیر مهربان دی.

[۱۰] او تاسو لره څه دي چې د الله ﷻ په لاره کښې مال نه خرڅوئ حال دا دی چې خاص الله ﷻ لره د اسمانو او ځمکو میراث دی (ټول همده ﷻ ته پاتې کېدونکي دي او تاسو مړه کېدونکي یاست، حال دا چې):

ستاسو څخه هغه څوک یو برابر نه دی کومو چې د فتحې څخه مخکښې مال نفقه کړی وي او جهاد یې کړی وي، (البته د هغه چا سره چې دغه دوه کارونه یې نه وي کړي).

دغه کسان (چې ذکر شوي دوه کارونه یې کړي وي) د درجې د حیثه د هغو کسانو څخه ډیر لوی (لوړ) دي کومو چې د فتحې څخه وروسته مالي نفقه کړي وي او جهاد یې کړی وي.

او (دغو دواړو) د هرې یوې ډلې سره الله ﷻ د ښایسته حالت (جنت) وعده کړې ده.

او الله ﷻ په هغه کړو وړو خبردار دی کوم چې تاسو یې عملي کوئ.

[۱۱] هغه څوک دی (البته) هغه کس چې الله ﷻ ته حسنه قرض ورکوي (په ډیر اخلاص سره خپل مال في سبیل الله نفقه کوي)، نو چې الله ﷻ ورته همدا قرض غبرګ (چندونه) ورکړي؟ حال دا چې همدغه کس ته (د الله ﷻ په نزد په اخرت کښې) باکرامته اجر دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې په توحید، علم او قدرت باندې متعددو دلایلو ته اشاره شوې ده، په دې ایتونو کښې د همدغو دلایلو په رڼا کښې په ایمان او انفاق باندې ارشاد نازل شوی دی چې حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! د دلایلو د قرائت څخه وروسته اوس په خپل اُمت باندې د خپل رب ﷻ د پلوه څه ارشادات قرائت کړه هغه دا چې:

۱_ای خلکو! تاسو د خپل رب ﷻ لاندې ارشاد عملي کړئ:

تاسو په پوره اخلاص سره په الله ﷻ او د ده ﷺ په پیغمبر باندې ایمان راوړئ او یا وړباندې موجوده ایمان ته ادامه ورکړئ. او هم تاسو د خپلو هغو مالونو څه برخه د الله ﷻ په لاره مصرفه او خرڅه کړئ په کومو کښې چې الله ﷻ تاسو د نورو خلیفه ګان ټاکلي یاست چې د هغوی د مرګ څخه وروسته بې تاسو د هغوی په ځای کښېنولي یاست، او داسې وخت هم راتلونکی دی چې ستاسو په ځای به نور خلیفه ګان کښېنوي.

نو ستاسو د جملې څخه چې کوم کسان ایمان راوړي او یا ایمان ته په اخلاص سره ادامه ورکړي او هم د خپلو مالونو څخه د الله ﷻ په لاره کښې څه برخه خرڅه کړي، نو دغو کسانو ته په دنیا او اخرت کښې د الله ﷻ په نزد ډېر لوی اجر ټاکلی شوی دی.

۲_ای خلکو! تاسو لره څه دي او تاسو ته څه مانع دی چې په الله ﷻ باندې ایمان نه راوړئ او یا ایمان ته په اخلاص سره ادامه نه ورکوئ؟ حال دا چې:

الف: په تاسو کښې د الله ﷻ پیغمبر موجود دی او خوارق بې روزمره ستاسو د نظره تېرېږي، نو همدغه پیغمبر ﷺ تاسو ته بلنه درکوي چې په بل چا باندې نه بلکې په خپل رب ﷻ باندې ایمان راوړئ او ذکر شوي دلایل په نظر کښې وساتئ چې په ایمان راوړلو کښې درسره کومک وکړي.

ب: په دې باندې علاوه الله ﷻ ستاسو څخه په عالم الذر کښې د ایمان راوړلو وعده هم اخستې ده او په خپل توحید باندې یې درته بې شمېره عقلي دلایل هم قائم کړي دي.

ج: که چرته تاسو ایمان راوړونکي یاست همدا مو د ایمان راوړلو ډېر ښه مساعد وخت دی چې عقلي او نقلي دواړه ډوله دلایل درته واورولی شوه.

۳_الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې په خپل بنده (محمد ﷺ) باندې یې څرګند او واضحه عقلي او نقلي دلایل د دې دپاره نازل کړي دي ترڅو تاسو د کفر د تیارو څخه د اسلام رڼا ته راوباسي او یا مو د اسلام په رڼا کښې د کفر د تیارو څخه ویستلی شوي وساتي.

او دا ځکه چې الله ﷻ په تاسو باندې ډېر نرمي کوونکي او ډېر مهربان دی، نو تاسو ته په کار دي چې د همدغې نرمۍ او مهربانۍ څخه ګټه پورته کړئ او ناشکري خپله نه کړئ.

۴_ای خلکو! تاسو لره څه دي چې د الله ﷻ په لاره کښې خپل مالونه نه انفاق (خرڅ) کوئ؟ ایا تاسو داربېږئ چې الله ﷻ به عوضونه درنه کړي؟ حال دا چې:

الف: الله ﷻ پورې د اسمانونو او ځمکو میراث اختصاص لري، چې ټول خلک به مړه شي او هیڅ مجازي خاوند به ونه لري، حتی تاسو به هم ژوندي پاتې نه شئ او نه به خپل مالونه قبرونو ته نقل کړئ.

ب: حال دا چې د مال انفاق ته اوس اشد ضرورت دی او د هرخومره زیات ضرورت په حال کښې

چې مال انفاق کړی شي هومره زيات اجر او ثواب لري.

د همدې کبله ستاسو د جملې څخه هغه څوک کوم چې د فتحې څخه وړاندې يې انفاق کړی دی او هم يې جهاد کړی دی د هغه چا سره يو برابر نه دی کوم چې د فتحې څخه وړاندې يې نه انفاق کړی دی او نه يې په جهاد کښې برخه اخستې ده. بلکې همدغه د خپلو مالونو انفاق کوونکي او جهاد کوونکي د درجو د حيثه د هغو کسانو څخه ډېر لوی دی کومو چې د فتحې څخه وروسته انفاق کړی دی او هم يې په جهاد کښې برخه اخستې ده.

۵ـ هو! هغو او دغو دواړو ډلو ته الله ﷻ د درجو په تفاوت سره د ډېر ښايسته حالت وعده ورکوې او دا څکه چې الله ﷻ د هغو ټولو کړو وړو په کيفياتو باندې ښه خبردار دی کومو ته چې تاسو عملي بڼه ورکوئ، نو د همدغو کيفياتو په معيار تاسو ته اجرونه او ثوابونه درکوي.

۶ـ ای خلکو! هغه کس څوک دی څومره هوښيار دی کوم چې بل چا ته نه بلکې الله ﷻ ته حسنه قرض ورکوي او په اخلاص سره انفاق او نور طاعتونه کوي؟ نو ايا دغسې کس شته چې الله ﷻ ته حسنه قرض ورکړي ترڅو ورته همدغه قرض د کم په لحاظ په غبرګه توګه ببرته ور اداء کړي؟ په دې باندې علاوه د همدغه کس دپاره د الله ﷻ په نزد د کيف په لحاظ هم د کرامت څخه ډک اجر شته دی، چې د قيامت په ورځ به يې ورباندې سترګې خوږې شي.

توضيحات

۱ـ که څوک وايي چې په ﴿ءَامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ﴾ الآيات- کښې د څينو ارشاداتو خطاب مومنانو ته مناسب نه برېښي، لکه ﴿ءَامِنُوا﴾ څکه چې د حاصل تحصيل راځي، او څينې نور کفارو ته تناسب نه لري لکه ﴿لَا يَسْتَوِي مِنكُم﴾ څکه چې کفارو خو نه د فتحې څخه وړاندې في سبيل الله انفاق کړی دی او نه وروسته. نو پوښتنه دا ده چې په دغو ايتونو کښې کومې ډلې ته خطاب متوجه دی، کفارو ته که مومنانو ته؟

مونږ وايو چې دلته خلکو ته خطاب متوجه دی چې کفارو او مومنانو (دواړو ډلو) ته شموليت لري[۱]، نو د توزيع په توګه هرڅوک په هغه ارشاد سره مخاطب ګرځولی کېږي کوم چې ورسره مناسب وي. د دغه طرز بيان يو نظير د بنيادمانو په کلام کښې دا دی چې څوک يوه غټه ډله په متعددو احکامو سره مخاطبه وګرځوي چې غلامه کوئ، سود مه خورئ، مومن مه وژنئ، لمونځونه مه قضاء کوئ، زکاتونه ورکوئ، د حج فريضه اداء کوئ او داسې نور، چې هر چا ته د خپل حال سره مناسب حکم متوجه کېږي.

د استخلاف تفسير

۲ـ په ﴿مِمَّا جَعَلَكُم مُّسْتَخْلَفِينَ فِيهِ﴾ کښې د ﴿مُّسْتَخْلَفِينَ﴾ کلمه د استخلاف څخه اشتقاقه

---

(۱) روح المعاني ج۲۷ ص۱۷۰

شوې ده چې نبي کريم ﷺ په يوه حديث کښې ډېره ښه تفسيره کړې ده هغه دا چې:

«يَقُولُ ابْنُ آدَمَ مَالِي مَالِي. وَهَلْ لَكَ يَا ابْنَ آدَمَ مِنْ مَالِكَ إِلَّا مَا أَكَلْتَ فَأَفْنَيْتَ أَوْ لَبِسْتَ فَأَبْلَيْتَ أَوْ تَصَدَّقْتَ فَأَمْضَيْتَ»[1] يعنې بنيادم وايي چې زما مال، زما مال. حال دا چې اى بنيادمه! ايا تالره د خپل مال څخه شته (بلکې نشته) مګر هغه مال چې تا خوړلى وي نو فاني کړي دې وي، يا دې اغوستى وي نو زوړ کړى دې وي، يا دې خيرات کړى وي نو وړاندې (آخرت ته) دې استولى وي؟.

يا په بل عبارت: د دغو درېواړو ډولونو څخه په غير نور مال ستا وارثانو ته پاتې دي، هغوى پکښې ستا خليفه ګان دي لکه چې ته پکښې د نورو مړو شوو خلکو خليفه وې.

نو که ستا وارثان پکښې شرعي تصرف وکړي نو اجرونه به مونده کړي او ته به بې برخې تېر شوى يې، او که غير شرعي تصرف پکښې وکړي نو تا به په فسق او عصيان کښې د هغوى سره تعاون کړى وي، او د غلو سره به دې د جوال خوله نيولې وي.

سوال جواب

٣ـ که څوک وايي چې په ﴿ وَقَدْ أَخَذَ مِيثَٰقَكُمْ ﴾ کښې د "ميثاق" په کلمې سره کوم ميثاق او عهد ته اشاره ده؟.

مونږ وايو چې دغه ميثاق مفسرينو کرامو په متعددو معناوو سره تفسير کړى دى[2]. لاندې مثالونه يې ولولئ:

الف: دلته هغه ميثاق مراد دى کوم چې صحابه وو کرامو ﷺ په ايمان راوړلو سره کړى وه او يا يې د قيامت تر ورځې پورې مؤمنان په ايمان راوړلو سره کوي، چې ايمان راوړل يو ډول عهد او ميثاق دى.

ب: دلته هغه ميثاق او عهد مطلب دى کوم چې په عالم الذر کښې د ټولو بنيادمانو څخه اخستلى شوى وه، چې بشپړ بيان يې د الله ﷻ په توفيق د [الأعراف:١٧٢] ايت لاندې تېر شوي دي.

ج: دلته د عهد او ميثاق څخه قرآني (سمعي) او عقلي دلايل اراده کېږي، چې د قرآن کريم اعجاز او د مخلوقاتو موجوديت د الله ﷻ په توحيد او د نبي کريم ﷺ په نبوت باندې دلالت کوي.

زمونږ په فکر ـ والله ﷻ اعلم ـ دغه د "ميثاق" کلمه به د "ما يطلق عليه الميثاق" په ملحوظ ذکرو شوو درېواړو ډولونو ته په مؤمنانو او کفارو باندې د توزيع په توګه شامله وي او ټولو ذکرو شوو ميثاقونو ته به شموليت ولري.

دلته کومه فتحه مراده ده؟

٤ـ په ﴿ لَا يَسْتَوِي مِنكُم مَّنْ أَنفَقَ مِن قَبْلِ ٱلْفَتْحِ وَقَٰتَلَ ﴾ کښې د ﴿ ٱلْفَتْحِ ﴾ د کلمې د مصداق

(١) صحيح مسلم ج٢ ص٤٠٧
(٢) تفسير ابن کثير ج٤ ص٣٠٥؛ تفسير الکشاف ج٤ ص٤٧٣

په هکله مفسرین کرام په دوه وو ډلو ویشلی شوي دي[۱]:

الف: خیني وایي چې دغه کلمه دلته د حدیبیې د صلحې څخه عبارت ده چې الله ﷻ همدغه صلحه په [الفتح:۱] ایت کښې په همدې نامه یاده کړې ده.

ب: خو د جمهورو علماوو کرامو په نزد دغه کلمه ﴿ٱلْفَتْحِ﴾ په دې مقام کښې د مکې معظمې د فتحې معنی ورکوي د کومې ذکر چې په "النصر" سورت کښې په صراحت سره نازل شوی دی، د کومې په تحقق سره چې خلک په ډلېیزه توګه په اسلام کښې داخل شوه، او دا څکه چې په یو حدیث کښې راغلي دي چې: «وَكَانَتِ الْعَرَبُ تَلَوَّمُ بِإِسْلَامِهِمُ الْفَتْحَ فَيَقُولُونَ اتْرُكُوهُ وَقَوْمَهُ فَإِنَّهُ إِنْ ظَهَرَ عَلَيْهِمْ فَهُوَ نَبِيٌّ صَادِقٌ فَلَمَّا كَانَتْ وَقْعَةُ أَهْلِ الْفَتْحِ بَادَرَ كُلُّ قَوْمٍ بِإِسْلَامِهِمْ»[۲] یعنې او عرب وه چې خپل مسلمانېدل یې د مکې معظمې ته منتظر کړي وه، نو دوی به ویلې چې محمد ﷺ د خپل قوم سره پرېږدئ (چې ورسره وجنګېږي) نو که نوموړی یقیناً په خپل قوم باندې غالب شو نو دا صادق پیغمبر دی. نو کله چې مکه معظمه فتحه شوه (او نبي کریم ﷺ په خپل قوم باندې غالب وګرځېد) نو د عربو هر یوه قوم په خپل اسلام باندې تونديي وکړه (چې ټول ډلې-ډلې په اسلام کښې داخل شوه).

تبصره

۵ـ څرنګه چې ذکر شوي دواړه نظرونه یو تربله سره څه منافات نه لري نو که د بدلیت په لحاظ دواړه اراده کړی شي بهتره به وي، چې حاصل به یې داسې راوخېژي:

هغه صحابه کرام ﷺ، کومو چې د حدیبیې د صلحې څخه وړاندې او یا د مکې معظمې د فتحې څخه وړاندې په مالونو او خانونو سره جهاد کړی دی، په هغو صحابه وو کرامو ﷺ باندې په درجې کښې اوچت دی کومو چې دغه دواړه کارونه د حدیبیې د صلحې او یا د مکې معظمې د فتحې څخه وروسته اجراء کړي دي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۶ـ که څوک وایي چې: په څه وجه د حدیبیې د صلحې او یا د مکې معظمې د فتحې څخه وړاندې په سر او مال سره جهاد کول د لوړ اجر سبب وګرځېدل؟

مونږ وایو چې: په هغو وختونو کښې په څه تفاوت سره د مجاهدینو مالي توان لږ وه او جهادي وسائل یې ډېر کمزوري وه حتی چې په خینو وختونو کښې به د دوی ډېر کسان تش لاس او خلعې سلاح په جهاد مشغول وه، او پوره څرګنده ده چې په دغسې حالت کښې په سر او مال سره جهاد کول د لوی اجر او د لویې درجې سبب جوړېږي. د ښه وضاحت دپاره لاندې احادیث ولولئ:

الف: یوه ورځ د نبي کریم ﷺ څخه پوښتنه وشوه چې ای د الله رسوله! کوم یو خیرات ډېر بهتر دی؟

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۳۰۶؛ البحر المحیط ج۱۰ ص۱۰۳؛ روح المعاني ج۲۷ ص۱۷۲

(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۶۱۶

نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې «جُهْدُ الْمُقِلِّ»[1] یعنې هغه صدقه (خیرات) ډیر بهتر دی کوم چې د لږ مالي سړي په وسه او طاقت اداء کړی شي (چې په تنګ لاسي کښې خیرات ورکړي).

ب: یو خل نبي کریم ﷺ وفرمایل چې «سَبَقَ دِرْهَمٌ مِائَةَ أَلْفِ دِرْهَمٍ» یعنې یو درهم (خیرات) په سل زره (یو لک) درهمو (په خیرات باندې) مخکښې دی.

صحابه کرامو ؓ پوښتنه وکړه چې دا څنګه؟ نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې «کَانَ لِرَجُلٍ دِرْهَمَانِ تَصَدَّقَ بِأَحَدِهِمَا وَانْطَلَقَ رَجُلٌ إِلَى عُرْضِ مَالِهِ فَأَخَذَ مِنْهُ مِائَةَ أَلْفِ دِرْهَمٍ فَتَصَدَّقَ بِهَا»[2] یو سړي ته فقط دوه درهمه وې (نو) یو درهم (نیم مال) خیرات کړې. او یو سړی د خپل بې حسابه مال څنګ ته لاړ شي نو سل زره درهمه ترې راواخلي نو خیرات یې کړي.

صحابه کرامو ؓ ته بشارت

۷ـ که څه هم صحابه کرام ؓ په خپلو منځو کښې د درجو د حیثه تفاوت لري. مګر د نورو مؤمنانو په نسبت په عمومي توګه ټول د عالي شان او لوړو درجو خاوندان دي. په همدې مطلب باندې په ﴿وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ﴾ سره صراحت نازل شوی دی.

یعنې د صحابه وو کرامو ؓ هرې یوې ډلې ته، برابره خبره ده چې د حدیبیې د صلحې یا د مکې معظمې د فتحې څخه وړاندې یې په سر او مال سره جهاد کړی وي او یا وروسته، الله ﷻ د ډیر ښایسته حالت او جنت وعده ورکړې ده چې هلته به یې ورته ډېر ښکلې ځاینې شي.

یو نحوي تحلیل

۸ـ په ﴿مَّن ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾ کښې د "مَنْ" کلمه مبتدا ده او د "ذَا" کلمه یې خبر ده. او د ﴿الَّذِي﴾ کلمه د خپلې صلې سره د "ذَا" دپاره عطف بیان یا بدل واقع شوې ده[3] یعنې هغه څوک دی (الیته) هغه چې الله ﷻ ته حسنه قرض ورکوي (او په اخلاص سره د الله ﷻ په لار کښې مال نفقه کوي)؟

﴿يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَىٰ نُورُهُم بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِم بُشْرَاكُمُ الْيَوْمَ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ⑫ يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِن نُّورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا فَضُرِبَ بَيْنَهُم بِسُورٍ لَّهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِن

(۱) سنن النسائي ج۱ ص۳۴۹
(۲) سنن النسائي ج۱ ص۳۵۰
(۳) روح المعاني ج۲ ص۱۶۲

قِبَلِهِ ٱلْعَذَابُ ﴿١٣﴾ يُنَادُونَهُمْ أَلَمْ نَكُن مَّعَكُمْ قَالُوا۟ بَلَىٰ وَلَٰكِنَّكُمْ فَتَنتُمْ أَنفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ
وَٱرْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ ٱلْأَمَانِىُّ حَتَّىٰ جَآءَ أَمْرُ ٱللَّهِ وَغَرَّكُم بِٱللَّهِ ٱلْغَرُورُ ﴿١٤﴾ فَٱلْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ
مِنكُمْ فِدْيَةٌ وَلَا مِنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۚ مَأْوَىٰكُمُ ٱلنَّارُ ۖ هِىَ مَوْلَىٰكُمْ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٥﴾ ﴾

[۱۲] (ای پیغمبره!) هغه ورځ (یاده کړه) کله چې ته مؤمنان او مؤمناني ګورې چې رڼا یې په مخکښې او په ښي طرفو کښې یې خغلي (چې د رڼا مرکز به د دوی همدغه ښي طرفونه وي، دوی ته به ویل کېږي چې) نن ورځ ستاسو زیری (او بشارت) داسې جنتونه دي چې لاندې ترې ویالې بهېږي، حال دا چې تاسو به پکښې د همېشه دپاره اوسېدونکي یاست.

(ای پیغمبره!) دغه (جنتونو ته داخلېدل) همدا ډېره لویه کامیابي ده.

[۱۳] هغه ورځ (هم یاده کړه) چې منافقان او منافقاني هغو کسانو ته وایي کومو چې ایمان راوړی دی چې: تاسو مونږ ته څه انتظار وکړئ ترڅو مونږ ستاسو د نُور څخه څه رڼا واخلو (نو منافقانو ته به په جواب کښې) وویلی شي چې: تاسو خپلو شاګانو ته (بېرته) وګرځئ (دنیا ته لاړ شئ) نو (هلته) نور ولټوئ (زمونږ په نُور کښې ستاسو برخه نشته).

نو (په عین حال کښې) به د دوی (د دواړو ډلو) ترمنځ داسې دېوال (او پرده) ووهلی شي چې دروازه به ولري، (داسې دېوال چې) د هغه داخل به چې وي هلته به د الله ﷻ رحمت (جنت) وي او د هغه ظاهر (دباندې) به چې وي د همدې طرف څخه به د الله ﷻ عذاب (دوزخ) وي.

[۱۴] منافقان به (په دغه وخت کښې) مؤمنانو ته په لوړ اواز سره چیغې کړي چې: ایا مونږ تاسو سره (په دنیا کښې) یو ځای شتون نه درلود؟ (نو نن مو ولې مونږ په تیاره او عذاب کښې پرېښودلو)؟.

مؤمنان به (منافقانو ته) ووایي چې: ولې نه؟ (مونږ او تاسو په دنیا کښې یو ځای اوسېدلو)، مګر تاسو خپل ځانونه په فتنه (کفر) کښې اچولي وه او تاسو (د اسلام زوال ته) انتظار کولو، او تاسو (د اسلام په حقانیت کښې) شک کاوه او تاسو (دروغینو) ارزوګانو غولولي وئ (چې کفر به غلبه ومومي. بالآخره تاسو همدغې کړنلارې ته ادامه ورکړه) ترهغه چې د الله ﷻ امر راغی (او روحونه مو قبض کړی شوه)، او تاسو په الله ﷻ سره غولوونکي شیطان غولولي وئ.

[۱۵] نو نن ورځ نه ستاسو څخه فدیه اخستله کېږي (قبلېږي) او نه د هغو کسانو څخه چې (په څرګنده توګه) یې کفر غوره کړی دی.

ستاسو د اوسېدانې ځای اور (دوزخ) دی. همدا ستاسو کارساز (او ناصر) دی (بلکې تاسو کارساز او ناصر نه لرئ)، او دا (اور) د بېرته ورګرځېدلو ډېر بد ځای دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

وړاندېنی ایتونه په ﴿ أَجْرٌ كَرِيمٌ ﴾ باندې ختم شوي وه چې مؤمنانو ته به د قیامت په ورځ د

کرامت والا اجر ورکړی شي، او په دې ایتونو کښې د همدغه اجر یوه مثال ته اشاره شوې ده چې حاصل یې داسې راځېږي چې:

ای پیغمبره! په خپل اُمت باندې د قیامت د ورځې څه حالات قرائت کړه او ورته ووایه چې

۱ـ تاسو هغه ورځ درپه یاده کړئ چې په هغې کښې د مؤمنانو سره (نارینه وي او که ښځینه) لاندې چال چلند صورت نیسي:

الف: په دغې سخته ورځ کښې به د هغوی په وړاندې رڼا خځلې او مخه به یې ورته روښانه کړې وي، حال دا چې دوی ته به اعمالنامې په خپلو ښي لاسونو کښې ورکړی شوې وي او هم به یې د رڼا مرکز ښي لاسونه وي.

ب: په همدغې خطرناکې ورځ کښې به هغوی ته د ډاډ په توګه ویل کېږي چې: تاسو به داسې جنتونو سره زېری قبول کړئ چې د هغو د ونو لاندې څلور ډوله لښتې بهېږي. حال دا چې تاسو به هلته همېشه یاست.

۲ـ ای پیغمبره! دغه حالت چې دی همدا ډېر لوی بری او ډېر لوی د کرامت والا اجر دی.

۳ـ په خپل اُمت باندې د منافقانو (نارینه وي او که ښځینه) څه اُخروي حالت هم قرائت کړه ترڅو پکښې په مقایسوي توګه فکر وکړي هغه دا چې: کله چې مؤمنانو ته رڼا ورکړی شي او منافقان (نارینه وي او که ښځینه) په تیاره کښې پاتې شي نو د مؤمنانو سره به لاندې سوال جواب وکړي:

الف: منافقان به مؤمنان مخاطب کړي او ورته به ووایي چې: تاسو مونږ ته لږ څه انتظار وکړئ او لږ وخت راته تم شئ چې مونږ دروړسېږو او ستاسو سره ملګري شو چې ستاسو د رڼا څخه مونږ هم څه رڼا واخلو او په لاره باندې په تللو کښې ترې ګټه اوچته کړو، که نه نو مونږ خو په ډېره تکه توره شپه کښې پاتې شوو.

ب: د مؤمنانو د پلوه به هغوی ته جواب ورکړی شي چې: زمونږ د رڼا څخه نن ورځ تاسو استفاده نه شئ کولی، تاسو خپلو ځانونو ته خپله رڼا ولټوئ، هغه ځای ته بېرته ستانه شئ په کوم ځای کښې چې د رڼا وېش کېږي یا بېرته دنیا ته لاړ شئ او هلته د شریعت په مطابق چال چلند خپل کړئ ترڅو دلته رڼا درکړی شي.

۴ـ ای پیغمبره! په دغه وخت کښې به د مؤمنانو او منافقانو ترمنځ یوه پرده او دېوال ووهلی شي چې دروازه (ور) درلودونکی به وي. دا به داسې دېوال وي چې دننه به پکښې د الله ﷻ رحمت او جنتونه وي او دباندې خوا ته به یې د الله ﷻ عذابونه او مشقتونه وي. نو مؤمنان به د همدغې دروازې په ذریعه د دېوال داخل ته ورننوځي او د الله ﷻ په رحمت کښې به داخل شي او منافقان به بهر په عذابونو کښې پاتې شي.

۵ـ کله چې د مؤمنانو او منافقانو ترمنځ داسې پرده ودروله شي او د همېشه دپاره یوه ډله د بلې ډلې څخه جدا کړی شي، نو په دغه وخت کښې به دواړه ډلې سره لاندې سوال جواب وکړي:

الف: منافقان به په لوړ اواز سره مؤمنانو ته چیغې کړي چې: ای مؤمنانو! ایا مونږ په دنیا کښې

ستاسو سره یو ځای نه اوسېدلو؟ ایا زمونږ او ستاسو ترمنځ ګواندېتوب شتون نه درلود؟ نو مونږ د خپلو خانونو سره دلته هم ګواندیان وګرځوئ او په دغو عذابونو او تورو تیارو کښې مو مه پرېږدئ.

ب. مومنان به د منافقانو په جواب کښې ووایي چې: ولې نه، مونږ او تاسو په دنیا کښې ګواندیان وو او یو تربله سره څنګ په څنګ اوسېدلو، خو زمونږ او ستاسو په عقاندو او طرز العمل کښې ډېر زیات تفاوت موجود وه هغه دا چې:

اول: تاسو خپل خانونه په منافقت سره او د دنیاوي مالونو په محبت سره په فتنه کښې اچولي وه، او مونږ تري د خپل رب ﷻ په توفیق خپل خانونه ساتلي وه.

دوهم: تاسو ایمان راوړل هېر کړي وه ترڅو چې په کفر باندې مړه شوئ، او مونږ په حقه او اخلاص ایمان راوړی وه، تاسو مؤمنانو ته مشکلات غوښتل چې ورته پېښ شي او د منځه پکښې لاړ شي او مونږ ورته د خیر غوښتونکي وو.

دریم: تاسو د اسلام په دین کښې شک خپل کړی وه او مونږ درباندې باوري وو.

څلورم: تاسو دروغینو اُمیدونو غولولي وئ چې ډېر ژر به د اسلام دین منحل شي او د منځه به لاړ شي (د الله ﷻ وعدې درته دروغینې برېښېدلې) او مونږ د الله ﷻ په وعدو پوره باور درلود.

پنځم: تاسو خپلې ذکر شوې کړنلارې ته ترهغه ادامه ورکړه ترڅو چې تاسو ته د الله ﷻ امر ورسېداو به همدغې عقیدې باندې مړه شوئ.

شپږم: تاسو څکه دغه ذکره شوې کړنلاره د مرګ تر وخته پورې ټینګه کړې وه چې په الله ﷻ سره شیطان غولولي او دوکه کړي وئ چې الله ﷻ غفور او رحیم دی، او دې ته مو فکر نه کاوه چې الله ﷻ کفر او نفاق بالکل نه بښي.

اووم: ای منافقانو! نو نن ورځ نه ستاسو څخه فدیه اخستله کېږي چې د باطني کفر (منافقت) بدله ورکړئ او خپل خانونه د عذابه خلاص کړئ، او نه د څرګندو کفارو څخه فدیه اخستله کېږي (نن ورځ ستاسو او هغوی ترمنځ هیڅ فرق نشته).

اتم: ای منافقانو! نن ورځ د څرګندو کفارو په شمول ستاسو استوګنځای اور دی، همدا اور ستاسو تولو ناصر او مددګار دی او همدا اور ستاسو سره جوړېږي. یا په بل عبارت: که بالفرض کوم ناصر ولرئ نو هغه به همدغه اور وي چې د دغه اور څخه پرته تاسو بل اندیوال نه شئ درلودی.

نهم: دغه اور د ببرته ورګرځېدلو ډېر بد ځای دی چې تاسو ورته ورګرځېدلي یاست او هیڅکله به ترې نجات مونده نه کړئ.

توضیحات

۱ـ په ﴿يَسْعَىٰ نُورُهُم﴾ کښې چې کوم نور ته اشاره شوې ده دا به مؤمنانو ته د محشر په میدان کښې ورکړی شي، البته د اعمالو په تفاوت سره، چې چا ته به ډېره رڼا ورکړی شي او چا ته لږه[۱].

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۳۰۸

سوالونه او جوابونه

۲_ په دې مقام کښې باید لاندې وضاحتونه په ذهن کښې وساتل شي.

الف: که څوک وايي چې: د څه حکمت په بنياد الله ﷻ په ﴿ يَسْعَىٰ نُورُهُم بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَٰنِهِم ﴾ کښې د "نور" دپاره د مؤمنانو ښي طرفونه هم وټاکل حال دا چې په لاره باندې د تللو دپاره فقط وړاندېنی نور کفايت کوي، چې لاره ورباندې ليدله کېږي؟

مونږ وايو چې: د همدغې کلمې ﴿ بِأَيْمَٰنِهِم ﴾ په ارتباط علماوو کرامو متعدد اقوال کړي دي لاندې بيلګې يې ولولئ:

اول: دلته د "بِأَيْمَانِهِمْ" سره د "الصُّحُفُ" کلمه مقدره ده[۱]. يعني د مؤمنانو په وړاندې به رڼا ځغلي او په ښيو لاسونو کښې به يې اعمالنامې ورکړې شوې وي.

دوهم: دغه دواړه طرفونه (وړاندې او ښی طرف) د حصر په توګه نه دي نازل شوي چې اعتراض وارد شي بلکې دا د مثال په توګه نازل شوي دي[۲]. يعني د مؤمنانو څلورو خواوو ته به رڼا ځغلي.

درېم: د مؤمنانو د نور اصلي منبع به ښي طرفونه وي، نو د ﴿ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ ﴾ په کلماتو باندې د دې دپاره صراحت نازل شوی دی چې په همدغه طرف کښې تلونکي مؤمنان رڼا ته ډېر ضرورت لري[۳].

مونږ ته همدغه درېم قول بهتر برېښي چې د هغه حديث سره مشابهت لري په کوم کښې چې د دوه وو صحابه وو کرامو ﷺ د همساګانو څخه د دوه وو ډيوو جوړېدل روايت شوي دي، چې په توره شپه کښې د نبي کريم ﷺ د حضور څخه رخصت شوه او په همدغو ډيوو (رڼاګانو) سره خپلو-خپلو کورونو ته ورسېدل[۴]، او دا ځکه چې غالبًا همسا په ښي لاس کښې نيوله کېږي.

ب: که څوک وايي چې: ايا ذکره شوې رڼا همدې اخر الزمان أمت پورې اختصاص لري؟

مونږ وايو: څرنګه چې د ﴿ ٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ ﴾ کلمات مطلق نازل شوي دي نو ظاهره دا ده چې ذکر شوی نُور به ټولو مؤمنانو ته ورکړی شي، په هره زمانه کښې چې تېر شوي وي يا تېرېږي.

ج: که څوک وايي چې نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې فرمايلي دي چې: «وَأَعْرِفُهُمْ بِنُورِهِمْ يَسْعَى بَيْنَ أَيْدِيهِمْ»[۵] يعني زه به د قيامت په ورځ خپل أمتيان په دې هم پېژنم چې نُور (رڼا) به يې په مخکښې ځغلي. نو معلومه شوه چې نور أمتونه به ذکر شوی نُور (رڼا) نه لري؟

مونږ وايو چې: څه لرې نه ده چې د دې أمت رڼا به د نورو أمتونو څخه اضافه وي او يا به پخپله رڼا کښې څه امتياز شتون ولري چې د نورو أمتونو د رڼا څخه به پرې جدا کېږي.

---

(۱) تفسير الطبري ج۲۷ ص۲۲۳؛ تفسير ابي السعود ج۸ ص۲۰۷
(۲) المحرر الوجيز ج۱۵ ص۴۰۸
(۳) روح المعاني ج۲۷ ص۱۷۴
(۴) مسند احمد بن حنبل ج۳ ص۲۷۷
(۵) مسند احمد بن حنبل ج۸ ص۱۷۳

د. که څوک وايي چې نبي کريم ﷺ په يوه حديث کښې فرمايلي دي چې «إِنَّ أُمَّتِي يُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ غُرًّا مُحَجَّلِينَ مِنْ آثَارِ الْوُضُوءِ»[۱] يعني زما أمت به د قيامت په ورځ په داسې حال وبللی شي چې د اوداسه د اثارو د کبله به يې تندې او لاسونه او پښې تک سپين ځلېږي. نو پوښتنه دا ده چې ايا په دغه حديث کښې هماغه نور ته اشاره ده په کوم باندې چې په ايت کښې صراحت نازل شوی دی او که دا د هغه څخه علاوه بله رڼا ده؟

مونږ وايو -والله ﷻ اعلم- چې: دغه او هغه بېل-بېل نُورونه دي چې دواړه به د الله ﷻ د پلوه مؤمنانو ته ورکړی شي، څه دليل نشته چې دواړه متحد وګڼو

دلته د "وراءكم" کلمې تفسير

۳- په ﴿ ٱرْجِعُوا۟ وَرَآءَكُمْ ﴾ کښې د ﴿ وَرَآءَكُمْ ﴾ کلمه په دې مقام کښې علماوو کرامو په لاندې دوه معناوو سره تفسيره کړې ده[۲]:

اول: دلته هغه ځای ته په شاکېدل مطلب دی په کوم ځای کښې چې د حشر په ميدان کښې د نور توزيع صورت نيولی وي. يعني تاسو هغه ځای ته بېرته ستانه شئ په کوم ځای کښې چې مونږ ته نور راکړی شوی دی.

دوهم: په دغه شاتګ کښې دنيا ته اشاره ده. يعني مونږ دغه نُور د دنيا څخه د خانونو سره راوړی دی تاسو هم بېرته دنيا ته ستانه شئ (که ستنبدلی شئ) او د خپلو ځانونو دپاره رڼا راوړئ

که څه هم ذکر شوي دواړه تفسيرونه سره څه منافات نه لري او د بدليت په لحاظ دواړه اراده کېدلی شي مګر د زيات تخجيل د کبله دوهم تفسير غوره برېښي.

د "سُور" کلمې تفسير

۴- په ﴿ فَضُرِبَ بَيْنَهُم بِسُورٍ لَّهُۥ بَابٌۢ ﴾ کښې د "سُور" کلمه د پردې او دېوال معنی ورکوي، خو په دې مقام کښې مفسرينو کرامو په لاندې دوه وو ډولونو سره تفسيره کړې ده[۳]:

اول: دا "سُور" هغه دېوال او پرده ده کومه چې د حشر په ميدان پورې اختصاص لري او هغه دېوال نه دی کوم ته چې په [الأعراف:۴۶] ايت کښې اشاره شوې ده.

دوهم: دغه دېوال عين همغه دېوال او پرده ده کوم چې په ذکر شوي سورت کښې په "الأعراف" سره تعبيره شوې ده، چې د محشر په ميدان کښې به په همدغه سور (دېوال) سره مؤمنان او منافقان جدا کړی شي او وروسته به د همدغه دېوال د هغې خوا او دېخوا څخه خبرې وکړي.

خينو مفسرينو کرامو همدغه دوهم تفسير ډېر صحيح ګڼلی دی[۴].

---

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۲۵
(۲) روح المعاني ج۲۷ ص۱۷۷
(۳) تفسير الكشاف ج۴ ص۴۷۵
(۴) تفسير ابن كثير ج۴ ص۳۰۹

فدیه څه معنی؟

د ﴿فَالْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنكُمْ فِدْيَةٌ﴾ په کښې د «فدیة» په کلمه هغه مال ته وضعه شوې ده چې کوم سره چې بنیادم خپل ځان د عذابه بچ کړي لکه د سوګند کفاره او داسې نور.[1]

د فدیې په اړه نبي کریم ﷺ یو حدیث کښې ډېره ښه تفسیر کړی دی چې فرمایلي یې دي: «يقال للكافر يوم القيامة أرأيت لو كان لك ملء الأرض ذهبا أكنت تفتدي به فيقول نعم فيقال له قد سئلت ما هو أيسر من ذلك»[2] یعني د قیامت په ورځ به یو کافر ته وویل شي چې ته خبر راکړه چې که ستا سره په ورځ ټوله د ځمکې د ډکوالي په اندازه سره زر شتون درلودای نو ایا ته به فدیه کړي وای چې د عذابه پرې خلاص شوی وای؟ کافر به ووایي چې هو. بیا کافر ته به وویل شي چې یقینا ته خو د دې څخه په اسانه څیز مسئول ګرځولی شوی وې چې ایمان راوړه خو تا ایمان رانه وړی.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

که څوک ووایي په ﴿هِيَ مَوْلَاكُمْ﴾ کښې د «هي» ضمیر «النار» دوزخ ته راجع دی یعنې ای کفارو! دوزخ ستاسو کارساز او ناصر دی نو پوښتنه دا ده چې ایا دوزخ د کفارو دپاره کارساز او ناصر جوړېدلی شي؟

موږ وایو: ذکر شوی عبارت د دې څخه کنایه دی چې تاسو ناصر او کارساز نه لرئ.[3] چې بل ایت کښې په همدغه مطلب باندې صراحت نازل شوی دی چې ﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَىٰ لَهُمْ﴾ [محمد ١١] یعني دا ځکه چې یقینا الله ﷻ د مؤمنانو کارساز او ناصر دی او یقینا کفارو ته کارساز او ناصر نشته.

د دغه ایت یو نظیر دا دی چې ﴿هَٰذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ﴾ [الواقعة ٥٦] یعني دغه عذاب د جزا په ورځ د کفارو میلمستیا ده یا په بل عبارت هغوی میلمستیا نه لري.

﴿أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَن تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا
كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ ۖ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَاسِقُونَ
⑯ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ⑰ إِنَّ
الْمُصَّدِّقِينَ وَالْمُصَّدِّقَاتِ وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ ⑱

---

(١) مفردات الراغب ص٣٨٨
(٢) صحیح مسلم ج٢ ص٣٧٣
(٣) اللباب في علوم الكتاب ج١٨ ص٣٧٨

﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصِّدِّيقُونَ وَالشُّهَدَاءُ عِندَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿۱۹﴾﴾

[۱۶] ایا هغو کسانو ته کومو چې ایمان راوړی دی د دې وخت نه دی رسېدلی چې زړونه یې د الله ﷻ د ذکر او د هغه شي د کبله خشوع (نرمي او عاجزي) وکړي کوم چې الله ﷻ نازل کړی دی چې د حق (قرآن کریم) څخه عبارت دی؟ او (هم د دې وخت نه دی رسېدلی) چې دوی د هغو کسانو غوندې ونه ګرځي کومو ته چې مخکښې کتاب (تورات او انجیل) ورکړی شوی وه نو په دوی باندې (په غفلت کښې) زمانه اوږده شوه نو زړونه یې کلک شوه (خشوع یې د لاسه ورکړه)؟ حال دا چې د دوی څخه ډېر کسان فاسقان (د شرعي چوکاټ څخه وتونکي) وه.

[۱۷] (ای مؤمنانو!) پوه شئ چې یقیناً الله ﷻ ځمکه د هغې د مرګ (وچوالي) څخه وروسته (په باران سره) ژوندۍ کوي (نو همدارنګه مړه زړونه هم په قرآن کریم سره ژوندي کوي).

یقیناً موږ ستاسو دپاره (په قرآن کریم) دلایل (او براهین پوره) څرګند کړي دي. شاید چې تاسو د عقل څخه کار واخلئ (او خپلې قلبي ستونزې وریاندې حل او فصل کړئ).

[۱۸] یقیناً هغه نارینه کسان چې خیراتونه کوي او هغه زنانه کسانې چې خیراتونه کوي او (بالآخره هغه کسان کوم) چې الله ﷻ ته حسنه قرض ورکوي (او په اخلاص سره خیراتونو او نورو عباداتو ته ادامه ورکوي) دوی (ټولو) ته به (د الله ﷻ د پلوه د خیراتونو او عباداتونو جزا) څو برابره ورکړی شي او هم د دوی (ټولو دلو) دپاره (په آخرت کښې) د کرامت څخه ډک اجر (ماکلی شوی) دی.

[۱۹] او هغه کسان کومو چې په الله ﷻ او د ده ﷻ په پیغمبرانو سره ایمان راوړی دی. دغه ډله کسان همدوی د خپل رب ﷻ په نزد ډېر رښتینې او (في سبیل الله) شهیدان دي.

او (بالمقابل) هغه کسان کومو چې کفر غوره کړی دی او زموږ ایتونو ته د دروغو نسبت کوي، دغه ډله (کسان) د سوزوونکي اور اندیوالان دي.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې مؤمنانو ته ارشاد نازل شوی دی چې په خپل ایمان باندې تر مرګه ټینګ پاتې شي او په مقتضی یې نېک عمل ته ادامه ورکړي، هسې نه چې په لا شعوري توګه ترې ایمان ضائع شي او د قیامت په ورځ د منافقانو غوندې بې نوره (بې رڼا) پاتې شي نو حاصل یې داسې راځېږي.

ای پیغمبره! په خپل اجابتي اُمت باندې لاندې ارشادات قرائت کړه چې:

۱ـ کومو کسانو چې ایمان راوړی دی او د نُور د ګټلو په لاره روان شوي دي هغوی ته په کار دي چې په خپلو عقیدو باندې بیا بیا نظر وکړي او دا وګوري چې

الف. ایا د دوی په زړونو کښې څه کلکوالی نه دی پیدا شوی؟ ایا دوی ته د دې خبرې وخت نه دی وررسېدلی چې زړونه یې بیا بیا د الله ﷻ د ذکر د کبله او د هغه شي د کبله عاجزي وکړي او

ورته نرم شي کوم چې الله ﷻ نازل کړی دی چې د حق څخه عبارت دی؟
ب. ایا دوی ته د دې خبرې وخت نه دی رسېدلی چې دوی د اهل الکتابو غوندې جوړ نه شي هغه داسې چې دوی (اهل الکتاب) د وخت په تېرېدلو سره منحرف شوه او زړونه یې کلک شوه او شرعي چوکاټ یې پرېښود. بلکې اکثریت یې فاسقان او د دین څخه وتلي وګرځېده.
۲- ای مؤمنانو! پوه شئ چې یقیناً الله ﷻ مړه ځمکه په باران سره بېرته راژوندی کوي. همدارنګه ستاسو زړونه هم په قرآن کریم او په نازل کړي حق سره ژوندي ګرځوي. نو په همدې بنیاد د خپلو زړونو معالجه په همدې قرآن کریم سره وکړئ او د زنګونو څخه یې وریاندې تصفیه او پاک کړئ.
یقیناً مونږ ستاسو دپاره په دې قرآن کریم کښې ډېر څرګند دلایل نازل کړي او بیان کړي دي. شاید چې تاسو د عقل څخه کار واخلئ. او د کفریاتو څخه پرې خانونه په څنګ وساتئ. د مثال په توګه:
۳- یقیناً نارینه خیرات ورکوونکي مؤمنان او زنانه خیرات ورکوونکې مؤمنانې. بلکې هغه کسان کوم چې الله ﷻ ته حسنه قرض ورکړي چې انفاق او نور عبادات یې د اخلاص په بنیاد صورت نیسي. دوی ټولو ته به الله ﷻ همدغه قرض په چندونو سره غبرګ ورکړي. او د همدغو کسانو دپاره د الله ﷻ په نزد د کرامت څخه ډک اجر تاکلی شوی دی چې په هغې رڼا باندې هم مشتمل دی کوم به چې د محشر په میدان کښې ورته ورکړی شي او منافقان به ترې محروم وګرځولی شي.
۴- لنډه دا چې کومو کسانو چې په الله ﷻ او د ده ﷺ په پیغمبرانو باندې کامل ایمان راوړی وي همدغه کسان د خپل رب ﷻ په نزد د صدیقینو او شهیدانو غوندې دي، ته به وایې چې صدیقیت او شهادت یې ترلاسه کړي دي. او همدغو کسانو دپاره د خپل رب ﷻ په نزد د دوی لوی اجر او د دوی اُخروي نُور (رڼا) دواړه ټاکلي شوي دي. چې ډېر ژر به یې پرې سترګې یخې شي.
۵- بالمقابل کومو کسانو چې کفر غوره کړی دی او زمونږ ایتونو ته یې د دروغو نسبت کړی دی او په خپل کفر او تکذیب باندې د مرګ تر وخته پورې کلک ولاړ دي نو همدغه کسان د سوزوونکي اور (دوزخ) دائمي ملګري دي چې هیڅکله به یې ورسره اندیوالي پرې نه کړه شي.

توضیحات

۱- په ﴿أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ ءَامَنُوٓا﴾ الآیة- کښې لاندې ټکو ته توجه وکړئ:
الف: د ﴿أَلَمْ يَأْنِ﴾ کلمه د "انی" - لکه "غنی" - څخه اشتقاقه شوې ده. "انی" دې ته وضعه شوې ده چې یو شی خپلې منتهی ته ورسېږي[1].
ب: په ﴿لِذِكْرِ ٱللَّهِ﴾ کښې د "ل" توری اجلیه دی، او د "ذکر الله" څخه د الله ﷻ یادونه مطلب ده، چې قهاریت یې په نظر کښې ونیولی شي.
ج: په ﴿وَمَا نَزَلَ مِنَ ٱلْحَقِّ﴾ کښې د ﴿ٱلْحَقِّ﴾ کلمه د قرآن کریم څخه عبارت ده، چې د الله ﷻ د پلوه نازل شوی دی.

[1] لسان العرب ج۱۴ ص۴۸

ز: د ﴿ وَلَا يَكُونُوا ﴾ جمله په ﴿ تَخْشَعَ ﴾ باندې عطفه ده چې د "أَنْ" د توري څخه لاندې ده[1]

ه: په ﴿ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ ﴾ کښې د "أَمَدُ" کلمه د انتهاء په ملحوظ د زماني دپاره وضعه شوې ده[2]

و: د ﴿ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴾ جمله په ﴿ فَطَالَ عَلَيْهِمُ ﴾ کښې د "هِمْ" د ضمير څخه حال واقع شوې ده کوم چې اهل الکتابو ته راجع دی[3].

نو پورتنیو ټکو ته په پام سره به د ايت شريف مضمون داسې راوخېژي چې: ايا مومنانو ته د دې خبرې وخت نه دی رسېدلی (بلکې ورته رسېدلی دی) چې زړونه يې د الله ﷻ د يادونې د کبله او د د قرآن کريم د اورېدلو او قرائت کولو د کبله نرم او عاجزي کوونکي وګرځي؟ او ايا د دې خبرې وخت ورته نه دی رسېدلی چې دوی د اهل الکتابو غوندې جوړ نه شي چې د عمرونو موده ورباندې په غفلت کښې اوږده شوه چې پيغمبران يې وفات شوي وه نو زړونه يې کلک شوه او خپل شريعت يې د پښو لاندې کړ. حال دا چې د دوی زيات کسان فاسقان وه، نو فسق ته يې لاس واچاوه او خپل کتابونه يې تحريف کړه.

سوال جواب

۲_ که څوک وايي د ذکر شوي ايت په باب عبد الله بن مسعود رضي الله عنه ويلي دي چې: «مَا كَانَ بَيْنَ إِسْلَامِنَا وَبَيْنَ أَنْ عَاتَبَنَا اللهُ بِهَذِهِ الْآيَةِ ﴿ أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللهِ ﴾ إِلَّا أَرْبَعُ سِنِينَ»[4] يعني زموږ د مسلمانېدلو ترمنځ او د دې خبرې ترمنځ چې الله ﷻ موږ ته د همدغه ايت په ذريعه عتاب راجع کړ، هيڅ وخت تېر نه وه مګر فقط څلور کاله.

نو پوښتنه دا ده چې ايا په دغې څلور کلنه موده کښې د صحابه وو کرامو رضي الله عنهم زړونه سخت شوي وه، او د اهل الکتابو خاصيت پکښې موجود شوی وه؟

موږ وايو چې: د [البقرة: ۷۱] ايت لاندې موږ د الله ﷻ په توفيق ليکلي دي چې کله- کله د يوې ټولنې د څينو کسانو فعل (کار) ټولې ټولنې ته نسبت کېږي. نو په دې مقام کښې د همدغې قاعدې په بنياد ټول صحابه کرام رضي الله عنهم په دغه عتاب باندې مخاطب کړی شوي دي، چې په تاسو کښې دغسې کسان هم شتون لري. که نه نو د صحابه کرامو رضي الله عنهم مطلق اکثريت د مرګ تر وخت پورې په قلبي خشوع باندې کلک ولاړ وه او هيڅ تغير پکښې نه وه پېښ شوی.

دا د يو پلوه، او د بل پلوه څه لرې نه ده -والله ﷻ اعلم- چې په ايت شريف کښې دې ته اشاره مطلب نه وي چې د دوی په زړونو کښې خشوع کمه شوې ده، ترڅو اعتراض وارد شي، بلکې د ايت شريف مطلب دا وي چې: ايا اوس د دې خبرې وخت نه دی رارسېدلی چې تاسو ته ذکر شوی ارشاد

---

(۱) البحر المحيط ج۱۰ ص۱۰۸

(۲) لسان العرب ج۱۴ ص۷۴؛ روح المعاني ج۲۷ ص۱۸۱

(۳) تفسير المظهري ج۹ ص۱۹۸

(۴) صحيح مسلم ج۲ ص۴۲۱

واوروله شي ترڅو ورباندې د قیامت تر ورځې پورې تول مؤمنان عمل وکړي او د اهل الکتابو پیروي خپله نه کړي؟

د همدغسې کسانو په هکله د ابو سعید ﷺ څخه روایت دی چې نبي کریم ﷺ وفرمایل چې «لَتَتْبَعُنَّ سَنَنَ مَنْ قَبْلَكُمْ شِبْرًا بِشِبْرٍ وَذِرَاعًا بِذِرَاعٍ حَتَّى لَوْ سَلَكُوا جُحْرَ ضَبٍّ لَسَلَكْتُمُوهُ» یعني هرومرو ضرور به تاسو د هغو خلکو د لارو پیروي وکړئ کوم چې ستاسو څخه مخکښې تېر شوي دي، لوېشت په لوېشت او گز په گز، آن تردې که بالفرض هغوی د سمسارې په سوړه کښې ننوځي نو ضرور به تاسو هم ورننوځئ.

مونږ وویلې چې: «يَا رَسُولَ اللّٰهِ الْيَهُوْدَ وَالنَّصَارَى؟» یعني ای د الله رسوله! ته په وړاندېنیو تېرو شوو کسانو سره یهود او نصاری اراده کوې؟.

نبي کریم ﷺ په جواب کښې وویلې: «فَمَنْ؟»[۱] یعنې چې دوی نه اراده کوم نو څوک اراده کوم؟.

د زنگنو زړونو تصفیه

۳ـ په ﴿ ٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ يُحۡيِ ٱلۡأَرۡضَ بَعۡدَ مَوۡتِهَا ﴾ الآیة- کښې دېته اشاره ده، چې الله ﷻ لکه چې د مړې ځمکې د ژوندي کولو دپاره د اسمانه باران نازل کړی دی. همدارنگه يې د زنگ وهلو زړونو د تصفیه کولو دپاره قرآني دلایل نازل کړي دي ترڅو خلک پکښې د عقل څخه کار واخلي.

همدې موضوع ته نبي کریم ﷺ اشاره کړې ده چې: «إِنَّ هٰذِهِ الْقُلُوبَ تَصْدَأُ كَمَا يَصْدَأُ الْحَدِيْدُ إِذَا أَصَابَهُ الْمَآءُ» یعني یقیناً دغه زړونه زنگ نیسي لکه چې اوسپنه په هغه وخت کښې زنگ نیسي چې کله ورته اوبه ورسېږي.

نبي کریم ﷺ ته وویلی شوه چې: «يَا رَسُولَ اللهِ وَمَا جَلَاؤُهَا؟» یعني ای د الله رسوله! او هغه څه شی دی کوم چې د زړونو تصفیه کولو سبب جوړېږي؟.

نبي کریم ﷺ په جواب کښې وویلې چې: «كَثْرَةُ ذِكْرِ الْمَوْتِ وَتِلَاوَةِ الْقُرْآنِ»[۲] هغه د مرگ ډېر یادول دي او د قرآن کریم ډېر تلاوت دی.

سوال جواب

۴ـ که څوک وايي چې: د ﴿ وَأَقۡرَضُواْ ٱللَّهَ قَرۡضًا حَسَنٗا ﴾ جمله په کومه جمله باندې عطفه ده؟

مونږ وايو چې: په ﴿ ٱلۡمُصَّدِّقِينَ وَٱلۡمُصَّدِّقَٰتِ ﴾ کښې د "ال. ال" دواړه کلمې موصولي اسمونه دي چې د "مُصَّدِّقِين، مُصَّدِّقَات" دواړه کلمې ورته د فعلونو په تاویل سره صلې واقع شوې دي چې دواړه تاویلي جملې دي.

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۴۹۱

(۲) مشکوة (د شعب الایمان په حوالې سره) ج۱ ص۱۸۹

نو ذکر شوي جمله په همدغو تاویلي جملو باندې عطفه ده او هم د همدغو دواړو تاویلي جملو دپاره تفسیر واقع شوې ده، ته به وایې چې داسې عبارت نازل شوی وي: "إِنَّ الَّذِينَ تَصَدَّقُوا وَاللَّاتِي تَصَدَّقْنَ وَأَقْرَضُوا اللهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعَفُ لَهُمْ" یعنې یقیناً هغه نارینه مؤمنان چې خیراتونه کوي او هغه زنانه مؤمنانې چې خیراتونه کوي او (یا په بل عبارت) دا دواړه ډلې چې الله ﷻ ته نیک قرض ورکوي (خیراتونه په اخلاص سره کوي) نو د الله ﷻ د پلوه به ورته غبرګ (په چنډونو سره اجرونه) ورکړی شي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۵- که څوک وایي چې: د ﴿وَالَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِۦٓ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ الصِّدِّيقُونَ وَالشُّهَدَآءُ﴾ ظاهري مضمون داسې راڅرګندوي چې هغه کسان ټول صدیقین او شهیدان دي کومو چې په الله ﷻ او د ده ﷻ په پیغمبرانو باندې ښه پوخ ایمان راوړی وي. نو پوښتنه دا ده چې محض په پوخ ایمان راوړلو باندې څوک د صدیقینو او شهیدانو درجې ته اوچتېدلی شي؟

موږ وایو چې: په ایت شریف کښې د مبالغې په توګه هغوی عین دوی ګڼلي شوي دي[۱] چې د دواړو ډلو ترمنځ به د قیامت په ورځ ښه پخه اندیوالي صورت ونیسي.

د ذکرو شوو دواړو ډلو په اندیوالۍ باندې صراحت هم نازل شوی دی چې: ﴿وَمَن يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُوْلَٰٓئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِم مِّنَ النَّبِيِّـۧنَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَآءِ وَالصَّٰلِحِينَ وَحَسُنَ أُوْلَٰٓئِكَ رَفِيقًا﴾ [النساء ۶۹] یعنې او هر هغه څوک چې د الله ﷻ او د پیغمبر ﷺ پوخ اطاعت وکړي نو دغه کسان به (د قیامت په ورځ) د هغو کسانو معیت (اندیوالي) ولري په کومو باندې چې الله ﷻ انعام کړی دی، کوم چې د پیغمبرانو او صدیقینو او شهیدانو او صالحینو څخه عبارت دي، نو دغه ډله د ملګرو د حیثه ډېره ښه او ښایسته ده.

﴿ٱعْلَمُوٓاْ أَنَّمَا ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌۢ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِى ٱلْأَمْوَٰلِ وَٱلْأَوْلَٰدِ ۖ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ ٱلْكُفَّارَ نَبَاتُهُۥ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَىٰهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَٰمًا ۖ وَفِى ٱلْءَاخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِّنَ ٱللَّهِ وَرِضْوَٰنٌ ۚ وَمَا ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَآ إِلَّا مَتَٰعُ ٱلْغُرُورِ ⑳ سَابِقُوٓاْ إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ ۚ ذَٰلِكَ فَضْلُ ٱللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ ذُو ٱلْفَضْلِ ٱلْعَظِيمِ ㉑﴾

[۲۰] (ای خلکو!) یوه شی چې یقیناً نژدې (او حقیر) ژوند لوبې او مشغولتیا او (هم) ښایست او د

---

(۱) روح المعاني ج۲۷ ص۱۸۳

خپلو منځو کښې لوبې (فخر) کول او (بالآخره) په مالونو او اولادونو کښې د ډېروالي غوښتل دي (په ډېر ژر فناکېدلو کښې دنیا) د داسې باران په مثل (ده) چې نباتات يې پخپله کروندګران هم په تعجب کښې اچوي (چې څومره ښایسته برېښي) بیا همدا (شنه نباتات) وچ شي نو ته يې (ای لیدونکیه!) تک زیړ ګورې، بیا (وروسته) میده میده وګرځي (او ځمکه ترې خالي جوړه شي).

او (بالمقابل) په آخرت کښې سخت عذاب دی او (هم پکښې) د الله ﷻ د پلوه لویه ښښنه او ډېره لویه رضامندي (ده). او نږدې (او حقیر) ژوند نه دی مګر د غولونې سبب دی (چې په تازګۍ پسې بې ډېر ژر فنا صورت نیسي).

[۲۱] (ای مؤمنانو! تاسو په فاني دنیا کښې مسابقه مه کوئ بلکې) د خپل رب ﷻ په لوی مغفرت کښې او داسې جنت کښې (په نېکو اعمالو سره) مسابقه وکړئ چې پلنوالی يې د اسمان او ځمکې د پلنوالي غوندې دی (او طول يې یوازې الله ﷻ ته معلوم دی).

دا جنت د الله ﷻ د پلوه) هغو کسانو ته تیار کړی شوی دی کومو چې په الله ﷻ او د ده ﷻ په پیغمبرانو سره ایمان راوړی دی.

(ای پیغمبره!) دغه (ذکر شوي شیان) د الله ﷻ فضل دی چې هغه چا ته يې ورکوي کوم ته يې چې اراده وشي (او هیڅوک يې د خپلو عبادتونو په عوض نه شي ګټلی که څه هم عبادت کوونکی پیغمبر وي)، او الله ﷻ د ډېر لوی فضل خاوند دی (چې مغفرت او جنت مؤمنانو ته وړیا ورکوي).

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د دنیا په حالت باندې څه رڼا اچولې شوې ده چې د یوه حیثه فاني ده او هیڅ په درد نه خوري او د بله حیثه ورباندې دائمي نعمتونه او جنتونه ګټلی کېږي. نو حاصل يې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! په خپل اُمت باندې دې لاندې مطالب قرائت کړه:

۱ـ ای خلکو! تاسو پوه شئ او د خپلو عقلونو څخه کار واخلئ ترڅو تاسو ته ښه پوره څرګنده شي چې یقیناً حقیر او نږدې ژوند بل شی نه دی بلکې د لاندې حقیرو شیانو مجموعه ده:

الف: دنیا د داسې کارونو څخه عبارت ده چې هغه محض لوبې او ساتېرې وي، څه ګټه نه لري.

ب: په دې کښې داسې مشغولتیا ده چې ستاسو څخه ورباندې آخرت هېرېږي البته کله چې په سرودونو او ګډا او سندرو باندې مشغول شئ.

ج: دنیا د ډول او سنګار په معنی ده چې جامې، استوګنځایونه او نور يې ډولي او ښایسته وي.

د: ای خلکو! د دنیا ډېر مهم شی دا دی چې تاسو په خپلو منځو کښې سره یو تربله تفاخر وکړئ چې خینې په یوه شي ونازېږئ او خینې نور په بل شي.

هـ: په دنیا کښې تاسو زور لګوئ چې یو په بل باندې په مالونو او اولادونو کښې زیات وګرځئ او د هر یوه زړه غواړي چې په دغو شیانو کښې ترې نور کسان کمزوري وي.

۲ـ دغه ذکر شوي ټول شیان ژر فاني کېدونکي دي.

توضیحات

۱ـ په دې مقام پورې اړونده لاندې مطالب وړاندې تېر شوي دي. والحمد لله ﷻ

الف: د "لعب" کلمه د [المائدة ۵۷] ایت لاندې شرحه شوې ده چې د لوبو معنی ورکوي.

ب: د "لهو" کلمه د [الأنعام ۳۲] ایت لاندې واضحه شوې ده چې د مشغولتیا دپاره وضعه شوې ده چې د ټول وخت ورو سره د منځه ځي.

ج: د [الزمر ۲۱] ایت لاندې د ﴿يَهِيجُ﴾ او ﴿حُطَٰمٗا﴾ دواړه کلمې پوره شرحه شوي دي چې بالترتیب د وچېدلو او میده میده کېدلو دپاره وضعه شوي دي.

د: په ﴿كَمَثَلِ غَيۡثٍ أَعۡجَبَ ٱلۡكُفَّارَ﴾ الآیة باندې د [یونس ۲۴] ایت لاندې څه ښه رڼا اچول شوې ده نو غوره ده چې هلته یو ځل مراجعه وکړی شي.

هـ: بالآخره د ﴿سَابِقُوٓاْ إِلَىٰ مَغۡفِرَةٖ مِّن رَّبِّكُمۡ وَجَنَّةٍ عَرۡضُهَا كَعَرۡضِ ٱلسَّمَآءِ وَٱلۡأَرۡضِ﴾ په هکله د [آل عمران ۱۳۳] ایت لاندې په تفصیلوار تحقیق تېر شوی دی، خو دلته وړاندې وراضافه کوو چې:

جنت ته وروځغلئ:

۲ـ دلته د "سَارِعُوا" په عوض د ﴿سَابِقُوٓاْ﴾ کلمه نازله شوې ده. نو د دواړو کلمو مضمون داسې راجوړیږي چې: جنت ته یو د بل څخه وړاندې وروځغلئ او ډيل مه کوئ چې فرصت مو د لاسه ونه وځي، او دا ځکه چې دغه فرصت به مرګ سره ختمیږي او مرګ ډېر نژدې دی.

په همدې هکله نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «الجَنَّةُ أَقْرَبُ إِلَى أَحَدِكُمْ مِنْ شِرَاكِ نَعْلِهِ وَالنَّارُ مِثْلُ ذَلِكَ»[1] یعنې ضرور ستاسو هر یو کس ته د خپلې پڼې د پیزوان څخه جنت ډېر نژدې دی او دوزخ هم ورته همدا رنګه ډېر نژدې دی چې فقط مرګ یې حائل دی او بس.

﴿مَآ أَصَابَ مِن مُّصِيبَةٖ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَا فِيٓ أَنفُسِكُمۡ إِلَّا فِي كِتَٰبٖ مِّن قَبۡلِ أَن نَّبۡرَأَهَآۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٞ ۝٢٢ لِّكَيۡلَا تَأۡسَوۡاْ عَلَىٰ مَا فَاتَكُمۡ وَلَا تَفۡرَحُواْ بِمَآ ءَاتَىٰكُمۡۗ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخۡتَالٖ فَخُورٍ ۝٢٣ ٱلَّذِينَ يَبۡخَلُونَ وَيَأۡمُرُونَ ٱلنَّاسَ بِٱلۡبُخۡلِۗ وَمَن يَتَوَلَّ فَإِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلۡغَنِيُّ ٱلۡحَمِيدُ ۝٢٤ لَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا رُسُلَنَا بِٱلۡبَيِّنَٰتِ وَأَنزَلۡنَا مَعَهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡمِيزَانَ لِيَقُومَ ٱلنَّاسُ بِٱلۡقِسۡطِۖ وَأَنزَلۡنَا ٱلۡحَدِيدَ فِيهِ بَأۡسٞ شَدِيدٞ وَمَنَٰفِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعۡلَمَ ٱللَّهُ مَن يَنصُرُهُۥ وَرُسُلَهُۥ بِٱلۡغَيۡبِۚ إِنَّ ٱللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٞ ۝٢٥﴾

(۱) صحیح البخاري ج ۲ ص ۹۶۰، مسند احمد بن حنبل ج ۱ ص ۱۴۷

[۲۲] هیڅ مصیبت نه په ځمکه کښې رسېږي (واقع کېږي) او نه ستاسو په نفسونو کښې مګر هغه د دنیا د پیداکولو څخه وړاندې په عظیم الشان کتاب (لوح محفوظ) کښې (ثبت شوی) دی یقیناً دغه کار په الله ﷻ باندې ډېر اسان دی

[۲۳] (دا) د دې دپاره (هلته ثبت کړی شوی دی) ترڅو تاسو په هغه شي باندې غمژن نه شئ کوم چې ستاسو څخه فوت شي (او د لاسه مو ووځي)، او (هم) په هغه شي باندې (د تکبر په حیث) خوشاله نه شئ کوم چې الله ﷻ تاسو ته درکړی دی او (دا ځکه چې) الله ﷻ هر متکبر فخر کوونکی بنیادم نه خوښوي (چې نور ورته حقیر برېښي)

[۲۴] (متکبران او فخرکوونکي) هغه کسان دي کوم چې (په تکبر او فخر باندې علاوه) بخل (شومتیا) خپلوي او خلکو ته هم په بخل (شومتیا) کولو سره امر کوي (چې ملګري یې ډېر شي) او هر څوک چې (د الله ﷻ د احکامو او هم د انفاق څخه) مخ واړوي نو (هغه فقط خپل ځان په عذاب اخته کړ او دا ځکه چې) یقیناً الله ﷻ همدی ﷻ بې پروا (او) ستایلی شوی دی (نه د چا انفاق ته اړ دی او نه د چا تحمید او توصیف ته)

[۲۵] بې شکه موږ خپل پیغمبران په دلایلو (او معجزاتو) سره لېږلي دي او د دوی سره مو جنس کتاب او تله (عدل) هم د دې دپاره نازل کړې دی چې خلک (ورباندې عمل وکړي او) په انصاف سره ودرېږي (تجاوز ترې ونه کړي)

او موږ اوسپنه هم نازله (پیدا) کړې ده چې په دې کښې سخت جنګ (ډېر قوت) او د خلکو دپاره ګټې نغښتې دي (دا مو د دې دپاره پیدا کړې ده چې تاسو یې په وسلوال جهاد او خپلو ګټو کښې وکاروئ) او د دې دپاره چې الله ﷻ په هغه چا باندې (په ظهوري علم سره) عالم شي کوم چې د الله ﷻ (د دین) سره او هم د ده ﷺ د پیغمبرانو سره په غیبو (بدون د لیدلو) نصرت کوي (او په وسلوال جهاد کښې برخه اخلي) یقیناً الله ﷻ قوتناک (او) د کلکې ارادې خاوند دی (نو جهاد یې صرف د آزموینې دپاره فرض کړی دی او بس)

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې دا مضمون هم شامل وه چې باید انسان په خوشالیو او تکاثر کښې تکبر او تفاخر ونه کړي، په دې ایتونو کښې ورته توصیه کېږي چې په مصیبتونو کښې خپل ځانونه اداره کړي او صبر او استقامت خپل کړي نو حاصل یې داسې راځېږي

ای پیغمبره! په خپل أمت باندې لاندې مطالب قرائت کړه

۱ هیڅ مصیبت نه په ځمکه کښې واقع کېږي او نه ستاسو بنیادمانو په نفسونو کښې (لکه طوفان، وچکالي، مرضونه او غمونه) مګر هغه ټول په لوح محفوظ کښې لا په هغه وخت کښې لیکلي شوي دي په کوم کښې چې موږ هیڅ مخلوق نه وه پیدا کړی

ای پیغمبره! دغه کار په الله ﷻ باندې ډېر اسان دی، هیڅ مشکل نه دی او دا ځکه چې د الله ﷻ هم علم کامل دی او هم یې قدرت کامل دی

۲_ ای خلکو! الله ﷻ د ذکر شوي ازلي لیک خبر تاسو ته د دې دپاره درکړ چې

الف: ترڅو په هغه شي باندې غمژن نه شئ کوم چې ستاسو د لاسه وتلی او فوت شوی وي، په دغسې موقع کښې خپل خانونه په دې ډاډه کړئ چې دغه شی ضرور زمونږ د لاسه وتونکی وه.

ب: ترڅو په هغه شي باندې د تکبر او تفاخر خوشالي ونه کړئ کوم چې الله ﷻ تاسو ته درکړی دی، او هم په خپلو خانونو باندې غره ونه ګرځئ چې دا مونږ ته د خپل کمال د کبله راکړی شوی دی، چې د خپلو خانونو څخه قارونان جوړ کړئ.

۳_ ای خلکو! تاسو پوه شئ چې الله ﷻ هر یو تکبر کوونکی او هر یو فخر کوونکی نه خوښوي، که بالفرض تاسو تکبر او تفاخر وکړئ نو په لوی لاس به خپل خانونه د الله ﷻ په غضب اخته کړئ.

۴_ الله ﷻ خکه متکبران او تفاخر کوونکي نه خوښوي چې د دوی د خاصیتونو څخه دا خاصیتونه هم شمېرل کېږي چې: دوی زیات بخل کوي او په خپلو مالونو کښې د فقیرانو حقوق نه اداء کوي. یا په بل عبارت: دوی نه د خپل رب ﷻ حق ته غاړه ږدي او نه د بندګانو حق ته. او دوی برسېره په بخل کولو باندې نورو خلکو ته هم په بخل کولو باندې امر کوي او په همدې شي کښې خپل ملګري ډېروي.

۵_ هر څوک چې دغه خاصیت خپل کړي او د الله ﷻ ارشاداتو ته شا کړي او په بخل او شومتیا باندې کلک شي نو هغه په حقیقت کښې خپل خان په بلا اخته کړ. او دا خکه چې یقیناً الله ﷻ د بندګانو د مالونو څخه بې پروا دی او هیڅ احتیاج ورته نه لري او هم ستایلی شوی دی چې د هیچا عبادت او ستاینې ته اړ نه دی.

۶_ ای پیغمبره! هسې نه ده چې مونږ خلک په تیاره کښې پرېښي دي او د جنت د ګټلو او د دوزخ څخه د خان د بچ کولو لارې مو ورته نه دي ښودلي. او دا خکه چې:

الف: یقیناً مونږ (یو لک څلیرشت زره زیات یا کم) پیغمبران د معجزاتو او دلایلو سره استولي دي، چې وخت په وخت یې خلکو ته هدایت کړی دی.

ب: مونږ د پیغمبرانو سره د خلکو د ارشاد دپاره کتابونه هم نازل کړي دي. لکه تورات، انجیل، زبور او قرآن.

ج: همدارنګه مونږ دنیا ته عدل هم رالېښکته کړی چې محسوس مثال یې تله ده، البته دا د دې دپاره چې خلک په انصاف باندې کلک ودرېږي او تګي برګي ونه کړي.

۷_ ای پیغمبره! مونږ په دنیا کښې اوسپنه هم پیدا کړې ده. لکه چې د اسمانه مو نازله کړې وي، چې په دغې اوسپنه کښې زښت ډېر حکمتونه نغښتي دي د مثال توګه: د دې په سبب شدید جنګ صورت نیولی شي او باید په هغه ځای کښې ترې کار واخستل شي په کوم کښې چې سرکشي زیاته شي او د خلکو د مسلمانېدلو مخه نیوله کېږي او یا په اسلامي دعوت باندې بندیز لګول کېږي. او په اوسپنه کښې د خلکو دپاره زښتې ډېرې ګټې پټې دي چې د ژوند په هره ساحه کښې ترې کار اخلي. نو په کار دي چې کفران او ناشکري یې خپله نه کړي شي.

۸_ نو الله ﷻ اوسپنه د دې دپاره پیدا کړې ده چې تاسو یې په خپلو منافعو کښې وکاروئ او خپلې ارتیاوې وړباندې پوره کړئ. او هم یې د دې دپاره پیدا کړې ده چې الله ﷻ په خپل ظهوري علم سره په هغه چا باندې پوه شي کوم چې په وسلوال جهاد سره د الله ﷻ او د ده ﷺ د پيغمبرانو نصرت په داسې حال کښې کوي چې ایمان یې وړباندې په غائبانه توګه راوړی وي، او د جهاد اجرونه او ثوابونه یې لا په خپلو سترګو نه وي لیدلي.

۹_ لنډه دا چې الله ﷻ د آزموینې دپاره او د مجاهدینو د ګټو دپاره جهاد فرض کړی دی که نه نو یقینًا الله ﷻ ښه پوره زورآور دی چې د هیچا نصرت ته ارتیا نه لري، او ښه پوره د کلکې ارادې درلودونکی دی چې د ارادې په وړاندې یې هیڅوک خنډ نه شي جوړېدلی.

توضیحات

۱_ که څه هم په لوح محفوظ کښې د قیامت تر ورځې پورې ټول واقع کېدونکي کارونه لیکل شوي دي مګر الله ﷻ په ﴿ مَآ أَصَابَ مِن مُّصِيبَةٍ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا فِىٓ أَنفُسِكُمْ ﴾ کښې د هغه مصیبت په ذکر باندې اکتفاء وکړه کوم چې د ځمکې او نفسونو پورې ارتباط لري، ځکه چې د انسان مصائب په همدغو دوارو پورې حصر دي لکه ناجوړتیا، اوچکالي او داسې نور.

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې: په ﴿ مِّن قَبْلِ أَن نَّبْرَأَهَآ ﴾ کښې د "هَا" ضمیر څه شي ته راجع دی؟

مونږ وایو چې: د دغه ضمیر په مرجع کښې مفسرینو کرامو متعدد احتمالات لیکلي دي[۱]. لکه

الف: دغه ضمیر د ﴿ مُّصِيبَةٍ ﴾ کلمې ته راجع دی کومه چې په عین ایت کښې په صراحت سره ذکره ده او هم پکښې بحث روان دی.

ب: دا ضمیر د "أَنْفُس" کلمې ته راجع دی چې دا هم په صراحت سره ذکره ده.

ج: دا ضمیر د "الْأَرْض" کلمې ته راجع کېږي چې سماعي مونثه ده.

د: دا ضمیر د "الْخَلِيقَة" کلمې ته رجوع مومي کومه چې د مقام څخه معلومېږي.

تبصره

۳_ زمونږ په فکر ذکر شوی ضمیر چې هرې یوې مرجع ته راجع وګڼلی شي په اصل مطلب باندې کوم اثر نه غورزوي، هغه دا چې ټول مصائب د واقع کېدلو څخه مخکښې لیکلی شوي دي او په ازلي کتاب کښې ثبت دي. همدې مضمون ته نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې اشاره کړې ده چې: «يَا أَبَا هُرَيْرَةَ! جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا أَنْتَ لَاقٍ»[۲] یعني ای ابو هریره! په هغه شي باندې قلم وچ شوی دی (تغیر نه قبلوي) د کوم سره چې ته ملاقي کېدونکی یې.

---

(۱) روح المعاني ج۲۷ ص۱۸۶؛ البحر المحيط ج۱۰ ص۱۱۱؛ تفسير ابن كثير ج۴ ص۳۱۳

(۲) صحيح البخاري ج۲ ص۷۶۰

سوالونه او جوابونه

۴ـ په دې مقام کښې د سړي په ذهن کښې لاندې پوښتنې ګرځي راګرځي:

الف که څوک وايي چې پوره څرګنده ده چې الله ﷻ اوسپنه په ځمکه کښې پيدا کړې ده، نو پوښتنه دا ده چې د څه حکمت په بنياد ترې په ﴿ وَأَنزَلْنَا ٱلْحَدِيدَ ﴾ سره تعبير نازل شوی دی (ته به وايې چې د اسمانه نازله کړی شوې ده)؟

موږ وايو که څه هم ځينو مفسرينو کرامو د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په روايت ليکلي دي چې آدم ﷺ د جنّت خانه سره د اسمان څخه د اوسپنې د سامان درې بيلګې رانښکته کړې وې چې هغه د انبور، سندان او پلک (څټک) څخه عبارت دي[۱]؛ نو د دغو درېوارو بيلګو رانښکته کول داسې وګڼل شوه لکه چې اوسپنه مطلقًا د اسمانه رانښکته کړی شوې وي. مګر ځينو علماوو کرامو ذکر شوی اثر بالکل دروغ ګڼلی دی چې نوموړي صحابي ﷺ پورې تړل شوی دی[۲].

نو بهتر جواب هغه دی کوم ته چې د الله ﷻ په توفيق د [الأعراف ۲۶] ايت لاندې اشاره شوې ده چې په قرآن کريم کښې د عام المنفعه شيانو د پيدا کولو څخه په رانښکته کولو سره تعبير صورت نيسي، چې اوسپنه د همدغو شيانو د جملې څخه ده.

ب که څوک وايي چې الله ﷻ خو په هر شي باندې ازلي او ابدي علم لري حال دا چې د ﴿ وَلِيَعْلَمَ ٱللَّهُ ﴾ جمله د همدغه مطلب په خلاف دلالت کوي؟

موږ وايو چې دغه پوښتنه د الله ﷻ په توفيق د [البقرة ۱۴۳] ايت لاندې ښه پوره جواب شوې ده چې بيا جوابولو ته يې اړتيا نه ګورو.

ج که څوک وايي چې همدغه ﴿ وَلِيَعْلَمَ ٱللَّهُ ﴾ جمله په کومه جمله عطفه ده؟

موږ وايو د دغې جملې په عطف کښې لاندې دوه احتماله شتون لري

اول دا جمله په وړاندېنۍ مذکورې جملې ﴿ لِيَقُومَ ٱلنَّاسُ بِٱلْقِسْطِ ﴾ باندې عطفه ده[۳]. يعني موږ د خپلو پيغمبرانو سره کتاب او ميزان د دې دپاره نازل کړ چې د يو پلوه خلک په انصاف باندې ودرېږي او يو پر بل ظلم او تېرى ونه کړي. او د بله پلوه الله ﷻ هغه څوک وپېژني کوم چې د الله ﷻ او د ده ﷺ د پيغمبرانو سره بالغيب نصرت کوي

دوهم دا جمله په مقدره جمله باندې عطفه ده په کومې باندې چې د ﴿ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ ﴾ کلمات دلالت کوي[۴]. او موږ ترې په "لتستعملوه في القتال والنفع" سره تعبير کولی شو. يعني موږ اوسپنه د دې دپاره پيدا کړې ده چې تاسو يې د ظالمانو سره په جهاد کښې او هم په خپلو

---

(۱) تفسير ابن كثير ج۴ ص۳۱۵
(۲) تفسير القاسمي ج۱۲ ص۵۵
(۳) اللباب في علوم الكتاب ج۱۸ ص۵۰۰
(۴) تفسير ابي السعود ج۸ ص۲۱۲

شخصي منافقو کښې د کافرو او هم د دې دپاره چې الله ﷻ خپله غوښتنه ... په ... کې د الله ﷻ دين سره او هم د الله ﷻ د پيغمبرانو سره په غيب باندې مرسته کوي.

تنبيه

ف: کله چې هم ذکر شوي دواړه جوابونه سره يو ځای منافات نه لري د ... په لحاظ ... اراده کېدلی شي، مګر موږ ته دوهم جواب په ډېره پوهې ... ښکاري. والله ﷻ اعلم

﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ ۖ فَمِنْهُم مُّهْتَدٍ ۖ
وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ
وَآتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا
كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا ۖ فَآتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا
مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ ۖ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٢٧﴾ ﴾

[۲۶] او يقيناً موږ نوح ﷺ او ابراهيم ﷺ ته پيغمبرانو په صفت استولي وه او د دوی دواړو په اولاده کښې مو نبوت او (اسماني) کتاب ګرځولی (نازل کړی) وه.

نو د دوی د اولادې څخه ځينې کسان لاره موندونکي وه او د هغوی د جملې څخه ډېر کسان فاسقان (د دين څخه وتلي) وه.

[۲۷] بيا موږ د هغوی دواړو (او هم د لوط ﷺ) په تعقيب خپل ډېر پيغمبران يو په بل پسې واستول او (بالاخره بيا) موږ عيسی بن مريم ﷺ د هغوی (ټولو) په وروسته واستاوه او (اسماني کتاب) انجيل مو ورته ورکړ او موږ د هغو کسانو په زړونو کښې نرمي او مهرباني واچوله کوم چې د عيسی ﷺ پيروي خپله کړې وه.

او (بيا) د عيسی ﷺ پيروانو رهبانيت د خپله ځانه اختراع کړي، د خپله ځانه يې اختراع کړ او موږ ورباندې نه وه فرض کړی، مګر (هغوی د خپله ځانه) د الله ﷻ د رضامندۍ طلبولو دپاره (رهبانيت اختراع کړی وه) نو هغوی (د اکثريت په ملحوظ) د اختراع کړي رهبانيت ساتنه (لکه چې البته) حقه ساتنه يې (چې په خپل تعهد باندې قائم پاتې شوي وي) ونه کړه.

نو موږ د هغوی څخه هغو کسانو ته خپل اجر ورکړی کوم چې (په محمد ﷺ باندې) ايمان راوړی دی، (خو) د هغوی څخه ډېر کسان فاسقان (او د دين څخه وتلي) دي.

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندې پنځو ايتونو مضمون د پيغمبرانو په لېږلو او د وسايلو (جهاد) په ضرورت باندې هم مشتمل وه، او په دې ايتونو کښې همدغه دواړه مطلبونه تعقيب شوي دي چې حاصل يې دا دې، اول ...

ای پیغمبره! د خپل رب ﷻ د پلوه په خپل اُمت باندې لاندې مطالب هم قرائت کړه چې

۱ـ کوم پیغمبران چې مونږ د خلکو هدایت ته استولي دي، د هغوی واضحه او نوې نه ځرګند مثالونه نوح ؏ او ابراهیم ؏ دي، چې دوی دواړه د هغو ټولو پیغمبرانو پلرونه او نیکونه دي کوم چې د دوی دوارو څخه وروسته مبعوث شوي دي. د مثال په توګه

الف. نوح ؏ د هغو ټولو پیغمبرانو پلار دی کوم چې د ده ؏ څخه وروسته مبعوث شوي دي، چې ابراهیم ؏ هم پکښې شامل دی

ب. ابراهیم ؏ د هغو ټولو پیغمبرانو پلار دی کوم چې د ده ؏ څخه وروسته استولي شوي دي، چې محمد ﷺ هم پکښې شمولیت لري.

ج. لکه څنګه چې مونږ د همدوی دواړو په اولاده کښې نبوت جاري وساته همدارنګه مو د همدوی دواړو په اولاده کښې د اسماني کتابونو نازلولو ته هم اختصاص ورکړ. تورات، انجیل، زبور او قرآن د همدوی په اولاده کښې په پیغمبرانو باندې نازل شوي دي او یا یې نزول سمدستي هم جریان لري.

خو د نبوت د سلسلې او د کتابونو د نزول سره‌سره د ذکرو شوو دواړو پیغمبرانو سره ټولو اُمتیانو ایمان رانه ووړ، چې ځینې کسان یې لاره موندونکي وګرځېدل او اکثریت یې د شریعت د چوکاټ څخه وتلي پاتې شول او یا ترې ووتل. نو د همدغسې فاسقانو د سمولو دپاره جهاد ته ضرورت وه نو ځکه مونږ اوسپنه پیدا کړې ده چې وسله ترې جوړه کړی شي او ځکه مو د جوړولو طریقه داوُد ؏ ته ورزده کړه چې نور خلک یې د جوړولو طریقه تعقیب او پراخه کړي.

۲ـ ای پیغمبره! بیا مو د نوح ؏ او د ابراهیم ؏ په تعقیب نور پیغمبران واستول ترڅو د هغوی د شریعتونو پاتې اثار تعقیب کړي او پرې یې نه ږدي چې بالکل د منځه لاړ شي

۳ـ آن تردې چې د پیغمبرانو شمېر ستا په شمول د یو لک څلېرشت زره (۱۲۴۰۰۰) تنو شاوخوا ته ورسېد. د همدوی د جملې څخه چې کوم وروستنی پیغمبر دی چې ته د هغه په تعقیب مبعوث شوی یې او ستا او د هغه ترمنځ بل پیغمبر نه دی مبعوث شوی هغه عیسی بن مریم ؏ دی.

۴ـ ای پیغمبره! مونږ عیسی ؏ د خلکو د هدایت دپاره مبعوث کړی وه او د انجیل په نوم کتاب مو هم ورته ورکړی وه نو د ده ؏ د اُمت څه حالات دا دي:

الف: مونږ د هغو کسانو په زړونو کښې زړه سوی او مهرباني اچولې وه کومو چې د عیسی ؏ پیروي خپله کړې وه، چې د عیسی ؏ د اوچتېدلو څخه وروسته هم تر څه وخته پورې دوی په مینه او محبت سره ژوند کاوه.

ب: خو کله چې ظالمانو د دوی د عبادت مخه ونیوله او فرصت یې نه ورکاوه چې دین ته دعوت وچلوي نو په کونج کښې کېناستل یې غوره کړه.

ج: په کونج کښې کیناستل او په بیدیا وو کښې د خلکو څخه جدا اوسېدل دوی پلا دلیله د دین برخه ګرځولې وه، هسې نه چې مونږ ورباندې فرض کړي وه.

د ـ د عیسی ﷺ پیروانو دغه بدعت د خپله خانه د الله ﷻ د رضامندی حاصلولو دپاره اختراع کړی وه او په همدې سره یې تعهد کړی وه. خو د دې سره سره دوی په خپل لوظ ونه دریده او د اختراع کړی عبادت یې مناسب رعایت او ساتنه ونه کړه، او په پای کښې یې همدغه اختراعي عبادت په شرکندو او واضحه جنایتونو تبدیل کړ

۵ـ ای پیغمبره! نو نن ورځ د عیسی ﷺ د پیروی مدعیان په لاندې دوه ډلو وېشل کېږي

الف کوچنۍ ډله یې هغه کسان دي کوم چې ستا رسالت قبول کړی دی او په تاباندې یې ایمان راوړی دی او یا یې درباندې راوړي. نو دغې ډلې ته موږ د خپل استحقاق څخه اضافه اجرونه ورکوو، لکه چې سخه ستي مو ورکړي دي

ب دوی غټه ډله او مطلق اکثریت فاسقان دي چې نه په تاباندې ایمان راوړی او نه د عیسی ﷺ په پیروی کښې رښتیني دي، که نه نو ضرور به یې ایمان راوړی وی ځکه چې عیسی ﷺ خو لا پخوا خپل أمت ته ستا د مبعوثیت بشارت ورکړی وه

توضیحات

۱ـ که څوک وایي چې په ﴿ ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰ ءَاثَـٰرِهِم ﴾ کښې د "هم" ضمیر نوح ﷺ او ابراهیم ﷺ ته راجع دی حال دا چې مرجع مثنی ده او ضمیر جمعه دی؟

موږ وایو: څرنګه چې لوط ﷺ د ابراهیم ﷺ سره په یوه زمانه کښې مبعوث شوی وه نو څه لرې نه ده چې هغوی دوارو ته د لوط ﷺ په ملحوظ د جمعې ضمیر راجع کړی شوی وي، والله ﷻ اعلم

څو نکات

۲ـ په ﴿ وَرَهْبَانِيَّةً ٱبْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَـٰهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ٱبْتِغَآءَ رِضْوَٰنِ ٱللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا ﴾ کښې باید لاندې نکات په ذهن کښې وساتل شي

الف "رَهْبَانِيَّة" د دریوو برخو څخه مرکب دی چې شرحه یې لاندې لوستلی کېږي[1]

اول. د "رُهْبَان" کلمه د "رَهِبَ" ـ لکه "ضَرِبَ" ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د ډار معنی ورکوي دا کلمه د "عَلِمَ يَعْلَمُ" د باب څخه صفت مشبه ده لکه چې د "عَطْشَان" کلمه د همدې باب څخه صفت مشبه ده. دا کلمه د "رَاهِب" سره مرادفه ده خو مبالغه پکښې زیاته ده چې حرفونه یې ډېر دي: یعنې زښت ډېر دارېدونکی

دوهم د "يّ" مشدد نوری پکښې د نسبت دپاره دی او د تانیث "ة" پکښې د موصوف په تانیث باندې دلالت کوي. څه لرې نه ده چې موږ ترې په "وطريقة رهبانية" سره تعبیر وکړو

دریم د همدغې کلمې نصب په مقدر "ٱبْتَدَعُوا" سره صورت نیولی دی چې نصب ورکوونکی

---

(۱) حاشية الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۳ ص۴۵۷

نعل وروسته په ﴿ ٱبۡتَدَعُوهَا ﴾ سره تفسير شوی دی[۱].

ب: "ابتدعوا" اصلاً د "بدعة" ـ لکه "نِعْمَة" ـ څخه اشتقاق موندلی دی، "بدعة" په لغت کښې هغه قول یا عمل ته ویل کېږي چې سابق مثل ونه لري، لکه چې الله ﷻ اسمانونه او ځمکې بدون د سابقه مثل څخه پیدا کړي دي، دغه ډول بدعة ځینو علماوو کرامو نبه پوره تشریح کړی دی[۲]. اما په دین کښې بدعة د هغه کار یا قول څخه عبارت دی کوم چې په ایت یا سنت کښې بنیاد ونه لري خو د دې سره سره د دین څخه وګڼلی شي او د اجر او ثواب مصدر هم وبلل شي.

ج: د همدغه "بدعة" په هکله نبي کريم ﷺ په يوه حديث کښې فرمايلي دي چې: «وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ»[۳] او هر يو بدعت ګمراهي ده (چې نتيجه يې دوزخ دی).

د: په ﴿ إِلَّا ٱبۡتِغَآءَ رِضۡوَٰنِ ٱللَّهِ ﴾ کښې د "إلّا" توری په لاندې دوه ډوله تفسير کېدلی شي[۴].

اول: جمهور علماء کرام وايي چې دا منقطعه استثناء ده. يعنې مونږ په راهبانو باندې ذکره شوې بدعتي طريقه نه وه فرض کړې، مګر هغوی د الله ﷻ د رضامندۍ د تحصيل په غرض د خپلو خانونو څخه بلا دليله اختراع کړې وه.

دوهم: ځينې علماء کرام وايي چې دا متصله استثناء ده. يعنې مونږ ورباندې د بل هيڅ وجې د کبله ذکره شوې بدعتي طريقه نه وه فرض کړې مګر د دې کبله چې دوی د الله ﷻ د رضامندۍ د تحصيل لټونه وکړي.

هـ: که څوک وايي چې: د استثناء ذکر شوی دوهم صورت د ﴿ ٱبۡتَدَعُوهَا ﴾ سره منافي بربښي، او دا خکه چې کله ورباندې د الله ﷻ د پلوه فرض کړی شوې وه چې د همده ﷻ رضامندي حاصل کړي نو په دې تقدير خو په ذکرې شوې اختراعي طريقې باندې د بدعت نوم نه اينبودلی کېږي. بايد چې شرعي حکم وګڼل شي؟

مونږ وايو چې: په دې صورت کښې د ايت شريف مطلب داسې راځېږي چې: مونږ ورباندې ابتداءً نه وه فرض کړې خو کله يې چې هغوی التزام وکړ نو ورباندې فرض مو وګرځوله.

همدې مضمون ته نبي کريم ﷺ اشاره کړې ده او فرمايلي يې دي چې: «لَا تُشَدِّدُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ فَيُشَدَّدَ عَلَيْكُمْ فَإِنَّ قَوْمًا شَدَّدُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ فَشَدَّدَ اللهُ عَلَيْهِمْ فَتِلْكَ بَقَايَاهُمْ فِي الصَّوَامِعِ وَالدِّيَارِ»[۵] يعنې تاسو په خپلو خانونو باندې (په عبادت کښې) سختي مه درولئ چې په تاسو به سختي دروستله شي، او دا خکه چې يقيناً يو قوم وه چې په خپلو خانونو باندې يې سختي وروستله نو الله ﷻ ورباندې

---

(۱) تفسير الکشاف ج۴ ص۴۸۱
(۲) شرح النووي على مسلم ج۱ ص۲۸۵
(۳) صحيح مسلم ج۱ ص۲۸۵
(۴) روح المعاني ج۲۷ ص۱۹۱؛ تفسير ابي السعود ج۸ ص۲۱۳؛ زاد المسير ج۷ ص۳۱۱
(۵) سنن ابي داوُد ج۲ ص۳۱۶

سختۍ ورو ستله راو همغه سخت عبادت یې وړباندې فرض وګرځاوه، نو د دغې ډلې پاتې کسان اوس هم په خپلو عبادتخایونو کښې پراته دي (صوامع او دیار د راهبانو د عبادتخایونو نومونه دي) بیا نبي کریم ﷺ د ایت شریف دا جمله قرائت کړه چې ﴿ ورهبانية ابتدعوها ﴾

و: په ﴿ فما رعوها حق رعايتها ﴾ کښې دې ته اشاره ده چې څه وخت وروسته په راهبانو کښې داسې خلک ومونډل شوه چې عبادتخاني یې په فسقخانو باندې بدلې کړې[1] که څوک په هغې ارتباط غواړي چې ډېر مثالونه یې ولولي نو خپلو اوردو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[1] چې په پوره تفصیل یې ورکړی دی.

ز: که څوک وايي چې په نصاراوو باندې څه باعث وه چې رهبانیت ته یې لاس واچاوه او په پای کښې د ناکامۍ سره مخامخ شوه؟

مونږ وايو چې په هغوی باندې اصلي باعث دا وه چې په هغه غه رهبانیت سره یې د جهاد څخه خپلې اوږې سپکې کړې[2]. او دغه دول تکلیفي عبادت یې د جهاد قائم مقام وباله چې په هغې رهبانیت باندې به د الله ﷻ رضامندي حاصله کړو. د همدې کبله نبي کریم ﷺ د رهبانیت په مقابل کښې په جهاد باندې ډېر زور اچولی دی، د دې ومناسب دپاره یې لاندې حدیثونه ولولئ:

اول: «بُعِثْتُ بِالسَّيْفِ حَتّٰى يُعْبَدَ اللهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَجُعِلَ رِزْقِي تَحْتَ ظِلِّ رُمْحِي»[4] یعنې زه په توري سره مبعوث کړی شوی یم ترڅو چې یوازې د الله ﷻ عبادت وکړی شي چې هیڅ شریک نه لري. او زما روزي زما د نیزې د سوري لاندې ګرځولې شوې ده (چې د غنیمتونو څخه عبارت ده)

دوهم: «لِكُلِّ نَبِيٍّ رَهْبَانِيَّةٌ وَرَهْبَانِيَّةُ هٰذِهِ الْأُمَّةِ الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ»[5] یعنې هر یوه پیغمبر ته (په یو شکل کښې) رهبانیت وه او د دغه أمت رهبانیت د في سبیل الله جهاد څخه عبارت دی

هېر مو نه شي

۳ـ هېر مو نه شي چې په ﴿ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا ﴾ کښې د ﴿ فَمَا رَعَوْهَا ﴾ مستتر ضمیر ټولو راهبانو ته د اکثریت په ملحوظ راجع دی. نو د همدې کبله ذکره شوې جمله د ﴿ فَآتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴾ په جملې سره تعقیبه شوې ده یعنې نو مونږ د راهبانو څخه هغو کسانو ته اجرونه ورکړه کومو چې په تاباندې ایمان راوړی دی او د خپل دین په بنیاد یې ستا رسالت قبول کړی دی، خو د راهبانو اکثریت فاسقان دي چې نه یې په عیسی ﷺ باندې حقاني ایمان راوړی دی او نه یې د خپل رهبانیت څه پروا ساتلې ده او بالآخره نه یې په تاباندې ایمان راوړی دی

(۱) تفسیر القاسمي ج۱۶ ص ۶۰
(۲) تفهیم القرآن ج۵ ص ۴۵
(۳) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص ۳۱۶
(۴) مسند احمد بن حنبل ج۲ ص ۳۰۹
(۵) مسند احمد بن حنبل ج۴ ص ۵۳۰

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَءَامِنُواْ بِرَسُولِهِۦ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِن رَّحْمَتِهِۦ وَيَجْعَل لَّكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِۦ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۚ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٨﴾ لِّئَلَّا يَعْلَمَ أَهْلُ ٱلْكِتَٰبِ أَلَّا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ شَىْءٍ مِّن فَضْلِ ٱللَّهِ ۙ وَأَنَّ ٱلْفَضْلَ بِيَدِ ٱللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ ذُو ٱلْفَضْلِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾﴾

[۲۸] (د اهل الکتابو څخه) ای هغو کسانو کومو چې (په محمد ﷺ باندې) ایمان راوړی دی! تاسو د الله ﷻ څخه وډار شئ (دار ته ادامه ورکړئ) او د همده ﷻ په پیغمبر ﷺ باندې ایمان راوړئ (وړباندې کلک شئ) ترڅو الله ﷻ تاسو ته د خپل رحمت څخه دوه برخې درکړي او (هم) درته داسې رڼا درکړي چې (د قیامت په ورځ به) پرې مزل (او تلل) کوئ، او (بالآخره) مغفرت به هم درته وکړي، او الله ﷻ ډېر بښونکی (او) ډېر مهربان دی.

[۲۹] (ذکر شوې درېګونې نعمتونه به) د دې دپاره (درکړي) چې ترڅو اهل الکتاب (کافران) پوه نه شي (داسې عقیده ونه کړي) چې یقیناً شان دا دی چې محمد ﷺ او محمدي أمت د الله ﷻ د فضل څخه په هیڅ شي قدرت نه لري (هیڅ شی ورسره نشته بلکې ټولې ښېګڼې زمونږ سره دي)، او (هم د دې دپاره چې هغوی عقیده خپله کړي چې) یقیناً ټول فضل د الله ﷻ په (بلا کیف) لاس کښې دی (او زمونږ په لاس کښې هیڅ شی نشته)، هغه چا ته یې ورکوي کوم ته یې اراده وشي او الله ﷻ د ډېر لوی فضل خاوند دی (فضل یې په یوې ډلې پورې خانګړی نه دی).

توضیحات او د مطلب خلاصه

۱ـ مفسرین کرام د دغو ایتونو په تفسیر کښې په لاندې دوه وو لویو ډلو ویشلی شوي دي:

الف خینې مفسرین کرام وایي چې په ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ کښې د آخر الزمان أمت ټول مؤمنان مخاطب کړی شوي دي[۱]. یعنې ای محمدي أمته! تاسو د الله ﷻ څخه ډارېدلو او د ده ﷻ په پیغمبر (محمد ﷺ) باندې ایمان راوړلو ته ادامه ورکړئ، ترڅو الله ﷻ د خپل رحمت څخه تاسو ته دوه برخې درکړي او هم درته د قیامت په ورځ رڼا درکړي چې په وړاندې به مو څغلي او بالآخره ترڅو تاسو ته مغفرت هم درکړي، چې همدی ﷻ غفور او رحیم دی.

ب خینې نور علماء کرام وایي چې ذکر شوی خطاب اهل الکتابو ته متوجه دی[۲]. یعنې: ای هغو کسانو کومو چې په موسی ؑ او هم په عیسی ؑ باندې ایمان راوړی دی! تاسو د الله ﷻ څخه وډار شئ او د ده ﷻ په پیغمبر (محمد ﷺ) باندې هم ایمان راوړئ، ترڅو د خپل رحمت دوه برخې او د قیامت د ورځې رڼا او مغفرت درېواړه درکړي، چې همدی ﷻ غفور او رحیم دی.

---

(۱) البحر المحیط ج: ۱۰ ص ۱۱۴
(۲) تفسیر القرطبي ج ۱۷ ص ۲۶۶

تبصره

۲ـ مونږ ته ذکر شوي دواړه تفسیرونه په زړه پورې نه برېښي، لومړی د دې کبله چې د اجر او رحمت د دوه وو برخو د ورکړې وعده خو ټول محمدي أمت ته نه ده ورکړه شوې، بلکې هغو کسانو ته ورکړه شوې ده کوم چې د اهل الکتابو څخه په آخر الزمان پیغمبر ﷺ باندې ایمان راوړي په همدغې وعدې باندې په [القصص ۵۴] ایت کښې صراحت نازل شوی دی چې مونږ د همدغه ایت لاندې همدا موضوع په یوه حدیث سره ښه پوره روښانه کړې ده والحمد لله ﷻ.

دوهم تفسیر راته ځکه په زړه پورې نه برېښي چې په قرآن کریم کښې د اهل الکتابو څخه په ﴿ يٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ ﴾ سره تعبیر صورت نه نیسي بلکې دغه ډول تعبیر د محمدي أمت په مؤمنانو پورې خانګړی دی. د هغوي څخه په "يا أهل الكتاب" یا د دې په امثالو سره تعبیر نازل شوی دی

زمونږ په نظر ـ والله ﷻ اعلم ـ ذکر شوی خطاب هغو مؤمنانو ته راجع دی کوم چې د اهل الکتابو د جملې څخه په ایمان مشرف شوي وي، کومو ته چې په وړاندې [الحدید ۲۷] ایت کښې اشاره شوې ده. نو حاصل به یې داسې راوځېږي چې: ای هغو کسانو چې د اهل الکتابو څخه دې او په محمد ﷺ باندې بې ایمان راوړی دی! تاسو د الله ﷻ څخه د وارېدلو او د ده ﷻ په پیغمبر (محمد ﷺ) باندې ایمان راوړلو ته ادامه ورکړئ ترڅو . (تر آخره پورې)

ایا دلته د "لا" توری زاند دی؟

۳ـ د ﴿ لِّئَلَّا يَعْلَمَ أَهْلُ ٱلْكِتَٰبِ أَلَّا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ شَىْءٍ مِّن فَضْلِ ٱللَّهِ ۙ وَأَنَّ ٱلْفَضْلَ بِيَدِ ٱللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَآءُ ﴾ په تفسیر کښې هم علماء کرام په دوه وو ډلو وېشلی شوي دي چې مونږ د هرې ډلې د تفسیر خلاصه په لاندې ډول سره د الله ﷻ په توفیق لیکو

الف: د ځینو مفسرینو کرامو د تفسیر مهم ټکي دا دي[۱]:

اول: په ﴿ لِّئَلَّا يَعْلَمَ ﴾ کښې د "لا" توری زاند دی څه معنی نه لري، ته به وایې چې "لِيَعْلَمَ" نازل شوی وي. لکه چې د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه همدغسې قرائت روایت شوی هم دی[۲].

دوهم: د ﴿ أَلَّا يَقْدِرُونَ ﴾ کلمات د ﴿ لِّئَلَّا يَعْلَمَ ﴾ دپاره مفعول واقع شوي دي، او مستتر ضمیر پکښې اهل الکتابو ته راجع دی.

درېیم: د ﴿ وَأَنَّ ٱلْفَضْلَ ﴾ کلمات د ﴿ لِّئَلَّا يَعْلَمَ ﴾ کلمې په مفعول ﴿ أَلَّا يَقْدِرُونَ ﴾ باندې عطف دي یعنې ای مؤمنانو! ایمان ته د ادامې ورکولو په صورت کښې به تاسو ته د رحمت دوه برخې او هم نور او مغفرت درکړی شي ترڅو اهل الکتاب (چې په ایمان نه دي مشرف شوي) پوه شي (او عقیده خپله کړي) چې دوی د الله ﷻ د فضل څخه په هیڅ شي باندې هم قدرت نه لري چې چا ته یې ورکړي

---

(۱) روح المعاني ج۲۷ ص۱۹۳، اضواء البيان ج۷ ص۸۱۶

(۲) المحرر الوجيز ج۱۵ ص۴۳۲

او یا یې د چا څخه بېرته واخلي، او ترڅو پوه شي چې د الله ﷻ ټول فضل بوازې د همده ﷻ په لاس کښې دی، هغه چا ته یې ورکوي کوم ته یې چې اراده وشي. نو اهل الکتاب به د خپلې دعوې په غلطۍ باندې پوه شي چې وایي مونږ د الله ﷻ غوره بندګان یاستو او ټولې ښېګڼې بوازې په مونږ پورې اختصاص لري او بس.

ب. د ځینو نورو مفسرینو کرامو د تفسیر مهم بنیادونه دا دي:[1]

اول: په ﴿لِئَلَّا يَعْلَمَ﴾ کښې د "لا" توری زائد نه دی چې معنی ونه لري.

دوهم: په "أَنْ لَا يَقْدِرُونَ" کښې د "أَنْ" توری د "أَنَّ" څخه مخفف کړی شوی دی او اسم یې د شان مقدر ضمیر دی، ته به وایې چې "أَنَّهُ لَا يَقْدِرُونَ" نازل شوی دی.

دریم: د "لَا يَقْدِرُونَ" مستتر ضمیر محمد ﷺ او د ده ﷺ إجابتي أمت ته راجع دی.

څلورم: د ﴿وَأَنَّ ٱلْفَضْلَ بِيَدِ ٱللَّهِ﴾ کلمات د مقدر فعل دپاره مفعول واقع شوي دي چې مونږ ترې په "وَلِيَعْتَقِدُوا" سره تعبیر کولی شو.

یعنې ای د اهل الکتابو څخه تازه ایمان راوړونکو! الله ﷻ تاسو ته د رحمت دوه برخې او نور او مغفرت د دې دپاره درکوي چې غیر مسلمان اهل الکتاب پوه نه شي او عقیده خپله نه کړي چې محمد ﷺ او أمت یې د الله ﷻ د فضل څخه په یوه شي هم قدرت نه لري او هیڅ برخه یې ترې په لاس کښې نشته. او هم د دې دپاره چې هغوی عقیده خپله کړي چې ټول فضل خاص د الله ﷻ په لاس کښې دی او هر چا ته یې چې اراده وشي هغه ته یې ورکوي، حال دا چې هغوی پکښې هیڅ لاس وهنه نه شي کولی لکه چې خیال کوي او خپلو ځانونو ته د غوره بندګانو لقب ورکوي.

تبصره

۴- مونږ ته همدغه دوهم تفسیر په زړه پورې برېښي، ځکه چې په لومړي تفسیر کښې د "لا" په توري باندې د زائد (بې معنی) حکم کړی شوی دی، او په کار ده چې د امکان تر حده پورې د قرآن کریم په یوه توري باندې هم دغسې حکم ونه کړی شي، والله ﷻ اعلم وعلمه اکمل واتقن.

د الله ﷻ په توفیق د "الحدید" سورت د پښتو ترجمې او تفسیر په ختمېدلو سره اوه ویشتمه سپاره هم پای ته ورسېده، والحمد لله ﷻ.

اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الَّذِينَ تُؤْتِيهِمْ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ، آمِينْ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ.

۱۴۲۴/۱۲/۱۸ هـ ق = ۱۳۸۲/۱۱/۲۰ هـ ش.

[1] حاشیة الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۴ ص۴۵۹؛ اللباب في علوم الکتاب ج۱۸ ص۵۱۱

المجادلة (٥٨)

سریزه

۱_ په دغه سورت باندې د "المُجَادِلَة" نوم اېښودلی شوی دی او په همدې نامه باندې د نورو سورتونو څخه جدا کړی شوی دی، چې په لاندې دوه وو ډولونو سره ورباندې تلفظ کېږي:

الف: یو د "د" په زور سره. په دې تلفظ کښې د مصدر صیغه ګرځي او په جګړه کولو سره معنی کېږي.

ب: دوهم تلفظ یې د "د" توری په زېر سره دی، چې اسم فاعل مونث جوړېږي او د جګړه کوونکې ښځې معنی ورکوي، همدغه دوهم تلفظ د لومړنې تلفظ په نسبت معروف دی[1].

۲_ د دې سورت ټول ایتونه دوه ویشت (۲۲) دي[2].

۳_ د دې سورت د کلماتو شمېر څلور سوه او درې اویاوو (۴۷۳) ته رسېږي[3].

۴_ او د حرفونو شمېر یې یو زر اوه سوه او دوه نوي (۱۷۹۲) تورو ته پورته شوی دی[4].

۵_ که څه هم د دې سورت په مدنیتوب کښې څه اختلاف شته دی مګر تقریبا په اتفاق سره ټول ایتونه یې مدني دي او د هجرت څخه وروسته نازل شوي دي[5].

۶_ د دې سورت اکثرې محتویات عملي احکام تشکیلوي خو په لاندې موضوعاتو او داسې نورو باندې پکښې ډېر ټینګار شوی دی:

الف: د ظهار پورې اړوند د جاهلیت د زمانې عادت ختمول او د کفارې تجویزول.

ب: د نبي کریم ﷺ او د نورو مؤمنانو سره د ادابو مراعات کول.

ج: د منافقانو او اسلام دښمنه ټولنو د عاداتو څخه خان بچ ساتل او تعلقات ورسره پرې کول.

۷_ هغه سورت (الحدید) مکي سورت وه او د اکثریت په لحاظ یې په عقیدوي احکامو پورې تعلق درلود، او دا سورت (المجادلة) مدني سورت دی او د اکثریت په ملحوظ د عملي احکامو سره تړاو لري، او پوره واضحه ده چې د دغو دواړو ډولونو احکامو تعلق د نوک او اوږې غوندې نه بېلېدونکی مثال لري، بلکې عمل په عقیده باندې مرتب دی، نو ته به وایې چې دا سورت د هغه سورت نتیجه ده.

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿قَدۡ سَمِعَ ٱللَّهُ قَوۡلَ ٱلَّتِي تُجَٰدِلُكَ فِي زَوۡجِهَا وَتَشۡتَكِيٓ إِلَى ٱللَّهِ وَٱللَّهُ يَسۡمَعُ تَحَاوُرَكُمَآۚ

---

(۱) روح المعاني ج۲۸ ص۲

(۲) تفسیر الطبري ج۲۸ ص۲

(۳) تفسیر الخازن ج۶ ص۱۹۴

(۴) اللباب في علوم الکتاب ج۱۸ ص۵۱۲

(۵) المحرر الوجیز ج۱۵ ص۴۳۴

إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌۢ بَصِيرٌ ﴿١﴾ ٱلَّذِينَ يُظَٰهِرُونَ مِنكُم مِّن نِّسَآئِهِم مَّا هُنَّ أُمَّهَٰتِهِمْ ۖ إِنْ
أُمَّهَٰتُهُمْ إِلَّا ٱلَّٰٓـِٔى وَلَدْنَهُمْ ۚ وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنكَرًا مِّنَ ٱلْقَوْلِ وَزُورًا ۚ وَإِنَّ ٱللَّهَ لَعَفُوٌّ
غَفُورٌ ﴿٢﴾ وَٱلَّذِينَ يُظَٰهِرُونَ مِن نِّسَآئِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا۟ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِّن قَبْلِ أَن
يَتَمَآسَّا ۚ ذَٰلِكُمْ تُوعَظُونَ بِهِۦ ۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٣﴾ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ
شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِن قَبْلِ أَن يَتَمَآسَّا ۖ فَمَن لَّمْ يَسْتَطِعْ فَإِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا ۚ ذَٰلِكَ
لِتُؤْمِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ ۚ وَتِلْكَ حُدُودُ ٱللَّهِ ۗ وَلِلْكَٰفِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤﴾ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] يقيناً الله ﷻ د هغې مېرمنې خبره واورېده (او قبوله يې کړه)، کومې چې ستا سره د خپل خاوند په باره کښې جګړه کوله او الله ﷻ ته يې خپله پرېشان حالي وړاندې کوله، حال دا چې الله ﷻ ستاسو دواړو بحث (او خبرې اترې) اورېدلې (او دا ځکه چې) يقيناً الله ﷻ ډېر ښه اورېدونکی (او) ډېر ښه بينا دی (نو دغه حکم يې نازل کړ).

[۲] هغه کسان کوم چې ستاسو د جملې څخه د خپلو ښځو (مېرمنو) څخه ظهار وکړي، نو مېرمنې يې خپلې مورګانې نه دي (په ظهار سره يې مورګانې نه ګرځي)

د دغو (کسانو) مورګانې نه دي مګر هغې ښځې دي کومو چې دوی زېږولي دي. او يقيناً دغه (کسان) چې دي هرومرو دوی د وينا څخه نااشنا او دروغ خبره وايي

او بې شکه الله ﷻ ضرور ډېر عفوه کوونکی (او) ډېر ښښونکی دی

[۳] او هغه کسان کوم چې د خپلو ښځو (مېرمنو) څخه (په يوه کلام سره) ظهار وکړي (او) بيا همغه کلام ته (په ماتولو سره) بېرته ورګرځي (ترڅو فوت شوی شی بيا ترلاسه کړي) نو (په دوی باندې) د مېرمنې او خاوند د تماس نيولو (جنسي ارتباط) څخه مخکښې د يوې رقبې (غلام يا وينځې) ازادول (واجب) دي

(ای مؤمنانو!) دغه (د ازادولو حکم) چې دی تاسو ته پرې (د الله ﷻ د پلوه د زجر په توګه) پند درکولی کېږي (نو تاسو ته په کار دي چې په عمل کښې يې پياده کړئ). او الله ﷻ په هغو کارونو باندې خبردار دی کوم چې تاسو يې (روزمره) کوئ

[۴] نو هرڅوک چې (غلام يا وينځه) ونه مومي (چې ازاده يې کړي) نو (په هغه باندې) د مېړه او مېرمنې د تماس نيولو (جنسي ارتباط) څخه مخکښې دوه مياشتې پرلپسې (پيوسته) روژې نيول (واجب) دي

نو هغه څوک چې ونه توانېږي (چې دوه مياشتې پرلپسې روژه ونيسي) نو (په هغه باندې) شپېتو

مسکینانو ته (په مره ګېډه) خواړه ورکول (واجب) دي.

دغه (د کفارې حکم) د دې دپاره (په تاسو باندې واجب وګرځولی شو) چې تاسو په الله ﷻ او د ﷺ په پیغمبر ﷺ باندې ایمان راوړئ (خپل ایمان تهورباندې ادامه ورکړئ)

او دغه (ذکر شوي احکام) د الله ﷻ حدود دي (تاسو ترې تجاوز مه کوئ او د کفارو په لارو مه ځئ)، او (دا څکه چې) د کفارو دپاره (د الله ﷻ په نزد) دردناک عذاب (ټاکلی شوی) دی.

ارتباط او شان نزول

۱ـ وړاندېنی سورت په ﴿ وَٱللَّهُ ذُو ٱلۡفَضۡلِ ٱلۡعَظِيمِ ﴾ باندې تمام شوی وه او د دې سورت په لومړیو ایتونو کښې د همدغه لوی فضل یوه مثال ته اشاره شوې ده چې په شان نزول کښې لږ څه واضحه شوې دی.

۲ـ د دې ایتونو په شان نزول کښې محدثینو کرامو زښت ډېر احادیث روایت کړي دي چې ځینو مفسرینو کرامو راغونډ کړي دي[1]، خو مونږ د ام المؤمنین عائشې رضي الله عنها د روایت د لنډ مطلب په ذکر باندې اکتفاء کوو[2] او څو وضاحتونهورباندې وراضافه کوو، هغه دا چې:

الف: د جاهلیت په زمانه کښې د خپلې ماندینې سره ظهار کول ـچې ان شاء الله ﷻ په توضیحاتو کښې یې وضاحت راروان دیـ قطعي طلاق ګڼل کېده، چې رجوع کول ورته په قطعي صورت سره ممکن نه وه[3].

ب: په اسلام کښې چې د ظهار کومه لومړنۍ واقعه پېښه شوې وه هغه د اوس بن الصامت رضي الله عنه د ظهار واقعه ده[4].

ج: د دغه صحابي رضي الله عنه د خپلې ماندینې سره ـچې د تره لور یې وه او خوله بنت ثعلبه رضي الله عنها نومیدهـ په څه موضوع خبره ترخه شوه او په نتیجه کښې یې مخاطبه کړه چې «أَنْتِ عَلَيَّ كَظَهْرِ أُمِّي» یعنې ستا شا په ماباندې د خپلې مور د شا غونډې شوه. یا په بل عبارت: ته په ماباندې د خپلې مور په شان ابدي حرامه یې.

د: ذکره شوې ماندینه د خپل خاوند په خطابه ډېره خپه شوه او سمدستي نبي کریم ﷺ ته ورغله او ټوله قیصه یې ورته تکي په تکي بیانه کړه، چې ای د الله رسوله! ماته شرعي فیصله راکړه چې زما او د خاوند ترمنځ جدایي رامنځته نه شي.

ه: عائشه رضي الله عنها (ام المؤمنین) وایي چې زه د همدې کوټې په یوه کونج کښې ناسته وم، د دغې بي بي رضي الله عنها خبرې مې چندان وانه ورېدلې چې څه غواړي، خو په عین وخت کښې ذکر شوې څلور

(۱) الدر المنثور: ج۸ ص۷۱
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۱۰ ص۳۷۱؛ سنن النسائي ج۲ ص۱۰۷
(۳) تفسیر القرطبي ج۱۷ ص۲۷۰
(۴) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۳۲۰؛ تفسیر القاسمي ج۱۶ ص۶۶

واړه ایتونه آن تر ﴿ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾ پورې نازل شوه او موضوع روښانه شوه چې هغې د ظهار په هکله فیصله غوښتله. او دا فیصله الله ﷻ نازله کړه چې د قیامت تر ورځې به ترې ټول مؤمنان ګټه پورته کوي نو حاصل يې داسې راځېږي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! بسم الله کړه او خپل امت ته د الله ﷻ د لوی فضل يو مثال قرائت کړه.

۱ـ يقيناً الله ﷻ د هغې ښځې خبرې واورېدې او د هغې سوال او زاری يې قبولې کړې کومې چې ستا سره د خپل خاوند په هکله جګړه کوله او خپله پوښتنه يې ستا په حضور کښې تکراروله حال دا چې هغې په عين وخت کښې خپل احتياج الله ﷻ ته وړاندې کاوه، چې ای الله! د خپلې مهربانۍ او د خپل فضل د مخې په خپل پيغمبر باندې داسې حکم نازل کړه چې زه د خپل مېړه (خاوند) څخه جدا نه شم.

۲ـ ای پيغمبره! ستا او د ذکرې شوې زنانه ترمنځ چې کومو خبرو اترو صورت ونيوه هغه ټولې الله ﷻ واورېدلې او دا ځکه چې الله ﷻ ډېر ښه اورېدونکی دی او هم ډېر ښه بينا دی. چې د محتاجانو سوالونه اوري او احتياجات يې ګوري، نو په همدې هکله يې يوه فيصله بيانه کړه چې د قيامت تر ورځې پورې ترې ټول مؤمنان ګټه پورته کړي هغه دا چې:

۳ـ ای مؤمنانو! کوم کسان چې ستاسو د جملې څخه د خپلو مېرمنو څخه ظهار کوي او هغوی ته د خپلو مورګانو سره په تحريم کښې تشبيه ورکوي، نو هغوی يې په همدغې تشبيه سره مورګانې نه ګرځي او نه يې په حقيقت کښې مورګانې دي. د ظهار کوونکو مؤمنانو مورګانې نه دي مګر هغه زنانه دي کومو چې دوی حقيقتاً زېږولي دي، نه هغه مېرمنې کومې چې دوی په خپلو خانونو باندې په تحريم کښې د خپلو حقيقي مورګانو سره تشبيه کړې دي، او تشبيهاً يې د خپلو مورګانو لقب ورکړی دی.

لنډه دا چې مورولي او زوی ولي د خولې خبره نه ده ترڅو ورباندې حقيقي تحريم مرتب شي. هو! دا يوه بده (نامعقوله) او دروغ خبره ده چې بايد د دغې خبرې قائلين مجازات کړی شي، خو الله ﷻ ډېر عفوه کوونکی او ډېر بښونکی دی نو د همدې کبله يې د دغه حکم د نزول څخه وړاندېنی ظهار کوونکی عفوه کړی دی او په ورستنيو ظهار کوونکو باندې يې کفاره فرض کړې ده ترڅو ورته د ګناه مغفرت وکړی شي. هغه دا چې:

۴ـ کوم کسان چې د خپلو مېرمنو څخه ظهار وکړي او د خپلو مورګانو سره يې په تحريم کښې تشبيه کړي او بيا خپلې خبرې ته ورګرځي ترڅو يې ماته کړي او د منځه يې يوسي، نو هغوی دې کفاره ورکړي ترڅو د دروغين قول د ګناه څخه خلاص شي، کفاره يې دا ده:

الف: هغوی دې د خپلو مېرمنو سره د تماس (جنسي ارتباط) د نيولو څخه وړاندې يو غلام او يا يوه وينځه ازاده کړي. په هغوی باندې دغه کار واجب دی.

ای مؤمنانو! تاسو ته په دغه حکم سره پند درکول کېږي، دا کار ستاسو دپاره خیر دی او دا ځکه چې الله ﷻ ستاسو په ټولو کړو وړو باندې خبردار دی

ب: نو ستاسو څخه چې څوک غلام یا وینځه نه مومنده کوي ترڅو یې ازاده یا ازاد کړي (توان یې نه لري) حال دا چې خپلې مېرمنې ته یې د ظهار کلمات اورولي وي او اراده هم لري چې خپله خبره ماته کړي او بېرته یې واخلي، نو په هغوی باندې پرلپسې دوه میاشتې روژه نیول لازم دي البته د هغه څخه وړاندې چې ظهار کوونکی د خپلې ظهار کړی شوې ښځې سره جنسي ارتباط ونیسي

ج: نو کوم ظهار کوونکی سړی چې نه د غلام یا وینځې د ازادولو توان لري او فقیر وي او نه دوه میاشتې پی دربې روژې نیولی شي چې بوډا یا مزمن مریض وي، هغوی دې شپېتو تنو مسکینانو ته خوراک ورکړي، او دوه وخته دې په ګېډه ماړه کړي

نو په ذکرو شوو درېوو صورتونو کښې په ذکر شوې ترتیب سره ظهار کوونکی د ګناه څخه خلاصېږي او د دروغین کلام مخنیوی یې کېدلی شي

۵ـ ای مؤمنانو! الله ﷻ ذکر شوی حکم او ذکره شوې تشریع د دې دپاره تاسو ته درنازل کړ ترڅو تاسو په الله ﷻ او د ده ﷺ په پیغمبر باندې خپل ایمان ته ادامه ورکړئ او ذکر شوی حکم په عمل کښې پیاده کړئ. او دا ځکه چې ذکر شوې کفاراتي احکام د الله ﷻ حدود دي چې د همدغه ﷻ د پلوه ټاکلی شوي دي، تاسو ته په کار دي چې د دغو حدودو څخه تېری ونه کړئ

هو! څوک چې د دغو الهي حدودو څخه ورتېرېږي او مراعات یې نه ساتي نو هغوی د کفارو عادت خپل کړی دی او د کفارو دپاره دردناک عذاب ټاکلی شوی دی، نو څوک چې د کفارو په لاره تګ کوي هغه به هم د دردناک عذاب سره مخامخ شي که څه هم دائمي به نه وي، البته دا په هغه وخت کښې چې د حدود الله ﷻ څخه تجاوز یې حلال نه وي ګڼلی

توضیحات

۱ـ د ﴿ قَدْ سَمِعَ ٱللَّهُ ﴾ الآیة- په تفسیر کښې لاندې ټکو ته توجه په کار ده:

الف: د ﴿ قَدْ سَمِعَ ٱللَّهُ ﴾ کلمه د "قَدْ لَقَبِلَ الله" معنی ورکوي لکه چې په لمانځه کښې د "سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ" هم همدغه معنی ده[۱]. یعنې الله ﷻ د جګړه کوونکې ښځې خبره واورېده او قبوله یې کړه چې د قرآن کریم په نازلولو سره یې ورته جواب ورکړ

ب: د کومې ښځې څخه چې په دې مقام کښې په « ٱلَّتِي » سره کنایي تعبیر نازل شوی دی د هغې په نامه کښې علماء کرام اختلاف لري خو یوه غټه ډله علماء کرام -چې په سر کښې یې عبدالله بن عباس رضي الله عنهما واقع دی- وایي چې د هغې نوم خوله بنت ثعلبه رضي الله عنها وه[۲].

ج: د ﴿ تُجَٰدِلُكَ ﴾ کلمه د "جدال" څخه اشتقاقه شوې ده. د نوموړې ښځې جګړه او جدال دا وه

---

(۱) تفسیر البغوي ج۴ ص۳۰۴

(۲) الدر المنثور ج۸ ص۷۱

چې خپله موضوع یې نبي کریم ﷺ ته په مکرر ډول وړاندې کوله چې: ای د الله رسوله! زما خاوند خو طلاق نه دی ذکر کړی، هغه د طلاق اراده نه درلوده او داسې نور. خو نبي کریم ﷺ به ورته په جواب کښې ویل چې: «مَا أَرَاكِ إِلَّا حُرِّمْتِ عَلَيْهِ وَلَمْ أُومَرْ فِي شَأْنِكِ بِشَيْءٍ»[1] یعنې زه تا نه ګورم مګر داسې چې ته په خپل خاوند باندې حرامه شوې یې، ستا په شان کښې زه په هیڅ شي باندې نه یم مامور شوی.

د: په ﴿ فِي زَوْجِهَا ﴾ کښې د ذکر شوې ښځې مېړه ته اشاره ده، چې علماء کرام یې په نامه کښې اختلاف لري خو اکثریت وایي چې د ده نوم "اوس بن الصامت ؓ" وه[2] چې د خپلې ښځې د تره زوی کېده.

هـ: ذکرې شوې بي بي ؓ خپله پرېشانحالي الله ﷻ ته داسې وړاندې کوله چې: «اللَّهُمَّ إِنَّ لِي مِنْهُ صِبْيَةً إِنْ ضَمَمْتُهُمْ إِلَيْهِ ضَاعُوا وَإِنْ ضَمَمْتُهُمْ إِلَيَّ جَاعُوا»[3] یعنې ای الله! یقیناً ماته د خپل خاوند څخه ماشومان اولادونه دي، که زه یې خپل خاوند ته ضمیمه کړم (هغه ته یې پرېږدم) نو ضائع او بې خدمته به شي او که خپل ځان ته یې ضمیمه کړم نو وږي به شي (نفقه یې اشکال لري).

ظهار څه معنی؟

۲_ په ﴿ ٱلَّذِينَ يُظَٰهِرُونَ مِنكُم مِّن نِّسَآئِهِم ﴾ کښې د ﴿ يُظَٰهِرُونَ ﴾ کلمه د "ظِهَار" _لکه "قِتَال"_ څخه اشتقاقه شوې ده، او مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الأحزاب:۴] ایت لاندې د ظهار د کلمې شرعي تعریف لیکلی دی چې: "ظِهَار" په شریعت کښې دېته وایي چې څوک خپله منکوحه مخاطبه کړي چې: "أَنْتِ عَلَيَّ كَظَهْرِ أُمِّي" یعنې ته په ماباندې داسې حرامه یې لکه د خپلې مور شا. یا په بل عبارت: تا سره جنسي ارتباط نیول په ماباندې داسې حرام دي لکه چې د خپلې مور سره جنسي ارتباط راباندې حرام دی.

خو په دې مقام کښې وړباندې د ضرورت په بنیاد لاندې مطالب وراضافه کوو:

الف: ظهار کول یوازې د مور سره په تشبیه پورې اختصاص نه لري بلکې ټولې ابدي حرامې ښځې پکښې یو برابرې دي او په تشبیه سره یې شرعي ظهار تحقق مومي، لکه خور، لور او داسې نورې.

ب: همدارنګه په شرعي ظهار کښې د ظهر (شا) ذکر ضرور نه دی. بلکې د محرمې ښځې د ټول بدن او یا د هغه اندام سره تشبیه هم ظهار ګڼل کېږي په کوم سره چې د ټول بدن څخه د کنایې تو ګه تعبیر صورت نیسي، لکه سر، خټ او داسې نور.

ج: د شرعي ظهار احکام او هم د همدغه ظهار د کفارې مسائل ځینو مفسرینو کرامو[4] راغونډ کړي دي خو اصلي مرجع یې د فقهي کتابونه دي چې مربوط ټول بحثونه او د کفارې په شمول ټول

---

(۱) تفسیر البغوي ج۴ ص۳۰۴
(۲) روح المعاني ج۲۸ ص۳
(۳) البحر المحیط ج۱۰ ص۱۲۱
(۴) تفسیر المظهري ج۹ ص۲۰۹_۲۲۰؛ تفسیر الخازن ج۶ ص۱۹۶. ص۱۹۹

اختلافات پکښې بنه پوره شرحه شوي دي. تو هیله ده چي همدغه مراجعه وکړی شي. چي دلته یاد بحث ته ضرورت نه دي.

د "عَوْد" معنی

۳ـ په ﴿ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا ﴾ کښې د ﴿ يَعُودُونَ ﴾ کلمه د "عَوْد" ـ لکه "قَوْل" ـ څخه اشتقاق شوې ده چي د بیرته ګرځېدلو معنی ورکوي خو په دې مقام کښې مفسرینو کرامو په ګڼو معناوو سره تفسیره کړې ده چي تقریباً اوو معناوو ته رسیږي[۱]. کومه معنی چي موږ ته بهتره برېښي دا هغه په لاندې ټکو کښې راخلاصه کوو[۲]:

الف: "عَوْد" په خپله معنی باندې پاتې دی چي "بیرته ورګرځېدل" دي.

ب: په ﴿ لِمَا قَالُوا ﴾ کښې د "ل" توری د "إلى" معنی ورکوي چي جاره حرفونه یو د بل په ځای استعمالیږي.

ج: د "مَا" کلمه د هغه کلام څخه کنایي ده په کوم باندې چي شرعي ظهار انعقاد مونډلی وه.

د: د "بِالنَّقْضِ" کلمات ورسره مقدر دي، نو په وایي چي دا سې یې نزول مونډلی دی چي "ثُمَّ يَعُودُونَ إلى مَا قَالُوا بِالنَّقْضِ" یعني کوم کسان چي د خپلو مېرمنو څخه په څه کلام سره شرعي ظهار نه صورت ورکړي او بیا همدغه کلام ته په نقض او ماتولو سره بیرته ورګرځي (په اصطلاح خپله خبره بیرته اخلي) نو هغوی دې په هغه ترتیب سره کفاره ورکړي کوم چي په تېرو کښې نازل شوی دی.

﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُحَآدُّونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ كُبِتُوا۟ كَمَا كُبِتَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ وَقَدْ أَنزَلْنَآ ءَايَٰتٍۭ
بَيِّنَٰتٍ ۚ وَلِلْكَٰفِرِينَ عَذَابٌ مُّهِينٌ ۝٥ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ ٱللَّهُ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوٓا۟ ۚ
أَحْصَىٰهُ ٱللَّهُ وَنَسُوهُ ۚ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ ۝٦ أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۖ مَا يَكُونُ مِن نَّجْوَىٰ ثَلَٰثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ
سَادِسُهُمْ وَلَآ أَدْنَىٰ مِن ذَٰلِكَ وَلَآ أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا۟ ۖ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا۟
يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ۝٧ ﴾

[۵] یقیناً هغه کسان کوم چي د الله ﷻ او د ده ﷺ د پیغمبر د حدودو په مقابل کښې حدود (او احکام) وضعه کوي (او غواړي چي خپل حدود او احکام وړاندې غالب وګرځوي) دوی (په عذاب

[۱] تفسیر القرطبي ج۱۷ ص ۲۸۰، زاد المسیر ج۷ ص۳۱۷
[۲] تفسیر ابي السعود ج۸ ص۲۱۶

سره) ذلیل (او خوار) کړی شوي دي، لکه څنګه چې هغه کسان ذلیل کړی شوي وه کوم چې د دوی څخه وړاندې (تېر شوي) دي

او یقیناً موږ (د خپلو حدودو او احکامو د اثبات دپاره) څرګند دلایل (او براهین) نازل کړي دي او د (ټولو) کافرانو دپاره (په دنیا او عقبی دواړو کښې) سپکوونکی عذاب (ټاکلی شوی) دی

[۶] هغه ورځ (یاده کړه) چې الله ﷻ (پکښې) ټول کفار د قبرونو څخه را اوچت کړي نو الله ﷻ به یې په هغو کارونو سره خبر کړي کوم یې چې (په دنیا کښې) عملي کړي دي

(او دا ځکه چې) الله ﷻ د کفارو ټول کړه وړه د شمېر لاندې راوستلي (ساتلي) دي او کفارو هېر کړي دي او الله ﷻ په هر شي باندې حاضر دی (چې هېڅ شی ترې نه شي غائب کېدلی)

[۷] ایا ته نه وینې (نه نه پوهېږې) چې یقیناً الله ﷻ په هغو مخلوقاتو باندې پوهېږي کوم چې په اسمانونو کښې دي او په هغو مخلوقاتو باندې هم کوم چې په ځمکه کښې (موجود) دي

(نو د همدې کبله) د درېوو کسانو هېڅ پټ راز نه موجودېږي مګر الله ﷻ یې (د علم په لحاظ) څلورم دی. او نه د پنځو کسانو (هېڅ پټ د راز مجلس موجودېږي) مګر الله ﷻ یې (د علم په لحاظ) شپږم دی. او نه د دغه (عدد) څخه کم او نه (ترې) زیات (عدد د راز مجلس تحقق مومي) مګر الله ﷻ (د علم په لحاظ) ورسره دی. په هر ځای کښې چې راز کوونکي (شوراکوونکي) وي

بیا به یې د قیامت په ورځ په هغو کړو وړو باندې خبر کړي کوم چې دوی (راز کوونکي) عملي کوي. (ځکه چې) یقیناً الله ﷻ په هر شي باندې پوه دی.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د وړاندېنې متصل ایت مضمون تعقیب شوی دی چې حاصل یې داسې راځېږي چې:

ای پیغمبره! د حدود الله په هکله په خپل امت باندې څه نور مطالب هم قرائت کړه هغه دا چې

۱ــ یقیناً کوم کسان چې د الله ﷻ او د ده ﷺ د پیغمبر سره دښمني او مقابله کوي او غواړي چې په نبوت باندې یې خاورې واړوي، او کوم کسان چې زور لګوي ترڅو خپل بشري حدود د الله ﷻ او د ده ﷺ د پیغمبر ﷺ په حدودو باندې غالب وګرځوي او د منځه یې ورباندې یوسي، هغوی داسې خوار او ذلیل کړی شوي دي لکه څنګه چې د دوی څخه وړاندېني کسان خوار او ذلیل کړی شوي دي البته چې کله یې د نبوت او حدود الله په مقابل کښې دښمني غوره کړه. او دا ځکه چې موږ څرګند دلایل نازل کړي دي چې نه څوک په نبوت باندې سترګې پټولې شي او نه څوک حدود د الله ﷻ په دائمي توګه د منځه وړلی شي. په دې باندې علاوه، دغو کفارو ته په آخرت کښې د الله ﷻ په نزد سپکوونکی عذاب ټاکلی شوی دی چې د هر ژر ورسره مخامخ کېدونکی دی.

۲ــ ای پیغمبره! کفارو ته هغه ورځ ورياده کړه چې کله الله ﷻ دوی ټول د قبرونو څخه راپورته کړي او د حساب کتاب دپاره یې په خپل حضور کښې ودروي. نو په دغې ورځ کښې به یې په هغو اعمالو باندې خبر کړي کوم چې دوی په دنیا کښې کړي دي

۳_ کفارو خو خپل اعمال او خپل کړه وړه هېر کړي دي او خیال کوي چې د هیڅ جنایت نه دي مرتکب شوي، خو الله ﷻ د دوی ټول کړه وړه او ټول جنایات د شمېر لاندې راوستلي دي او برسېره په خپل ازلي علم باندې په اعمالنامو کښې یې هم مکرمو پرښتو لیکلي دي. او دا ځکه چې الله ﷻ په هر شي باندې حاضر دی او هیڅ شی ترې غیاب نه شي خپلولی چې علم ورباندې ونه لري.

۴_ ایا ته نه ګورې او ته نه پوهېږې چې:

الف: بې شکه الله ﷻ په هغو ټولو موجوداتو باندې پوهېږي او د ده ﷻ د علم څخه غیاب نه شي موندلی، کوم چې په اسمانونو کښې موجودیت لري او کوم چې په ځمکو کښې شتون لري.

ب: د درېو کسانو هیڅ شوری موجودیت نه شي موندلی مګر الله ﷻ د هغوی سره د علم په لحاظ څلورم دی، او نه د پنځو نفرو شوری موجودېدلی شي مګر الله ﷻ یې د علم په لحاظ شپږم دی او بالآخره نه د ذکرو شوو عددونو څخه په لږ عدد سره او نه په زیات عدد سره شوری تحقق مومي مګر الله ﷻ د علم په لحاظ ورسره معیت لري. برابره خبره ده چې شوری کوونکی په پټ ځای کښې شوری ته ناست وي او یا په ښکاره ځای کښې.

ج: نو ایا د دې خبرې امکان شته چې د الله ﷻ د علم څخه دې په اسمانونو او یا په ځمکو کښې څه شی پټوالی خپل کړی شي؟.

۵_ بیا به الله ﷻ د خپل علم په مطابق د قیامت په ورځ ټول خلک په خپلو هغو کړو وړو خبر کړي کومو ته یې چې په دنیا کښې عملي بڼه ورکړې وي، چې تا دا کړي دي او ستا کړه وړه دا دي نو نن ورځ خپله اعمالنامه پخپله ولوله.

۶_ لنډه دا چې یقیناً الله ﷻ په هر شي باندې په کامله توګه پوه دی او هیڅ شی ترې پټون او غیاب نه شي خپلولی.

توضیحات

۱_ په ﴿كُبِتُوا كَمَا كُبِتَ﴾ کښې د "كُبِتُوا، كُبِتَ" دواړه کلمې د "كَبْت" _لکه "ضَرْب"_ څخه اشتقاق شوې دي، "كَبْت" د یوه شي ذلیل ګرځولو او په عذاب سره نیولو ته ویل کېږي[۱]. یعني هرڅوک چې د الله ﷻ او د ده ﷻ دښمنۍ ته ولاړ وي او بشري احکام د الهي احکامو په ځای قائمول غواړي، نو هغوی به د الله ﷻ د پلوه ذلیل کړی شي او په عذاب باندې به ونیول شي لکه چې د پخوانیو سره همدغه چال چلند صورت نیولی دی، لکه فرعون او نور.

سوال جواب

۲_ که څوک وایي: د څه حکمت په بنیاد الله ﷻ په ﴿ مَا يَكُونُ مِن نَّجْوَىٰ ثَلَٰثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ ﴾ کښې د درې کسیزې او پنځه کسیزې شوری په ذکر باندې

(۱) لسان العرب ج۲ ص۷۶

صراحت نازل کړ، حال دا چې د ﴿ وَلَآ أَدۡنَىٰ مِن ذَٰلِكَ وَلَآ أَكۡثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمۡ ﴾ کلمات ټولو شوراګانو ته شامل دي چې هرڅو کسیزه وي؟!

مونږ وایو: د دغه سوال د جوابولو دپاره علماوو کرامو ډېر جوابونه کړي دي[۱]، د مثال په توګه:

الف: په دري کسیزې او پنځه کسیزې شوراګانو باندې د دې کبله صراحت شوی دی چې د ایتونو د نزول په وخت کښې منافقانو همدغه ډول شوراګانې کولې ترڅو مؤمنان غمژن کړي او په تشویش کښې یې واچوي[۲].

د همدې جواب تائید دهغه شان نزول څخه هم لاس ته راځي کوم چې د [المجادلة ۸] ایت په هکله وروسته راروان دی.

ب: که څه هم شورئ په دوه کسانو سره هم صورت نیولی شي مګر لوموړی مناسب عدد ورته دري کسان دي[۳]، ته به وایې چې دوه کسان مدعیان دي او دریم کس ورته حَکَم او فیصله کوونکی دی. دغه دري کسیزه ډله په یوه حدیث کښې نبي کریم ﷺ د سفر دپاره هم مناسبه ښودلې ده چې «وَالثَّلَاثَةُ رَكْبٌ»[۴] یعنې د سفر دپاره مناسب ټولګی دري کسان دي چې په ښه ډول سره خپل احتیاجات پوره کولی شي او د خطراتو مخه نیولی شي.

او دوهم مناسب عدد د شورئ دپاره پنځه کسان دي. ته به وایې چې څلور کسان مدعیان دي او پنځم کس ورته خبره فیصله کوونکی دی.

هېر مو نه شي

۳_ هېر مو نه شي چې دغه ایت شریف په کوم کښې چې بحث روان دی د الله ﷻ د علم په بیان سره شروع شوی دی چې ﴿ أَلَمۡ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ يَعۡلَمُ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِ ﴾ او د همده ﷻ د علم په بیان سره ختم شوی دی چې ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمٌ ﴾. نو ټولو مفسرینو کرامو په اتفاق سره په ﴿ إِلَّا هُوَ مَعَهُمۡ أَيۡنَ مَا كَانُواْ ﴾ کښې د معیت څخه علمي معیت مراد کړی دی او هیڅ ترې مکاني معیت نه دی مراد کړی[۵].

همدغه مطلب ته د [الحدید:۴] ایت لاندې هم څه اشاره شوې ده، والحمد لله ﷻ.

﴿ أَلَمۡ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ نُهُواْ عَنِ ٱلنَّجۡوَىٰ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا نُهُواْ عَنۡهُ وَيَتَنَٰجَوۡنَ بِٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡعُدۡوَٰنِ وَمَعۡصِيَتِ ٱلرَّسُولِ وَإِذَا جَآءُوكَ حَيَّوۡكَ بِمَا لَمۡ يُحَيِّكَ بِهِ ٱللَّهُ وَيَقُولُونَ فِيٓ

---

(۱) التفسیر الکبیر ج۲۹ ص۲۶۵
(۲) تفسیر الکشاف ج۴ ص۴۹۰
(۳) المحرر الوجیز ج۱۵ ص۴۴۲؛ تفسیر القاسمي ج۱۶ ص۷۴
(۴) مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۶۱۲، ص۶۷۱
(۵) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۳۲۲

أَنفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا ٱللَّهُ بِمَا نَقُولُ ۚ حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصْلَوْنَهَا ۖ فَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿٨﴾ يَـٰٓأَيُّهَا
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا تَنَـٰجَيْتُمْ فَلَا تَتَنَـٰجَوْا۟ بِٱلْإِثْمِ وَٱلْعُدْوَٰنِ وَمَعْصِيَتِ ٱلرَّسُولِ وَتَنَـٰجَوْا۟
بِٱلْبِرِّ وَٱلتَّقْوَىٰ ۖ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ٱلَّذِىٓ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٩﴾ إِنَّمَا ٱلنَّجْوَىٰ مِنَ ٱلشَّيْطَـٰنِ لِيَحْزُنَ
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَلَيْسَ بِضَآرِّهِمْ شَيْـًٔا إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾ ﴾

[۸] ایا ته هغو کسانو ته نه ګوري کوم چې د (مؤمنانو په ضد) د پټو جرګو څخه منعه کړی شوي وه (او) بیا همغو جرګو ته (په دوامداره توګه) ورګرځي د کومو څخه چې منعه کړی شوي وه او (د استمرار په توګه) په ګناه سره او (هم) په تجاوز (ظلم) او د پیغمبر څخه په عصیان سره پټې جرګې کوي، او (برسېره په دې) کله چې تاته درشي نو په هغو (الفاظو) سره تاته تحیه (تحفه) وړاندې کوي په کومو سره چې الله ﷻ پرې تاته تحیه (تحفه) نه ده درکړې (ستا په شریعت کښې یې نه دي ټاکلي) او (په عین وخت کښې) په خپلو ځانونو (زړونو) کښې وايي چې: الله ﷻ د هغو (الفاظو) په سبب مونږ ولې نه معذبوي کوم چې مونږ یې وایو (که بالفرض دا په حقه پیغمبر وی نو مونږ به الله ﷻ ضرور معذب ګرځولي وی).

جهنم د همدغو دپاره کافي دی چې ورداخل به شي، نو (جهنم) د بېرته ورګرځېدلو ډېر بد ځای دی.

[۹] ای هغو کسانو کومو چې ایمان راوړی دی! کله چې تاسو پټې جرګې کوئ نو (د منافقانو غوندې) په ګناه او تجاوز (ظلم) او (هم) د پیغمبر ﷺ څخه په عصیان (نافرمانۍ) سره جرګې مه کوئ، او په نېکیو او تقوی سره جرګې وکړئ، او د هغه الله ﷻ څخه وډار شئ چې خاص همده ﷻ ته به ورحشر کړی شئ (چې کله د حساب کتاب دپاره قیامت قائم کړی شي).

[۱۰] یقیناً د منافقانو پټې جرګې د دې کبله د شیطان د پلوه صورت نیسي ترڅو هغه کسان غمژن (او خپه) کړي کومو چې ایمان راوړی دی حال دا چې (پټې خبرې) مؤمنانو ته د هیڅ شي ضرر نه شي رسولی مګر د الله ﷻ په اجازه (او امر). او خاص په الله ﷻ باندې دې نو مؤمنان توکل وکړي (او د هغوی په پښپسکو باندې دې نه خپه کېږي).

شان نزول او ارتباط

۱- د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما د قول په بنیاد ذکری شوی اولنی ایت د یهودانو او منافقانو په هکله نازل شوی دی چې په خپلو منځو کښې به یې پسپسکی کاوه او سترګکونه به یې وهل ترڅو صحابه کرام رضي الله عنهم په تشویش کښې واچوي. نبي کریم ﷺ د دې کار څخه منعه کړه خو دوی ترې منعه نه شوه او خپل عادت ته یې ادامه ورکړه[۱].

[۱] زاد المسیر ج۷ ص۳۲۰

۲ـ په دې ایتونو کښې د وړاندېنې متصل ایت مضمون د مثالونو په ضمن کښې ښه پوره تشریح شوی دی چې الله ﷻ د علم د حیثه په هر یوه مجلس کښې حضور لري او هیڅ راز ترې پټ نه شي پاتې کېدلی. نو حاصل یې داسې راځي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! الله ﷻ د هر مجلس او هرې یوې شورۍ سره علمي معیت لري او د منافقانو او یهودانو ټول مجلسونه ورته هم معلوم دي نو:

۱ـ ایا ته هغو کسانو ته نه ګورې کوم چې ستا د پلوه د پټو مجالسو څخه او د مؤمنانو په ارتباط د پسپسکو او سترګکونو څخه منعه کړی شوي وه، چې مؤمنانو ته تشویش مه وراچوئ او خپل دغه خاصیت پرېږدئ، خو ذکر شوي کسان بیا خپل خاصیت ته په دوامداره توګه ورتاوېږي او بیا-بیا د هغو جنایاتو مرتکب ګرځي د کومو چې پخوا مرتکب ګرځېدلي وه، خو د الله ﷻ څخه یو جنایت هم نه شي پټولی. د مثال په توګه:

۲ـ یهودان او منافقان نورو پټو مجالسو ته هم صورت ورکوي چې هغه تاته معلوم نه دي خو الله ﷻ ورباندې کامل علم لري، هغه دا چې د دغو کسانو پټې شوراګانې د ګناهونو په موضوعګانو کښې صورت نیسي، چې د جنایت پېټې یې ورباندې درنېږي، او هم په دې باره کښې چې په مؤمنانو باندې تجاوز او تېری وکړي او د پیغمبر ﷺ څخه مخالفت او عصیان خپل کړي او ادامه ورکړي.

۳ـ ای پیغمبره! هغوی چې کله تاته د سلام سوغات او تحفه وړاندې کوي نو داسې سوغات درته وړاندې کوي کوم چې الله ﷻ نه دی مشروع کړی او ته یې ورباندې نه یې مخاطب کړی، بلکې هغوی د مشروع سوغات په شکل کښې تا په غیر مشروع سوغات او تحفه باندې مخاطب ګرځوي، او وایي چې "اَلسَّامُ عَلَیْكَ" یعني په تاباندې دې مرګ وي.

خو په عین وخت کښې په خپلو زړونو کښې او په خپلو پټو مجالسو کښې یو تربله وایي چې که بالفرض محمد ﷺ رښتیاني پیغمبر وي نو هرومرو او ضرور به په دغه غیر مشروع سوغات سره الله ﷻ مونږ معذب کړي وی، کله چې مونږ د دغه تحقیر او توهین سره-سره نه معذبوي نو معلومه شوه چې نوموړی د نبوت په دعوه کښې دروغژن دی.

۴ـ ای پیغمبره! د الله ﷻ په نزد هر شي په خپل ټاکلي وخت سره صورت نیسي، نو که مونږ هغوی د دغه تحقیر او توهین په سبب په دنیا کښې معذب وند ګرځوو نو د آخرت عذاب خو یې په مخکښې دی چې د دوزخ څخه عبارت دی. دغه دوزخ ورته کافي او مناسب دی چې د قیامت په ورځ به هلته ورداخل شي او د نجات لاره به ترې مونده نه کړي، نو دغه دوزخ د بېرته ورګرځېدلو ډېر بد ځای دی.

۵ـ ای مؤمنانو! تاسو د منافقانو او یهودانو عادت او خاصیت مه خپلوئ او نه خپلولو ته یې ادامه ورکړئ. نو په همدې بنیاد کله چې تاسو پټ مجلس کوئ او پټو شوراګانو ته صورت ورکوئ نو الف. د ګناهونو مجالس مه کوئ او په خلکو باندې د ظلم او تیرې مجالس مه جوړوئ او بالآخره

د پیغمبر د عصیان په مجالسو کښې مه کینئ او د اسلام په ضد پلانونه مه سازوئ.

ب: تاسو د نېکۍ مجالس جوړ کړئ او د الله ﷻ د تقوی په هکله سره کینئ او په همدې باره کښې یو تربله مشورې ورکړئ او پلانونه جوړ کړئ.

ج- ای مؤمنانو! تاسو د هغه الله ﷻ څخه وډار شئ او د عذابه یې خپل ځانونه په وقایه کښې وګرځوئ چې د قیامت په ورځ به ټول ورغونډ کړی شئ او حساب کتاب به درسره وکړي.

۷- ای پیغمبره! یقینًا د منافقانو او د اسلام دښمنو ټولنو پټ مجالس او هم پسپسکي او سترګکونه یو شیطاني کار دی چې د شیطان د پلوه ورته ښایسته کړی شوی دی. دغه کار ته انسي او جني شیطانان د دې غرض دپاره صورت ورکوي ترڅو ورباندې مؤمنان غمژن کړي، خو دغه کړنلاره مؤمنانو ته د هیڅ شي ضرر نه شي رسولی او نه ورباندې څه نتیجه ترتب موندلی شي مګر هله چې د الله ﷻ امر او اذن وشي او بس.

نو مؤمنانو ته په کار دي چې د دغسې دسیسو په مقابل کښې یوازې په الله ﷻ باندې توکل او اعتماد وکړي (همدغه توکل او اعتماد ته ادامه ورکړي).

توضیحات

۱- په احادیثو کښې د ﴿ وَإِذَا جَآءُوكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ ٱللَّهُ وَيَقُولُونَ فِيٓ أَنفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا ٱللَّهُ بِمَا نَقُولُ ﴾ کلمات ډېر ښه تفسیر شوي دي. لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «إِنَّ الْيَهُودَ إِذَا سَلَّمُوا عَلَيْكُمْ يَقُولُ أَحَدُهُمُ السَّامُ عَلَيْكُمْ فَقُولُوا عَلَيْكَ»[۱] یعنې یقینًا کله چې په تاسو باندې یهودان سلام اچوي نو یو نفر (سلام اچوونکی) یې وایي چې په تاسو باندې دې مرګ وي. نو (کله یې چې په تاسو باندې دغه ډول سلام واچاوه) نو تاسو (ورته په جواب کښې) ووایاست چې په تا باندې دې مرګ وي.

ب: د عبد الله بن عمرو رضی الله عنه څخه روایت دی چې یهودانو به نبي کریم ﷺ ته (د سلام علیک په عوض) د "سام علیک" تحفه وړاندې کوله او د خپلو ځانونو سره به یې ویلې چې (که بالفرض محمد ﷺ پیغمبر وی نو) الله ﷻ مونږ د هغو کلماتو په ویلو سره ولې نه معذبوي په کومو سره چې مونږ نوموړی مخاطب ګرځوو؟ «فَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ»[۲] یعنې دغه ذکر شوی ایت شریف نازل شو او د هغوی خبره یې جوابه کړه.

ج: که څوک وایي: که څه هم د یوه روایت په بنیاد نبي کریم ﷺ یهودانو ته (د تحریف سلام) جواب په "عَلَيْكُمْ" سره ورکړی دی[۳]. یعنې مرګ دې په تاسو وي، مګر د بل روایت[۴] په بنیاد یې

(۱) صحیح مسلم ج۲ ص۲۱۳
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۵۷۸
(۳) صحیح البخاري ج۲ ص۸۹۰
(۴) صحیح مسلم ج۲ ص۲۱۴

هغوی ته په "وَعَلَيْكُمْ" سره جواب ورکړی دی حال دا چې د "و" توری په مشارکت باندې دلالت کوي ته به وایې چې د خپل خان دپاره یې هم د مرګ غوښتنه کړې وي؟!

مونږ وایو چې:

اول: د نبي کریم ﷺ په جواب (وَعَلَيْكُمْ) کښې د "و" توری د عطف دپاره نه دی چې په اشتراک باندې دلالت وکړي او اعتراض وارد شي، بلکې د استیناف دپاره دی خو جمله انشائیه ده. یعنې او مرګ دې په تاسو باندې وي، نه په مونږ باندې لکه چې تاسو یې غواړئ.

همدې جواب ته نبي کریم ﷺ په بل حدیث کښې داسې اشاره کړې ده چې: «إِنَّا نُجَابُ عَلَيْهِمْ وَلَا يُجَابُونَ عَلَيْنَا»(۱) یعنې یقینًا زمونږ سوال د هغوی په ضد قبلېدلی شي او د هغوی سوال زمونږ په ضد نه شي قبلېدلی.

دوهم: په "وَعَلَيْكُمْ" کښې د "و" توری د استیناف دپاره دی او همدغه کلمات د مقدرې مبتدا (وَعَلَيْكُمُ السَّامُ) په ملحوظ خبریه جمله ده. یعنې مرګ په تاسو باندې هم واقع کېدونکی دی، که زه مړ شم ـ لکه چې تاسو یې غوښتنه کوئ ـ نو تاسو به ژوندي پاتې شئ؟

د: ﴿ حَيَّوْكَ ﴾، ﴿ لَمْ يُحَيِّكَ ﴾ دواړه کلمې د "تَحِيَّة" څخه اشتقاقي شوې دي او مونږ د الله ﷻ په توفیق د [النساء:۸۶] ایت لاندې دغه کلمه (تَحِيَّة) ډېره ښه تحلیله کړې ده، او هم مو هلته د یوه حدیث په رڼا کښې واضحه کړې ده چې شرعي تحیه او تحفه د "السَّلَامُ عَلَيْكُمْ" څخه عبارت ده.

په دې باندې علاوه په همدغه مطلب باندې الله ﷻ صراحت هم نازل کړی دی چې: ﴿ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَامٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَىٰ ﴾ [النمل:۵۹] یعنې او (ای پیغمبره!) ووایه چې ټولې ستاینې الله ﷻ پورې مختصې دي او هم د الله ﷻ په هغه بندګانو باندې سلام دی کوم چې همده ﷻ (د نبوت دپاره) غوره کړی دی.

شیطاني جرګه

۲ـ په ﴿ إِنَّمَا النَّجْوَىٰ مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزُنَ الَّذِينَ آمَنُوا ﴾ کښې هغه جرګه شیطان ته منسوبه کړی شوې ده کومې ته چې د مؤمنانو د خپه کولو او غمژن کولو په موخه صورت ورکړی شي، لکه چې یو مثال ته یې د ذکرو شوو ایتونو په شان نزول کښې اشاره شوې ده.

خو د ایت شریف په عموم کښې لاندې جرګې هم شاملې دي او شیطاني جرګې دي:

الف: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «إِذَا كُنْتُمْ ثَلَاثَةً فَلَا يَتَنَاجَى اثْنَانِ دُونَ صَاحِبِهِمَا فَإِنَّ ذَٰلِكَ يُحْزِنُهُ»(۲) یعنې کله چې تاسو درې کسان ملګري یاست نو دوه کسان دې په غیر د خپل (درېیم) ملګري څخه پټې خبرې (پسپسکی) نه کوي او دا ځکه چې دغه کار یې ملګری خپه کوي او غمژن کوي.

---

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۵ ص۱۸۷

(۲) صحیح مسلم ج۲ ص۲۱۹

ب: هغه پسپسکي هم شيطاني پسپسکي او شيطاني جرگه ده چې ذکر شوې دوه ملګرې يې په داسې لغت سره ترسره کړې چې دريم ملګرى وربانديې نه پوهېږي[۱].

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا قِيلَ لَكُمۡ تَفَسَّحُواْ فِي ٱلۡمَجَٰلِسِ فَٱفۡسَحُواْ يَفۡسَحِ ٱللَّهُ لَكُمۡۖ وَإِذَا قِيلَ ٱنشُزُواْ فَٱنشُزُواْ يَرۡفَعِ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مِنكُمۡ وَٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡعِلۡمَ دَرَجَٰتٖۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعۡمَلُونَ خَبِيرٞ ﴿١١﴾ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا نَٰجَيۡتُمُ ٱلرَّسُولَ فَقَدِّمُواْ بَيۡنَ يَدَيۡ نَجۡوَىٰكُمۡ صَدَقَةٗۚ ذَٰلِكَ خَيۡرٞ لَّكُمۡ وَأَطۡهَرُۚ فَإِن لَّمۡ تَجِدُواْ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٌ ﴿١٢﴾ ءَأَشۡفَقۡتُمۡ أَن تُقَدِّمُواْ بَيۡنَ يَدَيۡ نَجۡوَىٰكُمۡ صَدَقَٰتٖۚ فَإِذۡ لَمۡ تَفۡعَلُواْ وَتَابَ ٱللَّهُ عَلَيۡكُمۡ فَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُواْ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥۚ وَٱللَّهُ خَبِيرُۢ بِمَا تَعۡمَلُونَ ﴿١٣﴾ ﴾

[۱۱] اى هغو کسانو کومو چې ايمان راوړى دى! کله چې تاسو ته وويلى شي چې په خپلو مجالسو کښې پراخي راولئ (ترڅو نور مؤمنان هم درسره کيني) نو پراخي (پکښې) راولئ (او د امر اجابت وکړئ) چې الله ﷻ ستاسو دپاره (په رزق، قبر، نعمتونو او سينه کښې) پراخوالى راولي.

او کله چې (تاسو ته) وويلى شي چې (د مجالسو څخه) اوچت شئ نو اوچت شئ (او د امر اجابت وکړئ) چې الله ﷻ ستاسو د جملې څخه هغو کسانو ته کومو چې ايمان راوړى دى او هغو کسانو ته چې علم ورکړى شوى دى درجې (او مراتب) اوچت کړي.

او الله ﷻ په هغو (کړو وړو) خبردار دى کوم چې تاسو يې (روزمره) کوئ (نو موافقه جزا يا سزا به درکړي).

[۱۲] اى هغو کسانو کومو چې ايمان راوړى دى! کله چې تاسو د پيغمبر ﷺ سره مناجات کوئ نو د خپل مناجات څخه مخکښې (د الله ﷻ په لاره کښې) څه خيرات وړاندې کړئ.

دغه کار ستاسو دپاره ښه ګټور او ښه پاکوونکى دى.

نو که تاسو (څه مال) ونه مونډ (چې خيرات يې کړئ) نو الله ﷻ ډېر بښونکى (او) ډېر مهربان دى (په بې خيراته مناجات باندې به مو ونه نيسي).

[۱۳] ايا تاسو د خپل مناجات څخه مخکښې د خيراتونو د وړاندې کولو څخه ډارېږئ (چې په دوامداره توګه به يې ترسره نه کړى شئ)؟.

نو کله چې تاسو (د خيراتونو تقديم بدون د ډاره) ونه کړى شو او الله ﷻ درباندې په رحمت سره رجوع وکړه (ذکر شوى حکم يې درڅخه تخفيف کړ) نو تاسو لمونځونه دروئ او زکاتونه ورکړئ او

[۱] روح المعاني ج۲۸ ص۲۷

(هم) د الله ﷻ او د ده ﷻ د پیغمبر ﷺ اطاعت وکړئ (چې دغه کار ستاسو دپاره په دوامداره توګه ډېر ګټور او ډېر ښه پاکوونکی دی).

او الله ﷻ ډېر ښه خبردار دی (البته) په هغو کړو وړو چې تاسو (یې کښې) روزمره لګیا یاست.

شان نزول او ارتباط

۱ـ د ذکرو شوو درېوو ایتونو د شان نزول په ارتباط مفسرینو لاندې معلومات لیکلي دي(۱):

الف: څو کسه صحابه کرام ﷺ د نبي کریم ﷺ حضور ته ورغله خو د کیناستلو ځایونه یې موندل نه کړه او د ناستو کسانو د حلقې څخه بهر ولاړ پاتې شوه، نو الله ﷻ اولنی ایت شریف نازل کړ.

ب: ځینو کسانو د نبي کریم ﷺ سره په مناجات کښې اوږد وخت تېراوه حال دا چې خبره به هم چندانې مهمه نه وه، خو نبي کریم ﷺ د خپلو عالي اخلاقو د کبله نه شوه منعه کولی. نو الله ﷻ دوهم ایت نازل کړ.

ج: ځرنګه چې د مناجات دپاره د خیرات ورکړه په هغوی باندې درنه تمامه شوه حال دا چې زیات شمېر فقیران وه، نو الله ﷻ درېیم ایت نازل کړ او د مناجات دپاره یې د خیرات ورکړه منسوخه کړه.

۲ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې د مناجات او پټو جرګو اداب ښودلي شوي وه، او په دې ایتونو کښې د یو پلوه په مجالسو کښې د اشتراک ادبونو ته اشاره کېږي او د بل پلوه پکښې خاص د نبي کریم ﷺ سره د مناجات کولو ارشاد نازل شوی دی. نو خلاصه یې داسې راځي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! د الله ﷻ د پلوه مؤمنان مخاطب کړه او ورته ووایه چې:

۱ـ ای مؤمنانو! تاسو په ټولو مجالسو کښې او په تېره بیا د نبي کریم ﷺ په مجالسو کښې لاندې ارشادات په عمل کښې پیاده کړئ:

الف: کله چې تاسو ته (د تازه راتلونکو او یا د مجالسو د مشرانو د پلوه) وویلې چې دایره پراخه کړئ چې نورو کسانو ته هم د کیناستلو موقع په لاس ورشي نو تاسو دغه امر په لبیک سره قبول کړئ ترڅو الله ﷻ تاسو ته په اجرونو کښې پراخوالی او ډېروالی راولي او ښه پرېمانه ثوابونه درکړي.

ب: او که تاسو ته وویلی شي چې د مجالسو څخه بالکل اوچت شئ او خپل ځایونه نورو ته پرېږدئ نو دغه امر ته هم په لبیک سره جواب ورکړئ او قبول یې کړئ. نو په دې صورت کښې به هم الله ﷻ ستاسو د جملې څخه د هغو کسانو مراتب او درجات اوچت کړي کومو چې په اخلاص سره ایمان راوړی دی او هم ورته پوخ علم ورکړی شوی دی. پوازې دغه کسان د قوي ایمان او پوخ علم په ذریعه کولی شي چې تواضع غوره کړي او خپل ځایونه نورو ته خوشې کړي.

یا په بل عبارت: د مراتبو او درجاتو لوړوالی په دې باندې نه ترلاسه کېږي چې تاسو د مجالسو

---

(۱) الدر المنثور ج۸ ص۸۳؛ زاد المسیر ج۷ ص۳۲۲؛ تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۳۲۴؛ روح المعاني ج۲۸ ص۲۵؛ اسباب النزول للواحدي ص۲۷۵

په پراخولو کښې هڅه ونه کړئ او نبي کريم ﷺ او يا نورو مشرانو ته ډېر نژدې کېنئ بلکې دغه کار په قوي ايمان او پوخ علم پورې اړه لري، برابره خبره ده چې تاسو د مجالسو په لرې څنډه کښې قرار ولرئ او که په نژدې څنډه کښې.

ج: لنډه دا چې الله ﷻ ستاسو په ټولو کارونو او کړو وړو باندې خبردار دی نو تاسو چې خپلو عملونو ته په هر کيف سره صورت ورکوئ د همغه مطابق به جزا يا سزا درکړي.

۲ـ ای مؤمنانو! تاسو د ايمان په رڼا کښې لاندې ارشاداتو ته هم توجه وکړئ:

الف: کله چې تاسو غواړئ چې د پيغمبر ﷺ سره مناجات وکړئ او پټ راز ورسره ترسره کړئ نو مخکښې د هغه څخه څه خيرات وکړئ او بيا په مناجات باندې خپل ځانونه مشرف وګرځوئ. دغه کار ستاسو دپاره بهتر دی او پاکيزه جوړوونکی دی چې د منافقانو د ډلې څخهورباندې جدا کېږئ او هيڅوک درباندې د منافقانو ګومان نه شي کولی.

ب: هو! که تاسو څه مال نه درلود او مناجات ته مو ضرورت پېښ شو، په دې صورت کښې بدون د مخکښې خيرات څخه هم تاسو ته جائزه ده چې په مناجات باندې مشرف جوړ شئ. او دا خکه چې الله ﷻ ډېر بښونکی او ډېر مهربان دی.

۳ـ ای مؤمنانو! ايا تاسو د مناجات څخه مخکښې د خيرات د ورکړې څخه ډارېږئ؟. يا په بل عبارت کله چې تاسو وډار شوئ چې د دغه کار په سرته رسولو کښې به پاتې راشئ او په دوامداره توګه به يې عملي نه کړی شئ (دغه کار درباندې دروند تمام شو)، او په دې باندې علاوه، کله چې الله ﷻ په تاسو باندې په رحمت سره رجوع وکړه نو ذکر شوی حکم يې منسوخ وګرځاوه او ستاسو اوږې يې ترې سپکې کړې.

۴ـ ای مؤمنانو! نو تاسو ته په کار دي چې په غير منسوخ احکامو باندې کلک پاتې شئ او زياته توجه ورته وکړئ. د مثال په توګه:

الف: تاسو خپل لمونځونه ودروئ او خپل زکاتونه ورکړئ.

ب: تاسو په دوامداره توګه د الله ﷻ او د ده ﷻ د پيغمبر ﷺ اطاعت ته ادامه ورکړئ او لوړ مراتب او درجات حاصل کړئ.

ج: الله ﷻ ستاسو په هغو ټولو کړو وړو خبردار دی کوم چې تاسو يې په دوامداره توګه په عملي کولو باندې لګيا ياست، نو موافق چال چلند به درسره وکړي.

توضيحات

۱ـ په ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُواْ فِى ٱلْمَجَٰلِسِ ﴾ الآية- کښې لاندې ټکو ته توجه په کار ده:

الف: که څه هم د شان نزول په بنياد د ﴿ تَفَسَّحُواْ ﴾ ويونکي څخه نبي کريم ﷺ مطلب دی او په ﴿ ٱلْمَجَٰلِسِ ﴾ کښې د "ال" په توري سره د همده ﷺ مجالسو ته اشاره ده، يعني ای مؤمنانو! که

تاسو ته د نبي کریم ﷺ د پلوه وویلی شي چې زما په مجالسو کښې پراخوالی او ارتوالی واقع کړئ ترڅو تازه راتلونکي مؤمنان هم ستاسو سره اشتراک وکړي او د فیوضاتو څخه استفاده وکړي. نو تاسو د دغه امر اطاعت وکړئ او په عمل کښې يې پیاده کړئ. مګر د ایت شریف مفهوم عام دی چې د قیامت تر ورځې پورې ټولو خیریه مجالسو ته شمولیت لري.

نو د هرچا د پلوه چې په داسې مجالسو کښې د مؤمنانو څخه د پراخوالي غوښتنه وکړی شي په کار دي چې دوی يې اجابت وکړي.

ب: همدي مضمون ته نبي کریم ﷺ اشاره کړې ده چې «لَا يُقِيمُ الرَّجُلُ الرَّجُلَ مِنْ مَجْلِسِهِ فَيَجْلِسَ فِيهِ وَلَكِنْ تَفَسَّحُوا وَتَوَسَّعُوا»[1] یعني یو سړی دې بل سړی د خپل ځای څخه نه ولاړوي چې په ځپه پکښې کیني. مګر تاسو (په مجالسو کښې) پراخي وکړئ او ارتوالي ته پکښې صورت ورکړئ چې نورو ته هم د کیناستلو موقع په لاس ورشي.

ج: په ﴿ يَفْسَحِ ٱللَّهُ لَكُمْ ﴾ کښې الله ﷻ د ﴿ يَفْسَحِ ﴾ په کلمې سره د اجر او ثواب څخه پخپله د عمل په لفظ سره تعبير نازل کړ، ترڅو په زیات ترغیب باندې دلالت وکړي. یعني که تاسو دغه کار وکړ نو الله ﷻ به ستاسو سینې او قبرونه پراخه کړي او هم به مو په مالونو او جنتي منازلو کښې پراخوالی راولي.

د: دغه ډول تعبير په ډېرو عملونو کښې صورت نیولی دی. د مثال په توګه، نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې «مَنْ بَنَى مَسْجِدًا لِلَّهِ بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ مِثْلَهُ»[2] یعني هرڅوک چې خاص د الله ﷻ دپاره جومات جوړ کړي نو هغه ته به الله ﷻ د همدغه جومات شوندې کور په جنت کښې جوړ کړي.

هـ: که څوک وایي چې: د ﴿ وَإِذَا قِيلَ ٱنشُزُوا۟ فَٱنشُزُوا۟ ﴾ مضمون دا دی چې که تاسو ته وویلی شي چې د مجالسو څخه اوچت شئ او خپل ځایونه نورو کسانو ته پرېږدئ نو دا کار وکړئ (چې الله ﷻ مو درجات اوچت کړي). نو پوښتنه دا ده چې ایا دغه مضمون د وړاندېنی (ب) حدیث شریف سره مناقض نه دی چې هیڅوک دې بل څوک د مجلس څخه نه ولاړوي؟

مونږ وایو چې: په ایت شریف کښې د مفهوم په اعتبار د ﴿ ٱنشُزُوا۟ ﴾ د کلمې ویونکی اولو الامر دی او په حدیث کښې ولاړوونکی سړی عادي سړی دی چې بل څوک اوچت کړي او پخپله هلته کښېني. همدا مضمون د حدیث شریف د کلماتو څخه په ښاګه څرګندېږي، نو تناقض موجودیت نه لري.

و: که څوک وایي چې: د څه حکمت په بنیاد الله ﷻ د مجالسو څخه د اوچت کړی شوو کسانو دپاره د ﴿ يَرْفَعِ ٱللَّهُ ﴾ د کلماتو په نزول سره د درجاتو د اوچتولو وعده ورکړه؟

مونږ وایو ـ والله ﷻ اعلم ـ چې: څرنګه چې د دغه کار په قبول سره تواضع رامنځته کېږي نو د

---

[1] مسلم ج ۲۸ ص ۲۸

[2] حنبل ج ۲ ص ۲۳۴

١ ص ١ ٢٠١

تواضع سره د درجاتو لوړوالی ډېر ښه تناسب لري، چې په دغه کار کښې توهين نشته بلکې د درجاتو لوړوالی پکښې نغښتی دی.

ز: همدې مضمون ته نبي کريم ﷺ په يوه حديث کښې داسې اشاره کړې ده چې: «وَمَا تَوَاضَعَ أَحَدٌ لِلّٰهِ إِلَّا رَفَعَهُ اللّٰهُ»[۱] يعنې او هيڅوک د الله ﷻ دپاره تواضع نه کوي مګر الله ﷻ به يې اوچت کړي (او درجات به يې لوړ کړي).

ح: په دې مقام کښې ځينو مفسرينو کرامو د يو چا د احترام دپاره د ځايه د پورته کېدو موضوع مطرحه کړې ده، چې ځينې علماء کرام يې جائز ګڼي او ځينې يې ناجائز بولي او بالآخره ځينې ورته په تفصيل قائل دي[۲]، که څوک يې د لوستلو شوق لري نو هغلته دې مراجعه وکړي چې دلته په رانقلولو سره يې کتاب اوږد ېږي.

ط: که څوک وايي چې: په دې مقام کښې د ﴿ وَٱلَّذِينَ أُوتُوا ٱلْعِلْمَ ﴾ دکلماتو په نزول کښې څه حکمت دی حال دا چې دلته د عالمانو موضوع هيڅ مطرحه نه ده؟

مونږ وايو چې: دغه کلمات په ﴿ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا مِنكُمْ ﴾ باندې عطف دي[۳] او د زيات اهتمام دپاره کله-کله خاص په عام باندې عطفېږي لکه چې په [البقرة ۹۸] ايت کښې د ﴿ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَىٰلَ ﴾ کلمات د ﴿ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ ﴾ په کلمه باندې عطف دي.

شايد -والله ﷻ اعلم- چې دلته به ذکرو شوو کلماتو د دې کبله نزول موندلی وي چې د مجلس څخه اوچتول او په ځای يې بل څوک کېنول په بېساده‌مانو باندې درانه تمامېږي او توهين ورته برېښي نو تحمل يې نه شي کولی، پوازې هغه کسان دا ډول کار زغملی شي کوم چې د ايمان سره-سره د پوهې خاوندان هم وي او کوم چې د تواضع او اطاعت په ګټو باندې پوهېږي او همدارنګه ورته د اخروي درجاتو لوړوالی ارزښت لري.

د مجالسو آداب

۲- په دغو ايتونو کښې د مجالسو ادابو ته اشاره شوې ده چې د نبي کريم ﷺ په احاديثو کښې ډېر ښه تشريح شوي دي، د وضاحت دپاره لاندې احاديث ولولئ:

الف: په يوه حديث کښې يې فرمايلي دي چې: «لِيَلِيَنِي مِنْكُمْ أُولُو الْأَحْلَامِ وَالنُّهَى»[۴] يعنې ماته دې ستاسو د جملې څخه د عقلونو او هوښيارېو خاوندان نژدې شي.

ب: «إِذَا تَنَاجَى اثْنَانِ فَلَا تَجْلِسْ إِلَيْهِمَا حَتَّى تَسْتَأْذِنَهُمَا»[۵] يعنې کله چې دوه کسان سره په خپل

---

۱. صحيح مسلم ج۲ ص۳۲۱، جامع الترمذي ج۲ ص۲۳
۲. تفسير ابن کثير ج۴ ص۳۲۵، تفسير القاسمي ج۱۶ ص۸۰
۳. روح المعاني ج۲۸ ص۲۹
۴. صحيح مسلم ج۱ ص۱۸۱
۵. مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۴۵۳

منځ کښې) پټې خبرې کوي نو ته هغوی دواړو ته مه کېنه تردې چې د دواړو څخه اجازه واخلې.

ج «لا يحل للرجل أن يفرق بين اثنين إلا بإذنهما»[۱] يعنې هيڅ سړي ته روا نه دي چې د دوو کسانو ترمنځ جدايي واقع کړي (چې ترمنځ يې کېني) مګر د دواړو په اجازې سره.

سوالونه او جوابونه

۳- په ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا نَٰجَيۡتُمُ ٱلرَّسُولَ ﴾ الآية- کښې د سړي په ذهن کښې لاندې پوښتنې ګرځي راګرځي

الف که څوک وايي چې په ﴿ بَيۡنَ يَدَيۡ نَجۡوَىٰكُمۡ صَدَقَةٗ ﴾ کښې د "نجوی" کلمې ته د دوه لاسونو اضافت شوي دي حال دا چې "نجوی" خو لاسونه نه لري؟!

موږ وايو چې دلته د ﴿ بَيۡنَ يَدَيۡ ﴾ کلمات د "قبل" د کلمې څخه کنايي دي[۲] او دا ډول استعمال په عربي کلام کښې شائع دی، نو ته به وايې چې "قبل نجواكم" کلمات نازل شوي دي، يعنې د مناجات څخه مخکښې خيرات وړاندې کړئ

ب که څوک وايي چې څومره صدقه (خيرات) واجب وه چې د مناجات څخه وړاندې بايد ورکړی شوې وی؟

موږ وايو چې د دغه خيرات د اندازې په تعين کښې نبي کريم ﷺ د علي رضي الله عنه سره مشوره وکړه، چې خلاصه يې دا ده

نبي کريم ﷺ اې علي! ايا يو دينار بس دی؟ دا درته څنګه برېښي؟

علي رضي الله عنه خلک د يوه دينار وسه نه لري

نبي کريم ﷺ ايا نيم دينار کفايت کوي؟

علي رضي الله عنه د نيم دينار وسه هم خلک نه شي درلودلی

نبي کريم ﷺ نو څومره خيرات بس دی؟

علي رضي الله عنه فقط يوه اوربشه سره زر خيراتول کفايت کوي

نبي کريم ﷺ يقيناً ته ډېر مالی سړی يې (چې ډېر خيرات دې وټاکه).

«فنزلت ﴿ ءَأَشۡفَقۡتُمۡ أَن تُقَدِّمُواْ بَيۡنَ يَدَيۡ نَجۡوَىٰكُمۡ صَدَقَٰتٖ ﴾ الآية قال فبي خفف الله عن هذه الأمة»[۳]

يعنې نو الله جل جلاله دغه ايت نازل کړ. او علي رضي الله عنه ويلي دي چې نو زما په سبب الله جل جلاله د دغه امت څخه تخفيف وکړ (چې د خيراتونو تقديم يې منسوخ وګرځاوه).

ج که څوک وايي چې په ايت شريف کښې د ذکر شوي حکم منسوخ ګرځېدل د کومو کلماتو څخه څرګند يږي؟

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۰۴
(۲) البحر المحيط ج۱۰ ص۱۳۹
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۱۶۶

ځواب داسې: په دغه تخفيف او نسخ باندې د ﴿وَتَابَ ٱللَّهُ عَلَيْكُمْ﴾ كلمات دلالت كوي، يعنې او الله ﷻ په تاسو باندې په رحمت سره رجوع وكړه چې ذكر شوي حكم يې منسوخ وګرځاوه او تاسو يې د دار څخه خلاص كړئ چې پوره به يې نه كړی شي.

د: كه څوک وايي چې: دغه (ناسخ ايت) د هغه (منسوخ ايت) څخه څومره وخت وروسته نازل شو حال دا چې دواړه ايتونه په تلاوت كښې سره پيوسته دي او ترمنځ يې فاصله نشته؟

ځواب داسې: ځينې علماء كرام وايي چې دغه د هغه څخه يو ساعت وروسته نازل شوی دی او ځينې وايي چې د دواړو ايتونو ترمنځ لس ورځې فاصله وه[۱]، والله ﷻ اعلم.

ه: كه څوک وايي چې: په ذكر شوي منسوخ حكم باندې (د نسخې څخه مخكښې) چا عمل كړی دی او كه د عملي كېدو څخه وړاندې منسوخ ګرځولی شوی دی؟

ځواب داسې: كه څه هم ځينو مفسرينو كرامو د علي ﷺ د خولې څخه روايت كړی دی چې په دغه حكم باندې يوازې ما عمل كړی دی او بس[۲] (چې څه خيرات مې وركړ او د نبي كريم ﷺ سره مې مناجات ته صورت وركړ)، مګر ځينې نور مفسرين كرام وايي چې دا روايت كمزوری دی[۳] او ذكر شوی حكم قبل العمل منسوخ ګرځولی شوی دی، والله ﷻ اعلم.

و: كه څوک وايي چې: د ذكر شوي حكم په نزول كښې څه حكمت وه حال دا چې په ډېرې تونډۍ سره منسوخ وګرځول شو؟

ځواب داسې: د دغه حكم حكمتونو ته په ﴿ذَٰلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَأَطْهَرُ﴾ كلماتو سره اشاره شوې ده چې حاصل يې په لاندې ډول راځي:

اول: دا كار (د مناجات څخه وړاندې خيرات) بهتر دی چې د يو پلوه د فقيرانو سره مرسته ده او د بله پلوه پكښې د نبي كريم ﷺ د عالي شان تعظيم نغښتی دی.

دوهم: په دې كار سره مخلصان مؤمنان د منافقانو څخه جدا كېږي، چې منافقان دغه كار ته اقدام نه كوي.

دريم: دغه كار د زړونو بنه ډېر پاک ګرځوونكی دی چې په لا شعوري توګه هم د نبي كريم ﷺ د زړوني څخه ورباندې سړی بچ ساتلی كېږي.

څلورم: په دغه كار سره د دنيا خوښوونكی د آخرت د خوښوونكو څخه په ډېره بنه توګه جدا ګرځي.

پنځم: په دغه كار سره مؤمنان پوه كړی شوه چې د غيرو مهمو مسائلو څخه پرته نبي كريم ﷺ ته تكليف ورنه كړي.

(۱) الدر المنثور ج۷ ص۸۴، المحرر الوجيز ج۱۵ ص۴۵۲
(۲) تفسير الخازن ج۶ ص۲۰۸؛ تفسير الطبري ج۲۸ ص۲۰
(۳) تفسير القرطبي ج۱۷ ص۳۰۳

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ تَوَلَّوْا۟ قَوْمًا غَضِبَ ٱللَّهُ عَلَيْهِم مَّا هُم مِّنكُمْ وَلَا مِنْهُمْ وَيَحْلِفُونَ عَلَى
ٱلْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ (١٤) أَعَدَّ ٱللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا إِنَّهُمْ سَآءَ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ (١٥)
ٱتَّخَذُوٓا۟ أَيْمَـٰنَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا۟ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ فَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ (١٦) لَّن تُغْنِىَ عَنْهُمْ
أَمْوَٰلُهُمْ وَلَآ أَوْلَـٰدُهُم مِّنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا أُو۟لَـٰٓئِكَ أَصْحَـٰبُ ٱلنَّارِ هُمْ فِيهَا خَـٰلِدُونَ (١٧) يَوْمَ
يَبْعَثُهُمُ ٱللَّهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُۥ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلَىٰ شَىْءٍ أَلَآ إِنَّهُمْ هُمُ
ٱلْكَـٰذِبُونَ (١٨) ٱسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ ٱلشَّيْطَـٰنُ فَأَنسَىٰهُمْ ذِكْرَ ٱللَّهِ أُو۟لَـٰٓئِكَ حِزْبُ ٱلشَّيْطَـٰنِ
أَلَآ إِنَّ حِزْبَ ٱلشَّيْطَـٰنِ هُمُ ٱلْخَـٰسِرُونَ (١٩)﴾

[١٤] ایا ته هغو (منافقانو) ته نه ګورې کوم چې د داسې قوم سره دوستي کوي چې الله ﷻ ورباندې غضب (نازل) کړی دی (چې د یهودانو څخه عبارت دی)

(دغه منافقان) دوی نه ستاسو څخه دي (چې په زړه کښې کفار دي) او نه د یهودانو څخه دي (چې په خولو طیبه کلمه وایي) او (همدارنګه) دوی په داسې حال کښې په دروغو سوګندونه کوي چې دوی پوهېږي (چې سوګندونه یې په دروغو صورت نیسي)

[١٥] د منافقانو دپاره الله ﷻ (په دوزخ کښې) ډېر سخت عذاب تیار کړی دی، (ځکه چې) یقیناً دوی چې دي هغه کارونه ډېر بد دي کوم چې دوی لګیا دي کوي یې

[١٦] منافقانو خپل سوګندونه د ډال په توګه جوړ کړي دي نو (په همدغو سوګندونو سره) دوی د الله ﷻ د لارې (خلک) اړوي (او پخپله هم ترې اوړي)، نو د همدوی دپاره ډېر سپکوونکی عذاب (تیاکلی شوی) دی

[١٧] هیڅکله به د دوی څخه خپل مالونه او خپل اولادونه د الله ﷻ (د عذابه) د هیڅ شي مخنیوی ونه کړی شي (چې نجات ورکړي)

دغه ډله (خلک) د اور (دوزخ) اندیوالان دي، چې دوی به په دې (اور) کښې د تل دپاره وي

[١٨] هغه ورځ (یاده کړه) چې الله ﷻ (به یې کښې) ټول منافقان (د قبرونو څخه ژوندي) راپورته کړي (او په خپل حضور کښې به یې د حساب کتاب دپاره ودروي) نو دوی به (په دغې ورځ کښې الله ﷻ ته سوګندونه وخوري (د خپل باطني کفر څخه به انکار وکړي) لکه څنګه چې (ننورځ) تاسو ته سوګندونه خوري (او د خپلو کفریاتو څخه انکاري دي)، او دوی به (هلته هم) ګومان کوي چې یقیناً دوی په یوه (ګټور) شي باندې (استدلال نیوونکي) دي (او ګټه به ورته ورسوي)

اګاه اوسئ چې یقیناً منافقان چې دي همدوی (په دنیا او آخرت کښې) دروغژنان دي

[۱۹] په منافقانو باندې شیطان سلطه کړې ده نو د الله ﷻ ذکر یې ترې هېر کړی دی (او د خپلې خوښې په لور یې روان کړي دي).
دغه (منافقان) د شیطان ډله ده، اګاه اوسئ چې یقیناً د شیطان ډله چې ده همدوی زیانکاران (او تاوانیان) دي.

ارتباط او د مطلب خلاصه

وړاندې په [المجادلة: ۸] ایت کښې د منافقانو د څه خاصیتونو بیان نازل شوی وه او بیا مؤمنانو ته توصیه شوې وه چې د منافقانو د خاصیتونو څخه ډډه وکړي او په مجالسو کښې د اسلامي ادابو مراعات ته ادامه ورکړي. په دې ایتونو کښې د کلام مخ بېرته د منافقانو حال ته وراړولی شوی دی او څه رښا وربادندې اچولې شوې ده. نو حاصل یې داسې راځېږي:
ای پیغمبره! ایا ته د منافقانو خاصیتونو او حالتونو ته نه ګورې؟ بلکې ورته وګوره او په خپل امت یې قرائت کړه هغه دا چې:
۱ـ منافقان داسې خلک دي کوم چې د هغو خلکو سره دوستي کوي چې په هغوی باندې د الله ﷻ غضب نازل شوی دی، چې د یهودانو څخه عبارت دي. منافقان د هغو کسانو سره دوستي نه خپلوي په کومو باندې چې د الله ﷻ رحمت نزول موندلی دی، چې تاسو یاست.
۲ـ دا د یو پلوه، او د بله پلوه منافقان که څه هم په خولو طیبه کلمه وایي خو ستاسو د جملې څخه نه دي چې په زړونو کښې یې کفر غوره کړی دی. همدارنګه دوی که څه هم د یهودانو سره دوستي کوي مګر د هغوی د جملې څخه هم نه دي چې په زړونو کښې یې یهودیت نه دی قبول کړی.
۳ـ منافقان د خپلو ځانونو د تزکیه کولو دپاره په دروغو باندې سوګندونه کوي حال دا چې دوی پوهېږي. یا په بل عبارت: دوی په لا شعوري توګه په دروغو سوګندونه نه خوري بلکې په قصدي توګه یې دغه تګلاره خپله کړې ده.
۴ـ ای پیغمبره! الله ﷻ د منافقانو دپاره په دنیا او آخرت کښې ډېر سخت عذاب چمتو کړی دی او دا څکه چې بې شکه هغه کړنلاره ډېره بده ده په کومه باندې چې دوی لګیا دي چې عمل پرې کوي.
۵ـ منافقانو د خپلو سوګندونو څخه د خپلو ځانونو دپاره ډالونه جوړ کړي دي ترڅو د یو پلوه وربادندې د مؤمنانو د تعذیب او جهاد څخه بچ شي او د بله پلوه پرې نور خلک د الله ﷻ د لارې څخه واړوي او د مؤمنانو په منځکښې د لستوڼي د مارانو غوندې ژوند وکړي، نو د همدې کبله ورته د الله ﷻ په نزد سپکوونکی او رسوا کوونکی عذاب تاکلی شوی دی، چې د دوزخ په ټیټه پایه کښې به معذب کړی شي.
۶ـ د منافقانو څخه به نه د دوی مالونه او نه د دوی اولادونه د الهي عذاب مخه واړوي او په هیڅ درد به یې ونه خوري. بلکې دغه خلک د دوزخ د اور دائمي ملګري دي چې هلته به پکښې د تل دپاره پاتې وي.

۷_ ای پیغمبره! کله چې الله ﷻ د قیامت په ورځ ټول منافقان مبعوث کړي او د قبرونو څخه راپورته کړي په دغه وخت کښې به الله ﷻ ته همدغسې سوګندونه خوري لکه چې نن په دنیا کښې ستاسو په وړاندې په سوګندونو لګیا دي او غواړي چې په خپل نفاق باندې پرده واچوي.

نو د قیامت په ورځ به په سوګندونو سره وایي چې مونږ په زړونو کښې کفر نه وه غلی کړی بلکې مونږ په دنیا کښې سوچه او خالص مؤمنان وو. دوی به خیال کوي چې سوګندونه به ورته ګټه ورسوي او ګومان به کوي چې د الله ﷻ په نزد هم دروغین سوګندونه څه ګټه رسولی شي.

۸_ لکه چې نن ورځ منافقان دروغژنان دي او په سوګندونو باندې یې منافقت نه شي پټیدلی همدارنګه به یې د قیامت په ورځ هم ورباندې پټ نه شي کړی. یا په بل عبارت: اګاه اوسئ چې یقیناً منافقان په دنیا او په آخرت دواړو کښې دروغژنان دي. او دا ځکه چې:

۹_ په منافقانو باندې شیطان غلبه کړې ده او د خپل تسلط لاندې یې راوستلي دي، نو د الله ﷻ ذکر یې ترې هېر کړي دي، نو د همدې کبله د الله ﷻ په حضور کښې هم غواړي چې په سوګندونو سره په منافقت باندې پرده واچوي.

۱۰_ ای پیغمبره! دغه ډله (کومې چې الله ﷻ هېر کړی دی) همدغه د شیطان ډله ده، او اګاه اوسئ چې یقیناً د شیطان ډله چې ده همدا ډله زیانکاره او تاواني ډله ده چې د همېشه دپاره د تاوان سره مخامخه ده.

توضیحات

۱_ د ﴿ مَّا هُم مِّنكُمْ وَلَا مِنْهُمْ ﴾ کلمات نبي کریم ﷺ ډېر ښه تفسیر کړي دي چې فرمایلي یې دي: «مَثَلُ الْمُنَافِقِ كَمَثَلِ الشَّاةِ الْعَائِرَةِ بَيْنَ الْغَنَمَيْنِ تَعِيرُ إِلَى هَذِهِ مَرَّةً وَإِلَى هَذِهِ مَرَّةً»[۱] یعنې د منافق حالت د داسې ګډې (مېږې) د حالت په څېر دی چې د دوه وو رمو ترمنځ حیرانه وي، چې یو کرت دغې رمې ته ورځي او بل کرت دغې رمې ته. (د دواړو رمو ترمنځ تاوېږي راتاوېږي).

دروغین سوګندونه

۲_ د منافقانو د دروغینو سوګندونو ډېرو مثالونو ته په "التوبة" او نورو سورتونو کښې اشارې شوې دي خو د مقام په ارتباط یې دلته یو بل مثال هم ولولئ. د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په روایت د یوه حدیث لنډ مضمون دی چې:

الف. یوه ورځې یوه شین سترګي سړي ته نبي کریم ﷺ وویلې چې: «عَلَامَ تَشْتُمُنِي أَنْتَ وَأَصْحَابُكَ»[۲] یعنې ته او ستا ملګري ماته ولې کنځل کوئ؟.

ب. شین سترګی سړی سمدستي لاړ او خپل ملګري یې راوستل نو ټولو په یوه خوله په سوګند

---

(۱) صحیح مسلم ج۲ ص۳۷۰

(۲) مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۷۴۹

سره مخامخ چې به مونږ ته کنځلې نه او به مونږ دا کار کړی دی.

ج: خو الله ﷻ دغه ایت ﴿ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ ﴾ الآية- نازل کړ او د دوی منافقینو د ټولو سوګندونو یې تکذیب کړه.

حوذ څه معنی؟

۳- په ﴿ اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ ﴾ کښې د ﴿ اسْتَحْوَذَ ﴾ کلمه اصلاً د "حوذ" لکه "قول" څخه اشتقاقه شوې ده او مونږ د الله ﷻ په توفیق د [النساء ۱۴۱] ایت لاندې لیکلي دي چې "حوذ" د غاړې سوقولو او تېزولو ته وايي. یعنې په دغو منافقانو باندې شیطان مسلط دی چې د خپلې خوښې په طرف باندې یې په تېزۍ روان کړي دي لکه چې څوک اوښان سوقوي او تېزوي.

د ﴿ اسْتَحْوَذَ ﴾ کلمه په همدغې معنی سره په یوه حدیث کښې هم استعماله شوې ده چې نبي کریم ﷺ فرمايلي دي: «ما من ثلاثة في قرية ولا بدو لا تقام فيهم الصلاة إلا قد استحوذ عليهم الشيطان»(۱) یعنې په ښار یا په بېدیا کښې هیڅ درې کسان نه دي چې په دوی کښې لمونځ (په جمعه سره) ونه درولی شي مګر په هغوی باندې شیطان مسلط دی (او کوم طرف ته یې چې خوښه شي هغمسې یې سوقوي، نه په دې وايي چې شیطان یې شپونکی دی او هغوی یې څاروي دي).

﴿ إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَٰئِكَ فِي الْأَذَلِّينَ ﴿٢٠﴾ كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي ۚ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٢١﴾ لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ ۚ أُولَٰئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِّنْهُ ۖ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ۚ أُولَٰئِكَ حِزْبُ اللَّهِ ۚ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٢٢﴾ ﴾

[۲۰] یقیناً هغه کسان کوم چې د الله ﷻ او د ده ﷻ د پیغمبر ﷺ د حدودو په مقابل کښې حدود او احکام وضعه کوي (او غواړي چې خپلو حدودو او احکامو ته ورباندې غلبه ورکړي) همدغه کسان (د الله ﷻ په نزد) د ذلیلو خلکو په ډله کښې دي (او دا خکه چې).

[۲۱] الله ﷻ (په لوح محفوظ ازلي کتاب کښې لیکلي (او فیصله کړې) ده چې هرومرو ضرور به زه او زما پیغمبران غالب وګرځو (او بری به ومومو). چې یقیناً الله ﷻ د ډېر قوت خاوند (او) د کلکې ارادې درلودونکی دی.

(۱) سنن ابي داود ج۱ ص۸۱

[۲۲] (ای پیغمبره!) ته به هیڅ داسې قوم مونده نه کړې چې په الله ﷻ او ورروستنۍ ورځ باندې یې ایمان راوړی وي چې دوی به د هغو (کسانو) سره دوستي (او مینه محبت) وکړي کوم چې د الله ﷻ او د ده ﷻ د پیغمبر ﷺ سره دښمني کوي (او غواړي چې خپلو قوانینو ته په اسلامي احکامو باندې غلبه ورکړي)، (دوی به دغه کار ونه کړي) که څه هم هغوی یې پلرونه وي یا یې زامن وي یا یې وررونه وي یا یې تبر (او نور خپلوان) وي.

دغه (مخلصان مؤمنان) چې دي الله ﷻ د دوی په زړونو کښې ایمان محکم کړی (او کلک) کړی دی او هم یې دوی د خپله جانبه د زړه په رڼا (یا قرآن کریم) سره تایید کړي دي، او الله ﷻ به هغوی (مخلص مؤمنان) داسې جنتونو ته داخل کړي چې (د ونو) لاندې به یې (څلور ډوله) لښتي بهیږي، دوی به پکښې همېشه وي.

الله ﷻ د دوی څخه راضي دی او دوی هم د الله ﷻ څخه راضي دي (چې په جنت کښې به ورته بې پرېمانه نعمتونه ورکړي).

دغه (مخلص مؤمنان) د الله ﷻ حزب (او لښکر) دي، (ای خلکو!) اګاه اوسئ چې یقیناً د الله ﷻ حزب (لښکر) همدوی بری موندونکي دي.

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېني متصل ایت مضمون دا وه چې په منافقانو باندې شیطان تسلط موندلی دی، او په دې ایتونو کښې د یو پلوه د همدغه تسلط وجې ته اشاره شوې ده او د بله پلوه د مؤمنانو دپاره توصیه نازله شوې ده چې د منافقانو خاصیت خپل نه کړي او د الله ﷻ دښمنان د دوستانو په حیث ونه نیسي. نو حاصل یې داسې راځېږي

ای پیغمبره! په خپل امت باندې په دې مقام کښې لاندې مطالب قرائت کړه:

۱ـ په منافقانو باندې شیطان تسلط موندلی دی، او د دې تسلط موندلو وجه دا ده چې دوی د الله ﷻ او د ده ﷻ د پیغمبر ﷺ سره دښمني خپله کړې ده او غواړي چې خپلو بشري قوانینو ته په اسلامي قوانینو باندې غلبه ورکړي ترڅو وریاندې د عزت خاوندان جوړ شي. خو د دوی دغه اټکل بالکل باطل دی او دا څکه چې یقیناً کوم کسان چې ذکر شوي کار ته ادامه ورکوي هغوی د الله ﷻ په وړاندې د ډېرو زیاتو ذلیلو خلکو په ډله کښې شامل دي نو په دغه کار سره به هیڅکله عزت مونده نه کړي

۲ـ د همدې کبله الله ﷻ په ازلي کتاب (لوح محفوظ) کښې لیکلي دي چې هرومرو او ضرور به زه غالب ګرځم او زما پیغمبر ﷺ به هم غلبه موندونکی جوړېږي او په دښمنانو باندې به برلاسي مونده کوي او دا څکه چې یقیناً الله ﷻ د ډېر زیات قوت خاوند دی او هم د کلکې ارادې درلودونکی دی چې هیڅوک او هیڅ شی یې د ارادې په وړاندې خنډ نه شي واقع کېدلی

۳ـ ای پیغمبره! د دیني دښمنانو سره دوستي کول د ذلت څخه پرته بله نتیجه نه لري نو

الف: ته به داسې قوم مونده نه کړې کوم چې په الله ﷻ او هم د قیامت په ورځ یې ایمان راوړی وي او دیني عزت یې ترلاسه کړی وي) چې د هغو کسانو سره محبت او مینه وکړي کومو چې د الله ﷻ او د ده ﷺ د پیغمبر سره یې دښمني خپله کړې وي او غواړي چې خپل بشري قوانین په اسلامي قوانینو باندې غالب وګرځوي.

ب: دغه قوم به ذکره شوې دوستي خپله نه کړي که څه هم دیني دښمنان د دوی پلرونه او زامن وي او یا یې وروڼه او نور اقارب وي. او دا ځکه چې په یوه زړه کښې د الله ﷻ محبت او د ده ﷺ د دښمنانو محبت دواړه نه شي یوځای کېدی.

ج: دغه قوم (چې په خپلو زړونو کښې د دیني دښمنانو محبت ته ځای نه ورکوي) هغه کسان دي چې الله ﷻ یې په زړونو کښې ایمان محکم ګرځولی دی او د خپله جانبه یې په غیبي فیض او رحمت سره تائید کړی دی، نو هیڅوک یې په کړه لاره نه شي سرګولی.

د: دغه سوچه مؤمنان به الله ﷻ د قیامت په ورځ داسې جنتونو ته ورداخل کړي چې لاندې به ترې خلور دوله لښتي بهېږي.

ه: د دغو سوچه مؤمنانو څخه الله ﷻ راضي دی چې په اسلامي شریعت باندې سم روان دي، او دوی هم د الله ﷻ څخه راضي دي چې داسې نعمتونه به ورته ورکړي چې نه به چا لیدلي وي، نه به یې اورېدلي وي او بالآخره نه به د چا په زړه کښې تېر شوي وي.

۴ـ ای پیغمبره! دغه سوچه مؤمنان د الله ﷻ لښکر دی او د ده ﷺ په نزد مقبول ټولګی دی، نو اګاه اوسه چې یقینًا د الله ﷻ لښکر او د الله ﷻ ټولګی فقط همدوی د فلاح (خلاصي) او کامیابۍ خاوندان دي او بس.

توضیحات

۱ـ د الله ﷻ په توفیق د دې مقام پورې اړونده لاندې مطالب وړاندې تېر شوي دي:

الف: د ﴿ كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي ﴾ کلمات د [الصافات ۱۷۳] ایت لاندې شرحه شوي دي.

ب: د ﴿ لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ ﴾ الآية- په ارتباط د [آل عمران ۲۸] ایت لاندې د کفارو د دوستۍ ډولونه بیان شوي دي چې خینې جائز او خینې ناجائز دي او حتی خینې د کفر سبب جوړېږي. خو همدا موضوع په [الممتحنة ۸ـ ۹] ایتونو کښې هم راروانه ده.

د خپلوانو کفارو سره د عدم محبت مثالونه

۲ـ صحابه وو کرامو رضي الله عنهم د خپلو کفارو او اقاربو سره د عمل په میدان کښې دښمني او عدم محبت څرګند کړی وه، چې خینو مفسرینو کرامو یې ډېر مثالونه لیکلي دي[1]، خو مونږ د لاندې څو مثالونو په ذکر باندې اکتفاء کوو.

[1] تفسیر القرطبي ج۱۷ ص۳۰۷، تفسیر البغوي ج۴ ص۳۱۲، اسباب النزول للواحدي ج۲۷۷، تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۳۲۹

الف. ابو عبیده بن الجراح ﷺ د احد په غزا کښې خپل پلار ووژه

ب: مصعب بن عمیر ﷺ هم د احد په غزا کښې خپل ورور (عبید بن عمیر) قتل کړ.

ج: عمر الفاروق ﷺ د بدر په غزا کښې خپل ماما (العاص بن هشام) په قتل ورساوه او داسې نور.

د کتابة او روح معناوې

۳ـ که څه هم په ﴿ أُولَٰئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِّنْهُ ﴾ کښې د "کتابة" مصدر چې د ﴿ كَتَبَ ﴾ کلمه ترې مشتقه ده او د "روح" معنی دواړه واضحه دي، مګر په دې مقام کښې مفسرینو کرامو "کتابة" په اثبات او احکام سره او "روح" په الهي نور (رڼا) او قرآن سره تفسیر کړې دی[۱] يعنې د دغې ډلې مومنانو په زړونو کښې الله ﷻ ایمان پیاوړی او محکم کړی دی او د دې جانب څخه یې په غیبي نور او یا قرآن کریم سره تائید کړی دی. نو ځکه د محاربو کفارو سره جې اړیکه بالکل پرې کوي

اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الَّذِينَ لَا يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا أَقَارِبَهُمْ. اللَّهُمَّ اكْتُبْ فِي قُلُوبِنَا الْإِيمَانَ وَأَيِّدْنَا بِرُوحٍ مِنْكَ. آمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ

د "المجادلة" سورت پښتو ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق ختم شو

۱۴۲۵/۱/۱۲ هـ ق - ۱۳۸۲/۱۲/۱۳ هـ ش

---

(۱) المحرر الوجيز ج۱۵ ص۴۵۸؛ روح المعاني ج۲۸ ص۳۶

الحشر (٥٩)

سریزه

۱ـ د دې سورت نوم (الحشر) د همدې سورت د دوهم ایت څخه اخستلی شوی دی، خو عبد الله ابن عباس رضی‌الله‌عنهما د "بني النضیر" په سورت باندې هم نومولی دی[۱] چې د همدوی (بنو النضیر) غزا ته پکښې اشاره شوې ده.

۲ـ د دې سورت اعداد په لاندې ډول دي[۲]:

الف: د ایتونو تعداد یې فقط څلېرشت (۲۴) دی.

ب: د کلماتو تعداد یې څلور سوه او پنځه څلوېښت (۴۴۵) دی.

ج: او د حروفو شمېره یې نولس سوه او دیارلس (۱۹۱۳) تورو ته پورته شوې ده.

۳ـ د دې سورت ټول ایتونه د مفسرینو کرامو په اجماع سره مدني دي او د هجرت څخه وروسته نازل شوي دي چې د هیچا پکښې اختلاف نشته[۳].

۴ـ څرنګه چې دا سورت په اتفاق سره مدني دی نو د عملي احکامو بیان پکښې ډېر دی، لکه جهاد، د غنیمتونو وېش، د منافقانو سره چال چلند او داسې نور. د همدې کبله دا سورت د وړاندېني سورت (المجادلة) سره ډېرې نژدې اړیکې لري چې دواړه مدني دي او په دواړو کښې د عملي احکامو بیان زیات دی، مګر د دې سورت د عملي احکامو زیاته برخه د بنو النضیرو په غزا پورې مربوطه ده چې خینو مفسرینو کرامو[۴] ښه تفصیلوراره لیکلې ده، خو مونږ یې د مقدمې په توګه فقط د لاندې ټکو په ذکر باندې اکتفاء کوو:

الف: په مدینه منوره کښې د مشرکانو (اوس او خزرج قبیلو) ترڅنګ د یهودانو درې قبیلې اوسېدلې چې د "بنو قریظه، بنو قینقاع، بنو النضیر" په نومونو یادېدلې.

ب: کله چې نبي کریم ﷺ هلته هجرت وکړ نو د دغو درېواړو قبیلو سره یې جدا-جدا معاهدې وکړې، چې هیڅ طرف به د بل طرف په ضد کار نه کوي او د دښمن سره به یې لاس نه یو کوي.

ج: بني النضیرو هم د نورو دواړو قبیلو غوندې خپله معاهده ماته کړه چې د دوی مشر (کعب بن الاشرف) د څلوېښتو کسانو سره مکې معظمې ته لاړ او هلته یې د قریشو مشرکانو سره د نبي کریم ﷺ په ضد معاهده لاسلیک کړه. او هم بنو النضیرو د نبي کریم ﷺ د شهیدولو دپاره دسیسه جوړه کړه خو د الله ﷻ په فضل ناکامه شوه، چې مفسرینو کرامو مفصله لیکلې ده[۵].

د: نو نبي کریم ﷺ د بنو النضیرو سره د جهاد اعلان وکړ او د څو ورځو محاصرې څخه وروسته هغوی صلحې ته راجع شوه.

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۷۲۵

(۲) تفسیر الخازن ج۶ ص۲۱۴

(۳) المحرر الوجیز ج۱۵ ص۴۵۹؛ زاد المسیر ج۷ ص۳۳۰

(۴) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۳۳۱؛ تفسیر الخازن ج۶ ص۲۱۴؛ تفهیم القرآن ج۵ ص۵۰۸

(۵) تفسیر البغوي ج۴ ص۳۱۳

ه: که څه هم عبد الله بن أبي (رئیس المنافقین) هغوی د جنګ ادامې ته وهڅول، چې مونږ درسره ملګري یاستو تاسو په خپلو قلاګانو کښې کلک شئ، خو د هغوی په زړونو کښې رعب (ډار) ننوتلی وه، د وړاندیز اجابت یې ونه کړ.

و: نبي کریم ﷺ د هغوی سره صلحه وکړه، چې دوی به د مدینې منورې څخه سمدستي وځي او په خپلو اوښانو باندې یوازې هغه منقولي سامان نقولی شي په کوم کښې چې وسله شمولیت ونه لري

ز: په هغوی کښې داسې کسان هم وه چې خپل کورونه یې په خپلو لاسونو باندې ویجاړ کړه او دروازې او کړکۍ مړکۍ یې په اوښانو باندې بار کړې.

ح: د بنو النضیرو ټوله قبیله جلا وطنه شوه او یوازې دوه کورنۍ په مدینه منوره کښې پاتې شوې کومې چې په ایمان مشرفې شوې وې.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلْأَرْضِ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ۝١ هُوَ ٱلَّذِيٓ أَخْرَجَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ مِن دِيَٰرِهِمْ لِأَوَّلِ ٱلْحَشْرِ مَا ظَنَنتُمْ أَن يَخْرُجُواْ وَظَنُّوٓاْ أَنَّهُم مَّانِعَتُهُمْ حُصُونُهُم مِّنَ ٱللَّهِ فَأَتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُواْ وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ ٱلرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُم بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي ٱلْمُؤْمِنِينَ فَٱعْتَبِرُواْ يَٰٓأُوْلِي ٱلْأَبْصَٰرِ ۝٢ وَلَوْلَآ أَن كَتَبَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمُ ٱلْجَلَآءَ لَعَذَّبَهُمْ فِي ٱلدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي ٱلْأٓخِرَةِ عَذَابُ ٱلنَّارِ ۝٣ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَآقُّواْ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَمَن يُشَآقِّ ٱللَّهَ فَإِنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ۝٤ مَا قَطَعْتُم مِّن لِّينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَآئِمَةً عَلَىٰٓ أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ ٱللَّهِ وَلِيُخْزِيَ ٱلْفَٰسِقِينَ ۝٥ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] هغه ټول مخلوقات خاص الله ﷻ ته تسبیح وایي (او د پاکۍ نسبت ورته کوي) کوم چې په اسمانونو کښې دي او کوم چې په ځمکو کښې دي. او همدی ﷻ د کلکې ارادې خاوند (او) د حکمت څښتن دی.

[۲] الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې د اهل الکتابو څخه یې هغه کسان د خپلو کورونو څخه د لومړي ځل غونډولو د کبله وویستل کومو چې کفر غوره کړی وه.
(ای مؤمنانو!) تاسو ګومان نه کاوه چې هغوی به (د خپلو کورونو څخه) ووځي، او (په دې باندې علاوه) هغوی ګومان کاوه چې یقینًا د هغوی کلکې قلاګانې د الله ﷻ څخه د هغوی ساتونکې دي نو هغوی ته (د) الله ﷻ (عذاب) د هغه ځایه ورغی چې هغوی خیال نه کاوه (چې د دې ځایه به

ورشي)، او الله ﷻ د هغوی په زړونو کښې رعب (ډار) واچاوه (چې دا د الله ﷻ د پلوه یو ډول نیونه او یو ډول عذاب وه).

(نو د همدغې نیونې په اثر) هغوی خپل کورونه په خپلو لاسونو او (هم) د مؤمنانو (مجاهدینو) په لاسونو سره تخریبول (چې همدغه قبیله د غزا د پیل باعثه ګرځېدلې وه)، نو ای د عقلونو (او بصیرتونو) خاوندانو! تاسو (د همدغې نیونې څخه) عبرت واخلئ (او د نورو کفارو نیونه او د قیامت تر ورځې پورې د مجاهدینو سره نصرت پرې ورقیاس کړئ).

[۳] او که الله ﷻ په دغو (ذکرو شوو کفارو) باندې د وطنه ویستل (په لوح محفوظ کښې) نه وی لیکلی نو هرومرو به یې په دنیا کښې (په بل ډول عذاب) سره معذب ګرځولي وی، او (په هر تقدیر) د دغو کفارو دپاره په آخرت کښې د اور (دوزخ) عذاب (تاکلی شوی) دی.

[۴] (او) دا ځکه چې دوی (دا قبیله) د الله ﷻ او د ده ﷻ د پیغمبر ﷺ سره دښمني کوي (او غواړي چې خپل طرف ته غلبه ورکړي).

او هر څوک چې د الله ﷻ سره دښمني کوي (او په مقابل طرف کښې یې واقع وي) نو یقیناً الله ﷻ سخت عذابی دی (په سخت عذاب به یې اخته کړي).

[۵] (ای مؤمنانو!) هغه چې تاسو پرې کړې دي چې د کجورو د ونو څخه عبارت دي او یا مو په خپلو بېخونو سره ولاړې پرېښې دي نو (دا کارونه مو) د الله ﷻ د اذن (ارشاد) په سبب (د دې دپاره کړي دي ترڅو الله ﷻ مؤمنانو ته عزت او غلبه ورکړي) او ترڅو الله ﷻ فاسقان (کفار) شرمنده (او رسوا) کړي.

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېنې سورت (المجادلة) د وروستنیو ایتونو په مطالبو کښې دا مطلب هم شامل وه چې محارب کفار د ذلیلانو په ډله کښې دي، د دې سورت په لومړنیو ایتونو کښې همدغه مطلب د بنو النضیرو د غزا په یوه مثال سره پیل شوی دی چې حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! د ډېر مهربان او ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه په خپل امت باندې لاندې مطالب قرائت کړه:

۱ـ هغه ټول مخلوقات خاص الله ﷻ ته تسبیحات وایي او د عجز په شمول د ټولو عیبونو څخه یې په پاکوالي دلالت کوي، کوم چې په اسمانونو کښې او کوم چې په ځمکو کښې موجودیت لري. او دا ځکه چې همدی ﷻ د کلکې ارادې خاوند دی چې هیڅ شی یې د ارادې په وړاندې خنډ نه شي جوړېدلی او هم د حکمت څښتن دی چې هر یو کار یې د حکمت په بنیاد صورت نیسي. د مثال په توګه:

۲ـ الله ﷻ هغه مقتدر اقدس ذات دی چې (د حکمتونو او کلکې ارادې په بنیاد) یې د اهل الکتابو کفارو څخه یوه قبیله کفار (بني النضیر) د خپلو کورونو څخه وویستل او نورو وطنونو ته یې د لومړي حشر او غونډولو دپاره وویستل چې د همدغه لومړي حشر او غونډولو په تعقیب دوهم حشر او غونډول هم ورروان دي.

۳ـ ای مؤمنانو! تاسو گومان نه کاوه چې دغه کار به صورت ونیسي او ذکره شوې قبیله به په دغسې تېزۍ سره د خپلو کورونو څخه ووځي او تاسو ته به یې بدون د جنګه پرېږدي. همدارنګه د ذکرې شوې قبیلې په خیال کښې هم نه ګرځېده چې دغه کار به وشي، همدغې قبیلې گومان کاوه چې د دوی قوي او کلکې قلاګانې به ضرور د دغه کار په وړاندې خنډ واقع شي او د الله ﷻ د ارادې مخه به بنده کړي خو:

الف: د الله ﷻ عذاب د داسې لور څخه ورغی چې هغوی گومان هم نه کاوه چې د دې طرف څخه به راځي هغه دا چې: الله ﷻ د همدغې محاصره شوې قبیلې په زړونو کښې رعب او ډار واچاوه چې د جنګ او مقابلې حوصله یې د لاسه ورکړه او د جلا وطنۍ په صلحه راضي شوه.

ب: همدغې قبیلې خپل کورونه په خپلو لاسونو سره ړنګ کړه او هم یې د مؤمنانو مجاهدینو په لاسونو سره وران کړه، ځکه چې د جنګ او غزا دپاره د همدوی بد عهدي باعث ګرځېدلې وه، که نه نو مجاهدینو به د هغوی د کورونو په تخریب باندې هیڅکله اقدام نه وی کړی.

۴ـ نو ای د بصیرتونو او عقلونو خاوندانو! تاسو د ذکرې شوې قبیلې د حالت څخه عبرت واخلئ، لکه څنګه چې الله ﷻ دغه قبیله پرته د جنګه مغلوبه وګرځوله همدارنګه د الله ﷻ د ارادې په وړاندې په هیڅ خای کښې هیڅ شی خنډ نه شي واقع کېدلی.

۵ـ ای پیغمبره! الله ﷻ په ذکرې شوې قبیلې باندې ځکه د جلا وطنۍ عملیه تطبیق کړه چې همدا یې ورته په ازلي کتاب کښې لیکلی وه، که دغه عملیه یې ورته هلته نه وی لیکلې نو الله ﷻ به په دنیا کښې دغه قبیله په بل ډول عذاب باندې معذبه کړې وی. اما په آخرت کښې خو دغې قبیلې ته د دوزخ اور تاکلی شوی دی چې دنیاوي عذاب ورته د مقدمې په توګه ورکولی کېږي او اصلي عذاب یې اخروي عذاب دی، او دا ځکه چې:

۶ـ دغه قبیله د الله ﷻ سره او د ده ﷻ د پیغمبر ﷺ سره عداوت کوي او په مقابل لور کښې یې واقع ده ترڅو خپل لور ته غلبه ورکړي، او هرڅوک چې دغه کار کوي نو الله ﷻ سخت عذابی دی نو ډېر ژر به وریاندې په دنیا او آخرت کښې سخت عذاب ورنازل کړي.

۷ـ ای مؤمنانو مجاهدینو! تاسو ته په دې کښې هیڅ ملامته نه متوجه کېږي چې د کجورو ځینې ونې مو پرېکړې او ځینو مو په خپلو بېخونو باندې ولاړې پرېښودلې. او دا ځکه چې تاسو دغه دواړه کارونه د الله ﷻ په اجازه ترسره کړي دي، نو تاسو په یوه کار باندې هم ګنهګار نه یاست. تاسو ته د پرې کولو او د ولاړو پرېښودلو اجازه د دې دپاره درکړه شوې وه ترڅو الله ﷻ ستاسو (مؤمنانو) غلبه خلکو ته څرګنده کړي او ترڅو منافقان او د شرعي پولو څخه وتلې قبیله شرمنده او رسوا وګرځوي.

توضیحات

۱ـ مفسرینو کرامو خو په ﴿ مِنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ مِن دِيَٰرِهِمْ لِأَوَّلِ ٱلْحَشْرِ ﴾ کښې د ﴿ لِأَوَّلِ ٱلْحَشْرِ ﴾

کلمات په متعددو معناوو سره تفسیر کړي دي[۱]، خو کومه معنی چې مونږ ته غوره برېښېدلې ده هغه دا ده چې: د بنو النضیرو (یهودانو) دپاره په ایت شریف کښې هغه حشر او اخراج ته اشاره شوې ده د کوم په تعقیب چې بل حشر او اخراج هم ورروان وه، ترڅو ترې د حجاز سیمه خالي او پاکه وګرځي. د ښه وضاحت دپاره لاندې حدیثونه ولولئ:

الف: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «لَأُخْرِجَنَّ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ حَتَّى لَا أَدَعَ إِلَّا مُسْلِمًا»[۲] یعني هرومرو او ضرور به زه یهودان او نصرانیان (د مشرکانو په شمول) د جزیرة العرب څخه وباسم آن تردې چې هیڅوک به (پکښې) پرېنږدم مګر مسلمان.

ب: عبدالله بن عمرو رضی الله عنه وايي چې: «أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ أَجْلَى الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى مِنْ أَرْضِ الْحِجَازِ»[۳] یعني یقیناً عمر بن الخطاب رضی الله عنه (دوهم خلیفه) د حجاز د ځمکې څخه یهودان او نصارا (دواړه طائفې) جلا وطنه کړې او ترې وېې شړلې.

عجیب ډار او رعب

۲ـ په ﴿ وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ ٱلرُّعْبَ ﴾ کښې چې کوم ډار او رعب ته اشاره شوې ده هغه الله ﷻ د بني النضیرو په زړونو کښې د لاندې دوه وو وجوهو د کبله اچولی وه:

الف: نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «وَأَعْطَانِي الْعِزَّ وَالنَّصْرَ وَالرُّعْبَ يَسْعَى بَيْنَ يَدَيْ أُمَّتِي شَهْرًا»[۴] یعني الله ﷻ ماته عزت او نصرت او هم رعب (دربواړه) راکړي دي چې زما د امت په وړاندې د یوې میاشتې د مزله په اندازه ځغلي.

ب: الله ﷻ د بني النضیرو مشر (کعب الاشرف) د مجاهدینو په لاس وواژه، چې د وژلو قیصه یې ځینو محدثینو کرامو ښه تفصیلواره لیکلې ده[۵]، دغه قتل هغوی ډېر زیات وارخطا کړه.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۳ـ که څوک وايي چې: په ﴿ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُم بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾ کښې د کورونو ورانولو ته اشاره ده، نو پوښتنه دا ده چې د دغه کور ورانۍ وجه څه وه؟

مونږ وایو چې:

الف: بني النضیرو (کفارو) خپل کورونه په خپلو لاسونو د دې دپاره ورانول ترڅو هغه وتونه او کوڅې بندې کړي د کومو د پلوه چې د مجاهدینو د ورتګ احتمال وه، او د دې دپاره چې د مجاهدینو په درد ونه خوري البته کله چې لاس ته ورشي، او هم د دې دپاره چې د جلا وطنۍ په

---

(۱) روح المعاني ج۲۸ ص۳۹؛ تفسیر ابي السعود ج۸ ص۲۲۵؛ التفسیر الکبیر ج۳۰ ص۲۷۸؛ البحر المحیط ج۱۰ ص۵۱۱
(۲) صحیح مسلم ج۲ ص۹۴
(۳) صحیح البخاري ج۱ ص۳۱۵
(۴) مسند احمد بن حنبل ج۹ ص۹۴
(۵) صحیح البخاري ج۲ ص۵۷۶

وخت کښې د خپلو خانونو سره دروازې او کړکۍ او هم څه لرګي مرګي انتقال کړي.

ب: مجاهدینو د هغوی کورونه د محاصرې په وخت کښې په دې غرض ورانول ترڅو د غچې حملې دپاره لاره هواره کړي، او هم د دې دپاره چې د کفارو تخجیل او شرمندګي ښه پوره په ډاګه کړي، چې د سترګو لاندې یې کورونه تخریبېږي او دفاع ترې نه شي کولی.

د عبرت او اعتبار معنی

۴_ په ﴿ فَٱعۡتَبِرُواْ يَٰٓأُوْلِي ٱلۡأَبۡصَٰرِ ﴾ کښې د "اعْتَبِرُوا" کلمه د "اعْتِبَار" _لکه "اكْتِسَاب"_ څخه اشتقاقه شوې ده چې د مجردو مصدر یې "عِبْرَةٌ" _لکه "بِعْرَةٌ"_ دی. "عِبْرَة" او "اعْتِبَار" دې ته وایي چې د یوه معلوم حکم حال د بل نامعلوم حکم د حال د پېژاندلو دپاره ذریعه وګرځولی شي[1]. نو که دغه دواړه حکمونه (معلوم او نامعلوم) شرعي حکمونه وه نو د ذکر شوي عمل اجراء کولو ته فقهي قیاس ویل کېږي، او که شرعي حکمونه نه وه نو د عقلي قیاس لقب ورکولی کېږي.

څرنګه چې ایت شریف مطلق دی نو فقهي او عقلي دواړو قیاسونو ته شامل برېښي.

د همدې کبله ځینو علماوو کرامو دغه ایت شریف د فقهي قیاس د حجیت دپاره د دلیل په حیث نیولی دی[2].

نو د عقلي قیاس په ملحوظ یې د معنی حاصل داسې راځېږي چې: ای د بصیرت او عقلونو خاوندانو! تاسو د بني النضیرو په هکله د مجاهدینو سره د الله ﷻ په نصرت باندې په نورو مواقعو کښې هم د الله ﷻ نصرت ورقیاس کړئ چې په هر ځای کښې ورسره په خارق العاده توګه ملګری دی او دښمنان به ورته خوار او ذلیل وګرځوي.

سوال جواب

۵_ که څوک وایي چې: په ﴿ مَا قَطَعۡتُم مِّن لِّينَةٍ أَوۡ تَرَكۡتُمُوهَا قَآئِمَةً عَلَىٰٓ أُصُولِهَا فَبِإِذۡنِ ٱللَّهِ ﴾ کښې د "لِينَة" کلمه د کجورو د ونې دپاره وضعه شوې ده[3]، نو د څه حکمت په بنیاد د الله ﷻ د پلوه مجاهدینو ته په دغې غزا کښې د کجورو د ونو پرېکولو او نه پرېکولو اجازه ورکړه شوې وه؟

مونږ وایو چې: د دغې اجازې حکمت ته په ایت شریف کښې په ﴿ وَلِيُخۡزِيَ ٱلۡفَٰسِقِينَ ﴾ کلماتو سره اشاره شوې ده، چې په دغو کلماتو کښې د "و" توری د عطف دپاره دی نو دا کلمات په مقدرو کلماتو باندې عطف دی[4] چې مونږ ترې په "لِيُعِزَّ اللهُ الْمُؤْمِنِينَ" سره تعبیر کولی شو. یعنې الله ﷻ مجاهدینو ته ذکره شوې اجازه د دې دپاره ورکړه ترڅو د مؤمنانو عزت او غلبه څرګنده کړي او هم د فاسقانو (کفارو) شرمندګي او مغلوبیت په ډاګه وګرځوي.

---

(۱) مفردات الراغب ص۳۳۱

(۲) احکام القرآن للجصاص ج۳ ص۴۲۹

(۳) مفردات الراغب ص۴۷۸

(۴) روح المعاني ۲۸ ص۴۳

الحشر(۵۹)

﴿ وَمَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُۥ عَلَىٰ مَن يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٦﴾ مَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنكُمْ ۚ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانتَهُوا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۖ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٧﴾ ﴾

[۶] او هغه مالونه چې الله ﷻ د بني النضیرو څخه په خپل پیغمبر ﷺ باندې ورتاو کړي دي، نو په هغو باندې تاسو نه اسونه ځغلولي دي او نه اوښان، مګر الله ﷻ خپل پیغمبر په هغو کسانو باندې ورمسلطوي کومو ته یې چې اراده وشي، او الله ﷻ په هر شي باندې قدرت درلودونکی دی.

[۷] هغه مالونه چې الله ﷻ د کفري ښارونو د اوسېدونکو څخه (بدون د جنګه) په خپل پیغمبر ﷺ باندې ورتاو کړي دي، نو هغه خاص الله ﷻ لره دي او خاص پیغمبر ﷺ لره دي او د پیغمبر ﷺ د قرابت خاوندانو لره دي او هم یتیمانو او مسکینانو او د لارې بچي (مسافرانو) لره، (دا) د دې دپاره چې (ذکر شوي مالونه) ستاسو د جملې څخه د غنیانو ترمنځ سرمایه ونه ګرځي (چې فقیران ترې بې برخې جوړ شي)

او (ای مؤمنانو!) هغه شی چې تاسو ته پیغمبر درکړي نو هغه واخلئ او د کوم شي څخه مو چې منعه کړي د هغه څخه منعه شئ، او د الله ﷻ څخه ودار شئ، یقینا الله ﷻ سخت عذابی دی (هسې نه چې د تخلف په صورت کښې درباندې عذاب درنازل کړي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

وراندېنۍ ایتونه د بني النضیرو (یهودانو) د اخراج او شړلو په بیان باندې مشتمل وه او دا ایتونه د هغوی د کورونو او نورو باقي پاتې شوو مالونو په حکم باندې اشتمال لري چې باید څه ورسره وکړی شي. نو حاصل یې داسې راځېږي

ای پیغمبره! د ذکرې شوې جلا وطن کړی شوې قبیلې د پاتې شوو مالونو په باب د خپل رب ﷻ د پلوه مجاهدین مخاطب کړه او ورته ووایه چې

۱ـ ای مجاهدینو! د بني النضیرو څخه پاتې شوي مالونه غنیمت نه دی چې په تاسو باندې د خمس د جدا کولو څخه وروسته ووېشلی شي، بلکې دا هغه مالونه دي کوم چې الله ﷻ د هغوی څخه په خپل پیغمبر ﷺ باندې په معجزانه توګه ورمات کړي او ورتاو کړي دي، په کومو باندې چې تاسو نه اسونه ځغلولي دي او نه مو ورباندې د اوښانو سفرونه کړي دي، نو څو پکښې تاسو برخوال وګڼلی شئ! یا په بل عبارت تاسو ورباندې جنګ نه دی کړی مګر الله ﷻ ورباندې پیغمبر ﷺ په

خارق العاده توګه ورمسلط کړی دی.

او الله ﷻ په هر هغه چا باندې خپل پیغمبر ﷺ مسلطوي کوم ته یې چې اراده وشي، او دا ځکه چې الله ﷻ په هر شي باندې د کامل قدرت خاوند دی.

۲ـ ای مجاهدینو! ذکر شوی حکم او ارشاد یوازې په بني النضیرو پورې خاص نه دی بلکې دا ارشاد هغو ټولو ښارونو او کلو ته شامل دی په کومو باندې چې الله ﷻ خپل پیغمبر ﷺ پرته د جنګه ورمسلط کړي. نو په دې صورت کښې د کفري ښارونو او کلو شتمني غنیمت نه ده چې تاسو یې په خپلو منځو کښې د پنځمې برخې د ویستلو ځخه وروسته ووېشئ، بلکې دا "فيء" دی چې یوازې د الله ﷻ او د ده ﷻ د پیغمبر ﷺ ملکیت دی او بس. باید ذکر شوي مالونه د پیغمبر ﷺ او د ده ﷺ د اقاربو او هم د یتیمانو، مسکینانو او مسافرینو د اړتیاوو او احتیاجاتو په هکله ولګول شي او بس.

۳ـ ای مؤمنانو مجاهدینو! الله ﷻ ځکه ذکر شوي مالونه ستاسو دپاره غنیمت ونه ګرځول ترڅو همدغه مالونه ستاسو د جملې ځخه صرف د غنیانو په لاسونو کښې ونه لوېږي چې یوازې همدوی پکښې راکړه ورکړه او تصرف جاري وساتي او فقیران ترې د همېشه دپاره بې برخې پاتې شي. یا په بل عبارت. ترڅو ورباندې د مؤمنانو ځخه فقط هغه یوه ډله غنیان جوړ نه شي کومه چې د مسلح جهاد توان لري او کمزوري مؤمنان ترې د همېشه دپاره محروم او بې برخې پاتې شي.

۴ـ نو تاسو د جاهلیت رسم او رواج د پښو لاندې کړئ او کوم شی چې تاسو ته پیغمبر ﷺ درکوي هغه واخلئ او په کوم شي باندې چې درته امر کوي هغه قبول کړئ، همدارنګه د کوم شي ځخه چې تاسو پیغمبر ﷺ منعه کوي د هغه ځخه منعه شئ او کوم شی چې تاسو ته نه درکوي هغه مه غواړئ.

لنډه دا چې تاسو ټول ارشادات قبول کړئ او د الله ﷻ ځخه په رښتیانیو معناوو کښې وډار شئ، هسې نه چې د تخلف په صورت کښې درباندې سخت عذاب درنازل کړي چې یقیناً الله ﷻ ډېر سخت عذابی دی.

توضیحات

۱ـ په ﴿ وَمَآ أَفَآءَ ٱللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ مِنْهُمْ ﴾ الآیة- کښې لاندې وضاحتونه ولولئ:

الف: د بني النضیرو قبیله د مدینې منورې ځخه په دوه میله فاصله کښې پرته وه چې یوازې نبي کریم ﷺ په خره یا اوښ باندې سور ورغلی وه او نور ټول مجاهدین پیاده وه[۱].

ب: په ﴿ وَمَآ أَفَآءَ ٱللَّهُ ﴾ کښې ﴿ أَفَآءَ ﴾ کلمه د مجردو په لحاظ د "فيء" ـ لکه "بيع" ـ ځخه اشتقاقه شوې ده چې د رجوع معنی ورکوي، خو په شریعت کښې د "فيء" کلمه د هغو مالونو ځخه عبارت ده کوم چې د جنګي کفارو ځخه پرته د جنګه د مسلمانانو لاس ته ورشي[۲] لکه چې په څه مالونو

(۱) تفسیر القرطبي ج۱۸ ص۱۱
(۲) الفقه الاسلامي وادلته ج۶ ص۴۵۵

باندې صلحه وکړي او يا جزيه قبوله کړي او داسې نور. نو د ﴿ أَفَآءَ ﴾ کلمه د مزيدو په لحاظ سره د "إِفْيَاء" ـ لکه "إِكْرَام" ـ څخه اشتقاق مومي چې د "فَيْء" د ورکړې معنی ورکوي.

ج: همدارنګه په ﴿ فَمَآ أَوْجَفْتُمْ ﴾ کښې د ﴿ أَوْجَفْتُمْ ﴾ کلمه د مجردو په لحاظ د "وَجْف" ـ لکه "ضَرْب" ـ څخه اشتقاق مومي چې په توندۍ سره د اوښ يا اس په تللو (مزل کولو) باندې دلالت کوي[1]. او د مزيدو په لحاظ د "إِيجَاف" ـ لکه "إِكْرَام" ـ څخه مشتقه ګڼله کېږي، چې د اوښ يا اس د خغلولو معنی ترې اخستله کېږي.

د: په ﴿ وَلَا رِكَابٍ ﴾ کښې د ﴿ رِكَابٍ ﴾ کلمه د "رَكْب" جمعه ده چې د لغت په لحاظ هغه خاروي ته ويل کېږي په کوم باندې چې سورېدل صورت نيسي، خو په عربي استعمال کښې دغه کلمه يوازې اوښ پورې (د سورلۍ په حيث) اختصاص لري[2].

نو د ايت شريف حاصل داسې راځېږي چې: ای مؤمنانو مجاهدينو! تاسو د بني النضيرو په مالونو باندې اسونه او اوښان نه دي خغلولي او نه مو ورپسې اوږده مزلونه کړي دي چې استحقاق پکښې ولرئ، بلکې الله ﷻ محض په خپل فضل سره د هغوی مالونه خپل پيغمبر ﷺ ته ورتاو کړل چې په زړونو کښې يې ورته رعب واچاوه او د صلحې وړانديز يې وکړ. نو پيغمبر ﷺ اختيار لري چې په خپله خوښه تصرف پکښې وکړي او په خپله خوښه يې ووېشي.

څو نکات

۲ـ په ﴿ مَّآ أَفَآءَ ٱللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ مِنْ أَهْلِ ٱلْقُرَىٰ ﴾ الآية- کښې لاندې نکاتو ته توجه په کار ده:

الف: په دې ايت کښې هغه حکم ته تعميم او تفصيل ورکړي شوی دی کوم چې په وړاندېني ايت کښې يوازې د بني النضيرو د مالونو په هکله نازل شوی وه. نو دا حکم د قيامت تر ورځې پورې تولو هغو مالونو ته شامل دی کوم چې د جنګي کفارو څخه بدون د جنګه مسلمانانو ته لاس ته ورشي.

ب: په دغو مالونو کښې په نبي کريم ﷺ باندې علاوه فقط هغه څلور ډلې برخې اخستلی شي په کومو باندې چې په ايت شريف کښې صراحت نازل شوی دی، نو ټول مصارف يې پنځه جوړېږي.

ج: د دغو مصارفو په بيان کښې د ﴿ ٱللَّهُ ﴾ مبارکه کلمه د دې دپاره ذکره شوې ده چې د "فيء" مالونه د زکات د مالونو غوندې خيرن نه دي چې پيغمبر ﷺ ته يې خوراک جائز نه وي. همدې مطلب ته د الله ﷻ په توفيق د [الأنفال: ۴۱] ايت لاندې اشاره شوې ده.

د: د همدغه ايت لاندې د ﴿ وَلِذِي ٱلْقُرْبَىٰ ﴾ کلمات هم ښه پوره شرحه شوي دي چې د پيغمبر ﷺ کوم-کوم خپلوان ترې مطلب دي.

---

(۱) القاموس المحيط ج۳ ص۵۷۸

(۲) تفسير القاسمي ج۱۶ ص۹۷

ه: همدارنګه هلته واضحه شوې ده چې د نبي کریم ﷺ د وفات څخه وروسته د ده ﷺ او همدارنګه د "ذي القربی" دواړه برخې ساقطې شوې دي، نو د قیامت تر ورځې پورې فقط درې ګونې مصارف پاتې دي.

و: که څوک وايي چې: د امیر المؤمنین عمر بن الخطاب ﷺ څخه روایت دی چې «يُنفِقُ عَلَى اَهْلِهِ مِنْهَا نَفَقَةَ سَنَتِهِ ثُمَّ يَجْعَلُ مَا بَقِيَ فِي السِّلَاحِ وَالْكُرَاعِ عُدَّةً فِي سَبِيلِ اللهِ»[1] يعنې د بني النضيرو مالونه يوازې په نبي کريم ﷺ پورې اختصاص درلود چې د همدغو مالونو څخه به يې د خپل اهل کلنی نفقه بېلوله او متباقي به يې جهاد ته د تياري دپاره په وسلو او جهادي اسونو کښې ګرځول (او وربانديې به يې رانيول).

نو پوښتنه دا ده چې په دغه حديث کښې خو هغه پنځه واړه مصارف نه دي ذکر شوي کوم چې په ايت شريف کښې ذکر دي؟

مونږ وايو چې:

اول: عدم ذکر په عدم ورکړې باندې دلالت نه کوي، د همدې کبله په ځينو احاديثو کښې روايت دي چې: «فَأَعْطَى النَّبِيُّ ﷺ اَكْثَرَهَا لِلْمُهَاجِرِينَ»[2] يعنې نو نبي کريم ﷺ د بني النضيرو د مالونو زياته برخه مهاجرينو ته ورکړه او د همدوی ترمنځ يې تقسيم کړ، چې د انصارو څخه يې فقط دوه حاجتمندو کسانو ته پکښې برخه ورکړه او بس.

دوهم: دغه پنځه مصارف د زکات اته مصارفو ته ورته دي چې بايد د دغو څخه پرته بل چا ته ورنه کړی شي، نه دا چې دغو ته دې ضرور هر يوه ته ورکړی شي او نه دا چې ټولو ته دې مساوي ورکړل شي.

ز: په ﴿كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةًۢ بَيْنَ ٱلْأَغْنِيَآءِ مِنكُمْ﴾ کښې د فيء د مالونو د تقسيم وجې ته اشاره شوې ده چې دغو کسانو ته دې ورکړی شي، نه غازيانو ته لکه چې د غنيمت د مالونو ورکړه په همدوی پورې اختصاص لري. دا د يو پلوه، او بله پلوه په همدغه عبارت کښې د "دُوْلَة" کلمه د هغه مال دپاره وضعه شوې ده په کوم کښې چې فقط د يوه قوم راکړه او ورکړه جاري وي او بل قوم ترې محروم وي[3].

ح: د دغې وجې حاصل په دوه دوله راختلی شي او څه لرې نه ده چې د بدليت په لحاظ دواړه دوله اراده کړی شي هغه دا چې:

اول: د فيء مالونه ځکه په دغو پنځو مصارفو باندې تقسيم کړی شوه ترڅو د جاهليت د زمانې دستور د پښو لاندې کړی شي چې دغسې مالونو به يوازې په مشرانو پورې ارتباط درلود او بس[4].

---

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۷۲۵
(۲) سنن ابي داوٗد ج۲ ص۶۸
(۳) لسان العرب ج۱۱ ص۲۵۲
(۴) تفسير ابي السعود ج۸ ص۲۲۸، البحر المحيط ج۱۰ ص۱۴۱

په همدغه مطلب باندې د ایت شریف متصله جمله دلالت کوي چې ﴿ وَمَآ ءَاتَىٰكُمُ ٱلرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَىٰكُمْ عَنْهُ فَٱنتَهُوا۟ ﴾ یعنې تاسو د جاهلیت د زمانې قانون محوه کړئ او اسلامي قانون په عمل کښې پیاده کړئ او د نبي کریم ﷺ ارشاد په نظر کښې ونیسئ اوربانديې کلک وګرځئ.

دوهم دغه کار ځکه وکړی شو ترڅو ذکر شوي مالونه یوازې د غنیانو ترمنځ په راکړې ورکړې سره اختصاص ونه لري چې فقیران ترې بې برخې پاتې شي[1] همدغه مطلب ته په راتلونکو ایتونو ﴿ لِلْفُقَرَآءِ ٱلْمُهَٰجِرِينَ ٱلَّذِينَ أُخْرِجُوا۟ ﴾ الآیات- کښې اشاره شوې ده

ط په ذکره شوې جمله کښې د ﴿ ٱلْأَغْنِيَآءِ ﴾ کلمه نازله شوې ده او په راتلونکي متصل ایت کښې د ﴿ لِلْفُقَرَآءِ ﴾ کلمې نزول مونډلی دی، نو په دغو دواړو کلمو کښې د اشارې په توګه اسلامي اقتصادي نظام منعکس شوی دی هغه دا چې

اول په اسلام کښې فردي ملکیت تثبیت دی، د کمونستانو مسلک مردود دی چې په فردي ملکیت باندې قائل نه دي

دوهم د غنیانو په مالونو کښې د فقیرانو حق شته، البته هغه حق کوم چې ورته پکښې اسلام ټاکلی دی، لکه عشر، زکات او داسې نور

همدغه اقتصادي نظام ته نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې اشاره کړې ده چې «وَانْ تَأْخُذُوا مِنْ مَالِ أَغْنِيَائِكُمْ فَتَرُدُّوهَا عَلَى فُقَرَائِكُمْ»[2] یعني او زه د دې دپاره تاسو ته راغلی یم چې تاسو د خپلو غنیانو د مالونو څخه څه اندازه مال واخلئ او په خپلو فقیرانو باندې یې ورنااو کړئ

ي که څه هم د ﴿ وَمَآ ءَاتَىٰكُمُ ٱلرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَىٰكُمْ عَنْهُ فَٱنتَهُوا۟ ﴾ جمله د فيء د مالونو په هکله نازله شوې ده مګر د مفهوم په اعتبار عامه ده او ټولو حوادثو ته شامله ده یا په بل عبارت په دغې جمله کښې د اسلام تشریعي نظام ته اشاره ده چې یوازې قرآن او حدیث یې مصدرونه دي او بس. نو د شرعي چوکاټ څخه بهر هیڅوک د تحلیل او تحریم حق نه لري که څوک دا کار وکړي نو په غیر مستقیمه توګه به یې د الوهیت دعوه کړې وي

یا په ذکره شوې جمله کښې دوه متضادې ټکرې مقدرې دي چې دوه مذکورې متضادې جملې وربانديې دلالت کوي، لکه چې عرب وايي "تُعْرَفُ الْأَشْيَاءُ بِأَضْدَادِهَا" یعني څیزونه په خپلو ضدونو سره پیژندل کیږي

نه به وايي چې داسې عبارت نازل شوی وی چې "وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا لَمْ يُؤْتِكُمْ فَلَا تَطْلُبُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَمَا أَمَرَكُمْ بِهِ فَأَطِيعُوهُ" یعني کوم شی چې تاسو ته پیغمبر ﷺ درکوي هغه واخلئ او کوم چې یې درکوي هغه مه غواړئ. او د کوم شي څخه چې تاسو منعه کوئ د هغه څخه منعه شئ

---

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۳ ص ۴۳۰

(۲) مسند احمد بن حنبل ج۶ ص۴۸

او په کوم شي باندې چې درته امر کوي د هغه اطاعت وکړئ.

یب: د اسلامي تشریع په هکله زښت ډېر احادیث روایت شوي دي. د ښه وضاحت دپاره لاندې ټکو ته پام وکړئ:

اول: نبي کریم ﷺ په یو حدیث کښې فرمایلي دي چې: «فَإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِشَيْءٍ فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَإِذَا نَهَيْتُكُمْ عَنْ شَيْءٍ فَدَعُوهُ»[1] یعنې نو کله چې ما تاسو ته په یوه شي سره امر وکړ نو د هغه څخه په هغې اندازه سره راتګ وکړئ کومه چې ستاسو وسه کېږي، او کله چې ما تاسو د کوم شي څخه منعه کړئ نو هغه پرېږدئ.

دوهم: په همدې ارتباط مونږ د یوه حدیث په رڼا کښې د الله ﷻ په توفیق د [الأنعام: ۳۸] ایت لاندې یوه قیصه هم لیکلې ده چې یو خل لوستل یې بې ګټې نه دي.

﴿ لِلْفُقَرَآءِ ٱلْمُهَٰجِرِينَ ٱلَّذِينَ أُخْرِجُوا۟ مِن دِيَٰرِهِمْ وَأَمْوَٰلِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّنَ ٱللَّهِ وَرِضْوَٰنًا وَيَنصُرُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلصَّٰدِقُونَ ﴿٨﴾ وَٱلَّذِينَ تَبَوَّءُو ٱلدَّارَ وَٱلْإِيمَٰنَ مِن قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِى صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِّمَّآ أُوتُوا۟ وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ ۚ وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِۦ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿٩﴾ وَٱلَّذِينَ جَآءُو مِنۢ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا ٱغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَٰنِنَا ٱلَّذِينَ سَبَقُونَا بِٱلْإِيمَٰنِ وَلَا تَجْعَلْ فِى قُلُوبِنَا غِلًّا لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ رَبَّنَآ إِنَّكَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٠﴾ ﴾

[۸] (مګر د فيء مالونه) د هغو مهاجرو فقیرانو دپاره دي کوم چې د خپلو کورونو او خپلو مالونو څخه په داسې حال کښې ویستلی شوي دي چې دوی د الله ﷻ د پلوه لوی فضل او لویه رضامندي غوښتله او هم په داسې حال کښې چې دوی د الله ﷻ (د دین) سره او د ده ﷻ د پیغمبر ﷺ سره نصرت کاوه (او لا کوي یې).

دغه کسان همدوی (په خپل ایمان او جهاد کښې) رښتینی دی.

[۹] او هم د هغو (فقیرانو انصارو) دپاره (دي) چې دار الهجرة (مدینه منوره) او ایمان یې د مهاجرینو څخه مخکښې خپل استوګنځای ګرځولی وه (سوچه ایمان ته یې په خپلو زړونو کښې قرار ورکړی وه) په داسې حال کښې چې دوی د هغو کسانو سره محبت (او مینه) ساتي کومو چې ورته (د مکې څخه) هجرت کړی دی او په خپلو سینو (زړونو) کښې د هغو مالونو د کبله هیڅ حسد (او

[1] صحیح مسلم ج۱ ص۴۳۲

کینه) نه مونده کوي کوم چې همدغو (مهاجرینو) ته (د نبي کریم ﷺ د پلوه) ورکولی کېږي. او په داسې حال کښې چې همدوی په خپلو ځانونو باندې (مهاجرینو ته) غوره والی ورکوي که څه هم په دوی پورې فقر (او لوږه) نښتې وي

او هرڅوک چې د ګلک بخل څخه (چې حرص ورسره ملګری وي) وساتل شي نو همدغه (له همدوی فلاح موندونکي (او مطلب ته رسېدونکي) دي

[۱۰] او (همدارنګه د فيء مالونه) د هغو فقیرانو دپاره (دي) کوم چې د اولنیو مهاجرینو او انصارو څخه وروسته (دنیا ته) راغلي وي. حال دا چې دوی وايي اې زموږ ربه! موږ ته مغفرت وکړې او هغو کسانو ته هم کوم چې زموږ څخه په ایمان راوړلو سره مخکښې دي. او زموږ په زړونو کښې د هغو کسانو دپاره کینه (او عداوت) مه ګرځوې کومو چې ایمان راوړی دی. اې زموږ ربه! یقیناً ته همدا ته ډېر نرمي کوونکی (او) ډېر مهربان یې

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د وړاندېنې ایت د دې جملې ﴿كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنكُمْ﴾ مضمون تعقیب شوی دی. نه به وایې چې داسې عبارت نازل شوی دی چې "ولكن يكون للفقراء المهاجرين" الآيات[1] یعني د فيء په مالونو کښې د دې دپاره ذکر شوی دول تقسیم تشریع کړی شو چې شتمنو ته ورنه کړی شي مګر هغو فقیرانو ته ورکړی شي کوم چې دغه او دغه صفات لري نو حاصل به یې داسې راوځېږي

اې پیغمبره! په خپل امت باندې د فيء د مصارفو په هکله څه نور مطالب هم قرائت کړه

۱ ـ د دغو مالونو د تقسیم دپاره ښکه پوړنی طرز تشریع کړی شو ترڅو یکښې تولو فقیرانو او خاصتاً هغو فقیرانو ته برخه ورکړی شي کوم چې د لاندې صفاتو درلودونکي دي

الف کوم چې د خپلو مالونو او خپلو کورونو څخه صرف د دې کبله ویستلی شوي دي چې هغوی په ایمان راوړلو سره د الله ﷻ د پلوه لوی فضل او لویه رضامندي لټوله او غوښتله

ب کوم چې د الله ﷻ او د ده ﷻ د پیغمبر ﷺ د دین (اسلام) سره کومک کوي او غواړي چې دغه دین په نورو ټولو باطلو ادیانو باندې برلاسی شي او غلبه پرې مونده کړي

۲ ـ د تقسیم د ذکر شوي طرز د تشریع بله وجه دا ده چې ترڅو یکښې د هغې قبیلې فقیران هم برخه درلودونکي وګرځولی شي کوم چې لاندې خاصیتونه لري

الف کوم چې د مهاجرینو د ورتګ څخه وړاندې د مدینې منورې اوسېدونکي وه او صرف د الله ﷻ د فضل او رضامندی د حاصلولو دپاره یې هغوی ته یکښې ځای ورکړ نو په همدې سبب یې خپل ټاټوبی د ایمان یو مرکز وګرځاوه

ب کوم چې د همدغو مهاجرینو سره د الله ﷻ د رضامندی دپاره په ډېره ریاتمه مینه او محبت

---

(۱) تفسیر الطبري ج۲۸ ص۴۰

لېږل او لګیا دي هغه شه محبت ته ادامه ورکوي

ج: کوم چې د هغه شه محبت د کبله په هغو مالونو باندې [illegible]

کوم چې مهاجرینو ته ورکول شوي او دوی پکښې [illegible]

د: کوم چې په خپلو ځانونو باندې مهاجرینو ته غوره والی ورکوي [illegible]

شي که څه هم دوی پخپله اړتیا [illegible]

هـ: کوم کسان چې د بخل او حرص څخه ساتل شوي دي او [illegible]

بخل څخه وساتي نو همدغه کسان فلاح موندونکي دي [illegible]

۲ـ د ذکر شویو تشریح پله وجه دا ده ترڅو پکښې د هغو کسانو [illegible]

د مهاجرینو او انصارو څخه وروسته د قیامت تر ورځې پورې [illegible]

چې د لاندې کلماتو ویونکي دي

الف: ای زموږ ربه موږ ته مغفرت وکړې او زموږ هغو وروڼو ته هم [illegible]

زموږ څخه په ایمان راوړلو کښې سابقه لري او مخکې تېر شوي دي

ب: ای زموږ ربه زموږ په زړونو کښې په خپل فضل سره د هغو کسانو په هکله کینه او [illegible]

عداوت مه اچوې کوم چې ایمان راوړي دي. [illegible]

او یا وروسته راروان دي

ج: ای زموږ ربه بې شکه چې ته ډېر نرمي کوونکی او ډېر مهربان یې [illegible]

ټولو مؤمنانو سره د پوره نرمۍ او د پوره مهربانۍ وکړې

توضیحات

۱ـ د ﴿وَالَّذِينَ تَبَوَّءُو الدَّارَ﴾ الآية او ﴿وَالَّذِينَ جَاءُو﴾ الآية دواړه په ﴿لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ﴾ [illegible]

کښې په ﴿الْمُهَاجِرِينَ﴾ باندې عطف دي او د فقراء صفت پکښې ملحوظ دی. نو کوم فقیران چې

فيء د مالونو دپاره مصارف ټاکلي شوي دي هغوی لاندې درې ډلې دي

الف: د لومړنیو مهاجرینو فقیران

ب: د لومړنیو انصارو فقیران

ج: هغه فقیران کوم چې د ذکر شویو دواړو ډلو څخه وروسته دنیا ته راځي که څه هم آن د قیامت

تر ورځې پورې ورسېږي

نو په کار دي چې دغه مالونه په بیت المال کښې وساتل شي ترڅو [illegible] د اسلامي

حکومت مشر د فقیرانو اړتیاوې پوره کړي

لیهه دا چې په دغو مالونو کښې د قیامت تر ورځې پورې ټول مؤمنان فقیران [illegible]

ارتباط لاندې وضاحت ته ولولئ

اول: دوهم خلیفه (عمر رضی الله عنه) یوه ورځې حکیم بن حزام [illegible]

اخستلو وړاندیز وکړ مګر هغه قبول نه کړ، نو بیا یې وویلې چې: «إِنِّي أُشْهِدُكُمْ يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ عَلَى حَكِيمٍ أَنِّي أَعْرِضُ عَلَيْهِ حَقَّهُ مِنْ هَذَا الْفَيْءِ فَيَأْبَ أَنْ يَأْخُذَهُ»[۱] یعنې زه تاسو په حکیم باندې شاهدان ګرځوم ای د مسلمانانو ټولیه! یقیناً ما ورباندې د دغه فيء د مالونو څخه خپل حق وروړاندې کړ نو ده منعه وکړه چې راوړې نیسي (او تسلیم یې کړي).

دوهم: نوموړي خلیفه ﷺ ویلي دي چې که زه ژوندی پاتې شوم نو په دغو مالونو کښې به د ... شپونکی هم خپله برخه واخلي کوم چې وربانډې خپل اوچولی نه وي خولې کړی او زحمت به وربانډې نه وي ګاللی[۲].

د همدې مسئلې بنه اوږد او تفصیلي بیان ځینو مفسرینو کرامو لیکلی دی[۳] نو هیله ده چې د زیاتو معلوماتو دپاره هلته مراجعه وکړی شي.

هېر مو نه شي

۲ــ هېر مو نه شي چې په ﴿تَبَوَّءُو الدَّارَ وَالْإِيمَنَ﴾ کښې د "الْإِيمَان" کلمه د "الدَّار" په کلمه باندې عطفه ده ترڅو د ایمان په قوت او کلکوالي باندې دلالت وکړي. یعنې د مهاجرینو د ورتګ څخه لا وړاندې انصارو په خپلو زړونو کښې ایمان کلک کړی وه تا به ویل چې ایمان یې د مدینې منورې غونډې اصلي ټاټوبی دی او دواړه یې اصلي استوګنځایونه دي.

"حَاجَة" څه معنی؟

۳ــ که څه هم په ﴿وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِّمَّآ أُوتُوا﴾ کښې د ﴿حَاجَةً﴾ د کلمې معنی څرګنده ده چې "ارتیا" ده مګر په دې مقام کښې ځینو علماوو کرامو[۴] په "حسد" سره تفسیره کړې ده. یعنې انصار داسې کسان دي چې په خپلو زړونو کښې د دې کبله څه حسد او کینه نه مومئ کوي چې د فيء د مالونو څخه یوازې مهاجرینو ته برخه ورکړی شوه او دوی ته ورنه کړی شوه (چې دوی وربانډې خپه نه شوه).

مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الحشر:۷] ایت لاندې لیکلي دي چې نبي کریم ﷺ د بني النضیرو د مالونو اکثره برخه یوازې په مهاجرینو باندې تقسیم کړه، چې د انصارو څخه یې فقط دوه ډېر محتاجو کسانو ته څه برخه وکړه او بس.

د "خَصَاصَة" معنی

۴ــ په ﴿وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ﴾ کښې د ﴿خَصَاصَةٌ﴾ کلمه په ډېره

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۷۳
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۳۴۰؛ تفسیر القاسمي ج۱۶ ص۱۰۵
(۳) احکام القرآن للجصاص ج۳ ص۴۳۰
(۴) صحیح البخاري ج۲ ص۷۲۵

معناوو سره استعماله شوې ده لکه فقر، بدحالي، لوږه او داسې نور(۱) خو په دې مقام کښې چه د دغه کلمه ﴿ خَصَاصَةٌ ﴾ د "ما يطلق عليه الخصاصة" (هر هغه شی چې د الخصاصة اطلاق پرې کېږي) په بنياد واخستله شي نو بهتره به وي، ځکه چې د صحابه وو کرامو ﷺ ايثار او په خپل ځان باندې بل ته غوروالي ورکولو په هره ساحه کښې صورت نيولی دی. د دغه وضاحت دپاره يې لاندې مثالونه ولولئ:

الف: د دغه ايثار يو مثال موږ په لاندې کرښو کښې راخلاصه کوو

يوه ورځې يو سړی نبي کريم ﷺ ته ورغلی او عرض يې وکړ چې وږی يم ښايد چې دا سړی به کوم مهاجر وه). نبي کريم ﷺ د خپلو بيبيانو کورونو ته خوک واستاوه چې څه خوراکي شی ورته موندلی کړي، خو هغوی په جواب کښې ووېل چې زموږ په نزد د اوبو څخه په غير بل شی نشته

بيا نبي کريم ﷺ صحابه وو کرامو ﷺ ته مخ ورواړاوه چې دا سړی به څوک مېلمه کړي؟

د انصارو څخه يو سړی دغه کار ته حاضر شو، چې زه به يې مېلمه کړم

دغه انصاري ذکر شوی وږی سړی خپل کور ته بوته او خپلې مېرمنې ته يې ووېل چې دغه د نبي کريم ﷺ مېلمه دی نو اکرام يې وکړه او موړ يې کړه

مېرمنې جواب ورکړ چې زموږ سره خو په کور کښې فقط د ومره خوراک شته چې ماشومان يې وخوري د دې نه اضافه نور څه نشته چې مېلمه ورباندې موړ کړو.

انصاري سړي خپله مېرمن مخاطبه کړه چې ته خوراک تيار کړه او ډيوه بله کړه او خپل ماشومان وږي اوده کړه.

مېرمن يې دغه کارونه وکړه، او کله چې مېلمه په خوراک باندې پيل وکړ نو دغه مېرمن ډيوې ته ورپورته شوه (تابه ويل چې رڼا يې تېزوي) هغه يې مړه کړه او خونه توره تياره شوه.

مېړه او مېرمنې د تورې تيارې څخه د مېلمه په مړولو کښې استفاده وکړه، دوی مېلمه ته يې داسې وروښوده چې موږ دواړه هم تا سره په خوراک کښې لګيا ياستو. حال دا چې دوی دواړو هيڅ شی ونه خوړ او مېلمه يې موړ کړ.

سهار نبي کريم ﷺ ذکر شوي مېلمه پال ته ووېل چې بېګاه شپه الله ﷻ ستاسو دواړو (مېرمن او خاوند) د نېک کار څخه راضي شو، «فَأَنزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ ﴿ وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ ﴾»(۲) يعنې نو الله ﷻ ذکر شوی ايت نازل کړ.

ب: د هجرت په لومړيو وختونو د نبي کريم ﷺ د پلوه د عبد الرحمن بن عوف ﷺ (مهاجر) سره سعد بن الربيع ﷺ (انصاري) ديني ورور ګرځولی شوی وه.

نو سعد بن الربيع ﷺ خپل ديني ورور (عبد الرحمن ﷺ) ته وړانديز وکړ چې زه ډېر مالدار يم او

(۱) مفردات الراغب ص ۱۵۰، لسان العرب ج۷ ص۲۵
(۲) صحيح البخاري ج۱ ص۵۳۶، ج۲ ص۷۲۶

هم دوه مېرمنې لرم، زه غوارم چې خپل ټول مال تا سره نيم کړم چې نيمايي به ستا ملکيت جوړ شي او نيمايي به زما په ملکيت کښې پاتې شي، او هم خپله يوه مېرمن طلاقه کړم (هره يوه چې ستا خوښه وي) نو چې عدت يې تېر شو هغه به ته په نکاح واخلې.

خو عبد الرحمن ؓ د خپل ورور وړانديز قبول نه کړ او ورته يې وويلې چې تاته دې خپل مال او خپل اهل مبارک وي (زه دغه يوه کار ته هم حاضر نه يم) ماته بازار راوښيه چې مزدوري وکړم.

نو مزدوري يې وکړه او په نکاح باندې بريالی شو، نو نبي کريم ﷺ ورته امر وکړ چې: «أَوْلِمْ وَلَوْ بِشَاةٍ»[۱] يعني ته خلکو ته وليمه (د واده ډوډی) ورکړه اګر که يوه ګډه وي (چې ذبحه يې کړې).

ج د يرموک په غزا کښې درې تنه غازيان ډېر سخت زخميان وه او درېواړه ډېر تږي وه.

کله چې يوه زخمي ته اوبه وروړی شوې نو هغه ايثار وکړ او ويې ويلې چې زه دا اوبه نه څښم دغه بل زخمي ته يې ورکړه چې هغه هم ډېر تږی دی. دوهم زخمي هم د ايثار په بنياد اوبه قبولې نه کړې چې دغه بل درېيم زخمي ته يې ورکړئ چې هغه ډېر تږی دی.

کله چې درېيم زخمي ته وروړی شوې هغه شهيد شوی وه، په دوهم خل چې بېرته اولني زخمي ته وروړی شوې هغه هم شهيد شوی وه، او بالآخره دوهم زخمي هم د اوبو د وركولو څخه وړاندې د شهادت جام څښلی وه.

نو درېواړه غازيان تږي شهيدان شوه او اوبه په خای پاتې شوې[۲]. فإنا لله وإنا إليه راجعون.

"شُح" څه معنی؟

۵- په ﴿ وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِۦ ﴾ کښې د ﴿ شُحَّ ﴾ کلمه هغې شومتيا او بخل ته وضعه شوې ده د کوم سره چې حرص ملګری وي[۳] نو کوم سړی چې د دغه خاصيت درلودونکی وي هغه په يوه ګناه باندې هم صرفه نه کوي. د ښه وضاحت دپاره لاندې احاديث ولولئ:

الف: نبي کريم ﷺ په يوه حديث کښې فرمايلي دي چې: «وَلَا يَجْتَمِعُ شُحٌّ وَإِيمَانٌ فِي قَلْبِ رَجُلٍ مُسْلِمٍ»[۴] يعني د مسلمان سړي په زړه کښې شح او ايمان نه .معه کېږي چې هم ايماندار وي او هم بخيل او حارص وي (او د يوې ګناه څخه هم خپل سر نه ژغوري).

ب: نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې فرمايلي دي چې: «وَإِيَّاكُمْ وَالشُّحَّ فَإِنَّ الشُّحَّ أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ أَمَرَهُمْ بِالْقَطِيعَةِ فَقَطَعُوا وَأَمَرَهُمْ بِالْبُخْلِ فَبَخِلُوا وَأَمَرَهُمْ بِالْفُجُورِ فَفَجَرُوا»[۵] يعني ای مؤمنانو! تاسو د "شح" څخه خپل خانونه وساتئ چې يقيناً "شح" هغه کسان هلاک کړي دي کوم چې ستاسو

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۲۷۵، ص۵۳۳، سنن النسائي ج۲ ص۹۳
(۲) تفسير ابن كثير ج۴ ص۳۳۸
(۳) مفردات الراغب ص۲۶۲
(۴) سنن النسائي ج۲ ص۵۵
(۵) مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۵۵۳

څخه وړاندې تېر شوي دي، او دا څکه چې شح به ورته د صله رحمې په پرېکولو امر وکړ نو صله رحمي به يې قطعه کړه او چې په بخل به يې ورته امر وکړ نو بخل به يې خپل کړ او چې په نورو ګناهونو باندې به يې ورته امر وکړ نو نور ګناهونه به يې کول (په هيڅ ګناه به ډيل نه وه).

سوال جواب

۶ـ که څوک وايي چې: په ﴿ وَٱلَّذِينَ جَآءُو مِنۢ بَعۡدِهِمۡ ﴾ کښې د "هِمْ" ضمير چا ته راجع دی؟

مونږ وايو چې: وړاندې دوه ډلې مؤمنان (مهاجرين او انصار) ذکر دي نو دغه ضمير د همدغو دواړو مجموعې ته راجع دی[۱]. يعنې هغه فقيران هم د فيء په مالونو کښې حق لري کوم چې د اولنيو مهاجرينو او اولنيو انصارو څخه وروسته د قيامت تر ورځې پورې د الله ﷻ د پلوه موجود او مخلوق کړی شي.

خو د ﴿ يَقُولُونَ رَبَّنَا ٱغۡفِرۡ لَنَا وَلِإِخۡوَٰنِنَا ٱلَّذِينَ سَبَقُونَا بِٱلۡإِيمَٰنِ ﴾ الآية- څخه څرګندېږي چې هغه کسان د فيء په مالونو کښې حق نه لري کوم چې په سلفو صالحينو باندې لعن او طعن وايي او کينه او عداوت ورسره لري[۲].

د دغو کسانو په هکله نبي کريم ﷺ په يوه حديث کښې فرمايلي دي چې: «...وَلَعَنَ آخِرُ هَذِهِ الْأُمَّةِ أَوَّلَهَا»[۳] يعنې د قيامت د علاماتو څخه دا هم ده چې د دې امت وروستني راتلونکي کسان به په وړاندېنيو تېرو شوو مؤمنانو باندې لعنت وايي (او کينه به ورسره لري).

﴿ أَلَمۡ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ نَافَقُواْ يَقُولُونَ لِإِخۡوَٰنِهِمُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِنۡ أَهۡلِ ٱلۡكِتَٰبِ لَئِنۡ أُخۡرِجۡتُمۡ لَنَخۡرُجَنَّ مَعَكُمۡ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمۡ أَحَدًا أَبَدًا وَإِن قُوتِلۡتُمۡ لَنَنصُرَنَّكُمۡ وَٱللَّهُ يَشۡهَدُ إِنَّهُمۡ لَكَٰذِبُونَ ۝١١ لَئِنۡ أُخۡرِجُواْ لَا يَخۡرُجُونَ مَعَهُمۡ وَلَئِن قُوتِلُواْ لَا يَنصُرُونَهُمۡ وَلَئِن نَّصَرُوهُمۡ لَيُوَلُّنَّ ٱلۡأَدۡبَٰرَ ثُمَّ لَا يُنصَرُونَ ۝١٢ لَأَنتُمۡ أَشَدُّ رَهۡبَةً فِي صُدُورِهِم مِّنَ ٱللَّهِۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمۡ قَوۡمٌ لَّا يَفۡقَهُونَ ۝١٣ لَا يُقَٰتِلُونَكُمۡ جَمِيعًا إِلَّا فِي قُرًى مُّحَصَّنَةٍ أَوۡ مِن وَرَآءِ جُدُرِۭۚ بَأۡسُهُم بَيۡنَهُمۡ شَدِيدٌۚ تَحۡسَبُهُمۡ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمۡ شَتَّىٰۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمۡ قَوۡمٌ لَّا يَعۡقِلُونَ ۝١٤ كَمَثَلِ ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡ قَرِيبًاۖ ذَاقُواْ وَبَالَ أَمۡرِهِمۡ وَلَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝١٥

(۱) المحرر الوجيز ج۱۵ ص۴۷۲؛ روح المعاني ج۲۸ ص۵۴
(۲) تفسير القرطبي ج۱۸ ص۳۲
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۴۴

كَمَثَلِ ٱلشَّيْطَٰنِ إِذْ قَالَ لِلْإِنسَٰنِ ٱكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّى بَرِىٓءٌ مِّنكَ إِنِّىٓ أَخَافُ ٱللَّهَ
رَبَّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٦﴾ فَكَانَ عَٰقِبَتَهُمَآ أَنَّهُمَا فِى ٱلنَّارِ خَٰلِدَيْنِ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَٰٓؤُا۟ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٧﴾

[۱۱] ایا ته هغو کسانو ته نه ګورې کومو چې منافقت غوره کړی دی چې د اهل الکتابو څخه
خپلو هغو ورونو ته وایي کوم چې په کفر باندې کلک دي چې: (مونږ ستاسو کامل ملاتړ یاستونو)
که تاسو (د وطنه) ویستلی شوئ نو هرومرو ضرور به مونږ تاسو سره ووځو، او مونږ به ستاسو په
هکله (ستاسو په ضرر) د همېش دپاره د هیچا اطاعت ونه کړو، او که تاسو سره جنګ پیل کړی شو
نو هرومرو ضرور به مونږ تاسو سره مرسته وکړو (او تر څنګ به مو ودرېږو).
(ای پیغمبره!) الله ﷻ شهادت ورکوي چې یقیناً منافقان (په خپلو خبرو او وعدو کښې) دروغژنان
دي. (او دا څکه چې)

[۱۲] که هغوی ضرور (د کورونو څخه) ویستلی شي نو دوی به ورسره ونه وځي او که د هغوی
سره جنګ پیل کړی شي نو دوی به ورسره مرسته ونه کړي او که (بالفرض) مرسته ورسره وکړي نو
هرومرو ضرور به (د جنګ میدان ته) شاګانې وروګرځوي (او تېښته به خپله کړي). په دغه وخت کښې
به د همدوی سره جنګ پیل کړی شي چې) بیا به ورسره (د هیڅ طرف څخه) کومک ونه کړی شي.

[۱۳] (ای مؤمنانو!) هرومرو تاسو د منافقانو او یهودانو په سینو (زړونو) کښې د ډار د حیثه د
الله ﷻ څخه سخت یاست (ستاسو څخه ډېر زیات په ډار کښې دي).
دغه (ډار) په دې سبب (د دوی په زړونو کښې کلک دی) چې یقیناً دوی داسې قوم دی چې په
دقیقې پوهې سره نه پوهېږي.

[۱۴] (ای مؤمنانو!) منافقان او یهودان ټول به تاسو سره جنګ ونه کړي مګر په قوي (کلکو)
قلاګانو کښې او یا د دېوالونو تر شا (د مخامخ جنګ توان د رعب د کبله نه لري).
د دوی جنګ په خپلو منځو کښې سخت دی (چې یو جانب هم د رعب خاوند نه دی).
(ای کتونکیه!) ته ګومان کوې چې منافقان او یهودان سره متفق دي، حال دا چې زړونه یې
مختلف دي (چې هرڅوک جدا جدا دنیاوي غرض لري).
دغه (د زړونو اختلاف) د دې کبله (صورت نیولی دی) چې یقیناً دوی (ټول) داسې قوم دی چې د
عقل څخه کار نه اخلي (او د ساده ګانو لار یې خپله کړې ده).

[۱۵] (د بني النضیرو عجیب حالت) د هغو کسانو (د عجیب حالت) په څېر دی کوم چې دوی نه
نږدې (لږ) وړاندې (تېر شوي) دي (چې) د خپل کار (عناد) درنه ونده (دنیاوي عذاب) یې وڅاکه حال
دا چې د همدوی دپاره (په آخرت کښې) دردناک عذاب (تاکلی شوی) دی.

[۱۶] (د منافقانو عجیب حالت، د شیطان (د عجیب حال) په څېر دی کله چې انسان ته وایي
چې کفر غوره کړ (او اسلام پرېږده)، نو کله چې انسان کفر غوره کړي (او د شیطان اطاعت وکړي) نو

(بیا ورته) شیطان وایي چې (دا کار دې خپل دی) یقینًا زه ستا څخه بېزار یم، یقینًا (زه ستا ځوندې نه خوفه نه یم) زه د الله ﷻ څخه وارېږم چې د ټولو عالمونو رب دی.

[۱۷] نو د غولېدلي انسان او د شیطان (دواړو) عاقبت دا شو چې یقینًا دواړه په اور (دوزخ) کېنې دي چې په دې کېنې به همېشه وي.

او دغه (دوزخ د قیامت تر ورځې پورې) د ټولو ظالمانو (او کافرانو اخروي) جزا ده.

ارتباط او د مطلب خلاصه

د سورت د اول سر څخه تر دې خایه د یهودو (بني النضیرو) پورې مربوط حالت بیان شوی وه او همدارنګه پکښې د مؤمنانو اخلاص او ایثار ته اشاره شوې وه.

په دې ایتونو کېنې د یهودو د دوستانو (منافقینو) پورې مربوطو حالاتو ته او هم یې دروغینو وعدو ته اشاره کېږي چې حاصل یې داسې راځېږي

ای پیغمبره! اوس په خپل امت باندې د عبرت دپاره د بني النضیرو د دوستانو (منافقانو) څه حالات قرائت کړه، چې څومره په ټګۍ روان دي او څومره د دروغیسو وعدو ورکوونکي دي

۱_ ایا نه هغو کسانو ته نه ګورې کومو چې منافقت غوره کړی دی؟ بلکې ته یې ګورې او تاته وړاندې علم درکړی شوی دی چې هغوی خپلو هغو ورونو ته وایي کومو چې کفر غوره کړی دی او په یهودیت باندې کلک دي چې د بني النضیرو (اهل الکتابو) څخه عبارت دي چې

الف ای بني النضیرو! تاسو په خپل دریخ باندې کلک ودرېږئ (د مؤمنانو د تهدید په مقابل کېنې یې زړه کېږئ مه) مونږ ستاسو ملګري یاستو او په هر حال تاسو سره ولاړ یاستو، نو که بالفرض تاسو د خپل ټاټوبي څخه وویستلی شئ نو مونږ به هم هرومرو د خپلو ټاټوبو څخه وځو او ستاسو ملګرتیا به کوو

ب په دغه وخت کېنې به مونږ ستاسو په هکله په ابدي توګه د هیچا خبرې ته غوږ کېښېږدو چې مونږ نه ستاسو د عدم ملګرتیا وړاندیز وکړي، چې په خپلو ټاټوبو کېنې پاتې شو، او نه به ستاسو په ضرر څه کار وکړو

ج ای بني النضیرو! که ستاسو سره جنګ پیل شو او جګړه ونښله نو هرومرو به مونږ ستاسو نصرت وکړو او ستاسو په ګټه به وجنګېږو

۲_ ای پیغمبره! الله ﷻ شاهدي وایي چې یقینًا منافقان دروغژن دي او ذکر شوې وعدې یې ټولې دروغیسې دي نو

الف که بني النضیر د خپلو کورونو څخه وویستلی شي منافقان به ورسره ونه وځي او په خپلو کورونو کېنې به ارام پاتې شي (په خپل لوظ به وفا ونه کړي)

ب او که د هغوی سره وسلوال جنګ پیل شي نو دوی به ورسره کومک ونه کړي او د جنګ میدان ته به وړاندې نه شي

ب: دغه انسان د شیطان خبره ومنې او کفر غوره کړي او د شیطان په وعده داډه وي نو کله چې ورباندې شیطان خپله دروغجنه نقشه عملي کړي او د عذاب وخت راورسېږي نو سمدستي به د دوستۍ څخه لاس واخلي او ورته ووايي چې زه ستا څخه بېزار يم، نه ستا نصرت کوم او نه مې دا کار په توان کښې شته، بلکې زه د رب العالمين څخه ډارېږم او ستا غوندې بې عقله نه يم.

ج: نو نتيجه دا شي چې غولېدلی انسان او هم د ده لارېښودونکی (شيطان) دواړه د ابد دپاره په دوزخ کښې واچولی شي او د دنيا انډيوالي به د دوزخ په انډيوالی باندې بدله شي.

همدارنګه منافقان هم بني النضيرو ته دروغجنې وعدې ورکوي خو د ربښتيا په ميدان کښې به تري ډېر ژر بېزار جوړ شي، چې نه به ورسره د وطن څخه په وتلو کښې انډيوالي وکړي او نه به يې د جنګ په صورت کښې مرستې ته ورودانګي او بالآخره دواړه به د قيامت په ورځ په دائمي اور کښې وغورزولی شي چې همدغه د ظالمانو جزا ده.

توضيحات

۱ـ په دې ايتونو کښې هغو مطالبو ته اشاره شوې ده په کومو باندې چې د بني النضيرو د جلا وطنی څخه وړاندې بالغيب اخبار نازل شوي وه چې دغسې به واقع شي. هغه دا چې رئيس المنافقين (عبد الله بن أبي) هغوی ته هغه ډاډ او هغه وعدې ورکړې وې کومو ته چې په ايتونو کښې اشارې شوې دي[1]، خو د عمل په ميدان کښې نوموړی په خپل لوظ ونه درېد او په خپله يوه وعده باندې يې هم وفاء ونه کړه.

څو مهم مطالب

۲ـ په دې مقام کښې د ايتونو څخه د اشارې په توګه لاندې څو مهم مطالب هم څرګندېږي:

الف: د نن ورځې[2] په وړاندې بېړنه وختونو کښې د ﴿ لَأَنتُمْ أَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِم مِّنَ اللَّهِ ﴾ د جملې مضمون په سترګو ليدل کېږي چې صليبيان او ملګري يې (منافقان) د الله ﷻ څخه نه ډارېږي خو په نړۍ کښې په تېره بيا په عراق او افغانستان کښې د في سبيل الله مجاهدينو څخه په ډار او وېره کښې دي چې د ترهګرو او ارهابيانو په نامه يې يادوي.

ب: د ﴿ لَا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعًا إِلَّا فِي قُرًى مُّحَصَّنَةٍ أَوْ مِن وَرَاءِ جُدُرٍ ﴾ جملې مضمون هم نن ورځ په بوه بل شکل کښې ليدل کېږي، هغه دا چې صليبيان او ملګري يې (منافقان) د هغو جنګي وسايلو تر سورې لاندې په جنګ اخته دي کوم چې د في سبيل الله مجاهدينو په لاس کښې نشته، ته به وايې چې هغوی د قوي قلاګانو لاندې ناست دي او يا يې د قوي ديوالونو ترشګنګ پنا اخستې ده.

(۱) المحرر الوجيز ج۱۵ ص۴۷۳؛ تفسير الطبري ج۲۸ ص۴۵؛ الدر المنثور ج۸ ص۱۱۵
(۲) ۱۳۸۳/۱/۳ هـ ش

که بالفرض د دواړو خواوو جنګي وسایل برابر وي نو هغوی به فقط یوڅه دقیقې مقاومت هم نه وي کړی. او که د جنګي وسایلو په لحاظ د دواړو خواوو حالات بالعکس وي چې د هغوی جنګي وسایلو بوازې د مجاهدینو په لاس کښې قرار درلودی او بس، نو هغوی به پرته د جنګه تسلیم شوي وي او هیڅکله به یې جنګ نه زړه نه وي کړی

ج خرنګه چې صلیبیان او ملګري یې فقط په جنګي وسایلو باندې اعتماد لري نو به همدې هڅه کښې دي چې توله نړۍ یې وسلې کړي چې نه اتوم بم ولري او نه بله کومه غوره وسله. بلکې باید اتوم بم او نوري جیدي وسلې بوازې په همدوی پورې اختصاص ولري او بس، د دوی څخه په غیر بل هیڅوک د دوی په نزد د اتوم بم د درلودلو استحقاق نه لري

د په ﴿ بَأْسُهُم بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ ﴾ کښې دېته اشاره ده چې د کفارو په خپلمنځي جنګ کښې بو لوری هم په مقابل لوري باندې د رعب او ډار درلودونکی نه دی نو دواړه لوري سمسمکي دي او دواړه په جنګي وسایلو اتکاء لري

ه په ﴿ تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّىٰ ﴾ کښې دېته اشاره ده چې د کفارو اجتماعګانې د دنیاوي مطلبونو په بنیاد صورت نیسي نو څرنګه چې دنیاوي مطالب مختلف دي نو د دوی اجتماعګانې هم فقط شکلي اتحاد لري او بس. چې باطني اتحاد پکښې صورت نه شي موندلی

و اما د مؤمنانو د اجتماعګانو بنیاد فقط په یوه غرض باندې ولاړ دی چې هغه د کلمة الله لوړوالی دی. نو د همدې کبله د دوی اجتماعګانې ظاهراً او باطناً متفقې او متحدې دي

د همدې کبله بوازې همدوی استشهادي حملې کولی شي او بس. نو په کفري اجتماعګانو کښې به هیڅکله داسې کسان ونه موندلی شي چې د دین په خاطر انتحاري حمله وکړی شي

که بالفرض مؤمنان د همدغه یوه هدف او یوه غرض دپاره کار ونه کړي او دنیاوي نور مختلف اغراض ورباندې د جنګ باعث وګرځي نو ضرور به د دوی اجتماعګانې هم باطني یووالی ونه لري او نه به یې د مقابل لوري (کفارو) په زړونو کښې رعب او ډار واچولی شي

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې په ﴿ كَمَثَلِ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ قَرِيبًا ۖ ذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ ﴾ کښې د موصول ﴿ الَّذِينَ ﴾ څخه څوک مراد دي؟ یا په بل عبارت هغه څوک وه کومو چې د بني النضیرو څخه لږ وړاندې د خپلو کړو وړو وبال (دروندوالی) او سزا ګاللې او څکلې وه؟

مونږ وایو چې د دغه موصول په تعین کښې علماوو کرامو لاندې دوه قوله کړي دي

الف د ﴿ الَّذِينَ ﴾ موصول د مشرکانو څخه کنایې دی کوم چې لږ وړاندې د بدر د غزا په موقع د ذلت سره مخامخ شول چې ډېر بندیان وګرځېدل او ډېر ووژلی شول[۱]

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص ۳۴- الکشاف ج۴ ص۵۰۷

ب: خو يوه ډله علماء كرام ـ چې په اول سر كښې يې عبدالله بن عباس رضي الله عنهما واقع دى ـ وايي چې دلته د ﴿ٱلَّذِينَ﴾ څخه د بني قينقاع قبيله مطلبه ده[1] چې څو مياشتې مخكښې د مدينې منورې څخه جلا وطنه كړې شوه، چې ځينو مفسرينو كرامو[2] يې د قيصې مهم ټكي ليكلي دي.

تبصره

۴ ـ كه څه هم ذكر شوي دواړه تفسيرونه سره څه منافات نه لري او د بدليت په لحاظ دواړه اراده كېدلى شي مگر دوهم تفسير د مقام سره ښه تناسب لري، چې بحث په بني النضيرو (اهل الكتابو) كښې روان دى او د بني قينقاع قبيله هم د اهل الكتابو څخه ده لكه چې د دې سورت (الحشر) په سريزه كښې ورته اشاره شوې ده.

دلته د "انسان" څخه څوک مراد دى؟

۵ ـ د ﴿كَمَثَلِ ٱلشَّيْطَٰنِ إِذْ قَالَ لِلْإِنسَٰنِ ٱكْفُرْ﴾ الآية ـ په ارتباط مفسرين كرام متفق دي چې دلته هغه منافقان د شيطان سره تشبيه كړې شوي دي كومو چې بني النضيرو ته داډ وركاوه چې په خپل دريغ كلک پاتې شئ، كومو ته چې لږ وړاندې په [الحشر:۱۱] ايت كښې اشاره شوې ده.

خو په دې كښې په لاندې ډول اختلاف لري چې د "الإنسان" څخه كوم يو انسان مراد دى؟

الف: ځيني وايي چې دلته د "الإنسان" څخه مطلق انسان مطلب دى[3]، نو د شيطان خبره چې هرڅوک ومني په نتيجه كښې به يې په همغو جملو مخاطب وگرځوي كومو ته چې په ايت شريف كښې اشاره شوې ده، چې يو مثال يې په [الأنفال:۴۸] ايت كښې تېر شوى دى.

ب: ځيني نور مفسرين كرام وايي چې دلته د "الإنسان" څخه خاص انسان مراد دى، چې "برصيصا" نومېد او ډېر غټ راهب وه خو شيطان په دروغينو وعدو باندې وغولاوه او په كفر باندې يې اخته كړ[4] چې په همدې كفري عقيده باندې مړ شو.

دغه قيصه ځينو علماوو كرامو ښه تفصيلواره ليكلې ده[5] كه څوک يې اوستل غواړي نو همدلته دې مراجعه وكړي.

نو په هر تقدير د ايت شريف مضمون داسې راځېږي چې: د منافقانو حال د شيطان حال ته ورته دى چې جنس انسان ته او يا خاص انسان ته په كفر سره امر كوي، او كله چې ورباندې خپل امر قبول كړي او په كفر باندې يې اخته كړي نو سمدستي ترې خپله بېزاري اعلانه كړي چې كار دې خپل دى زه د رب العالمين څخه ډارېږم!.

---

(۱) تفسير القرطبي ج۱۸ ص۳۶
(۲) تفسير القاسمي ج۱۶ ص۱۰۸
(۳) زاد المسير ج۷ ص۳۴۲؛ المحرر الوجيز ج۱۵ ص۴۷۶
(۴) تفسير الطبري ج۲۸ ص۴۹؛ تفسير البغوي ج۴ ص۳۲۲
(۵) تفسير القرطبي ج۱۸ ص۳۷؛ الدر المنثور ج۸ ص۱۱۷؛ تفسير الخازن ج۶ ص۲۲۸

ایا شیطان د الله ﷻ څخه داریږي؟

۶ـ که څوک وایي چې په دې مقام کښې الله ﷻ د شیطان د خولې څخه د ﴿إِنِّيٓ أَخَافُ ٱللَّهَ رَبَّ ٱلۡعَٰلَمِينَ﴾ جمله راحکایت کړې ده، نو ایا نوموړی د الله ﷻ څخه داریږي؟

مونږ وایو چې: په [الأنفال:۴۸] ایت کښې هم د شیطان د خولې څخه د ﴿إِنِّيٓ أَخَافُ ٱللَّهَ﴾ جمله راحکایت شوې ده او ذکره شوې پوښتنه مونږ د الله ﷻ په توفیق هلته جوابه کړې ده، خو په دې مقام کښې ورباندې لاندې دوه ټکې وراضافه کوو:

الف: ذکره شوې جمله هم د شیطان د دروغینو خبرو او وعدو څخه یوه دروغینه خبره ده چې زه د الله ﷻ څخه داریږم، که بالفرض نوموړی په خپله خبره کښې رښتینی وي نو آدم ﷺ ته به یې سجده کړې وی.

ب: نوموړی به د تعریض په توګه ذکره شوې جمله غولولی شوي انسان ته ورواوروي چې ای انسانه! ته دروغژن یې چې د رب العالمین څخه داریږي، که نه نو زما امر به دې نه منلی او د څرګند دښمن په خوله به دې باور نه وی کړی.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَلۡتَنظُرۡ نَفۡسٞ مَّا قَدَّمَتۡ لِغَدٖۖ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ إِنَّ ٱللَّهَ خَبِيرُۢ بِمَا تَعۡمَلُونَ ﴿١٨﴾ وَلَا تَكُونُواْ كَٱلَّذِينَ نَسُواْ ٱللَّهَ فَأَنسَىٰهُمۡ أَنفُسَهُمۡۚ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡفَٰسِقُونَ ﴿١٩﴾ لَا يَسۡتَوِيٓ أَصۡحَٰبُ ٱلنَّارِ وَأَصۡحَٰبُ ٱلۡجَنَّةِۚ أَصۡحَٰبُ ٱلۡجَنَّةِ هُمُ ٱلۡفَآئِزُونَ ﴿٢٠﴾ لَوۡ أَنزَلۡنَا هَٰذَا ٱلۡقُرۡءَانَ عَلَىٰ جَبَلٖ لَّرَأَيۡتَهُۥ خَٰشِعٗا مُّتَصَدِّعٗا مِّنۡ خَشۡيَةِ ٱللَّهِۚ وَتِلۡكَ ٱلۡأَمۡثَٰلُ نَضۡرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمۡ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾﴾

[۱۸] ای هغو کسانو کومو چې ایمان راوړی دی! تاسو (د اوامرو په منلو کښې) د الله ﷻ څخه ودار شئ او (ستاسو) هر نفس (کس) دې وګوري چې د سبا ورځې (قیامت) دپاره یې څه وړاندې استولي دي.

او تاسو (د محارمو څخه په اجتناب کښې هم) د الله ﷻ څخه ودار شئ، چې یقینًا الله ﷻ په هغو (کړو وړو) خبردار دی چې تاسو یې (روزمره) ترسره کوئ.

[۱۹] او تاسو د هغو کسانو غوندې مه کیږئ کومو چې الله ﷻ هېر کړی دی نو الله ﷻ ترې خپل خانونه هېر کړي دي (چې لګیا دي د خپلو خانونو په ضرر کار کوي).

دغه کسان چې دې همدوی د شریعت (د چوکاټ) څخه وتونکي کسان دي (او دوزخیان دي).

[۲۰] د اور (دوزخ دائمي) اندیوالان او د جنت (دائمي) اندیوالان یو تربله سره یو برابر نه دي د جنت اندیوالان چې دي همدوی مطلب ته رسېدونکي (کامیابان) دي (او بس).

[۲۱] كه (بالفرض) مونږ دا قرآن كريم په غره باندې نازل كړى وى (او پوهه مو وركړې وى) نو ضرور به دا عاجزي كوونكى د الله ﷻ د وېرې ټوټې ټوټې كېدونكى ليدلى وى

او (اى پيغمبره!) مونږ دغه (ټول شوي) مثالونه د خلكو دپاره وهو (بيانوو) شايد چې دوى (وګوري) غور وكړي (او ګټه ترې اوچته كړي)

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنۍ مجموعه كښې وروستنۍ ايتونه د انسي او جني شيطانانو د حال په بيان باندې مشتمل وه، په دې ايتونو كښې بو ځل بيا مؤمنانو ته توصيه نازله شوې ده چې د نورو په دروغجنو وعدو ونه غولېږي او خپلې دواړه دنياوي خرابې نه كړي نو حاصل يې داسې راځېږي چې:

اى پيغمبره! يو ځل بيا د الله ﷻ د جانبه مؤمنان مخاطب كړه او ورته ووايه چې:

۱ـ اى مؤمنانو! تاسو د خپل ايمان په قوت لاندې خاصيتونه خپل كړئ

الف ـ تاسو د الله ﷻ څخه وډار شئ، په ټولو واجباتو باندې راتګ وكړئ او د آخرت دپاره د لارې توښه او خوړې تيار كړئ او ستاسو هر يو كس دې وګورې چې د سبا ورځې دپاره يې څه شى چمتو كړى دى او كوم نېك اعمال يې وړاندې استولى دى.

ب ـ تاسو د الله ﷻ څخه وډار شئ او د ټولو محارمو او منهياتو څخه يې اجتناب وكړئ.

دا ځكه چې الله ﷻ ستاسو په ټولو كارونو باندې خبردار دى، برابره خبره ده چې دغه كارونه مو فعلي وي او كه تركي (كول وي او كه نه كول) وي.

ج ـ اى مؤمنانو! تاسو د هغو كسانو غوندې مه كېږئ كومو چې د عدم تقوى د كبله الله ﷻ هېر كړى دى چې نه يې د اوامرو اجابت كوي او نه يې د مناهيو څخه ډډه كوي. نو الله ﷻ د هغوى څخه خپل ځانونه هېر كړه چې د خپلو ځانونو په ګټه كار نه كوي، بلكې په ضررونو كښې يې لګيا دي چې توفيق ورسره مل نه دى.

لنډه دا چې دغه كسان چې تقوى نه لري او الله ﷻ يې هېر كړى دى همدوى فاسقان او د شريعت د چوكاټه وتونكي خلک دي، همدوى د اور ملګري دي چې انډيوالي يې ورسره دائمي ده او همدوى ناكامان دي بالمقابل متقيان ورسره مساوات نه لري بلكې همدوى د جنت دائمي ملګري دي او همدوى مطلب ته رسېدونكي او كاميابان دي

۲ـ اى پيغمبره! مونږ په تاباندې داسې قرآن كريم نازل كړى دى د كوم په ذريعه چې د زړونو څخه زنګ او خېرې لرې كېږي او د فسق جرړې ورسره وځي، خو فاسقانو لكه چې الله ﷻ هېر كړى دى همدارنګه يې قرآن كريم هم هېر كړى دى او ګټه ترې نه اوچتوي. نو د هغوى زړونه د كاڼو څخه كلک او د غرونو څخه سخت دي.

كه نه نو كه بالفرض مونږ همدا قرآن كريم په يوه غره باندې نازل كړى وى او پوهه مو وركړې وى نو ضرور به غر د غټوالي او كلكوالي سره‌سره د الله ﷻ ارشاداتو ته عاجزي كوونكى ګرځېدلى وى

او هم به د الله ﷻ د داره تکړې-تکړې جوړ شوی وی (د مناهیوو څخه به یې په کلکه اجتناب خپل کړی وی).

۳_ ای پیغمبره! مونږ دغه مثالونه _کوم چې وړاندې تېر شوه_ د خلکو د ګټې دپاره بیانوو ترڅو پکښې فکر وکړي او د قیامت تر ورځې پورې ترې موقع په موقع استفاده وکړي.

توضیحات

۱_ په ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ﴾ الآية- کښې د ﴿ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ﴾ جمله دوه کرته نازله شوې ده چې ځینو علماوو کرامو یې دوهم کرت نزول په تاکید باندې حمل کړی دی[1] خو بهتره دا ده چې یوې جملې ته د اوامرو د تعمیل پورې ارتباط ورکړی شي او بله جمله د مناهیوو څخه په اجتناب پورې مربوطه وګڼلی شي، چې د تاکید څخه تاسیس غوره دی.

د خپل ځان سره محاسبه

۲_ په ﴿ وَلْتَنظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ ﴾ کښې دېته اشاره ده چې هر چا ته په دنیا کښې د خپل ځان سره محاسبه ضرور ده. په همدې ارتباط لاندې وضاحتونه ولولئ:

الف: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «الْكَيِّسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ وَالْعَاجِزُ مَنْ أَتْبَعَ نَفْسَهُ هَوَاهَا وَتَمَنَّى عَلَى اللهِ»[2] یعني هوښیار سړی هغه دی کوم چې (په دنیا کښې) د خپل ځان سره محاسبه کوي، او د مرګ څخه د وروسته وخت دپاره عمل کوي، او بې عقل (ساده سړی) هغه دی کوم چې خپل ځان د نفسي خواهشاتو پیرو جوړ کړي او (د دې سره-سره) په الله ﷻ باندې امید کوي (چې عفوه به راته وکړي او معذب به مې نه کړي).

ب: عمر ﷺ (امیر المؤمنین) ویلي چې: «حَاسِبُوا أَنْفُسَكُمْ قَبْلَ أَنْ تُحَاسَبُوا»[3] یعني ای خلکو! تاسو د خپلو ځانونو سره د هغه وخت څخه وړاندې محاسبه وکړئ چې تاسو سره (په قیامت کښې) محاسبه وکړی شي. دا محاسبه به په هغه چا باندې اسانه وي کوم چې په دنیا کښې د خپل ځان سره محاسبه کړې وي چې: خوراک دې د کومه کړی دی، لباس دې چرته موندلی دی؟ او داسې نور.

همدا مضمون په بل ایت کښې

۳_ په ﴿ وَلَا تَكُونُواْ كَٱلَّذِينَ نَسُواْ ٱللَّهَ فَأَنسَىٰهُمْ أَنفُسَهُمْ ﴾ کښې چې کوم مضمون ته اشاره شوې ده هغه د قرآن کریم په نورو ډېرو ایتونو کښې نازل شوی دی. د بېلګې په توګه:

الله ﷻ فرمایلي دي چې: ﴿ وَمَن يَعْشُ عَن ذِكْرِ ٱلرَّحْمَٰنِ نُقَيِّضْ لَهُۥ شَيْطَٰنًا فَهُوَ لَهُۥ قَرِينٌ ﴾ [الزخرف ۳۶] یعني او هرڅوک چې د ډېر مهربان الله ﷻ د ذکر څخه اعراض وکړي هغه ته مونږ شیطان تاکو

---

(۱) تفسیر الخازن ج ۶ ص ۲۳۲، تفسیر ابن کثیر ج ۴ ص ۳۴۲
(۲) مسند احمد بن حنبل ج ۶ ص ۷۸
(۳) جامع الترمذي ج ۲ ص ۷۲

(چې احاطه ورباندې وکړي) نو هغه ته شیطان نژدې اندیوال جوړ شي (نو خپل بد کارونه به ورته ښکلي ورښودي)

سوال جواب

۴_ که څوک وایي چې: په ﴿ وَتِلْكَ ٱلْأَمْثَٰلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ ﴾ کښې په ﴿ وَتِلْكَ ٱلْأَمْثَٰلُ ﴾ سره کومو مثالونو ته اشاره شوې ده؟

مونږ وایو چې: که څه هم الله ﷻ په قرآن کریم کښې خای په خای زښت ډېر عبرتي مثالونه نازل کړي دي مګر په دې مقام کښې ـ والله ﷻ اعلم ـ هغو عبرتي مثالونو ته اشاره ده کوم چې په همدې سورت کښې وړاندې تېر شوي دي. د مثال په توګه:

الف: د بني النضیرو په زړونو کښې په خارق العاده توګه د رعب اچولو مثال، چې په ﴿ فَٱعْتَبِرُوا۟ يَٰٓأُو۟لِى ٱلْأَبْصَٰرِ ﴾ [الحشر:۲] ایت کښې ورته اشاره شوې ده.

ب: د مؤمنانو ترمنځ د ایثار او په خپل خان باندې د غوره ګرځولو مثال: [الحشر:۹] ایت.

ج: د منافقانو د بې لوظۍ مثال: [الحشر:۱۱] ایت.

د: د بني النضیرو دپاره د بني قینقاع مثال: [الحشر:۱۴] ایت.

هـ: د کافر انسان دپاره د شیطان مثال: [الحشر:۱۵] ایت.

و: د کفارو د زړونو د کلکوالي مثال: [الحشر:۲۱] ایت.

﴿ هُوَ ٱللَّهُ ٱلَّذِى لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ عَٰلِمُ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ ۖ هُوَ ٱلرَّحْمَٰنُ ٱلرَّحِيمُ (۲۲) هُوَ ٱللَّهُ ٱلَّذِى لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلْمَلِكُ ٱلْقُدُّوسُ ٱلسَّلَٰمُ ٱلْمُؤْمِنُ ٱلْمُهَيْمِنُ ٱلْعَزِيزُ ٱلْجَبَّارُ ٱلْمُتَكَبِّرُ ۚ سُبْحَٰنَ ٱللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ (۲۳) هُوَ ٱللَّهُ ٱلْخَٰلِقُ ٱلْبَارِئُ ٱلْمُصَوِّرُ ۖ لَهُ ٱلْأَسْمَآءُ ٱلْحُسْنَىٰ ۚ يُسَبِّحُ لَهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ (۲۴) ﴾

[۲۲] دا الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې په حقه معبود نشته مګر همدی ﷻ دی (او بس)، چې په پټ او ښکاره (دواړو) باندې پوه دی، همدی ﷻ ډېر مهربان زښت ډېر بارحمه دی.

[۲۳] دا الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې په حقه معبود نشته مګر همدی ﷻ دی (او بس)، کامل واکدار، د ټولو نواقصو څخه (ازلاً) پاک، (او هم تري) ابداً منزه (او سالم) دی، (بندګانو ته) امن ورکوونکی، په هر شي باندې څارونکی (او محافظ)، د کلکې ارادې درلودونکی، (په نورو باندې د خپلې ارادې تحمیلوونکی (او) د کبریاء (عظمت) خاوند دی.

الله ﷻ ته د هغو ټولو شیانو څخه پاکي ده کوم چې مشرکان یې (ورسره په عبادت کښې) شریکان ګرځوي.

[۲۴] دا الله ﷻ اندازه کوونکی، پیداکوونکی (او) څېره ورکوونکی دی

خاص همده ﷻ ته ښایسته نومونه دي همده ﷻ ته هغه مخلوقات تسبیح وایي کوم چې په اسمانونو او ځمکو کښې (موجود) دي، او همدی ﷻ د کلکې ارادې درلودونکی (او) د حکمت څښتن دی

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندې متصل ایت کښې د قرآن کریم عظمت ته اشاره شوې وه چې که په غره باندې نازل شوی وی نو هغه به وړباندې ډېر وېرې ګرځېدلی وی او په دې ایتونو کښې د دې کتاب د نازلوونکي (الله ﷻ) د شان عظمت ته اشاره کېږي چې حاصل یې داسې راځي:

ای پیغمبره! په خپل امت باندې د الله ﷻ د عالي الشانه صفاتو څو مثالونه قرائت کړه.

۱ـ د قرآن کریم نازلوونکی هغه الله ﷻ دی چې د عبادت استحقاق هیڅوک نه لري مګر یوازې همدی ﷻ یې درلودونکی دی او بس. همدی ﷻ په هغو ټولو شیانو باندې عالم دی کوم چې زموږ څخه پټ دی او په هغو ټولو شیانو باندې هم کوم چې موږ ته ځرګند او ښکاره دي

۲ـ همدی ﷻ ډېر مهربان او په دنیا او آخرت کښې زښت ډېر با رحمه دی

۳ـ د قرآن کریم نازلوونکی هغه الله ﷻ دی چې د معبودیت لایق نشته مګر یوازې همدی ﷻ دی چې ټوله واکداري د همده ﷻ په اختیار کښې ده او بس

۴ـ همدی ﷻ د ټولو عیبونو څخه پاک دی او د ټولو نواقصو څخه د سلامتی درلودونکی دی

۵ـ همدی ﷻ خپلو بندګانو ته امن ورکوونکی دی او هم په معجزاتو سره د خپلو پیغمبرانو تصدیق کوونکی دی.

۶ـ همدی ﷻ د هر شي څارونکی دی چې هیڅ شی د ده ﷻ د څارنې څخه نه شي بچ کېدلی.

۷ـ همدی ﷻ د کلکې ارادې خاوند دی چې هیڅوک د ده ﷻ د ارادې په وړاندې څنډ نه شي واقع کېدلی.

۸ـ همدی ﷻ په هر چا او په هر شي باندې د خپلې ارادې تحمیلوونکی دی او همدی ﷻ د عظمت او کبریاء څښتن دی.

۹ـ الله ﷻ ته د هغو ټولو شیانو څخه پاکي ده کوم چې مشرکان یې ورسره په عبادت کښې شریکان ګڼي.

۱۰ـ د قرآن کریم نازلوونکی داسې الله ﷻ دی چې مطلق پیدا کوونکی او اندازه کوونکی دی او همدارنګه د ساکښانو پیداکوونکی دی.

۱۱ـ همدی ﷻ هر شي ته په خاص ډول سره څېره او شکل ورکوونکی دی چې یو د بل څخه جدا کوي او د هر یوه مخلوق څېره د بل څخه بېله ده.

۱۲ـ د قرآن کریم د نازلوونکی (الله ﷻ) دپاره د ذکرو شوو نومونو څخه علاوه نور ښایسته

نومونه شته چې هر يو د ده ﷻ په عالي شان باندې دلالت كوي
۱۳_ د الله ﷻ دپاره هغه ټول مخلوقات تسبيحات وايي او د پاکۍ نسبت ورته كوي كوم چې په اسمانونو او ځمكو كښې شتون لري.
۱۴_ لنډه دا چې همدی ﷻ د كلكې ارادې خاوند او د حكمت څښتن دی او ټول عالي صفات يې په رښتيا دي.

توضيحات

۱_ كه څه هم په دغو درېوو ايتونو كښې برسېره پر دې چې د اجمال په توګه پكښې د ﴿ لَهُ ٱلْأَسْمَآءُ ٱلْحُسْنَىٰ ﴾ په نزول سره د الله ﷻ ټولو عالي نومونو ته اشاره شوې ده چې مونږ ورباندې د الله ﷻ په توفيق د [الأعراف: ۱۸۰] ايت لاندې څه مناسبه رڼا اچولې ده، مګر الله ﷻ پكښې په صراحت سره او په ضمائرو سره او هم په جلالي او جمالي عالي صفاتو سره پنځه دېرش (۳۵) كرته ذكر شوی دی. نو دا ايتونه ډېر عالي شان لري.

د همدې كبله نبي كريم ﷺ په يوه حديث كښې فرمايلي دي چې: «مَنْ قَالَ حِينَ يُصْبِحُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ أَعُوذُ بِاللهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ وَقَرَأَ ثَلَاثَ آيَاتٍ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْحَشْرِ وَكَّلَ اللهُ بِهِ سَبْعِينَ أَلْفَ مَلَكٍ يُصَلُّونَ عَلَيْهِ»[1] يعني هر څوک چې د سبا په وخت كښې درې كرته «أَعُوذُ بِاللهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ» ووايي او بيا د "الحشر" د سورت درې وروستني ايتونه قرائت كړي نو الله ﷻ به ورته اويا زره (۷۰۰۰۰) پرښتې وټاكي چې د خير غوښتنه به ورته كوي.

سوال جواب

۲_ كه څوک وايي چې: دغه پنځه سورتونه (الحديد، الحشر، الصف، الجُمُعة، التغابن) د مسبحاتو سورتونو په نامه يادېږي چې پنځه واړه په ﴿ سَبَّحَ ﴾ يا ﴿ يُسَبِّحُ ﴾ سره پيل شوي دي. نبي كريم ﷺ به چې كله ويده كېده نو مسبحات (پنځه) سورتونه به يې لوستل او ويل به يې چې: «إِنَّ فِيهِنَّ آيَةً أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ آيَةٍ»[2] يعني په دغو سورتونو كښې يو ايت شته چې د يو زر ايتونو څخه (په ثواب او اجر كښې) افضل دی.

نو پوښتنه دا ده چې دغه بهتر او افضل ايت كوم ايت دی؟

مونږ وايو: ځينو مفسرينو كرامو دغه بهتر ايت د "الحديد" د سورت درېيم ايت ښودلی دی[3] مګر دا هم څه لرې نه ده ـ والله ﷻ اعلم ـ چې دغه ايت د همدې سورت وروستنی ايت وي په كوم كښې چې بحث روان دی.

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۲۰
(۲) سنن ابي داؤد ج۲ ص۳۳۳
(۳) تفسير ابن كثير ج۴ ص۳۰۲

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۳_ که څوک وايي چې: په ﴿ ٱلْقُدُّوسُ ٱلسَّلَٰمُ ﴾ کښې د دغو دواړو کلمو په معناوو کښې څه فرق دی؟

مونږ وايو چې[۱]: د ﴿ ٱلْقُدُّوسُ ﴾ د کلمې معنی دا ده چې الله ﷻ ازلاً د هر نقص او هر عیب څخه پاک دی. او د ﴿ ٱلسَّلَٰمُ ﴾ معنی دا ده چې په الله ﷻ باندې په آینده کښې (ابد الآباد) نه نقص او نه عیب عارضېږي او د هغو ټولو صفاتو څخه منزه او سالم دی کوم چې د ده ﷻ د عالي شان سره مناسبت ونه لري.

"مؤمن" څه معنی؟

۴_ د الله ﷻ په نومونو کښې یو مبارک نوم د "مُؤمِن" کلمه ده چې علماوو کرامو په متعددو معناوو سره ترجمه کړې ده[۲] او څه لرې نه ده چې د بدلیت په لحاظ پکښې ټولې معناوې اراده کړی شي. هغه دا چې:

الف: الله ﷻ په وحې سره او هم په معجزاتو سره د خپلو پیغمبرانو علیهم السلام تصدیق کوونکی دی.

ب: الله ﷻ خپلو بندګانو ته د عذابونو څخه امن ورکوونکی دی.

ج: الله ﷻ ازلاً او ابداً د زوال څخه امن درلودونکی دی.

هېر مو نه شي

۵_ د ﴿ ٱلْمُهَيْمِنُ ٱلْعَزِيزُ ٱلْجَبَّارُ ٱلْمُتَكَبِّرُ ﴾ په تفسیر کښې لاندې مطالب په یاد ساتل په کار دي:

الف: د "مُهَیمِن" د کلمې څه شرحه د الله ﷻ په توفیق د [المائدة ۴۸] ایت لاندې تېره شوې ده چې د مراقب (څارونکي) معنی ورکوي. یعنې الله ﷻ د هر شي څارونکی دی.

ب: د "عَزِیز" کلمه اصلاً د "عَزَاز" _لکه "عَذَاب"_ څخه اشتقاقه شوې ده، "عَزَاز" کلکې ځمکې ته ویل کېږي[۳]. یعنې الله ﷻ د کلکې ارادې درلودونکی دی چې هیڅوک او هیڅ شی ورته خنډ نه شي جوړېدلی.

ج: د "جَبَّار" کلمه د [المائدة: ۲۲] ایت لاندې تحلیله شوې ده خو په دې مقام کښې په لاندې دوو معناوو سره ترجمه کړی شوې ده[۴].

اول: چې الله ﷻ په هر چا باندې د خپلې ارادې تحمیلوونکی دی

---

(۱) تفسیر الخازن ج ۶ ص ۲۳۴

(۲) زاد المسیر ج۷ ص۳۴۷؛ روح المعاني ج۲۸ ص۶۲

(۳) مفردات الراغب ص۳۴۲؛ لسان العرب ج۵ ص۳۷۶

(۴) روح المعاني ج۲۸ ص۶۳؛ تفسیر القرطبي ج۱۸ ص۴۷؛ زاد المسیر ج۷ ص۳۴۸

دوهم: چې الله ﷻ د مفاسدو ازاله کوونکی دی او په زخمونو باندې پټی ایښودونکی دی.

د ﴿ٱلْمُتَكَبِّرُ﴾ کلمه د [النحل:۲۲] ایت لاندې په پوره تحلیله شوې ده سوالحمد لله ﷻ. یعنې الله ﷻ د کبریاء او عظمت څښتن دی.

سوال جواب

۶ـ که څوک وایي چې: په ﴿هُوَ ٱللَّهُ ٱلْخَٰلِقُ ٱلْبَارِئُ﴾ کښې د "خالق" او "بارئ" ترمنځ څه توپیر دی؟

مونږ وایو چې: دغه دواړه نومونه په لاندې وجوهو سره یو د بل څخه جدا کیږي[1]

اول: که څه هم د "خالق" کلمه د پیداکوونکي او اندازه کوونکي دواړو معناوو سره استعمالیږي خو په دې مقام کښې د "اندازه کوونکي" معنی ورکوي او په "پیداکوونکي" باندې د "بارئ" کلمه دلالت کوي. یعنې الله ﷻ د هر شي اندازه کوونکی دی او په تاکلې اندازې سره یې پیدا کوونکی دی.

دوهم: "خالق" د مطلق پیداکوونکي دپاره وضعه شوی دی او "بارئ" د هغه پیداکوونکي نوم دی چې ساکښان پیدا کوي. یعنې الله ﷻ د هر شي پیداکوونکی دی او د ساکښانو پیداکوونکی هم دی.

دریم: د "خالق" معنی "پیداکوونکی" ده او د "بارئ" معنی "د امراضو څخه رغوونکی او د مشکلاتو حل کوونکی" ده. یعنې الله ﷻ هم پیداکوونکی دی او هم د امراضو څخه رغوونکی او د مشکلاتو حل کوونکی دی.

د "الحشر" سورت پښتو ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په مرسته پای ته ورسېد.
د الله ﷻ څخه نور توفیق غواړو چې د پاتې سورتونو د ختمولو توفیق هم راوبښي.
۱۴۲۵/۲/۱۲ هـ ق ـ ۱۳۸۳/۱/۱۳ هـ ش.

[1] اضواء البیان ج۸ ص۱۲۲؛ لسان العرب ج۱ ص۳۱؛ القاموس المحیط ج۲ ص۹۹

الممتحنة (٦٠)

سریزه

۱ـ د دې سورت نوم "المُمْتَحَنَة" اېښودلی شوی دی چې د "ح" په توري باندې یې په لاندې دوه ډولونو سره تلفظ کېدلی شي[1].

الف: چې د "ح" توری یې زور ولري او همدا تلفظ یې مشهور هم دی. یعنې دا هغه سورت دی چې د مهاجرې ښځې ذکر پکښې نازل شوی دی، او په [الممتحنة ۱۰] ایت کښې ورته اشاره شوې ده.

ب: چې د "ح" توری یې په زیر سره ولوستلی شي. یعنې دا هغه سورت دی د کوم په سبب چې یوه د سوسه ښځه د مشقت سره مخامخه کړی شوې وه، چې د قیصې څه تفصیل یې د همدې سورت په شان نزول کښې ـ ان شاء الله ﷻ ـ راروان دی. په دغه دوهم ډول تلفظ سره به دغه نوم د "التَّوبَة" د سورت د "الفاضحه" نامه ته ورته وي. یعنې دغه سورت (المُمْتَحِنَة) د کوم په سبب چې مشرکان د شرمندګۍ سره مخامخ کړی شوي وه.

۲ـ د دې سورت اعداد په لاندې ډول دي[2]:

الف: د ایتونو شمېر یې دیارلس (۱۳) دی.

ب: د کلماتو شمېر یې درې سوه او اته څلوېښت (۳۴۸) دی.

ج: د حرفونو شمېر یې یو زر پنځه سوه او لس (۱۵۱۰) تورو ته رسېږي.

۳ـ د دې سورت ټول ایتونه مدني دي او د هجرت څخه وروسته نازل شوی دی[3].

۴ـ دا سورت (الممتحنة) او وړاندېنی سورت (الحشر) د دې کبله سره تناسب لري چې دواړه مدني دي او په دواړو کښې د کثرت په لحاظ عملي احکام نازل شوي دي.

۵ـ که څه هم په دې سورت کښې د اغلبیت په ملحوظ عملي احکام نازل شوي دي مګر په عملي احکامو کښې د لاندې احکامو په ذکر باندې ډېر ټینګار شوی دی:

الف: باید مومنان په خپلو منځو کښې مینه او محبت ولري.

ب: باید مومنان په ابراهیم ﷺ پسې اقتداء وکړي او د محاربو کفارو څخه خپله بېزاري اعلانه کړي که څه هم د قرابت اړیکې ورسره ولري.

ج: مهاجرې ښځې باید امتحان کړی شي او بیا ورسره مناسب چال چلند وکړی شي.

د: د نبي کریم ﷺ سره د ایمان راوړلو په وخت کښې ښځو په کومو شرائطو بیعتونه کړي دي.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَتَّخِذُواْ عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَآءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِم بِٱلْمَوَدَّةِ وَقَدْ

[1] روح المعاني ج۲۸ ص۶۵
[2] تفسير الخازن ج۶ ص۲۳۶؛ اللباب في علوم الكتاب ج۱۹ ص۳
[3] تفسير الطبري ج۲۸ ص۵۷

كَفَرُواْ بِمَا جَآءَكُم مِّنَ ٱلْحَقِّ يُخْرِجُونَ ٱلرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَن تُؤْمِنُواْ بِٱللَّهِ رَبِّكُمْ إِن كُنتُمْ
خَرَجْتُمْ جِهَٰدًا فِى سَبِيلِى وَٱبْتِغَآءَ مَرْضَاتِى تُسِرُّونَ إِلَيْهِم بِٱلْمَوَدَّةِ وَأَنَا۠ أَعْلَمُ بِمَآ
أَخْفَيْتُمْ وَمَآ أَعْلَنتُمْ وَمَن يَفْعَلْهُ مِنكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ ٱلسَّبِيلِ ﴿١﴾ إِن يَثْقَفُوكُمْ يَكُونُواْ
لَكُمْ أَعْدَآءً وَيَبْسُطُوٓاْ إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَتَهُم بِٱلسُّوٓءِ وَوَدُّواْ لَوْ تَكْفُرُونَ ﴿٢﴾ لَن تَنفَعَكُمْ
أَرْحَامُكُمْ وَلَآ أَوْلَٰدُكُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣﴾ »

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] ای هغو کسانو کومو چې ایمان راوړی دی! تاسو زما دښمنان او خپل دښمنان دوستان مه نیسئ چې محبت وراچوئ (ظاهري دوستي ورسره کوئ) حال دا چې هغوی په هغه شي باندې کفر غوره کړی دی کوم چې تاسو ته درغلی دی چې د حق (دین) څخه عبارت دی، حال دا چې هغوی (د مکې معظمې څخه) پیغمبر او تاسو د دې کبله ویستلی یاست چې تاسو په الله ﷻ خپل رب ﷻ باندې ایمان راوړی دی (او دا کار هغوی ته جنایت بریښېده)، که چرته تاسو یاست چې زما په لاره کښې د جهاد دپاره او زما د رضامندۍ د لټولو دپاره وتلي یاست (نو هغوی د دوستانو په حیث مه نیسئ). تاسو هغوی ته د دوستۍ د کبله پټې خبرې (او پټ رازونه) ورلېږئ حال دا چې زه په هغه شي باندې ډېر ښه پوهېږم چې تاسو یې پټوئ او هغه چې تاسو یې ښکاره کوئ (ماته دواړه یو برابر دي). او ستاسو د جملې څخه چې هرڅوک دا (ذکر شوی کار) وکړي نو یقیناً هغه سمه لاره ورکه کړه.

[۲] که چرته د کفارو په تاسو باندې لاس برشي (او تاسو یې په قابو کښې واقع شئ) نو ستاسو دپاره به دښمنان وګرځي او هم به تاسو ته خپل لاسونه او خپلې ژبې په بدۍ سره دراوږدې کړي او هم به (دا) خوښه کړي چې تاسو هم کافران جوړ شئ.

[۳] (ای مؤمنانو!) هیڅکله به تاسو ته خپل اقارب او خپل اولادونه د قیامت په ورځ هیڅ ګټه ونه شي رسولی، الله ﷻ به (په دغې ورځ کښې) ستاسو ترمنځ بېلتون واقع کړي (هرڅوک به په خپل غم کښې ډوب وي)، او (ای مؤمنانو!) الله ﷻ په هغو (ټولو کړو وړو) باندې بینا دی کوم چې تاسو یې (روزمره) عملي کوئ.

شان نزول او ارتباط

۱ـ د دغو ایتونو لومړی ایت د حاطب بن ابي بلتعه رضي الله عنه د قیصې په ارتباط نازل شوی دی[۱]، دغه قیصه ځینو مفسرینو کرامو ښه مفصله لیکلې ده[۲] دلته یې ځینې مهم ټکي لوستلی شئ.

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۷۲۶؛ مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۱۷۳

(۲) تفسیر البغوي ج۴ ص۳۲۸؛ زاد المسیر ج۸ ص۱

الف: د هجرت په شپږم کال د مکې مشرکانو د نبي کریم ﷺ سره د صلحې معاهده لاسلیک کړه، چې تفصیل یې د "الفتح" د سورت په سریزه کښې د الله ﷻ په توفیق تېر شوی دی.

ب: خو دوه کاله وروسته هغوی ذکره شوې معاهده ماته کړه[۱] نو د همدې کبله نبي کریم ﷺ اراده وکړه چې د جنګ تیاري ونیسي.

ج: په همدغه وخت کښې یوه سندرغاړې مشرکه ښځه د مکې معظمې څخه مدینې منورې ته راغله چې (ساره) نومېده او د نبي کریم ﷺ سره یې لاندې سوال جواب وکړ:

نبي کریم ﷺ: ایا ته مسلمانه شوې راغلې او که څنګه؟

ساره: زه نه یم مسلمانه شوې.

نبي کریم ﷺ: نو دلته څنګه او د څه غرض دپاره راغلې؟

ساره: زه ډېره محتاجه یم او غواړم چې تاسو راسره څه مالي مرسته وکړئ.

نبي کریم ﷺ: د مکې لوېران چرته دي چې ته به یې ګډولې او مالي کومکونه به یې درسره کول؟

ساره: هغوی د بدر د غزا څخه وروسته ما نه ګډوې او سندرې راباندې نه وایي چې کومکونه راکړي، هغوی په خپلو وژلو شوو باندې ویر کوي او ږيرې خېږې دي.

د: نبي کریم ﷺ صحابه کرام ؓ ترغیب کړل، نو ذکرې شوې ښځې ته یې څه مالي کومک ورکړ چې بېرته ستنېدلو ته تیاره شوه. په عین وخت کښې حاطب بن ابي بلتعه ؓ هغې ته لس (۱۰) دیناره او هم یو خط (لیک) ورکړ او ماموره یې کړه چې زما دغه لیک د مکې مشرکانو ته ورسوه، نو هغې لیک پټ وساته او د مکې معظمې په لور روانه شوه.

ه: د لیک مضمون دا وه چې ای د مکې قریشو! نبي کریم ﷺ اراده کړې ده چې په تاسو باندې جنګ وکړي او دا ځکه چې تاسو د حدیبیې د صلحې معاهده ماته کړې ده.

و: الله ﷻ د وحې په ذریعه خپل پیغمبر ﷺ د دغه لیک په موضوع باندې خبر کړ. نو نبي کریم ﷺ یوه ډله صحابه کرام ؓ د ذکرې شوې ښځې په تعقیب ولېږل ترڅو د هغې څخه لیک واخلي او دلته یې راوړي.

ز: د صحابه وو کرامو ؓ ډله هغې ته په "روضة خاخ" نومې ځای کښې ورورسېده او د لیک غوښتنه یې ترې وکړه. ښځه په لیک باندې ټېپه منکره شوه چې زما سره هیڅ خط نشته! خو د ډېرو بهانو انو څخه وروسته مجبوره شوه او په خپلو کوڅیو کښې یې غلی کړی لیک راوویست او صحابه وو کرامو ؓ ته یې ورکړ چې په پای کښې نبي کریم ﷺ ته ورسېد.

ح: نبي کریم ﷺ حاطب بن ابي بلتعه ؓ راوغوښت چې دا ولې؟ حاطب ؓ وویلې چې ای پیغمبره! زه مرتد شوی نه یم. دغه خط مې د دې دپاره د مکې معظمې مشرکانو ته استولی دی ترڅو هغوی زما د احسان لاندې واقع شي او زما په اهل او مال باندې پاملرنه وکړي او دا ځکه چې

(۱) سیرت ابن هشام ج ۴ ص ۱

زه هلته څه اقارب نه لرم چې زما د مال ساتنه وکړي. اې پیغمبره! زه پوهېدم چې زما خط د الله ﷻ د ارادي په وړاندې څه خنډ نه شي واقع کېدلی

ط: نبي کریم ﷺ د ذکر شوي صحابي ؓ اعتذار ومانه، نو د ټولو مؤمنانو دپاره ارشاد نازل شو چې باید دغسې کار نه هیڅوک د قیامت تر ورځې پورې اقدام ونه کړي

۲ـ وړاندېنۍ سورت په ﴿ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ﴾ باندې ختم شوی وه چې د الله ﷻ د ارادې مخه هیڅوک او هیڅ شی نه شي نیولی، د همدې کبله بني النضیرو ته د منافقانو دوستي څه ګټه ونه شوه رسولی او نه د شیطان دوستي چا ته ګټه رسولی شي

په دې ایتونو کښې ټولو مؤمنانو ته توصیه نازله شوې ده چې د کفارو دوستي د الله ﷻ د ارادې مخه نه شي نیولی (برابره ده چې مجاهر کفار وي او که منافقان) نو تاسو د خپل رب ﷻ د ارشاداتو پیروي وکړئ او د هغوی سره دوستي ته لاس مه اچوئ

د مطلب خلاصه

اې پیغمبره! ته زما د پلوه ټول مؤمنان مخاطب کړه او ورته ووایه چې

۱ـ اې مؤمنانو! تاسو د ایمان په زور په لاندې ارشاداتو عمل وکړئ

الف: تاسو هغه کسان د دوستانو په حیث مه نیسئ کوم چې زما دښمنان دي چې په وحدانیت باندې مې باور نه کوي او ایمان راباندې نه راوړي، او کوم چې ستاسو دښمنان هم دي چې هلاکت او پوپنا کېدلو ته مو سترګې په لار دي

ب: ایا تاسو هغوی ته د دوستۍ لاس ورغزوئ او د دوستۍ د کبله هغوی ته لیکونه ورلېږئ حال دا چې

اول: هغوی په هغه حق باندې کفر غوره کړی دی کوم چې تاسو ته د الله ﷻ د پلوه درغلی دی او په معجزو سره په اثبات رسېدلی دی، چې هغه د قرآن کریم او هم د پیغمبر ﷺ څخه عبارت دی

دوهم: حال دا چې هغوی رښتیانی پیغمبر ﷺ د وطنه وباسي او همدارنګه تاسو هم نه پرېږدي چې په خپل وطن (مکه معظمه) کښې د خپل رب ﷻ عبادت وکړئ یا په بل عبارت هغوی تاسو ټول د خپله وطنه اخراج کړي یاست او په دغه کار باندې پښېمانه هم نه دي بلکې سمدستي هم تاسو نه پرېږدي چې بېرته ورستانه شئ حال دا چې تاسو هیڅ داسې کار نه دی ترسره کړی چې هغه د وطنه د شړلو موجب وي او جنایت وي، بلکې د هغوی په خیال ستاسو ډېره لویه ګناه دا ده چې تاسو په خپل رب ﷻ باندې په رښتیانو معناوو کښې ایمان راوړی دی او بس

ج: اې مؤمنانو! که چېرته تاسو په رښتیا سره زما په لاره کښې د مجاهدینو په حیث وتلي یاست او په رښتیا سره تاسو زما رضامندي غواړئ، نو تاسو کفارو ته د دوستۍ لاس مه ورغزوئ او پټه او ښکاره دوستي ورسره مه ساتلوئ

د: ایا تاسو د هغوی سره په پټه دوستي کوئ حال دا چې زه په هغو ټولو کارونو باندې ډېر ښه

پوهېږم کوم چې تاسو يې د خلکو څخه پټ ترسره کوئ او يا په علني ډول سره صورت ورکوئ. ستاسو د جملې څخه چې هرڅوک د کفارو سره دوستي کوي نو يقيناً هغه سمه لاره ورکه کړه او په باطله لاره روان شو.

۲ـ ای مؤمنانو! که بالفرض تاسو د کفارو په ګټه کار وکړئ او وغواړئ چې هغوی به ستاسو دپاره دوستان وګرځي نو دغه تمه د زړونو څخه وباسئ او دا څکه چې:

که د هغوی په تاسو باندې لاس بر شي او تاسو د هغوی تر قبضې لاندې واقع شئ نو ضرور به ستاسو دپاره په خپله پخوانۍ دښمنۍ باندې باقي پاتې شي او ستاسو ښېګڼه به پرې هيڅ اثر ونه غورځوي. نو د همدې کبله به تاسو ته د ضرر رسولو په غرض لاس دراوږد کړي او هم به مو په خپلو ژبو سره وکنځي او هره وسيله به ستاسو د ضرر دپاره په کار واچوي. بلکې تاسو ته به په ضرر رسولو باندې د هغوی زړونه ساړه نه شي ترڅو مو چې د خپلو خانونو غوندې کفار وګرځوي. يا په بل عبارت: هغوی به ستاسو په هکله بل شی خوښ نه کړي مګر دا چې ای کاش! چې دوی مرتدان جوړ شي.

۳ـ ای مؤمنانو! تاسو د خپلو اقاربو او د خپلو اولادونو د کبله د کفارو سره دوستي مه نښلوئ چې د همدوی د خاطره ورته د دوستۍ لاس وراوږد کړئ. څکه چې:

الف: د قيامت په ورځ تاسو ته هيڅکله نه خپلوان ګټه رسولی شي او نه اولادونه، په دغې ورځ کښې داسې حالات درروان دي چې ستاسو ترمنځ به الله ﷻ جدايي راولي او هر يو خپلوان به د بل څخه تښتي (هرڅوک به د خپل ځان په غم اخته وي) نو تاسو ته هيڅ مناسبه نه ده چې د خپلوانو دپاره د الله ﷻ د ښمنانو سره د دوستۍ اړيکې ټينګې کړئ.

ب: الله ﷻ په هغو ټولو کارونو باندې بينا دی کوم چې تاسو يې عملي کوئ، برابره خبره ده چې د خلکو څخه پټ وي او که ښکاره.

توضيحات

۱ـ که څوک وايي چې: په ﴿ تُلْقُونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ ﴾ کښې د ﴿ بِالْمَوَدَّةِ ﴾ کلمه د حرف جر په تقويت سره د ﴿ تُلْقُونَ ﴾ دپاره مفعول به ده، او دغه جمله د وړاندېنۍ جملې ﴿ لَا تَتَّخِذُوا ﴾ دپاره تفسيره واقع شوې ده.

نو پوښتنه دا ده چې: د دغې تفسيري جملې په نزول کښې څه حکمت دی حال دا چې همدا مضمون د وړاندېنۍ جملې څخه فهمېږي؟

مونږ وايو چې: د دغې تفسيري جملې په نزول سره د هغې دوستۍ درجه تاکلې شوې ده د کومې چې حاطب بن ابي بلتعه ﷺ مرتکب شوی وه، کومه چې د ظاهري دوستۍ څخه عبارت ده، چې په باطن کښې شتون ونه لري. او دا څکه چې د مودة القاء (د دوستۍ وراچول) په همدغه ډول دوستۍ او په همدغه ډول محبت باندې دلالت کوي او بس.

پاتې شوه د کفارو سره باطني دوستي، نو هغه خو په نورو ایتونو کښې ممنوعه ګرځولې شوې ده چې یوه مثال یې په [آل عمران:۱۱۸] ایت کښې نزول موندلی دی.

سوالونه او جوابونه

۲ـ په دې مقام کښې د سړي په ذهن کښې لاندې پوښتنې ګرځي راګرځي:

الف: د څه څخه معلومه شوه چې حاطب ﷺ د قریشو سره فقط ظاهره دوستي مطلب وه؟

مونږ وایو کله چې نوموړي صحابي ﷺ د نبي کریم ﷺ په حضور کښې د ظاهري دوستي دعوه وکړه نو نبي کریم ﷺ په خپله دعوه کښې صادق وګڼلو چې «إِنَّهُ قَدْ صَدَقَكُمْ»[1] یعني یقیناً نوموړي تاسو ته رښتیا خبره وکړه.

که بالفرض د نوموړي ظاهري دوستي مطلب نه وی نو نبي کریم ﷺ به صادق نه وی ګڼلی.

ب: که څوک وایي چې د نوموړي حاطب ﷺ په هکله عمر الفاروق ﷺ وویلې چې: «یَا رَسُولَ اللهِ دَعْنِي أَضْرِبْ عُنُقَ هٰذَا الْمُنَافِقِ»[2] یعني ای د الله ﷻ پیغمبره! ما پرېږده چې د دغه منافق سر والوزوم نو پوښتنه دا ده چې ایا د کفارو سره په موالاة باندې سړی کافر کېږي؟

مونږ وایو چې: په همدې ارتباط مونږ د الله ﷻ په توفیق د [آل عمران:۲۸] ایت لاندې ښه ګټور معلومات لیکلي دي، خو د دې مقام په لحاظ ورباندې وراضافه کوو چې د عمر الفاروق ﷺ ذکرې شوې ډرکې د اجتهاد په بنیاد صورت نیولی وه او هر مجتهد خو حق ته نه رسېږي، نو دغه اجتهاد خطا وه د همدې کبله د نبي کریم ﷺ د پلوه تائید نه شو.

ج: که څوک وایي چې نبي کریم ﷺ د حاطب د عدم قتل وجه دا وښودله چې: «إِنَّهُ قَدْ شَهِدَ بَدْرًا»[3] یعني یقیناً نوموړی د بدر غزا ته حاضر شوی دی (د بدر غازي دی)، نو پوښتنه دا ده چې که بالفرض نوموړی د بدر غازي نه وی او یا دغه کار بل چا کړی وی نو د هغه وژل به جائز وی؟

مونږ وایو چې د حربي کافر جاسوس په وژلو کښې ټول علماء کرام متفق دي، اما د مسلمان جاسوس د وژلو په هکله په لاندې دوول اختلاف لري[4].

اول: ځینې علماء کرام یې وژل جائز ګڼي، لکه څنګه چې ورباندې په ذکر شوي سوال کښې استدلال قائم کړی شوی دی.

دوهم: د ځینو نورو نظر دا دی چې وژل یې جائز نه دي او دا څکه چې په یو جاسوس باندې ـچې فرات بن حیان نومېده ـ د نبي کریم ﷺ د پلوه د وژلو حکم صادر شو خو نوموړي ځبل ځان مسلمان معرف کړ، نو نبي کریم ﷺ د هغه د وژلو فیصله بېرته واخستله چې «إِنَّ مِنْكُمْ رِجَالًا نَكِلُهُمْ إِلَى

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۷۲۶

(۲) سنن ابي داود ج۲ ص۳

(۳) صحیح البخاري ج۱ ص۴۳۲

(۴) تفسیر القرطبي ج۱۸ ص۵۳، الفقه الاسلامي وادلته ج۴ ص۲۰۰

إيمانهم منهم فرات بن حيان»[۱] يعنې يقيناً ستاسو د جملې څخه ځينې داسې سړي شته چې مونږ يې
خپل ايمان ته سپارو، چې د هغوی د جملې څخه فرات بن حيان هم دی.

"ثقف" څه معنی؟

۳ـ په ﴿ إِن يَثْقَفُوكُمْ ﴾ کښې د "يثقفوا" کلمه د "ثقف" ـ لکه "ضرب" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، که
څه هم "ثقف" دېته ويل کېږي چې يو شي په دقت سره وموندلی شي"[۲] خو په دې مقام کښې
مفسرينو کرامو په لاس برې (قابو) باندې تفسير کړی دی"[۳] يعنې که چرته په تاسو باندې د کافرانو
لاس بر شي او په خپل قابو کښې مو راولي نو بيا هيڅ ډول اذيت رسونې نه مو دريغ ونه کړي

﴿ قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِىٓ إِبْرَٰهِيمَ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥٓ إِذْ قَالُوا۟ لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَءَٰٓؤُا۟ مِنكُمْ
وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ ٱلْعَدَٰوَةُ وَٱلْبَغْضَآءُ أَبَدًا حَتَّىٰ
تُؤْمِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَحْدَهُۥٓ إِلَّا قَوْلَ إِبْرَٰهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَآ أَمْلِكُ لَكَ مِنَ ٱللَّهِ مِن
شَىْءٍ ۖ رَّبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ ٱلْمَصِيرُ (٤) رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ وَٱغْفِرْ لَنَا رَبَّنَآ ۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ (٥) لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ
لِّمَن كَانَ يَرْجُوا۟ ٱللَّهَ وَٱلْيَوْمَ ٱلْءَاخِرَ ۚ وَمَن يَتَوَلَّ فَإِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْغَنِىُّ ٱلْحَمِيدُ (٦) عَسَى ٱللَّهُ
أَن يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ ٱلَّذِينَ عَادَيْتُم مِّنْهُم مَّوَدَّةً ۚ وَٱللَّهُ قَدِيرٌ ۚ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ (٧) ﴾

[۴] بې شکه تاسو ته د ابراهيم ﷺ او د هغو کسانو (په قول او فعل) کښې ښايسته اقتداء ده
کوم چې د ابراهيم ﷺ سره (ملګري) وه (او ايمان يې ورباندې راوړی وه. البته د) هغه وخت (په قول
او فعل کښې) چې دوی خپل کفري قوم ته وويلې چې يقيناً مونږ ستاسو څخه او د هغو معبودانو
څخه بېزار ياستو د کومو چې تاسو د الله ﷻ څخه په غير عبادت کوئ، مونږ ستاسو (د باطل دين)
څخه انکاري ياستو او (په دې باندې علاوه) زمونږ او ستاسو ترمنځ د همېشه دپاره دښمني او کينه
(په ډاګه) څرګنده شوې ده (دا عداوت او کينه به) تر هغه وخت پورې (ادامه ولري) ترڅو چې تاسو
بوازې په الله ﷻ سره ايمان راوړئ (او د کفر او شرک څخه لاس واخلئ)
مګر (تاسو ته) د ابراهيم ﷺ خپل پلار ته (په يوه) خبره کښې (اقتداء نشته هغه دا چې هغه خپل
پلار ته وويلې) چې هرومرو به زه تاته مغفرت وغواړم او زه ستا دپاره د الله ﷻ څخه (د دعاء استغفار

[۱] مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۱۱
[۲] مفردات الراغب ص۷۶
[۳] روح المعاني ج۲۸ ص۶۸

څخه په غير، او د هيڅ شي اوان نه لرم (تاوره مې هيڅ وسه نشته)

د ابراهيم ﷺ او ملګرو يې دا هم وويلې چې: اى زموږ ربه! موږ خاص په تا باندې توکل کوو او خاص تاته مو رجوع کړې ده او بيرته تاته د قيامت په ورځ د ټولو مخلوقاتو [illegible]

[۵] اى زموږ ربه! موږ د هغو کسانو د پاره فتنه مه جوړوې چې په [illegible] کومو چې کفر غوره کړى دى، اى زموږ ربه! موږ ته مغفرت وکړه، يقيناً ته همدا يې د [illegible] درلودونکى او د حکمت خښتن يې

[۶] بې شکه ستاسو د پاره په ابراهيم ﷺ او د ده ﷺ په ملګرو کښې ښايسته اقتداء ده [illegible] هغه چا د پاره کوم چې د الله ﷻ او د ورځې د اخرت اميد لري او ايمان ورباندې لري

او هر هغه څوک چې د هغوى د اقتداء څخه مخ واړوي نو يقيناً الله ﷻ همدى ﷻ بې پروا او ستاينې شوى دى

[۷] نژدې ده چې الله ﷻ ستاسو ترمنځ او د هغو کسانو ترمنځ د کومو سره چې تاسو د هغوى د جملې څخه دښمنى لرئ دوستي واچوي (چې په ايمان باندې يې مشرف کړي)

او الله ﷻ په هر شي باندې د قدرت والا دى، او همدا الله ﷻ ډير بښونکى مهربان دى د [illegible] په راوړلو سره پخوانى کفريات بښي

د مطلب خلاصه

په دې ايتونو کښې د وړاندېنيو ايتونو مضمون تائيد شوى دى چې حاصل يې داسې [illegible] اى پيغمبره! د کفارو سره د عدم دوستي په هکله د الله ﷻ د پلوه مومنانو ته ووايه چې

۱ - اى مومنانو! د کفارو د عدم دوستي په هکله ستاسو د پاره د ابراهيم ﷺ او د ده ﷺ د ملګرو په حالاتو کښې ډيره ښکلې بهتره اقتداء نغښتې ده هغه دا چې هغوى خپلو کفارو [illegible] قومیانو ته وويلې چې

الف يقيناً موږ ستاسو څخه او ستاسو د معبودانو څخه بالکل خپله بيزاري اعلانوو [illegible] ستاسو هغه معبودان د کومو چې تاسو د الله ﷻ څخه په غير په عبادت مشغول ياست، کوم ته چې تاسو د الله ﷻ سره په عبادت کښې په اشتراک قائل ياست

ب موږ ستاسو د معبودانو او ستاسو د معتقداتو څخه انکار کوونکي ياستو او موږ په [illegible] وايو چې تاسو په باطله لاره باندې روان ياستئ

ج زموږ او ستاسو ترمنځ په دائمي توګه دښمني او ناراضيتوب څرګند او هر چا ته ښکاره دى يا په بل عبارت لکه څنګه چې تاسو زموږ دينې نګلاره ته خوښوونى همدا رنګه موږ ستاسو د دينې نګلارې خوښوونکي نه ياستو

د ستاسو په هکله به زموږ ناخوښي ترهغه وخته پورې ادامه وکړي ترڅو چې تاسو د الله ﷻ په وحدانيت باندې عقيده خپله کړئ چې د ده ﷻ څخه په غير بل هيڅوک او هيڅ شى د عبادت لياقت نه لري

۲_ ای مؤمنانو! د ابراهیم ﷺ یوازې په یوه خبره کښې ستاسو دپاره اقتدا. کول نشته هغه دا چې ده ﷺ خپل پلار ته وعده ورکړې وه چې هرومرو او ضرور به زه ستا دپاره د مغفرت غوښتنه وکړم او د مغفرت د غوښتنې څخه پرته زه ستا دپاره د الله ﷻ دپلوه د عذاب په ارتباط هیڅ وسه او توان نه لرم چې نجات درکړم.

ابراهیم ﷺ په خپله ذکره شوې وعده باندې وفا وکړه او خپل کافر پلار ته یې د مغفرت غوښتنه وکړه. خو تاسو ته دا جواز نشته چې د کفارو اقاربو دپاره مغفرت وغواړئ او یا د مغفرت غوښتلو وعده ورکړئ.

۳_ ابراهیم ﷺ او د ده ﷺ ملګرو د خپلو اقاربو کفارو څخه بېزاري اعلانه کړه او د الله ﷻ په حضور کښې یې د سوال لاسونه پورته کړه چې:

الف. ای زموږ ربه! موږ خاص په تاباندې اعتماد او توکل کوو او خاص تاته مو په هر کار کښې رجوع ده. او بالآخره خاص تاته به د قیامت په ورځ بېرته درتاوېږو چې حساب کتاب به راسره صورت نیسي.

ب: ای زموږ ربه! په خپل فضل سره موږ د هغو کسانو په لاس معذب مه ګرځوه کومو چې په دائمي توګه کفر غوره کړی دی. موږ د هغوی په قابو کښې مه واقع کوه چې لاس یې راباندې بر شي او په رنګارنګ ربړونو باندې مو لتاړ کړي.

ج: ای زموږ ربه! موږ ته د تقصیراتو مغفرت وکړه او د ګناهونو څخه راتېر شه، چې ته په یقیني توګه د کلکې ارادې خاوند یې او ټولو کارونو ته د حکمتونو په بنیاد صورت ورکوې.

۴_ ای مؤمنانو! یقینًا تاسو ته د ابراهیم ﷺ او د ده ﷺ په ملګرو کښې ډېره نېکه اقتداء نغښتې ده. خو دغه نېکه اقتداء، د هغه چا په برخه کېږي او ګټه ترې اخلي کوم چې د الله ﷻ او د وروستنې ورځې څخه ډارېږي او هم هلته د نعمتونو امید لري. او د دغې نېکې اقتداء، څخه هغه څوک اعراض کوي کومو چې الله ﷻ هېر کړي وي او د قیامت د ورځې څخه انکاري وي. نو هرڅوک چې دغه کږلاره غوره کړي هغه په حقیقت کښې خپل ځان په هلاکت کښې واچاوه. او دا ځکه چې یقینًا همدی ﷻ بې پروا دی او همدی ﷻ د عالي صفاتو درلودونکی دی چې هیڅ شي ته احتیاج نه دی.

۵_ ای مؤمنانو! تاسو الله ﷻ ته امید وکړئ چې ستاسو او د هغو کسانو ترمنځ دوستي واچوي د کومو سره چې تاسو لله في الله دښمني او عداوت غوره کړی دی او خپله بېزاري مو ترې اعلانه کړې ده. او دا ځکه چې:

الف: الله ﷻ په هر شي باندې د کامل قدرت څښتن دی او کولی شي چې ستاسو دښمني په دوستۍ او محبت باندې بدله کړي.

ب: الله ﷻ ډېر بښونکی او ډېر مهربان دی نو که ستاسو دښمنان کفار په ایمان سره مشرف جوړ شي او د کفر څخه توبه تائب وګرځي نو په پخوانیو کفریاتو باندې به یې ونه نیسي، بلکې په دغه وخت کښې به هغوی ستاسو ورونه وګرځي.

توضیحات

۱ـ په ﴿ فِیٓ إِبۡرَٰهِیمَ وَٱلَّذِینَ مَعَهُۥٓ ﴾ کښې د "الَّذِیْنَ" څخه هغه کسان مطلب دي کومو چې به ابراهیم ﷺ باندې په خپل وخت کښې ایمان راوړی وه لکه ساره، هاجره او نور.

څو مطالب

۲ـ په دې مقام کښې باید لاندې مطالب په ذهن کښې وساتلی شي:

الف: د ابراهیم ﷺ د استغفار په هکله (البته د خپل مشرک پلار په ارتباط) د الله ﷻ په توفیق د [التوبة:۱۱۴] ایت لاندې ښه تحقیقي بحث تېر شوی دی.

ب: که څه هم ځینو مفسرینو کرامو د ﴿ رَّبَّنَا عَلَیۡكَ تَوَكَّلۡنَا ﴾ جمله او ورپسې نورې دعائیه جملې د دې امت پورې مربوطې ګڼلې دي او د "قُولُوا" په تقدیر ورته قائل شوي دي[۱]. یعنې ای مؤمنانو! تاسو د خپلو اقاربو کفارو څخه بېزاري اعلانه کړئ او د خپل رب ﷻ په حضور کښې داسې- داسې سوالونه وکړئ.

مګر ظاهره دا ده چې دغه دعائیه جملې به هم د ابراهیم ﷺ او د هغه ﷺ د ملګرو د خولو څخه راحکایت کړی شوې وي[۲] چې مونږ ورپسې پکښې اقتداء وکړو.

ج: د ﴿ رَبَّنَا لَا تَجۡعَلۡنَا فِتۡنَةً لِّلَّذِینَ كَفَرُوا۟ ﴾ غوندې جمله په [یونس:۸۵] ایت کښې هم نازله شوې ده چې مناسبه شرحه یې هملته تېره شوې ده، والحمد لله ﷻ.

د: د ﴿ عَسَى ٱللَّهُ ﴾ د جملې څخه امید او تمه معلومېږي[۳]، ته به وایې چې الله ﷻ د اشارې په توګه مؤمنانو ته امید او تمه ورکوي چې ستاسو دښمنان به په ایمان مشرف وګرځي او دښمني به مو په دوستۍ بدله شي. بیا رښتیا همداسې وشوه، چې د وخت د مشرکانو څخه ډېر کسان په ایمان باندې مشرف شوه او عداوت یې په محبت سره عوض شو لکه ابو سفیان ؓ او ډېر نور.

﴿ لَّا یَنۡهَىٰكُمُ ٱللَّهُ عَنِ ٱلَّذِینَ لَمۡ یُقَـٰتِلُوكُمۡ فِی ٱلدِّینِ وَلَمۡ یُخۡرِجُوكُم مِّن دِیَـٰرِكُمۡ أَن تَبَرُّوهُمۡ وَتُقۡسِطُوۤا۟ إِلَیۡهِمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ یُحِبُّ ٱلۡمُقۡسِطِینَ ۝٨ إِنَّمَا یَنۡهَىٰكُمُ ٱللَّهُ عَنِ ٱلَّذِینَ قَـٰتَلُوكُمۡ فِی ٱلدِّینِ وَأَخۡرَجُوكُم مِّن دِیَـٰرِكُمۡ وَظَـٰهَرُوا۟ عَلَىٰۤ إِخۡرَاجِكُمۡ أَن تَوَلَّوۡهُمۡۚ وَمَن یَتَوَلَّهُمۡ فَأُو۟لَـٰۤىِٕكَ هُمُ ٱلظَّـٰلِمُونَ ۝٩ ﴾

[۸] (ای مؤمنانو!) الله ﷻ تاسو د هغو کفارو څخه نه منعه کوي چې نیکي ورسره وکړئ او چې

---

(۱) البحر المحیط ج۱۰ ص۱۵۶

(۲) روح المعاني ج۲۸ ص۷۳

(۳) مفردات الراغب ص۳۴۷

انصاف ورته ورکړئ کومو چې ستاسو سره د دین په هکله جنګ نه وي کړی او تاسو يې د خپلو کورونو څخه نه یاست ویستلي

(او دا څکه چې) یقیناً الله ﷻ انصاف کوونکي (او نېکي کوونکي) خوښوي.

[۹] یقیناً الله ﷻ تاسو د هغو کفارو څخه منعه کوي چې دوستي ورسره وکړئ (او جنګي کومک ورکړئ) کوم چې ستاسو سره د دین په هکله جنګېدلي وي او تاسو يې د خپلو کورونو څخه ویستلي یاست او (بالآخره) ستاسو په ویستلو کښې يې (د نورو کفارو سره) کومک (او ملاتړ) کړی وي

او (ای پیغمبره!) هرڅوک چې ذکر شوي کفار په دوستي سره ونیسي (او جنګي کومک ورسره وکړي) نو همدغه ډله خلک همدوی ظالمان دي (چې په خپلو ځانونو باندې يې ظلم وکړ او هم يې اثار نورو مؤمنانو ته هم ورسېدل، نو د قیامت په ورځ به مطابقه سزا ورکړه شي)

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د وړاندېنیو ایتونو په مضمون باندې څه زیاته رڼا اچولې شوې ده، دا د یو پلوه، او د بله پلوه په دې ایتونو کښې هغه تشویش اوچت کړی شوی دی کوم چې د دې سورت د لومړني ایت څخه صحابه وو کرامو ؓ ته ورلوېدلی وه، هغه دا چې د مطلق کفارو سره به راکړه ورکړه او هم نېکي (احسان) کول او په انصاف سره چلېدل ممنوع ګرځولی شوي وي.

د همدې کبله یو ځل اسماء بنت ابي بکر ؓ د نبي کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې: «افاصل أمي» یعني زما مشرکه مور راغلې ده او محتاجه ده، ایا زه ورسره صله رحمي وکړم (خپلوي ورسره وپالم) چې څه ورکړم؟ نبي کریم جواب ورکړ چې: «نَعَمْ صِلِي أُمَّكِ»[۱] هو، د خپلې مور سره صله رحمي وکړه.

نو حاصل يې داسې راخېژي چې:

ای پیغمبره! د الله ﷻ د پلوه په خپل امت باندې څه نور وضاحت هم قرانت کړه ترڅو د کفارو سره د تعامل موضوع ورته پوره څرګنده شي هغه دا:

۱ـ ای مؤمنانو! الله ﷻ تاسو نه منعه کوي چې د هغو کفارو سره څه احسان وکړئ او یا ورسره په انصاف وچلېږئ کومو چې تاسو سره په دین کښې جنګ نه دی کړی او نه يې تاسو د خپل ټاټوبي څخه وتلو ته مجبور کړي یاست او بالآخره نه يې د هغو کسانو سره کومک کړی دی کومو چې ستاسو سره ذکر شوي دواړه کارونه اجراء کړي دي او دا څکه چې یقیناً الله ﷻ انصاف کوونکي خوښوي، نو که تاسو خپل ځانونه د همدغې ډلې څخه وګرځوئ څه ممانعت نشته

۲ـ ای مؤمنانو! بې شکه الله ﷻ تاسو د هغو کسانو څخه منعه کوي چې دوستي ورسره وکړئ، کوم چې د لاندې خاصیتونو درلودونکي دي:

الف کومو چې تاسو سره د دین په هکله جنګونه کړي دي او تاسو يې نه پرېښودلي چې د خپل

---

[۱] صحیح البخاري ج۱ ص۳۵۷

رب ﷻ د وحدانیت ستاینه وکړئ او یوازې همده ﷻ ته عبادت وکړئ او بس.

ب: کومو چې د همدغه دین د کبله تاسو د خپل وطن څخه هجرت ته مجبور کړي یاست.

ج: کومو چې ستاسو په ضرر د هغو کسانو سره مرسته کړې ده کومو چې ستاسو د دین په وکله جنګونه کړي دي او یا یې د خپل وطنه اخراج کړي یاست.

۳_ ای پیغمبره! هرڅوک چې د ذکرو شوو خاصیتونو درلودونکي کسان د دوستانو په حیث ونیسي نو دغه ډله همدوی ظالمان دي چې خپل ځانونه یې د الله ﷻ د غضب سره مخامخ وګرځول.

توضیحات

۱_ په دې ایتونو کښې دې ته اشاره ده چې د کفارو د نژدېکت د پرېکولو وجه د هغوی کفر نه دی بلکې اصلي وجه یې د هغوی ظلم او تېرې دی کوم چې هغوی یې په کفر باندې علاوه مرتکب شي لکه د دین په هکله جنګېدل، له وطنه د مؤمنانو شړل او داسې نور.

څو پوښتنې او د هغو جوابونه

۲_ په دې مقام کښې د سړي په ذهن کښې لاندې پوښتنې ګرځي راګرځي:

الف: که څوک وایي چې: د ﴿لَا يَنْهَىٰكُمُ ٱللَّهُ عَنِ ٱلَّذِينَ لَمْ يُقَٰتِلُوكُمْ﴾ الآية- په بنیاد د غیر محاربو کفارو سره نیکي کول او په انصاف سره چلښت څه ممانعت نه لري خو پوښتنه دا ده چې ایا دغه کارونه د محاربو کفارو سره ممنوع دي؟

مونږ وایو چې: دغه کارونه د محاربو کفارو سره هم ممنوع نه دي. او دا څکه چې:

اول: کله چې مجاهدین محارب کفار وژني نو په کار دي چې په ښکې طریقې سره یې ووژني او بې ضرورته یې تعذیب نه کړي. لکه چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «إِنَّ اللهَ كَتَبَ الْإِحْسَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ فَإِذَا قَتَلْتُمْ فَأَحْسِنُوا الْقِتْلَةَ...»(۱) یعنې الله ﷻ (په خلکو باندې) په هر شي کښې احسان فرض کړی دی نو کله چې تاسو وژل کوئ نو په ښکه توګه وژل وکړئ.

دوهم: عمران حصین رضی الله عنه وایي چې: «كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَحُثُّنَا عَلَى الصَّدَقَةِ وَيَنْهَانَا عَنِ الْمُثْلَةِ»(۲) یعنې نبي کریم ﷺ وه چې مونږ به یې په خیرات باندې تېزولو (هڅولو) او د مثلې څخه به یې منعه کولو چې د (محاربو) کفارو سترګې وباسو، یا یې پوزې پرې کړو او داسې نور.

دریم: د همدغه احسان او انصاف ډېر ښه مثال په راتلونکي [الممتحنة: ۱۰] ایت کښې راروان دی، چې باید مومنان د تازه ایمان راوړونکو زنانه وو مهرونه هغو کفارو مېړونو ته ورکړي کومو چې هغوی ته نکاح د عقد په وخت کښې ورکړي وه او هم د تازه کافرو شوو زنانه وو مهرونه د دوی د مېړونو دپاره د کفارو څخه واخلي.

---

(۱) صحیح مسلم ج۲ ص۱۵۲

(۲) سنن ابی داود ج۲ ص۶

ب: که څوک وایي چې: نو په دې کښې څه حکمت دی چې په ایت شریف کښې د غیر محاربو کفارو په هکله صراحت نازل شو چې نیکي کول او په انصاف سره چلښت ورسره ممنوع نه دي او محارب کفار په سکوت کښې پرېښودل شوه؟

مونږ وایو چې ـ والله ﷻ اعلم ـ دا د دې کبله چې د غیر محاربو کفارو په هکله صحابه وو کرامو ﷺ ته تشویش ورلوېدلی وه چې دغه کارونه به په ممنوعه کارونو کښې شامل وي او که نه، لکه چې وړاندې د اسماء بنت ابي بکر رضی الله عنها په حدیث کښې دغه تشویش په څرګندو الفاظو کښې روایت شوی دی.

نو په غیر محاربو کفارو باندې د صراحت نزول د احتراز دپاره نه دی بلکې د واقع بیان دی.

ج: که څوک وایي چې: ایا د محاربو کفارو سره د نیکۍ کول څه شرط لري؟

مونږ وایو چې: هو! د دغه ډول کفارو سره بلکې د مطلق کفارو سره نیکي کول او په انصاف سره د چلښت ممنوعیت یو شرط لري هغه دا: چې په نیکي کولو او په انصاف سره په چلښت کښې د دې خطر نه وي چې د مؤمنانو په ضرر باندې ترې استفاده وکړی شي، لکه هغوی ته د مؤمنانو جاسوسي کول، یا هغوی ته د دوی پټ رازونه افشاء کول او بالآخره یا په جنګي وسائلو باندې هغوی سنبالول او داسې نور[1].

د: که څوک وایي: ذکر شوی شرط په دې مقام کښې د کومو ټکو څخه معلومېږي؟

مونږ وایو چې: دغه شرط ته په لاندې ټکو کښې اشاره شوې ده:

اول: د دې سورت د اولني ایت شان نزول په همدغه شرط باندې دلالت کوي چې حاطب ابن ابي بلتعه ﷺ حربي کفارو ته د جاسوسۍ خط استولی وه (او دا کار د مؤمنانو په ضرر وه).

دوهم: د دغو دریوارو جملو ﴿قَـٰتَلُوكُمْ فِى ٱلدِّينِ﴾، ﴿وَأَخْرَجُوكُم مِّن دِيَـٰرِكُمْ﴾، ﴿وَظَـٰهَرُوا۟ عَلَىٰٓ إِخْرَاجِكُمْ﴾ څخه هم ذکر شوی شرط څرګندېږي.

یا په بل عبارت: د کومو وجوهو د کبله چې د محاربو کفارو سره دوستي او نژدېکت ممنوع ګرځولی شوی دی همغه وجوه د هغوی سره په نیکي کولو او په انصاف سره د چلښت په ممنوعیت هم دلالت کوي.

۳ـ لنډه دا چې د محاربو کفارو سره د هر هغه کار یا قول اجراء کول ممنوع ګرځولی شوي دي کوم چې په جنګي لحاظ د مؤمنانو په ضرر تمامېدلی شي، دغه ډول تماس نیول او نژدېکت د هغه نژدېکت څخه شمېرل کېږي د کوم چې حاطب بن ابي بلتعه ﷺ مرتکب شوی وه.

﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا جَآءَكُمُ ٱلْمُؤْمِنَـٰتُ مُهَـٰجِرَٰتٍ فَٱمْتَحِنُوهُنَّ ٱللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَـٰنِهِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَـٰتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى ٱلْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ لَّهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ

[1] تفسیر الطبري ج۲۸ ص۲۶؛ زاد المسیر ج۸ ص۷

لَهُنَّ وَءَاتُوهُم مَّآ أَنفَقُوا۟ ۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَن تَنكِحُوهُنَّ إِذَآ ءَاتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ ۚ وَلَا
تُمْسِكُوا۟ بِعِصَمِ ٱلْكَوَافِرِ وَسْـَٔلُوا۟ مَآ أَنفَقْتُمْ وَلْيَسْـَٔلُوا۟ مَآ أَنفَقُوا۟ ۚ ذَٰلِكُمْ حُكْمُ ٱللَّهِ ۖ يَحْكُمُ
بَيْنَكُمْ ۚ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾ وَإِن فَاتَكُمْ شَىْءٌ مِّنْ أَزْوَٰجِكُمْ إِلَى ٱلْكُفَّارِ فَعَاقَبْتُمْ فَـَٔاتُوا۟
ٱلَّذِينَ ذَهَبَتْ أَزْوَٰجُهُم مِّثْلَ مَآ أَنفَقُوا۟ ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ٱلَّذِىٓ أَنتُم بِهِۦ مُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾ ﴾

[۱۰] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! کله چې تاسو ته مؤمنې ښځې په داسې حال کښې درشي چې هجرت کوونکې (وطن پرېښودونکې) وي نو تاسو یې تر ازمېښت لاندې ونيسئ (چې مؤمنې دي او که نه)، الله ﷻ د دوی په ایمان باندې ډېر ښه پوهېږي.

نو که (د امتحان په ترځ کښې) تاسو پوه شوئ چې دوی (رښتیا) ایمان درلودونکې دي نو دوی (په امتحان کښې کامیابې ښځې) بېرته کفارو ته مه ورګرځوئ، چې دوی هغوی ته حلالې نه دي (پخوانی نکاح یې د منځه تللې ده) او نه هغوی دوی ته حلال دي (چې د کوم کافر سره تازه نکاح وکړي)، او تاسو کفارو ته (په دغه صورت کښې) هغه مالونه ورکړئ کوم چې هغوی (په دغو کامیابو ښځو باندې د مهر په توګه) خرڅ کړي دي.

او (ای مؤمنانو!) په تاسو باندې څه باک (نیوکه) نشته چې همدوی (کامیابې ښځې) په نکاح واخلئ؛ (ځکه چې پخوانی نکاح یې د منځه تللې ده، البته) په دې شرط چې تاسو ورته خپل مهرونه ورکړئ.

او تاسو د کافرو (مرتدو) ښځو په نکاحګانو پورې مه نښلئ؛ (که چېرته ستاسو څخه هغوی ته وروتښتي)، او تاسو (په دغه صورت کښې د کفارو څخه) هغه مالونه وغواړئ کوم چې تاسوورباندې (د مهرونو په توګه) خرڅ کړي دي. او کفار دې (په هغه صورت کښې ستاسو څخه) هغه مالونه وغواړي کوم چې هغوی (په خپلو مېرمنو باندې د مهرونو په توګه) خرڅ کړي دي.

(ای مؤمنانو!) دغه د الله ﷻ حکم دی چې ستاسو دواړو ډلو ترمنځ پرې حکم کوي، او الله ﷻ ډېر پوه (او) د ډېر حکمت څښتن دی.

[۱۱] او که د مېرمنو د جملې څخه مو درڅخه کوم شی (کومه یوه) د کفارو خوا ته فوته شوه (له لاسه مو ووته او هغوی ته ورغله) نو (بیا) تاسو کفار تعقیب کړل (او د غنیمت مالونه مو ترې ونیول) نو تاسو (د همدغو مالونو څخه) هغو کسانو ته چې مېرمنې یې کفارو ته تللې (تښتېدلې) دي، هغو مالونو مثل ورکړئ کوم یې چې (پرې د مهرونو په توګه) خرڅ کړي دي.

او تاسو د هغه الله ﷻ څخه ودار شئ چې تاسو ورباندې ایمان درلودونکي یاست.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د وړاندېنیو ایتونو مضمون د لاندې وجوهو د کبله تعقیب شوی دی.

الف: باید مؤمن سړی او مشرکه ښځه او یا مشرک سړی او مؤمنه ښځه سره یو تربله ازدواجي اړیکې ونه لري.

ب: باید د کفارو او مشرکانو سره هم په انصاف سره چلښت وکړی شي خو په دې شرط چې د مؤمنانو په ضرر نه تمامېږي.

نو حاصل یې داسې راځېږي چې: ای پیغمبره! ته د الله ﷻ د پلوه مؤمنانو ته ووایه چې

۱_ ای مؤمنانو! تاسو د خپل ایمان په قوت لاندې ارشادات په عمل کښې پیاده کړئ:

الف: کله چې تاسو ته د مشرکانو د جملې څخه څه مؤمنې زنانه درشي چې مونږ د شرکیانو څخه توبه تائبې ګرځېدلې یاستو او په رښتیاني ایمان باندې مشرفې شوې یاستو او د دې کبله مو د مکې څخه مدینې منورې ته هجرت وکړ او تاسو ته راغلو چې د خپل ایمان حفاظت وکړو، مونږ نه د خپلو خاوندانو څخه مرورې شوې یاستو او نه مو هجرت په بل کوم دنیاوي غرض باندې ولاړ دی.

نو تاسو ذکرې شوې مهاجرې زنانه د امتحان لاندې ونیسئ چې هغوی په خپلو ادعاګانو کښې رښتیني دي او که تاسو ته دروغیني بهانې وراندې کوي؟

ب: دغو زنانه وو ته په کار دي چې تاسو ته دروغین جوابونه درنه کړي، ځکه چې الله ﷻ د هغوی په ایمان باندې ډېر ښه پوهېږي، که بالفرض هغوی تاسو تېر باسي نو الله ﷻ خو نه شي تېر ویستلی

ج: نو که د استنطاق په دوران کښې ستاسو باور حاصل شو چې هغوی رښتیانی مؤمنانې دي او صرف د ایمان د حفاظت دپاره یې هجرت کړی دی، نو تاسو هغوی بېرته کفارو ته مه ورتاووئ چې مکې ته په ستنېدلو یې مجبورې کړئ.

د: دا ځکه چې دغه مؤمنې زنانه کفارو او مشرکانو ته حلالې نه دي او نه کفار مشرکان دوی ته حلال دي. یا په بل عبارت: د دوی په رښتیاني ایمان سره د خپلو مېړونو سره نکاحي تعلقات پرې شوي او د منځه تللي دي او تازه نکاح ورته جواز نه لري.

ه: ای مؤمنانو! تاسو د انصاف او احسان څخه کار واخلئ او د ذکرو شوو زنانه وو پخوانیو مشرکانو خاوندانو ته هغه مهرونه ورکړئ چې هغوی ورباندې د نکاح د عقد په وخت مصرف کړي دي.

و: هو! په تاسو باندې هیڅ ملامته نشته چې ذکرې شوې زنانه تاسو په نکاح سره واخلئ، او دا ځکه چې په ایمان سره پخوانی کفري او شرکي نکاحي عقدونه باطل ګرځېدلي دي، نو دغه زنانه مېړونې زنانه نه دي.

ز: خو په تاسو باندې لازمه ده چې د نکاح کولو په صورت کښې ورته ضرور مهرونه ورکړئ.

ح: هو! که هغوی د امتحان په دوران کښې تاسو ته څرګندې شوې چې لله في الله یې هجرت نه دی کړی او د ایمان راوړلو په دعوه کښې دروغژنې دي نو هغوی بېرته مشرکانو ته ورتاوې کړئ، تاسو ته د هغوی د نکاح جواز نشته.

۲_ ای مؤمنانو! که د ذکر شوي صورت حال په عکس ستاسو څینې زنانه مرتدې شوې او د مدینې

متوري څخه د مکې معظمې مشرکانو ته وروتښتېدلې نو تاسو په لاندې ارشاداتو عمل وکړئ:

الف. تاسو د ذکرو شوو مرتدو زنانه وو په نکاح بورې مه نښلئ چې په دغه صورت کښې ستاسو نکاح د هغوی سره د بطلان سره مخامخ شوې ده او بالکل د منځه تللې ده.

ب. هو! په دغه صورت کښې تاسو د کفارو مشرکانو څخه د هغو مهرونو مطالبه وکړئ کوم چې تاسو د نکاح د عقد په وخت کښې وربانديې نفقه کړې دي.

لنډه دا چې تاسو په دغو مرتدو زنانه وو بانديې خپل د مهرونو مصارف د کفارو او مشرکانو څخه وغواړئ خو زنانه ترې بېرته مه غواړئ. او هغوی دې هم په تازه مؤمنانو زنانه بانديې خپل د مهرونو مصارف ستاسو څخه وغواړي.

۳ـ ای مؤمنانو! دغه د خپلو مرتدو مېرمنو څخه د بدنه دې په تاسو بانديې درنه تمامه نه شي څکه چې دا د الله ﷻ حکم دی چې ستاسو په منځکښې یې فیصله کوي او جګړو ته مو یې خاتمه ورکوي. د الله ﷻ د حکم په تعمیل کښې ستاسو دپاره دنیاوي او اخروي ګټې نغښتې دي، او دا څکه چې الله ﷻ په ټولو حالاتو بانديې پوه دی او ټول کارونه یې د حکمت په بنیاد صورت نیسي.

۴ـ ای مؤمنانو! که چرته ستاسو د زنانه وو څخه کومه یوه کفارو (مشرکانو) ته وروتښتېده او ستاسو د لاسه ووتله، خو کفارو د دغې تښتېدلې ښځې خاوند ته هغه مال ورنه کړ کوم یې چې هغې ته د نکاح د عقد په وخت کښې د مهر په توګه ورکړی وه، نو تاسو نوموړي ته د هغه ورکړل شوي مهر په اندازه مال د غنیمتي مالونو څخه ورکړئ البته کله چې تاسو د غزا په دوران کښې کفارو ته ماتې ورکړه او د غنیمت په توګه مو ترې څه مالونه ترلاسه کړه.

۵ـ ای مؤمنانو! تاسو د هغه الله ﷻ څخه وډار شئ چې تاسو وربانديې ایمان راوړونکي یاست نو ټول ارشادات یې په عمل کښې پیاده کړئ.

توضیحات

۱ـ مونږ د الله ﷻ په توفیق د "الفتح" سورت په سریزه کښې لیکلي دي چې د حدیبیې د صلحې په شرطونو کښې یو شرط دا وه چې که د مشرکانو څخه څوک ایمان راوړي او مؤمنانو ته ورشي نو هغه به بېرته هغوی ته سپارل کېږي، خو که څوک مرتد شو او هغوی ته وروتښتېده نو هغه به مؤمنانو ته نه سپارل کېږي.

نو د صلحې د عقد څخه وروسته د همدغه شرط په اړوند ډېر واقعات پېښ شوه چې څه کسان د مشرکانو څخه په ایمان مشرف شوه او مؤمنانو ته وروتښتېدل لاندې مثالونه یې ذکر کوو:

الف. ابو جندل ؓ په ایمان مشرف شو او په داسې حال مؤمنانو (صحابه وو کرامو ؓ) ته ورغی چې د مشرکانو په زولنو تړلی شوی وه، چې د هغوی د زندان څخه تښتېدلی وه، خو نبي کریم ﷺ ذکر شوي شرط په بنیاد مشرکانو ته ورمسترد کړ.

دغې پېښې ته د [التوبة: ۷۲] ایت لاندې اشاره شوې ده.

ب: ابو بصیر ﷺ هم په ایمان مشرف شو او د مکې معظمې څخه مدینې منورې ته وروتښتېد چې نبي کریم ﷺ د مشرکانو استازو ته په لاس ورکړ ترڅو یې بېرته مکې معظمې ته بوځي، خو په نیمایي لاره کښې ورته الله ﷻ نجات ورکړ، چې ځینې علماوو کرامو یې د نجات خوندوره قیصه لیکلې ده[1].

ج: همدارنګه ځینې زنانه هم د هغوی څخه مؤمنانو (صحابه وو کرامو ﷺ) ته ورغلې خو نبي کریم ﷺ د نارینه وو غوندې بېرته هغوی ته مستردې نه کړې بلکې هغه چال چلنډ یې ورسره وکړ کوم ته چې په ذکرو شوو ایتونو کښې اشاره شوې ده.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې: ایا په هغه وخت کښې د زنانه وو عدم استرداد د ذکر شوي شرط څخه تخلف او د صلحې د عقد نقض ونه بلل شو؟

مونږ وایو چې: ځینو علماوو کرامو لیکلي دي چې د زنانه وو عدم استرداد د صلحې د عقد نقض وه خو الله ﷻ په معجزانه توګه مشرکانو ته توان ورنه کړ چې په نبي کریم ﷺ باندې د عقد ماتولو اعتراض وکړي[2].

مګر دا جواب د منلو وړ نه دی، ځکه چې په دې جواب کښې منلې شوې ده چې نبي کریم ﷺ خپل عهد مات کړی وه او بې لوظي یې کړې وه حال دا چې نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې په خپل عهد باندې وفا نه کول د منافقت د علاماتو څخه شمېرلي دي[3].

همدارنګه بې لوظي کول د نبوت د شان سره مناسب کار نه دی لکه چې په یوه اوږده حدیث کښې د هرقل پاچا د خولې څخه حکایت شوی دی چې: «وَكَذٰلِكَ الرُّسُلُ لَا تَغْدِرُ»[4] یعنې او همدارنګه ټول پیغمبران عهد ماتول (بې لوظي) نه کوي.

نو بهتر جواب دا دی چې د زنانه وو استرداد د صلحې په عقد کښې شامل نه وه لکه چې د قریشو نماینده (سهیل) نبي کریم ﷺ مخاطب کړ چې: «أَنَّهُ لَا يَأْتِيكَ مِنَّا رَجُلٌ وَإِنْ كَانَ عَلَى دِينِكَ إِلَّا رَدَدْتَهُ إِلَيْنَا»[5] یعنې زمونږ څخه هیڅ سړی تاته نه درځي (که څه هم هغه ستا په دین باندې وي) مګر ته به یې مونږ ته بېرته راګرځوې.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې: په یوه روایت کښې ذکر شوی شرط د "مَن" په کلمې سره راحکایت شوی

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص ۳۸۰
(۲) احکام القرآن لمحمد شفیع ج۵ ص۴۶
(۳) صحیح مسلم ج۱ ص۵۶
(۴) صحیح البخاري ج۱ ص۴
(۵) سنن ابي داود ج۲ ص۲۵

دی چې: «أَنْ مَنْ جَاءَ مِنْكُمْ لَمْ نَرُدَّهُ عَلَيْكُمْ وَمَنْ جَاءَكُمْ مِنَّا رَدَدْتُمُوهُ عَلَيْنَا»(۱) یعنې هرڅوک چې ستاسو څخه مونږ ته راغی هغه به مونږ په تاسو باندې نه درګرځوو، او هرڅوک چې زمونږ څخه تاسو ته درشي نو تاسو به هغه په مونږ باندې راګرځوئ.

حال دا چې د "مَنْ" کلمه زنانه وو ته هم شامله ده لکه چې الله ﷻ فرمایلي دي چې: ﴿مَن جَآءَ بِٱلۡحَسَنَةِ فَلَهُۥ عَشۡرُ أَمۡثَالِهَا﴾ [الأنعام: ۱۶۰] یعنې هرڅوک چې په یوې نېکۍ سره راتګ وکړي (نارینه وي او که ښځینه) نو هغه ته د یوې نېکۍ لس چنده اجر دی؟

مونږ وایو چې: زنانه په اصلي جنګي ډله کښې شمولیت نه لري د همدې کبله الربیع بنت مسعود رضي الله عنها ویلي دي(۲) چې مونږ د نبي کریم ﷺ سره په غزاګانو کښې ګډون کړی دی خو فرعي کارونه به مو کول لکه د غازیانو خړوبول، د زخمیانو دارو درمل، یا مدینې منورې ته د زخمیانو او شهیدانو انتقالول او داسې نور.

نو څرنګه چې د حدیبیې د صلحې معاهده د دوه وو اصلي جنګي ډلو ترمنځ متحققه شوې وه نو د مقام په ملحوظ په حکایت کښې د "مَنْ" په کلمه کښې زنانه وو شمولیت نه درلود. د همدې کبله مشرکانو په نبي کریم ﷺ باندې اعتراض ونه کړ چې تاخو د صلحې عقد مات کړ، که نه نو هغوی خو اعتراض ته شنه ناست وه.

څو نکات

۴ـ په ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا جَآءَكُمُ ٱلۡمُؤۡمِنَـٰتُ﴾ الآية- کښې لاندې نکاتو ته توجه په کار ده:

الف: په ﴿فَٱمۡتَحِنُوهُنَّ﴾ کښې چې کوم امتحان ته اشاره شوې ده د هغه څه مربوطه شرحه دا ده:

اول: د دغو مهاجرو ښځو څخه د امتحان اخستلو دپاره عمر الفاروق رضي الله عنه ټاکلی شوی وه(۳) چې یوازې کامیابې ښځې به یې مشرکانو ته بېرته نه ورمستردولې او بس.

دوهم: د دغه امتحان په ارتباط د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه متعدد کلمات راروایت شوي دي(۴) چې خلاصه یې داسې راخېژي: ای مهاجرو زنانه وو! ستاسو دې په الله ﷻ باندې سوګند وي چې تاسو په رښتیا ایمان راوړی دی او په رښتیا فقط د ایمان د حفاظت دپاره مهاجرې شوې یاست، چې بل هیڅ دنیاوي سبب تاسو هجرت ته نه یاست مجبورې کړې؟

ب: ﴿لَا هُنَّ حِلّٞ لَّهُمۡ﴾ کښې دېته اشاره ده چې په امتحان کښې کامیابو ښځو ته جواز نه لري چې خپلو مشرکانو خاوندانو ته د پخوانۍ نکاح په بنیاد بېرته وروګرځي او ناسته پاسته ورسره وکړي، البته کومه نکاح چې د دوی په ایمان راوړلو سره د منځه تلې ده.

(۱) صحیح مسلم ج۲ ص۱۰۵
(۲) صحیح البخاري ج۱ ص۴۰۳
(۳) الدر المنثور ج۸ ص۱۳۷
(۴) تفسیر الطبري ج۲۸ ص۶۷، المحرر الوجیز ج۱۵ ص۴۹۲

ج: په ﴿ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ ﴾ کښې دېته اشاره ده چې ذکرو شوو ښځو ته جواز نه لري چې په راتلونکي کښې د مشرکانو سره نوې نکاح وتړي.

د: نو حاصل يې داسې راځېږي چې: مشرکانو ته د مؤمنانو ښځو ورستنول له دې کبله ممنوع ګرځولی شوي دي چې په دې صورت کښې به دغه ښځه يا د پخوانيو مشرکانو مېړونو په نکاح کښې پاتې کېږي او يا به د مشرکانو سره جديده نکاح تړي، حال دا چې دغه دواړه صورتونه حلال نه دي او شريعت ورته اجازه نه ورکوي، نو په کار دي چې هغوی ته بېرته ورستنې نه کړی شي.

هـ: په ﴿ وَءَاتُوهُم مَّآ أَنفَقُوا ﴾ کښې د "مَا" کلمه د هغو مهرونو څخه عبارت ده کوم چې د عقد په وخت کښې په امتحان کښې کامیابو ښځو ته خپلو پخوانيو مشرکانو خاوندانو ورکړي وه[1]. همدارنګه په ﴿ وَسْئَلُوا مَآ أَنفَقْتُمْ وَلْيَسْئَلُوا مَآ أَنفَقُوا ذَٰلِكُمْ حُكْمُ ٱللَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۝ وَإِن فَاتَكُمْ شَىْءٌ مِّنْ أَزْوَٰجِكُمْ إِلَى ٱلْكُفَّارِ فَعَاقَبْتُمْ فَـَٔاتُوا ٱلَّذِينَ ذَهَبَتْ أَزْوَٰجُهُم مِّثْلَ مَآ أَنفَقُوا ﴾ کښې د "مَا، مَا، مَا" درېواړه کلمې د مهرونو څخه کنايي دي چې مرتدو ښځو او يا مشرکو ښځو ته ورکړی شوي وه.

و: په ﴿ وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ ٱلْكَوَافِرِ ﴾ کښې د "عِصَم" کلمه د "عِصْمَة" جمعه ده، "عِصْمَة" هغه شي ته ويل کېږي په کوم سره چې څوک د بل شي څخه ساتل کېږي[2]، خو په دې مقام کښې دغه کلمه د نکاح څخه کنايي ده چې د هر چا پاکلمني ورباندې ساتله کېږي[3]. يعني ای مؤمنانو! تاسو د هغو مېرمنو په نکاح پورې مه نښلئ کومه چې ستاسو د مېرمنو په ارتداد سره د منځه تللې ده.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه د ﴿ ٱلْكَوَافِرِ ﴾ کلمې څخه مشرکې او مرتدې ښځې مرادې دي چې په همدوی کښې بحث راروان دی. نو کومې کافرې ښځې چې د اهل الکتابو څخه وي د هغوی نکاح مؤمنانو ته شرعا جوازې لري لکه چې په [المائدة: ۵] ايت کښې ورباندې صراحت نازل شوی دی.

هېر مو نه شي

۵ـ په ﴿ وَإِن فَاتَكُمْ ﴾ الآية- کښې بايد لاندې مطالب هېر نه کړی شي:

الف: په ﴿ وَإِن فَاتَكُمْ شَىْءٌ مِّنْ أَزْوَٰجِكُمْ إِلَى ٱلْكُفَّارِ ﴾ کښې د ﴿ شَىْءٌ ﴾ کلمه د مرتدې ښځې څخه کنايي ده کومه چې د مؤمنانو څخه مشرکانو ته ورتښتېدلې وي. شايد چې په دغه تعبير سره به د هغې تحقير ته اشاره وي ترڅو په مؤمنانو باندې د هغې تښتېدل درانه تمام نه شي.

ب: په ﴿ فَعَاقَبْتُمْ فَـَٔاتُوا ﴾ کښې مفسرينو کرامو د "عَاقَبْتُمْ" کلمه په لاندې دوه وو ډولونو سره تفسيره کړې ده[4]:

---

(۱) تفسير ابن کثير ج۴ ص۳۵۱
(۲) مفردات الراغب ص۳۴۹
(۳) تفسير القاسمي ج۱۶ ص۱۳۲
(۴) روح المعاني ج۲۸ ص۷۶

اول: دغه کلمه اصلا د "عُقْبَة" ـ لکه "نَصْرَة" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، چې د نوبة (وار) معنی ورکوي. یعنې ای مؤمنانو! که ستاسو څخه کومه ښځه مرتده شوه او مشرکانو ته ورغله خو هغوی تاسو ته د هغې پخوانی ورکړی شوی مهر درنه کړ، نو کله چې ستاسو نوبت (وار) شو چې د هغوی څخه کومه ښځه ایمان راوړي او تاسو ته درشي، نو تاسو د هغې ورکړی شوی مهر هغوی ته مه ورکوئ بلکې د مرتدې ښځې مېړه ته یې ورکړئ.

دوهم: د "عَاقَبْتُمْ" کلمه اصلا د عقاب څخه اشتقاقه شوې ده چې د تعقیب معنی ورکوي. یعنې ای مؤمنانو! کله چې تاسو کفار تعقیب کړل او په جنګ کښې مو وځغلول (وربانديې غالب شوئ) نو د غنیمتي مالونو څخه د مرتدې ښځې مېړه ته د ورکړی شوي مهر په اندازه مال ورکړئ کوم ته چې مشرکانو ذکر شوی مهر نه وي ورکړی.

تبصره

۶ـ ځینې مفسرین کرام وايي چې: ذکر شوي دواړه تفسیرونه د عمل قابل دي نو صحابه وو کرامو ﷺ ته ارشاد شوی وه چې په یوه باندې عمل وکړي هر یو چې وي[۱]. خو یو شمېر نور دوهم تفسیر ته ترجیح ورکوي چې نبي کریم ﷺ د همدغه دوهم تفسیر په بنیاد د مرتدو ښځو د خاوندانو سره چال چلند کړی وه چې د غنیمتي مالونو څخه یې ورته د مهرونو په اندازه مالونه ورکړي وه[۲].

د مرتدو ښځو په تعداد کښې اختلاف دي، ځینې وايي چې فقط یوه ښځه مرتده شوې وه[۳] او مشرکانو ته ورتښتېدلې وه او ځینې یې تعداد پنځه تنه[۴] او ځینې یې شپږ تنه[۵] ښيي، والله ﷻ أعلم وعلمه أتم واکمل.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِذَا جَآءَكَ ٱلْمُؤْمِنَٰتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَىٰٓ أَن لَّا يُشْرِكْنَ بِٱللَّهِ شَيْـًٔا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَٰدَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَٰنٍ يَفْتَرِينَهُۥ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِينَكَ فِى مَعْرُوفٍ فَبَايِعْهُنَّ وَٱسْتَغْفِرْ لَهُنَّ ٱللَّهَ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢﴾ ﴾

[۱۲] ای پیغمبره! کله چې تاته مؤمناني ښځې په دې شرط درشي چې د الله ﷻ سره به (په عبادت کښې) هیڅ شی شریک نه ګرځوي او غلا به نه کوي او زنا به نه کوي او خپل اولادونه به نه وژني او دوی به په داسې بهتان سره راتګ نه کوي چې د خپلو لاسونو او پښو ترمنځ یې په دروغو جوړ کړی وي او (بالآخره) په شرعي معروف کار کښې به ستا څخه عصیان (نافرماني) نه کوي، نو

(۱) تفسیر الطبري ج۲۸ ص۷۷
(۲) تفسیر القرطبي ج۱۸ ص۷۰
(۳) الدر المنثور ج۸ ص۱۳۸
(۴) المحرر الوجیز ج۱۵ ص۴۹۴
(۵) الکشاف ج۴ ص۵۲۹؛ تفسیر البغوي ج۴ ص۳۳۲

ته ورسره (په ذکرو شوو شرطونو باندې) بیعت (او معاهده) وکړه او د الله ﷻ څخه ورته (د ګناهونو) مغفرت وغواړه، یقیناً الله ﷻ ډېر بښونکی (او) ډېر مهربان دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې د تازه ایمان راوړونکو ښځو د امتحان او د نکاح په اړوند څه ارشادات نازل شوي وه او په دې ایتونو کښې د همدغو ښځو د بیعت په هکله څه ارشاداتو ته اشاره شوې ده. دا د یو پلوه، او د بله پلوه هلته مؤمنانو ته خطاب متوجه وه او دلته یوازې نبي کریم ﷺ مخاطب ګرځولی شوی دی. نو حاصل یې داسې راځي:

ای پیغمبره! کله چې تاته ایمان راوړونکې زنانه درشي ترڅو درسره بیعت وکړي نو په لاندې مطالبو باندې ورسره بیعت وکړه:

۱ـ چې دوی به د الله ﷻ سره په عبادت کښې هیڅ شی شریک نه ګڼي او په توحیدي عقیدې به کلکې ودرېږي.

۲ـ دوی به غلا نه کوي چې په پردي مال باندې په پټه قبضه ولګوي.

۳ـ دوی به زنا ته نه ورنږدې کېږي او د دغه فاحش جنایت څخه به خپل خانونه بچ ساتي.

۴ـ په دې به هم بیعت کوي چې خپل اولادونه به نه وژني.

۵ـ همدارنګه به دوی په بل چا باندې بهتان نه تړي چې د خپلو خانونو سره یې جوړ کړي او په بې ګناه کس یې وروتپي.

۶ـ او بالآخره د بیعت بله برخه به یې دا وي چې ستا د ارشاداتو څخه به په شرعي معروفو کارونو کښې عصیان او نافرماني نه خپلوي.

ای پیغمبره! کله چې ایمان درلودونکو ښځو تا سره په ذکرو شوو مطالبو سره بیعت کولو ته چمتووالی څرګند کړ نو بیعت ورسره وکړه او کلک عهد ترې واخله.

خو په عین حال کښې دغو بیعت کوونکو ښځو ته د الله ﷻ څخه مغفرت وغواړه ترڅو د هغو جناياتو څخه ورتېر شي د کومو چې د ایمان راوړلو څخه وړاندې مرتکبې شوې دي، او هم ورته د الله ﷻ څخه د شرائعو په تعمیل کښې توفیق وغواړه. څکه چې یقیناً الله ﷻ ډېر بښونکی او ډېر مهربان دی چې مؤمنانو ته ګناهونه ښښي او لا زیات توفیق هم ورکوي.

توضیحات

۱ـ کوم څه هم ذکر شوی ایت شریف د مکې معظمې د فتحې په ورځ نازل شوی دی[1] او په همدې بنیاد د تازه ایمان راوړونکو ښځو څخه بیعت اخستلی شوی وه مګر نبي کریم ﷺ ذکر شوی ایت شریف په نورو مؤمنانو ښځو باندې هم د یوه اختر په ورځ قرائت کړ او بیا یې ورته وویلې چې

[1] تفسیر ابي السعود ج۸ ص۲۴۰؛ روح المعاني ج۲۸ ص۸۱

«أَلَسْنَ عَلَى ذٰلِكَ»[1] یعني ایا تاسو په دغه ارشاد باندې ولاړې یاست؟ نو یوې ښځې (د نورو په وکالت) جواب ورکړ چې هو! مونږ د دغه ارشاد په عملي کولو باندې تعهد کوو.

څو نکات

۲ـ په دې مقام کښې باید لاندې نکات په نظر کښې وساتل شي:

الف: که څوک وايي چې په دې کښې څه حکمت دی چې الله ﷻ د مهاجرو ښځو د امتحان په هکله په ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا جَآءَكُمُ ٱلْمُؤْمِنَٰتُ مُهَٰجِرَٰتٍ ﴾ [الممتحنة: ۱۰] سره مؤمنان مخاطب کړه او د تازه ایمان راوړونکو ښځو په ارتباط یې نبي کریم ﷺ ته خطاب متوجه کړ چې: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِذَا جَآءَكَ ٱلْمُؤْمِنَٰتُ ﴾ الآية؟

مونږ وایو چې: د امتحان ارشاد دائمي دی چې باید د قیامت تر ورځې پورې وریاندې عمل وکړی شي او د بیعت توصیه د نبي کریم ﷺ پورې اختصاص لري[2].

ب: په ﴿ إِذَا جَآءَكَ ٱلْمُؤْمِنَٰتُ يُبَايِعْنَكَ ﴾ کښې د "یُبَایِعُ" کلمه اصلاً د "بَیْعَة" ـ لکه "صَیْحَة" ـ څخه اشتقاقه شوې ده. "بَیْعَة" دېته وايي چې دوه کسان یو د بل سره څه لوظ او معاهده وکړي او بیا د همدغه لوظ او معاهدې د تحکیم په غرض یو د بل سره مصافحه وکړي. ته به وايې چې یو د بل سره ملاقي کېږي او یا تړي رخصتېږي[3].

ج: د مکې معظمې د فتحې په ورځ نبي کریم ﷺ د تازه ایمان راوړونکو ښځو څخه په هغو مطالبو سره لوظ او عهد واخست کوم چې په ایت شریف کښې ذکر دي. او په مقابل کښې یې د اخروي اجر او مغفرت وعده ورکړه لکه چې د ﴿ وَٱسْتَغْفِرْ لَهُنَّ ٱللَّهَ ﴾ د جملې څخه د اشارې په توګه څرګندېږي.

د: که څوک وايي چې نبي کریم ﷺ د ښځو سره په څه کیفیت باندې بیعت وکړ؟

مونږ وایو چې: په دې هکله علماوو کرامو څو شمېر شکلونه لیکلي دي[4] د مثال په توګه:

اول: نبي کریم ﷺ خپل مبارک لاس په جامه یا لستوڼي سره پټ کړ او بیا یې په همدغه پټ کړی شوي لاس سره د ښځو سره مصافحه وکړه.

دوهم: خپل مبارک لاس یې د لوښي په اوبو کښې ښکته کړ او بیا په همدغه لوښي کښې بیعت کوونکو ښځو هم وار په وار خپل لاسونه ښکته او لامده کړه.

دریم: د زنانه وو سره یې د یوې لښتې په ذریعه بیعت وکړ چې یو طرف یې د نبي کریم ﷺ په لاس کښې وه او په بل طرف به یې هغوی لاسونه ایښودل.

څلورم: ځینې وايي چې د نبي کریم ﷺ د پلوه عمر الفاروق رضي الله عنه د وکالت په توګه په داسې حال په

---

۱. صحیح البخاري ج۱ ص۱۳۳

۲. احکام القرآن للجصاص ج۳ ص۴۴۲

۳. لسان العرب ج۸ ص۲۶

۴. البحر الوجیز ج۱۵ ص۴۹۹، تفسیر الکشاف ج۴ ص۵۲۱

مصافحې سره بیعت وکړ چې زنانه په کوټه کښې دننه وې او عمر الفاروق د کوټې څخه بهر وه.

پنځم: نبي کریم ﷺ پخپله د زنانه وو سره یوازې بالقول (په خوله باندې) بیعت وکړ او مصافحه يې بالکل د نظره وغورزوله.

تبصره

ه: د ذکرو شوو پنځو قولونو څخه فقط پنځم قول د اعتماد وړ دی او نور اقوال ټول کمزوري دي[1]. نو د ښه وضاحت دپاره لاندې نصوص ولولئ:

اول: طاووس ؓ وايي چې: «مَا مَسَّتْ يَدُ رَسُولِ اللهِ ﷺ يَدَ امْرَأَةٍ إِلَّا امْرَأَةً يَمْلِكُهَا»[2] يعنې د الله ﷻ د پیغمبر ﷺ لاس د هیڅ ښځې لاس نه دی مسه کړی مګر د داسې ښځې لاس چې ملکیت به يې ورباندې درلود.

دوهم: عائشه ؓ په یوه حدیث کښې وايي چې: «وَاللهِ مَا مَسَّتْ يَدُهُ يَدَ امْرَأَةٍ قَطُّ فِي الْمُبَايَعَةِ مَا يُبَايِعُهُنَّ إِلَّا بِقَوْلِهِ قَدْ بَايَعْتُكِ»[3] یعنې په الله ﷻ باندې سوګند دی چې د نبي کریم ﷺ لاس په بیعت کښې هیڅکله د ښځې لاس نه دی مسه کړی، بیعت به يې ورسره نه کاوه مګر په خپل دې قول سره چې ما درسره بیعت وکړ.

دریم: یوه ورځې یوې ښځې نبي کریم ﷺ مخاطب کړ چې ای د الله ﷻ پیغمبره! راشه چې مونږ درسره په لاس بیعت وکړو. نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې: «إِنِّي لَا أُصَافِحُ النِّسَاءَ إِنَّمَا قَوْلِي لِمِائَةِ امْرَأَةٍ كَقَوْلِي لِامْرَأَةٍ وَاحِدَةٍ»[4] یعنې زه د ښځو سره مصافحه نه کوم، یقیناً (د بیعت په ارتباط) سلو ښځو ته زما خبره داسې ده لکه یوې ښځې ته (هغه دا چې ما درسره بیعت کړی دی).

و: په ﴿ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَـٰدَهُنَّ ﴾ کښې د اولادونو د وژلو هغه ټول ډولونه شامل دي کوم چې مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الأنعام:۱۳۷] ایت لاندې لیکلي دي، کوم چې د جاهلیت په زمانه کښې رواج وه. خو په دې مقام کښې ځینو مفسرینو کرامو د جنین غورزول هم پکښې شامل ګڼلي دي چې دا هم بر ډول اولاد وژنه ده[5].

ز: په ﴿ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَـٰنٍ يَفْتَرِينَهُۥ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ ﴾ کښې د ﴿ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ ﴾ کلمات د ګېډې څخه کنايي دي.

که څه هم هغه بهتان کوم چې په ګېډې پورې ارتباط لري په دې مقام کښې ځینو علماوو کرامو[6]

---

(۱) تفسير القاسمي ج۱۶ ص۱۳۶ ؛ روح المعاني ج۲۸ ص۸۱
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۶۶
(۳) صحيح البخاري ج۲ ص۷۲۶
(۴) سنن النسائي ج۲ ص۱۸۳ ؛ سنن ابن ماجه ص۱۰۶
(۵) تفسير القاسمي ج۱۶ ص۱۳۴
(۶) زاد المسير ج۸ ص۱۲۰ اللباب في علوم الكتاب ج۱۹ ص۳۷

په "حرام زاده ماشوم" سره تفسیر کړی دی چې یوه ښځه دغه ډول ماشوم خپل خاوند ته منسوب وګرځوي، مګر مونږ ته دغه ډول تفسیر په زړه پورې نه برېښي او دا خکه چې په همدغه مضمون باندې په ﴿ وَلَا يَزْنِينَ ﴾ کښې صراحت نازل شوی دی. بهتره دا ده چې ذکر شوی بهتان په لاندې صورتونو سره تفسیر شي:

اول: چې یوه ښځه یو موندل شوی ماشوم خپل مېړه ته منسوب وګرځوي.

دوهم: چې یوه ښځه خپل زوی د بل چا په لور، او یا خپله لور د بل چا په زوی پټ په پټه تبدیله کړي او خپل څښتن ته یې نسبت کړي.

ح: که څوک وایي چې: په ﴿ وَلَا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ ﴾ کښې د ﴿ فِي مَعْرُوفٍ ﴾ کلماتو په نزول کښې څه حکمت دی حال دا چې د پیغمبر ﷺ ټول ارشادات معروف دی او هیڅ منکر پکښې نشته؟

مونږ وایو چې: که څه هم ځینو علماوو کرامو لیکلي دي چې د دغو کلماتو په نزول کښې تاکید مطلب دی[1] لکه چې په ﴿ قَٰلَ رَبِّ ٱحْكُم بِٱلْحَقِّ ﴾ [الأنبياء ۱۱۲] کښې د ﴿ بِٱلْحَقِّ ﴾ کلمات د ﴿ رَبِّ ٱحْكُم ﴾ دپاره د تاکید په توګه نازل شوی دی چې د الله ﷻ هر یو حکم حق دی.

مګر څرنګه چې د تاکید څخه تاسیس بهتر دي نو شاید چې د ذکرو شوو کلماتو په نزول کښې به دېته اشاره وي چې په غیر معروف حکم کښې د هیچا اطاعت نشته که څه هم بالفرض المحال د پیغمبر ﷺ څخه صادر شي. نو په دې تفسیر سره د دغه ایت شریف مضمون د هغه ایت مضمون ته ورته دی کوم چې د شرک په تقبیح کښې نازل شوی دی چې: ﴿ لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ ﴾ [الزمر ۶۵] یعنې ای پیغمبره! که بالفرض المحال ته په شرک باندې عقیده خپله کړې هم نېک اعمال به دې هرومرو ضائع شي (پاتې لا نور خلک).

ط: که څوک وایي چې: شرعي معروف حکم د کوم حکم څخه عبارت دی چې باید ښځې پکښې ناغېړې ونه کړي؟

مونږ وایو چې: د بیعت په وخت کښې همدغه پوښتنه یوې ښځې نبي کریم ته راجع کړه چې: ای د الله رسوله! دغه معروف د کوم کار څخه عبارت دی؟

نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې جواب ورکړ چې: «لَا تَنُحْنَ»[2] یعنې معروف کار دا دی چې تاسو په مړو باندې د جاهلیت د زمانې په شان وير مه کوئ چې په لوړ اواز سره ژاړئ او ګرېوانونه څیروئ او داسې نور.

داسې برېښي چې په حدیث شریف کښې به د ﴿ مَعْرُوفٍ ﴾ د کلمې تفسیر د حصر په توګه صورت نه وي نیولی بلکې د سوال کوونکې ښځې د ضرورت په بنیاد به تفسیر شوی وي، که نه نو د معروف کلمه ټولو شرعي ارشاداتو ته شامله ده.

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۱۸ ص۷۵

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۶۶

سوالونه او جوابونه

۳ـ په دې مقام کښې د سړي په ذهن کښې لاندې پوښتنې راپيدا کيږي:

الف: که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې د زنانه وو په بيعت کښې په خينو منهياتو باندې صراحت نازل شو؟

مونږ وايو ـ والله ﷻ اعلم ـ چې: دا د دې کبله چې د جاهليت په زمانه کښې ذکر شوي خاصيتونه په زنانه وو کښې په کثرت سره موندل کېده.

ب: که څوک وايي چې: د مکې معظمې د فتحې په ورځ د نارينه وو او زنانه وو په بيعت کښې څه توپير وه؟

مونږ وايو چې: خينو علماوو کرامو ليکلي دي چې په دغې ورځ د نارينه وو بيعت په جهاد او اسلام (انقياد) سره صورت نيولی وه[۱]. مګر عبادة بن الصامت ﷛ ريلي دي چې زمونږ څخه هم په هغه مضمون سره بيعت واخستل شو په کوم سره چې د زنانه وو څخه اخستل شوی وه[۲].

نو په دې تقدير به د دواړو بيعتونو ترمنځ توپير دا وي چې د زنانه وو بيعت بدون د مصافحې څخه صورت نيولی وه او د نارينه وو په بيعت کښې مصافحې موجوديت درلود.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَتَوَلَّوۡاْ قَوۡمًا غَضِبَ ٱللَّهُ عَلَيۡهِمۡ قَدۡ يَئِسُواْ مِنَ ٱلۡأٓخِرَةِ كَمَا يَئِسَ ٱلۡكُفَّارُ مِنۡ أَصۡحَٰبِ ٱلۡقُبُورِ ﴿١٣﴾ ﴾

[۱۳] ای هغو کسانو کومو چې ايمان راوړی دی! تاسو داسې قوم په دوستۍ سره مه نيسئ چې د الله ﷻ غضب ورباندې شوی دی (ځکه چې:) دغه قوم د آخرت (د اجرونو) څخه داسې نااميده دی لکه څنګه چې (تړې) د قبرونو ملګري (مړي) نااميده دي (چې د خپلې عقيدې نتائج ورته په قبرونو کښې پوره واضحه شوي دي).

ارتباط او توضيحات

۱ـ په دغه ايت کښې هغه مضمون ته تعميم ورکړی شوی دی په کوم سره چې دغه سورت (الممتحنة) پيل شوی وه. دا ځکه چې هلته د شان نزول په مطابق د مشرکانو په دوستۍ باندې د ممنوعيت ارشاد نازل شوی وه او په دې ايت کښې دغه ارشاد ټولو کفارو ته شامل ګرځولی شوی دی چې مشرکان، اهل الکتاب، عقيدوي منافقان او نور ډول-ډول کفار پکښې شموليت لري[۳].

۲ـ په ﴿ مِنۡ أَصۡحَٰبِ ٱلۡقُبُورِ ﴾ کښې د "مِنۡ" توری لاندې دوه احتماله درلودلی شي[۴]:

---

(۱) تفسير البغوي ج۴ ص۳۳۵
(۲) سنن النسائي ج۲ ص۱۸۲، صحيح البخاري ج۲ ص۷۲۷
(۳) تفسير ابن كثير ج۴ ص۳۵۳
(۴) روح المعاني ج۲۸ ص۸۲، المحرر الوجيز ج۱۵ ص۵۰۱؛ تفسير ابي السعود ج۸ ص۲۴۱؛ تفسير الطبري ج۲۸ ص۸۳

الف: چې دغه توری په ﴿ يَبِسَ ﴾ پورې تعلق ونیسي او د ﴿ ٱلْكُفَّارُ ﴾ د کلمې څخه هغه کفار مطلب شي د کومو څخه چې په عین ایت کښې په ﴿ قَوْمًا غَضِبَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ ﴾ سره تعبیر نازل شوی دی، چې ټول کفار (د هر ډول کفر درلودونکی) د الله ﷻ په غضب ککړ دي.

یعني ای مؤمنانو! تاسو مغضوب علیهم قوم په دوستۍ سره مه نیسئ کوم چې د آخرت (بیا ژوندي کېدا ولو) څخه داسې ناامیده او بې یقینه دی لکه چې همدغه قوم د کفر د کبله د اهل القبورو څخه نهیلي او ناامیده دی چې یا به بېرته دنیا ته راشي او یا به په آخرت کښې بېرته راژوندي شي او ملاقات به ورسره وکړو. تاسو ذکر شوی قوم په دوستۍ سره مه نیسئ هسې نه چې د الهي غضب سپرغۍ تاسو ته هم دروالوزي.

ب: چې دغه د ﴿ مِنْ ﴾ توری د ﴿ ٱلْكُفَّارُ ﴾ د کلمې دپاره بیان واقع شي. نو په دې تقدیر سره بې په لاندې دوه وو ډولونو سره حاصل اخستلی شي:

اول: یعني ای مؤمنانو! تاسو مغضوب علیهم قوم په دوستۍ سره مه نیسئ کوم چې د آخرت د اجرونو څخه داسې ناامیده او بې یقینه دی لکه څنګه چې ترې مړي نهیلي او ناامیده دي.

او دا ځکه چې: مړو ته د مرګ څخه وروسته خپل ټول راتلونکي حالات په ډاګه ګرځي چې په ابدي توګه د اخروي اجرونو څخه محروم ذي او دائمي استوګنځای یې دوزخ دی، چې د اجرونو ورکړې ته نه هیله لري او نه یې ورباندې یقین شته، بلکې په عدم ورکړې باندې باوري دي.

دوهم: تاسو مغضوب علیهم قوم په دوستۍ سره مه نیسئ کوم چې په کفر باندې داسې کلک دي او په آخرت (بیا ژوندون) باندې داسې بې باوره او بې یقینه دي لکه څنګه چې ورباندې هغو کفارو باور او یقین نه خپلاوه کوم چې اهل القبور دي، چې د مرګ تر وخته پورې په خپلو کفریاتو باندې کلک ولاړ وه.

تبصره

۳ـ څرنګه چې ذکر شوي تفسیرونه سره یو تربله څه منافات نه لري نو که د بدلیت په ملحوظ ټول اراده کړی شي هم څه باک یې نشته بلکې بهتره ده.

د "الممتحنة" سورت پښتو ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په مرسته بشپړ شو.

اللَّهُمَّ إنَّا نَعُوذُ بِكَ مِنْ غَضَبِكَ وَمِنْ تَوَلَّى الْكُفَّار.

۱۴۲۵/۳/۲۱ هـ ق = ۱۳۸۳/۲/۲۱ هـ ش.

الصف (٦١)

سریزه

۱_ د دې سورت دپاره د "الصّف" کلمه نوم گرځولی شوې ده او په همدې نامه سره دا سورت د نورو سورتونو څخه جدا کړی شوی دی، په دغې کلمه باندې د دې سورت څلورم ایت مشتمل دی

۲_ د دې سورت ټول ایتونه د جمهورو علماوو کرامو په نزد د هجرت څخه وروسته نازل شوي دي نو دا سورت د همدوی په نزد مدني سورت دی[۱]

۳_ د دې سورت د ایتونو شمېره فقط څوارلس (۱۴) ده[۲]

۴_ د دې سورت د کلماتو شمېره دوه سوه او یو ویشتو (۲۲۱) کلمو ته رسېږي[۳]

۵_ د دې سورت د تورو تعداد نهو سوو (۹۰۰) تورو ته پورته شوی دی[۴]

۶_ د دې سورت مطالب د نورو مدني سورتونو غوندې د عملي احکامو سره تړاو لري، خو د جهاد پورې اړونده احکام پکښې زیات نازل شوي دي

۷_ نو په همدې بنیاد د هغه سورت (الممتحنة) او د دې سورت (الصف) تناسب پوره څرگند دی هغه دا چې په هغه سورت کښې د کفارو سره په عدم دوستۍ زور اچولی شوی وه او په دې سورت کښې د کفارو سره په جهاد باندې زور اچولی کېږي

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٢﴾ كَبُرَ مَقْتًا عِندَ اللَّهِ أَن تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٣﴾ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَأَنَّهُم بُنْيَانٌ مَّرْصُوصٌ ﴿٤﴾ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه

[۱] خاص الله ﷻ ته هغه مخلوقات د پاکۍ نسبت کوي (او تسبیحات یې وایي) کوم چې په اسمانونو کښې شتون لري او هغه مخلوقات هم کوم چې په ځمکو کښې موجود دي

او همدی ﷻ د کلکې ارادې درلودونکی (او) د حکمت څښتن دی

[۲] ای هغو کسانو کومو چې ایمان راوړی دی! تاسو هغه خبره ولې کوئ په کومه باندې چې عمل نه کوئ (د کومې په عمل کولو سره چې باوري نه یاست)؟

---

(۱) روح المعاني ج۲۸ ص۸۳

(۲) تفسیر المظهري ج۲۸ ص۸۳

(۳) تفسیر الخازن ج۶ ص ۲۵

(۴) اللباب في علوم الکتاب ج۱۹ ص۴۳

[۳] د الله ﷻ په نزد د غضب د حیثه (دا خبره) ډېره لویه ده چې تاسو هغه څه وایاست کوم چې نه یې عملي کوئ.

[۴] یقیناً الله ﷻ هغه کسان خوښوي (ترې راضي کېږي) کوم چې د ده ﷻ په لار کښې د یو صف په حیث (په اتفاق سره) داسې جنګیږي لکه چې یقیناً دوی محکمه ابادي (او قلا) وي.

شان نزول او ارتباط

۱ـ د دغو ایتونو د شان نزول خلاصه دا ده: یو خلې څو تنو صحابه وو کرامو ﷺ په خپلو منځو کښې بحث کاوه چې کوم یو عمل به ډېر بهتر وي ترڅو ورته عملي بڼه ورکړو؟ نو الله ﷻ ذکر شوي ایتونه نازل کړه[۱].

۲ـ د هغه سورت د وروستني ایت مضمون دا وه چې ای مؤمنانو! تاسو د مغضوب علیهم قوم سره دوستي مه کوئ چې د کفارو څخه عبارت دی. او د دې سورت په ذکرو شوو ایتونو کښې د ذکر شوي مضمون وجې ته اشاره شوې ده، چې حاصل یې داسې راځېږي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! د "بسم الله الرحمن الرحیم" د ویلو څخه وروسته په خپل امت باندې لاندې مطالب قرائت کړه:

۱ـ ټول کفار د دې کبله مغضوب علیهم دي چې دوی الله ﷻ ته په تسبیحاتو باندې قائل نه دي او غیر مناسب لقبونه ورکوي، حال دا چې خاص الله ﷻ ته هغه ټول مخلوقات تسبیحات وایي او د پاکۍ نسبت ورته کوي کوم چې په اسمانونو او هم کوم چې په ځمکو کښې موجودیت لري، حتی د کفارو بدنونه هم په غیر اختیاري توګه په همدغې تسبیح باندې په دائمي توګه مشغول دي خو په اختیاري تسبیح کښې ناکام دي.

۲ـ الله ﷻ د کلکې ارادې خاوند دی او کولی شي چې ټول کفار د څرمې هلاک کړي خو د دې سره- سره د حکمت څښتن هم دی چې د همدغه حکمت په بنیاد هغوی ته تر ټاکلې وخته پورې د ژوند فرصت ورکوي.

۳ـ ای مؤمنانو! کله چې کفار د دوستۍ لیاقت نه لري او تاسو ته په کار دي چې جهاد ورسره وکړئ نو تاسو په دغو مطالبو او ارشاداتو کلک پاتې شئ:

الف: تاسو د قول څخه په عمل زور واچوئ که نه نو د دې خطر شته چې په خپلو خولو وعده وکړئ او په عمل کښې یې پیاده نه کړئ. نو په دې تقدیر به تاسو د دې سوال لاندې واقع شئ چې ای مؤمنانو! تاسو ولې هغه قول کوئ کوم ته چې د عمل جامه نه وراغوندئ؟

په دې تقدیر به تاسو د الله ﷻ د لوی غضب لاندې راشئ او دا ځکه چې د الله ﷻ په نزد د غضب

---

[۱] جامع الترمذي ج۲ ص۱۶۷

د حیثه دا ډېره لویه خبره ده چې تاسو په خپلو خولو هغه قول وکړئ کوم چې په عمل کښې یې پیاده نه کړئ.

ب. پاتې شوه دا خبره چې د الله ﷻ په نزد کوم یو عمل ډېر محبوب دی؟. نو د دې جواب دا دی چې: یقینًا الله ﷻ هغه مؤمنان خوښوي کوم چې د همده ﷻ په لاره کښې په اتفاق سره د یو صف په حیث جنګېږي، د کومو چې اتفاق او اتحاد دومره محکم وي ته به وایې چې د دوی ټولو یوه ډېره قوي او محکمه ابادي او قلا ده چې د یوې خوا څخه هم څه سوري او چاود نه لري او د هر حیثه کلکه ده.

توضیحات

۱_ که څه هم د ذکرو شوو ایتونو څخه په څلورم ایت کښې د هغې پوښتنې جواب نازل شوی دی کومه چې مؤمنانو په خپلو منځو کښې مطرحه کړې وه او په شان نزول کښې اشاره شوې ده، چې په نېکو اعمالو کښې في سبیل الله جهاد ډېر بهتر عمل دی. مګر د جواب څخه وړاندې په دوهم او درېیم ایتونو کښې مؤمنانو ته توصیه نازله شوې ده چې داسې پوښتنې په خپلو منځو کښې مطرحې نه کړي د کومو څخه چې د لاپو شاپو وړمه پورته کېږي.

همدغې توصیې ته نبي کریم ﷺ (په یوه حدیث کښې) اشاره کړې ده چې: «أَيُّهَا النَّاسُ لَا تَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ وَسَلُوا اللهَ الْعَافِيَةَ فَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاصْبِرُوا»[1] یعنې ای خلکو! تاسو د دښمن د لقاء (جنګ) هیله مه کوئ او د الله ﷻ څخه عافیت (عفوه) وغواړئ، خو کله چې ورسره ملاقي شوئ نو بیا صبر وکړئ (او مه تښتئ).

سوال جواب

۲_ که څوک وایې چې: د ﴿لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ﴾ د جملې څخه په ظاهره کښې څرګندېږي چې صحابه وو کرامو ﷺ ذکر شوې موضوع د لاپو شاپو په توګه مطرحه کړې وه، او د عمل کولو خیال یې نه درلود. د همدې کبله څینو علماوو کرامو[2] ذکر شوي ایتونه د منافقانو په ارتباط نازل ګڼلي دي؟!

مونږ وایو چې: د وړاندېنۍ جملې معنی دا نه ده چې تاسو هغه قول مه کوئ د کوم نه عملي کولو نه چې تاسو قصد کړی دی، کوم چې د منافقانو خاصیت دی او نبي کریم ﷺ ورته په یوه حدیث کښې اشاره کړې ده[3].

بلکې معنی یې دا ده چې ای مؤمنانو! تاسو د هغه نېک عمل په اجراء باندې قول مه کوئ د کوم په اجراء باندې چې تاسو باوري نه یاست. تاسو خو علم غیب نه لرئ څه لرې نه ده چې تاسو په خپل

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۴۲۳، صحیح مسلم ج۲ ص۸۴
(۲) تفسیر القرطبي ج۱۸ ص۷۸
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۶۴۲

قول باندې وفا ونه کړي شي او د بې لوظۍ پړه درباندې پرېوځي.

مونږ څکه وړاندېنۍ جمله په ذکر شوي ډول سره تفسیره کړه چې الله ﷻ په [الأحزاب:۲۳] ایت کښې هغه مؤمنان ستایلي دي کومو چې په خپل لوظ وفا کړې وه او خپل قول یې په عمل سره تصدیق کړی وه.

د ایتونو ارشاد

۳_ د ذکرو شوو ایتونو څخه لاندې ارشادات هم څرګندیږي:

الف: باید هیڅوک د هغه عمل په اجراء کولو باندې قول ونه کړي د کوم اجراء ته یې چې قصد او اراده نه وي څکه چې دا د منافقانو خاصیت دی.

ب: کله چې څوک د نېک عمل د اجراء څخه اخبار کوي نو په کار دي چې د "ان شاء الله" کلمات ورسره ضمیمه کړي او د [الکهف:۲۴] ایت ارشاد په نظر کښې ونیسي.

د ایتونو په شان نزول کښې د "ان شاء الله" کلمات نه دي روایت شوي نو شاید چې د همدې کبله په عتاب آمېزه مضمون نزول موندلی وي.

ج: په کار دي چې هرڅوک هغه نېک عمل پخپله اجراء کړي د کوم په کولو باندې چې بل چا ته توصیه کوي.

نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې فرمایلي دي چې: زه د معراج په شپه په یوه قوم باندې تېر شوم چې د اور په بیاتي ګانو (قیچي ګانو) باندې یې شونډې پرې کول کېدلې. ما پوښتنه وکړه چې دا څوک دي؟ پرښتو راته وویلې چې: «خُطَبَاءُ مِنْ أَهْلِ الدُّنْيَا كَانُوا يَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَيَنْسَوْنَ أَنْفُسَهُمْ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا يَعْقِلُونَ»[۱] یعنې دا د دنیاوالو څخه د خطیبانو ډله ده چې خلکو ته په نېکۍ باندې امر کوي او خپل خانونه یې هېر کړي دي حال دا چې دوی کتاب لولي ایا نو د عقل نه کار نه اخلي.

"رص" څه معنی؟

۴_ په ﴿كَأَنَّهُم بُنْيَانٌ مَّرْصُوصٌ﴾ کښې د ﴿مَّرْصُوصٌ﴾ کلمه د "رص" _لکه "مد"_ څخه اشتقاقه شوې ده چې د محکموالي او اتفاق معنی ورکوي[۲] چې د ټولو خبره یوه وي او هیڅ اختلاف ونه لري.

نو که مجاهدین په اتفاق سره په مختلفو مورچو کښې کیني او یا د متفرقو خایونو څخه دښمنان تعقیب کړي څه پاک یې نشته او د ایت شریف مضمون درباندې صادقیږي.

﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِۦ يَٰقَوْمِ لِمَ تُؤْذُونَنِى وَقَد تَّعْلَمُونَ أَنِّى رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيْكُمْ ۖ فَلَمَّا زَاغُوٓا۟ أَزَاغَ ٱللَّهُ قُلُوبَهُمْ ۚ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْفَٰسِقِينَ ۝ وَإِذْ قَالَ عِيسَى ٱبْنُ

[۱] مسند احمد بن حنبل ج۳ ص۲۴۲

[۲] مفردات الراغب ص۲۰۱؛ لسان العرب ج۷ ص۴۰

وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُم مُّصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِن بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ ۖ فَلَمَّا جَاءَهُم بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَٰذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٦﴾

(۵) او هغه وخت یاد کړه چې موسی علیه السلام خپل قوم ته وویل چې: ای زما قومه! تاسو ماته ولې په ډول ډول سره ولې اذیت را رسوئ حال دا چې تاسو پوهېږئ چې یقیناً زه ستاسو لپاره د الله رالېږلی شوی یم؟

نو کله چې هغوی د ارشاداتو څخه مخ واړاوه او هغه څه یې نه چې ادامه ورکړه نو الله هم د هغوی زړونه کاږه کړل او د بدکارو قوم ته هدایت نه کوي، او الله تعالی په دوامدار توګه د فاسقانو ... قوم ته هدایت نه کوي چې مطلب ته ورباندې ورسېږي.

(۶) او هغه وخت هم یاد کړه چې عیسی بن مریم علیه السلام وویل چې: ای بنی اسرائیلو! یقیناً زه ستاسو لپاره د الله تعالی رالېږلی شوی یم، حال دا چې زه هغه شي ته تصدیق ورکوم چې زما نه مخکې دی او هغه تورات دی چې له ما نه وړاندې نازل شوی دی، حال دا چې زه به درته د یو داسې پیغمبر سره زېری درکوم چې له ما نه وروسته راځي او نوم به یې احمد وي.

نو کله چې عیسی علیه السلام په ښکاره نښانو سره ورغی، او د معجزاتو سره هغوی ته ورغی، نو هغوی وویل چې دا ښکاره جادو دی، دا به واضح چې د جادو څخه دی شوی دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د دې پلوه وړاندې ایتونو څخه وروستني ایت مضمون تعقیب شوی او په جهاد باندې پخکښې ټینګار شوی دی او د بله پلوه نبي کریم ﷺ ته ډاډ او تسلي ورکړه شوې چې د اذیتونو په مقابل کښې حوصله خرابه نه کړي ځکه چې اذیتونه خو پخوانیو پیغمبرانو ته هم رسولي شوي دي نو حاصل یې داسې راځي:

ای پیغمبره! په خپل امت باندې د پخوانیو څینو پیغمبرانو څه حالات قرائت کړه هغه دا چې

۱. خپل امت ته هغه وخت وروپه یاد کړه چې موسی علیه السلام خپل قوم ته وویل چې ای زما قومه! تاسو ماته په څه وجه اذیتونه رسوئ او د جهاد په هکله مې د عام نفیر اطاعت نه کوئ حال دا چې تاسو په دلایلو او معجزاتو سره ښه پوهېږئ چې زه ستاسو دپاره د الله ﷻ د پلوه په حقه رالېږلی شوی یم؟

د موسی علیه السلام قوم د ذکر شوي پوښتنې دپاره هیڅ جواب نه درلود خو د دې سره سره اذیتونو ته یې ادامه ورکړه او جهاد ته د وتلو امر یې قبول نه کړ نو کله چې د هغه قوم په خپل ابتراض به السبیر باندې کلک شو او د حق لاري څخه په اوښتلو باندې ټینګ پاتې شو نو الله ﷻ د هغوی

زړونو باندې مهر ولګاوه او د نیکۍ استعداد یې تری واخیست او دا ځکه چې په دغه وخت کښې فاسقان وګرځېدل او الله ﷻ فاسق قوم ته سمه لاره نه ښیي او توفیق نه ورکوي چې په سمه لاره باندې لاړ شي او مطلب ته ورسیږي.

۲ـ خپل امت ته د عیسی بن مریم ﷺ څه حالات هم ورته یاد کړه، هغه دا چې عیسی ﷺ بني اسرائیل مخاطب کړه او ورته یې وویل چې:

الف. یقیناً زه ستاسو دپاره د الله ﷻ د پلوه په حقه پیغمبر یم او تاسو ته زما نبوت په دلایلو او معجزاتو سره په اثبات رسېدلی دی.

ب. زه ستاسو دپاره هغه پیغمبر یم د کوم ذکر چې زما څخه په وړاندې کتاب (تورات) کښې نازل شوی وه چې دا سې پیغمبر وروسته راروان دی، نو زه د هغه پیغمبر مصداق یم او همدا ما د ذکر شوي کتاب خبره رښتیا کړه او تحقق مې ورکړ.

ج. ای بني اسرائیلو! زه تاسو ته په یوه بل پیغمبر باندې زیری درکوم کوم چې له ما نه وروسته راروان دی او احمد نومېږي، تاسو ورباندې ایمان راوړئ او د دعوت په چلولو کښې ورسره همکاري وکړئ.

نو کله چې عیسی ﷺ بني اسرائیلو ته په معجزاتو سره ورغی او خپل رسالت یې ورته په اثبات ورساوه هم هغوی قبول نه کړ او اذیت یې ورته ورساوه، چې په معجزاتو باندې یې د جادو لقب کېښود او عیسی ﷺ یې د څرګند جادوګر په نامه یاده.

توضیحات

۱ـ کومو اذیتونو ته چې په ﴿لِمَ تُؤْذُونَنِي﴾ کښې اشاره شوې ده، د هغو څو مثالونه مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الاحزاب ۶۹] ایت لاندې لیکلي دي. خو شاید چې د مقام په ملحوظ به دلته هغه اذیت مطلب وي د کوم بیان چې په [المائدة ۲۱] ایت کښې شروع شوی دی چې لنډیز یې دا دی:

موسی ﷺ خپل قوم د مقدسې ځمکې جهاد ته وهڅاوه چې هلته لاړ شئ او د کفارو سره غزا وکړئ. خو هغوی دغه غوښتنه په صافو الفاظو کښې رده کړه چې تاسو لاړ شئ ذکره شوې ځمکه اراده کړئ او مونږ به همدلته ناست پاتې شو؛ کله چې تاسو دغه کار ترسره کړ نو مونږ به بیا هلته د استوګنې دپاره درشو او پکښې مېشت به شو.

زیغ څه معنی؟

۲ـ په ﴿فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ﴾ کښې د "زاغوا، أزاغوا" دواړه کلمې اصلاً د "زیغ" ـلکه "زغب" ـ څخه اشتقاقي شوې دي چې د سمې لارې څخه د میلان او د اوښتلو معنی ورکوي[1]. یعنې کله چې د موسی ﷺ قوم د سمې لارې څخه کږې لارې ته میلان وکړ او د جهاد غوښتنه یې د پښو

[1] مفردات الراغب ص ۲۲۳

لاندې کړه (همدغه حال ته یې ادامه ورکړه) نو موږ د سزا ورکولو په توګه د حق لارې څخه واړول او د نېکۍ استعداد مو ورختم کړ.

همدغه مضمون ته په بل ایت کښې داسې اشاره شوې ده چې ﴿ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّى ﴾ [النساء ۱۱۵] یعنې هرڅوک چې د پیغمبر ﷺ مخالفت ته ادامه ورکړي نو موږ به یې هغې خوا ته ورواړوو کومې ته چې وراوښتی دی.

د عیسی ﷺ استدلال

۳ـ د عیسی ﷺ د خپل نبوت د اثبات دپاره په لاندې دوه وو ټولونو سره استدلال وکړ:

الف: په ﴿ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ ﴾ کښې د ﴿ مُصَدِّقًا ﴾ کلمه د تصدیق څخه اشتقاق شوې ده چې په دې مقام کښې د تحقیق معنی ورکوي[۱] یعنې په تورات کښې چې د راتلونکي پیغمبر په هکله کوم صفات نازل شوي وو هغه ما رښتیا کړه او تحقق مې ورکړ چې زه په عین نازلو شوو صفاتو سره مبعوث کړی شوی یم، نو زه په حقه پیغمبر یم.

ب: په ﴿ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِن بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ ﴾ کښې د "مُبَشِّرًا" کلمې د "التَّبْشِير" لکه "التَّصْدِيق" څخه اشتقاق موندلی دی. یعنې ای بنو اسرائیلو! زه تاسو ته زېری درکوونکی یم چې له ما نه وروسته بل پیغمبر راروان دی چې "احمد" نومېږي. چې ما ته وحي کړی شوې دی نو که بالفرض زه پخپله پیغمبر نه وی نو دغه غیبي بشارت به ما تاسو ته نه وی ابلاغ کړی.

د نبي کریم ﷺ نومونه

۴ـ نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې خپلو نومونو ته اشاره کړې ده او فرمایلي یې دي چې "إِنَّ لِي أَسْمَاءً أَنَا مُحَمَّدٌ وَأَنَا أَحْمَدُ... الحديث"[۲] یعنې یقیناً ما ته ډېر نومونه دي (د مثال په توګه) زه محمد یم او زه احمد یم، او داسې نور.

دغه دواړه نومونه د اشتقاق او اصلیت په لحاظ په لاندې توګه شرحه کېږي:

الف: د "مُحَمَّد" کلمه د تفعیل د باب څخه د اسم مفعول صیغه ده، چې په مکرره توګه ستایل شوي باندې دلالت کوي.

ب: د "أَحْمَد" کلمه د مختار قول په بنیاد د اسم مفعول دپاره د اسم تفضیل صیغه ده[۳]، چې کله-کله اسم تفضیل د اسم مفعول دپاره هم استعمالېږي او په دې مقام کښې همدغه استعمال بهتر برېښي.

نو د اصلیت په لحاظ د ذکر شوو دواړو اسمونو د معنی حاصل داسې راځي چې نبي کریم ﷺ

---

(۱) مفردات الراغب ص ۴۸۵
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص ۱۰۱
(۳) تفسیر القاسمي ج ۱۶ ص ۱۵

هغه خوک دی چې د دېرو حمیده صفاتو د کبله په مکرر ډول ستاېلی شوی دی، او په دغو ستاېلو کېنې د بل هر مخلوق څخه بهتر او غوره دی.

پخوانې کتابونه او د نبي کریم ﷺ ذکر

۵ـ که خوک غواړي چې په پخوانیو اسماني کتابونو کښې د نبي کریم ﷺ د یادښت موضوع پده مشرحه ولولي نو ځینو اوږدو کتابونو[۱] ته دې مراجعه وکړي، چې موږ یې د اوږدوالي د کبله دلته نه شو رانقلولی.

هېر مو نه شي

۶ـ هېر مو نه شي چې ځینو علماوو کرامو په ﴿فَلَمَّا جَاءَهُم بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَٰذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ﴾ کښې د "جاء" مستتر ضمیر غوره ستاېلی شوي پیغمبر (احمد) ته راجع ګڼلی دی[۲]. یعنې کله چې بني اسرائیلو ته ستاېلی شوی او بشارت ورباندې ورکړی شوی پیغمبر د معجزاتو سره ورغی نو هغوی د جادو او جادوګر لقب ورکړ.

خو د مقام په لحاظ غوره دا ده چې ذکر شوی ضمیر عیسی ؑ ته راجع وګڼلی شي چې بحث په همده ؑ کښې راروان دی[۳].

نو د معنی حاصل به یې داسې راوځېږي چې: نو کله چې عیسی ؑ بني اسرائیلو ته په دغو استدلالونو باندې علاوه د نورو معجزاتو سره ورغی نو هغوی په مبالغه آمېزه توګه تکذیب کړ، حتی چې د جادوګر په عوض یې د سکاره جادو لقب ورکړ، چې ټول د جادو څخه جوړ شوی دی.

﴿ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُوَ يُدْعَىٰ إِلَى الْإِسْلَامِ ۚ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ۝ يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ۝ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ۝ ﴾

[۷] او د هغه چا څخه ډېر لوی ظالم خوک دی چې په الله ﷻ باندې دروغ تړي حال دا چې هغه اسلام (انقیاد) ته وربلل کېږي؟

او الله ﷻ ظلم کوونکي قوم ته هدایت نه کوي (چې مطلب ته ورباندې ورسېږي)

[۸] ظلم کوونکی قوم دې ته اراده کوي چې د الله ﷻ رڼا (د اسلام دین) په خپلو خولو (پروپاګند

---

[۱] تفهیم القرآن ج۵ ص۴۴۴ـ ۴۷۲- ظلم الدرر ج۷ ص۵۷۸
[۲] التحریر والتنویر ج۱۵ ص۵۰۶
[۳] تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۳۶۱

او تکذیب) سره مخه کړي او د منځه یې یوسي، او حال دا چې الله ﷻ د خپل رڼا بشپړه کوونکی دی
تمامووونکی او پوره کوونکی دی اګر که کافران یې نه خوښوي او بد یې ګڼي)
[۹] (الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې خپل پیغمبر یې په هدایت او حق دین سره دا لپاره
استولی دی چې په ټولو ادیانو باندې غلبه ورکړي. اګر چې مشرکان دا کار نه خوښوي او ورته
خپه کېږي)

د مطلب خلاصه

په دې آیتونو کښې د وړاندینیو آیتونو غوندې په وروستي آیت باندې بود تصور نازل شوی دی
چې حاصل یې دا دی راځي:

۱ـ د هغه چا څخه ډېر ظالم څوک دی چې په دې حال کې چې الله ﷻ باندې دروغ وايي
او رسالت یې پیغمبر ته یې د جادوګر لقب ورکوي. حال دا چې دوی ته دعوت ورکول کېږي او
د الله ﷻ ارشاداتو ته یې اخلاص سره غاړه کېږدي؟ خو دوی په عمدي ډول د الله باندې افترا، ظلم او
اسلام اجوي او د اسلام مقابله په زړه کې باندې هغه کېږي چې د دعوت په وړاندې
۲ـ ذکر شوي ظالم ته الله ﷻ هدایت نه کوي چې مطلب دا دی چې ... او
دوی په پوهه او ... کښې نه شوي دي او په ... کښې ...
۳ـ کفار او مشرکان ... چې په خپلو خولو او ... سره مخه کړي ګومان
چې الله ﷻ د ټولې دنیا د روښانه کولو لپاره نازل کړی دی. چې هغه د اسلامي شریعت ځانګړي
دي. خو هیڅکله به هغوی دا توانیږي چې دغه مطلب ته ورسېږي او د اسلام د ... او ...
... او دا څرګه چې
الف. الله ﷻ د خپلې رڼا لپاره ... کړي دي چې په بشپړه توګه پوره کوونکی دی که څه هم کافر یې نه
خوښوي او ورته سخت خپه کېږي، مګر د هغوی ناخوښي د الله ﷻ د ارادې په مقابل کې هیڅ اثر نه لري.
ب. الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې خپل پیغمبر یې په هدایت او حق دین سره دا لپاره
رالیږلی دی ترڅو خپل پیغمبر ته او خپل حق دین ته په ټولو ادیانو باندې غلبه ورکړي او د ټولو
باطلو ادیانو حرکت ودرولی شي که څه هم دا کار مشرکان نه خوښوي خو د دوی ناخوښي
الله ﷻ په اراده باندې هیڅ اثر نه شي غورځولی او دا کار ضرور کېدونکی دی.

توضیحات

۱ـ که څه هم په دوه آیتونو کې (الکافرون) او (المشرکون) دواړه ټکي استعمال شوي دي خو
څېړونکو علماوو ویلي دي چې دلته یې دواړه ... مراد کړی دی[۱]. او مشرکانو ته یې
ځکه ګوتي چې په ټولو باندې په دې ولو کره المشرکون کښې صراحت نازل شوی دی.

---

[۱] التفسیر المنیر ج ۲۸ ص ۱۸۵

۲ـ د ﴿هُوَ ٱلَّذِیٓ أَرۡسَلَ رَسُولَهُۥ﴾ الآیة. غوندي یو ایت په [التوبة ۳۳] کښې هم نازل شوی دی چې مونږ د الله ﷻ په توفیق په مناسبه توګه تفسیر کړی دی. د مثال په توګه:

الف: د اسلام ظهور او غلبه په جهاد او اتفاق سره مشروطه ده.

ب: د اسلام غلبه او ظهور د کیفیت په اعتبار دی نه د کمیت په اعتبار، نو په نني عصر کښې چې د مسلمانانو څخه د عیسویانو عدد زیات دی، دا د اسلام په غلبې باندې څه اثر نه غورزوي.

خو په دې مقام کښې ورباندې اضافه کوو چې د اسلام ظهور لاندې دوه معناوې درلودلی شي[1]:

اول: چې ظهور د غلبې معنی ورکړي، لکه چې د خلفاوو راشدینو په زمانه کښې د اسلام دین په ټولو ادیانو باندې غالب ګرځېدلی وه او جزیه یې ورباندې ترلې وه.

دوهم: چې ظهور د محوه کولو معنی ورکړي دا معنی به په هغه وخت کښې تحقیق مونده کړي چې عیسی ﷺ د اسمانه رابښکته شي. همدې مطلب ته نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې اشاره کړې ده چې: «وَيُهْلِكُ اللهُ فِي زَمَانِهِ الْمِلَلَ كُلَّهَا إِلَّا الْإِسْلَامَ»[2] یعنې الله ﷻ به د عیسی ﷺ په زمانه کښې ټول ملتونه (ادیان) هلاک او محوه کړي مګر فقط اسلام به باقي وي.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ هَلۡ أَدُلُّكُمۡ عَلَىٰ تِجَٰرَةٖ تُنجِيكُم مِّنۡ عَذَابٍ أَلِيمٖ ۝١٠ تُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَتُجَٰهِدُونَ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ بِأَمۡوَٰلِكُمۡ وَأَنفُسِكُمۡۚ ذَٰلِكُمۡ خَيۡرٞ لَّكُمۡ إِن كُنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ۝١١ يَغۡفِرۡ لَكُمۡ ذُنُوبَكُمۡ وَيُدۡخِلۡكُمۡ جَنَّٰتٖ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ وَمَسَٰكِنَ طَيِّبَةٗ فِي جَنَّٰتِ عَدۡنٖۚ ذَٰلِكَ ٱلۡفَوۡزُ ٱلۡعَظِيمُ ۝١٢ وَأُخۡرَىٰ تُحِبُّونَهَاۖ نَصۡرٞ مِّنَ ٱللَّهِ وَفَتۡحٞ قَرِيبٞۗ وَبَشِّرِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ۝١٣﴾

[۱۰] (ای پیغمبره! ووایه چې:) ای هغو کسانو کومو چې ایمان راوړی دی! ایا زه تاسو ته په داسې تجارت باندې دلالت وکړم چې تاسو ته د دردناک عذاب څخه نجات درکړي؟

[۱۱] (هغه دا چې:) په الله ﷻ او د ده ﷺ په پیغمبر باندې خپل ایمان ته ادامه ورکړئ او د الله ﷻ په لار کښې په خپلو مالونو او خپلو ځانونو سره جهاد وکړئ.

دغه کار ستاسو دپاره بهتر دی که تاسو پوهېږئ (نو په تعمیل کښې یې عجله وکړئ).

[۱۲] (تاسو دغه کارونه وکړئ) چې الله ﷻ ستاسو دپاره ستاسو ګناهونه وبښي، او داسې جنتونو ته مو داخل کړي چې لاندې ترې (څلور ډوله) ویالې بهېږي. او چې (هم) مو داسې پاکیزه استوګنځایونو ته داخل کړي کوم چې د همېشه اوسېدلو په جنتونو کښې موقعیت لري.

---

[1] تفسیر القرطبي ج۱۸ ص۸۶

[2] سنن ابي داود ج۲ ص۲۳۸

(ای پیغمبره!) دغه (ډېره) لویه کامیابي ده.

[۱۳] او (چې تاسو ته) بل داسې نعمت (هم) درکړي چې تاسو یې ډېر خوښوئ، (چې هغه) د الله له پلوه د نصرت او د نږدې فتحې څخه عبارت دی.

او (ای پیغمبره!) په ذکرو شویو نعمتونو باندې علاوه، مؤمنانو ته (په نورو نعمتونو سره هم) بشارت ورکړه (چې نه چا لیدلي او نه د چا په زړه کښې تېر شوي دي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې آیتونو کښې په هغه جواب باندې تنبیه راجولې شوې ده کوم ته چې په (الصف ۴) آیت کښې په اجمالي توګه اشاره شوې ده. د کوم لپاره چې د همدې سورت د نزول سبب ګرځېدلی وه. د یو پلوه، او د بله پلوه په وړاندېنیو آیتونو کښې د کفارو او مشرو ظالمانو عملونو ته اشاره شوې وه او په دې آیتونو کښې جهاد ته ترغیب نازل شوی دی چې د هغوی عمل به مبادي توګه د [illegible] نو حاصل یې داسې راځي:

۱ـ ای پیغمبره! جهاد ته د ترغیب په هکله مؤمنانو د تقریري استفهام په توګه مخاطب کړه چې ای مؤمنانو! ایا زه تاسو ته په داسې تجارت او داسې نیک عمل باندې لارښوونه وکړم او ټول حق مو کړم چې همدغه تجارت او همدغه نیک عمل تاسو ته د دردناک عذاب څخه نجات درکړي او هلاکوونکي جنایت څخه مو بچ کړي؟

۲ـ کله چې ته هغوی ته ذکر شوې پوښتنه راجع کړې نو هغوی به ضرور په "هو" سره جواب درکړي نو په دغه وخت کښې ورته ووایه چې:

الف: ذکر شوی تجارت دا دی چې تاسو خپل ایمان ته ادامه ورکړئ او د همدغه ایمان په دوام خپلو مالونو او په خپلو ځانونو سره د الله ﷻ په لاره کښې په اخلاص سره جهاد وکړئ.

ب: ای مؤمنانو! دغه کار ستاسو دپاره ډېر ګټور دی، نو که چېرته تاسو په خپله ګټه او تاوان باندې پوه یاست ضرور به دغه کار ته عملي جامه ورواغوندئ.

ج: دا کار ستاسو دپاره ځکه خیر او ګټور دی چې په دغه صورت کښې به الله ﷻ ستاسو سره لاندې کارونه وکړي:

اول: ګناهونه به مو وروبښي او داسې جنتونو ته به مو داخل کړي چې د ونو لاندې یې نهرونه بهیږي چې تاسو به ورڅخه په خپله خوښه څښاک او [illegible] کوئ.

دوهم: همدارنګه به الله ﷻ تاسو په پاکیزه او ښکلو استوګنځایونو کښې داخل کړي چې تاسو به هلته یاست. د هغو ځایونو څخه به ستاسو مسافرت نه وي. تاسو به هلته همیشه [illegible] (ای پیغمبره!) دغه ذکر شوي نعمتونه ډېره لویه کامیابي ده چې داسې ده او هیڅ [illegible]

دریم: په دغې لویې کامیابۍ باندې د پاسه به الله ﷻ تاسو ته نور داسې نعمتونه هم درکړي کوم چې تاسو یې په دنیا کښې خوښوئ. هغه دا چې د یو پلوه به مو د الله ﷻ نصرت په برخه [illegible]

سرګي به مو ورباندې خوږې شي او د بله پلوه به ډېره نژدې فتحه ترلاسه کړئ او په دښمن باندې به مو
ميلي قصې سپې کړئ.

ګلوږم اى پيغمبره! په دغه صورت کښې مؤمنانو ته په ذکرو شوو نعمتونو باندې علاوه په نورو نعمتونو باندې هم زيرى ورکړه کوم چې ورته الله ﷻ پټ ساتلي دي او په جنتونو کښې به يې ورعنايت کړي

توضيحات

۱ـ په ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ﴾ کښې د "قُل" کلمه مقدره ده، ته به وايې چې "قُل يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا" نازل شوى دى[1]

۲ـ که څه هم په ﴿ تُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ ﴾ کښې د ﴿ تُؤْمِنُونَ ﴾ کلمه لفظاً خبريه جمله ده مګر معناً انشائيه جمله ده. ته به وايې چې "آمِنُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ" نازل شوى دى[2] همدارنګه په معطوفه جمله ﴿ وَتُجَٰهِدُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ﴾ کښې د ﴿ وَتُجَٰهِدُونَ ﴾ جمله د معنى په ملحوظ انشائيه جمله ده چې د "وجاهدوا" معنى ورکوي

يعنې نجات ورکوونکى تجارت دا دى چې تاسو خپل ايمان ته ادامه ورکړئ او د الله ﷻ په لاره کښې په مال او سر سره جهاد وکړئ.

نحوي تحليلونه

۳ـ په دې مقام کښې لاندې نحوي تحليلونه په ذهن کښې وساتئ:

الف په ﴿ يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ﴾ کښې د ﴿ يَغْفِرْ ﴾ کلمه د ﴿ تُؤْمِنُونَ ﴾ دپاره جواب ده کوم چې په معنى کښې امر (آمنوا) دى[3]

او د ﴿ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّٰتٍ ﴾ کښې د "يُدْخِل" کلمه په ذکر شوې مجزومه کلمه باندې عطفه ده.

ب د ﴿ ذَٰلِكَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴾ جمله معترضه ده او د اعراب محل نه لري.

ج د ﴿ وَأُخْرَىٰ تُحِبُّونَهَا ﴾ په اعراب کښې علماوو کرامو متعدد احتمالات ليکلي دي[4] خو موږ ته بهتره ښکاري چې دلته به نصب ورکوونکى فعل "يُعْطِكُمْ" مقدر وي او دا جمله به په ﴿ يَغْفِرْ لَكُمْ ﴾ باندې عطفه وي[5]

د نو په دې تقدير به د ﴿ نَصْرٌ مِّنَ ٱللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ ﴾ کلمات د مقدرې مبتداء دپاره خبر واقع شوى

---

(۱) روح المعاني ج۲۸ ص۹
(۲) تفسير الكشاف ج۴ ص۵۲۶
(۳) البحر المحيط ج۱۵ ص۹۰۵
(۴) تفسير القرطبي ج۱۸ ص۸۸، اللباب في علوم الكتاب ج۱۹ ص۶۳
(۵) البحر المحيط ج۱ ص۱۶۵

او چې څومره ترې په "تِلْكَ النِّعْمَة" سره تعبير كولی شو [۱]

يعنې د ايمان او جهاد په صورت كښې به الله ﷻ تاسو ته ګناهونه وبښي او جنتونو او غوره مكانونو ته به مو داخل كړي او په دې باندې علاوه تاسو ته به بل داسې نعمت هم دركړي چې هغه تاسو ډير خوښوئ، چې هغه نعمت د الله ﷻ د پلوه د لوی نصرت او نژدې فتحې څخه عبارت دی

۸. په ﴿ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴾ كښې د "بَشِّرْ" د كلمې مفعول د تعميم دپاره حذف كړی شوی دی، او پخپله همدغه انشائيه جمله په هغه "قُلْ" باندې عطفه ده د كوم تقدير ته چې وړاندې په لومړي توضيح كښې اشاره شوې ده

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ كُونُوٓا۟ أَنصَارَ ٱللَّهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ٱبْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّـۧنَ مَنْ أَنصَارِىٓ إِلَى ٱللَّهِ ۖ قَالَ ٱلْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنصَارُ ٱللَّهِ ۖ فَـَٔامَنَت طَّآئِفَةٌ مِّنۢ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ وَكَفَرَت طَّآئِفَةٌ ۖ فَأَيَّدْنَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا۟ ظَٰهِرِينَ ﴿١٤﴾ ﴾

[۱۴] ای هغو كسانو كومو چې ايمان راوړی دی! تاسو د الله ﷻ (د دين) مددګاران وګرځئ، لكه چې د مريمې زوی عيسى ؑ خپلو مخلصو ملګرو ته وويلې چې: (ستاسو د جملې څخه) په دعوت الى الله كښې زما مرستيالان څوک دي؟، مخلصو ملګرو وويلې چې مونږ (ټول) انصار الله يو (او د دعوت چلولو ته چمتو ياستو)

نو (د دعوت په جريان كښې) د بني اسرائيلو څخه يوې ډلې ايمان راووړ او بله ډله كافره شوه (او يا يې كفر ته ادامه وركړه)

نو مونږ هغو كسانو ته په خپل دښمن باندې تائيد وركړ كومو چې ايمان راوړی وه نو دوی څرګند (غلبه مومندونكي) وګرځېدل

د مطلب خلاصه

په دې ايتونو كښې د وړاندېنيو ايتونو مضمون تعقيب شوی دی او د جهاد رغبت ته پكښې اشاره شوې ده چې حاصل يې داسې راځي:

ای پيغمبره! مؤمنان مخاطب كړه او جهاد ته د ترغيب او تحضيض په هكله ورته ووايه چې

۱. ای مؤمنانو! زه تاسو ته هغه دول غوښتنه وړاندې كوم كومه چې عيسى ؑ د خپل امت مخلصو كسانو ته وړاندې كړې وه هغه دا چې په دعوت الى الله كښې ستاسو څخه زما سره څوک ملګري كيږي؟ يا په بل عبارت، زه تاسو ته وايم چې تاسو ټول انصار الله جوړ شئ او زما سره د دعوت په چلولو كښې كومكيان وګرځئ

عيسى ؑ هم خپلو مخلصو امتيانو ته خطاب متوجه كړی وه چې ای زما مخلصانو! زما سره

---

(۱) تفسير ابى السعود ج۸ ص۲۴۵

په دعوت الی الله کښې څوک. څوک کومکیان جوړیږي او څوک-څوک څواري چې د داعیانو په ډله کښې شامل شي؟ هغوئ ټولو په یوه خوله جواب ورکړ چې مونږ ټول انصار الله یاستو او ټول الله ﷻ ته د بلونکو په ډله کښې شامل یاستو.

نو په کار دي چې تاسو هم د عیسی ؑ د مخلصو امتیانو جواب خپل کړئ او الله ﷻ ته د بلونکو په ډله کښې شمولیت ته چمتوالی څرګند کړئ.

۲ـ څرنګه چې د عیسی ؑ دعوتي امت د دعوت په سبب په دوه وو ډلو باندې ووېشلی شو چې یوې ډلې ایمان راوړو او بله ډله کافره پاتې شوه او دعوت یې قبول نه کړ. همدارنګه په ستاسو د دعوت په نتیجه کښې د دې زمانې خلک هم په دوه وو ډلو ووېشلی شي چې یوه ډله به ایمان راوړي او بله ډله به دعوت رد کړي او په کفر باندې به کلکه شي.

۳ـ لکه څنګه چې د عیسی ؑ د امت دواړه ډلې (کافره او مومنه) سره په جنګ شوې، همدارنګه به ستا د دعوتي امت دواړه ډلې هم یو تربله جنګ ته ادامه ورکړي.

۴ـ لکه څنګه چې مونږ هغه مومنه ډله تائیده کړه او په دښمنې ډلې باندې مو ورته غلبه ورکړه، همدارنګه به په دې زمانه کښې هم مومنې ډلې ته په غلیمې ډلې باندې بری او غلبه ورکړو، چې د قیامت تر ورځې پورې به د دوی غلبه ادامه ولري.

توضیحات

۱ـ په دغه ایت کښې د ﴿ لِلْحَوَارِيِّينَ ﴾ او ﴿ الْحَوَارِيُّونَ ﴾ دواړه کلمې مونږ د الله ﷻ په توفیق د [آل عمران ۵۲] ایت لاندې ښې پوره تحلیلي کړې دي چې د څه شي څخه اشتقاقي شوې دي او په اصل کښې څنګه-څنګه وې، همدارنګه مو هلته لیکلي دي چې د دوی شمېر څومره وه او څه-څه کسبونه یې درلوده. نو هیله ده چې هلته یو ځل مراجعه وکړی شي. خو په دې مقام کښې وریاندې د ښه وضاحت دپاره لاندې احادیث وراضافه کوو:

الف «كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَعْرِضُ نَفْسَهُ بِالْمَوْقِفِ فَقَالَ أَلَا رَجُلٌ يَحْمِلُنِي إِلَى قَوْمِهِ فَإِنَّ قُرَيْشًا مَنَعُونِي أَنْ أُبَلِّغَ كَلَامَ رَبِّي»[۱] یعنې نبي کریم ﷺ به د هجرت څخه وړاندې (د حج په موسم کښې) په عرفات او نورو موافقو کښې خپل ځان (خلکو ته) وړاندې کاوه او ورته به یې ویلې چې: ایا کوم سړی نشته چې خپل قوم ته مې یوسي (بوځي) او دا ځکه چې ما قریش منعه کوي چې د خپل رب ﷻ کلام ورته ورسوم؟

نو په نتیجه کښې د مدینې منورې خلکو دغه مطالبه قبوله کړه او د "انصارالله" لقب یې وګاټه.

ب نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې فرمایلي دي چې «إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوَارِيًّا وَحَوَارِيَّ الزُّبَيْرُ»[۲]، یعنې یقیناً د هر پیغمبر دپاره ناصر (مددګار) شته او زما ناصر (په نورو باندې علاوه) الزبیر بن العوام ؓ دی.

---

[۱] جامع الترمذي ج۲ ص ۱۲۰
[۲] صحیح البخاري ج۱ ص ۳۹۹

سوال جواب

۲ـ که څوک وايي چې په ﴿فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ﴾ کښې مستتر ضميرونه دواړه د عيسى ﷺ د امت مومني ډلې ته راجع دي، نو حاصل بې داسې راځېږي چې همدغې ډلې جهاد ته ادامه ورکړه او الله ﷻ د ظهور او غلبې خاوندان وګرځول؛ حال دا چې د [الحديد ۲۷] ايت د اشاراتو څخه څرګندېږي چې هغوى د جهاد څخه وتښتېدل او رهبانيت يې غوره کړ، ايا دغه دواړه مطلبونه سره منافات نه لري؟

موږ وايو چې ذکره شوي جمله علماوو کرامو په لاندې دوه وو ډولونو سره تفسيره کړې ده

الف په دې ايت کښې د رهبانيت د غوره کولو څخه وړاندې حالت ته اشاره ده چې مومنه ډله په جهاد باندې مشغوله وه[۱] خو کله چې هغوى د جهاد څخه صرف نظر شوه او رهبانيت يې اختيار کړ نو الله ﷻ ترې خپل نصرت او په دښمن باندې ظهور واخست او غلبه يې د منځه لاړه.

اما د دې امت مؤمنه مجاهده ډله به د قيامت تر ورځې پورې د نصرت او ظهور خاونده وي چې په دې امت کښې رهبانيت نشته بلکې د دې امت رهبانيت جهاد دى، د همدې کبله نبي کريم ﷺ په يوه حديث کښې فرمايلي دي چې «لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي يُقَاتِلُونَ عَلَى الْحَقِّ ظَاهِرِينَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ»[۲] يعنې زما د امت څخه به يوه ډله د تل دپاره په حق باندې (د کفارو سره) جنګېږي حال دا چې د قيامت تر ورځې پورې به څرګنده او غلبه موندونکې او درلودونکې وي.

آن تردې چې د عيسى ﷺ ترڅنګ به د دجال سره هم وجنګېږي او غلبه به ورباندې مونده کړي

ب: د ذکرې شوې جملې معنى دا ده چې الله ﷻ د عيسى ﷺ د امت مؤمنې ډلې ته د نبي کريم ﷺ په بعثت سره غلبه ورکړه چې ايمان يې پرې راووړ او په امتيانو کښې يې وشمېرله شوه[۳].

تبصره

۳ـ ذکر شوي دواړه جوابونه سره څه منافات نه لري او وختونه يې هم جدا جدا دي، نو په کار دي چې د بدليت په لحاظ دواړه اراده کړى شي.

د "الصَّف" سورت د ترجمې او تفسير په پاى کښې وايو چې:

اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الطَّائِفَةِ الْمُؤْمِنَةِ الْمُجَاهِدَةِ عَلَى الْحَقِّ الظَّاهِرَةِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ. آمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ.

۱۴۲۵/۱۵/۱۱ ق ه - ۱۳۸۳/۴/۸ ه ش.

(۱) تفسير ابن كثير ج۴ ص۳۶۲، المحرر الوجيز ج۱۵ ص۵۱۱

(۲) صحيح مسلم ج۱ ص۸۷

(۳) تفسير ابن كثير ج۴ ص۳۶۲، تفسير البغوي ج۴ ص۳۳۹

الجمعة (٦٢)

سریزه

۱ـ د دې سورت نوم (الْجُمُعَة) د همدې سورت په [۹] ایت کښې نازل شوی دی او په همدې نامه باندې د نورو سورتونو څخه جدا شوی دی.

۲ـ د دې سورت د ایتونو شمېر یوولس (۱۱) دی[۱] او د مختار قول په بنیاد ټول ایتونه یې مدني دي چې د هجرت څخه وروسته نازل شوي دي[۲].

۳ـ د دې سورت د کلماتو شمېره یو سلو اتیا (۱۸۰) وو ته پورته شوې ده[۳].

۴ـ او د تورو شمېر یې اوه سوه او شلو (۷۲۰) ته رسېږي[۴].

۵ـ د دې سوزت بحثونه د نورو مدني سورتونو غوندې د عملي احکامو په محور باندې څرخېږي خو د یهودانو د باطلو اقوالو په رد باندې پکښې زیات ټینګار شوی دی. د مثال په توګه.

الف: هغوی وایي چې نبوت په مونږ پورې اختصاص لري.

ب: مونږ په ټولو قومونو کښې غوره قوم یاستو.

ج: جنت یوازې زمونږ دپاره جوړ کړی شوی دی.

۶ـ دا سورت (الْجُمُعَة) د وړاندېني سورت (الصَّف) سره د نوک او اوری غوندې نژدې تناسب لري. لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: هلته بلا عمله وینا د الهي غضب سبب ګڼلی شوی وه او دلته د دغسې ویناوو ویونکي د خرو سره تشبیه کړی شوي دي.

ب: هلته د مجاهدینو صفونو ته اشاره شوې ده او دلته د جمعې د لمونځ کوونکو صفونو ته اشاره کېږي.

ج: هلته د موسی ﷺ د قوم (یهودانو) د اذیت ذکر نازل شوی وه او دلته د هغوی څه نورو خاصیتونو نزول موندلی دی او بیا رد شوی دی.

د: هلته نبي کریم ﷺ په محضه نوم (احمد) سره ذکر شوی وه او دلته په صفاتو سره ذکر کېږي، چې د امیانو د جملې څخه دی.

هـ: هلته د اخروي تجارت ښودانې نزول موندلی وه او دلته د دنیاوي تجارت ذکر ته اشاره شوې ده او داسې نور.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ۝ هُوَ الَّذِي

(۱) تفسیر القرطبي ج۱۸ ص۹۱
(۲) روح المعاني ج۲۸ ص۹۲
(۳) تفسیر الخازن ج۶ ص۲۵۶
(۴) اللباب في علوم الکتاب ج۱۹ ص۶۸

بَعَثَ فِي ٱلْأُمِّيِّـۧنَ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُوا۟ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتِهِۦ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَإِن كَانُوا۟ مِن قَبْلُ لَفِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٢﴾ وَءَاخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا۟ بِهِمْ ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٣﴾ ذَٰلِكَ فَضْلُ ٱللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ ذُو ٱلْفَضْلِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٤﴾ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] خاص الله ﷻ ته هغه مخلوقات تسبیحات وايي کوم چې په اسمانونو کښې دي او هغه مخلوقات هم (ورته تسبیحات وايي) کوم چې په ځمکه کښې دي، (داسې الله ﷻ ته) چې (د هر شي مالک، (د ټولو نواقصو څخه) پاک، د کلکې ارادې خاوند (او) د حکمت څښتن دی.

[۲] الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې په امیانو (عرب مؤمنانو) کښې يې د همدوی د جنس څخه داسې پیغمبر ﷺ مبعوث کړی دی چې د الله ﷻ ایتونه ورباندې قرائت کوي او (د بدو اخلاقو څخه) يې تزکیه کوي او هم ورته د قرآن کریم او احادیثو ښوونه کوي، حال دا چې یقیناً همدغه امیان کسان د پیغمبر ﷺ د مبعوثیت څخه وړاندې په څرګنده ګمراهۍ کښې (پراته) وه.

[۳] او (الله ﷻ) په نورو کسانو کښې هم (پیغمبر مبعوث کړی دی) چې دوی هم د امیانو څخه دي (د اکثریت په ملحوظ امیان دي) او لا تر اوسه پورې په عربي امیانو پورې (په ایمان سره) نه دي پیوسته شوي (وروسته به ورپورې پیوسته شي).

او الله ﷻ د کلکې ارادې درلودونکی (او) د حکمت څښتن دی.

[۴] (ای پیغمبره!) دغه د الله ﷻ فضل دی هغه چا ته يې ورکوي کوم ته يې چې اراده وشي. او الله ﷻ د ډېر لوی فضل خاوند دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

وړاندې سورت په دې پای ته رسېدلی وه چې الله ﷻ مؤمني مجاهدې ډلې ته په کافري دښمنې ډلې باندې غلبه او ظهور ورکړ. په دې ایتونو کښې الله ﷻ د خپلو تسبیحاتو د بیان څخه وروسته مؤمنې مجاهدې ډلې ته اشاره کړې ده چې د قیامت تر ورځې پورې به د ظهور او غلبې درلودونکې دي، نو حاصل يې داسې راځي:

ای پیغمبره! د "بسم الله الرحمن الرحیم" د ویلو څخه وروسته په خپل امت باندې لاندې مطالب قرائت کړه:

۱ـ هغه مخلوقات کوم چې په اسمانونو کښې او کوم چې په ځمکه کښې موجودیت لري ټول خاص الله ﷻ ته تسبیحات وايي او د پاکۍ نسبت ورته کوي او دا ځکه چې همدی ﷻ د ټولو مخلوقاتو مالک دی، د هر عیب او نقص څخه پاک او منزه دی. همدارنګه همدی ﷻ د کلکې ارادې درلودونکی دی چې هیڅ شی يې د ارادې په وړاندې خنډ نه شي واقع کېدلی، نو کوم شي

چې مشرکان او کفار په غیبي آفت سره یوېښا کړي او د منځه یې یوسي.

خو د دې سره‌سره د حکمت خاوند هم دی. د همدې کبله یې جهاد فرض کړی دی چې مجاهد، مؤمنانو له د اجرونو او ثوابونو خاونده وګرځوي.

۲_ نو په همدې بنیاد حقیقت دا دی چې

الف: الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې په داسې قوم کښې یې پیغمبر مبعوث کړ کوم چې مطلق اکثریت یې لیک او لوست نه شي کولی بلکې د لیک او لوست سره نا اشنا دي.

ب: عجیبه لا دا ده چې په ذکر شوي قوم کښې مبعوث شوی پیغمبر هم د همدوی غوندې لیک او لوست نه شي کولی، خو د دې سره‌سره د لاندې صفاتو درلودونکی دی:

اول: د عین امیتوب په حال کښې په خپل قوم باندې د الله ﷻ ایتونه کټ مټ لولوي او یو حرف هم ترې وړاندې بېرته صورت نه شي نیولی.

دوهم: همدغه پیغمبر خپل نالوستي قوم د رذیله او عیبجنو خاصیتونو څخه تزکیه کوي او د کفري او شرکي عقیدې څخه یې پاکوي.

درېیم: همدغه پیغمبر ﷺ خپل قوم ته د الله ﷻ کتاب پرته د خطه ورزده کوي، او په دې باندې علاوه د همدغه کتاب د توضیح دپاره ورته د حکمتونو او د خپلو احادیثو ښوونه هم کوي.

ج: که څه هم دغه قوم د ذکر شوي پیغمبر ﷺ د بعثت څخه وړاندې په څرګندو او رنګارنګ ګمراهیو کښې اخته وه او د انسانیت د چوکاټ څخه وتلی وه، مګر د همدغه پیغمبر ﷺ د مبعوثیت سره په تپوله تړي، کښې د عالي اخلاقو او لوړو خاصیتونو مثالونه وګرځېدل.

د: دغه پیغمبر ﷺ لکه چې د خپل امي قوم دپاره لارښود جوړ شو همدارنګه د قیامت تر ورځې پورې د نورو داسې قومونو دپاره هم لارښود دی چې لا تراوسه یې ورپورې پیوستون نه دی موندلی او د دې وخته څخه وروسته به ورپورې پیوسته شي او ایمان به ورباندې راوړي او بیا به په رښتیانیو معناوو کښې په اخلاص سره جهاد نه ملاوې وتړي.

۲_ ای پیغمبره! دلته یو خل بیا په خپل امت باندې قرائت کړه چې الله ﷻ د کلکې ارادې خاوند دی او هیڅوک یې د ارادې مخه نه شي نیولی چې د راتلونکو خلکو د ایمان د راوړلو مخه بنده کړي، او هم د حکمت خاوند دی چې د همدغه یوه پیغمبر ﷺ د نبوت دوره د قیامت تر ورځې پورې اوږده کړي.

۳_ که څه هم یهودان بلکې اهل الکتاب نه خوښوي چې د دوی څخه په غیر په بل قوم کښې پیغمبر مبعوث کړی شي، دوی ته خپل خانونه غوره بندګان برېښي، مګر دغسې نه ده لکه چې دوی خیال کوي.

بلکې دغه نبوت د الله ﷻ فضل دی او الله ﷻ خپل فضل هغه چاته ورکوي کوم ته یې چې اراده وشي. بلکې الله ﷻ د ډېر لوی فضل خاوند دی چې فضل یې یوازې په اهل الکتابو پورې خانګړی نه دی لکه چې دوی همدغه غلط ګومان په ګمراهۍ کښې اچولي دي.

توضیحات

۱ـ په ﴿ هُوَ ٱلَّذِى بَعَثَ فِى ٱلْأُمِّيِّـۧنَ رَسُولاً ﴾ کښې د ﴿ ٱلْأُمِّيِّـۧنَ ﴾ کلمه مونږ د الله ﷻ په توفیق د [البقرة:۷۸] ایت لاندې ښه پوره تفسیره کړې ده چې دا د هغو کسانو څخه عبارت ده کوم چې لیک او لوست نه شي کولی.

خو په دې مقام کښې ورباندې د نبي کریم ﷺ یو حدیث وراضافه کوو چې فرمایلي یې دي: «إِنَّا أُمَّةٌ أُمِّيَّةٌ لَا نَكْتُبُ وَلَا نَحْسُبُ»[۱] یعنې یقینًا مونږ امیان امت یاستو چې نه لیک (او لوست) کولی شو او نه (د ریاضي دقیق) حساب کولی شو.

بعثت ته ضرورت

۲ـ په ﴿ وَإِن كَانُواْ مِن قَبْلُ لَفِى ضَلَـٰلٍ مُّبِينٍ ﴾ کښې د "إِنْ" توری د "إِنَّ" مثقل توري څخه مخفف دی[۲]. یعنې د بعثت وړاندې په یقیني توګه خلک د هر حیثه په څرګنده ګمراهۍ کښې پراته وه. او دا ځکه چې اهل الکتابو خپلو کتابونو ته تحریف ورکړی وه او نورو خلکو هیڅ کتاب نه درلود او په خپلو شرکیاتو او مزخرفاتو باندې یې د ابراهیمي دین نوم ایښی وه. نو الله ﷻ فضل وکړ او د سمې لارې هدایت کوونکی پیغمبر یې راواستاوه، چې د قیامت تر ورځې پورې به یې ارشادات ژوندي پاتې وي.

یو نحوي تحلیل

۳ـ په ﴿ وَءَاخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُواْ بِهِمْ ﴾ کښې د "آخرین" کلمه د غوره قول په بنیاد مجروره ده او په وړاندېنې ایت کښې په ﴿ ٱلْأُمِّيِّـۧنَ ﴾ باندې عطفه ده[۳]. او د "مِنْ" توری پکښې د بیان دپاره دی او د "هُم، هُمْ" دواړه ضمیرونه پکښې همدغې د ﴿ ٱلْأُمِّيِّـۧنَ ﴾ کلمې ته راجع دي[۴].

نو حاصل به یې داسې راوخېژي چې: الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې د عربي مؤمنانو څخه علاوه په نورو داسې کسانو کښې یې هم پیغمبر استولی دی کوم چې دوی هم د عربي مؤمنانو دروند دي، نه به وایې چې عین عربي مؤمنان دي. کوم چې لا تر اوسه په عربي مؤمنانو پورې په ایمان سره نه دي پیوسته شوي په راتلونکي کښې به وریورې پیوسته شي او د پیوستون لړۍ به د قیامت تر ورځې پورې جاري پاتې شي.

نو ذکر شوي تفسیر په بنیاد د ﴿ وَءَاخَرِينَ ﴾ کلمه هغو ټولو کسانو ته شامله ده کوم چې د صحابه او کرامو ﷺ څخه وروسته آن تر قیامته پورې په ایمان باندې مشرف شي، برابره خبره ده چې عرب

[۱] صحیح البخاري ج۱ ص۲۵۶؛ صحیح مسلم ج۱ ص۳۴۷
[۲] تفسیر الکشاف ج۴ ص۵۳۰
[۳] تفسیر ابي السعود ج۸ ص۲۴۷
[۴] روح المعاني ج۲۸ ص۹۳

وي او که شخه او هم برابره خبره ده چې آسماني کتاب ولري او یا نه، او داسې نور[۱]

موږ څنګه دغه دوه تفسیر خوښ کړ چې په همدې مضمون باندې نور آیتونه دلالت کوي د مثال په توګه

الف ﴿وَلَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ [آل عمران ۱۶۴] یعنې یقیناً الله ﷻ په مومنانو باندې احسان کړی دی چې په دوی کښې یې د همدوی د ځانونو څخه داسې پیغمبر مبعوث کړی دی چې په دوی باندې د الله ﷻ آیتونه تلاوتوي او (له فاسدو اخلاقو څخه) یې تزکیه کوي او هم ورته د قرآن او سنت ښوونه کوي، او یقیناً دوی د پیغمبر د مبعوثیت څخه وړاندې په څرګنده ګمراهۍ کښې پراته وه.

ب ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾ [الحجرات ۱۰] یقیناً ټول مومنان (عرب دي او که عجم) ورونه دي.

سوال جواب

که څوک دا پوښتنه وکړي چې نبي کريم ﷺ د دغه ﴿وَآخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ﴾ آیت د مصداق په هکله په سلمان فارسي رضي الله عنه باندې لاس کیښود او بیا یې وفرمایل چې «لَوْ كَانَ الْإِيمَانُ عِنْدَ الثُّرَيَّا لَنَالَهُ رِجَالٌ أَوْ رَجُلٌ مِنْ هَؤُلَاءِ»[۲] یعنې که بالفرض ایمان ثریا ستوري ته ورسیږي (د دغو خلکو څخه به یو نری شي) نو د دغو د خلکو څخه به یې څه سړي یا یو سړی راونیسي

نو معلومه شوه چې د آیت شریف مصداق یوازې د فارس خلک دي، حال دا چې تاسو د قیامت تر ورځې پورې ټولو ایمان راوړونکو ته شامل وګڼله؟

موږ وایو چې: نبي کريم ﷺ سلمان فارسي رضي الله عنه ته د مثال په توګه اشاره کړې وه، نه د حصر په توګه او دا ځکه چې د نبي کريم ﷺ رسالت په انسانانو باندې علاوه پېریانو ته هم شامل دی.

همدغه موضوع موږ د الله ﷻ په توفیق د [الانعام ۱۹] آیت لاندې د نصوصو په رڼا کښې شرحه کړې ده خو په دې مقام کښې وړاندې لاندې شرحه وراضافه کوو.

الف. نبي کريم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: زه په خوب کښې ګورم چې څه تکي (کوچي) څخه اوبه راولاسم او توري ګډې او خړې ګډې راته د خړوبېدلو دپاره راورننوتې کېږي. «عَلَيْكَ أَنَّ السُّودَ الْعَرَبُ وَأَنَّ الْعُفْرَ الْعَجَمُ»[۳] یعنې نو ما (دغه خوب) داسې تعبیر کړی دی چې یقیناً توري ګډې عرب دي او یقیناً خړې ګډې عجم دي (چې زه دواړو ډلو ته د آیت او هدایت ښوونه کوم)

---

(۱) تفسير الطبري ج۲۸ ص۹۶

(۲) صحيح البخاري ج۲ ص۷۲۷

(۳) مسند احمد بن حنبل ج۹ ص۲۰

ب: که بالفرض د نبي کریم ﷺ رسالت په عربو پورې اختصاص درلودی نو د عجمو پاچاهانو ته به یې دعوتې لیکونه نه وی استولي.

﴿مَثَلُ ٱلَّذِينَ حُمِّلُواْ ٱلتَّوْرَىٰةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ ٱلْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًۢا ۚ بِئْسَ
مَثَلُ ٱلْقَوْمِ ٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِـَٔايَـٰتِ ٱللَّهِ ۚ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿٥﴾ قُلْ يَـٰٓأَيُّهَا
ٱلَّذِينَ هَادُوٓاْ إِن زَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ أَوْلِيَآءُ لِلَّهِ مِن دُونِ ٱلنَّاسِ فَتَمَنَّوُاْ ٱلْمَوْتَ إِن كُنتُمْ
صَـٰدِقِينَ ﴿٦﴾ وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُۥٓ أَبَدًۢا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ۚ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿٧﴾ قُلْ إِنَّ
ٱلْمَوْتَ ٱلَّذِى تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُۥ مُلَـٰقِيكُمْ ۖ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَـٰلِمِ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَـٰدَةِ
فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾﴾

[۵] د هغو کسانو مثال کوم چې په تورات باندې مکلف کړی شوي وه (چې عمل پرې وکړي) خو بیا هغوی اوچت نه کړ (عمل یې پرې ونه کړ) د داسې خرو مثال ته ورته دی چې کتابونه په شا وړي (او کټه ترې نه شي پورته کولی).

د هغه قوم مثال ډېر بد دی کوم چې د الله ﷻ ایتونه تکذیبوي (او د پیغمبر د قبول څخه یې انکار خپلوي). او الله ﷻ ظالم قوم ته هدایت نه کوي (چې مطلب ته ورباندې ورسېږي).

[۶] ای هغو کسانو کومو چې یهودیت خپل کړی دی! که تاسو ګومان کوئ چې یقیناً تاسو د نورو خلکو څخه په غیر (یوازې همدا تاسو) د الله ﷻ دوستان یاست (او جنت یوازې ستاسو دپاره جوړ دی) نو تاسو د مرګ آرزو وکړئ، که تاسو په (خپل ګومان کښې) رښتیا ویونکي یاست (نو دا کار وکړئ).

[۷] او یهودان به (هیڅکله) د همېشه دپاره د هغو (جنایاتو) په سبب د مرګ آرزو ونه کړي کوم چې د دوی لاسونو وراندې استولي دي.

او الله ﷻ په ظالمانو باندې پوه دی (زړونه یې ورته معلوم دي).

[۸] (ای پیغمبره! یهودانو ته) ووایه چې: یقیناً هغه مرګ چې تاسو ترې تښتئ: (او آرزو قدرې یې هم نه کوئ) نو بې شکه هغه تاسو سره پیوسته کېدونکی دی، چې بیا به تاسو عالم الغیب والشهادة (په غیب او حاضر باندې پوه الله ﷻ) ته ورتاو کړی شئ نو په هغو (جنایتونو) باندې به مو خبر کړي (او سزا به درکړي) کوم چې تاسو یاست چې عملي کوئ یې.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د وراندېنیو ایتونو مضمون تعقیب شوی دی او د شریعت په تعمیل باندې

ټینګار شوی دی، چې حاصل يې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! د خپل امت مؤمنان مخاطب کړه چې:

۱_ ای مؤمنانو! تاسو خپل شریعت او قرآن عملي کړئ او هغه کړنلاره ورسره مه خپلوئ کومه چې يهودانو د خپل کتاب (تورات) سره خپله کړې وه. هغه دا چې:

الف: هغوی ته تورات د دې دپاره ورکړی شوی وه چې په عقیده او عمل سره يې حق اداء کړي خو هغوی ورباندې نه عقیده وکړه او نه يې په عمل کښې پیاده کړ، بلکې صرف د خلکو د غولونې کار يې ترې واخست چې مونږ اهل الکتاب یاستو او د الله ﷻ غوره بندګان یاستو.

ب: نو د هغو حالت او مثال د هغه خره حالت او مثال ته ورته وګرځېد په کوم باندې چې ښه ډېر ګټور کتابونه باروي خو ګټه ترې نه شي اوچتولی او په عین حال کښې د قاذوراتو او پلیتو شیانو په خوراک او څښاک باندې اخته وي.

ج: ذکر شوی حالت او مثال ډېر بد حالت او بد مثال دی، چې هغوی د خپل کتاب ایتونه تکذیب کړه او نه يې ورباندې عقیده وکړه او نه يې په عمل کښې پیاده کړه. نو تاسو ته توصیه کېږي چې په کتاب (قرآن کریم) باندې عقیده او عمل دواړه وکړئ ترڅو درباندې ذکر شوی بد مثال تطبیق نه کړی شي.

الله ﷻ ظالم قوم ته هدایت نه کوي چې مطلب ته ورسېږي البته کومو چې ظلم ته په ادامې سره د خپلو نېکیو استعداد د منځه وړی وي.

۲_ ای پیغمبره! اهل الکتاب یا هغه کسان مخاطب کړه کومو چې د یهودیت نوم ګټلی دی او خپل خانونه ورته غوره بندګان څرګندېږي چې:

الف: ای یهودانو! که چرته تاسو ګومان کوئ چې تاسو ټول اولیاء الله او غوره بندګان یاست چې جنت یوازې ستاسو دپاره جوړ کړی شوی دی او په نورو خلکو کښې نه د الله ﷻ دوست شته دی او نه په جنت کښې برخه لري بلکې نور ټول خلک دوزخیان دي، نو تاسو اقلاً د مرګ ارزو وکړئ ترڅو جنت ته داخل شئ او د الله ﷻ رضامندي ترلاسه کړئ.

ب: که بالفرض تاسو په خپل قول کښې رښتیني یاست او قول مو د عقیدې مطابق وی نو هلئ ژر شئ ذکره شوې آرزو وکړئ او د الله ﷻ څخه د خپل مرګ غوښتنه وکړئ.

۳_ ای پیغمبره! هیڅکله به یهودان د مرګ محض آرزو هم ونه کړي. او دا ځکه چې:

دوی د یو پلوه په خپل غوره والي باندې پوخ باور نه لري او ښه پوهېږي چې دغه دعوه يې دروغجنه دعوه ده، او د بله پلوه يې په خپلو لاسونو سره داسې جنایات وړاندې استولي دي چې هغه هیڅکله د عفوې قابل نه دی. هغه دا چې خپل کتاب يې تحریف کړی دی او په مقتضی يې نه عقیده کوي او نه ورباندې عمل کوي. که نه نو په آخر الزمان پیغمبر باندې به يې ضرور ایمان راوړی وي، چې د دوی په کتاب (تورات) کښې يې ذکر موجود دی، بلکې دوی يې داسې پېژني لکه چې څوک خپل زامن پېژني.

۴ـ الله ﷻ په ظالمانو یهودانو باندې ښه پوه دی چې هیڅکله به نه د مرګ آرزو وکړي او نه به د ژوند ختم وغواړي.

۵ـ ای پیغمبره! یهودان یو خل بیا مخاطب کړه او ورته ووایه چې:

ای یهودانو! تاسو خو د مرګ آرزو نه کوئ او غواړئ چې د اوږده عمر په درلودلو سره د مرګه ونښتئ؛

خو تاسو پوه شئ چې د مرګه نه شئ تښتېدلی او نجات ترې نه شئ موندلی بلکې همدغه مرګ په ناکلې نېټې سره په تاسو باندې درنازلېدونکی دی چې بیا به ضرور د الله ﷻ په حضور کښې ودرولی شئ او حساب کتاب ته به ورتاو کړی شئ.

الله ﷻ ستاسو د جنایاتو په شمول په هر شي باندې پوه دی او ټول غائب شیان او حاضر شیان ورته معلوم دي.

نو په همدې بنیاد به مو په هغو ټولو کړو وړو خبر کړي کوم چې تاسو یاست چې روزمره یې په دنیا کښې عملي کوئ.

توضیحات

۱ـ په ﴿ مَثَلُ ٱلَّذِينَ حُمِّلُواْ ٱلتَّوۡرَىٰةَ ﴾ الآیة کښې لاندې ټکو ته توجه په کار ده:

الف: د ﴿ حُمِّلُواْ ﴾ کلمه د "تَحْمِيل" ـ لکه "تَكْرِيم" ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې په دې مقام کښې د تکلیف معنی ورکوي[۱].

ب: د ﴿ لَمۡ يَحۡمِلُوهَا ﴾ کلمه په "لَمْ يَقُومُوا بِأَدَاءِ الْحَقِّ" سره تفسیرېږي.

ج: په ﴿ كَمَثَلِ ٱلۡحِمَارِ ﴾ کښې د "حِمَار" د کلمې معنی پوره واضحه ده چې پښتو کښې ترې په خره سره تعبیر کېږي خو په دې مقام کښې ترې جنس خر مطلب دی چې یوه خره او ډېرو خرو ته شمولیت لري.

د: د ﴿ أَسۡفَارَۢا ﴾ کلمه د "سِفْر" ـ لکه "عِلْم" ـ جمعه ده، دا لفظ هغه کتاب ته وضعه شوی دی کوم چې حقائق کشفوي او د علومو مخزن وي[۲].

ه: نو حاصل یې داسې راځېږي چې: د هغو کسانو مثال (کوم چې په تورات باندې مکلف کړی شوي وه چې حق یې اداء کړي او عقیدةً او عملاً یې قبول کړي خو هغوی په عقیده او عمل دواړو کښې پاتې راغله) د هغو خرو مثال ته ورته دی په کومو باندې چې ډېر مهم او د حقائقو څخه ډک کتاب یا کتابونه بار کړی شوي وي خو هیڅ ګټه ترې نه شي پورته کولی او په اهمیت باندې یې بالکل نه پوهېږي.

---

(۱) مفردات الراغب ص ۱۳۱

(۲) لسان العرب ج۴ ص ۳۷۰

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې په دې مقام کښې د تشبیه دپاره د نورو ځارویو څخه د خرو ذکر ته تخصیص ورکړی شوی دی؟

مونږ وایو _والله ﷻ اعلم_ چې د خرو د تخصیص وجې په دا وي:

الف: خر په حماقت کښې ضرب المثل دی او په ټولو محاورو کښې په حماقت سره شهرت لري.

ب: خر د نورو ځارویو په نسبت د افراط او تفریط درلودونکی دی، چې په مشروباتو کښې افراط کوي او زیار باسي چې د ځمکې څخه اولنی راخوټېدونکې اوبه وڅښي او غابنونه ورته کلک کړي چې خلی یې تېر نه شي، او کله چې د اوبو د څښلو څخه فارغ شي سمدستي پکښې متیازې کوي.

خو په ماکولاتو کښې د تفریط خاوند دی چې د قاذوراتو او پلیتو شیانو په خوراک باندې هم صرفه نه کوي.

همدارنګه یهودان د خپلو خانونو په هکله افراط کوي چې نبوت او جنت ته په خپلو خانونو پورې اختصاص ورکوي، او د نورو خلکو په ارتباط د تفریط څخه کار اخلي چې ټول ورته دوزخیان بریښي او حتی د نورو خلکو د مالونو خوراک ته هم د جواز لقب ورکوي چې مونږ وریاندې نه نیولی کېږو.

یادونه

۳_ د همدې ایت مضمون یوه شاعر په خپلو اشعارو کښې داسې ځای په ځای کړی دی چې[۱]

عبادت د ریاکار څه په کار نه دی :: لکه غوک غوندې په بحر کښې مردار شو

علمیت د بې عمله عالمانو :: لکه ګنج د کتابونو په خره بار شو

هېر مو نه شي

۴_ هېر مو نه شي چې د دې مقام د [۶، ۷] ایتونو مضمون په وړاندې [البقرة: ۹۴، ۹۵] ایتونو کښې ښه مشرح تېر شوی دی والحمد لله ﷻ، چې بیا شرحه کول یې کتاب اوږدوي، نو هیله ده چې هملته یو ځل مراجعه وکړی شي.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَوٰةِ مِن يَوۡمِ ٱلۡجُمُعَةِ فَٱسۡعَوۡاْ إِلَىٰ ذِكۡرِ ٱللَّهِ وَذَرُواْ ٱلۡبَيۡعَۚ ذَٰلِكُمۡ خَيۡرٞ لَّكُمۡ إِن كُنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ٩ فَإِذَا قُضِيَتِ ٱلصَّلَوٰةُ فَٱنتَشِرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَٱبۡتَغُواْ مِن فَضۡلِ ٱللَّهِ وَٱذۡكُرُواْ ٱللَّهَ كَثِيرٗا لَّعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ١٠ وَإِذَا رَأَوۡاْ

(۱) د عبد الرحمن موسند دیوان ص ۱۵۶

تِجَٰرَةً أَوْ لَهْوًا ٱنفَضُّوٓا۟ إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَآئِمًا ۚ قُلْ مَا عِندَ ٱللَّهِ خَيْرٌ مِّنَ ٱللَّهْوِ وَمِنَ ٱلتِّجَٰرَةِ ۚ

وَٱللَّهُ خَيْرُ ٱلرَّٰزِقِينَ ﴿۱۱﴾

[۹] ای هغو کسانو کومو چې ایمان راوړی دی! کله چې د جمعې په ورځ کښې د لمانځه دپاره اواز (اذان) وکړی شي نو تاسو د الله ﷻ د ذکر (خطبې او لمانځه) اهتمام وکړئ او بیه (راکړه ورکړه) پرېږدئ.

دغه کار ستاسو دپاره بهتر دی که تاسو یاست (چې په خیر او شر باندې) پوهېږئ.

[۱۰] نو کله چې لمونځ اداء کړی شو نو تاسو په ځمکه کښې خواره شئ او د الله ﷻ د فضل څخه پلټنه وکړئ، او (په دغه حال کښې هم) الله ﷻ ډېر یاد کړئ، شاید چې تاسو فلاح (کامیابي او خلاصی) مونده کړئ.

[۱۱] او کله چې (ځینې کسان د) تجارت (قافله) یا نغاره وګوري (پرې پوه شي) نو هغې ته په داسې حال ورخورېږي (او ورجدا کېږي) چې تا په خطبه باندې ولاړ پرېږدي.

ته (ورته) ووایه چې د نغارې او هم د تجارتي قافلې څخه هغه څه بهتر دي کوم چې د الله ﷻ په نزد شتون لري (چې د اجرونو او ثوابونو څخه عبارت دی).

او الله ﷻ د ټولو روزي ورکوونکو (حقیقي دی او که مجازي) بهتر روزي ورکوونکی دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې هغه صورت حال نزول موندلی وه په کوم چې یهودانو ته د خرو سره تشبیه ورکړه شوی وه. او په دې ایتونو کښې هغه صورت حال ته اشاره کېږي په کوم کښې چې د آخر الزمان امت ځینې کسان په حماقت کښې د خرو سره شباهت مونده کوي. او دا څکه چې نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې فرمایلي دي چې: «مَنْ تَكَلَّمَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ فَهُوَ كَمَثَلِ الْحِمَارِ»[۱] یعنې هرڅوک چې د جمعې په ورځ په داسې حال خبرې کوي چې امام په خطبه باندې مشغول وي، نو هغه (په حماقت کښې) د خره ځوندې دی.

نو حاصل یې داسې راځېږي چې:

ای پیغمبره! خپل امت مخاطب کړه او ورته ووایه چې:

۱ـ ای مؤمنانو! تاسو د جمعې د لمانځه او خطبې په ارتباط لاندې ارشادات په عمل کښې پیاده کړئ ترڅو د خرو سره د شباهت څخه بچ پاتې شئ:

الف: کله چې د جمعې په ورځ د لمانځه دپاره اواز (اذان) وکړی شي نو تاسو سمدستي ورکړه راکړه او ټول معاملات پرېږدئ او د الله ﷻ ذکر ته هڅه او زیار وباسئ. یا په بل عبارت تاسو خپله

---

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۲۹۵

تولو توجه د خطبې اورېدلو او د لمانځه اداء کولو ته واړوئ او د دغو دواړو څخه په غیر د بلې هرې معاملې څخه صرف نظر وکړئ.
ب: د معاملاتو او راکړې ورکړې څخه درته ذکر شوی خط السیر بهتر دی چې خطبه په غور سره واورئ او د ټولو ارکانو سره لمونځ اداء کړئ. البته که تاسو یاست چې په خپله ګټه او تاوان باندې پوهېږئ نو ذکر شوی ارشاد عملي کړئ.
٢ـ نو کله چې د جمعې لمونځ اداء کړی شو نو بیا تاسو ته د راکړې ورکړې اجازه ده چې په ځمکه کښې خواره شئ او د الله ﷻ فضل (حلال رزق) ولټوئ او لاس ته یې راوړئ خو په دغه وخت کښې هم الله ﷻ زښت ډېر یادوئ ترڅو ستاسو زړونه مطمئن کړي او د بریالیتوب مقام ته مو ورسوي، تاسو په یاد ولرئ چې د الله ﷻ ذکر تاسو د حرامو څخه بچ کوي او د حلال رزق په لټون کښې مو توفیق په برخه کوي.
٣ـ ای پیغمبره! ذکر شوي ارشادات د دې کبله په خپل امت باندې قرائت کړه چې: ستا په امت کښې داسې کسان هم شته چې کله تجارتي قافله وګوري چې راغله او یا د تجارتي قافلې د راتګ نغاره او ډول واوري، نو سمدستي هغې ته ورخورېږي او تا په خطبه باندې ولاړ پرېږدي.
۴ـ نو د دې دپاره چې ذکر شوي کسان دوهم ځل دغه کړنلاره خپله نه کړي ورته ووایه چې:
ای تجارتي قافلې ته ورخورېدونکو کسانو! کوم اجرونه او ثوابونه چې د الله ﷻ په نزد ستاسو دپاره په لمانځه او د خطبې په اورېدلو کښې مرموز دي هغه ستاسو دپاره د تجارتي قافلې د نغارې او پخپله د تجارتي قافلې څخه بهتر او غوره دي، او دا ځکه چې دا فاني دي او هغه باقي دي.
او برسېره په دې روزي په منډو ترلو نه مونده کېږي بلکې الله ﷻ د ټولو روزي ورکوونکو بهتر روزي ورکوونکی دی.

توضیحات

١ـ د جُمعې د لمانځه په اړه ځینو مفسرینو کرامو[١] او فقهاوو کرامو[٢] زښت ډېر اوږده بحثونه لیکلي دي، مونږ دلته فقط د هغو ټکو په ذکر باندې اکتفاء کوو کوم چې د ایت تفسیر سره ډېرې نژدې اړیکې لري، هغه دا چې:
الف: که څه هم په ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ ﴾ کښې د تغلیب په توګه زنانه مؤمنانې هم شمولیت موندلی شي مګر په دې مقام کښې ټول فقهاء کرام متفق دي چې ایت شریف زنانه وو او مسافرینو ته شامل نه دی نو په دغو دواړو ډلو باندې د جُمعې لمونځ فرض نه دی[٣].
ب: د ﴿ نُودِىَ ﴾ کلمه د "نِداء" څخه اشتقاقه شوې ده چې د اواز معنی ورکوي، خو دلته ترې

---

(١) تفسیر الخازن ج۶ ص٢۶١؛ تفسیر المظهري ج٩ ص٢٨٠؛ احکام القران للجصاص ج٣ ص۴۴٣
(٢) الفقه الاسلامي وادلته ج٢ ص٢۵٩ـ٣١۴
(٣) احکام القرآن للجصاص ج٣ ص۴۴٧

آذان' مراد دی په لاندې تفصیل سره[۱]:

اول: د نبي کریم ﷺ د زمانې څخه د عثمان رضی الله عنه (دریم خلیفه) تر زمانې پورې د جُمعې د لمانځه دپاره فقط هغه یوه اذان صورت نیوه کوم چې د خطبې د پیل په وخت کېښې د خطیب په وړاندې صورت نیسي.

دوهم: کله چې د مؤمنانو شمېر ډېر زیات شو نو دریم خلیفه رضی الله عنه د ذکر شوي آذان څخه وړاندې په بوه بل آذان باندې هم ارشاد وفرمایه، چې دغه اذان د صحابه کرامو رضی الله عنهم څخه هیچا هم رد نه کړ.

نو دغه اذان کوم چې نن سبا په اول کېښې صورت نیسي په تشریع کېښې دوهم دی، او دوهم آذان ـچې د خطیب په وړاندې صورت نیسيـ په تشریع کېښې اول دی.

دریم: څه لرې نه ده چې د ﴿ نُودِىَ ﴾ کلمه دواړو اذانونو ته شامله وګڼو، البته په دومره تفاوت سره چې دغه کلمه به اولني اذان ته په عبارة النص سره شامله وي او دوهم عثماني اذان ته به په اشارة النص سره شمولیت ولري.

ج: په ﴿ مِن يَوۡمِ ٱلۡجُمُعَةِ ﴾ کېښې د "مِنْ" توری د "فِيْ" معنی ورکوي[۲]، چې حروف جاره ځینې د ځینو په معنی استعمالېږي.

د: د جُمعې د ورځې په فضائلو کېښې د نبي کریم ﷺ څخه ډېر احادیث روایت شوي دي. لاندې مثالونه یې ولولئ:

اول: «إِنَّ مِنْ أَفْضَلِ أَيَّامِكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ»[۳] یعنې یقینًا ستاسو د ډېرو بهترو ورځو څخه د جُمعې ورځ ده.

دوهم: «إِنَّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ سَيِّدُ الْأَيَّامِ وَأَعْظَمُهَا عِنْدَ اللهِ وَهُوَ أَعْظَمُ عِنْدَ اللهِ مِنْ يَوْمِ الْأَضْحَى وَيَوْمِ الْفِطْرِ»[۴] یعنې یقینًا د جمعې ورځ د ورځو غوره ورځ ده او د الله ﷻ په نزد لویه ورځ ده، دغه ورځ د الله ﷻ په نزد د لوی اختر د ورځې څخه او د واړه اختر د ورځې څخه لویه ورځ ده.

ه: یهودو او نصاراوو دغه غوره ورځ غلطه کړه او د خالي او یکشنبې ورځې یې غوره وګڼلې خو مونږ د الله ﷻ په فضل پوره وپېژندله، چې تفصیل یې د احادیثو په رڼا کېښې د [النحل:۱۲۴] ایت لاندې تېر شوی دی، والحمد لله ﷻ.

و: د ﴿ فَٱسۡعَوۡاْ ﴾ کلمه د "سَعْيٌ" ـلکه "ضَرْبٌ"ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د ځغاستې او کوښښ دواړو په معناووسره استعماله شوې ده[۵]، خو په دې مقام کېښې یې دوهمه معنی مطلب ده او دا ځکه چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «إِذَا سَمِعْتُمُ الْإِقَامَةَ فَامْشُوا إِلَى الصَّلَاةِ وَعَلَيْكُمُ السَّكِينَةُ وَالْوَقَارُ وَلَا

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۳۶۶
(۲) تفسیر القرطبي ج۱۸ ص۹۷
(۳) سنن النسائي ج۱ ص۱۰۳
(۴) سنن ابن ماجه ص ۷۶
(۵) مفردات الراغب ص۲۳۸

تُسْرِعُوا فَمَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا»[۱] يعني كله چې تاسو اقامت (يا اذان) واورئ نو په ارامۍ سره لمانځه ته ورتک وکړئ او (په دغه وخت کښې) په تاسو باندې ارامي او وقار لازم دی. او تاسو (لمانځه ته) منډې مه وروهئ (مه ورځغلئ)، نو کوم لمونځ چې تاسو مونده کړ هغه اداء کړئ او کوم چې ستاسو څخه فوت شوی وه نو هغه پوره کړئ.

ز: که څه هم ﴿ إِلَىٰ ذِكْرِ ٱللَّهِ ﴾ کښې د "ذِكْر" کلمه ځينو علماوو کرامو په خطبې او ځينو نورو په لمانځه سره تفسيره کړې ده[۲]، مګر که دواړه تفسيرونه د بدليت په لحاظ اراده کړی شي هم څه باک يې نشته چې دواړه سره څه منافات نه لري.

ح: څرنګه چې د ﴿ ذِكْرِ ٱللَّهِ ﴾ کلمه مطلقه نازله شوې ده او په يوه ځای يا ډېرو ځايونو باندې نه ده مقيده شوې نو ځکه د ضرورت په بنياد علماء کرام جائز ګڼي چې په متعددو جوماتونو کښې د جُمعې لمونځ اداء کړی شي[۳].

ط: په ﴿ وَذَرُوا ٱلْبَيْعَ ﴾ کښې د "بَيْع" د کلمې څخه په دې مقام کښې يوازې خرڅول مطلب نه دي بلکې دغه کلمه دلته هغو ټولو کارونو ته شامله ده کوم چې ذکر الله ته د کوښښ مخه نيسي[۴].

سوالونه او جوابونه

۲ـ په دې مقام کښې لاندې څېړنې په ذهن کښې ساتل په کار دي:

الف: که څوک وايي چې: د جُمعې لومړنی لمونځ د چا په امامت او په کوم ځای کښې اداء کړی شوی دی؟

مونږ وايو چې: د جُمعې اولنی لمونځ په مدينه منوره کښې د اسعد بن زراره ﷺ په کومک او د مصعب بن عمير ﷺ په امامت اداء کړی شوی دی، البته دا هغه وخت وه چې د مکې معظمې څخه هجرت پيل شوی وه خو نبي کريم ﷺ شخصاً هجرت نه وه کړی[۵].

ب: که څوک وايي چې د ﴿ وَإِذَا رَأَوْا تِجَٰرَةً ﴾ الآية- شان نزول څنګه وه؟

مونږ وايو چې: د دغه ايت د شان نزول خلاصه په لاندې ټکو کښې وړاندې کېږي:

اول: د جُمعې ورځ وه او نبي کريم ﷺ په ولاړه خطبه لوسته چې ناڅاپه نغاره وډنګوله شوه چې د شام څخه قافله راغله او خوراکي شيان يې راوړه.

دوهم: په دغه وخت کښې د خوراکي شيانو ډېر کمی وه، نو د خبر په اورېدلو سره اکثرو صحابه کرامو ﷺ د قافلې خوا ته وخغاستل، د روايتونو په اختلاف سره فقط دولس کسان پاتې شول

---

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۸۸
(۲) تفسير القاسمي ج۱۶ ص۱۶۲
(۳) الفقه الاسلامي وادلته ج۲ ص۲۸۱؛ تفسير المظهري ج۹ ص۲۹۲
(۴) تفسير ابي السعود ج۸ ص۲۴۹
(۵) الدر المنثور ج۸ ص۱۵۷؛ تفسير القرطبي ج۱۸ ص۹۸؛ اللباب في علوم الكتاب ج۱۹ ص۸۲

دریم: نو په دغه وخت کښې همدغه ایت نازل شو[۱] په کوم کښې چې بحث روان دی.

ج: که څوک وايي چې: په ذکر شوي عبارت کښې د ﴿ تِجَٰرَةً ﴾ کلمه د ﴿ رَأَوۡاْ ﴾ دپاره مفعول واقع شوې ده حال دا چې ﴿ تِجَٰرَةً ﴾ خو مصدر دی چې په سترګو باندې نه لیده کېږي؟

مونږ وایو چې: په دې مقام کښې د سترګو لیدل مطلب نه دي بلکې قلبي لیدل مطلب دي چې په علم سره ترې تعبیر کېدلی شي.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه په دې مقام کښې مفسرینو کرامو د ﴿ لَهۡوًا ﴾ کلمه په "نغارې" سره تفسیره کړې ده[۲]، البته هغه نغاره په کومې سره به چې د قافلې د راتګ اعلان صورت نیوه او په ډنګولو سره به پرې ټول خلک خبرول کېدل.

د: که څوک وايي چې "اِنفِضَاض" څه معنی چې د ﴿ ٱنفَضُّوٓاْ ﴾ کلمه ترې اشتقاقه شوې ده؟

مونږ وایو چې: د "اِنفِضَاض" کلمه ـ چې د "اِنصِرَاف" په وزن ده ـ د خورېدلو او جدا کېدلو معنی ورکوي[۳]. یعنې کله چې خطبې ته ناست کسان د قافلې په راتګ پوه شوه نو سمدستي هغې ته ورخواره شوه او د خطبې د اورېدلو څخه جدا شوه.

ه: که څوک وايي چې په دې کښې څه حکمت دی چې په ﴿ إِلَيۡهَا ﴾ کښې یوازې د ﴿ تِجَٰرَةً ﴾ دپاره ضمیر نازل شوی دی او "إِلَيۡهِمَا" نه دی نازل شوی ترڅو ﴿ تِجَٰرَةً ﴾ او ﴿ لَهۡوًا ﴾ دواړو ته راجع شوی وي، حال دا چې هغوی خو دواړو ته ورخغلېدلي وه؟

مونږ وایو: څرنګه چې په څغاسته کښې یوازې تجارتي قافله مطلب وه نه نغاره، نو ځکه یوازې همدغې مطلبې مرجع ته ضمیر نازل کړی شوه او بس[۴]، والله ﷻ اعلم.

و: که څوک وايي: ایا ذکر شوی (د شان نزول) کیفیت د صحابه وو کرامو ﵃ سره مناسب وه چې اکثریت یې تجارتي قافلې ته وروخغلېدل او نبي کریم ﷺ یې په خطبه باندې ولاړ پرېښود؟

مونږ وایو: دغه سوال په یوه حدیث کښې ډېر ښه جواب شوی دی، چې څه لنډیز یې دا دی:

اول: په اولو وختونو کښې نبي کریم ﷺ د جُمعې لمونځ هم د اخترونو د لمونځ غوندې د خطبې څخه وړاندې اداء کاوه.

دوهم: په دغه وخت کښې صحابه وو کرامو ﵃ ګومان نه کاوه چې د لمانځه د اداء کولو څخه وروسته به د خطبې په نه اورېدلو سره چاته د ملامتی ګوته ونیوله شي.

دریم: نو د همدې کبله هغې قیصې صورت ونیوه کومې ته چې په شان نزول کښې اشاره شوې ده.

څلورم: «فَقَدمَ النَّبِيُّ ﷺ الْخُطْبَةَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَأَخَّرَ الصَّلَاةَ»[۵] یعنې نو نبي کریم ﷺ د جُمعې په ورځ

---

(۱) صحیح مسلم ج۱ ص۲۸۴؛ صحیح البخاري ج۲ ص۷۲۷
(۲) احکام القرآن للجصاص ج۳ ص۴۵۰
(۳) مفردات الراغب ص۳۹۵
(۴) المحرر الوجیز ج۱۶ ص۱۴
(۵) کتاب المراسیل لابي داود السجستاني ص۷

د لمانځه ښځه خطبه ورانډې کړه او د لمانځه اداء کول يې ورو سته کړه، چې د قیامت تر ورځې پورې همدغه صورتحال جاري دی.

ز: که څوک وايي چې: د ذکر شوي ايت د نزول ښځه وروسته د صحابه وو کرامو ﷺ وضعه څنګه وګرځيده؟

موږ وايو چې د دغه ايت ښځه وروسته الله ﷻ د صحابه وو کرامو ﷺ وضعې ته اشاره کړې ده، چې: ﴿رِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ تِجَٰرَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ ٱللَّهِ وَإِقَامِ ٱلصَّلَوٰةِ وَإِيتَآءِ ٱلزَّكَوٰةِ﴾ [النور: ۳۷] يعنې الله ﷻ ته سبا او بیګاه په جوماتونو کښې دا سې تسبیحات وايي چې د الله ﷻ د ذکر ښځه او د لمانځه درولو او هم د زکات د ورکولو ښځه يې نه تجارت مشغولوي او نه خرڅول او اخستل.

ح: که څوک وايي چې: په ﴿وَٱللَّهُ خَيْرُ ٱلرَّٰزِقِينَ﴾ کښې د ﴿خَيْرُ﴾ د کلمې د اضافت ښځه څرګنديږي چې روزي ورکوونکي ډېر دي خو الله ﷻ يې بهتر دی. حال دا چې روزي ورکول خو فقط په الله ﷻ پورې اختصاص لري؟

موږ وايو چې: د مجاز په توګه د "رَازِقِين" د کلمې اطلاق په مخلوق باندې هم صورت نيسي. لکه چې د ﴿وَٱرْزُقُوهُمْ﴾ [النساء: ۵] ايت ښځه د اشارې په توګه معلومیږي يعنې تاسو ساده ګانو ته د هغوی په مالونو کښې روزي ورکړئ. نو په دې مقام کښې د همدغه مجازي اطلاق په بنياد د ﴿خَيْرُ﴾ کلمه د ﴿ٱلرَّٰزِقِينَ﴾ کلمې ته مضافه نازله شوې ده.

د "الجُمُعَة" سورت ترجمه او تفسير د الله ﷻ په توفيق ختم شو.

اللَّهُمَّ ارْزُقْنَا خَيْرَ الدَّارَين. آمين يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ.

۱۴۲۵/۴/۲۷ هـ ق = ۱۳۸۳/۴/۲۴ هـ ش.

المنافقون(٦٣)

سریزه

۱_ د دې سورت (الْمُنَافِقُون) نوم د همدې سورت په لومړي ایت کښې نازل شوی دی او په همدې نامه باندې د نورو سورتونو څخه جدا کړی شوی دی

۲_ دا سورت بالاتفاق مدني دی او د هجرت څخه وروسته نازل شوی دی[۱].

۳_ د دې سورت د ایتونو شمېر فقط یوولس (۱۱) دی[۲]. د کلماتو شمېر یې یوسلو اتیا (۱۸۰) دی[۳] او د حرفونو شمېر یې اوه سوه او شپږ اویا (۷۷۶) حرفونو ته رسېږي[۴].

۴_ د دې سورت محتویات په عمده توګه په دوه وو مطلبونو باندې اشتمال لري

یو د منافقانو د خاصیتونو شرحه او د دوی پېژاندنه، او بل د مخلصو مؤمنانو ترغیب او تحضیض چې د منافقانو د خاصیتونو څخه ځېل ځانونه بچ وساتي او په اطاعت او د الله ﷻ په لار کښې په انفاق باندې زور واچوي

۵_ د دې سورت (الْمُنَافِقُون) او د وړاندېنې سورت (الْجُمُعَة) د اړیکو لاندې دوه مثالونه وایو:

الف: په وړاندېني سورت کښې د مخلصو مؤمنانو د حالاتو بیان ته اشاره شوې ده او په دې سورت کښې د هغوی د اضدادو (منافقانو) حالات بیانېږي.

ب: هلته مؤمنانو ته توصیه شوې وه چې د الله ﷻ ذکر ته په اهتمام سره ورشي او د جمعې د لمانځه او د خطبې د اورېدلو څخه په راکړه ورکړه مشغول ونه ګرځي.

په دې ایتونو کښې همدغه مطلب تعقیب شوی دی چې باید مؤمنان په مالونو او اولادونو سره د ذکر الله څخه په غفلت کښې واقع نه شي.

د سورت شان نزول

۶_ دا سورت ټول په یو ځل نازل شوی دی[۵] او په شان نزول کښې یې ځینو محدثینو کرامو دا اوږد حدیث روایت کړی دی[۶] او ځینو علماوو کرامو دغه د شان نزول قیصه ښه پوره په تفصیل او ترتیب سره لیکلې ده[۷]، چې مونږ یې دلته لاندې څو ټکې رانقلوو:

الف: د بني المصطلق په غزا کښې د منافقانو مشر (عبدالله بن أبي ابن سلول) او د ده ملګرو هم د غنیمت په خاطر ګډون کړی وه.

ب: د سفر په اوږدو کښې د نوموړي (رئیس المنافقین) یو ملګری د یوه مجاهد سره په شخړه

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۱۸ ص۱۰۰
(۲) تفسیر الطبري ج۲۸ ص۱۰۶
(۳) تفسیر الخازن ج۶ ص۲۶۹
(۴) اللباب في علوم الکتاب ج۱۹ ص۱۰۰
(۵) المحرر الوجیز ج۱۶ ص۱۵
(۶) جامع الترمذي ج۲ ص۱۶۷
(۷) تفسیر البغوي ج۴ ص۳۴۸، سیرت ابن هشام ج۳ ص۳۳۳

ښې په سر باندې تیبې شو او ویش یې روانې شوې.

ح کله چې نوموړي خبر شو نو د خپل ملګري په تیبې کېدو ډېر په غصه شو او د مجاهدینو په مکله یې ډېرې سپکې سپورې خبرې وکړې چې په ایتونو کښې ورته اشاره شوې ده.

ږ دغه خبرې یوه ماشوم صحابي (زید بن ارقم ﷺ) واورېدلې او نبي کریم ﷺ ته یې ورسولې.

د نبي کریم ﷺ نوموړی (د منافقانو مشر) وپوښت چې دا ولې؟

نوموړی په ټپه منکر شو او په سوګندونو سره یې وویلې چې ما دا خبرې نه دي کړي، دغه ماشوم یا غلط شوی دی او یا یې راباندې دروغ تړلي دي.

و نبي کریم ﷺ د نوموړي (عبدالله بن ابي بن سلول) په سوګندونو باندې باور وکړ او د ملامته کولو مخه یې ترې واړوله.

ز خو الله ﷻ نبي کریم ﷺ ته د دغه سورت په نزول سره وحي وکړه او د ماشوم صحابي (زید بن ارقم ﷺ) خبرې یې تصدیقې کړې، چې څه تفصیل یې ـ ان شاء الله ﷻ ـ راروان دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿إِذَا جَآءَكَ ٱلْمُنَٰفِقُونَ قَالُوا۟ نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُۥ وَٱللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ لَكَٰذِبُونَ ﴿١﴾ ٱتَّخَذُوٓا۟ أَيْمَٰنَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا۟ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ إِنَّهُمْ سَآءَ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٢﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ ءَامَنُوا۟ ثُمَّ كَفَرُوا۟ فَطُبِعَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٣﴾ ۞ وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ ۖ وَإِن يَقُولُوا۟ تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ ۖ كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُّسَنَّدَةٌ ۖ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ ۚ هُمُ ٱلْعَدُوُّ فَٱحْذَرْهُمْ ۚ قَٰتَلَهُمُ ٱللَّهُ ۖ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٤﴾﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] (ای پیغمبره!) کله چې تاته منافقان درشي نو وايي چې: مونږ شهادت ورکوو (او په اخلاص سره وايو چې) یقیناً ته هرومرو د الله ﷻ استولی شوی بنده یې.

او الله ﷻ پوهېږي چې یقیناً ته د ده ﷻ استولی شوی بنده یې او الله ﷻ شهادت ورکوي چې یقیناً منافقان (په قلبي اخلاص کښې) ضرور دروغژنان دي.

[۲] منافقانو خپل سوګندونه (او شهادتونه) دالونه نیولي دي (او خپل ځانونه پرې ساتي) نو (په دغو دروغجنو سوګندونو سره غواړي چې) د الله ﷻ د لارې څخه نور کسان واړوي (او جهاد ته کم برېښېږي دي).

یقیناً منافقان چې دي ډېر بد کار هغه دی چې دوی وربانډې لګیا دي چې عملي کوي یې (چې هغه کار دروغجن سوګندونه کول دي).

[۳] دغه (بد عمل ته) په دې سبب (عملي بڼه ورکوي) چې یقیناً دوی په خوله ایمان راوړی (او بیا (قلبي) کفر ته ادامه ورکوي، نو الله ﷻ د دوی په زړونو باندې مهر لګولی دی (او د نیکۍ استعداد یې ترې اخستی دی) نو دوی زیرکي (او پوهه) نه شي پیاده کولی (چې خپل خیر او شر وسنجولی شي).

[۴] او (ای پیغمبره!) کله چې ته منافقان وګورې نو د دوی جسمونه (او ښایسته څېرې) تا په تعجب کښې اچوي (چې څومره ښایسته څېرې لري)، او که دوی خبرې کوي نو ته یې خبرو ته غوږ ږدې (چې څومره په فصاحت ګړېږي).

(حقیقت دا دی چې) یقیناً منافقان د داسې وچو لرګیو غوندې دي چې (دېوال ته) درولی شوي وي (او د ډول او سنګار څخه په غیر بله څه ګټه ورباندې مرتبه نه وي).

دوی (د بې زړه توب او خیانت د کبله) په هره چیغه (او اواز) باندې ګومان کوي چې (دا) د دوی په ضرر دی.

دوی (د الله ﷻ او د مؤمنانو) دښمنان دي نو ته ترې ویدار شه (او باور پرې مه کوه).

الله ﷻ دې دوی (په معنوي هلاکت سره) هلاک کړي (لعنت دې پرې ووروي)، دوی څنګه (د سمې لارې څخه) اړولی کېږي؟!.

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندیني سورت (الْجُمُعَة) په وروستني ایت کښې دې ته اشاره وه چې ای مؤمنانو! تاسو د ایمان په غوښتنه د خپل پیغمبر ﷺ تعظیم وکړئ او په نغارو او تجارتي قافلو باندې مه مشغولېږئ.

د دې سورت په ذکرو شوو ایتونو کښې همدغه مضمون تعقیب شوی دی چې د پیغمبر ﷺ عدم تعظیم د منافقانو کار دی او مخلصو مؤمنانو ته د دغه عمل څخه اجتناب ضرور دی. نو حاصل یې داسې راځېژي:

ای پیغمبره! د "بسم الله الرحمن الرحیم" د ویلو څخه وروسته په خپل امت باندې د منافقانو څه خاصیتونه قرائت کړه ترڅو دوی د دغو خاصیتونو د خپلولو څخه ډډه وکړي. هغه دا چې:

۱_ کله چې منافقان تا ته راشي نو وایي چې مونږ شهادت ورکوو او په سوګند سره وایو چې بې شکه ته په حقه پیغمبر یې او مونږ درباندې په اخلاص سره ایمان راوړی دی.

ای پیغمبره! بې شکه ته په حقه پیغمبر یې او الله ﷻ پوهېږي چې ته رښتیانی پیغمبر یې، خو الله ﷻ شهادت ورکوي چې یقیناً منافقان دروغژنان دي، او دا څکه چې دوی د ایمان او اخلاص دعوه کوي او دغه دعوه یې دروغژنه ده، نه په تاباندې ایمان لري او نه یې په عقیده کښې اخلاص شته دی.

۲_ منافقان د سوګندونو څخه د ډال کار اخلي او د خپلو ځانونو څخه پرې دفاع کوي، ترڅو په مجاهرو او څرګندو کفارو کښې ونه شمېرلی شي چې جهاد به ورسره پیل شي.

برسېره په دې منافقان غواړي چې په خپلو سوګندونو سره ساده لوحې مؤمنان د الله ﷻ د لارې څخه واړوي چې جهاد ته لاړ نه شي او يا د همدوی طريقه خپله کړي.

۳_ نو منافقانو چې کومه تګلاره خوښه کړې ده او کوم کار ته چې عملي بڼه ورکوي ډېره بده تګلاره او بد کار دی چې په دنیا او آخرت کښې د دوی په ضرر تماميږي.

۴_ ای پیغمبره! منافقانو ذکر شوی خط السير د دې کبله خپل کړی دی او کلک ورپاندې ولاړ دي چې دوی يو ځل د خلکو په څېر ايمان راووړ او طيبه کلمه يې ووېلې خو په مقتضی باندې يې باقي پاتې نه شوه بلکې بېرته يې کفر غوره کړ او کفري خبرو ته يې ادامه ورکړه. يا په بل عبارت خپل باطني کفر يې د خلکو په وړاندې په کفري خبرو سره په ډاګه کړ.

نو الله ﷻ ورته په زړونو باندې مهر ولګاوه او د نېکۍ استعداد يې ترې واخست. که بالفرض دوی کفر ته ادامه نه وی ورکړې نو الله ﷻ به يې په زړونو باندې مهر نه وی لګولی. لنډه دا چې منافقان پوهه او زيرکي نه لري که نه نو خپله دنيا او خپل آخرت به يې نه وی خراب کړی.

۵_ ای پيغمبره! د منافقانو څه نور کيفيات دا دي

الف: کله چې منافقان تاته راشي او ته يې ښايسته څېرو او سوچه ږيرو او بالآخره ډولي لباسونو ته وګورې نو ته ورته په تعجب او حيرانتيا کښې پرېوځې، چې دا څومره ښايسته خلک دي نو ايا دوی به د دغو ښايسته ږيرو او ښايسته څېرو سره-سره دروغ وايي؟

ب: چې کله دوی ستا په حضور کښې فصيحې او بليغې خبرې پيل کړي نو ته يې خبرو ته غوږ ږدې او په دقت سره يې اورې، بلکې د دوی خبرې تاته د دروغژنانو خبرې نه برېښي.

ج: منافقان هغو وچو لرګيو ته ورته دي کوم چې دېوال ته درولی شوي وي او ښه ډولي برېښي خو څه ګټه پرې مرتبه نه وي، چې نه ستنې وي چې چت ورپاندې ولاړ وي او نه په کوټه باندې اېښودلي شوي وي چې لاندې ترې خلک ژوند وکړي.

د: د منافقانو باطني حالت دا دی چې دوی ډېر سخت ډارېږي او هر اواز ته د خپلو ځانونو په ضرر ګوري، دوی ګړی په ګړی د خپلو خيانتونو او تګيو د راڅرګندېدلو څخه په وېره کښې دي. خو دغه وېره او ډار ورته هيڅ ګټه نه شي رسولی بلکې الله ﷻ يې د ټولو باطني حالاتو څخه پرده پورته کوي.

ه: لنډه دا چې منافقان د الله ﷻ او د پيغمبر ﷺ او بلکې د ټولو مؤمنانو دښمنان دي خو دښمني يې په زړونو کښې پټه ساتلې ده. نو ته او ستا امت ترې په ډار کښې اوسئ:

و: په دغو منافقانو باندې دې د الله ﷻ لعنت وي او الله ﷻ دې دوی په معنوي هلاک سره هلاک کړي. د دې سره-سره چې الله ﷻ يې په ټولو ظاهري او باطني حالاتو باندې خبر دی دوی څنګه او کوم لور ته اړولی کېږي؟

توضيحات

۱_ که څوک وايي چې. د منافقانو دا خبره چې ﴿ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ ﴾ خو رښتيا ده او نبي کريم ﷺ

په حقه د الله ﷻ رسول شوی وه، نو په دې وجه الله ﷻ هغوی دروغژنان وبلل چې ﴿ وَٱللَّهُ يَشۡهَدُ إِنَّ ٱلۡمُنَٰفِقِينَ لَكَٰذِبُونَ ﴾ يعني او الله ﷻ شهادت ورکوي چې يقيناً منافقان دروغژنان دي.

موږ وايو چې: دلته د منافقانو د کلام مضمون نه دی تکذيب شوی ترڅو اعتراض وارد شي، د همدې کبله وړاندې الله ﷻ صراحت کړی دی چې ﴿ وَٱللَّهُ يَعۡلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُۥ ﴾ يعني او الله ﷻ پوهيږي چې يقيناً ته هرومرو د ده ﷻ رسول شوی يې.

بلکې دلته د منافقانو هغه دعوه تکذيبه شوې ده چې د هغوی د کلام د ﴿ نَشۡهَدُ ﴾ د کلمې څخه څرګنديږي، هغه دا چې موږ بوازې په خولو سره ستا په رسالت اقرار نه کوو بلکې موږ په همدې خبره په زړونو کښې هم باور لرو او پرې معتقد یاستو، بلکې موږ په سوګند سره وايو چې ته په حقه پيغمبر يې.

همدا مضمون په بل ايت کښې داسې نازل شوی دی چې: ﴿ وَيَحۡلِفُونَ بِٱللَّهِ إِنَّهُمۡ لَمِنكُمۡ وَمَا هُم مِّنكُمۡ وَلَٰكِنَّهُمۡ قَوۡمٞ يَفۡرَقُونَ ﴾ [التوبة ۵۶] يعني او منافقان په الله ﷻ سوګند يادوي چې يقيناً دوی ستاسو د جملې څخه دي حال دا چې دوی ستاسو د جملې څخه نه دي مګر دوی داسې قوم دی چې داريږي (د دې وارې د ايمان دعوه کوي).

په څېرو او پېرو مه غولېږئ

۲ـ په ﴿ وَإِذَا رَأَيۡتَهُمۡ تُعۡجِبُكَ أَجۡسَامُهُمۡ ﴾ کښې دېته اشاره ده چې د منافقانو د زړونو باطني حالاتو د هغوی د ظاهري څېرو سره شديد اختلاف درلود، ترڅو چې نور خلک لا څه چې پيغمبر ﷺ په هم وړاندې تېر وتلی وی که بالفرض د الله ﷻ ارشادات يې ملګري نه وی.

همدغه حالات لاندې شاعرانو په خپلو اشعارو کښې څومره ښه‌ښه انځور کړي دي:

الف: يو عربي شاعر وايي چې[۱]

لا يخدعنك اللحى ولا الصور :: تسعة أعشار من ترى بقر

يعني تا لره دې پېرې او څېرې ونه غولوي، څکه کوم کسان چې ته يې ګورې د هغوی په لسو کښې نهه برخې غوايان دي.

ب: يو پښتون شاعر وايي چې[۲]

هیڅ تويه د فريبيانو :: لکه زوړند چاود ګمر
لکه زړې په ميوه کښې :: درون سنګ بيرون ثمر
لکه يې لاسه لستوڼي :: سر تر پايه پای تر سر
لکه بې نښکه تناوې :: چې په سر کاندې مېږد
د ميږو لاندې چا څه زده :: چې دختر ده که مادر

(۱) تفسير روح المعاني ج۲۸ ص۱۱۶
(۲) د عبد الرحمن مومند ديوان ص ۴

په دستار کښې یې مسواک وي :: تر بغل لاندې خنجر
په شپه وینې د مظلوم خوري :: سبا کیني په ممبر
په زړه تور لکه تبی وي :: په مخ سپین لکه قمر
د دنیا په طلب ګرځي :: او خان بولي قلندر
کلیمه په ژبه وایي :: په زړه نه لري باور
په مثال د منافقو :: نه مسلم وي نه کافر
نه مسلم وي نه کافر وي :: نه پخلا نه مرور
په کوځه د دنیادارو :: ګوخورګي کا لکه خر
دا بیان دور و دراز دی :: رحمان وکړ مختصر

نوموړی شاعر د خپل دیوان په بل ځای کښې وایي چې[1]:

چې بي خدایه محبت کا هغه خلک :: نارینه یې واړه خره او ښځې خرې دي
و سپین ږیري ته یې مه وایه سپین ږیری :: همګي واړه طفلان د ګوارې دي
هسې وایه چې څړې دي د زنانو :: که یې ایښې په دستار کښې قرقرې دي
نه څه فیض نه څه بهره ځنې مونده شي :: همګي واړه بې فیضه بې بهرې دي
ذخیره د دنیا مه کوه رحمانه :: دا همه واړه د خاورو ذخیرې دي

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ ٱللَّهِ لَوَّوْا رُءُوسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُم
مُّسْتَكْبِرُونَ ۝٥ سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَن يَغْفِرَ ٱللَّهُ لَهُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ
لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْفَٰسِقِينَ ۝٦ هُمُ ٱلَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنفِقُوا۟ عَلَىٰ مَنْ عِندَ رَسُولِ ٱللَّهِ
حَتَّىٰ يَنفَضُّوا۟ ۗ وَلِلَّهِ خَزَآئِنُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَلَٰكِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ ۝٧
يَقُولُونَ لَئِن رَّجَعْنَآ إِلَى ٱلْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ ٱلْأَعَزُّ مِنْهَا ٱلْأَذَلَّ ۚ وَلِلَّهِ ٱلْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِۦ
وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَٰكِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۝٨﴾

[۵] او کله چې منافقانو ته وویلی شي چې (پیغمبر ﷺ ته) راشئ (او د عفوې غوښتنه ترې وکړئ) ترڅو ستاسو دپاره رسول الله ﷺ (د الله ﷻ څخه) مغفرت وغواړي، نو دوی خپل سرونه تاو کړي او ته یې به داسې حالت کښې ګورې چې (د دعوت د قبول څخه) څنګ کوي حال دا چې دوی (تکبر) کوونکي دي

[1] د عبد الرحمن مومند دیوان ص ۲۱۱

[۶] (ای پیغمبره!) په منافقانو باندې دا خبره یو برابره ده چې ته ورته د مغفرت غوښتنه کوې او که د مغفرت غوښتنه ورته نه کوې، هیڅکله به الله ﷻ منافقانو ته مغفرت ونه کړي (چې منافق ورته وبښي) یقیناً الله ﷻ فاسق قوم ته لارښوونه نه کوي (چې مطلب ته یې ورسوي. او منافقان فاسق قوم دی ځکه چې)

[۷] منافقان هغه کسان دي کوم چې (یو تربله سره) وایي چې: تاسو په هغه چا باندې خپل مال مه خرځ کوئ کوم چې د رسول الله ﷺ په نزد (موجود) دي (او تر شاوخوا یې راټول دي)، ترڅو ترې خواره واره شي

حال دا چې د اسمانونو او ځمکو خزانې یوازې الله ﷻ لره دي (او بس) مګر منافقان زیرکي نه لري (ترڅو پوه شي چې رازقیت د اسبابو صفت نه دی).

[۸] منافقان وایي چې ضرور که چرته مونږ مدینې منورې ته ورستانه شوو نو هرومرو به عزتمند خلک د مدینې څخه بې عزته (او خوار) خلک وباسي (او ترې به یې وشړي)

حال دا چې عزت (او قوت) د الله ﷻ پورې او د ده ﷻ په پیغمبر ﷺ پورې او (بالآخره) په مومنانو پورې خاص دی (چې په سترګو لیده کېږي) مګر منافقان نه پوهېږي (او په جهل کښې پراته دي)

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! په خپل امت باندې د منافقانو د بدو خویونو څو مثالونه هم قرائت کړه هغه دا چې

۱_ کله چې په منافقانو باندې دروغجنې وېناوې اثبات شي چې په یقیني توګه هغوی د دروغو مرتکب شوي دي نو ورته ویلی شي چې: ای منافقانو! اوس مو هم د توبې چانس د لاسه نه دی وتلی، هلئ زر شئ د نبي کریم ﷺ په حضور مشرف شئ ترڅو ستاسو دپاره د الله ﷻ څخه مغفرت وغواړي نو امید دی چې توبه به مو قبوله شي او الله ﷻ به درته مغفرت وکړي

د دغه وړاندیز د اورېدلو سره سم هغوی خپل سرونه د استهزاء په توګه خوځوي (چې نه جنابه دا کار به وکړو)، په دغه وخت کښې ته دوی ګورې چې د وړاندیز د قبول څخه په داسې حال کښې مخونه اړوي چې تکبر کوونکي او ملنډې وهونکي وي.

۲_ ای پیغمبره! څرنګه چې منافقانو خپل د نېکۍ استعداد د لاسه ورکړی دی نو په هغوی باندې برابره ده چې ته ورته مغفرت وغواړې او که یې ورته ونه غواړې، هیڅکله به ورته الله ﷻ مغفرت ونه کړي. ځکه چې الله ﷻ دوامداره فاسق قوم ته لارښوونه نه کوي چې مطلب ته یې ورسېږي او د عذابه پرې نجات مونده کړي.

۳_ د منافقانو د ناکاره اعمالو بل مثال دا دی چې هغوی په خپلو منځو کښې وایي چې

الف: تاسو په هغو کسانو باندې څه مالي انفاق مه کوئ کوم چې د محمد ﷺ په شاوخوا کښې راغونډ شوي دي، یا په بل عبارت د هغه چا په شاوخوا کښې کوم چې خپل ځان د الله ﷻ استازی معرفي کوي

ب: که تاسو دغه توصیه عملي کړئ نو د شاوخوا څخه به يې خلک خواره واره شي او نوموړی به په انزوا (یوازېتوب) کښې پاتې شي، نوموړی او د ده ملګري خو زمونږ په انفاق باندې دغې مرحلې ته ورسېدل چې د مدینې منورې په اصلي اوسېدونکو باندې يې سر مات کړ او وینې يې پرې رواني کړې.

۴_ ای پیغمبره! منافقان په ذکر شوي پلان کښې هم په غلطه لاره روان دي او دا خکه چې:

الف ایا منافقان خپلو خانونو ته پخپله روزي ورکوي او که الله ﷻ د ټولو مخلوقاتو روزي رسان دی؟

ب حقیقت دا دی چې د اسمانونو او ځمکو خزانې بوازې په الله ﷻ پورې اختصاص لري او هر چا ته هومره روزي ورکوي څومره يې چې اراده وشي.

ج نو د مهاجرینو او د نبي کریم ﷺ د ملګرو روزي ورکوونکی فقط الله ﷻ دی او بس. مګر منافقان په زیرکۍ سره نه پوهېږي او په خپلو خانونو باندې د روزي ورکوونکو ګومان کوي. که بالفرض هغوی زیرکي او ذکاوت درلودی نو دغه ګومان به يې نه وی کړی خکه چې د رزق اسباب موثریت نه لري.

۵_ بالآخره د منافقانو د بدو خاصیتونو دریم مثال دا دی چې د منافقانو مشر د نورو په نمایندګۍ وايي چې که چېرته مونږ بېرته مدینې ته ورستانه شوو نو مونږ به ضرور او هرومرو مهاجرین له دې وطنه وشړو او وتلو ته به يې مجبور کړو.

یا په بل عبارت عزتمند خلک به (چې مونږ یاستو) ذلیله خلک (چې مهاجرین دي) خامخا د مدینې څخه په زور باندې بهر کړي.

۶_ ای پیغمبره! منافقانو په ذکر شوي خیال کښې هم سمه لاره غلطه کړې ده چې خپل خانونه عزتمند ګڼي او مهاجرینو ته د بې عزته او ذلیلانو نسبت کوي او دا خکه چې ټول عزت او قوت په الله ﷻ پورې اختصاص لري او د ده ﷻ پیغمبر ﷺ هم معزز او با عزته دی او بالآخره د عزت درلودونکي خو مخلص مومنان دي چې الله ﷻ ورسره په نصرت سره ملګری دی.

مګر منافقان نه پوهېږي چې عزت او قوت نه فقط په خپلو خانونو پورې اختصاص ورکوي، که بالفرض څه پوهه يې درلودی او په حماقت کښې ښه وی غورزېدلي نو دوی به دغه خبره نه وی کړې. ایا دوی روزمره د مومنانو د غلبې او قوت زیاتېدلو ته نه ګوري؟

توضیحات

۱_ ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ﴾ الآیة- یو معشوم صحابي (زید بن ارقم رضي الله عنه) چې د شان نزول راوي دی او د دې سورت په سریزه کښې ورته اشاره شوې ده ډېر ښه تفسیر کړی دی چې وايي: «ودعاهم رسول الله ﷺ ليستغفر لهم فلووا رءوسهم»[۱] یعني کله چې الله ﷻ په ﴿إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ﴾ کښې زما

[۱] مسند احمد ج۷ ص۸۸- صحیح مسلم ج۲ ص۳۶۸.

تصديق نازل كړ (او د منافقانو سوګندونه يې تكذيب كړه) نو نبي كريم ﷺ هغوی راوبلل ترڅو ورته د الله ﷻ څخه مغفرت وغواړي، خو هغوی خپل سرونه وښورول او بلنه يې قبوله نه كړه.

عبد الله بن عباس (رضي الله عنهما) وايي[1] چې هغوی ته د نبي كريم ﷺ څخه په غير د نورو كسانو د پلوه هم ذكر شوي دعوت صورت نيولی وه مګر هغوی د سرونو په ښورولو سره رد كړی وه.

هېر مو نه شي

۲_ هېر مو نه شي چې د همدغه ايت مضمون ته ورته مضمون په [التوبة ۸۰] ايت كښې هم نازل شوی دی، هيله ده چې هلته يو ځل مراجعه وكړی شي.

اقتصادي وسله

۳_ په ﴿ هُمُ ٱلَّذِينَ يَقُولُونَ ﴾ الآية- كښې اقتصادي بنديز ته اشاره ده كوم چې په هغه وخت كښې د منافقانو د مشر د پلوه په ډېرو پوچو الفاظو كښې خپلو پيروانو ته توصيه شوی وه هغه دا چې سمن كلبك يأكلك[2] يعني په موټې باندې دا مثل صادقيږي چې خپل سپی څوړب (چاغ) كړه چې ودې خوري (ودې داړي)، دغه مهاجرين خو په اصطلاح فقط د يوه څادر سره دلته راغلي دي خو زمونږ په اقتصادي كومک مست شول چې اوس راباندې سرونه ماتوي.

دغه اقتصادي وسله نن ورځ[3] امريكايان هم كاروي او په هر هغه مملكت باندې اقتصادي بنديز لګوي كوم چې ورسره د اسلام په له منځه وړلو كښې په اخلاص سره همكاري نه كوي.

د همدې كيله نن په نامه ډېر اسلامي مملكتونه او نن په نامه ډېر مسلمانان په ذكر شوي مطلب كښې د امريكا ملاتړ كوي او ډول ته يې ګډيږي، فإنا لله وإنا إليه راجعون.

د همدې موضوع (اقتصادي بنديز) څه وضاحت د [التوبة ۲۸] ايت لاندې تېر شوی دی والحمد لله ﷻ.

څو نكات

۴_ په ﴿ يَقُولُونَ لَئِن رَّجَعْنَآ ﴾ الآية- كښې لاندې نكاتو ته توجه په كار ده:

الف په ﴿ لَيُخْرِجَنَّ ٱلْأَعَزُّ مِنْهَا ٱلْأَذَلَّ ﴾ كښې د "اعز" كلمه د "عزة" _لكه "شدة"_ څخه اشتقاق شوې ده. عزت د هغه وايي چې سړی خپل ځان وبيژني او د دنياوي ګټو وټو د پاره يې سپک او خوار نه ګرځوي. لكه چې چاته (پرته د مجبوريته) د سوال لاس اوږد كړي او داسې نور.

خو په دې مقام كښې د عزت نه د قوت او غلبې معنى وركوي[4].

---

[1]. تفسير القرطبي ج۱۸ ص۱۲۶
[2]. سيرت ابن هشام ج۳ ص۳۳۴
[3]. ۱۴۲۵/۵/۲۷ هـ ق - ۱۳۸۳/۴/۲۵ هـ ش
[4]. تفسير الكشاف ج۴ ص۵۴۳

ب: بالمقابل د "أذلّ" کلمې د "ذِلّة" ـ لکه "شِدّة" ـ څخه اشتقاق موندلی دی چې خپل خان د دنیاوي ګټو وټو دپاره د خوارګرځولو معنی ورکوي، خو په دې مقام کښې دغه کلمه د کمزورۍ څخه کنایي ده.

ج: منافقانو خپل خانونه عزتمند ګڼل او د نبي کریم ﷺ په شمول یې مهاجرینو ته د ذلیلانو لقب ورکاوه، حال دا چې خبره بالکل بالعکس وه.

د: د الله ﷻ قوت او غلبه ذاتي ده، د پیغمبر ﷺ غلبه او قوت د رسالت د کبله ده او بالآخره د مؤمنانو قوت او غلبه د ایمان په سبب ده چې الله ﷻ یې په نصرت سره ملګری دی. نو د همدغه ذکر شوي فرق د کبله د اجلیه "ل" توری په ﴿ وَلِلَّهِ ٱلۡعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِۦ وَلِلۡمُؤۡمِنِينَ ﴾ کښې درې کرته نازل شوی دی، والله ﷻ اعلم.

هـ: کله چې د منافقانو مشر (عبدالله بن ابي بن سلول) د نورو په نمایندګۍ ذکره شوې لاپه ووهله او مؤمنانو ته یې اخطار ورکړ، نو عمر الفاروق ﷺ نبي کریم ﷺ ته وړاندیز وکړ چې ای د الله رسوله! اجازه راکړه چې د دغه منافق ګکرۍ والوزوم.

نبي کریم ﷺ اجازه ورنه کړه او په جواب کښې یې وویلې چې: «دَعْهُ لَا يَتَحَدَّثُ النَّاسُ أَنَّ مُحَمَّدًا يَقْتُلُ أَصْحَابَهُ»[1] یعني پرې یې ږده (مه یې وژنه) ترڅو خلک اوازه خوره نه کړي چې محمد ﷺ خپل ملګري وژني (نو د ایمان د راوړلو مخه به بنده شي).

و: د جهادي سفر په پای کښې نوموړي د منافقانو مشر (عبد الله بن ابي بن سلول) د خپل زوی د بلوا په وژلو سره تهدید کړی شو، نو مجبور شو چې خپل خان او ملګرو ته د ذلیلانو لقب ورکړي او نبي کریم ﷺ او ملګري یې د عزتمندانو په نامه یاد کړي[2].

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُلۡهِكُمۡ أَمۡوَٰلُكُمۡ وَلَآ أَوۡلَٰدُكُمۡ عَن ذِكۡرِ ٱللَّهِۚ وَمَن يَفۡعَلۡ ذَٰلِكَ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡخَٰسِرُونَ ۝٩ وَأَنفِقُواْ مِن مَّا رَزَقۡنَٰكُم مِّن قَبۡلِ أَن يَأۡتِيَ أَحَدَكُمُ ٱلۡمَوۡتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوۡلَآ أَخَّرۡتَنِيٓ إِلَىٰٓ أَجَلٖ قَرِيبٖ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُن مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ۝١٠ وَلَن يُؤَخِّرَ ٱللَّهُ نَفۡسًا إِذَا جَآءَ أَجَلُهَاۚ وَٱللَّهُ خَبِيرُۢ بِمَا تَعۡمَلُونَ ۝١١ ﴾

[۹] ای هغو کسانو کومو چې ایمان راوړی دی! تاسو دې خپل مالونه او خپل اولادونه د الله ﷻ د ذکر (عبادت) څخه مشغول (غافل) نه کړي.

او هرڅوک چې دغه کار وکړي (د الله ﷻ د ذکر څخه غفلت وکړي) نو همدغه کسان همدوی کامل زیانکاران دي

---

[1] صحیح البخاري ج۲ ص۷۲۸، صحیح مسلم ج۲ ص۳۲۱؛ جامع الترمذي ج۲ ص۱۶۸

[2] الطبري م۲۸ ص۱۱۲، المحرر الوجیز ج۱۶ ص۲۲، اسباب النزول للواحدي ص۲۸۸

[١٠] تاسو (د الله ﷻ په لاره کښې) د هغو مالونو څخه څه برخه خرڅه کړئ کوم چې مونږ درته روزي کړي دي (البته) د هغه وخت څخه وړاندې (یې خرڅه کړئ) چې ستاسو یو نفر ته مرګ ورشي (ځنکدن حال ته ورسېږي) نو (په دغه وخت کښې) وایي چې ای زما ربه! کاش چې ما تر نژدې نېټې پورې وروسته کړې (ما ته مهلت راکړې) نو زه به خیراتونه وکړم (که دا کار وکړې) نو زه به د صالحانو د ډلې څخه وګرځم.

[١١] او هیڅکله به الله ﷻ هیڅ نفس (هیڅوک) وروسته نه کړي (البته) کله یې چې نېټه ورسېږي.

او الله ﷻ په هغو کړو وړو خبردار دی کوم چې تاسو یې (د تاخیر په صورت کښې) عملي کوئ.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې د منافقانو خاصیت ته اشاره شوې ده چې خپلو مالونو او اولادونو د الله ﷻ د ذکر څخه غافل کړي دي او د مالونو په عدم انفاق باندې یو تریله توصیه کوي.

په دې ایتونو کښې مؤمنانو ته ارشاد نازل شوی دی چې د هغوی د لارې د خپلولو څخه ډډه وکړي او د الله ﷻ په لاره کښې د خپلو مالونو په انفاق باندې بېړه وکړي چې مرګ ډېر نژدې ورروان دی. نو حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! مؤمنان مخاطب کړه او د الله ﷻ د پلوه ورته ووایه چې:

١ـ ای مؤمنانو! تاسو دې د منافقانو غوندې خپل مالونه او خپل اولادونه د الله ﷻ د ذکر څخه غافل نه کړي چې پر همدغو زړونه وتړئ او په الله ﷻ باندې اعتماد هېر کړئ. په دغه صورت کښې به تاسو زیانکاران وګرځئ، ځکه هرڅوک چې ذکر شوی کار خپل کړي او د منافقانو په قدم لاړ شي نو هغوی فقط همغوی پوره تاوانیان دي.

٢ـ ای مؤمنانو! تاسو د هغو مالونو څخه څه برخه د الله ﷻ په لاره کښې خرڅه او انفاقه کړئ کوم چې مونږ درروزي کړي دي. البته دغه انفاق د هغه وخت څخه وړاندې وکړئ چې ستاسو یو کس ته مرګ ورسېږي او بیا وایي چې:

الف: ای ربه! کاش چې زما مرګ تر نژدې نېټې پورې وروسته کړې او ما ته فرصت راکړې ترڅو ستا په لاره کښې د خپلو مالونو څه برخه مصرفه کړم او خپله غاړه خلاصه کړم.

ب: ای زما ربه! که ته زما مرګ لږ څه وخت وروسته کړې نو هرومرو به زه د صالحانو د جملې څخه جوړ شم، او د عدم انفاق د جنایت څخه به خپله غاړه فارغه وګرځوم.

٣ـ ای پیغمبره! د ځنکدن په وخت کښې د تاخیر غوښتنه بې ګټې ده، او دا ځکه چې الله ﷻ به هیڅکله هیڅوک وروسته نه کړي البته کله یې چې د مرګ نېټه وررورسېږي.

خو په دې باندې علاوه، الله ﷻ په هغه کړو وړو ډېر ښه خبردار دی کوم چې تاسو یې په عمل کښې پیاده کوئ. یا په بل عبارت: که بالفرض ستاسو د مرګ نېټه وروسته کړی شي نو هم تاسو به

په خپل لوط او قول باندې ولاړ پاتې نه شي او بيا به همغه تګلارې ته وروګرځي په کومه باندې چې
اوس روان ياست.

توضیحات

۱ـ په ﴿ عَن ذِكْرِ ٱللَّهِ ﴾ كښې د "ذِكْر" كلمه علماوو كرامو په دې مقام كښې په متعددو معناوو سره تفسيره كړې ده[1]، خو بهتره دا ده چې په عموم سره پرېښودله شي ترڅو ټولو عبادتونو ته شامله شي[2]، برابره خبره ده چې لساني وي او كه قلبي وي او كه په جوارحو سره صورت نيسي.

يو نحوي تحليل

۲ـ كه څوک وايي چې: په ﴿ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُن مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴾ كښې د "اَكُنْ" كلمه په اصل كښې "اَكُوْنُ" وه، چې د "نْ" توري يې په جزم سره ساكن شوى دى او د "وْ" توري خو پخپله ساكن وه، نو د دوه وو ساكنينو تورو د پيوستون د كبله ذكر شوى د "وْ" توري حذف شوى دى.
نو پوښتنه دا ده چې ذكرې شوې كلمې ته څه شي او كوم عامل جزم وركړى دى؟
مونږ وايو چې: كه څه هم د ﴿ فَأَصَّدَّقَ ﴾ كلمه مجزومه نه ده بلكې منصوبه ده چې د تمنى جواب دى، مګر د معنى او محل په لحاظ مجزومه ده، ته به وايې چې داسې نازل شوى وى: "إنْ اَخَّرْتَنِي اَصَّدَّقُ وَاَكُنْ مِنَ الصَّالِحِينَ". نو د ﴿ وَأَكُن ﴾ كلمه د هغې په محل باندې عطفه ده نو ځكه مجزومه ګرځېدلې ده[3].

۳ـ خو په ياد ولرئ چې كله دغسې عطف په عربي كلام كښې پېښ شي نو نحويان يې د "عطف على التوهم" په نامه يادوي، او چې په قرآن كريم كښې واقع شي ـ لكه چې په دې مقام كښې واقع شوى دى ـ نو بيا ورباندې د "عطف على الموضع" يا "عطف على المحل" نوم ږدي. او دا ځكه چې د "على التوهم" څخه د بې ادبۍ وږمه پورته كېږي[4].
لنډه دا چې د نحويانو په نزد "عطف على التوهم" د هغه عطف نوم دى چې د عطف په لحاظ اثر (اعراب) موجود وي او موثر (عامل) موجود نه وي، لكه چې په دې مقام كښې جزم شته خو جزم وركوونكى عامل نشته[5].

د ځنكدن د وخت حسرت

۴ـ د ځنكدن په وخت كښې هر كافر د حسرت سره مخامخ كېدونكى دى، او كېدى شي چې كوم يو مؤمن هم ورسره مخامخ شي. د ښه وضاحت دپاره لاندې نصونه ولولئ:

(۱) زاد المسير ج۸ ص۳۱
(۲) روح المعاني ج۲۸ ص۱۱۷
(۳) تفسير الكشاف ج۴ ص۵۴۴
(۴) روح المعاني ج۲۸ ص۱۱۷
(۵) البحر المحيط ج۱۰ ص۱۸۵

الف: په بل ایت کښې الله ﷻ د کافر په هکله فرمایلي دي چې: ﴿ وَأَنذِرِ ٱلنَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ ٱلْعَذَابُ فَيَقُولُ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ رَبَّنَآ أَخِّرْنَآ إِلَىٰٓ أَجَلٍ قَرِيبٍ نُّجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ ٱلرُّسُلَ ﴾ [ابراهیم:۴۴] یعنې ای پیغمبره! خلک د داسې ورځې څخه وډار کړه چې دوی ته پکښې د الله ﷻ عذاب (د ځنکدن حالت) ورشي نو هغه کسان به ووايي کومو چې په خپلو ځانونو باندې ظلم کړی دی چې ای زمونږ ربه! مونږ تر نژدې نېټې پورې وروسته کړه چې ستا دعوت قبول کړو او هم ستا د پیغمبرانو پیروي خپله کړو.

ب: عبد الله بن عباس رضي الله عنهما دغه ایت شریف ـ چې بحث پکښې روان دی ـ د مؤمن په ارتباط د یوه اورږده حدیث په ضمن کښې داسې تفسیر کړی دی چې: «مَنْ كَانَ لَهُ مَالٌ يُبَلِّغُهُ حَجَّ بَيْتِ رَبِّهِ أَوْ يَجِبُ عَلَيْهِ فِيهِ زَكَاةٌ فَلَمْ يَفْعَلْ يَسْأَلُ الرَّجْعَةَ عِنْدَ الْمَوْتِ»[1] یعنې هرڅوک چې دومره مال لري چې د خپل رب ﷻ د کوټې حج ته یې رسولی شي او یا ورباندې په دې کښې زکات واجب وي خو (دغه یو کار هم) ونه کړي، نو نوموړی کس به د مرګ په نزد (د ځنکدن په حال کښې د همدغه ایت په استناد د الله ﷻ څخه) بېرته ستنېدل وغواړي (ترڅو پکښې ذکر شوي فرائض اداء کړي).

اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْنَا مِنَ النَّادِمِينَ عِنْدَ الْمَوْتِ الَّذِينَ يَسْئَلُونَ الرَّجْعَةَ. آمِينَ.

د "الْمُنَافِقُون" سورت ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق ختم شو.

۱۴۲۵/۶/۲ هـ ق = ۱۳۸۳/۴/۲۹ هـ ش.

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۶۸

التغابن (٦٤)

سریزه

۱ــ د دې سورت نوم د "التَّغَابُن" کلمه ده چې د همدې سورت په [۹] ایت کښې نازله شوې ده.

۲ــ څرنګه چې د دې سورت ځینې محتویات د مکي سورتونو د محتویاتو سره شباهت لري لکه د معاد اثبات او د تقدیر مسئله، او ځینې د مدني سورتونو محتویاتو ته ورته دي لکه د مالونو او اولادونو فتنه جوړېدل چې د هجرت او جهاد مخه نیسي او داسې نور؛ نو علماوو کرام پکښې اختلاف لري چې دا مکي سورت دی او که مدني؟، خو زیات شمېر یې په دې عقیده دی چې دا مدني سورت دی[۱].

۳ــ د دې سورت اعداد په لاندې ډول دي[۲]:

الف: د ایتونو ګڼه یې فقط اتلس (۱۸) ده.

ب: د کلماتو شمېر یې دوه سوه او یو څلوېښتو (۲۴۱) ته رسېږي.

ج: د حروفو شمېر یې یو زرو اویا (۱۰۷۰) حرفونو ته پورته شوی دی.

۴ــ دا سورت (التغابن) د وړاندېنې سورت (المنافقون) سره نژدې اړیکې لري د مثال په توګه:

الف: هلته د منافقانو حالات او عادات نازل شوي وه او دلته ټول خلک په دوه وو ګروپونو وېشلی شوي دي چې یو ګروپ یې کافر دی او بل ګروپ یې مؤمن.

ب: هلته د مالونو او اولادونو ذکر نازل شوی وه او دلته هم په همدې موضوع کښې ارشادات نازل شوی دی.

ج: هلته د الله ﷻ په لاره کښې د مال په انفاق باندې زور اچولی شوی وه او دلته هم وړاندې ټینګار کېږي او داسې نور.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ
قَدِيرٌ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَمِنكُمْ كَافِرٌ وَمِنكُم مُّؤْمِنٌ ۚ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢﴾
خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ ۖ وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿٣﴾ يَعْلَمُ مَا
فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ۚ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٤﴾﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۱۸ ص۱۳۱

(۲) تفسیر الخازن ج۶ ص۲۷۷؛ اللباب في علوم الکتاب ج۱۹ ص۱۲۲

[۱] خاص الله ﷻ ته هغه مخلوقات کوم چې په اسمانونو کښې دي او هغه مخلوقات کوم چې په ځمکو کښې دي تسبیحات وایي (او دا څکه چې:)

خاص همده ﷻ ته ټوله واکداري ده او خاص همده ﷻ ته ټوله ستاینه ده، او همدی ﷻ په هر شي د قدرت څښتن دی.

[۲] الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې (د ډېرو نعمتونو او کمالاتو سره) یې تاسو پیدا کړي یاست نو ستاسو ځینې کفر غوره کوونکي (او ناشکران) دي او ځینې مو ایمان غوره کوونکي (او شکرګزاران) دي.

او الله ﷻ په هغو (ټولو کړو وړو) باندې بینا دی کوم چې تاسو یې عملي کوئ (نو موافقه سزا یا جزا به درکړي).

[۳] الله ﷻ اسمانونه او ځمکې په حقه (د حکمتونو په بنیاد) پیدا کړي دي او تاسو ته یې څېرې درکړې دي نو ستاسو څېرې یې ډېرې ښایسته (او ښکلې پیدا) کړي دي.

او خاص الله ﷻ ته (د سزا یا جزا دپاره) ستاسو بېرته ورستنېدل دي.

[۴] الله ﷻ په هغو (ټولو موجوداتو) باندې پوهېږي کوم چې په اسمانونو او ځمکو کښې شتون لري هم په هغو (ټولو کړو وړو) پوهېږي کوم چې تاسو یې (د خلکو څخه) پټوئ او کوم چې تاسو یې (خلکو ته) ښکاره کوئ.

او (په دې باندې علاوه) الله ﷻ په داسې حالاتو باندې هم پوه دی چې د سینو (زړونو) خاوندان دي (چې په زړونو کښې خطور کوي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېنې سورت د وروستنیو ایتونو مضمون دا وه چې: ای مؤمنانو! تاسو د خپل ایمان په قوت سره د الله ﷻ د ذکر څخه غفلت مه غوره کوئ.

د دې سورت په وړاندېنیو ایتونو کښې ذکر شوی مضمون تعقیب شوی دی چې: الله ﷻ ټول خلک په دوه وو ګروپونو باندې وېشلي دي چې یو مقبول ګروپ دی او بل مردود ګروپ، نو که بالفرض تاسو د ذکر الله څخه غافلان جوړ شئ نو تاسو به ضرور په مردود ګروپ کښې شمولیت ولرئ او د دنیا او آخرت ښېګڼې به مو د لاسه ووځي. نو حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! د ډېر مهربان او ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه په خپل امت باندې دغه مطالب قرائت کړه او ورته ووایه چې:

۱ـ ای زما امته! څرنګه چې خاص الله ﷻ ته هغه مخلوقات تسبیحات وایي او د ذکر څخه یې غفلت نه غوره کوي کوم چې په اسمانونو کښې دي او کوم چې په ځمکو کښې دي، نو تاسو هم د خپل رب ﷻ د ذکر څخه مه غافل کېږئ او د ټولو مخلوقاتو د قطاره ځانونه مه وباسئ.

۲ـ برسېره په دې په الله ﷻ پورې ټوله واکداري او ټولې ستاینې هم اختصاص لري نو تاسو د

الله ﷻ د ستاینې څخه هم په غفلت کښې مه واقع کېږئ او تل ورته حمد او ثناء وایاست.

۳ـ همدی ﷻ پر هر شي د قدرت درلودونکی دی، نو د همدې کبله د تسبیحاتو او تحمیداتو لیاقت یوازې په الله ﷻ پورې اختصاص لري او بس.

۴ـ ای بنیادمانو! الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې تاسو یې د نشت څخه پیدا کړي یاست او د خپلې پېژاندنې استعداد یې درکړی دی، خو د عمل په میدان کښې یې تاسو په لاندې دوه وو گروپونو وېشلي یاست:

الف: چې ستاسو یو غټ گروپ کفار دي چې په خپل رب ﷻ باندې یې کفر غوره کړی دی.

ب: او بل گروپ مو ایماندران دي چې د خالق ﷻ څخه غفلت نه خپلوي او په دوامداره توگه ورته تسبیحات او تحمیدات وړاندې کوي.

۵ـ نو ستاسو د دواړو گروپونو سره به الله ﷻ د قیامت په ورځ محاسبه وکړي او مناسبه سزا یا جزا به درکړي، ځکه چې الله ﷻ ستاسو په ټولو کړو وړو بینا دی او هیڅ شی ترې پټ نه دی.

۶ـ الله ﷻ اسمانونه او ځمکې په حقه او د حکمت په بنیاد پیدا کړي دي چې په ترځ کښې ضرور محاسبه او تصفیه لري، که نه نو دغه پیدا کول به عبث او بې حکمته وی حال دا چې الله ﷻ د عبثیاتو څخه پاک او منزه دی.

۷ـ په دې باندې علاوه تاسو ته الله ﷻ زینت ډېر ظاهري او باطني نعمتونه درکړي دي او هم یې په ډېرو ښکلو شکلونو او څېرو سره متشکل کړي یاست او په ځمکه کښې یې خلیفگان گرځولي یاست. خو په یاد ولرئ چې خاص الله ﷻ ته ستاسو بېرته ورتگ دی چې د شکلونو په شمول به د ټولو نعمتونو څخه وپوښتل شئ چې شکریه مو اداء کړې ده او که پکښې پاتې راغلي یاست.

۸ـ په الله ﷻ باندې ستاسو محاسبه ډېره اسانه ده. او دا ځکه چې:

الف: الله ﷻ په هغو ټولو مخلوقاتو باندې په کامله توگه پوهېږي کوم چې په اسمانونو او ځمکو کښې موجودیت لري، او هیڅ شی یې د علم څخه بهر نه شي وتلی.

ب: الله ﷻ ستاسو په هغو ټولو کړو وړو پوهېږي کوم چې تاسو یې د خلکو څخه پټوئ یا یې ورته څرگندوئ، او یا یې پټ ترسره کوئ یا په څرگنده توگه عملي جامه وراغوندئ.

ج: بالآخره الله ﷻ په هغو ټولو حالاتو باندې پوه دی کوم چې په سینو او زړونو پورې ارتباط لري او پکښې گرځي راگرځي.

توضیحات

۱ـ په ﴿ هُوَ ٱلَّذِى خَلَقَكُمۡ فَمِنكُمۡ كَافِرٞ وَمِنكُم مُّؤۡمِنٞ ﴾ کښې د "ف" توری د تفریع دپاره دی، او هغه کیفیت ته وړباندې اشاره شوې ده کوم چې د انسان په خلق (پیداکولو) باندې ترتب مومي. یعني الله ﷻ تاسو په پوره استعداد سره پیدا کړي یاست او زینت ډېر ظاهري او باطني کمالات او نعمتونه یې درکړي دي، نو تاسو ته په کار وه چې د نعمتونو شکر مو کړی وی او په الله ﷻ باندې

مو بالاتفاق ایمان راوړی وی، خو تاسو دغسې ونه کړه بلکې تاسو په لاندې دوه وو ګروپونو باندې وېشلی کېږئ:

الف: ځینو کفر غوره کړ او اسلامي فطرت ته یې شا کړه.

ب: ځینو د اسلامي فطرت په مطابق ایمان لرونکي او شکرګزاران وګرځېدل.

نو الله ﷻ به هرې ډلې ته موافقه سزا یا جزا ورکړي.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه په دغه ایت کښې دېته اشاره ده چې: کفار په رنګ او ژبه نه بدلېږي، نو په هر وطن کښې چې اوسېږي ټول یو ملت دی، بالمقابل ټول مؤمنان ـ په هر رنګ او په هره ژبه چې وي او په هر وطن کښې چې استوګنه لري ـ یو ملت دی او یو تربله سره ورونه دي نو باید چې د وروری مراعات وکړي.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې الله ﷻ په ﴿ فَمِنكُمۡ كَافِرٞ وَمِنكُم مُّؤۡمِنٞ ﴾ کښې د "کافر" ذکر د "مؤمن" د ذکر څخه وړاندې نازل کړ؟

مونږ وایو ـ والله ﷻ اعلم ـ چې: شاید په دې کښې به د کفارو ډېروالي ته اشاره وي، لکه چې په بل ایت کښې ورباندې صراحت نازل شوی دی چې: ﴿ وَقَلِيلٞ مِّنۡ عِبَادِيَ ٱلشَّكُورُ ﴾ [سبا:۱۳] یعنې زما د بندګانو څخه شکرګزاران بندګان لږ دي.

د تقدیر مسئله

۳ـ ځینو مفسرینو کرامو د ذکر شوي ایت لاندې د تقدیر مسئله مطرحه کړې ده[1] چې بنه اوږد تفصیل یې ورکړی دی، خو مونږ په همدې ارتباط یوازې د اهل السنت والجماعت عقیده په لاندې ټکو کښې راخلاصه کوو:

الف: الله ﷻ د کافر پیدا کوونکی دی او د ده د کفر پیدا کوونکی هم دی، همدارنګه الله ﷻ د مؤمن پیدا کوونکی دی او د ده د ایمان پیدا کوونکی هم دی.

ب: الله ﷻ کافر او مؤمن دواړو ته د نېکۍ او بدۍ دواړه استعدادونه ورکړي دي.

ج: الله ﷻ کافر ته په ازل کښې کفر مقدر کړی دی او په دې باندې لا په ازل کښې پوه وه چې کفر به غوره کوي. او بالمقابل مؤمن ته یې په ازل کښې ایمان مقدر کړی دی او په دې باندې لا په ازل کښې پوه وه چې ایمان به غوره کوي.

د: د کافر کفر د الله ﷻ په اراده صورت نیسي او همدارنګه د مؤمن ایمان هم د الله ﷻ په اراده موجودېږي. خو کافر ته د کفر کسب کول اسان کړی شوي دي او مؤمن ته د ایمان د راوړلو کسب اسان کړی شوی دی.

---

[1] روح المعاني ج۲۸ ص۱۱۹؛ تفسیر القرطبي ج۱۸ ص۱۳۲

همدې مضمون ته نبي کريم ﷺ په يوه حديث کښې اشاره کړې ده چې: «اعْمَلُوا فَكُلٌّ مُيَسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ»[1] يعنې تاسو عمل وکړئ نو هرڅوک هغه کار ته اسان کړی شوی دی د کوم دپاره چې پيدا کړی شوی (او په ازل کښې ورته مقدر کړی شوی) دی.

﴿ أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا۟ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِن قَبْلُ فَذَاقُوا۟ وَبَالَ أَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝٥ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُۥ كَانَت تَّأْتِيهِمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَقَالُوٓا۟ أَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا فَكَفَرُوا۟ وَتَوَلَّوا۟ ۚ وَّٱسْتَغْنَى ٱللَّهُ ۚ وَٱللَّهُ غَنِىٌّ حَمِيدٌ ۝٦ زَعَمَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَن لَّن يُبْعَثُوا۟ ۚ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّى لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ ۚ وَذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٌ ۝٧ فَـَٔامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَٱلنُّورِ ٱلَّذِىٓ أَنزَلْنَا ۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ۝٨ يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ ٱلْجَمْعِ ۖ ذَٰلِكَ يَوْمُ ٱلتَّغَابُنِ ۗ وَمَن يُؤْمِنۢ بِٱللَّهِ وَيَعْمَلْ صَٰلِحًا يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّـَٔاتِهِۦ وَيُدْخِلْهُ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۚ ذَٰلِكَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ۝٩ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَكَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَآ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ۝١٠ ﴾

[۵] ايا تاسو ته د هغه کسانو خبر نه دی درغلی کومو چې ستاسو څخه وړاندې کفر غوره کړی وه؟ (هغه دا چې) هغوی د خپل کار (کفر) درووند پېټی (په دنيا کښې) وڅاکه (چې ټول د ځرمې هلاک شوه) او هغوی ته (په آخرت کښې) دردناک عذاب (تیاکلی شوی) دی.

[۶] دغه (دواړه ډوله عذاب ورته) ځکه (ورکړی شو) چې يقينًا شان دا وه چې هغوی ته خپل پيغمبران په معجزاتو (او دلايلو) سره ورغله (خو قبول يې نه کړ) نو هغوی وويلې چې ايا بنيادمان مونږ ته لاربښوونه کوي؟ نو په کفر باندې کلک شوه او (د دعوت څخه) يې مخونه واړول.

او الله ﷻ (د هغوی څخه) بې پروايي وکړه (ځرګنده يې کړه)، او الله ﷻ (د مخلوقاتو څخه) بې پروا (او په کاملو صفاتو سره) ستايلی شوی دی.

[۷] هغه کسان ګومان کوي کومو چې کفر غوره کړی دی چې هيڅکله به دوی (د قبرونو څخه) راپورته نه کړی شي.

(ای پيغمبره! ته ورته په جواب کښې) ووايه چې: دغسې نه ده، زما دې په خپل رب ﷻ باندې سوګند وي چې هرومرو ضرور به تاسو (د قبرونو څخه) راپورته کړی شئ، بيا به هرومرو ضرور په هغو (کړو وړو) باندې خبر کړی شئ کوم چې تاسو (په دنيا کښې) عملي کړي وي.

---

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۷۳۸؛ صحيح مسلم ج۲ ص۳۳۴

او دغه کار (بعث بعد الموت او محاسبه) په الله ﷻ باندې ډېر اسان (کار) دی.

[۸] نو تاسو په الله ﷻ او د ده ﷻ په پیغمبر ایمان راوړئ او په هغه نُور (قرآن کریم) باندې (هم ایمان راوړئ) کوم چې مونږ (پرې) نازل کړی دی.

او الله ﷻ په هغو (ټولو کړو وړو) خبردار دی کوم چې تاسو يې عملي کوئ.

[۹] هغه ورځ (یاده کړه) چې الله ﷻ تاسو د راغونډولو په ورځ کښې راغونډ کړي، دغه د ډېرې زياتې غولېدنې ورځ ده (چې دنياوي غولېدنه به پکښې څرګنده شي).

او هغه څوک چې په الله ﷻ يې (په دنيا کښې) ایمان راوړی وي او صالح عمل يې کړی وي نو الله ﷻ به ترې بدۍ پټې (عفوه) کړي او داسې جنتونو ته به يې داخل کړي چې لاندې ترې لښتي بهېږي (البته) په داسې حال کښې چې دوی به په جنت کښې همېشه وي همېشه.

(ای پیغمبره!) دغه ډېره لويه کاميابي ده.

[۱۰] او هغه کسان کومو چې کفر غوره کړی دی او زمونږ ايتونو ته د دروغو نسبت کوي همدغه کسان د اور ملګري دي چې په اور کښې به همېشه وي (او هيڅکله به يې ورسره انډيوالي ختمه نه شي). او (دغه دوزخ) د بېرته ورستنېدلو ډېر بد ځای دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندې ايتونو کښې د يو پلوه د قيامت ورځې ته اشاره شوې وه او د بله پلوه په اُخروي عذاب سره کفار تهديد شوي وه.

په دې ايتونو کښې ذکر شوي دواړه مطلبونه لږ تشريح شوي دي او هم په دنياوي عذاب سره د کفارو تهديد ته اشاره کېږي. نو حاصل يې داسې راځي:

ای پیغمبره! خپل دعوتي امت مخاطب کړه او ورته ووايه چې:

۱ـ ای د محمدي (ﷺ) امت کفارو! ايا تاسو ته د پخوانيو کفارو د هلاک او پوپنا کېدلو خبر نه دی درغلی چې عبرت ترې واخلئ او د کفر څخه اجتناب وکړئ هغه دا چې:

الف: هغوی کفر غوره کړ او د خپلو پيغمبرانو دعوت يې قبول نه کړ.

ب: هغوی د خپل کفر پېټې او سزا په دنيا کښې وګالله او د بنياد ويستونکي عذاب سره مخامخ شوه، تاسو خو د عاديانو او ثموديانو کنډوالې وګورئ.

ج: په دغه دنياوي عذاب باندې علاوه هغوی ته په آخرت کښې دردناک عذاب ټاکلی شوی دی چې په دائمي توګه به ورباندې اخته شي.

۲ـ ای پیغمبره! د پخوانيو کفارو د پوپنا کېدلو او په آخرت کښې په دائمي عذاب د اخته کېدلو وجه فقط همدا وه چې:

الف: هغوی ته خپل خپل پيغمبران په معجزو سره ورغله او هر يوه پيغمبر ورته خپل رسالت په اثبات ورساوه، خو:

ب: هغوی د پیغمبرانو دعوت رد کړ چې: مونږ بشري پیغمبر نه قبلوو که الله ﷻ زمونږ د هدایت اراده کړې وی نو ضرور به یې پرښتې رالېږلې وی، ایا دا عجیبه نه ده چې مونږ ته زمونږ غوندې بنیادم لاربنوونه کوي؟ مونږ به هیڅکله د دوی دعوت قبول نه کړو.
ج: نو نتیجه دا شوه چې هغوی په خپلو کفریاتو باندې کلک پاتې شوه او د خپلو- خپلو پیغمبرانو دعوتونه یې د پښو لاندې کړه.
د: په دغه وخت کښې الله ﷻ خپله بې پروایي څرګنده کړه او ټول یې پوپنا کړل او د هغوی په عوض یې ځمکه په نورو خلکو باندې اباده کړه، او دا ځکه چې الله ﷻ بې پروا دی، هیچا ته څه ارتیا نه لري او هم په ټولو صفاتو باندې ستایلی شوی دی، د هیچا ستایلو ته احتیاج نه دی.
۳_ ای پیغمبره! ستا د زمانې کفار هم د پخوانیو کفارو غوندې په کفر باندې کلک ولاړ دی او ګومان کوي چې د مرګه وروسته به هیڅکله بیا د ځمکې څخه ژوندي راپورته نه کړی شي.
۴_ خو ته هغوی ته د قناعت دپاره ووایه چې:
الف: زما دې په خپل رب ﷻ باندې سوګند وي چې ستاسو ګومان باطل او بې بنیاده دی، نو تاسو به هرومرو او ضرور بیا د قبرونو څخه ژوندي راپورته کړی شئ او په خپلو هغو کړو وړو به خبر کړی شئ کوم چې تاسو په دنیا کښې عملي کړي دي او بیا مو بېرته هېر کړي دي، نو مطابقې سزاوې به درکړی شي.
ب: دغه کار (د ټولو راژوندي کول او د ټول سره دقیقه محاسبه کول) په الله ﷻ باندې ډېر اسان دی چې هم یې قدرت کامل دی او هم یې علم کامل دی.
۵_ نو د محمد ﷺ دعوتي امته! تاسو خپل ایمان ته ادامه ورکړئ او یا په الله ﷻ او د ده ﷻ په پیغمبر (محمد ﷺ) باندې ایمان راوړئ او بالآخره د هغې رڼا څخه اعظمي ګټه پورته کړئ کومه چې مونږ ستاسو دپاره رانازله کړې ده، چې هغه د قرآن کریم څخه عبارت ده. که نه نو الله ﷻ ستاسو په هغو کړو وړو باندې باخبره دی کوم چې تاسو لګیا یاست چې په دنیا کښې یې عملي کوئ، نو موافقه جزا به درکړي.
۶_ ای پیغمبره! خپل امت ته هغه ورځ یو ځل بیا وریاده کړه په کومه کښې به چې الله ﷻ تاسو ټول (وړاندېني او وروستني) د حشر په میدان کښې راغونډ کړي او هیڅوک به په خاورو کښې پټ پاتې نه شي. دغه ورځ لکه چې د "یوم الجمع" په نامه یادېږي همدارنګه دغې ورځې ته د "یوم التغابن" لقب هم ورکولی کېږي. او دا ځکه چې:
الف: دغه ورځ د هغه چا دپاره د پوره او کاملې ګټې ورځ ده کومو چې په الله ﷻ باندې په ریښتیانیو معناوو کښې ایمان راوړی وي او د ایمان سره یې صالح عمل هم ملګری کړی وي نو:
اول: دغو کسانو ته به الله ﷻ د هغوی ګناهونه ورو بښي او داسې باغونو ته به یې داخل کړي چې لاندې به ترې څلور دوله لښتي بهېږي.
دوهم: دوی به په دغو باغونو او جنتونو کښې همېشه وي چې نه به ترې ووېستلی شي او نه به

بې په باغونو باندې تر ابد الآباده پورې خزان ورشي.

دريم: اى پيغمبره! دغه ده لويه كاميابي او دغه ده ډېره لويه ګټه چې د مؤمنانو په تجارت باندې مرتبېږي.

ب: مګر دغه ورځ د كفارو دپاره د ډېر لوى نقصان او تاوان ورځ ده، البته هغه كفار چې په خپل كفر باندې د مرګ تر ورځې پورې كلك ولاړ دي او زمونږ ايتونو او دلايلو ته د دروغو نسبت كوي، نو: دغه ډله خلك د اور (دوزخ) كلك انډيوالان دي چې د همېشه دپاره به پكښې اوسېږي او هيڅكله به يې ورسره انډيوالي پرې نه كړى شي. نو په همدې بنياد دغه دوزخ د بېرته ورستنېدلو ډېر بد او ناكاره ځاى دى.

توضيحات

۱ـ ځينو مفسرينو كرامو په ﴿ أَلَمْ يَأْتِكُمْ ﴾ كښې د "كُمْ" په كلمې سره د مكې مشركان مخاطب ګرځولي دي[۱]، خو مونږ ته بهتره دا برېښي چې دا خطاب به دعوتي امت ته متوجه وي او ټولو بنيادمانو ته به شامل وي لكه چې لږ وړاندې ټول بنيادمان تر بحث لاندې وه چې په دوه وو ګروپونو ويشلى شوي دي.

هېر مو نه شي

۲ـ هېر مو نه شي چې د الله ﷻ په توفيق د [يونس:۵۳] او [سبا:۳] ايتونو لاندې د سوګندونو په باب ښه خوندور بحثونه تېر شوي دي چې بيا ليكلو ته يې څه اړتيا نه ګورو هيله ده چې هملته يو خل مراجعه وكړى شي.

د تغابن ورځ

۳ـ د قيامت د ورځې د نومونو څخه په ﴿ يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ۖ ذَٰلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ ﴾ كښې دوه وو نومونو ته اشاره شوې ده چې تفصيل يې دا دى:

الف: د قيامت ورځې ته ځكه د "يَوْمُ الْجَمْعِ" نوم اېښودل شوى دى چې په دغې ورځ كښې وړاندېني او وروستني ټول مخلوقات د محشر ميدان ته راټولېدونكي دي.

ب: د قيامت د ورځې د "يَوْمُ التَّغَابُن" د نوم شرحه دا ده چې:

اول: د "تَغَابُن" كلمه اصلا د "غَبْن" ـلكه "ضَرْب"ـ څخه اشتقاق شوې ده چې د غولولو يا غولېدلو معنى وركوي[۲].

دوهم: همدغه مصدر (غَبْن) د تفاعل د باب په ملحوظ په دې مقام كښې فقط په مبالغه باندې

---

(۱) روح المعاني ج۲۸ ص۱۲۲

(۲) القاموس المحيط ج۲ ص۳۶۸

دلالت کوي او دوه طرفونه نه غواړي، لکه چې د "تَوَاضُع" کلمه د همدغه باب په ملحوظ فقط په یو طرف باندې تمامه شوې ده او د دوه وو طرفونو غوښتونکې نه ده[1].

دریم: نو حاصل به یې داسې راوخېژي چې: د قیامت په ورځ به کفارو ته خپله هغه تېروتنه او غولېدنه ښه پوره ورڅرګنده شي کومه چې هغوی ته په خپل دنیاوي تجارت کښې وراوښتې وه، خو هغوی پرې سترګې پټې کړې وې.

همدغه تجارت ته الله ﷻ اشاره کړې ده چې: ﴿ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ ٱشۡتَرَوُاْ ٱلضَّلَٰلَةَ بِٱلۡهُدَىٰ فَمَا رَبِحَت تِّجَٰرَتُهُمۡ ﴾ [البقرة:۱۶] یعنې دغه عقیدوي منافقان (کفار) هغه کسان دي چې ضلالت یې په هدایت سره اخستی دی، نو تجارت یې هیڅ ګټه ونه کړه (بلکې په دغه تجارت کښې ډېر سخت وغولېدل).

همدارنګه الله ﷻ فرمایلي دي چې: ﴿ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ ٱشۡتَرَوُاْ ٱلضَّلَٰلَةَ بِٱلۡهُدَىٰ وَٱلۡعَذَابَ بِٱلۡمَغۡفِرَةِ ﴾ [البقرة:۱۷۵] یعنې دغه کفار هغه کسان دي کومو چې په هدایت سره ګمراهي اخستې ده او په مغفرت سره یې عذاب، (نو دوی ډېر سخت غولېدلي او تېر وتلي دي).

د لویې ګټې ورځ

۴_ بالمقابل دغه د قیامت ورځ د مؤمنانو دپاره د ډېرې لویې ګټې ورځ ده چې په همدغې ورځ کښې به خپله ګټه په سترګو ګوري.

د مؤمنانو ګټور تجارت ته الله ﷻ په ډېرو ایتونو کښې اشاره کړې ده لاندې بیلګې یې ولولئ:

الف: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ ٱشۡتَرَىٰ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ أَنفُسَهُمۡ وَأَمۡوَٰلَهُم بِأَنَّ لَهُمُ ٱلۡجَنَّةَ ﴾ [التوبة:۱۱۱] یعنې یقیناً الله ﷻ د مؤمنانو څخه د دوی مالونه او د دوی نفسونه په دې رانیسي (اخلي) چې یقیناً د دوی دپاره د الله ﷻ په نزد جنت (ټاکلی شوی) دی.

ب: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ هَلۡ أَدُلُّكُمۡ عَلَىٰ تِجَٰرَةٖ تُنجِيكُم مِّنۡ عَذَابٍ أَلِيمٖ ﴾ [الصف:۱۰] یعنې ای هغو کسانو کومو چې ایمان راوړی دی! ایا زه تاسو ته په داسې تجارت باندې ښودانه وکړم چې تاسو ته د دردناک عذاب څخه نجات درکړي؟ (هغه دا چې خپل ایمان ته ادامه ورکړئ او جهاد ته ملاوې وتړئ).

سوال جواب

۵_ که څوک وایي چې: ځینو مفسرینو کرامو په دې مقام کښې د ﴿ ٱلتَّغَابُنِ ﴾ کلمه په دوه دد طرفونو باندې تفسیره کړې ده چې یو طرف یې مؤمنان ګڼلي دي او بل طرف یې کفار[2]، یعنې د قیامت په ورځ به دغه دواړه ډلې یو بله وغولوي، چې د مؤمنانو د دوزخ ځایونه به کفارو ته ورکړی شي او د کفارو د جنت ځایونه به مؤمنانو ته ورکړی شي.

---

(۱) البحر المحیط ج۱۰ ص۱۸۷

(۲) تفسیر القرطبي ج۱۸ ص۱۳۶

نو پوښتنه دا ده چې په څه وجه تاسو دغه تفسیر خوښ نه کړ؟

مونږ وایو چې: په سوال کښې چې کوم مضمون ته اشاره شوې ده هغه حقیقت لري لکه چې مونږ د الله ﷻ په توفیق د [المؤمن: ۱۰] ایت لاندې د یوه حدیث په رڼا کښې لیکلی دی، خو په دې مقام کښې یې د تفسیر په حیث منل مشکل دی چې لاندې دوه وو مجازونو ته پکښې ضرورت دی:

الف: د قیامت په ورځ د جنتیانو او دوزخیانو د ځایونو تبادله د الله ﷻ د پلوه صورت نیسي، هسې نه چې یوه ډله خپل ځایونه د بلې ډلې د ځایونو سره تبادله کوي، نو دغو دواړو ډلو ته یې نسبت کول مجازي دي.

ب: په دغې تبادله کښې خو یوازې کفار غولېدلي دي چې جنت یې په دوزخ باندې بدل کړ، او جنتیان خو په سراسري ګټه کښې دي، نو دواړو ډلو ته د غولېدلو نسبت کول نه دي مګر مجازي دي.

حال دا چې کوم تفسیر چې مونږ غوره کړی دی هغه د مجاز ارتکاب ته هیڅ اړتیا نه لري، نو هغه په دغه غوره دی.

﴿مَآ أَصَابَ مِن مُّصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۗ وَمَن يُؤْمِنۢ بِٱللَّهِ يَهْدِ قَلْبَهُۥ ۚ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿١١﴾ وَأَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُوا۟ ٱلرَّسُولَ ۚ فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَإِنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا ٱلْبَلَٰغُ ٱلْمُبِينُ ﴿١٢﴾ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴿١٣﴾﴾

[۱۱] هیڅ مصیبت (هیچا ته) نه رسېږي مګر د الله ﷻ په اذن (امر) سره.

او هر څوک چې په الله ﷻ سره ایمان راوړي (چې هر څه همدی ﷻ کوي) نو الله ﷻ به (د همدغه ایمان په برکت) د هغه زړه ته لارښوونه وکړي (چې مطلب ته پرې ورسېږي).

او الله ﷻ (د زړونو په شمول) په هر شي باندې پوه دی.

[۱۲] (ای بندګانو!) تاسو د الله ﷻ اطاعت وکړئ او (همدارنګه) د پیغمبر ﷺ اطاعت وکړئ.

نو که تاسو (د اطاعت څخه) تاو شئ (او مخونه ترې واړوئ) نو زمونږ په پیغمبر باندې فقط ښکاره رسونه ده (نور نو ستاسو مسئولیت دی).

[۱۳] الله ﷻ چې دی په حقه معبود نشته مګر همدی ﷻ دی (او بس).

نو مؤمنان باید یوازې په الله ﷻ باندې اعتماد (او توکل) وکړي (او بس).

ارتباط او توضیحات

په وړاندېنیو ایتونو کښې د "یوم التغابن" ذکر نازل شوی وه، او په دې ایتونو کښې د غبن (غولېدلو) یوې وجې ته اشاره شوې ده چې باید څوک یې خپله نه کړي، چې هغه عدم اطاعت دی.

۱- د ﴿مَآ أَصَابَ مِن مُّصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ﴾ جمله د [الشورى: ۳۰] ایت لاندې د الله ﷻ په مرسته ډېره ښه تفسیره شوې ده چې دنیاوي مصیبتونه د پیغمبرانو په شمول په هر چا باندې نزول موندلی

شي البته د جهاتو په اختلاف سره، نو هیله ده چې هلته یو خل مراجعه وکړی شي.

۲ـ په ﴿ وَمَن يُؤْمِنۢ بِٱللَّهِ يَهْدِ قَلْبَهُۥ ﴾ کښې د ﴿ يَهْدِ قَلْبَهُۥ ﴾ جمله په لاندې نبوي حدیثونو کښې ډېره ښه تفسیره شوې ده:

الف: «لَا يُؤْمِنُ عَبْدٌ حَتّٰى يُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ وَحَتّٰى يَعْلَمَ اَنَّ مَا اَصَابَهُ لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئَهُ وَاَنَّ مَا اَخْطَأَهُ لَمْ يَكُنْ لِيُصِيبَهُ»[1] یعنې تر هغه به یو بنده د الله ﷻ په نزد مؤمن نه شي ترڅو چې په ازلي قدر باندې (چې خیر یې وي او که شر یې وي) ایمان راوړي، او ترڅو چې پوه شي (عقیده وکړي) چې یقیناً کوم مصیبت چې ورته رسېدلی دی هغه نه وه چې دی یې خطا کړی وي (او ورته نه وي رسېدلی)، او چې یقیناً کوم مصیبت چې خطا کړی یې دی (ورته نه دی رسېدلی) هغه نه وه چې ورته رسېدلی وي.

ب: «عَجَبًا لِلْمُؤْمِنِ لَا يَقْضِي اللّٰهُ لَهُ شَيْئًا اِلَّا كَانَ خَيْرًا لَهُ»[2] یعنې د مؤمن حال ته تعجب دی چې الله ﷻ ورته د هیڅ شي فیصله نه کوي (خیر وي او که شر وي) مګر هغه ورته په ګټه تمامېږي (چې د خیر په صورت کښې شکرګزاري کوي او اجر ګټي او د شر په صورت کښې صبر خپلوي او اجر ګټي).

لنډه دا چې هرڅوک چې په الله ﷻ باندې په رښتیانیو معناوو کښې ایمان راوړي او د مصیبتونو د نزول په وخت کښې خپل ځان د الله ﷻ څخه مرور جوړ نه کړي، نو هغه کس به په هیڅ وخت کښې د اجر څخه محروم ونه ګرځي. او الله ﷻ د زړونو په شمول په هر شي باندې پوه دی او هیڅ شی ترې پټ نه دی.

۳ـ په ﴿ وَأَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ ﴾ الآیة- کښې دېته اشاره ده چې تاسو په هر حال کښې ـبرابره خبره ده چې د خوشالۍ حال وي او که د غم حال وي ـ فقط د شرعي ارشاداتو اطاعت وکړئ چې همدا په تاسو باندې فرض کړی شوی دی، د حوادثو نزول په تاسو پورې اړه نه لري چې نه یې جلبلولی شئ او نه یې مخنیوی کولی شئ. که بالفرض تاسو خپله فریضه اداء نه کړئ نو د قیامت په ورځ به د تغابن سره مخامخ شئ او دا ځکه چې زمونږ پیغمبر ﷺ د ابلاغ خپله ذمواري ترسره کړې ده.

۴ـ په ﴿ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ﴾ الآیة- کښې یو ځل بیا په وړاندېني مضمون باندې تاکید نازل شوی دی چې الله ﷻ په حقه معبود او په حقه واکدار دی نو توکل کوونکو ته په کار دي چې خاص په همده ﷻ باندې توکل او اعتماد وکړي او بس، ترڅو د تشویشونو څخه بچ شي.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِنَّ مِنْ أَزْوَٰجِكُمْ وَأَوْلَٰدِكُمْ عَدُوًّا لَّكُمْ فَٱحْذَرُوهُمْ ۚ وَإِن تَعْفُوا۟ وَتَصْفَحُوا۟ وَتَغْفِرُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤﴾ إِنَّمَآ أَمْوَٰلُكُمْ وَأَوْلَٰدُكُمْ

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۳۶
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۷ ص۲۸۳

فِتْنَةٌ وَٱللَّهُ عِندَهُۥٓ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿۱۵﴾ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ مَا ٱسْتَطَعْتُمْ وَٱسْمَعُوا۟ وَأَطِيعُوا۟ وَأَنفِقُوا۟
خَيْرًا لِّأَنفُسِكُمْ ۗ وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِۦ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿۱۶﴾ إِن تُقْرِضُوا۟ ٱللَّهَ
قَرْضًا حَسَنًا يُضَٰعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۚ وَٱللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ ﴿۱۷﴾ عَٰلِمُ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ
ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿۱۸﴾ ﴾

[۱۴] ای هغو کسانو کومو چې ایمان راوړی دی! یقینًا ستاسو د مېرمنو او ستاسو د اولادونو څخه ځینې ستاسو دښمنان دي، نو تاسو ترې په ډار کېښئ اوسئ.

او که عفوه (ورته) وکړئ او (د سزا څخه یې) مخ وګرځوئ او (بالآخره) مغفرت ورته وکړئ نو یقینًا الله ﷻ ډېر مغفرت کوونکی (او) ډېر مهربان دی.

[۱۵] یقینًا ستاسو مالونه او ستاسو اولادونه (ستاسو دپاره) امتحان دي.

او الله ﷻ چې دی د همده ﷻ په نزد ډېر لوی اجر دی (نو پام کوئ چې په امتحان کښې ناکام نه شي چې د لوی اجر څخه به محروم وګرځئ).

[۱۶] نو ترڅو مو چې توان (او وسه) وي د الله ﷻ څخه وډار شئ او (ارشادات یې) واورئ (قبول کړئ) او (د احکامو یې) اطاعت وکړئ او (خپل) مالونه (د همده ﷻ په لاره کښې) انفاق کړئ، (البته نول ذکر شوي کارونه) د خپلو ځانونو دپاره وکړئ (چې ګټه یې یوازې همدا تاسو ته راجع ده).

او هرڅوک چې د ځلکې شومتیا (حرص او بخل) څخه وساتلی شي نو دغه کسان همدوی فلاح (کامیابي) موندونکي دي.

[۱۷] (ای مؤمنانو!) که چرته تاسو الله ﷻ ته حسنه قرض ورکړئ (او په اخلاص سره د ده ﷻ په لاره کښې انفاق وکړئ) نو الله ﷻ به تاسو ته قرض (ورکړی شوی مال) په چندونو سره درکړي (او په دې باندې علاوه) مغفرت به هم درته وکړي.

او (دا ځکه چې) الله ﷻ ډېر منونکی ډېر د حلم درلودونکی دی.

[۱۸] (او هم الله ﷻ) په پټو او ښکاره وو پوهېدونکی د ځلکې ارادې خاوند د حکمت څښتن دی.

ارتباط او شان نزول

۱- په دې ایتونو کښې هم د وړاندېنیو ایتونو غوندې د هغو شیانو ذکر نازل شوی دی کوم چې سړی د آخرت څخه غافل ګرځوي او د قیامت د ورځې د تغابن سره یې مخامخ کوي.

۲- د دغه لومړني ایت په شان نزول کښې متعدد روایتونه شته[۱] خو مونږ د عبد الله بن عباس رضي الله عنه روایت په لاندې تکو کښې راخلاصه کوو:

---

(۱) تفسير القرطبي ج۱۸ ص ۱۴۰؛ اسباب النزول للواحدي ۲۸۸

الف: په دغه ایت کښې هغو کسانو ته اشاره ده کوم چې په مکه معظمه کښې په ایمان مشرف شوی وه او مدینې منورې ته هجرت هم پیل شوی وه.

ب: دغو کسانو اراده درلوده چې مدینې منورې ته هجرت وکړي او د نبي کریم ﷺ د فیوضاتو څخه د نږدې څخه استفاده وکړي.

ج: خو د دغو کسانو مېرمنې او اولادونه -چې لا په ایمان باندې نه وه مشرف شوي- د هغوی د هجرت مانع وګرځېدل او مخه یې ورته بنده کړه، چې ایا مونږ دلته په مکه معظمه کښې پرېږدئ او تاسو په انفرادي توګه مدینې منورې ته هجرت کوئ؟

د: بیا چې کله هغوی په هجرت کولو (څه موده وروسته) موفق شوه او صحابه کرام ﷺ یې ولیدل چې ډېر علوم یې زده کړي وه او هغوی ترې د خپلو مېرمنو او اولادونو په سبب بې برخې ګرځېدلي وه، نو اراده یې وکړه چې معذب یې کړي او خپلې غُصې ورباندې سړې کړي.

هـ: «فَأَنْزَلَ اللهُ ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ ﴾ الْآيَـةَ»[1] یعنې نو الله ﷻ ذکر شوی ایت شریف نازل کړ، چې حاصل یې داسې راځېږي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! د الله ﷻ د پلوه مؤمنان مخاطب کړه او ورته ووایه چې:

١_ ای مؤمنانو! یقینًا ستاسو د مېرمنو او اولادونو څخه ځینې مېرمنې او ځینې اولادونه ستاسو دښمنان دي چې هجرت ته مو نه پرېږدي او د جهادي سفر مخه مو نیسي او یا مو د نورو خیریه کارونو په وړاندې خنډ واقع کېږي.

٢_ نو تاسو د هغوی څخه ودار شئ او هره یوه خبره یې مه منئ هسې نه چې د قیامت د ورځې د تغابن او پښېمانۍ سره مو مخامخ کړي.

یا په بل عبارت: هغوی د دوستۍ په لباس کښې په دښمنانو سره وپېژنئ، هسې نه چې تاسو ورسره دښمني شروع کړئ، بلکې تاسو ته په کار دي چې هغوی ته عفوه وکړئ او د سزا ورکولو څخه یې مخ واړوئ بلکې ببښنه ورته وکړئ او د الله ﷻ څخه ورته هم مغفرت وغواړئ.

نو که چرته تاسو ذکر شوي کارونه وکړئ نو الله ﷻ ډېر بښونکی او ډېر مهربان دی څه لرې نه ده چې تاسو او ستاسو مېرمنو او اولادونو ته مغفرت وکړي او د نېکیو لا زیات توفیق درپېرزو کړي.

٣_ ای مؤمنانو! یقینًا ستاسو مالونه او اولادونه ستاسو دپاره ډېر لوی امتحان دی نو تاسو ته په کار دي چې د دغه امتحان څخه کامیاب ووځئ، هسې نه چې د ډېر لوی اجر څخه محروم شئ.

لنډه دا چې ډېر لوی اجر د الله ﷻ په نزد دی، که بالفرض تاسو د الله ﷻ څخه عصیان وکړئ نو دغه لوی اجر به درنه کړي.

٤_ نو ای مؤمنانو! تاسو د خپل توان او خپلې بشري وسې په اندازه د الله ﷻ څخه ودار شئ، د

---

(١) جامع الترمذي ج٢ ص١٦٨

توان او وسې څخه پورته هيڅ مکلفيت نه لري. نو په همدغه بنياد:

الف: تاسو هغه ارشادات واورئ او قبول يې کړئ کوم چې درته د پيغمبر ﷺ د پلوه دربنودل کېږي.

ب: تاسو د شرعي حکم اطاعت وکړئ برابره خبره ده چې دغه حکم جهاد پورې مربوط وي او يا هجرت پورې.

ج: تاسو د الله ﷻ په لاره کښې د خپلو مالونو څه برخه هم نفقه او مصرفه کړئ ترڅو د بدني او مالي عباداتونو دواړو اجرونه ترلاسه کړئ.

د: لنډه دا چې د خپلو ځانونو دپاره هر يو د خير کار وکړئ چې په درد مو وخوري.

هـ: اى مؤمنانو! که تاسو ذکر شوي ارشادات په عمل کښې پياده کړئ نو په دې تقدير به تاسو خپل ځانونه د ګلکې شومتيا او سخت حرص څخه بچ کړئ. او هر څوک چې د حرص او شومتيا څخه بچ پاتې شي نو همدغه کسان کامیابان دي او د قيامت په ورځ کښې د تغابن څخه بچ دي.

۵ـ اى مؤمنانو! په دې باندې علاوه که تاسو الله ﷻ ته حسنه قرض ورکړئ او په ډېر اخلاص سره د خپلو مالونو څه برخه في سبيل الله انفاق کړئ او يا لله في الله د بندګانو سره مرسته وکړئ، نو الله ﷻ به تاسو ته غبرګ او په چندونو سره اجرونه او عوضونه درکړي، او هم به درته د همدغه انفاق په برکت د ګناهونو څخه مغفرت وکړي. ځکه چې:

الف: الله ﷻ ډېر منونکى دى، په لږ نېک عمل باندې ډېر ثوابونه ورکوي.

ب: حليم هم دى، په عقوبت او تعذيب باندې عجله نه کوي.

ج: الله ﷻ په غيبو (پټو) او ښکاره کارونو باندې د کاملې پوهې درلودونکى دى چې د زړه اخلاص هم ورته ښکاره دى.

د: الله ﷻ د کلکې ارادې خاوند او هم د حکمت ښتن دى چې د ارادې په وړاندې يې څوک خنډ نه شي جوړېدلى او ټول کارونه يې د حکمتونو په بنياد صورت نيسي.

توضيحات

١ـ مېرمن او اولاد لکه څنګه چې سړي ته د آخرت په هکله دښمنان جوړېدلى شي، لکه چې په شان نزول کښې ورته اشاره شوې ده، همدارنګه د دنياوي دښمنۍ يې هم ډېر مثالونه شته لکه:

الف: موږ ته داسې مېرمن هم معلومه ده چې د خپل مېړه په قتل کښې يې اشتراک کړى وه، او داسې زوى هم چې په خپل پلار باندې يې ماشينه وچلوله او شهيد يې کړ، دواړه قاتلين لا ژوندي دي.

ب: داسې مېرمن او اولادونه خو ډېر شته چې د مېړه يا خپل پلار شتمني د خاورو سره برابره کړي چې ورته غله پېشو جوړه شي او يا ورته غل سپي وګرځي.

نعمت او ازموينه

٢ـ په ﴿ إِنَّمَآ أَمۡوَٰلُكُمۡ وَأَوۡلَٰدُكُمۡ فِتۡنَةٞ ﴾ کښې دېته اشاره ده چې که څه هم مالونه او اولادونه د

الله ﷻ نعمتونه دي مګر په عين حال کښې په دواړو باندې سرې د امتحان او ازمېښت لاندې هم واقع کېږي. د ښه وضاحت دپاره لاندې د نبي کريم ﷺ احاديث ولولئ:

الف: «إِنَّ لِكُلِّ أُمَّةٍ فِتْنَةً وَإِنَّ فِتْنَةَ أُمَّتِي الْمَالُ»[1] يعنې يقيناً د هر امت دپاره امتحان شته او يقيناً زما د امت ازموينه (د اکثريت په لحاظ) مال او شتمني ده.

ب: او په يوه حديث کښې يې فرمايلي دي چې: «فَوَاللهِ مَا الْفَقْرَ أَخْشَى عَلَيْكُمْ وَلَكِنِّي أَخْشَى عَلَيْكُمْ أَنْ تُبْسَطَ الدُّنْيَا عَلَيْكُمْ كَمَا بُسِطَتْ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ فَتَنَافَسُوهَا فَتُهْلِكَكُمْ كَمَا أَهْلَكَتْهُمْ»[2] يعنې نو په الله ﷻ باندې سوګند دی چې زه په تاسو باندې د فقيرۍ څخه نه ډارېږم (چې هلاک به مو کړي) مګر زه په تاسو باندې ډارېږم چې دنيا به درباندې پراخه شي (شتمني به مو ډېره شي) لکه چې په هغو خلکو باندې پراخه شوې وه کوم چې ستاسو څخه وړاندې وه، نو تاسو به په همدغې پراخه دنيا کښې يو په بل باندې افتخار (او تکبر) خپل کړئ نو (په معنوي هلاک سره) به مو داسې هلاک کړي لکه چې پخواني خلک يې هلاک کړي دي.

ج: يوه ورځ نبي کريم ﷺ په ممبر باندې ولاړه وه او خطابه يې ورکوله چې حسن او حسين يې وليدل چې سره-سره کميسونه يې اغوستي وه او (د کمزورۍ د کبله) غورزېدل، نو نبي کريم ﷺ د ممبر څخه راښکته شو او دواړه يې اوچت کړل او خپلې مخې ته يې کېنول او بيا يې وفرمايل چې: «صَدَقَ اللهُ ﴿ إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ ﴾ نَظَرْتُ إِلَى هَذَيْنِ الصَّبِيَّيْنِ يَمْشِيَانِ وَيَعْثُرَانِ فَلَمْ أَصْبِرْ حَتَّى قَطَعْتُ حَدِيثِي وَرَفَعْتُهُمَا»[3] يعنې الله ﷻ رښتيا ويلي دي چې ستاسو مالونه او ستاسو اولادونه ستاسو دپاره امتحان دی، ما دغه دواړه ماشومان ولېدل چې روان دي او غورزېږي نو صبر مې ونه کړ ترڅو مې چې خپله خبره (خطابه) پرې کړه او دوی دواړه مې اوچت کړه.

د: «إِنَّ الْوَلَدَ مَبْخَلَةٌ مَجْبَنَةٌ»[4] يعنې يقيناً خپل ماشوم د بخل سبب دی، د بې زړه توب سبب دی (چې د في سبيل الله انفاق مخه نيسي او جهاد ته د تللو مانع واقع کېږي).

د خپلې وسې په اندازه تکليف

۳_ په ﴿ فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ ﴾ کښې دېته اشاره ده چې الله ﷻ هيڅوک د توان او وسې څخه پورته مکلف نه ګرځوي. لاندې وضاحت ولولئ:

الف: الله ﷻ فرمايلي دي چې: ﴿ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ﴾ [البقرة:۲۸۶] يعنې الله ﷻ هيڅوک مکلف نه ګرځوي مګر د هغه د توان په اندازه.

ب: نبي کريم ﷺ په يوه حديث کښې فرمايلي دي چې: «فَإِذَا نَهَيْتُكُمْ عَنْ شَيْءٍ فَاجْتَنِبُوهُ وَإِذَا أَمَرْتُكُمْ

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۶ ص۱۵۲
(۲) سنن ابن ماجه ص۲۸۸
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۲۱۸
(۴) سنن ابن ماجه ص۳۶۱

بأمرٍ فأتوا منه ما استطعتم»[1] یعنې نو کله چې ما تاسو د کوم شي څخه منعه کړئ نو د هغه څخه منعه شئ او په کوم وخت کښې مې چې تاسو ته په کوم کار سره امر وکړ نو هغه ته ورتګ وکړئ (البته ترڅو مو چې توان او وسه وي.

یو نحوي تحلیل

۴ـ په ﴿ وَٱسۡمَعُواْ وَأَطِيعُواْ وَأَنفِقُواْ خَيۡرٗا لِّأَنفُسِكُمۡ ﴾ کښې د ﴿ خَيۡرٗا ﴾ د کلمې په نصب کښې علماوو کرامو متعدد احتمالات لیکلي دي[2] کوم احتمال چې پکښې مونږ ته غوره او د نورو څخه ګټور بریښي هغه په لاندې ټکو کښې خلاصه کیږي:

الف: د ﴿ خَيۡرٗا ﴾ کلمه په ﴿ وَأَنفِقُواْ ﴾ سره منصوبه ده او په دې مقام کښې ترې مال مطلب دی، لکه چې دغه کلمه په [البقرة: ۱۸۰] ایت کښې په همدې معنی سره تفسیره شوې ده.

ب: د ﴿ لِّأَنفُسِكُمۡ ﴾ کلمه د تنازع په ملحوظ د ذکرو شوو درېواړو جملو سره تړاو لري.

نو حاصل به یې داسې راوخېژي چې: تاسو د خپلو خانونو د ګټې دپاره ارشاد قبول کړئ او د احکامو اطاعت خپل کړئ او بالآخره خپل (څه) مالونه في سبیل الله مصرف او خرڅ کړئ.

الله ﷻ ته قرض ورکول څه معنی؟

۵ـ الله ﷻ په ﴿ إِن تُقۡرِضُواْ ٱللَّهَ قَرۡضًا حَسَنٗا ﴾ کښې في سبیل الله انفاق په قرض سره تعبیر کړ ترڅو خپل بندګان د اشارې په توګه پوه کړي چې د دغه انفاق د عوضونو او اجرونو ورکړه د الله ﷻ په نزد داسې حتمي او ضروري ده لکه چې ستاسو په نزد د قرض ورکړه حتمي او ضروري ده.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه حسنه قرض د هغه في سبیل الله انفاق نوم دی کوم چې په اخلاص او سوچه نیت سره صورت ونیسي.

همدې مضمون ته نبي کریم ﷺ په یوه قدسي حدیث کښې اشاره کړې ده چې الله ﷻ وایي چې: «مَنْ يُقْرِضُ غَيْرَ عَدِيمٍ وَلَا ظَلُومٍ»[3] یعنې هغه څوک دی چې هغه چاته قرض ورکړي چې نه فقیر دی (چې څه نه لري) او نه تېری کوونکی دی (چې د درلودلو سره-سره چاته څه نه ورکوي. یا په بل عبارت هغه څوک دی چې الله ﷻ ته قرض ورکړي)؟

په همدې خای باندې د الله ﷻ په توفیق د "التغابن" سورت پښتو ترجمه او تفسیر ختم شو.

اللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الَّذِينَ يُوقَوْنَ شُحَّ أَنْفُسِهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ.

۱۴۲۵/۶/۸ هـ ق - ۱۳۸۳/۵/۴ هـ ش.

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۱۰۸۲
(۲) المحرر الوجیز ج۱۶ ص۳۲؛ اللباب في علوم الکتاب ج۱۹ ص۱۴۰
(۳) صحیح مسلم ج۱ ص۲۵۸

الطلاق (٦٥)

سریزه

۱ـ دا سورت په لاندې دوه وو نومونو سره شهرت لري:

الف: یو نوم یې "الطلاق" دی چې د همدې سورت په لومړني ایت کښې د ﴿ إِذَا طَلَّقْتُمُ ﴾ د کلمې څخه اخستلی شوی دی.

ب: دوهم نوم یې «النِّسَاءِ الْقُصْرَى» دی یعنې د زنانه وو لنډ (وړوکی) سورت[۱]، دا نوم ورته څکه ایښودل شوی دی چې په دې سورت کښې د احکامو مطلق اکثریت د زنانه وو سره تړاو لري او د ایتونو شمېر یې هم لږ دی فقط دولسو (۱۲) ایتونو ته رسېږي[۲].

د دې نامه په مقابل کښې یو بل سورت د "سُورَةُ النِّسَاءِ الْكُبْرَى" په نوم نومولی شوی دی یعنې د زنانه وو اوږد سورت، چې یو سلو شپږ اویا (۱۷۶) ایتونه لري او په څلورمه سپاره کښې پیل شوی او آن په شپږمه سپاره کښې پای ته رسېدلی دی، چې د احکامو اکثریت یې په زنانه وو پورې مربوط دی.

۲ـ د دې سورت (الطلاق) د کلماتو شمېر دوه سوه نهه څلوېښت (۲۴۹) دی[۳]. او د حرفونو شمېر یې یو زرو شپېتو (۱۰۶۰) حرفونو ته پورته شوی دی[۴].

۳ـ دا سورت د علماوو کرامو په اجماع سره مدني دی او د هجرت څخه وروسته نازل شوی دی[۵].

۴ـ دا سورت د وړاندېني سورت (التغابن) دپاره د لاندې وجې د کبله د تماموونکي حیثیت لري.

هلته ځینې میرمنې او ځینې اولادونه د دښمنانو په نامه یاد شوي وه خو په عین حال کښې توصیه هم نازله شوې وه چې تاسو ورسره دښمنانه لار مه غوره کوئ بلکې د عفوې او بښنې څخه کار واخلئ، هوا که په عفوه او بښنه باندې څه اثر مرتب نه شو نو بیا د زنانه وو په هکله د طلاق څخه په غیر بله لاره نشته.

نو په دې سورت کښې د یو پلوه د طلاق اړونده احکام نازل شوي دي او د بله پلوه د اولادونو نفقه د (خوراک او څښاک) بیان هم د نظره نه دی غورزولی شوی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا۟ ٱلْعِدَّةَ ۖ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ
رَبَّكُمْ ۖ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنۢ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّآ أَن يَأْتِينَ بِفَٰحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ ۚ وَتِلْكَ

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۷۲۹
(۲) تفسیر ابي السعود ج۸ ص۲۶۰
(۳) تفسیر الخازن ج۶ ص۲۸۴
(۴) اللباب في علوم الکتاب ج۱۹ ص۱۴۲
(۵) المحرر الوجیز ج۱۶ ص۳۶

حُدُودُ ٱللَّهِ ۚ وَمَن يَتَعَدَّ حُدُودَ ٱللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُۥ ۚ لَا تَدْرِى لَعَلَّ ٱللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ
ذَٰلِكَ أَمْرًا ﴿١﴾ فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا۟
ذَوَىْ عَدْلٍ مِّنكُمْ وَأَقِيمُوا۟ ٱلشَّهَٰدَةَ لِلَّهِ ۚ ذَٰلِكُمْ يُوعَظُ بِهِۦ مَن كَانَ يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ
وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ ۚ وَمَن يَتَّقِ ٱللَّهَ يَجْعَل لَّهُۥ مَخْرَجًا ﴿٢﴾ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ ۚ وَمَن
يَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُۥٓ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ بَٰلِغُ أَمْرِهِۦ ۚ قَدْ جَعَلَ ٱللَّهُ لِكُلِّ شَىْءٍ قَدْرًا ﴿٣﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر رحم درلودونکي الله ﷻ په نامه.

[۱] ای پیغمبره! کله چې تاسو غواړئ چې خپلو مېرمنو ته طلاق ورکړئ نو هغوی ته د عدت (د پوره کولو) دپاره طلاق ورکړئ (نه د عدت د اوږدولو دپاره) او په کلکه سره عدت وشمېرئ (چې زیات یا کم نه شي). او د الله ﷻ څخه چې ستاسو رب دی وډار شئ.

طلاقې کړې شوې ښځې د خپلو استوګنځایونو څخه (د عدت په وخت کښې) مه باسئ او نه دې هغوی پخپله (ترې) وځي مګر هله چې هغوی په څرګنده بدخویي باندې راتګ وکړي (چې ګوزاره ورسره مشکله وګرځي).

او دغه (ارشادات د بل چا نه بلکې) د الله ﷻ حدود دي (نو پوره مراعات يې وکړئ)، او هرڅوک چې د الله ﷻ د حدودو څخه تجاوز وکړي (او رعايت يې ونه کړي) نو هغه کس په خپل ځان باندې ظلم وکړ (چې د عذاب مستحق يې وګرځاوه).

(ای بنیادمه! ته مه مغرور کېږه او مه وارخطا کېږه) ته نه پوهېږې شاید چې الله ﷻ د دغه وخت څخه وروسته نوی کار پیدا کړي (چې ستا موجوده حالت د منځه یوسي).

[۲] نو کله چې طلاقې کړې شوې زنانه د عدت خپلې نېټې ته ورسېدې (انتهاء ته يې ورنژدې شوې) نو په شرعي معروفه توګه يې را ایسارې کړئ (رجوع ورته وکړئ) او یا يې په شرعي معروفه توګه (د خپلو ځانونو څخه) جدا کړئ، او (په هر حال) د خپلو ځانونو (مؤمنانو د جملې) څخه دوه د عدل خاوندان کسان (پرې) شاهدان ودروئ او (ای شاهدانو!) خاص د الله ﷻ دپاره شهادت (حفظ او) اداء کړئ.

(ای مؤمنانو!) دغه (مذکور بیان) چې دی په دې سره (د الله ﷻ د پلوه) هغه چاته وعظ (نصیحت) ورکولی کېږي کوم چې په الله ﷻ او په وروستنی ورځې (قیامت) باندې په دائمي توګه ایمان راوړي، او هرڅوک چې د الله ﷻ څخه وډار شي نو الله ﷻ به ورته (د مشکلاتو څخه) د وتلو ځای (او زمانه) وګرځوي (پیدا کړي).

[۳] او (په دې باندې علاوه) الله ﷻ به همده (ډارېدونکي کس) ته د داسې ځای څخه روزي ورکړي چې د هغه به ګومان هم نه وي.

او هرڅوک چې په الله ﷻ باندې توکل (او اعتماد) وکړي نو الله ﷻ یې بس دی (احتیاجات به یې پوره کړي)؛
یقیناً الله ﷻ د خپل هر کار (انتهاء ته) رسوونکی دی (هیڅوک یې مخه نه شي بندولی).
یقیناً الله ﷻ د هر شي دپاره (په ازل کښې) اندازه ګرځولې (ټاکلې) ده.

د مطلب خلاصه

یعنې ای پیغمبره! د "بسم الله الرحمن الرحیم" په ویلو سره په خپل امت باندې قرائت کړه چې:

۱_ کله چې تا او یا ستا امتیانو اراده وکړه چې خپلو مېرمنو ته طلاق ورکړي نو تاسو لاندې ارشادات په پام کښې ونیسئ:

الف: تاسو خپلې مېرمنې په داسې حال کښې طلاقې کړئ چې هغوی خپل عدت ته ورروانې وي. یا په بل عبارت: هغوی ته د طهر په حالت کښې طلاق ورکړئ ترڅو د همدغه طهر په پای کښې د هغوی عدت په حیض سره شروع شي.

ب: تاسو او ستاسو طلاق کړی شوې مېرمنې د هر دقت وکړئ او د عدت شپې او ورځې تر شمېر لاندې ونیسئ، هسې نه چې په عدت باندې یا څه وخت اضافه شي او یا ترې لږ شي چې ټول وخت یې بشپړ نه کړی شي.

ج: تاسو د خپل رب الله ﷻ څخه وډار شئ او د عدت تکمیل د نظره مه غورزوئ، هسې نه چې د عتاب لاندې واقع شئ؛

د: ای مؤمنانو! تاسو طلاقې شوې مېرمنې د عدت په موده کښې د خپلو کورونو او هغو ځایونو څخه مه وباسئ په کومو کښې چې د طلاق ورکولو څخه وړاندې هغوی استوګنه درلوده.

ه: دغه طلاقې شوې ښځې دې په خپله خوښه هم د خپلو استوګنځایونو څخه نه وځي او همدلته دې د عدت موده پوره کړي.

هو! که دغو ښځو په ښکاره بدخویي باندې راتګ وکړ چې په ذکرو شوو کورونو کښې ورسره د چا ګوزاره نه کېدله، او یا یې پخپله ګوزاره نه شوه کولی نو بیا یې د ویستلو یا وتلو باک نشته.

و: دغو ارشاداتو ته په درانده نظر وګورئ، ځکه چې دا د بل چا ارشادات او حدود نه دي بلکې د الله ﷻ حدود او ارشادات دي چې د قیامت په ورځ به بې پوښتنې پاتې نه شي.

ز: نو په همدې بنیاد هرڅوک چې د الله ﷻ د ټاکلو حدودو او ارشاداتو څخه تېری وکړي او په عمل کښې یې پیاده نه کړي نو هرومرو همغه کس په خپل ځان باندې ظلم وکړ او خپل ځان یې د عذاب لایق وګرځاوه.

ح: دغه د طلاق کړی شوو مېرمنو په خپلو ټاټوبو کښې اوسول د دې دپاره په حدود الله کښې وشمېرل شوه ترڅو هغوی د عدت په موده کښې ستاسو تر نظر لاندې وي نو شاید چې الله ﷻ د طلاق څخه وروسته بل څه کار نوی پیدا کړي او هغه نفرت پرې د منځه بوځي د کوم له وجې چې

طلاق رامنخته شوی دی. یا په بل عبارت: څه لرې نه ده چې تاسو په ورکړی شوي طلاق باندې پښېمانه جوړ شئ او په رجوع کولو سره خپله خبره بېرته واخلئ.

۲ـ نو ای مؤمنانو! کله چې تاسو هغوی ته رجوع ونه کړه او خپله خبره مو آن تر هغه وخته پورې بېرته وانخستله چې د هغوی عدت انتهاء ته ورنږدې شو او په سات ګړی کښې ختمېدونکې وګرځېد، نو په دغه وخت کښې لاندې ارشادات په نظر کښې وساتئ:

الف: یا ذکرې شوې طلاقې شوې مېرمنې په خپلو نکاحي ملکیتونو کښې بندې کړئ او د شریعت په معروف چوکاټ کښې ورته رجوع وکړئ.

ب: او یا هغوی د شریعت په مطابق د خپلو خانونو څخه جدا کړئ او طلاق ته مو نهایي صورت ورکړئ او په رجوع باندې ساکت پاتې شئ.

ج: په هر تقدیر، تاسو چې د ذکرو شوو دوه وو حالاتو څخه هر یو حالت غوره کړ نو په همغه باندې د خپلو مؤمنانو د جملې څخه دوه کسان ـچې د عدل خاوندان وي ـ د شاهدانو په حیث ودروئ ترڅو په راتلونکې کښې د شخړو او جنجالونو مخنیوی وشي.

د: ای مؤمنانو! په دغه صورت کښې تاسو صرف د الله ﷻ د رضامندۍ د حاصلولو په موخه شهادت په پښو باندې ودروئ او څه ادلون بدلون ته پکښې صورت مه ورکوئ.

هـ: دغه ذکر شوی هر یو حکم چې دی تاسو ته پرې د زجر په توګه وعظ او نصیحت درکولی کېږي. خو په یاد ولرئ چې په دغو احکامو باندې به هغه څوک عمل کوي چې په رښتیانیو معناوو کښې یې په الله ﷻ او په وروستنۍ ورځې باندې ایمان راوړی وي او باور پرې لري.

۳ـ ای مؤمنانو! تاسو په دې مقام کښې لاندې ارشادات په دائمي توګه په خپل نظر کښې وساتئ او خپلو زړونو ته ورباندې تسکین ورکړئ:

الف: هرڅوک چې د الله ﷻ څخه وډار شي او پرهېزګاري وکړي نو هغه ته به الله ﷻ د ستونزو څخه د وتلو لارې چارې برابرې کړي او په داسې طریقه به یې ستونزې حل کړي چې د هغه به د حل کولو څخه وړاندې په ذهن کښې هم نه ګرځي.

ب: همدارنګه به نوموړي متقي بنیادم ته د داسې طرف څخه پاکه حلاله روزي ورکړي چې د هغه به په خیال کښې هم نه تېرېږي چې د دې لورې څخه به ماته روزي راکړی شي.

ج: هرڅوک چې یوازې په الله ﷻ باندې توکل او اعتماد وکړي نو الله ﷻ د همدغه کس دپاره بس دی چې ټول کارونه به یې ورته جوړ کړي. او دا ځکه چې:

د: یقیناً الله ﷻ د خپل کار سر ته رسوونکی دی چې د ارادې په وړاندې یې هیڅوک او هیڅ شی خنډ نه شي ګرځېدلی.

هـ: یقیناً الله ﷻ د هر شي دپاره اندازه ټاکلې ده او هر کار ته په خپل ټاکلي وخت کښې صورت ورکوي البته هغه وخت کوم چې ورته په ازل کښې مقدر کړی شوی وي.

توضیحات

۱_ د دغو ایتونو څه اړونده احکام وړاندې تېر شوي دي والحمد لله ﷻ، هغه دا چې:

الف: د [البقرة:۲۲۷] ایت لاندې دغو مطالبو ته اشاره شوې ده:

اول: د ابو حنیفه علیه الرحمة په نزد د حیض درلودونکو مطلقو زنانه وو عدت په درېوو حیضونو سره تېرېږي، او د الشافعي علیه الرحمة په نزد د ذکر شوو ښځو عدت په درېوو طهرونو سره اختتام مونده کوي.

دوهم: شرعي عدت د هغې مودې څخه عبارت دی په کومه کښې چې د خپل خاوند څخه جدا کړې شوې ښځه بل څوک په نکاح سره نه شي اخستلی.

درېم: د کومو سببونو په اثر چې مېرمن د خپل خاوند څخه جدا کېږي هغه څلور سببونه دي.

څلورم: د زنانه وو په ملحوظ عدت په پنځه ډوله دی.

پنځم: د الله ﷻ د پلوه د درېوو حکمتونو په بنیاد عدت تشریع شوی دی.

ب: او د [البقرة:۲۳۹] ایت لاندې دغه مطالب لیکلی شوي دي:

اول: د سنتو په طریقه باندې برابر طلاق په دوه ډوله دی چې یو ښه دی او بل ډېر ښه دی.

دوهم: کوم طلاق چې په شرعي طریقه باندې برابر نه وي هغه د بدعي په نامه یادېږي، چې کله د عدد په لحاظ بدعي وي او کله د حالت په لحاظ.

درېم: د وقوع په لحاظ طلاق په درې ډوله دی چې یو رجعي دی، بل خفیف بائن دی او بالآخره بل غلیظ بائن دی.

نو هیله ده چې علاقمندان هملته مراجعه وکړي، مونږ په دې مقام کښې صرف هغه احکام لیکو چې د ایتونو سره ډېره نژدې اړیکه ولري.

نبي کریم ﷺ ته د خطاب ډولونه

۲_ نبي کریم ﷺ په قرآن کریم کښې په لاندې درې ډوله احکامو سره مخاطب ګرځولی شوی دی:

الف: په هغو احکامو سره کوم چې په نبي کریم ﷺ پورې خانګړي وي، لکه ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِنَّآ أَحۡلَلۡنَا لَكَ ﴾ الآیة [الأحزاب:۵۰] یعني ای پیغمبره! مونږ تاته د څلورو څخه علاوه متعددې زوجاتې حلالې کړې دي.

ب: په هغو احکامو سره کوم چې په امت پورې خانګړي وي او نبي کریم ﷺ وړباندې د زیات اهتمام دپاره مخاطب ګرځولی شوی وي، لکه ﴿ فَلَا تَقُل لَّهُمَآ أُفّٖ ﴾ الآیة [الإسراء:۲۳] یعني نو ته خپل مور او پلار ته اُف هم مه وایه (حال دا چې د نبي کریم ﷺ مور او پلار لا پخوا وفات شوي وه).

ج: په هغو احکامو سره کوم چې د نبي کریم ﷺ په شمول ټولو مؤمنانو ته شمولیت لري، لکه همدغه ایت چې بحث پکښې روان دی، د همدې کبله د ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ ﴾ څخه وروسته د ﴿ إِذَا طَلَّقۡتُمُ ﴾ کلمه نازله شوې ده او ټول امت مخاطب ګرځولی شوی دی.

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې: په ﴿ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ ﴾ کښې د "ل" توری کوم چې په ﴿ فَطَلِّقُوهُنَّ ﴾ پورې متعلق دی څه معنی ورکوي؟

مونږ وايو چې: په دې ارتباط خو علماوو کرامو متعدد جوابونه ليکلي دي[1]. مونږ ته د بدليت په ملحوظ دوه جوابونه بهتر برېښي هغه دا چې:

الف: دغه "ل" د توقيت دپاره دی او د "في" معنی ورکوي[2] لکه چې په همدې معنی باندې په [الحشر:۲] ايت کښې استعمال شوی دی. دا د يو پلوه، او د بل پلوه د عدت څخه عدت ته ډېر نژدې وخت مطلَب دی کوم چې د طهر څخه عبارت دی، لکه چې په راتلونکي ايت ﴿ فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ ﴾ کښې د "أجَل" څخه پخپله اجل (نېټه) نه بلکې اجل ته ډېر نژدې وخت مراد دی چې د عدت وروستنۍ لحظې دي.

يعنې که تاسو د طلاق اراده کړې وي نو عدت ته په ډېر نژدې (وخت) کښې طلاق ورکړئ چې طهر دی، نه په حيض کښې چې د عدت څخه ډېر لرې واقع دی، او دا څکه چې په دې تقدير د راتلونکي حيض څخه عدت پيل کېږي چې د طلاق د وقوع او عدت ترمنځ دغه حيض او ورپسې طهر حائل واقع کېږي.

ب: دغه "ل" اجليه دی. يعنې تاسو د عدت د پوره کولو او تېرېدلو دپاره طلاق ورکړئ، نه د عدت د اوږدولو دپاره چې: په دريم حيض کښې ورته رجوع وکړئ او په ورپسې طهر کښې دوهم طلاق ورکړئ بيا ورته په دريم حيض کښې رجوع وکړئ او په ورپسې طهر کښې دريم طلاق ورکړئ.

نو په دې تقدير به د حيضونو تعداد د دريوو څخه نهو حيضونو ته اوږد شي. لنډه دا چې تاسو په يوه طلاق باندې اکتفاء وکړئ ترڅو په دريوو حيضونو سره عدت تېر شي، او يا د اول حيض څخه وروسته او هم د دوهم حيض څخه وروسته بدون د رجوع يو-يو طلاق ورکړئ، ترڅو د طلاقونو تعداد (درې) پوره شي او د حيضونو تعداد هم د دريوو څخه اضافه او اوږد نه شي.

يادونه

۴ـ په ﴿ إِلَّآ أَن يَأْتِينَ بِفَـٰحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ ﴾ کښې د "فَاحِشَةٍ مُبَيِّنَة" کلمات د الله ﷻ په توفيق د [الأحزاب: ۳۰] لاندې شرحه شوي دي چې د بدخويي خپلولو څخه عبارت دي، نو بيا شرحه کولو ته يې څه ارتيا نه ګورو.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ که څوک وايي چې: په ﴿ لَا تَدْرِى لَعَلَّ ٱللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَٰلِكَ أَمْرًا ﴾ کښې د ﴿ لَا تَدْرِى ﴾ په

(۱) البحر المحيط ج۱۰ ص۱۹۶؛ تفسير المظهري ج۹ ص۳۱۷؛ تفسير الكشاف ج۴ ص۵۵۲
(۲) روح المعاني ج۲۸ ص۱۲۹

ضمیر سره څوک مخاطب ګرځولی شوی دی؟

موږ وایو چې: مفسرینو کرامو دغه سوال ته متعدد جوابونه کړي دي[1]، موږ ته بهتره دا برېښي چې په دغه ضمیر سره به مطلق بنیادم مخاطب ګرځولی شوی وي، برابره خبره ده چې نارینه وي او که زنانه، او برابره خبره ده چې د طلاق او عدت په ارتباط وي او یا د دنیا د نورو حوادثو په ارتباط.

نو حاصل به یې داسې راوځېږي چې: ای بنیادمه! ته د دنیا په یوه کار کښې هم د حدود الله ﷻ څخه تجاوز مه کوه، په خوشالیو باندې ډېر خوشالېږه مه چې د شریعت د چوکاټ څخه ووځې، او په غمونو باندې یې ډېر غمژن کېږه مه چې د شریعت ارشادات د پښو لاندې کړې. او دا خکه چې تا ته په راتلونکو حوادثو باندې څه علم نشته، ایا ته ورباندې علم غیب لرې؟ شاید چې الله ﷻ د دغه وخت څخه وروسته داسې کار نوی او تازه پیدا کړي چې ستا مشکلات پرې حل کړي، او یا پرې ستا د خوشالۍ او تکبر کاسه نسکوره کړي او حالت دې سرچپه کړي.

ماثور تفسیر

۶ـ په دې مقام کښې لاندې احادیث د تفسیر په حیث ولولئ:

الف: د یوه حدیث مضمون دی چې یو ځلې نبي کریم ﷺ دا ایت ﴿ وَمَن يَتَّقِ ٱللَّهَ يَجۡعَل لَّهُۥ مَخۡرَجٗا ﴾ ولوست او بیا یې وفرمایل چې: «يَا أَبَا ذَرٍّ لَوْ أَنَّ النَّاسَ كُلَّهُمْ أَخَذُوا بِهَا لَكَفَتْهُمْ»[2] یعني ای ابا ذره! که چرته ټول خلک همدغه ایت شریف ونیسي او په عمل کښې یې پیاده کړي نو ټولو ته به کفایت وکړي.

ب: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «مَنْ أَكْثَرَ مِنَ الِاسْتِغْفَارِ جَعَلَ اللهُ لَهُ مِنْ كُلِّ هَمٍّ فَرَجًا وَمِنْ كُلِّ ضِيقٍ مَخْرَجًا وَرَزَقَهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ»[3] یعني هر څوک چې ډېر استغفار وایي (او مغفرت ډېر غواړي) نو الله ﷻ به ورته د هر غم څخه خلاصون وګرځوي، او د هرې تنګۍ څخه به ورته د وتلو لاره هواره کړي او د داسې پلوه به ورته روزي ورکړي چې د هغه ګومان به هم نه وي (چې د دې دپلوه به لا ماته روزي راکړه شي).

ج: او په یوه حدیث کښې یې داسې فرمایلي دي: «وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيُحْرَمُ الرِّزْقَ بِالذَّنْبِ يُصِيبُهُ»[4] یعني او یقیناً سړی د روزۍ څخه د ګناه په سبب بې برخې ګرځولی کېږي چې ورته اصابت وکړي، او مرتکب یې جوړ شي.

﴿ وَٱلَّٰٓـِٔي يَئِسۡنَ مِنَ ٱلۡمَحِيضِ مِن نِّسَآئِكُمۡ إِنِ ٱرۡتَبۡتُمۡ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَٰثَةُ أَشۡهُرٖ وَٱلَّٰٓـِٔي لَمۡ يَحِضۡنَۚ وَأُوْلَٰتُ ٱلۡأَحۡمَالِ أَجَلُهُنَّ أَن يَضَعۡنَ حَمۡلَهُنَّۚ وَمَن يَتَّقِ ٱللَّهَ يَجۡعَل لَّهُۥ مِنۡ أَمۡرِهِۦ

(۱) زاد المسیر ج۸ ص۴۰؛ تفسیر القاسمي ج۱۶ ص۱۹۰؛ تفسیر ابي السعود ج۸ ص۲۶۱
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۸ ص۱۳۱
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۵۲۵
(۴) سنن ابن ماجه ص۲۹۱

يُسْرًا ﴿۴﴾ ذَٰلِكَ أَمْرُ ٱللَّهِ أَنزَلَهُۥٓ إِلَيْكُمْ ۚ وَمَن يَتَّقِ ٱللَّهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّـَٔاتِهِۦ وَيُعْظِمْ لَهُۥٓ أَجْرًا ﴿۵﴾ أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنتُم مِّن وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَآرُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا۟ عَلَيْهِنَّ ۚ وَإِن كُنَّ أُو۟لَٰتِ حَمْلٍ فَأَنفِقُوا۟ عَلَيْهِنَّ حَتَّىٰ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ۚ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَـَٔاتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ ۖ وَأْتَمِرُوا۟ بَيْنَكُم بِمَعْرُوفٍ ۖ وَإِن تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهُۥٓ أُخْرَىٰ ﴿۶﴾ لِيُنفِقْ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِۦ ۖ وَمَن قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُۥ فَلْيُنفِقْ مِمَّآ ءَاتَىٰهُ ٱللَّهُ ۚ لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَآ ءَاتَىٰهَا ۚ سَيَجْعَلُ ٱللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا ﴿۷﴾

[۴] او ستاسو د مېرمنو څخه هغه (طلاقې شوې) مېرمنې کومې چې د حیض څخه نااميده وي (او د ډېر بوډۍ توب د کبله یې حیض درېدلی وي) نو که تاسو (یې په عدت کښې) شک کوئ نو عدت یې درې میاشتې دي (خپل شک پرېږدئ)، او هغه زنانه هم کومې چې (د ماشومتوب د کبله حيضې نه ګرځي (نو د دغو عدت هم درې میاشتې دی).

او د بارونو خاوندانې (امیدوارې) ښځې چې دي د دوی (د عدت) نهايي نېټه د بار وضعه کول (د ماشوم زېږول) دي.

او هرڅوک چې د الله ﷻ څخه وېدار شي نو الله ﷻ به ورته د هغه د کار څخه اساني وګرځوي (مشکلات به یې ورحل کړي).

[۵] دغه (مذکور بیان) د الله ﷻ امر دی چې تاسو ته یې (د تعمیل دپاره) درنازل کړی دی.

او هرڅوک چې د الله ﷻ څخه وېدار شي نو ګناهونه به یې ترې محوه کړي او اجر (ثواب) به یې ورته ډېر لوی وګرځوي.

[۶] طلاقې شوې زنانه (د عدت په موده کښې) هلته واوسوئ چرته چې په خپله اوسېږئ (او هم ورته) د خپلې غنا (پراخۍ) په اندازه (نفقه ورکړئ) او هغوی ته ضرر مه رسوئ چې تنګي پرې ورولئ (د کور څخه یې وتلو ته مجبورې کړئ).

او که هغوی د حمل (امید) خاوندانې وي نو تاسو پرې ترهغه وخته پورې د نفقې مصرف وکړئ ترڅو چې هغوی خپل حمل (امید) وضعه کړي (او ماشوم وزېږوي، عدت یې تېر شي).

نو که ستاسو دپاره یې (بیا) ماشوم ته تې ورکړ نو هغوی ته اجوره (مزدوري) ورکړئ.

او تاسو (میندې او پلرونه د ماشوم د تې ورکولو د مودې په هکله) په شرعي معروفه توګه سره په خپلو منځو کښې مشوره وکړئ.

او که تاسو یو تربله سختي وکړئ نو ډېر ژر دی چې د پلار دپاره به (ماشوم ته) بله تې ورکوونکې زنانه (په اجرت سره) تی ورکړي.

[۷] د پراخۍ خاوند (پلار) دې د خپلې پراخۍ څخه (خپل ماشوم ته) نفقه ورکړي.
او هغه څوک چې (د الله ﷻ د پلوه) ورباندې روزي تنګه کړی شوې وي نو هغه دې (پرې) د هغه مال څخه انفاق وکړي کوم چې ورته الله ﷻ ورکړی وي (که څه هم لږ وي).
الله ﷻ هیڅوک نه مکلف کوي مګر په هغې اندازه (انفاق سره) کوم چې ورته الله ﷻ ورکړی وي.
ډېر ژر ده چې الله ﷻ به د سختۍ څخه وروسته (که اراده یې وشي) اساني وګرځوي (پیدا کړي).

د مطلب خلاصه

یعنې ای پیغمبره! په خپل امت باندې د عدت په هکله څه نور ارشادات هم قرائت کړه او د الله ﷻ د پلوه ورته ووایه چې:

۱ـ ای مؤمنانو! که تاسو په دې کښې شک لرئ چې د هغو طلاق کړی شوو زنانه وو عدت به څنګه وي کومې چې د حیض والا نه وي، نو جواب یې دا دی چې:

الف: کومې زنانه چې بوډۍ وي او د بوډۍ توب د کبله د حیض څخه نااميده شوې وي د هغوی عدت په درېو میاشتو سره تېرېږي چې هره یوه میاشت د یوه حیض په ځای درېږي.

ب: همدارنګه د هغو طلاقو شوو زنانه وو عدت هم د درېو حیضونو په عوض په درېوو میاشتو سره تېرېږي کومې چې ماشومې وي او د حیض وخت ته نه وي رسېدلې.

۲ـ د امیدوارو طلاقو شوو زنانه وو د عدت موده هله پوره کېږي کله چې هغوی خپل ماشوم او د خپلې ګېډې بار کېږدي، برابره خبره ده چې په لږ وخت کښې یې وزېږوي او یا په ډېر وخت کښې.

۳ـ ای مؤمنانو! تاسو د دغو احکامو په تعمیل کښې سستي مه کوئ او د الله ﷻ څخه وډار شئ او په دې پوه شئ: هرڅوک چې د الله ﷻ څخه وډار شي نو الله ﷻ به د هغه په کارونو کښې اساني واچوي او په سهولت سره به یې کارونه په دنیا کښې انجامېږي.

۴ـ ای مؤمنانو! دغه چې ذکر شوه دا د بل چا نه بلکې د الله ﷻ اوامر او احکام دي چې تاسو ته یې د تعمیل دپاره درنازل کړي دي چې په حفظ کښې یې د الله ﷻ څخه وډار شئ، او هرڅوک چې د الله ﷻ څخه وډار شي نو الله ﷻ به د هغه ګناهونه محوه کړي او هم به ورته په آخرت کښې اجر او ثواب ډېر لوی وګرځوي.

۵ـ ای مؤمنانو! تاسو خپلې طلاقې کړی شوې زنانه د عدت په وخت کښې په هغو مساکنو کښې واوسوئ په کومو کښې چې تاسو اوسېږئ، په کومو کښې چې د طلاق ورکولو څخه وړاندې هغوی استوګنه درلوده. او څرنګه چې هغوی د عدت په موده کښې ستاسو د قید څخه نه دي وتلې نو تاسو ورباندې د خپلې وسې او توان په اندازه مالي انفاق هم وکړئ او نفقه ورکړئ.
په دې باندې علاوه، تاسو ذکرې شوې ښځې په حرج کښې مه اچوئ چې تنګې یې کړئ او کور پرېښودلو ته یې اړ باسئ: ترڅو یې د نفقې څخه خپلې اوږې خالي کړئ.

۶ـ او که ذکرې شوې زنانه د امید (حمل) درلودونکې وي نو تاسو هغوی ته هم نفقه ورکړئ او د

وخت اوږدوالي ته مه زره تنګي کېږئ، بلکې آن د حمل (امید) د وضعه کولو تر وخته پورې د نفقې ورکولو ته یې ادامه ورکړئ.

۷_ دغه زنانه د ماشوم د زېږولو څخه وروسته په تاسو باندې د نفقې او مسکن حق نه لري، او نه تاسو په هغوی باندې حق لرئ چې ضرور به ستاسو ماشوم ته خپل شوده ورکوي. نو تاسو دغه ارشادات په نظر کښې ونیسئ:

الف: که هغوی ستاسو زېږولی شوي ماشوم ته خپل شوده ورکول چې په خپل تي باندې یې غټ کړي، نو تاسو هغوی ته د هغوی په هغه اندازه اجرت ورکړئ کوم چې په وطن کښې رواج وي.

ب: د شودو ورکولو موده خو د تمام په توګه پوره دوه کاله ده نو په دغو دوه کالو کښې په تاسو حق دی چې د خپل ماشوم په خاطر ذکرو شوو طلاقو شوو زنانه وو ته اجرت ورکړئ.

ج: هو! تاسو او ستاسو ذکرې شوې طلاقې شوې زنانه سره مشوره وکړئ، نو کوم ماشوم ته چې د مریضۍ مور شوده په ضرر تمامېده او یا هغې توان نه درلود چې د شودو ورکولو ته تر دوه وو کالو پورې ادامه ورکړي نو تاسو ته جواز شته چې د تي ورکولو موده دوه وو کالو ته ونه رسوئ. همدارنګه که د مشورې په بنیاد تاسو د تي ورکولو موده د دوه وو کالو څخه دوه نیم کالو ته اوږده کړه هم څه باک یې نشته.

د: که تاسو (پلرونه او میندې) د اجرت په ورکولو کښې سختي وکړئ چې رواجي اجرت نه ورکوئ، او یا یې په اخستلو کښې د سختۍ څخه کار واخلئ چې په رواجي اجرت باندې نه راضي کېږئ او د اجرت د زیادت غوښتونکي یاست، نو دغه دواړه کارونه ستاسو دپاره مناسب کارونه نه دي ځکه چې:

اول: که تاسو د ماشوم مور ته پوره اجرت نه ورکوئ حال دا چې د ماشوم دپاره مور بهتره ده نو ایا بله زنانه به یې درته پرته د اجرته وروزي او په کم اجرت به ستاسو ماشوم ته تی ورکړي؟

دوهم: که د ماشوم مور اضافه اجرت غواړي نو ایا بله زنانه به مونده نه شي چې په عادي اجرت باندې ماشوم په غېږ کښې واخلي او روزنه یې پیل کړي؟

ه: د ماشوم دپاره په اجرت ورکولو باندې علاوه، د هغه نفقه او اړتیاوې پوره کول هم ستاسو په غاړه دي. نو په همدې بنیاد:

اول: د پراخۍ خاوند دې په خپل ماشوم باندې د خپلې پراخۍ په اندازه خپل مال نفقه کړي او د هغه دارو درمل او اړتیاوې دې ورپوره کړي.

دوهم: هو! په تنګ لاسي سړي باندې د ماشوم نفقه د همده د تنګ لاسۍ په اندازه واجبه ده، نو په هغې اندازه نفقه دې ورکړي څومره وسه چې ورته الله ﷻ ورکړې ده. او دا ځکه چې:

دریم: الله ﷻ هیڅوک په نفقه ورکولو باندې مکلف نه ګرځوي مګر د هغه د توان په اندازه کوم چې ورته الله ﷻ ورکړی وي، لږ وي او که ډېر.

څلورم: تنګ لاسی سړی دې په نفقه ورکولو باندې نه خپه کېږي، ځکه که د الله ﷻ اراده وشي نو

دېر ژر به د نوموړي تنګ لاسي او سختي په پراخۍ او اسانۍ باندې عوض کړي، الله ﷻ ته هرڅه اسان دي، بلکې د يوې سختۍ سره اساني ده او هم د همدغې سختۍ سره بله اساني هم ده.

توضيحات

۱ـ د ﴿ وَٱلۡمُطَلَّقَٰتُ يَتَرَبَّصۡنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَٰثَةَ قُرُوٓءٖ ﴾ [البقرة:۲۲۸] ايت څخه د اشارې په توګه معلومېده چې د حيض نه درلودونکو زنانه وو عدت درې مياشتې دي، او دا خکه چې درې حيضونه غالبا په درې مياشتو کښې تحقق مومي.

د دې دول اشارې يو نظير د الله ﷻ په توفيق د [النساء ۶] ايت لاندې تېر شوی دی چې: کوم ماشوم پنځلسو کلونو ته ورسېږي او د بلوغ نښې پکښې څرګندې نه شي نو هغه بالغ ګڼل کېږي او دا خکه چې دغه عمر په غالبه توګه د بلوغ د نښو د ښکاره کېدلو زمانه ده.

څرنګه چې د ذکرو شوو زنانه وو عدت په صراحت سره نه وه نازل شوی نو صحابه وو کرامو ﷺ پکښې شک درلود او غوښتل يې چې صريحي حکم نازل شي. د همدې کبله يوه ورځې يوه صحابي (خلاد بن النعمان الانصاري ﷺ) ووېلې چې: ای د الله رسوله! د هغو زنانه وو عدت څنګه پوره کېږي کومې چې د حيض درلودونکې نه وي؟[۱] نو دغه ايت شريف نازل شو په کوم کښې چې بحث روان دی کوم چې د ﴿ إِنِ ٱرۡتَبۡتُمۡ ﴾ په جمله باندې مشتمل دی.

د اميدوارو زنانه وو عدت

۲ـ په ﴿ وَأُوْلَٰتُ ٱلۡأَحۡمَالِ أَجَلُهُنَّ أَن يَضَعۡنَ حَمۡلَهُنَّ ﴾ کښې د اميدوارو ښځو عدت ته اشاره شوې ده، چې د ماشوم په زېږېدلو سره اختتام پيدا کوي، برابره خبره ده چې عدت يې د وفات په سبب وي او يا د طلاق په سبب.

نو په دغه ايت سره [البقرة ۲۳۴] ايت ته تخصيص ورکړی شوی دی په کوم چې د خاوند د وفات عدت مطلقا څلور مياشتې او لس ورځې تشريع شوی دی، او دا خکه چې دغه سورت (الطلاق) د هغه سورت (البقرة) څخه وروسته نازل شوی دی[۲]

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې: د طلاق کړی شوو ښځو دپاره خو په ﴿ لَا تُخۡرِجُوهُنَّ مِنۢ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخۡرُجۡنَ ﴾ [الطلاق ۱] ايت کښې استوګنځای تشريع شوی دی. نو د څه حکمت په بنياد په همدغه مطلب باندې په ﴿ أَسۡكِنُوهُنَّ مِنۡ حَيۡثُ سَكَنتُم مِّن وُجۡدِكُمۡ ﴾ سره صراحت نازل شو؟

موږ وايو چې: د دغو کلماتو په نزول سره د طلاق کړی شوو زنانه وو د نفقې وجوب ته اشاره ده. او دا خکه چې

---

(۱) اسباب النزول للواحدي ص ۲۹۰

(۲) صحيح البخاري ج۲ ص۷۲۹، احکام القرآن للجصاص ج۳ ص۴۵۸

الف: چې ﴿ أَسْكِنُوهُنَّ ﴾ د اسکان څخه اشتقاقه شوې ده چې د حبس او ایسارولو معنی پکښې پرته ده، او پوره واضحه ده چې په ایسارونکي باندې د ایسار کړی شوي نفقه واجبه ده.

ب: همدا مطلب د ﴿ مِّن وُجْدِكُمْ ﴾ څخه فهمېږي، چې د "وُجْد" کلمه د پراخی او غنا دپاره وضعه شوې ده[۱].

یعنې تاسو ته په کار دي چې خپلو طلاقو کړی شوو زنانه وو ته د خپلو خانونو د نفقې غوندې نفقه ورکړئ لکه چې هغوی ته د خپلو خانونو په شان استوګنځایونه ورکوئ.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴ـ که څوک وايي: کله چې په ذکر شوي بنیاد د ټولو مطلقو زنانه وو دپاره د عدت په موده کښې نفقه واجبه شوه نو په دې کښې څه حکمت دی چې د امیدوارو طلاقو شوو زنانه وو په نفقه باندې صراحت نازل شو چې: ﴿ وَإِن كُنَّ أُولَٰتِ حَمْلٍ فَأَنفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّىٰ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ﴾ یعنې تاسو امیدوارو ښځو ته د طلاق په صورت کښې ترهغه نفقه ورکړې ترڅو چې هغوی حمل وضعه کړي؟

مونږ وایو ـ والله ﷻ اعلم ـ چې په دغه صراحت کښې لاندې دوه وو ټکو ته اشاره ده:

الف: ترڅو په نفقه باندې څوک د اجرت ګومان ونه کړي چې ذکرو شوو زنانه وو ته د حمل د وضعې څخه وروسته ورکولی کېږي. حال دا چې نفقه واجبه ده او اجرت اختیاری دی چې د دغو زنانه وو څخه په غیر نورې ښځې هم په اجرت سره نیولی کېدلی شي.

ب: د امیدوارو ښځو نفقه تر دوه وو کلونو پورې د اوږدېدلو امکان لري چې همدغه د ماشوم د زېږېدلو نهایي نېټه ده، نو څه لرې نه ده چې دغه اوږدوالی په طلاقیانو نارینه وو باندې درونډ تمام شي نو الله ﷻ ـ په اشاره باندې علاوه ـ پرې صراحت هم نازل کړ ترڅو ورته هغوی په اخلاص سره غاړې کېږدي او په خپلو خانونو باندې یې بوج ونه ګڼي.

هېر مو نه شي

۵ـ هېر مو نه شي کومو مطالبو ته چې په ﴿ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ ﴾ الآیة- کښې اشاره شوې ده هغه مطالب د الله ﷻ په توفیق د [البقرة ۲۳۳] ایت لاندې ډېر ښه تشریح شوي دي، نو هیله ده چې هلته یو ځل مراجعه وکړی شي.

﴿ وَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ عَتَتْ عَنْ أَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِۦ فَحَاسَبْنَٰهَا حِسَابًا شَدِيدًا وَعَذَّبْنَٰهَا عَذَابًا نُّكْرًا ﴿٨﴾ فَذَاقَتْ وَبَالَ أَمْرِهَا وَكَانَ عَٰقِبَةُ أَمْرِهَا خُسْرًا ﴿٩﴾ أَعَدَّ ٱللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فَٱتَّقُوا ٱللَّهَ يَٰٓأُولِي ٱلْأَلْبَٰبِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا قَدْ أَنزَلَ ٱللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا ﴿١٠﴾ رَّسُولًا يَتْلُوا عَلَيْكُمْ

---

(۱) لسان العرب ج ۳ ص ۴۴۵

ءَايَـٰتِ ٱللَّهِ مُبَيِّنَـٰتٍ لِّيُخْرِجَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّـٰلِحَـٰتِ مِنَ ٱلظُّلُمَـٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ ۚ وَمَن يُؤْمِنۢ بِٱللَّهِ وَيَعْمَلْ صَـٰلِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّـٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَـٰرُ خَـٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۖ قَدْ أَحْسَنَ ٱللَّهُ لَهُۥ رِزْقًا ﴿١١﴾ ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَ سَبْعَ سَمَـٰوَٰتٍ وَمِنَ ٱلْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ ٱلْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ ٱللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَىْءٍ عِلْمًۢا ﴿١٢﴾ ﴾

[۸] او ډېرو ښارونو (ښاریانو) څومره ډېرو د خپل رب ﷻ او د ده ﷺ د پیغمبرانو د امر څخه سرکښي (طغیان) کړی وه، نو مونږ ورسره سخت حساب وکړ او په نااشنا عذاب سره مو معذب کړه.

[۹] نو هغوی د خپل کار (کفریاتو) درونه پټی (په دنیا کښې) وڅاکه او د خپل کار (کفریاتو) عاقبت یې (په آخرت کښې) زیان (او تاوان) دی.

[۱۰] (هغه دا چې) الله ﷻ ورته (هلته) سخت عذاب تیار کړی دی.

ای د عقلونو خاوندانو! (یا په بل عبارت: ای) هغو کسانو کومو چې ایمان راوړی دی! نو تاسو د الله ﷻ څخه وډار شئ. یقیناً تاسو ته الله ﷻ قرآن کریم (د عمل دپاره) درنازل کړی دی (چې ستاسو د دنیا او آخرت شرف پکښې نغښتی دی).

[۱۱] چې داسې پیغمبر (یې درلېږلی دی) چې په تاسو باندې د الله ﷻ څرګند (او څرګندوونکي) ایتونه د دې دپاره تلاوت کوي ترڅو الله ﷻ هغه کسان د کفر د تیارو څخه د اسلام رڼا ته راوباسي (او هم یې ارتداد ته پرېنږدي) کومو چې ایمان راوړی دی او صالح اعمال یې ورسره ملګري کړي دي.

او هرڅوک چې په الله ﷻ باندې ایمان راوړي او صالح عمل وکړي نو الله ﷻ به یې داسې جنتونو ته داخل کړي چې لاندې ترې لښتي بهېږي، حال دا چې هغوی به هلته همېشه وي همېشه.

یقیناً الله ﷻ د ذکر شوي کس (یا کسانو) سره د روزۍ د حیثه ډېر احسان کړی دی (چې جنت ته یې په ابدي توګه داخل کړي دي).

[۱۲] الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې اوه اسمانونه یې پیدا کړي دي او د ځمکو څخه یې د اوو اسمانونو په شان (اوه ځمکې پیدا کړي دي). د دغو ټولو (اسمانونو او ځمکو) په منځکښې (د الله ﷻ د پلوه) امر نازلېږي (او چلېږي).

د دې دپاره (ذکر شوي ارشادات درنازل کړی شوه) ترڅو تاسو پوه شئ چې یقیناً الله ﷻ په هر شي باندې قدرتمند دی او چې یقیناً الله ﷻ په هر شي باندې د علم د حیثه احاطه کړې ده (په هر څه پوهېږي او هرڅه کولی شي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې د کمزورو بنیادمانو (ښځو او ماشومانو) د حقوقو ذکر نازل شوی وه، او په دې ایتونو کښې د اشارې په توګه هغه کسان تهدید شوي دي کوم چې د کمزورو بنیادمانو

حقوق تر پښو لاندې کوي. نو حاصل يې داسې راځېږي چې:

اې پیغمبره! په دې مقام کښې په خپل امت باندې څه نور مطالب قرائت کړه ترڅو ورسره د ارشاداتو په تعمیل کښې لاس وکړي هغه دا:

۱ـ په پخوانیو زمانو کښې څومره ډېر د ښارونو خاوندان تېر شوي دي چې د خپل رب ﷻ او د ده ﷺ د پیغمبرانو څخه به يې عصیان او نافرماني خپله کړې وه، نو مونږ ورسره سخته محاسبه وکړه چې څه تفصیل يې دا دی:

الف: هغوی مو د عصیان د امله په دنیا کښې په نااشنا عذاب سره معذب کړل کوم چې د هغوی هیڅ په خیال کښې نه تېرېد چې داسې به کېږي. نو هغوی د خپل کار (خپلو کفریاتو) دروند پېټی وڅاکه او په دنیا کښې ټول د څرمې پوړنا او هلاک شوه.

ب: د هغوی د کار (کفریاتو) عاقبت ډېر زیات خسران او تاوان دی چې الله ﷻ ورته په آخرت کښې سخت عذاب (دائمي دوزخ) چمتو کړی دی.

۲ـ نو اې د عقلونو خاوندانو! تاسو د ذکرو شوو قومونو د هلاکت څخه عبرت واخلئ او د شریعت تعمیل خپل کړئ، تاسو هغه کسان یاست چې په الله ﷻ باندې مو ایمان راوړی دی نو د خپل ایمان په زور په شریعت باندې کلک جوړ شئ او د کمزورو بنیادمانو په حقوقو ګېډې مه اچوئ.

۳ـ اې هوښیارانو! تاسو په لاندې ټکو کښې ښه فکر وکړئ:

الف: الله ﷻ تاسو ته قرآن کریم درنازل کړی دی چې ستاسو د دنیا او آخرت شرف او عزت پکښې نغښتی دی. ایا تاسو د خپل شرف او عزت څخه ډډه کوئ؟!

ب: الله ﷻ تاسو ته داسې پیغمبر درلېږلی دی چې په دوامداره توګه په تاسو باندې د الله ﷻ واضحه او څرګندونکي ایتونه تلاوت کوي.

ج: البته دا د دې دپاره چې الله ﷻ هغه کسان په دوامداره توګه د کفر د تیارو څخه د اسلام رڼا ته راوباسي او په توحیدي عقیده يې کلک وساتي کومو چې ایمان راوړی دی او نېک اعمال يې ورسره ملګري کړي دي.

نو تاسو ته په کار دي چې خپل پیغمبر ﷺ او خپل قرآن ته په همدغه نظر وګورئ.

۴ـ او هرڅوک چې په رښتیانیو معناوو کښې په الله ﷻ باندې ایمان راوړي (تر مرګه پورې ادامه ورکړي) او صالح عمل هم ورسره ملګری کړي، نو دغه کس به الله ﷻ داسې جنتونو ته داخل کړي چې لاندې ترې خلور ډوله لښتي او ویالې بهېږي.

۵ـ په دې باندې علاوه دغه ډول کسان به په جنت کښې همېشه آوسېږي او تر ابد الآباد پورې به ترې ونه ویستلی شي، نو بې شکه چې الله ﷻ د دغه کس یا د دغو کسانو سره د روزی د حیثه ډېره ښایسته او غوره لاره عملي کړې ده او احسان يې ورسره کړی دی.

۶ـ اې پیغمبره! هر څه او هر حکم د الله ﷻ په اختیار کښې دي، ته نه ګورې چې:

الف: یوازې الله ﷻ اوه اسمانونه پیدا کړي دي او د دغو اوو اسمانونو غوندې يې اوه ځمکې هم

پیدا کړي دي او کوم موجودات چې په اسمانونو او ځمکو کښې شتون لري هغه يې هم مخلوقات دي.

ب: په دغو اوو اسمانونو او اوو ځمکو کښې پوازې او پوازې د الله ﷻ حکم او امر د استمرار په توګه جريان لري او چلېږي.

ج: دغه ذکر شوی مطلب تاسو ته د دې دپاره ابلاغ شو ترڅو پوه شئ او عقيده وکړئ چې يقيناً الله ﷻ په هر شي باندې د قدرت څښتن دی او هرڅه يې د واکه پوره دي، او د دې دپاره ترڅو په دې معتقد وګرځئ او خپلې عقيدې ته ادامه ورکړئ چې يقيناً الله ﷻ برسېره په قدرت د علم او پوهې د حيثه هم په هر شي باندې احاطه کړې ده او هيڅ شی يې د علم څخه نه وتلی دی او نه وتلی شي.

نو تاسو ته په کار دي چې د همدغه عليم او قدير الله ﷻ څخه وډار شئ او د کمزورو بنيادمانو حقوق تر پښو لاندې نه کړئ.

توضيحات

۱ـ ځينو مفسرينو کرامو په ﴿ قَدْ أَنزَلَ ٱللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا ﴾ کښې د "ذکر" کلمه په دې مقام کښې په پيغمبر سره تفسيره کړې ده[۱]، خو مونږ ته بهتره برېښي چې دلته په قرآن کريم سره تفسيره کړې شي چې په بل ايت کښې ورباندې تقريباً صراحت نازل شوی دی چې: ﴿ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا ٱلذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ﴾ [الحجر:۹] يعنې يقيناً مونږ همدا مونږ قرآن کريم نازل کړی دی او يقيناً همدا مونږ ورته ضرور (د تحريف څخه) ساتونکي ياستو.

يو نحوي تحليل

۲ـ په ﴿ رَّسُولًا يَتْلُواْ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ مُبَيِّنَٰتٍ ﴾ کښې د ﴿ رَّسُولًا ﴾ په اعراب کښې مفسرينو کرامو ګڼ احتمالات ليکلي دي چې تقريباً نهو احتمالاتو ته رسېږي[۲]، کوم تحليل چې پکښې مونږ ته غوره برېښي هغه په لاندې ټکو کښې راخلاصه کوو:

الف: د ﴿ رَّسُولًا ﴾ کلمه په مقدر "أرسل" سره منصوبه ده.

ب: بيا دغه جمله د وړاندېنۍ جملې ﴿ قَدْ أَنزَلَ ٱللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا ﴾ دپاره تفسير واقع شوې ده.

نو حاصل به يې داسې راوخېژي چې: يقيناً مونږ تاسو ته قرآن کريم درنازل کړی دی چې داسې پيغمبر ﷺ مو دراستولی دی چې په تاسو باندې د استمرار په توګه د الله ﷻ ځرګند او واضحه دلايل لولي او قرائت کوي.

د ځمکو عدد هم اوه دی

۳ـ ځينو مفسرينو کرامو د ﴿ وَمِنَ ٱلْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ ﴾ په تفسير کښې ښه اوږده بحثونه کړي دي[۳]،

---

(۱) التفسير الكبير ج۳۰ ص۳۸

(۲) المحرر الوجيز ج۱۶ ص۴۴؛ اللباب في علوم الكتاب ج۱۹ ص۱۷۸

(۳) روح المعاني ج۲۸ ص۱۴۲

خو کوم شی چې د جمهور علماوو کرامو نظر دی(١) او مونږ ته غوره بربښېدلی دی هغه په لاندې ټکو کښې راخلاصه کوو:

الف: که څه هم د "أرض" کلمه په قرآن کريم کښې جمعه "أرضين" نه ده نازله شوې مګر په احاديثو کښې روايت شوې ده لکه چې وضاحت يې ـ ان شاء الله ﷻ ـ راروان دی.

ب: د ﴿ مِثْلَهُنَّ ﴾ کلمه په مقدر "خَلَقَ" سره منصوبه ده، ته به وايې چې داسې نازل شوی دی: "وَخَلَقَ مِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ".

ج: په ﴿ مِثْلَهُنَّ ﴾ کښې په عدد کښې مثليت مطلب دی چې د ځمکو عدد هم د اسمانونو د عدد غوندې اوه دي.

د: د يوې ځمکې او د بلې ځمکې ترمنځ د پنځه سوه کاله د مزل مسافه ده.

ه: د ذکرو شوو مطالبو څخه علاوه د نورو کيفياتو علم يې مونږ الله ﷻ ته سپارو چې زمونږ علم قاصر دی.

و: د ښه وضاحت دپاره لاندې احاديث ولولئ:

اول: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «مَنْ ظَلَمَ قِيدَ شِبْرٍ مِنَ الْأَرْضِ طُوِّقَهُ مِنْ سَبْعِ أَرَضِينَ»(٢) يعنې هرڅوک چې د ځمکې څخه د يوې لوېشتې په اندازه په چا باندې ظلم وکړي (او په ظلم سره يې ترې خپله کړي) نو نومړي ظالم ته به همدغه يوه لوېشت ځمکه تر اوو ځمکو پورې د غاړې غاړکۍ وګرځولی شي.

دوهم: نبي کريم ﷺ په يوه حديث کښې فرمايلي دي چې: «فَإِنَّ تَحْتَهَا أَرْضًا أُخْرَى بَيْنَهُمَا مَسِيرَةُ خَمْسِ مِائَةِ سَنَةٍ حَتَّى عَدَّ سَبْعَ أَرَضِينَ بَيْنَ كُلِّ أَرْضَيْنِ مَسِيرَةُ خَمْسِ مِائَةِ سَنَةٍ»(٣) يعنې نو يقيناً د دغې ځمکې څخه لاندې (چې مونږ ورباندې اوسېږو) بله ځمکه ده چې د دې ځمکې او د هغې ځمکې ترمنځ د پنځه سوه کاله د مزل مسافه او جدا والی دی. نبي کريم ﷺ (همدغه خبره اوږده کړه) آن تردې چې اوه ځمکې يې وشمېرلې چې په مابين د هرو دوه وو ځمکو کښې د پنځوسوو کالو د مزل مسافه او جدا والی دی.

د "الطلاق" سورت ترجمه او تفسير د الله ﷻ په فضل او توفيق پای ته ورسېد.

اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنْ أُولِي الْأَلْبَابِ الَّذِينَ آمَنُوا بِكَ وَبِرَسُولِكَ حَقَّ الْإِيمَانِ.

١٤٢٥/٦/١٦ هـ ق - ١٣٨٣/٥/١٢ هـ ش.

---

(١) تفسير القرطبي ج١٨ ص١٧٤

(٢) صحيح البخاري ج١ ص٣٣٢؛ صحيح مسلم ج٢ ص٣٣

(٣) جامع الترمذي ج٢ ص١٦٥

التحریم (٦٦)

سریزه

۱ـ د دې سورت نوم (التَّحْرِيم) په همدې سورت کښې د لومړي ایت د ﴿ لِمَ تُحَرِّمُ ﴾ څخه اخستل شوی دی، او په همدې نامه سره د نورو سورتونو څخه جدا کړی شوی دی.

۲ـ دا سورت د مفسرینو کرامو په اتفاق سره مدني دی او د هجرت څخه وروسته په مدینه منوره کښې نازل شوی دی[1].

۳ـ د دې سورت اعداد په لاندې ډول سره دي[2]:

الف: د ایتونو تعداد یې صرف دولس (۱۲) دی.

ب: د کلماتو تعداد یې دوه سوه او اوه څلوېښت (۲۴۷) دی.

ج: او د تورو شمېر یې یو زرو شپېتو (۱۰۶۰) ته رسېږي.

۴ـ دغه دواړه سورتونه سره یو تربله ډېرې نژدې اړیکې لري. د مثال په توګه:

الف: دواړه سورتونه (الطَّلاق، التَّحْرِيم) په ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ ﴾ سره پیل شوي دي.

ب: دواړه په محتویاتو کښې سره ډېره تشابه لري چې هلته د امت د زنانه وو پورې مربوط احکام نازل شوي وه او دلته د امهات المؤمنین په اړه خاصو احکامو نزول موندلی دی.

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَآ أَحَلَّ ٱللَّهُ لَكَ ۖ تَبْتَغِى مَرْضَاتَ أَزْوَٰجِكَ ۚ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝١
قَدْ فَرَضَ ٱللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَٰنِكُمْ ۚ وَٱللَّهُ مَوْلَىٰكُمْ ۖ وَهُوَ ٱلْعَلِيمُ ٱلْحَكِيمُ ۝٢ وَإِذْ أَسَرَّ ٱلنَّبِيُّ إِلَىٰ
بَعْضِ أَزْوَٰجِهِۦ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَّأَتْ بِهِۦ وَأَظْهَرَهُ ٱللَّهُ عَلَيْهِ عَرَّفَ بَعْضَهُۥ وَأَعْرَضَ عَنۢ
بَعْضٍ ۖ فَلَمَّا نَبَّأَهَا بِهِۦ قَالَتْ مَنْ أَنۢبَأَكَ هَٰذَا ۖ قَالَ نَبَّأَنِىَ ٱلْعَلِيمُ ٱلْخَبِيرُ ۝٣ إِن تَتُوبَآ إِلَى
ٱللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا ۖ وَإِن تَظَٰهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ ٱللَّهَ هُوَ مَوْلَىٰهُ وَجِبْرِيلُ وَصَٰلِحُ
ٱلْمُؤْمِنِينَ ۖ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ بَعْدَ ذَٰلِكَ ظَهِيرٌ ۝٤ عَسَىٰ رَبُّهُۥٓ إِن طَلَّقَكُنَّ أَن يُبْدِلَهُۥٓ أَزْوَٰجًا
خَيْرًا مِّنكُنَّ مُسْلِمَٰتٍ مُّؤْمِنَٰتٍ قَٰنِتَٰتٍ تَٰٓئِبَٰتٍ عَٰبِدَٰتٍ سَٰٓئِحَٰتٍ ثَيِّبَٰتٍ وَأَبْكَارًا ۝٥ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

---

(۱) زاد المسیر ج۸ ص۴۸؛ الدر المنثور ج۸ ص۲۱۲

(۲) تفسیر الخازن ج۶ ص۲۹۶؛ اللباب في علوم الکتاب ج۱۹ ص۱۸۴

[۱] ای پیغمبره! ته هغه شی (په خپل ځان باندې) ولې حراموې کوم چې درته الله ﷻ حلال کړی دی؟ (ولې ترې امتناع کوې).
البته دا د دې دپاره چې) ته د خپلو مېرمنو (بیبیانو) خوښي (رضاګانې) غواړې.
او الله ﷻ ډېر بښونکی (او) ډېر مهربان دی (د خلاف الاولی د ارتکاب څخه تانه درتېر شو).
[۲] یقیناً الله ﷻ ستاسو دپاره (د کفارو په ورکولو سره) ستاسو د سوګندونو پرانستل تشریع کړي دي.
او الله ﷻ ستاسو ناصر (او کارساز) دی، او همدی ﷻ ډېر پوه (او) ډېر د حکمت څښتن دی.
[۳] او هغه وخت (یاد کړه) چې پیغمبر ﷺ خپلو ځینو مېرمنو (حفصې رضی الله عنها) ته د راز په توګه خبره وکړه (چې پټه یې وساته)، نو کله چې پرې هغې (بله مېرمنه عائشه رضی الله عنها) خبره کړه او الله ﷻ په همدغه خبر باندې خپل پیغمبر ظاهر وګرځاوه (اطلاع یې پرې ورکړه) نو پیغمبر ﷺ ځینې خبر (رازدارې مېرمنې ته) وروپېژاند (چې دا راز دې فاش کړی دی) او د ځینې خبر (د بیان) څخه یې (ورته) اعراض وکړ.
نو کله چې پرې پیغمبر ﷺ هغې (رازدارې) ته خبر ورکړ نو هغې وویلې چې: (ای رسول الله!) ته په دغه کار باندې چا خبر کړې؟
پیغمبر ﷺ (په جواب کښې) وویلې چې: زه ډېر پوه (او) ډېر باخبره الله ﷻ خبر کړم (چې تا دا کار کړی دی).
[۴] (ای حفصې او عائشې) که چرته تاسو دواړه الله ﷻ ته توبه تائبې شوئ نو (ګټه به وکړئ ځکه چې) یقیناً ستاسو دواړو زړونو (د نبي کریم ﷺ د تعظیم څخه) میلان کړی دی.
او که تاسو دواړه د نبي کریم ﷺ (د تعظیم) په ضد یو تربله تعاون ته ادامه ورکړئ نو (فقط خپل ځانونه به زیانمن کړئ او دا ځکه چې:) یقیناً الله ﷻ همدی ﷻ د پیغمبر ﷺ ناصر دی او جبرائیل ﷺ هم او د مؤمنانو صالحان هم.
او د دغه نصرت څخه وروسته د پرښتو پوخ (هم د پیغمبر ﷺ) مدد کوونکی دی.
[۵] د پیغمبر ﷺ رب ﷻ نژدې دی (ورته امید دی) چې که پیغمبر ﷺ تاسو ټولې طلاقې کړي نو هغه ﷺ ته به ستاسو څخه داسې بهترې ښځې (په نکاح سره) بدلې (او عوض) کړي چې غاړې اېښودونکې، ایمان درلودونکې، عاجزي کوونکې، توبه ویستونکې، عبادت کوونکې، روژه نیوونکې (بالآخره) کونډې او پیغلې به وي.

ارتباط او شان نزول

۱ـ د وراندېنې سورت مضمون په دې تمام شوی وه چې الله ﷻ د علم د حیثه په هر شي باندې احاطه کړې ده، او هره وړه او غټه خبره ورته معلومه ده. د دې سورت په ذکرو شوو ایتونو کښې د همدغې علمي احاطې یوه مثال ته اشاره شوې ده د کوم وضاحت چې په شان نزول کښې راروان دی.

۲ـ د دې سورت د شان نزول په هکله مونږ د هغې پېښې د مهمو ټکو په ذکر باندې اکتفاء کوو کومه چې د علماوو کرامو په نزد ډېره صحيحه ده(۱). هغه دا چې:

الف: د دغو ایتونو شان نزول په درېوو امهات المؤمنين رضی الله عنهن پورې ارتباط لري، چې يو زينب بنت جحش، بله عائشه او درېيمه حفصه ده(۲).

ب: د نبي كريم ﷺ عادت وه چې د مازيگر د لمانځه ځخه وروسته به د هرې بي بي كور ته ورته او په حالاتو باندې به يې د خپل ځان د پوه كولو دپاره دوره وهله.

ج: يوه ورځې د زينب رضی الله عنها په كور كښې لږ څه زيات ايسار شو او درنگ يې وكړ، د دغو درنگ كولو وجه دا وه چې هغې په نبي كريم ﷺ باندې څه شات څښلي وه.

د: په دغه درنگ كولو باندې عائشه او حفصه رضی الله عنهما دواړه خپه شوې او دواړو پلان جوړ كړ ترڅو دغه كار بيا تكرار نه شي. پلان يې دا وه چې:

ه: هره يوه دې نبي كريم ﷺ ته ووايي ـ كله يې چې په دوره كښې كورته ورشي ـ چې ستا ځخه خو د مغافيرو ودږمه پورته كېږي، ايا تا مغافير خوړلي دي اى د الله رسوله؟!

مغافير د يوه نبات منجمد شوده دي چې خلک يې خوري او څه بدبويه وږمه ترې پورته كېږي(۳).

و: ذكر شوى پلان عائشې رضی الله عنها عملي كړ او كله چې حفصې رضی الله عنها په عمل كښې پياده كړ نو نبي كريم ﷺ ورته په جواب كښې ويلي چې: «لَا وَلَكِنِّي كُنْتُ أَشْرَبُ عَسَلًا عِنْدَ زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ فَلَنْ أَعُودَ لَهُ وَقَدْ حَلَفْتُ لَا تُخْبِرِي بِذَلِكِ أَحَدًا»(۴) يعني نه، ما مغافير نه دي خوړلي مگر د زينب په كور كښې مې شات څښلي دي، چې بيا به نه ورتاوېږم او يقينًا ما سوگند وكړ (چې بيا به وركړه شات نه څښم) اى حفصې! هېڅوک زما په پرېكړه خبر نه كړې.

ز: حفصې رضی الله عنها ذكر شوى راز ونه شو ساتلى او خپله د پلان ملگرې (عائشه رضی الله عنها) يې پرې ټكي په ټكي خبره كړه.

د دې قيصې نور تفصيل د الله ﷻ په توفيق وروسته راروان دى.

د مطلب خلاصه

يعنې اى پيغمبره! د ډېر مهربان او ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه شروع كړه او د خپل ځان او خپلو بيبيانو په ارتباط څه مطالب په خپل امت باندې قرائت كړه ترڅو ترې د قيامت تر ورځې پورې د عبرت درس واخلي، هغه دا چې:

۱ـ اى پيغمبره! ته په خپل ځان باندې هغه شى ولې حراموې كوم چې تاته الله ﷻ حلال كړى دى چې استفاده ترې وكړې؟.

---

(۱) تفسير ابن كثير ج۴ ص۳۸۷
(۲) صحيح البخاري ج۲ ص۷۳۰؛ شرح النووي على صحيح مسلم ج۱ ص۴۷۹
(۳) لسان العرب ج۵ ص۲۸
(۴) صحيح البخاري ج۲ ص۷۲۹؛ صحيح مسلم ج۱ ص۴۷۹

یا په بل عبارت: تا په خپل خان باندې د خپلو میرمنو د خوشالولو دپاره ولې شات حرام وګرځول او سوګند دې یاد کړ چې د دوهم ځل دپاره به یې د زینب په کور کښې نه خورې؟

۲_ الله ﷻ غفور او رحیم دی، د دغه خلاف الأولی (نه بهتر) کار کولو د ګناه څه درتېر شو خو چې بیا د خپلو بیبیانو د خوشالولو په غرض دغسې کار ته اقدام ونه کړې.

۳_ الله ﷻ خو ستا په شمول ټولو مؤمنانو ته د سوګند د بار څخه د وتلو لاره تشریع کړې ده چې کفاره ورکړئ او خپل خانونه حانث کړئ البته په هغه صورت کښې چې تاسو د یوه نېک کار په هکله التزام کړی وي او سوګند مو خوړلی وي.

او دا ځکه چې ای مؤمنانو! الله ﷻ ستاسو کارسازی او نصرت کوونکی دی او همدی ﷻ په هر شي پوه دی او په هر کار کښې یې حکمتونه نغښتی دی، د همدې کبله یې تاسو ته د کفارې اداء کول تشریع کړي دي.

۴_ ای مؤمنانو! تاسو هغه وخت یاد کړئ او په اذهانو کښې یې وساتئ چې:

الف: نبي کریم ﷺ د راز په توګه خپلو ځینو بیبیانو (حفصې رضی الله عنها) ته څه خبره وکړه چې دا خبره درسره پټه وساته او هیچا ته ورباندې اطلاع مه ورکوه.

ب: خو نوموړې بي بې ذکر شوی راز پټ ونه شو ساتلی او د پیغمبر بلې مېرمنې (عائشې رضی الله عنها) ته یې تکي په تکي ورساوه.

ج: نو کله چې هغې دغه کار وکړ او الله ﷻ خپل پیغمبر ته په دغه کار باندې غلبه ورکړه او ورباندې پوه یې کړ چې ستا راز هغې بي بي دغې بي بي ته رسولی دی، نو پیغمبر ﷺ راز داره بي بي د راز په ځینې برخې باندې خبره کړه او ور ویې پېژانده چې تا دغه خبره عائشې رضی الله عنها ته رسولې ده، او د خبرې د ځینې برخې د بیان څخه یې اعراض وکړ او ورته یې ونه ویلې چې تا خو خپلې ملګرې (عائشې رضی الله عنها) ته دغه خبره هم کړې ده، ترڅو ډېره خجالته نه شي.

د: نو کله چې پیغمبر ﷺ رازداره بي بي (حفصه رضی الله عنها) په دغه کار باندې خبره کړه نو هغې ترې پوښتنه وکړه چې: ای د الله رسوله! ته په دغه حال باندې چا خبر کړې چې ما دغه کار کړی دی؟ ایا تا ته عائشې وویلې؟ په دغه حال باندې خو زما او د هغې څخه په غیر بل بنیادم خبر نه وه.

هـ: پیغمبر ﷺ په جواب کښې وویلې چې: ماته هیڅ بنیادم اطلاع نه ده راکړې بلکې زه په دغه کار باندې الله ﷻ خبر کړم چې په هر شي باندې پوه او په هر کار او هر پلان باندې خبردار دی.

۵_ ای پیغمبره! د الله ﷻ د پلوه خپلې دوه بیبیانې (عائشه او حفصه رضی الله عنها) مخاطبې کړه او ورته ووایه چې:

الف: ای دوه وو بیبیانو! که تاسو په خپل کار او خپل پلان باندې پښېمانې شئ او الله ﷻ ته توبه تائبې وګرځئ نو دا کار ستاسو دپاره ښه پوره ګټور دی چې ستاسو زړونه د حق څخه کاږه شوي دي چې د الله ﷻ د پیغمبر ﷺ د زوروونې پلان مو ترتیب کړی وه.

ب: نو تاسو ته په کار دي چې د دوهم خل دپاره د پیغمبر په زوروولو کښې سره لاس یو نه کړئ او پلان جوړ نه کړئ.

او که تاسو دغه کار ته بیا اقدام وکړئ نو تاسو ته به د دوهم خل دپاره هم هیڅ فایده ونه رسېږي لکه چې په لومړي خل کښې څه گټه په لاس درنغله او د زوروونې پلان مو رسوا شو.

ج: تاسو ته خکه دغه ډول پلانونه څه فایده نه شي رسولی چې الله ﷻ همدا الله ﷻ د خپل پیغمبر ﷺ کارسازی او مددگار دی، او د الله ﷻ د مددگارۍ څخه وروسته جبرائیل ﷺ او د مؤمنانو صلاح درلودونکی بنیادم او هم د پرښتو ټول پوځ د پیغمبر ﷺ کومکیان او مددگاران دي.

۶_ بیا د الله ﷻ د پلوه خپلې ټولې ښیانې مخاطبې کړه او ورته ووایه چې:

الف: ای ښیانو! د الله ﷻ پیغمبر خپل رب ﷻ ته امید کوي چې که بالفرض ستاسو د پټو پلانونو د کبله تاسو ټولې طلاقې کړي نو ستاسو څخه غوره مېرمنې به ورته عوض کړي او ستاسو په بدل کښې به یې ورته په نکاح سره میسرې کړي.

ب: ستاسو عوضي مېرمنې به ستاسو څخه بهترې غاړې اېښودونکې، بهترې ایمان درلودونکې، بهترې تواضع کوونکې، بهترې عبادت کوونکې او بهترې روژه نیوونکې (او لمونځ کوونکې) وي، بالآخره د هغوی ځینې به بهترې نېکخویه کونډې وي او ځینې به بهترې بااخلاقه پېغلې وي.

لنډه دا چې تاسو د الله ﷻ احسان ومنئ چې تاسو یې د ټولو مؤمنانو مورگانې گرځولې یاست او دغه ویاړ یې یوازې ستاسو په برخه کړی دی.

توضیحات

۹_ په ﴿ لِمَ تُحَرِّمُ مَآ أَحَلَّ ٱللَّهُ لَكَ ﴾ کښې د ﴿ تُحَرِّمُ ﴾ کلمه د "تَحْرِیم" څخه اشتقاقه شوې ده، په دې مقام کښې تشریعي تحریم مطلب نه دی ترځو د ﴿ مَآ أَحَلَّ ٱللَّهُ لَكَ ﴾ سره متناقض واقع شي بلکې دلته تحریم د یو کار څخه د امتناع او نه کولو معنی ورکوي، خو نبي کریم ﷺ دغه نه کول او امتناع په سوگند سره تاکید کړې وه او دا خکه چې:

الف: وړاندې د شان نزول په حدیث کښې د «وَقَدْ حَلَفْتُ» جمله روایت شوې ده. یعنې زما دې په الله ﷻ باندې سوگند وي چې زه به بیا د زینب رضی الله عنها په کور کښې شات ونه څښم چې د مغافیرو ورمه ترې پورته کېږي.

ب: په ﴿ قَدْ فَرَضَ ٱللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَـٰنِكُمْ ﴾ کښې د ﴿ تَحِلَّةَ ﴾ کلمه هم په دې مطلب باندې دلالت کوي خکه چې ذکره شوې کلمه د سوگند کفارې ته وضعه شوې ده[1]. یعنې یقیناً الله ﷻ ستاسو دپاره د سوگندونو کفارې ورکول تشریع کړې دي، نو ای پیغمبره! د زینب رضی الله عنها په کور کښې د

(۱) القاموس المحیط ج۱ ص۶۹۷

ښځو د ځینو ښځو امتناع مه خپلوه او د خپل سوګند کفاره ورکړه.

د خپلو سوګندونو په ارتباط نبي کریم ﷺ خپل خط السیر ته اشاره کړې وه چې: «وَاللهِ إِنْ شَاءَ اللهُ لَا أَحْلِفُ عَلَى يَمِينٍ فَأَرَى غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا إِلَّا أَتَيْتُ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ وَتَحَلَّلْتُهَا»[۱] یعني په الله ﷻ سوګند دی ان شاء الله ـ چې زه په یو سوګند باندې سوګند یاد کړم نو بیا بل شی د هغه ښځه غوره وګورم مګر زه به هغه شي ته ورتګ کوم چې بهتر دی، او خپل سوګند به (په کفارې سره) پرانیزم.

د ایتونو ارشاد

۲ـ د ﴿وَإِذْ أَسَرَّ ٱلنَّبِىُّ إِلَىٰ بَعْضِ أَزْوَٰجِهِۦ حَدِيثًا﴾ څخه څرګندېږي چې راز هم یو امانت دی، باید په پوره دقت سره وساتل شي. د ښه وضاحت دپاره لاندې د نبي کریم ﷺ احادیث ولولئ:

الف: «لَا إِيمَانَ لِمَنْ لَا أَمَانَةَ لَهُ وَلَا دِينَ لِمَنْ لَا عَهْدَ لَهُ»[۲] یعني هغه چا ته کامل ایمان نشته کوم ته چې د امانت ساتل نه وي او هغه چا ته کامل دین نشته کوم ته چې په عهد باندې وفا کول نه وي.

ب: «إِذَا حَدَّثَ الرَّجُلُ الْحَدِيثَ ثُمَّ الْتَفَتَ فَهِيَ أَمَانَةٌ»[۳] یعني هر کله چې سړی یوه خبره وکړي (هرڅه خبره چې وي) بیا شاوخوا وګوري (چې چا خو به اورېدلې نه وي) نو هغه خبره امانته ده.

سوالونه او جوابونه

۳ـ په دې مقام کښې د سړي په ذهن کښې لاندې پوښتنې ګرځي راګرځي:

الف: که څوک وایي چې په ﴿عَرَّفَ بَعْضَهُۥ وَأَعْرَضَ عَنۢ بَعْضٍ﴾ کښې د ﴿بَعْضَهُۥ﴾ کلمه د شاتو د تحریم د خبرې څخه کنایي ده، چې زه به بیا د زینب رضي الله عنها په کور کښې شات نه څښم، کومه چې نبي کریم ﷺ حفصې رضي الله عنها ته یاده کړه.

خو پوښتنه دا ده چې په همدغه عبارت کښې د ﴿بَعْضٍ﴾ کلمه د کومې خبرې څخه عبارت ده چې حفصې رضي الله عنها د راز په توګه ونه شوه ساتلی خو نبي کریم ﷺ ورته یاده نه کړه چې تا خو دا خبره هم خپلې ملګرې (عائشې رضي الله عنها) ته رسولې ده؟

مونږ وایو چې: ځینو مفسرینو کرامو خو د دغې پټې خبرې په تعین کښې د هر احتمالات لیکلي دي[۴] خو مونږ ته بهتره برېښي چې داسې پټه یې پرېږدو لکه څنګه چې نبي کریم ﷺ پټه پرېښې ده، او لکه څنګه چې الله ﷻ هم ترې پرده نه ده پورته کړې.

ب: که څوک وایي چې: ایا د ﴿وَصَٰلِحُ ٱلْمُؤْمِنِينَ﴾ کلمه مفرده ده او یا جمعه ده چې ټولو مؤمنانو ته شمولیت لري؟

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۹۸۸
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۳ ص۱۳۵
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۱۷
(۴) تفسیر القرطبي ج۱۸ ص۱۸۷؛ زاد المسیر ج۸ ص۵۱؛ تفسیر البغوي ج۴ ص۳۶۴

مونږ وايو چې: په ذکره شوې کلمه کښې لاندې دوه احتماله تحقق موندلی شي[1] چې دواړه په اصلي مطلب کښې څه توپير سره نه لري:

اول: ذکره شوې کلمه مفرده ده خو د جنس په ملحوظ هر صالح مؤمن ته شامله ده، لکه چې عرب وايي: "لَا يَفْعَلُ هٰذَا الْعَمَلَ الصَّالِحُ مِنَ النَّاسِ" يعنې دا کار د خلکو د جملې څخه جنس صالح بنيادم نه کوي.

دوهم: دغه کلمه جمعه ده چې بايد "صَالِحُو الْمُؤْمِنِينَ" ليکلی شوې وی خو د قرآن کريم رسم الخط عثماني دی، نو د "و" توری د ليک څخه هم غورزولی شوی دی لکه څنګه چې د ساکنينو په پيوستون سره د تلفظ څخه لوېدلی دی. نو په دې تقدير ټولو صالحو مؤمنانو ته شموليت لري.

ج: که څوک وايي چې: په هغې زمانه کښې د "صَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ" مصداق څوک- څوک وه؟

مونږ وايو چې: که څه هم ځينو مفسرينو کرامو ورته په هغې زمانه کښې متعدد مصداقونه ښودلي دي[2]، مګر بهتره دا ده چې د هغه وخت ټول صحابه کرام ﷺ د "صَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ" دپاره مصداقات وه او د منافقينو څخه پرته ټول د نبي کريم ﷺ ناصران او کومکيان وه. د مثال په توګه: عمر الفاروق وايي چې: ما ښيانو ته د نصيحت په توګه وويلې چې: که تاسو نبي کريم ﷺ خپلو طلاقولو ته اړ کړئ نو هغه ﷺ خپل رب ﷻ ته اميد لري چې ستاسو څخه بهترې مېرمنې ورته په نکاح ورکړي نو په دغه وخت کښې به هغوی د امهات المؤمنين لقب وګټي، نو دغه ايت شريف نازل شو[3].

د: که څوک وايي چې: په ﴿وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ بَعْدَ ذَٰلِكَ ظَهِيرٌ﴾ کښې د "الْمَلَائِكَة" کلمه مبتدأ ده او د ﴿ظَهِيرٌ﴾ کلمه يې خبر ده حال دا چې هغه جمعه ده او دا مفرده ده؟

مونږ وايو چې: د "الْمَلَائِكَة" کلمه هم د "فَوْج" په تاويل سره مفرده ده، نو د مبتدا او خبر توافق حاصل شو چې هر يو مفرد دی.

ه: که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې الله ﷻ د امهات المؤمنين د جملې څخه فقط د دوه وو ښيانو هغه پلان په خفي وحي سره نه بلکې په جلي وحي سره په ډېر شدت سره رد کړ د کوم څخه چې د نبي کريم ﷺ د عدم تعظيم وړمه پورته کېده؟

مونږ وايو ــ والله ﷻ اعلم ــ چې دا د دې دپاره:

اول: ترڅو ښيانې پوه شي چې د نبي کريم ﷺ د عدم تعظيم په صورت کښې به د دغه لقب (امهات المؤمنين) افتخار د لاسه ورکړي.

دوهم: ترڅو الله ﷻ څرګنده کړي چې منافقان توان نه لري چې نبي کريم ﷺ په کورني جنجال اخته

---

(۱) تفسير الكشاف ج۴ ص۵۶۶؛ روح المعاني ج۲۸ ص۱۵۳؛ اللباب في علوم الكتاب ج۱۹ ص۲۰۱؛ تفسير ابي السعود ج۸ ص۲۶۷

(۲) زاد المسير ج۸ ص۵۲؛ اللباب في علوم الكتاب ج۱۹ ص۲۰۱

(۳) صحيح البخاري ج۲ ص۷۳۱

کړي او د اسلامي دعوت په وړاندې يې خنډونه پېښ کړي.
درېیم: ترڅو د قيامت تر ورځې پورې ټول مؤمنان د هغو حرکاتو مخه بنده کړي د کومو څخه چې منافقان د اسلامي دعوت په ضد ګټه پورته کوي او د داعيانو توجه پرې بلې خوا ته اړوي.

سَئِح څه معنی؟

۴_ په ﴿عَٰبِدَٰتٍ سَٰٓئِحَٰتٍ﴾ کښې د ﴿سَٰٓئِحَٰتٍ﴾ کلمه د "سَئِح" _لکه "بَيِّع" _ څخه اشتقاقه شوې ده او مونږ د الله ﷻ په توفيق د "سَئِح" کلمه د [التوبة: ۱۱۲] ایت لاندې ښه پوره تشریح کړې ده، خو په دې مقام کښې د روژه نيولو معنى ورکوي[1].

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ قُوٓاْ أَنفُسَكُمۡ وَأَهۡلِيكُمۡ نَارٗا وَقُودُهَا ٱلنَّاسُ وَٱلۡحِجَارَةُ عَلَيۡهَا مَلَٰٓئِكَةٌ
غِلَاظٞ شِدَادٞ لَّا يَعۡصُونَ ٱللَّهَ مَآ أَمَرَهُمۡ وَيَفۡعَلُونَ مَا يُؤۡمَرُونَ ۝٦ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَا
تَعۡتَذِرُواْ ٱلۡيَوۡمَۖ إِنَّمَا تُجۡزَوۡنَ مَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ۝٧ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ تُوبُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ
تَوۡبَةٗ نَّصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمۡ أَن يُكَفِّرَ عَنكُمۡ سَيِّـَٔاتِكُمۡ وَيُدۡخِلَكُمۡ جَنَّٰتٖ تَجۡرِي مِن
تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ يَوۡمَ لَا يُخۡزِي ٱللَّهُ ٱلنَّبِيَّ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَعَهُۥۖ نُورُهُمۡ يَسۡعَىٰ بَيۡنَ أَيۡدِيهِمۡ
وَبِأَيۡمَٰنِهِمۡ يَقُولُونَ رَبَّنَآ أَتۡمِمۡ لَنَا نُورَنَا وَٱغۡفِرۡ لَنَآۖ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ۝٨ يَٰٓأَيُّهَا
ٱلنَّبِيُّ جَٰهِدِ ٱلۡكُفَّارَ وَٱلۡمُنَٰفِقِينَ وَٱغۡلُظۡ عَلَيۡهِمۡۚ وَمَأۡوَىٰهُمۡ جَهَنَّمُۖ وَبِئۡسَ ٱلۡمَصِيرُ ۝٩﴾

[۶] ای هغو کسانو کومو چې ایمان راوړی دی! تاسو خپل ځانونه او خپلې کورنۍ (کور کهول) د داسې اوره (دوزخه) وساتئ چې د سون مواد یې خلک او ډبرې دي.
په دغه (دوزخ) باندې داسې پرښتې مقررې دي چې زیګ خویه (او) قوتناکې دي، د الله ﷻ څخه په هغه (ارشاد) کښې نافرماني نه کوي په کوم سره چې ورته الله ﷻ امر کړی وي (په سر او سترګو یې قبلوي) او هغه کار کوي په کوم سره چې (د الله ﷻ د پلوه) ماموري کړی شوې وي.
[۷] (د قیامت په ورځ به کفارو ته وویلی شي چې): ای هغو کسانو کومو چې کفر غوره کړی وه! تاسو نن ورځ اعتذار مه وړاندې کوئ (او توبه مه وباسئ؛ او دا ځکه چې:)
یقینًا تاسو ته (فقط) د هغو (کړو وړو) جزا درکوله کېږي کوم چې تاسو (په دنیا کښې) وئ چې په عمل کښې به مو پیاده کول.
[۸] ای هغو کسانو کومو چې ایمان راوړی دی! تاسو (نن ورځ) الله ﷻ ته په سوچه (او اخلاصي)

[1] تفسير ابن كثير ج۴ ص۳۹۰

توبي سره توبه تائب شئ (او رجوع ورته وکړئ)، ستاسو رب ﷻ نژدې دی (امید ورته وکړئ) چې ستاسو څخه ستاسو ګناهونه محوه کړي او داسې جنتونو ته مو داخل کړي چې لاندې ترې لښتې بهيږي، (البته) په داسې ورځ کښې چې الله ﷻ پکښې خپل پیغمبر ﷺ او هغه کسان نه شرموي کوم چې د ده ﷺ سره دي (او ورسره ملګري دي)، چې د ذکرو شوو کسانو رڼا به په وړاندې یې او په ښیو طرفونو کښې یې ځغلي، وایي به چې: ای زمونږ ربه! مونږ ته خپله رڼا پوره کړې (چې منزل ته پرې ورسيږو) او مونږ ته (ګناهونه) وبښې، یقیناً ته په هر شي باندې د کامل قدرت څښتن یې.

[۹] ای پیغمبره! ته د کفارو او منافقینو سره (مناسب) جهاد وکړه او په دوی باندې سختي وکړه (زړه پرې مه سوزوه، چې دا یې دنیاوي عذاب دی) او دائمي استوګنځای یې جهنم دی چې د بېرته ورګرځېدلو ډېر بد ځای دی.

ارتباطونه

۱_ په وړاندېنیو ایتونو کښې د امهات المؤمنین تادیب ته اشاره شوې وه، او په دې ایتونو کښې د مؤمنانو د عامو کورنیو تادیب نازل شوی دی.

۲_ هلته امهات المؤمنین توبه تائب ګرځېدلو ته هڅولې شوې وې او دلته په ټولو مؤمنانو باندې د دغه حکم فرضیت نازل شوی دی.

۳_ هلته د منافقانو د دسیسو مخنیوي ته اشاره شوې وه او دلتهورباندې صراحت نازل شوی دی چې حاصل یې داسې راځېږي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! د شرعي ادب په باب په خپل امت باندې څه مطالب قرائت کړه او د الله ﷻ د پلوه یې مخاطب کړه چې:

۱_ ای مؤمنانو! تاسو خپل ځانونه او خپلې کورنۍ د الله ﷻ او د ده ﷻ د پیغمبر ﷺ په اطاعت سره د داسې اور او دوزخ څخه وساتئ چې:

الف: د هغه اور د سوند مواد د دنیاوي اور په شان لرګي او خاشاک نه دي بلکې د سوند مواد یې کفر غوره کوونکي بنیادمان دي او د ګوګړو کاڼي دي چې په همدغو باندې بلېږي او همدغه پکښې سوزېږي.

ب: په دغه اور باندې داسې پرښتې د الله ﷻ د پلوه مقررې دي چې ډېرې زګې او کلکې او ډېرې بې رحمه او ډېرې غضبناکې دي.

ج: دغه پرښتې د الله ﷻ د اوامرو څخه هیڅ عصیان او نافرماني نه خپلوي بلکې هغه کارونه په زغرده سره عملي کوي په کومو سره چې ورته امر کړی شوی وي.

د: دغه اور ډېر سخت دی نو چې کله یې کفار وګوري نو په اعتذار به پیل وکړي ترڅو ترې نجات مونده کړي او یا بېرته دنیا ته ستانه کړی شي، خو اعتذار به یې رد کړی شي او ورته به

ورېلي شي چې: ای کفارو! تاسو نن ورځ اعتذار مه وړاندې کوئ، ځکه تاسو ته جزا نه درکوله کېږي مګر د هغو کړو وړو کوم چې تاسو په دنیا کښې وئ چې د استمرار په توګه به مو اجراء کول، دا ستاسو د خپلو لاسونو کړلی شوی فصل دی چې اوس یې رېبئ:

۲ـ ای مؤمنانو! تاسو په ډېر اخلاص سره د معاصیوو څخه صرف الله ﷻ ته توبه تائب شئ او سوچه توبه ترې وباسئ: نو:

الف: ستاسو رب ﷻ نژدې دی (امید ورته وکړئ) چې ګناهونه او معاصي مو عفوه او محوه کړي.

ب: او داسې جنتونو او باغونو ته مو داخل کړي چې د ونو لاندې یې څلور ډوله لښتې بهېږي.

ج: البته دا په داسې ورځ کښې چې الله ﷻ په دغې ورځ کښې خپل پیغمبر ﷺ او هغه کسان نه شرمنده کوي او نه یې خجالت کوي کومو چې په رښتیانیو معناوو کښې په پیغمبر ﷺ باندې ایمان راوړی وي او په دنیاوي ژوند کښې یې ورسره ملګرتیا او مرسته کړې وي.

د: نو په دغې ورځ کښې به د پیغمبر ﷺ په شمول د ذکرو شوو کسانو په وړاندې هغه رڼا ځغلي کومه چې د همدوی د ښیو اندامونو څخه سرچینه نیسي او وروړې پیوستون لري.

ه: په دغه وخت کښې به دغه د رڼا درلودونکي کسان په ډېرې خوشالۍ سره وایي او د سوال لاسونه به یې اوچت کړي وي چې:

ای زمونږ ربه! مونږ ته خپله رڼا پوره کړې چې اصلي منزل ته ورباندې ورسېږو او د منافقانو غونډې په نیمایي لاره کښې یې راته محوه او مړه نه کړې چې په توره تیاره کښې حیران پاتې شو.

ای زمونږ ربه! مونږ ته ګناهونه راوبښې او جزا ورباندې رانه کړې چې په رڼا باندې مو اثر وغورزوي.

ای زمونږ ربه! یقیناً ته په هر شي باندې د کامل قدرت درلودونکی یې، مونږ ته مغفرت وکړې او زمونږ د رڼا پوره کول ستا په توان کښې دي.

۳ـ ای پیغمبره! د کفارو او منافقانو د هرې ډلې سره مناسب جهاد وکړه او سختي ورباندې وکړه، د نرمۍ څخه کار مه اخله ترڅو د مؤمنانو په شرعي نظام کښې خنډ واقع نه کړي او د دعوت مخه مو په دسیسو او چلونو سره بنده نه کړي.

توضیحات

د دې ایتونو مربوط څه توضیحات وړاندې تېر شوي دي والحمد لله ﷻ، هغه دا:

۱ـ دغه جمله ﴿ قُوٓاْ أَنفُسَكُمۡ وَأَهۡلِيكُمۡ نَارٗا ﴾ وړاندې د احادیثو په رڼا کښې د [طه:۱۳۲] ایت لاندې ښه واضحه شوې ده، په دې مقام کښې ورباندې لاندې احادیث وراضافه کوو:

الف: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «اَكْرِمُوا اَوْلَادَكُمْ وَاَحْسِنُوا اَدَبَهُمْ»[1] یعنې تاسو د خپلو اولادونو عزت وکړئ او د شرعي ادب د ښوونې احسان ورسره وکړئ.

---

[1] سنن ابن ماجه ص ۲۶۱

ب: نبي كريم ﷺ په يوه حديث كښې فرمايلي دي چې: «وَأَنْفِقْ عَلَى عِيَالِكَ مِنْ طَوْلِكَ وَلَا تَرْفَعْ عَنْهُمْ عَصَاكَ أَدَبًا وَأَخِفْهُمْ فِي اللهِ»[١] يعني او ته په خپلو روزي خورو باندې د خپل طاقت (او توان) څخه مالي خرڅه وکړه او د شرعي ادب همسا ترې د ادب ښوولو په غرض مه اوچتوه (چرته چې ډېر نه وي هلته ادب نه وي)، او (هم) دوی د الله ﷻ د دين په هکله وډار کړه (چې د دوزخ د عذاب سره مخامخ نه شي).

٢_ په ﴿ وَقُودُهَا ٱلنَّاسُ وَٱلْحِجَارَةُ ﴾ کښې په "اَلْحِجَارَة" کلمه باندې د الله ﷻ په توفيق د [البقرة: ٢٢] ايت لاندې ښه پوره رڼا اچولې شوې ده.

٣_ په ﴿ عَلَيْهَا مَلَٰٓئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ ﴾ الآية- کښې د احاديثو په رڼا کښې د [الحج: ٢١] ايت لاندې د تعذيب د پرښتو قوت ښه پوره واضحه کړې شوې دی، خو په دې مقام کښې ورباندې دغه يو سوال جواب وراضافه کوو: که څوک وايي چې د دغو دواړو جملو ﴿ لَّا يَعْصُونَ ٱللَّهَ مَآ أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴾ په مفهوم کښې څه فرق دی؟

مونږ وايو چې د اولنۍ جملې څخه باطني انقياد مطلب دی او دوهمه جمله په ظاهري انقياد او اطاعت باندې دلالت کوي[٢]. همدغو دواړو مطلبونو ته په بل ايت کښې داسې اشاره شوې ده چې: ﴿ وَمَنْ عِندَهُۥ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِۦ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ ﴾ [الأنبياء: ١٩] يعني هغه پرښتې کومې چې د الله ﷻ په نزد موجوديت لري د ده ﷻ د عبادت څخه تکبر نه کوي او نه (په عملي اطاعت باندې) ستومانه کيږي.

٤_ د ﴿ تُوبُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا ﴾ په ارتباط د [آل عمران: ٨٩] ايت لاندې، لاندې مطالب تېر شوي دي:

الف: اعتذار په درې ډوله دی، چې يوه ډول ته د "تَوْبَة" لقب ورکولی کيږي.

ب: د توبې قبول شرطونه څلور دي چې په لاندې ډول دي:

اول: چې ګناه د دې کبله پرېښودلی شي چې دا په شريعت کښې جواز نه لري او قبيح کار دی.

دوهم: چې ګناه کوونکی په خپله ګناه باندې پښېمانه شي.

دريم: چې ګناه کوونکی عزم او قوي اراده وکړي چې بيا به دغه کار ته اقدام نه کوي.

څلورم: چې ګناه کوونکی د خپلې ګناه تلافي (مخنيوی) وکړي که امکان ولري، لکه چې د غيبت کړی شوي بنيادم څخه عفوه واخلي.

ج: همدارنګه هلته د توبې په ارتباط سوال جواب هم تېر شوی دی.

خو په دې مقام کښې ورباندې لاندې څو کرښې ورزياتوو:

---

(١) مسند احمد بن حنبل ج٨ ص٢٥٠

(٢) روح المعاني ج٢٨ ص١٥٧

دغه کلمه "نَصُوح" ـ لکه "رَسُول" ـ صفت مشبه ده چې د "تَوْبَة" دپاره نعت واقع شوې ده او د "نصُوح" ـ لکه "غرُوب" ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د خلوص او سوچه والي معنی ورکوي[1].

د "التَّوْبَةُ النَّصُوح" په تفسیر کښې علماوو کرامو ګڼ اقوال کړي دي چې تقریباً درویشتو (۲۳) تولونو ته رسېږي[2]، غوره تفسیر يې دا دی چې دغه لقب هغې توبې ته ورکولی کېږي په کومه کښې چې ذکر شوي څلور شرطونه راټول شوي وي.

۵ـ د ﴿ نُورُهُمْ يَسْعَىٰ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَٰنِهِمْ ﴾ جمله د [الحدید:۱۲] ایت لاندې د سوال جواب په ضمن کښې شرحه شوې ده او د احادیثو په رڼا کښې ډېره ښه تفسیره شوې ده.

۶ـ د ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ جَٰهِدِ ٱلْكُفَّارَ ﴾ الآیة په عین کلماتو سره وړاندې په [التوبة:۷۳] کښې تېر شوی دی او څه شی چې راته الله ﷻ په همدې اړه رانبودلي وه هغه مو هملته لیکلي دي، که لوستونکي هلته يو ځل مراجعه وکړي نو امید دی چې خوښ به يې شي.

خو په دې مقام کښې ورباندې وراضافه کوو چې: د منافقینو سره وسلوال جهاد نه نبي کریم ﷺ کړی دی او نه مونږ ته جواز لري، خو په دې شرط چې منافقان جنګي جبهه جوړه نه کړي او يا د مجاهرو او ښکاره کفارو سره په وسلوال جنګ کښې ملګرتیا ونه کړي. که د دغو کارونو څخه يې کوم يو د خپلو ځانونو دپاره غوره کړ نو باید چې د نورو مجاهرو کفارو غوندې چال چلند ورسره وکړی شي.

د ذکر شوي حکم يو نظیر دا دی چې باید مجاهدین زنانه ونه وژني، خو کومه زنانه چې پخپله وسلې ته لاس کړي او په جنګ کښې عملاً ګډون وکړي نو د هغې وژل د نورو جنګي کفارو غوندې ګڼلی کېږي.

﴿ ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ٱمْرَأَتَ نُوحٍ وَٱمْرَأَتَ لُوطٍ ۖ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَٰلِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا وَقِيلَ ٱدْخُلَا ٱلنَّارَ مَعَ ٱلدَّٰخِلِينَ ۝١٠ وَضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱمْرَأَتَ فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَتْ رَبِّ ٱبْنِ لِى عِندَكَ بَيْتًا فِى ٱلْجَنَّةِ وَنَجِّنِى مِن فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِۦ وَنَجِّنِى مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ۝١١ وَمَرْيَمَ ٱبْنَتَ عِمْرَٰنَ ٱلَّتِىٓ أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِن رُّوحِنَا وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَٰتِ رَبِّهَا وَكُتُبِهِۦ وَكَانَتْ مِنَ ٱلْقَٰنِتِينَ ۝١٢ ﴾

---

(۱) لسان العرب ج۲ ص۶۱۶

(۲) تفسیر القرطبي ج۱۸ ص۱۹۷

[۱۰] الله ﷻ د هغو کسانو دپاره کومو چې کفر غوره کړی دی، د نوح ﷺ مېرمن او د لوط ﷺ مېرمن مثال ګرځوي (هغه دا چې):

دا دواړه زنانه زمونږ د بندګانو د جملې څخه د دوه وو صالحانو بندګانو (تر نکاح) لاندې وې، خو دواړو د خپلو خاوندانو سره خیانت وکړ (چې ایمان یې ورباندې رانهووړ)، نو دواړو خاوندانو یې ترې د الله ﷻ (د عذاب) څخه د هیڅ شي مخه هم ونه نیوله او (د الله ﷻ د پلوه ورته) وویلی شوه چې: (ای دوه وو کافرو مېرمنو!) تاسو دواړه د نورو داخلېدونکو دوزخیانو سره دوزخ ته (په ابدي توګه) داخلې شئ (تاسو په کفر کښې څه تفاوت نه لرئ).

[۱۱] او الله ﷻ د هغو کسانو دپاره کومو چې ایمان راوړی دی، د فرعون ماندینه مثال ګرځوي (هغه دا چې):

هغه وخت یاد کړه چې (خپل رب ﷻ ته یې سوال وکړ او) ویې ویلې چې ای زما ربه! ماته په خپل نزد په جنت کښې کور جوړ کړه، او د فرعون او د ده د عمل (کفریاتو) څخه نجات راکړه، او د ظلم کوونکي قوم (فرعونیانو) څخه هم خلاصون راکړه.

[۱۲] او هغه مریم بنت عمران (هم د مؤمنانو دپاره مثال ګرځوي) کومې چې خپل ګرېوان (د نارینه وو څخه) ساتلی وه (او هیچا نه وه مسه کړې) نو مونږ د هغې په ګرېوان کښې (د جبرائیل ﷺ په ذریعه) د خپلو مشرفو روحونو څخه (یو مشرف روح) پو کړ (چې هغه د عیسی ﷺ پاک روح وه چې مونږ ته یې اضافت د تشریف دپاره صورت نیسي).

او مریمې رضي الله عنها د خپل رب ﷻ په کلماتو سره او د خپل رب ﷻ په کتابونو سره تصدیق کړی وه (او باور یې پرې درلود) او هغه د اطاعت کوونکو (د ډلې) څخه وه.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د سورت (التحریم) په ذکرو شوو مطالبو باندې د یوې تبصرې په ډول د څلورو زنانه وو ذکر نازل شوی دی چې د یو پلوه پکښې د منافقانو مثالونو ته اشاره شوې ده او د بله پلوه پکښې دېته اشاره ده چې د قیامت په ورځ د هر چا دپاره فقط خپل عمل د لارې مل دی، چې د بل چا عمل ورته نه ګټه رسولی شي او نه ضرر. نو حاصل یې داسې راځېږي چې:

ای پیغمبره! په خپل امت باندې لاندې مطالب قرائت کړه:

۱_ الله ﷻ د کفارو دپاره په لاندې ډول سره د دوه وو زنانه وو مثال بیانوي:

الف: دغه دواړه زنانه یوه د نوح ﷺ مېرمن وه او بله د لوط ﷺ مېرمن وه چې دا دواړه پیغمبران زمونږ د بندګانو د جملې څخه صالحان بندګان وه، هغوی ورسره ازدواجي اړیکې درلودې.

ب: دغو دواړو زنانه وو د هر څه څخه وړاندې د الله ﷻ سره خیانت وکړ چې کفري عقیدې یې خپلې کړې، او بیا یې د خپلو خاوندانو سره هم د خیانت لاره غوره کړه چې ایمان یې ورباندې رانه ووړ او په منافقت ورسره وچلېدې.

ج: نو دواړه زنانه په عذاب اخته شوې او خپلو خاوندانو (پیغمبرانو) ترې د عذاب لړه برخه هم تخفیفه نه کړه.

د: نو دغو دواړو زنانه وو ته به د قیامت په ورځ د الله ﷻ د پلوه وویلی شي چې تاسو دواړه هم د نورو دوزخیانو په ډله کښې دوزخ ته داخلې شئ چې تاسو په نورو کفارو باندې هیڅ ډول بهتري او غوره والی نه لرئ.

۲ـ الله ﷻ د مؤمنانو دپاره د فرعون د ماندینې مثال په لاندې ډول سره بیانوي:

الف: هغې په الله ﷻ او په موسی ؑ باندې رښتیانی ایمان راوړی وه او سوچه ایمانداره وه، نو د خپل میړه (فرعون) کفریاتو ورته هیڅ ضرر ونه شو رسولی.

ب: هغې د الله ﷻ په حضور کښې د سوال لاسونه پورته کړه او وې ویلې چې: ای زما ربه! ماته په خپل نزد (جنت) کښې کور جوړ کړې او د فرعون د کور او کفریاتو څخه نجات راکړې بلکې د ټولو فرعونیانو او ظالمانو څخه مې خلاصون په نصیب کړې.

ج: نو الله ﷻ د هغې سوال قبول کړ چې جنت ته یې داخله کړه او د خاوند (فرعون) شدید کفر یې مانع ونه ګرځېد.

۳ـ د ذکر شوو دواړو مثالونو په تائید الله ﷻ ټولو خلکو ته دریم مثال هم په لاندې ډول بیانوي:

الف: د عمران لور مریم رضی الله عنها یوه مؤمنه انجلۍ وه چې په تجرد کښې یې خپله پاک لمنی ساتلې وه، او هیچا په هیڅ وجه د هغې ګرېوان ته لاس نه وه وروړی. یا په بل عبارت: هغې نه د کافر سړي او نه د مؤمن سړي سره ازدواجي اړیکې درلودلې وې.

ب: مونږ د جبرائیل ؑ په سلسله د هغې په ګرېوان کښې د خپلو مشرفو روحونو څخه یو روح پو کړ چې هغه د عیسی ؑ روح وه، نو په همدې روح سره هغه د یوه عالي شان پیغمبر مور جوړه شوه.

ج: هغې د خپل رب ﷻ په کلماتو او د خپل رب ﷻ په کتابونو ایمان درلود. او هغه د عبادت کوونکو او عاجزي کوونکو د ډلې څخه وه.

توضیحات

۱- په ﴿ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا ﴾ کښې د "خَانَتَا" کلمه د "خِيَانَة" ـ لکه "دِيَانَة" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، "خِيَانَة" او "نِفَاق" سره یو تربله اعتباري توپیر لري نو کوم شي ته چې د امانت د ضائع کولو په لحاظ "خِيَانَة" ویل کېږي همغه شي ته د دین په لحاظ (نفاق) ویل کېږي[1].

په دې مقام کښې دواړه معناوې اراده کېدلی شي چې: د "نوح ؑ" او د "لوط ؑ" مېرمنو هم د خپلو خاوندانو امانت ونه ساته چې ایمان یې ورباندې رانه ووړ او هم یې ورسره منافقت وکړ چې د کفارو دپاره یې جاسوسي کوله او د هغوی ملګرتیا یې کوله. لاندې وضاحت په ذهن کښې وساتئ:

[1] مفردات الراغب ص ۱۶۲

الف: عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وايي[1] چې د نوح عليه السلام د مېرمنې خيانت دا وه چې خپل خاوند ته به يې د نورو كفارو غوندې د مجنون (ليوني) لقب وركاوه، او د لوط عليه السلام د مېرمنې خيانت دا وه چې په كفر باندې علاوه به يې د كفارو دپاره جاسوسي هم كوله، چې هلته زمونږ كور ته مېلمانه راغلي دي!.

ب: عبدالله بن عباس رضي الله عنهما ويلي دي چې: «مَا بَغَتْ امْرَأَةُ نَبِيٍّ قَطُّ»[2] يعني د هيڅ پيغمبر مېرمنې هيڅكله بغاوت (فحاشي) نه ده كړې.

د دې مثال ارشاد

۲ـ د ذكر شوي مثال څخه د اشارې په توګه لاندې ارشادات هم معلومېږي:

الف: لكه څنګه چې ذكرو شوو دواړو زنانه وو ته د پيغمبرانو سره ازدواجي پيوستون څه ګټه ونه شوه رسولى همدارنګه د دې زمانې كفارو ته هم د نبي كريم ﷺ قرابت څه په درد باندې نه خوري، ترڅو چې ورباندې ايمان راوړي.

ب: د نبي كريم ﷺ بيبيانې هم د ازدواجي قرابت څخه او د دې څخه چې دوى د ټولو مؤمنانو مورګانې دي څه ګټه نه شي اوچتولى ترڅو چې د عدم تعظيم د پلان جوړولو څخه صرف نظرې شي.

ج: د ټولو مؤمنانو پلرونه او اولادونه هم د خپلو پلرونو او نورو مشرانو ايمانونه د الله ﷻ د عذابه نه شي بچ كولى ترڅو چې پخپله په رښتيانيو معناوو كښې په ايمان مشرف جوړ شي.

هېر مو نه شي

۳ـ هېر مو نه شي چې په ﴿ أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا ﴾ كښې د "فَرْج" كلمه مونږ د الله ﷻ په توفيق د [الأنبياء: ۹۱] ايت لاندې شرحه كړې ده چې كله د غليظ عورت معنى وركوي او كله محض د وت په معنى باندې استعمالېږي چې مونږ ترې په ګرېوان سره تعبير كولى شو، په دې مقام كښې همدغه دوهمه معنى په زړه پورې برېښي.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه په ﴿ مِن رُّوحِنَا ﴾ كښې د "رُوح" اضافت د تشريف دپاره دى لكه چې په "بيت الله" كښې اضافت همدغه معنى افاده كوي. او د "رُوح" څخه د عيسى عليه السلام مبارك روح مطلب دى. يعنې مونږ د بي بي مريمې رضي الله عنها په ګرېوان كښې د عيسى عليه السلام روح د جبرائيل عليه السلام په ذريعه پو كړ او هغه عليه السلام مو د ذكرې شوې بي بي په ګېډه كښې ژوندى كړ.

دلته د "كلمات" تفسير

۴ـ په ﴿ وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَٰتِ رَبِّهَا ﴾ كښې مفسرينو كرامو د "كَلِمَات" كلمه په متعددو معناوو سره

(۱) تفسير ابن كثير ج۴ ص۳۹۳
(۲) الدر المنثور ج۸ ص۲۲۸

تفسيره كړې ده چې د بدليت په لحاظ د ټولو اراده كول هم څه باک نه لري. هغه دا چې:

الف: دلته د "كَلِمَاتِ" څخه هغې كلمې مطلب دى كومې چې د بي بي مريمې رضي الله عنها سره جبرائيل عليه السلام سر ته رسولې كومو ته چې په [مريم:١٨ـ ٢١] ايتونو كښې اشاره شوې ده[1].

ب: دلته ترې هغه ټول شريعتونه مراد دي كوم چې الله جل جلاله د خپلو بندګانو د لارښوونې دپاره دنيا ته را استولي دي[2].

كاملې ښځې څوک دي؟

٥ـ نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې: «كَمَلَ مِنَ الرِّجَالِ كَثِيرٌ وَلَمْ يَكْمُلْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَرْيَمُ بِنْتُ عِمْرَانَ وَآسِيَةُ امْرَأَةُ فِرْعَوْنَ وَفَضْلُ عَائِشَةَ عَلَى النِّسَاءِ كَفَضْلِ الثَّرِيدِ عَلَى سَائِرِ الطَّعَامِ»[3] يعني د سړيو څخه ډېر كسان كمال ته رسېدلي دي او د ښځو څخه كمال ته نه دي رسېدلي مګر مريم د عمران لور رضي الله عنها او آسيه رضي الله عنها د فرعون مېرمن او په نورو ښځو باندې د عائشې رضي الله عنها بهتري په ښوروا كښې د ميده كړې ډوډۍ بهترۍ ته ورته ده چې په نورو خوراكونو باندې يې لري.

د "التحريم" سورت ترجمه او تفسير د الله جل جلاله په مرسته او توفيق په همدې ځاى باندې ختم شو، چې ورسره اته وېشتمه سپاره هم پاى ته ورسېده.

اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الْكَامِلِينَ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِير.

١٤٢٥/٦/٢٣ هـ ق = ١٣٨٣/٥/١٩ هـ ش.

---

(١) تفسير القرطبي ج١٨ ص٢٠٤

(٢) تفسير البغوي ج٤ ص٣٦٨

(٣) صحيح البخاري ج٢ ص٨١٥

الملك (٦٧)

سریزه

۱ـ د دې سورت نوم (الْمُلْك) د همدې سورت په اولني ایت کښې نازل شوی دی.

همدارنګه په یوه حدیث کښې دغه سورت د "الْمُنْجِيَة" او "الْمَانِعَة" په نومونو باندې هم یاد شوی دی چې مونږ یې په لاندې ټکو کښې راخلاصه کوو:

الف: یو ځل یوه صحابي ﷺ د قبر د پاسه خیمه درولې وه حال دا چې د ده ګومان نه وه چې دلته به قبر وي.

ب: صحابي ﷺ د خیمې په ځای کښې د ځمکې د داخل څخه همدغه سورت (الْمُلْك) د یو بنیادم په غږ کښې واورېد، چې ټول سورت یې تر اخره پورې ولوست.

ج: نوموړي صحابي ﷺ دغه قیصه نبي کریم ﷺ ته ټکي په ټکي واوروله، نو نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «هِيَ الْمَانِعَةُ هِيَ الْمُنْجِيَةُ تُنْجِيهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ»[1] یعنې دا سورت (د عذاب القبر) منع کوونکی دی او همدا سورت نجات ورکوونکی دی چې خپل قاري ته د عذاب القبر څخه نجات ورکوي.

۲ـ دا سورت په اتفاق سره ټول مکي دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی.

۳ـ د دې سورت د ایتونو شمېر دېرشو (۳۰) ایتونو ته رسېږي لکه چې په یوه حدیث کښې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «إِنَّ سُورَةً مِنَ الْقُرْآنِ ثَلَاثُونَ آيَةً شَفَعَتْ لِرَجُلٍ حَتَّى غُفِرَ لَهُ وَهِيَ ﴿ تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ ﴾»[2] یعنې یقیناً یو سورت دی چې ټول فقط دېرش ایتونه دي، سړي (خپل قاري) ته شفاعت کوي آن تردې چې د الله ﷻ د پلوه ورته مغفرت وکړی شي چې هغه د ﴿ تَبَٰرَكَ ٱلَّذِى بِيَدِهِ ٱلْمُلْكُ ﴾ سورت دی.

۴ـ د دې سورت د کلماتو شمېر درې سوه او دېرش (۳۳۰) کلمې دی او د حرفونو شمېر یې یو زرو درې سوه او دیارلس (۱۳۱۳) حرفونو ته رسېږي[3].

۵ـ د دې سورت محتویات د نورو مکي سورتونو په څېر د عقیدوي احکامو په محور باندې څرخېږي. د مثال په توګه:

الف: د الله ﷻ د کاملې واکدارۍ ډېرو مثالونو ته پکښې اشاره شوې ده لکه د اسمانونو نظام چې هیڅ نواقص پکښې موجودیت نه لري.

ب: د قیامت د ورځې په قیام باندې پکښې ټینګار شوی دی او د کفارو اخروي حالاتو هم پکښې نزول موندلی دی.

---

[1] جامع الترمذي ج۲ ص۱۱۷
[2] مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۱۵۹
[3] تفسیر الخازن ج۶ ص۳۱۲

ج: د بنیادم د روزۍ نظام، د اوبو بندوبس او داسې نورې موضوعګانې هم پکښې نازلې شوې دي.

۶ـ په وړاندېنۍ سورت (التحريم) کښې شرعي نظام ته اشاره شوې وه چې د مومنانو په کورونو پورې یې عموماً او د نبي ﷺ په کور کهول پورې یې خاصتاً ارتباط درلود. او په دې سورت (الملك) کښې په تکویني نظام باندې ښه پوره رڼا اچولی شوې ده.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ تَبَٰرَكَ ٱلَّذِى بِيَدِهِ ٱلْمُلْكُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ۝١ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلْمَوْتَ وَٱلْحَيَوٰةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْغَفُورُ ۝٢ ٱلَّذِى خَلَقَ سَبْعَ سَمَٰوَٰتٍ طِبَاقًا ۖ مَّا تَرَىٰ فِى خَلْقِ ٱلرَّحْمَٰنِ مِن تَفَٰوُتٍ ۖ فَٱرْجِعِ ٱلْبَصَرَ هَلْ تَرَىٰ مِن فُطُورٍ ۝٣ ثُمَّ ٱرْجِعِ ٱلْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنقَلِبْ إِلَيْكَ ٱلْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ ۝٤ وَلَقَدْ زَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنْيَا بِمَصَٰبِيحَ وَجَعَلْنَٰهَا رُجُومًا لِّلشَّيَٰطِينِ ۖ وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ ٱلسَّعِيرِ ۝٥ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] هغه اقدس ذات ډېر برکتناک دی چې په (بلا کیف) لاس کښې یې واکداري ده، او همدی ﷻ په هر شي باندې د کامل قدرت درلودونکی دی.

[۲] هغه اقدس ذات چې مرګ او ژوند یې د دې دپاره پیدا کړي دي ترڅو تاسو امتحان کړي چې ستاسو کوم یو کس د عمل د حیثه ډېر ښایسته (او ډېر ښه) دی.

او همدی ﷻ د کلکې ارادې درلودونکی (او هم) ډېر ښښونکی دی.

[۳] هغه اقدس ذات چې اوه اسمانونه یې طبقې-طبقې (ځینې د ځینو د پاسه) پیدا کړي دي. (ای کتونکیه!) ته د ډېر مهربان الله ﷻ په خلق (اسمانونو) کښې څه عیب (او نقص) نه ګورې. نو ته خپلې سترګې ورتاوې کړه. ایا ته (پکښې) څه چاودونه ګورې؟

[۴] بیا خپلې سترګې په مکرره توګه ورواړوه، چې خپلې سترګې به درته په داسې حال کښې حیرانې دروګرځي چې دا به سترې ستومانه وي.

[۵] او یقیناً مونږ نژدې اسمان په ډیوو (ستورو) سره ډېر ښایسته کړی دی. او هم مو دا (ډیوې) د شیطانانو دپاره ویشتونکې ګرځولې دي (چې هلته یې د غوږ اینبودلو دپاره نه پرېږدي). او مونږ شیطانانو ته (په آخرت کښې سوزوونکی) عذاب تیار کړی دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېنۍ سورت (التحريم) په آخر کښې د عیسی ؈ خارق العاده پیدایښت ته اشاره شوې ده،

او د دې سورت (الملك) په ذكرو شوو لومړيو ايتونو كښې د همدغه خارق العاده پيدايښت وجې ته اشاره كېږي چې الله ﷻ د كاملې واكدارۍ او كامل قدرت درلودونكى دى، نو حاصل يې داسې راځېږي چې:

اى پيغمبره! د الله ﷻ په نامه په خپل امت باندې د خپل رب ﷻ د عالي صفاتو څو مثالونه قرائت كړه هغه دا چې:

١ـ هغه اقدس ذات ډېر بركتناك دى او هره ښېګڼه وړپورې اختصاص لري د كوم چې په بلا كيفه لاس كښې كامله واكداري ده او په هر كار كښې د خپلې ارادې مطابق اجراءات كوي.

لنډه دا چې همدغه اقدس ذات د هر كار او هر شي په كولو د كامل قدرت درلودونكى دى او د هر شي د ايجاد توان لري.

٢ـ هغه اقدس ذات ډېر بركتناك او د خير خاوند دى كوم چې مرګ او ژوند يې د دې دپاره پيدا كړي دي ترڅو تاسو امتحان كړي چې د عمل د حيثه ستاسو كوم يو كس ډېر ښايسته او بهتر دى او كوم يو كس مو د همدغه حيثه بدرنګ او وروسته پاتې دى؟ ترڅو الله ﷻ هر چا ته مناسبه سزا يا جزا وركړي.

او دا ځكه چې الله ﷻ د كلكې ارادې خاوند دى، چې هيڅوک يې د ارادې په وړاندې خنډ نه شي واقع كېدلى، او همدى ﷻ ډېر بښونكى دى چې د كفر څخه راښكته هغه چا ته بښنه كوي كوم نه بې چې اراده وشي.

٣ـ هغه اقدس ذات د ډېر بركت او خير خاوند دى كوم چې اوه اسمانونه يو د بل د پاسه پيدا كړي دي حال دا چې:

الف: اى كتونكيه! ته د ډېر مهربان الله ﷻ په دغه اسماني نظام كښې هيڅ عيب او نقصان نه ګورې او نه پكښې عيب او نقصان شتون لري.

ب: نو ته خو يو ځل سترګې دغه نظام ته وروګرځوه او ښه په خير سره ورته وګوره چې ايا ته پكښې څه چاودونه ليدلى شې؟ ايا چاودونه پكښې موجوديت لري؟

ج: ته يو ځلې نه بلكې څوځو ځله بيا-بيا سترګې ورواړوه، ايا څه عيب پكښې موندلى شې؟

د: لنډه دا چې كه ته (اى كتونكيه!) دغه اسماني نظام ته هرڅو كرته سترګې ورواړوې نو سترګې به درته په داسې حال كښې بېرته راوګرځي او كتل به بس كړي چې ډېرې به حيرانې وي او ډېرې به خوږې وي او ډېرې به ستومانه وي. يا په بل عبارت كه ته خپلې سترګې هر څومره ستومانه كړې هم څه عيب به پكښې ونه ګورې.

٤ـ او بې شكه موږ د اوو اسمانونو د جملې څخه دنيا ته ډېر نژدې اسمان په قسم-قسم ډيوو سره ښايسته كړى دى، او نوراني ستورې مو پكښې په دقيق نظام سره خواره واره كړي دي چې نه يو تربله ټكر كېږي او نه يو د بل لاره بندوي.

خو د دې سره-سره مو همدغه ستوري د غوږ نیوونکو شیطانانو دپاره په شغلو سره ویشتونکي هم ګرځولي دي، چې دا د شیطانانو دنیاوي عذاب دی او په آخرت کښې مو ورته د سوزوونکي اور عذاب تیار کړی دی چې هیڅکله به ترې نجات مونده نه کړي.

توضیحات

١_ که څوک وایي چې: د ﴿ خَلَقَ ٱلْمَوْتَ ﴾ معنی دا ده چې الله ﷻ مرګ پیدا کړی دی او وجود یې ورکړی دی، حال دا چې مرګ خو عدمي شی دی چې (وجود) ورسره منافات لري؟

مونږ وایو چې: عدم (نشت) په لاندې دوه وو ډولونو سره وېشلی کېږي:

الف: یو هغه عدم دی چې ازلي دی او د وجود قابلیت نه لري.

ب: بل هغه عدم دی چې عارضي دی او د موجودیت قابلیت لري چې بل شی یې په وجود باندې محوه کېږي.

(موت) مرګ په همدغې دوهمې معنی سره عدمي دی چې ژوند وربانديې د منځه ځي.

ذکر شوی مطلب په عدم الوضوء (نه اودس) او نقض الوضوء (د اودس ماتېدل) کښې ښه پوره څرګندېږي چې اولنی ازلي عدم دی او دوهم عارضي عدم دی، چې اودس وربانديې محوه کېږي.

یو اعرابي تحلیل

٢_ د ﴿ مَّا تَرَىٰ فِى خَلْقِ ٱلرَّحْمَٰنِ مِن تَفَٰوُتٍ ﴾ جمله علماوو کرامو د اعراب په لحاظ په لاندې دوه وو ډولونو سره تحلیله کړې ده:

الف: دا جمله مستانفه جمله ده چې د اعراب محل نه لري، او د ﴿ خَلْقِ ٱلرَّحْمَٰنِ ﴾ څخه مطلق مخلوقات مطلب دي[1]، نو په دې تفسیر سره به د ﴿ تَفَٰوُتٍ ﴾ د کلمې څخه عدم الحکمة (بې حکمتي او عبث) مراد وي. یعني ای کتونکیه! ته د ډېر مهربان الله ﷻ په مخلوقاتو کښې بې حکمتي او عبث نه شې لېدلی، یعني بې حکمتي او عبث پکښې نشته.

ب: دا جمله د ﴿ سَبْعَ سَمَٰوَٰتٍ ﴾ دپاره دوهم صفت دی[2] او د ﴿ فِى خَلْقِ ٱلرَّحْمَٰنِ ﴾ کلمات د اسمانونو څخه کنایي دی ته به وایي چې "فِیهِنّ" نازل شوی دی[3]. نو په دې تفسیر سره به د ﴿ تَفَٰوُتٍ ﴾ کلمه د "عیب او نقصان" څخه عبارت وي. یعني الله ﷻ داسې اوه اسمانونه پیدا کړي دي چې ای کتونکیه! ته پکښې هیڅ عیب او نقصان نه ګورې.

ته خپلې سترګې بیا-بیا د اسمانونو خوا ته ورتاوې کړه چې ایا ته پکښې څه چاودونه ګورې؟ ایا څه چاودونه لري؟

(١) تفسیر الطبري ج٢٩ ص٢؛ المحرر الوجیز ج١٦ ص٦١
(٢) تفسیر ابي السعود ج٩ ص٢؛ روح المعاني ج٢٩ ص٦
(٣) تفسیر الکشاف ج٤ ص٥٧٦

تبصره

۳_ مونږ ته دوهم تحليل او دوهم تفسير په زړه پورې برېښي چې په بل ایت کښې وړاندې تقریباً صراحت نازل شوی دی چې: ﴿ أَفَلَمْ يَنظُرُوٓاْ إِلَى ٱلسَّمَآءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَـٰهَا وَزَيَّنَّـٰهَا وَمَا لَهَا مِن فُرُوجٍ ﴾ [ق:۶] یعنې ایا کفار اسمان ته نه ګوري چې د پاسه یې (د چترۍ غونډې ولاړ) دی، چې مونږ څنګه جوړ کړی دی او څنګه مو (په ستورو سره) ښایسته کړی دی حال دا چې هیڅ درزونه (او چاودونه) ورنه نشته؟.

سوال جواب

۴_ که څوک وایي چې: په ﴿ ثُمَّ ٱرْجِعِ ٱلْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ ﴾ الآية- کښې که څه هم د "خاسئ" کلمه د شړل شوي معنی ورکوي[۱] مګر څنو علماوو کرامو ترې دلته د متحیر او حیران معنی اخستې ده[۲]، او د "حسیر" د کلمې معنی خو واضحه ده چې د ستومانه دپاره وضعه شوې ده[۳].

نو پوښتنه دا ده چې ایا په دوه کرته کتلو سره سترګې حیرانېږي او ستومانه کېږي؟

مونږ وایو چې: په دې مقام کښې د ﴿ كَرَّتَيْنِ ﴾ د کلمې څخه صرف دوه کرته کتل مطلب نه دی[۴]، ترڅو اعتراض وارد شي، بلکې دغه کلمه دلته عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په ډېرو کرتو کتلو سره تفسیره کړې ده[۵].

یعنې ای کتونکیه! خپل نظر په متکرره توګه په اسمانونو کښې وګرځوه راوګرځوه ترڅو چې حیران او ستومانه جوړ شي، خو د دې سره-سره به هم پکښې چاودونه او د ګوتې د ایښودلو ځای مونده نه کړې.

﴿ وَلِلَّذِينَ كَفَرُواْ بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ۝٦ إِذَآ أُلْقُواْ فِيهَا سَمِعُواْ لَهَا شَهِيقًا وَهِىَ تَفُورُ ۝٧ تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ ٱلْغَيْظِ كُلَّمَآ أُلْقِىَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَآ أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ ۝٨ قَالُواْ بَلَىٰ قَدْ جَآءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ ٱللَّهُ مِن شَىْءٍ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا فِى ضَلَـٰلٍ كَبِيرٍ ۝٩ وَقَالُواْ لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِىٓ أَصْحَـٰبِ ٱلسَّعِيرِ ۝١٠ فَٱعْتَرَفُواْ بِذَنۢبِهِمْ فَسُحْقًا لِّأَصْحَـٰبِ ٱلسَّعِيرِ ۝١١ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِٱلْغَيْبِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ

(۱) لسان العرب ج۱ ص۶۵
(۲) روح المعاني ج۲۹ ص۷
(۳) مفردات الراغب ص۱۱۶
(۴) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۳۹۶؛ تفسیر الکشاف ج۴ ص۵۷۶
(۵) تفسیر البغوي ج۴ ص۳۷۰

﴿وَأَسِرُّواْ قَوْلَكُمْ أَوِ ٱجْهَرُواْ بِهِۦٓ إِنَّهُۥ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿١٣﴾ أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ ٱللَّطِيفُ ٱلْخَبِيرُ ﴿١٤﴾﴾

[۶] او د هغو کسانو دپاره هم (په آخرت کښې) د جهنم عذاب شته دی کومو چې په خپل رب ﷻ باندې کفر غوره کړی دی. او (جهنم) د بېرته ورګرځېدلو ډېر بد (او ناکاره) ځای دی.

[۷] کله چې پکښې کفار (دوزخیان) ورواچول شي نو دوی به د جهنم څخه د خره غوندې اواز واوري (چې ورته به هنګېږي) په داسې حال کښې چې دوزخ به (د دېګ غوندې) خوټېږي.

[۸] (او په داسې حال کښې چې) نژدې به وي چې (په کفارو باندې) د ډېر غضب د کبله ټوټې-ټوټې وګرځي.

هر کله چې په دوزخ کښې (د کفارو) یو ټولګی وروغورزول شي نو خازنان به یې ترې (د تخجیل دپاره) پوښتنه وکړي چې: ایا تاسو ته ډاروونکی (پیغمبر) نه وه (درغلی (چې په دغه حال باندې یې لا پخوا خبر کړی وی))؟

[۹] دوزخیان (کفار) به (په جواب کښې) ووایي چې ولې نه.

یقینًا مونږ ته ډارونکی (پیغمبر) راغلی وه (او مونږ یې په دغه حال باندې خبر کړی وو) نو مونږ یې تکذیب وکړ او (ورته) مو وویلې چې الله ﷻ هیڅ شی نه دی نازل کړی، (بلکې) تاسو نه یاست مګر په لویه ګمراهۍ کښې (اخته) یاست (چې د نبوت دعوی کوئ).

[۱۰] او کفار به (دا هم) ووایي چې که (بالفرض په دنیا کښې) مونږ وی چې څه مو اورېدلی او یا مو د عقل څخه کار اخستلی نو (نن به) مونږ د سوزوونکی اور د ملګرو (په ډله) کښې شامل نه وی.

[۱۱] نو کفار به په خپلو ګناهونو باندې اعتراف وکړي نو د سوزوونکي اور اندېوالانو ته دې (د الله ﷻ د رحمت څخه) لرې کېدل وي (دوی دې د الله ﷻ د رحمت څخه لرې وي).

[۱۲] یقینًا هغه کسان کوم چې د خپل رب ﷻ څخه په غیبو سره ډارېږي د همدوی دپاره (د الله ﷻ په نزد) لوی مغفرت او ډېر لوی اجر دی.

[۱۳] او (ای خلکو!) تاسو خپلې خبرې پټې کړئ او یا پرې جهر وکړئ (په دواړو صورتونو کښې وریاندې الله ﷻ پوهېږي او دا ځکه چې:) یقینًا الله ﷻ د سینو (زړونو) په حالاتو پوه دی.

[۱۴] (په دې باندې علاوه) ایا هغه څوک (په پټو او ښکاره وو باندې) نه پوهېږي چا چې (مخلوقات) پیدا کړي دي؟

او همدی ﷻ په ډېرو باریکه (موجوداتو باندې) پوه دی (او په ډېرو باریکو موجودېدونکو شیانو باندې) خبردار دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندینیو ایتونو مضمون په دې تمام شوی وه چې د شیطانانو دپاره په آخرت کښې سوزوونکی

عذاب تیار کړی شوی دی، او په دې ایتونو کښې د یو پلوه همدغه عذاب ته تعمیم ورکړی شوی دی چې ټولو کفارو ته به شمولیت ولري، او د بله پلوه د مؤمنانو څه اخروي حالت ته هم د مقایسې په توګه اشاره شوې ده چې حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! د اخروي حالاتو په ارتباط په خپل امت باندې لاندې مطالب قرائت کړه:

۱ـ اخروي عذاب او د سوزوونکي اور تعذیب په شیطانانو پورې اختصاص نه لري بلکې دوزخ د دوی د پیروانو او هغو کسانو دپاره هم په عمومي توګه تیار کړی شوی دی کومو چې په خپل رب ﷻ سره کفر غوره کړی دی، چې دا دوزخ د بېرته ورتاوېدلو ډېر بد ځای دی.

۲ـ په دوزخ کښې به د دوزخیانو حالات داسې وي چې:

الف: کله پکښې وروغورزولی شي نو دوی به هلته د دوزخ د پلوه ډېر بد او هیبتي اواز واوري چې د خره اواز ته به ورته وي.

د دغه اواز اورېدل هم یو ډول عذاب دی چې د هر څه څخه وړاندې به ورسره دوزخیان مخامخ شي.

ب: په دغه وخت کښې به دوزخ خوټېږي او په کفارو باندې به دومره په غُصه وي چې نژدې به وي چې د زیاتې غُصې د کبله وچوي او ټوټې-ټوټې وګرځي.

ج: په دغه دوزخ کښې به کفار وار په وار ډلې-ډلې ورغورزول کېږي، او هره ډله چې پکښې ورواچولی شي د دوزخ خازنانې پرښتې به ورسره لاندې سوال جواب وکړي ترڅو ښه خجالت شي:

خازنان: ای کفارو! تاسو ته په دنیا کښې د دغه عذاب څخه ډاروونکی پیغمبر نه وه درغلی؟ او تاسو ته یې په دغه عذاب سره اطلاع نه وه درکړې؟

دوزخیان: ولې نه، مونږ ته یو پیغمبر لا څه چې ډېر ډاروونکي پیغمبران راغلي وه، او په دغه حالاتو باندې یې خبر راکړی وه او هم یې راته د نجات لاره ښودلې وه.

خو مونږ په ډېر شدت سره د هغوی خبرې دروغې وګڼلې او رد مو کړې چې په تاسو باندې الله ﷻ هیڅ وحې نه ده نازله کړې او تاسو خپل خانونه په دروغو پیغمبران تراشلي دي.

او دا مو هم ورته وویلې چې: تاسو نه یاست مګر په لویه ګمراهۍ کښې پرېوتلي یاست چې په دروغو د نبوت د عوه ګیر یاست.

دوزخیان (کفار) به خپلو خبرو ته ادامه ورکړي او په ډېر حسرت سره به ووایي چې:

زمونږ پیغمبران په ګمراهۍ کښې اخته نه وه بلکې مونږ په لویه ګمراهۍ کښې پرېوتلي وو.

که بالفرض مونږ هلته د خپلو ناصحانو خبرې او نصائح اورېدلې وی او قبول کړې مو وی او یا مو د خپلو عقلونو څخه استفاده کړې وی نو نن ورځ به د سوزونکي اور ملګري نه وی او د دغو عذابونو سره به نه وی مخامخ شوي د کومو سره چې اوس مخامخ یاستو.

۳ـ ای پیغمبره! نو کفار به په دوزخ کښې په ذکر شوي تفصیل سره په خپلو جنایاتو او کفریاتو باندې اعتراف وکړي چې مونږ د دغه دوزخ لیاقت لرو او مونږ چې دلته معذبېږو په مونږ باندې هیڅ ظلم او تېری نه کېږي.

۴ـ نو د سوزوونکي اور ملګرو (دوزخیانو) ته د الله ﷻ د رحمت څخه لرېوالی دی چې روزمره ترې لرې کېږي.

۵ـ ای پیغمبره! بالمقابل په خپل امت باندې د هغو کسانو څه اخروي حالات هم قرائت کړه کوم چې په غیبو سره د خپل رب ﷻ د عذابه ډارېږي، کوم چې د غیبي معلوماتو په هکله د پیغمبرانو تصدیق کوي. د دوی اخروي حالت به داسې وي چې:

د همدوی دپاره په آخرت کښې د الله ﷻ په نزد د ګناهونو مغفرت ټاکلی شوی دی او همدارنګه د ډېر لوی اجر مستحق ګرځولی شوي دي.

۶ـ ای پیغمبره! د مؤمنانو په شمول ټول خلک مخاطب کړه او ورته ووایه چې:

الف: ای خلکو ستاسو خوښه چې خپلې خبرې پټوئ (وروورو یې کوئ) او که جهر پرې کوئ (څرګندې یې ګرځوئ)، په دواړو صورتونو کښې ورباندې الله ﷻ کامل علم لري او په دواړو صورتونو کښې یې اوري.

حتی الله ﷻ په یقیني توګه په هغو حالاتو باندې هم ښه پوه دی کوم چې د سینو خاوندان دي او کوم چې د چا په زړه کښې ګرځي راګرځي.

ب: ای خلکو! ایا هغه اقدس ذات چې ټول مخلوقات یې د حکمتونو په بنیاد پیدا کړي دي په پټو او څرګندو خبرو باندې نه پوهېږي؟

حال دا دی چې همدا اقدس ذات ﷻ په ډېرو باریکو شیانو باندې علم لري او لا د پیدا کولو څخه وړاندې په ډېرو باریکو شیانو باندې خبردار دی، نو هیڅ شی د ده ﷻ د علم څخه نه شي وتلی او په هر شي باندې یې د علم او قدرت د لحاظه احاطه کړې ده.

توضیحات

۱ـ په ﴿ سَمِعُوا۟ لَهَا شَهِيقًا ﴾ کښې د "شهیق" کلمه مونږ د الله ﷻ په توفیق د [هود:۱۰۶] ایت لاندې معنی کړې ده چې د خره د اواز (هنګ) د یوه ډول نوم دی، خو په دې مقام کښې د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما د قول په بنیاد دا کلمه د خره هغه اواز دی کوم چې خر یې د اوربشو د لیدلو په وخت کښې کوي[۱]، چې په پښتو کښې ورته "سُوقبدل" وایي. یعنې دوزخ به کفارو ته داسې سُوقېږي لکه چې خر اوربشو ته سُوقېږي.

سُحق څه معنی؟

۲ـ په ﴿ فَٱعْتَرَفُوا۟ بِذَنۢبِهِمْ فَسُحْقًا لِّأَصْحَـٰبِ ٱلسَّعِيرِ ﴾ کښې د "سُحق" کلمه اصلاً د یوه شي میده میده کولو دپاره وضعه شوې ده[۲] لکه رانجه چې میده میده شي. مګر عبد الله بن عباس رضي الله عنهما

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۱۸ ص۲۸
(۲) مفردات الراغب ص۲۳۲

په دې ايت کښې په لرېوالي سره تفسيره کړې ده[١].

يعني دوزخيان به په خپلو جناياتو او ګناهونو باندې اعتراف وکړي او هيڅ معذرت به وړاندې نه کړی شي، نو دوی دې د الله ﷻ د رحمت څخه لرې وي لرې کېدل.

همدې مضمون ته نبي کريم ﷺ اشاره کړې ده چې: «لَنْ يَهْلِكَ النَّاسُ حَتَّى يُعْذِرُوا مِنْ أَنْفُسِهِمْ»[٢] يعني خلک به ترهغه پورې هيڅکله هلاک نه شي (برابره خبره ده چې اخروي هلاک وي او که دنياوي) ترڅو چې هغوی د خپلو ځانونو د پلوه عذر وړاندې نه شي کړی (چې مونږ په خپلو جناياتو باندې اعتراف کوو او مونږ د الله ﷻ په حضور کښې هيڅ اعتذار نه لرو).

د خپل رب ﷻ څخه ډار

٣ـ د ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم ﴾ الآية- مضمون ته په ډېرو احاديثو کښې اشاره شوې ده. لاندې مثالونه يې ولولئ:

الف: نبي کريم ﷺ په يوه حديث کښې فرمايلي دي چې: «وَرَجُلٌ طَلَبَتْهُ امْرَأَةٌ ذَاتُ مَنْصِبٍ وَجَمَالٍ فَقَالَ إِنِّي أَخَافُ اللهَ»[٣] يعني د قيامت په ورځ به د اوو کسانو په جمله کښې هغه څوک هم د الله ﷻ د رحمت د سوري لاندې وي کوم چې د نسب او ښايست خاونده ښځه يې (فحاشۍ ته) وروبولي خو نوموړی (ورته) ووايي چې يقيناً زه د الله ﷻ څخه (بالغيب) ډارېږم (دغه کار ته تيار نه يم).

ب: نبي کريم ﷺ په يوه قدسي حديث کښې فرمايلي دي چې: «يَقُولُ اللهُ أَخْرِجُوا مِنَ النَّارِ مَنْ ذَكَرَنِي يَوْمًا أَوْ خَافَنِي فِي مَقَامٍ»[٤] يعني الله ﷻ به (يو وخت) ووايي چې (ای د دوزخ خازنانو!) تاسو د اور څخه هغه څوک هم وباسئ چا چې زه يوه ورځ ياد کړی يم او يا راڅخه په يوه ځای کښې (په غيبو سره) ډار شوی وي.

يو اعرابي تحليل

٤ـ په ﴿ أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ ﴾ کښې لاندې تحليل په نظر کښې ساتل په کار دي[٥]:

الف: د "أ" توری د انکاري استفهام دپاره دی.

ب: د "لا" توری د نفي معنی ورکوي.

ج: د ﴿ مَنْ ﴾ کلمه د خپلې صلې ﴿ خَلَقَ ﴾ سره په ﴿ يَعْلَمُ ﴾ سره مرفوعه ده.

د: د ﴿ يَعْلَمُ ﴾ مفعول مقدر دی چې مونږ تري په "السِّرّ وَالْجَهْر" سره تعبير کولی شو د کوم په

(١) الدر المنثور ج٨ ص٢٣٦
(٢) مسند احمد بن حنبل ج٦ ص٣٥٨
(٣) صحيح البخاري ج١ ص٩١
(٤) جامع الترمذي ج٢ ص٨٧
(٥) روح المعاني ج٢٩ ص١۴؛ تفسير ابي السعود ج٩ ص٧

تقدير باندې چې وړاندېنۍ ايت دلالت كوي.

يعنې ايا هغه اقدس ذات چې پيدا كول كوي په پټو او ځرګندو باندې نه پوهېږي؟!

﴿ هُوَ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ ذَلُولًا فَٱمْشُوا۟ فِى مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا۟ مِن رِّزْقِهِۦ ۖ وَإِلَيْهِ ٱلنُّشُورُ ﴿١٥﴾ ءَأَمِنتُم مَّن فِى ٱلسَّمَآءِ أَن يَخْسِفَ بِكُمُ ٱلْأَرْضَ فَإِذَا هِىَ تَمُورُ ﴿١٦﴾ أَمْ أَمِنتُم مَّن فِى ٱلسَّمَآءِ أَن يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ۖ فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ ﴿١٧﴾ وَلَقَدْ كَذَّبَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿١٨﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ إِلَى ٱلطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَٰٓفَّٰتٍ وَيَقْبِضْنَ ۚ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا ٱلرَّحْمَٰنُ ۚ إِنَّهُۥ بِكُلِّ شَىْءٍۭ بَصِيرٌ ﴿١٩﴾ ﴾

[۱۵] الله ﷻ هغه اقدس ذات دى چې ستاسو دپاره يې ځمكه ايل (تابعداره) ګرځولې ده نو تاسو يې په اطرافو (او لوړو ژورو) كښې لاړ شئ (وګرځئ) او د الله ﷻ د (مقررې كړې) روزى څخه وخورئ.

او (بيا) خاص الله ﷻ ته (د ځمكې څخه ستاسو) پورته كېدل دي (نو تصفيه به درسره وكړي).

[۱٦] ايا تاسو د هغه (الله ﷻ) څخه په امن كښې ياست چې په اسمان كښې دى چې ځمكه درباندې خسف كړي نو (په دغه وخت كښې به) ځمكه (تاسو ته ايل نه وي بلكې) په اضطراب سره به حركت كوي (ترڅو تاسو ډوب كړي).

[۱۷] ايا تاسو د هغه (الله ﷻ) څخه په امن كښې ياست چې په اسمان كښې دى چې په تاسو باندې ډېرې ورونكى باد ولګېږي (او درباندې يې درولوزوي)؟

نو ډېر ژر به تاسو پوه شئ چې زما ډارول څنګه وه؟ (د واقع سره برابر وه او كه نه؟).

[۱۸] او يقيناً هغو كسانو (خپلو پيغمبرانو ته) د دروغو نسبت كړى وه كوم چې د دوى څخه وړاندې تېر شوي دي، نو (په هغوى باندې) زما انكار څنګه وه؟ (ايا هغوى مو پوپنا نه كړه؟).

[۱۹] او ايا كفار مرغانو ته نه ګوري چې په داسې حال كښې د دوى د پاسه وي (الوتنې كوي) چې د وزرو خورونكي وي او په داسې حال كښې چې خپلې وزرې راغونډوي.

دا مرغان (په هوا كښې) نه ټينګوي (او د سقوط څخه يې نه ساتي) مګر ډېر مهربان الله ﷻ.

يقيناً الله ﷻ په هر شي باندې بينا دى (هر موجود ګوري او ضروريات يې وربوره كوي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنيو ايتونو كښې د تفصيل په تفاوت سره د كفارو او مؤمنانو څه اخروي حالاتو ته اشاره شوې وه، او په دې ايتونو كښې خينو نعمتونو ته اشاره كېږي چې په عين وخت كښې د كامل قدرت دلايل هم دي، دا د دې دپاره ترڅو يې مؤمنان شكريه وكړي او په خپل ايمان او خپل عبادت

باندې کلک ودرېږي، او ورباندې کفار استناد وکړي چې د کفري عقیدې څخه توحیدي عقیدې ته راواوړي. نو حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! اوس په خپل دعوتي امت باندې لاندې مطالب قرائت کړه چې:

۱ـ الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې ستاسو دپاره یې ځمکه منقاده او مسخره ګرځولې ده، چې نه دومره نرمه ده چې پکښې تلل راتلل نه شئ کولی، او نه دومره کلکه ده چې د استفادې مخه پکښې بنده وي.

په دې باندې علاوه ستاسو په ټولو ضروریاتو او ارزاقو باندې همدغه ځمکه مشتمله ده د کومې څخه چې ستاسو پلار (آدم ﷺ) پیدا کړی شوی دی.

۲ـ نو ای بنیادمانو! تاسو په ځمکه کښې وګرځئ راوګرځئ او په لوړو ژورو کښې یې تګ راتګ وکړئ. نو خپل ضروریات د ځمکې څخه پوره کړئ او د هغو روزیو څخه وخورئ او وڅښئ کوم چې پکښې ستاسو دپاره الله ﷻ خای په خای کړي دي.

خو په عین حال کښې په یاد وساتئ چې تاسو به د قیامت په ورځ په مجموعي توګه د الله ﷻ حضور ته ورغونډولی کېږئ او د دغو نعمتونو په شمول د عقیدې او عمل د پوښتنو سره به مخامخ کېږئ.

۳ـ ای بنیادمانو! ایا تاسو د هغه اقدس ذات ﷻ څخه په امن کښې یاست کوم چې د علو او لوړوالي درلودونکی دی او په اسمان کښې دی، چې ځمکه درباندې خسفه کړي، او د همده ﷻ په امر باندې مو ځمکه د قارون غوندې خپلې ګېډې ته راکاږي، په داسې حال کښې چې همدغه ځمکه به په تاسو باندې په اضطراري زلزلې سره ولړزېږي؟

۴ـ ای بنیادمانو! ایا تاسو د هغه اقدس ذات ﷻ څخه په امن کښې یاست چې په اسمان کښې د علو او لوړوالي درلودونکی دی چې: په تاسو باندې د ډېر توند باد په ملګرتیا سره ډبرې درولېږي او د باران په شان یې درباندې ووروي؟

۵ـ نو کله چې تاسو نه د خسف څخه د امنیت درلودونکي یاست او نه د کاڼو د ورولو څخه امنیت لرئ او په هر آن کښې د هر یو کار د اجراء کولو احتمال شته نو تاسو ولې د دغه امنیت څخه ګټه نه پورته کوئ چې خپلې عقیدې او خپل عملونه تصحیح کړئ؟

نو تاسو به ډېر ژر په دنیا او آخرت دواړو کښې پوه شئ چې زمونږ دارول څنګه وه؟، حقیقت یې درلود او که نه؟

۶ـ نو ای پیغمبره! که ستا د زمانې کفار په خپل کفري دریغ او تکذیب باندې کلک شي نو دوی به هم د هغه حالت سره مخامخ کړی شي د کوم سره چې د دوی څخه وړاندېني تکذیب کوونکي مخامخ شوي وه.

نو وګوره چې زمونږ انکار او زمونږ تعذیب دوی د څنګه حالت سره مخامخ کړه؟ ایا ټول یې بېښا نه کړه؟ ایا د ټولو جرړې یې ونه ویستلې؟

۷_ ای پیغمبره! ایا بنیادمان نه ګوري چې د سرونو د پاسه یې په هوا کښې په داسې حال کښې مرغان الوتنې کوي چې کله خپلې وزرې د صفونو غوندې خورې کړي، او کله یې خپلو خانونو ته ورغونډوي.
پوره واضحه ده چې مرغان په هوا کښې د سقوط څخه نه بچ کوي او هلته یې نه ټینګوي مګر ډېر مهربان الله ﷻ، او دا خکه چې:
یقیناً الله ﷻ په هر شي باندې بینا دی او د هر شي ضروریات او اړتیاوې ګوري.
۸_ نو ای بنیادمانو! ایا تاسو د دې څخه په امن کښې یاست چې الله ﷻ ستاسو دپاره د همدغو مرغانو څخه بلاګانې جوړې کړي او د همدغو په ذریعه درباندې ستاسو د سرونو د پاسه (د هوا د پلوه) داسې کاڼي ووروي لکه څنګه یې چې په اصحاب الفیل باندې ورولي وه؟.

توضیحات

۱_ په ﴿ هُوَ ٱلَّذِی جَعَلَ لَكُمُ ٱلۡأَرۡضَ ذَلُولࣰا ﴾ الآیة- کښې لاندې ټکو ته توجه په کار ده:
الف: د "ذَلُول" کلمه د هغه څاروي دپاره وضعه شوې ده کوم چې د استفادې په وخت کښې سختي نه کوي او په اسانۍ سره ترې ګټه اخستله کېدلی شي[۱].
دغه ډول څاروي ته د کوزې پښتونخوا اوسیدونکي "تابعداره" وایي او په افغاني پښتو کښې د "اهل" په نامه یادېږي.
ب: د "مَنَاكِب" کلمه د الله ﷻ په توفیق د [المؤمنون:۷۴] ایت لاندې تحلیله شوې ده چې د بنیادم د اوږو معنی هم ورکوي، خو په دې مقام کښې ترې د ځمکې اطراف او نواحي مطلب دي[۲].
ج: د ﴿ وَكُلُواْ مِن رِّزۡقِهِۦ ﴾ څخه څرګندېږي چې د بنیادم ټول ضروریات (لکه جهادي وسائل، خوراک او څښاک او داسې نور) د ځمکې څخه لاس ته راوړل کېدلی شي او اسلامي حکومت که د ځمکې څخه په صحیحو معناوو کښې استفاده وکړي نو هیڅکله به کفري ممالکو ته احتیاج ونه ګرځي او نه به د هغوی د اقتصادي بندیزونو د اغېز لاندې راشي.
لنډه دا چې هرڅومره اسلامي حکومت د ځمکې څخه د استفادې په هکله پاتې راشي همغومره به کمزوری او محتاج وي.

د ایت شریف ارشاد

۲_ دغه ایت شریف (چې بحث پکښې روان دی) مومن ته ارشاد کوي چې: باید هرڅوک خپله فریضه اداء کړي او د روزۍ د موندلو دپاره د خپل توان او وسې په اندازه هڅه وکړي او بیا نو په الله ﷻ توکل وکړي، نه دا چې د انساني کوښښ څخه لاس په سر شي.

---
(۱) مفردات الراغب ص۱۸۳
(۲) تفسیر القاسمي ج۱۶ ص۲۴۴

همدې مضمون ته نبي کريم ﷺ اشاره کړې ده چې: «لَوْ أَنَّكُمْ تَتَوَكَّلُونَ عَلَى اللهِ حَقَّ تَوَكُّلِهِ لَرَزَقَكُمْ كَمَا يَرْزُقُ الطَّيْرَ تَغْدُو خِمَاصًا وَتَرُوحُ بِطَانًا»[1] يعنې که تاسو (د خپل کوښښ څخه وروسته) په الله ﷻ باندې حق توکل وکړئ نو داسې روزي به درکړي لکه چې مرغانو ته يې ورکوي هغه دا چې: سهار په خالي ګېډو په روزۍ پسې اوځي او بېګاه ته په مړو ګېډو راستنېږي.

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې: په ﴿ءَأَمِنتُم مَّن فِي ٱلسَّمَآءِ﴾ او ﴿أَمْ أَمِنتُم مَّن فِي ٱلسَّمَآءِ﴾ کښې د "مَنْ، مَنْ" دواړه کلمې د الله ﷻ څخه کنايي دي، او مفهوم يې داسې راځېژي چې الله ﷻ په اسمان کښې دی، حال دا چې د نورو ايتونو څخه څرګندېږي چې الله ﷻ په عرش العظيم باندې دی؟

مونږ وايو چې: د دغه سوال د مخنيوي دپاره علماوو کرامو زښت ډېر تاويلي جوابونه کړي دي[2] که د چا زړه يې کتل غواړي نو هملته دې مراجعه وکړي خو بهتر جواب يې دا دی چې:

مونږ بايد د الله ﷻ څخه هغه شی سلب نه کړو کوم چې الله ﷻ خپل اقدس ذات ته اثبات کړی دی خو په عين وخت کښې بايد لاندې دوه مطلبونه په ذهن کښې وساتو:

الف: يو دا چې بايد د کيف (څرنګوالي) څخه يې سکوت وکړو او الله ﷻ ته يې وسپارو او همدومره ووايو چې څنګه يې د عالي شان سره مناسب وي، حال دا چې ذکر شوی سوال د کيف څخه دی.

ب: بل دا چې ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِۦ شَىْءٌ﴾ [الشورى: ۱۱] يعنې د الله ﷻ په مثل هيڅ شی نه شي کېدلی او همدی ﷻ د هيڅ مخلوق سره په هيڅ شي کښې ورته والی نه لري.

زمونږ د ايمان دپاره همدومره عقيده کول کفايت کوي او اضافه مکلفيت نه لرو او نه ورته اړتيا شته. په همدومره پوهې باندې نبي کريم ﷺ يوه وينځه (زنانه) مؤمنه وګڼله، کله يې چې د هغې سره لاندې سوال جواب وکړ:

نبي کريم ﷺ: «أَيْنَ اللهُ؟» يعنې: الله ﷻ چرته دی؟

وينځه: «فِي السَّمَاءِ» يعنې الله ﷻ په اسمان کښې دی.

نبي کريم ﷺ: «مَنْ أَنَا؟» يعنې زه څوک يم؟

وينځه: «أَنْتَ رَسُولُ اللهِ» يعنې ته د الله ﷻ پيغمبر يې.

بيا نبي کريم ﷺ د وينځې مالک مخاطب کړ چې: «أَعْتِقْهَا فَإِنَّهَا مُؤْمِنَةٌ»[3] يعنې دا وينځه (په کفاره کښې) ازاده کړه، چې يقيناً دا مؤمنه ده.

---

(1) مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۷۳
(2) روح المعاني ج۲۹ ص۱۵
(3) صحيح مسلم ج۱ ص۲۰۴

"مَوْر" څه معنی؟

۴_ په ﴿ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ ﴾ کښې د ﴿ تَمُورُ ﴾ کلمه د "مَوْر" _لکه "قَوْل" _ څخه اشتقاقه شوې ده، او مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الطور:۹] ایت لاندې واضحه کړې ده چې "مَوْر" د هغه سریع (تېز) حرکت معنی ورکوي د کوم سره چې اضطراب (لړزېدل) ملګرې وي.
یعنې که الله ﷻ اراده وکړي نو تاسو به په ځمکه کښې خسف کړي نو په دغه وخت کښې به ځمکه ستاسو تابعداره نه وي بلکې په غیر منظم حرکت او لړزې سره به تاسو خپلې ګېډې ته راکاږي، او خوله به دربانديې رابنده کړي، لکه چې د قارون سره یې همدغه چال چلند کړی وه.

د حاصب معنی

۵_ په ﴿ أَن يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ﴾ کښې د "حَاصِب" کلمه هغه شدید باد ته وضعه شوې ده کوم چې د ډېر شدت د کبله ډبرې الوزوي او په ډبرو ويشتل کول[1].
د همدغه ایت مضمون په بل ایت کښې داسې نازل شوی دی چې: ﴿ أَفَأَمِنتُمْ أَن يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ ٱلْبَرِّ أَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا۟ لَكُمْ وَكِيلاً ﴾ [الإسراء:۶۸] یعنې ایا نو تاسو په امن کښې یاست چې خپل رب ﷻ دربانديې د ځمکې یوه څنډه خسف کړي او یا دربانديې توند باد (چې ډبرې الوزوي) واستوي، بیا به تاسو د خپلو ځانونو دپاره کارساز (نجات درکوونکی) مونده نه کړئ.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۶_ که څوک وايي چې: د څه حکمت په بنیاد په ﴿ إِلَى ٱلطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَٰٓفَّٰتٍ وَيَقْبِضْنَ ﴾ کښې د ﴿ ٱلطَّيْرِ ﴾ د کلمې يو حال ﴿ صَٰٓفَّٰتٍ ﴾ د صفت په صیغه نازل شو چې په دوام او لزوم باندې دلالت کوي او بل حال ﴿ وَيَقْبِضْنَ ﴾ یې د مضارع په صیغه نزول وموند چې په تجدد باندې دلالت کوي؟
مونږ وايو _والله ﷻ اعلم_ چې: په الوتنه کښې د وزرو خورول اصل دی چې الوتنه وربانديې مرتبه ده، او بندول (راغونډول) یې عارضي دي چې په خاصو وختونو کښې صورت نیسي، د مثال په توګه:
اول: د غوټې وهلو په وخت کښې لکه چې باز د کوترې د ښکار په وخت کښې همدغه کار کوي ترڅو په تېزۍ سره خپل مطلب ته ورسېږي.
دوهم: د الوتنې د پیل په وخت کښې مرغان خپلې وزرې غونډوي او خوروي ترڅو په قوت سره هوا ته اوچت شي، په همدغه ډول سره په اوبو کښې لامبو وهونکی هم خپل اندامونه غونډوي او خوروي ترڅو قوت کسب کړي او خپلې لامبو ته ادامه ورکړي.

(۱) لسان العرب ج۱ ص۳۲۰

﴿أَمَّنْ هَٰذَا ٱلَّذِى هُوَ جُندٌ لَّكُمْ يَنصُرُكُم مِّن دُونِ ٱلرَّحْمَٰنِ ۚ إِنِ ٱلْكَٰفِرُونَ إِلَّا فِى غُرُورٍ
(٢٠) أَمَّنْ هَٰذَا ٱلَّذِى يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُۥ ۚ بَل لَّجُّوا۟ فِى عُتُوٍّ وَنُفُورٍ (٢١) أَفَمَن
يَمْشِى مُكِبًّا عَلَىٰ وَجْهِهِۦٓ أَهْدَىٰٓ أَمَّن يَمْشِى سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ (٢٢) قُلْ هُوَ
ٱلَّذِىٓ أَنشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ ٱلسَّمْعَ وَٱلْأَبْصَٰرَ وَٱلْأَفْـِٔدَةَ ۖ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ (٢٣) قُلْ هُوَ
ٱلَّذِى ذَرَأَكُمْ فِى ٱلْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ (٢٤) وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ
(٢٥) قُلْ إِنَّمَا ٱلْعِلْمُ عِندَ ٱللَّهِ وَإِنَّمَآ أَنَا۠ نَذِيرٌ مُّبِينٌ (٢٦) فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سِيٓـَٔتْ وُجُوهُ
ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَقِيلَ هَٰذَا ٱلَّذِى كُنتُم بِهِۦ تَدَّعُونَ (٢٧)﴾

[۲۰] ایا دا څوک دی چې هغه ستاسو دپاره لښکر (او کومکي) دی (البته) چې د ډېر مهربان الله ﷻ څخه په غیر درسره نصرت وکړي؟
کفار نه دي مګر په غولېدلو کښې (واقع) دی (تاسو نه یاست مګر غولېدلي یاست).

[۲۱] ایا دا څوک دی چې هغه تاسو ته روزي درکوي (البته) که چرته الله ﷻ (ستاسو څخه) خپله روزي ونیسي (او بنده یې کړي)؟
(کفار روزي رسان نه لري) بلکې دوی په سرکشۍ (او د اسلام څخه) په نفرت کښې (پرېوتلي) دي (او سرچپه روان دی).

[۲۲] ایا هغه څوک چې په خپل مخ باندې نسکور (سرچپه) روان وي، لاره موندونکی دی او که هغه څوک چې نېغ برابر په سمه لاره باندې تلل کوي؟

[۲۳] (ای پیغمبره! کفارو ته بلکې ټولو خلکو ته) ووایه چې: الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې تاسو یې (د نشت څخه) پیدا کړي یاست، او غوږونه او سترګې او (هم) زړونه یې درته ګرځولي (جوړ کړي) دي.
تاسو ډېر لږ وخت (د دغو نعمتونو) شکرګزاري کوئ (چې ایمان راوړئ؛ بلکې شکرګزاري یې نه کوئ).

[۲۴] (ورته) ووایه چې: الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې تاسو یې په ځمکه کښې خواره کړي یاست، او (بیا به) همده ﷻ ته ورغونډ کړی شئ (او حساب کتاب به درسره وکړی شي).

[۲۵] او کفار وایي چې دغه (د قیامت د قیام) وعده به کله وي؟ که تاسو رښتیا ویونکي یاست (نو وخت یې وټاکئ).

[۲۶] ته ورته (په جواب کښې) ووایه چې: یقیناً د قیامت د قیام علم (فقط) د الله ﷻ په نزد دی

(او بس). او یقیناً زه (فقط) ډاروونکی یم (زما سره دغه معلومات نشته چې تاسو يې غواړئ).

[۲۷] نو هر کله چې دغه (د قیامت د قیام) وعده کفار (خپلو خانونو ته) نژدې (په خپلو سترګو) وګوري، نو د هغو کسانو مخونه به ډېر بد شکله جوړ شي کومو چې کفر غوره کړی دی (او د بعث څخه انکاري دي).

او (په همدغه وخت کښې به ورته د تخجیل دپاره) وویلی شي چې: دا هغه وعده ده د کومې چې تاسو غوښتنه کوله (او د کومې چې تاسو د عدم صدق دعوه کوله).

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د وړاندېنیو ایتونو مضمون تعقیب شوی دی او د الله ﷻ د قدرت څو نورو دلایلو ته پکښې اشاره شوې ده چې حاصل يې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! څه نور مطالب هم قرائت کړه او ووایه چې:

۱ـ ای خلکو! د ډېر مهربان الله ﷻ څخه په غیر دا څوک دی چې هغه ستاسو دپاره لښکر او کومک دی ترڅو ستاسو نصرت وکړي البته کله چې الله ﷻ تاسو خسف کړي او یا دربانډې د اسمانه د کاڼو باران وورويي؟

حقیقت دا دی چې په دغه صورت کښې تاسو هیڅ کومکي لښکر او مددګاران نه لرئ، خو سره د دې چې تاسو کومکیان نه لرئ په شرکي عقیده کلک یاست، د دې وجه دا ده چې تاسو کفار یاست او کفار نه دي مګر په غولېدلو او تېروتنه کښې پراته دي.

۲ـ ای خلکو! دا څوک دي چې هغه تاسو ته د اسمان او ځمکې څخه روزي درکړي چې یا دربانډې باران راووروي او یا د ځمکې څخه کوم نبات رازرغون کړي البته په هغه وخت کښې چې که چرته الله ﷻ په تاسو باندې روزي بنده کړي؟.

ای پیغمبره! د ذکر شوي سوال جواب د کفارو په نزد هم منفي دی، بلکې کفار عناد نیولی دي او بدون د دلیله په خپل کفر باندې کلک دي او په سرکشۍ او د اسلام څخه په نفرت کښې پراته دي، او سرچپه روان دي.

۳ـ نو ایا هغه څوک چې په مخ باندې سرچپه روان وي لارموندونکی دی او که هغه څوک کوم چې په برابره لاره باندې سم د سړي په شان روان وي؟

۴ـ ای پیغمبره! ټول خلک عموماً او کفار (مشرکان) خصوصاً مخاطب کړه او ورته ووایه چې: الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې تاسو ته يې غوږونه او سترګې او زړونه او نور حواس او اندامونه درکړي دي ترڅو وربانډې د سمې لارې او کږې لارې تشخیص وکړئ.

خو تاسو د دغو نعمتونو څخه ډېر لږ وخت او ډېر لږ کسان استفاده کوئ چې د شکرګزارۍ په بنیاد دغه نعمتونه د سمې لارې په پېژاندلو کښې په کار واچوئ.

۵ـ دا هم ورته ووایه چې: الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې تاسو يې په ځمکه کښې پیدا کړي او

خواره کړي یاست چې څمکه یې درباندې اباده کړې ده.

خو تاسو پوه شئ چې د قیامت په ورځ به د محشر په میدان کښې تاسو ټول الله ﷻ ته د حساب کتاب دپاره ورغونډ کړی شئ او په ځمکه کښې به خواره واره پرېښودل شئ.

۶ـ کفار د دغه حشر او بیا غونډولو څخه منکر دي د همدې کبله وایي چې دغه د حشر وعده به کله پوره شئ، که تاسو رښتیا وایاست نو وخت یې راته وټاکئ.

۷ـ مگر ته ورته په جواب کښې ووایه چې:

الف: یقیناً ذکره شوې وعده پوره کېدونکې ده او د قیامت قیام حق دی، هیڅ شک او شبه پکښې نشته.

ب: خو د ټاکلي وخت علم یې د الله ﷻ په نزد دی او په همده ﷻ پورې اختصاص لري.

دغه علم یې ماته نه دی راکړی او نه زه د دغه علم د خورولو دپاره لېږلی شوی یم. یقیناً زه فقط یو پیغمبر یم او د ذکرې شوې ورځې څخه څرگند ډارونکی یم او بس.

۸ـ ای پیغمبره! نن ورځ د قیامت د قیام څخه کفار او مشرکان انکاري دي خو کله چې په آخرت کښې هغوی دغه ورځ د نژدې څخه وگوري نو:

الف: د ډېر خجالت او ډار څخه به د هغو کسانو څېرې ډېرې بدرنگې او تکې تورې وگرځي کومو چې نن ورځ کفر غوره کړی دی او درباندې کلک ولاړ دي.

ب: په عین حال کښې به ورته وویلی شي چې ای کفارو! دا هغه ورځ ده کومه به چې تاسو د مسخرو او تکذیب په توگه غوښتله چې کله به صورت ونیسي؟، که تاسو رښتیا وایاست نو وخت یې راوټاکئ.

توضیحات

۱ـ په ﴿ أَفَمَن يَمْشِي مُكِبًّا عَلَىٰ وَجْهِهِۦٓ أَهْدَىٰٓ ﴾ الآية- کښې لاندې ټکو ته توجه په کار ده:

الف: د ﴿ مُكِبًّا ﴾ کلمه د "إِكْبَاب" ـلکه "إِكْرَام"ـ څخه اشتقاقه شوې ده، خو په دې مقام کښې د "إِفْعَال" باب د تعدیت دپاره نه دی ترڅو د غورزونکي معنی ورکړي بلکې غیر متعدي دي چې د غورزېدونکي معنی ورکوي[۱].

ب: د ﴿ أَهْدَىٰٓ ﴾ کلمه که څه هم د اسم تفضیل صیغه ده خو دلته پکښې تفضیلي معنی شتون نه لري لکه چې په "اَلْعَسَلُ أَحْلَى مِنَ الْخَلِّ" کښې د "أحلَى" په کلمه کښې تفضیلي معنی نشته[۲]، یعنې شات د سرکې څخه خواږه دي، هسې نه چې شات د سرکې څخه ډېر خواږه دي (په سرکه کښې هم څه خوږوالی شته دی).

ج: همدغه ایت مفسرینو کرامو په لاندې دوه وو ډولونو سره تفسیر کړی دی:

(۱) تفسیر ابي السعود ج۹ ص۹؛ لسان العرب ج۱ ص۶۹۶
(۲) روح المعاني ج۲۹ ص۲۰

اول: دغه سرچپه تګ حقیقي دی چې د قیامت په ورځ به تول کفار په مخونو باندې روان کړی شي(۱) لکه چې د [الإسراء: ۹۷] ایت لاندې یې د احادیثو په رڼا کښې بحث وشو، والحمد لله.

دوهم: دغه سرچپه تګ په مثال باندې محمول دی(۲) یعنې په دنیا کښې تول کفار د کفر اهله داسې دي لکه چې څوک په لاره باندې سرچپه روان وي نو په داسې چې سر به څه لوري پوره کېږي، چې د کفارو دغه عمل روزمره تکرارېږي.

تبصره

د زموږ په نزد ذکر شوي دواړه تفسیرونه سره څه منافات نه لري او دا ځکه چې په دنیا کښې تول کفار د مثال په توګه سرچپه روان دي او د قیامت په ورځ به همدغه مثال د حقیقت په توګه تحقق ومومي او په حقیقي توګه به تول کفار په مخونو باندې روان کړی شي.

سوال جواب

۲. که څوک واېي چې په ﴿ فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً ﴾ کښې منصوب ضمیر څه شي ته راجع دی؟

جواب وایو چې: علماوو کرامو د دغه ضمیر د مرجع په تعین کښې متعدد اقوال کړي دي(۳) چې تقریباً په مصداق کښې سره تول یو دي، خو بهتره دا ده چې دغه ضمیر به په وړاندېني ایت کښې د ﴿ هَٰذَا الْوَعْدُ ﴾ کلمې ته راجع وي.

یعنې کله چې کفار دغه د قیامت وعده وګوري چې دوی ته نژدې او د دوی د سترګو لاندې ریښتیا شي نو په مخونو باندې به یې ډېر بد اثر وغورزوي او تک تور به یې واړوي.

یو صرفي تحلیل

۲ـ په ﴿ وَقِيلَ هَٰذَا الَّذِي كُنتُم بِهِ تَدَّعُونَ ﴾ کښې د ﴿ تَدَّعُونَ ﴾ د کلمې صرفي تحلیل ته ورته صرفي تحلیل د الله ﷻ په توفیق د [یس: ۵۷] ایت لاندې د ﴿ يَدَّعُونَ ﴾ په کلمه کښې تېر شوی دی چې بیا تحلیلولو ته یې اړتیا نه ګورو.

خو د مقام په لحاظ وړباندې وراضافه کوو چې:

الف: د ﴿ تَدَّعُونَ ﴾ د کلمې د مجردو مصدر "دُعَاء" دی چې د غوښتلو او طلبولو معنی ورکوي(۴). یعنې کفارو ته به د الله ﷻ د پلوه د قیامت په ورځ وویلی شي چې: دا هغه وعده ده چې په دنیا کښې به تاسو د مسخرو په توګه غوښتله او طلبوله چې دا به کله ریښتیا کېږي؟

(۱) المحرر الوجيز ج ۱۶ ص ۶۹
(۲) البحر المحيط ج ۱۰ ص ۲۲۸
(۳) تفسير الخازن ج ۶ ص ۳۲۱؛ تفسير القرطبي ج ۱۸ ص ۲۲۰؛ البحر المحيط ج ۱۰ ص ۲۲۸
(۴) تفسير القاسمي ج ۱۶ ص ۲۳۹؛ البحر المحيط ج ۱۰ ص ۲۲۹

ب: د دغې کلمې د مجردو مصدر "دَعْوَىٰ" ده[۱]. يعني دا هغه ورځ ده چې په دنيا کښې به تاسو به وه کوله چې د دغې ورځ تحقق دروغ دی، څه واقعيت نه لري.

﴿قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكَنِيَ ٱللَّهُ وَمَن مَّعِيَ أَوْ رَحِمَنَا فَمَن يُجِيرُ ٱلْكَٰفِرِينَ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢٨﴾ قُلْ هُوَ ٱلرَّحْمَٰنُ ءَامَنَّا بِهِۦ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا ۖ فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٢٩﴾ قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَآؤُكُمْ غَوْرًا فَمَن يَأْتِيكُم بِمَآءٍ مَّعِينٍ ﴿٣٠﴾﴾

[۲۸] (ای پیغمبره! کفارو ته) ووایه چې: ایا تاسو وینئ؛ (ما ته خبر راکړئ) که چېرته الله ﷻ ما هلاک کړي او هغه څوک (هم هلاک کړي) کوم چې زما سره دي او زما ملګري دي، نو کفارو ته به د دردناک عذاب څخه څوک نجات ورکړي؟ (تاسو به ترې څوک بچ کړي؟)، نو زما په مرګ کښې ستاسو څه ګټه ده؟).

[۲۹] (او هم ورته) ووایه چې: الله ﷻ ډېر مهربان دی او مونږ ورباندې ايمان راوړی دی او (هم) په همده ﷻ مو توکل دی (نو امید دی چې د څه وخته پورې به مو هلاک نه کړي).

نو ژر دی چې تاسو به په پوه شئ چې هغه څوک دی کوم چې په ښکاره ګمراهۍ کښې (واقع) دی (تاسو او که مونږ؟).

[۳۰] (او هم ورته) ووایه چې: ایا تاسو وینئ؟ (مونږ ته خبر راکړئ) که ستاسو اوبه (په ځمکه کښې) ژورې وکرځي نو تاسو ته به څوک بهېدونکې اوبه (بېرته) راولي؟

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې دا جمله ﴿إِنِ ٱلْكَٰفِرُونَ إِلَّا فِي غُرُورٍ﴾ هم شامله وه، يعني کفار نه دي مګر په غولېدانه کښې پرېوتلي دي.

په دې ایتونو کښې د هغوی د غولېدانې يو مثال ته اشاره شوې ده چې حاصل يې داسې راځي:

ای پیغمبره! ستا د زمانې کفار دې ته په تمه دي او دې ته سترګې په لار دي چې که ته مړ شې نو د دعوت سلسله به ختمه شي.

نو ته يې مخاطب کړه او د دغې تمې په رد کښې ورته ووایه چې:

۱ـ ای کفارو! تاسو ما ته د لاندې خبرې جواب راکړئ:

الف: تاسو چې کوم بد عاقبت ته وړروان یاست د هغه څخه تاسو زما په مرګ سره نجات نه شئ موندلی. نو تاسو غولېدلي یاست چې زما مرګ ته سترګې په لار یاست.

ب: بالفرض که الله ﷻ ستاسو د آرزو سره سم مالا څه چې زما ملګري (مؤمنان) هم هلاک کړي او په عاجله توګه مو ارواګانې قبض کړي، او يا راباندې رحم وکړي او د ټاکلي وخته پورې مو

[۱] تفسیر الکشاف ج۴ ص۵۸۲

ژوندي پرېږدي، نو په دغو دواړو صورتونو کښې به تاسو ته څه ګټه ورسېږي؟ او د هغه دردناک عذاب څخه به څوک نجات درکړي کوم ته چې تاسو ورروان یاست؟ ایا ستاسو باطل معبودان دا کار کولی شي؟

لنډه دا چې زما په هلاک کښې ستاسو هیڅ ګټه نشته، بلکې ستاسو ګټه زما په ژوند کښې ده، چې ایمان راباندې راوړئ او د دردناک عذاب څخه نجات مونده کړئ.

۲_ دا هم ورته ووايه چې: الله ﷻ زښت ډېر مهربان دی او مونږ ورباندې په رښتیانیو معنارو کښې ایمان راوړی دی او خاص په همده ﷻ مو توکل کړی دی.

نو امید دی چې ستاسو د آرزو په خلاف به مونږ د څه وخته پورې ژوندی پرېږدي (نه به مو په اسماني افت سره هلاک کړي او نه ستاسو په لاسونو سره).

ترڅو تاسو په خپلو غوږولو سترګو وګورئ او پوه شئ چې په مونږ او تاسو کښې څوک په څرګنده ګمراهۍ کښې لوېدلي دي او څوک په سمه لاره باندې روان دي؟

۳_ د کفارو څخه وپوښته او ورته ووايه چې:

ای کفارو! که چرته الله ﷻ ستاسو اوبه ژورې وګرځوي چې نه مو لاسونه ورسېږي او نه يې په بوقو سره راوچتولی شئ، نو د الله ﷻ څخه په غیر هغه څوک دی چې تاسو ته اوبه درولیدې کړي او یا اوبه په لاس درولي؟

توضیحات

۱_ په ﴿ قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكَنِيَ ٱللَّهُ ﴾ الآية- کښې چې کوم مطلب ته اشاره شوې ده په هغه باندې په [الطور: ۳۰] ایت کښې صراحت شوی دی چې: ﴿ أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَّتَرَبَّصُ بِهِۦ رَيْبَ ٱلْمَنُونِ ﴾ یعنې ایا عنادي کفار وايي چې محمد ﷺ یو شاعر دی او مونږ ورته د مرګ د نزول (یا د زمانې د حوادثو) انتظار کوو؟

او په بل ایت کښې ورته داسې اشاره شوې ده چې: ﴿ وَقَالُوا۟ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِى نُزِّلَ عَلَيْهِ ٱلذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ﴾ [الحجر: ۶] یعنې او کفار وايي چې ای هغه کسه په کوم باندې چې (په خپل ګومان) ذکر (قرآن) نازل شوی دی! یقینًا ته خامخا لیونی یې (چې اوتې بوتې وايي او مونږ دې مرګ ته انتظار کوو).

څو نکات

۲_ په ﴿ قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَآؤُكُمْ غَوْرًا ﴾ الآية- کښې لاندې مطالبو ته توجه په کار ده:

الف: د "غَوْر" کلمه د ژوروالي څخه عبارت ده[1] او د "مَعِين" کلمه د الله ﷻ په توفیق د صرفي تحلیل په بنیاد د [المؤمنون: ۵۰] او [الصافات: ۴۵] ایتونو لاندې ډېره ښه تحلیله شوې ده چې د بهېدونکو اوبو او یا بهولو شوو اوبو معنی ورکوي.

(۱) لسان العرب ج۵ ص۳۳

ب: په دې مقام کښې د ﴿ مَّعِينِۭ ﴾ کلمه په صراحت سره په سیندونو او کاریزونو او همدارنګه په چینو باندې صادقېږي.

یعني ای خلکو! که ستاسو رواني اوبه د الله ﷻ په امر په ځمکه کښې ننوزي او ژورې پکښې ورکرخي، نو د همده ﷻ څخه پرته هغه څوک دی چې بېرته یې درته را اوچتې کړي او بیا یې درته په ځمکه باندې بهېدونکي وګرځوي؟

ج: خو دغه د ﴿ مَّعِينِۭ ﴾ کلمه د اشارې په توګه په ټولو هغو اوبو باندې صدق مونده کوي کومې چې د ځمکې څخه د کومې ذریعې په واسطه راویستلی کېږي. لکه د ورو څاګانو او ژورو څاګانو (ټیولونو) اوبه. نو که د دغو څاګانو اوبه ژورې لاړې شي هم د الله ﷻ څخه په غیر یې بل څوک نه شي را اوچتولی.

د: اما اسماني اوبو ته الله ﷻ په بل ایت کښې داسې اشاره کړې ده چې: ﴿ ءَأَنتُمْ أَنزَلْتُمُوهُ مِنَ ٱلْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ ٱلْمُنزِلُونَ ﴾ [الواقعة:۶۹] یعني ایا هغه اوبه چې تاسو یې څښئ، تاسو د ورېځې څخه رانښکته کړې دي او که مونږ یې رانښکته کوونکي یاستو؟.

د "اَلْمُلْكُ" سورت پښتو ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق ختم شو، والحمد لله ﷻ وله الشکر.

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الَّذِينَ يَمْشُونَ مُهْتَدِينَ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ.

۱۴۲۵/۷/۲ هـ ق - ۱۳۸۳/۵/۲۸ هـ ش.

القلم (٦٨)

سریزه

۱_ د دې سورت نوم (القلم) د همدې سورت په لومړي ایت کښې نازل شوی دی.

۲_ د دې سورت اعداد په لاندې ډول سره دي:(۱)

الف: د ایتونو شمیر یې دوه پنځوس (۵۲) دی.

ب: د کلماتو شمیر یې درې سوه (۳۰۰) دی.

ج: او د توریو شمیر یې دوولس سوه او شپږ پنځوس (۱۲۵۶) دی.

۳_ دا سورت په اتفاق سره مکي سورت دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی.(۲)

۴_ دا سورت (القلم) او وړاندې سورت (الملك) سره ډیر نږدې ارتباطات لري، د مثال په توګه

الف: دواړه مکي سورتونه دي.

ب: د هغه سورت محتویات د اکثریت په توګه عقیدوي احکام دي او د دې سورت محتویات هم په عقائدو پورې ارتباط لري، چې هغه په توحید او د قیامت په قیام او د کفارو په دنیوي او اخروي وضعاتو باندې ډیر زیات اچولی شوی وه او دلته د نبوت په اړوند او هم د کفارو د اعتراضاتو په مخنیوي باندې ډیره زیاته اچولې کېږي او داسې نور.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿نٓ ۚ وَٱلْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ (١) مَآ أَنتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ (٢) وَإِنَّ لَكَ لَأَجْرًا غَيْرَ
مَمْنُونٍ (٣) وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ (٤) فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ (٥) بِأَييِّكُمُ ٱلْمَفْتُونُ (٦)
إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِۦ وَهُوَ أَعْلَمُ بِٱلْمُهْتَدِينَ (٧) فَلَا تُطِعِ ٱلْمُكَذِّبِينَ
(٨) وَدُّوا۟ لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ (٩) وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَّهِينٍ (١٠) هَمَّازٍ مَّشَّآءٍۭ بِنَمِيمٍ
(١١) مَّنَّاعٍ لِّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ (١٢) عُتُلٍّۭ بَعْدَ ذَٰلِكَ زَنِيمٍ (١٣) أَن كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ (١٤) إِذَا
تُتْلَىٰ عَلَيْهِ ءَايَٰتُنَا قَالَ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ (١٥) سَنَسِمُهُۥ عَلَى ٱلْخُرْطُومِ (١٦)﴾

د ډیر مهربان (او) ډیر با رحمه الله ﷻ په نامه

[۱]

په قلم او په هغو مطالبو باندې چې خلک یې (روزمره د قیامت تر ورځې پورې) لیکي سوګند دی چې:

(۱) تفسیر الخازن ج۶ ص۳۲۲، اللباب في علوم الکتاب ج۹ ص۲۶۱

(۲) المحرر الوجیز ج۱۶ ص۷۳

[۲] (ای پیغمبره!) ته د خپل رب ﷻ په نعمت (او فضل) سره لیونی نه یې (لکه چې کفار خیال کوي).

[۳] او یقیناً تاته (د الله ﷻ په نزد) هرومرو داسې اجر دی چې پرې کرې شوی نه دی (پای نه لري).

[۴] او یقیناً ته ضرور په عظیم الشان خوی سره یې (چې د لیونتوب سره تناسب نه لري).

[۵] نو (ای پیغمبره!) ژر ده چې ته به وګورې او مشرکان به هم وګوري چې:

[۶] (ستاسو د جملې څخه) په کوم یوه کس پورې لیونتوب (نښتی) دی؟.

[۷] یقیناً ستا رب ﷻ همدی ﷻ په هغه چا باندې ډېر ښه پوه دی کوم چې د ده ﷻ د لارې څخه بې لارې روان وي (ګمراه وي)، او همدی ﷻ په لاره موندونکو باندې هم ډېر ښه پوه دی.

[۸] نو (ای پیغمبره!) ته د تکذیب کوونکو اطاعت مه کوه (خبره یې مه منه).

[۹] تکذیب کوونکی خوښوي چې ته نرمي وکړې (د خینې شرعي احکامو څخه ورتېر شې) نو هغوی به هم نرمي وکړي (خپل شدت به کم کړي).

[۱۰] او (ای پیغمبره!) ته د هر ډېر سوګند خوړونکي (او) سپک (بنیادم) اطاعت مه کوه (خپلې بې اطاعتۍ ته یې ادامه ورکړه).

[۱۱] (او) د (هر) غیبتمار (او د هر) د فساد په نیت په خبرې سره د تلونکي (ګرځېدونکي او خوروونکي هم).

[۱۲] (او د هر) خیریه کارونو لره د سخت منعه کوونکي (او د هر) تجاوز کوونکي (ظالم، او د هر) ډېر ګنهګار هم.

[۱۳] (او د هر) په باطله سره د جګړمار (او) د دغو (خاصیتونو څخه) وروسته د (هر) حرامزاده (ارموني هم).

[۱۴] (د دې کبله یې ذکر شوې خاصیتونه خپل کړي دي) چې هغه د مالونو او زامنو خاوند دی.

[۱۵] کله چې ورباندې زمونږ ایتونه تلاوت کړی شي نو وایي چې (دا) د پخوانیو خلکو قیصې دي.

[۱۶] ژر ده چې مونږ به یې په خرطوم (پوزه) باندې نښه کېږدو (چې ورباندې به وپېژاندل شي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېنې سورت (الملك) د وروستنیو ایتونو په مضامینو کښې دا مضمون هم شامل وه چې مشرکان نبي کریم ﷺ ته د ګمراه (او لیوني) لقب ورکوي او دا تمه لري چې په مرګ سره به یې د دعوت سلسله ختمه شي.

د دې سورت (القلم) په اولنیو ایتونو کښې د مشرکانو ذکر شوی ګومان او طعن په دلایلو سره رد شوی دی چې حاصل یې داسې راځي:

ای پیغمبره! د الله ﷻ په نامه شروع کړه او د مشرکانو طعن (چې تاته د لیوني او ګمراه لقب درکوي) په لاندې توګه رد کړه.

۱ـ دا کتاب چې په تا باندې د الله ﷻ د پلوه نازل شوی دی، لاندې دوه مطلبونه په اثبات رسوي:

الف: یو دا چې په حقه د الله ﷻ د پلوه نازل شوی دی، او دا خکه چې دا کتاب د هغو حروفو څخه جوړ دی کوم چې روزمره د خلکو په ژبو باندې جاري دي لکه "ن" او داسې نور. حال دا چې د دې کتاب سره ټول مخلوقات نه سيالي کولی شي او نه به يې ورسره وکړي، چې د همدغو حرفونو څخه د دې کتاب د ايتونو غونډې يو ايت جوړ کړي.

نو معلومه شوه چې د دې کتاب نازلوونکی هغه اقدس ذات دی چې د ممکناتو د سلسلې څخه بهر دی، او ازلي او ابدي دی.

ب: بل دا مطلب په اثبات رسوي چې ته په حقه پيغمبر يې او ليونی او گمراه نه يې لکه چې کفار او معاندين درباندې تهمت لگوي. او دا خکه چې: ايا ليونی او گمراه سړی داسې کتاب جوړولی شي چې ټول مخلوقات ورسره په ټولو زمانو کښې په هيڅ ډول سيالي نه شي کولی؟.

۲ـ په قلم او په هغو مطالبو باندې سوگند دی کوم چې خلک يې روزمره ليکي او د قيامت تر ورځې پورې به ادامه ولري چې:

ای پيغمبره! ته د خپل رب ﷻ په فضل او نعمت سره ليونی نه يې لکه چې کفار او مشرکان خيال کوي. هغه مطالب چې ته يې په خلکو باندې قرائت کوې او يا يې ورته تعليم کوې ايا لېونی داسې مطالب وړاندې کولی شي؟

۳ـ او ای پيغمبره! يقيناً ستا دپاره د الله ﷻ په نزد داسې اجر دی چې د قيامت تر ورځې پورې نه دی قطعه شوی او نه پرېکېږي. او دا خکه چې د قيامت تر ورځې پورې ستا شريعت ادامه لري او د ټولو مؤمنانو سره ته د اجر برخه لرې. ايا ليونی داسې اجر درلودلی شي؟

۴ـ او يقيناً ته په ډېرو لويو اخلاقو باندې پيدا کړی شوی يې چې همدغه ستا خوی او خاصيت د نجات لاره ده. ايا ليونی داسې خوی درلودلی شي؟

۵ـ نو ای پيغمبره! ژر ده چې ته به وگورې او ژر ده چې مشرکان به هم وگوري او تاسو دواړو ډلو ته به څرگنده شي چې ستاسو څخه په کوم يو کس پورې جنون او ليونتوب نښتی دی؟ په راتلونکي کښې به ليونی هر انسان ته معلوم شي.

۶ـ يقيناً ستا رب ﷻ همدی ﷻ ډېر ښه پوهېږي او هغه څوک ورته ډېر ښه معلوم دی کوم چې د ده ﷻ د لارې څخه بې لارې دی او په ليونتوب باندې اخته دی او همدی ﷻ په لارې موندونکو باندې هم پوره کامل علم لري.

۷ـ ای پيغمبره! پخپله کفار هم پوهېږي چې په تا کښې د ليونتوب هيڅ نښه نشته خو د دې دپاره تاته دغه لقب درکوي ترڅو تا مداهنت ته اړ باسي او د څه شرعي احکامو څخه ورته تېر شې.

نو ته د دغو تکذيب کوونکو او لېونيانو اطاعت مه کوه او غوښتنو ته يې غاړه مه ږده. او دا خکه چې:

۸ـ کفار او مشرکان خوښوي چې ته د خپنو شرعي احکامو څخه ورتېر شې نو هغوی به هم د اسلام په مقابل کښې خپل تشدد او سختي کمه کړي، نو په دې تقدير به سوچه اسلامي دين د منځه

لار شي او د کفر او اسلام څخه به یو مختلط او معجوني دین رامنځته شي.

۹_ لنډه دا چې ته د هر هغه چا اطاعت مه کوه او غوښتنو ته یې غاړه مه ږده کوم چې د لاندې خاصیتونو درلودونکي دي:

الف: هر هغه کس چې ډېر سوګند خوړونکی او سپک بې فکره دی چې د خپل ځان خیر د شر څخه نه شي جدا کولی، او په خپل خیر او شر نه پوهېږي.

ب: هر هغه څوک چې غیبتمار دی او د خلکو غوښې خوري (په غیاب کښې یې سپکه وایي).

ج: هر هغه څوک چې په چوغلګرۍ سره تلونکی او ګرځېدونکی دی ترڅو دوه کسان سره په جنګ واچوي.

د: هر هغه څوک چې د خیریه کارونو منعه کوونکی دی، نه په خپله چاته څه خیرات ورکوي او نه بل څوک پرېږدي چې ورته اقدام وکړي بلکې پوخ شوم او بخیل دی.

هـ: هغه څوک چې په خپلو کارونو کښې د شرعي لا څه چې د انساني چوکاټ څخه هم تېرېدونکی دی او ښه غټ ګنهګار دی چې د یوې ګناه څخه هم سر نه اړوي.

و: هغه څوک چې بدخویه او بدمزاجه دی او په دې باندې علاوه په شریر بنیادم سره شهرت لري چې هر څوک یې په همدغه خاصیت باندې پېژني.

ز: نوموړي ذکر شوي خاصیتونه ځکه خپل کړي دي چې مالونه ډېر لري او همدارنګه د ډېرو زامنو پلار دی.

په کار خو دا وه چې نوموړي د الله ﷻ شکرګزاري کړې وی او د کفریاتو (شرکیاتو) څخه یې لاس اخستی وی، خو هغه خپل کفري حالت او خپلې ناشکرۍ ته ادامه ورکړه.

او کله چې ورباندې زمونږ ایتونه قرائت کړی شي نو ذکر شوی مالداره او د زامنو پلار سمدستي زمونږ په ایتونو باندې د پخوانیو قیصو نوم ږدي او د قبول څخه یې اعراض کوي بلکې خپلو کفریاتو ته ادامه ورکوي.

۱۰_ ای پیغمبره! ډېر ژر دی چې د نوموړو خاصیتونو د خاوند په خرطوم (پوزه) باندې به مونږ نښه کېږدو. یا په بل عبارت د نوموړي عیبونه به ټولو خلکو ته ورڅرګند کړو چې د فیل د خرطوم په شان به ورباندې ښه شهرت ته ورسېږي.

توضیحات

۱_ په ﴿ نٓ ۚ وَٱلْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ ﴾ کښې لاندې ټکو ته توجه په کار ده:

الف: د ﴿ نٓ ﴾ په توري کښې علماوو کرامو متعدد اقوال کړي دي[1] خو بهتره دا ده چې دغه توری په دې مقام کښې د متشابهاتو څخه دی[2] لکه چې د نورو سورتونو په سرونو کښې همدغه

(۱) تفسیر القرطبي ج۱۸ ص۲۲۳؛ اللباب في علوم الکتاب ج۱۹ ص۲۶۱
(۲) تفسیر الکشاف ج۴ ص۵۸۴

اول توري نازل شوي دي لكه "ص" او داسې نور، نو په كار ده چې تفسير يې الله ﷻ ته وسپارل شي.

او كومې قيصې چې د دغه "نٓ" توري په ارتباط ځينو مفسرينو كرامو ليكلي دي[۱] هغه يوه هم د اعتبار قابله نه ده[۲].

ب: د ﴿وَٱلۡقَلَمِ﴾ كلمه علماوو كرامو په زښتو ډېرو معناوو سره تفسيره كړې ده. لاندې مثالونه يې ولولئ[۳]:

اول: دلته په ازلي قلم باندې سوګند ياد شوى دى كوم ته چې نبي كريم ﷺ په يوه حديث كښې اشاره كړې ده، چې د ټولو مخلوقاتو څخه وړاندې پيدا كړى شوى دى[۴].

دوهم: دلته په هغه قلم باندې سوګند ياد شوى دى په كوم باندې چې كرام الكاتبين (پرښتې) روزمره د خلكو اعمال ليكي[۵].

دريم: دلته جنس هغه قلم مطلب دى په كوم باندې چې خلك د قيامت تر ورځې پورې د شريعت مربوط شيان ليكي[۶] او د ﴿يَسۡطُرُونَ﴾ ضمير همدغو خلكو ته راجع دى چې د "الْقَلَم" كلمه پرې دلالت كوي.

تبصره

ج: مونږ ته په دې مقام كښې دريم تفسير په زړه پورى برېښي، دا ځكه چې د الله ﷻ په سوګندونو كښې هغه شى د سوګند د جواب دپاره دليل وي په كوم باندې چې سوګند ياد كړى شوى وي، لاندې وضاحتونه ولولئ:

لومړى دليل

په دې مقام كښې د نبي كريم ﷺ د عدم ليونتوب دپاره د ده ﷺ د ارشاداتو ليكنه اولنى غټ دليل دى. نو حاصل به يې داسې راوخېژي چې: اى پيغمبره! په هغه قلم باندې چې خلك پرې روزمره ستا ارشادات ليكي او همدا رنګه پخپله ستا په همدغو ليكلى شوو ارشاداتو باندې سوګند دى چې ته ليونى نه يې، لكه څنګه چې درباندې مشركان تهمت لګوي. كه بالفرض المحال د هغوى تهمت حقيقت درلودى نو ستا ارشادات به هيچا نه وى ليكلي. ايا د ليوني خبرې څوك ليكي؟.

دوهم دليل

۲ـ د نبي كريم ﷺ د عدم ليونتوب دوهم دليل ته په ﴿وَإِنَّ لَكَ لَأَجۡرًا غَيۡرَ مَمۡنُونٍ﴾ كښې اشاره

---

(۱) تفسير الخازن ج۶ ص۳۲۲
(۲) روح المعاني ج۲۹ ص۲۴
(۳) تفسير القرطبي ج۱۸ ص۲۲۳
(۴) جامع الترمذي ج۲ ص۱۶۹
(۵) تفسير ابي السعود ج۹ ص۱۱
(۶) المحرر الوجيز ج۱۶ ص۷۴

شوې ده او دا څکه چې نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې فرمایلي دي چې: «مَنْ دَعَا إِلَى هُدًى كَانَ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ مِثْلُ أُجُورِ مَنْ يَتْبَعُهُ لَا يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْئًا»[۱] یعنې هرڅوک چې سمې لارې ته دعوت وچلوي نو دغه داعي ته (د الله ﷻ په نزد) د اجر څخه هومره تاکلی شوی دی څومره چې (د قیامت تر ورځې پورې) هغه چا ته ورکولی کېږي کوم چې د نوموړي داعي پیروي کړې وي، دغه (د اجر زیادت) د پیروانو د اجرونو څخه هیڅ شی نه کموي (هغوی ته هم پوره ورکولی کېږي).

همدارنګه نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې فرمایلي دي چې: «أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ»[۲] یعنې کله چې بنیادم مړ شي نو عمل یې قطعه شي (اجر نه ورکولی کېږي) مګر د دریوو شیانو اجر نه قطعه کېږي چې د دغو دریوو څخه یو هغه علم دی چې د سړي د مرګ څخه وروسته پرې نفعه اخستله کېږي.

نو پوښتنه دا ده چې: ایا لیونی د داسې کامل شریعت بنیاد ایښودلی شي چې د قیامت تر ورځې پورې باقي خلک ورباندې خپل د دنیا او آخرت کارونه سموي او عمل ورباندې کوي.

دریم دلیل

۳ـ په ﴿ وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ﴾ کښې د نبي کریم ﷺ د عدم لیونتوب او د مشرکانو د تهمت د رد دریم دلیل ته اشاره شوې ده چې ایا د نبي کریم ﷺ د عالي اخلاقو غوندې عالي اخلاق کوم لیونی درلودلی شي؟

د همدې ایت شریف په ارتباط لاندې احادیث د مثال په توګه ولولئ:

الف: یوه ورځې د عائشې رضی الله عنها (أم المؤمنين) څخه وغوښتل شوه چې مونږ ته د نبي کریم ﷺ د خلق (خوی) څخه خبر راکړه.

هغې رضی الله عنها جواب ورکړ چې: «أَوَ مَا تَقْرَأُ الْقُرْآنَ ﴿ وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ﴾ »[۳] یعنې ایا ته قرآن کریم نه لولې؟ (چې الله ﷻ ورته پکښې خطاب نازل کړی دی او فرمایلي یې دي چې) او یقینًا ته هرومرو په لوی (عالي شان) خوی سره یې.

ب: عائشې رضی الله عنها په یوه بل حدیث کښې ویلي دي چې: «فَإِنَّ خُلُقَ نَبِيِّ اللهِ ﷺ الْقُرْآنَ»[۴] یعنې نو یقینًا د الله ﷻ د پیغمبر ﷺ خوی قرآن کریم وه (څه چې په قرآن کریم ﷺ کښې نازل شوي دي په همغو ارشاداتو باندې یې عمل کاوه).

ج: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ صَالِحَ الْأَخْلَاقِ»[۵] یعنې یقینًا زه د دې دپاره مبعوث شوی یم چې صالح اخلاق پوره کړم.

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۹٦
(۲) صحیح مسلم ج۲ ص۴۱
(۳) سنن ابن ماجه ص۱٦٨
(۴) سنن النسائي ج۱ ص۲۳۷
(۵) مسند احمد بن حنبل ج۳ ص۳۲۳

د: انس ﷺ وایي چې: «رَأَيْتُهُ يَأْمُرُ بِمَكَارِمِ الْأَخْلَاقِ»[۱] یعنې ما نبي کریم ﷺ لیده چې په کریمه اخلاقو باندې یې امر کاوه.

ه: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ حُسْنَ الْأَخْلَاقِ»[۲] یعنې زه د دې دپاره د پیغمبر په صفت مبعوث شوی یم چې ښایسته اخلاق پوره کړم.

و: عائشه رضي الله عنها (أُم المؤمنین) وایي چې: «مَا ضَرَبَ رَسُولُ اللهِ ﷺ شَيْئًا قَطُّ بِيَدِهِ وَلَا امْرَأَةً وَلَا خَادِمًا إِلَّا أَنْ يُجَاهِدَ فِي سَبِيلِ اللهِ»[۳] یعنې رسول الله ﷺ هیڅ شی په خپل لاس سره نه دی وهلی او نه یې ښځه (خپله مېرمنه) وهلې ده او نه یې خدمتګار وهلی دی مګر هله چې د الله ﷻ په لاره کښې به یې جهاد کاوه.

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې: مشرکانو ته خو د نبي کریم ﷺ هوښیاري معلومه وه نو په څه بهانه یې د مجنون (لیوني) لقب ورکاوه؟

مونږ وایو چې: د هغوی د ذکر شوي لقب د ورکولو وجوهات دا دي:

الف: د نبي کریم ﷺ تګلاره د تولې دنیا څخه مخالفه وه، چې ټوله دنیا په کفریاتو اخته وه، او د ټولې دنیا څخه مخالفت هغوی ته لیونتوب ښکارېده.

ب: نبي کریم ﷺ په دې عقیده باندې چې بوتان نفعه او ضرر رسوي قائل نه وه او همدغې مفکورې ته یې دعوت چلاوه، حال دا چې دا د ټول فکریه او نظریه هغوی ته لیونتوب برېښېده.

ج: نبي کریم ﷺ د بعثت په لومړنیو وختونو کښې د څو معدودو کسانو څخه پرته په دنیا کښې هیڅ ملګری نه درلود لکه چې لیونیان ملګري نه لري.

د: بالآخره مشرکان عناد نیولي وه او دغه عناد د ذکر شوي لقب ورکولو ته اړ کړي وه.

د دغه لقب یو نظیر

۵ـ د نن[۴] څخه په تقریبًا درې کاله وړاندې د طالبانو اسلامي امارت ته هم د نړۍ کفارو او غرب مشربه مسلمانانو د لیونیانو د حکومت لقب ورکاوه، او دا ځکه چې په ټوله نړۍ کښې یې هیڅ ملګری نه درلود، حتی چې تر ډېر لږ وخته پورې فقط درېوو مملکتونو (پاکستان، سعودي عربستان او متحده عربي اماراتو) په رسمیت پېژاندلی وه.

خو د لږ وخت څخه وروسته ترې دغو درېواړو مملکتونو هم خپل رسمیت پېژاندل بېرته واخسته

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۸۹۱
(۲) موطا الإمام مالک ص۵۶۴
(۳) صحیح مسلم ج۲ ص۲۵۶
(۴) ۱۴۲۵/۷/۵ هـ ق - ۱۳۸۳/۵/۳۱ هـ ش

او د مراتبو په تفاوت سره یې د اسلامي امارت په ړنګولو او رانسکورولو کښې د مادي ګټو د تر لاسه کولو په موخه د امریکایانو سره لاس یو کړ، فإنا لله وإنا إليه راجعون.

مفتون څه معنی؟

۶_ ظاهره دا ده چې په ﴿ بِأَيِيِّكُمُ ٱلْمَفْتُونُ ﴾ کښې د "مَفْتُون" کلمه مصدر ده لکه چې د "مَيْسُور" کلمه مصدر ده. عرب وايي چې "دَعْهُ إِلَى مَيْسُورِهِ"[۱] يعنې خپل مديون د يسر (اسان حالتی) پورې پرېږده، خپل قرض (دَين) ترې مه غواړه. نو د "مَفْتُون" كلمه د "فِتْنَة" معنی ورکوي[۲] چې په دې مقام کښې ترې جنون (لیونتوب) مطلب دی[۳].

نو حاصل به یې داسې راوخېژي چې: تاسو به په آینده کښې وګورئ چې ستاسو په کوم یو کس پورې لیونتوب نښتی دی، او کوم یو په انزوا کښې پاتې کېږي؟

د ایت شریف ارشاد

۷_ که څه هم په ﴿ فَلَا تُطِعِ ﴾، ﴿ وَلَا تُطِعْ ﴾ دواړو جملو کښې نبي کریم ﷺ مخاطب کړی شوی دی مګر مراد پکښې د قیامت تر ورځې پورې ټول امتیان دي ترڅو د کفارو غوښتنې قبولې نه کړي او خپل شریعت د پښو لاندې نه کړي.

د څو لغاتو معناوې

۸_ په دې مقام کښې د لاندې لغاتو معناوې ولولئ:

الف: په ﴿ وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ ﴾ کښې د "تُدْهِنُ، يُدْهِنُون" دواړه کلمې د "ادْهَان" _لکه "اِكْرَام"_ څخه اشتقاقې شوې دي، چې د نرمښت معنی ورکوي[۴]. او مونږ ترې په غوړمالی سره تعبیر کوو. خو په دې مقام کښې هغه نرمښت او غوړمالي ممنوع ګرځولې شوې ده د کومې په خپلولو سره چې کوم شرعي حکم د پښو لاندې کېږي.

نو په کوم نرمښت سره چې د شریعت حکم منفي نه ګرځولی کېږي هغه ته په عربي کښې "مُدَارَاة" وايي چې مونږ ترې په ګوزارې سره تعبیر کولی شو، نو دغه ډول نرمښت د غیر محاربو کفارو سره څه باک نه لري.

ب: د ﴿ هَمَّازٍ ﴾ کلمه د "هَمْز" _لکه "ضَرْب"_ څخه اشتقاقه شوې ده او د مبالغې صیغه ده چې د ډېر غیبتمار معنی ورکوي[۵].

---

(۱) زاد المسير ج۸ ص۶۶
(۲) مفردات الراغب ص۳۸۶
(۳) تفسير الطبري ج۲۹ ص۲۰
(۴) لسان العرب ج۱۳ ص۱۶۲
(۵) مفردات الراغب ص۵۴۴

ج په ﴿ مَشَّآءٍ بِنَمِيمٍ ﴾ کښې د "نميم" کلمه د "نم" ـ لکه "غم" ـ څخه مشتقه شوې ده چې د فساد او تخریب دپاره د خبرې خوړولو معنی ورکوي[1]. همدغې خورې کړی شوې خبرې ته "نميم" ویل کېږي او خورونکي ته یې "نمّام" وایي چې په دې مقام کښې ترې په "مشاء" سره تعبیر نازل شوی دی.

د "نمّام" په باره کښې نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې فرمایلي دي چې: «وَشِرَارُ عِبَادِ اللهِ الْمَشَّاءُونَ بِالنَّمِيمَةِ الْمُفَرِّقُونَ بَيْنَ الْأَحِبَّةِ»[2] یعنې د الله ﷻ په بندګانو کښې ډېر شریر بندګان هغه دي چې په فساد سره خبرې وړي راوړي چې د دوستانو ترمنځ تفرقه اچوونکي خلک دي.

همدارنګه نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَتَّاتٌ»[3] یعنې جنت ته به هغه کس داخل نه شي کوم چې په فساد سره خبرې خوروي.

د: د ﴿ عُتُلٍّ ﴾ کلمه د "عتل" ـ لکه "ضرب" ـ څخه مشتقه شوې ده او مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الدخان: ۴۷] ایت لاندې لیکلي دي چې "عتل" په قهر سره تېلوهلو او په قهر سره راکشولو ته ویل کېږي. یعنې هغه جګړمار ظالم چې خلک تېل وهي او راکاږي.

ه: په ﴿ بَعْدَ ذَٰلِكَ زَنِيمٍ ﴾ کښې علماء کرامو د ﴿ زَنِيمٍ ﴾ کلمه په متعددو معناوو سره تفسیره کړې ده[4]. لاندې مثالونه ولولئ:

اول: "زنيم" هغه څوک دی چې یو قوم یا پلار ته منسوب شوی وي خو په اصل کښې د هغه قوم یا د هغه پلار څخه نه وي بلکې حرامزاده وي.

دوهم: "زنيم" هغه څوک دی چې په شر او فساد سره داسې ښه معلوم وي لکه یوه ګډه یا اوزه چې په دوه وو غړیکیو سره د نورو څخه ښه او جدا وي.

"زنمتان" هغو دوه وو اضافه غوښو ته ویلی کېږي کومې چې د ځینو ګډو او ځینو اوزو په غاړو کښې زنګیږي[5] او په پښتو کښې ورته غړیکي وایي.

درېیم: "زنيم" د هغه غټ ظالم څخه عبارت دی چې د هیڅ ډول ظلم څخه سر نه اړوي بلکې مرتکب یې ګرځي.

په همدې ارتباط لاندې حدیث شریف ولولئ چې:

«سُئِلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الْعُتُلِّ الزَّنِيمِ فَقَالَ هُوَ الشَّدِيدُ الْخَلْقِ الْمُصَحَّحُ الْأَكُولُ الشَّرُوبُ الْوَاجِدُ لِلطَّعَامِ وَالشَّرَابِ الظَّلُومُ لِلنَّاسِ رَحْبُ الْجَوْفِ»[6] یعنې یوه ورځې د نبي کریم ﷺ څخه پوښتنه وشوه چې "العتل

---

(۱) لسان العرب ج ۱۱ ص ۵۹۲
(۲) مسند احمد بن حنبل ج ۶ ص ۲۹۱
(۳) صحیح البخاري ج ۲ ص ۸۹۵
(۴) زاد المسير ج ۸ ص ۶۸؛ القاموس المحيط ج ۲ ص ۲۸۳؛ تفسير ابن كثير ج ۴ ص ۴۰۵
(۵) مفردات الراغب ص ۲۲۰
(۶) مسند احمد بن حنبل ج ۶ ص ۲۹۰

الزَّنِيمِ ځوک دی؟ نو نبي کريم ﷺ په جواب کښې ووېلې چې: دا هغه ځوک دی چې سخت خويه وي، جوړ بدن ورکړی شوی وي، خوړونکی او څښونکی وي، د خوراک او څښاک درلودونکی وي (مالدار وي) په خلکو باندې ډېر ظالم وي، (او بالآخره) غټ خېټی وي (ټول فکر يې د ګېډې په ډکولو کښې وي).

تبصره

۹ـ زمونږ په نزد د ﴿ زَنِيمٍ ﴾ کلمه د هغه چا دپاره لقب دی کوم چې په حديث شريف کښې په ذکرو شوو اوصافو سره ياد شوی وي کوم چې د دې کبله په همدغو روايت شوو اوصافو سره موصوف ګرځېدلی وي چې نوموړی حرامزاده (ارمونی) وي، او د همدې امله د هيڅ ګناه او جنايت څخه اجتناب نه خپلوي.

سوال جواب

۱۰ـ که ځوک وايي چې: د څه حکمت په بنياد حرامزاده توب په جناياتو کښې وشمېرل شو حال دا چې د ده د تولد په ارتباط خو فقط فاحش او فاحشه جنايتکاران دي او بس؟

مونږ وايو چې: په هغه شخص باندې شيطان ډېر تسلط موندلی شي کوم چې د حرامي نطفې څخه تولد شوی وي او د ډېرو جناياتو مرتکب جوړېدلی شي.

همدا موضوع مونږ د الله ﷻ په توفيق د [مريم:۲۸] ايت لاندې د احاديثو په رڼا کښې ښه پوره څېړلې ده. خو په دې مقام کښې ورباندې وراضافه کوو چې:

نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَهْلِ النَّارِ كُلُّ جَوَّاظٍ زَنِيمٍ مُتَكَبِّرٍ»[۱] يعنې ايا زه تاسو ته په اهل النار (دوزخيانو) سره خبر درنه کړم؟ دوزخيان هر هغه ځوک دي چې د مالونو غونډوونکي (د خيرات منعه کوونکي) وي، يوه قوم (يا پلار ته) منسوب شوی وي خو د هغوی (يا د هغه) څخه نه وي (حرامي وي)، او (برسېره په دې) تکبر کوونکي وي.

يو نحوي تحليل

۱۱ـ مفسرينو کرامو د ﴿ أَن كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ ﴾ په اعراب کښې متعدد تحليلونه کړي دي[۲]، خو کوم تحليل چې مونږ ته غوره برېښېدلی دی هغه په لاندې ټکو کښې واضحه کېږي:

الف: دغه ايت شريف په کلماتو کښې يوه بل ايت ته ورته دی چې: ﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِى حَآجَّ إِبْرَٰهِـۧمَ فِى رَبِّهِۦٓ أَنْ ءَاتَىٰهُ ٱللَّهُ ٱلْمُلْكَ ﴾ [البقرة:۲۵۸] يعنې ايا ته هغه کس ته نه ګورې کوم چې د ابراهيم ﷺ سره د خپل رب ﷻ په هکله د دې کبله جګړه کوله چې الله ﷻ ورته پاچاهي ورکړې وه (خو د دغه نعمت شکرګزاري يې ونه کړه).

(۱) صحيح مسلم ج۲ ص۳۸۳
(۲) اللباب في علوم الكتاب ج۱۹ ص۲۸۱

ب: نو په ذکر شوي ایت شریف کښې هغه لسم ذمیمه صفت ته اشاره ده کوم چې د وړاندېنیو نهو وارو ذمیمه صفاتو بنیاد دی، کوم چې د ناشکرۍ څخه عبارت دی.

ج: نو د "ل" توری پکښې مقدر دی او په هغې مقدرې جملې پورې تعلق نیسي د کومې څخه چې مونږ په "إِنَّمَا صَارَ كَذَٰلِكَ" سره تعبیر کولی شو.

یعنې نوموړی سړی په دغو نهو وارو ذمیمه صفاتو سره ځکه موصوف وګرځېد چې هغه د ډېرو مالونو خاوند او د ډېرو زامنو پلار دی، خو ناشکري یې غوره کړه.

سوال جواب

۱۲_ که څوک وایي چې: په ذکرو شوو لسو ذمیمه صفاتو باندې موصوف کس څوک وه او څه نومېده؟

مونږ وایو چې: د دغه کس په تشخیص کښې مفسرینو کرامو د متعددو کسانو نومونه اخستي دي[1] خو په ﴿كُلَّ حَلَّافٍ﴾ کښې د ﴿كُلَّ﴾ د کلمې څخه څرګندېږي چې د دغو صفاتو درلودونکی یو سړی نه وه.

همدارنګه مونږ د الله ﷻ په توفیق وړاندې په اومه توضیح کښې لیکلي دي چې د ایتونو ارشاد د قیامت تر ورځې پورې ټولو مؤمنانو ته متوجه دی. نو څه لرې نه ده چې د مفسرینو کرامو به د تعین څخه مفهومي تعین مطلب نه وي بلکې مصداقي تعین به یې مراد وي چې چاته به یو شخص د ایتونو مصداق برېښېدلی وي او چا ته بل شخص.

د ایتونو مشهور مصداق

۱۳_ د نبي کریم ﷺ په زمانه کښې د ایتونو مشهور مصداق "الوليد بن المغيرة" نومېده. او دا ځکه چې:

الف: نوموړی ډېر مالدار وه او همدارنګه د لسو زامنو پلار وه[2]. لکه چې په وړاندې [۱۴] ایت کښې ورته اشاره شوې ده.

ب: نوموړی حرامي (ارموني) هم وه چې د تولد څخه اتلس (۱۸) کاله وروسته خپل پلار (المغيرة) په زوی والي سره ومانه[3].

ج: د نوموړي مور هم په یوه قیصه کښې د هغه په حرامیتوب باندې اعتراف کړی وه[4]. د قیصې حاصل دا دی چې:

اول: کله چې دغه ایتونه نازل شوه نو نوموړی (الوليد) توره په لاس خپلې مور ته ورغی او ورته

(۱) روح المعاني ج۲۹ ص۲۸؛ تفسير القاسمي ج۱۶ ص۲۵۶

(۲) تفسير ابن عباس في هذا المقام؛ اللباب في علوم الكتاب ج۱۹ ص۲۷۷

(۳) تفسير القاسمي ج۱۶ ص۲۵۶

(۴) تفسير مدارك التنزيل في هذا المقام؛ حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۴ ص۵۲۸

یې وویلې چې زه خو محمد ﷺ په لسو صفاتو باندې یاد کړم چې نهه صفته په ما کښې موجود دي، یوازې یو صفت په تا پورې اړه لري چې د حرامیتوب څخه عبارت دی.

دوهم: نو ته به راته یا رښتیا خبره کوې چې ایا زه حرامي (ارمونی) یم؟ او یا به دې په دغې توره باندې سر الوزوم.

دریم: د "الولید" مور هغه ته رښتیانې قیصه وکړه او ورته یې وویلې چې ستا پلار (المغیرة) ډېر مالدار وه او مانه خوښوله چې په مرګ سره یې مالونه په نورو خلکو تقسیم شي.

څلورم: نو د همدې کبله مې یوه شپونکي ته اجازه ورکړه چې په حرامه توګه راسره جنسي ارتباط ونیسي.

پنځم: نو ته (ای الولید!) د همدغه حرام جنسي ارتباط د کبله تولد شوې، ستا دغه لسم صفت هم رښتیا دی.

خرطوم څه معنی؟

۱۴ـ په ﴿ سَنَسِمُهُۥ عَلَى ٱلۡخُرۡطُومِ ﴾ کښې د "خُرْطُوم" کلمه د فیل یا خنزیر خلتم ته وضعه شوې ده[۱]. خو په دې مقام کښې د تحقیر دپاره د ذکر شوي (الولید) د پوزې څخه کنایي ده[۲].

اما د تفسیر په لحاظ ذکر شوی ایت شریف په متعددو طریقو سره معنی کړی شوی دی چې د بدلیت په توګه د ټولو اراده کول هم څه باک نه لري. هغه دا چې:

الف: ځینې علماء کرام وایي چې: د قیامت په ورځ به د نوموړي په پوزه باندې یوه نښه کېښودله شي چې خلک به یې ورباندې وپېژني[۳].

همدې مضمون ته الله ﷻ داسې اشاره کړې ده چې: ﴿ يُعۡرَفُ ٱلۡمُجۡرِمُونَ بِسِيمَٰهُمۡ ﴾ [الرحمن:۴۱] یعنې د قیامت په ورځ به مجرمان په خپلو نښو سره پېژندل کېږي.

ب: ځینې وایي چې الله ﷻ د نوموړي خبیث انسان په ارتباط لس نښې نازلې کړې او په دنیا کښې یې خلکو ته وروپېژاند چې فلانی دی نو دغه لس نښې ورته داسې وګڼلی شوې لکه چې په پوزه باندې یې ورته نښه کړې وي[۴].

ج: ځینې نور وایي چې (الولید) د بدر په غزا کښې په پوزه باندې زخمي شو چې د مرګ تر ورځې پورې یې د زخم نښه په ښکاره توګه معلومېده[۵].

﴿ إِنَّا بَلَوۡنَٰهُمۡ كَمَا بَلَوۡنَآ أَصۡحَٰبَ ٱلۡجَنَّةِ إِذۡ أَقۡسَمُواْ لَيَصۡرِمُنَّهَا مُصۡبِحِينَ ۝ وَلَا يَسۡتَثۡنُونَ

---

(۱) تفسیر المراغي ج۲۹ ص۳۲
(۲) تفسیر القاسمي ج۱۸ ص۲۳۷
(۳) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۴۰۵
(۴) تفسیر البغوي ج۴ ص۳۷۸؛ روح المعاني ج۲۹ ص۲۹
(۵) الدر المنثور ج۸ ص۲۵۰؛ تفسیر ابي السعود ج۹ ص۱۴

﴿١٨﴾ فَطَافَ عَلَيْهَا طَآئِفٌ مِّن رَّبِّكَ وَهُمْ نَآئِمُونَ ﴿١٩﴾ فَأَصْبَحَتْ كَٱلصَّرِيمِ ﴿٢٠﴾ فَتَنَادَوْاْ
مُصْبِحِينَ ﴿٢١﴾ أَنِ ٱغْدُواْ عَلَىٰ حَرْثِكُمْ إِن كُنتُمْ صَٰرِمِينَ ﴿٢٢﴾ فَٱنطَلَقُواْ وَهُمْ يَتَخَٰفَتُونَ
﴿٢٣﴾ أَن لَّا يَدْخُلَنَّهَا ٱلْيَوْمَ عَلَيْكُم مِّسْكِينٌ ﴿٢٤﴾ وَغَدَوْاْ عَلَىٰ حَرْدٍ قَٰدِرِينَ ﴿٢٥﴾ فَلَمَّا رَأَوْهَا
قَالُوٓاْ إِنَّا لَضَآلُّونَ ﴿٢٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٢٧﴾ قَالَ أَوْسَطُهُمْ أَلَمْ أَقُل لَّكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ
﴿٢٨﴾ قَالُواْ سُبْحَٰنَ رَبِّنَآ إِنَّا كُنَّا ظَٰلِمِينَ ﴿٢٩﴾ فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَلَٰوَمُونَ ﴿٣٠﴾
قَالُواْ يَٰوَيْلَنَآ إِنَّا كُنَّا طَٰغِينَ ﴿٣١﴾ عَسَىٰ رَبُّنَآ أَن يُبْدِلَنَا خَيْرًا مِّنْهَآ إِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا رَٰغِبُونَ
﴿٣٢﴾ كَذَٰلِكَ ٱلْعَذَابُ وَلَعَذَابُ ٱلْأَخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُواْ يَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾ ﴾

[۱۷] يقيناً مونږ (په خپل پيغمبر ﷺ سره د مکې اوسېدونکې) داسې امتحان کړه لکه څنګه مو چې د باغ ملګري (په باغ سره) امتحان کړي وه.

کله چې هغوی سوګند ياد کړ چې هرومرو ضرور به (د) باغ (ميوجات) په داسې حال کښې راوشکوي (راغونډ کړي) چې په سبا کښې داخلېدونکي وي

[۱۸] او هغوی (د خپل دغه کلام سره) استثناء ونه کړه (ان شاء الله يې ونه ويلې).

[۱۹] نو په دغه باغ باندې ستا د رب ﷻ د پلوه چاپېرېدونکی آفت چاپېر شو (او) په داسې حال کښې (يې احاطه کړ) چې هغوی په خواږه خوب اوده وه.

[۲۰] نو دا باغ تک تور وګرځېد لکه توره شپه (شين ذکی پکښې باتې نه شو).

[۲۱] نو په داسې حال کښې يې سره (يو تربله) ناري کړې چې په سبا کښې داخلېدونکي وه.

[۲۲] (البته داسې ناري چې) په توره خره (سهار د وخته) په خپل کښت (او ميوجاتو) باندې ورشکته شئ، که چرته تاسو کلک عزم کونکي یاست (نو همدغسې کرتلاره خپله کړئ).

[۲۳] نو هغوی (خپل باغ ته) په داسې حال کښې وروخوځېده چې يو تربله يې سره پټې خبرې (پسکي) کولې

[۲۴] چې نن ورځ دې په تاسو باندې هرومرو هيڅ مسکين (فقير) باغ ته دردداخل نه شي (د داخلېدلو فرصت مه ورکوئ).

[۲۵] او سهار (خپل باغ ته) په داسې حال ورروان شوه چې (هغوی په خپل خيال د فقيرانو) په ايسارولو باندې بنه پوره قدرت درلودونکي وه

[۲۶] نو کله چې هغوی خپل باغ (تک تور په بل مخ اووښتی) وليد نو وې ويلې چې يقيناً مونږ لاره ورکوونکي ياستو (غلط ځای ته راغلي ياستو).

[۲۷] (بیا پوه شوه او وې ویلې چې:) بلکې مونږ (د خپل باغ څخه) بې برخې کرخولي شوي یاستو (الله ﷻ راځخه خپل نعمت بېرته واخست).
[۲۸] (نو) د هغوی غوره (او منځ عمري) سړي وویلې چې ایا تاسو ته ما نه وه ویلي چې ولې تسبیح (ان شاء الله) نه وایاست (تاسو الله ﷻ یاد کړئ او دغه کار ته اقدام مه کوئ).
[۲۹] (نو) ټولو (د خپل وخت څخه وروسته) وویلې چې: زمونږ رب ﷻ ته پاکي ده، یقینًا مونږ (په خپلو خانونو باندې) ظلم کوونکي وو (چې دغه تصمیم مو ونیوه).
[۳۰] نو ځینو د دوی ځینو نورو ته په داسې حال کښې مخ ورواړاوه چې یو بل یې ملامته کاوه (او پړه یې وربانديې وراچوله).
[۳۱] (بیا) ټولو (په یوه خوله) وویلې چې: ای زمونږ افسوسه! (راشه چې همدا دې وخت دی) چې یقینًا مونږ (د خپل رب ﷻ څخه) سرکشان یاستو.
[۳۲] زمونږ رب ﷻ نژدې دی (مونږ ورته امید لرو) چې مونږ ته د دغه باغ څخه بهتر (او ښه باغ) عوض (او بدل) راکړي.
یقینًا مونږ خپل رب ﷻ ته رغبت کوونکي (او بېرته ورتاوېدونکي) یاستو.
[۳۳] (ای پیغمبره! دنیاوي عذاب) دغه ډول عذاب دی (چې انتهاء لري او اسان دی).
او هرومرو د آخرت عذاب ډېر لوی (سخت او دائمي) دی، که بالفرض کفار (د آخرت د عذاب په سختوالي) پوهېدلی (نو ضرورو به یې د توحید عقیده خپله کړې وی).

ارتباط او د مطلب خلاصه

د نعمت د کفران او ناشکرۍ نتیجه په لاندې دوه وو ډولو سره ظهور کوي:
۱ـ چې نعمت باقي وي خو ناشکران ترې د استفادې څخه محروم وګرځولی شي، لکه چې نبي کریم ﷺ د ټولې دنیا دپاره عمومًا او د مکې د اوسېدونکو دپاره خصوصًا لوی نعمت وه او د قیامت د ورځې پورې لوی نعمت دی، خو د مکې مشرکانو یې ناشکري وکړه چې په نتیجه کښې یې د ګټو او فوائدو څخه بې برخې پاتې شوه.
د ناشکرۍ دغه ډول نتیجې ته په وړاندېنیو ایتونو کښې اشاره شوې ده چې هغوی په نبي کریم ﷺ باندې د ایمان راوړلو څخه محروم شوه.
۲ـ چې بالکل نعمت د منځه لاړ شي او د استفادې صلاحیت د لاسه ورکړي، چې دې ډول ته په دغو ایتونو کښې اشاره کېږي چې بحث پکښې روان دی. نو حاصل یې داسې راځېږي:
ای پیغمبره! په خپل امت باندې د امتحان په هکله څه مطالب قرائت کړه هغه دا چې:
۱ـ ته د ټولو خلکو دپاره عمومًا او د مکې د اوسېدونکو دپاره خصوصًا ډېر لوی نعمت یې، نو ستا په مبعوثیت سره مونږ هغوی د داسې امتحان لاندې واقع کړه لکه چې د باغ ملکري او خاوندان مو د باغ په میوجاتو سره د امتحان لاندې واقع کړي وه چې د قیصې خلاصه یې دا ده:

الف: د باغ خاوندانو سوګند یاد کړه چې هرومرو او ضرور به سبا ته د فقیرانو څخه په پټه د خپل باغ میوجات راغونډوي.

ب: دوی داسې قاطع تصمیم نیولی وه او عزم یې کړی وه چې الله ﷻ یې یاد نه کړ او د خپل عزم سره یې د "ان شاء الله" کلمات ضمیمه نه کړه.

ج: نو د همدغه کلک قصد په اثر ستا د رب ﷻ د پلوه په ذکر شوي باغ باندې یو آفت راچاپېر شو او په داسې حال کښې یې د هرې خوا څخه احاطه کړ چې د باغ خاوندان په خواږه خوب باندې اوده وه.

د: نو د دغه غیبي آفت په بنیاد نوموړی باغ تک تور وګرځېد لکه توره شپه یا لکه هغه توره شاړه ځمکه چې هیڅ نبات نه زرغونوي.

ه: کله چې سهار شو نو د باغ خاوندانو یوه بل ته په داسې حال کښې نارې کړې چې د خپل باغ په حالت باندې هیڅ خبر نه وه.

او یوه بل ته یې چیغې کړې چې تاسو په خپل کښت او میوجاتو باندې په زغرده اقدام وکړئ او سستي مه کوئ.

و: دوی ټول د باغ خوا ته په داسې حال کښې روان شوه چې پټې- پټې خبرې یې کولې او دا خبره به یې د خپلو ځانونو سره زمزمه کوله چې: په جلتۍ سره خپل کار ختم کړئ او هرومرو دې په تاسو باندې نن ورځ هیڅ مسکین باغ ته داخل نه شي.

یا په بل عبارت: د خپل باغ میوجات په زغرده راغونډ کړئ هسې نه چې تاسو په راغونډولو باندې بوخت یاست او کوم مسکین باغ ته درشي چې ماته هم د دغو میوجاتو څخه څه راکړئ.

ز: نو د باغ خاوندان په ذکر شوي نیت او عزم سره سهار د وخته خپل باغ ته په داسې حال کښې ورورسېده چې (په خپل خیال یې) د فقیرانو په منعه کولو باندې توان درلودونکی وه، چې ترڅو هغوی راخبر بېرې مونږ به خپل میوجات خپلو کورونو ته رسولي وي.

ح: خو کله چې هغوی باغ ولید چې د آفت د نزول د کبله تک تور اووښتی دی نه پکښې تازګي شته او نه پکښې شنې پاڼې لیدل کېږي، نو یو تربله یې سره وویلې چې یقینًا مونږ لاره غلطه کړې ده، دا زمونږ باغ نه دی بلکې مونږ په غلط ګومان سره بلې ځمکې ته راغلي یاستو.

ط: مګر کله یې چې دقیق فکر وکړ او پوه شوه چې مونږ لاره نه ده غلطه کړې ځای هماغه دی چې زمونږ باغ پکښې واقع دی خو مونږ د خپلو میوجاتو څخه محروم ګرځولي شوي یاستو، او ګناه مو دا وه چې مونږ غوښتل چې فقیران محروم وګرځوو، نو:

ي: په دغه وخت کښې د باغوانانو غوره کس او هغه کس کوم چې په دوی کښې د عمر د حیثه متوسط وه وویلې چې: ایا تاسو ته ما پخوا نه وه ویلي چې تاسو ولې الله ﷻ ته تسبیحات نه وایاست او ولې د دغه عزم څخه توبه تائب نه ګرځئ کوم چې تاسو د فقیرانو د محرومولو په مکله نیولی دی؟!.

که بالفرض په هغه وخت کښې تاسو زما خبره منلې وی او د فقیرانو د تحریم څخه صرف نظر شوي وی نو نن ورځ به د دغه تاوان سره نه وی مخامخ شوي، او د باغ بنیاد به مو نه وی ختلی.

یا: نو د باغ د هلاکت څخه وروسته ټول په خپله گناه باندې معترف شوه او په خپلو کړو وړو باندې پښېمانه جوړ شوه. نو ټولو په یوه خوله وویلې چې زمونږ رب ﷻ ته د دې څخه پاکي ده چې څوک یې ارادې ته تغییر ورکړی شي. نو:

یب: ای زمونږ ربه! یقیناً مونږ په خپلو ځانونو باندې ظلم کوونکي یاستو چې د باغ د میوجاتو څخه مو د فقیرانو د محرومولو کلک قصد کړی وه.

یج: کله چې ذکرو شوو کسانو د الله ﷻ په حضور کښې په خپله گناه او خپل غلط قصد (اراده) باندې اعتراف وکړ نو بیا یې یو بل ته مخ وروااړاوه او یو په بل باندې یې ملامته او پړه وراچوله چې په دې کښې اصلي ملامته ته وې او یا هغه وه.

ید: د دغو ناندریو څخه وروسته بیا ټولو ارمان څرگند کړ چې ای کاش! چې د دغه کار د پاره مو کلکه اراده نه وی کړې. یقیناً چې مونږ سرکشان او د شریعت د چوکاټ څخه وتونکي خلک یاستو او کومه جزا چې راکړی شوه مونږ د همدې لیاقت درلود.

یه: او ټولو په یوه خوله وویلې چې زمونږ رب ﷻ نږدې دی چې مونږ ته د دغه باغ څخه غوره بل باغ راکړي، مونږ امید لرو چې زمونږ دغه سوال به قبول کړي او توبه به مو ومني.

یقیناً مونږ په خپلو کړو وړو باندې پښېمانه یاستو او یوازې خپل رب ﷻ ته ورتاوېدونکي او رغبت کوونکي یاستو.

۲ــ ای پیغمبره! دغه ډول عذاب چې د باغ خاوندانو ته ورکړی شو دا دنیاوي عذاب دی، چې انتهاء لري او اسان دی.

خو هرومرو د اخرت عذاب ډېر لوی او ډېر سخت دی چې د کفارو دپاره انتهاء هم نه لري او دائمي دی.

۳ــ نو که د مکې مشرکان او ستا د زمانې کفار پوهېدلی او خپل خیر او شر یې سنجولی شوی هرومرو به یې په تاباندې ایمان راوړی وی.

که نه نو الله ﷻ به تا بل وطن ته په هجرت سره انتقال کړي چې د هغه وطن خلک به دریاندې ایمان راوړي او دوی به محروم پاتې شي لکه چې د باغ خاوندان محروم وگرځېدل.

توضیحات

۱ــ په ﴿ إِنَّا بَلَوْنَـٰهُمْ كَمَا بَلَوْنَآ أَصْحَـٰبَ ٱلْجَنَّةِ ﴾ کښې الله ﷻ د مکې د مشرکانو ابتلاء د اصحاب الجنة د ابتلاء سره تشبیه کړې ده خو علماوو کرامو یې په تعین کښې په لاندې ډول اختلاف لري:

الف: ځینې وایي چې دلته د قریشو د ابتلاء څخه هغه لوږې او وچکالي مطلب ده کومه چې په هغوی باندې د نبي کریم ﷺ د ښېرا په اثر ورنازله شوې وه کومه چې مونږ د الله ﷻ په توفیق د یوا

حدیث په رڼا کښې د [الزخرف ۴۹] ایت لاندې راحکایته کړې ده[1] یعني یقیناً مونږ د مکې مشرکان په داسې لوږې او وچکالۍ سره امتحان کړه او د رزق براخي مو ترې واخستله لکه څنګه مو چې د باغ خاوندان د امتحان لاندې واقع کړه چې باغ مو ورته پوپنا کړ.

ب. دلته د نبي کریم ﷺ په مبعوثیت سره د هغوی امتحان ته د اصحاب الجنة د امتحان سره تشبیه ورکړه شوې ده[2]. یعني مشرکانو خپل عناد ته ادامه ورکړه او د الله ﷻ د عظیم الشان نعمت (نبي کریم ﷺ) څخه یې استفاده ونه کړه چې ایمان یې ورباندې راوړی وي، نو مونږ به ترې خپل نعمت واخلو او بل وطن ته به د هجرت کولو اجازه ورکړو، او دوی به داسې محروم وګرځي لکه چې اصحاب الجنة چې د خپل باغ د استفادې څخه محروم ګرځېدلي وه.

تبصره

۲_ که څه هم ذکر شوي دواړه تفسیرونه سره څه منافات نه لري او د بدلیت په لحاظ دواړه اراده کېدلی شي، مګر د وړاندېنیو ایتونو د مضامینو په نظر کښې نیولو سره دوهم تفسیر په زړه پورې بریښي.

أصحاب الجنة څوک وه؟

۳_ ځینو مفسرینو کرامو "أَصْحَابُ الْجَنَّةِ" ته څه تفصیل ورکړی دی[3] چې مونږ یې د الله ﷻ په توفیق په لاندې ټکو کښې راخلاصه کوو:

الف: دغه قیصه د یمن په یوه ښار (ضروان) کښې واقع شوې وه چې د صنعاء (مرکز) څخه فقط دوه فرسخه لرې پروت دی[4].

ب: دغه باغ د انګورو وه چې څه زراعتي ځمکه یې هم په شاوخوا کښې درلوده د همدې کبله په ایتونو کښې د ﴿ عَلَىٰ حَرْثِكُمْ ﴾ کلمات هم نازل شوي دي.

ج: دا باغ د یوه صالح سړي وه چې په حاصلاتو کښې یې د فقیرانو برخه نه هېروله.

د: دغه سړي درې زامن درلوده چې د خپل پلار د مرګه وروسته سره د فقیرانو په برخه کښې په اختلاف کښې واقع شوه.

هـ: د دغو درېوو کسانو غوره سړي او په عمر کښې متوسط سړي په پیل کښې خپلې تګلارې ته ترجیح ورکړه خو د نورو دواړو د فشار د کبله د خپل تصمیم څخه تېر شو.

و: نور تفصیل یې په ایتونو کښې واضحه نازل شوی دی.

---

(۱) تفسیر تیسیر الرحمن ج۲ ص۳۵۸

(۲) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۴۰۶

(۳) تفسیر البغوي ج۴ ص۳۷۹

(۴) تفسیر ابي السعود ج۹ ص۱۴

د "صِرَام" او "صَرم" معناوې

۴ـ په په ﴿ لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ ﴾ کښې د "يَصْرِمُنَّ" کلمه او په ﴿ كَالصَّرِيمِ ﴾ کښې د "صَرِيم" کلمه او په ﴿ إِن كُنتُمْ صَارِمِينَ ﴾ کښې د "صَارِمِينَ" کلمه درېواړه د اشتقاق په لحاظ سره متحدې دي، چې مصدر يې کله "صِرَام" ـلکه "عِقَاب"ـ يا "عَذَاب" او کله "صَرْم" ـلکه "ضَرْب"ـ استعمالېږي.

نو په دغو درېواړو کلمو کښې د پرېکولو او غوڅولو معنی پرته ده[۱] چې څه تفصيل يې دا دی:

الف: په ﴿ لَيَصْرِمُنَّهَا ﴾ کښې مضاف مقدر دی چې مونږ ترې په "لَيَصْرِمُنَّ ثَمَرَهَا" سره تعبير کولی شو. يعنې د باغ خاوندانو په سوګند سره تکل او قصد کړی وه چې د خپل باغ ميوجات به هرومرو راغونډوي او راشکوي.

ب: په ﴿ كَالصَّرِيمِ ﴾ کښې د "صَرِيم" کلمه د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په قول دلته د تورې شپې په معنی سره ده[۲] چې شپه د ورځې څخه جدا کېږي او ورځ د شپې څخه رابېلېږي. يعنې د هغوی باغ د اسماني افت د امله تک تور ګرځېدلی وه چې د شينوالي نښه پکښې هيڅ نه وه، تا به ويل چې توره شپه او تورې ايرې دي.

ج: په ﴿ إِن كُنتُمْ صَارِمِينَ ﴾ کښې د ﴿ صَارِمِينَ ﴾ کلمه په دې مقام کښې د قوي عزم په خاوندانو سره ترجمه کېږي. او دا ځکه چې کله څوک يوه کار ته قوي عزم او قوي نيت وکړي نو په هغه کار کښې نور بحث نه کېږي او خبرې پکښې پرې شي. يعنې که تاسو عزم کوونکي خلک ياست نو د سهار په توره لړه کښې خپل کښت او ميوجاتو ته ورشئ او خپل کور ته يې را انتقال کړئ.

استثناء څه معنی؟

۵ـ په ﴿ وَلَا يَسْتَثْنُونَ ﴾ کښې د ﴿ يَسْتَثْنُونَ ﴾ کلمه د "اسْتِثْنَاء" ـلکه "اسْتِخْرَاج"ـ څخه اشتقاقه شوې ده. "اسْتِثْنَاء" په دې مقام کښې دې ته وايي چې څوک په داسې کلام باندې تلفظ وکړي چې د وړاندېنی متصل کلام مضمون وربانديې د قاطعيت څخه وباسي[۳]. يا په بل عبارت چې په کلام پورې د "إِنْ شَاءَ اللهُ" کلمات پيوسته کړي.

يعنې د باغ خاوندانو په قاطعيت سره سوګند ياد کړ چې خپل ميوجات به راغونډوي او د "إِنْ شَاءَ اللهُ" په کلماتو باندې يې تلفظ ونه کړ چې د هغوی د کلام قاطعيت يې باطل کړی وی او د عزم څخه يې ويستلی وی.

يوه مسئله

۶ـ مونږ د الله ﷻ په توفيق د [البقرة:۲۸۴] ايت لاندې ليکلي دي چې په قلبي خطراتو (وسوسو)

---

(۱) القاموس المحيط ج۲ ص۸۱۷، لسان العرب ج۱۲ ص۳۳۴
(۲) الدر المنثور ج۸ ص۲۵۱
(۳) مفردات الراغب ص۸۰، تفسير الطبري ج۲۹ ص۲۹

سره سرې نه ګنهګار بېږي خو په قلبي عزم سره نيولی کېږي او مواخذه ورياندې شته.
د دغه مطلب دپاره ذکره شوې قيصه د بر پوخ دليل دی چې د باغ خاوندانو ته الله ﷻ د عمل څخه وړاندې محض په قلبي عزم سره سزا ورکړه او باغ يې ورته پوپنا وګرځاوه.

حَرد څه معنی؟

٧ـ په ﴿ عَلَىٰ حَرۡدٖ قَٰدِرِينَ ﴾ کښې د ﴿ حَرۡدٖ ﴾ کلمه علماوو کرامو په ډېرو معناوو سره تفسيره کړې ده چې تقريبًا اتو معناوو ته رسېږي[١] خو مونږ ته بهتره برېښي چې دغه کلمه د منعه کولو (ايسارولو) دپاره وضعه شوې ده، او د ﴿ عَلَىٰ ﴾ توری په ﴿ قَٰدِرِينَ ﴾ پورې تعلق نيسي.
يعنې هغوی سهار مهال خپل باغ او خپلو حاصلاتو ته په داسې حال کښې ورغله چې په خپل خيال د مسکينانو منعه کوونکي او ايساروونکي وه چې د دوی مخه يې ونيوله.
دا د يو پلوه، او د بله پلوه په ذکر شوې عبارت کښې د ﴿تُسَبِّحُونَ ﴾ کلمه د "التَّسْبيح" څخه اشتقاقه شوې ده، چې د عبادت ټولو ډولونو ته شموليت لري لکه قولي، فعلي او يا قلبي عبادت[٢]. نو په دې مقام کښې علماوو کرامو د "تَسْبِيح" دپاره دوه ډوله تفسير غوره کړی دی چې دواړه په مصداق کښې څه تفاوت نه لري بلکې دواړه متحد دي. هغه دا چې:
اول: دلته د "تَسْبِيح" څخه قولي عبادت (ان شاء الله ويل) مطلب دي[٣]. يعنې غوره سړی نورو ورونه مخاطب کړه چې ايا ما تاسو ته نه وه ويلي چې: تاسو د قاطع تصميم نيولو په عوض ولې د "إِنْ شَاءَ الله" کلمات نه واياست؟ که تاسو زما خبره منلې وی او د دغو کلماتو په ويلو سره مو د خپل کلام قاطعيت مات کړی وی، نو نن ورخ به الله ﷻ د محروميت سزا نه وی درکړې.
دوهم: دلته ترې فعلي عبادت (فقيرانو ته برخه ورکول) مراد دي[٤]. يعنې ايا ما تاسو ته نه وه ويلي چې الله ﷻ يا د کړئ او د فقيرانو برخه مه هېروئ؟

سوالونه او جوابونه

٨ـ په دې مقام کښې د سړي په ذهن کښې لاندې پوښتنې ګرځي راګرځي:
الف: که څوک وايي چې: د قيصې د کلماتو (لکه ﴿ أَقۡسَمُواْ ﴾، ﴿ فَٱنطَلَقُواْ ﴾ او داسې نورو) څخه څرګندېږي چې د باغ خاوندان د فقيرانو په ايسارولو کښې د جُرمې شريکان وه او په دغه تصميم کښې ټول متفق وه، حال دا چې په ﴿ قَالَ أَوۡسَطُهُمۡ أَلَمۡ أَقُل لَّكُمۡ لَوۡلَا تُسَبِّحُونَ ﴾ کښې د ﴿ قَالَ أَوۡسَطُهُمۡ ﴾ کلمات په دې دلالت کوي چې په دې تصميم کښې ټولو اشتراک نه درلود؟

---

(١) زاد المسير ج٨ ص٧١
(٢) مفردات الراغب ص٢٢٦
(٣) تفسير الخازن ج٦ ص٢٣١؛ زاد المسير ج٨ ص٧٢
(٤) روح المعاني ج٢٩ ص٣٢

مونږ وایو چې: په دغو کلماتو کښې د هغه حالت خبره راحکایت شوې ده په کوم کښې چې تصمیم ته نه وه رسېدلی، او په قیصه کښې د تصمیم حالت راحکایت شوی دی.

یا په بل عبارت: د تصمیم څخه وړاندې غوره سړي خپلو ورونو ته نصیحت وکړ خو کله چې د هغه نصیحت نتیجه ورنه کړه نو پخپله هم په تصمیم کښې شریک وګرځېد.

همدي ته ورته مضمون په یوه حدیث کښې روایت شوی دی چې لنډیز یې دا دی:

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: الله ﷻ بني اسرائیل ملعونان ونه ګرځول مګر هله چې د ګناه کوونکو (عاصیانو) سره ناصحان هم ملګري شوه او د نصیحت (امر بالمعروف او نهي عن المنکر) څخه یې لاس واخست[۱].

ب: که څوک وایي چې: ددغه باغ خاوندان مسلمانان وه او که کفار وه؟

مونږ وایو چې: ځینو علماوو کرامو د هغوی په اسلام او کفر کښې توقف کړی دی[۲]. دوی وایي چې په ایتونو کښې هغه کلمات احتمال لري چې په اضطراري حالت باندې حمل شي کوم چې د هغوی په مسلمانۍ باندې دلالت کوي لکه ﴿ إِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا رَٰغِبُونَ ﴾ او داسې نور.

دوی وایي چې: په اضطراري حالت کښې خو ټول کفار الله ﷻ ته رجوع کوي لکه چې فرمایي: ﴿ فَإِذَا رَكِبُواْ فِي ٱلْفُلْكِ دَعَوُاْ ٱللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ فَلَمَّا نَجَّىٰهُمْ إِلَى ٱلْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ ﴾ [العنکبوت: ۶۵] یعنې نو کله چې کفار په بېړۍ کښې سواره شي نو الله ﷻ په داسې حال کښې بللي چې خپل انقیاد یې ورته سوچه ګرځولی وي. نو هرکله چې الله ﷻ هغوی وچې ته ورسوي (او د غرق څخه نجات ورکړي) نو ناڅاپه (سمدستي) هغوی د استمرار په توګه شرک غوره کوي.

مګر اکثره علماء کرام وایي چې د باغ خاوندان مسلمانان وه[۳]، خو د ګناه مرتکب شوه او بیا توبه تائب وګرځېده نو الله ﷻ ورته د هلاک شوي باغ بهتر عوض ورکړ.

ج: که څوک وایي چې: د ذکرو شوو کسانو د اسلام په صورت کښې د دوی قیصه د مشرکانو سره څه تناسب لري؟

مونږ وایو چې: د ﴿ كَذَٰلِكَ ٱلْعَذَابُ ۖ وَلَعَذَابُ ٱلْأَخِرَةِ أَكْبَرُ ﴾ د کلماتو څخه څرګندېږي چې مشرکان ورسره محض په دنیاوي عذاب او د نعمت په محرومیت کښې تشبیه کړی شوي وه او بس، نه په أخروي عذاب کښې. بلکې په ضمني توګه مشرکان په غوږ وهلی شوي دي چې تاسو هم باید د أصحاب الجنة غوندې تګلاره خپله کړئ او د نعمت شکرګزارۍ ته راستانه شئ.

د ایتونو ارشاد

۹ ـ ذکره شوې قیصه مونږ ته ارشاد کوي چې په ګناهونو سره بنیادم د رزق څخه محروم ګرځولی

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۳۵؛ مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۴۲

(۲) الدر المنثور ج۸ ص۲۵۲؛ اللباب في علوم الکتاب ج۱۹ ص۲۹۳

(۳) تفسیر ابي السعود ج۹ ص۱۶؛ تفسیر البغوي ج۴ ص۳۸۱؛ البحر المحیط ج۱۰ ص۲۴۴

کېږي، نو په کار دي چې د ګناهونو څخه اجتناب وکړو. همدا موضوع د الله ﷻ په توفيق د يوه حديث په رڼا کښې د [الطلاق:۳] ايت لاندې تېره شوې ده.

﴿ إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِندَ رَبِّهِمْ جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ ﴿٣٤﴾ أَفَنَجْعَلُ ٱلْمُسْلِمِينَ كَٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٣٥﴾ مَا لَكُمْ
كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٦﴾ أَمْ لَكُمْ كِتَٰبٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ ﴿٣٧﴾ إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ ﴿٣٨﴾ أَمْ لَكُمْ
أَيْمَٰنٌ عَلَيْنَا بَٰلِغَةٌ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ إِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَ ﴿٣٩﴾ سَلْهُمْ أَيُّهُم بِذَٰلِكَ زَعِيمٌ
﴿٤٠﴾ أَمْ لَهُمْ شُرَكَآءُ فَلْيَأْتُوا۟ بِشُرَكَآئِهِمْ إِن كَانُوا۟ صَٰدِقِينَ ﴿٤١﴾ يَوْمَ يُكْشَفُ عَن سَاقٍ
وَيُدْعَوْنَ إِلَى ٱلسُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٤٢﴾ خَٰشِعَةً أَبْصَٰرُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ وَقَدْ كَانُوا۟
يُدْعَوْنَ إِلَى ٱلسُّجُودِ وَهُمْ سَٰلِمُونَ ﴿٤٣﴾ ﴾

[۳۴] يقيناً خاص د متقيانو دپاره د خپل رب ﷻ په نزد د نعمتونو جنتونه دي.

[۳۵] ايا نو مونږ مسلمانان د مجرمانو غوندې وګرځوو (دوارو ته يو برابر اجرونه ورکړو)؟

[۳۶] تاسو لره څه دي؟ تاسو څنګه حکم کوئ (چې عقل يې نه مني)؟.

[۳۷] ايا ستاسو دپاره داسې (اسماني) کتاب (شته) دی چې تاسو پکښې (ذکر شوی مساوات) لولئ (او قرائت کوئ)؟

[۳۸] (که داسې وي نو) يقيناً ستاسو دپاره به په همدغه کتاب کښې هغه شی (ليکلی شوی) وي کوم چې تاسو يې (د خپلو خانونو دپاره) خوښوئ.

[۳۹] ايا ستاسو دپاره په مونږ باندې داسې عهدونه شته کوم چې د قيامت تر ورځې پورې رسېدونکي دي (او د نقض احتمال نه لري).

(که داسې وي نو) يقيناً ستاسو دپاره هغه شی ضرور (واقعيت) لري په کوم سره چې تاسو حکم کوئ (او ځان ته يې اثباتوئ).

[۴۰] (اې پيغمبره!) ته د مشرکانو څخه وپوښته چې کوم يو کس يې په دغو (مطالبو) سره ضمانت کوونکی دی؟.

[۴۱] ايا مشرکانو ته معبودان دي (چې ذمواري ورته کوي)؟ نو دوی دې خپل شريکان (باطل معبودان) راولي (چې ضمانت ورته وکړي) که چرته دوی (په خپله خبره کښې) رښتني وي (نو ژر دې دا کار وکړي).

[۴۲] هغه ورځ ياده کړه چې (د الله ﷻ په امر) د غټې سختۍ څخه لوڅوالی وکړی شي او کفار (د تخجيل دپاره) سجده کولو ته وبلل شي نو کفار به توان ونه لري (چې سجده وکړي او شرمنده به شي).

[۴۳] په داسې حال کښې چې (د خجالت د کبله به یې) سترګې خوارې (او خړې) وي، (او ذلت به ترې راچاپېر شوی وي.

او یقینًا (په دنیا کښې) کفار وه چې سجدې (انقیاد) ته بلل کېده په داسې حال کښې چې روغ رمټ وه (خو سجده یې ونه کړه او اسلام یې قبول نه کړ).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې د دنیاوي جنت (باغ) ذکر نازل شوی وه او په دې ایتونو کښې د اُخروي جنت ذکر ته اشاره کېږي چې د هغه غوندې فاني نه دی بلکې تلپاتې او همېشه باقي دی. نو حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! په خپل امت باندې د قیامت د ورځې په ارتباط څه مطالب قرائت کړه هغه دا چې:

۱ـ د آخرت نعمتونه او باغونه د دنیا د نعمتونو او باغونو په شان نه دي چې کافر او مؤمن دواړو ته ورکولی کېږي.

بلکې د متقیانو (مؤمنانو) دپاره په آخرت کښې د دوی د رب ﷻ په نزد د نعمتونو څخه ډک باغونه او جنتونه ځانګړي شوي دي چې کفار پکښې هیڅ برخه نه لري او نه یې د ورکړې لیاقت لري که بالفرض دغسې وکړی شي نو مسلمانان او مجرمان به یو ډول وګرځولی شي او عدالت به د منځه لاړ شي، بلکې دنیا به بې حکمته او عبث خلق کړی شوې وي.

نو تاسو لره څه دي؟ په تاسو څه شوي دي؟ تاسو څنګه بې عدالته حکم کوئ؟ ایا د الله ﷻ د شان سره بې عدالتي مناسبه ده؟.

۲ـ همدارنګه ایا مونږ مسلمانان د مجرمانو په شان وګرځوو چې اجرونه ورنه کړو او یا مجرمان د مسلمانانو غوندې جوړ کړو چې په اجرونو کښې یې ورسره یو برابر کړو؟

۳ـ ای پیغمبره! که بالفرض مجرمان (کفار) د اجرونو تمه لري نو ته هغوی ته زمونږ د پلوه لاندې پوښتنې متوجه کړه:

الف: ای کفارو! ایا تاسو کوم اسماني کتاب لرئ چې په هغه کښې دا خبره لولئ او روزمره یې قرائت کوئ چې: مجرمان او مسلمانان د قیامت په ورځ د اجرونو د حیثه یو برابر دي؟

ب: که ذکر شوی مضمون درس کوئ نو یقینًا تاسو ته به په همغه کتاب کښې دا خبره په اثبات رسېدلې وي چې کوم شی تاسو خوښوئ هغه درته پکښې نازل شوی دی.

خو خبره داسې نه ده، تاسو نه اسماني کتاب لرئ او نه پکښې دا مضمون موجودیت لري چې هر څه ستاسو په خوښه دي.

ج: ای کفارو! ایا ستاسو دپاره قوي عهدونه شتون لري چې په سوګندونو سره محکم شوي او تاکید شوي وي چې د قیامت تر ورځې پورې به پکښې تخلف صورت نه نیسي او په هغې ورځ کښې به ورباندې وفا کېږي.

یا په بل عبارت: ایا تاسو د الله ﷻ څخه قوي عهدونه اخستي دي چې یقیناً د قیامت په ورځ ستاسو دپاره د هغو اجرونو ورکړه یقیني ده په کومو باندې چې تاسو د خپلو خانونو دپاره حکم کوئ.

۴ـ ای پیغمبره! کفار مخاطب کړه او ورته ووایه چې:

الف: د ذکرو شوو مطالبو دپاره ستاسو د جملې څخه کوم کس ضامن جوړېږي؟ او کوم نفر یې تحقق په غاړه اخلي؟

ب: ایا د کفارو دپاره داسې شریکان او باطل معبودان شته دي چې دوی ته ضمانت ورکوي چې ذکر شوي مطالب زمونږ ذمواري ده؟

ج: که داسې وي نو دوی دې خپل شریکان او معبودان راولي ترڅو ستا په حضور کښې ضمانت ورکړي. که چرته کفار رښتیا ویونکي وي نو دغه کار دې وکړي او په علني توګه دې ترې ضمانت واخلي، ایا دوی دا کار کولی شي؟ ایا هغوی د ضمانت ورکولو صلاحیت لري؟

۵ـ ای پیغمبره! هغه ورځ یاده کړه چې په هغې کښې د ډېره سختي رالوڅه کړی شي او کفار پکښې سجدې کولو ته دعوت کړی شي چې هلئ ژر شئ خپل رب ﷻ ته په سجده پرېوزئ. نو هغوی به توان ونه لري چې سجده وکړي او شخ پخ به ودرېږي (د شرم سره به مخامخ شي). په دغه وخت کښې به د هغوی سترګې له ډېره هیبته خوارې او ټیټې وي او دوی به ذلت او حقارت پټ کړي وي، چې د هرې خوا څخه به ترې راچاپېر شوی وي.

حال دا چې همدغه کفار نن ورځ په دنیا کښې سجدې کولو او اطاعت ته بلل کېږي او په توان کښې یې هم سجده شته چې روغ رمټ دي، خو د دې سره‌سره خپل رب ﷻ ته سجده نه کوي او ایمان ورباندې نه راوړي نو ډېر ژر دی چې د همدغه فرصت ارمان به وکړي.

توضیحات

۱ـ په ﴿ أَفَنَجْعَلُ ٱلْمُسْلِمِينَ كَٱلْمُجْرِمِينَ ﴾ کښې هغه ادعا جوابه شوې ده د کومې څخه به چې مشرکانو د ایمان د نه راوړلو دپاره د بهانې په حیث کار اخست. هغه دا چې:

هغوی به ویل چې د مرګ څخه وروسته بیا ژوند نشته، او که فرض کړو چې شته نو هرومرو به هلته مونږ د مسلمانانو څخه په بهتر حالت کښې قرار ولرو او یا به اقلاً ورسره مساوي او برابر یاستو.

په همدې مضمون باندې نور ایتونه هم نازل شوي دي. لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: الله ﷻ فرمایلي دي چې: ﴿ وَلَئِن رُّدِدتُّ إِلَىٰ رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِّنْهَا مُنقَلَبًا ﴾ [الکهف: ۳۶] یعنې کافر سړي وویلې چې که بالفرض زه خپل رب ﷻ ته ورتاو کړی شم نو هرومرو به زه هلته د دغه باغ څخه د ډېرته ورګرځېدلو د حیثه بهتر ځای مونده کړم.

ب: الله ﷻ فرمایلي دي چې: ﴿ وَقَالَ لَأُوتَيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا ﴾ [مریم: ۷۷] یعنې ته کافر انسان ته نه ګورې چې وایي (که بالفرض زه بیا راژوندی کړی شم) نو هرومرو به ماته (هلته) مالونه او اولادونه راکړی شي.

ج: الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ وَلَئِن رُّجِعْتُ إِلَىٰ رَبِّيٓ إِنَّ لِي عِندَهُۥ لَلْحُسْنَىٰ ﴾ [حم السجدة: ۵۰] يعني کافر انسان وايي چې که (بالفرض) زه خپل رب ﷻ ته بېرته راجع کړی شم نو يقيناً زما دپاره د خپل رب ﷻ په نزد هرومرو لويه ښايسته مرتبه شته.

د ذکرې شوې ادعا رد

۲ـ په دې مقام کښې الله ﷻ د مشرکانو ذکره شوې ادعا په لاندې وجوهو سره رده کړې ده:

الف: دغه مساوات (د مسلمانانو سره په مراتبو کښې برابري) د عقل څخه مخالفه ده او عقل ورباندې حکم نه شي کولی ﴿ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴾.

ب: د دغې ادعا اثبات کوم اسماني کتاب هم نه دی کړی چې نقلي ثبوت ولري ﴿ أَمْ لَكُمْ كِتَٰبٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ ﴾.

ج: په همدې ارتباط د الله ﷻ څخه مشرکانو کوم عهد هم نه دی اخستی ﴿ أَمْ لَكُمْ أَيْمَٰنٌ ﴾ الآية.

د: د دغې ادعا د پوره کولو کوم ضامن هم شتون نه لرې، چې په خپله ذمه يې د هغې ربښتيا کول منلي وي ﴿ أَمْ لَهُمْ شُرَكَآءُ ﴾ الآية.

يو نحوي تحليل

۳ـ په ﴿ أَمْ لَكُمْ كِتَٰبٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ ۝ إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ ﴾ کښې د ﴿ إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ ﴾ د جملې د محلي اعراب په هکله علماوو کرامو په دوه وو ډولونو سره تحليل کړی دی هغه دا چې:

الف: يو تحليل يې په لاندې ټکو کښې راخلاصه کوو[۱]:

اول: دغه جمله د ﴿ تَدْرُسُونَ ﴾ دپاره د مفعول په ځای کښې واقع ده.

دوهم: په ﴿ فِيهِ ﴾ کښې د "في" توری هم په همدغه ﴿ تَدْرُسُونَ ﴾ پورې تعلق نيسي.

درېم: د ﴿ فِيهِ ﴾ ضمير په ﴿ أَمْ لَكُمْ كِتَٰبٌ ﴾ کښې ﴿ كِتَٰبٌ ﴾ ته راجع دی.

څلورم: بالآخره دغه د ﴿ فِيهِ ﴾ کلمه د وړاندېنې ﴿ فِيهِ ﴾ دپاره تاکيده ده.

يعنې ای مشرکانو! ايا ستاسو دپاره کوم اسماني کتاب شتون لري چې (په بل کتاب کښې نه) په همغه کتاب کښې تاسو دا خبر درس کوئ او قرائت کوئ چې يقيناً ستاسو دپاره همغه شيان ټاکلي شوي دي کوم چې تاسو يې د خپلو ځانونو دپاره خوښوئ او غوره کوئ.

ب: د بل تحليل خلاصه دا ده[۲] چې:

اول: د ﴿ تَدْرُسُونَ ﴾ دپاره هغه مساوات مفعول واقع کېږي کوم چې د ﴿ أَفَنَجْعَلُ ٱلْمُسْلِمِينَ كَٱلْمُجْرِمِينَ ﴾ څخه فهمېږي.

---

(۱) تفسير القرطبي ج۱۸ ص۲۲۶

(۲) روح المعاني ج۲۹ ص۳۳

دوهم د ﴿ إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ ﴾ جمله مستقله جمله ده چې د اعراب محل نه لري او د وړاندېنۍ جملې دپاره بيان او تفسير واقع شوې ده.

يعنې اى مشركانو! ايا ستاسو دپاره داسې كتاب شتون لري چې په هغه كښې تاسو ذكر شوې مساوات او برابري قرائت كوئ (لولئ) كه داسې كتاب لرئ نو) يقيناً ستاسو دپاره به پكښې هغه څه ثبوت ولري كوم چې تاسو يې د خپلو ځانونو دپاره خوښوئ او غوره كوئ.

دوه احتماله تفسير

۴- په ﴿ أَمْ لَكُمْ أَيْمَٰنٌ عَلَيْنَا بَٰلِغَةٌ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ ﴾ كښې د ﴿ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ ﴾ كلمات د تعلق او تفسير په لحاظ لاندې دوه احتماله درلودلی شي[1]

الف: چې دا كلمات په ﴿ بَٰلِغَةٌ ﴾ پورې تعلق ونيسي او د تاكيد څخه كنايي شي يعني اى مشركانو! ايا تاسو په مونږ باندې د داسې عهدونو ثبوت لرئ چې هغه به ﴿ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ ﴾ په دوامداره توګه ثابت وي او هيڅكله به نقض نه شي؟.

ب: چې دا كلمات د ﴿ أَيْمَٰنٌ ﴾ سره ارتباط ولري او د عهدونو د عظمت څخه نمايندګي وكړي. يعنې اى مشركانو! ايا تاسو په مونږ باندې د داسې عظيم الشانو عهدونو ثبوت لرئ د كومو پوره كول چې په دنيا كښې نه بلكې د قيامت ورځې ته تال وي ترڅو هلته پوره كړى شي؟.

ساق څه معنی؟

۵- په ﴿ يَوْمَ يُكْشَفُ عَن سَاقٍ ﴾ كښې د ﴿ سَاقٍ ﴾ د كلمې معنى د مضاف اليه په لحاظ سره تفاوت پيدا كوي. د مثال په توګه[2]:

الف: "سَاقُ الْإِنْسَانِ" د بښنګري څخه نيولې آن تر زنګانه پورې پښې ته د بنيادم ساق وايي چې په پښتو كښې ورته مونږ "لښكى" يا "پړكى" وايو.

ب: "سَاقُ الشَّجَرَةِ" د ونې د هغې برخې نوم دى كومه چې د ځمكې د سر څخه پيل كېږي او تر څانګو پورې رسېږي چې په پښتو كښې د "ډډ" په نامه يادېږي.

ج: "سَاقُ كُلِّ شَيْءٍ قُوَّتُهُ" د هر شي قوت د همغه شي د ساق لقب لري لكه چې عرب وايي چې: "قَامَتِ الْحَرْبُ عَلَى سَاقِهَا" يعنې جنګ په خپل قوت باندې ودرېد (ډېر قوي شو).

د "سَاق" تفسير

۶- په ايت شريف كښې د "ساق" كلمه علماوو كرامو په متعددو ډولونو سره تفسيره كړې ده، د مثال په ډول:

---

(۱) تفسير ابي السعود ج۹ ص۱۷
(۲) لسان العرب ج۱۰ ص۱۶۸

الف: دلته د "ساق" کلمه د متشابهاتو څخه ده. یعنې په هغې ورځ چې د الله ﷻ د پلوه بلا کیف (ساق) لوڅ کړی شي[۱].

ب: دلته ذکره شوې کلمه د شدت او قوت څخه عبارت ده. یعنې په هغې ورځ چې د سختیو او مشکلاتو قوت او شدت لوڅ کړی شي (او د حقائقو څخه پرده اوچته کړی شي).

همدغه دوهم تفسیر عبد الله بن عباس رضي الله عنهما (رئیس المفسرین) غوره کړی دی[۲]، چې مونږ نه هم غوره بریښي، والله ﷻ أعلم وعلمه أتم وأکمل.

سوال جواب

۷ـ که څوک وایي چې: په لاندې حدیث شریف کښې د "ساق" کلمه الله ﷻ ته مضافه شوې ده نو په کار دي چې اولنی تفسیر غوره وګڼلی شي او د "ساق" کلمه دلته د متشابهاتو څخه وشمېرله شي؟! حدیث دا دی چې:

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «يَكْشِفُ رَبُّنَا عَنْ سَاقِهِ فَيَسْجُدُ لَهُ كُلُّ مُؤْمِنٍ وَمُؤْمِنَةٍ وَيَبْقَى مَنْ كَانَ يَسْجُدُ فِي الدُّنْيَا رِيَاءً وَسُمْعَةً فَيَذْهَبُ لِيَسْجُدَ فَيَعُودُ ظَهْرُهُ طَبَقًا وَاحِدًا»[۳] یعنې زمونږ رب ﷻ به د خپل ساق څخه پرده پورته کړي (او رالوڅ به یې کړي). نو هر مؤمن سړی او مؤمنه زنانه به ورته سجده وکړي او هغه څوک به بې سجدې پاتې شي چا چې به دنیا کښې د ریاکارۍ او اوازې دپاره سجده کوله (او یا بالکل کافر وه). دغه کس به روان شي چې سجده وکړي نو شا به یې یو طبق (یوه تخته) وګرځي (او د سجدې کولو توان به ونه لري (نو د سخت خجالت سره به مخامخ شي).

مونږ وایو چې: د مخلوقیت په لحاظ هر شی عموماً او د ہر مهم شی خصوصاً الله ﷻ ته اضافت موندلی شي. او څه ضرورت نشته چې ذکر شوی اضافت په تشابه باندې دلیل ونیولی شي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۸ـ که څوک وایي چې: دغه د سخت ډار وخت به قیامت کښې د کوم وخت څخه عبارت دی؟

مونږ وایو چې: دغه سخت وخت ته نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې اشاره کړې ده چې: «ثُمَّ يُقَالُ أَخْرِجُوا بَعْثَ النَّارِ فَيُقَالُ مِنْ كَمْ فَيُقَالُ مِنْ كُلِّ أَلْفٍ تِسْعَ مِائَةٍ وَتِسْعَةً وَتِسْعِينَ قَالَ فَذَلِكَ ﴿ يَوْمَ يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا ﴾ وَذَلِكَ ﴿ يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ ﴾ »[۴] یعنې بیا به وویلی شي چې د اور ټولګی (د نورو خلکو څخه) راوباسئ: نو ویه ویلی شي چې د څومره کسانو څخه (څومره راجدا کړو)؟ نو د الله ﷻ د پلوه به وویلی شي چې د هرو زرو کسانو څخه نهه سوه او نهه نوي (۹۹۹) کسان راوباسئ.

---

(۱) روح المعاني ج۲۹ ص۳۵
(۲) الدر المنثور ج۸ ص۲۵۴
(۳) صحیح البخاري ج۲ ص۷۳۱
(۴) صحیح مسلم ج۲ ص۴۰۳

نو نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: دغه وخت داسې ورځ (وخت) دی چې ماشومان به سپین ږیري کړي او دغه وخت داسې ورځ (وخت) دی چې زښت ډېر شدت به لوڅ کړی شي (او زښته ډېره سختي به صورت ونیسي).

﴿فَذَرْنِي وَمَن يُكَذِّبُ بِهَٰذَا الْحَدِيثِ ۖ سَنَسْتَدْرِجُهُم مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٤﴾ وَأُمْلِي
لَهُمْ ۚ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ﴿٤٥﴾ أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُم مِّن مَّغْرَمٍ مُّثْقَلُونَ ﴿٤٦﴾ أَمْ عِندَهُمُ
الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤٧﴾ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُن كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نَادَىٰ وَهُوَ
مَكْظُومٌ ﴿٤٨﴾ لَّوْلَا أَن تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِّن رَّبِّهِ لَنُبِذَ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ ﴿٤٩﴾ فَاجْتَبَاهُ
رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٥٠﴾ وَإِن يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا
الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ ﴿٥١﴾ وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ ﴿٥٢﴾﴾

[۴۴] نو (ای پیغمبره!) ما او هغه کسان سره پرېږده کوم چې په دغې خبره (قرآن کریم) سره تکذیب کوي (زه به یې درته چاره وکړم چې:)

ژر ده چې مونږ به یې د داسې خوا څخه ونیسو چې تکذیب کوونکي به (وربانديې) ونه پوهېږي.

[۴۵] او (ژر ده چې:) زه به مهلت ورکړم. یقیناً زما پټ تدبیر ډېر کلک (او پوخ) دی.

[۴۶] ایا ته د کفارو څخه (په خپل دعوت باندې) څه اجرت غواړې نو دوی (د اجرت) د تاوان څخه درانه کړی شوي دي (وربانديې درونند تمامېږي)؟.

[۴۷] ایا د کفارو په نزد غیب (پټ معلومات) شته نو دوی (د همدغو غیبي معلوماتو څخه د استمرار په توګه لیکنه کوي (او خپلې ارتیاوې وربانديې پوره کوي)؟.

[۴۸] نو (ای پیغمبره!) ته د خپل رب ﷻ حکم (امر) ته صبر کوه او د ماهي د ملګري (یونس ﷺ) غوندې مه کېږه (چې د خپل رب ﷻ حکم ته یې صبر ونه کړ).

(ته) هغه وخت (یاد کړه) چې (د ماهي په ګېډه کښې) یې (خپل رب ﷻ ته) په داسې حال کښې اواز (سوال) وکړ چې د غم (او غُصې) څخه ډک کړی شوی وه (ډېر پرېشان وه).

[۴۹] که (بالفرض) هغه د خپل رب ﷻ د پلوه لوی نعمت نه وی موندلی (ورته نه وی رسېدلی) نو هرومرو به په خالي ځمکه باندې په داسې حال کښې ویشتلی شوی وی چې بد ګڼلی شوی به وی.

[۵۰] نو د ماهي ملګري خپل رب ﷻ غوره کړ (د خلاف الاولی د ارتکاب څخه ورتېر شو) نو (د پخوا په څېر) یې د صالحانو (داعیانو) څخه وګرځاوه (او یوه قوم ته یې د پیغمبر په حیث ورولېږه).

[۵۱] او (ای پیغمبره!) یقیناً هغه کسان نژدې دي کومو چې کفر غوره کړی دی (او عناد نیولی

دي) چې تا په خپلو سترګو سره (د دعوت د مقام څخه) په هغه وخت کښې وښويوي (وغورزوي) کله چې دوی قرآن کريم واوري (او غُصه پرې غلبه وکړي چې سترګې درته برګوي).
او کفار (په همدغه وخت کښې په غُصې سره) وايي چې يقينًا دا (داعي) هرومرو ليونی دی.
[۵۲] حال دا چې دا قرآن کريم نه دی مګر د ټولو عالمونو دپاره پند (او نصيحت) دی (د ليوني کلام نه دی).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنيو ايتونو کښې د کفارو عناد ته اشاره شوې ده چې بدون د دليله په کفري تګلاره باندې کلک دي. او په دې ايتونو کښې د کلام مخ نبي کريم ﷺ ته اړولی شوی دی او تسلي ورکړې شوې ده، چې خلاصه يې داسې راځېږي:
ای پيغمبره! د کفارو په عنادي کړنو باندې ډېر مه خپه کېږه او لاندې ارشاداتو ته متوجه شه:
۱ـ تا خو خپله فريضه په ښه متانت سره ترسره کړه او کفار دې سمې لارې ته دعوت کړه نور نو زه پوهېږم او دوی.
يا په بل عبارت: نو ما د هغو کسانو سره پرېږده کوم چې په تا او په دغه قرآن کريم باندې د تکذيب لاره خپلوي. زه به ورسره لاندې چال چلند وکړم:
الف: ډېر ژر دی چې زه به ذکر شوی عنادي کفار په دمه-دمه ونيسم او په داسې توګه به ورباندې عذاب ورنازل کړم چې دوی به هيڅ ونه پوهېږي چې عذاب ورروان دی چې:
ب: زه به هغوی ته مهلت ورکړم او د خپلو نعمتونو دروازې به ورباندې ورخلاصې کړم حتی چې هغوی به خپل ځانونه په نجات کښې وګڼي حال دا چې خبره به بالعکس وي.
ج: يقينًا چې زما پټ تدبير ډېر کلک او قوي دی او هيڅوک او هيڅ شی يې په وړاندې خنډ نه شي واقع کېدلی.
۲ـ ای پيغمبره! که کفار عناد نه وي نيولي نو د دعوت په قبول کښې هغوی ته څه ضرر دی او په عدم قبول کښې د هغوی سره څه دليل دی؟ که نه نو:
الف: ايا ته د کفارو څخه په خپل دعوت باندې څه مزدوري او اجرت غواړې چې د دغه تاوان د کبله د هغوی اوږې درنې کړی شوي دي او د اجرت درکول ورباندې پېټی دی؟.
ب: ايا د کفارو سره کوم غيبي معلومات شته دي چې هغوی روزمره هغه معلومات ليکي او د خپلو ځانونو دپاره يې د لارې مشال ګرځوي؟.
۳ـ پوره واضحه ده چې د ذکرو شوو دواړو پوښتنو جواب منفي دی نو په همدې بنياد ته د کفارو په نادودو باندې صبر خپل کړه او خپل رب ﷻ ته په هر کار کښې رجوع کوه او په ارشاداتو باندې يې کلک اوسه.
۴ـ ای پيغمبره! ته د ماهي د ملګري (يونس عليه السلام) غوندې بې حوصلې کېږه مه، هغه دا چې:

الف: یونس ﷺ د خپل وخت د کفارو د عنادي کړنو د امله حوصله تنګه شوه او د خپل رب ﷻ د اجازې څخه پرته د ښاره بهرون لاړ چې ګوندې په دغو کافرو ښاریانو باندې به بنیاد ویستونکی عذاب ورنازل شي.

ب: د دغه خلاف الاولی کار په خپلولو سره الله ﷻ د ماهي په ګېډه کښې بندي کړ.

ج: خو چې کله یونس ﷺ پوه شو چې یقیناً ما په خپل ځان تېرى کړى دى نو د ماهي په ګېډه کښې یې خپل رب ﷻ ته د سوال لاسونه پورته کړه او په داسې حال کښې یې نجات وغوښت چې په خپل قوم باندې د غُصې څخه ډک شوی وه او ډېر ورته په قهر وه او هم ډېر غمژن وه.

د: نو الله ﷻ د ماهي د ګېډې څخه وچې ته رابهر کړ او په وچه کښې یې ورته سمدستي د کدو بوټي زرغون کړ چې خپلې ځانګې او پاڼې یې ورباندې ورخورې کړې.

ه: که بالفرض یونس ﷺ ته د خپل رب ﷻ د پلوه نعمت او فضل نه وی رسېدلی نو د ماهي د ګېډې څخه به په خالي (بې ګیا) ځمکې باندې په داسې حال غورزولی شوی وی چې حالات به یې ډېر ناکاره او بد کړی شوي وی.

و: نو د همدغه فضل او نعمت د کبله نوموړی خپل رب ﷻ غوره بنده وګرځاوه او د خلاف الاولی د ارتکاب څخه ورتېر شو.

نو لکه څنګه چې پخوا د صالحانو او داعیانو څخه وه، بیا یې هم د صالحانو او داعیانو څخه وګرځاوه او تقریباً د یو لک او شل زره (۱۲۰۰۰۰) کسانو دپاره یې د داعي په توګه ورواستاوه.

۵_ ای پیغمبره! د کفارو د هر یو غیر انساني عمل په مقابل کښې ته خپله حوصله مه خرابوه او د اضطراب څخه خپل ځان بچ وساته. د مثال په توګه:

کله چې ته کفارو ته قرآن کریم واوروې نو هغوی سمدستي په تاباندې خپلې سترګې دربرګې کړې او نبغ-نبغ درته وګوري. حتی چې د کفارو په خیال نژدې وي چې تا د خپل دریغ څخه د خپلو سترګو په برګولو سره وښیوي چې ته خپل دعوت ته خاتمه ورکړې.

خو په عین حال کښې خپلو سپکو او سپورو خبرو ته ادامه هم ورکوي او وایي چې یقیناً دغه داعي لیونی دی، چې نه ورباندې بد چال چلند څه اغېز کوي او نه په بده خبره د خپله دریځه اوړي.

۶_ ای پیغمبره! ستا په عدم جنون باندې په خپله همدا قرآن کریم شهادت ورکوي. او دا ځکه چې: د قیامت د ورځې پورې دا قرآن کریم د ټولو عالمونو دپاره پند او نصیحت دی، ایا کوم لیونی دغسې ټولګټی (عام المنفعه) کلام وړاندې کولی شي؟ ایا د دغسې ټولګټی (عام المنفعه) کلام راوړونکي ته د لیوني لقب ورکول جنون او لیونتوب نه دی؟

توضیحات

۱_ په ﴿ سَنَسْتَدْرِجُهُم مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ کښې د "نَسْتَدْرِجُ" کلمه د "اِسْتِدْرَاج" څخه اشتقاق شوې ده، استدراج دې ته وایي چې څوک په داسې طریقه سره ونیولی شي چې په خپل ځان باندې

یې د نیولو هیڅ ګومان نه وي[1]، چې د ګناهونو سره-سره ورباندې د نعمتونو پرېماني وي.
همدې مضمون ته نبي کریم ﷺ په هغه حدیث کښې اشاره کړې ده کوم چې مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الأنعام:۴۴] ایت لاندې رانقل کړی دی.

۲_ د ﴿ وَأُمْلِي لَهُمْ ۚ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ﴾ ایت نبي کریم ﷺ داسې تفسیر کړی دی چې: «إِنَّ اللهَ لَيُمْلِي لِلظَّالِمِ حَتَّى إِذَا أَخَذَهُ لَمْ يُفْلِتْهُ»[2] یعنې یقینًا الله ﷻ ظالم ته تر هغه مهلت ورکوي ترڅو یې چې (د نیولو اسباب تکمیل شي بیا چې) کله یې ونیسي نو بېرته یې نه خوشې کوي.

هېر مو نه شي

۳_ هېر مو نه شي چې د دې مقام پورې ځینې اړوند مطالب د الله ﷻ په توفیق په لاندې ځایونو کښې لیکلی شوي دي چې بیا لیکلو ته یې څه اړتیا نه ګورو:

الف: دغه دواړه ایتونه ﴿ أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا ﴾ الآية او ﴿ أَمْ عِندَهُمُ ٱلْغَيْبُ ﴾ الآية په عین کلماتو سره په [الطور: ۴۰، ۴۱] ایتونو کښې نازل شوي دي چې د ﴿ مُّغْرَمٍ ﴾ کلمه پکښې ډېره ښه تحلیله شوې ده.

ب: د [الأنبیاء:۸۷] ایت لاندې لیکلی شوي دي چې ځینې پیغمبران ګڼ نومونه لري، چې د دوی د جملې څخه یونس ﷺ هم دی، چې څه تفصیل یې دا دی:

اول: د "یونس" نوم په قرآن کریم کښې په مختلفو ځایونو کښې څلور ځله نازل شوی دی.

دوهم: د "ذوالنون" یعنې د ماهي خاوند په نامه په [الأنبیاء:۸۷] ایت کښې یاد شوی دی.

درېیم: د "صاحب الحوت" یعنې د ماهي ملګري لقب ورته په همدې ایتونو کښې ورکړی شوی دی چې بحث پکښې روان دی.

ج: د یونس ﷺ او د ماهي قیصه تکره-تکره په [یونس:۹۸]، [الأنبیاء:۸۷] او [الصافات:۱۳۹] ایتونو کښې تفصیلواره نازله شوې ده.

د دغو ایتونو لاندې د ذکرې شوې قیصې په ذکر باندې علاوه ډېرې پوښتنې هم جوابې شوې دي چې د تلاوت په وخت کښې د چا په ذهن کښې تېرېږي راتېرېږي، نو یو ځل کتل یې ډېر ګټور دي.

مکظوم څه معنی؟

۴_ په ﴿ وَهُوَ مَكْظُومٌ ﴾ کښې د ﴿ مَكْظُومٌ ﴾ کلمه د "كَظَمَ" _لکه "شَرُفَ"_ څخه اشتقاقه شوې ده. "كَظَمَ" هغه سکوت ته ویل کېږي چې څوک یې د ډېره غمه یا د ډېرې غُصې د کبله خپل کړي[3].

---

(۱) لسان العرب ج۲ ص۵۲۰
(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۶۷۸؛ صحیح مسلم ج۲ ص۳۲۰؛ جامع الترمذي ج۲ ص۱۴۳
(۳) لسان العرب ج۱۲ ص۵۲۰

که څه هم په دې مقام کښې دواړه معناوې صحت لري چې یونس ﷺ د خپل قوم د پلوه د ایمان نه راوړلو په سبب په غُصه کړی شوی وه او د خلاف الأولی په ارتکاب او د ماهي په ګېډه کښې په ایسارېدو سره غمژن شوی وه، مګر عبد الله بن عباس رضي الله عنهما د غمژن ګرځېدلو معنی غوره کړې ده چې د ﴿ مَكْظُومٌ ﴾ کلمه یې په "مَغْمُوم" سره تفسیره کړې ده[1].

دوه ډوله تفسیر

۵ـ علماوو کرامو ﴿ وَإِن يَكَادُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَٰرِهِمْ ﴾ ایت په لاندې دوه وو دولونو او قولونو سره تفسیر کړی دی:

الف: ځینې علماء کرام وایې چې: یو خلې مشرکانو خپل نظربازان راټول کړه ترڅو نبي کریم ﷺ د سترګو په بد نظر سره د منځه یوسي او یا یې په څه مصیبت اخته کړي[2]، هغوی خپله وسه وکړه خو د الله ﷻ په فضل د هغوی بد نظر څه نتیجه ورنه کړه.

نو په دې قول سره به یې حاصل داسې راوخېژي چې:

ای پیغمبره! یقیناً کفار نژدې وه چې تا په خپلو بدو سترګو سره راوغورزوي او په کوم مصیبت باندې دې اخته کړي او یا دې بالکل د منځه یوسي.

ب: ځینې نور وایې چې: په دې مقام کښې د ﴿ بِأَبْصَٰرِهِمْ ﴾ څخه د بد نظر کتل مطلب نه دی بلکې په قهر او غضب سره کتل مطلب دی[3]. یعنې یقیناً کفار نژدې وه چې د خپلو سترګو په برګولو او په غضب سره درته په کتلو تا د دعوت د مقام څخه ښویه کړي او سقوط درکړي، خو دا کار یې هم د الله ﷻ په فضل نتیجه نه لري.

تبصره

۶ـ ظاهره دا ده چې مشرکانو به ذکر شوي دواړه کارونه کړي وي، چې هم به یې نبي کریم ﷺ ته نظربازان ورغوښتي وي او هم به یې ورته په قهر او غضب سره کتلي وي.

که څه هم د بدلیت په لحاظ سره د ذکرو شوو دواړه قولونو اراده کول امکان لري مګر مونږ ته د تفسیر په حیث دوهم قول غوره او راجح برېښي او دا ځکه چې:

الف: د ﴿ لَمَّا سَمِعُواْ ٱلذِّكْرَ ﴾ د کلماتو څخه معلومېږي چې د کفارو زیاتې غُصې او غضب په هغه وخت کښې صورت نیوه چې کله به هغوی قرآن کریم واورېد، حال دا چې د نظربازانو د بد نظر کولو دپاره د قرآن کریم اورېدلو ته څه ضرورت نه وه.

ب: د ﴿ وَيَقُولُونَ إِنَّهُۥ لَمَجْنُونٌ ﴾ جمله هم دوهم قول تاکیدوي، چې لیونیان د بد نظر لاندې نه

---

[1] تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۴۰۸
[2] تفسیر البغوي ج۴ ص۳۸۴؛ تفسیر الطبري ج۲۹ ص۴۶
[3] تفسیر ابي السعود ج۹ ص۲۰؛ المحرر الوجیز ج۱۶ ص۹۰؛ البحر المحیط ج۱۰ ص۲۴۹

واقع کیږي او نه د هغوی کارونه څوک په تعجب کښې غورزوي، چې دا څومره ښه لیونی دی؟ بلکې هوښیاران د بد نظر لاندې راځي چې عجیبه ده دا څومره هوښیار سړی دی!؟.

په یاد ولرئ

۷ـ په یاد ولرئ چې مونږ د الله ﷻ په توفیق د [یوسف:۶۷] ایت لاندې د بد نظر په اړه د نصوصو په رڼا کښې ډېر غوره مطالب لیکلي دي چې یو ځل لوستل یې هر چا ته په کار دي.

د "القلم" سورت پښتو ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق ختم شو.

اللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الصَّالِحِينَ الرَّاشِدِينَ.

۱۴۲۵/۷/۱۴ هـ ق - ۱۳۸۳/۶/۹ هـ ش.

الحاقة (٦٩)

سریزه

۱ـ د دې سورت نوم (الحاقة) د همدې سورت په لومړني ايت کښې نازل شوی دی.
۲ـ دا سورت په اتفاق سره مکي دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی[۱].
۳ـ د دې سورت ټول ایتونه دوه پنځوسو (۵۲) ته رسیږي[۲].
۴ـ د دې سورت د کلماتو شمېره دوه سوه او شپږ پنځوسو (۲۵۶) ته پورته شوې ده[۳].
۵ـ او ټول حرفونه يې يو زر څلور شپېته (۱۰۶۴) توري دي[۴].

۶ـ دا سورت (الحاقة) د وړاندېني سورت (القلم) سره ډېرې نژدې اړیکې لري چې دواړه مکي سورتونه دي او په دواړو کښې د عقیدې پورې مربوط ارشادات نازل شوي دي.

او خاصتاً هلته د قیامت د ورځې بیان څه مجمل وه او دلته پوره تفصیل ورکړی شوی دی او د نبوت په موضوع باندې هم پوره رڼا اچولې شوې ده.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ ٱلْحَآقَّةُ ۝١ مَا ٱلْحَآقَّةُ ۝٢ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا ٱلْحَآقَّةُ ۝٣ كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌۢ بِٱلْقَارِعَةِ ۝٤
فَأَمَّا ثَمُودُ فَأُهْلِكُوا۟ بِٱلطَّاغِيَةِ ۝٥ وَأَمَّا عَادٌ فَأُهْلِكُوا۟ بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ ۝٦
سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَٰنِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى ٱلْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَىٰ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ
نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ۝٧ فَهَلْ تَرَىٰ لَهُم مِّنۢ بَاقِيَةٍ ۝٨ وَجَآءَ فِرْعَوْنُ وَمَن قَبْلَهُۥ وَٱلْمُؤْتَفِكَٰتُ
بِٱلْخَاطِئَةِ ۝٩ فَعَصَوْا۟ رَسُولَ رَبِّهِمْ فَأَخَذَهُمْ أَخْذَةً رَّابِيَةً ۝١٠ إِنَّا لَمَّا طَغَا ٱلْمَآءُ حَمَلْنَٰكُمْ
فِى ٱلْجَارِيَةِ ۝١١ لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيَهَآ أُذُنٌ وَٰعِيَةٌ ۝١٢ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.
[۱] په حقه واقع کېدونکې ورځ (د قیامت ورځ).
[۲] په حقه واقع کېدونکې ورځ څه شی ده؟
[۳] او ته څه شي پوه کړې چې په حقه واقع کېدونکې ورځ څه شی ده؟ (څه کیفیات لري؟).

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۱۸ ص۲۵۶
(۲) تفسیر الطبري ج۲۹ ص۴۷
(۳) تفسیر الخازن ج۶ ص۳۴۱
(۴) اللباب في علوم الکتاب ج۱۹ ص۳۱۲

[۴] ثمودیانو او عادیانو په ټکوونکې ورځې (د قیامت په ورځې) سره تکذیب کړی وه (عقیده یې وربانديې نه وه خپله کړې).

[۵] نو هر چې ثمودیان وه نو هغوی په طغیان کوونکي (افت) سره هلاک کړی شوه (چې یا تېزه کړیکه وه او یا زلزله وه).

[۶] او هر چې عادیان وه نو هغوی په تېز اواز کوونکي (او د عادي حالت څخه) په تجاوز کوونکي باد سره هلاک کړی شوه (چې تفصیل یې دا دی).

[۷] الله ﷻ وربانديې دغه باد اوه شپې او اته ورځې په داسې حال کښې وچلاوه چې (هغوی لره) بنیاد ویستونکې وه.

نو (ای کتونکیه!) ته نوموړی قوم (عادیان) د همدې باد د کبله داسې غورزولی شوی ګورې لکه چې یقیناً هغوی د خرماوو غورزېدلې ډډونه وي (چې په خمکه بانديې بې روحه غزېدلي پراته وي).

[۸] نو (ای کتونکیه!) ایا ته هغوی لره پاتې شوی کس ګورې؟ (هیڅوک یې ژوندی پاتې نه شو).

[۹] او فرعون او هغه چا کوم چې د فرعون څخه وړاندې وه او (هم) د سرچپه شوو ښارونو (اوسېدونکو) په غټې خطاکار سره راتګ وکړ (په کفر بانديې کلک پاتې شوه).

[۱۰] نو دوی (ټولو په خپل وار سره) د خپل رب ﷻ د پیغمبر څخه عصیان غوره کړ، نو خپل رب ﷻ (په عذاب سره) ونیول اوچت (لوړ) نیول.

[۱۱] کله چې (د نوح ﷺ د قوم د هلاک په وخت کښې د عادي حالت څخه) اوبو تجاوز وکړ نو یقیناً مونږ تاسو لره (ستاسو پلرونو لره) په بېړۍ کښې اوچت کړئ (او نجات مو درکړ).

[۱۲] (دا) د دې دپاره چې مونږ دا (بېړۍ) تاسو ته عبرتي درس وګرځوو او (هم د دې دپاره) چې ساتونکې غوږ یې (د قیامت تر ورځې پورې) وساتي (او هېره یې نه کړي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېنې سورت په وروستنیو ایتونو کښې نبي کریم ﷺ ته داډ او تسلي ورکړه شوې وه چې د عنادي کفارو په کړنلارې بانديې د یونس ﷺ غوندې بې حوصلې کېږه مه.

د دې سورت په اولنیو ایتونو کښې د همدغې تسلۍ ورکولو دپاره د یو پلوه د قیامت د ورځې ذکر نازل شوی دی چې ټول عنادیان به پکښې مجازات شي، او د بله پلوه پکښې د عنادي کفارو د دنیاوي مجازاتو څو مثالونو ته هم اشاره شوې ده، چې حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! د "بسم الله الرحمن الرحيم" په ویلو سره د خپلې تسلۍ او ډاډینې دپاره لاندې مطالب قرائت کړه:

۱ـ د قیامت ورځ هیبتي ورځ ده، دا هیبتي ورځ څومره زیاته هیبتي ورځ ده؟ او ته څه شي پوه کړې چې دا څومره هیبتي ورځ ده؟ یا په بل عبارت: دا دومره لویه هیبتي ورځ ده چې په کیفیاتو بانديې پوهېدل یې په لیدلو پورې اړه لري، او د مخلوقاتو علم وربانديې احاطه نه شي کولی.

۲ـ نو ای پیغمبره! ته د عنادیانو کفارو په چال چلند باندې خپله حوصله مه خرابوه چې دوی هم همدغې ذکرې شوې هیبتي ورځې ته روان دي.

په دې باندې علاوه، همدغه عنادیان به د خپلو کړو وړو د کبله په دنیا کښې هم په عذاب باندې اخته شي، لکه څنګه چې کله ثمودیانو او عادیانو په همدغې ټکوونکي ورځې باندې کفر او انکار غوره کړ نو په دنیا کښې د بنیاد ویستونکي عذاب سره مخامخ شوه چې څه تفصیل یې دا دی:

الف: ثمودیان په تېزې کړیکې یا په تېز باد باندې هلاک کړی شوه چې تېزوالي یې د عادي حالت څخه تجاوز کړی وه.

ب: عادیان په داسې باد سره هلاک کړی شوه چې لاندې ځرنګوالي یې درلود:

اول: هغه داسې باد وه چې ډېر تېز وه او د عادي حد څخه بهر وه.

دوهم: دغه باد مونږ په عادیانو باندې اوه شپې او اته ورځې وچلاوه.

دریم: دغه باد د هغوی بنیاد وویست او د ځمکې د مخ څخه یې د هغوی نښې د منځه وړې، ته به وایې چې دا یو باد نه وه بلکې ډېر بادونه وه.

څلورم: د دغه خارق العاده باد د کبله ټول قوم غورزېدلی او ځملولی شوی لیدل کېده، نو ای کتونکیه! که ته هلته موجود وی نو ټول کفار به دې داسې لیدلي وی لکه چې د کجورې د ونې ډډونه په ځمکه باندې غورزولی شوي پراته وي او حرکت نه شي کولی.

پنځم: نو په همدې بنیاد ای کتونکیه! ته چرته په ځمکه باندې د عادیانو څه اثار او نښې ګورې چې باقي پاتې دي؟

ج: فرعون او د فرعون څخه وړاندې نورو عنادي کفارو (البته د عادیانو او ثمودیانو څخه په غیر) هم غټه عقیدوي غلطي غوره کړې وه چې د همدغې عقیدوي غلطۍ د کبله یې د خپل رب ﷻ د پیغمبر ﷺ څخه عصیان وکړ او د پیغمبر په صفت یې قبول نه کړ.

نو الله ﷻ د فرعونیانو بنیاد په لوړه کچه غرقولو سره وویست او نور یې د نورو عذابونو د لوړې کچې لاندې واقع کړه چې په کم او کیف یې یوازې الله ﷻ خبردار دی او بس.

د: په بل مخ اووښتو ښارونو اوسېدونکي (د لوط علیه السلام قوم) هم د غټې عقیدوي خطاوو مرتکب شوی وه چې الله ﷻ ورباندې ټول ښارونه سرچپه کړه او د کاڼو باران یې پرې وکړ.

هـ: بالآخره د نوح علیه السلام قوم هم د استمرار په توګه د عقیدوي انحراف مرتکب شوی وه نو مونږ ورباندې ټوله ځمکه دریاب وګرځوله چې (د ځرمې) پکښې پوپنا شوه. البته فقط هغه وړوکې ټولګې نجات وموند کوم چې د اوبو د طغیان او قوت په وخت کښې مونږ په بېړۍ کښې اوچت کړ.

ای د دې زمانې کفارو! تاسو هم د همدغو اوچت کړی شوو کسانو د جملې څخه یاست. ایا په تاسو باندې په دغه وخت کښې د خپلو پلرونو اصلاب مشتمل نه وه؟ ایا تاسو د هغوی د نسل څخه نه یاست؟

۳_ ای پیغمبره! مونږ د ذکرې شوې ببړۍ په ذریعه د دې دپاره مؤمنانو ته نجات ورکړ او کفار مو غرق کړه چې:

الف: ترڅو مونږ دغه ببړۍ د هغو خلکو دپاره د پند او عبرت درس وګرځوو کوم چې په ببړۍ کښې اوچت کړی شوي وه او یا یې په خپلو سترګو سره د (جودي) غره د پاسه هغه ولاړه لېدلې ده.

ب: ترڅو د دغې ببړۍ د عبرتي درس بیان، ساتونکي غوږونه د قیامت تر ورځې پورې وساتي او وخت په وخت یې دخپل رب ﷻ د کامل قدرت یوه نښه وګڼي.

توضیحات

۱_ په دې مقام کښې د قیامت د ورځې د نومونو څخه دوه نومونه نازل شوي دي چې یو "الْحَاقَّةُ" دی او بل "الْقَارِعَةَ" دی. د دواړو نومونو څه شرحه په لاندې ډول وړاندې کېږي:

الف: د "الْحَاقَّةُ" کلمه چې په اصل کښې "حَاقِقَةٌ" _لکه "نَاصِرَةٌ"_ وه دوه لحاظونه درلودلی شي[۱]:

اول: یو لحاظ یې د تعدیت دی چې دغه ورځ مؤمنانو او هم کفارو ته جزا یا سزا احقاقوي (اثباتوي). همدې مضمون ته په بل ایت کښې اشاره شوې ده چې: ﴿ لِيَجْزِيَ اللَّهُ كُلَّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ ﴾ [إبراهیم:۵۱] یعنې دا د دې دپاره چې الله ﷻ هر نفس (هر چا) ته د هغو کړو وړو جزا ورکړي کوم یې چې په دنیا کښې کسب کړي وي.

دوهم: بل لحاظ یې د عدم تعدیت دی چې دغه ورځ هرومرو ثابتېدونکې ده او تحقق موندونکې ده. همدې مضمون ته الله ﷻ اشاره کړې ده چې: ﴿ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ ﴾ [الواقعة:۲] یعنې د دغې ورځې واقع کېدلو (او ثابتېدلو) ته دروغژن کېدل نشته.

ب: د "قَارِعَةٌ" کلمه د "قَرْعٌ" _لکه "ضَرْبٌ"_ څخه اشتقاقه شوې ده. "قَرْعٌ" دې ته ویل کېږي چې یو شی په بل شي باندې ووهلی شي[۲] چې پښتو کښې ورته ټکول وایو. یعنې ثمودیانو د داسې ورځې تکذیب وکړ کومه چې کفارو ته ټکوونکې ده او هم ورته خجالت کوونکی او سپکوونکې ده.

څو مطالب

۲_ د دې مقام پورې اړوند لاندې څو مطالب د الله ﷻ په توفیق وړاندې تېر شوي دي چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو.

الف: دا مطلب چې د صالح ؑ قوم (ثمودیان) یا په زلزله هلاک شوي دي او یا په تېزه کریکه د [الأعراف:۷۸] ایت لاندې تېر شوی دی.

ب: د عادیانو، ثمودیانو، فرعونیانو او همدارنګه د لوط ؑ او نوح ؑ د قومونو مفصلې قیصې په ډېرو سورتونو کښې او په خاصه توګه د "هُود ؑ" په سورت کښې تېرې شوي دي.

(۱) لسان العرب ج۱۰ ص۴۹؛ تفسیر القرطبي ج۱۸ ص۲۵۷
(۲) مفردات الراغب ص۴۱۶

ج: د ﴿ صَرْصَرٍ ﴾ کلمه د [حم السجدة: ۱۶] ایت لاندې تېره شوې ده چې د ډېر تېز اواز کوونکې ګرم یا یخ باد څخه عبارت ده. په دې مقام کښې ورباندې وراضافه کوو چې:

"باد" د چلېدونکې هوا څخه عبارت دی چې د چلښت د اندازې دپاره یې "سات" مقیاس ټاکلی شوی دی، د مثال په توګه:

معتدل باد په یوه سات کښې یو فرسخ مسافه طي کولی شي، او څومره چې تېزېږي د فرسخونو مسافه یې هم اضافه کېږي حتی چې ډېر تېز باد په یوه سات کښې شپږ دېرش (۳۶) فرسخه مسافه طي کوي[۱]. یا په بل عبارت: په یو سات کښې د معتدل باد مسافه تقریبًا څه د پاسه درې کیلو متره ده او د ډېر تېز باد مسافه په یوه سات کښې تقریبًا یو سل او پنځلس (۱۱۵) کیلومترو ته رسېږي.

خو بي بي سي (BBC) رادیو په خپلې یوې خپرونې کښې نشر کړه چې د اروپا په یوه سیمه کښې اوس مهال یو تېز باد چلېږي چې باران هم ورسره ملګری دی او سرعت یې په یو سات کښې دوه سوه او پنځوسو (۲۵۰) کیلو مترو ته رسېږي[۲].

د: د "الْمُؤْتَفِكَاتِ" کلمه د [التوبة: ۷۰] ایت لاندې شرحه شوې ده چې د لوط ﷺ د قوم د سرچپه کړی شوو ښارونو څخه عبارت ده.

حسم څه معنی؟

۳ـ په ﴿ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَٰنِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا ﴾ کښې د "حُسُوم" کلمه په دوه وو لحاظونو (صرفي لحاظ او اعرابي لحاظ) سره تشریح غواړي چې دواړه په لاندې ډول دي:

الف: دا کلمه د اسم فاعل "حَاسِم" د جمعي صیغه ده لکه "نُصُور" چې د "نَاصِر" جمعه ده، او د "حَسْم" ـ لکه "عَزْم" ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې دوه معناوې درلودلی شي:

یوه معنی یې بنیاد ویستل دي او بله یې اتصال (پیوستون) او عدم انقطاع ده.

ب: د ﴿ حُسُومًا ﴾ کلمه د ﴿ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَٰنِيَةَ أَيَّامٍ ﴾ څخه حال واقع شوې ده چې په دې تقدیر د اتصال معنی ورکوي[۳]. یعني په عادیانو باندې تېز باد اوه شپې او اته ورځې په داسې حال کښې وچلېد چې هیڅ انقطاع یې نه درلوده.

ج: دا کلمه د ﴿ سَخَّرَهَا ﴾ د منصوب ضمیر څخه په حالیت منصوبه ده چې په دې تقدیر یې د بنیاد ویستل معنی غوره برېښي.

که څه هم "رِيح" مفرد دی مګر د ورځو او شپو په ملحوظ متعدد ګڼل کېږي[۴]. یعني الله ﷻ په عادیانو باندې یو باد څه بلکې بادونه په داسې حال کښې وچلول چې د هغوی بنیاد ویستونکي وه.

---

(۱) روح المعاني ج۲۹ ص۴۱

(۲) ۲۹/۷/۱۴۲۵هـق - ۲۴/۶/۱۳۸۳هـش

(۳) لسان العرب ج۱۲ ص۱۳۵؛ تفسیر القاسمي ج۱۶ ص۲۷۲

(۴) حاشیة الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۴ ص۵۳۶؛ مفردات الراغب ص۱۱۷

تبصره

ج: کومه چې هم ذکر شوې دواړه تفسیرونه صحت او واقعیت لري مګر د ﴿ فَتَرَى ٱلْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَىٰ ﴾ د جملې سره دوهم تفسیر ډېر تناسب لري او دا ځکه چې په همدغه عبارت کښې د ﴿ فِيهَا ﴾ په ارتباط لاندې ټکي په نظر کښې ساتل په کار دي.

الف: دلته د 'فِي' توری د 'لِ' توري په معنی دی، لکه چې نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې فرمایلي دي چې: «عُذِّبَتْ امْرَأَةٌ فِي هِرَّةٍ رَبَطَتْهَا حَتَّى مَاتَتْ»[1] یعنې د الله ﷻ د پلوه یوه ښځه د یوې پیشو د کبله عذاب کړی شوه چې تر هغه وخته پورې یې تړلې وه تر څو چې (د لوږې او تندې) د لاسه مړه شوه.

ب: او د همدغه د ﴿ فِيهَا ﴾ ضمیر په وړاندېنۍ عبارت کښې د ﴿ بِرِيحٍ ﴾ کلمې ته راجع دی.

ج: د یو پلوه، او د بل پلوه په ﴿ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ﴾ کښې د ﴿ خَاوِيَةٍ ﴾ کلمه د "ساقطة" معنی ورکوي[2].

نو حاصل به یې داسې راووځي چې: ای کتونکیه! که بالفرض ته هلته موجود وې نو تا به د دغه شدید باد د کبله عادیان لیدلي وی چې د خرماوو د غورزېدلو ډډونو غوندې په ځمکه باندې یې روحه غورزولي شوي پراته وه.

همدې مضمون ته په بل ایت کښې داسې اشاره شوې ده چې: ﴿ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ مُّنقَعِرٍ ﴾ [القمر: ۲۰] یعنې دغه باد د پټو ځایونو څخه عادیان راوویستل او په ځمکه باندې یې داسې وغورزول لکه چې دوی د بېخه وتلي د خرماوو ډډونه وي.

سوال جواب

۵_ که څوک وایي چې: په ﴿ وَجَآءَ فِرْعَوْنُ وَمَن قَبْلَهُۥ ﴾ کښې د "مَن" کلمه د کومو کفري هلاکو شوو قومونو څخه کنایې ده، حال دا چې د عادیانو او ثمودیانو ذکر خو په وړاندېنیو ایتونو کښې نازل شوی دی؟

مونږ وایو چې: په دې مقام کښې په دغې کلمې سره د عادیانو او ثمودیانو څخه په غیر نورو کفري هلاکو شوو قومونو ته اشاره ده چې یوازې الله ﷻ ورباندې علم لري او بس.

همدا مضمون په بل ایت کښې داسې نازل شوی دی چې: ﴿ أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا۟ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ ۛ وَٱلَّذِينَ مِنۢ بَعْدِهِمْ ۛ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا ٱللَّهُ ﴾ [إبراهيم: ۹] یعنې ایا تاسو ته د هغو کسانو خبر نه دی درغلی کوم چې ستاسو څخه پخوا تېر شوي دي چې هغوی د نوح ﷺ د قوم او د عادیانو او ثمودیانو او هغو کسانو څخه عبارت دي کوم چې د دوی څخه وروسته وه؟، علم ورباندې نه لري مګر الله ﷻ او بس.

---

(1) صحيح البخاري ج۱ ص۴۹۵

(2) لسان العرب ج۱۴ ص۲۴۵؛ المحرر الوجيز ج۱۶ ص۹۴

﴿ فَإِذَا نُفِخَ فِي ٱلصُّورِ نَفْخَةٌ وَٰحِدَةٌ ﴿١٣﴾ وَحُمِلَتِ ٱلْأَرْضُ وَٱلْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَٰحِدَةً
﴿١٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ ٱلْوَاقِعَةُ ﴿١٥﴾ وَٱنشَقَّتِ ٱلسَّمَآءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ ﴿١٦﴾ وَٱلْمَلَكُ
عَلَىٰٓ أَرْجَآئِهَا ۚ وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَٰنِيَةٌ ﴿١٧﴾ يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَىٰ
مِنكُمْ خَافِيَةٌ ﴿١٨﴾ ﴾

[۱۳] نو کله چې په شپېلۍ کښې (فقط) يو پوکی وکړی شي.

[۱۴] او (کله چې) ځمکه او غرونه (په زلزلې سره) اوچت کړی شي نو دواړه میده کړی شي يو خل میده کېدل (چې ځمکه هواره کړی شي او غرونه دوړه کړی شي).

[۱۵] نو په دغه وخت کښې به ډېره لويه هيبتناکه پېښه واقع شي.

[۱۶] او (په دغه وخت کښې به) اسمان وچوي، نو اسمان به په دغې ورځ کښې سست (او کاواکه) وي.

[۱۷] او (په دغه وخت کښې به) اسماني پرښتي د اسمان په څنډو باندې (چې لا چاودېدلی نه وي) وي (همدلته به شتون ولري).

او ستا د رب ﷻ عرش به په دغه وخت کښې اته پرښتې (يا د پرښتو اته صفونه) د خپلو ځانونو د پاسه اوچت کړي.

[۱۸] په دغې ورځ کښې به تاسو (ټول د حساب کتاب دپاره) وړاندې کړی شئ، چې ستاسو څخه به هیڅ پټ شی پټ پاتې نه شي (او ټول به څرګند وګرځي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنيو ايتونو کښې د قيامت د ورځې هيبتي شان ته اشاره شوې وه چې تکذيب کوونکي يې په دنيا او آخرت دواړو کښې د عذاب سره مخامخ کېږي. او په دې ايتونو کښې د همدغې ورځې د واقع کېدلو د کيفيت بيان ته اشاره شوې ده چې حاصل يې داسې راځېږي:

ای پيغمبره! په خپل امت باندې د قيامت د ورځې د واقع کېدلو څه کيفيات قرائت کړه هغه دا چې:

۱ـ نو کله چې د قيامت د ورځې د قيام دپاره د الله ﷻ په امر په شپېلۍ کښې فقط يو خل پوکی وکړی شي. او همدارنګه کله چې ځمکه او غرونه د خپلو ځايونو څخه اوچت کړی شي نو دواړه به پوره ميده‌ميده کړی شي يو خل ميده‌ميده کېدل.

۲ـ نو په دغه وخت کښې به ډېره غټه هيبتناکه پېښه رامنځته شي او لاندې کارونه به هم صورت ونيسي:

الف: اسمان به په دغه وخت کښې وچوي او خپل قوت او محکموالی به د لاسه ورکړي بلکې په دغه وخت کښې به اسمان ډېر کمزوری او سست وي.

ب: کومې پرښتې چې په اسمان کښې موجودیت او سکونت لري هغوی به یې تولې څنډو ته رانږدې شي او همدلته به شتون ولري.

ج: په دغه وخت کښې به ستا د رب ﷻ عرش په بلا کیفه توګه اته پرښتې یا د پرښتو اته صفونه د خپلو خانونو د پاسه اوچت کړي.

د: بالآخره په دغه وخت کښې به (ای بنیادمانو!) تاسو د الله ﷻ حضور ته د حساب کتاب دپاره په داسې حال وړاندې کړی شئ چې نه به ستاسو د جملې څخه کوم پټېدونکی پټ پاتې شي او نه به ستاسو د کړو وړو او کارونو څخه کوم پټ شی پټ پاتې شي چې د حساب د تصفیه کولو څخه بچ شي.

توضیحات

۱ـ د ﴿ فَإِذَا نُفِخَ فِي ٱلصُّورِ ﴾ الآیة- په ارتباط د الله ﷻ په توفیق د [الزمر:۶۸] ایت لاندې ښه پوره بیان تېر شوی دی چې د قیامت د قیام په هکله څو کرته شپېلۍ پوکولی شي؟ چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو، خو د مقام په لحاظ وړاندې دغه سوال جواب وراضافه کوو:

که څوک وایي چې: په ذکر شوي ایت شریف کښې کوم څل شپېلۍ وهل مراد دي، هغه چې دنیا وړاندې ورانېږي او که هغه چې مړي پرې د قبرونو څخه راپورته کېږي؟

مونږ وایو چې: د دغې شپېلۍ په تعین کښې علماء کرام په لاندې دوه وو ډولونو باندې وېشل شوي دي:

الف: ځینې وایي چې دلته اولنۍ شپېلۍ مطلب ده په کومې سره چې دنیا ورانېږي[1]، چې په همدې جواب باندې متصل ایت ﴿ وَحُمِلَتِ ٱلْأَرْضُ وَٱلْجِبَالُ ﴾ الآیة- دلالت کوي او دا ځکه چې غرونه خو په همدغې شپېلۍ سره د منځه ځي.

دوی وایي چې: د ﴿ وَٱلْمَلَكُ عَلَىٰٓ أَرْجَآئِهَا ﴾ څخه مطلب دا نه دی چې دغه پرښتې به په اولنۍ شپېلۍ سره مړې نه شي بلکې مطلب یې دا دی چې د اسمان په څنډو باندې د ودرېدلو څخه وروسته به د دوی ارواګانې هم قبض کړی شي.

ب: ځینې نور وایي چې دلته دوهمه شپېلۍ مراده ده په کومې سره چې مړي بېرته راژوندي کېږي[2]. نو کله چې پرښتې راژوندۍ شي بیا به د اسمان په څنډو باندې ودرېږي.

دوی وایي چې: د ﴿ وَحُمِلَتِ ٱلْأَرْضُ وَٱلْجِبَالُ ﴾ الآیة- څخه د ځمکې هغه تغیر او تبدیل مطلب دی

(۱) تفسیر البغوي ج۴ ص۳۸۷؛ تفسیر ابي السعود ج۹ ص۲۴

(۲) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۴۱۴؛ تفسیر القرطبي ج۱۸ ص۲۶۴

کوم کله چې په ﴿ابراهیم ٤٨﴾ آیت کې اشاره شوې ده کوم چې د زلزلې شیطانې څخه وروسته صورت نیسي

تبصره

٣ـ مفسرینو دا معنی په دغو آیتونو کې د ﴿وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ﴾ او ﴿فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً﴾ څخه خپله اوږده وضاحت اراده کړې ده کوم چې په پای کې شیطاني ماتونې وروسته د غرونو څخه چې ځمکه هوار شي

نو په دې تقدیر به سوال ته ځواب ورکړل شي او دا به ځواب وي. او د ایتونو مضمونو ته ځانګړې پاملرنه وکړې چې کله چې د شیطاني په اول حال کې د قیامت لپاره پیل شي او ترتیب یې په نورو ځایونو کې او دا چې دې کار ته وروسته صورت نیسي

او همدا چې په دې تقدیر د ﴿وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ﴾ د الفاظو تفسیر په لاندې ډول کړی شي

الف: د ځمکې او غرونو زلزلې او حرکت څخه کار اخیستل شوی دی لکه چې په بل آیت کې ورته اشاره شوې ده چې ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا﴾ ﴿الزلزلة ١﴾ یعنی کله چې ځمکه په سخته توګه ښوروله شي او دا زلزله به یو ځل پیل شي

ب: د ځمکې هوارول او غرونو سره یو ځای کول دي چې په بل آیت کې الله تعالی فرمایي ﴿لَّا تَرَىٰ فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا﴾ ﴿طه ١٠٧﴾ یعنی الله تعالی به ځمکه د غرونو څخه داسې هواره کړي چې په هغې کې به هیڅ کوږوالی او لوړوالی نه وي

ج: د غرونو ټوټې ټوټې کول او هوارول دي چې په بل آیت کې ورته اشاره شوې ده چې ﴿فَكَانَتْ هَبَاءً مُّنبَثًّا﴾ ﴿الواقعة ٦﴾ یعنی دا غرونه به دوړې شي او هوا به یې وګرځوي

نور مطالب

٣ـ په ﴿وَالْمَلَكُ عَلَىٰ أَرْجَائِهَا ۚ وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ﴾ کې لاندې مطالبو ته توجه په کار ده

الف: د "ملک" کلمه دلته جنس ده چې ټولو پرښتو او ډېرو پرښتو ته شاملېږي[1]
په دې مقام کې ټولې پرښتې مطلب دي کومې چې په آسمانونو کې اوسېږي

ب: د "ارجاء" کلمه د "رجا" لکه "قفا" جمعه ده چې د څنډې معنی ورکوي[2]
دلته عبد الله بن عباس رضي الله عنه په څنډو معنی سره تفسیر کړې ده[3]

---

(١) تفسیر ابي السعود ج[illegible] ص[illegible]، حاشیة الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج[illegible] ص[illegible]
(٢) روح المعاني ج[illegible] ص[illegible]
(٣) لسان العرب ج[illegible] ص[illegible]
(٤) تفسیر ابن کثیر ج[illegible] ص[illegible]

ج: ﴿ رَبِّكَ ﴾ ته د ﴿ عَرْشَ ﴾ اضافت د تشریف او تعظیم دپاره دی[١] لکه چې په "بَيْتَ الله" کښې د همدغه مطلب دپاره اضافت صورت نیولی دی.

د: زمونږ د أهل السنة والجماعة عقیده دا ده چې الله ﷻ هیڅ مثل نه لري او نه ورسره کوم مخلوق شباهت درلودلی شي.

په دې ایت شریف کښې ځینې بدعتیان الله ﷻ ته په شباهت باندې قائل دي چې دغه ډله د مجسمه وو په نامه یادېږي[٢].

هـ: د ﴿ فَوْقَهُمْ ﴾ ضمیر د ﴿ ثَمَٰنِيَةٌ ﴾ کلمې ته راجع دی[٣] کومه چې په رتبه کښې وړاندې ده چې د ﴿ وَيَحْمِلُ ﴾ دپاره فاعل ده.

و: د ﴿ ثَمَٰنِيَةٌ ﴾ د کلمې تمیز یا املاک "پرښتې" دي او یا صفوف (د پرښتو صفونه) دي[۴].

ز: په هر تقدیر د دغو پرښتو (کومې چې عرش اوچتوي) غټوالی او جسامت مونږ د الله ﷻ په توفیق د یوه حدیث په رڼا کښې د [المؤمن:٧] ایت لاندې لیکلی دی چې د هرې یوې د غوږ د نرمې څخه تر اوږو پورې د اوه سوه کالو د منزل مسافه ده.

نو پورتنیو ټکو ته په پام سره د ایت شریف د مضمون لنډیز داسې کېږي چې:

په کوم وخت کښې چې اسمان وچوي نو د اسمان اوسېدونکې پرښتې به د اسمان په هغو څنډو باندې ودرېږي کومې چې لا تر هغه وخته پورې نه وي چاودېدلې، او هم به په دغه وخت کښې ستا د رب ﷻ عظیم الشان عرش اته تنه پرښتې یا اته صفه پرښتې د خپلو سرونو د پاسه اوچت کړي.

د اخروي حساب مراحل

۴ـ په ﴿ يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ ﴾ الآية کښې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «يُعْرَضُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثَلَاثَ عَرَضَاتٍ فَأَمَّا عَرْضَتَانِ فَجِدَالٌ وَمَعَاذِيرُ وَأَمَّا الْعَرْضَةُ الثَّالِثَةُ فَعِنْدَ ذَلِكَ تَطِيرُ الصُّحُفُ فِي الْأَيْدِي فَآخِذٌ بِيَمِينِهِ وَآخِذٌ بِشِمَالِهِ»[٥] یعنې د قیامت په ورځ به د حساب دپاره خلک په لاندې درې مرحلو کښې وړاندې کړی شي:

الف: په یوه مرحله کښې به خلک د خپلو خانونو څخه دفاع خپله کړي او مجرمان به د خپل جرم څخه انکاري وګرځي.

ب: په دوهمه مرحله کښې به (چې هر شی په اثبات ورسېږي) عذرونه وړاندې کېږي.

ج: په درېمه مرحله کښې به جګړو او معذرتونو اختتام موندلی وي نو په دغه وخت کښې به

---

(١) اللباب في علوم الكتاب ج١٩ ص٣٢٩
(٢) التفسير الكبير ج٣٠ ص١١١
(٣) تفسير البغوي ج۴ ص٣٨٧؛ المحرر الوجيز ج١٦ ص٩٨
(۴) تفسير ابن كثير ج۴ ص۴١۴؛ زاد المسير ج٨ ص٨٣
(٥) جامع الترمذي ج٢ ص٦٨

اعمالنامې د خلکو په لاسونو کښې والوزي (او تقسيم به شي) چې ځينې کسان به يې په ښي لاس سره رانيوونکي وي او ځينې به يې په چپ لاس سره رانيوونکي وي.

سوال جواب

۵ـ که څوک وايي چې: د ﴿ فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ ﴾ شرطيه جملې دپاره جزائيه جمله کومه ده؟

مونږ وايو چې: که څه هم ځينو علماوو کرامو ورته د ﴿ يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ ﴾ جمله جزائيه جمله ګڼلې ده[1]، مګر بهتره دا ده چې جزائيه جمله به يې ﴿ فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ﴾ وي[2] لکه چې د مطلب په خلاصه کښې ورته اشاره شوې ده، والحمد لله ﷻ.

﴿ فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَاؤُمُ اقْرَءُوا كِتَابِيَهْ (۱۹) إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلَاقٍ
حِسَابِيَهْ (۲۰) فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ (۲۱) فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ (۲۲) قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ (۲۳) كُلُوا
وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ (۲۴) وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ
فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيَهْ (۲۵) وَلَمْ أَدْرِ مَا حِسَابِيَهْ (۲۶) يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ (۲۷)
مَا أَغْنَىٰ عَنِّي مَالِيَهْ (۲۸) هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَهْ (۲۹) خُذُوهُ فَغُلُّوهُ (۳۰) ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ (۳۱)
ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ (۳۲) إِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ (۳۳)
وَلَا يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ (۳۴) فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هَاهُنَا حَمِيمٌ (۳۵) وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ
غِسْلِينٍ (۳۶) لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِئُونَ (۳۷) ﴾

[۱۹] نو هر هغه څوک چې په خپل ښي لاس سره ورته خپله عملنامه ورکړه شي، نو هغه به وايي چې (اى خلکو! زما عملنامه) واخلئ زما عملنامه ولولئ (چې په ماباندې څومره لوى فضل شوى دى!؟).

[۲۰] يقيناً (په دنيا کښې) ما عقيده (باور) درلود چې بې شکه زه د خپل حساب سره (په آخرت کښې) پيوسته کېدونکى يم.

[۲۱] نو دا (مومن) به په داسې ژوند کښې وي چې خوشالي (او رضامندي) به پکښې وي.

[۲۲] (نوموړى به) په داسې لوړ رتبه جنت کښې وي چې:

[۲۳] پخې شوې ميوې به يې (ورته د هر حيثه) نژدې وي.

(۱) البحر المحيط ج۱۰ ص۲۵۹
(۲) اللباب في علوم الكتاب ج۱۹ ص۳۲۹

[۲۴] (دغو مؤمنانو ته به وویلی شي چې) خورئ او څښئ مبارک خوراک او څښاک، (البته) د هغو (کړو وړو) په سبب کوم چې تاسو په تېرو شوو ورځو کښې وړاندې را استولی وه.
[۲۵] او هر هغه څوک چې خپله عملنامه ورته په خپل چپ (کېڼ) لاس سره ورکړی شي، نو هغه به وایي چې: ای زما ارمانه (ای کاش) چې ماته خپله عملنامه نه وی راکړه شوی.
[۲۶] او (ای کاش) چې زه نه وی پوه شوی چې زما محاسبه څه شی ده؟
[۲۷] ای ارمانه! (ای کاش!) چې دنیاوي مرګ فیصله کوونکی مرګ وی (چې بیا نه وی راژوندی شوی).
[۲۸] زما مال زما څخه (د عذاب) مخه هیڅ ونه نیوله.
[۲۹] زما څخه خپل سلطنت (او قوت) هلاک شو (ټول د منځه لاړ).
[۳۰] (نو د دغه شخص په هکله به پرښتو ته امر ورکړی شي چې) دا ونیسئ او غوراب یې کړئ.
[۳۱] بیا یې په سوزوونکي دوزخ کښې وروغورزوئ (ورتېل یې وهئ).
[۳۲] بیا یې په داسې زنځیر کښې ورننباسئ (ترې چاپیر یې کړئ) د کوم ګز (اوږدوالی) چې اویا ګزه دی.
[۳۳] یقینًا دغه شخص (په دنیا کښې) وه چې په عظیم الشان الله ﷻ باندې یې ایمان نه راووړ.
[۳۴] او (هم) یې د مسکین په خوراک باندې تېزول نه کول (او نه یې پخپله خوراک ورکاوه).
[۳۵] نو نن ورځ په دې ځای کښې نوموړي ته ګرم دوست نشته (چې د عذابه یې بچ کړي).
[۳۶] او نه (ورته) خوراک شته مګر د زوو (او مردارو بهېدونکو اوبو) څخه.
[۳۷] دا خوراک بل څوک نه خوري مګر قصدي عصیان کوونکي (او قصدي غلط کاران).

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د اخروي حساب نتانجو ته اشاره شوې ده چې حاصل یې داسې راځي:
ای پیغمبره! په خپل امت باندې د اخروي حساب نتانج قرائت کړه چې په دربهمه مرحله کښې به یې ټول خلک په لاندې دوه وو ګروپونو ووېشلی شي:
۱ـ خینو خلکو ته به په ښي لاس باندې عملنامې ورکړی شي چې څه حالات یې دا دي:
الف: نو دغه کسان به ډېر زیات خوشاله وي، حتی چې د ډېرې خوشالۍ د کبله به نارې وهي چې ای خلکو! تاسو راشئ او زما عملنامه واخلئ او ویې لولئ چې ماته الله ﷻ څومره لویه سرلوړي راپه برخه کړې ده؟!
ب: ای خلکو! د دغه اعزاز او سرلوړۍ وجه دا ده چې یقینًا ما په دنیا کښې باور کاوه چې د حساب کتاب ورځ راتلونکې ده او زه ورسره هرومرو پیوسته کېدونکی یم.
ج: نو د دغه ډول اعمالنامو خاوندان به په داسې معیشت کښې شتون ولري چې ډېر به پکښې خوشاله وي او د خپل رب ﷻ څخه به راضي وي. او دا ځکه چې:

د: دوی به هلته په عالي شان جنت کښې استوګنه لري چې د دغه جنت میوجات به ورته ډېر نږدې وي چې په هر حالت او هر وخت کښې به ترې استفاده کولی شي چې نه به په ونه کښې ختلو ته اړتیا لري او نه به د دنیاوي میوجاتو غوندې موسمي وي.

ه: دغو کسانو ته به د الله ﷻ د پلوه وویلی شي چې ای جنتیانو! په جنت کښې د هر ډول خوراکونو څخه خورئ او د هر ډول څښاکونو څخه څښئ، البته دا د هغو عملونو په سبب کوم چې تاسو په تېرو شوو ورځو کښې ترسره کړي دي.

۲ـ ځینو خلکو ته به په چپ لاس اعمالنامې ورکړی شي چې د هغوی د حالاتو څه نمونې دا دي:

الف: د دغو خلکو هر یو کس به په افسوس او حسرت سره ووایي چې: ای کاش چې ماته خپله دغه غمژنه اعمالنامه نه وی راکړی شوې.

ب: ای کاش! چې زه هیڅ پوه شوی نه وی چې زما محاسبه څه ده؟ یا په بل عبارت چې هیڅ محاسبه راسره نه وی شوې.

ج: ای کاش! چې اولنی مرګ فیصله کوونکی مرګ وی چې د هغه څخه وروسته زه هیڅ نه وی راژوندی کړی شوی او د خاورو سره خاورې پاتې شوی وی.

د: ډېر حسرت او افسوس دی چې زما څخه خپلو مالونو او ثروتونو د عذاب مخه هیڅ ونه شوه نیولی او په هیڅ درد راته دوا نه شوه.

ه: ډېر حسرت دی چې ټول قوت او سلطه مې د منځه لاړه او زه یوازې تنها بې قوته او بې مدده پاتې شوم.

و: په دغه کس باندې به د الله ﷻ د پلوه د عذاب پرښتو ته امر صادر کړی شي چې:

اول: ای پرښتو! دغه د چپ لاس د عملنامې خاوند ونیسئ او غوراب یې کړئ، او بیا یې په ډېر توهین سره دوزخ ته ورټېل وهئ او پکښې داخل یې کړئ.

دوهم: بیا همدغه کس په داسې اوږد درانه اوسپنیز زنځیر کښې ننباسئ د کوم ګزونه چې اویا اوو ګزونو ته رسېږي. یا په بل عبارت: په دغه زنځیر باندې یې وتړئ او ترې راچاپېر یې کړئ چې په ټول بدن باندې یې احاطه وکړي.

ز: د نوموړي په هکله به خکه ذکر شوی د تعذیب امر صادر کړی شي چې هغه په دنیا کښې د لاندې خاصیتونو درلودونکی وه:

اول: نوموړي په عظیم الشان الله ﷻ باندې شرعي عقیده نه درلوده بلکې په عبادت کښې یې ورسره شریک یا شریکان درول.

دوهم: نوموړي د بندګانو حقوق هم د پښو لاندې کړي وه چې نه یې مسکینانو ته خوراک او څښاک ورکاوه او نه یې دغه کار ته نور خلک هڅول بلکې د نورو خلکو د ورکړې په وړاندې به خنډ واقع کېده او مناع للخیر وه.

ح. نو دغه کس ته نن ورځ په دې ځای کښې ګرم او مخلص دوست نشته چې شفاعت یې وکړي او یا ورسره د تعذیب څخه د نجات په هکله څه مرسته وکړي.

ط. همدارنګه نن ورځ نوموړي دوزخي کس ته نور څه خوراک نشته مګر د دوزخیانو زوې او مرداري اوبه، چې د همدې څخه به یې خوراک وي.

البته دغه ډول پلیت خوراک نه خوري مګر هغه کسان کوم چې خطاکاران وي چې نه یې عقیده سمه وي او نه عمل، او په قصدي توګه د عصیان مرتکب شوي وي.

توضیحات

۱ـ په ﴿ هَآؤُمُ اقْرَءُوا كِتَٰبِيَهْ ﴾ کښې د ﴿ هَآؤُمُ ﴾ کلمه اسم فعل ده چې د "خُذُوا" معنی ورکوي[١] او مفعول یې مقدر دی چې مونږ تري په "كِتَابِي" سره تعبیر کولی شو چې د ﴿ كِتَٰبِيَهْ ﴾ کلمه وربانديې دلالت کوي[٢]. یعنې ای خلکو! زما عملنامه واخلئ، زما عملنامه ولولئ چې د خپل رب ﷻ د پلوه رابانديې څومره لوی احسان شوی دی؟!.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې: ایا هغه عاصي مؤمن ته هم په ښي لاس عملنامه ورکوله کیږي په کوم بانديې چې د الله ﷻ په نزد د دوزخ دوره تیرول حتمي وي؟

مونږ وایو چې: نوموړی کس هیڅوک د اصحاب الشمال څخه نه ګڼي[٣] خو د دې سره ـ سره علماء کرام پکښې په لاندې ډول اختلاف لري[٤]:

الف: ځینې وایي چې نوموړي ته به د دوزخي دورې د تیرولو څخه وړاندې د محشر په میدان کښې په ښي لاس عملنامه ورکړی شي خو دومره خوندوره به نه وي چې خلک یې قرائت ته وروبلي.

ب: ځینې وایي چې د نوموړي کس سره به دغه کار د دغې دورې څخه وروسته صورت ونیسي.

ج: بالآخره ځینو پکښې توقف غوره کړی دی. والله ﷻ أعلم بحقيقة الحال وإليه المرجع والمآل.

د سکتې "هـ" ګانې

۳ـ په ﴿ حِسَابِيَهْ ﴾ کښې د "هـ" توری ضمیر نه دی چې مرجع وغواړي بلکې د سکتې "هـ" ده چې صرف په وقف کښې د دې دپاره زیاتیږي ترڅو د وروستني حرف حرکت د سقوط څخه بچ کړي[٥] لکه چې په دې مقام کښې یې د "يَ" حرکت (فتحه) د سقوط څخه ساتلې ده. خو دغه "هـ" په وصل کښې پخپله د سقوط سره مخامخه کیږي.

---

(١) القاموس المحيط ج٤ ص٤٧٠

(٢) حاشية الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج٤ ص٥٣٨

(٣) روح المعاني ج٢٩ ص٥٢

(٤) المحرر الوجيز ج١٦ ص٩٩؛ البحر المحيط ج١٠ ص٢٦٠

(٥) تفسير ابي السعود ج٩ ص٢٥

ذکره شوي "ه" په قرآن کریم کښې په اتو (۸) کلمو پورې پیوسته شوې ده چې ﴿ كِتَابِيَهْ ﴾، ﴿ حِسَابِيَهْ ﴾، ﴿ كِتَابِيَهْ ﴾، ﴿ حِسَابِيَهْ ﴾، ﴿ مَالِيَهْ ﴾، ﴿ سُلْطَانِيَهْ ﴾ شپږ کلمې په همدغې مجموعه کښې نازلې شوې دي په کومه کښې چې بحث روان دی، او یوې کلمې ﴿ اقْتَدِهْ ﴾ په [الأنعام: ۹۰] ایت کښې وړاندې نزول موندلی دی، او بله کلمه یې په ﴿ وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَهْ ﴾ [القارعة: ۱۰] ایت کښې وروسته راروانه ده.

سوال جواب

۴_ که څوک وایي چې: په بنې لاس سره د عملنامې ورکول خو د علم او ایمان نتیجه ده نه د گومان او شک، نو په کار وه چې مؤمن سړی د "ظَنَنْتُ" په عوض "عَلِمْتُ" او "آمَنْتُ" ووایي؟!

مونږ وایو چې: د "ظَنّ" کلمه په ځینو وختونو کښې د علم په ځای استعمالیږي[۱]، چې په دې مقام کښې د ﴿ ظَنَنْتُ ﴾ کلمه د همدغه "ظَنّ" څخه اشتقاقه شوې ده کوم چې د علم او ایمان معنی ورکوي.

دا هم څه لرې نه ده چې مؤمن سړی به د ډېر خوشالۍ د کبله خپله خوله اداره نه شي کړی او د "عَلِمْتُ" یا "آمَنْتُ" په عوض به په غلطۍ سره "ظَنَنْتُ" ووایي. لکه چې نبي کریم ﷺ د توبې په یوه حدیث کښې د همدغه ډول لفظي خطا یوه مثال ته اشاره کړې ده[۲].

قطف څه معنی؟

۵_ په ﴿ قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ﴾ کښې د "قُطُوف" کلمه د "قِطْف" _لکه "عِلْم"_ جمعه ده او د هغې میوې نوم دی کومه چې د پوخوالي د کبله د ونې څخه راشکولو ته تیاره وي[۳]. یعني د جنت میوجات به هم د راشکولو د حیثه نژدې وي چې په ناسته او ملاسته بلکې په هر حال به راشکېدی شي، او هم به د وخت د حیثه ډېرې نژدې وي چې په هر وخت کښې به پخې وي او د دنیا د میوجاتو په شان به موسمي نه وي چې په ځینو وختونو کښې پخېدو ته نژدې وي او په ځینو کښې لرې وي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۶_ که څوک وایي چې: په ﴿ يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ ﴾ کښې د "ها" ضمیر څه شي ته راجع دی؟

مونږ وایو چې: دغه ضمیر "الْمَوْتَةَ الْأُولَى" ته راجع دی په کوم باندې چې مقام دلالت کوي[۴] او حکمې مذکور دی. یعنې ای کاش! چې همغه اولنی دنیاوي مرگ فیصله کوونکی مرگ وی چې وروسته ترې بېرته نه وی راژوندی شوی او په همغه مرگ باندې هرڅه پای ته رسېدلي وی.

---

(۱) مفردات الراغب ص ۶۲۷
(۲) صحیح مسلم ج ۲ ص ۳۵۵
(۳) تفسیر القرطبي ج ۱۸ ص ۲۷۰
(۴) روح المعاني ج ۲۹ ص ۴۹

د چا په گز؟

۷_ په ﴿ ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا ﴾ کښې د "ذِراع" کلمه هغه اوږدوالي ته وضعه شوې ده کومه چې د لاس د منځنۍ گوتې د څوکې څخه پیل کېږي او د څنګلې په آخر باندې تمامېږي[۱]، چې په پښتو کښې ورته گز وایي.

خو په دې مقام کښې تر ې د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په نزد د پرښتې گز مطلب دی[۲]، نو په دغه گز سره اویا گزه اوږد زنځیر یوازې الله ﷻ ته معلوم دی او بس. خو په یوه حدیث کښې وریاندې نبي کریم ﷺ څه رڼا اچولې ده چې فرمایلي یې دي: «لَوْ أَنَّ رَصَاصَةً مِثْلَ هَذِهِ أُرْسِلَتْ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ وَهِيَ مَسِيرَةُ خَمْسِ مِائَةِ سَنَةٍ لَبَلَغَتِ الْأَرْضَ قَبْلَ اللَّيْلِ وَلَوْ أَنَّهَا أُرْسِلَتْ مِنْ رَأْسِ السِّلْسِلَةِ لَسَارَتْ أَرْبَعِينَ خَرِيفًا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ قَبْلَ أَنْ تَبْلُغَ أَصْلَهَا أَوْ قَعْرَهَا»[۳] یعنې بالفرض که چرته د دغې (کوپړۍ) په اندازه سرپ د اسمان څخه ځمکې ته راخوشې کړی شي حال دا چې دا مسافه د پنځه سوه کاله مزل مسافه ده، نو ځمکې ته به د شپې څخه وړاندې ورسېږي (چې لا بېګاه شوی به نه وي). او یقیناً که بالفرض همدغه د کوپړۍ په اندازه سرپ د هغه زنځیر د سر څخه ښکته خوشې کړی شي (کوم چې په دوزخ کښې ښکته غځېدلی دی) نو څلوېښت کاله به شپه او ورځ لاړ شي البته وړاندې د دې چې د زنځیر بېخ یا د دوزخ ژوروالي ته ورسېږي.

یا په بل عبارت ذکره شوې کوپړۍ به په څلوېښتو کلونو کښې هم د زنځیر د یو سر څخه بل سر ته ونه رسېږي، چې کفار به په همدغه زنځیر کښې رانغاړل کېږي.

غسلین څه معنی؟

۸_ په ﴿ وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ ﴾ کښې د ﴿ غِسْلِينٍ ﴾ کلمه هغو مردارو اوبو او زوو ته وضعه شوې ده کومې چې په دوزخ کښې د دوزخیانو د بدنونو څخه بهېږي[۴]، په همدې معنی سره ځینو مفسرینو کرامو تفسیره کړې ده[۵].

سوالونه او جوابونه

۹_ په دې مقام کښې د سړي په ذهن کښې لاندې پوښتنې راولاړېږي:

الف: که څوک وایي چې: د ﴿ وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ ﴾ څخه حصر معلومېږي چې د دوزخیانو خوراک فقط د ﴿ غِسْلِينٍ ﴾ په نامه طعام دی، حال دا چې په بل ایت کښې الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِن ضَرِيعٍ ﴾ [الغاشية:۶] یعنې دوزخیانو ته هیڅ طعام نشته مګر د ضریع څخه

---

(۱) لسان العرب ج۸ ص۹۳
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۴۱۶
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۸۶: مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۶۳۵
(۴) مفردات الراغب ص۳۷۳
(۵) تفسیر البغوي ج۴ ص۳۹۰

(چې) تفسير يې په خپل ځای کښې راروان دی).

مونږ وايو چې: دغه کلي حصر نه دی چې اعتراض وارد شي بلکې اضافي حصر دی چې د ځينو حالاتو او ځينو اشخاصو په ارتباط په صورت ونيسي[1].

ب- که څوک وايي چې په ﴿ لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِئُونَ ﴾ کښې د "خاطئون" کلمه د "خطأ" لکه "شرف" څخه اشتقاقه شوې ده، او "خطأ" د هغه عصيان نوم دی په کوم باندې چې د الله ﷻ په وړاندې څوک نه نيولی کيږي، حال دا چې دا معنی دلته صحت نه لري؟!

مونږ وايو چې: ذکره شوې کلمه د "خطأ" لکه "شرف" څخه نه ده اشتقاقه شوې ترڅو اعتراض وارد شي بلکې د "خطأ" لکه "علم" څخه يې اشتقاق موندلی دی، چې د قصدي عصيان معنی ورکوي په کوم سره چې د الله ﷻ په وړاندې مواخذه او نيونه شته[2]. الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا ﴾ [الإسراء:۳۱] يعنې يقينًا د خپلو اولادونو وژل د ډېره لويه قصدي خطاکاري او ګناه ده.

﴿ فَلَآ أُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ ﴿۳۸﴾ وَمَا لَا تُبْصِرُونَ ﴿۳۹﴾ إِنَّهُۥ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿۴۰﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ ۚ قَلِيلًا مَّا تُؤْمِنُونَ ﴿۴۱﴾ وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ ۚ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿۴۲﴾ تَنزِيلٌ مِّن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿۴۳﴾ وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ ٱلْأَقَاوِيلِ ﴿۴۴﴾ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِٱلْيَمِينِ ﴿۴۵﴾ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ ٱلْوَتِينَ ﴿۴۶﴾ فَمَا مِنكُم مِّنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَٰجِزِينَ ﴿۴۷﴾ وَإِنَّهُۥ لَتَذْكِرَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿۴۸﴾ وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنكُم مُّكَذِّبِينَ ﴿۴۹﴾ وَإِنَّهُۥ لَحَسْرَةٌ عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿۵۰﴾ وَإِنَّهُۥ لَحَقُّ ٱلْيَقِينِ ﴿۵۱﴾ فَسَبِّحْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلْعَظِيمِ ﴿۵۲﴾ ﴾

[۳۸] نو (دغسې نه ده لکه چې مشرکان خيال کوي) زه په هغو شيانو سوګند يادوم کوم چې تاسو يې ګورئ.

[۳۹] او په هغو شيانو (هم سوګند يادوم) کوم چې تاسو يې نه ګورئ.

[۴۰] چې يقينًا دا (قرآن کريم) د باکرامته رسول (من حيث رسول) قول دی.

[۴۱] او چې دا (قرآن کريم) نه د شاعر قول دی، (خو) ډېر لږ وخت تاسو ايمان راوړئ (او بيا عناداً کفر ته ادامه ورکوئ).

[۴۲] او چې نه دا (قرآن کريم) د جوګي قول دی، (خو) ډېر لږ وخت تاسو پند اخلئ (او بيا عناداً د پند نه اخستلو ته ادامه ورکوئ).

---

(۱) اللباب في علوم الكتاب ج۱۹ ص۳۲۸؛ تفسير المظهري ج۱۰ ص۵۶
(۲) لسان العرب ج۱ ص۶۶

[۴۳] (او چې دا قرآن کريم) د رب العالمين د پلوه نازل کړی شوی دی.

[۴۴] او که (بالفرض المحال) محمد ﷺ په مونږ باندې د خبرو ځينې خبرې دروغې تړلې (او راتپلې) وې.

[۴۵] نو هرومرو به مونږ د ده ښخه د ده ښي لاس نيولی وی.

[۴۶] بيا به مو (بلا تشبيه د جلاد غوندې) د ده ښخه د ده د زړه رگ پرې کړی وی (نو سمدستي به وژلی شوی وی).

[۴۷] نو (په دغه وخت کښې) به ستاسو هيڅوک د ده د (وژلو) ښخه مخه نيوونکی نه وی (او نه به تاسو د مخنيوي توان درلودلی وی).

[۴۸] او يقيناً دا قرآن کريم (د قيامت تر ورځې پورې) د متقيانو دپاره د عبرت درس دی (چې همدوی ترې گټه پورته کوي).

[۴۹] او يقيناً مونږ هرومرو پوهېږو چې بې شکه ستاسو د جملې ښخه ځينې کسان (د دې قرآن کريم) تکذيب کوونکي دي (نو ضرور به سزا ورکړو).

[۵۰] او يقيناً دا قرآن کريم په کفارو باندې هرومرو حسرت دی (چې د ايمان د راوړلو ارمان به وکړي).

[۵۱] او يقيناً دا قرآن کريم هرومرو حق يقين دی (بالکل محض يقين دی).

[۵۲] نو (ای پيغمبره!) ته د خپل عالي شان رب ﷻ نامه ته د پاکۍ نسبت کوه (او خپل خان ته داد ورکوه).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنيو ايتونو کښې د قيامت تر ورځې د ښه حالاتو بيان نازل شوی وه چې د نبي کريم ﷺ د نبوت د اثبات دپاره يې د دلايلو حيثيت درلود.

په دې ايتونو کښې همدغه مطلب (د نبوت اثبات) په نورو اساليبو سره ښرگند شوی دی چې حاصل يې داسې راځېږي:

ای پيغمبره! د خپل نبوت د اثبات دپاره د الله ﷻ د پلوه خپل دعوتي امت مخاطب کړه او ورته ووايه چې:

۱ـ ای خلکو! او په ښانگړي توگه ای مشرکانو! دغسې نه ده لکه چې تاسو اټکل کوئ او محمد ﷺ د نبوت په دعوه کښې دروغژن گڼئ؛ چې خپل کلام ته په دروغو سره د الهي کتاب لقب ورکوي ترڅو ورته پيروان مونده کړي. او دا ښکه چې:

زه په هغو شيانو سوگند يادوم کوم چې تاسو يې گورئ او کوم چې تاسو يې نه گورئ. بلکې زه په ټولو مشاهداتو او مغيباتو باندې سوگند يادوم:

الف: چې يقيناً دا قرآن کريم د دې حيثه د محمد ﷺ قول نه دی چې د خانه يې جوړ کړی دی او

الله ﷻ ته یې منسوب کړی دی، بلکې د دې حیثه یې قول دی چې د الله ﷻ لېږلی شوی پلاره دی او د نبوت په کرامت سره مکرم کړځولی شوی دی.

ب: چې دا قرآن کریم د دې حیثه هم د محمد ﷺ قول نه دی چې هغه ﷺ د شاعرانو څخه یو شاعر دی. څو دېر لږ وخت تاسو په دې مطلب باندې عقیده څېلوئ بلکې بالکل وربانديې عقیده نه څېلوئ

ج: چې دا قرآن کریم د دې حیثه هم د هغه ﷺ قول نه دی چې هغه ﷺ د کاهنانو څخه یو کاهن دی او د جوګیانو څخه یو جوګی دی. څو تاسو دېر لږ وخت پند اخلئ؛ بلکې بالکل پند نه اخلئ؛

د: چې دا قرآن کریم د رب العالمین د پلوه نازل کړی شوی دی ترڅو د قیامت تر ورځې پورې د خلکو دپاره رحمت او لارښود وګرځي

۲_ ای خلکو! که بالفرض المحال محمد ﷺ په مونږ باندې د خپرو څخه څېنې خبرې بلکې فقط یوه خبره په دروغو راتړلې او راتپلې وی، نو هرومرو او ضرور به مونږ هغه ﷺ ته د یوه جنایتکار او مجرم په حیث دنیاوي سزا هم ورکړې وی. نو په دغه وخت کښې به ورته ستاسو د جملې څخه هیڅا نجات نه وی ورکړی او نه به ورته نجات ورکوونکي جوړ شوي وی.

یا په بل عبارت په دغه وخت کښې به وربانديې مونږ یو جلاد مسلط کړی وی چې د ښي لاسه یې ونیسي او په توري سره یې شارګونه پرې کړي او سر یې د تنې څخه جدا کړي.

۳_ کله چې مونږ د محمد ﷺ سره ذکره شوې عملیه نه ده اجراء کړې او نه یې ورسره اجراء کوو بلکې روزمره ورته ترقي ورکوو او مسلک یې تائیدوو، نو معلومه شوه چې هغه ﷺ د نبوت په دعوه کښې رښتینی دی او قرآن کریم په حقه د الله ﷻ د پلوه نازل کړی شوی دی ترڅو ترې د قیامت تر ورځې پورې ټول مؤمنان او متقیان ګټه اوچته کړي او پند ترې واخلي.

۴_ ای خلکو! مونږ پوهېږو چې ستاسو د جملې څخه څېنې کسان د قرآن کریم او د پیغمبر ﷺ تکذیب کوي او په دواړو باندې د کفر غوره کوونکي دي، خو دغه کسان به هرومرو د خپل تکذیب او کفر غوره کولو سزا وګوري، او د سخت حسرت او افسوس سره به مخامخ شي. او دا ځکه چې یقینًا دا قرآن کریم بالکل سوچه باور او یقین دی چې د شک او شبهې دپاره پکښې هیڅ ځای نشته، او نه پکښې د ګوتې ایښودلو ځای شته.

۵_ ای پیغمبره! کله چې کفار او په خاصه توګه مشرکان په ذکرو شوو دلایلو او سوګندونو سره هم ایمان او باور نه څېلوي نو ته وربانديې دومره مه غمژن کېږه چې د ډېره غمه خپل ځان د هلاک سره مخامخ کړې. بلکې ته په دغه وخت کښې د خپل لوی رب ﷻ تسبیحات وایه او په همدې سره خپل مبارک زړه ته تسکین او ډاډ ورکوه.

توضیحات

۱_ په ﴿ فَلَآ أُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ ۝ وَمَا لَا تُبْصِرُونَ ﴾ کښې د ﴿ فَلَآ أُقْسِمُ ﴾ جمله د [الواقعة ۷۵] ایت لاندې په پوره شرحه شوې ده _والحمد لله ﷻ_ چې بیا شرحه کولو ته یې څه اړتیا نه ګورو.

په دې باندې علاوه په دې ایتونو کښې دېته اشاره ده چې: ټول مشاهدات او ټول مغیبات د دغه سوکند د جواب په حقانیت باندې دلالت کوي. د مثال په توګه

الف: د مشاهداتو د دلالت یوه مثال ته په [الأنبیاء:۲۲] ایت کښې اشاره شوې ده چې که بالفرض المحال په اسمانونو او ځمکو کښې د الله ﷻ څخه پرته په حقه بل معبود یا معبودانو شتون درلودی نو موجوده نظام به د منځه تللی وی.

ب: د مغیباتو یو مثال په [هود:۴۹] ایت کښې تېر شوی دی چې که محمد ﷺ په حقه پیغمبر نه وی نو د پخوانیو زمانو حالات به یې کټ مټ او هو بهو نه وی قرائت کړي.

ج: د مغیباتو د بل مثال څه شرحه د [حم السجدة:۵۳] ایت لاندې تېره شوې ده ـ والحمد لله ﷻ ـ چې د قیامت تر ورځې پورې به وخت په وخت د اسلام د دین د حقانیت دلایل څرګندېږي او د قیامت په ورځ خو به یې په حقانیت باندې ټول انکار کوونکي هم اعتراف او اقرار وکړي.

څو پوښتنې او د هغو جوابونه

۲ـ په دې مقام کښې د سړي په ذهن کښې لاندې پوښتنې پیدا کېږي:

الف: که څوک وایي چې د ﴿ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴾ غوندې یو بل ایت په عین کلماتو سره وروسته په [التکویر:۱۹] کښې راروان دی، چې د ﴿ رَسُولٍ ﴾ کلمه پکښې عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په جبرائیل ﷺ سره تفسیره کړې ده[1]. نو پوښتنه دا ده چې: تاسو په څه دلیل د ﴿ رَسُولٍ ﴾ کلمه دلته په محمد ﷺ سره تفسیره کړه؟

مونږ وایو چې: دلته په دغه تفسیر باندې د ﴿ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ ﴾ او ﴿ وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ ﴾ تعقیبونه دلالت کوي. او دا ځکه چې مشرکانو خو دغه دروغجن لقبونه نبي کریم ﷺ ته ورکول، نه جبرائیل ﷺ ته.

ب: که څوک وایي چې د ﴿ قَلِيلاً مَّا تُؤْمِنُونَ ﴾ او د ﴿ قَلِيلاً مَّا تَذَكَّرُونَ ﴾ دواړو جملو څخه څرګندېږي چې مشرکانو لږ وخت ایمان راووړ او لږ وخت یې پند اخست، حال دا چې هغوی خو د دغو دواړو څخه مطلقًا انکاري وه؟!

مونږ وایو چې: د دغه اعتراض د مخنیوي دپاره ځینو مفسرینو کرامو په دغو دواړو ایتونو کښې د ﴿ قَلِيلاً ﴾. ﴿ قَلِيلاً ﴾ دواړه کلمې د عدم (نشت) څخه کنایې اخستې دي[2]. او ځینې نور وایي چې هغوی لږ وخت ایمان راووړ او لږ وخت یې پند اخست خو سمدستي یې د عناد په توګه انکار غوره کاوه، او په ژبه یې د کفر اظهار کاوه[3].

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۴۷۹
(۲) تفسیر الکشاف ج۴ ص۶۰۶، زاد المسیر ج۸ ص۸۶
(۳) روح المعاني ج۲۹ ص۵۳

د همدغه ډول ایمان او د همدغه انکار یوه مثال ته د فرعونیانو په هکله په [النحل:۱۴] ایت کښې اشاره شوې ده.

ج: که څوک وايي چې: د دغو دواړو ایتونو ﴿ لَأَخَذۡنَا مِنۡهُ بِٱلۡيَمِينِ ۝ ثُمَّ لَقَطَعۡنَا مِنۡهُ ٱلۡوَتِينَ ﴾ تحلیل او تفسیر په څه ډول صورت نیسي؟

مونږ وایو چې: د دغو دواړو ایتونو په تحلیل او تفسیر کښې مفسرینو کرامو ګڼ شمېر اقوال کړي دي[۱]. خو کوم تحلیل او تفسیر چې مونږ ته بهتر برېښېدلی دی هغه د الله ﷻ په توفیق په لاندې ټکو کښې راخلاصه کوو:

اول: د "أَخَذَ يَأْخُذُ" باب کله-کله په حرف جر سره هم متعدي ګرځي[۲] چې په دې مقام کښې د دغه استعمال په بنیاد د ﴿ لَأَخَذۡنَا ﴾ کلمه د ﴿ بِٱلۡيَمِينِ ﴾ په "ب" سره متعدي ګرځېدلې ده.

دوهم: د ﴿ مِنۡهُ ﴾ کلمه په "الْيَمِين" پورې تعلق نیسي او ضمیر پکښې محمد ﷺ ته راجع دی.

دریم: د "الْيَمِين" څخه د همده ﷺ ښی لاس مطلب دی.

څلورم: په ﴿ مِنۡهُ ٱلۡوَتِينَ ﴾ کښې هم د "مِن" توری په ﴿ ٱلۡوَتِينَ ﴾ پورې تعلق نیوونکی دی او ضمیر پکښې محمد ﷺ ته راجع دی.

پنځم: د "وَتِين" کلمه د زړه د هغه رګ نوم دی چې که پرې کړی شي نو د زړه خاوند په حتمي صورت سره مړ کېږي[۳].

شپږم: ذکر شوي دواړه ایتونه په دوه وو ډولو معناوو سره تفسیر کېدلی شي چې یوه افرادي معنی ده او بله ترکیبي معنی ده. د دغو دواړو معناوو تعریفونه د الله ﷻ په توفیق د [الأعراف:۵۴] ایت لاندې لیکلی شوي دي.

اوم: د افرادي معنی حاصل یې داسې راځېږي چې: که بالفرض المحال محمد ﷺ په مونږ باندې کومه دروغینه خبره راتپلې وی نو هرومرو به مونږ د ښي لاسه نیولی وی او د ده د بدن غټ رګ به مو وریږې کړی وی. لکه چې جلادان د مجرمانو د وژلو په وخت کښې د هغوی ښي لاسونه په خپلو چپو لاسونو سره نیسي او په خپلو ښیو لاسونو سره ترې سرونه الوزوي.

اتم: د ترکیبي معنی حاصل یې دا دی چې: که بالفرض المحال محمد ﷺ په مونږ باندې د یوې خبرې دروغ تړلي وی نو هرومرو به مونږ اعدام کړی وی او ژوندي به مو نه وی پرېښی.

د: که څوک وايي چې: په الله ﷻ باندې خو ډېرو کسانو دروغ تړلي دي او خپل ځانونه یې پیغمبران تراشلي دي، حال دا چې الله ﷻ ورته ذکره شوې سزا نه ده ورکړې؟

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۱۸ ص۲۷۰؛ تفسیر الکشاف ج۴ ص۶۰۷؛ المحرر الوجیز ج۱۶ ص۱۰۴؛ البحر المحیط ج۱۰ ص۲۶۶؛ تفسیر الطبري ج۲۹ ص۶۶

(۲) لسان العرب ج۱۳ ص۴۴۱

(۳) مفردات الراغب ص۵۴۸

موږ وایو چې ذکره شوې سزا د هر مفتري (دروغ جوړوونکي) دپاره نه ده ټاکلې شوې او نه یې په عموم باندې ایتونه دلالت کوي ترڅو اعتراض وارد شي.

بلکې دغه سزا په محمد ﷺ پورې اختصاص لري چې که بالفرض المحال په الله ﷻ باندې یې دروغ تړلي وي نو دغسې چال چلند به ورسره شوی وي.

ه که څوک وایي چې په دې کښې څه حکمت دی چې الله ﷻ د دروغ تړلو په صورت کښې ذکرې شوې سزا ته په محمد ﷺ پورې اختصاص ورکړی دی؟

موږ وایو چې وړاندې په اولني توضیح کښې د الله ﷻ په فضل تېر شوه چې د محمد ﷺ په صداقت او نبوت باندې ټول مشاهدات او ټول مغیبات دلالت کوي او شهادت ورباندې وایي.

نو که بالفرض المحال د دغو بې شمېره دلالتونو او شهادتونو سره- سره هغه ﷺ په الله ﷻ باندې دروغ تړلي وی نو د همدغسې سختې سزا لیاقت به یې درلودلی وی.

هېر مو نه شي

۳ـ هېر مو نه شي چې د دې سورت د پای دوه ایتونه د "الْوَاقِعَة" سورت د پای دوه وو ایتونو [۹۵، ۹۶] ته ورته دي. هلته موږ د الله ﷻ په توفیق د ﴿ حَقُّ ٱلْيَقِينِ ﴾ کلمه پوره تحلیله کړې ده، او څه احادیث مو هم رانقل کړي دي خو په دې مقام کښې ورباندې اضافه کوو چې:

ځینو علماوو کرامو علم ته د قوت او ضعف په ملحوظ درې مرتبې ټاکلې او ښودلې دي، د مثال په توګه

الف د کعبې شریفې په موجودیت باندې د هر مؤمن پوهه علم الیقین ده.

ب خو کله چې کعبه شریفه په خپلو سترګو وګوري نو علم الیقین یې د عین الیقین رتبې ته پورته شي

ج خو که چرته په کعبه شریفه کښې ورننوزي نو عین الیقین به یې د حق الیقین مرتبې ته ورسېږي، چې همدا د علم نهایي مرتبه ده[۱].

په همدې ځای باندې د الله ﷻ په توفیق د "الحاقة" سورت پښتو ترجمه او تفسیر ختم شو.

اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنْ زُمْرَةِ الْمُتَّقِينَ الْمُوقِنِينَ حَقَّ الْيَقِينِ

۱۴۲۵/۸/۱ هـ ق - ۱۳۸۳/۶/۲۵ هـ ش

[۱] انوار البیان ج۸ ص۲۴۹

المعارج (۷۰)

سریزه

۱_ د دې سورت نوم (المعارج) د همدې سورت په دریم ایت کښې نازل شوی دی چې په همدې نامه سره دا سورت د نورو سورتونو څخه جدا شوی دی.

۲_ دا سورت په اتفاق سره مکي سورت دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی[۱].

۳_ د دې سورت د ایتونو شمېر څلور څلوېښت (۴۴) ایتونو ته رسېږي[۲].

۴_ د دې سورت د کلماتو شمېر دوه سوه او څلیرشت (۲۲۴) دی[۳].

۵_ د دې سورت د حرفونو شمېره یو زر او یو شپېته (۱۰۶۱) حرفونو ته پورته شوې ده[۴].

۶_ دا سورت (المعارج) د وړاندېنې سورت (الحاقة) دپاره د تماموونکي مثال لري، چې په لاندې مطالبو باندې پکښې زیاته رڼا اچولې شوې ده:

الف: د قیامت د ورځې په کیفیاتو باندې.

ب: د دوزخ په عذابونو باندې.

ج: په هغو اسبابو باندې په کومو سره چې سړی د دوزخ د اوره نجات موندلی شي.

د: بالآخره نبي کریم ﷺ ته په داډ او تسلی باندې.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿سَأَلَ سَآئِلٌۢ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ ۝١ لِّلْكَٰفِرِينَ لَيْسَ لَهُۥ دَافِعٌ ۝٢ مِّنَ ٱللَّهِ ذِى ٱلْمَعَارِجِ
۝٣ تَعْرُجُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ وَٱلرُّوحُ إِلَيْهِ فِى يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُۥ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ ۝٤ فَٱصْبِرْ
صَبْرًا جَمِيلًا ۝٥ إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُۥ بَعِيدًا ۝٦ وَنَرَىٰهُ قَرِيبًا ۝٧ يَوْمَ تَكُونُ ٱلسَّمَآءُ كَٱلْمُهْلِ ۝٨
وَتَكُونُ ٱلْجِبَالُ كَٱلْعِهْنِ ۝٩ وَلَا يَسْـَٔلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا ۝١٠ يُبَصَّرُونَهُمْ ۚ يَوَدُّ ٱلْمُجْرِمُ لَوْ
يَفْتَدِى مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍۭ بِبَنِيهِ ۝١١ وَصَٰحِبَتِهِۦ وَأَخِيهِ ۝١٢ وَفَصِيلَتِهِ ٱلَّتِى تُـْٔوِيهِ ۝١٣
وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنجِيهِ ۝١٤ كَلَّآ ۖ إِنَّهَا لَظَىٰ ۝١٥ نَزَّاعَةً لِّلشَّوَىٰ ۝١٦ تَدْعُوا۟ مَنْ
أَدْبَرَ وَتَوَلَّىٰ ۝١٧ وَجَمَعَ فَأَوْعَىٰٓ ۝١٨﴾

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۱۸ ص۲۷۸
(۲) تفسیر البغوي ج۴ ص۳۹۱
(۳) تفسیر الخازن ج۶ ص۳۵۲
(۴) اللباب في علوم الکتاب ج۱۹ ص۳۴۸

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] يوه (كافر) سوال كوونكي (د نورو په نمايندګۍ) د واقع كېدونكي عذاب څخه پوښتنه وكړه (چې كله به واقع كېږي او په چا به واقع كېږي؟).

[۲] (دا عذاب) په كفارو باندې داسې (واقع كېدونكى) دى چې مخه نيوونكى ورته نشته.

[۳] (البته) د الله ﷻ د پلوه (ورته مخه نيوونكي او ايساروونكى نشته)، چې الله ﷻ د عالي صفاتو (او د عالي مراتبو) خاوند دى.

[۴] پرښتې او (په خاصه توګه) جبرائيل ﷺ الله ﷻ ته (د اوامرو د اخستلو دپاره) په داسې ورځ كښې وراوچتېږي چې اندازه يې پنځوس زره كاله ده (همدغه د عذاب د واقع كېدلو ورځ ده).

[۵] نو (اى پيغمبره!) ته (د كفارو په عنادي پوښتنو) صبر كوه (البته) جميل صبر (او خپله حوصله ورباندې مه خرابوه).

[۶] يقيناً دا ورځ كفار (د امكان څخه) لرې ګوري (چې هيڅكله به صورت ونه نيسي).

[۷] او مونږ دا ورځ (وقوعي امكان ته) ډېره نژدې ګورو.

[۸] (دا عذاب) په داسې ورځ كښې (واقع كېدونكى) دى چې اسمان به (يكښې د رنګ د حيثه) د تېلو د خيرې غوندې وګرځي.

[۹] او غرونه به (يكښې) د رنګه وړيو په شان وګرځي (چې داندس كړى شوي وي).

[۱۰] او (په دغې ورځ كښې به) هيڅ ګرم دوست د (خپل) ګرم دوست څخه پوښتنه نه كوي (چې څه حال يې دى؟).

[۱۱] (سره د دې چې) ګرم دوستان به خپلو ګرمو دوستانو ته وروليده كړى شي (نو په غېږلو سترګو به يې ګوري خو پوښتنه به ترې نه كوي).
مجرم بنيادم به د دغې ورځې د عذاب څخه (د نجات په خاطر) خوښوي چې خپل زامن فديه كړي.

[۱۲] او خپله مېرمنه او ورور (هم).

[۱۳] او خپله هغه كورنۍ (هم) كومې چې ورته ځاى وركړى دى (د كومې څخه چې نومونړى جدا شوي دى او د كومې چې جزء دى).

[۱۴] او ټول هغه كسان (هم) كوم چې په ځمكه كښې شتون لري، (د دې دپاره به ذكره شوي فديه وركول خوښوي چې) بيا ورته فديه وركول (د عذابه) نجات وركړي.

[۱۵] دغسې نه ده (چې نجات به وركړي) يقيناً دا (دوزخ) سوځه لمبه ده.

[۱۶] (دا دوزخ) د مجرم بنيادم د سر د پوستكي (او د اندامونو) د بېخه ويستونكى دى.

[۱۷] دا دوزخ به (خپل خان ته) هغه څوك وربولي چا چې (اسلام ته) شا وركړځولې وي او د ايمان (راوړلو څخه يې) مخ اړولى وي.

[۱۸] او چا چې (مالونه) جمعه كړي وي او ساتلي يې وي.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د هغه عذاب په هکله د کفارو پوښتنه راحکایته شوې ده کوم ته چې د وړاندې سورت (الحاقة) د وروستنیو ایتونو په ﴿ وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنكُم مُّكَذِّبِينَ ﴾ کښې اشاره شوې وه، چې اې خلکو! مونږ ته ستاسو د جملې څخه تکذیب کوونکی معلوم دي نو مونږ به ضرور د خپلو کړو وړو سزا ورکړو. نو حاصل یې داسې راځېږي:

اې پیغمبره! په "بسم الله الرحمن الرحیم" سره په خپل امت باندې د کفارو پوښتنه او د هغې جواب قرائت کړه هغه دا چې:

۱ـ یو کافر د نورو کفارو په استازیتوب ستا څخه د هغه عذاب په هکله پوښتنه او غوښتنه وکړه په کوم سره چې مونږ هغوی وډار کړه.

د پوښتنې صورت حال یې دا دی چې دا عذاب به په چا باندې نازل شي او کله به نازل شي؟ کله به تحقق مونده کړي؟

۲ـ ته ورته په جواب کښې ووایه چې

الف: دا عذاب په کفارو باندې واقع کېدونکی دی چې بالکل به ترې نجات مونده نه کړي.

ب: دغه عذاب ته د الله ﷻ د پلوه هیڅ ایساروونکی او ایسارول نشته، او د الله ﷻ څخه په غیر یې هیڅوک د ایسارولو توان نه لري، نو ضرور به واقع کېږي.

ج: دا عذاب هغې ورځې ته ټال دی په کومه کښې چې الله ﷻ هر اطاعت کوونکي ته د هغه د اطاعت په مطابق فضائل او درجات وربښي. او دا ځکه چې الله ﷻ د زینتو ډېرو درجاتو او مراتبو درلودونکی او خاوند دی.

۳ـ اې پیغمبره! کفارو ته په صراحت سره ووایه چې ذکر شوی وعده کړې شوی عذاب به په هغې ورځ کښې صورت ونیسي په کومه کښې چې پرښتې عمومًا او جبرائیل ﷺ خصوصًا د الله ﷻ حضور ته د ارشاداتو د اخستلو دپاره پورته کېږي.

د کومې اندازه چې د شروع څخه تر پایه پورې پنځوس زره (۵۰۰۰۰) کاله ده، په کومه کښې چې د سختۍ اندازه د بشر د اټکل څخه وتلې ده.

۴ـ اې پیغمبره! کله چې ذکره شوې ورځ راروانه ده نو ته د کفارو په اوتو بوتو او عنادي پوښتنو او غوښتنو مه غمژن کېږه بلکې ښایسته صبر ورباندې وکړه چې درجات دې لا اوچت او لوړ شي.

۵ـ کفار ذکرې شوې ورځې ته تیاري نه نیسي ځکه چې لرې یې ګڼي بلکې په وقوعي امکان باندې ورته قائل نه دي، حال دا چې مونږ یې ډېره نژدې ګورو چې راروانه ده، نو ځینې کیفیات او خاصیتونه یې دا دي:

الف: په دغې ورځ کښې به د اسمان دغه ښایسته شین رنګ پاتې نه شي بلکې داسې به وګرځي لکه د تیلو خیرې او یا لکه زیږ پوستکی.

ب: دا قوي غرونه به په ډانډس سره د وهلو شوو وړیو او مالوچو غوندې په هوا کښې دوړې او گردونه وگرځي.

ج: په دې ورځ کښې به هر څوک په خپل خپل غم کښې ډوب وي او هیڅ یو کلک دوست یا خپل به د بل دوست یا بل خپل څخه پوښتنه نه کوي چې ستا څه حال دی؟. البته د هغه دوست او خپل څخه چې ورو به ښودلی شي او ورته معرفي به کړی شي چې دا فلانی دی، نو د هغه دوست او خپل یاد خو به د هیڅا په ذهن کښې هم نه گرځي کوم یې چې د سترگو څخه پنا وي.

د: په دغې ورځ کښې به هر یو مجرم او جنایتکار دا خوښوي چې د دغې ورځې د عذابه د خپل ځان د نجات دپاره خپل ټول اقارب او خپلوان فدیه او قربان کړي. هر یو مجرم به دا آرزو کوي چې خپل زامن او خپله میرمنه او هم خپل ورور او خپله هغه قبیله د عذاب څخه د خلاصون دپاره فدیه وگرځوي د کومې څخه چې نوموړی جدا شوی دی او پکښې زیږیدلی دی چې پنا یې ورکړې ده او د همدې د غړو څخه یو غړی دی.

بلکې په دغې ورځ کښې به مجرم بنیادم آرزو کوي چې هغه ټول کسان کوم چې په ځمکه کښې موجودیت لري فدیه او قربان کړي خو چې بیا ورته دغه فدیه او قرباني نجات ورکړي.

۶ـ دغسې نه ده چې ذکره شوې فدیه او قرباني به ورته نجات ورکړي راو نه به دغه آرزو عملي صورت ونیسي).

۷ـ ای پیغمبره! د دغې ورځې عذاب ډېر سخت دی او دا څکه چې:

الف: دوزخ سوځه لمبه ده.

ب: دوزخ پوستکی ویستونکی او د اندامونو جدا کوونکی دی.

ج: او هغه څوک خپل ځان ته وربلي چا چې په دنیا کښې اسلام ته شا کړې وي، او د ایمان څخه یې مخ اړولی وي، او په دې باندې علاوه مالونه یې راجمعه کړي وي او بیا یې ساتلي وي چې نه یې پکښې د بندگانو حقوق اداء کړي وي او نه یې د الله ﷻ مالي عبادت ته پاملرنه کړې وي.

توضیحات

۱ـ په دې مقام کښې د لوستونکي په ذهن کښې لاندې پوښتنې راولاړېدی شي:

الف: که څوک وایي چې: په ﴿ سَأَلَ سَآئِلٌ ﴾ کښې د ﴿ سَآئِلٌ ﴾ کلمه د چا څخه عبارت ده؟

مونږ وایو چې: د دغه سوال کوونکي په تعین کښې علماوو کرامو متعدد اقوال کړي دي چې تقریباً پنځو قولونو ته رسیږي[۱].

خو مونږ ته بهتره برېښي چې د دغې کلمې څخه به هغه کافر مطلب وي کوم چې د نورو کفارو په استازیتوب نبي کریم ﷺ ته ذکره شوې پوښتنه راجع کړې وي، برابره خبره ده چې ابو جهل وه او یا کوم بل مشر کافر وه.

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۱۸ ص۲۷۸؛ تفسیر ابي السعود ج۹ ص۲۹؛ اللباب في علوم الکتاب ج۱۹ ص۳۵۱

ب: که څوک وایي چې: دلته د ﴿ بِعَذَابٍ ﴾ څخه دنیاوي عذاب مراد دی او که اخروي؟

مونږ وایو چې: په دې هکله علماء کرام په لاندې دوه وو دلو ویشل شوي دي.

اول: ځینې وایي چې دلته د دنیاوي عذاب غوښتنې صورت نیولی وه نو په دې تفسیر سره به سوال د غوښتنې معنی ورکړي نه د پوښتنې[۱]. د عذاب د غوښتنې یوه مثال ته په [الأنفال: ۳۲] ایت کښې اشاره شوې ده چې کفارو په خپلو ځانونو باندې د ګانو د باران غوښتنه کړې وه.

دوهم: ځینې نور وایي چې هغوی د اخروي عذاب په اړه نبي کریم ﷺ ته پوښتنه راجع کړې وه چې دغه عذاب به کله نازل شي او په چا باندې به نازل شي[۱].

نو په دې تفسیر سره به په ﴿ بِعَذَابٍ ﴾ کښې د "ب" توری د "عن" معنی ورکړي[۲] او په ﴿ لِّلْكَـٰفِرِينَ ﴾ کښې به د "ل" توری د "علی" په معنی سره استعمال شي[۳]. چې جاره حرفونه یو د بل په ځای استعمالیږي.

ج: که څوک وایي چې: په پورتنیو دوارو ډلو کښې د کومې ډلې تفسیر راجح دی؟

مونږ وایو چې: مونږ ته ـ والله ﷻ اعلم ـ دوهم تفسیر په زړه پورې برېښي او دا ځکه چې

اول: د ایتونو په ذکره شوي مجموعه کښې د قیامت د ورځې حالات څېړلی شوي او بیان شوي دي، نو بهتره دا ده چې په ﴿ بِعَذَابٍ ﴾ کښې هم د عذاب څخه اخروي عذاب اراده کړی شي.

دوهم: د دغو ایتونو کلمو ته ورته کلمې په نورو ایتونو کښې د اخروي عذاب په اړه نازلې شوي دي چې: ﴿ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَٰقِعٌ ۝ مَّا لَهُۥ مِن دَافِعٍ ﴾ [الطور: ۷، ۸] یعني یقیناً ستا د رب ﷻ عذاب (د قیامت ورځ) واقع کېدونکی دی چې هیڅ مخه نیوونکی ورته نشته.

دریم: د دغو ایتونو مضمون ته ورته مضمون په بل ایت کښې داسې نازل شوی دی چې: ﴿ أَتَىٰٓ أَمْرُ ٱللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ ﴾ [النحل: ۱] یعني ای کفارو! نو تاسو په اخروي عذاب باندې عجله مه کوئ چې د الله ﷻ امر (په همدې هکله) راغلی دي (راغلی یې وګڼئ).

د: که څوک وایي چې: د ذکرې شوې پوښتنې جواب د کوم ایت څخه پیل کېږي؟

مونږ وایو چې: د ذکرې شوې پوښتنې جواب په ﴿ لِّلْكَـٰفِرِينَ ﴾ سره پیل کېږي[۵] او آن تر [۱۸] ایت پورې اوږدېږي.

معارج څه معنی؟

۲ـ په ﴿ ذِى ٱلْمَعَارِجِ ﴾ کښې د "معارج" کلمه د اسم ظرف "مَعْرَج" ـ لکه "مَنْصَر" ـ جمعه ده چې د

---

[۱] تفسير ابن كثير ج۴ ص۴۱۸

[۲] تفسير البغوي ج۴ ص۳۹۲

[۳] البحر المحيط ج۱۰ ص۲۷۱

[۴] تفسير القاسمي ج۱۶ ص۲۸۴؛ المحرر الوجيز ج۱۶ ص۱۰۷

[۵] روح المعاني ج۲۹ ص۵۶

علماوو كرامو په متعددو معناوو سره تفسیر کړی دی[1] خو په دې مقام کښې علماوو کرامو په متعددو معناوو سره تفسیر اوچتو ځایونو معنی کړې[1] خو په دې مقام کښې علماوو کرامو په متعددو معناوو سره تفسیر کړی دی[2] لکه اسمانونه او بعضونه او داسې نور.

مګر بهتره دا ده چې په دې مقام کښې په "الدرجات" سره تفسیره شي[3] کومه چې په ﴿ رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ ﴾ [المومن ۱۵] ایت کښې نازله شوې ده. او موږ هلته د الله ﷻ په توفیق

پوره څېړلې ده چې د عالي صفاتو او یا عالي مراتبو معنی ورکوي.

یعنې د قیامت د ورځې قیام څکه ضروري دی ترڅو الله ﷻ پکښې تولو مخلوقاتو ته د خپلو عالي صفاتو مظاهر ورولیده کړي چې هیڅوک ترې انکاري پاتې نه شي.

او یا د دې کبله ضروري ده چې الله ﷻ د زیښتو ډېرو عالي مراتبو خاوند دی او اراده یې کړې ده چې دغه مراتب د استحقاق په تفاوت سره په مومنانو باندې توزیع کړي. چې څوک پوره جنت ته ورځي او څوک یې نه او داسې نور.

دا ورځ څومره اوږده ده؟

۳ـ موږ د الله ﷻ په توفیق د [السجدة ۵] ایت لاندې په لاندې مطالبو کښې بحث کړی دی چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو:

الف په ﴿ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ ﴾ کښې د ﴿ يَوْمٍ ﴾ څخه د قیامت ورځ مطلب ده. کومه چې په اولنی شیبلی سره پیل کېږي او هغه وخت ختمېږي کله چې مومنان او کافران هره یو ډله خپلو ـ خپلو دائمي استوګنځایونو ته لاړ شي یا بوتلل شي.

د همدغه مطلب د اثبات دپاره موږ هلته یو حدیث هم رانقل کړی دی خو په دې مقام کښې ورباندې یو بل حدیث هم ور اضافه کوو چې:

یو ځل د دغې اوږدې ورځې یادونه وشوه، نو چا پوښتنه وکړه چې ای د الله رسوله! دا ورځ څومره اوږده ده؟ نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّهُ لَيُخَفَّفُ عَلَى الْمُؤْمِنِ حَتَّى يَكُونَ أَخَفَّ عَلَيْهِ مِنْ صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ يُصَلِّيهَا فِي الدُّنْيَا»[4] زما دې په هغه اقدس ذات باندې سوګند وي چې زما روح د همدغه ﷻ په بلا کیفه لاس کښې دی چې یقیناً دغه ورځ به هر مومن په مومن باندې اسانه او لنډه کړی شي اّن تردې چې په ده به د هغه فرضي لمانځه د اداء کولو څخه هم ډېره اسانه او لنډه کړی شي کوم به یې چې په دنیا کښې اداء کاوه.

ب موږ هلته د ذکر شوي ایت (چې د قیامت د ورځې اوږدوالی پکښې پنځوس زره کاله بیودلی شوی دی) او د هغه ایت (چې دغه ورځ پکښې یو زر کاله بیودلې شوې ده) تطبیق هم کړی دی. خو په

---

(۱) حاشیة الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۴ ص۵۴۳
(۲) تفسیر القاسمي ج۱۶ ص۲۵۳
(۳) لسان العرب ج۲ ص۱۳۲، تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۴۱۸
(۴) مسند احمد بن حنبل ج۳ ص۷۵

دي مقام کښې وړاندې یو بل تطبيق هم اضافه کړو چې:

د قیامت ورځ پنځوس مواقفه لري او د هر موقف د اوږدوالي موده یو زر کاله ده. نو هغه فقط د یو موقف ذکر نازل شوی وه او دلته ټولو پنځوس واړو مواقفو ته اشاره شوې ده[1].

جميل صبر څه معنی؟

۴- مونږ د الله ﷻ په توفیق د [یوسف ۱۸] ایت لاندې د جمیل صبر تعریف لیکلی دی چې دا د هغه صبر نوم دی په کوم کښې چې د الله ﷻ څخه په غیر بل چا ته شکایت ونه کړی شي او په کوم کښې چې یوازې د الله ﷻ څخه صبر او اجر وغوښتلی شي او بس.

د 'مهل' او 'عهن' معناوې

۵- مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الکهف ۲۹] ایت لاندې لیکلي دي چې په ﴿ يَوْمَ تَكُونُ ٱلسَّمَآءُ كَٱلْمُهْلِ ﴾ کښې د 'مُهْل' کلمه د تیلو د خیرې دپاره وضعه شوی ده. شاید دغه تشبیه په رنګ کښې ورکړه شوې وي. یعنې په دغې ورځ کښې به اسمان داسې رنګ ولري لکه د تیلو خیرې[2] همدغه رنګ ته په [الرحمن ۳۷] ایت کښې د زېړې خرمي (وهان) لقب ورکړی شوی دی.

او په ﴿ وَتَكُونُ ٱلْجِبَالُ كَٱلْعِهْنِ ﴾ کښې د 'عِهْن' کلمه د هغو رنګه وړیو څخه عبارت ده کومې چې په ډانډس باندې وهلې شوې وي[3] یعنې په دغې ورځ کښې به غرونه په هوا کښې داسې تیت شوي ګرځونه وګرځي لکه رنګه وړۍ چې په ډانډس باندې وهلې شوې وي.

دوه ضمیرونه او دوه لغات

۶- په ﴿ ثُمَّ يُنجِيهِ ﴾ کښې مستتر ضمیر "افتداء" ته راجع دی په کوم باندې چې د ﴿ لَوْ يَفْتَدِي ﴾ کلمه دلالت کوي[4] یعنې مجرم بنیادم به خوښوي چې کاش ذکر شوي ټول کسان یې فدیه کړي وی او بیا ورته دغه فدیه کولو د عذابه نجات ورکړی وی.

او په ﴿ إِنَّهَا لَظَىٰ ﴾ کښې د ﴿ إِنَّهَا ﴾ ضمیر جهنم ته راجع دی په کوم باندې چې په ﴿ مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ ﴾ کښې د ﴿ عَذَابِ ﴾ کلمه دلالت کوي[5].

اما د دوه وو لغاتو معناوې په لاندې ډول دي:

الف د ﴿ لَظَىٰ ﴾ کلمه هغه اور ته وضعه شوې ده چې سوځېدلمې وي خو د یوه ډول نوم هم دی.[6]

---

(۱) روح المعاني ج۲۹ ص۵۷
(۲) تفسير الكشاف ج۴ ص۶۰۹
(۳) مفردات الراغب ص۳۶۳
(۴) المحرر الوجيز ج۱۶ ص۱۱۱
(۵) تفسير القرطبي ج۱۸ ص۲۸۷
(۶) مفردات الراغب ص۴۷۰

ب په ﴿ نَزَّاعَةً لِّلشَّوَىٰ ﴾ کښې د "شوی" کلمه د سر پوستکی معنی ورکوي او د بنیادم په اطرافو (اندامونو) کښې هم استعمالیږي[1].

یعنې یقینًا دا دوزخ سوچه لمبه ده او د مجرم د سر د پوستکي او هم يې د اندامونو د ښځه ویستونکی او پرې کوونکی دی.

هېر مو نه شي

هېر مو نه شي چې مونږ د الله ﷻ په توفیق د [إبراهیم:۱۵] ایت لاندې د یوه حدیث په رڼا کښې لیکلي دي چې د قیامت په ورځ به د دوزخ څخه یوه برخه رابهر شي چې دوه سترګي او دوه غوږونه او هم به ژبه لرې. نو څه لرې نه ده چې په ﴿ تَدْعُواْ مَنْ أَدْبَرَ وَتَوَلَّىٰ ﴾ ایت کښې به د دوزخ همدغې برخې ته اشاره وي، والله ﷻ اعلم.

﴿ إِنَّ ٱلْإِنسَـٰنَ خُلِقَ هَلُوعًا ﴿١٩﴾ إِذَا مَسَّهُ ٱلشَّرُّ جَزُوعًا ﴿٢٠﴾ وَإِذَا مَسَّهُ ٱلْخَيْرُ مَنُوعًا ﴿٢١﴾ إِلَّا ٱلْمُصَلِّينَ ﴿٢٢﴾ ٱلَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ دَآئِمُونَ ﴿٢٣﴾ وَٱلَّذِينَ فِىٓ أَمْوَٰلِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ ﴿٢٤﴾ لِّلسَّآئِلِ وَٱلْمَحْرُومِ ﴿٢٥﴾ وَٱلَّذِينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ ٱلدِّينِ ﴿٢٦﴾ وَٱلَّذِينَ هُم مِّنْ عَذَابِ رَبِّهِم مُّشْفِقُونَ ﴿٢٧﴾ إِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍ ﴿٢٨﴾ وَٱلَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَـٰفِظُونَ ﴿٢٩﴾ إِلَّا عَلَىٰٓ أَزْوَٰجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَـٰنُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ﴿٣٠﴾ فَمَنِ ٱبْتَغَىٰ وَرَآءَ ذَٰلِكَ فَأُوْلَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلْعَادُونَ ﴿٣١﴾ وَٱلَّذِينَ هُمْ لِأَمَـٰنَـٰتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَٰعُونَ ﴿٣٢﴾ وَٱلَّذِينَ هُم بِشَهَـٰدَٰتِهِمْ قَآئِمُونَ ﴿٣٣﴾ وَٱلَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٣٤﴾ أُوْلَـٰٓئِكَ فِى جَنَّـٰتٍ مُّكْرَمُونَ ﴿٣٥﴾ ﴾

[۱۹] یقینًا انسان بې صبره (او حارص) پیدا کړی شوی دی.

[۲۰] چې کله ورته شر (څه بدي) ورسیږي (نو) بې صبره ګرځي

[۲۱] او چې کله ورته خیر (څه خوبۍ) ورسیږي (نو) منعه کوونکی (حارص) ګرځي.

[۲۲] مګر (مؤمنان) لمونځ کوونکي (داسې نه دي).

[۲۳] هغه لمونځ کوونکي کسان چې هغوی په خپلو لمونځونو باندې دوام کوونکي وي (چې ترې نه فوتیږي).

[۲۴] او هغه لمونځ کوونکي کسان د کومو چې په خپلو مالونو کښې معلومه (ټاکلې شوې) برخه وي

(۱) لسان العرب ج۱۴ ص۴۴۷

[۲۵] (البته) د سوال کوونکي فقیر او د نه سوال کوونکي فقیر دپاره.

[۲۶] او هغه لمونځ کوونکي کسان چې هغوی د جزا په ورځ (قیامت) باندې باور (او تصدیق) کوي.

[۲۷] او هغه لمونځ کوونکي کسان چې هغوی د خپل رب ﷻ د عذابه ډارېدونکي وي.

[۲۸] یقیناً د دوی د رب ﷻ عذاب په امن کېنې کړی شوی نه دی (چې څوک ترې بې غمه او بې پروا وګرځي)

[۲۹] او هغه لمونځ کوونکي کسان چې هغوی خپلو غلیظو عورتونو ته ساتونکي وي.

[۳۰] مګر (خپل غلیظ عورتونو ته) په خپلو منکوحه ښځو او په هغو وینځو باندې (ساتنه نه کوي) د کومو چې د دوی ښي لاسونه د ملکیت درلودونکي جوړ شوي دي.

نو یقیناً لمونځ کوونکي مؤمنان (په دغو دواړه ډوله زنانه وو باندې) ملامت کړی شوي نه دي.

[۳۱] نو هر څوک چې د دغه دواړه ډوله زنانه وو څخه هاخوا (پرته د دغو دواړو ډلو څخه د جنسي استفادې) غوښتنه وکړي، نو همدغه ډله همدوی (د شرعي چوکاټ څخه) تجاوز کوونکي کسان دي (او د هلوعیت څخه بچ نه دي).

[۳۲] او هغه لمونځ کوونکي چې هغوی خپلو امانتونو او خپلو عهدونو ته پاملرونکي (حفاظت کوونکي) وي (چې نه خیانت کوي او نه بې لوظي).

[۳۳] او هغه لمونځ کوونکي چې هغوی په خپلو شهادتونو باندې ودرېدونکي وي (چې نه په شهادت کېنې دروغ وایي او نه تغیر ورکوي).

[۳۴] او هغه لمونځ کوونکي چې هغوی په خپلو لمونځونو باندې په دوامداره توګه حفاظت کوي (چې د ټولو شروطو او حقوقو مراعات یې د نظره نه غورځوي).

[۳۵] (ای پیغمبره!) دغه ډله (بنیادمان د قیامت په ورځ) په جنتونو کېنې دي (او همدارنګه د الله ﷻ په نزد) عزتمند ګرځولي شوي دي.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندنیو ایتونو کېنې د دوزخ د اور څخه یادونه شوې وه. په دې ایتونو کېنې د هغو لارو چارو بیان نازل شوی دی په کومو سره چې بنیادم د دوزخ د اوره بچ کېږي او په جنت کېنې د لوړو درجو او مرتبو موندونکی جوړېږي. نو حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! په خپل امت باندې د اخروي سخت عذاب د قرائت څخه وروسته لاندې مطالب قرائت کړه:

۱- یقیناً بنیادم د طبیعت په اعتبار سره چې د الله ﷻ توفیق یې ملګری نه وي بې صبره او حارص پیدا کړی شوی دی نو:

الف. کله چې ورته شر او څه نقصان ورسېږي ډېر زیات وارخطا کېږي او د سخت اضطراب څخه مخامخ کېږي (بې صبره جوړېږي).

ب: بالمقابل کله چې ورته خير او خوشالي په برخه شي نو په دغه وخت کښې شومتيا غوره کوي او د حرص د سلطې لاندې واقع کېږي.

۲_ مګر د انسان ذکر شوې خاصيتونه د اصلاح قابليت لري د همدې کبله د لاندې صفاتو درلودونکي کسان بې صبره او حارصان نه دي:

الف: هغه مؤمنان چې لمونځ کوونکي وي او د خپلو لمونځونو اداء کولو ته ادامه ورکوي او د فوت کېدلو څخه يې خانونه ساتي.

ب: هغه کسان چې شومان نه وي او په مالونو کښې يې د فقيرانو برخه معلومه وي چې په دوامداره توګه يې ورکوي، او هيڅکله يې مجهوله او هېره شوې نه ګرځوي برابره خبره ده چې د فقيرانو د برخې معلوميت د شريعت د پلوه صورت نيولی وي لکه فرضي مالي حقوق او يا يې ورته پخپله معلومه ګرځولې وي لکه نفلي مالي عبادتونه او همدارنګه برابره خبره ده چې فقيران سوال کوونکي وي چې خپل فقر څرګندوي او يا سوال کوونکي نه وي چې په ډېرو کسانو باندې يې احتياج پټ وي او نه پوهېږي چې اړتيا په لري او که نه؟

ج: هغه کسان هم هلوعان (بې صبره او حارصان) نه دي کوم چې د جزا په ورځ باندې عقيده لري او باور يې ورباندې خپل کړی وي نو په خپل هر حرکت کښې يې خيال ساتي.

د: هغه کسان هم کوم چې د خپل رب ﷻ د عذابه ډارېدونکي وي او عقيده لري چې: يقيناً د خپل رب ﷻ عذاب يې داسې نه دی چې څوک به ترې بدون د الله ﷻ د مهرباني څخه بچ پاتې شي، بلکې هر چاته يې د رسېدلو خطره شته إلا من شاء الله ﷻ.

ه: هغه کسان هم په هلوعانو کښې نه شمېرل کېږي کوم چې د خپلو غليظو عورتونو ساتونکي وي، او د لاندې مواقعو څخه په غير يې په بله موقع کښې نه استعمالوي:

اول: خپلې هغه منکوحې زنانه چې شمېر يې د څلورو څخه اوچت نه وي.

دوهم: هغه وينځې کومې چې د دوی په ملکيت کښې شموليت ولري.

په دغو دوارو مواقعو کښې ورباندې څه ملامتيا نشته چې د خپلو غليظو عورتونو حفاظت او ساتنه ترې ونه کړي.

هو! هرڅوک چې د ذکرو شوو دوارو ډولونو زنانه وو څخه په غير د بلې موقع څخه خپل عورتونه ونه ساتي او په نورو مواقعو کښې خپلې شهوتي غوښتنې پوره کړي نو يقيناً همدغه کسان د شريعت د پولو څخه تجاوز کوونکي کسان دي او په هلوعانو کښې شموليت لري.

و: هغه کسان هم د هلوعيت صفت نه لري کوم چې د خپلو امانتونو حفاظت کوي او د خيانت څخه پکښې خانونه ساتي.

او همدارنګه د خپلو عهدونو، وعدو او ژمنو رعايت هم د نظره نه غورځوي چې بې وفايي او بې لوظي وکړي.

ز. هغه کسان هم هلوعان نه دي چې په خپلو شهادتونو باندې کلک ولاړ وي چې د دروغو د شهادت څخه خپل ځانونه ساتي او حق شهادت نه پټوي.

ح. بالآخره هغه کسان هم د هلوعیت صفت نه لري کوم چې په خپلو لمونځونو باندې محافظت کوي او په شروطو او ارکانو کښې يې نواقص نه راولي.

۳ـ نو ای پیغمبره! دغه ډله کسان کوم چې د وړاندې صفاتو درلودونکي دي همدوی د اخروي عذاب څخه د نجات خاوندان دي او د الله ﷻ په نزد په جنتونو کښې معزز، مکرم او ښاغلي ګرځولی شوي دي.

توضیحات

۱ـ په ﴿ إِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ خُلِقَ هَلُوعًا ﴾ کښې د "هلوع" کلمه د "هلع" ـ لکه "شرف" ـ څخه اشتقاقه شوي ده چې د حرص او بې صبرۍ معنی ورکوي[۱]. په دې مقام کښې په وروستي متصلو دواړو ایتونو کښې ډېره ښه تفسیره شوي ده چې په دواړو کښې يې صبرۍ او حرص ته اشاره شوي ده. هغه دا

یو نحوي تحلیل

۲ـ په ﴿ إِذَا مَسَّهُ ٱلشَّرُّ جَزُوعًا ۝ وَإِذَا مَسَّهُ ٱلْخَيْرُ مَنُوعًا ﴾ کښې د ﴿ جَزُوعًا ﴾، ﴿ مَنُوعًا ﴾ دواړو کلمو ته مقدرو (کان، کان) کلمو نصبونه ورکړي دي[۲]. یعنې کله چې انسان ته شر ورسېږي نو بې صبره ګرځي او وارخطا کېږي او کله چې ورته خیر ورسېږي نو حارص جوړېږي او هیچا ته يې ښېګڼه نه رسېږي.

دا د یو پلوه او د بله پلوه د ذکر شوي ایت معنی دا نه ده چې په انسان کښې د صبر او قناعت استعداد نشته بلکې معنی يې دا ده چې انسان د هلوعیت او عدم هلوعیت په دواړو استعدادونو سره پیدا کړی شوی دی، نو که شریعت يې لاس نیوی ونه کړي او الله ﷻ ورته توفیق ورنه کړي ضرور د هلوعیت څخه کار اخلي او خپل ځان په اور کښې اچوي.

که بالفرض په انسان کښې د عدم هلوعیت استعداد موجود نه وی نو د ﴿ إِلَّا ٱلْمُصَلِّينَ ﴾ الآیات ـ تعقیب په هیڅ معنی نه درلودی.

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې: په ﴿ إِلَّا ٱلْمُصَلِّينَ ﴾ کښې د "مصلین" کلمې څخه خو مومنان مطلب دی، یعنې انسان د هلوعیت درلودونکی دی مګر په انسانانو کښې مومنان هلوعان نه دي، نو د څه حکمت په بنیاد په دې مقام کښې د مومنانو څخه په لمونځ کوونکو سره تعبیر نازل شو؟

مونږ وايو ـ والله ﷻ اعلم ـ چې: د دغه ډول تعبیر په نزول کښې مومنان په غوږ وهلي شوي دي

[۱] لسان العرب ج۸ ص۳۷۳

[۲] تفسیر القرطبي ج۱۸ ص۲۹۰

چې ستاسو دپاره د هلوعیت څخه د بچ کېدلو ډېره بهتره ذریعه لمونځ دی او دا ځکه چې ﴿إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ تَنْهَىٰ عَنِ ٱلْفَحْشَآءِ وَٱلْمُنكَرِ﴾ [العنکبوت ۴۵] یعنې یقینًا لمونځ د بې شرمه کارونو او په شریعت کښې د نااشنا کارونو څخه لمونځ کوونکی منعه کوي

په یاد ولرئ

۴ـ په یاد ولرئ چې د دغو ایتونو په ورته مضامینو سره د "المؤمن" سورت په شروع کښې هم ایتونه نازل شوي دي چې مونږ د الله ﷻ په توفیق هلته ښه شرحه کړې ده او لاندې موضوعګانې مو پکښې څېړلې دي:

الف: ګنهګار مومن هم په یوې وجې سره بریالی دی (من وجه په جنت کښې مکرم دی).

ب: د لمانځه په حقوقو باندې پاملرنه (البته د احادیثو په رڼا کښې).

ج: د غلیظو عورتونو ساتل او په همدې هکله احادیث.

د: ښځو ته جواز نه لري چې د خپلو غلامانو څخه د جنسي ارتباط استفاده وکړي.

ه: د اهل التشیع په نزد مشهوره متعه جائزه نه ده.

و: د خپلې منکوحې او خپلې مملوکې ښځې څخه پرته د استمناء (د مني ویستلو) ټول صورتونه غیر شرعي دي لکه لواط او ځارویو ته ورتګ او داسې نور.

ز: د "امانات" کلمه ټولو حقوق الله او ټولو حقوق العباد ته شمولیت لري.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ که څوک وایي چې: د ایتونو په دغې مجموعه کښې د لمانځه په هکله د ﴿عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ دَآئِمُونَ﴾ او د ﴿عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ﴾ کلماتو نزول موندلی دی، نو په لمانځه باندې د دوام او په لمانځه باندې د محافظت ترمنځ څه توپیر شته؟

مونږ وایو چې[۱]: په لمانځه باندې د دوام معنی دا ده چې لمونځ فوت نه کړی شي او په خپلو اوقاتو کښې ورته ادامه ورکړی شي. په همدې هکله نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې فرمایلي دي چې: «وَإِنَّ أَحَبَّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللهِ مَا دَامَ وَإِنْ قَلَّ»[۲] یعنې او یقینًا الله ﷻ ته ډېر محبوب عمل هغه دی کوم چې دوامداره وي که څه هم لږ وي.

او په لمانځه باندې د محافظت معنی دا ده چې د ارکانو ساتنه یې وکړی شي چې نه یې په شروطو کښې څه نواقص واقع کړی شي او نه په حقوقو کښې.

د همدې مطلب په ارتباط د [المؤمنون:۲] ایت لاندې متعدد احادیث رانقل کړی شوي دي. والحمد لله ﷻ.

---

(۱) روح المعاني ج۲۹ ص۶۴

(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۸۷۱

﴿ فَمَالِ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ قِبَلَكَ مُهْطِعِينَ ۝ عَنِ ٱلْيَمِينِ وَعَنِ ٱلشِّمَالِ عِزِينَ ۝
أَيَطْمَعُ كُلُّ ٱمْرِيٍٕ مِّنْهُمْ أَن يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ ۝ كَلَّآ إِنَّا خَلَقْنَٰهُم مِّمَّا يَعْلَمُونَ
۝ فَلَآ أُقْسِمُ بِرَبِّ ٱلْمَشَٰرِقِ وَٱلْمَغَٰرِبِ إِنَّا لَقَٰدِرُونَ ۝ عَلَىٰٓ أَن نُّبَدِّلَ خَيْرًا مِّنْهُمْ وَمَا
نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ۝ فَذَرْهُمْ يَخُوضُواْ وَيَلْعَبُواْ حَتَّىٰ يُلَٰقُواْ يَوْمَهُمُ ٱلَّذِى يُوعَدُونَ ۝
يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ ٱلْأَجْدَاثِ سِرَاعًا كَأَنَّهُمْ إِلَىٰ نُصُبٍ يُوفِضُونَ ۝ خَٰشِعَةً أَبْصَٰرُهُمْ
تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ذَٰلِكَ ٱلْيَوْمُ ٱلَّذِى كَانُواْ يُوعَدُونَ ۝ ﴾

[۳۶] نو هغو کسانو لره څه دي (څه شی ورباندې باعث دی) کومو چې کفر غوره کړی دی چې ستا طرف ته درځغاستونکي دي؟

[۳۷] چې ستا د ښي طرف څخه او ستا د چپ طرف څخه ډلې-ډلې کيناستونکي دي (ترڅو ستا دعوت بې اثره کړي او ملنډې درباندې ووهي).

[۳۸] ايا د دوی څخه هر يو سړی تمه کوي چې د نعمتونو جنت ته به داخل شي؟

[۳۹] دغسې نه ده. يقيناً مونږ (ټول) خلک د هغه شي څخه پيدا کړي دي په کوم چې دوی پوهيږي (چې هغه شی د نطفې څخه عبارت دی).

[۴۰] نو دغسې نه ده (چې دوی به بيا ژوندي نه کړی شي).

زه د مشرقونو او مغربونو په رب سره سوګند يادوم، چې يقيناً مونږ قدرت درلودونکي ياستو.

[۴۱] (البته) په دې باندې چې د (موجوده ابدانو څخه) به يې غوره (ابدان) بديل وګرځوو (په نوي ځېرو کښې به يې راژوندي کړو). او مونږ عاجز کړی شوي نه ياستو (چې د ارادې مخه مو بنده کړی شي).

[۴۲] نو (ای پيغمبره!) مشرکان پريږده چې باطلو مشغولتياوو او لوبو ته تر هغه وخته پورې ادامه ورکړي ترڅو چې دوی د خپلې هغې ورځې سره ملاقي شي د کومې چې ورته وعده ورکوله کېږي.

[۴۳] هغه ورځ چې دوی به (پکښې) د قبرونو څخه تلوار کوونکي را اوځي (او د محشر ميدان ته به په داسې جلتۍ سره ځغلي) لکه چې يقيناً دوی د بوتانو (عبادت) ته په جلتۍ سره ورځغلي.

[۴۴] (البته) په داسې حال کښې چې سترګې به يې ذليله وي او ذلت به پټ کړي وي. (ای پيغمبره!) دا هغه ورځ ده د کومې چې (په دنيا کښې) ورته وعده ورکړی شوې وه.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنيو ايتونو کښې د هغو کسانو ذکر نازل شوی وه کوم چې د نبي کريم ﷺ په اتباع سره د

هلوعیت (بې صبرۍ او حرص) څخه بچ شوي دي او په جنت کښې معزز ګرځولی شوي دي.
په دې ایتونو کښې د هغو کسانو څه حالاتو ته اشاره شوې ده کوم چې په هلوعیت باندې کلک دي او د نجات په وسائلو باندې ملنډې او مسخرې کوي، نو حاصل یې داسې راځې:
ای پیغمبره! د مؤمنانو (لمونځ کونکو) د حالت څخه وروسته په خپل امت باندې د هلوعانو (مشرکانو) حالت قرائت کړه هغه دا چې:
۱_ مشرکان او کفار د هرې خوا څخه تاته په تونده سره درځغلي او ستا په ښي اړخ او چپ اړخ کښې ډلې-ډلې کښې ترڅو په تاباندې ملنډې ووهي او مسخرې درباندې وکړي.
په دوی باندې څه باعث دی چې دغه کار ته یې لاس اچولی دی؟ د دغه کار په خپلولو کښې یې څه ګټه ده؟ او دا ورته په څه درد خوري؟
دوی ته په کار وه چې تاته په ځغاسته درغلي وی او ستا په حضور کښې یې د زده کوونکو او شاګردانو په حیث کیناستل غوره کړي وی.
۲_ ایا د مشرکانو هر یو کس دا تمه لري چې د هلوعیت او شرک سره-سره به د نعمتونو جنت ته ورداخل شي؟
۳_ دغسې نه ده لکه چې دوی تمه کوي او دا ځکه چې:
یقیناً مشرکان په هغه شي باندې علم لري او هغه شی پېژني د کوم څخه چې مونږ د هغوی په شمول ټول بنیادمان جوړ کړي او پیدا کړي دي چې هغه د سپکې او حقیرې نطفې څخه عبارت دی.
نو د دغه حقارت او سپکوالي څخه هغه څوک د عزت او کرامت مقام ته اوچتېږي کوم چې ستا اتباع او پیروي خپله کړي او خندنې درپورې ونه کړي.
۴_ نو مونږ یو ځل بیا وایو چې دغسې نه ده لکه چې مشرکان تمه لري:
۵_ مونږ د مشرقونو او مغربونو د رب ﷻ په نامه سوګند یادوو. یا په بل عبارت مشرقونه او مغربونه دلالت کوي چې:
الف: مونږ دنیا عبثه نه ده پیدا کړې، او مونږ قدرت درلودونکي یاستو چې کفار د بیا راژوندي کولو په وخت کښې په بهترو اشخاصو او بدنونو سره عوض کړو چې:
د دنیاوي بدنونو څخه هغوی ته بهتر بدنونه ورکړو په کومو باندې چې مرګ نه ورځي او د بل وار دپاره بالکل محوه او د منځه تلل نه قبلوي.
ب: مونږ په دغه کار کښې د مغلوبیت سره مخامخ کېدونکي نه یاستو چې څوک مو د ارادې په وړاندې خنډ واقع شي او بیا راژوندي کولو ته مو پرېنږدي.
۶_ نو ای پیغمبره! د مشرکانو په کړنلاره باندې خپله حوصله مه خرابوه او پرې یې ږده چې په مسخرو او ملنډو او هم په لوبو او عبثیاتو کښې تر هغې مشغول شي ترڅو د هغې ورځې سره ملاقي شي د کومې چې ورته وعده ورکړه شوې ده، په کومه کښې چې لاندې حالات راتلونکي دي:
الف: په دغې ورځ کښې به مشرکان د خپلو قبرونو څخه د محشر میدان ته داسې په جلتۍ سره

ورځغلي لکه چې دوی نن ورځ په دنیا کښې خپلو بوتانو ته په جلتۍ سره ورځغلي ترڅو ورته په عبادت سره خپل سرونه ټيټ کړي.

ب: په دغې ورځ کښې به د مشرکانو او کفارو سترګې ډېرې عاجزې او ډېرې خړې وي او په مخونو باندې به يې د ذلت او حقارت نښې د ورايه ځرګندې وي چې د هيچا څخه به پټې نه وي.

۷_ اى پيغمبره! دا هغه ورځ ده د کومې چې ورته په دنیا کښې وعده ورکړه شوې وه او د کومې راتګ يې چې تکذيباوه.

توضيحات

۱_ په ﴿ قِبَلَكَ مُهْطِعِينَ ﴾ کښې د ﴿ مُهْطِعِينَ ﴾ کلمه د "إِهْطَاع" _لکه "إِكْرَام"_ څخه اشتقاقه شوې ده، او مونږ د الله ﷻ په توفيق د [إبراهيم:۴۳] ايت لاندې ليکلي دي چې "إِهْطَاع" هغې ځغاستې ته ويل کېږي د کومې سره چې ډار ملګرى وي. يعني کفارو ته څه دي چې ستا طرف ته په ځغاسته د دې ډاره درځغلي هسې نه چې ستا دعوت څوک قبول کړي؟

"عِزَة" څه معنى؟

۲_ په ﴿ عَنِ ٱلْيَمِينِ وَعَنِ ٱلشِّمَالِ عِزِينَ ﴾ کښې د ﴿ عِزِينَ ﴾ کلمه جمعه ده چې مفرد يې اصلاً "عِزْوَة" _لکه "نِعْمَة"_ وه خو د "و" توري په حذف سره ترې "عِزَة" _لکه "عِدَة"_ جوړ شو. د "عِزَة" کلمه د "عَزَاء" _لکه "صَبَاح"_ څخه اشتقاقه شوې ده او باب يې "رَضِيَ، يَرْضِي" دى چې د صبر معنى ورکوي او د همدې کبله غمژن بنيادم ته د صبر او استقامت توصيه کولو ته "تَعْزِيَة" وايي[۱].

مګر د خلکو د ډلې دپاره هم وضعه شوې ده[۲] چې په دې مقام کښې همدغه معنى مراده ده، او دا ځکه چې په حرم شريف کښې به مشرکانو د نبي کريم ﷺ شاوخوا ډلې جوړولې او په مؤمنانو پورې به يې ملنډې وهلې.

د هغوى د ملنډو څخه يوه دا هم وه چې ويل به يې چې که بالفرض دغه کسان (مؤمنان) جنت ته داخل شي لکه چې محمد (ﷺ) ورباندې قائل دى، نو هرومرو به مونږ د دوى څخه لا وړاندې داخل شوي ياستو[۳].

نو الله ﷻ د هغوى ذکره شوې فرضيه هم رده کړه چې: ﴿ أَيَطْمَعُ كُلُّ ٱمْرِيٍٕ مِّنْهُمْ أَن يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ ﴾ يعني ايا د مشرکانو هر يو سړى تمه لري چې د نعمتونو جنت ته به داخل شي.

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې: په ﴿ مِّمَّا يَعْلَمُونَ ﴾ کښې د "مَا" کلمه د څه شي څخه کنايي ده؟

---

[۱] لسان العرب ج۱۵ ص۵۲

[۲] القاموس المحيط ج۳ ص۲۲۰

[۳] تفسير المراغي ج۲۹ ص۷۵

مونږ وايو چې: دغه کلمه د "نطفې" څخه کنايي ده[۱] چې په بل ايت کښې ورباندې تقريباً صراحت نازل شوی دی چې: ﴿ أَلَمْ نَخْلُقكُّم مِّن مَّآءٍ مَّهِينٍ ﴾ [المرسلات: ۲۰] يعنې ای خلکو! ايا مونږ تاسو له د حقيرو اوبو (نطفې) څخه نه ياست پيدا کړي؟!

نو حاصل به يې داسې راوخېژي چې: مونږ د مشرکانو په شمول ټول خلک د هغې نطفې څخه پيدا کړي دي چې دوی ورباندې ښه پوره علم لري او په حقارت سره يې پېژني، نو ايا مونږ د قدرت درلودونکي نه ياستو چې د دوهم ځل دپاره يې د خاورو څخه را اوچت کړو او بيا يې ژوندي وګرځوو؟ نو ايا مونږ به خلک بدون د ايمانه او بدون د صالحه اعمالو څخه جنت ته ورداخل کړو؟ ايا مونږ به د مؤمن او کافر عاقبت يو برابر وګرځوو؟ هيڅکله به داسې ونه کړو.

هېر مو نه شي

۴ـ هېر مو نه شي چې مونږ د الله ﷻ په توفيق د ﴿ فَلَآ أُقْسِمُ ﴾ جمله د [الواقعة:۷] ايت لاندې پوره شرحه کړې ده، او د "الْمَشَارِقِ، الْمَغَارِبِ" دواړه کلمې مو د [الصافات:۵] ايت لاندې ښې تحليلي کړې دي چې بيا شرحه کولو او بيا تحليلولو ته يې اړتيا نه ګورو.

دوه ډوله تفسير

۵ـ مفسرينو کرامو د ﴿ عَلَىٰٓ أَن نُّبَدِّلَ خَيْرًا مِّنْهُمْ ﴾ د جملې مضمون په لاندې دوه وو ډولونو سره اخستی دی:

الف: يعني مونږ قدرت درلودونکي ياستو چې مشرک قوم د دوی څخه په بهتر قوم باندې عوض کړو چې محوه يې کړو او په بدل کښې يې په نورو بهترو خلکو سره ځمکه اباده کړو[۲].

همدا مطلب په بل ايت کښې داسې نازل شوی دی چې: ﴿ وَإِن تَتَوَلَّوْاْ يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوٓاْ أَمْثَٰلَكُم ﴾ [محمد:۳۸] يعنې او که تاسو دين ته شا وروارړوئ نو الله ﷻ به ستاسو په بدل کښې بل قوم پيدا کړي چې هغوی به بيا ستاسو غوندې دين ته شا وراړوونکي نه وي.

ب: يعنې مونږ قدرت درلودونکي ياستو چې د بيا راژوندي کېدو څخه منکران د قيامت په ورځ په بهترو بدنونو سره بيا راژوندي کړو چې د دوهم ځل دپاره به نه فنا کېږي او نه به محوه کېږي[۳].

تبصره

۶ـ که څه هم ذکر شوي دواړه تفسيرونه د مفهوم په لحاظ صحت لري او د بدليت په ملحوظ دواړه اراده کېدلی هم شي مګر د مقام په منظور دوهم تفسير غوره دی چې خبره د بعث بعد الموت په منکرانو کښې روانه ده.

---

(۱) المحرر الوجيز ج۱۶ ص۱۱۷

(۲) تفسير الطبري ج۲۹ ص۸۷؛ تفسير البغوي ج۴ ص۳۹۶

(۳) تفسير ابن کثير ج۴ ص۴۲۳

"اِيْفَاض" څه معنى؟

۷_ په ﴿ كَأَنَّهُمْ إِلَىٰ نُصُبٍ يُوفِضُونَ ﴾ کښې د ﴿ يُوفِضُونَ ﴾ کلمه د "إِيْفَاض" _لکه "اِكْرَام"_ څخه مشتقانه شوې ده چې د مجردو مصدر يې "وَفْض" _لکه "ضَرْب"_ دی، او د منډو او ځغاستلو معنی ورکوي[1]. يعني کفار به د قيامت په ورځ د محشر ميدان ته په داسې توندۍ او جلتۍ سره ورځغلي لکه چې په دنيا کښې دوی خپلو بوتانو ته ورځغلي او منډې وروهي ترڅو يې عبادت وکړي او سرونه ورته ټيټ کړي.

درې جلتۍ او درې غرضونه

۸_ په دې مقام کښې د مشرکانو درېوو جلتيو ته اشاره شوې ده چې د دريوو غرضونو دپاره به يې صورت نيوه او يا به صورت ونيسي هغه دا چې:

الف: مشرکان به د نبي کريم ﷺ شاوخوا ته د دې دپاره په ځغاسته او جلتۍ سره ورتلل ترڅو د ده ﷺ د دعوت اثر د منځه يوسي او څوک په ايمان مشرف نه شي ﴿ فَمَالِ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ قِبَلَكَ مُهْطِعِينَ ﴾.

ب: هغوی به خپلو بوتانو ته په جلتۍ او توندۍ سره ورځغاستل ترڅو په عبادت کښې اخلاص څرګند کړي ﴿ كَأَنَّهُمْ إِلَىٰ نُصُبٍ يُوفِضُونَ ﴾.

ج: هغوی به د قيامت په ورځ د بيا راژوندي کېدلو په وخت کښې د حشر ميدان ته د حساب کتاب دپاره په چټکۍ سره ورځغلي ﴿ يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ ٱلْأَجْدَاثِ سِرَاعًا ﴾.

د "المعارج" سورت پښتو ترجمه او تفسير د الله ﷻ په توفيق ختم شو.

اللَّهُمَّ إِنَّا نَعُوذُ بِكَ مِنَ الْهَلُوعِيَّةِ وَالْكُفْرِ وَالشِّرْكِ، بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ.

۱۴۲۵/۸/۱۸ هـ ق = ۱۳۸۳/۷/۱۱ هـ ش.

[1] القاموس المحيط ج۴ ص۶۳۷؛ مفردات الراغب ص۵۶۵

نوح (۷۱)

سریزه

۱_ دا سورت (نوح) په همدغه نامه سره د نورو سورتونو څخه جدا شوی دی او همدارنګه همدا نوم ورته د یوه عنوان حیثیت هم لري چې د پیل څخه تر پایه پورې ټول سورت د نوح ﷺ په حالاتو مشتمل دی.

۲_ دا سورت په اتفاق سره مکي دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی[۱].

۳_ د دې سورت د ایتونو شمېر اته ویشتو (۲۸) ته رسېږي[۲].

۴_ او د کلماتو تعداد یې دوه سوه او څلیرشتو کلمو (۲۲۴) ته پورته شوی دی[۳].

۵_ بالآخره د توررو شمېر یې یو کم یو زر (۹۹۹) توري دي[۴].

۶_ په دې سورت کښې د نورو مکي سورتونو غوندې عمومًا او د وړاندېني سورت (المعارج) غوندې خصوصًا د عقیدوي موضوعاتو بیان نازل شوی دی لکه د الله ﷻ توحید او د انبیاوو نبوت او همدارنګه بعث بعد الموت او داسې نور. مګر دومره تفاوت سره لري چې دلته همدغه مطالب د نوح ﷺ د مبارکې خولې څخه راحکایت شوي دي چې دوهم آدم او د انسانانو دوهم پلار دی. دا د دې دپاره چې ترڅو د قیامت تر ورځې پورې ټولو کفارو ته څرګنده شي چې:

الف: د ټولو پیغمبرانو علیهم السلام تګلاره یوه ده او په عقیدوي احکامو کښې هیڅ تفاوت سره نه لري.

ب: نبي کریم ﷺ کوم نوی دین نه دی راوړی چې کفارو ترې نفرت خپل کړی دی بلکې همغه دین یې راوړی دی کوم چې نوح ﷺ خپل قوم ته وروړی وه.

ج: د هغې زمانې کفارو چې کله د خپل پیغمبر (نوح ﷺ) دعوت قبول نه کړ نو بنیاد ویستونکی عذاب ورباندې ورنازل کړی شو.

باید د دې زمانې کفار هم د دعوت د عدم قبول په صورت کښې د دغسې انجام څخه وډار شي، ایا دوی په هغوی باندې څه فضیلت لري؟

د: باطل معبودان د خپلو عابدینو په درد نه دوا کېږي که نه نو د نوح ﷺ د قوم په درد به دوا شوي وی او د غرق مخه به یې ترې نیولې وی، حال دا چې همدغه قوم د شرکي عقیدې بنیاد اېښودونکی وه.

۷_ دا سورت د قیامت تر ورځې پورې د دین داعیانو ته د دعوت طریقه ورزده کوي چې دعوت څنګه وچلوي او څومره حوصله او صبر وکړي؟

۸_ بالآخره په دې سورت کښې نبي کریم ﷺ ته د اشارې په توګه داډ او تسلي ورکړه شوې ده چې د

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۱۶ ص۲۹۲
(۲) تفسیر البغوي ج۴ ص۳۹۷
(۳) اللباب في علوم الکتاب ج۱۹ ص۳۸۰
(۴) تفسیر الخازن ج۶ ص۳۶۱

کفارو په ستغو سپورو خبرو، ملنډو او خندنیو باندې خپل استقامت خراب نه کړي، او د اولو العزمو پیغمبرانو علیهم السلام غوندې خپلې تګلارې ته په پوره صبر او ثبات سره ادامه ورکړي.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ إِنَّآ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِۦٓ أَنْ أَنذِرْ قَوْمَكَ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝١ قَالَ
يَٰقَوْمِ إِنِّى لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ۝٢ أَنِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ وَٱتَّقُوهُ وَأَطِيعُونِ ۝٣ يَغْفِرْ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمْ
وَيُؤَخِّرْكُمْ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ إِنَّ أَجَلَ ٱللَّهِ إِذَا جَآءَ لَا يُؤَخَّرُ ۖ لَوْ كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ۝٤ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] یقینًا مونږ نوح ﷺ خپل قوم ته لېږلی وه چې د هغه وخت څخه وړاندې خپل قوم ودار کړه چې دردناک عذاب ورته ورشي (ورباندې نازل شي).

[۲] نوح ﷺ وویلې چې: ای زما قومه! یقینًا زه ستاسو د پاره (د الله ﷻ د پلوه) ښکاره ډاروونکو (پیغمبر) یم.

[۳] چې تاسو یوازې د الله ﷻ عبادت وکړئ او یوازې د همده ﷻ څخه ودار شئ او (بالآخره) زما اطاعت وکړئ (د پیغمبر په حیث مې قبول کړئ).

[۴] ترڅو الله ﷻ تاسو ته ستاسو د ګناهونو څخه خینې ګناهونه (چې د کفر په حال کښې بې مرتکب شوي یاست) وبښي، او د ټاکلې نېټې پورې مو وروسته کړي.
یقینًا د الله ﷻ ټاکلې نېټه چې کله راشي (ورسېږي) نو نه شي وروسته کیدی. که تاسو یاست (چې په خیر او شر باندې) پوهېږئ (نو دغه کار وکړئ او ایمان راوړئ).

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندیني سورت (المعارج) د ایتونو په وروستني مجموعه کښې د مشرکانو هغې بدې وضعې ته اشاره شوې وه کومې ته به چې هغوی د نبي کریم ﷺ په وړاندې صورت ورکاوه چې ملنډې به یې ورباندې وهلې.

په دې ایتونو کښې د نوح ﷺ ذکر نازل شوی دی چې خپل قوم به ورسره د همدغې بدې وضعې څخه کار اخست چې په نتیجه کښې د څرمې هلاک شوه او دنیا په نورو خلکو اباده کړی شوه. نو حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! بسم الله کړه او په خپل امت باندې د نوح ﷺ څه حالات قرائت کړه هغه دا چې:
۱ ـ یقینًا مونږ نوح ﷺ خپل قوم ته د پیغمبر په صفت لېږلی وه چې:
الف: ته خپل قوم دېته دعوت کړه چې د شرکي عقیدې څخه لاس واخلي او الله ﷻ په وحدانیت سره وپېژني.

ب: که هغوی ستا دعوت قبول نه کړي نو د دردناک عذاب سره به مخامخ شي. نو ته هغوی ودار کړه چې د دردناک عذاب د ورتګ څخه وړاندې د توحید عقیده خپله کړي.

۲ـ نوح ﷺ د ذکر شوي ارشاد په بنیاد خپل قوم مخاطب کړ چې ای زما قومه!

الف: یقیناً زه ستاسو دپاره د دنیاوي او اخروي دواړو عذابونو څخه څرګند وارووونکی یم چې رسالت مې په معجزاتو سره په اثبات رسېدلی دی.

ب: ستاسو څخه زما غوښتنه دا ده چې تاسو یوازې د الله ﷻ عبادت وکړئ او د همده ﷻ څخه ودار شئ، په عبادت کښې ورسره شریک مه پیدا کوئ.

ج: تاسو زما اطاعت وکړئ او زه چې درته څه توصیه کوم هغه په عمل سره قبوله کړئ ځکه چې زه د الله ﷻ ربښتیانی پیغمبر یم.

د: که تاسو ذکر شوي ارشادات قبول کړئ نو الله ﷻ به تاسو ته ستاسو هغه خینې ګناهونه وبښي د کومو چې تاسو په جاهلیت کښې مرتکب شوي یاست.

او همدارنګه به الله ﷻ د ارشاداتو د قبول په صورت کښې تاسو هغې نېټې ته وروسته کړي کومه یې چې ستاسو دپاره په همدغه تقدیر ټاکلې ده، که نه نو د الله ﷻ ټاکلې نېټه چې کله پوره شي او د تاخیر شرط یې تحقق ونه مومي نو هغه هیڅکله نه وروسته کېږي او ضرور واقع کېږي.

ه: که تاسو یاست چې په خیر او شر باندې پوهېږئ نو دعوت قبول کړئ چې په همدغه کار کښې مو خیر او د عمر اوږدوالی نغښتی دی.

توضیحات

۱ـ مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الأعراف:۵۹] ایت لاندې د نوح ﷺ په هکله لاندې مطالب څرګند کړي دي چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو:

الف: نوح ﷺ هغه اولنی پیغمبر دی چې د بوت پرستۍ د محوه کولو دپاره یې دعوت چلولی دی، چې د ده ﷺ څخه وړاندې دغه ډول کفر موجودیت نه درلود.

ب: اولنی پیغمبر چې قوم یې د کفریاتو په ارتکاب سره هلاک شوی دی هغه نوح ﷺ دی.

ج: په ټولو پیغمبرانو کښې اوږد عمری پیغمبر نوح ﷺ دی چې ټول عمر یې (د روایاتو په اختلاف سره) څوارلس نیم سوه (۱۴۵۰) کاله وه.

د: د نوح ﷺ پلار "لمک" ـلکه "شرف"ـ نومېده، چې د افغانستان د لغمان په ولایت کښې په یوه قبر باندې خلک ګومان کوي چې د نوح ﷺ د پلار قبر دی.

ه: نوح ﷺ د قابیل په سلسله د آدم ﷺ د اولادې څخه شمېرل کېږي چا چې خپل ورور (هابیل) وژلی وه.

و: د نوح ﷺ سره په بېړۍ کښې فقط اتیا (۸۰) کسانو نجات موندلی وه چې څه تفصیل یې د [هود ۲۵ـ۴۹] ایتونو په تفسیر کښې تېر شوی دی، والحمد لله ﷻ.

ز: د نوح ﷺ مومنان زامن د یوه حدیث په بنیاد دري کسان وه چې "حام، سام، یافث" نومېده، خو د نوح ﷺ په اړه په دې مقام کښې وراضافه کوو چې:
اول: نوح ﷺ د دوهم آدم په نامه هم يادېږي[1].
دوهم: نوح ﷺ ته د "شيخ المرسلين" لقب هم ورکړی شوی دی[2].

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې: تاسو د احاديثو په رڼا کښې د [الزمر:۵۳] ايت لاندې ليکلي دي چې په ايمان راوړلو سره ټول ګناهونه ښښلی کېږي، حال دا چې په ﴿ يَغْفِرْ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمْ ﴾ کښې د "مِنْ" توری د ځينو ګناهونو په مغفرت باندې دلالت کوي؟
مونږ وايو چې: د دغه سوال دپاره مفسرينو کرامو متعدد جوابونه کړي دي[3]، چې مونږ ترې لاندې دوه جوابونه غوره کوو:
الف: هغه ځيني ګناهونه په ايمان راوړلو سره ښښل کېږي کوم چې حقوق الله پورې ارتباط لري، او هغه ځيني ګناهونه چې په حقوق العباد پورې اړه ولري د مغفرت په وعده کښې شموليت نه لري[4].
ب: په احاديثو کښې د هغو ټولو ګناهونو د مغفرت وعده ذکره شوې ده کومو چې ايمان راوړونکی د ايمان د راوړلو څخه مخکښې (د کفر په حال کښې) مرتکب شوی وي[5].
او پوره واضحه ده چې دغه ډول ګناهونه د ټولو (مخکښې او وروسته) ګناهونو په نسبت بعضې دي چې په دې مقام کښې وربانديې د "مِنْ" توری دلالت کوي. نو په ايت او احاديثو کښې يو مطلب په دوه وو تعبيرونو سره اداء شوی دی.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۳_ که څوک وايي چې: د ﴿ وَيُؤَخِّرْكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ﴾ څخه د اشارې په توګه معلومېږي چې په ايمان راوړلو سره د مرګ يا عذاب نېټه وروسته کېدلی شي، حال دا چې په عين ايت کښې د ﴿ إِنَّ أَجَلَ اللَّهِ إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ ﴾ د جملې مفهوم دا دی چې د مرګ يا عذاب تاکلې نېټه نه وروسته کېږي؟
مونږ وايو چې: د الله ﷻ په توفيق په دې کتاب کښې د [الرعد:۳۹] ايت لاندې ليکلی شوي دي چې نېټه په لاندې دوه ډوله ده:
الف: يوه مطلقه نېټه ده چې په کوم شرط باندې مشروطه نه وي.
ب: بله معلقه نېټه ده چې په کوم شرط باندې مشروطه وي.

---

(۱) البحر المحيط ج۱۰ ص۲۸۰
(۲) روح المعاني ج۲۹ ص۶۷
(۳) تفسير ابن كثير ج۴ ص۴۲۴؛ اللباب في علوم الكتاب ج۱۹ ص۳۸۲؛ تفسير الطبري ج۲۹ ص۹۱
(۴) تفسير المظهري ج۱۰ ص۷۲؛ تفسير القرطبي ج۱۸ ص۲۹۹
(۵) تفسير أبي السعود ج۹ ص۳۶

په دې مقام کښې مشروطه نښه مطلبه ده. یعنې ای مشرکانو! تاسو ایمان راوړئ او د خپلو عمرونو د اوږدوالي شرط پوره کړئ. که نه نو کله چې ستاسو د مرګ یا عذاب نښه راورسیږي او د تاخیر شرط (ایمان راوړل) تحقق نه وي موندلی نو بیا هېڅکله نه شي وروسته کېدی.

﴿ قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا (٥) فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَاءِي إِلَّا فِرَارًا (٦) وَإِنِّي
كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصَرُّوا
وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا (٧) ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا (٨) ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ
إِسْرَارًا (٩) فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا (١٠) يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُم مِّدْرَارًا
(١١) وَيُمْدِدْكُم بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَل لَّكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَل لَّكُمْ أَنْهَارًا (١٢) مَّا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ
لِلَّهِ وَقَارًا (١٣) وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا (١٤) أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا (١٥)
وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا (١٦) وَاللَّهُ أَنبَتَكُم مِّنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا (١٧)
ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا (١٨) وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ بِسَاطًا (١٩) لِّتَسْلُكُوا
مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا (٢٠) ﴾

[۵] نوح علیه السلام ووېلې چې: ای زما ربه! یقیناً ما خپل قوم شپه او ورځ (توحید ته) دعوت کړ.

[۶] نو زما دعوت هغوی ته زیاته نه کړه مګر تېښته (او د قبول څخه نفرت).

[۷] او یقیناً هر کله چې زه هغوی د دې دپاره دعوت کړم چې ته ورته مغفرت وکړې نو هغوی خپلې ګوتې په خپلو غوږونو کښې ګرځوي (ږدي چې دعوت وانه وري).

او هغوی (خپل خانونه) په خپلو جامو کښې رانغاړي (او کرکه څرګندوي).

او (بالآخره) هغوی (خپلو شرکیاتو ته) ادامه ورکوي او تکبر کوي ډېر لوی تکبر.

[۸] بیا (په دې باندې علاوه) یقیناً ما هغوی په ډاګه (په غټو مجالسو کښې) دعوت کړي دي.

[۹] بیا یقیناً ما هغوی ته علني (څرګند) دعوت ورکړی دی او (هم) مې د راز په توګه (توحید ته) دعوت کړي دي د راز په توګه دعوتول.

[۱۰] نو ما هغوی ته ویلي دي چې: (ای زما قومه!)

تاسو د خپل رب ﷻ څخه (د پخوانیو شرکیاتو) مغفرت وغواړئ، یقیناً ستاسو رب ﷻ ډېر بښونکی دی (په تېرو کفریاتو باندې مو نه نیسي).

[۱۱] ترڅو په تاسو باندې اسمان په شېبو- شېبو سره ووروي (او وچکالي درڅخه محوه کړي).

[۱۲] او (ترځو) ستاسو رب ﷻ تاسو ته په مالونو او زامنو سره امداد وکړي او هم ستاسو دپاره باغونه وګرځوي (زرغون کړي) او ستاسو دپاره ویالې (کانالونه) وګرځوي (وبهوي).

[۱۳] (ای زما قومه!) تاسو لره څه دي چې د داسې عزت درکولو تمه نه لرئ د کوم ورکړه چې الله ﷻ پورې اختصاص لري؟ (چې د ده ﷻ څخه پرته نه څوک د اجر د ورکړې توان لري او نه د جنت).

[۱۴] حال دا چې الله ﷻ تاسو په مختلفو وارونو (او مختلفو حالونو) سره پیدا کړي یاست.

[۱۵] ایا تاسو نه ګورئ چې الله ﷻ څنګه اوه اسمانونه چت په چت (یو د بل د پاسه) پیدا کړي دي؟.

[۱۶] او په همدې اسمانونو کښې یې (ستاسو دپاره) سپوږمۍ رڼا ګرځولې ده او لمر یې (پکښې) بله ډیوه ګرځولې ده.

[۱۷] او الله ﷻ تاسو د ځمکې څخه زرغون کړي (پیدا کړي) یاست زرغونول.

[۱۸] بیا الله ﷻ تاسو په همدې ځمکه کښې (په مرګ سره) ورګرځوي (منحل کوي)، او بیا مو (ترې د قیامت په ورځ) بهرته راوباسي بهرته راویستل.

[۱۹] او الله ﷻ ستاسو دپاره ځمکه غوړولې فرش جوړه کړې ده.

[۲۰] (دا) د دې دپاره چې تاسو (پکښې استوګنه وکړئ او هم) یې په پراخو لارو کښې تګ راتګ وکړئ (او پکښې وګرځئ راوګرځئ).

د مطلب خلاصه

یعنې نوح ﷺ خپل قوم ته د الله ﷻ د ارشاد په مطابق نهه نیم سوه (۹۵۰) کاله دعوت وچلاوه او د دنیاوي او اخروي عذابه یې ودار کړه خو د هغوی جواب منفي وه نو په نتیجه کښې یې د مناجات په توګه عرض وړاندې کړ او ویې ویلې چې:

۱ـ ای زما ربه! ما د خپل قوم په دعوت کښې هیڅ ډول سستي نه ده کړې بلکې هغوی مې شپه او ورځ دین ته وبلل چې توحید ته راجع شي او شرکیات پرېږدي، خو زما د دعوت څخه هغوی هیڅ ګټه پورته نه کړه او حقې لارې ته یې هیڅ میلان ونه ښود مګر تېښتېدل او وحشت یې لا زیات شو او کفر یې لا قوي وګرځېد، داسې چې:

۲ـ هر کله چې ما خپل قوم دعوت کړی دی ترڅو ورته ستا د پلوه مغفرت وکړی شي او په ایمان باندې مشرف جوړ شي نو هغوی لاندې وضعه غوره کړې ده:

الف. هغوی په خپلو غوږونو کښې خپلې ګوتې اېښې دي ترڅو زما دعوت وانه وري. یا په بل عبارت زما د دعوت محض اورېدلو ته هم چمتو نه دي.

ب. آن تردې چې زما د دعوت په وخت کښې هغوی خپل ځانونه په خپلو جامو کښې پټوي ترڅو زما څېره ونه ګوري چې زما رنګ یې بد ایسي.

ج. لنده دا چې په هر وخت کښې چې ما خپل قوم دعوت کړی دی هغوی د قبول څخه تکبر کړی دی ډېر لوی تکبر. چې په هر ځل دعوت سره لا زیات شوی دی او کم شوی نه دی.

۳_ ای زما ربه! ما د خپل قوم په دعوت کښې یو اسلوب او یوه لاره هم نه ده پرېښې. مثلاً:

الف: هغوی ما په لویو مجالسو کښې دعوت کړي دي او د همدې مطلب دپاره یې شوراګانو ته ورغلی یم چې د دوی لویې اجتماع ته مې په لوړ اواز سره دعوت ورکړی دی.

ب: هغوی ته ما خپل دعوت په علني توګه وړاندې کړی دی چې د مخاطبینو څخه علاوه به نورو خلکو هم اورېده.

ج: همدارنګه مې هغوی ته په پټه او په غلي ځای کښې دعوت ورکړی دی او د راز په ډول مې توحید ته رابللي دي.

خو یوه اسلوب هم په هغوی څه اثر نه دی غورزولی چې دعوت یې قبول کړی وی.

۴_ ما خپل قوم ته د دعوت په سلسله کښې دا تمه هم ورکړې ده چې:

الف: ای زما قومه! تاسو د خپل رب ﷻ څخه د خپلو تېرو شوو ګناهونو مغفرت وغواړئ او ایمان راوړئ ترڅو تاسو ته تېر شوي ګناهونه د ځرمې وبښي. او دا ځکه چې یقیناً ستاسو رب ﷻ زښت ډېر مغفرت کوونکی دی.

ب: تاسو په ایمان باندې مشرف شئ ترڅو ستاسو رب ﷻ په تاسو باندې د اسمان څخه په شېبو-شېبو باران وورووي او کومه وچکالي چې دربانديې د خپلو کفریاتو او شرکیاتو د کبله نازله شوې ده هغه درڅخه پورته کړي.

ج: او ترڅو ستاسو رب ﷻ ستاسې مالداري زیاته کړي او زامن مو ډېر کړي. نو ځمکې به مو حاصلات درکړي او زنانه به مو اولادونه وزېږوي.

د: د دعوت د قبول په صورت کښې به ستاسو رب ﷻ تاسو ته ډول- ډول باغونه درپېرزو کړي او په وچو دښتو کښې به درته لښتې او کانالونه وبهوي.

۵_ ای زما ربه! ما خپل قوم توحیدي دلایلو ته هم متوجه کړی دی او مخاطب کړي مې دي چې:

تاسو ته څه وجه ده تاسو څه دلیل لرئ چې الله ﷻ ته په عظمت او وقار قائل نه یاست چې شریکان ورسره دروئ؟. په تاسو څه باعث دی چې د هغه عظمت د کبله نه دارېږئ کوم چې الله ﷻ ته ثابت دی حال دا چې الله ﷻ تاسو د نطفې څخه په متعددو مرحلو کښې پیدا کړي یاست او د بنیادمانو شکلونه یې درکړي دي؟ تاسو خو یو خل په خپل ګرېوان کښې سر ښکته کړئ او د خپل پیدابښت په هکله څه فکر وکړئ.

۶_ ما خپل قوم افاقي دلایلو ته هم متوجه کړی دی چې:

الف: ایا تاسو نه ګورئ چې الله ﷻ اوه اسمانونه څنګه چت په چت او یو د بل د پاسه پیدا کړي دي؟ ایا د ده ﷻ څخه په غیر بل څوک دا کار کولی شي؟

ب: الله ﷻ په اسمانونو کښې سپوږمی د شپې د پلوه رڼا ګرځولې ده چې تاسو ترې په تورو تیارو کښې ګټه پورته کوئ.

ح: الله ﷻ ستاسو دپاره په اسمانونو کښې لمر پیدا کړی دی چې د یوې ډېرې لویې ډیوې حیثیت لري. او په طلوع او غروب سره یې شپه او ورځ منځ ته راځي.

د: الله ﷻ تاسو د یوه نبات په توګه د ځمکې څخه رازرغون کړي یاست، چې د یو پلوه ستاسو اصل (آدم ﷺ) د خاورو څخه جوړ کړی شوی وه او د بله پلوه ستاسو تومنه او توخم (نطفه) د خوراک او څښاک څخه منشا اخلي او پوره واضحه ده چې ستاسو خوراک او څښاک ټول د ځمکې څخه دي.

هـ: بیا الله ﷻ تاسو په همدغې ځمکه کښې په مرګ سره بېرته ورګرځوي او په همدې ځمکه کښې مو منحل کوي. خو داسې وخت هم راتلونکی دی چې الله ﷻ به تاسو د همدغې ځمکې څخه د دوهم ځل دپاره په یوه عجیبه راویستلو سره راوباسي چې تدریجي به نه وي بلکې په یو ځل به مو د یوې شیبلې په پوکولو سره را اوچت کړي.

و: الله ﷻ ستاسو دپاره ځمکه فرش ګرځولې ده چې د دې اضطراري حرکت یې د غرونو په تصبولو سره د منځه وړی دی او د اوسېدو دپاره یې درته قابله جوړه کړې ده چې ستاسو دپاره د زانګو حیثیت لري.

ز: برسېره په دې الله ﷻ په همدغې ځمکه کښې ستاسو دپاره د ګرځېدلو او راګرځېدلو لارې جوړې کړې دي.

دا د دې دپاره چې تاسو د خپلو احتیاجاتو او ارتیاوو د پوره کولو دپاره د پراخو لارو څخه استفاده وکړئ او مطلب ته ورباندې ورسېږئ.

٧ـ ای زما قومه! تاسو د ذکرو شوو نعمتونو شکریه وکړئ او د توحید عقیده خپله کړئ او هم ترې د خپلې عقیدې د تصحیح دپاره د استدلال کار واخلئ او ګټه ترې اوچته کړئ.

توضیحات

١ـ په ذکرو شوو آیتونو کښې په اجمالي توګه هغه هلې ځلې راحکایتې شوې دي کومې چې نوح ﷺ د نهه نیم سوه (٩٥٠) کاله دعوت په اوږدو کښې ترسره کړې وې.

خو عبد الله بن عباس رضی الله عنه ویلي دي چې: د قیامت په ورځ به د دغه اوږدمهاله دعوت څخه د نوح ﷺ قوم انکار وکړي چې مونږ ته هیڅ پیغمبر نه دی راغلی او هیڅ توحید ته نه یاستو بللي.

مګر محمدي (ﷺ) امت به د هغوی انکار په شهادت سره رد او تکذیب کړي[١]. امکان لري چې په [البقرة ١٤٣] آیت کښې به همدغه شهادت ته اشاره وي.

دوه ډوله تفسیر

٢ـ دا آیت ﴿ مَّا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا ﴾ علماوو کرامو په متعددو ډولونو سره تفسیر کړی دی[٢]

---

(١) الدر المنثور ج٨ ص٢٨٨

(٢) زاد المسير ج٨ ص٩٨

چې تول ډولونه په اصلي مطلب کښې متحد دي، او مونږ يې فقط د دوه وو مثالونو په ذکر باندې اکتفاء کوو چې لنډه شرحه يې دا ده[۱]:

په دوارو مثالونو کښې "وَقار" د "توقير" او "تعظيم" دپاره اسم دی لکه چې "سَلام" د "تسليم" دپاره اسم دی. يا په بل عبارت: "وقار" مصدر نه دی بلکې اسم مصدر دی.

مګر په هغې "رجاء" کښې چې د ﴿ لَا تَرْجُونَ ﴾ کلمه ورځخه اشتقاقه شوې ده په لاندې ډول اختلاف دی:

الف: ځينې علماء کرام وايي چې: دلته "رجاء" په خپله حقيقي معنی سره ده چې "اميد" دی. يعنې ای زما قومه! تاسو لره څه دي چې د توحيد په خپلولو سره د توقير او تعظيم اميد نه لرئ چې په آخرت کښې په اجرونو او ثوابونو سره عزتمند وګرځولی شئ، چې د تعظيم او توقير ورکړه (عزتمند ګرځول) په الله ﷻ پورې اختصاص لري او بل څوک دا کار نه شي کولی.

ب: ځينې نور وايي چې: دلته "رجاء" د اعتقاد څخه کنايي ده. يعنې تاسو لره څه دي چې د توحيد په خپلولو سره په توقير او تعظيم باندې عقيده نه لرئ، چې دغه د توحيد تعظيم او توقير الله ﷻ پورې اختصاص لري.

"طَوْر" څه معنی؟

۳ــ په ﴿ وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا ﴾ کښې د "اَطْوَار" کلمه د "طَوْر" ــ لکه "قَوْل" ــ جمعه ده چې د کرت او حالت معنی ورکوي[۲].

يعنې ای مشرکانو! تاسو ولې د توحيد عقيده نه خپلوئ حال دا چې الله ﷻ تاسو په مختلفو حالاتو او متعددو کراتو سره پيدا کړي ياست. يا په بل عبارت د نطفې د حالت څخه تر زيږېدنې پورې او د زيږېدنې څخه تر بوډاتوب پورې. الله ﷻ ستاسو حالات په خومره ډېرو کرتونو سره تجديدوي، چې يو حالت مو د منځه وړي او په بل تازه حالت کښې قرار درکوي. ايا نو د الله ﷻ څخه پرته د دغه حالاتو د تجديد توان بل څوک لري؟ ايا په تجديد کښې ورسره بل څوک اشتراک لري؟

د "فَجّ" معنی

۴ــ په ﴿ مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا ﴾ کښې د "فِجَاج" کلمه د "فَجّ" ــ لکه "شَدّ" ــ جمعه ده چې هغې پراخې لارې ته وضعه شوې ده کومه چې د دوه وو غرونو ترمنځ غزېدلې وي[۳].

﴿ قَالَ نُوحٌ رَّبِّ إِنَّهُمْ عَصَوْنِي وَاتَّبَعُوا مَن لَّمْ يَزِدْهُ مَالُهُ وَوَلَدُهُ إِلَّا خَسَارًا (۲۱) وَمَكَرُوا

(۱) روح المعاني ج۲۹ ص۷۳؛ الدر المنثور ج۸ ص۲۹۰؛ تفسير الكشاف ج۴ ص۶۱۷؛ حاشية الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۴ ص ۵۵۰؛ تفسير ابن كثير ج۴ ص۴۲۵؛ المحرر الوجيز ج۱۶ ص۱۲۴؛ تفسير ابي السعود ج۹ ص۳۸

(۲) لسان العرب ج۴ ص۵۰۷

(۳) القاموس المحيط ج۳ ص۴۴۹

مَكْرًا كُبَّارًا ﴿٢٢﴾ وَقَالُوا۟ لَا تَذَرُنَّ ءَالِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا ﴿٢٣﴾ وَقَدْ أَضَلُّوا۟ كَثِيرًا ۖ وَلَا تَزِدِ ٱلظَّٰلِمِينَ إِلَّا ضَلَٰلًا ﴿٢٤﴾ مِّمَّا خَطِيٓـَٰٔتِهِمْ أُغْرِقُوا۟ فَأُدْخِلُوا۟ نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا۟ لَهُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ أَنصَارًا ﴿٢٥﴾

[۲۱] نوح ﷺ وویلې چې: ای زما ربه! یقیناً زما قوم زما څخه عصیان غوره کړی، او د هغه چا پیروي کوي کوم چې نه یې مال زیاتوي او نه یې اولاد مګر زیان (او تاوان).

[۲۲] او همدغو مشرانو (مالدارانو او اولاد لرونکو) چلونه وکړه ډېر لوی چلونه (ترڅو خلک او عوام بې لارې کړي).

[۲۳] او مشران (خپلو پروانو ته) وايي چې: هرومرو تاسو خپل معبودان پرېنږدئ (چې عبادت ورته ونه کړئ).

او هرومرو تاسو د "ود" په نامه بوت پرېنږدئ او نه د "سواع" په نامه بوت او نه د "یغوث" او "یعوق" او "نسر" په نامه (بوتان).

[۲۴] او یقیناً دغو مشرانو زښت ډېر (خلک) بې لارې کړي دي.

او (ای زما ربه!) ته ظالمانو ته مه زیاتوه مګر ګمراهي (چې هلاک ورسره ملګری وي).

[۲۵] هغوی د خپلو خطاګانو (او کفریاتو) د کبله غرق کړی شوه نو سمدستي (برزخي) اور ته ورداخل کړی شوه.

نو هغوی د خپلو ځانونو دپاره د الله ﷻ څخه په غیر هیڅ کومکیان مونده نه کړه (چې د غرق څخه یې نجات ورکړی وی).

د مطلب خلاصه

یعنې نوح ﷺ مناجات ته ادامه ورکړه او د عرض په توګه یې وویلې چې:

۱ـ ای زما ربه! ما د دعوت په لړ کښې د هرې طریقې څخه کار واخست خو زما قوم دعوت قبول نه کړ او زما څخه په عصیان او بې اطاعتۍ باندې کلک شوه.

۲ـ هغوی زما عصیان ته ادامه ورکړه او د خپلو هغو مشرانو پیروي او اطاعت یې خپل کړ کومو چې ډېر مالونه او اولادونه درلوده، کومو ته چې خپلو مالونو او اولادونو د تاوان او نقصان څخه پرته څه شی زیات نه کړ، چې په دنیا او په آخرت کښې یې د الله ﷻ د عذاب لاندې واقع کړه.

۳ـ دغو مشرانو (مالدارانو) د خپلو کشرانو او عوامو د ګمراه کولو دپاره زښت ډېر پټ تدبیرونه په کار واچول او د زښتو ډېرو حیلو او چلمو څخه یې کار واخست. د مثال په توګه عوام یې مخاطب کړه چې:

الف: تاسو د خپلو معبودانو عبادت مه پرېږدئ او په خپلې تګلارې باندې د مرګ تر ورځې پورې کلک پاتې شئ.

ب. تاسو د خپل يوه بوت د عبادت څخه هم لاس مه اخلئ، نه د "ود" په نامه بوت پرېږدئ، نه د "سواع"، نه د "يغوث"، نه د "يعوق" او نه د "نسر" په نامه بوتان، او نه د نورو بوتانو عبادت پرېږدئ.

۴ـ اې زما ربه! دغو مشرانو په خپلو بدو تدابيرو سره ډېر خلک گمراه کړه، او يا يې په گمراهۍ (د بوتانو په عبادت) باندې کلک کړه.

نو دغو مشرانو د يو پلوه په خپلو ځانونو باندې ظلم وکړ او د بل پلوه يې نور ډېر خلک د ظالمانو په ډله کښې شامل وگرځول او ظلم يې ورباندې وکړ.

نو اې ربه! ته ظالمانو ته مه زياتوه مگر گمراهي او عذاب، چې دوی په همدې پسې هڅه کوي او د همدې استحقاق لري.

۵ـ نو الله ﷻ د نوح ؑ سوال قبول کړ او د ده ؑ قوم يې د خپلو جناياتو او کفرياتو د کبله په دنيا کښې په غرق سره پوپنا کړ او د غرق سره متصل يې برزخي غيبي اور ته داخل کړه، او بالآخره د قيامت په ورځ به دائمي دوزخ ته ورتېل وهل شي.

۶ـ د ذکر شوي دنياوي عذاب د نزول په وخت کښې هغوی د خپلو ځانونو د نجات دپاره هيڅ مرستندويان مونده نه کړه، چې نه يې مشران په کار ورغله او نه يې بوتان په درد دوا شوه، همدارنگه به په آخرت کښې هم هيڅ کومکيان مونده نه کړي.

توضيحات

۱ـ په ﴿وَمَكَرُوا مَكْرًا كُبَّارًا﴾ کښې د "کُبّار" کلمه د مبالغې صيغه ده او د "کَبير" څخه يکښې مبالغه زياته ده[1]. يعنې د نوح ؑ په قوم کښې مشرانو د کشرانو (پيروانو) د بې لارې کولو دپاره ډېر لوی-لوی چلونه او پلانونه په کار اچولي وه.

که څه هم مونږ ته د هغې زمانې د کفارو د چلونو او پلانونو مثالونه معلوم نه دي چې څنگه-څنگه به وه؟ مگر نن ورځ[2] چې د اوسنۍ زمانې د کفارو د مشرانو (امريکايانو) چلونو او پلانونو ته گورو چې په ټوله نړۍ او په تېره بيا په افغانستان کښې يې په کار اچولي دي او لگيا دي خلک ورباندې گمراه کوي نو لاندې مثالونه يې په نظر راځي:

الف: په کلو او ښارونو باندې بمونه وروي چې د ځينو په شهادت او د ځينو په معيوب جوړېدلو او همدارنگه د ځينو د کورونو په ورانولو سره خلک وډار کړي او خپله باداري ورباندې قبوله کړي.

ب: د مسلمانانو په اسير گرځولو سره هم په خلکو کښې وېره او ترهه خوروي او د سمې لارې څخه يې اړوي.

ج: د فحشا او بد اخلاقۍ دروازې يې خلاصې کړې دي او په پلازمېنه (کابل) کښې يې هوټلونه او کچنې ځانې جوړې کړې دي چې خوانان او خوانانې ورباندې بې لارې کړي.

---

(۱) تفسير القاسمي ج۱۶ ص۲۹۷

(۲) ۲۳ ۸ ۱۴۲۵ هـ ق - ۱۶/ ۷/ ۱۳۸۳ هـ ش

د- تبلیغاتي او نشراتي وسائل یې په همدې ډول کښې په کار اچولي دي ترڅو بد اخلاقي او بې دیني په خلکو کښې وده ور کړي.

هـ- د تعلیمي نصاب څخه یې دیني او اسلامي مضامین او خصوصاً جهادي مضامین د منځه وړي دي ترڅو راتلونکې نسل نه دین وپیژني او نه جهاد.

و- خلک په پیسو (ډالرو) سره اخلي او د پیسو په زور ورباندې نکړي قوانین تصویبوي او اسلامي قوانین د همدوی په لاس د منځه وړي.

نبي کریم ﷺ همدغې فتنې ته داسې اشاره کړې ده چې: «یَبِیعُ أَقْوَامٌ دِینَهُمْ بِعَرَضٍ مِنَ الدُّنْیَا»[1] یعني د قیامت د قیام په وړاندې به ډیرې سختې فتنې رامنځته شي حتی چې ځینې قومونه به خپل دین په دنیاوي مال او متاع (پیسو او چوکیو) باندې خرڅ کړي.

سوالونه او جوابونه

۲ـ په دې مقام کښې د سړي په ذهن کښې لاندې پوښتنې ګرځي راګرځي:

الف: که څوک وایي چې: د بوت پرستۍ کفر څنګه او څه وخت شروع شو؟

موږ وایو چې: که څه هم ځینو مفسرینو کرامو تقریباً اوه وجې او علتې بیان کړي دي چې د بوت پرستۍ فاسد بنیاد ورباندې ایښودل شوی دی[2] مګر موږ یوازې د هغې وجې مطلب راخلاصه کوو کومه چې د عبد الله بن عباس رضي الله عنه څخه روایت شوې ده[3]، هغه دا چې:

اول: دغه پنځه کلمې (وَدّ، سُوَاع، یَغُوث، یَعُوق، نَسْر) په اصل کښې د نوح علیه السلام د قوم د پنځو صالحو اشخاصو نومونه وه.

دوهم: کله چې دغه صالح اشخاص وفات شوه، نو د نوح علیه السلام قوم د شیطان په مشوره پنځه مجسمې جوړې کړې او د ذکرو شوو صالحو اشخاصو نومونه یې ورباندې کېښودل، خو دا محض د یادښت دپاره وه نه د عبادت دپاره.

دریم: خو چې کله د مجسمه جوړونکو زمانه هم تېره شوه او د مجسمو د جوړولو په غرض باندې پوهه هم د منځه لاړه، نو وروستني نسل یې په عبادت پیل وکړ او په نفعه او ضرر ورته قائل شوه.

څلورم: بیا همدغه مذکوره په خلکو کښې خوره شوه چې آن د عربو پورې راورسېده.

ب: که څوک وایي چې: د نوح علیه السلام قوم خو سره د خپلو بوتانو د غرق په سبب بالکل د منځه تللی وه، او یوازې مؤمنانو په بېړۍ کښې نجات موندلی وه، نو پوښتنه دا ده چې د هغوی بوتان عربو ته څنګه رانقل کړی شوه؟

موږ وایو چې: د هغوی د بوتانو محض نومونه عربو ته حکایت کړی شوه خو دوی بیا د هر ...

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۴۲

(۲) التفسیر الکبیر ج ۳۰ ص۱۴۳

(۳) صحیح البخاري ج۲ ص۷۳۲

دپاره نوې-نوې مجسمې جوړې کړې چې دا فلانکي بوت دی او دا فلانکی[1].

ج: که څوک وايي چې: ذکر شوي بوتان په څنګه- څنګه شکلونو سره جوړ کړی شوي وه؟

مونږ وايو چې: ځینو مفسرینو کرامو دغو بوتانو ته مختلف شکلونه ښودلي دي[2]، مګر د عبد الله بن عباس رضي‌الله‌عنهما د وړاندېنې حدیث په مقتضی ظاهره دا ده چې هغه ټول د انسانانو په اشکالو سره تیار کړی شوي وه.

د: که څوک وايي چې: ایا عربو د دغو پنځو بوتانو څخه په غیر نور بوتان هم درلوده؟

مونږ وايو چې: هو، د هغوی بوتانو په دغو پنځو کښې انحصار نه درلود بلکې د نورو بوتانو عبادتونه يې هم ترسره کول لکه "نَائِلَة" او "هُبَل" او داسې نور[3].

ه: که څوک وايي چې: په ﴿ وَقَدْ أَضَلُّواْ كَثِيرًا ﴾ کښې د ﴿ أَضَلُّواْ ﴾ مستتر ضمیر څه شي ته راجع دی؟

مونږ وايو چې: د دغه ضمیر مرجع لاندې دوه احتماله درلودلی شي: که څه هم دواړه احتماله صحت لري او په اصل مطلب کښې سره متحد دي خو د مقام په لحاظ دوهم احتمال ظاهر برېښي[4].

اول: دغه ضمیر ذکرو شوو پنځو بوتانو ته راجع دی، لکه چې په بل ایت کښې ورباندې صراحت نازل شوی دی چې: ﴿ رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ ٱلنَّاسِ ﴾ [ابراهیم ۳۶] یعنې ابراهیم عليه‌السلام ووېلې چې ای زما ربه! یقینًا دغو بوتانو د خلکو څخه زښت ډېر ګمراه کړي دي.

دوهم: دا ضمیر د نوح عليه‌السلام د قوم مشرانو ته راجع دی لکه چې په ﴿ وَمَكَرُواْ ﴾، ﴿ وَقَالُواْ ﴾ کښې دواړه ضمیرونه هم دوی ته راجع دي.

و: که څوک وايي چې الله جل‌جلاله د نوح عليه‌السلام د مبارکې خولې څخه دا جمله هم راحکایته کړې ده چې: ﴿ وَلَا تَزِدِ ٱلظَّٰلِمِينَ إِلَّا ضَلَٰلًا ﴾، نو ایا یوه پیغمبر ته مناسبه ده چې د خپل قوم دپاره ضلالت وغواړي حال دا چې پخپله د هغوی د هدایت دپاره استولی شوی وي؟

مونږ وايو چې: دېته ورته یوه پوښتنه د موسی عليه‌السلام په هکله د الله جل‌جلاله په توفیق د [یونس:۸۸] ایت لاندې جوابه شوې ده چې دغه سوال (ښېرا) محض د خپلې خوشالۍ د اظهار دپاره صورت نیولی وه، البته وروسته د هغه چې کله په هغوی باندې د عذاب نزول، یقین ته رسېدلی وه.

خو په دې مقام کښې ورباندې لاندې جوابونه وراضافه کوو:

اول: دلته د "ضَلَال" څخه دیني ګمراهي مطلب نه ده ترڅو اعتراض وارد شي بلکې دنیاوي ګمراهي ترې مراده ده[5]. یعنې ای ربه! د دغو ظالمانو پلانونه شنډ کړې او د ګمراهۍ او بې ګټېتوب په لور يې سوق کړې.

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۱۶ ص۲۹۸
(۲) تفسیر القرطبي ج۱۸ ص۳۰۹
(۳) تفسیر البغوي ج۴ ص۴۰۰
(۴) روح المعاني ج۲۹ ص۷۸
(۵) تفسیر القرطبي ج۱۸ ص۳۰۶

دوهم: دلته د "ضلال" کلمه د "هلاکت" څخه کنايي ده[۱]. او دا څکه چې غالبًا د بې لارې توب سره هلاکت ملګرى دى.

په همدې معنى باندې د سورت په وروستني ايت کښې صراحت نازل شوى دى چې اى زما ربه! ظالمانو ته مه زياتوه مګر هلاک.

﴿ وَقَالَ نُوحٌ رَّبِّ لَا تَذَرْ عَلَى ٱلْأَرْضِ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ دَيَّارًا ﴿٢٦﴾ إِنَّكَ إِن تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا۟ عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوٓا۟ إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا ﴿٢٧﴾ رَّبِّ ٱغْفِرْ لِى وَلِوَٰلِدَىَّ وَلِمَن دَخَلَ بَيْتِىَ مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ وَلَا تَزِدِ ٱلظَّٰلِمِينَ إِلَّا تَبَارًۢا ﴿٢٨﴾ ﴾

[۲٦] او نوح ﷺ (په خپل مناجات کښې) وويلې چې: اى ربه! ته د ځمکې په سر باندې د کافرانو څخه يو اوسېدونکى هم پرېنږدې (بلکې ټول هلاک کړې).

[۲۷] يقينًا ته چې يې که چرته کافران پرېږدې (او هلاک يې نه کړې) نو دوى به ستا بندګان بې لارې کړي، او دوى به ونه زېږوي مګر بدکار (او) ناشکره.

[۲۸] اى زما ربه! ته ماته مغفرت وکړې (او د خلاف الاولى د ارتکاب څخه راتېر شې) او زما مور او پلار ته هم (مغفرت وکړې).

او هغه چا ته هم (مغفرت وربېرزو کړې) کوم چې زما کور ته د يو مؤمن په حيث داخل شوى وي او (ته د قيامت تر ورځې پورې) ټولو نارينه وو مؤمنانو او زنانه وو مؤمنانو ته (هم مغفرت وکړې). او (بالآخره اى زما ربه!) ته ظالمانو (کفارو) ته مه زياتوې مګر هلاک (چې ژوندى پاتې نه شي).

د مطلب خلاصه او توضيحات

۱ـ په دې ايتونو کښې د نوح ﷺ د مناجات وروستنۍ برخه نازله شوې ده، او په هغه مطلب باندې پکښې صراحت صورت نيولى دى کوم ته چې په وړاندېنې متصل ايت کښې اشاره شوې ده، چې اى ربه! دا قوم د ځمکې هلاک کړې.

يو صرفي تحليل

۲ـ په ﴿ لَا تَذَرْ عَلَى ٱلْأَرْضِ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ دَيَّارًا ﴾ کښې د "دَيَّار" کلمه په اصل کښې "ديوار" لکه "فيعال" ـ وه، خو د اعلال او ادغام د کبله ترې "دَيَّار" جوړه شوه[۲].

دا کلمه د "دَوَران" څخه اشتقاقه شوې ده چې د تاوېدلو راتاوېدلو معنى ورکوي، خو په دې مقام کښې ترې اوسېدونکي او په ځمکه باندې ګرځېدونکي مطلب دي.

(۱) تفسير ابي السعود ج۹ ص۴۱
(۲) تفسير الکشاف ج۴ ص٦۲۱

دا کلمه په نفي یا نهي کښې استعمالیږي او بس[۱].

یعنې نوح ﷺ وویلې چې: ای زما ربه! ته د ځمکې په مخ باندې یو اوسېدونکی هم پرېنږدې بلکې ټول هلاک او پوپنا کړې.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې: د ذکرې شوې ښېرا څخه څرګندېږي چې د نوح ﷺ رسالت عام وه او ټولو خلکو ته شامل وه لکه چې ښېرا یې ټولو ته شمولیت درلود. حال دا چې نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې فرمایلي دي چې: «وَكَانَ النَّبِيُّ يُبْعَثُ إِلَى قَوْمِهِ خَاصَّةً وَبُعِثْتُ إِلَى النَّاسِ عَامَّةً»[۲] یعنې زما د پنځو ځانګړتیاوو څخه یوه ځانګړنه دا ده چې پخوا به هر پیغمبر خپل قوم ته په خاصه توګه لېږل کېده، او زه ټولو خلکو ته په عامه توګه مبعوث کړی شوی یم.

مونږ وایو چې: د دغې پوښتنې د ځوابولو دپاره علماوو کرامو زیښتې ډېرې وجې ذکرې کړې دي[۳]، که څوک فرصت لري نو هملته دې مراجعه وکړي، خو مونږ دلته فقط د لاندې یوه ځواب په لیکلو باندې اکتفاء کوو:

د نوح ﷺ په زمانه کښې یوازې یوه قوم موجودیت درلود چې نوح ﷺ ورته مبعوث کړی شوی وه، لکه چې د آدم ﷺ په زمانه کښې یوازې بي بي حواء رضي الله عنها او د ده ﷺ اولادونو شتون درلود چې د آدم ﷺ امت شمېرل کېده.

ذکر شوی اعتراض به په هغه وخت کښې وارد وی چې د نوح ﷺ په زمانه کښې متعددو قومونو موجودیت درلودی او د همده ﷺ په ښېرا سره هلاک شوي وی.

یوه پوښتنه او د هغې ځواب

۴ـ که څوک وایي چې: نوح ﷺ د ﴿إِنَّكَ إِن تَذَرْهُمْ﴾ الآية- مضمون د څه شي څخه معلوم کړ، چې که د ده ﷺ د قوم څخه څوک ژوندي پاتې شي نو هغه به ضرور بندګان ګمراه کوي، او اولاده به یې هم ضرور فاجران او فاسقان وي؟

مونږ وایو چې: د دغه معلومیت دپاره لاندې دوه وجې ګېدلی شي او څه لرې نه ده چې دواړه ورته د معلومیت سبب ګرځېدلی وي.

الف: نوح ﷺ ته الله ﷻ وحې وکړه چې: ﴿أَنَّهُۥ لَن يُؤْمِنَ مِن قَوْمِكَ إِلَّا مَن قَدْ ءَامَنَ﴾ [هود: ۳۶] یعنې یقینًا شان دا دی چې هېڅکله به ستا د قوم څخه (د دې وخت څخه وروسته) څوک ایمان رانه وړي، مګر هغه څوک چا چې ایمان راوړی دی (هغه به خپل ایمان ته ادامه ورکړي).

---

(۱) لسان العرب ج۴ ص۲۹۸

(۲) صحیح البخاري ج۱ ص۴۸

(۳) عمدة القاري علی صحیح البخاري ج۳ ص۱۹۴؛ روح المعاني ج۲۹ ص۸۰

ب: نوح ﷺ ته خپلې اوږدې تجربې (چې نهه نیم سوه کاله یې ادامه درلوده) ثابته کړه چې د ده ﷺ قوم د اصلاح استعداد د لاسه ورکړی دی.

زما کور یعني څه؟

۵ـ مفسرینو کرامو په ﴿ وَلِمَن دَخَلَ بَيْتِيَ ﴾ کښې د "بَیْتَ" کلمه په متعددو معناوو سره تفسیر کړې ده، لکه بېړۍ، او جومات او کور[1]. مګر ظاهره دا ده چې دلته به همدغه دریمه معنی مراد وي. څه لرې نه ده چې د طوفان د شروع په وخت کښې به نوح ﷺ خپل پیروان خپل کور ته راغونډ کړي وي.

دا د یو پلوه او د بله پلوه مور پلار ته د مغفرت غوښتلو څخه ځرګندېږي چې د نوح ﷺ مور پلار دواړه مؤمنان تېر شوي دي[2].

یعني ای زما ربه! زه د خپل دعوت په نهایي مرحله کښې تاته څه سوالونه کوم، هغه دا چې:

الف: ماته د هغو ګناهونو (خلاف الاولی کارونو) مغفرت وکړې کوم چې زما څخه په دغه نهه نیم سوه (۹۵۰) کلن دعوت کښې واقع شوي وي.

ب: زما مور او پلار ته هم مغفرت وکړې او ګناهونه ورته وبښې.

ج: هغه چا ته هم مغفرت وربېرزو کړې کوم چې زما کور ته د یوه مؤمن په حیث داخل شوی وي او غواړي چې په بېړۍ کښې راسره اوچت شي.

د: بالآخره ای زما ربه! ته د قیامت تر ورځې پورې تولو نارینه وو مؤمنانو او تولو زنانه وو مؤمنانو ته د ګناهونو څخه ورتېر شې.

تبار څه معنی؟

۶ـ مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الفرقان: ۳۹] ایت لاندې لیکلي دي چې: په ﴿ وَلَا تَزِدِ ٱلظَّٰلِمِينَ إِلَّا تَبَارًۢا ﴾ کښې د "تبار" کلمه د هلاک معنی ورکوي. یعني ای ربه! ته د قیامت تر ورځې پورې ظالمانو ته مه زیاتوه مګر هلاک او تباهي، البته هغه ظالمان کومو چې خپل نېک استعداد د پښو لاندې کړی وي او د اصلاح قابلیت یې د لاسه ورکړی وي.

د "نوح" سورت پښتو ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق ختم شو.

اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ الْمَغْفُورِينَ لَهُمْ.

۱۴۲۵/۸/۲۳ هـ ق = ۱۳۸۳/۷/۱۶ هـ ش.

---

(۱) زاد المسیر ج۸ ص۱۰۲
(۲) تفسیر ابي السعود ج۹ ص۴۲

الجن (۷۲)

سریزه

۱_ د دې سورت (الجن) نوم د همدې سورت په لومړني ایت کښې نازل شوی دی او په همدې نامه سره دا سورت د نورو سورتونو څخه جدا شوی دی.

۲_ د دې سورت د ایتونو شمېر اته ویشت (۲۸) دی[۱].

۳_ د کلماتو شمېر يې دوه سوه او پنځه اتیا وو (۲۸۵) ته ختلی دی[۲].

۴_ او بالآخره د تورو شمېر يې اته سوه اویا وو (۸۷۰) ته رسېږي[۳].

۵_ دا سورت مکي سورت دی[۴] او ټول ایتونه يې د هجرت څخه وړاندې نازل شوي دي.

۶_ د دې سورت (الجن) محتویات هم د نورو مکي سورتونو غوندې په عقیدوي احکامو پورې ډېر ارتباط لري، لکه د الله ﷻ توحید د پیغمبر ﷺ نبوت او بعث بعد الموت او داسې نور.

خو دغه عقیدوي احکام په وړاندېني سورت (نوح) کښې د نوح ﷺ د مبارکې خولې څخه راحکایت شوي وه او په دې سورت (الجن) کښې د پیریانو د خولو څخه راحکایت کېږي، ترڅو واضحه شي چې د اسلام دین د واقع سره مطابق دین دی او نبي کریم ﷺ رښتیانی پیغمبر دی، حتی چې د عناد څخه خالي پیریانو هم وړاندې باور او ایمان خپل کړ.

۷_ دغه دواړه سورتونه (نُوح، الْجِن) سره يو ترېله ډېر تناسبات لري. د مثال په توګه:

الف: هلته د اولني رسول (نوح ﷺ) څه حالات نازل شوي وه او دلته د آخرین رسول (محمد ﷺ) حالاتو ته اشاره شوې ده حتی چې ځینو پیریانو هم وړاندې ایمان راوړی وه.

ب: هلته د هغو کفارو د سخت دریغ بیان نزول موندلی وه کوم چې د شرکي عقیدې بنیاد اېښودونکي او استاذان وه، او دلته د هغو کفارو سخت دریغ ته اشاره کېږي کوم چې په شرکي عقیده کښې د هغوی مخلص شاګردان او پیروان دي.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا ۝١ يَهْدِي إِلَى
الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ ۖ وَلَن نُّشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا ۝٢ وَأَنَّهُ تَعَالَىٰ جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا
وَلَدًا ۝٣ وَأَنَّهُ كَانَ يَقُولُ سَفِيهُنَا عَلَى اللَّهِ شَطَطًا ۝٤ وَأَنَّا ظَنَنَّا أَن لَّن تَقُولَ الْإِنسُ

(۱) تفسیر الطبري ج۱۹ ص۱۰۲
(۲) تفسیر الخازن ج۶ ص۳۷۰
(۳) اللباب في علوم الکتاب ج۱۹ ص۲۷۸
(۴) روح المعاني ج۱۹ ص۸۱

وَالْجِنُّ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ﴿٥﴾ وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِّنَ الْإِنسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِّنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ
رَهَقًا ﴿٦﴾ وَأَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنتُمْ أَن لَّن يَبْعَثَ اللَّهُ أَحَدًا ﴿٧﴾ وَأَنَّا لَمَسْنَا السَّمَاءَ
فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهُبًا ﴿٨﴾ وَأَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَن
يَسْتَمِعِ الْآنَ يَجِدْ لَهُ شِهَابًا رَّصَدًا ﴿٩﴾ وَأَنَّا لَا نَدْرِي أَشَرٌّ أُرِيدَ بِمَن فِي الْأَرْضِ أَمْ أَرَادَ
بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا ﴿١٠﴾ وَأَنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذَٰلِكَ كُنَّا طَرَائِقَ قِدَدًا ﴿١١﴾ وَأَنَّا ظَنَنَّا
أَن لَّن نُّعْجِزَ اللَّهَ فِي الْأَرْضِ وَلَن نُّعْجِزَهُ هَرَبًا ﴿١٢﴾ وَأَنَّا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدَىٰ آمَنَّا بِهِ
فَمَن يُؤْمِن بِرَبِّهِ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًا ﴿١٣﴾ وَأَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا الْقَاسِطُونَ
فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُولَٰئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا ﴿١٤﴾ وَأَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا ﴿١٥﴾ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] (ای پیغمبره! خلکو ته) ووایه چې ماته (د الله ﷻ د پلوه) وحي کړی شوې ده چې یقیناً شان دا دی چې د پیریانو څخه یوه ټولګي (زما قرائت ته) غوږ ایښی وه. نو غوږ ایښودونکو پیریانو وویلې چې یقیناً مونږ لوستل شوی (د هر حیثه) عیجبه کتاب واورېد.

[۲] چې سمې لارې ته ښودانه کوي، نو مونږ ورباندې ایمان راوړ (او عقیده موورباندې خپله کړه)، او مونږ به هیڅکله د خپل رب ﷻ سره (په عبادت کښې) هیڅوک شریک ونه ګرځوو.

[۳] او (مونږ په دې باندې هم ایمان راوړ چې) یقیناً شان دا دی چې زمونږ د رب ﷻ شان ډېر لوړ دی، نه یې ملګری (مېرمن) نیولې ده او نه ولد.

[۴] او (په دې باندې هم چې) یقیناً شان دا وه چې زمونږه ناپوه (او ناپوهانو. شیطان او شیطانانو) به په الله ﷻ باندې د حق څخه ډېرې لرې خبرې کولې (او تپلې چې په مېرمن او ولدیت ورته قائل وه).

[۵] او (مونږ شهادت اداء کوو چې) یقیناً مونږ به ګومان کاوه چې په الله ﷻ باندې به نه انسان دروغ ووایي (وتړي) او نه پیری (خو دروغژنان په دواړو کښې شته)

[۶] او (مونږ په دې هم شهادت ورکوو چې) یقیناً د انسانانو څخه ځینې سړي وه چې د پیریانو څخه به یې په ځینو سړیو باندې پنا غوښتله. نو هغوی به دوی لره تکبر (او ضلالت) زیاتاوه.

[۷] او (په دې باندې هم چې) یقیناً انسانانو ګومان کاوه لکه چې تاسو ګومان کاوه (ای ملګرو او یا ای قومیانو!) چې هیڅکله به الله ﷻ (د دې څخه وروسته) هیڅوک (د پیغمبر په حیث) مبعوث نه کړي (خو دا ګومان مو غلط ثابت شو)

[۸] او (په دې باندې هم چې) یقیناً مونږ اسمان ته (د پورته کېدلو) پلټنه وکړه، نو اسمان مو په داسې حال مونده کړ چې په کلکو (سختو) څوکیدارانو او د اور په شغلو سره ډک کړی شوی وه.

[۹] او (په دې باندې هم چې:) یقیناً مونږ پخوا وو چې د اسمان څخه به د ناستې په ځایونو کښې د اورېدلو دپاره کیناستلو.

نو اوس چې (هلته زمونږ څخه) څوک غوږ ونیسي خپل ځان ته به د اور ځارونکې شغله مونده کړي (چې ورباندې به وویشتلی شي).

[۱۰] او (په دې باندې هم چې:) یقیناً مونږ نه پوهېږو چې ایا هغو کسانو ته د شر اراده کړی شوې ده کوم چې په ځمکه کښې (استوګنه) لري، (او) که خپل رب ﷻ ورته د سمې لارې د ښودلو اراده کړې ده؟.

[۱۱] او (په دې باندې هم چې:) یقیناً پخوا زمونږ څخه ځینې کسان صالحان وه (چې په موسی ؑ یا په عیسی ؑ باندې یې ایمان راوړی وه) او ځینې د دوی څخه غیر وه (چې ایمان یې ورباندې نه وه راوړی).

(نو د همدې کبله) مونږ (د دین د حیثه) د مختلفو (او متعددو) لارو درلودونکې وو.

[۱۲] او (په دې باندې هم چې:) یقیناً مونږ باور کوو (او علم لرو) چې مونږ به هیڅکله په ځمکه کښې الله ﷻ عاجز (او ناتوانه) ونه شو ګرځولی (چې چرته ترې پټ شو) او نه به یې هیڅکله د تښتېدلو د حیثه (عاجز وګرځولی) شو (چې اسمان ته ترې پورته شو).

[۱۳] او (په دې باندې هم چې:) یقیناً کله چې مونږ هدایت (لارښوونکی کتاب) واورېد نو سمدستي مو ورباندې ایمان راووړ.

نو هرڅوک چې په خپل رب ﷻ باندې ایمان راوړي نو هغه نه د نقصان څخه وارېږي (چې اجر به کم ورکړی شي) او نه د ذلت د احاطې څخه (چې د استحقاق څخه اضافه سزا به ورکړی شي).

[۱۴] او (په دې باندې هم چې:) یقیناً (د عجیبه کتاب د اورېدلو څخه وروسته) زمونږ څخه ځینې کسان غاړې اېښودونکې دي او ځینې راڅخه ظلم کوونکې دي.

نو هرڅوک چې (په اخلاص سره) غاړه کېږدي (او مسلمان شي) نو همدغو کسانو سمې لارې ته قصد کړی دی (او په سمه لاره روان دي).

[۱۵] او هر چې ظالمان دي نو دوی د دوزخ دپاره خاشاک دي (چې په همدوی باندې به هلته اور بلېږي).

ارتباط او شان نزول

۱_ د وړاندېنې سورت (نوح) په وروستنیو ایتونو کښې د بنیادمانو څخه د هغې سخت درېځي کافري ولې ذکر نازل شوی وه په کومې باندې چې د نهه نیم سوه (۹۵۰) کالو اوږده دعوت هم څه اثر ونه غورزاوه چې په نتیجه کښې د بنیاد ویستونکي عذاب سره مخامخه شوه او تول له پوپنا شوه

په دې ایتونو کښې د پیریانو هغې اسان دریځې ولې ذکر ته اشاره کېږي کومه چې محض د قرآن کریم په اورېدلو سره، بدون د مستقیم دعوته په ایمان او په توحیدي عقیده باندې مشرفه شوه او سمدستي د همدغې توحیدي عقیدې د اشاعت دپاره دعوت کوونکې ډله هم وګرځېده.

۲ـ د الله ﷻ په توفیق د دغو ایتونو شان نزول د احادیثو په رڼا کښې د [الحجر:۱۸] ایت لاندې تېر شوی دی چې:

الف: د پیریانو یوه ټولګې په داسې حال کښې د نبي کریم ﷺ څخه قرآن کریم واورېد چې د سهار په لمانځه باندې ولاړ وه.

ب: دغه ټولګی پیریان سمدستي په ایمان باندې مشرف شوه او خپل قوم ته د داعیانو په صفت بېرته ورستانه شوه، چې په [الأحقاف:۲۹] ایت کښې ورته اشاره شوې ده.

ج: دغو تازه داعیانو مؤمنانو پیریانو چې خپل قوم په کومو مطالبو باندې دعوت کړی او مخاطب کړی وه د هغو ځینې مهم ټکي په ذکرو شوو ایتونو کښې نازل شوی دی چې خلاصه یې داسې راځېږي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! په "بسم الرحمن الرحیم" سره خپل امت مخاطب کړه او ورته ووایه چې:

ماته د الله ﷻ د پلوه څه مطالب وحې کړی شوي دي د دې دپاره چې په تاسو باندې یې د عبرت اخستلو دپاره قرائت کړم. هغه دا چې:

۱ـ څه وخت وړاندې د پیریانو د جملې څخه یوې ډلې قرآن کریم ته غوږ اینبی وه او زما څخه یې په دقت سره اورېدلی وه، حال دا چې زه وړباندې هیڅ نه وم پوه شوی چې نه وړباندې خبر کړی شوی وم او نه مې هغوی لیدلي وه.

۲ـ دغه ډله پیریان د قرآن کریم په همدغه یو ځل اورېدلو سره په ایمان مشرفه شوې وه او د توحید عقیده یې خپله کړې وه.

۳ـ همدغې ډلې ویلي وه چې یقینًا مونږ عجیبه لوستل شوی کتاب واورېد چې په بلاغت او فصاحت کښې ساری نه لري او خپل حقانیت پخپله په اثبات رسوي.

نو مونږ وړباندې ایمان راوړی دی چې هیڅکله به د خپل رب ﷻ سره په عبادت کښې هیڅوک او هیڅ شی شریک ونه ګرځوو.

۴ـ خو په عین وخت کښې همدغه ډله د توحیدي عقیدې د اشاعت دپاره داعیان ګرځېدلي وه او خپل قوم ته یې په څه مطالبو باندې دعوت ورکړی وه چې څو مثالونه یې دا دي:

الف: مونږ عقیده لرو چې یقینًا زمونږ د رب ﷻ شان ډېر لوړ دی او د دې څخه ډېر اوچت دی چې ملګرې (مېرمن) او ولد ونیسي. نو نه یې څوک په مېرمنتوب سره نیولې ده او نه یې څوک په ولدیت او زویتوب سره نیولی دی.

ب: مونږ باور لرو چې زمونږ ساده‌ګانو او بې عقلانو به الله ﷻ باندې د مېرمنې او ولد نسبتونه او تهمت لګولی دی او د حق ښځه به دېرې لږې خبرې باندې قائل شوي دي، نو مونږ به هیڅکله د دغه غیر معقول قول مرتکب ونه ګرځو.

ج: مونږ د اسماني کتاب د اورېدلو ښځه وړاندې داسې وو چې ګومان به مو کاوه چې هیڅکله به په الله ﷻ باندې نه بنیادم دروغ وتړي چې د ملګري یا ولد په نیولو باندې ورته قول وکړي او نه به پېریان دغه کار وکړي. خو اوس پوه شو چې زمونږ ذکر شوی ګومان غلط وه، بلکې هم په بنیادمانو کښې او هم په پېریانو کښې دروغ تړونکي شته.

د: مونږ پخوا داسې وو چې د انسانانو ځینو سړیو به د پېریانو په ځینو سړیو سره پنا غوښتله او خپل رب ﷻ به یې هېراوه. نو دغې غوښتنې به د پېریانو تکبر او د حق ښځه په ځنګ کېدل لا زیات کړه او د هره طرفه به یې وړاندې احاطه وکړه.

نو د دې ښځه وروسته مونږ د هغوی پنا غوښتنه باطله ګڼو چې هیڅ التفات ورته نه کوو.

ه: پخوا د بنیادمانو ځینو سړیو دا ګومان هم کاوه چې هیڅکله به الله ﷻ کوم پیغمبر مبعوث نه کړي ځکه چې د مبعوثیت لړی پای ته رسېدلې ده.

ای ملګرو! دغه ګومان تاسو هم کاوه چې د پیغمبر لېږلو سلسلې اختتام موندلی دی خو مونږ ته ثابته شوه چې ذکر شوی ګومان غلط وه. الله ﷻ پیغمبر رالېږلی دی چې محمد ﷺ نومیږي او اصلي ټاټوبی یې مکه معظمه ده.

و: مونږ به پخوا د اسمان په طرف پورته ختلو او څه شدید مقاومت به مو په وړاندې موجودیت نه درلود. خو نن ورځ مونږ د ذکر شوي مطلب پلټنه وکړه نو اسمان مو په داسې کیفیت سره موندلو چې د څوکیداراتو د حېنه ډک وه او په شدت سره یې زمونږ د پورته ختلو مخنیوی کاوه.

ز: مونږ به پخوا هلته ختلو او څه غیبي خبر به مو ترلاسه کاوه، خو اوس مونږ هلته د ستورو شغلو باندې ویشتل کېږو او نه پرېښودلی کېږو چې هلته کېنو او څه غیبي خبره واورو.

پخوا به مونږ دغه کار په اسانۍ سره کولی شو، مګر اوس دغه کار څوک په اسانۍ سره نشي ترسره کولی که څوک یې د لاس ته راوړلو هڅه وکړي نو هرومرو به هلته د ستورو د پلوشو سره مونډې کړي چې مطلب ته د رسېدلو مخه به یې بنده کړي او د ځارنې لاندې به یې ونیسي.

ح: ای پېریانو قومیانو! د ذکر شوي کلک حراست او ځارنې پېښه بې حکمته نه وه، نو د همدې کبله مونږ پلټنه پیل کړه ترڅو معلومه کړو چې:

اول: یا د ځمکې اوسېدونکو ته د کوم عذاب د نزول اراده کړې شوې ده او ذکرو شوو تدابیرو دې دپاره صورت نیولی دی چې ترڅو په همدوی باندې په ناڅاپي توګه د غفلت په حال کښې ورباندې کړای شي چې د ډېر زیات حسرت او خجالت سره مخامخ کړی شي.

دوهم: یا دا ده چې خلکو ته خپل رب ﷻ اراده کړې ده چې د سمې لارې ښودنه ورته وکړي او پوه پیغمبر په ذریعه ورته ارشادات ورنازل کړي په دې احتمال کښې به ګڼکو تدابیرو ...

دپاره صورت ورکړی شوی وي ترڅو هیڅوک ونه کړی شي چې اسمان ته د ختلو د لارې په اوږدو کښې د وحې کومه برخه واوري، او بیا یې خلکو ته بیان کړي او په خلکو باندې د پیغمبر پېژندل گډوډ کړي. خو مونږ ته د تازه نازل کړی شوي کتاب په اورېدلو سره په اثبات ورسېده چې په ذکرو شوو دواړو احتمالونو کښې دوهم احتمال صحیح دی، د همدې کبله مونږ په پیغمبر (محمد ﷺ) باندې ایمان راوړو او تاسو ته هم دعوت درکوو چې ته هم ورباندې باور او ایمان خپل کړئ.

ط: یقینًا مونږ وو چې په مختلفو او متعددو لارو باندې روان وو چې زمونږ خینې کسان صالحان وه چاته یې ضرر نه رساوه او خینې نور دغسې نه وه بلکې نورو خلکو ته یې ضرر رسېده.

یا په بل عبارت زمونږ خینو کسانو په موسی ﷺ یا په عیسی ﷺ ایمان راوړی وه او صالحان گرځېدلی وه، او خینې نور مو په کفري لارو کلک وه. خو مونږ تاسو ته دعوت درکوو چې د همدغه اورېدل شوي کتاب په ذریعه خپل اختلاف د منځه یوسو او ټول ورباندې په اتفاق سره ایمان راوړو او عقیده ورباندې خپله کړو ترڅو ټول خپل خانونه اصلاح کړو.

ي: ای قومیانو! مونږ په یقین سره وایو چې مونږ به هیڅکله په کفري حالت کښې د الله ﷻ د عذابه خلاصون او نجات مونده نه کړو. او دا خکه چې:

مونږ هیڅکله الله ﷻ په ځمکه کښې عاجز نه شو گرځولی چې چرته ترې پټ شو او د عذابه یې خپل خان بچ کړو، او نه یې د تښتېدلو د حیثه عاجز گرځولی شو چې اسمان ته ترې والوزو. زمونږ د نجات لاره فقط همدا یوه ده چې په الله ﷻ باندې ایمان راوړو او په پیغمبر ﷺ باندې یې عقیده خپله کړو چې ربنتیانی پیغمبر دی.

یا: نو د همدې کبله کله چې مونږ د الله ﷻ هدایت او نازل کړی کتاب واورېد نو سمدستي مو ورباندې ایمان راوړو او عقیده مو ورباندې وکړه. او دا خکه چې:

هرڅوک چې په خپل رب ﷻ باندې ایمان راوړي نو هغه به نه د دې ځخه وېدار شي چې اجرونه او ثوابونه به یې ناقص کړي او پوره بدله به ورنه کړي، او نه به د دې ځخه وېدار شي چې د قیامت په ورځ به وروباندې ذلت او خواري ورنازله کړی شي چې د هرې خوا ځخه به وروباندې احاطه وکړي.

یب: مونږ یقین او باور لرو چې په نظر سره ذکر شوی اورېدلی شوي عجیبه کتاب ته به مونږ په دغو دوه وو برخو باندې ووېشلي شو:

اول: یوه ډله به وروباندې عقیده خپله کړي او د مسلمانانو په ډله کښې به شامل شي لکه چې مونږ وروباندې عقیده خپله کړې ده او یا لکه هغه کسان کوم چې زمونږ دعوت قبول کړي او زمونږ په تگلاره باندې روان شي.

دوهم: بله ډله به زمونږ دعوت قبول نه کړي او خپل خانونه به د ظلم کوونکو په ډله کښې شامل کړي.

یج: نو هر چا چې ایمان راووړ او د مسلمانانو په ډله کښې شامل شو یقینًا دغو کسانو بالکل سمې لارې ته قصد وکړ او په برابره لاره باندې روان شوه، چې همدا د نجات لاره ده.

او هر چې ظالمان دي نو هغوی د هر چا څخه وړاندې په خپلو ځانونو باندې ظلم وکړ نو د قیامت په ورځ به د دوزخ خاشاک وي او د دوزخ اور به وربانديې بلېږي.

توضیحات

۱_ د الله ﷻ په توفیق د [الأحقاف:۲۹] ایت لاندې د ذکرو شوو ایتونو پورې اړوند ځیني مطالب لیکلی شوي دي او ځیني پوښتنې جوابې شوې دي. امید دی چې هلته په یو ځل مراجعې سره به هغه پوښتنې او تشویشونه ټول د منځه لاړ شي کوم چې په دې مقام کښې د چا په زړه کښې راپیدا کېږي.

یو نحوي تحلیل

۲_ هېر مو نه شي چې د ﴿ وَأَنَّهُۥ تَعَٰلَىٰ ﴾ الآية څخه نیولې تر راتلونکي [۱۴] ایت ﴿ وَأَنَّا مِنَّا ٱلْمُسْلِمُونَ ﴾ الآية پورې د دولسو ایتونو په شروع کښې د "أنّ" مشدد توری د همزې په زور سره نازل شوی دی چې خپل مدخول تاویلي مفرد ګرځوي.

د دغو دولسو ایتونو په معطوف علیها کښې علماوو کرامو څو احتماله لیکلي دي[۱]، مګر بهتر او بې تکلفه احتمال يې دا دی چې دا ټول د وړاندېني ایت د ﴿ ءَامَنَّا بِهِۦ ﴾ په جمله کښې په محلي مجرور ضمیر "هٔ" باندې عطف دي[۲].

سوال جواب

۳_ که څوک وایي چې: د عربیت د قانون په بنیاد (چې په معطوف علیه کښې مذکور په معطوف کښې مقدر وي) باید د ذکر شوو دولسو ایتونو سره د "آمنّا" کلمه مقدره وګرځولی شي؛ حال دا چې د دغو دولسو ایتونو څخه په ځینو کښې دغه کلمه مقدره نه شي ګرځېدلې، کوم چې "مؤمن بهٔ" نه دي لکه ﴿ وَأَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَٰعِدَ لِلسَّمْعِ ﴾؟

مونږ وایو چې: په عطف کښې ذکر شوی قانون د عینو کلماتو په تقدیر سره ضرور نه دی ترڅو اعتراض وارد شي، بلکې د متشابه کلمې په تقدیر سره هم د قانون مقتضی اداء کېږي. د ښه وضاحت دپاره لاندې نیم بیت ولولئ:

:: زَجَجْنَ الْحَوَاجِبَ وَالْعُيُونَا ::

دلته د "الْعُيُون" کلمه په "الْحَوَاجِب" باندې عطفه ده خو د "زَجَجْنَ" کلمې ورته تقدیر نه دی موندلی بلکې د "كَحَلْنَ" کلمه ورسره مقدره ګڼلې شوې ده[۳]. یعنې زنانه وو حېلې وروزي نرۍ کړې او خپلې سترګې يې (په رنجو باندې توري) کړې، نه دا چې سترګې يې هم نرۍ کړې.

---

(۱) اللباب في علوم الكتاب ج۱۹ ص۴۱۲

(۲) البحر المحیط ج۱۰ ص۲۹۳

(۳) لسان العرب ج۲ ص۲۸۷

نو څه لري نه ده چې د مثال په توګه په ﴿ وَأَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَٰعِدَ لِلسَّمْعِ ﴾ کښې د "شهدنا" کلمه مقدره وګڼو. یعني او مونږ شهادت ورکوو چې پخوا به مونږ د اسمان په څینو ځایونو کښې کېناستلو او خبرو ته به مو غوږ ایښوده، خو اوس دا کار نه شو کولی.

د "جَد" او "شَطَط" معناوې

۴ـ په ﴿ وَأَنَّهُۥ تَعَٰلَىٰ جَدُّ رَبِّنَا ﴾ کښې د ﴿ جَدُّ ﴾ کلمه دلته علماوو کرامو په متعددو معناوو سره تفسیره کړې ده چې تقریباً اوو معناوو ته رسېږي[۱]، خو بهتره دا ده چې په "شان" سره معنی شي چې په اوو واړو معناوو باندې مشتمله برېښي[۲].

او په ﴿ عَلَى ٱللَّهِ شَطَطًا ﴾ کښې د "شطط" کلمه مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الکهف:۱۴] ایت لاندې تفسیره کړې ده چې د ډېر لرېوالي معنی ورکوي.

یعنې مونږ په دې ایمان لرو چې زمونږ د رب ﷻ شان د دې څخه ډېر اوچت دی چې ولد یا صاحبه ونیسي، دا د بې عقلانو او ګمراه کوونکو خبره ده چې د حق څخه ډېره لرې ده کوم چې د ابلیس او نورو شریرانو د پیروانو څخه عبارت دي.

څو نکات

۵ـ په دې مقام کښې لاندې نکات په ذهن کښې ساتل په کار دي:

الف: په ﴿ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِّنَ ٱلْجِنِّ ﴾ کښې د جاهلیت د زمانې هغه کفري عادت ته اشاره شوې ده د کوم په هکله چې عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وایي چې په هغه وخت کښې به چې کله په انسانانو باندې په بېدیا او خوفناک ځای کښې شپه ورغله نو د هغې سیمې د پیریانو په مشر باندې به یې پنا غوښتله[۳]. د هغوی خیال وه چې هره بېدیا او هر خوفناک ځای د پیریانو د یوه مشر په لاس کښې قرار لري.

د همدې کبله د پیریانو مسلمانې شوې (دعوت کوونکې) ډلې په ذکر شوې جملې سره همدغه جاهلي عادت د رد په غرض یاد کړ.

ب: څینو مفسرینو کرامو د ﴿ فَزَادُوهُمْ رَهَقًا ﴾ جمله د ضمائرو په لحاظ په متعددو معناوو سره تفسیره کړې ده[۴] مګر غوره دا ده چې د دغې جملې مرفوع ضمیر په ﴿ رِجَالٌ مِّنَ ٱلْإِنسِ ﴾ کښې "رِجَال" ته راجع شي او منصوب ضمیر یې په ﴿ بِرِجَالٍ مِّنَ ٱلْجِنِّ ﴾ کښې "رِجَال" ته راجع شي[۵].

دا د یو پلوه، او د بله پلوه په همدغې جمله کښې د "رَهَق" کلمه دېته وایي چې یو شی په بل شي

---

(۱) زاد المسیر ج۸ ص۱۰۵، تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۴۲۸
(۲) روح المعاني ج۲۹ ص۸۴
(۳) الدر المنثور ج۸ ص۳۰۰
(۴) تفسیر القرطبي ج۱۹ ص۱۰
(۵) روح المعاني ج۲۹ ص۸۵

باندې په قهر او غلبې سره احاطه وکړي[١]. خو په دې مقام کښې ځينو مفسرينو کرامو په تکبر او ګمراهۍ سره تفسيره کړې ده[٢]. يعنې د جاهليت په زمانه کښې به چې کله په خوفناکو ځايونو کښې سړي شپې تيرولې نو هلته به يې د پيريانو په سردار باندې پناه غوښتله نو په دغې غوښتنې سره به يې د پيريانو تکبر او ګمراهۍ لا اضافه کړه او خپل ځانونه به ورته د هر لوړ رتبه وبرښيدل.

ح: مونږ ته نبي کريم ﷺ په خوفناکو ځايونو کښې د پناه غوښتلو طريقه داسې راښودلې ده چې فرمايلي يې دي: کله چې ستاسو کوم کس په (يوه خوفناکه) ميته کښې واروي، نو دا دعا دې وايي چې «أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللهِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ» يعنې د الله ﷻ په کلماتو سره پناه غواړم چې د هر حيثه پوره (او کاملې) دي، (البته) د هغه شي د شر څخه کوم چې الله ﷻ پيدا کړی دی. «فَإِنَّهُ لَا يَضُرُّهُ شَيْءٌ حَتَّى يَرْتَحِلَ مِنْهُ»[٣] نو يقيناً شان دا دی چې نوموړي کس ته به تر هغې پورې هيڅ شی ضرر ونه رسوي ترڅو چې د دې ميته څخه بار کړي (او تري وکوچيږي).

د: که څوک وايي چې په ﴿وَأَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنتُمْ﴾ کښې د "أَنَّهُمْ، ظَنُّوا" دواړه ضميرونه انسانانو ته راجع دي خو په ﴿ظَنَنتُمْ﴾ سره داعيانو پيريانو کوم کسان مخاطب ګرځولي دي؟

مونږ وايو چې په دغه ضمير سره يا داعيانو په خپله دله کښې ځينو کسانو ځينو نورو ته خطاب متوجه کړی دی[۴] او يا به يې ورباندې خپل قوم مخاطب ګرځولی وي.

او په ﴿أَن لَّن يَبْعَثَ اللَّهُ أَحَدًا﴾ کښې د ﴿يَبْعَثَ﴾ کلمه د "بَعْث" لکه "ضَرْب" څخه اشتقاق شوې ده. چې ځينو مفسرينو کرامو په بعث بعد الموت سره معنی کړې ده[٥]. يعنې ستاسو ګومان وه چې الله ﷻ به هيڅوک د دوهم ځل دپاره د قبر څخه را اوچت نه کړي.

خو بهتره دا ده چې دلته د بعث څخه د پيغمبر مبعوثيت اراده کړی شي چې په بل ايت کښې ورباندې صراحت نازل شوی دی چې: ﴿حَتَّىٰ إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَن يَبْعَثَ اللَّهُ مِن بَعْدِهِ رَسُولًا﴾ [المؤمن ۳۴] يعنې آن تردې چې کله يوسف ﷺ وفات شو تاسو وويلې چې د ده ﷺ څخه وروسته به هيڅکله الله ﷻ بل پيغمبر مبعوث نه کړي (او مونږ ته به يې رانه ليږي).

نو د معنی حاصل به يې داسې راوځيږي چې: ځينو داعيانو پيريانو ځينې نور مخاطب کړه او ورته يې وويلې چې: اى ملګرو! د انسانانو يوه غلطي دا وه چې د پيريانو په مشرانو باندې به يې په خوفناکو ځايونو کښې پناه غوښتله او بله غلطي يې دا وه چې ستاسو غوندې هغوی هم ګومان کاوه چې الله ﷻ به هيڅکله د موسی ﷺ يا د عيسی ﷺ څخه وروسته هيڅوک لا پيغمبر په حيث رانه ليږي. دغه دی چې ستاسو او د هغوی دواړو ګومان غلط ثابت شوه چې الله ﷻ پيغمبر راليږلی دی

(١) مفردات الراغب ص ۲۱
(٢) تفسير القاسمي ج ۱۱ ص ۳۰۷
(٣) صحيح مسلم ج ۲ ص ۳۴۷
(۴) تفسير الکشاف ج ۴ ص ۶۲۲
(۵) السعي الوحي ج ۱۴ ص ۱۲۵

او د تورات څخه وروسته يې ورباندې بل عجيب کتاب هم نازل کړی دی چې مونږ په خپلو غوږونو اورېدلی دی.

هـ. په ﴿ وَأَنَّا لَمَسْنَا ٱلسَّمَآءَ ﴾ کښې د ﴿ لَمَسْنَا ﴾ کلمه د "لَمْس" لکه "ضَرْب" څخه اشتقاقه شوې ده، که څه هم د "لَمْس" معنی دا ده چې څوک يو شی په لاس سره مسه کړي[1]، خو په دې مقام کښې د طلب او پلټنې څخه کنايې ده[2].

و: که څوک وايي چې په ﴿ مُلِئَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهُبًا ﴾ کښې د "حَرَس" کلمه د "حَارِس" جمعه ده حال دا چې د ﴿ شَدِيدًا ﴾ په کلمې سره توصيفه شوې ده چې مفرده ده او د خپل موصوف سره مطابقت نه لري؟

مونږ وايو چې: ذکره شوې د "حَرَس" کلمه جمعه نه ده چې اعتراض وارد شي بلکې اسم جمعه ده[3] چې نظر لفظ ته په مفرد صفت سره هم توصيفه کېدلی شي.

نو حاصل به يې داسې راوخېژي چې: مونږ اسمان ته د پورته کېدلو او هلته مو د غوږ نيولو د خای موندلو پلټنه وکړه خو ورباندې بريالي نه شوو، بلکې اسمان مو د پخواني حالت په خلاف د سختو پيردارانو او د اور د شغلو څخه ډک کړی شوی موندلی کړ.

ز: که څوک وايي چې: په ﴿ أَشَرٌّ أُرِيدَ بِمَن فِي ٱلْأَرْضِ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا ﴾ کښې الله ﷻ مونږ ته کټ مټ د پيريانو داعيانو کلام راحکايت کړی دی. نو پوښتنه دا ده چې: هغوی په څه منظور د شر په بيان کښې مجهوله صيغه ﴿ أُرِيدَ ﴾ استعماله کړه او د خير په بيان کښې يې په معلومه صيغه ﴿ أَرَادَ ﴾ باندې تلفظ وکړ؟

مونږ وايو چې: دا د هغوی حسن ادب وه چې الله ﷻ ته يې مستقيماً د شر د ارادې نسبت ونه کړ، که څه هم خير او شر دواړه د الله ﷻ په ارادې سره صورت نيسي، ترڅو د بې ادبۍ په ارتکاب اخته نه شي.

همدې مطلب ته نبي کريم ﷺ په خپل يوه اوږده مناجات کښې اشاره کړې ده چې: «وَالْخَيْرُ كُلُّهُ فِي يَدَيْكَ وَالشَّرُّ لَيْسَ إِلَيْكَ»[4] يعنې د خير ټول کارونه ستا په بلا کيفه لاس کښې دي (د شر ، کارونه هم ستا په واک کښې قرار لري خو) تاته (په انفراد سره) نه نسبت کېږي.

د همدغه حديث په استناد جائزه نه ده چې څوک الله ﷻ ته په "يَا خَالِقَ الْقِرَدَةِ وَالْخَنَازِيرِ" سره خطاب وکړي چې ای د بيزوګانو او خنزيرانو پيدا کوونکيه!، او دا ځکه چې د دغسې عبارت څخه د بې ادبۍ وږمه اوچتېږي.

---

(۱) لسان العرب ج۶ ص۲۰۹

(۲) البحر المحيط ج۱۰ ص۲۹۶

(۳) تفسير ابي السعود ج۹ ص۴۴

(۴) صحيح مسلم ج۱ ص۲۶۳، سنن النسائي ج۱ ص۱۴۲

په دې ارتباط د الله ﷻ په توفيق د [ص: ۴۱] ايت لاندې به پوره وضاحت تېر شوی دی.

ح: په ﴿ كُنَّا طَرَآئِقَ قِدَدًا ﴾ کښې د "قِدَد" کلمه د "قِدَّة" ـ لکه "قِطْعَة" ـ جمعه ده چې د ځېرولو او ټوټې-ټوټې ګرځولو معنی ورکوي[1].

دا د يو پلوه، او د بله پلوه په همدغې جملې سره ورانديني جمله ﴿ وَأَنَّا مِنَّا ٱلصَّٰلِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذَٰلِكَ ﴾ تفسيره شوې ده يعنې د دې اسماني کتاب د اورېدلو څخه وړاندې مونږ په مختلفو او متعددو لارو باندې روان وو چې ځينې کسان مو صالحان وه او په موسى عليه السلام يا عيسى عليه السلام باندې يې ايمان راوړی وه، او ځينو مو د دوی څخه په غير وه چې په شرک او مجوسيت او نورو کفري مسلکونو باندې ويشلي شوي وه.

څرنګه چې اوس حقاني پيغمبر راغلی دی نو په کار دي چې ټول وریاندې په اتفاق سره ايمان راوړو او په يوه اسلامي لاره روان شو.

ط: په ﴿ وَأَنَّا مِنَّا ٱلْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا ٱلْقَٰسِطُونَ ﴾ کښې د "قَاسِطُون" کلمه د "قِسْط" ـ لکه "عِلْم" ـ څخه اشتقاقه شوې ده. د "قِسْط" کلمه د اضدادو څخه ده چې د "عدل" او "ظلم" دواړو په معناوو کښې استعمالېږي، خو په دې مقام کښې تري دوهمه معنی (ظلم) مراده ده[2].

دا د يو پلوه او د بله پلوه په ذکر شوي کلام کښې داعيانو پيريانو د خپل قوم هغه حالت ته اشاره کړې ده، کوم چې هغوی ته د اسماني عجيب کتاب د اورېدلو څخه وروسته پېښېدونکی وه.

يعنې لکه څنګه چې مونږ نظر پخوانيو پيغمبرانو (موسى عليه السلام، عيسى عليه السلام) ته په صالحانو او غير صالحانو (دوه وو ډلو) باندې ويشلي شوي وو، همدارنګه مونږ په نظر سره تازه مبعوث شوي پيغمبر (محمد ﷺ) ته هم په (دوه وو ډلو) غاړه اېښودونکو او ظلم کوونکو ويشلی کېږو.

نو په کار دي چې هيڅوک خپل خان د ظالمانو په ډله کښې شامل ونه ګرځوي او په اخلاص سره په همدغه پيغمبر باندې ايمان راوړي.

﴿ وَأَلَّوِ ٱسْتَقَٰمُوا۟ عَلَى ٱلطَّرِيقَةِ لَأَسْقَيْنَٰهُم مَّآءً غَدَقًا ﴿١٦﴾ لِّنَفْتِنَهُمْ فِيهِ ۚ وَمَن يُعْرِضْ عَن ذِكْرِ رَبِّهِۦ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا ﴿١٧﴾ وَأَنَّ ٱلْمَسَٰجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا۟ مَعَ ٱللَّهِ أَحَدًا ﴿١٨﴾ وَأَنَّهُۥ لَمَّا قَامَ عَبْدُ ٱللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا۟ يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا ﴿١٩﴾ ﴾

[۱۶] او (ای پيغمبره! خپل امت ته ووايه چې: ماته وحي کړی شوې ده چې) يقيناً شان دا دی چې که چېرته خلک (انسانان او پيريان) په سمه لاره (د اسلام په دين) برابر ودرېږي، نو مونږ به يې (په دنيا کښې) په ډېرو اوبو (بارانونو) سره خړوب کړو.

---

(۱) لسان العرب ج ۳ ص ۳۴۲

(۲) مفردات الراغب ص ۴۱۸

[۱۷] (البته دا) د دې دپاره چې مونږ يې په اوبو (د اوبو په نعمت) کښې د امتحان لاندې ونيسو.
او هر څوک چې د خپل رب ﷻ د ذکر څخه اعراض وکړي (او په سمه اسلامي لاره باندې برابر ونه درېږي) نو خپل رب ﷻ به يې په ډېر سخت عذاب کښې داخل کړي.
[۱۸] او (دا هم راته وحې کړی شوې ده چې) يقيناً ټول جوماتونه (او د عبادت ځايونه من حيث العبادة) په الله ﷻ پورې اختصاص لري نو تاسو د الله ﷻ سره (په عبادت کښې) هيڅوک مه شريکوئ.
[۱۹] او (دا هم راته وحې کړی شوې ده چې) يقيناً شان دا دی چې کله د الله ﷻ بنده (محمد ﷺ په نخله نومې مقام کښې لمانځه ته) ودرېد چې الله ﷻ وبلي (او عبادت يې وکړي) نو پېريان نژدې وه چې (د ډېر ازدحام د کبله) وربانديې ورغونډ شي (او ځينې د ځينو نورو د پاسه قرار ولري).

د مطلب خلاصه

په دې ايتونو کښې الله ﷻ خپل پيغمبر ﷺ ته د پېريانو د کلام په تعقيب عمومي قانون نازل کړی دی چې پېريانو او بنيادمانو (دواړو ډلو) ته شموليت لري نو حاصل يې داسې راځېژي چې:
۱ـ ای پيغمبره! خپل امت ته ووايه چې ماته د مؤمنانو او کافرانو په ارتباط (انسانان دي او که پېريان) داسې قانون وحې کړی شوی دی چې:
الف: شان دا دی چې دغه دواړه ډلې که چرته همدوی په سمه لاره (اسلامي دين) باندې ټکلک ولاړ پاتې شي او يا ورباندې ودرېږي او د ظلم او فسق څخه راوګرځي، نو مونږ به يې په دنيا کښې په ډېرو اوبو او ډېرو بارانونو سره خړوب کړو چې د ډېرو مالونو او ډېرو باغونو خاوندان به وګرځي.
خو په دې معنی نه چې محاسبه به ورسره صورت نه نيسي بلکې مونږ به په دغو اوبو او په دغه ښه حالت باندې ذکرې شوې دواړه ډلې امتحان کړو. که چرته په امتحان کښې کامياب شوه نو د جنت باغونه او د جنت ګلور ويالې (لښتې) به هم ورپېرزو کړو.
ب: بالمقابل هر څوک چې د خپل رب ﷻ د ذکر څخه اعراض وکړي او يا په خپل اعراض باندې ټکلک ولاړ پاتې شي او ادامه ورکړي، نو خپل رب ﷻ به يې په دنيا او آخرت کښې په سخت عذاب کښې ورداخل کړي.
۲ـ ماته دا خبره هم وحې کړی شوې ده چې ای پېريانو او انسانانو! د سجدو ټول ځايونه د سجدو او عبادت په لحاظ په الله ﷻ پورې اختصاص لري، نو تاسو د الله ﷻ سره په عبادت کښې هيڅ شی او هيڅوک مه شريکوئ او په وحدانيت ورته معتقد شئ.
۳ـ دا هم راته وحې کړه شوې ده چې کله د الله ﷻ بنده (محمد ﷺ) لمانځه ته پورته شو چې الله ﷻ وبلي او عبادت يې وکړي نو پېريان په حيرت او تعجب کښې ولوېده، چې صحابه کرام ﷺ په څومره منظمه توګه د الله ﷻ د بنده اطاعت کوي او په رکوع او سجده او همدارنګه په قومه او جلسه کښې يې پيروي کوي. نو پېريان د الله ﷻ په بنده باندې د ننداري دپاره ورغونډ شوه حتی چې نژدې وه چې ځينې د ځينو نورو د پاسه ودرېږي

نو ای انسانانو! تاسو ته په کار دي چې د پیریانو غوندې په دقت او په مینه دعوت واورئ او غوږ ورته کېږدئ، او د سارانیو خرو غوندې ترې نفرت ونه کړئ.

توضیحات

۱ـ په ﴿ وَأَلَّوِ ٱسْتَقَـٰمُوا۟ عَلَى ٱلطَّرِيقَةِ ﴾ الآیة کښې لاندې ټکو ته توجه په کار ده[۱]:

الف: دغه ایت په ﴿ أَنَّهُ ٱسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ ٱلْجِنِّ ﴾ باندې عطف دی چې په وحې کړی شوي کلام کښې شامل دی.

ب: "أنْ" پکښې د مثقل څخه مخفف دی چې اسم یې د "شان" مقدره کلمه ده.

ج: په ﴿ ٱسْتَقَـٰمُوا۟ ﴾ کښې پیریانو او انسانانو دواړو ډلو او یا هرې ډلې ته ضمیر راجع دی.

د: ﴿ عَلَى ٱلطَّرِيقَةِ ﴾ کښې د ﴿ ٱلطَّرِيقَةِ ﴾ کلمه د اسلام د مستقیم دین څخه عبارت ده.

هـ: په ﴿ مَّآءً غَدَقًا ﴾ کښې د "غدق" کلمه ډېرو اوبو ته وضعه شوې ده[۲] چې په دې مقام کښې د ډېر وریښت او باران څخه کنایي ده.

نو حاصل یې همغسې راخېژي لکه چې وړاندې د مطلب په خلاصه کښې ورته اشاره شوې ده.

د دغه ایت یو نظیر وړاندې تېر شوی دی چې: ﴿ يُرْسِلِ ٱلسَّمَآءَ عَلَيْكُم مِّدْرَارًا ﴾ [نوح: ۱۱] یعني نوح ﷺ خپل قوم ته وویلې چې د خپل رب ﷻ څخه مغفرت وغواړئ چې په تاسو باندې اسمان په شېبو شېبو وورې.

جوماتونه په الله ﷻ پورې اختصاص لري

۲ـ که څه هم په ﴿ وَأَنَّ ٱلْمَسَـٰجِدَ لِلَّهِ ﴾ کښې د "مَساجِد" کلمه د "مَسْجِد" جمعه ده چې په دې مقام کښې علماوو کرامو په متعددو معناوو سره تفسیره کړې ده[۳]، مگر ظاهره دا ده چې دلته به ترې هغه ځایونه مراد وي کوم چې د عبادت دپاره جوړ کړی شوي وي، برابره خبره ده چې د مسلمانانو له خوا جوړ کړی شوي وي او یا د نورو ملتونو له خوا[۴] او حتی یا د پیریانو له خوا.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه ذکر شوی ایت شریف هم په وړاندې ﴿ أَنَّهُ ٱسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ ٱلْجِنِّ ﴾ باندې عطف دی[۵] کوم چې د همدې سورت په اولني ایت کښې نازل شوی دی.

یعني ماته دا هم وحې کړی شوې ده چې کوم ځایونه یا کومې کوټې چې د عبادت دپاره جوړې کړی شوي دي هغه د همدغه عبادت په لحاظ په الله ﷻ پورې اختصاص لري نو په کار دي چې...

---

(۱) روح المعاني ج۲۹ ص۹۰
(۲) القاموس المحيط ج۳ ص۲۷۴
(۳) تفسير ابي السعود ج۹ ص۴۶؛ زاد المسير ج۸ ص۱۰۸
(۴) تفسير القرطبي ج۱۹ ص۲۰؛ تفسير البغوي ج۴ ص۴۰۴؛ المحرر الوجيز ج۱۶ ص۱۳۹
(۵) البحر المحيط ج۱۰ ص۳۰۰

دغه اختصاص باندې پرېښودلی شي او د غیر الله ﷻ عبادت پکښې صورت ونه نیسي، لکه څنګه چې د خپل رب ﷻ د ذکر څخه اعراض کوونکي او مخ اړوونکي خلک په دغه مرض اخته دي.

دوه ډوله تفسیر

۳ـ په ﴿ وَأَنَّهُۥ لَمَّا قَامَ عَبۡدُ ٱللَّهِ يَدۡعُوهُ كَادُواْ يَكُونُونَ عَلَيۡهِ لِبَدٗا ﴾ کښې په اتفاق سره د ﴿ عَبۡدُ ٱللَّهِ ﴾ څخه دلته محمد ﷺ مطلب دی.

او د "لِبَد" کلمه پکښې د "لِبْدَة" ـلکه "بَعْقَة"ـ جمعه ده چې د هغه شي دپاره وضعه شوې ده د کوم جزونه چې غونډ او راټول شي او ځینې د ځینو د پاسه قرار ولري[۱].

خو د دغه ایت په معطوف علیها کښې په لاندې ډول اختلاف دی:

الف: ځینې علماء کرام وايي چې دا ایت د دې سورت په لومړني ایت کښې په ﴿ أَنَّهُ ٱسۡتَمَعَ نَفَرٞ مِّنَ ٱلۡجِنِّ ﴾ باندې عطف دی[۲]. نو په دې تقدیر به په ﴿ كَادُواْ ﴾، ﴿ يَكُونُونَ ﴾ کښې دواړه ضمیرونه پیریانو ته راجع وي. یعنې ماته وحې کړی شوې ده چې یقیناً شان دا دی چې کله د الله ﷻ بنده (محمد ﷺ) لمانځه ته پورته شو چې الله ﷻ وبلي او عبادت يې وکړي، نو پیریانو ورته په ډېر شوق او رغبت سره غوږ ونیوه، حتی چې دوی نژدې وه چې د الله ﷻ په بنده باندې ورغونډ شي او ځینې د ځینو نورو د پاسه قرار ولري.

ب: ځینې نور وايي چې دا ایت په وړاندېني [۳] ایت کښې په ﴿ وَأَنَّهُۥ تَعَٰلَىٰ جَدُّ رَبِّنَا ﴾ باندې عطف دی، نو په دې تقدیر به ذکر شوي ضمیرونه صحابه کرامو ﷺ ته راجع وي او ایت به د پیریانو د کلام په حکایت کښې شامل وي، دا ډول تفسیر د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه هم روایت شوی دی[۳]. یعنې او مونږ شهادت ورکوو چې یقیناً شان دا دی چې کله د الله ﷻ بنده ودرېد چې الله ﷻ وبلي او عبادت يې وکړي نو صحابه کرامو ﷺ يې (په قومه او جلسه کښې) په انتهاء درجه اطاعت خپل کړ، حتی چې هغوی نژدې وه چې ټول ورغونډ شي او ځینې د ځینو د پاسه قرار ولري.

تبصره

۴ـ که څه هم ذکر شوي دواړه تفسیرونه سره څه منافات نه لري او د بدلیت په لحاظ دواړه هم اراده کېدلی شي، مګر د مقام په لحاظ اولنی تفسیر غوره برېښي. او دا ځکه چې:

الف: د پیریانو د کلام حکایت وړاندې په [الجن:۱۵] ایت باندې تمام شوی دی.

ب. لکه چې د ﴿ وَأَلَّوِ ٱسۡتَقَٰمُواْ ﴾ او ﴿ وَأَنَّ ٱلۡمَسَٰجِدَ لِلَّهِ ﴾ دواړو ایتونه په اولني ایت کښې په ﴿ أَنَّهُ ٱسۡتَمَعَ نَفَرٞ مِّنَ ٱلۡجِنِّ ﴾ باندې عطف دي، همدارنګه وړباندې باید ذکر شوی ایت هم عطف شي.

---

(۱) لسان العرب ج۳ ص۳۸۷، تفسیر الطبري ج۲۹ ص۱۱۷

(۲) تفسیر الکشاف ج۴ ص۶۳۰

(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۱۷۰، الدر المنثور ج۸ ص۳۰۷

هېر مو نه شي

۵_ هېر مو نه شي چې ځینو مفسرینو کرامو(۱) ذکر شوی ایت شریف په دریم دول سره هم تفسیر کړی دی، چې په ﴿ كَادُواْ ﴾، ﴿ يَكُونُونَ ﴾ کښې یې دواړه ضمیرونه ټولو عربو ته راجع ګڼلي دي، او "معطوف علیه" یې ورته د دې سورت په لومړني ایت کښې د ﴿ أَنَّهُ ٱسْتَمَعَ ﴾ کلمات په نظر کښې نیولي دي. یعنې ماته وحي کړه شوې ده چې کله د الله ﷻ بنده (محمد ﷺ) د یو پیغمبر په حیث پورته شو ترڅو د الله ﷻ توحید ته دعوت وچلوي نو ټولو عربو سره لاس یو کړ او په مقابل کښې یې د مخنیوي دپاره ودرېده حتی نژدې وه چې وربادې ورغونډ شي او ځینې د ځینو د پاسه ورسواره شي. البته دا د دې دپاره چې په دغه کلک تعاون او توافق سره د نبوت رڼا مړه کړي او د اسلام دین پرېنږدي چې وده وکړي او په دنیا کښې خور شي

مګر مونږ نه دغه تفسیر د مقام په لحاظ او د ایتونو د تناسب په لحاظ په زړه پوری ونه برېښېد نو ځکه مو د دریم تفسیر په حیث قبول نه کړ

﴿ قُلْ إِنَّمَآ أَدْعُواْ رَبِّى وَلَآ أُشْرِكُ بِهِۦٓ أَحَدًا ﴿٢٠﴾ قُلْ إِنِّى لَآ أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا ﴿٢١﴾ قُلْ إِنِّى لَن يُجِيرَنِى مِنَ ٱللَّهِ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ مِن دُونِهِۦ مُلْتَحَدًا ﴿٢٢﴾ إِلَّا بَلَٰغًا مِّنَ ٱللَّهِ وَرِسَٰلَٰتِهِۦ ۚ وَمَن يَعْصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَإِنَّ لَهُۥ نَارَ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ﴿٢٣﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا رَأَوْاْ مَا يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ أَضْعَفُ نَاصِرًا وَأَقَلُّ عَدَدًا ﴿٢٤﴾ قُلْ إِنْ أَدْرِىٓ أَقَرِيبٌ مَّا تُوعَدُونَ أَمْ يَجْعَلُ لَهُۥ رَبِّىٓ أَمَدًا ﴿٢٥﴾ عَٰلِمُ ٱلْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِۦٓ أَحَدًا ﴿٢٦﴾ إِلَّا مَنِ ٱرْتَضَىٰ مِن رَّسُولٍ فَإِنَّهُۥ يَسْلُكُ مِنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِۦ رَصَدًا ﴿٢٧﴾ لِّيَعْلَمَ أَن قَدْ أَبْلَغُواْ رِسَٰلَٰتِ رَبِّهِمْ وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَأَحْصَىٰ كُلَّ شَىْءٍ عَدَدًۢا ﴿٢٨﴾ ﴾

[۲۰] (ای پیغمبره!) ووایه چې: یقیناً زه خپل رب ﷻ (په وحدانیت سره) بلم او هیڅوک ورسره (په عبادت کښې) نه شریکوم.

[۲۱] ووایه چې (ای مشرکانو!) یقیناً زه ستاسو دپاره د ضرر (او نفعې) توان نه لرم او نه (درته) د هدایت (او ضلالت توان لرم).

[۲۲] ووایه چې یقیناً ما به د الله ﷻ څخه هیڅوک هیڅکله خلاص نه کړي او نه به هیڅکله د الله ﷻ څخه په غیر زه (د خپل ځان دپاره) د پناه اخستلو ځای موندلی کړم (البته که بالفرض چرته ماته د نیولو اراده وکړي).

(۱) تفسیر طبری ج ۲۹ مخ ۱۰۹

[۲۳] مګر زما دنده ستاسو دپاره د الله ﷻ له خوا او د هغه ﷻ د پیغامونو رسول دي چې ماته راکړل شوي دي د پیغامونو له خوا د
ابلاغ او رسولو توان لرم او بس؛

او هر څوک چې د الله ﷻ او د هغه ﷻ د پیغمبر ﷺ له خوا نه ورکړل شوي امرونو سره (نافرماني) او عصیان وکړي، نو
یقیناً همدغو (نافرمانانو) ته دوزخ (ټاکلی شوی) دی چې دوی به په هغه کې داسې حال کې وي، چې هلته به همیشه
او همیشه وي.

[۲۴] (کفار به خپلو کړو او بدو کارونو باندې تر هغه (ټینګ) پاتې وي، ترڅو چې هغه شی (د
قیامت قیام یا دنیاوي عذابونه او ګورونه) ونه ویني، د کوم چې ورسره وعده کړې شوې ده.

نو په دغه وخت کې به کفار پوه شي چې د مرستې له پلوه څوک کمزوري دي او
ډیرولو د حیثیت څوک د شمېر په لحاظ کم دي؟

[۲۵] ووایه چې زه نه پوهېږم چې هغه شی (د قیامت قیام یا عذاب) به نږدې وي د کوم چې
تاسو سره وعده کړې شوې ده (او که) یا به ورته زما رب ﷻ لپاره وخت وټاکي او لرې یې کړي؟

[۲۶] یوازې زما رب ﷻ عالم الغیب (په غیبو پوهېدونکی) دی او بس، نو زما رب ﷻ په خپلو
غیبو باندې هیچا ته خبرتیا نه ورکوي.

[۲۷] مګر هغه چا ته (ورباندې) د حکمت په مقتضی خبرتیا ورکوي، کوم چې زما رب ﷻ د
رسالت دپاره غوره کړی وي، چې (همدغه څوک د پیغام ورسولو) له خوا عبارت دي (له) مخې او شا نه
چې ساتونکي وي او که پرښتې وي)

نو یقیناً زما رب ﷻ (د خبرتیا ورکولو په وخت کې) د غوره کړي بنده د مخ او ورپسې خوا او د
هغه د ورپسې خوا (مدافعې د هر طرف نه یې) ساتونکې پرښتې لېږي.

[۲۸] (البته دا د دې دپاره چې غوره کړی بنده پوه شي چې یقیناً هغوی ورته دي چې ساتونکو
پرښتو د خپل رب ﷻ پیغامونه (هغوی ته) رسولي حال دا چې زما رب ﷻ په هغه څه چې (هغوی) سره
احاطه کړې ده کوم چې (د هغو) ساتونکو پرښتو په نزد (موجود) دي او زما رب ﷻ هر شی د شمېر د
حیثیت او انضباط لاندې راوستلی دی (چې هیڅ شی ترې نه شي پټېدلی).

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کې د مشرکانو او کفارو له خوا د ارشاداتو منځه نبي کریم ﷺ ته ارشاد شوي دي
چې حاصل یې داسې راځي:

اې پیغمبره! د توحید د ټولو دلایلو د قرآنکریم له خوا ورپسې اوس دغه څو ارشادات په ګوته
کړي وروسته او کفارو او مشرکانو ته یې ابلاغ کړه او ورته ووایه چې:

(... اې مشرکانو! تاسو په دې پوه شئ چې زه یوازې خپل رب ﷻ په وحدانیت سره بلم او عبادات
یې کوم چې په عبادت کې ورسره هېڅوک شریک نه ګڼم.

دا زما دریځ دی، زه په هغه دریځ ولاړ یم، ګډوډي او لرې شوي که تاسو زما پیروي وکړئ او که یې
نه کړئ، زه د خپل دغه دریځ نه اوښتونکی نه یم.

۲ـ ای مشرکانو! زه په یقیني توګه نه تاسو ته د ګټي رسولو توان لرم او نه درڅخه د ضرر څخه مخنیوی کولی شم، او همدارنګه نه تاسو په سمه لاره باندې روانولی شم او نه مې په واک کښې شته چې ستاسو د ضلالت او ګمراهۍ مخه ونیسم.

۳ـ ای مشرکانو! ستاسو ګټه او ضرر خو لا پریږده چې زما په واک کښې نشته حتی زه خپل ځان ته هم د ګټې او ضرر رسولو قدرت نه لرم. د مثال په توګه:

الف: که بالفرض ماته الله ﷻ د نیولو اراده وکړي نو هیڅوک مې ترې هیڅکله نه شي خلاصولی ترڅو د الله ﷻ د ارادې مخه ونیسي.

ب: په همدغه صورت کښې به زه هیڅکله د خپل ځان دپاره د الله ﷻ څخه پرته د پنا اخستلو ځای هم مونده نه کړم، چې د همده ﷻ د نیونې څخه مې بچ کړي.

۴ـ لنډه دا چې زما په توان کښې ستاسو دپاره هیڅ شی نشته پرته د دې څخه چې د الله ﷻ د پلوه تاسو ته رااستولی شوي ارشادات هو بهو دروررسوم او درته یې ابلاغ کړم البته کوم چې راباندې تازه نازلیږي.

او همدارنګه پرته د دې څخه چې د الله ﷻ پخواني را استولي شوي پیغامونه هم درته واوروم چې په دې باره کښې شرعي حکم دا دی او په هغې باره کښې دا دی، د مثال په ډول:

ماته د وراندینیو نازل شوو ارشاداتو څخه یو ارشاد دا دی چې:

هرڅوک چې د الله ﷻ او د ده ﷺ د پیغمبر ﷺ څخه عصیان وکړي او د عوت یې قبول نه کړي نو یقیناً دغو کسانو ته دوزخ ټاکلی شوی دی چې په همدغه دوزخ کښې به دائمي پراته وي او تر ابد الاباد پورې به ترې رابهر نه شي او نه به ترې عذاب څه تخفیف کړی شي.

۵ـ ای پیغمبره! مشرکان تاته د پیغور په توګه وایي چې ستا کومکیان کمزوري دي چې غریبانو او مریانو درباندې ایمان راوړی دی او همدارنګه تاسو په اقلیت کښې یاست چې ستا ملګري (مؤمنان) کم دي، د خلکو اکثریت زمونږ سره دی چې په تاباندې یې ایمان نه دی راوړی.

مشرکان به د دغه پیغور په ارتباط تر هغه وخته پورې په غفلت کښې پراته وي ترڅو چې په خپلو سترګو هغه شی وګوري د کوم چې ورته وعده ورکوله کیږي چې هغه شی د دنیاوي عذاب یا د اخروي عذاب څخه عبارت دی.

او کله چې قیامت قائم شي نو مشرکان به پوه شي چې په دنیا کښې د کومک کوونکو د حیثه څوک کمزوري وه او د عدد د حیثه څوک په اقلیت کښې وه؟ یا په بل عبارت: مشرکان به هلته پوه شي چې په دنیا کښې همدوی د نصرت کوونکي د حیثه کمزوري وه، بلکې هیڅ نصرت کوونکی یې نه درلود. او همدارنګه به پوه شي چې همدوی د عدد د حیثه لږ وه چې د الله ﷻ د پرښتو لښکر فقط ستاسو ملګری دی نه د مشرکانو.

۶ـ ای پیغمبره! مشرکان د استهزاء او ملندو په توګه له تا څخه پوښتي چې ذکره شوې د قیامت ورځ به کله قائمه شي د کومې چې مونږ ته وعده راکوله کیږي؟

نو ته د مشرکانو په جواب کښې ووایه چې:

الف: زه نه پوهېږم چې دغه وعده به نژدې وي او که الله ﷻ به ورته اوږد وخت ورکړي؟ خو دومره پوهېږم چې تحقق یې بالکل ضروري او یقیني دی.

ب: د دغې ورځې د قیام علم د غیبي علومو څخه دی او غیبي علوم یوازې په الله ﷻ پورې اختصاص لري.

ج: الله ﷻ په دغو غیبي علومو باندې بل هیچا ته خبرتیا نه ورکوي مګر هغه چا ته کوم یې چې د رسالت دپاره د استازي په توګه غوره کړی وي، برابره خبره ده چې دغه استازی پرښته وي او که بنیادم.

د: خو د دې سره-سره الله ﷻ دغه غوره کړی شوي استازي ته هم هومره غیبي علم ورکوي څومره چې ورته ضرورت وي چې خلکو ته یې ابلاغ کړي. او پوره واضحه ده چې د قیامت د قیام علم د یو پیغمبر په حیث زما د ضروریاتو څخه نه دي، نو ماته یې پوښتنه راجع کول حماقت دی.

۷ـ کله چې الله ﷻ اراده وکړي چې خپل غوره کړی شوي استازي بنده ته د هغه د ضرورت په بنیاد څه غیبي علم ورکړي نو:

الف: د همدغه استازي په وړاندې ېېرته او چارچاپېر د پرښتو هغه ساتونکې ډله استوي کومه چې د غیبي علم په انتقالوونکې او وحې کوونکې پرښتې باندې مشتمله وي.

ب: البته دا د دې دپاره چې استازی پوه شي چې یقیناً ساتونکو پرښتو ورته د خپل رب ﷻ پیغامونه کټ مټ رسولي دي او د لارې په اوږدو کښې د خلطوالي او لاسوهنې څخه ساتلی شوي دي.

ج: حال دا چې الله ﷻ په علمي لحاظ په هغو ټولو غیبي علومو باندې احاطه کړې ده کوم چې د ساتونکو پرښتو په نزد موجود وي او کوم چې یوه استازي ته د انتقال په مرحله کښې قرار لري، نو بدون د څوکیدارانو څخه هم پکښې هیڅوک لاسوهنه نه شي کولی.

د: بالآخره الله ﷻ هر شی د عدد د حیثه شمارلی دی چې هیڅ شی ترې په علمي لحاظ غیاب نه شي موندلی او نه ترې چرته پټېدلی شي.

توضیحات

۱ـ که څوک وایي چې: د څه حکمت په بنیاد په ﴿ لَآ أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا ﴾ کښې یا د ﴿ ضَرًّا ﴾ په عوض د "نفعًا" کلمه نازله نه شوه چې د ﴿ رَشَدًا ﴾ کلمې مقابله ده او یا د ﴿ رَشَدًا ﴾ په عوض د "نفعًا" کلمې نزول ونه موند چې د ﴿ ضَرًّا ﴾ کلمې مقابله ده؟

مونږ وایو ـ والله ﷻ اعلم ـ چې: دا د دې دپاره چې د عبارت د لنډون سره-سره نازلې شوې دواړه کلمې هره یوه په خپل مقابل باندې دلالت وکړي[1] نو ته به وایې چې داسې یې نزول موندلی دی

(۱) تفسیر القاسمي ج۱۶ ص۳۱۲

چې: "لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَلَا رَشَدًا وَلَا غَيًّا" يعنې زه ستاسو دپاره نه د ضرر او نه د نفعې توان لرم او نه په لارې باندې د سمولو او نه د ګمراه کولو وسه لرم.

د دغه ډول نزول يو نظير وړاندې تېر شوی دی چې: ﴿ وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَٰبِيلَ تَقِيكُمُ ٱلْحَرَّ ﴾ [النحل: ۸۱]. چې د "حَرّ" کلمه په خپل مقابل د "بَرْد" په کلمې باندې دلالت کوي، يعنې او الله ﷻ ستاسو دپاره داسې کميسونه (جامې) پيدا کړي چې تاسو د ګرمۍ (او هم د يخنۍ دواړو) څخه ساتي.

څو نکات

۲_ علماوو کرامو په ﴿ إِلَّا بَلَٰغًا مِّنَ ٱللَّهِ وَرِسَٰلَٰتِهِۦ ﴾ کښې د اعراب په لحاظ متعدد احتمالات ليکلي دي[۱]، خو موږ د لاندې نکاتو په شکل کښې د هغو احتمالاتو او تحليلونو په ذکر باندې اکتفاء کوو کوم چې راته غوره بربښېدلی دی. هغه دا چې:

الف: د ﴿ إِلَّا بَلَٰغًا ﴾ کلمات د وړاندېنې ايت ﴿ لَآ أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا ﴾ څخه مستثنی واقع شوي دي.

ب: که څه هم په دې تقدير د "مستثنی" او "مستثنی منه" ترمنځ په يوه ايت ﴿ قُلْ إِنِّى لَن يُجِيرَنِى ﴾ الآية- سره فصل (جداوالی) رامنځته کېږي، خو څرنګه چې په دغه ايت کښې د وړاندېنې ايت مضمون تاييد او تکميل شوی دی نو داسې ګڼل کېږي چې بالکل فصل شتون ونه لري او دا ايت د هغه ايت يوه برخه وي.

ج: د ﴿ مِّنَ ٱللَّهِ ﴾ په کلماتو کښې د "مِنْ" توری د "عَنْ" معنی ورکوي او د دې کلماتو څخه هغه پيغامونه مراد دي کوم چې سمدستي يا وروسته نازلېږي.

د: په ﴿ وَرِسَٰلَٰتِهِۦ ﴾ کښې د "رِسَالات" کلمه په همدغه ذکر شوي "مِنْ" سره د عطف په لحاظ مجروره ده، او د الله ﷻ هغه پيغامونه ترې مراد دي کوم چې پخوا نازل شوي دي.

يعنې زه ستاسو په هکله په هيڅ ډول سره د بل هيڅ شي ملکيت او توان نه لرم مګر فقط همدا چې تاسو ته د الله ﷻ د پلوه هغه ارشادات کټ مټ ابلاغ کړم کوم چې اوس او يا وروسته نازلېږي، او همدارنګه درته د الله ﷻ د هغو پيغامونو رسونه وکړم کوم چې په ما باندې لا پخوا نازل شوی دی او تاسو ورته اړتيا لرئ.

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې: په ﴿ حَتَّىٰٓ إِذَا رَأَوْا۟ مَا يُوعَدُونَ ﴾ کښې د ﴿ حَتَّىٰٓ ﴾ توری په کومې جملې پورې تعلق لري؟

---

[۱] اللباب في علوم الكتاب ج۱۹ ص۴۳۷؛ روح المعاني ج۲۹ ص۹۳؛ حاشية الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۵ ص۵۶؛ البحر المحيط ج۱۰ ص۳۰۳؛ تفسير الخازن ج۶ ص۳۷۸

مونږ وایو چې: دغه توري په یوې مقدرې جملې پورې تعلق نیسي، چې په عین ایت کښې وروباندې د ﴿ أَضْعَفُ نَاصِرًا وَأَقَلُّ عَدَدًا ﴾ کلمات دلالت کوي.

څه لرې نه ده چې په "لَا يَزَالُونَ عَلَى مَا هُمْ عَلَيْهِ" سره ترې تعبیر وکړی شي[۱]. یعنې اې پیغمبره! مشرکان به تر هغه وخته پورې په خپل حالت باندې باقي پاتې وي او تاته به د کومک کوونکو په کمزورۍ او د پیروانو په لږوالي پیغور درکوي ترڅو چې په هغوی باندې په دنیا کښې یا په آخرت کښې موعود عذاب ورنازل کړی شي.

"سلوک" څه معنی؟

۴ـ په ﴿ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا ﴾ کښې د ﴿ يَسْلُكُ ﴾ کلمه د "سُلُوك" ـ لکه "نُزُول" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، که څه هم "سُلُوك" د داخلولو معنی ورکوي[۲] مګر په دې مقام کښې د لیږلو او روانولو په معنی سره دی[۳].

دا د یو پلوه او د بله پلوه په ذکر شوي عبارت کښې د "رَصَد" کلمه اسم جمعه ده[۴] چې د حفاظت کوونکو او څارونکو دپاره وضعه شوې ده. نو مونږ یې په لاندې ټکو کښې راخلاصه کوو:

الف: عالم الغیب فقط الله ﷻ دی او بس، الله ﷻ په غیبو باندې هیچا ته خبرتیا نه ورکوي مګر هغه چا ته کوم چې الله ﷻ د رسالت دپاره غوره کړی وي.

ب: دغه غوره کړی شوی کس به کله پیغام وړونکی وي لکه جبرائیل ؈ او کله به پیغام رسوونکی وي لکه محمد ﷺ.

ج: الله ﷻ همدغه غوره کړی شوي کس ته په غیبو باندې په ډېر اهتمام سره اطلاع ورکوي، چې وړاندې ېېرته بلکې چار چاپېر یې ساتونکې پرښتې استوي، او د شیطان او سرکشه پیریانو د غوږ نیولو څخه یې ساتي او حفاظت ورکوي.

د: همدغه غوره کړی شوي کس ته هم په ټولو غیبو باندې اطلاع نه ورکوي او نه د چا سره دا توان شته چې په ټولو غیبو باندې د اطلاع لیاقت ولري، بلکې په هومره غیبو باندې یې خبروي څومره چې ورته ضرورت وي او څومره چې د حکمت غوښتنه وي.

یو تفسیري تحلیل

۵ـ په ﴿ لِيَعْلَمَ أَن قَدْ أَبْلَغُوا رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ ﴾ کښې لاندې تحلیل په نظر کښې وساتئ:

---

(۱) تفسیر الکشاف ج۴ ص۶۳۲
(۲) لسان العرب ج۱۰ ص۴۴۳؛ القاموس المحیط ج۲ ص۶۰۰
(۳) تفسیر الطبري ج۲۹ ص۱۲۲
(۴) روح المعاني ج۲۹ ص۸۷

الف: د ﴿ أَبۡلَغُوا ﴾ په کلمې د "ل" توري په وراندې ایت کښې په ﴿ يَسۡلُكُ ﴾ پورې تعلق نیسي[1] او مستتر ضمیر پکښې غوره کړی شوی بنده ته راجع دی.

ب: د "اَن" توري د مثقل "اَنَّ" څخه مخفف دی او اسم یې مقدر دی چې په "شان" سره تري تعبیر کېدلی شي.[2]

ج: د ﴿ قَدۡ أَبۡلَغُوا ﴾ او ﴿ رَبِّهِمۡ ﴾ د دوارو ضمیرونو د مرجع په هکله مفسرینو کرامو[3] متعدد احتمالات لیکلي دي خو غوره دا ده چې دغه دواړه ضمیرونه د "رَصَد" کلمې ته راجع دي په کومه یاندې چې وراندې ایت تمام شوی دی کومه چې د ساتونکو پرښتو څخه عبارت ده.

د: که څه هم ابلاغ د غوره کړی شوي کس وظیفه ده او د دغو پرښتو وظیفه فقط څارنه ده مګر څرنګه چې ابلاغ د دوی تر نظارت لاندې صورت نیسي نو دوی داسې ګڼلې کېږي لکه چې پخپله دوی هم ابلاغ کوونکي دي.

ه: د دغه ډول نسبت څه تحقیق د [البقرة: ۷۲] ایت لاندې تېر شوی دی والحمد لله ﷻ، چې کله-کله په محاوراتو کښې د یو کس فعل ټولې اجتماع ته نسبت کېږي.

نو د پورتني تحلیل په نظر کښې نیولو سره به د ایت شریف د مضمون خلاصه داسې راوځېږي چې: الله ﷻ د خپل غوره کړي کس (بنده) په شاوخوا کښې ساتونکې پرښتې د دې دپاره استوي ترڅو همدغه غوره بنده په یقین سره پوه شي چې ساتونکو پرښتو ورته د خپل رب ﷻ پیغامونه په درست صورت سره ورسول او هیڅ پکښې مداخله ونه شوه کړی.

هېر مو نه شي

۶ـ هېر مو نه شي چې موږ د الله ﷻ په توفیق د [آل عمران: ۱۷۹] ایت لاندې د غیبي علومو او د اولیاء الله وو د کشف په اړوند یو سوال جواب لیکلی دی چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو، هیله ده چې علاقمندان هملته مراجعه وکړي.

په همدې ځای باندې د الله ﷻ په توفیق د "الجن" سورت پښتو ترجمه او تفسیر ختم شو.

رَّبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنۡ هَمَزَٰتِ ٱلشَّيَٰطِينِ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَن يَحۡضُرُونِ.

۱۴۲۵/۹/۴ هـ ق = ۲۷/ ۷/ ۱۳۸۳ هـ ش.

---

(۱) تفسیر ابي السعود ج۹ ص۴۸

(۲) روح المعاني ج۲۹ ص۹۶

(۳) تفسیر القاسمي ج۱۶ ص۳۱۶؛ زاد المسیر ج۸ ص۱۱۰؛ تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۴۳۲

المزمل (۷۳)

سریزه

۱ـ د دې سورت په نامه (المزمل) باندې د همدې سورت لومړنی ایت مشتمل دی او په همدې نامه باندې دا سورت د نورو سورتونو څخه جدا شوی دی.

۲ـ د دې سورت ټول ایتونه فقط شل (۲۰) ایتونه دي[1].

۳ـ د کلماتو شمېر يې دوه سوه او پنځه اتیاوو (۲۸۵) ته رسېږي[2].

۴ـ د حرفونو تعداد يې اته سوه او اته دېرش (۸۳۸) حرفه دی[3].

۵ـ دا سورت مکي سورت دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی خو ځینو علماوو کرامو يې په وروستني ایت کښې اختلاف کړی دی او مدني يې ګڼلی دی[4]. مګر اصحه خبره دا ده چې د [۲۰] (وروستنی) ایت په شمول ټول مکي دی[5].

۶ـ د قرآن کریم محتویات څه د احاطې لاندې نه واقع کېږي خو د دې سورت د محتویاتو څو مثالونه په لاندې ډول دي:

الف: په دې سورت کښې نبي کریم ﷺ ته څه ارشادات نازل شوي دي ترڅو وړباندې د هغو په تعمیل سره د دعوت پېټی سپک او خفیف وګرځي.

ب: همدارنګه ورته پکښې توصیه شوې ده چې د مشرکانو په ستغو او سپورو خبرو باندې صبر وکړي او حوصله وړباندې د لاسه ورنه کړي.

ج: همدارنګه په دې سورت کښې د قیامت قیام او هلته د عذابونو ډولونو ته هم اشاره شوې ده او داسې نور.

۷ـ د دې سورت (المزمل) او د وړاندېنې سورت (الجن) د مضامینو تناسب ډېر نژدې دی. د مثال په توګه هلته د نبي کریم ﷺ هغو حالاتو ته اشاره شوې وه کومو چې په جنیاتو (پېریانو) پورې تعلق درلود او دلته يې هغو حالاتو ته اشاره کېږي کوم چې په بنیادمانو پورې اړه لري، ترڅو د قیامت تر ورځې پورې ټولو ته دا ښه څرګنده شي چې د هغوی یوه ډله په څومره اسانۍ سره په ایمان مشرفه شوه او د دوی یوه ډله (د مکې مشرکان) په خپل کفر او شرک باندې څومره کلک دي؟!

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلْمُزَّمِّلُ ﴿١﴾ قُمِ ٱلَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٢﴾ نِّصْفَهُۥٓ أَوِ ٱنقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا ﴿٣﴾ أَوْ زِدْ عَلَيْهِ

---

(۱) تفسیر الطبري ج۲۹ ص۱۲۴

(۲) تفسیر الخازن ج۶ ص۳۸۱

(۳) اللباب في علوم الکتاب ج۱۹ ص۴۴۹

(۴) تفسیر القرطبي ج۱۹ ص۳۱؛ الدر المنثور ج۸ ص۳۱۱

(۵) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۴۲۸

وَرَتِّلِ ٱلْقُرْءَانَ تَرْتِيلًا ﴿٤﴾ إِنَّا سَنُلْقِى عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ﴿٥﴾ إِنَّ نَاشِئَةَ ٱلَّيْلِ هِىَ أَشَدُّ
وَطْـًٔا وَأَقْوَمُ قِيلًا ﴿٦﴾ إِنَّ لَكَ فِى ٱلنَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا ﴿٧﴾ وَٱذْكُرِ ٱسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ
تَبْتِيلًا ﴿٨﴾ رَّبُّ ٱلْمَشْرِقِ وَٱلْمَغْرِبِ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ فَٱتَّخِذْهُ وَكِيلًا ﴿٩﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] ای په جامو کښې نغښتيه (نغاړليه پيغمبره)!

[۲] تو له شپه (لمانځه ته) ودرېږه مګر لږ وخت (د لمانځه څخه خالي پرېږده).

[۳] (لږ وخت) د نيمايي شپې څخه عبارت ده (نو نيمايي شپه ورته په لمانځه ودرېږه).
يا د نيمايي شپې څخه لږ وخت کم کړه (نو د شپې په دريمه برخه کښې قيام وکړه).

[۴] يا په نيمايي شپې باندې (لږ څه) وراضافه کړه (چې نژدې دوه وو دريمو برخو ته ورسېږي).
او (په لمانځه کښې) قرآن کريم په دمې-دمې (تجويد) سره قرائت کوه، په دمې-دمې (تجويد) سره قرائت کول.

[۵] يقيناً مونږ په راتلونکې کښې په تاباندې دورند کلام درغورزوو (درنازلوو، چې د جهاد په فرضيت به مشتمل وي).

[۶] يقيناً (لمانځه ته) د شپې پورته کېدونکی نفس (بنيادم) چې دی همدی (د خپلو خواهشاتو د تر پښو لاندې کولو (کنټرولولو) د حيثه ډېر سخت (او قوتناک) دی، او د قول (قرائت) د حيثه ډېر سم (او برابر) دی.

[۷] يقيناً ستا دپاره په ورځ کښې اوږد مهاله ګرځېدل راګرځېدل (مشغولتيا) ده.

[۸] او (ای پيغمبره!) ته د خپل رب ﷻ نوم يادوه (د نامه يادولو ته يې ادامه ورکړه) او همده ﷻ ته (د بل هر شي څخه) ورجدا (او وربېل) شه، ورجدا کېدل (وربېلېدل).

[۹] (ستا رب ﷻ) د مشرق او مغرب رب دی (هر څه يې په قدرت کښې دي)، چې په حقه معبود (په ټول عالم کښې) نشته مګر ستا رب ﷻ دی (او بس).
نو همدی ﷻ خپل کارساز ونيسه (کارساز نيولو ته يې ادامه ورکړه).

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېنۍ سورت (الجن) د اياتونو په وروستنۍ مجموعه کښې دېته اشاره شوې وه چې الله ﷻ د حکمت په مقتضی خپلو پيغمبرانو ته د غيبي علومو څه مناسبه برخه ورکوي.
په دې اياتونو کښې خاتم الانبياء ﷺ د مثال په توګه ذکر شوی دی چې د همدغو علومو څخه ورته څه مناسبه برخه ورکړه شوه او مناسبه توصيه ورته وکړی شوه چې حاصل يې دلسې راغېږي
ای پيغمبره! په "بسم الله الرحمن الرحيم" سره په خپل امت باندې همه ارشادات قرائت کړه په

کومو باندې چې ته خپل رب ﷻ مخاطب ګرځولی یې ترڅو ترې د قیامت تر ورځې پورې عبرت واخلي هغه دا چې:

۱ـ ای په جامو کښې نغښتیه او نغاړلیه پیغمبره! ته د خپل ځان په هکله لاندې ارشادات په پام کښې ونیسه او عملي بڼه ورکړه:

الف: ته ټوله شپه په لمانځه سره رڼه کړه مګر لږ برخه یې د لمانځه څخه خالي پرېږده، چې دغه په لمانځه سره رڼه شوې شپه د نیمایي شپې څخه عبارت ده. نو ته نیمایي شپه په عبادت سره رڼه کړه.

ب: یا د دغې نیمایي شپې څخه لږ برخه کمه کړه چې د قیام دپاره د شپې یو ثلث پاتې شي، خو دومره ترې مه کموه چې د عبادت دپاره ځلورمه برخه شپه وټاکله شي.

ج: یا په همدغې نیمایي شپې باندې لږ څه وخت وراضافه کړه چې په عبادت سره مشغوله شپه دوه ثلثه وګرځي.

۲ـ ای پیغمبره! د قیام اللیل دپاره چې ته د ذکرو شوو درېوو صورتونو څخه هر یو غوره کړې نو په هغه کښې قرآن کریم په ارامۍ سره لوله او د تجوید لحاظ پکښې ساته، البته هغه قرآن کریم کوم چې درباندې تر اوسه پورې نازل شوی دی.

۳ـ ای پیغمبره! که څه هم قیام اللیل ښه دروند کار دی خو مونږ په تاباندې د دې دپاره فرض وګرځاوه چې مونږ اراده لرو چې په تاباندې د دې څخه لا دروند فرمان درنازل کړو او د دین د اشاعت دپاره درباندې وسلوال جهاد فرض وګرځوو، حال دا چې وسلوال جهاد د ډېرو مشکلاتو او مشقاتو سره ملګری دی. نو تاته په کار دي چې مخکې له مخکې په قیام اللیل باندې خپل ځان د مشقت ګاللو سره اشنا کړې.

۴ـ په دې باندې علاوه په تاباندې قیام اللیل د دې دپاره هم فرض کړی شوی دی چې:

الف: د عبادت په موخه د شپې پورته کېدونکی نفس (بنیادم) د خپلو خواهشاتو او نفسیاتو د قابو کولو د حیثه ډېر قوتناک او سخت دی، چې په دغه کار سره هرڅوک خپل ځان ډېر ښه اداره کولی شي او ډېر ښه یې مار کولی شي.

ب: همدارنګه ذکر شوی بنیادم د قول او قرائت د حیثه هم ډېر ښه سم او برابر دی، چې شپه د فراغت وخت دی او قرائت او دعاګانې پکښې په ډېر ښه صورت سره ترسره کېدلی شي.

ج: په دې باندې علاوه (ای پیغمبره!) ستا دپاره د ورځې ډېر کارونه دي چې ته ورباندې مشغول یې او دغسې فراغت پکښې نه شې موندلی څومره چې تاته په شپه کښې میسر کېدلی شي.

۵ـ ای پیغمبره! د تل دپاره دائم خپل رب ﷻ ډېر یادوه (یادښت ته یې ادامه ورکړه). همدارنګه هر وخت د دوام په توګه په اخلاص سره خپل رب ﷻ ته سوالونه کوه او د خپلو اړتیاوو پوره کېدل یوازې د همده ﷻ څخه غواړه او د بل هر شي څخه خاص همده ﷻ ته ورجدا شه. او دا ځکه چې:

یوازې ستا رب ﷻ د مشرق او مغرب بلکې د ټولې دنیا رب دی او هر څه د همده ﷻ په اختیار کښې قرار لري، چې پرته د ده ﷻ څخه د عبادت بل لایق نشته. نو ته یوازې خپل رب ﷻ کارساز

ونیسه او یوازې په همده ﷺ باندې توکل او اعتماد کوه او بس، چې نه یې خوک د ارادې په وړاندې خنډ واقع کېدلی شي او نه یې څوک د واکدارۍ څخه وتلی او بچ کېدلی شي.

توضیحات

۱ـ په ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡمُزَّمِّلُ ﴾ کښې د "مُزَّمِّلُ" کلمه د "تزَمُّل" ـ لکه "تكَرُّم" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، "تزمُّل" په جامه کښې د نغښتلو معنی ورکوي.[1]

دا د یو پلوه، او د بله پلوه که څوک وایي چې د څه حکمت په بنیاد په دې مقام کښې الله ﷻ خپل پیغمبر په ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡمُزَّمِّلُ ﴾ سره مخاطب وګرخاوه؟

موږ وایو چې: یو خل نبي کریم ﷺ خبر شو چې مشرکانو ورته ډېر بد دروغین لقبونه ورکړه لکه ساحر، شاعر او داسې نور. نو نبي کریم ﷺ ډېر غمژن کېناست او خپل خان یې په یوه څادر کښې راتاو کړ، په همدغه حال کښې الله ﷻ په ذکر شوي خطاب سره مخاطب وګرځاوه.[2]

شاید چې په دغه ډول خطاب سره به دېته اشاره شوې وي چې ای پیغمبره! د مشرکانو په سپکو لقبونو باندې ډېر مه غمژن کېږه او د خپل خان د تسکین دپاره د خپل نبوت ابتدايي وخت ورپه زړه کړه کله چې تا خپله مېرمن (خديجة الكبرى رضي الله عنها) مخاطبه کړه چې «زَمِّلُونِي زَمِّلُونِي»[3] یعنې ای زما اهله! ما په څادر (یا بړستن) کښې راتاوو کړئ، پکښې مې راتاو کړئ. کله چې تا ته ورقه بن نوفل رضي الله عنه خبر درکړی وه چې ته به د خپل قوم د لاسه د ډېرو کړاوونو سره مخامخ شې، حتی چې د خپل تاټوبي (مکې معظمې) څخه به دې وباسي.

یو تفسیري تحلیل

۲ـ مفسرینو کرامو دا کلمات ﴿ قُمِ ٱلَّيۡلَ إِلَّا قَلِيلٗا ۝ نِّصۡفَهُۥٓ أَوِ ٱنقُصۡ مِنۡهُ قَلِيلًا ۝ أَوۡ زِدۡ عَلَيۡهِ ﴾ په متعددو ډولونو سره تحلیل کړي دي[4]، خو کوم تحلیل چې موږ ته غوره بریښي او د دې سورت (المزمل) په وروستني ایت کښې ورباندې تقریبًا صراحت نازل شوی دی هغه په لاندې ټکو کښې واضحه کوو

الف: په ﴿ قُمِ ٱلَّيۡلَ ﴾ کښې د ﴿ ٱلَّيۡلَ ﴾ کلمه د ټولې شپې څخه عبارت ده او په ﴿ إِلَّا قَلِيلٗا ﴾ سره ترې لږ څه برخه ویستلی شوې ده.

ب: د ﴿ نِّصۡفَهُۥٓ ﴾ کلمه د همدغې ﴿ ٱلَّيۡلَ ﴾ څخه بدل واقع شوې ده د کومې څخه چې لږ برخه ویستلی شوې ده، ته به وایې چې داسې عبارت "قُمْ نِصْفَ اللَّيْلِ" نازل شوی دی. یعنې نیمايي شپه توله په عبادت سره ودرېږه.

---

(۱) لسان العرب ج۱۱ ص۳۱۱
(۲) تفسیر القرطبي ج۱۹ ص۳۲؛ الدر المنثور ج۸ ص۳۱۲
(۳) صحیح البخاري ج۱ ص۳
(۴) تفسیر الکشاف ج۴ ص۶۳۶؛ تفسیر ابي السعود ج۹ ص۴۹

ج: که څوک وايي چې: د څه حکمت په بنياد "قُمْ نِصْفَ اللَّيْلِ" نازل نه کړی شو حال دا چې دا عبارت د نازل شوي عبارت څخه لنډ دی او په مضمون کښې ورسره يو شی دی؟

مونږ وايو چې ـوالله ﷻ اعلمـ دا د دې دپاره ترڅو دې ته اشاره صورت ونيسي چې د نيمايي شپې قيام که څه هم په کميت کښې د ټولې شپې څخه لږ دی مګر په کيفيت (اجر او ثواب) کښې ورسره يو برابر دي د همدې کبله د ټولې شپې قائم مقام او بدل واقع کېدلی شي.

نو که بالفرض دغه عبارت نازل شوی وی ذکره شوې اشاره به پټه پاتې وی.

د: په ﴿ أَوِ ٱنقُصۡ مِنۡهُ قَلِيلاً ﴾ کښې د ﴿ مِنۡهُ ﴾ ضمير ﴿ نِصۡفَهُۥٓ ﴾ ته راجع دی او د ﴿ قَلِيلاً ﴾ څخه دومره وخت مراد دی چې نصف (نيمايي) ايله ثلث (درېمې برخې) ته ورسېږي او دومره نه چې "نصف" ورباندې ربعې (څلورمې) ته ورښکته شي.

ه: په ﴿ أَوۡ زِدۡ عَلَيۡهِ ﴾ کښې د ﴿ عَلَيۡهِ ﴾ ضمير ﴿ نِصۡفَهُۥٓ ﴾ ته راجع دی او د "قَلِيْلاً" کلمه ورسره مراده ده چې د دومره لږ وخت زيادت ترې اراده کېدلی شي چې "نصف" ورباندې نږدې دوه وو ثلثو ته ورسېږي او ترې اضافه نه شي.

و: نو د ښه وضاحت دپاره مونږ ټوله شپه په شپږو برخو وېشو چې نبي کريم ﷺ ته پکښې د درېوو صورتونو اختيار ورکړی شوی وه هغه دا:

اول: نيمايي شپه، چې د درېوو سدسو (درېوو شپږمو) څخه عبارت ده.

دوهم: د نيمايي شپې څخه لږ څه کم، چې د دوه وو سدسو (دوه وو شپږمو) يا ثلث (درېمې برخې) معنی ورکوي.

درېم: د نيمايي څخه نږدې يو سدس (شپږمه)، اضافه چې تقريبًا څلورو سدسو (څلورو شپږمو) ته رسېږي او نږدې دوه ثلثه ترې جوړېږي.

هېر مو نه شي

۳ـ هېر مو نه شي چې د قيام الليل په هکله ځينې معلومات ـان شاء الله ﷻـ د [المزمل: ۲۰] ايت لاندې راروان دي چې د ارتباط په لحاظ وروسته کړی شوي دي.

ترتيل څه معنی؟

۴ـ په ﴿ وَرَتِّلِ ٱلۡقُرۡءَانَ تَرۡتِيلاً ﴾ کښې د "ترتيل" کلمه مونږ د الله ﷻ په توفيق د [الفرقان: ۳۲] ايت لاندې څېړلې ده چې د يوه شي د مرتبو اجزاوو ترمنځ فاصله (وټ) واقع کول د "ترتيل" په نامه يادېږي داسې فاصله "وټ" لکه څنګه چې د ښينو غابښونو ترمنځ موجوديت لري. يعنې د تهجد په لمانځه کښې قرآن کريم په وقفه نيزه او آرامه توګه قرائت کوه ترڅو د تدبر او تفکر دپاره فرصت ولري.

د "تَرْتِيل" کلمې د ښه وضاحت دپاره لاندې احاديث د مثال په توګه ولولئ:

الف: حفصه رضي الله عنها (ام المؤمنين) په يوه حديث کښې وايي چې: «وَكَانَ يَقْرَأُ بِالسُّورَةِ فَيُرَتِّلُهَا حَتَّى

تکون أطول من أطول منها»[۱] یعنې نبي کریم ﷺ چې وه یو سورت به یې قرائت کاوه نو ترتیل به یې په نظر کښې ساته آن تردې چې لوستل شوی سورت به د هغه څخه د اوږد سورت په نسبت ډېر اوږد شو (د هغه څخه به یې ډېر وخت ونیوه).

ب: أم سلمه رضي الله عنها (ام المؤمنین) وایي چې: «أنّ النّبيّ ﷺ كان يقطّع قراءته»[۲] یعنې یقینًا نبي کریم ﷺ چې وه خپل قرائت به یې پرې کاوه (قرآن کریم به یې په وقفه نیزه توګه لوسته چې یو ایت به یې د بل څخه جدا کاوه).

ج: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «يُقَالُ لِصَاحِبِ الْقُرْآنِ اقْرَأْ وَارْقَ وَرَتِّلْ كَمَا كُنْتَ تُرَتِّلُ فِي الدُّنْيَا فَإِنَّ مَنْزِلَتَكَ عِنْدَ آخِرِ آيَةٍ تَقْرَؤُهَا»[۳] یعنې (د قیامت په ورځ به) د قرآن کریم ملګری (قاري) ته وویلی شي چې قرآن کریم لوله او (په درجاتو کښې) پورته خېژه او (په قرائت کښې) داسې ترتیل کوه لکه څنګه ترتیل به دې چې پکښې په دنیا کښې کاوه. نو یقینًا ستا منزل (مېنه) د وروستني ایت (د قرائت) سره ده چې ته یې قرائت کوې.

قرآن کریم درونه کتاب دی

۵ـ په ﴿ إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ﴾ کښې قرآن کریم ته د "ثقیل" لقب ورکړی شوی دی چې علماوو کرامو په متعددو معناوو سره تفسیر کړی دی[۴]. د مثال په توګه:

الف: دا کتاب د نزول په لحاظ په نبي کریم ﷺ باندې ډېر درونه وه، لکه چې په احادیثو کښې واضحه کېږي:

اول: عائشه رضي الله عنها (ام المؤمنین) په یوه حدیث کښې وایي چې: «وَلَقَدْ رَأَيْتُهُ يَنْزِلُ عَلَيْهِ الْوَحْيُ فِي الْيَوْمِ الشَّدِيدِ الْبَرْدِ فَيَفْصِمُ عَنْهُ وَإِنَّ جَبِينَهُ لَيَتَفَصَّدُ عَرَقًا»[۵] یعنې او یقینًا ما نبي کریم ﷺ لیدلی دی چې په سخته سړه ورځ کښې ورباندې وحي نازلېدله نو وحي به ترې په داسې حال کښې پرې کېدله (بس کېدله) چې یقینًا اوچولی به یې د خولو د حیشه بهېده (خولې به ورباندې راماتې وې).

دوهم: نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې فرمایلي دي چې: «فَمَا مِنْ مَرَّةٍ يُوحَى إِلَيَّ إِلَّا ظَنَنْتُ أَنَّ نَفْسِي تَفِيضُ»[۶] یعنې نو هیڅ داسې وار نه دی پېښ شوی چې ماته پکښې وحي کېږي مګر (د ډېر مشقت د کبله) زه خیال کوم چې روح مې بهېږي (اوځي).

ب: دا کتاب د عمل په لحاظ ډېر درونه کتاب دی چې ټول احکام یې عملي شي او حدود یې په عمل کښې پیاده کړی شي.

---

(۱) صحیح مسلم ج۱ ص۲۵۳
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۲۰
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۶۲۴
(۴) روح المعاني ج۲۹ ص۱۰۴؛ زاد المسیر ج۸ ص۱۱۳؛ تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۴۳۵؛ تفسیر الطبري ج۲۹ ص۱۲۷
(۵) صحیح البخاري ج۱ ص۲
(۶) مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۶۸۸

تبصره

۶_ که څه هم قرآن کریم د هر حیثه دروند کتاب دی چې د نزول او عمل لحاظونه هم پکښې شامل دي مګر مونږ ته داسې برېښي چې دلته د "ثقیل" څخه هغه ثقل مطلب دی کوم چې د دغه ایت د نزول تر وخته نه وه موجود شوی او دا خکه چې په ﴿ سَنُلۡقِي ﴾ کښې د "س" توری په راتلونکي زمانه باندې دلالت کوي.

نو زمونږ په فکر قرآن کریم ته د "ثقیل" لقب د وسلوال جهاد په ملحوظ ورکړی شوی دی چې د فرضیت حکم یې په مکه معظمه کښې نه وه نازل شوی او وروسته په مدینه منوره کښې نازل شو.

یعني ای پیغمبره! په قیام اللیل سره خپل ځان د مشقتونو سره اشنا کړه او په خپل قابو کښې یې راوله، چې په تاباندې په آینده کښې د وسلوال جهاد حکم درنازلېدونکی دی، چې لوږې او تندې او هم یې خوبې او سفرونه پکښې ضرور مخې ته درتلونکي دي.

دا د یو پلوه او د بله پلوه دغه حکم په حقیقت کښې د قیامت تر ورځې پورې ټولو مؤمنانو ته متوجه دی، او همدوی پکښې په غوږ وهلي شوي دي، که نه نو د نبي کریم ﷺ خو خپل ځان د همېش دپاره په قابو کښې وه چې د عصمت خاوند وه او الله ﷻ یې ملګری وه.

همدغه مضمون (د جهاد دپاره خپل ځان تیارولو) ته په بل ایت کښې داسې اشاره شوې ده چې: ﴿ وَأَعِدُّواْ لَهُم مَّا ٱسۡتَطَعۡتُم ﴾ [الأنفال: ۶۰] یعنې تاسو د کفارو د مقابلې دپاره هر هغه شی تیار کړئ کوم چې ستاسو په توان کښې وي (که څه هم د خپلو ځانونو روزنه او تربننګ وي).

"نَشء" څه معنی؟

۷_ په ﴿ إِنَّ نَاشِئَةَ ٱلَّيۡلِ ﴾ کښې د ﴿ نَاشِئَةَ ﴾ کلمه د اسم فاعل مؤنث صیغه ده چې د خپل موصوف (نفس) په لحاظ مؤنثه نازله شوې ده[۱]. دا کلمه د "نَشۡء" _لکه "ضَرۡب"_ څخه اشتقاقه شوې ده چې د اوچتېدلو معنی ورکوي[۲]. یعنې لمانځه ته د شپې اوچتېدونکی نفس (کس) د خپلو نفسانیاتو دپاره د تر پښو لاندې کولو (کنټرولولو) د حیثه ډېر سخت او کلک دی چې خپل خواهشات د خپل قابو لاندې راوستلی شي. او هم د قرائت او وینا د حیثه ډېر سم او برابر دی چې نه تېروځي او په ایتونو کښې په ډېر ښه صورت سره تفکر او تدبر ته ادامه ورکولی شي.

د "تبتل" معنی

۸_ په ﴿ وَتَبَتَّلۡ إِلَيۡهِ تَبۡتِيلٗا ﴾ کښې د "تَبَتَّلۡ" کلمه د امر صیغه ده چې د "تَبَتُّل" _لکه "تَرَحُّم"_ څخه یې اشتقاق موندلی دی او د انقطاع او جدا کېدلو معنی ورکوي[۳].

---

(۱) روح المعاني ج۲۹ ص۱۰۵

(۲) القاموس المحیط ج۴ ص۳۶۹

(۳) لسان العرب ج۱۱ ص۱۲

دا د يو بلوه، او د بله پلوه په دې مقام كښې د تفعيل او تفعل دواړه بابونه په معنى كښې څه تفاوت او اختلاف نه لري[۱]، نو د همدې كبله د « تَبْتِيلاً » كلمه د "التبتل" د كلمې دپاره من غير الباب په مصدريت سره منصوبه گرځول شوې ده او د فواصلو توافق هم حاصل شوى دى.

يعنې اى پيغمبره! د دوام په توگه په عبادت كښې اخلاص خپل كړه او د هر شي څخه پوازې همده ﷻ ته ورمنقطع او ورجدا شه، او د مشركانو هيڅ پروا مه ساته

﴿ وَٱصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَٱهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا ﴿١٠﴾ وَذَرْنِي وَٱلْمُكَذِّبِينَ أُولِي ٱلنَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلًا ﴿١١﴾ إِنَّ لَدَيْنَآ أَنكَالًا وَجَحِيمًا ﴿١٢﴾ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣﴾ يَوْمَ تَرْجُفُ ٱلْأَرْضُ وَٱلْجِبَالُ وَكَانَتِ ٱلْجِبَالُ كَثِيبًا مَّهِيلًا ﴿١٤﴾ إِنَّآ أَرْسَلْنَآ إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَٰهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَآ أَرْسَلْنَآ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا ﴿١٥﴾ فَعَصَىٰ فِرْعَوْنُ ٱلرَّسُولَ فَأَخَذْنَٰهُ أَخْذًا وَبِيلًا ﴿١٦﴾ فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِن كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ ٱلْوِلْدَٰنَ شِيبًا ﴿١٧﴾ ٱلسَّمَآءُ مُنفَطِرٌۢ بِهِۦ ۚ كَانَ وَعْدُهُۥ مَفْعُولًا ﴿١٨﴾ إِنَّ هَٰذِهِۦ تَذْكِرَةٌ ۖ فَمَن شَآءَ ٱتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِۦ سَبِيلًا ﴿١٩﴾ ﴾

[۱۰] (اى پيغمبره!) ته په هغو (سخغو سپورو) خبرو باندې صبر وكړه كومې چې مشركان يې وايي او دوى (د خپله خانه) جدا كړه نېک (او ښه) جدا كول (ښاندى، ورسره مه وهه او دعوت ته يې ادامه وركړه)

[۱۱] او ما او تكذيب كوونكي سره پرېږده چې د نعمتونو خاوندان دي (او په همدې غره شوي دي) او دوى ته لږ وخت مهلت وركړه. (دا خكه چې)

[۱۲] يقيناً زمونږ په نزد زولنې دي او سوزونكى دوزخ (هم) دى.

[۱۳] او (همدارنگه زمونږ په نزد) داسې خوراک (هم) دى چې په ستونې كښې د نښتلو خاوند دى، او (زمونږ په نزد) دردناک عذاب (هم) دى

[۱۴] (دا عذابونه به تكذيب كوونكو ته) په هغې ورځ كښې (وركړى شي چې) ځمكه او غرونه (پكښې) ولړزېږي او (هم پكښې) غرونه د شگو بهېدونكي غونډى وگرځي (او بيا به هوا كښې تيت پرک جوړ شي)

[۱۵] (اى خلكو!) يقيناً مونږ تاسو ته پيغمبر (محمد ﷺ) دروالېږلى دى، داسې حال كښې چې په تاسو باندې (د قيامت په ورځ) شهادت وركوونكى دى، لكه څنگه مو چې فرعون ته پيغمبر (موسى ﷺ د شاهد په حيث) ورلېږلى وه

---

(۱) القاموس المحيط ج۱ ص۲۱۲

[۱۶] نو فرعون (او د ده اتباعو) زمونږ د پیغمبر (موسی ﷺ) څخه عصیان خپل کړ (او د پیغمبر په حیث یې قبول نه کړ). نو مونږ فرعون (او د ده اتباع) ونیوه درانه نیول (چې تول مو په بحیره کښې غرق کړه، نو تاسو به هغوی څه بهتري لرئ؟).

[۱۷] (ای مشرکانو!) که تاسو خپل کفر (او شرک نه) ادامه ورکړئ نو (خپل ځانونه) د داسې ورځې د (عذاب) څخه څنګه ساتئ چې (د ډېرو سختیو د کبله) ماشومان بوډاګان جوړوي؟.

[۱۸] چې اسمان پکښې چاودېدونکی (او شکېدونکی) دی.

(ای مشرکانو! د قیامت قیام د الله ﷻ وعده ده چې) د الله ﷻ وعده پوره کړی شوې ده (داسې یقیني ده لکه چې سمدستي پوره کړی شوې وي).

[۱۹] یقیناً دغه (ایتونه د خلکو دپاره) پند ورکول دي (او د هغې لارې ښوونکي دي کومه چې الله ﷻ ته ورغلې ده) نو هغه څوک چې خپل رب ﷻ ته سمه لاره نیسي (نو ودې نیسي چې فقط همدغه لاره سمه ده).

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د هغو ارشاداتو نزول ادامه موندلې ده په کومو باندې چې په وړاندېنیو ایتونو کښې د الله ﷻ د پلوه پیغمبر ﷺ مخاطب ګرځولی شوی وه. نو حاصل یې داسې راځي:

۱ـ ای پیغمبره! په هغو ستغو او سپورو خبرو او ناوړه لقبونو باندې خپل صبر ته ادامه ورکړه په کومو باندې چې مشرکان قول کوي او ستا په هکله یې بې دلیله مرتکب ګرځي.

نو د همدغه صبر په بنیاد د هغوی څخه جمیله جدایي او هجران خپل کړه او ناندرۍ ورسره مه وهه خو په عین حال کښې یې دعوت ته ادامه ورکړه.

۲ـ ته د هغوی په اقوالو باندې ډېر مه غمژن کېږه او د دغو تکذیب کوونکو سره ما پرېږده زه به یې درته چاره وکړم، هغوی خو د نعمتونو خاوندان دي او په همدغو نعمتونو باندې مغرور او غولېدلي دي. نو ته ورته لږ وخت مهلت ورکړه ترڅو وخت مساعد شي او ترڅو زه په تاباندې د وسلوال جهاد د فرضیت حکم درنازل کړم.

۳ـ په دې باندې علاوه زمونږ په نزد په آخرت کښې هم د همدغو مکذبینو دپاره ډېر عذابونو تاکلي شوي دي. د مثال په توګه:

الف: کفارو ته مو سختې درنې زولنې تیارې کړې دي چې د اوچتېدلو توان یې د منځه وړي.

ب: دوی ته مو بلېدونکی اور (دوزخ) پیدا کړی دی چې په همدوی باندې به بلېږي.

ج: داسې خوراک مو ورته د دوزخ په داخل کښې خلق کړی دی چې په مریو او ستونو کښې به یې نښتی وي او تر ډېره وخته پورې به یې نه شي تېرولی.

د: بالآخره کفارو ته مو ډېر دردناک عذاب هم ټاکلی دی چې د ډېرو ډولونو درلودونکی دی، د مثال په توګه: دغه عذاب په هغو خوږېدونکو اوبو باندې هم مشتمل دی په کومو سره به چې دوزخیان په ستونو کښې نښتی طعام ښکته تېروي چې د مخونو غوښې به یې ورباندې تویېږي.

۴_ کفارو ته به ذکر شوي عذابونه د قیامت په ورځ ورکړی شي د کومې شروع چې د هغه وخت څخه صورت نیسي چې: ځمکه او غرونه ولړزیږي او ډېره سخته زلزله پیل شي نو په دغه وخت کښې به یو خل دغه قوي غرونه د شګو د روانېدونکو غونډیو غونډې میده-میده او پاسته ماسته شي او بیا به د ډاندس کړی شوو وړیو غونډې هوا ته والوزي او خواره واره به جوړ شي.

۵_ ای پیغمبره! زمونږ د پلوه مشرکان مخاطب کړه او ورته ووایه چې:

الف: یقینًا مونږ تاسو ته خپل په حقه پیغمبر دراستولی دی ترڅو د قیامت په ورځ په تاسو باندې شهادت اداء کړي چې تاسو ته د توحید دعوت رسېدلی وه خو تاسو نه وه قبول کړی ترڅو تاسو هلته اعتذار وړاندې نه کړی شئ چې مونږ ته د قیامت د ورځې په شمول په عقیدوي احکامو باندې هیڅ اطلاع نه وه راکړې نو ځکه مونږ مشرکان او کفار پاتې شوو.

ب: ای مشرکانو! مونږ تاسو ته په حقه داسې پیغمبر (محمد ﷺ) درلېږلی دی لکه څنګه مو چې فرعون ته په حقه خپل پیغمبر (موسی ﷺ) ورلېږلی وه.

ج: نو فرعونیانو د خپل پیغمبر څخه عصیان وکړ او خپلو کفریاتو ته یې ادامه ورکړه هغوی دعوت قبول نه کړ او په موسی ﷺ باندې یې د جادوګر او کوډګر او داسې نور لقبونه وروتپل.

د: نو په نتیجه کښې مونږ هغوی په ډېرو سختو نیولو سره ونیول او ټول مو د خرمې په بحیره کښې غرق کړه.

ه: ذکر شوی بنیاد ویستونکی عذاب د فرعونیانو دپاره یوازې دنیاوي عذاب وه چې ورباندې ورنازل کړی شو. اما اخروي عذاب خو لا ورته په مخکښې پروت دی چې د قیامت په ورځ به په دائمي دوزخ کښې ورتېل وهلی شي.

۶_ ای مشرکانو! ایا تاسو نه ډاریږئ چې ستاسو عاقبت به هم د هغوی غونډې وګرځولی شي؟ ایا ستاسو کفریات د هغوی څخه څه کم دي؟ یا په بل عبارت: ایا تاسو خپلو کفریاتو ته د ادامې په صورت کښې د هغې سختې ورځې څخه نه ډاریږئ او د عذاب څخه یې خپل ځانونه نه ساتئ: کومه چې د لاندې خاصیتونو درلودونکې ده:

الف: دغه ورځ به د سختیو او مشکلاتو د شدت د کبله ماشومان سپین ږیري او بوډاګان وګرځوي.

ب: په دغې ورځ کښې به اسمان چاودېدونکی وي او خپل قوت به د لاسه ورکړي چې نه به یې استحکام پاتې وي او نه به یې موجوده شین رنګ بقاء ولري.

۷_ په ذکر شوي مضمون باندې الله ﷻ وعده کوي او د الله ﷻ څخه هیڅوک په خپله وعده کښې ربنتینی نشته، بلکې د الله ﷻ وعده داسې یقیني ده لکه چې سمدستي یې تحقق موندلی وي.

۸_ ای پیغمبره! په پای کښې کفارو ته ووایه چې ذکر شوی بیان او ذکر شوي ارشادات محض یو یادښت وه چې تاسو ته درکړی شو چې هیڅ دروغ او خلاف پکښې موجودیت نه لري؟

نو هرڅوک چې خپل رب ﷻ ته د سمې لارې خپلول غواړي هغه دې په همدغو ارشاداتو باندې عقیده او عمل وکړي ځکه چې سمه لاره یوازې په همدغو ارشاداتو کښې نغښتې ده.

توضیحات

۱ ـ په ﴿ إِنَّ لَدَيْنَآ أَنكَالاً ﴾ کښې د "أنكال" کلمه د "نكل" ـ لکه "قول" یا "علم" ـ جمعه ده، "نكل" د هغه شي نوم دی په کوم سره چې خاروی د پښو څخه قید کېږي، او یا هغې اوسپنې ته وضعه شوی دی کومه چې د اس په خوله کښې اچولی کېږي[۱]. خو په دې مقام کښې د زولنو معنی ورکوي[۲].

یعنې زمونږ په نزد د کفارو دپاره د قیامت په ورځ زولنې تیارې کړی شوې دي چې د تعذیب دپاره به ورته په پښو کښې اچولی کېږي.

"غصة" څه معنی؟

۲ ـ په ﴿ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ ﴾ کښې د ﴿ غُصَّةٍ ﴾ کلمه د هغه شي دپاره وضعه شوې ده کوم چې په ستوني کښې بند شي چې نه ښکته خي او نه پورته[۳]، خو په دې مقام کښې ترې مصدري معنی مراده ده. یعنې او زمونږ په نزد په دوزخ کښې د کفارو (دوزخیانو) دپاره داسې طعام دی چې په ستوني کښې د بندېدلو والا دی.

نبي کریم ﷺ ذکر شوی ایت شریف په خپل یوه اوږده حدیث کښې ډېر ښه تفسیر کړی دی چې فرمایلي یې دي: «يُلْقَى عَلَى أَهْلِ النَّارِ الْجُوعُ فَيَعْدِلُ مَا هُمْ فِيهِ مِنَ الْعَذَابِ فَيَسْتَغِيثُونَ فَيُغَاثُونَ بِطَعَامٍ مِنْ ضَرِيعٍ لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِنْ جُوعٍ فَيَسْتَغِيثُونَ بِالطَّعَامِ فَيُغَاثُونَ بِطَعَامٍ ذِي غُصَّةٍ فَيَذْكُرُونَ أَنَّهُمْ كَانُوا يُجِيزُونَ الْغُصَصَ فِي الدُّنْيَا بِالشَّرَابِ فَيَسْتَغِيثُونَ بِالشَّرَابِ فَيُرْفَعُ إِلَيْهِمُ الْحَمِيمُ بِكَلَالِيبِ الْحَدِيدِ فَإِذَا دَنَتْ مِنْ وُجُوهِهِمْ شَوَتْ وُجُوهَهُمْ فَإِذَا دَخَلَتْ بُطُونَهُمْ قَطَّعَتْ مَا فِي بُطُونِهِمْ»[۴] یعنې دوزخیان به په دوزخ کښې ډېر وږي شي چې دغه لوږه به دهغه عذاب سره برابره وي په کوم سره چې دوی کړېږي، نو خوراک به وغواړي نو داسې خوراک به ورکړی شي چې د "ضریع" څخه به وي چې نه چاغول کولی شي او نه د لوږې مخه نیسي.

نو دوی به (بیا) د خوراک غوښتنه وکړي نو داسې خوراک به ورکړی شي چې په ستوني کښې به د نښتلو والا وي (په ستونو کښې به یې کلک ونښلي چې نه به ښکته خي او نه پورته)، نو دوی به وریه یاد کړي چې یقیناً دوی به په دنیا کښې وه چې په ستوني کښې نښتي شیان به یې په اوبو سره تېرول نو اوبه به وغواړي چې ستونی ورباندې خلاص کړي نو دوی ته به د اوسپنې د خنجکیو سره داسې خوټېدونکې اوبه ورکړی شي چې مخونو ته یې نژدې کړي مخونه به یې وریت کړي خو چې دغه اوبه یې ګېډو ته ورداخلې شي نو هغه شی به ټول ټوټه- ټوټه کړي کوم یې چې په ګېډو کښې موجودیت ولري (او په مقعد به یې ښکته وباسي).

(۱) مفردات الراغب ص۵۲۷
(۲) تفسیر القرطبي ج۱۹ ص۴۶
(۳) القاموس المحیط ج۳ ص۳۹۷
(۴) جامع الترمذي ج۲ ص۸۶

د "كثيب" او "مهيل" معناوي

۳_ په ﴿ وَكَانَتِ ٱلْجِبَالُ كَثِيبًا مَّهِيلًا ﴾ کښې د "كثيب" کلمه د شګو د غونډۍ معنی ورکوي[۱]. او د "مهيل" کلمه يې صفت واقع شوې ده چې هغه شي ته وضعه شوې ده کوم چې ښوېږي او قرار نه شي درلودلی[۲] يعنې د قيامت په ورځ به د زلزلې په سبب غرونه د شګو د غونډۍ غونډې وګرځي چې ښويږي به او قرار به نه لري او بيا به د ګردونو او دوړو په شکل په هوا کښې خواره واره جوړ شي، او د ځمکې مخ به ترې خالي شي.

"وَبِيل" څه معنی؟

۴_ په ﴿ فَأَخَذْنَـٰهُ أَخْذًا وَبِيلًا ﴾ کښې د "وبيل" کلمه د "وَبُلَ" _لکه "قَوُلَ"_ څخه اشتقاقه شوې ده چې د دروندوالي معنی ورکوي[۳]. د همدې کبله شديد باران ته "وابل" وايي او هغه شي ته "وبال" ويل کېږي د کوم د ضرر څخه چې سړی دارېږي يعنې نو موږ فرعون او د ده پيروان په عذاب سره ونيول درانده نيول، چې د ځرمې مو په درياب کښې غرق کړه.

يو اعرابي تحليل

۵_ ظاهره دا ده چې په ﴿ فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِن كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ ٱلْوِلْدَٰنَ شِيبًا ۝ ٱلسَّمَآءُ مُنفَطِرٌۢ بِهِۦ ﴾ کښې لاندې تحليل په نظر کښې ونيولی شي[۴].

الف د ﴿ تَتَّقُونَ ﴾ کلمه دلته د مجردو "تقون" معنی ورکوي چې دوه وو مفعولو ته متعدي ده[۵].

ب يو مفعول يې مقدر دی چې په "اَنْفُسَكُمْ" سره ترې تعبير کېدلی شي، او دوهم مفعول يې د ﴿ يَوْمًا ﴾ کلمه ده.

ج د ﴿ يَجْعَلُ ٱلْوِلْدَٰنَ شِيبًا ﴾ جمله د ﴿ يَوْمًا ﴾ دپاره لومړنی صفت ده چې په ﴿ يَجْعَلُ ﴾ کښې ورته ضمير راجع دی. دا د يو پلوه، او د بله پلوه په همدغې جمله کښې د ﴿ شِيبًا ﴾ کلمه د "اَشْيَب" _لکه "اَكْبَر"_ جمعه ده چې د "شيب" _لکه "قيل"_ څخه اشتقاقه شوې ده او د وېښتانو د سپينېدلو معنی ورکوي[۶].

د د ﴿ ٱلسَّمَآءُ مُنفَطِرٌۢ بِهِۦ ﴾ جمله يې دوهم صفت ده چې په "به" کښې ورته ضمير راجع دی او د "ب" توری د "في" معنی ورکوي[۷].

---

(۱) القاموس المحيط ج۲ ص۱۴
(۲) لسان العرب ج۱۱ ص۶۳۳
(۳) مفردات الراغب ص۵۴۷
(۴) روح المعاني ج۲۹ ص۱۰۸
(۵) تفسير الكشاف ج۴ ص۶۴۱
(۶) لسان العرب ج۱ ص۵۱۳
(۷) تفسير القرطبي ج۱۹ ص۴۹، تفسير القاسمي ج۱۶ ص۳۲۳

دوهم: د ﴿إِن كَفَرْتُمْ﴾ جمله شرطیه جمله ده او ذکره شوې جمله ورته یا جزائیه جمله واقع کېږي او یا ورته په جزائیه جمله باندې دلالت کوي (چې دوه مختلف قولونه دي).

یعنې ای مشرکانو! نو که چرته تاسو خپل کفر او شرک ته ادامه ورکړئ او د هاغسې بنیاد ویستونکی عذاب څخه خپل خانونه ونه ساتئ لکه څنګه چې په فرعونیانو باندې په دنیا کښې ورنازل شوی وه، نو د داسې ورځې د عذاب څخه به خپل خانونه څنګه وساتئ او په کومه ذریعه به ترې خپل خانونه بچ کړئ، کومه چې د ډېره هیبته ماشومان بوډاګان ګرځوي، په کومه کښې چې دغه قوي اسمان چاودېدونکی دی او پکښې پرق ببلېدونکی دی، حال دا چې دغه ورځ ضرور راتلونکې ده او د الله ﷻ له پلوه شوې وعده ده؟.

هېر مو نه شي

۶ـ هېر مو نه شي چې دا جمله ﴿يَجْعَلُ ٱلْوِلْدَٰنَ شِيبًا﴾ د الله ﷻ په توفیق د [القلم: ۴۲] ایت او د [الحج: ۲] ایت لاندې ډېره ښه څېړل شوې ده چې بیا څېړلو ته یې څه اړتیا نه ګورو.

خو په دې مقام کښې ورباندې یوه قیصه وراضافه کوو چې یوه شپه یوه خوان سړي د قیامت ورځ په خوب کښې لیدلې وه چې خلک په زنځیرونو کښې دوزخ ته ورغورزول کېده، نو چې راویښ شوی وه تکه توره ږیره یې له ډېرې وېرې تکه سپینه ګرځېدلې وه[1]. والله ﷻ اعلم

﴿إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِن ثُلُثَيِ ٱلَّيْلِ وَنِصْفَهُۥ وَثُلُثَهُۥ وَطَآئِفَةٌ مِّنَ ٱلَّذِينَ مَعَكَ ۚ وَٱللَّهُ يُقَدِّرُ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ ۚ عَلِمَ أَن لَّن تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ ۖ فَٱقْرَءُوا۟ مَا تَيَسَّرَ مِنَ ٱلْقُرْءَانِ ۚ عَلِمَ أَن سَيَكُونُ مِنكُم مَّرْضَىٰ ۙ وَءَاخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِى ٱلْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِن فَضْلِ ٱللَّهِ ۙ وَءَاخَرُونَ يُقَٰتِلُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۖ فَٱقْرَءُوا۟ مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ ۚ وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَقْرِضُوا۟ ٱللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا ۚ وَمَا تُقَدِّمُوا۟ لِأَنفُسِكُم مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِندَ ٱللَّهِ هُوَ خَيْرًا وَأَعْظَمَ أَجْرًا ۚ وَٱسْتَغْفِرُوا۟ ٱللَّهَ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌۢ ﴿٢٠﴾﴾

[۲۰] یقیناً ستا رب ﷻ پوهېږي چې بې شکه ته د شپې دوه ثلثو ته نژدې قیام اللیل کوې او نیمایي شپه او د شپې یو ثلث هم (لکه څنګه چې درته توصیه شوې ده)، او د هغو کسانو یوه ډله (هم دا کار کوي) کوم چې ستا سره دي (ستا صحابه کرام ﷺ).

حال دا چې یوازې الله ﷻ شپه او ورځ اندازه کوي (اوږدوي او لنډوي).

(نو) الله ﷻ پوهېده چې یقیناً شان دا دی چې تاسو هېڅکله قیام اللیل د کنټرول (ضبط) لاندې

---

(۱) تفسیر الکشاف ج ۴ ص ۶۴۲

نه شئ راوستلی، نو الله ﷻ په تاسو (په ترخیص او تخفیف سره) رجوع وکړه (او د قیام اللیل فرضیت یې درڅخه ساقط وګرځاوه)، نو تاسو د قیام اللیل څخه هومره وخت لمونځ کوئ څومره چې تاسو ته اسان وي.

الله ﷻ پوهېده چې یقیناً شان دا دی چې په راتلونکي کښې به ستاسو ځیني کسان مریضان وي، او ځیني نور به مو په ځمکه کښې به داسې حال کښې سفرونه کوي چې د الله ﷻ د لوی فضل څخه څه برخه ولټوي (او حلال مال حاصل کړي) او ځیني نور به مو د الله ﷻ په لاره کښې جنګ (جهاد) کوي، نو تاسو د قیام اللیل (د شپې د لمانځه) څخه هومره وخت لمونځ کوئ څومره چې تاسو ته اسان وي.

او تاسو فرض لمونځونه ودروئ او زکاتونه ورکړئ او تاسو الله ﷻ ته نېک قرض ورکړئ (مالي جهاد وکړئ).

او هر شی چې تاسو د خپلو ځانونو دپاره وړاندې واستوئ هر خیر چې وي هغه به د الله ﷻ په نزد (د عوض د حیثه) ډېر بهتر مونده کړئ او د اجر د حیثه به یې ډېر لوی (مونده کړئ).

او تاسو د الله ﷻ څخه د خپلو (ګناهونو) مغفرت غواړئ، یقیناً الله ﷻ ډېر بښونکی (او) ډېر مهربان دی.

د مطلب خلاصه

په دغه ایت کښې د قیام اللیل د فرضیت هغه حکم منسوخ ګرځولی شوی دی کوم چې د همدې سورت په لومړنیو ایتونو کښې د دغه ایت د نزول څخه یو کال وړاندې نازل شوی وه نو حاصل یې داسې راځېږي چې:

۱ـ ای پیغمبره! یقیناً ستا رب ﷻ پوهېږي چې تا خپله فریضه اداء کړه او کوم حکم چې درباندې لازم ګرځولی شوی وه هغه دې ترسره کړ هغه دا چې: ته او ستا د پیروانو څخه یوه ډله لګیا یاست او په لاندې ډولونو سره د شپې لمانځه ته اوچتېږئ:

الف: د شپې نژدې دوه ثلثه په عبادت ولاړ یاست.

ب: د شپې نیمایي برخه په قیام تېروئ.

ج: د شپې دریمه برخه په لمانځه باندې مشغوله ساتئ.

۲ـ یا په بل عبارت تاسو ته د الله ﷻ د پلوه د قیام اللیل په هکله درې صورتونه د اختیار په شکل درنازل شوي وه چې تاسو د همدغه درنازل شوي شکل په مطابق تر اوسه پورې عمل وکړ او اجرونه مو حاصل کړه.

حال دا چې د شپې او ورځې اندازه د الله ﷻ په واک کښې ده چې کله شپه اوږدوي او ورځ لنډوي او کله ورځ اوږدوي او شپه لنډوي.

۳ـ نو الله ﷻ پوهېده او پوهېږي چې د ذکرو شوو دریوارو صورتونو پېژاندل په تاسو باندې اسان کار نه دی او هیڅ کله یې په کامله توګه د خپل کنټرول لاندې نه شئ راوستلی،

۴_ دا دی اوس یې په تاسو باندې په رحمت سره رجوع وکړه او ذکر شوی تکلیفي ارشاد یې درڅخه اوچت کړ او په عوض کښې یې درباندې اسان ارشاد نازل کړ، هغه دا چې:
تاسو ته وروسته د دې څخه دا ارشاد درکول کېږي چې د قیام اللیل د لمونځونو څخه چې درته څومره اسان وي همغومره لمونځونه اداء کړئ، په تاسو باندې په ذکرو شوو درېواړو صورتونو کښې څه محدودیت نشته.
۵_ د ذکر شوي تکلیفي حکم د پورته کولو بله وجه دا ده چې: الله ﷻ پوهېده او پوهېږي چې د ذکر شوي تکلیفي حکم په نه اوچتولو او د قیامت تر ورځې پورې یې په باقي پرېښودلو کښې تاسو ته زښت ډېر مشکلات درمخې ته کېږي. او دا څکه چې:
الف: ستاسو ځینې کسان به مریضان وي او قیام اللیل به ورباندې ډېر زیات دروند تمامېږي.
ب: ځینې نور به مو په ځمکه کښې ګرځي راګرځي او د تجارتونو دپاره به سفرونه کوي چې د الله ﷻ فضل او حلال رزق به حاصلوي نو د قیام اللیل موقع به ورته میسره نه وي.
ج: بالآخره ځینې نور به مو د الله ﷻ په لار کښې د کفارو سره په وسلوال جهاد باندې لګیا وي چې قیام اللیل ته به فرصت نه شي موندلی.
نو تاسو یو خل بیا واورئ چې د قیام اللیل په هکله د لمونځونو څخه هومره ودروئ څومره چې تاسو ته اسان وي او دومره قرآن کریم پکښې قرائت کړئ څومره چې درته اسان وي.
۶_ خو تاسو د قیام اللیل څخه په غیر لاندې ارشادات هم په پام کښې ولرئ چې د قیامت تر ورځې پورې باقي دي او نه منسوخېږي هغه دا چې:
الف: تاسو خپل پنځه وخته فرضي لمونځونه ودروئ او د خپلو مالونو فرضي زکاتونه ورکړئ (بدني او مالي دواړه عبادتونه ترسره کړئ).
ب: په دې باندې علاوه تاسو الله ﷻ ته نېک قرض ورکړئ او د خپلو مالونو څخه څه برخه په ډېر اخلاص سره په في سبیل الله جهاد کښې مصرفه کړئ.
ج: تاسو چې د خپلو ځانونو دپاره هر شی وړاندې واستوئ هر خیر چې وي هغه به تاسو د الله ﷻ په نزد بهتر مونده کړئ چې په دنیا کښې به یې عوضونه درکړي، او هم به یې د همده ﷻ په نزد د اجر د حیثه ډېر لوی ومومئ چې په آخرت کښې به اقلا یو په لسه ثوابونه درکړي.
د: بالآخره تاسو په دوامداره توګه د خپلو خلاف الاولی کارونو او خپلو ګناهونو د ارتکاب د امله د الله ﷻ څخه مغفرت وغواړئ او دا څکه چې الله ﷻ ډېر بښونکی او ډېر مهربان دی.

توضیحات

په ﴿ إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ ﴾ الآیة کښې لاندې نکاتو ته توجه په کار ده:
۱_ د دې سورت (المزمل) په اولنې ایت سره په نبي کریم ﷺ باندې قیام اللیل فرض ګرځېدلی وه چې تر یو کاله پورې یې دوام وکړ، او بیا د همدې سورت په دغه وروستني ایت باندې منسوخ

وګرځېد په کوم کښې چې بحث روان دی[۱].

۲_ په صحابه وو کرامو ﷺ باندې هم په هماغه لومړي ايت سره په نبي کريم ﷺ پسې د اتباع په وجه قيام الليل فرض ګرځېدلی وه[۲]. د همدې کبله په همدغه ناسخ ايت کښې د تخفيف خطابونه په جمعيت سره نازل شوي دي چې مؤمنانو ته هم شموليت لري لکه ﴿ أَن لَّن تُحْصُوهُ ﴾، ﴿ عَلَيْكُمْ ﴾، ﴿ فَاقْرَءُوا ﴾، ﴿ مِنكُم ﴾ او داسې نور.

۳_ که څوک وايي چې د ﴿ وَطَآئِفَةٌ مِّنَ ٱلَّذِينَ مَعَكَ ﴾ د جملې څخه څرګندېږي چې قيام الليل به هغه وخت کښې په ټولو مؤمنانو باندې نه وه فرض شوی، که نه نو د دغې جملې په عوض به داسې عبارت نازل شوی وی چې ټولو مؤمنانو ته يې شموليت درلودی؟

مونږ وايو چې: دلته د "طائفة" کلمې څخه د مؤمنانو هغه ډله مطلب ده کومه به چې د نبي کريم ﷺ سره په جومات کښې په قيام الليل مشغوله وه لکه چې همدغه مطلب په عين جمله کښې د ﴿ مَعَكَ ﴾ د کلمې څخه څرګندېږي.

نو څه لري نه ده چې نورو مؤمنانو به په خپلو کورونو کښې د قيام الليل فرض اداء کاوه.

۴_ که څوک وايي چې: په دغه ايت کښې چې بحث پکښې روان دی د تخفيف په هکله د ﴿ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ ٱلْقُرْءَانِ ﴾ جمله نازله شوې ده چې د قرآن کريم د قرائت په تخفيف باندې دلالت کوي. نه د قيام الليل په تخفيف باندې؟

مونږ وايو چې: دلته د لمانځه (قيام الليل) څخه د لمانځه په يوه رکن (قرائت) سره تعبير شوی دی[۳]، ته به وايي چې داسې عبارت "فَصَلُّوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ" نزول موندلی دی. يعنې نو تاسو د لمانځه (قيام الليل) څخه هومره لمونځونه اداء کړئ چې څومره درته اسان وي.

د لمانځه څخه په ارکانو سره په نورو ايتونو کښې هم تعبير نازل شوی دی لکه:

الف: په قيام سره لکه ﴿ قُمِ ٱلَّيْلَ ﴾ [المزمل: ۲] ايت. يعنې د شپې لمونځ وکړه. يا لکه په عين همدغه ايت کښې ﴿ أَنَّكَ تَقُومُ ﴾ يعنې ستا رب ﷻ پوهېږي چې يقيناً ته لمونځ کوې.

ب: په قرآن سره لکه ﴿ وَقُرْءَانَ ٱلْفَجْرِ ﴾ [الإسراء: ۷۸] يعنې ته د سهار لمونځ اداء کړه.

ج: په رکوع سره لکه ﴿ وَٱرْكَعُوا مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ ﴾ [البقرة: ۴۳] يعنې تاسو د رکوع کوونکو سره رکوع وکړئ (د لمونځ کوونکو سره لمونځونه وکړئ).

همدارنګه کله-کله د لمانځه د يو رکن څخه هم په لمانځه سره تعبير کېږي لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ ﴾ [الإسراء: ۱۱۰] يعنې او ته (په لمانځه کښې دائماً) په خپل قرائت سره جهر مه کوه.

---

(۱) تفسير القاسمي ج۱۶ ص۳۲۴
(۲) تفسير القرطبي ج۱۹ ص۵۵
(۳) تفسير ابن کثير ج۴ ص۴۳۸، تفسير القرطبي ج۱۹ ص۵۴

۵ـ د ذکرو شوو مطالبو په هکله عائشه رضي الله عنها (ام المؤمنين) په خپل يوه اورده حديث کښې وايي چې: «فَإِنَّ اللهَ ﷻ افْتَرَضَ قِيَامَ اللَّيْلِ فِي أَوَّلِ هَذِهِ السُّورَةِ فَقَامَ نَبِيُّ اللهِ ﷺ وَأَصْحَابُهُ حَوْلًا وَأَمْسَكَ اللهُ خَاتِمَتَهَا اثْنَيْ عَشَرَ شَهْرًا فِي السَّمَاءِ حَتَّى أَنْزَلَ اللهُ فِي آخِرِ هَذِهِ السُّورَةِ التَّخْفِيفَ فَصَارَ قِيَامُ اللَّيْلِ تَطَوُّعًا بَعْدَ فَرِيضَةٍ»[۱] يعني نو يقيناً الله ﷻ د دې سورت (المزمل) په اول ايت کښې قيام الليل فرض کړخولی وه نبي کريم ﷺ او د ده ﷺ صحابه کرامو ﷺ تر يو کاله پورې قيام الليل وکړ او الله ﷻ د دې سورت (المزمل) وروستنی ايت دولس مياشتې (يو کال) په اسمان کښې ايسار کړی وه آن تردې چې (يو کال) وروسته يې د همدې سورت په آخر کښې په ﴿ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ ﴾ سره تخفيف نازل کړ نو قيام الليل د فرضيت څخه وروسته نفل وګرځېد.

۶ـ ځينو علماوو کرامو[۲] د ذکر شوي حديث په تشريح کښې ليکلي دي چې د قيامت تر ورځې پورې د ټول امت څخه په همدغه ايت سره ـ چې بحث پکښې روان دی ـ د قيام الليل فرضيت سقوط موندلی دی او په همدې باندې اجماع ده. اما په دې کښې اختلاف دی چې د نبي کريم ﷺ څخه هم د قيام الليل فرضيت سقوط موندلی وه او که نه؟ نو اصحه خبره خو دا ده چې د نبي کريم ﷺ څخه يې هم فرضيت ساقط شوی وه. خو د دې سره‌سره به نبي کريم ﷺ په دوامداره توګه قيام الليل کاوه، الا ما شاء الله.

عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وايي چې: «كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ ثَلَاثَ عَشْرَةَ رَكْعَةً»[۳] يعني نبي کريم ﷺ وه چې د تل دپاره به يې د قيام الليل څخه ديارلس رکعتونه ادا، کول.

۷ـ په ﴿ عَلِمَ أَن لَّن تُحْصُوهُ ﴾ او ﴿ عَلِمَ أَن سَيَكُونُ ﴾ کښې د "أن، أن" دواړه کلمې د مثقل (أنّ، أنّ) څخه تخفيفي شوي دي چې د دواړو سره د شان ضميرونه مقدر دي. يعني بې شکه الله ﷻ ستاسو په شان باندې پوهېده چې په قيام الليل باندې به د وخت د حيثه پوره احاطه ونه شئ درلودلی.

بې شکه الله ﷻ ستاسو په شان باندې پوهېده چې ځينې کسان به مو مريضان وي او ځينې نور به مو څه نور ضروريات ولري.

۸ـ که څوک وايي چې: پورتنيو تشريحاتو ته په پام سره د ﴿ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ ﴾ مضمون داسې راڅرګنديږي چې نو تاسو هومره قيام الليل وکړئ څومره چې درته اسان وي، داسې نه چې ستاسو څخه قيام الليل بالکل ساقط شوی دی (لکه چې تاسو وړياندي وړاندې په شپږمه نکته کښې د اجماع دعوه وکړه؟)

موږ وايو چې: ذکر شوی ايت شريف په احاديثو کښې ښه پوره تفسير شوی دی او د ذکر شوي اعتراض مخه پکښې نيولې شوې ده. د مثال په توګه

(۱) صحيح مسلم ج۱ ص۲۵۶، سنن النسائي ج۱ ص۱۳۷
(۲) شرح النووي على مسلم ج۱ ص۲۵۶
(۳) جامع الترمذي ج۱ ص۱۰۰، شمائل الترمذي ص۱۸

الف: یوه ورځې یوه سړي د نبي کریم ﷺ سره د نورو خبرو په څنګ کښې لاندې سوال جواب هم ترسره کړ:

سړی: ای د الله رسوله! اسلام څه شی دی؟

نبي کريم ﷺ: په شپه او ورځ کښې پنځه لمونځونه اسلام دی.

سړی: ایا په ماباندې په شپه او ورځ کښې د پنځو لمونځو څخه په غیر نور لمونځونه شته؟

نبي کريم ﷺ: نه (په تاباندې نور لمونځونه نشته) مګر که ته پخپله نفل کوې (نو دا ستا کار دی).

نوموړی سړی د سوال جواب څخه وروسته روان شو او ویې ویلې چې: زما دې په الله ﷻ باندې سوګند وي چې زه به په دغو فرضیاتو باندې نه څه شی زیات کړم او نه به یې ترې کم کړم.

نبي کريم ﷺ د همده د سوګند په تعقیب وفرمایل چې: «أَفْلَحَ إِنْ صَدَقَ»[۱] یعنې دغه سړی کامیاب شو که چرته رښتیا وایي (نو جنت ته به داخل شي).

ب: الله ﷻ د معراج په شپه د آخر الزمان پیغمبر ﷺ په امت باندې په نهایي ډول سره فقط پنځه لمونځونه فرض کړي دي چې په ثواب کښې د پنځوسو لمونځونو سره برابر دي[۲].

۹ـ هو! څرنګه چې دا سورت (المزمل) د مکي سورتونو د اولنیو نازلو شوو سورتونو څخه دی او مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الإسراء: ۱] ایت لاندې لیکلي دي چې د معراج شپې د بعثت په دولسم کال (د هجرت څخه فقط یو کال وړاندې) صورت نیولی وه چې پنځه لمونځونه پکښې فرض ګرځېدلي وه، نو څه لرې نه ده چې تر دغه وخته پورې به په مؤمنانو باندې په اسانه توګه د قیام اللیل فرضیت باقي پاتې شوی وي، خو د پنځو لمونځونو د فرضیت څخه وروسته به په یقیني توګه دغه فرضیت سقوط موندلی دی، والله ﷻ اعلم.

د قرآن کریم یوه معجزه

۱۰ـ د ﴿وَءَاخَرُونَ يُقَـٰتِلُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ﴾ جمله الله ﷻ په داسې حالت کښې نازله کړې ده چې مؤمنان ډېر کمزوري وه او د وسلوال جهاد توان یې نه درلود چې په نتیجه کښې هجرت ته مجبور شوه. نو د دغې جملې په نزول سره مؤمنانو ته د اشارې په توګه یو غیبي زېرى ورکړى شو چې تاسو به په راتلونکي کښې د وسلوال جهاد توان هم ولرئ، چې دغه زېرى په مدینه منوره کښې په معجزانه توګه رښتیا شو او مؤمنانو په وسلوال جهاد لاس پورې کړ، والحمد لله ﷻ علی ذلک.

زمونږ په فکر دلته د ﴿وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ﴾ دواړو جملو په نزول کښې هم د قرآن کریم دوه وو نورو معجزو ته اشاره ده چې: ای مؤمنانو! په تاسو باندې به په راتلونکي کښې لمونځونه فرض کړی شي، او همدارنګه به د زیاتو مالونو خاوندان هم جوړ شئ چې د زکاتونو ورکړه به درباندې فرض کړی شي او هم به د نصاب مقادیر درنازل کړی شي.

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۱۱؛ صحیح مسلم ج۱ ص۳۰

(۲) سنن النسائي ج۱ ص۷۷؛ جامع الترمذي ج۲ ص۱۶۳

د غه دواړه غیبي خبرونه هم رښتیا شوه، چې په مؤمنانو باندې د معراج په شپه پنځه لمونځونه فرض وګرځولی شوه، او په مدینه منوره کښې په غنیمتي مالونو سره غنیان جوړ شوه چې د زکاتونو د ورکړې جوګه شوه، نو د نصابونو مقادیر هم ورنازل کړی شوه چې د هر قسم مال نصاب ورویېژندل شو.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۱۱ـ که څوک وايي چې: د ﴿ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ ﴾ جملې مضمون خو په عین ایت کښې وړاندې نازل شوی دی چې ﴿ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْءَانِ ﴾، نو په تکراري نزول کښې یې څه حکمت دی؟

موږ وایو چې: په ذکرو شوو دواړو جملو کښې تکرار نشته بلکې لومړنی جمله په ﴿ عَلِمَ أَن لَّن تُحْصُوهُ ﴾ باندې مرتبه ده یعني ای مؤمنانو! ستاسو د وسې څخه دا وتلې ده چې شپه په پوره او کامله توګه اندازه کړی شئ نو الله ﷻ درباندې اساني نازله کړه او د قیام اللیل د درېواړو صورتونو فرضیت یې درڅخه اوچت کړ. او دوهمه جمله په ﴿ عَلِمَ أَن سَيَكُونُ مِنكُم مَّرْضَىٰ ﴾ او په نورو معطوفو جملو باندې مرتبه ده. یعني ای مؤمنانو! تاسو د ېر ضروریات لرئ نو الله ﷻ درباندې فضل وکړ او د قیام اللیل په هکله یې سهولت درنازل کړ.

هېر مو نه شي

۱۲ـ هېر مو نه شي چې د ﴿ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْءَانِ ﴾ جملې لاندې ځینو مفسرینو کرامو[1] د "الفاتحة" سورت موضوع مطرحه کړې ده چې ایا په لمانځه کښې یې قرائت فرض دی او که واجب؟ مګر موږ ته په دې ځای کښې د نوموړې موضوع څېړل مناسب ونه برېښېدل ځکه چې وړاندې په څلورمه توضیح کښې د الله ﷻ په توفیق تېر شو چې د ذکرې شوې جملې معنی د "فَصَلُّوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الصَّلَاةِ" د معنی سره مساوي ده او د قرائت خصوص مراد نه دی.

نو هیله ده چې علاقمندان همدته او یا د احادیثو شروحو او د فقهي کتابونو ته مراجعه وکړي.

د "المزمل" سورت پښتو ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق ختم شو.

اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الْمَغْفُورِينَ لَهُمْ وَالْمَرْحُومِينَ.

۱۴۲۵/۹/۱۰ هـ ق = ۱۳۸۳/۸/۳ هـ ش.

---

(۱) روح المعاني ج ۲۰ ص ۱۱۲، تفسیر المظهري ج ۱۰ ص ۱۱۷

المدثر (٧٤)

سریزه

۱_ د دې سورت نوم (المدثر) د همدې سورت په لومړنې ایت کښې نازل شوی دی، او په همدې نامه سره د نورو سورتونو څخه جدا شوی دی.
۲_ د دې سورت ټول ایتونه شپږ پنځوس (۵۶) ایتونو ته رسیږي[۱].
۳_ د دې سورت د کلماتو شمیر دوه سوه او پنځه پنځوسو (۲۵۵) کلمو ته پوره شوي ده[۲].
۴_ د دې سورت د حروفو تعداد یو زرو لس (۱۰۱۰) حرفونو دی[۳].
۵_ دا سورت په اتفاق سره مکي سورت دی او د هجرت څخه يې وړاندې د بعثت په لومړنیو وختونو کښې نزول موندلی دی[۴].
۶_ دا سورت هم د نورو مکي سورتونو غوندې په عقیدوي ارشاداتو پورې ډېر تړاو لري لکه توحید، نبوت، بعث بعد الموت او داسې نور.
۷_ دا سورت (المدثر) د وړاندېني سورت (المزمل) سره نژدې اړیکې لري د مثال په توګه:
الف: دواړه نبي کریم ﷺ ته په خطاب سره پیل شوي دي چې: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡمُزَّمِّلُ ﴾، ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡمُدَّثِّرُ ﴾.
ب: هلته د نبوت په اثبات باندې ټینګار شوی وه او دلته همدغه اثبات پوره واضحه شوی دی چې ای پیغمبره! پورته شه او مشرکان د شرکیاتو څخه منعه کړه.
ج: په دواړو سورتونو کښې نبي کریم ﷺ ته د صبر خپلولو توصیه شوې ده او داسې نور.

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡمُدَّثِّرُ ﴿١﴾ قُمۡ فَأَنذِرۡ ﴿٢﴾ وَرَبَّكَ فَكَبِّرۡ ﴿٣﴾ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرۡ ﴿٤﴾ وَٱلرُّجۡزَ فَٱهۡجُرۡ ﴿٥﴾ وَلَا تَمۡنُن تَسۡتَكۡثِرُ ﴿٦﴾ وَلِرَبِّكَ فَٱصۡبِرۡ ﴿٧﴾ فَإِذَا نُقِرَ فِي ٱلنَّاقُورِ ﴿٨﴾ فَذَٰلِكَ يَوۡمَئِذٖ يَوۡمٌ عَسِيرٌ ﴿٩﴾ عَلَى ٱلۡكَٰفِرِينَ غَيۡرُ يَسِيرٖ ﴿١٠﴾ ﴾

د ډېر مهربان الله (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.
[۱] ای (په څادر کښې) نغښتیه پیغمبره!
[۲] پورته شه (دعوت وکړه) نو (خلک د الله ﷻ د عذابه) وډار کړه.
[۳] او خپل رب ﷻ ته دې نو لویي (کبریاء) نسبت کړه.
[۴] او خپلو جامو ته نو پاکي ورکړه (د پلیتۍ څخه يې صافې وساته).

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۱۹ ص۵۹
(۲) تفسیر الخازن ج۶ ص۳۹۲
(۳) اللباب في علوم الکتاب ج۱۹ ص۴۹۰
(۴) زاد المسیر ج۸ ص۱۱۹، المحرر الوجیز ۱۶ ص۱۸۴

[۵] او بوتانو ته بهلتون ورکړه (خپل خان ترې بېل او جدا ولره).

[۶] او ته (په دعوت سره) احسان مه کوه چې (مالونه وربانديې) ډېر کړې (او اجرت وربانديې واخلې).

[۷] او خاص د خپل رب ﷻ (د رضامندۍ) دپاره هر ډول صبر خپل کړه.

[۸] نو کله چې په شپېلۍ کښې پوکی (اواز) وکړی شي (په کفارو باندې به هرڅه ډېر سخت جوړ شي)

[۹] نو دغه ورځ ډېره سخته ورځ ده. (زه) په شپېلۍ کښې د پوکې کولو ورځ (اراده کوم چې ډېره سخته ده نه بله).

[۱۰] (دا ورځ) یوازې په کفارو باندې اسانه نه ده (بلکې یوازې په مؤمنانو باندې اسانه ده).

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېنې سورت (المزمل) د وروستنې ایت په مضامينو کښې دا مطلب هم شامل وه چې که تاسو هر خير وړاندې واستوئ هغه به د الله ﷻ په نزد ډېر بهتر او د اجر د حيثه ډېر لوی مونده کړئ.
د دې سورت (المدثر) په ړومبنيو ايتونو کښې د همدغه خير يوه مثال ته اشاره شوې ده چې د دعوت الی الله څخه عبارت دی نو حاصل يې داسې راځېږي:

ای پيغمبره! په "بسم الله الرحمن الرحيم" سره په خپل امت باندې د خيريه کارونو هغه مثال قرائت کړه په کوم باندې چې ته خپل رب ﷻ مخاطب ګرځولی يې کوم چې د دعوت الی الله ﷻ څخه عبارت دی. هغه دا چې:

۱ـ ای په جامو کښې نغښتيه پيغمبره! اوچت شه لاندې مطالب په مېړانه عملي کړه:

الف: خلک د خپل رب ﷻ د عذابه وډار کړه چې شرکيات او کفريات پرېږدي او د توحيد عقيده خپله کړي.

ب: خپل رب ﷻ ته کبرياء (لويي) نسبت کړه او خلکو ته هم دعوت ورکړه چې د خپل رب ﷻ عظمت وپېژني او په عبادت کښې ورته په شرک قائل جوړ نه شي.

ج: ته خپلې جامې او خپل خان د پليتۍ څخه پاک وساته او د هر ډول نجاست څخه (ظاهري وي او که باطني وي) خپل اجتناب ته ادامه ورکړه.

د: د بوتانو او باطلو معبودانو څخه جدايي خپله کړه او هېڅکله مه ورنژدې کېږه.

هـ: د خلکو سره داسې احسان مه کوه چې ته وربانديې د خپل خان دپاره د مالونو ډېروالی غواړې.
يا په بل عبارت په دعوت الی الله باندې د هيچا څخه هيڅ شی مه غواړه او دغه د خير کار ته خاص د الله ﷻ دپاره ادامه ورکړه.

و: هو! په دغه دعوت الی الله کښې د هر ډول ستونزو زغملو ته اوږه ورکړه او صرف د خپل رب ﷻ د رضامندۍ دپاره صبر کوه او خپل استقامت او حوصله مه خرابوه.

۲ـ ای پيغمبره! ته خکه د عوت الی الله او د خلکو ډارولو ته ادامه ورکړه چې د دوی په وړاندې ډېره سخته ورځ پرته ده هغه دا چې:

کله د قيامت د قيام دپاره په شپېلۍ کښې پوکې وکړې شي نو په دغې ورځ کښې به کار ډېر سخت شي او اساني به د منځه لاړه شي. يا په بل عبارت دغه د شپېلۍ وهلو ورځ په کفارو باندې ډېره سخته ده چې هيڅ اساني پکښې نشته.

خو بالمقابل په مؤمنانو باندې ډېره اسانه ده چې د کومې سختۍ سره به پکښې مخامخ نه شي.

توضيحات

۱ـ په ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمُدَّثِّرُ ﴾ کښې د "مُدَّثِّر" کلمه د "دِثَار" ـ لکه "عِقَاب" ـ څخه اشتقاق شوې ده، دثار هغې جامې ته وايي کومه چې د بلې جامې د پاسه اغوستله کېږي[۱]، د کومې په مقابل کښې چې د "شِعَار" کلمه استعمالېږي.

نبي کريم ﷺ په يوه حديث کښې فرمايلي دي چې: «الْأَنْصَارُ شِعَارٌ وَالنَّاسُ دِثَارٌ»[۲] يعنې انصار لاندېنۍ جامه ده (په راز کښې شريکان دي) او نور خلک پاسنۍ جامه ده (رازداران نه دي).

ځينو مفسرينو کرامو ليکلي دي چې د دغو ايتونو شان نزول کټ مټ هغه دی کوم چې مونږ د الله ﷻ په توفيق د [المزمل: ۱] ايت لاندې ليکلی دی[۳] مګر بهتر شان نزول هغه دی کوم چې ماثور دی او د نبي کريم ﷺ څخه روايت شوی دی چې فرمايلي يې دي: په داسې حال کښې چې زه روان وم يو غيبي اواز راته وکړی شو، ما اخوا دېخوا وکتل خو څوک مې ونه ليد، کله مې چې د اسمان خوا ته سر اوچت کړ نو هغه پرښته مې وليده کومه چې راته د حراء په غار کښې راغلې وه، چې په هواء کښې په يو لوی تخت باندې ناسته وه. «فَقُلْتُ دَثِّرُونِي فَدَثَّرُونِي فَصَبُّوا عَلَيَّ مَاءً فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ ﴿ يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنْذِرْ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ﴾ »[۴] يعنې نو زه ډېر زيات وډار شوم نو خديجة الکبرى رضي الله عنها ته ورغلم او ورته مې وويلي چې: په کوم څادر کښې مې راونغاړئ نو خپل اهل راونغاړلم نو اوبه يې راباندې راواړولې، نو الله ﷻ ذکر شوي ايتونه نازل کړه چې: ای په څادر کښې نغښتيه پيغمبره! اوچت شه نور خلک وډار کړه (...تر آخره پورې).

هېر مو نه شي

۲ـ هېر مو نه شي چې نبي کريم ﷺ دوه خله د خديجة الکبرى رضي الله عنها (أم المؤمنين) څخه غوښتي دي چې په جامو يا څادر کښې مې راتاو کړئ چې د ډېر رعب لاندې راغلی يم:

الف: يو خل هغه وخت کله چې ورباندې په لومړي خل د حراء په غار کښې وحي ورنازله شوې وه کوم ته چې مونږ د الله ﷻ په توفيق د [المزمل: ۱] ايت لاندې اشاره کړې ده.

---

(۱) لسان العرب ج۴ ص۲۷۶؛ النهايه في غريب الحديث والاثر ج۲ ص۱۰۰

(۲) صحيح البخاري ج۲ ص۶۲۰

(۳) تفسير القاسمي ج۱۶ ص۳۲۹

(۴) صحيح مسلم ج۱ ص۹۰؛ مسند احمد بن حنبل ج۵ ص۳۶

ب: بل هغه وخت کله چې وحې د سرېدلو څخه وروسته بیا توده شوه د کوم ذکر چې لږ وړاندې په اولنۍ توضیح کښې تېر شو.

متعدد تفسیرونه

۳_ په دې مقام کښې مفسرينو کرامو خو ایتونه په متعددو ډولونو سره تفسیر کړي دي هغه دا:

الف: په ﴿ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ﴾ کښې یې د "ثِيَاب" کلمه په ډېرو معناوو سره ترجمه کړې ده چې تقریبًا نهو معناوو ته رسېږي[1] خو مونږ ته بهتره برېښي چې دا کلمه دلته په خپله متبادره معنی سره تفسیره کړی شي. یعني ای پیغمبره! ته خپلې جامې د نجاست او خیرو څخه پاکې وساته او د مشرکانو په شان مه کېږه چې خپلې جامې پاکې نه ساتي[2].

څرنګه چې په دغه وخت کښې لمونځ نه وه فرض شوی[3] نو په کار دي چې بدون د لمانځه هم مؤمنان خپلې جامې پاکې وساتي او پلیتې یې نه کړي.

ب: په ﴿ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ﴾ کښې د "رُجْز" کلمه په ډېرو معناوو سره تفسیره شوې ده چې تقریبًا شپږو معناوو ته رسېږي[4] خو مونږ ته بهتره برېښي چې دلته دغه کلمه په بوتانو سره تفسیره کړی شي. او دا ځکه چې: دا کلمه "رُجْز" د "رِجْس" کلمې سره مترادفه ده[5] او د "رِجْس" کلمه الله ﷻ په بوتانو سره تفسیره کړې ده چې فرمايي: ﴿ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ ﴾ [الحج: ۳۰] یعني تاسو د رجس څخه اجتناب وکړئ چې د بوتانو څخه عبارت دی.

نو دلته به یې معنی داسې راوخېژي چې: ای پیغمبره! د بوتانو څخه خپل بېلتون او هجران ته ادامه ورکړه، او بالکل مه ورنژدې کېږه.

ج: علماء کرامو د ﴿ وَلَا تَمْنُن تَسْتَكْثِرُ ﴾ ایت تقریبًا په یوولسو معناوو سره تفسیر کړی دی[6]، خو کوم تفسیر چې مونږ ته غوره برېښي هغه دا دی چې: د ﴿ تَمْنُن ﴾ کلمه د "مَنّ" _لکه "شَدّ"_ څخه اشتقاقه شوې ده چې د ورکولو او احسان کولو معنی ورکوي. الله ﷻ فرمايلي دي چې: ﴿ هَٰذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ ﴾ [ص: ۳۹] یعني ای سلیمانه! دغه زمونږ ورکړه ده نو ته یې (خلکو ته) ورکړه (احسان پرې وکړه) او یا یې ترې وسپموه (مه یې ورکوه په تاباندې هیڅ محاسبه نشته).

په دې تقدیر به یې د معنی حاصل داسې راووځي چې: ای پیغمبره! ته د خلکو سره داسې احسان مه کوه چې خپل ثروت (مالي پانګه) ورباندې زیاته کړې (چې د ارشاداتو په ابلاغ باندې ترې اجرت وغواړې).

---

(۱) زاد المسير ج۸ ص۱۲۱؛ روح المعاني ج۲۹ ص۱۱۸؛ تفسير ابن كثير ج۴ ص۴۴۱

(۲) تفسير الطبري ج۲۹ ص۱۴۷

(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۱۷۰

(۴) زاد المسير ج۸ ص۱۲۲

(۵) لسان العرب ج۵ ص۳۵۲

(۶) تفسير القرطبي ج۱۹ ص۶۷؛ مفردات الراغب ص۴۹۵

همدې مطلب ته الله ﷻ په بل ایت کښې داسې اشاره کړې ده چې: ﴿ أَمْ تَسْـَٔلُهُمْ أَجْرًا ﴾ [القلم:۴۶] یعنې ایا ته د مشرکانو څخه د ارشاداتو په ابلاغ باندې څه اجرت غواړې (چې (ستا اجرت په هغوی باندې درونډ تمامېږي او ایمان دربانډې نه راوړي)؟.

د "ناقُور" معنی

۴ـ په ﴿ فَإِذَا نُقِرَ فِى ٱلنَّاقُورِ ﴾ کښې د ﴿ نُقِرَ ﴾ او ﴿ ٱلنَّاقُورِ ﴾ دواړه کلمې د "نَقْرٌ" ـلکه ضَرْب ـ څخه اشتقاقي شوې دي، "نَقْرٌ" هغو ټکولو ته وایي د کوم سره چې اواز پیدا کېږي[۱]. خو په دې مقام کښې ترې د قیامت د قیام شپېلۍ مطلب ده چې پوره تفصیل یې د [الأنعام:۷۳] او [الزمر:۶۸] ایتونو لاندې تېر شوی دی ـ والحمد لله ﷻ ـ خو په دې مقام کښې دوهمه شپېلۍ مطلب ده[۲] چې مړي راژوندي شي. یعنې نو کله چې د دهم خل دپاره په شپېلۍ کښې پوکی وکړی شي.

یو نحوي تحلیل

۵ـ مفسرینو کرامو په دغو ایتونو ﴿ فَإِذَا نُقِرَ فِى ٱلنَّاقُورِ ۝ فَذَٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ ۝ عَلَى ٱلْكَـٰفِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ ﴾ کښې د نحویت په لحاظ متعدد تحلیلونه کړي دي[۳]، خو کوم تحلیل چې مونږ غوره کړی دی هغه د الله ﷻ په توفیق په لاندې ټکو کښې رانقلوو:

الف: د ﴿ فَإِذَا نُقِرَ فِى ٱلنَّاقُورِ ﴾ جمله شرطیه جمله ده او جزائیه جمله یې مقدره ده چې مونږ ترې په "عَسُرَ الْأَمْرُ عَلَى الْكَافِرِينَ" سره تعبیر کولی شو، چې دواړه متصل ایتونه وربانډې دلالت کوي.

ب: د ﴿ فَذَٰلِكَ ﴾ کلمه مبتدأ ده او هغه وخت ته اشاره ده په کوم باندې چې د ﴿ فَإِذَا نُقِرَ فِى ٱلنَّاقُورِ ﴾ جمله دلالت کوي.

ج: د همدغې مبتدأ دپاره د ﴿ يَوْمٌ عَسِيرٌ ﴾ کلمات خبر واقع شوی دی خو:

د: د مبتدأ ﴿ فَذَٰلِكَ ﴾ او خبر ﴿ يَوْمٌ عَسِيرٌ ﴾ ترمنځ یو فعل مقدر دی چې مونږ ترې په "أَعْنِي" سره تعبیر کوو. په همدغه مقدر "أعني" پورې د ﴿ يَوْمَئِذٍ ﴾ کلمات تعلق نیسي نو دغه جمله "أعني يَوْمَئِذٍ" د مبتدأ او خبر تر منځ معترضه جمله ده چې د ﴿ فَذَٰلِكَ ﴾ دپاره تفسیر واقع شوې ده.

هـ: د ﴿ عَلَى ٱلْكَـٰفِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ ﴾ په جملې سره ذکر شوی مضمون تاکید شوی دی.

نو حاصل به یې داسې راوخېژي: کله چې د قیامت د قیام دپاره په شپېلۍ کښې دوهم خل پوکی وکړی شي نو په کفارو به حالت ډېر سخت شي. نو دغه ورځ سخته ورځ ده، زه په دغې ورځې سره هغه ورځ اراده کوم په کومه چې د شپېلۍ پوکول صورت ونیسي. دا ورځ په کفارو باندې اسانه نه ده خو په مؤمنانو باندې اسانه ده چې وړاندې یې ورته تیاری نیولی دی.

---

(۱) لسان العرب ج۵ ص۲۳۱

(۲) تفسیر أبي السعود ج۹ ص۵۶

(۳) تفسیر الکشاف ج۴ ص۶۴۷؛ البحر المحیط ج۱۰ ص۳۲۸؛ اللباب في علوم الکتاب ج۱۹ ص۵۰۳؛ التفسیر الکبیر ج۳۰ ص۱۹۷

﴿ ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا ﴿١١﴾ وَجَعَلْتُ لَهُۥ مَالًا مَّمْدُودًا ﴿١٢﴾ وَبَنِينَ شُهُودًا ﴿١٣﴾
وَمَهَّدتُّ لَهُۥ تَمْهِيدًا ﴿١٤﴾ ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ ﴿١٥﴾ كَلَّآ إِنَّهُۥ كَانَ لِأَيَـٰتِنَا عَنِيدًا ﴿١٦﴾
سَأُرْهِقُهُۥ صَعُودًا ﴿١٧﴾ إِنَّهُۥ فَكَّرَ وَقَدَّرَ ﴿١٨﴾ فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿١٩﴾ ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿٢٠﴾
ثُمَّ نَظَرَ ﴿٢١﴾ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ أَدْبَرَ وَٱسْتَكْبَرَ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ إِنْ هَـٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ ﴿٢٤﴾
إِنْ هَـٰذَآ إِلَّا قَوْلُ ٱلْبَشَرِ ﴿٢٥﴾ سَأُصْلِيهِ سَقَرَ ﴿٢٦﴾ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا سَقَرُ ﴿٢٧﴾ لَا تُبْقِى وَلَا
تَذَرُ ﴿٢٨﴾ لَوَّاحَةٌ لِّلْبَشَرِ ﴿٢٩﴾ عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ﴿٣٠﴾ ﴾

[١١] (ای پیغمبره!) ما او هغه څوک پرېږده کوم چې ما د یوازېتوب په حال پیدا کړی دی.

[١٢] او (بیا) مې ورته مال پراخه (او ډېر) ګرځولی دی (ورکړی دی).

[١٣] او (هم) مې ورته زامن حاضر ګرځولي دي (چې د ده حضور څخه نه غائب کېږي).

[١٤] او (هم) مې ورته (کارونه) برابر کړي دي برابرول (چې د ریاست او مشرۍ خاوند مې ګرځولی دی).

[١٥] بیا (لا) نوموړی (د کفر سره-سره) تمه لري چې زه به ورته (په قیامت کښې د نورو نعمتونو) زیادت هم وکړم (او جنت به یې داخل کړم).

[١٦] دغسې نه ده (لکه چې نوموړی خیال کوي. او دا خکه چې:)
یقینًا نوموړی زمونږ ایتونو ته عناد کوونکی دی (عنادي کافر دی).

[١٧] ډېر ژر دی چې زه به په نوموړي باندې د اور په غره باندې ختل تحمیل کړم.

[١٨] یقینًا نوموړي ډېر فکر وکړ او اندازه یې وکړه (چې قرآن کریم ته څرنګه منفور لقب ورکړي).

[١٩] نو نوموړی دې ووژلی شي (ملعون دې وګرځي) چې (د لقب په خوښولو کښې یې) څنګه اندازه وکړه.

[٢٠] بیا دې ووژلی شي (ملعون دې وګرځي) چې (د لقب په خوښولو کښې یې) څنګه اندازه وکړه.

[٢١] بیا نوموړي (حاضرینو ته) وکتل (او خان یې په غُصه کړ).

[٢٢] بیا یې تندی تریو کړ او (دا کار یې) بې وخته (او بې خایه) ترسره کړ.

[٢٣] بیا یې (یو خل بیا اسلام ته) شا کړه او تکبر یې خپل کړ.

[٢٤] نو ویې ویلې چې دغه (قرآن) نه دی مګر جادو دی چې (د نورو جادوګرانو څخه) رانقلېږي.

[٢٥] دغه (قرآن) نه دی مګر د بشر (بنیادم) قول دی (د الله ﷻ کلام نه دی).

[٢٦] ژر دی چې نوموړی به زه دوزخ ته داخل کړم

[٢٧] (ای پیغمبره!) ته څه شي پوه کړې چې دوزخ څه شی دی (څومره سخت عذابونه پکښې دي)؟

[٢٨] دا (دوزخ) نه (دوزخیان) ژوندي پرېږدي او نه یې مړه پرېږدي (نه به پکښې مړه کېږي او نه به پکښې ژوندي کېږي).

[٢٩] (دا دوزخ) بنیادمانو لره سوزوونکی دی (په همدوی باندې بلېږي).

[٣٠] په دوزخ باندې (د مالک په شمول) نولس پرېښتې (د مشرانو په حیث ټاکلې شوې) دي.

ارتباط او شان نزول

١ـ په دې ایتونو کښې د وړاندېنیو ایتونو په تعقیب یو د بته اشاره شوې ده چې باید نبي کریم ﷺ د کفارو په عنادي لقبونو ورکولو حوصله او صبر وکړي او بل دې ته چې د همدغو کفارو په وړاندې ډېر سخت عذاب پروت دی چې د دوزخ څخه عبارت دی.

٢ـ د دې ایتونو په ارتباط د سیرت کتابونو[1] او همدارنګه خینو مفسرینو کرامو[2] ښه اوږد شان نزول لیکلی دی چې مونږ یې په لاندې ټکو کښې رانقلوو:

الف: یوه ورځې الولید بن المغیرة د قریشو مشران مخاطب کړه چې:

دغه دی د حج موسم نژدی راروان دی چې د اطرافو څخه به ډلې-ډلې قبائل راځي نو په کار دي چې تاسو د محمد ﷺ په هکله په یوه لقب باندې متفق وکړځئ او همدغه لقب په حاجیانو کښې خور کړئ. که نه نو په ټولو قبائلو کښې به بې اعتباره جوړ شئ.

ب: هغوی وړاندیز وکړ چې ای مشره! ته مونږ ته یو لقب راخوښ کړه چې مونږ یې په اتفاق سره د خورولو دپاره زیار وباسو.

ج: الولید وویلې چې تاسو د یو څو لقبونو یادونه وکړئ چې زه یې واورم او بیا به پکښې زه کوم یو د خورولو او شهرت ورکولو دپاره غوره کړم.

د: هغوی د کاهن او مجنون او همدارنګه د شاعر او ساحر (جادوګر) لقبونه یاد کړه، خو د نوموړي (الولید) دغه یو لقب هم خوښ نه شو، او ویل به یې چې د محمد ﷺ کلام د دغو کسانو د یوه کس د کلام سره هم ورته والی نه لري.

هـ: نو د قریشو مشرانو بیا خپل وړاندیز تکرار کړ چې: ته مهرباني وکړه او پخپله وریاندې یو نوم کېږده چې همدغه نوم مونږ په اتفاق سره خور کړو او شهرت ورکړو.

و: (الولید) د ډېر فکر او سوچ څخه وروسته وویلې چې: د محمد ﷺ سره چې کوم لقب لږ څه نژدېوالی لري او لږ څه وریوري نښتلی شي هغه د ساحر (جادوګر) لقب دی، چې زوی د پلاره او ورور د وروره او همدارنګه خاوند د مېرمنې څخه او نور خپلوان یو د بل څخه جدا کوي، البته کله چې وریاندې ایمان راوړي.

ز: په همدغه لقب (ساحر) باندې ټول متفق شوه او الله ﷻ ذکر شوي ایتونه رانازل کړه چې حاصل یې داسې راځي:

---

(١) سیرت ابن هشام ج١ ص٢٧٣

(٢) تفسیر ابن کثیر ج٤ ص٤٤٢، الدر المنثور ج٨ ص٣٣٠

د مطلب خلاصه

اى پيغمبره! د مشركانو په ستغو او سپورو خبرو باندې ښه حوصله د لاسه مه وركوه او خپل استقامت او صبر ته ادامه وركړه او دا ځكه چې زه ستا نصرت كوونكى يم، نو:

۱ـ ما او هغه غټ مشرك او كافر سره پرېږده كوم چې د لاندې څو خاصيتونو درلودونكى دى، زه به يې درته په دنيا او آخرت كښې چاره وكړم:

الف: دغه غټ متكبر كافر ما په داسې حال كښې پيدا كړى دى چې لوڅ وه او هيڅ جامې يې نه درلودې، نه ورسره مالونه وه او نه ورسره اولادونه.

ب: بيا مې نوموړى د ځوانۍ مرحلې ته ورساوه، او ښه پرېمانه مالونه مې وربېرزو كړه، او د ګڼ شمېر زامنو پلار مې جوړ كړ چې ټول ترې شاوخوا راتاو دي او په وړاندې يې ګرځي راګرځي، دېته څه اړتيا نه لري چې په سفرونو باندې ترې غائب شي.

ج: نوموړي ته مې ښه پوره ارام ژوند وركړ چې په خپل كور كښې د مشرۍ او رياست درلودونكى دى، او پوره هوسا او با عزته عمر تېروي.

د: نوموړى د ذكرو شوو نعمتونو د كفران او هم د شرك او كفر د غوره كولو سره‌سره نوره تمه هم لري چې نعمتونه به وراضافه كړم او په آخرت كښې به هم ښه پوره ارام ژوند وركړم.

هـ: دغسې نه ده لكه چې نوموړى تمه كوي. او دا ځكه چې يقيناً نوموړى زمونږ په ايتونو كښې جګړې كوي او د عناد خپلولو د كبله ترې انكار كوونكى جوړ شوى دى.

و: نو ژر دى چې نوموړى به زه په ډېر سخت عذاب سره احاطه كړم او د اور غره ته ختل به ورباندې (په دوزخ كښې) تحميل كړم.

ز: نوموړي په زړه كښې ښه په دقت سره فكر وكړ او اندازه يې ولګوله چې پيغمبر ﷺ او هم قرآن كريم ته څه ډول لقب وركړي ترڅو وريورې ونښلي او د اعتباره يې وغورزوي.

ح: نوموړى دې ووژلى شي او په لعنت دې ككړ شي چې څنګه يې د بد لقب د ايښودلو دپاره اندازه ولګوله، بيا دې ووژلى شي او د الله ﷻ په لعنت سره دې ملعون وګرځولى شي چې د يو ناوړه لقب موندلو دپاره يې څومره اندازه وكړه او په تفكر كښې څومره زور لاړ؟.

ط: بيا يې حاضرينو ته وكتل چې ټول د دغه ملعون لقب موندلو ته په انتظار كښې ناست وه.

ي: بيا يې په ډېره غُصه او كركه خپل تندى تريو كړ او بيا يې په عين حال كښې حاضرينو ته مخ كړ او اسلام ته يې شا كړه او پوره غټ تكبر يې اختيار كړ.

يا: نو په همدغه حال كښې يې خوله ببرته كړه او په ډېره توهين آمېزه لهجه يې وويلې چې: دغه قرآن (كريم) د سحر (جادو) څخه پرته بل شى نه دى چې د پخوانيو جادوګرانو څخه را انتقال شوى او حكايت شوى دى او لا را انتقالېږي. دغه قرآن (كريم) نه دى مګر د بشر كلام دى، او الله ﷻ ته د دې دپاره منسوب ګرځولى شوى دى ترڅو ورته پيروان مونده كړي. يا په بل عبارت: دا قرآن جادو دى او راوړونكى يې (محمد ﷺ) جادوګر دى چې په خان باندې يې په دروغو د پيغمبر نوم اېښى دى.

۲_ ای پیغمبره! ډېر ژر دی چې د ذکرو شوو خاصیتونو څښتن به زه سقر (جهنم) ته ورداخل کړم چې د نجات لاره به ترې هیڅ مونده نه کړي. ایا ته پوهېږې چې "سقر" دوزخ څه حالت لري او په څومره عذاب باندې مشتمل دی؟.

د عذاب د شدت څه اندازه یې دا ده چې:

الف: دغه دوزخ نه څوک ژوندی پرېږدي چې هوسا ژوند وکړي او نه څوک مړ پرېږدي چې د عذابه خلاص شي، نو نه پکښې څوک مړ کېږي او نه پکښې ژوندی پاتې کېږي او بالآخره نه یې عذاب انتها، لري.

ب: دغه دوزخ په خلکو (دوزخیانو) باندې بلېږي او خلک سوزي چې دوزخیان او ډېرې یې د خاشاکو حیثیت لري.

ج: په دوزخ باندې نولس پرښتې تاکلې شوې دي چې په دغه نولسو پرښتو کښې یوه (مالک) نومېږي چې د ټولو مشري په غاړه لري.

توضیحات

۱_ په ﴿ ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا ﴾ کښې د مفسرینو کرامو په اتفاق سره د "مَنْ" کلمه د هغه مشرک څخه کنایې ده کوم چې "الولید بن المغیرة" نومېده[۱] کوم چې په [ن:۷_ ۱۶] ایتونو کښې په لسو کرغېړنو صفاتو سره یاد شوی دی او کوم چې لس زامن درلودل[۲].

یو نحوي تحلیل

۲_ په دغه ایت کښې (ظاهره دا ده) چې د ﴿ وَحِيدًا ﴾ کلمه د "مَنْ" څخه په حالیت سره منصوبه ده[۳] او وروسته متصل درې ایتونه د دغې کلمې ﴿ وَحِيدًا ﴾ دپاره تفسیر واقع شوي دي، چې په ﴿ وَمَهَّدتُّ لَهُ تَمْهِيدًا ﴾ کښې د "تمهید" کلمه د کارونو د برابرولو او اصلاح کولو معنی ورکوي[۴].

یعني دغه غټ کافر ما په داسې حال کښې پیدا کړی وه چې بالکل یوازې وه نه یې مالونه او نه یې زامن درلوده او نه د ریاست او مشرۍ خاوند وه، خو وروسته ورته ما پراخه مالونه ورکړه او د یو زیات شمېر زامنو پلار مې وګرځاوه. بالآخره په قریشو کښې مې ورته د ریاست مقام ورکړ، حتی چې هغوی ورته د "رَيْحَانَةُ قُرَيْشٍ" (د قریشو د کشمالي) لقب ورکړ[۵].

د یوې خبرې رد

۳_ په ﴿ ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ ۝ كَلَّا ﴾ کښې د "الولید بن المغیرة" هغه خبره رده شوې ده چې ویل

---

(۱) روح المعاني ج۲۹ ص۱۲۱
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۴۴۲
(۳) تفسیر ابي السعود ج۹ ص۵۶. تفسیر القرطبي ج۱۹ ص۷۰
(۴) لسان العرب ج۳ ص۴۱۱
(۵) تفسیر الخازن ج۶ ص۲۹۷

په یې "إنْ كَانَ مُحَمَّد صَادِقًا فَمَا خُلِقَت الْجَنَّة إلا لِي"[۱] یعني که محمد (ﷺ) ریښتینی وي چې بعث بعد الموت شته نو جنت به فقط زما دپاره پیدا کړی شوی وي (زه به ضرور جنت ته داخلېږم)

صعود څه معنی؟

۴ـ په ﴿سَأُرْهِقُهُ صَعُودًا﴾ کښې د "صَعُود" کلمه د هر درانه کار یا درانه شي دپاره وضعه شوې ده[۲]. مګر په دې مقام کښې نبي کریم ﷺ په دوزخي غره باندې تفسیره کړې ده چې فرمایي «الصَّعُودُ جَبَلٌ مِنْ نَارٍ يَتَصَعَّدُ فِيهِ سَبْعِينَ خَرِيفًا ثُمَّ يَهْوِي بِهِ كَذَلِكَ أَبَدًا»[۳] یعني "صَعُود" چې په ایت شریف کښې نازل شوی دی د اور د یوه غره نوم دی چې کافر به پکښې اویا کاله پورته خېژي او بیا به همدارنګه اویا کاله وربانديې ښکته راغورزول کېږي چې دغه عملیه به د همېشه دپاره تکرارېږي.

یعني ډېر ژر دی چې زه به په دغه کافر باندې د "صَعُود" غره ته ختل تحمیل کړم، چې هله ژر ستړی شي او بیا به ورباندې ورخېژه.

د "عَبُوس" او "بَسَر" معناوې

۵ـ په ﴿ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ﴾ کښې د ﴿عَبَسَ﴾ کلمه د "عُبُوس" ـلکه "قُتُول"ـ څخه اشتقاقه شوې ده، "عُبُوس" د مخ د هغه خای غونجولو ته وایي کوم چې د دوه وو وریځو ترمنځ دی[۴]، نو که مونږ ترې په تندي (اوچولي) سره تعبیر وکړو هم څه باک به یې نه وي.

او د "بَسَرَ" کلمې د "بَسْر" ـلکه "ضَرْب"ـ څخه اشتقاق موندلی دی، "بَسْر" دېته وایي چې څوک د یو شي په کولو باندې د وخت څخه وړاندې جلتي وکړي[۵]. یعني ذکر شوي کافر انسان (الولید) خپل تندی (اوچولی) بې وخته او بې ځایه غونج او تریو کړ (خپل خان یې په غُصه کړ) ترڅو په قرآن کریم یا په نبي کریم ﷺ باندې ناوړه لقب (سحر یا ساحر) وروتپي. که بالفرض نوموړي خپل خان نه وی په غُصه کړی او د عناد په خره باندې نه وی سور شوی نو د ذکرو شوو لقبونو ورکولو جرئت به یې کم شوی وی.

"سَقَر" څه معنی؟

۶ـ په ﴿سَأُصْلِيهِ سَقَرَ ۝ وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَقَرُ﴾ کښې د ﴿سَقَرَ﴾. ﴿سَقَرُ﴾ دواړه کلمې د "سَقْر" ـلکه "ضَرْب"ـ څخه اشتقاقي شوې دي چې د لمر د ګرمۍ او تودوخي معنی ورکوي[۶]. خو د دوزخي طبقاتو څخه د شپږمې طبقې نوم هم دی[۷]. شاید چې په دې مقام کښې ــ ترې مطلق دوزخ

(۱) تفسیر القرطبي ج۱۹ ص۷۲
(۲) مفردات الراغب ص۶۸۸
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۱۱۸؛ مسند احمد بن حنبل ج۴ ص۱۵۰
(۴) لسان العرب ج۱ ص۶۸۰
(۵) القاموس المحیط ج۱ ص۲۷۰
(۶) القاموس المحیط ج۲ ص۵۷۸
(۷) المحرر الوجیز ج۱۶ ص۱۶۰

مطلب وي چې د ﴿ لَا تُبۡقِي وَلَا تَذَرُ ﴾ د جملې مضمون په ټولو دوزخونو باندې صادقېږي.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه د همدغې جملې معنی دا ده چې ذکر شوی دوزخ هغه څوک ژوندي نه پرېږدي کوم چې پکښې وي او هغه څوک مړ نه پرېږدي څوک چې پکښې وي[1]. یا په بل عبارت نه پکښې څوک مړ کېږي او نه پکښې ژوندی کېږي.

په دغه تفسیر باندې په بل ایت کښې صراحت نازل شوی دی چې: ﴿ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحۡيَىٰ ﴾ [طه: ۷۴] یعنې کافر به په دوزخ کښې نه مړ کېږي او نه به ژوندی کېږي (چې مستریح وګرځي).

د "لوح" معنی

۷_ په ﴿ لَوَّاحَةٞ لِّلۡبَشَرِ ﴾ کښې د ﴿ لَوَّاحَةٞ ﴾ کلمه د "لَوَّاح" څخه د مبالغې په توګه اشتقاقه شوې ده، چې یوه معنی یې سوزول دي[2]، او په دې مقام کښې همدغه معنی مراده ده.

خینو مفسرینو کرامو[3] لیکلي دي چې دلته د "بَشَر" کلمه د "بشرة" جمعه ده چې د انسان د ظاهري پوستکي معنی ورکوي[4]. یعنې دوزخ د بنیادمانو د پوستکو دپاره ډېر سوزوونکی دی.

مګر مونږ ته بهتره برېښي چې دلته به هم د "بَشَر" کلمه د بنیادم په معنی سره وي لکه چې د همدې سورت په [۲۵، ۳۱، ۳۶] ایتونو کښې د "بَشَر" درېواړه کلمې هره یوه د بنیادم معنی ورکوي.

یعنې دوزخ د دوزخي بنیادمانو دپاره ډېر سوزوونکی دی چې په همدوی باندې یې اور بلېږي.

په دې مضمون باندې په بل ایت کښې داسې صراحت نازل شوی دی چې: ﴿ وَقُودُهَا ٱلنَّاسُ وَٱلۡحِجَارَةُ ﴾ [البقرة: ۲۴] یعنې د دوزخ خاشاک خلک (کفار) او کاڼي دي.

سوال جواب

۸_ که څوک وایي چې: د ﴿ عَلَيۡهَا تِسۡعَةَ عَشَرَ ﴾ ایت مضمون دا دی چې په دوزخ باندې نولس تنه پرېښتې د خازنانو په حیث مقررې دي، حال دا چې تاسو د [الشعراء: ۹۱] ایت لاندې د یوه حدیث په رڼا کښې لیکلي دي چې د قیامت په ورځ به څو ملیونه پرېښتې د محشر میدان ته دوزخ راکاږي؟

مونږ وایو چې: په دغه ایت کښې د خازنانو د مشرانو ډلې ته اشاره شوې ده کومه چې په عمومي مشر (مالک) باندې هم مشتمله ده[5]، د کومې ذکر چې په [الزخرف: ۷۷] ایت کښې نازل شوی دی.

اما د دوزخ د ټولو خازنانو تعداد فقط یوازې الله ﷻ ته معلوم دی او بس، شاید چې په راتلونکي متصل [المدثر: ۳۱] ایت کښې به همدغه عدم حصر ته اشاره نازله شوې وي چې: ﴿ وَمَا يَعۡلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ ﴾ یعنې او ستا د رب ﷻ په لښکرو باندې پوره علم هیڅوک نه لري مګر همدی ﷻ او بس.

---

(۱) تفسیر الطبري ج۲۹ ص۱۵۸

(۲) لسان العرب ج۲ ص۵۸۵

(۳) المحرر الوجیز ج۱۶ ص۱۶۱

(۴) روح المعاني ج۲۹ ص۱۲۵

(۵) تفسیر القرطبي ج۱۹ ص۸۰

﴿ وَمَا جَعَلْنَآ أَصْحَـٰبَ ٱلنَّارِ إِلَّا مَلَـٰٓئِكَةً ۙ وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِّلَّذِينَ كَفَرُوا۟
لِيَسْتَيْقِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَـٰبَ وَيَزْدَادَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِيمَـٰنًا ۙ وَلَا يَرْتَابَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟
ٱلْكِتَـٰبَ وَٱلْمُؤْمِنُونَ ۙ وَلِيَقُولَ ٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ وَٱلْكَـٰفِرُونَ مَاذَآ أَرَادَ ٱللَّهُ بِهَـٰذَا
مَثَلًا ۚ كَذَٰلِكَ يُضِلُّ ٱللَّهُ مَن يَشَآءُ وَيَهْدِى مَن يَشَآءُ ۚ وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ ۚ وَمَا
هِىَ إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْبَشَرِ ﴿٣١﴾ كَلَّا وَٱلْقَمَرِ ﴿٣٢﴾ وَٱلَّيْلِ إِذْ أَدْبَرَ ﴿٣٣﴾ وَٱلصُّبْحِ إِذَآ أَسْفَرَ ﴿٣٤﴾ إِنَّهَا
لَإِحْدَى ٱلْكُبَرِ ﴿٣٥﴾ نَذِيرًا لِّلْبَشَرِ ﴿٣٦﴾ لِمَن شَآءَ مِنكُمْ أَن يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ ﴿٣٧﴾ ﴾

[۳۱] او مونږ د اور (دوزخ) دائمي ملګري (ساتونکي) نه دي ګرځولي مګر پرښتې او مونږ د دوی شمېر نه دی ګرځولی مګر د هغو کسانو دپاره امتحان کومو چې کفر غوره کړی دی.

(دا د دې) دپاره ترڅو هغه کسان (د قرآن کريم په حقانيت) يقين وکړي کومو ته چې اسماني کتاب (تورات يا انجيل) ورکړی شوی دی.

او ترڅو هغه کسان د ايمان د حيثه زيات شي کومو چې (په محمد ﷺ باندې) ايمان راوړی دی.

او ترڅو هغه کسان کومو ته چې اسماني کتاب ورکړی شوی دی او (هم) مؤمنان (د شيطان په شيطانت سره) شک ونه کړي (او خپل باور ته ادامه ورکړي).

او ترڅو هغه کسان چې په زړونو کښې يې مرض (نفاق) شتون لري او (همدارنګه) څرګند کفار ووايي چې الله ﷻ په دغه (نولس) عدد سره د عجيبه خبرې د حيثه څه شی اراده کړې؟ (بلکې دغه خبره سراسري دروغه ده).

(ای پيغمبره!) دغه ډول الله ﷻ هغه څوک ګمراه کوي چا ته يې چې اراده وشي او هغه چا ته هدايت کوي کوم ته يې چې اراده وشي.

او ستا د رب ﷻ په لښکرو باندې نه پوهېږي مګر همدی ﷻ (او بس).

او دا (دوزخ) نه دی مګر د بنيادمانو دپاره پند (او عبرت) دی.

[۳۲] دغسې نه ده (چې قرآن کريم د بشر قول دی) سوګند دی په سپوږمۍ باندې.

[۳۳] او په شپه باندې (هم سوګند دی) کله چې شا کړي (او سهار ته مخه کړي).

[۳۴] او په سبا باندې (هم سوګند دی) کله چې ښه روښانه (او سپين) شي (چې دغسې نه ده).

[۳۵] يقيناً دوزخ (د قيامت د لويو آفتونو څخه) يو ډېر لوی آفت (او مصيبت) دی.

[۳۶] (البته) د بنيادمانو دپاره د ډارولو د حيثه

[۳۷] (يا په بل عبارت) ستاسو څخه د هغه چا دپاره چې (جنت ته) وروړاندې شي او يا (ترې) راوروسته شي.

ارتباط، شان نزول او د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې هغه مسخره آمېزه اعتراض رد شوی او جواب شوی دی کوم چې د وړاندېنې متصل ایت په ارتباط د خینو کفارو د پلوه راپورته شوی وه. هغه دا چې:

د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په روایت[۱] کله چې د ﴿ عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ﴾ ایت نازل شو نو ابو جهل حپل قوم (قریش) مخاطب کړ چې: د محمد (ﷺ) په خبره د دوزخ خازنان فقط نولس تنه دي او تاسو زیات د پر خلک یاست، ایا تاسو نه شئ کولی چې د دغو خازنانو څخه په هر یوه سړي باندې لس-لس کسه احاطه وکړئ او مغلوب یې کړئ (د فعالیت مخه یې ونیسئ)؟.

په دې ترڅ کښې یوه پهلوان مشرک وویلې چې ای قریشو! تاسو فقط د دوه وو نفرو چاره وکړئ د باتي اولسو نفرو چاره به درته زه وکړم او جنت ته د داخلېدلو مخه به درته خلاصه کړم[۲].

نو الله ﷻ ذکر شوي ایتونه نازل کړه چې حاصل یې داسې راځېږي:

ای پیغمبره! د مشرکانو مسخره آمېزه اعتراض جواب کړه او زمونږ د پلوه ورته ابلاغ کړه چې:

۱ـ مونږ د دوزخ خازنان او ملکري بنیادمان نه دي گرځولي ترڅو یې تاسو د مقابلې توان ولرئ او یا یې د مقابلې په فکر کښې ولوېږئ بلکې مونږ د دوزخ واکې همدغو نولسو پرښتو ته په لاس کښې ورکړي دي چې ډېرې قوتناکې او ډېرې زورورې دي.

۲ـ مونږ د دوزخ د خازنانو شمېر بل شی نه دی گرځولی مگر د هغو کسانو دپاره مو امتحان او ازمېښت گرځولی دی کومو چې کفر غوره کړی دی او کفري خبرو او اعتراضونو ته ادامه ورکوي.

یا په بل عبارت مونږ ذکر شوی عدد د دې دپاره په نولسو کښې منحصر کړی دی چې:

الف ترڅو هغه کسان د دې پیغمبر (محمد ﷺ) په حقانیت باندې باور او یقین خپل کړي کومو ته چې وړاندې اسماني کتاب ورکړی شوی دی او ورته معلومه ده چې د دوزخ د خازنانو عدد فقط نولس تنه دی.

ب ترڅو د هغو کسانو ایمان د کیفیت په لحاظ لا زیات او قوي جوړ شي کومو چې په همدغه پیغمبر ﷺ باندې ایمان راوړی دی او په ټولو ارشاداتو کښې یې رښتینې گڼي. او کومو ته چې د اهل الکتابو په تصدیق سره اطمنان ترلاسه کېږي.

ج ترڅو په راتلونکي کښې هم نه د پخوانیو اسماني کتابونو خاوندان د پیغمبر ﷺ او د دې قرآن کریم په حقانیت کښې شک شبهې ته په خپلو زړونو کښې ځای ورکړي او نه پکښې د دې پیغمبر ﷺ سره دوان شبه وکړي، چې د خازنانو عدد منصوصي دی او په قرآن سره په ثبوت رسېدلی دی.

د ترڅو د هغو کسانو کفر نه زیات شي کوم چې په زړونو کښې د منافقت مرض لري، او د هغو کسانو کفر هم زیات شي کوم چې خپل کفر نه پټوي او په ډاگه یې ویاړي.

---

۱. الدر المنثور ج۸ ص۳۳۳

۲. تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۴۴۴، تفسیر البغوي ج۴ ص۴۱۷

یا په بل عبارت ترڅو چې ذکرې شوې دواړه ډلې خپل کفر ښه قوي کړي او وواییي چې:

الله ﷻ د خازنانو په دغه (نولس) عدد باندې څه شی اراده کوي او څه عجیب مطلب یې په نظر کښې نیولی دی چې نه یې زیات کړ او نه یې کم کړ؟. د دغه عدد حصر خبره سراسري دروغ ده او د قبول قابله نه ده. که نه نو دغه عدد خو به یې لږ تر لږه د نولسو څخه شلو ته اوچت کړی وی چې کامل عدد دی.

۳ـ ای پیغمبره! په ذکر شوي ډول سره الله ﷻ په یوه شي باندې هغه څوک گمراه کوي کوم ته یې چې اراده وشي او هغه چا ته وربانديې هدایت په برخه کوي کوم ته یې چې اراده وشي. یا په بل عبارت الله ﷻ په یوه شي باندې د خینو کسانو کفر قوي کوي او د خینو پرې ایمان قوي کوي، چې همدغه د امتحان معنی ده.

لنډه دا چې د دوزخ د خازنانو د عدد په نولسو کښې حصرول فقط د امتحان او ازمېښت په بنیاد صورت نیولی دی که نه نو ستا د رب ﷻ په لښکرو باندې خو هیڅوک نه پوهېږي چې څومره دي مگر یوازې همدی ﷻ وربانديې پوهېږي او بس.

۴ـ ای پیغمبره! دوزخ نه دی مگر د بنیادمانو دپاره پند او عبرت دی چې باید د خپلو کړو وړو دپاره هغه لاره غوره کړي کومه چې دوزخ ته نه بلکې جنت ته غزېدلې ده.

۵ـ دغسې نه ده لکه چې مشرکان خیال کوي او په قرآن کریم باندې د جادو لقب ږدي او همدارنگه نبي کریم ﷺ د جادوگر په نامه سره یادوي. ځکه چې: زه د همدغه مطلب د اثبات دپاره په سپوږمۍ باندې سوگند یادوم او په شپه باندې هم کله چې مخ په شا شي او سبا ته مخه کړي، او بالآخره په سبا باندې هم سوگند یادوم کله چې ښه پوره روښانه او رڼا شي.

نو دغه قرآن کریم د الله ﷻ د پلوه په حقه سره نازل شوی دی سحر او جادو نه دی، په نږدې وخت کښې به وربانديې ټوله دنیا رڼا شي، د کفر شپه مخ په شا شوې ده او د اسلام رڼا مخ په خلېدو ده.

۶ـ ای پیغمبره! هغه دوزخ (کوم چې د مشرکانو دپاره تیار کړی شوی دی) د بنیادمانو دپاره د ډارولو د حیثه د قیامت د لویو آفتونو د جملې څخه د هر لوی آفت او مصیبت دی، نو په کار دي چې هغوی ترې د ایمان په راوړلو سره ووډار شي او د نجات لاره ترې خپله کړي.

یا په بل عبارت ای بنیادمانو! دغه ډارول تاسو ته متوجه دي چې د نېکو او بدو دواړو استعدادونه لرئ. نو ستاسو څخه چې هرڅوک ایمان او جنت ته د وړاندې کېدلو اراده لري هغه به وړاندې شي او هرڅوک چې ترې د وروسته پاتې کېدلو اراده لري هغه به ترې وروسته شي.

په همدې بنیاد به د قیامت په ورځ هیڅوک هم د اعتذار کولو فرصت پاتې نه شي چې زه خبر نه وم او یا راته معلومات نه وه رسېدلي.

توضیحات

۱ـ په ﴿وَمَا جَعَلۡنَآ أَصۡحَٰبَ ٱلنَّارِ﴾ کښې د ﴿أَصۡحَٰبَ﴾ کلمه د "صَاحِب" جمعه ده، "صَاحِب" هغه

شي ته ویل کیږي کوم چې د بل شي سره دوامداره ملازمت او پیوستون ولري برابره خبره ده چې انسان وي او یا بل شی[۱].

په دې مقام کښې د ﴿ أَصْحَٰبَ ٱلنَّارِ ﴾ څخه هغه نولس تنه پرښتې مطلب دي کومې چې د دوزخ سره د خازنانو (ساتونکو) په حیث دائمي ملازمت او پیوستون لري. او کفارو ته دغه لقب ﴿ أَصْحَٰبَ ٱلنَّارِ ﴾ د دې کبله ورکړی شوی دی چې د دوزخ سره د تعذیب په لحاظ د دائمي پیوستون او ملازمت درلودونکي دي.

د اهل الکتابو یقین حاصل شو

۲_ په ﴿ لِيَسْتَيْقِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ ﴾ کښې د اهل الکتابو هغه یقین ته اشاره شوې ده کوم چې په یوه اورده حدیث کښې په اثبات رسېدلی دی هغه دا چې

یوه ورځي اهل الکتابو د نبي کریم ﷺ څخه وپوښتل چې ای ابو القاسمه! د دوزخ د خازنانو (ساتونکو) عدد څومره دی؟

نبي کریم ﷺ په اشاره سره جواب ورکړه چې «هَكَذَا وَهَكَذَا فِي مَرَّةٍ عَشَرَةٌ وَفِي مَرَّةٍ تِسْعٌ»[۲] یعني دوه څله یې د دواړو لاسونو په ګوتو سره اشاره وکړه چې دومره دي څو یو ځل په لسو ګوتو سره او بل ځل په نهو ګوتو سره چې ټولې نولس (۱۹) ګوتې شوې. نو هغوی دا جواب تصدیق کړ چې هوا عدد یې همدومره دی.

دا عجیبه خبره دروغ ده

۳_ په ﴿ وَلِيَقُولَ ٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ وَٱلْكَٰفِرُونَ مَاذَآ أَرَادَ ٱللَّهُ بِهَٰذَا مَثَلًا ﴾ کښې په 'هذا' سره ذکر شوی عدد (۱۹) ته اشاره ده او د ﴿ مَثَلًا ﴾ کلمه د همدغه 'هذا' څخه په تمیزیت سره منصوبه ده[۳]. چې دلته تري عجیبه خبره مراده ده[۴]. یعني الله ﷻ په دغه عدد (۱۹) سره د عجیبې خبرې د حیثه څه شی اراده کوي؟ څو اصلا دغه خبره دروغ ده، د الله ﷻ د پلوه نه ده نازله شوې.

حال دا چې الله ﷻ په خپلو ټولو کارونو کښې د پوره اختیار درلودونکی دی نو په ده ﷻ باندې هیڅ اعتراض نه شي رامنځته کېدی چې اسمانونه دې ولې اوه پیدا کړه او د ځمکو عدد دې ولې په اوو کښې منحصر کړی دی او بالآخره د ټول عالم د پیدا کولو دپاره دې ولې شپږ ورځې وټاکلې؟ او داسې نور.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه په دې ایت کښې د منافقانو په ذکر سره دېته اشاره ده چې د مسلمانانو په اسلامي ټولنه کښې به په راتلونکې کښې منافقان هم شتون ولري.

---

(۱) مفردات الراغب ص ۲۸۲
(۲) جامع الترمذي ج ۲ ص ۱۷۰
(۳) تفسیر الکشاف ج ۴ ص ۶۵۲، روح المعاني ج ۲۹ ص ۱۲۷
(۴) تفسیر البغوي ج ۴ ص ۱۷۴، تفسیر القرطبي ج ۱۹ ص ۸۲

دغه اشاره په مدينه منوره کښې د معجزې په توګه رښتيا شوه چې منافقانو هلته وده وکړه لکه چې د [البقرة ۹] ايت لاندې يې څه تفصيل تېر شوی دی، والحمد لله ﷻ.

هېر مو نه شي

۴ـ هېر مو نه شي چې په دې مقام کښې مفسرينو کرامو دغه ايتونه د ارتباطاتو په ملحوظ په متعددو ډولونو سره توجيه کړي دي[1].

مګر موږ ته چې کومه توجيه بهتره بريښېدلې ده هغه په لاندې ټکو کښې راخلاصه کوو:

الف: په ﴿ وَمَا هِىَ إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْبَشَرِ ﴾ کښې د "هِيَ" ضمير په وړاندېنې ايت کښې د ﴿ سَقَرُ ﴾ کلمې ته راجع دی، او دا جمله د ﴿ عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ﴾ په جملې باندې عطفه ده.

ب: ﴿ وَمَا جَعَلْنَآ أَصْحَٰبَ ٱلنَّارِ ﴾ کلمات آن تر ﴿ وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ ﴾ پورې معترضه جمله ده او هغه پوښتنه وړباندې جواب شوې ده کومې ته چې د همدې ايتونو په شان نزول کښې وړاندې اشاره شوې ده والحمد لله ﷻ.

ج: د ﴿ كَلَّا ﴾ کلمه د مشرکانو د هغې خبرې رد دی کومه چې د ﴿ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا قَوْلُ ٱلْبَشَرِ ﴾ په جملې سره راحکايته شوې ده.

د: خو هلته همدغه جمله په ﴿ سَأُصْلِيهِ سَقَرَ ﴾ سره تعقيبه شوې وه او دلته د سوګندونو څخه وروسته په ﴿ إِنَّهَا لَإِحْدَى ٱلْكُبَرِ ﴾ سره تعقيبېږي، چې د ﴿ إِنَّهَا ﴾ ضمير هم په وړاندېنې ايت کښې د ﴿ سَقَرَ ﴾ کلمې ته راجع دی.

هـ: د سوګندونو جواب مقدر دی چې وړاندېنی د ﴿ كَلَّا ﴾ کلمه وړباندې دلالت کوي، او موږ ترې په "لَيْسَ كَمَا يَقُولُ الْمُشْرِكُونَ" سره تعبير کولی شو.

و: په ﴿ نَذِيرًا لِّلْبَشَرِ ﴾ کښې د ﴿ نَذِيرًا ﴾ کلمه مصدر ده او د "انْذار" معنی ورکوي لکه چې په ﴿ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴾ [الملك:۱۸] کښې د ﴿ نَكِيرِ ﴾ کلمه د "انكار" په معنی سره ده. او نصب يې د ﴿ لَإِحْدَى ٱلْكُبَرِ ﴾ څخه د تميز په حيث صورت نيولی دی.

ز: بالآخره په ﴿ لِمَن شَآءَ مِنكُمْ أَن يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ ﴾ کښې د ﴿ لِمَن ﴾ کلمه د ﴿ لِّلْبَشَرِ ﴾ څخه بدل واقع شوې ده.

نو پورتنيو ملحوظاتو ته په پام سره يې د معنی لنډ حاصل داسې راخېژي چې:

دا قرآن کريم د بشر قول (جادو) نه دی، نو ډېر ژر به زه د دغې خبرې کوونکی دوزخ ته داخل کړم، چې ډېر سخت عذابی دی، او د بشر دپاره نه دی مګر پند او عبرت دی.

قرآن کريم جادو نه دی، په سپوږمۍ او هم په شپه او ورځ باندې سوګند دی.

---

(۱) تفسير القاسمي ج۱۶ ص۳۴۲؛ تفسير ابي السعود ج۹ ص۶۰؛ المحرر الوجيز ج۱۶ ص۱۶۴؛ اللباب في علوم الكتاب ج۱۹ ص۵

یا به بل عبارت د دنیا نظام د قرآن کریم په حقانیت باندې دلالت کوي که نه نو دغه نظام به
سراسري عبث پیدا کړی شوی وی
نو د ذکر شوي قول قائل به زه دوزخ ته داخل کړم یقینًا دوزخ د آخرت د لویو آفتونو څخه د
دارولو د حیثه د بنیادمانو دپاره دېر لوی آفت او مصیبت دی
البته ای بنیادمانو! ستاسو د جملې څخه د هغه چا دپاره د دارولو د حیثه آفت دی کوم چې جنت
ته ورورانده کېږي او یا ترې وروسته کېږي

﴿ كُلُّ نَفْسٍۭ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ ﴿٣٨﴾ إِلَّآ أَصْحَٰبَ ٱلْيَمِينِ ﴿٣٩﴾ فِى جَنَّٰتٍ يَتَسَآءَلُونَ ﴿٤٠﴾ عَنِ
ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٤١﴾ مَا سَلَكَكُمْ فِى سَقَرَ ﴿٤٢﴾ قَالُوا۟ لَمْ نَكُ مِنَ ٱلْمُصَلِّينَ ﴿٤٣﴾ وَلَمْ نَكُ
نُطْعِمُ ٱلْمِسْكِينَ ﴿٤٤﴾ وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ ٱلْخَآئِضِينَ ﴿٤٥﴾ وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ ٱلدِّينِ ﴿٤٦﴾
حَتَّىٰٓ أَتَىٰنَا ٱلْيَقِينُ ﴿٤٧﴾ فَمَا تَنفَعُهُمْ شَفَٰعَةُ ٱلشَّٰفِعِينَ ﴿٤٨﴾ فَمَا لَهُمْ عَنِ ٱلتَّذْكِرَةِ مُعْرِضِينَ
﴿٤٩﴾ كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُّسْتَنفِرَةٌ ﴿٥٠﴾ فَرَّتْ مِن قَسْوَرَةٍۭ ﴿٥١﴾ بَلْ يُرِيدُ كُلُّ ٱمْرِئٍ مِّنْهُمْ أَن يُؤْتَىٰ
صُحُفًا مُّنَشَّرَةً ﴿٥٢﴾ كَلَّا ۖ بَل لَّا يَخَافُونَ ٱلْـَٔاخِرَةَ ﴿٥٣﴾ كَلَّآ إِنَّهُۥ تَذْكِرَةٌ ﴿٥٤﴾ فَمَن شَآءَ
ذَكَرَهُۥ ﴿٥٥﴾ وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ ۚ هُوَ أَهْلُ ٱلتَّقْوَىٰ وَأَهْلُ ٱلْمَغْفِرَةِ ﴿٥٦﴾ ﴾

[۳۸] هرڅوک به (د قیامت په ورځ) د هغو کړو وړو په سبب ګرو (بند) وي کوم بې چې (په دنیا کښې) کسب کړی وي
[۳۹] مګر اصحاب الیمین (مؤمنان) به ګرو (بندیان) نه وي (د هر حیثه به خلاص وي)
[۴۰] (اصحاب الیمین) به په جنت کښې (د بې غمی به حالت کښې) پوښتنه کوي
[۴۱] (البته) د مجرمانو (اصحاب الشمال) څخه چې
[۴۲] (ای مجرمانو!) تاسو به دوزخ کښې څه شي داخل کړئ؟
[۴۳] هغوی به (په جواب کښې) ووایي چې مونږ (په دنیا کښې) د لمونځ کوونکو څخه نه وو.
[۴۴] او مونږ نه وو چې مسکین ته خوراک ورکړو
[۴۵] او مونږ وو چې په باطلو کښې د بحث کوونکو سره به مو (په باطلو کښې) بحثونه کول (او ورسره به ملګري وو)
[۴۶] او مونږ وو چې د جزا ورځې ته به مو د دروغو نسبت کاوه (باور به مو ورباندې نه درلود)
[۴۷] (مونږ ذکر شوي حالت ته) تر هغه ادامه ورکړه ترڅو چې راته مرګ راغی (او په همدغه حالت باندې مړه شوو)

[۴۸] نو (په دغې ورځ کښې به) مجرمانو (اصحاب الشمال) ته د شفاعت کوونکو شفاعت څه ګټه ونه رسوي (او نه به شفاعتګران مونده کړي)

[۴۹] نو مشرکانو (اصحاب الشمال) ته څه دي چې د پند (قرآن کريم) څخه اعراض کوونکي دي؟

[۵۰] (داسې اعراض ترې کوي) لکه چې يقيناً دوی تښتېدونکي ساراني خره وي

[۵۱] چې د زمري څخه تښتي (چې ښکار يې نه کړي)

[۵۲] بلکې د مجرمانو (مشرکانو) هر يو سړی غواړي چې پرانستې شوې پاڼې ورکړی شي (او پيغمبر وګرځولی شي)

[۵۳] دغسې نه ده، بلکې مجرمان د آخرت (د عذابه) نه دارېږي (او ډول- ډول پلمې جوړوي چې د ايمان د راوړلو څخه پرې خانونه بچ کړي)

[۵۴] دغسې نه ده (لکه چې مجرمان خيال کوي) بلکې دا قرآن کريم پند (او نصيحت) دی (چې ګټه بورته کول ترې په پيغمبر جوړېدلو پورې توقف نه لري)

[۵۵] نو هرڅوک چې (د قرآن کريم څخه د ګټې اوچتولو) اراده لري هغه ترې ګټه اوچتولی شي (خو چې عقيده ورباندې وکړي)

[۵۶] او مجرمان (بلکې ټول خلک د قرآن کريم څخه) پند نه اخلي مګر هغه وخت چې الله ﷻ (ورته) اراده وکړي (او توفيق ورکړي)

الله ﷻ د تقوی لايق دی (په کار ده چې خلک ترې وډار شي) او (هم) د مغفرت لايق دی (نو په کار ده چې مغفرت ترې وغواړي)

د مطلب خلاصه

په دې ايتونو کښې د وړاندېنيو ايتونو د وروستنې ايت مضمون تعقيب شوی دی چې حاصل يې داسې راځېږي:

ای پيغمبره! په خپل امت باندې د هغو کسانو څه اخروي حالات قرائت کړه کوم چې جنت ته وروړاندې کېږي او د دوزخ څخه وروسته کېږي او همدارنګه د هغو کسانو هم کوم چې بالعکس دوزخ ته وړاندې کېږي او د جنت څخه وروسته کېږي هغه دا چې:

۱ ـ د قيامت په ورځ به هرڅوک په خپلو کړنو سره نيول شوی او بند وي نو هيڅوک به نجات مونده نه کړي مګر د ښي لاس ملګري چې اعمالنامې ورته په ښيو لاسونو سره ورکړی شوې وي او په محاسبه کښې بريالي وتلي وي، نو د دغو کسانو څه حالات به دا وي چې:

الف: هلته به په عظيم الشانو باغونو کښې وي چې په هر ډول ميوجاتو باندې به مشتمل وي او خلور ډوله لښتې به پکښې بهېږي.

ب. دغه کسان به د مجرمانو او دوزوخيانو څخه پوښتنه وکړي البته کله چې دوی په نعمتونو کښې وي او هغوی په عذابونو کښې معذبېږي، داسې پوښتنه چې:

ای مجرمانو! تاسو په دوزخ کښې کوم عمل داخل کړئ؟ تاسو په دنیا کښې د څه ډول کرو ورو درلودونکي وئ چې د هغو په سبب بند پاتې شوئ؟.

ج: مجرمان به په جواب کښې ووايي چې مونږ څکه په دوزخ کښې داخل کړی شو چې لاندې کړه وړه مو درلود:

اول: مونږ د لمونځ کوونکو د ډلې څخه نه وو چې بدني عبادت مو نه کاوه.

دوهم: مونږ مسکینانو ته خوراک او څښاک نه ورکاوه چې د مالي عبادت څخه محروم او بې برخې وو.

دریم: مونږ به همېش د باطلو او چټياتو (عبثیاتو) په مجالسو کښې اشتراک کاوه او د باطل خوښوونکي خلکو سره به مو ناسته ولاړه درلوده.

څلورم: مونږ په دنیا کښې د جزا د ورځې (قیامت) څخه انکار کاوه او دغه ورځ مو دروغ ګڼله چې حقیقت نه لري.

پنځم: لنډه دا چې په دنیا کښې نه زمونږ عقیدوي کړه وړه سم وه او نه عملي، او مونږ په همدغه حالت باندې آن تر مرګه پورې کلک وو او په همدغه حالت باندې مړه شوو چې توبه تائب ترې ونه ګرځېدو.

۲_ ای پیغمبره! ذکر شوي مجرمان به په آخرت کښې د خپلو کړو وړو په سبب په دوزخ کښې بند پاتې شي او د خلاصون یوه لاره به هم مونده نه کړي حتی شفاعت کوونکی به هم مونده نه کړي او که بالفرض المحال شفاعت کوونکی مونده کړي نو شفاعت به يې ورته څه ګټه ونه شي رسولی او د الله ﷻ په نزد به د قبول وړ نه وي.

۳_ ای پیغمبره! کله چې مشرکانو او کفارو ته دغسې سخته ورځ په وړاندې پرته ده نو دوی ته څه مناسب دي او څه باعث دی چې د پند او نصیحت څخه اعراض کوونکي او مخ اړوونکي ګرځي؟.

دوی ته په کار وه چې نن ورځ يې په ایمان راوړلو سره د قرآن کریم په سبب خپل خانونه د قیامت د ورځې د بند څخه خلاص کړي وی او دا خوی يې نه وی خپل کړی چې د قرآن کریم د اورېدلو څخه داسې تېښتي او منډې ترې وهي ته به وایې چې سارانې خره د زمري څخه تړېدلي دي او په څغاسته خپلو خانونو ته نجات ورکوي.

۴_ په کار وه چې مشرکانو د پند او نصیحت (قرآن کریم) څخه ګټه پورته کړې وی خو دوی دا کار ونه کړ بلکې د دوی هر يو کس غواړي چې پرانستی کتاب ورته ورکړی شي او پیغمبر وګرځولی شي.

دغسې نه ده، نه هر څوک د پیغمبری لیاقت لري او نه دا کار د حکمت غوښتنه ده بلکې مشرکان د دغې پلمې څخه د ایمان د نه راوړلو دپاره کار اخلي او اصلاً د قیامت د ورځې څخه انکاري دي، چې ترې نه ډارېږي او تیاری ورته نه نیسي.

دغسې نه ده چې د قرآن کریم څخه د ګټې اوچتولو دپاره پیغمبر جوړېدل ضرور دي بلکې دا قرآن کریم د نجات بنه وسیله ده هر څوک ترې پند اخستلی شي نو په همدې بنیاد هرڅوک چې د

خپل خان د نجات دپاره څه اراده لري هغه دې ترې ګټه پورته کړي او د جادو نوم دې ورباندې نه ږدي، چې اعراض ترې وکړي او د قول البشر نوم ورکړي.

۵ـ ای پیغمبره! مشرکان بلکې هیڅوک د قرآن کریم څخه ګټه نه شي اخستی مګر هله چې الله ﷻ ورته اراده وکړي او توفیق ورکړي. او دا ځکه چې:

بوازې الله ﷻ د تقوی لایق دی نو باید بندګان یې د عذابه وډار شي چې قدرت یې کامل دی او هر شی فقط د همده ﷻ په اراده باندې موجودیت قبلوي او بس. او بوازې همدی ﷻ د مغفرت او ښنې لیاقت لري او بس. چې د ده ﷻ څخه په غیر هیڅوک د ګناهونو د مغفرت توان نه لري او نه چا ته ښنه کولی شي.

توضیحات

۱ـ که څوک وایي چې: ظاهره دا ده چې د ﴿ مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ ﴾ جمله د ﴿ يَتَسَآءَلُونَ ۝ عَنِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴾ د جملې دپاره بیان واقع شوې ده، نو باید چې حاصل یې داسې راوخېژي چې: اصحاب الیمین به خپلو د خپلو نورو څخه پوښتنه وکړي چې تاسو په دوزخ کښې څه شي داخل کړئ؟ حال دا چې اصحاب الیمین خو دوزخ ته نه دي داخل شوي؟!

مونږ وایو چې:

الف: دلته په عبارت کښې لږ څه لنډیز رامنځته شوی دی[1] چې مقام ورباندې دلالت کوي او حاصل یې داسې راځېژي چې: اصحاب الیمین به یو تربله پوښتنه وکړي چې مجرمین به دوزخ ته څه شي داخل کړي وي؟.

نو د دوی څخه به ځینې کسان نورو ته ووایي چې. دغه پوښتنه مونږ د هغوی څخه کړې ده چې ﴿ مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ ﴾ یعنې ای مجرمینو! تاسو په دوزخ کښې څه شي داخل کړئ؟

ب: دلته د تفاعل باب د مجردو د باب خاصیت لري، نو د ﴿ يَتَسَآءَلُونَ ﴾ کلمه د "يَسْأَلُونَ" معنی ورکوي[2]. یعنې اصحاب الیمین به د مجرمانو څخه پوښتنه وکړي چې تاسو په دوزخ کښې څه شي داخل کړئ؟

ایمان او شرعي احکام

۲ـ ایمان په اجمالي توګه ټولو شرعي احکامو ته شامل دی نو په حقیقت کښې د مجرمانو جواب د ﴿ لَمْ نَكُ مِنَ ٱلْمُصَلِّينَ ﴾ څخه تر ﴿ حَتَّىٰٓ أَتَىٰنَا ٱلْيَقِينُ ﴾ پورې د "لَمْ نَكُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ" څخه کنایي دی. یعنې مونږ په دوزخ کښې دغه کار داخل کړي یاستو چې مونږ په دنیا کښې کفر غوره کړی وه او د مؤمنانو د ډلې څخه نه وو ګرځېدلي.

---

(۱) تفسیر الکشاف ج۴ ص۶۵۵

(۲) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۴۴۶، تفسیر القاسمي ج۱۶ ص۳۴۴

دا د پلوه او د بله پلوه په دې مقام کښې د ﴿ ٱلۡيَقِينُ ﴾ کلمه د مرګ څخه کنايي ده شايد چې دغه لقب په دې وجه ورکړی شوی دی چې د مرګ راتلل يقيني دي او هيڅ شک پکښې نشته.

د همدې مطلب په ارتباط د [الحجر:٩٩] ايت لاندې د يو حديث په رڼا کښې څه بحث تېر شوی دی، والحمد لله ﷻ.

قَسۡوَرَة څه معنی؟

٣ـ په ﴿ فَرَّتۡ مِن قَسۡوَرَةِۭ ﴾ کښې د ﴿ قَسۡوَرَةِۭ ﴾ کلمه په متعددو معناوو سره استعمالېږي[١]، خو په دې مقام کښې عامو مفسرينو کرامو په زمري سره تفسيره کړې ده[٢]. يعنې کفار او مشرکان د قرآن کريم د اورېدلو څخه داسې تښتي او تربېږي لکه چې ساراني خره د زمري څخه تښتي او تربېږي، حال دا چې قرآن کريم ورته د ابدي ژوند سبب دی، نه دا چې د مرګ باعث به يې وګرځي لکه چې زمری د سارانيو خرو دپاره د مرګ باعث ګرځي.

هير مو نه شي

٤ـ هېر مو نه شي چې د ﴿ بَلۡ يُرِيدُ كُلُّ ٱمۡرِيٕٖ مِّنۡهُمۡ ﴾ الآية- مضمون ته په ورته مضمون باندې وړاندې يو ايت [الأنعام:١٢٤] تېر شوی دی، چې يو خل کتل يې بد نه دي.

ماثور تفسير

٥ـ نبي کريم ﷺ په يوه قدسي حديث کښې د ﴿ أَهۡلُ ٱلتَّقۡوَىٰ وَأَهۡلُ ٱلۡمَغۡفِرَةِ ﴾ کلمات داسې تفسير کړي دي چې فرمايي: «قَالَ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى أَنَا أَهْلٌ أَنْ أُتَّقَى فَمَنِ اتَّقَانِي فَلَمْ يَجْعَلْ مَعِي إِلٰهًا فَأَنَا أَهْلٌ أَنْ أَغْفِرَ لَهُ»[٣] يعنې الله ﷻ وايي چې زه د دې لايق يم چې زما څخه ډار وکړی شي نو هرڅوک چې زما څخه وډار شي او زما سره به په عبادت کښې بل معبود ونه ګرځوي نو (په دې صورت کښې) زه لايق يم چې مغفرت ورته وکړم.

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الْمُتَّقِينَ الْمَغْفُورِينَ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ.

د "المُدَّثِّر" سورت پښتو ترجمه او تفسير ختم شو.

١٤٢٥/٩/٢٣ هـ ق - ١٣٨٣/٨/١٦ هـ ش.

---

(١) مفردات الراغب ص٤١٨؛ لسان العرب ج٥ ص٩٢

(٢) روح المعاني ج٢٩ ص١٣٤

(٣) جامع الترمذي ج٢ ص١٧٠

القیامة (۷۵)

سریزه

۱_ د دې سورت نوم (القيامة) د همدې سورت په لومړي ايت کښې نازل شوی دی.
۲_ دا سورت د مکي سورتونو څخه دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی[۱].
۳_ د دې سورت ټول ايتونه څلوېښتو (۴۰) ته رسېږي[۲].
۴_ د کلماتو شمېر يې يو کم دوه سوه (۱۹۹) کلمو ته پورته شوی دی[۳].
۵_ او د حروفو تعداد يې فقط شپږ سوه او دوه پنځوس (۶۵۲) حرفه دی[۴].
۶_ دا سورت د نورو مکي سورتونو او په خاصه توګه د وړاندېني سورت (المدثر) غوندې عقيدوي احکام بيانوي خو د قيامت په ورخ باندې پکښې ډېر زور اچولی شوی دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿لَآ أُقۡسِمُ بِيَوۡمِ ٱلۡقِيَٰمَةِ ۝١ وَلَآ أُقۡسِمُ بِٱلنَّفۡسِ ٱللَّوَّامَةِ ۝٢ أَيَحۡسَبُ ٱلۡإِنسَٰنُ أَلَّن نَّجۡمَعَ عِظَامَهُۥ ۝٣ بَلَىٰ قَٰدِرِينَ عَلَىٰٓ أَن نُّسَوِّيَ بَنَانَهُۥ ۝٤ بَلۡ يُرِيدُ ٱلۡإِنسَٰنُ لِيَفۡجُرَ أَمَامَهُۥ ۝٥ يَسۡـَٔلُ أَيَّانَ يَوۡمُ ٱلۡقِيَٰمَةِ ۝٦ فَإِذَا بَرِقَ ٱلۡبَصَرُ ۝٧ وَخَسَفَ ٱلۡقَمَرُ ۝٨ وَجُمِعَ ٱلشَّمۡسُ وَٱلۡقَمَرُ ۝٩ يَقُولُ ٱلۡإِنسَٰنُ يَوۡمَئِذٍ أَيۡنَ ٱلۡمَفَرُّ ۝١٠ كَلَّا لَا وَزَرَ ۝١١ إِلَىٰ رَبِّكَ يَوۡمَئِذٍ ٱلۡمُسۡتَقَرُّ ۝١٢ يُنَبَّؤُاْ ٱلۡإِنسَٰنُ يَوۡمَئِذِۭ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ ۝١٣ بَلِ ٱلۡإِنسَٰنُ عَلَىٰ نَفۡسِهِۦ بَصِيرَةٞ ۝١٤ وَلَوۡ أَلۡقَىٰ مَعَاذِيرَهُۥ ۝١٥﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] نه (د دنيا نظام بقاء نه لري) زه د قيامت په ورځ باندې سوګند يادوم (چې د دې نظام رنګوونکې ورځ ده).

[۲] او نه (په قبرونو کښې مړي باقي نه پرېښودل کېږي) زه په ملامته کوونکي (متقي) نفس باندې سوګند يادوم (چې د محاسبې په انتظار دی).

[۳] ايا انسان ګومان کوي چې موږ به يې هيڅکله (وراسته) هډوکي راغونډ نه کړو (او دنياوي اسکليټ به يې بيا جوړ نه کړو)؟

---

(۱) روح المعاني ج۲۹ ص۱۳۵؛ زاد المسير ج۸ ص۲۳۲
(۲) تفسير ابي السعود ج۹ ص۶۴
(۳) تفسير الخازن ج۶ ص۴۰۷
(۴) اللباب في علوم الكتاب ج۱۹ ص۵۴۱

[۴] دغسې نه ده (لکه چې نوموړی گومان کوي) بلکې (مونږ به یې) په داسې شان کښې (راغونډ کړو) چې په دې باندې هم قدرت درلودونکي یاستو چې د گوتو سرونه (او څوکې) یې (د پخوانی جوړښت غوندې) برابرې کړو.

[۵] بلکې انسان اراده لري چې په مخکښې (راتلونکي) وخت کښې جنايات وکړي (نو ځکه د بعث بعد الموت څخه په انکار باندې کلک دی).

[۶] (نو د همدغه مطلب د کبله) پوښتنه کوي چې د قیامت ورځ به کله وي؟

[۷] نو کله چې (له ډېره هیبته) سترگې ودرېږي.

[۸] او سپوږمۍ بې نوره شي.

[۹] او لمر او سپوږمۍ (دواړه) یو ځای کړی شي.

[۱۰] په دغه وخت کښې به (قیامت قائم شي او) انسان به ووايي چې د تښتېدلو ځای چېرته دی؟

[۱۱] (ورته به وویلې چې:) دغسې نه ده (لکه چې ته امید کوې، نن ورځ) هیڅ د پنا اخستلو ځای نشته.

[۱۲] (ای پیغمبره!) په دغې ورځ کښې خاص ستا رب ﷻ ته (د خلکو) استقرار دی (چې د حساب کتاب دپاره به ورتولېږي او بس).

[۱۳] په دغې ورځ کښې به انسان په هغه شي باندې خبر کړی شي کوم چې (په دنیا کښې) یې وړاندې لېږلی وي او کوم یې چې وروسته پرېښی وي (لکه طریقه حسنه یا سیئه).

[۱۴] بلکې خپله انسان به (په دغې ورځ کښې) په خپل ځان باندې حجت وي (چې اندامونه به یې وړاندې شهادت ورکړي).

[۱۵] اگر که خپل معذرتونه (بهانې) به واچوي (وړاندې کړي، خو څه گټه به ورته ونه کړي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

دا سورت د بیا ژوندي کېدلو د اثبات په دلایلو باندې پیل شوی دی د کوم په انکار باندې چې د وړاندې سورت (الْمُدَّثِّر) د ایتونو وروستنی مجموعه مشتمله ده، نو حاصل به یې داسې راوخېژي:

ای پیغمبره! په خپل امت باندې د "بسم الله الرحمن الرحیم" د ویلو څخه وروسته د خپل رب ﷻ د پلوه د بعث بعد الموت څه حالات قرائت کړه هغه دا چې:

۱ــ دغسې نه ده چې د دنیا نظام به خراب نه شي، زه د قیامت په ورځ سوگند یادوم چې دغه کار کېدونکی دی، دنیا ازلي او ابدي نه ده او د روزمره بدلونونو غوښتنه دا ده چې یو وخت به لوی بدلون هم رامنځته شي او دا نظام به د منځه لاړ شي.

۲ــ دغسې نه ده چې مړي به په قبرونو کښې باقي پاتې شي، زه په ملامته کوونکي نفس باندې سوگند یادوم کوم چې د مړو د راژوندي کېدلو غوښتونکی دی ترڅو د هر چا د ملامتی اندازه څرگنده شي او هرڅوک د خپلو کړو وړو مکافات یا مجازات وگوري.

۳ـ ایا انسان ګومان کوي چې مونږ به یې وراسته هډوکي راغونډ نه کړو او یا به یې په راغونډولو باندې توان ونه لرو؟ داسې نه ده. بلکې مونږ د دغه کار په داسې شان کښې کوونکي یاستو چې د ګوتو د څوکو په برابرولو باندې یې هم قدرت لرو، او کولی شو چې د دوهم ځل دپاره یې په همغې بڼه جوړې کړو په کومې باندې مو چې لومړی ځل پیدا کړې او جوړې کړې وې.

۴ـ انسان هم پوهېږي چې مونږ په دغه کار باندې توان لرو، خو د دې دپاره ترې انکار کوي ترڅو په راتلونکي ژوند کښې د خپل ځان دپاره د فسق او فجور کولو مخه خلاصه کړي او خپل ځان ته د هر ډول قید څخه د خلاصون لاره او بهانه مونده کړي. نو د همدې مطلب د لاس ته راوړلو په غرض په تعجب سره پوښتنه کوي چې د قیامت ورځ به کله تحقق مونده کړي؟ بلکې دغه ورځ هیڅ تحقق نه شي موندلی.

۵ـ ای پیغمبره! ته یو ځل بیا د بعث الموت انکار کوونکو ته قیامت وروپېژنه او ورته ووایه چې دغه به په هغه وخت کښې پېښ شي چې کله لاندې کارونه صورت ونیسي:

الف په دغې ورځ کښې به سترګې عادي کتل پرېږدي او د ډېر خوف او دهشت د کبله به داسې ګوري لکه چې د روح د قبض په حالت کښې واقع وي.

ب: په دغه وخت کښې به سپوږمی بې نوره وګرځي او روښانتیا به د لاسه ورکړي.

ج: لمر او سپوږمی به دواړه سره جمعه کړی شي او دواړه به د رڼا څخه خالي کړی شي چې هیڅ روښانتیا به ونه لري او لاندې به راوغورزول شي.

د: په دغه وخت کښې به انسان په ډېره سخته خوفناکه صحنه کښې واقع شي او د ډېرې حیرانتیا په حال کښې به وایي چې ایا نن ورځ د تېښتېدلو ځای شته؟ ایا نن ورځ د پناه اخستلو ځای موندلی کېږي؟

هـ: نو همدغه متحیر انسان ته به وویلی شي چې نن ورځ بالکل نه د تېښتېدلو ځای شته او نه د پناه اخستلو ځای موندل کېږي (هیڅوک نجات نه شي موندلی).

و: ای پیغمبره! په دغې ورځ کښې به ټول خلک یوازې ستا د رب ﷻ په حضور کښې د محاسبې دپاره قرار ولري او یوازې همده ﷻ ته به ورغونډ کړی شي.

ز په دغې ورځ کښې به هر انسان په خپلو کړو وړو باندې خبر کړی شي چې دا دې وړاندې لېږلی وه او دا دې وروسته پرېښی وه، برابره خبره ده چې دغه کړه وړه بد وي او که ښه وي، اطاعت وي او که عصیان وي.

ح که څه هم په دغې ورځ کښې به ملامته انسان خپل معذرتونه وړاندې کړي او د خپلو جنایاتو څخه به کلک انکار وکړي چې زه یې هیڅکله نه یم مرتکب شوی، ترڅو خپل ځان ته نجات ورکړي، مګر همدغه انسان به په خپل ځان باندې حجت وګرځي او خپل ځان به پخپله ملامته کړي چې خپل اندامونه به پرې شهادت اداء کړي او د انکار ټولې دروازې به پرې وتړلی شي.

توضيحات

۱ـ د ﴿ لَآ أُقۡسِمُ بِيَوۡمِ ٱلۡقِيَٰمَةِ ۝ وَلَآ أُقۡسِمُ بِٱلنَّفۡسِ ٱللَّوَّامَةِ ﴾ په اړه لاندې وضاحتونه په نظر کښې ساتل په کار دي:

الف: د دغو دواړو کلمو ﴿ لَآ أُقۡسِمُ ﴾، ﴿ وَلَآ أُقۡسِمُ ﴾ غوندې يوه کلمه په [الواقعة:۷۵] ايت کښې نازله شوې ده چې هلته د الله ﷻ په توفيق ښه پوره څېړلې شوې ده، نو په کار دي چې همغه څېړنه دلته هم تر اجراء لاندې ونيوله شي، هغه دا چې:

ب: د "لا" هر يو توري په مقدر فعل باندې داخل دی کوم چې د مقام سره ښه پوره تناسب لري نو

اول: په لومړۍ جمله کښې د ﴿ بِيَوۡمِ ٱلۡقِيَٰمَةِ ﴾ د کلماتو سره د نظام ګډوډې تناسب لري نو ته به وايې چې داسې نازل شوي وي: "لَا يَبْقَى هٰذَا النِّظَامُ أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ" يعنې دغه دنياوي نظام باقي نه پاتې کېږي، زه د قيامت په ورځ باندې سوګند يادوم په کومې سره چې دغه نظام ګډوډېږي.

دوهم: په دوهمه جمله کښې د ﴿ بِٱلنَّفۡسِ ٱللَّوَّامَةِ ﴾ د کلماتو سره د انسان مهمل پرېښودل مناسب دي نو ته به وايې چې "وَلَا يُتْرَكُ الْإِنْسَانُ سُدًى أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ" نازل شوی وي. يعنې بنيادم مهمل (بې حسابه) نه پرېښودل کېږي زه په ملامته کوونکي نفس باندې سوګند يادوم کوم چې د محاسبې څخه داريږي.

ج: ذکرې شوې دواړه مقدرې منفي جملې (د نحويانو په اختلاف سره) يا د دواړو قسمونو دپاره جوابونه دي او يا يې په جوابونو باندې دلالت کوونکې دي.

د: په دغو دواړو جملو باندې د اشارې په توګه متصل ايت ﴿ أَيَحۡسَبُ ٱلۡإِنسَٰنُ أَلَّن نَّجۡمَعَ عِظَامَهُۥ ﴾ دلالت کوي، د کوم څخه چې د موجود نظام تخريب او بعث بعد الموت معلومېږي.

ه: مونږ د الله ﷻ په توفيق د [يوسف:۵۳] ايت لاندې انساني نفس د صفاتو په ملحوظ تشريح کړې دی چې په درېوو ډولونو سره دی، او يو ډول يې هغه دی کوم ته چې په دې مقام کښې د "لوّامة" لقب ورکړې شوی دی، کوم چې د ګناه په ارتکاب سره خپل خان ته د ملامتيا ګوته نيسي او د محاسبې څخه داريږي.

بنان څه معنی؟

۲ـ په ﴿ عَلَىٰٓ أَن نُّسَوِّيَ بَنَانَهُۥ ﴾ کښې د "بنان" کلمه اسم جمعه ده چې مفرد يې "بنانة" دی، چې د ګوتو او د ګوتو په سرونو کښې استعمالېږي[۱]. يعنې دغسې نه ده بلکې مونږ به د انسان هډوکي په داسې شان کښې راغونډ کړو او اسکلټ به ترې تيار کړو چې آن د ګوتو او د ګوتو د سرونو په جوړولو باندې يې هم د قدرت درلودونکې ياستو

---

(۱) لسان العرب ج۱۳ ص۵۹، روح المعاني ج۲۹ ص۱۳۷

نو په ذکر شوي عبارت کښې لاندې تکو ته اشاره ده:

الف: په وړاندې ایت کښې د هډوکو برابرولو ته اشاره ده چې د انسان اسکلټ تشکیلوي او په دې ایت کښې د غوټو راغونډولو ته اشاره ده. یعنې مونږ به د انسان هډوکي او غوټې د دنیاوي ژوند په معیار بیا راغونډې کړو.

ب: په دې عبارت کښې دې ته هم اشاره کیږي چې مونږ به د انسان بدن د ټولو خواصو سره بیا پیدا کړو حتی چې د ګوتو د سرونو هغه ډېر نرۍ-نرۍ خطونه به یې هم په خپل-خپل دنیاوي شکل رامعاد کړو کوم چې د هر انسان جدا-جدا دي.

د "برق" یا "بروق" معنی

۳ـ په ﴿ فَإِذَا بَرِقَ ٱلْبَصَرُ ﴾ کښې د ﴿ بَرِقَ ﴾ کلمه د "بَرَق" ـ لکه "ضَرْب" ـ او یا د "بُرُوق" ـ لکه "قُتُول" ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د داسې تحیر او دهشت معنی ورکوي د کوم د شدت د کبله چې سترګې خای په خای ودرېږي او د بڼو حرکت د منځه لاړ شي[۱]. همدغې معنی ته په نورو ایتونو کښې داسې اشاره ده چې:

الف: ﴿ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ ٱلْأَبْصَٰرُ ﴾ [إبراهيم:۴۲] یعنې یقیناً د کفارو تعذیب مونږ هغې ورځې ته وروسته کړی دی چې سترګې به یې پکښې له ډېره هیبته خای په خای ودرېږي او بانه به یې پکښې حرکت نه کوي (ته به وایې چې د خنکدن په حال کښې واقع دي).

ب: ﴿ فَإِذَا هِىَ شَٰخِصَةٌ أَبْصَٰرُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ﴾ [الأنبياء:۹۷] یعنې نو (د قیامت په ورځ) ناڅاپه به د هغو کسانو سترګې له حرکته ودرېږي کومو چې کفر غوره کړی دی (او په همدې کفر باندې مړه شوي دي).

د لمر او سپوږمۍ اجتماع

۴ـ مفسرینو کرامو د ﴿ وَجُمِعَ ٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ ﴾ ایت په متعددو معناوو سره تفسیر کړی دی[۲]. لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: لمر او سپوږمۍ به دواړه بې نوره کړی شي او دواړه به د نور (رڼا) په محوه کښې جمعه شي.

ب: لمر او سپوږمۍ به دواړه په اجتماع سره د مغرب څخه طلوع وکړي، او په همدغې طلوع کښې به جمعه کړی شي.

خو مونږ ته بهتره برېښي چې ایت شریف داسې معنی کړی شي چې د قیامت په ورځ به لمر او سپوږمۍ ته سقوط ورکړی شي او لاندې باندې به وغورزولی شي، والله ﷻ اعلم.

---

(۱) القاموس المحيط ج۱ ص۲۵۴

(۲) تفسير البغوي ج۴ ص۴۲۲، المحرر الوجيز ج۱۶ ص۲۷۴، تفسير الطبري ج۲۹ ص۱۸۰

د "بَصِيرَة" او "مَعَاذِير" معناوي

۵ـ په ﴿ بَلِ ٱلۡإِنسَٰنُ عَلَىٰ نَفۡسِهِۦ بَصِيرَةٞ ﴾ کښې د ﴿ بَصِيرَةٌ ﴾ کلمه د حجت او شهادت معنی ورکوي[۱] او په ﴿ وَلَوۡ أَلۡقَىٰ مَعَاذِيرَهُۥ ﴾ کښې د "مَعَاذِير" کلمه د "مَعْذِرَة" جمعه ده[۲]. "مَعْذِرَة" يا "عُذر" دې ته وايي چې څوک د خپلې ګناه د محوه کولو دپاره څه وجه وړاندې کړي چې يا پرې منکر جوړ شي او يا څه بله بهانه ونيسي[۳].

يعني بلکې په دغې ورځ کښې به (علاوه په دې چې هرڅوک به په خپلو ګناهونو اګاه کړی شي) هر څوک به په خپل خان باندې پخپله حجت وګرځي او خپل اندامونه به ورباندې شهادت اداء کړي که څه هم ذکر شوي جنايتکار انسان به خپل د هر معذرتونه وړاندې کړي او د هرې بهانې به ونيسي خو يوه به يې هم په ګټه تمامه نه شي.

همدغه مضمون ته په لاندې ايتونو کښې ښه وضاحت ورکړی شوی دی چې:

الف: ﴿ قَالُواْ وَٱللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشۡرِكِينَ ﴾ [الأنعام:۲۳] يعني د قيامت په ورځ به مشرکان (اعتذار وړاندې کړي او) وبه وايي چې په خپل رب الله ﷻ سوګند دی چې مونږ په دنيا کښې مشرکان نه وو (بلکې موحدين وو).

ب: ﴿ حَتَّىٰٓ إِذَا مَا جَآءُوهَا شَهِدَ عَلَيۡهِمۡ سَمۡعُهُمۡ وَأَبۡصَٰرُهُمۡ وَجُلُودُهُم بِمَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ﴾ [حم السجدة: ۲۰] يعني آن تردې چې کفار دوزخ ته ورشي نو خپل غوږونه او خپلې سترګې او همدارنګه خپل پوستکي به ورباندې په هغو جناياتو سره شهادت ورکړي کوم چې دوی وه چې په دنيا کښې به يې کول.

﴿ لَا تُحَرِّكۡ بِهِۦ لِسَانَكَ لِتَعۡجَلَ بِهِۦٓ ﴿١٦﴾ إِنَّ عَلَيۡنَا جَمۡعَهُۥ وَقُرۡءَانَهُۥ ﴿١٧﴾ فَإِذَا قَرَأۡنَٰهُ فَٱتَّبِعۡ قُرۡءَانَهُۥ ﴿١٨﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيۡنَا بَيَانَهُۥ ﴿١٩﴾ ﴾

[۱۶] په قرآن کريم سره (د نزول په وخت کښې) د دې دپاره خپله ژبه مه ښوروه چې پرې تلوار وکړې (چې په زده کولو باندې يې بيړه وکړې چې درڅخه هېر نه شي).

[۱۷] يقيناً (ستا په زړه کښې) د قرآن کريم راغونډول او (ستا په ژبه) قرائت کول يې خاص په مونږ باندې دي (دا زمونږ ذمواري ده).

[۱۸] نو کله چې مونږ (د جبرائيل عليه السلام په سلسله په تاباندې) قرائت کړ نو د (همدغه) قرائت پيروي کوه (د خپله خانه سره يې لوله).

---

(۱) القاموس المحيط ج۱ ص۲۸۰
(۲) لسان العرب ج۴ ص۵۵۲
(۳) مفردات الراغب ص۳۳۶

[۱۹] بیا خاص په مونږ باندې د قرآن کریم څرګند بیانول هم دي (چې په مطالبو باندې یې ښه پوره پوه شې ترڅو یې خپل امت ته هو بهو او کټ مټ ابلاغ کړې).

شان نزول او ارتباط

۱ـ د دې ایتونو شان نزول د یوه حدیث په رڼا کښې د الله ﷻ په توفیق د [طه:۱۱۴] ایت لاندې تېر شوی دی، هغه دا چې: د بعثت په لومړیو وختونو کښې به عین د وحې د نزول په حالت کښې نبي کریم ﷺ په وحې باندې مبارکه ژبه ښوروله ترڅو یې ښه پوره زده کړي او ترې هېر نه شي، نو الله ﷻ ذکر شوي ایتونه نازل کړه او د نه هېرېدلو وعده یې ورکړه.

۲ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې دا مضمون هم شامل وه چې د قیامت په ورځ به هر انسان په خپلو ټولو کړو وړو باندې خبر کړی شي، په دې ایتونو کښې د همدغه مضمون یو مثال ته اشاره شوې ده چې د وحې د نزول په وخت کښې یې روزمره صورت نیوه. هغه دا چې:

توضیحات

۱ـ لکه څنګه چې الله ﷻ د خپل پیغمبر ﷺ په مبارک زړه کښې قرآن کریم راغونډوي، چې یو توری یې هم ترې نه هېرېږي، همدارنګه الله ﷻ قدرت لري چې د قیامت په ورځ هر څوک په خپلو دنیاوي کړو وړو باندې خبر کړي چې هیڅ ترې هېر نه شي

۲ـ ﴿لَا تُحَرِّكْ بِهٖ﴾ الآیة- کښې د "بِهٖ، بِهٖ" دواړه ضمیرونه قرآن کریم ته راجع دي، چې د مقام په لحاظ حکماً مذکور ګڼلی کېږي.

۳ـ الله ﷻ خپل پیغمبر ﷺ ته د ذکر شوي ارشاد په تعقیب لاندې درې وعدې ورکړې.

الف: ستا ذهن او مبارک زړه کښې د قرآن کریم راغونډول او حفظ کول زمونږ ذمواري ده. همدې وعدې ته په بل ایت کښې داسې ارشاره شوې ده چې: ﴿سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسٰى﴾ [الأعلى:۶] یعنې ډېر ژر دی چې مونږ به (د جبرائیل ﷺ په ذریعه) په تاباندې (قرآن کریم) قرائت کړو، نو ته به یې نه هېروې (ستا څخه به نه هېرېږي)

ب: ستا په مبارکه ژبه باندې د قرآن کریم قرائت هم زمونږ ذمواري ده. او دا خکه چې په ﴿إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهٗ وَقُرْاٰنَهٗ﴾ کښې د "قُرْاٰن" کلمه دلته د قرائت معنی ورکوي[۱].

ج: د قرآن کریم په مطالبو او ارشاداتو باندې ستا ښه پوهول او بیا ستا د پلوه د خلکو پوهول هم زمونږ ذمواري ده. همدې وعدې ته په بل ایت کښې اشاره شوې ده چې ﴿وَقُلْ رَّبِّ زِدْنِيْ عِلْمًا﴾ [طه ۱۱۴] یعنې ای پیغمبره! او وایه چې ای زما ربه ما د علم د حیثه زیات کړې (روزمره مې علم ته زیادت ورکړې).

---

(۱) روح المعاني ج۲۹ ص۱۴۲

۴ـ د همدې موضوع په ارتباط عبدالله بن عباس رضي‌الله‌عنهما په یوه حدیث کښې ویلي دي چې: «فَكَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا أَتَاهُ جِبْرِيلُ اسْتَمَعَ فَإِذَا انْطَلَقَ جِبْرِيلُ قَرَأَهُ النَّبِيُّ ﷺ كَمَا أَقْرَأَهُ»[۱] یعنې نو د ذکرو شوو ایتونو د نزول څخه وروسته د الله ﷻ پیغمبر وه چې کله به ورته جبرائیل ؑ راغی نو (په سکوت سره) به یې ورته غوږ اېښود، نو کله به چې ترې لاړ (او وحی به ختمه شوه) نو نبي کریم ﷺ به داسې قرائت کاوه لکه چې څنګه به ورباندې جبرائیل ؑ قرائت کړی وه.

﴿ كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ (٢٠) وَتَذَرُونَ الْآخِرَةَ (٢١) وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ (٢٢) إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ (٢٣) وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ (٢٤) تَظُنُّ أَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ (٢٥) كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ (٢٦) وَقِيلَ مَنْ ۜ رَاقٍ (٢٧) وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ (٢٨) وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ (٢٩) إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ (٣٠) ﴾

[۲۰] دغسې نه ده (چې قیامت به قائم نه شي) بلکې تاسو په تلوار سره تېرېدونکې (فاني کېدونکې) دنیا خوښوئ.

[۲۱] او وروسته راتلونکې (باقي پاتې کېدونکې) دنیا پرېږدئ (شا وراړوئ).

[۲۲] په دغې ورځ (اخروي دنیا) کښې به ځینې مخونه ښه تازه (او خوشاله) وي.

[۲۳] او خپل رب ﷻ ته به کتونکي وي (او دیدار به یې په برخه شي).

[۲۴] او په دغې ورځ کښې به ځینې مخونه تغیر شوي (او تک تور اووښتي) وي.

[۲۵] ته به ګومان کوې چې آفت ورباندې کړی شوی (نازل شوی) دی (چې ملا یې ورماته کړې ده).

[۲۶] دغسې نه ده (چې دنیا به باقي پاتې شي) کله چې روح (ساه) د ستونې شاوخوا ته ورسېږي!

[۲۷] او (د پرښتو د پلوه یو بل ته) وویلې شي چې (د دغه روح) څوک اوچتوونکی دی؟ (د رحمت پرښتې او که د عذاب پرښتې)؟!

[۲۸] او (چې کله) بنیادم ګومان (یقین) وکړي چې یقینًا دا (حال) جدایي ده!

[۲۹] او (چې کله) یو لینګی یې د بل لینګي سره (له ډېره هیبته) تاو شي (دواړه سره پیوسته شي)!

[۳۰] (ای بنیادمه!) په دغې ورځ کښې خاص خپل رب ﷻ ته ستا ورتګ دی

ارتباط او د مطلب خلاصه

بنیادم د قیامت د قیام څخه په حقیقت کښې د لاندې دوه وو وجوهو د کبله انکار خپلوي.

۱ـ یو دا چې د خپل مسئولیت مخه ونیسي او خپل ځان د شرعي قیده خلاص کړي.

---

[۱] صحیح البخاري ج۲ ص۱۱۲۳

۲_ بل دا چې د حقيرې دنيا څخه څو ورځې استفاده وکړي چې فاني ده خو نغده ده.

په وړاندېنۍ [القيامة:۵] ایت کښې اولنۍ وجې ته اشاره شوې وه نو کله چې د هغې وجې مربوط مطالب ختم شوه نو په دې ایتونو کښې د دوهمې وجې بیان پیل کېږي چې حاصل یې داسې راځېږي:

اى پيغمبره! د خپل رب ﷻ د پلوه كفار مخاطب كړه چې:

۱_ اى كفارو او مشركانو! دغسې نه ده چې د قيامت قيام او بعث بعد الموت محال او نه كېدونكي كارونه دي، بلكې تاسو ترې د دې كبله انكاري ياست چې تاسو عاجله او نغده دنيا خوښوئ كه څه هم ډېر ژر فاني كېدونكې ده او آخرت هېروئ او تر پښو لاندې كوئ يې، كه څه هم دائمي او نه فاني كېدونكى ده.

۲_ د قيامت په ورځ به خلک په دوه وو ګروپونو ووېشلى شي چې:

الف: ځينې مخونه (مؤمنان بنيادمان) به ښه تروتازه وي او د ډېرې خوشالۍ په حال كښې به د خپل رب ﷻ ديدار كوونكي وي، چې دا نعمت د ټولو نعمتونو څخه عالي او اوچت نعمت دى.

ب: بالمقابل ځينې مخونه (كفار بنيادمان) به ډېر بدموره او خړ پړ او هم به داسې غمژن وي چې ته به پرې ګومان كوې او د ورايه به درته برېښي چې كومه غټه ټكه ورياندې ورلوېدلې ده چې د ملا بندونه (فقرات) يې ورمات كړي دي.

۳_ اى كفارو! دغسې نه ده چې دنياوي ګټې وټې به ستاسو دپاره بقاء وكړي، بلكې ستاسو هر يو بنيادم ته مرګ ورروان دى چې د لاندې كيفياتو درلودونكى دى:

الف: د هر بنيادم روح (سا) به د هغه د غاړې او مرۍ، غوښو او هډوكو ته ورراوچته شي چې د نهايي اتصال او پيوستون خايونه دي.

ب: په دغه وخت كښې به د هر يو كس حالت داسې وي چې د يو پلوه به يې د وارثانو د پلوه ويل كېږي چې ايا څوک دمګرى شته؟ ايا څوک طبيب شته؟ چې د دم او علاج په وسيله دغه كس د مرګه بچ شي (نه دمګرى دا كار كولى شي او نه د طبيب د لاسه څه پوره دي). او د بله پلوه به د ارواګانو قبضوونكي پرښتې يو تربله وايي چې د دغه كس روح (سا) څوک اوچتوي او څوک يې قبضوي؟ د دغه روح قبضوونكې پرښتې د رحمت پرښتې دي او كه د عذاب پرښتې دي؟

ج: په دغه وخت كښې به ذكر شوى بنيادم يقين او باور ولري چې اوس د دنيا څخه د رخصت اخستلو او جدا كېدلو وخت دى.

د: په دغه وخت كښې به يې دواړه لينګې يو تربله تاو راتاو شي او په كفن كښې به سره پيوسته وتړلى شي چې په دنيا كښې ستا د قدم اخستلو دپاره نور ځاى پاتې نه دى. او هم به په دغه وخت كښې يو غم د بل غم سره لاس يو كړي، چې د يو پلوه به ترې محبوبه دنيا پاتې كېږي او د بله پلوه به مبغوض آخرت ته وصل كېږي، چې د ډول-ډول عذابونو څخه ډک دى (البته دا به د كافر بنيادم حال وي).

ه: په دغه وخت کښې به نوموړي کس ته وویلی شي چې: په نن ورځ کښې ستا ورتګ او سوق کول فقط خپل رب ﷻ ته صورت نیسي او بس، نو خپل رب ﷻ ته درسره هغه چال چلند وکړې کوم چې ستا د حال سره مناسب وي.

توضیحات

۱ـ په ﴿ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ ۝ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ﴾ کښې د الله ﷻ دیدار ته اشاره ده چې په جنت کښې به مؤمنانو ته ورعنایت کړی شي، الله ﷻ دې موږ د همدغې ډلې څخه وګرځوي.

د همدې موضوع په ارتباط موږ د الله ﷻ په توفیق د [الأنعام:۱۰۳] او [یونس:۲۶] ایتونو لاندې مناسب تحقیق کړی دی هیله ده چې هملته مراجعه وکړی شي، خو په دې مقام کښې ځینو مفسرینو کرامو د احادیثو ښې غټې مجموعې راغونډې کړې دي[1] چې د همدغه مطلب ثبوت يې تقریبا تواتر ته رسولی دی.

سوال او جواب

۲ـ که څوک وايي چې: په ﴿ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ ﴾ کښې د ﴿ بَاسِرَةٌ ﴾ کلمه د "بَسْرٌ" ـلکه "ضَرْبٌ"ـ څخه اشتقاقه شوې ده او تاسو د [المدثر:۲۲] ایت لاندې لیکلي دي چې په یوه شي باندې بې وخته جلتي کولو ته "بَسْرٌ" وايي.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه په ﴿ أَن يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ ﴾ کښې د ﴿ فَاقِرَةٌ ﴾ کلمه هغه آفت ته وضعه شوې ده کوم چې د سړي فقار (د ملا هډوکی) ماتوي[2]، یعني د قیامت په ورځ به ځینې مخونه بې وخته تغیر شي، ته به وایې چې ملا ماتوونکی آفت او مصیبتورباندې ورنازل شوی دی.

نو پوښتنه دا ده چې: د څه حکمت په بنیاد د دغه تغیر څخه په بې وخته تغیر سره تعبیر نازل کړی شو حال دا چې د قیامت ورځ خو د کفارو دپاره د مصیبت او آفت ورځ ده، چې د مخونو تغیربدل خو پکښې بې وخته نه دي؟

موږ وایو چې: په ایت شریف کښې هغه تغیر ته اشاره ده ـوالله ﷻ اعلمـ کوم به چې د محشر په میدان کښې صورت ونیسي، چې د مصیبت او آفت اصلي ځای نه دی، اصلي ځای خو يې دوزخ دی، أعاذنا الله ﷻ منها.

"تَرْقُوَةٌ" څه معنی؟

۳ـ په ﴿ إِذَا بَلَغَتِ ٱلتَّرَاقِيَ ﴾ کښې د "تَرَاقِي" کلمه د "تَرْقُوَةٌ" جمعه ده، او د انسان د بدن هغو برخو

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۴ ص۴۵۰، الدر المنثور ج۸ ص۳۵۰، تفسیر المظهري ج۱۰ ص۱۴۰

(۲) لسان العرب ج۵ ص۶۱، مفردات الراغب ص۳۹۸

ته وضعه شوې ده په کومو باندې چې د سینې (ټټر) پاسنۍ حصې ختمېږي او د ستونې اولنۍ حصې پرې شروع کېږي[۱].

دا د یو پلوه، او د بله پلوه په ﴿ وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ ﴾ کښې د ﴿ رَاقٍ ﴾ کلمه د اشتقاق په لحاظ دوه احتماله لري چې دواړه د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت شوي دي[۲] او د دواړو اراده کول سره څه منافات هم نه لري چې په بدلیت سره اراده کړی شي، هغه دا:

الف: چې د ﴿ رَاقٍ ﴾ کلمه د "رَقَى، يَرْقِي" _لکه "ضَرَبَ، يَضْرِبُ"_ دپاره د اسم فاعل صیغه وګڼله شي، چې د دم کولو معنی ورکوي. نو په دې احتمال کښې به د "مَنْ" کلمه په انکاري استفهام باندې مشتمله وي. یعنې کله چې د بنیادم روح (سا) د پښو د پلوه ورټوله شي او د ستونې شاوخوا ته ورسېږي (وتلو ته نژدې شي) نو د همدغه بنیادم د خپلوانو د پلوه به ویل کېږي چې نن ورغ دمګری څوک دی؟ علاج کوونکی طبیب څوک دی چې دغه ته د مرګ څخه نجات ورکړي؟ بلکې هیڅوک نشته او هیڅوک نجات نه شي ورکولی.

ب: چې د "رَقِيَ، يَرْقَيُ" _لکه "عَلِمَ، يَعْلَمُ"_ دپاره د اسم فاعل صیغه ومنله شي چې د اوچتولو معنی ورکوي. یعنې کله چې د بنیادم روح د ستونې شاوخوا ته ورسېږي او وتلو ته نژدې شي نو په دغه وخت کښې به د هغو پرښتو د پلوه پوښتنه وشي کومې چې د ملک الموت کومکیاني دي چې: دغه روح څوک اوچتوي؟ د عذاب پرښتې او که د رحمت پرښتې؟

د "سَاق" معنی

۴_ په ﴿ وَٱلْتَفَّتِ ٱلسَّاقُ بِٱلسَّاقِ ﴾ کښې د "سَاق، سَاق" دواړه کلمې هره یوه د انسان د پښې د هغې برخې څخه عبارت ده کومه چې د ښنګرو څخه پیل کېږي او په زنګانه باندې ختمېږي[۳]. په پښتو ژبه کښې د پښې د همدغې برخې شاتنۍ غوښې ته پونډۍ ویله کېږي او هډوکي یې د لینګي په نامه کېږي.

په دې مقام کښې مفسرینو کرامو ذکرې شوې دواړه کلمې په لاندې دوه ډوله تفسیرې کړې دي[۴]:

الف: چې دغه دواړه کلمې خپلې متبادرې معنی ورکوي. یعنې کله چې بنیادم د خنکدن په حالت کښې واقع شي او د ډېرو سختیو د کبله یې یو لینګی یا پونډۍ په بل لینګي یا پونډۍ ورتاو شي او ورپورې ونښلي، او یا دواړه په کفن کښې سره متصلې شي او دواړه وغزېږي.

ب: چې دواړه کلمې دلته د سختیو د شدت څخه کنایې دي، لکه چې په [نٓ: ۴۲] ایت کښې هم

---

(۱) القاموس المحيط ج۲ ص۳۷۹

(۲) الدر المنثور ج۸ ص۳۶۱؛ تفسير الطبري ج۲۹ ص۱۹۵

(۳) لسان العرب ج۱۰ ص۱۶۸

(۴) تفسير ابن كثير ج۴ ص۴۵۱؛ تفسير البغوي ج۴ ص۴۲۴؛ المحرر الوجيز ج۱۶ ص۱۷۸؛ تفسير القرطبي ج۱۹ ص۱۱۲؛ القاموس المحيط ج۲ ص۶۴۹

ورته اشاره شوې ده. يعنې کله چې د دنيا د فراق سختې او د آخرت د نااشنا کور سختې سره دواړه وصل شي او مشکلات نه پوره ډېل جوړ شي

﴿فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلَّىٰ ﴿٣١﴾ وَلَٰكِن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿٣٢﴾ ثُمَّ ذَهَبَ إِلَىٰ أَهْلِهِۦ يَتَمَطَّىٰٓ ﴿٣٣﴾ أَوْلَىٰ لَكَ فَأَوْلَىٰ ﴿٣٤﴾ ثُمَّ أَوْلَىٰ لَكَ فَأَوْلَىٰٓ ﴿٣٥﴾ أَيَحْسَبُ ٱلْإِنسَٰنُ أَن يُتْرَكَ سُدًى ﴿٣٦﴾ أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِّن مَّنِىٍّ يُمْنَىٰ ﴿٣٧﴾ ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّىٰ ﴿٣٨﴾ فَجَعَلَ مِنْهُ ٱلزَّوْجَيْنِ ٱلذَّكَرَ وَٱلْأُنثَىٰٓ ﴿٣٩﴾ أَلَيْسَ ذَٰلِكَ بِقَٰدِرٍ عَلَىٰٓ أَن يُحْـِۧىَ ٱلْمَوْتَىٰ ﴿٤٠﴾﴾

[۳۱] نو کافر انسان نه (د قيامت په ورځ) تصديق وکړ او نه يې (په توحيد سره) لمونځ (عبادت) وکړ.

[۳۲] مګر (د قيامت قيام يې) تکذيب کړ او (توحيد ته يې) شا کړه.

[۳۳] بيا خپل اهل (او ملګرو) ته په داسې حال کښې لاړ چې تکبر يې کاوه.

[۳۴] (اى کافره انسانه!) تاته دې هلاک وي نو تاته دې هلاک وي.

[۳۵] بيا (وايم چې) تاته دې هلاک وي نو تاته دې هلاک وي.

[۳۶] ايا کافر انسان ګومان کوي چې مهمل (بېکاره) به پرېښودل شي (او مکلف به ونه ګرځولی شي)؟!

[۳۷] ايا انسان (يو وخت) نطفه نه وه کومه چې د داسې منى څخه عبارت ده چې په رحم کښې وراچوله کېږي؟

[۳۸] بيا دا (منى) منجمده وينه شوه، نو الله ﷻ (ورته اندامونه) پيدا کړه نو (په روح سره يې) ژوندي کړه او) په ښايسته قوارې سره يې برابر کړه.

[۳۹] نو الله ﷻ د منى څخه دوه ډولونه نر او ښځه پيدا کړه.

[۴۰] ايا دغه (اقدس ذات ﷻ) قادر نه دی چې مړي (يو ځل بيا) راژوندي کړي؟

د مطلب خلاصه

يعنې اى پيغمبره! د سوګندونو او دلايلو څخه وروسته د کافر انسان عکس العمل په خپل امت باندې قرائت کړه هغه دا چې:

۱ـ کافر انسان نه د سوګندونو تر اغېز لاندې واقع شو او نه ورباندې دلايلو څه اثر وغورځاوه، نو د همدې کبله يې خپلې کفري عقيدې ته ادامه ورکړه، چې نه يې په بعث بعد الموت باندې تصديق وکړ او نه يې الله ﷻ په وحدانيت سره وپېژاند چې په همدې بنياد يې عبادت او لمونځ کړی وی. بلکې بعث بعد الموت يې تکذيب کړ او توحيد ته يې شا ورواړوله حتی خپله دغه تکلاره يې

افتخاري لاره وګڼله چې خپل کور او خپلو مربوطينو ته په داسې حال ورستون شو چې د تکبر خپلوونکی وه.

٢_ ای پيغمبره! ته د خپل رب ﷻ د پلوه دغه کافر انسان ته ووايه چې: تاته د الله ﷻ عذاب ډېر نږدې دی او ډېر نږدې دی، بيا وايم چې تاته د الله ﷻ عذاب ډېر درنږدې دی نو ډېر درنږدې دی چې لږ وخت وروسته به ورسره مخامخ شې او په خپله متکبرانه تګلاره به پښېمان شې.

٣_ ای پيغمبره! ايا کافر انسان د دې کبله په خپله کفري او شرکي عقيده باندې کلک دی، چې نه ورته په دنيا کښې مسئوليت متوجه دی او نه د شرعي قيوداتو لاندې واقع دی، او هم نه به د مرګ څخه وروسته بيا ژوندي کړی شي او نه به ورسره حساب کتاب صورت ونيسي؟ خو دغسې نه ده. او دا څکه چې:

الف: ايا انسان په يو وخت کښې د منی يوه نطفه نه وه کومه چې د نوموړي د مور په رحم کښې ورتوی کړی شوه؟.

ب: بيا همدغه په رحم کښې وراچولې شوې نطفه منجمده وينه جوړه شوه.

ج: بيا په همدغې منجده وينه کښې د څو مراحلو څخه وروسته الله ﷻ روح (سا) واچوله نو ښه ځېره يې ورکړه او په ښايسته تقويم سره يې تري انسان جوړ کړ.

د: بيا دا خبره هم په دې مقام کښې د يادولو وړ ده چې د همدغې (په رحم کښې د اچولې شوې منی) څخه الله ﷻ دوه متضاد اشخاص جوړ کړه چې يو شخص د نارينه او بل شخص د ښځينه څخه عبارت دی.

۴_ اوس نو پوښتنه دا ده چې: ای کافره انسانه! ايا ذکره شوې ټوله عمليه الله ﷻ عبث اجراء کړې ده چې په ترڅ کښې به حساب ونه لري او نه به ښه بد جدا شي او نه بد؟ ايا هغه اقدس ذات ﷻ چې ذکره شوې عمليه يې اجراء کړې ده او روزمره يې اجراء کوي، په دې قادر نه دی چې مړي د قبرونو څخه را اوچت کړي او حساب کتاب ورسره وکړي؟

هو! چا چې هغه کار کړی دی او لا کوي يې په دې کار باندې هم د کامل قدرت څښتن دی، او هيڅ مشکلات ورته نه لري.

توضيحات

١_ په ﴿ ثُمَّ ذَهَبَ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦ يَتَمَطَّىٰٓ ﴾ کښې د ﴿ يَتَمَطَّىٰٓ ﴾ کلمه په اصل کښې "يَتَمَطَّطُ" وه چې وروستنی "ط" يې په "ي" سره بدله شوې ده[١]، لکه چې "تَقَضِّيَ الْبَازِي" (په ښکار باندې باز ورښکته شو) په اصل کښې "تَقَضُّضَ الْبَازِي" وه چې دوهم "ض" يې په "ي" سره بدلون موندلی دی[٢].

---

(١) روح المعاني ج٢٩ ص١۴٨

(٢) لسان العرب ج٧ ص٢١٩

د دې کلمې ﴿ يَتَمَطَّىٰ ﴾ مجرد د "مط حاجبيه" جمله ده، يعنې قلاکې سره خپلې وروځې کش کړې او تکبر يې خپل کړ[۱].

د همدغه اصل څخه د "مُطَيطياء" کلمې هم اشتقاق موندلی دی چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي: «إِذَا مَشَتْ أُمَّتِي الْمُطَيْطِيَاءَ وَخَدَمَتْهَا أَبْنَاءُ الْمُلُوكِ أَبْنَاءُ فَارِسَ وَالرُّومِ سُلِّطَ شِرَارُهَا عَلَى خِيَارِهَا»[۲] يعنې کله چې زما امت په داسې حال کښې تلل خپل کړې چې تکبر کوونکې وي او په داسې حال چې د پاچاهانو ـ د فارس پاچاهانو او د روم د پاچاهانو ـ زامن يې خدمتګاران جوړ شي، نو په دغه وخت کښې به يې شريران کسان په غوره کسانو باندې مسلط کړی شي.

نو د ايت شريف مضمون په داسې راوځيږي چې: بيا کافر انسان خپلې کفري عقيدې ته ادامه ورکوي او خپل کور او خپل مربوطينو ته د تکبر په حال کښې ورروان شي چې زه نه د سوګندونو د اثر لاندې واقع شوم او نه راباندې دلايلو څه اثر واچاوه بلکې هيڅ شی زما نګلاره بدله نه کړی شوه.

څلور کرته د "أَوْلَىٰ" کلمه

۲ـ مونږ د الله ﷻ په توفيق د "أَوْلَىٰ" کلمه د [محمد: ۲۰] ايت لاندې تحليله کړې ده چې اصلاً د اسم تفضيل صيغه ده چې د ډېر نژدې معنی ورکوي. خو د کنايې په توګه د "هلاک" په معنی سره هم استعماليږي.

په دې مقام کښې مفسرينو کرامو ذکره شوې کلمه په دواړو معناوو سره تفسيره کړې ده[۳]. چې د بدليت په لحاظ د دواړو معناوو اراده کول هم څه باک نه لري. يعنې اې کافره انسانه! تاته دې مکرر هلاک وي، او يا تاته په مکرره توګه وايم چې د الله ﷻ عذاب درته ډېر نژدې دی.

"سُدًى" څه معنی؟

۳ـ په ﴿ أَن يُتْرَكَ سُدًى ﴾ کښې د ﴿ سُدًى ﴾ کلمه د "مهمل" معنی ورکوي، چې جمعه او مفرد پکښې دواړه يو برابر دي[۴]. خو په دې مقام کښې مفسرينو کرامو په دوه وو معناوو سره تفسيره کړې ده، چې د بدليت په ملحوظ د دواړو معناوو اراده کول هم بده خبره نه ده. هغه دا چې:

الف: ايا کافر انسان ګومان کوي چې په دنيا کښې به د شرعي قيوداتو څخه ازاد پريښودل شي او په امر او نهي به مکلف ونه ګرځولی شي؟[۵].

ب: ايا نوموړی ګومان کوي چې په قبر کښې به ښخ کړی شوی پريښودل شي او د حساب کتاب دپاره به را اوچت نه کړی شي؟[۶].

---

(۱) القاموس المحيط ج۴ ص۲۵۷؛ النهاية في غريب الحديث والاثر ج۴ ص۳۴۰

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۵۲

(۳) تفسير البغوي ج۴ ص۴۲۵؛ تفسير الكشاف ج۴ ص۶۶۴

(۴) لسان العرب ج۱۴ ص۲۷۷

(۵) تفسير ابن كثير ج۴ ص۴۵۲

(۶) تفسير القرطبي ج۱۹ ص۱۱۶

د ځو لغاتو معناوې

۴ـ په ﴿ أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِن مَّنِيٍّ يُمْنَىٰ ﴾ کښې د لاندې لغاتو معناوې ولولئ:

الف د ﴿ نُطْفَةً ﴾ او ﴿ مَّنِيٍّ ﴾ دواړه کلمې مترادفې دي او د نارينه او د زنانه هغو دواړو اوبو ته وضعه شوې دي د کومو څخه چې د مور په ګېډه کښې ماشوم جوړيږي[۱].

ب د ﴿ يُمْنَىٰ ﴾ کلمه د "إِمْناء" ـ لکه "إِکْرام" ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د "نطفې" يا د "منې" د اچولو معنی ورکوی[۲].

يعنې ايا انسان په يوه وخت کښې (نطفه) نه وه چې دا (نطفه) د هغې (منی) څخه عبارت ده کومه چې د نوموړې د مور په رحم کښې وراچوله کيږي؟

دلته جواب په کار دي

۵ـ څرنګه چې دا سورت (الْقِيَامَة) په پوښتنه باندې ختم شوی دی چې: ﴿ أَلَيْسَ ذَٰلِكَ بِقَادِرٍ عَلَىٰٓ أَن يُحْـِۧيَ ٱلْمَوْتَىٰ ﴾، نو د دې سورت قاري ته مناسب دي چې د لمانځه د حالت څخه په غير د اختتام په وخت کښې هغه جواب ووايي کوم چې د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت شوی دی چې: «سُبْحَانَكَ فَبَلَىٰ»[۳] يعنې اى ربه! تاته پاکي ده، نو ولې نه دی قادر؟!.

د "الْقِيَامَة" سورت پښتو ترجمه او تفسير د الله ﷻ په توفيق ختم شو.

آمَنَّا بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَالْبَعْثِ بَعْدَ الْمَوْتِ. اَللّٰهُمَّ أَمِتْنَا عَلَى تِلْكَ الْعَقِيدَة.

۱۴۲۵/۱۰/۱ هـ ق = ۱۳۸۳/۸/۲۳ هـ ش.

---

(۱) مفردات الراغب ص۵۱۷، القاموس المحيط ج۴ ص۲۸۹

(۲) لسان العرب ج۱۵ ص۲۹۳

(۳) الدر المنثور ج۸ ص۳۶۴

الدهر (۷٦)

سریزه

۱ـ د دې سورت نوم (الدّهر) د همدې سورت په لومړي ایت کښې نازل شوی دی.
۲ـ د څه اختلاف سره سره دا سورت د جمهورو علماوو کرامو په نزد مکي سورت دی[۱].
۳ـ د دې سورت اعداد په لاندې ډول دي[۲]:
الف: د ایتونو شمېر يې يو دېرش (۳۱) دی.
ب: د کلماتو شمېر يې دوه سوه او څلوېښت (۲۴۰) دی.
ج: او بالآخره د حرفونو شمېر يې يو زرو څلور پنځوسو (۱۰۵۴) ته اوچت شوی دی.
۴ـ د دې سورت محتویات په لاندې مطالبو باندې اشتمال لري:
الف: د بنیادم د پیدایښت صورت حال.
ب: د شاکرانو او فاجرانو جزا او سزا.
ج: د جنت او دوزخ څه شرحه.
د: نبي کریم ﷺ ته تسلي او ډاډینه.

حال دا چې په وړاندېنې سورت (القیامة) کښې د قیامت په قیام او بعث بعد الموت باندې ډېر زور اچولی شوی وه چې د ذکر شوي مطالبو دپاره بنیاد ګڼل کیږي.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ هَلْ أَتَىٰ عَلَى ٱلْإِنسَٰنِ حِينٌ مِّنَ ٱلدَّهْرِ لَمْ يَكُن شَيْـًٔا مَّذْكُورًا ۝١ إِنَّا خَلَقْنَا ٱلْإِنسَٰنَ مِن نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَٰهُ سَمِيعًۢا بَصِيرًا ۝٢ إِنَّا هَدَيْنَٰهُ ٱلسَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا ۝٣ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] ایا په انسان (بنیادم) باندې د اوږدې زمانې څخه داسې وخت ورغلی دی چې نوموړی یاد کړی شوی شی نه وه؟ (یقیناً دغسې وخت ورباندې ورغلی دی).

[۲] یقیناً مونږ انسان د نارینه او ښځینه د ګډو وډو اوبو (منی) څخه په داسې شان کښې پیدا کړی دی چې مونږ يې د ازمېښت اراده درلوده، نو نوموړی مو اورېدونکی او لیدونکی وګرځاوه.

[۳] یقینا مونږ انسان ته (په عقلي او نقلي دلایلو سره) په داسې حال کښې لارښوونې ده چې نوموړی به یا شکرګزار وي او یا به ناشکره وي (یا به زمونږ اطاعت کوي او یا عصیان).

(۱) روح المعاني ج۲۹ ص۱۵۰؛ البحر المحیط ج۱۰ ص۳۵۸
(۲) تفسیر الخازن ج۶ ص۴۱۸

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېني سورت (القيامة) د وروستنيو ايتونو په مضمون كښې د انسان خلقت ته اشاره شوې وه او د دې سورت په لومړنيو ايتونو كښې همدغه مضمون تعقيب شوى دى چې د مطلب خلاصه بې داسې راځېږي:

اى پيغمبره! د "بسم الله الرحمن الرحيم" د ويلو څخه وروسته په خپل امت باندې لاندې مطالب قرائت كړه چې:

١ـ يقيناً په بنيادم باندې داسې وخت ورغلى او تېر شوى دى چې په دغه وخت كښې په انسانيت سره ياد نه وه، او د انسان نوم وريوري اتصال نه شو درلودى.

٢ـ بيا مونږ همدغه انسان د عدم مذكوريت د مرحلې څخه وويست او په نومونو سره د يادو شوو شيانو په قطار كښې مو ودراوه. هغه دا چې

الف مونږ نوموړى د ګډوډې نطفې څخه په داسې شان كښې پيدا كړه چې په امتحان كښې د اچولو اراده مو ورته كړې وه. نو د نېكو او بدو دواړو استعداد مو وركړ او په عقل باندې علاوه غوږونه او سترګې او هم نور حواس مو وربېرزو كړل، چې اوريدونكى او ليدونكى مو وګرځاوه.

ب نوموړي ته مو لاربنوونه وكړه چې د عقلي او نقلي دلايلو څخه استفاده وكړي او خپله عقيده او عمل د انحراف څخه بچ وساتي.

ج نو انسان به زمونږ د امتحان په نتيجه كښې د دغو دوه وو صورتونو څخه خالي نه وي:

اول يا به په امتحان كښې كامياب وګرځي چې د دنيا او آخرت دواړو نېكګنې به بې په نصيب شي، او د شكرګزارانو په ډله كښې به شامل شي.

دوهم يا به پكښې ناكام شي نو دنيا او آخرت به بې دواړه د ناكامۍ سره مخامخ او د ناشكرانو او دوزخيانو په ډله كښې به شامل شي.

توضيحات

١ـ په ﴿ هَلْ أَتَىٰ عَلَى ٱلْإِنسَـٰنِ ﴾ الآية- كښې لاندې ټكو ته توجه په كار ده:

الف د "هَلْ" كلمه دلته د تقريري استفهام دپاره ده چې د "قَدْ" معنى وركوي[١].

ب په دې ايت شريف كښې د ﴿ ٱلْإِنسَـٰنِ ﴾ كلمه څېنو مفسرينو كرامو د آدم ﷺ څخه كنايي اخستې ده[٢]. خو بهتره دا ده چې ذكره شوې كلمه دلته د آدم ﷺ د اولادې څخه عبارت شي او دا ځكه چې همدغه كلمه ﴿ ٱلْإِنسَـٰنِ ﴾ په متصل ايت كښې بيا ذكره شوې ده او خلقت بې د نطفې څخه ښودلى شوى دى حال دا چې آدم ﷺ خو د نطفې څخه نه وه پيدا شوى.

---

(١) تفسير ابي السعود ج٩ ص٧٠

(٢) التحرير والتنوير ج١٦ ص١٨٢

ج. د ﴿ حِينٌ ﴾ کلمه د مطلق وخت معنی ورکوي[۱]، برابره خبره ده چې لږ وي او که ډېر وي او مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الجاثیة:۲۴] ایت لاندې لیکلي دي چې د "دَهر" کلمه د اوږده وخت دپاره وضعه شوې ده.

یعنې یقینًا د آدم په اولاده باندې د اوږدې زمانې څخه داسې وخت هم تېر شوی دی چې هیڅ موجود شی نه وه، او داسې وخت هم وربانديې ورغلی دی چې موجود شی وه خو د انسان په نامه نه یادېد، بلکې د نطفې او منې او یا د علقې په نومونو باندې یادېد.

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې: په ﴿ مِن نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ ﴾ کښې د ﴿ أَمْشَاجٍ ﴾ کلمه د "مَشَج" _لکه "ضَرْب"_ او یا د "مَشِيج" _لکه "شَرِيف"_ جمعه ده، چې د ګډوډ شي معنی ورکوي[۲]. دغه کلمه ﴿ أَمْشَاجٍ ﴾ دلته د ﴿ نُّطْفَةٍ ﴾ دپاره صفت واقع شوې ده حال دا چې د خپل موصوف ﴿ نُّطْفَةٍ ﴾ سره مطابقت نه لري چې مفرد دی؟

مونږ وایو چې: که څه هم د ځینو مفسرینو کرامو په نظر د ﴿ أَمْشَاجٍ ﴾ کلمه هم مفرده ده او جمعه نه ده چې اعتراض وارد شي[۳]، مګر د [القیامة:۳۷] ایت لاندې د الله ﷻ په توفیق تېر شو چې د ﴿ نُّطْفَةٍ ﴾ د نارینه او زنانه د دواړو د اوبو هغې مجموعې ته وضعه شوې ده د کومې څخه چې د مور په ګېډه کښې ماشوم جوړېږي. نو په دې تقدیر موصوف او صفت دواړه جمعې دي او مطابقت حاصل دی. یعنې مونږ انسان د داسې متعددو اوبو د مجموعې څخه پیدا کړی دی چې یو تربله ګډې وډې شوې دي.

د "شاکر" او کفور" مصداقونه

۳_ په ﴿ إِنَّا هَدَيْنَٰهُ ٱلسَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا ﴾ کښې د "شاکر، کفور" دواړو کلمو مصداقونه د نبي کریم ﷺ د یوه حدیث څخه ډېر ښه څرګندېږي چې فرمایلي یې دي: «كُلُّ النَّاسِ يَغْدُو فَبَايِعٌ نَفْسَهُ فَمُعْتِقُهَا أَوْ مُوبِقُهَا»[۴] یعنې د خلکو څخه هر یو کس چې سبا کړي نو د خپل ځان خرڅوونکی ګرځي، چې ځینې کسان یې په الله ﷻ باندې خرڅوي چې د همده ﷻ د عذابه خلاصون او نجات ورکوي، او ځینې یې په شیطان باندې خرڅوي نو د خپل ځان هلاکوونکي جوړېږي.

﴿ إِنَّآ أَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ سَلَٰسِلَا۟ وَأَغْلَٰلًا وَسَعِيرًا ۝٤ إِنَّ ٱلْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِن كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا ۝٥ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ ٱللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا ۝٦ يُوفُونَ

---

(۱) مفردات الراغب ص۱۳۸

(۲) لسان العرب ج۲ ص۳۶۷

(۳) تفسیر الکشاف ج۴ ص۶۶۶

(۴) صحیح مسلم ج۱ ص۱۱۸

بِٱلنَّذۡرِ وَيَخَافُونَ يَوۡمٗا كَانَ شَرُّهُۥ مُسۡتَطِيرٗا (٧) وَيُطۡعِمُونَ ٱلطَّعَامَ عَلَىٰ حُبِّهِۦ مِسۡكِينٗا
وَيَتِيمٗا وَأَسِيرًا (٨) إِنَّمَا نُطۡعِمُكُمۡ لِوَجۡهِ ٱللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنكُمۡ جَزَآءٗ وَلَا شُكُورًا (٩) إِنَّا نَخَافُ
مِن رَّبِّنَا يَوۡمًا عَبُوسٗا قَمۡطَرِيرٗا (١٠) فَوَقَىٰهُمُ ٱللَّهُ شَرَّ ذَٰلِكَ ٱلۡيَوۡمِ وَلَقَّىٰهُمۡ نَضۡرَةٗ وَسُرُورٗا
(١١) وَجَزَىٰهُم بِمَا صَبَرُواْ جَنَّةٗ وَحَرِيرٗا (١٢) مُّتَّكِـِٔينَ فِيهَا عَلَى ٱلۡأَرَآئِكِۖ لَا يَرَوۡنَ فِيهَا
شَمۡسٗا وَلَا زَمۡهَرِيرٗا (١٣) وَدَانِيَةً عَلَيۡهِمۡ ظِلَٰلُهَا وَذُلِّلَتۡ قُطُوفُهَا تَذۡلِيلٗا (١٤) وَيُطَافُ عَلَيۡهِم
بِـَٔانِيَةٖ مِّن فِضَّةٖ وَأَكۡوَابٖ كَانَتۡ قَوَارِيرَا۠ (١٥) قَوَارِيرَاْ مِن فِضَّةٖ قَدَّرُوهَا تَقۡدِيرٗا (١٦)
وَيُسۡقَوۡنَ فِيهَا كَأۡسٗا كَانَ مِزَاجُهَا زَنجَبِيلًا (١٧) عَيۡنٗا فِيهَا تُسَمَّىٰ سَلۡسَبِيلٗا (١٨) ۞ وَيَطُوفُ
عَلَيۡهِمۡ وِلۡدَٰنٞ مُّخَلَّدُونَ إِذَا رَأَيۡتَهُمۡ حَسِبۡتَهُمۡ لُؤۡلُؤٗا مَّنثُورٗا (١٩) وَإِذَا رَأَيۡتَ ثَمَّ رَأَيۡتَ نَعِيمٗا
وَمُلۡكٗا كَبِيرًا (٢٠) عَٰلِيَهُمۡ ثِيَابُ سُندُسٍ خُضۡرٞ وَإِسۡتَبۡرَقٞۖ وَحُلُّوٓاْ أَسَاوِرَ مِن فِضَّةٖ وَسَقَىٰهُمۡ
رَبُّهُمۡ شَرَابٗا طَهُورًا (٢١) إِنَّ هَٰذَا كَانَ لَكُمۡ جَزَآءٗ وَكَانَ سَعۡيُكُم مَّشۡكُورًا (٢٢) ﴾

[۴] يقيناً مونږ د كفارو د پاره زنځيرونه او غورابونه او سوزوونكې دوزخ تيار كړى دى.

[۵] بې شكه نېكان خلك به (په جنت كښې) د داسې شرابي جامونو څخه څښي چې كافور (شراب) به ورسره ګډ وي.

[۶] (دا كافور) يوه چينه ده چې د دې څخه به د الله ﷻ خاص بندګان (بدون د ګډوالي) شراب څښي، او هم به دا (چينه په هغو ځايونو كښې) بهوي (كومو ته يې چې زړونه وغواړي) بهول.

[۷] (دا ځكه چې) ذكر شوي نېكان (په دنيا كښې) په نذرونو باندې وفا كوي او د داسې ورځې څخه ډارېږي د كومې شر (او عذاب) چې خور (او پراخه) دى.

[۸] او دوى (د خپل مالي محبت سره-سره) مسكين او يتيم او هم بندي ته خوراك وركوي.

[۹] (د حال په ژبه ورته وايي چې) يقيناً مونږ خاص د الله ﷻ د رضامندۍ (د حصول) دپاره تاسو ته خوراك دركوو، ستاسو څخه نه د بدل اراده لرو او نه د منتې (شكر كولو).

[۱۰] يقيناً مونږ د خپل رب ﷻ څخه په داسې ورځ كښې ډارېږو كومه چې ډېره زياته تروه (او ترخه) ده.

[۱۱] نو الله ﷻ نېكان خلك د دغې ورځې د شر (عذاب) څخه وساتل او د تازګۍ او خوشالۍ سره يې پيوسته كړل.

[۱۲] او الله ﷻ ورته د دوی د صبر (او استقامت) په سبب جنت او ورېښمن جزا ورکړه.

[۱۳] په داسې حال کښې چې دوی به په جنت کښې په خاصو تختونو باندې تکیه وهونکې وي، نه به پکښې ډېره ګرمي ګوري او نه ډېره یخني (بلکې معتدله هوا به ګوري).

[۱۴] او (الله ﷻ ورته بل داسې جنت هم جزا وګرځاوه) چې سیورې به یې په دوی باندې د پاسه نژدې وي، او د پخو میوجاتو راشکول به یې ورته اسان ګرځول شوي وي اسان ګرځول.

[۱۵] او په دوی باندې به (د خدمتګارانو د پلوه) د سپینو زرو څخه جوړ لوښي ګرځولی کېږي او داسې ګیلاسونه هم چې ښیښنوي به وي.

[۱٦] (البته) داسې ښیښې (چې په سپینوالي کښې به) د سپینو زرو څخه (جوړې) برېښي. دا (ښیښې او ګیلاسونه) به (د مشروباتو د حیثه) خدمتګارانو اندازه کړې وي اندازه کول (چې نه به ترې زیاتېږي او نه به ترې کمېږي).

[۱۷] او نېکانو ته به په جنت کښې د شرابو ډک داسې جامونه هم ورڅښول کېږي چې زنجبیل (شراب) به ورسره ګډ وي.

[۱۸] (دا زنجبیل) په جنت کښې یوه چینه ده چې (د خوږوالي او ښو تېرېدلو د کبله) د سلسبیل په نامه نومولې کېږي.

[۱۹] او په جنتیانو باندې به داسې هلکان (خدمتګاران) تاوېږي راتاوېږي چې عمر به یې په یوه حالت وي (او تغیر به پکښې نه راځي)، کله چې ته (اې پیغمبره!) هغوی وګورې نو د خورو ورو (ناپیلو) ملغلرو ګومان به پرې وکړې.

[۲۰] او کله چې ته هلته (په جنت کښې) وګورې نو ته به ډېر نعمتونه او ستره پاچاهي وګورې.

[۲۱] په جنتیانو باندې به د پاسه د نریو ورېښمو شنې جامې او (هم) غټ ورېښم شتون لري، او دوی به د سپینو زرو څخه په جوړو بنګړیو سره ګاڼه دار کړی شوي وي او هم به خپل رب ﷻ پاکیزه (امتیازي) شراب ورڅښوي (او پرې خړوب به یې کړي).

[۲۲] (جنتیانو ته به وویلی شي چې) یقیناً دغه (مذکور نعمتونه) ستاسو (د عمل) دپاره مطابقه جزا ده او ستاسو (د اعمالو) شکریه اداء کړی شوې ده (مقبول ګرځولی شوې دي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

وړاندېني ایتونه د "شاکر، کَفُور" په دوه وو کلمو باندې ختم شوي وه او په دې ایتونو کښې په "کَفُور" باندې څه لنډه رڼا اچولې شوې ده. چې تفصیلوار اخروي حالات یې په وړاندېني سورت (القیامة) کښې نژدې تېر شوي دي، اما د "شاکر" په کلمه باندې دلته ښه رڼا اچولې شوې ده چې حاصل یې داسې راځيږي:

اې پیغمبره! په خپل امت باندې دامتحان نتیجه قرائت کړه هغه دا:

۱ـ هر څوک چې په امتحان کښې ناکام شي او د ناشکرانو په ډله کښې شمولیت ولري د هغه

دپاره مونږ زنځیرونه او غورابونه او سوزوونکي دوزخ تیار کړي دي، چې د اور په زنځیرونو کښې به تړل کېږي، د اور غورابونه به ورته په غاړو کښې اچول کېږي او د دوزخ په ګرم اور کښې به سوزولی کېږي.

۲ـ هرڅوک چې شکرګزار بنده وي او په امتحان کښې کامیاب جوړ شي نو هغه به د نېکانو په ډله کښې شامل شي او په جنت کښې به لاندې نعمتونه ورکړی شي:

الف: هغوی به په جنت کښې د شرابو د هغې پیالې څخه شراب څښي د کومې سره چې د کافور شراب ګډ کړی شوي وي چې خوشبویي او مزه به یې ورزیاته کړې وي.

ب: د "کافور" په نوم په جنت کښې یوه چینه ده چې د هغې د شرابو څخه د الله ﷻ خینې خاص او مقرب بندګان بدون د ګډولو اوبه څښي. او دغه چینه به په جنت کښې د دوی د پلوه هغو ځایونو ته بهوله کېږي کومو ته یې چې خوښه شي او په کوم ډول بهول یې چې زړه وغواړي.

۳ـ ذکرو شوو نېکانو ته څکه د الله ﷻ د پلوه د جنت نعمتونه ورکوَلی کېږي چې دوی په دنیا کښې د لاندې خاصیتونو درلودونکي دي:

الف: دوی په خپلو نذرونو باندې وفا کوي او کوم مالي یا بدني عبادت چې په خان باندې لازم ګرځوي هغه اداء کوي، او هغه عبادتونه خو په ډېر تینګار سره پوره کوي کوم چې ورباندې د الله ﷻ د پلوه فرض کړی شوي وي.

ب: دوی په دنیا کښې د هغې ورځې د عذابه ډارېږي او تیاری ورته نیسي د کومې شر او مشکلات چې خواره واره او ډېر دي.

ج: دوی په دنیا کښې ـد دې سره‌ـسره چې د خپل مال او خوراک سره یې مینه او محبت وي ـ فقیرانو، یتیمانو او بندیانو ته خوراک او څښاک ورکوي.

د: دوی د خپلو مالونو د خیرات په وخت کښې پټ په زړه کښې وایي چې:

ای خیرات خورو! یقیناً مونږ تاسو ته صرف د الله ﷻ د رضامندۍ د حاصلولو دپاره خوراک او څښاک درکوو، مونږ ستاسو څخه درباندې نه بدله غواړو او نه درڅخه مننه او شکریه غواړو چې زمونږ احسان ومنئ، یقیناً مونږ د ډېرې تروشې ورځې څخه ډارېږو چې هلته د عذابه نجات مونده کړو او په عذاب مبتلا نه شو.

۴ـ ای پیغمبره! الله ﷻ د دغو ابرارو امید پوره کړ او د ذکرې شوې تروې او تروشې ورځې د عذابه یې وساتل او بالمقابل یې د تازګۍ او خوشالۍ سره مخ کړل او د صبر او استقامت په سبب یې ورته لاندې نعمتونه هم وربېرزو کړه

الف: الله ﷻ ورته د هر ډول میوجاتو باغونه ورکړه او ورته منظور یې کړه، چې هلته به پکښې د ورېښمنو څخه کار اخلي

ب: دوی به په جنت کښې په تختونو باندې د پاچاهانو په څېر ناست وي چې په دوامداره توګه به پکښې معتدله هوا وي، نه به پکښې ګرمي وي او نه یخنې.

ح: په دوی باندې به د جنتي ونو سورې او څانګې د پاسه نژدې وي چې د میوجاتو راشکول او راغوندول به یې ورته اسان ګرځول شوي وي، هیڅ ستونزه به پکښې نه وي.

د: په دوی باندې به د سپینو زرو لوښي ګرځولی کېږي چې رنګ په رنګ جوسونه او مشروبات به پکښې موجود وي، او هم به ورباندې د ښیښو په ګیلاسونو کښې مشروبات ګرځولی کېږي، البته چې دغه ګیلاسونه به په شفافیت کښې د ښیښو غوندې وي او په سپینوالي کښې به سپینو زرو ته ورته وي. ذکر شوي ګیلاسونه به خروبوونکو په عجیبې اندازې سره اندازه کړي وي چې مشروبات به یې نه د څښلو څخه اضافه کېږي او نه به کمېږي.

ه: جنتیانو ته به د خروبوونکو د پلوه هلته د شرابو څخه ډکې داسې پیالې ورڅښولی کېږي د کومو سره چې د زنجبیل شراب ګډ وي، نو مزه به یې ښه وراضافه کړې وي.

و: زنجبیل په جنت کښې یوه چینه ده چې د سلسبیل په نامه هم یادیږي چې شراب یې ډېر ښه تېربدونکي او ښه مزه دار دي.

ز: په دوی باندې به هلته د خدمت دپاره خدمتګاران هلکان هم تاوېږي راتاوېږي، چې دوی به د تل دپاره په یوه حالت باندې باقي پاتې وي چې تغیر به پکښې نه پیښېږي. دغه خدمتګاران به دومره ښایسته وي کله چې ته هغوی وګورې نو ته به ورباندې ګومان وکړې چې خورې ورې کړی شوي ملغلرې دي او مجالس یې ښایسته کړي دي.

ح: ای پیغمبره! کله چې ته جنت وګورې او اخوا دېخوا پکښې مخ واړوې نو هلته به بې اندازې زیات نعمتونه وګورې او هم به هلته ډېره لویه پاچاهي وګورې، ته به وایې چې هر یو جنتي بېل بېل پاچا دی.

ط: په جنتیانو باندې به د پاسه د نریو ورېښمو شنې جامې وي، او غټ ورېښم به یې هم اغوستي وي چې یو ډول جامې به یې ترې جوړې وي.

ي: هغوی ته به د سرو زرو بنګړي وریه لاس کړی شوي وي او ګانه دار ګرځولی شوي به وي.

یا: هلته به هغوی ته په نورو نعمتونو باندې علاوه خپل رب ﷻ ډېر پاکیزه او په امتیازي مزې سره څه مشروبات ورڅښوي چې پوره معلومات یې یوازې همده ﷻ سره دي.

یب: بالآخره جنتیانو ته به هلته د خوشالولو دپاره وویلی شي چې دا نعمتونه ستاسو د دنیاوي کړو وړو جزا ده او دا څکه چې کوښښونه او عبادتونه د الله ﷻ په نزد نه ضائع کېږي او شکریه یې کېږي چې په څو چنده اضافه بدله ورکوله کېږي او هم به دغه بدله او جزا دائمي وي.

توضیحات

۱_ په «إِنَّآ أَعۡتَدۡنَا لِلۡكَٰفِرِينَ» الآیة- کښې د «سلاسل» کلمه د «سلسلة» جمعه ده چې د یوه حدیث په رڼا کښې د [الحاقة ۳۲] ایت لاندې ډېره ښه تفسیره شوې ده. او د «أغلال» کلمه د «غل» جمعه ده چې شرحه یې د [یس ۸] ایت لاندې تېره شوې ده. والحمد لله ﷻ.

دوه ډوله تفسير

۲_ په ﴿ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ ٱللَّهِ ﴾ الآية. کښې د ﴿ عِبَادُ ٱللَّهِ ﴾ کلمه مفسرينو کرامو په لاندې دوه وو ډولونو سره تفسيره کړې ده:

الف: دلته د ﴿ عِبَادُ ٱللَّهِ ﴾ څخه خاص بندګان مطلب دي کومو ته چې په [الواقعة ۱۰، ۱۱] ايتونو کښې د "مقربينو" لقب ورکړی شوی دی(۱). يعني د کافور د چينې شراب به د "ابرارو" بندګانو دپاره په مخلوط ډول ورکولی کېږي او "مقربين" بندګان به د همدغې چينې څخه پرته له ګډوالي شراب څښي او د همدغې چينې شراب به د هغوی په اختيار کښې قرار لري، نو هر ځای ته يې چې خوښه شي هلته به يې په اشارې سره بهوي او لښتې کنودلو ته به يې څه اړتيا نه پېښېږي.

همدې مضمون ته ورته مضمون وروسته راروان دی چې: ﴿ وَمِزَاجُهُۥ مِن تَسْنِيمٍ ۝ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا ٱلْمُقَرَّبُونَ ﴾ [المطففين:۲۷، ۲۸] يعني (کوم شراب چې نېکانو ته ورکول کېږي) د هغو سره به د تسنيم شراب مخلوط (ګډ) وي، تسنيم يوه چينه ده چې مقرب بندګان به د همدې چينې څخه سوچه (بدون د خلطه) شراب څښي.

ب: دلته د ﴿ عِبَادُ ٱللَّهِ ﴾ څخه "الأبرار" مطلب دي کوم چې په وړاندېنې ايت کښې وړباندې صراحت نازل شوی دی(۲)، شايد چې دلته به ترې د زيات اعزاز دپاره په ﴿ عِبَادُ ٱللَّهِ ﴾ سره تعبير صورت نيولی وي. يعنې: ابرار به د هغه جام د شرابو څخه شراب څښي د کومو سره چې د "کافور" د چينې شراب ګډ کړی شوي وي او مزه يې ښه وراضافه کړې وي، نو د يو پلوه به د الله ﷻ بندګان د ذکرې شوې چينې څخه شراب څښي او د بل پلوه به همدغه چينه د دوی په اختيار کښې قرار ولري او هر ځای ته يې چې زړونه وغواړي هلته به يې بهوي، چې د لښتې کنودلو ته به حاجت يې نه وي او په اشارې سره بهېږي.

د "قمطرير" معنی

۳_ په ﴿ يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا ﴾ کښې د "عَبوس" کلمه د "عُبُوس" _لکه "قُتُول"_ څخه اشتقاقه شوې ده، او د [المدثر:۲۲] ايت لاندې ليکلي شوي دي چې "عُبُوس" د اوچولي تريوولو ته وايي. دا د يو پلوه، او د بل پلوه د "قَمْطَرِير" کلمه د "شَدِيد" د کلمې سره مرادفه ده(۳) چې عبوسيت وړباندې تاکيد شوی دی.

نو دغه دواړه کلمې په دې مقام کښې د زښتو ډېرو سختيو څخه کنايي دي. يعنې مونږ د خپل رب ﷻ څخه په داسې ورځ کښې ډارېږو چې ډېره تروه (غونجه) او ډېره مشکله ورځ ده او سختی پکښې زښتې ډېرې دي

(۱) تفسير ابن کثير ج۴ ص۴۴۵
(۲) تفسير القرطبي ج۱۹ ص۱۲۶
(۳) لسان العرب ج۵ ص۱۱۶

"زمهریر" څه معنی؟

۴ـ په ﴿ مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ ﴾ الآية. کښې د "ارائك" کلمه د الله ﷻ په توفیق د [الكهف ۳۱] ایت لاندې ښه پوره تشریح شوې ده چې د خاصو تختونو څخه عبارت ده[۱].

او د "شمس" کلمه په دې مقام کښې د ګرمۍ د شدت څخه کنایه ده او بالاخره د "زمهریر" کلمه د یخنی شدت ته وضعه شوې ده[۲].

یعنې جنتیان به په جنت کښې په خاصو تختونو باندې ناست وي چې نه به هلته ډېره ګرمي حس کوي او نه به ډېره یخني موجوده وي، بلکې هلته به په دائمي توګه معتدله هوا چلېږي.

یو اعرابي تحلیل

۵ـ په ﴿ وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا ﴾ کښې "دانية" په نصب کښې علماوو کرامو متعدد وجې لیکلې دي[۳]، بهتره وجه یې دا ده چې دغه کلمه د خپل مقدر موصوف "جنة" په لحاظ په ﴿ وَجَزَاهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً ﴾ کښې په ﴿ جَنَّةً ﴾ باندې عطفه وګڼله شي او دا څکه چې

د همدغو جنتیانو د خولې څخه الله ﷻ لې وړاندې د ﴿ إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا ﴾ کلمات راحکایت کړي دي، او الله ﷻ خو ډارېدونکو ته د دوه وو جنتونو وعده ورکړې ده چې ﴿ وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ ﴾ [الرحمن: ۴۶] یعنې د هغه چا دپاره دوه جنته دي کوم چې د خپل رب ﷻ په حضور کښې د درېدلو څخه ډارېږي. نو په دې تقدیر به په دغه ایت کښې ـ چې بحث پکښې روان دی ـ دوهم جنت ته اشاره وي.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه په همدې ایت کښې د "قُطُوف" کلمه د الله ﷻ په توفیق د [الحاقة ۲۳] ایت لاندې شرحه شوې ده چې د پخو میوجاتو معنی ورکوي.

یعنې الله ﷻ به نېکانو کسانو ته دوهم داسې جنت هم د جزا په حیث ورکړي د کوم سورې به چې په دوی باندې د پاسه ښه نژدې وي چې خرانګې به یې وریاندې خورې کړې وي، او هم به د پخو میوجاتو راپرې کول ورته اسان ګرځولی شوي وي اسان ګرځول.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۶ـ که څوک وایي چې: ظاهراً په ﴿ قَوَارِيرَا مِنْ فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا ﴾ کښې د "قوارير" او "فضة" دواړه کلمې سره منافات لري، چې ښیښې شفافې وي او سپین زر شفاف نه وي؟

مونږ وایو چې: دغه پوښتنه عبدالله بن عباس رضي الله عنه ډېره ښه جوابه کړې ده چې: د جنت ګیلاسونه

(۱) تفسیر القاسمي ج۱۷ ص۹

(۲) القاموس المحیط ج۲ ص۴۷۷

(۳) اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۳۰

به په صفاوالي کښې د ښیښو غوندې وي او په سپینوالي کښې به د سپینو زرو په څېر وي[۱].

دا د یو پلوه، او د بله پلوه په ﴿ قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا ﴾ کښې مستتر ضمیر هغو خدمتګارانو ته راجع دی په کومو باندې چې په ﴿ وَيُطَافُ عَلَيْهِم ﴾ کښې د "یطاف" کلمه د اشارې په توګه دلالت کوي[۲]. یعنې دغه ښیښوي ګلاسونه به خدمتګارانو د مشروباتو په لحاظ داسې اندازه کړي وي چې د جنتیانو څخه به نه زیاتېږي او نه به ترې کمېږي.

"سَلسبیل" څه معنی؟

۷_ په ﴿ تُسَمَّىٰ سَلْسَبِيلًا ﴾ کښې د "سَلْسَبِيل" کلمه د هغه خوږ (لذیذ) او نرم شي دپاره وضعه شوې ده کوم چې د ستوني څخه ډېر په اسانۍ سره ښکته کېږي[۳].

داسې معلومېږي _والله ﷻ اعلم_ چې دا "سَلْسَبِيل" د هغې چینې صفت دی د کومې محضه نوم چې "زنجبیل" دی.

یادونه

۸_ د ﴿ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ ﴾ کلمات د الله ﷻ په توفیق د [الطور:۲۴] ایت لاندې د نصوصو په رڼا کښې ډېر ښه تشریح شوي دي چې بیا تشریح کولو ته یې څه اړتیا نه ګورو.

لویه پاچاهي

۹_ په ﴿ وَمُلْكًا كَبِيرًا ﴾ کښې چې کومې لویې پاچاهۍ ته اشاره شوې ده هغه په احادیثو کښې ډېره ښه شرحه شوې ده. لاندې دوه مثالونه یې ولولئ:

الف: نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: وروستني جنتي سړي ته به وویلی شي چې: «اذْهَبْ فَادْخُلِ الْجَنَّةَ فَإِنَّ لَكَ مِثْلَ الدُّنْيَا وَعَشَرَةَ أَمْثَالِهَا»[۴] یعنې لاړ شه نو جنت ته داخل شه، یقینًا ستا دپاره هلته د دنیا په مثل بلکې د دنیا په لس چنده پراخه پاچاهي ده.

ب: «إِنَّ أَدْنَى أَهْلِ الْجَنَّةِ مَنْزِلَةً لَيَنْظُرُ فِي مُلْكِ أَلْفَيْ سَنَةٍ يَرَى أَقْصَاهُ كَمَا يَرَى أَدْنَاهُ»[۵] یعنې یقینًا د درجې د حیثه د جنتیانو ادنی جنتي به د دوه زرو کلونو په پاچاهي کښې کتل کوي چې لرې شیان به داسې ګوري لکه چې نژدې شیان ګوري.

یو اعرابي تحلیل

۱۰_ په ﴿ عَالِيَهُمْ ثِيَابُ سُندُسٍ ﴾ کښې د ﴿ عَالِيَهُمْ ﴾ په "نصب" کښې علماوو کرامو متعدد

---

(۱) الدر المنثور ج۸ ص۳۷۵
(۲) روح المعاني ج۲۹ ص۱۶۰
(۳) القاموس المحیط ج۲ ص۵۹۳؛ تفسیر القرطبي ج۱۹ ص۱۴۲
(۴) صحیح البخاري ج۲ ص۹۷۲؛ صحیح مسلم ج۶ ص۱۰۶
(۵) مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۲۲۷

احتمالات لیکلي دي[۱] خو ظاهره دا ده چې دغه کلمه په ظرفیت سره منصوبه ده چې د متعلق په لحاظ مرفوعه ده او د ﴿ ثِيَابُ سُندُسٍ ﴾ دپاره مقدم خبر ده، ته به وایې چې داسې نازل شوی وي: ﴿وَفَوْقَهُمْ ثِيَابُ سُندُسٍ﴾ یعنې د جنتیانو د پاسه به دغه-دغه ډول جامې موجودیت ولري.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه په همدغه ایت کښې د "سُندُس، اِستَبرَق، أَساوِر" دریواړه کلمې د الله ﷻ په توفیق د [الکهف:۳۱] ایت لاندې ښې تشریح شوې دي چې بالترتیب د نریو وریښمو، غټو وریښمو او د ښنګریو څخه عبارت دي، نو بیا تشریح کولو ته یې څه اړتیا نه ګورو.

درې ډوله شراب

۱۱ـ په دې مقام کښې الله ﷻ د جنتیانو دپاره لاندې درې ډوله شراب ذکر کړي دي:

الف: یو ډول هغه شراب دي چې د "کافور" شراب ورسره ګډ وي او جنتیان به یې پخپله څښي، چې په ﴿ يَشْرَبُونَ مِن كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا ﴾ کښې ورته اشاره شوې ده.

ب: بل ډول هغه دي چې د "زنجبیل" شراب به ورسره ګډ وي او د خدمتګارانو د پلوه به ورڅښول کېږي، چې په ﴿ وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنجَبِيلًا ﴾ کښې ورته اشاره شوې ده.

ج: دریم ډول هغه دي چې د الله ﷻ د پلوه به په بلاکیفه توګه ورکولی کېږي او په ﴿ وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا ﴾ کښې ورته د "طَهُور" لقب ورکړی شوی دی.

نو داسې معلومېږي چې دغه (دریم ډول شراب) به د نورو دواړو ډولونو څخه ځه امتیازات ولري نو الله ﷻ پوهېږي چې هغه امتیازات به څنګه وي، نو الله ﷻ دې پکښې زمونږ برخه وکړي چې امتیازات یې وپېژنو او پرې پوه شو.

﴿ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنزِيلًا ﴿٢٣﴾ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِمًا أَوْ كَفُورًا ﴿٢٤﴾ وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٢٥﴾ وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا ﴿٢٦﴾ إِنَّ هَٰؤُلَاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ وَرَاءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا ﴿٢٧﴾ نَّحْنُ خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَا أَسْرَهُمْ ۖ وَإِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَا أَمْثَالَهُمْ تَبْدِيلًا ﴿٢٨﴾ إِنَّ هَٰذِهِ تَذْكِرَةٌ ۖ فَمَن شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿٢٩﴾ وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٣٠﴾ يُدْخِلُ مَن يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ ۚ وَالظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٣١﴾ ﴾

[۲۳] یقیناً مونږ همدا مونږ په ناباندې قرآن کریم درنازل کړی دی نازلول.

---

(۱) زاد المسیر ج۸ ص ۱۵۰؛ اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۴۲؛ روح المعاني ج۲۹ ص ۱٦۲

[۲۴] نو د خپل رب ﷻ حکم ته صبر کوه (او ورته منتظر اوسه چې د جهاد حکم درنازل کړي) او ته د مشرکانو څخه د ستر عاصي یا د ستر ناشکره اطاعت مه کوه (بې اطاعتی ته یې ادامه ورکړه).

[۲۵] او خپل رب ﷻ سبا او بېګا یادوه (او اطمنان پرې حاصلوه).

[۲۶] او د شپې په څه برخه کښې هم نو خپل رب ﷻ ته سجدې (لمونځونه) کوه، او (هم) په شپه کښې اوږد وخت خپل رب ﷻ ته تسبیحات وایه (او د پاکی نسبت ورته کوه).

[۲۷] یقینًا دغه کفار (او مشرکان) ژر تېرېدونکې (نغده) دنیا خوښوي او د خپلو خانونو څخه اخوا درنه ورځ پرېږدي (چې هېره کړې یې ده).

[۲۸] مونږ بنیادمان پیدا کړي دي او بندونه مو ورته کلک تړلي دي، او کله چې زمونږ اراده وشي نو د دوی په امثالو سره به یې عوض کړو (په نورو بدنونو سره به یې تبدیل کړو) تبدیلول.

[۲۹] یقینًا دغه سورت (ایتونه د خلکو دپاره) پند (او عبرت) دی، نو هرڅوک چې اراده لري چې خپل رب ﷻ ته لاره ونیسي (نو هغه دې په همدغه قرآن کریم سره لاره ونیسي).

[۳۰] او تاسو (سمې لارې ته د نیولو) اراده نه شئ کولی (دغه لاره نه شئ خپلولی) مګر په هغه وخت کښې چې الله ﷻ (ورته) اراده وکړي (او توفیق درکړي).

یقینًا الله ﷻ پوه (او) د حکمت څښتن دی.

[۳۱] الله ﷻ هغه څوک په خپل رحمت (جنت) کښې داخلوي کوم ته یې چې اراده وشي (او د سمې لارې د نیولو توفیق ورپېرزو کړي).

او الله ﷻ ظالمانو (کفارو) ته (تیار کړی دی) دردناک عذاب یې ورته تیار کړی دی.

د مطلب خلاصه

یعنې ای پیغمبره! څرنګه چې ستا د زمانې کفار نه د ترهیبي دلایلو د اثر لاندې راغله او نه وربانديې ترغیبي دلایلو څه اغېز وکړ نو ته خپله حوصله مه خرابوه او د خپل اطمنان دپاره دغو څو ارشاداتو ته متوجه شه:

۱ـ دا قرآن کریم (چې نزول یې روان دی او روزمره دربانديې نازلېږي) فقط مونږ یې په تابانديې درنازلوو او هیڅوک توان نه لري چې د نزول مخه یې ونیسي نو نژدې ده چې په همدې قرآن کریم سره ټوله دنیا روښانه شي.

۲ـ نو ته فقط د خپل رب ﷻ حکم ته منتظر اوسه او خپل صبر ته ادامه ورکړه، هغه وخت لري نه دی چې تاته د جهاد امر درنازل کړی شي.

۳ـ که څه هم کفار او ناشکران له تانه غوارې او درته سترګې په لار دي چې ته د دعوت څخه لاس واخلې او غلی کېنې، مګر پام کوه چې د دغه وړاندیز اطاعت ونه کړې نو د دغو دواړو بې اطاعتی ته ادامه ورکړه.

۴ـ ای پیغمبره! د تسکین او اطمنان دپاره فقط د خپل رب ﷻ نوم یادوه او خپله حوصله وربانديې پیاوړې کوه، نو همدغه ذکر ته سبا او بېګاه ادامه ورکړه.

۵ـ د شپې په څه برخو کښې هم خپل رب ﷻ ته سجدې او لمونځونه کوه او هم يې د شپې په اوږدو کښې تسبيحاتو ته ادامه ورکړه او خپل اطمنان ورباندې حاصل کړه.

۶ـ په دې باندې علاوه د کفارو په کافر پاتې کېدلو باندې ډېر مه غمژن کېږه، د دوی د کافر پاتې کېدلو وجه دا نه ده چې تا په دعوت کښې قصور کړی دی، ته خو خپله دنده په ډېره ښه توګه سرته رسوې، بلکې وجه يې دا ده چې دغه کسان عاجله دنياوي ګټه خوښوي او هغه ډېره درنه ورځ يې هېره کړې ده او خپلې شاګانې يې وراړولې دي کومې ته چې دوی ورروان دي. نو د همدې ګېله د بعث بعد الموت څخه منکران دي.

۷ـ حال دا چې همدغه منکران دې ته نه ګوري چې: يقينًا مونږ دوی د نشت څخه پيدا کړي دي چې موجوديت يې نه درلود او حتی داسې وخت ورباندې تېر شوی دی چې د انسان اطلاق ورباندې نه کېده، بيا مو ورته اسکلټ جوړ کړ او بندونه مو وروتړل او ښه ښايسته څېره مو ورکړه چې د انسان د اطلاق قابل وګرځېده.

نو کله چې زمونږ اراده وشي دغه منکران به هلاک کړو او د قيامت په ورځ به يې بيا راژوندي کړو چې د موجوده ابدانو غونډې اندامونه به ورعوض کړو او يو ځل به يې بيا بندونه او هډوکي په اعصابو او رګونو سره وتړو او اسلکتونه به ورجوړ کړو.

۸ـ ای پيغمبره! دا سورت او دا ايتونه بلکې ټول قرآن کريم فقط پند او نصيحت دی چې ستا د پلوه خلکو ته رسول کېږي ترڅو ورباندې خلک خپل رب ﷻ ته سمه لاره غوره کړي او پرې لاړ شي. نو هرڅوک چې د همدغې لارې د نيولو اراده لري او همدغه لاره نيول خوښوي هغه دې د موقع څخه ګټه اوچته کړي او خپل رب ﷻ ته دې ورباندې لاره ونيسي، او څوک يې چې نه خوښوي نو په تاباندې يې څه ملامته نه پرېوځي.

۹ـ خو ای بنيادمانو! تاسو د حقې لارې نيولو ته داسې اراده نه کوئ چې مطلب ته ورباندې ورسېږئ او حقه لاره مونده کړئ مګر هله چې الله ﷻ يې تحصيل ته اراده وکړي او تاسو ته توفيق درپېرزو کړي.

يقينًا الله ﷻ ستاسو په استعدادونو باندې ډېر ښه پوه دی او د حکمت څښتن هم دی چې ټول کارونه يې په همدې بنياد صورت نيسي.

۱۰ـ نو الله ﷻ هغه څوک په خپل رحمت کښې داخلوي او د سمې لارې د نيولو توفيق ورکوي چاته يې چې د خپل علم او حکمت په مطابق اراده وشي.

بالمقابل ظالمانو او کفارو ته يې دردناک عذاب تيار کړی دی، څوک چې دا نه خوښوي چې د قرآن کريم څخه ګټه پورته کړي او خپل رب ﷻ ته ورباندې سمه لاره ونيسي.

توضيحات

۱ـ که څوک وايي چې: په ﴿ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِمًا أَوْ كَفُورًا ﴾ کښې د "أو" توری په "أحدهما" باندې

دلالت کوي، يعني ته يا د آثم اطاعت مه کوه يا د کفور اطاعت مه کوه، حال دا چې نبي کريم ﷺ د دغو دواړو د اطاعت څخه ممنوع ګرځولی شوی وه؛ نو پوښتنه دا ده چې د څه حکمت په بنياد د "أوْ" په عوض "وَ" نازل نه کړی شو؟

مونږ وايو چې: د "أوْ" د توري معنی په دې مقام کښې د "وَ" د توري د معنی څخه ډېره بليغه ده، ځکه کله چې د "أَحَدَهُمَا" اطاعت ممنوع وګرځولی شو نو د دواړو اطاعت خو په دلالت النص سره ممنوع وګرځولی شو، چې د دواړو مجموعه خو په "أَحَدَهُمَا" باندې مشتمله ده[۱].

دا د يو پلوه، او د بل پلوه ځينو مفسرينو کرامو ليکلي دي چې[۲] يوه ورځې عتبه بن ربيعه او الوليد بن المغيره دواړو نبي کريم ﷺ ته وړانديز وکړ چې مونږ به تاته ډېر مالونه درکړو او هم به ډېره ښايسته ښځه په نکاح درکړو، خو په دې شرط چې ته د دعوت څخه لاس واخلې. نو الله ﷻ ذکر شوي ايتونه نازل کړه (چې د دغو دواړو يوه خبره هم مه منه).

خو پوره واضحه ده چې په نصوصو کښې د مفهوم عموم اعتبار لري او خصوص د مورد يا خصوص د شان نزول وربانديې څه اثر نه غورزوي.

د لمانځه پنځه وختونه

۲ـ احتمال لري[۳] چې د سبا لمانځه ته په ﴿ بُكْرَةً ﴾ کلمې سره، او د ماسپښين او مازيګر دوه وو لمونځونو ته په ﴿ وَأَصِيلاً ﴾ سره، او د ماښام او ماسخوتن دوه وو لمونځونو ته په ﴿ وَمِنَ ٱلَّيْلِ فَٱسْجُدْ لَهُۥ ﴾ سره اشاره شوې وي.

نو په دې تقدير به د ﴿ وَسَبِّحْهُ لَيْلاً طَوِيلاً ﴾ په کلماتو سره د تهجد لمونځ مراد وي، او الله ﷻ د خپل کتاب په اسرارو باندې پخپله ښه پوهيږي.

"أسْر" څه معنی؟

۳ـ په ﴿ وَشَدَدْنَآ أَسْرَهُمْ ﴾ کښې د "أسْر" کلمه د بندونو څخه عبارت ده[۴].

او د ﴿ وَإِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَآ أَمْثَٰلَهُمْ تَبْدِيلاً ﴾ جمله ځينو مفسرينو کرامو[۵] داسې تفسيره کړې ده چې: کله چې زمونږ اراده وشي نو کفار به ټول هلاک کړو او په عوض کښې به يې نور خلک پيدا کړو چې دنيا به وربانديې اباده کړو.

مګر مونږ ته بهتره برېښي چې دلته به بعث بعد الموت ته اشاره وي، چې دا تفسير هم د مقام سره

---

(۱) تفسير الکشاف ج۴ ص۶۷۵
(۲) تفسير الخازن ج۶ ص۴۲۷
(۳) تفسير القرطبي ج۱۹ ص۱۵۰
(۴) القاموس المحيط ج۱ ص۱۴۵؛ لسان العرب ج۴ ص۱۹
(۵) تفسير القاسمي ج۱۳ ص۱۷

مناسب دی او هم وړباندې د "إذا" کلمه دلالت کوي چې په یقینیاتو کښې استعمالیږي. یعنې: مونږ انسانان پیدا کړي دي او د ابدانو بندونه مو ورته په اعصابو او رګونو او هم په غوښو او پوستکو سره ښه کلک تړلي دي، چې په مرګ سره دغه تړل ټول د منځه ځي او ټول ابدان خواره واره ګرځولی کېږي، خو چې کله زمونږ اراده وشي چې مړي راژوندي کړو نو د بنیادمانو موجوده ابدان به د دوی د ابدانو په امثالو باندې تبدیل کړو تبدیلول، چې بیا به یې بندونه وروتړو او داسې کلک به یې سره پیوسته کړو چې تر ابده به سره جدا نه شي.

هېر مو نه شي

۴ـ په ﴿ وَمَا تَشَآءُونَ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ ﴾ کښې علماوو کرامو[1] ډېر اوږد بحث کړی دی چې بنده په خپلو کارونو باندې نه مطلق قادر دی او نه یې په کولو باندې محض مجبور دی، بلکې د بندګانو د اعمالو په شمول الله ﷻ په هر شي باندې قادر دی او بندګان خپلو کارونو ته د الله ﷻ په کامل قدرت او توفیق سره صورت ورکوي.

نو که څوک د اوږد بحث شوق لري نو هملته دې مراجعه وکړي، مونږ دلته د دې کبله ذکره شوې موضوع مطرحه نه کړه چې په هغې باندې د پوهېدلو دپاره څه مقدماتي علوم ضرور دي چې عوام يې نه لري، او پرته د مقدماتي علومو څخه په دغسې موضوعګانو کښې بحث کول د شبهاتو سبب جوړېږي او مونږ نه غواړو چې عوام په شبهاتو کښې واقع کړو.

په همدې ځای د الله ﷻ په توفیق د "الدَّهْر" سورت پښتو ترجمه او تفسیر ختم شو.

اللَّهُمَّ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ. آمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ.

۱۴۲۵/۱۰/۷ هـ ق ـ ۱۳۸۳/۸/۲۹ هـ ش

---

(۱) روح المعاني ج۲۹ ص۱٦۷، شرح المقاصد الحسنه ج۲ ص۶۴۱، شرح العقیدة الطحاویة ص۱۲۵

المرسلات (۷۷)

سریزه

۱_ د دې سورت نوم (المُرْسَلات) د همدې سورت د لومړني ایت څخه اخستل شوی دی.
۲_ دا سورت مکي سورت دی او د هجرت څخه وړاندې نازل شوی دی[1].
۳_ دا سورت پنځوس (۵۰) ایتونه لري[2].
۴_ د کلماتو شمېر یې یو سلو یو اتیا (۱۸۱) کلمو ته رسېږي[3].
۵_ د تورو ګڼه یې اته سوه او شپاړسو (۸۱۶) ته رسېدلې ده[4].
۶_ دا سورت د نورو مکي سورتونو غوندې او په تېره بیا د وړاندې سورت (الدَّهْر) غوندې عقیدوي احکام زیات بیانوي، چې د قیامت حالات او هم د جنت او دوزخ مربوط مسائل پکښې نازل شوي دي.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا ﴿١﴾ فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًا ﴿٢﴾ وَالنَّاشِرَاتِ نَشْرًا ﴿٣﴾ فَالْفَارِقَاتِ فَرْقًا
﴿٤﴾ فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْرًا ﴿٥﴾ عُذْرًا أَوْ نُذْرًا ﴿٦﴾ إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌ ﴿٧﴾ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱] د پرله پسې لېږلو شوو پرښتو په ټولګیو باندې سوګند دی.

[۲] نو په تلوار (او تېزۍ) سره د اوامرو اجراء کوونکو پرښتو په ټولګیو باندې سوګند دی، په تلوار سره اجراء کول.

[۳] د (وریځو او رحمت) خوروونکو پرښتو په ټولګیو باندې سوګند دی (وریځې او رحمت) خورول.

[۴] نو (د حق او باطل ترمنځ) د جدایي راوستونکو پرښتو په ټولګیو باندې سوګند دی، جدایي راوستل.

[۵] نو (پیغمبرانو ته) د وحې وراچوونکو (ورنازلوونکو) پرښتو په ټولګیو باندې سوګند دی.

[۶] (البته) د دې دپاره (نازلوونکی) چې (د کفارو) اعتذار محوه شي (او مخه یې بنده شي) یا د دې دپاره چې (دوی) وډارول شي (چې بعث بعد الموت ته تیاري ونیسي).

[۷] (په دغو پنځو ټولګیو سوګند دی چې) یقیناً هغه شی هرومرو واقع کېدونکی دی د کوم شي چې تاسو ته وعده درکوله کېږي (چې د قیامت د قیام څخه عبارت دی).

---

(۱) روح المعاني ج۲۹ ص۱۶۹
(۲) تفسیر الطبري ج۲۹ ص۲۲۸
(۳) اللباب في علوم الکتاب ج۲۰ ص۵۹
(۴) تفسیر الخازن ج۶ ص۴۲۹

ارتباط او توضيحات

۱ـ د وړاندېنۍ سورت (الدّهر) د وروستنيو ايتونو مضامين د جنتيانو او دوزخيانو په اخروي حالاتو باندې مشتمل وه، دا سورت په هغو سوګندونو باندې پيل شوی دی په کومو سره چې د قيامت د ورځې قيام په اثبات رسېږي چې جنتيان پکښې جنت ته داخلېږي او دوزخيان پکښې دوزخ ته ورټېل وهلی کېږي.

۲ـ دا سورت د "منیٰ" په يوه غار کښې نازل شوی دی چې په عين وخت کښې هلته يو مار (منګور) هم څرګند شو، او په تلوار سره په سوره نبوت چې د مردارولو څخه بچ شو نو نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «وُقِيَتْ شَرَّكُمْ كَمَا وُقِيتُمْ شَرَّهَا»[۱] يعني اى صحابه وو کرامو! مار (منګور) ستاسو د شره وساتل شو او تاسو د هغه د شره وساتل شوئ.

۳ـ په دې مقام کښې الله ﷻ پنځه سوګندونه په پنځو کلماتو (الْمُرْسَلَات، الْعَاصِفَات، النَّاشِرَات، الْفَارِقَات، الْمُلْقِيَات) سره ياد کړي دي چې څه لنډه شرحه يې لاندې لوستلی شئ:

الف: په لومړيو څلورو کلماتو کښې علماء کرام اختلاف لري چې دا کلمات د پرښتو د ټولګيو څخه عبارت دي او که د بادونو د ډولونو څخه[۲]، خو په پنځمه کلمه (الْمُلْقِيَات) کښې ټول متفق دي چې دا کلمه د پرښتو د ټولګيو څخه عبارت ده[۳] چې په ﴿ فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًا ﴾ [الصافات: ۳] کښې ورباندې صراحت نازل شوی دی.

ب: که څه هم د بدليت په لحاظ د اولنيو څلورو وارو کلماتو څخه پرښتې او بادونه دواړه اراده کېدلی شي مګر بهتره دا ده چې پرښتې ترې اراده کړی شي ترڅو د پنځمې کلمې سره توافق او تناسب صورت ونيسي.

ج: ذکرې شوې پنځه واړه کلمې هره يوه د پرښتو د جماعتونو صفتونه دي، نو ته بهٔ وايې چې د "الْمُرْسَلَات" کلمه "الْجَمَاعَاتُ الْمُرْسَلَات" نازله شوې وی او همداسې نورې.

په همدې ارتباط د الله ﷻ په توفيق د "الصَّافَّات" په لومړيو ايتونو کښې ښه پوره وضاحت تېر شوی دی چې يو ځل مراجعه ورته بې ګټې نه ده.

د: په ﴿ وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا ﴾ کښې د "عُرْف" کلمه اصلاً د اس يالو (د څټ ويښتانو) ته وضعه شوې ده چې په يوه ليکه پيوسته پراته وي[۴]. خو په دې مقام کښې ترې د لېږلو شوو پرښتو د تعاقب او نزول هغه ليکه مطلب ده د کومې يوه مثال ته چې په [الأنفال: ۹] ايت کښې د ﴿ مُرْدِفِينَ ﴾ په کلمې سره اشاره شوې ده.

---

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۷۳۴

(۲) اللباب في علوم الكتاب ج۲۰ ص۶۰؛ تفسير الطبري ج۲۹ ص۲۲۹؛ المحرر الوجيز ج۱۶ ص۱۹۶؛ زاد المسير ج۸ ص۱۵۳؛ روح المعاني ج۲۹ ص۱۷۱

(۳) تفسير القرطبي ج۱۹ ص۱۵۶

(۴) مفردات الراغب ص۳۳۲

ه. په ﴿ فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًا ﴾ کښې د "عصف" کلمه شدید (تېز) باد ته وضعه شوې ده[1]، خو په دې مقام کښې ترې د پرښتو هغه جماعتونه مطلب دي کوم چې د اوامرو په اجراء کښې د تېز باد غوندې جلتې او تلوار کوي.

همدې مضمون ته په بل ایت کښې اشاره شوې ده چې ﴿ لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُم بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ ﴾ [الأنبياء:۲۷] یعنې ټولې پرښتې د الله ﷻ څخه په هیڅ خبره کښې سبقت نه کولې او همدوی علیهم‌السلام د الله ﷻ په امر سره کارونه کوي (او هیڅ خند پکښې نه کوي).

و. په ﴿ وَالنَّاشِرَاتِ نَشْرًا ﴾ کښې د پرښتو په هغو ټولګیو باندې سوګند یاد شوی دی کوم چې د وریځو په خورولو او د باران په ورولو باندې مقررې دي، کومو ته چې په [الرعد ۱۳] ایت کښې اشاره شوې ده چې همدغه یې د نصوصو په رڼا کښې تشریح تېره شوې ده والحمد لله ﷻ.

ز. په ﴿ فَالْفَارِقَاتِ فَرْقًا ﴾ کښې د پرښتو په هغو ټولګیو باندې سوګند یاد شوی دی کوم چې د باطل د بنیاد ویستلو دپاره استول کېږي، د کومو یوه مثال ته چې په [آل عمران:۱۲۳ ـ ۱۲۶] ایتونو کښې اشاره شوې ده.

ح. په ﴿ عُذْرًا أَوْ نُذْرًا ﴾ کښې د "عُذر" کلمه د مصدر (اعذار) دپاره اسم ده چې د معذرت د سلبولو معنی ورکوي[2]، او د "نُذر" کلمه د مصدر (انذار) دپاره وضعه شوې ده چې د ډارولو معنی ورکوي[3].

ط. دغه دواړه کلمې ﴿ عُذْرًا أَوْ نُذْرًا ﴾ هره یوه د ﴿ فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْرًا ﴾ دپاره د "مفعول له" په حیث منصوبه ده[4].

یعنې نو د هغو پرښتو په ټولګیو سوګند دی کوم چې په پیغمبرانو علیهم‌السلام باندې د دې دپاره د وحې وراچوونکې (ورنازلوونکې) دي ترڅو د قیامت په ورځ د کفارو اعتذار سلب کړي او د معذرت وراندې کولو مخه یې بنده کړې شي، او یا ترڅو کفار وډار شي او د قیامت ورځې نه د تیارۍ په خاطر د توحید عقیده خپله کړي او د کفر څخه لاس واخلي.

ي. ذکر شوي دلایل پنځه واړه سوګندونه په حقیقت کښې د خپل جواب ﴿ إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌ ﴾ د اثبات دلایل او براهین دي چې که بالفرض المحال د قیامت قیام واقعیت نه درلودی نو ذکر شوو انتظاماتو به صورت نه وی نیولی او هم به ټوله دنیا عبث وی.

﴿ فَإِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ ۝ وَإِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ ۝ وَإِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْ ۝ وَإِذَا الرُّسُلُ أُقِّتَتْ ۝ لِأَيِّ يَوْمٍ أُجِّلَتْ ۝ لِيَوْمِ الْفَصْلِ ۝ وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الْفَصْلِ

---

(۱) القاموس المحیط ج۳ ص۲۳۹
(۲) لسان العرب ج۴ ص۵۴۵، اضواء البیان ج۸ ص۶۸۶
(۳) لسان العرب ج۵ ص۲۰۱
(۴) تفسیر الکشاف ج۴ ص۲۷۸

﴿١٤﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٥﴾ أَلَمْ نُهْلِكِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ الْآخِرِينَ ﴿١٧﴾
كَذَٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿١٨﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٩﴾ أَلَمْ نَخْلُقكُّم مِّن مَّاءٍ مَّهِينٍ
﴿٢٠﴾ فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ ﴿٢١﴾ إِلَىٰ قَدَرٍ مَّعْلُومٍ ﴿٢٢﴾ فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ ﴿٢٣﴾ وَيْلٌ
يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٤﴾ أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا ﴿٢٥﴾ أَحْيَاءً وَأَمْوَاتًا ﴿٢٦﴾ وَجَعَلْنَا فِيهَا
رَوَاسِيَ شَامِخَاتٍ وَأَسْقَيْنَاكُم مَّاءً فُرَاتًا ﴿٢٧﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٨﴾ ﴾

[۸] نو چې کله ستوري بې نوره (او تور) شي (قیامت به قائم شي)

[۹] او چې کله اسمان وچول شي (او درزونه-درزونه جوړ شي)

[۱۰] او چې کله غرونه (په هوا کښې د گردونو په شکل) والوزول شي

[۱۱] او چې کله پیغمبران تاکلي وخت ته ورسولی شي (او خونه کړی شي).

[۱۲] د کومې ورځې دپاره پیغمبران وروسته کړی شوي دي؟

[۱۳] د فیصلې د ورځې دپاره (ترڅو په خپلو-خپلو امتونو باندې شهادت ورکړي).

[۱۴] (ای پیغمبره!) څه شي پوه کړې چې د فیصلې ورځ څنگه ورځ ده؟ (او څومره سخته ده؟).

[۱۵] په دغې ورځ کښې د تکذیب کوونکو (کفارو) دپاره معنوي هلاک (او افسوس) دی (چې عقیده وربانديې نه خپلوي).

[۱۶] ایا مونږ پرمښی (کفار) نه دي هلاک کړي؟

[۱۷] بیا وروستني (کفار) د هغو پیروان جوړوو (دوی هم د تکذیب په سبب د هلاک سره مخامخ کرخوو).

[۱۸] همدغه ډول کار (د قیامت تر ورځې پورې) د مجرمانو (کفارو) سره کوو.

[۱۹] په دغې ورځ کښې د تکذیب کوونکو (کفارو) دپاره معنوي هلاک (او افسوس) دی (چې د هغوی څخه عبرت نه اخلي).

[۲۰] (ای بنیادمانو!) ایا تاسو مو د حقیرو اوبو (نطفې) څخه نه یاست پیدا کړي؟

[۲۱] نو همدا اوبه (نطفه) د قرار نیولو په محکم (ټینګ) ځای کښې گرځوو (چې د مور د رحم څخه عبارت دی)

[۲۲] (البته) د اندازه کړی شوې ټاکلې مودې پورې

[۲۳] نو (پوازې) مونږ (په رحم کښې) د مودې اندازه ټاکو. نو ډېر ښه اندازه ټاکونکي یاستو

[۲۴] په دغې ورځ کښې د تکذیب کوونکو (کفارو) دپاره معنوي هلاک (او افسوس) دی (چې د خپل پیدایښت څخه عبرت نه اخلي)

[۲۵] ایا مونږ ځمکه راغونډوونکې نه ده گرځولې؟

[۲۶] (البته) ژوندیو بنیادمانو لره (په شا خپله باندې) او مړو بنیادمانو لره (په ګېډه خپله کښې).
[۲۷] او مونږ په دې ځمکه کښې لوړ میخونه (غرونه) ګرځولي دي او تاسو مو په خوږو اوبو سره خړوب کړي یاست.
[۲۸] په دغې ورځ کښې د تکذیب کوونکو (کفارو) دپاره معنوي هلاک (او افسوس) دی (چې د دغو نعمتونو ناشکري کوي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې د قیامت د ورځې د اثبات دپاره پنځه سوګندونه نازل شوي وه، او په دې ایتونو کښې د یو پلوه د همدغې ورځې څه کیفیاتو نزول موندلی دی او د بله پلوه پکښې د الله ﷻ د کامل قدرت څو مثالونو ته اشاره شوې ده چې حاصل یې داسې راځېږي:
ای پیغمبره! د الله ﷻ د پلوه په خپل امت باندې د قیامت د ورځې په ارتباط څه مطالب قرائت کړه هغه دا چې:
۱ـ نو قیامت به په هغه وخت کښې قائم شي چې لاندې کیفیات صورت ونیسي:
الف: چې کله ستوري بې نوره جوړ شي او ټول راودوړېږي.
ب: چې کله اسمان وچوي (لاړې-لاړې شي) او پرښتې ترې رابنکته شي.
ج: چې کله غرونه والوزولی شي او په هوا کښې د ګردونو په څېر خواره واره شي.
د: چې کله پیغمبران علیهم السلام هغه وخت ته ورسولی شي او ورغونډ کړی شي په کوم کښې به چې په خپلو-خپلو امتونو باندې شهادت اداء کوي. نو:
اول: هغه څنګه ورځ ده چې پیغمبران علیهم السلام پکښې راغونډولی کېږي او هر یو په خپل-خپل امت باندې شهادت اداء کوي؟
دوهم: هغه د فیصلې او محاسبې ورځ ده.
دریم: ته څه پوهېږې چې د فیصلې او محاسبې ورځ څومره هولناکه او څومره مشکله ورځ ده؟ د دې ورځې په مشکلاتو باندې پوره پوهېدل لیدلو پورې اړه لري.
څلورم: په دغې ورځ کښې د تکذیب کوونکو (کفارو) دپاره معنوي هلاک او هم دائمي حسرت او افسوس دی.
۲ـ ای کفارو! ایا تاسو نه ډارېږئ چې د کفرهاتو او شرکیاتو د ادامې په صورت کښې به الله ﷻ په تاسو باندې دنیاوي عذاب درنازل کړي او بنیاد به مو وباسي؟ ایا مونږ وړاندېني او پخواني کفار ـلکه عادیان او ثمودیانـ نه دي هلاک کړي؟ ایا ستاسو کفریات او د هغوی کفریات سره تفاوت لري؟
هو! دا کار مونږ کړی دی نو د همدغو کفارو په تعقیب وروستني کفار هم د هلاک او بنیاد ویستونکي عذاب سره مخامخ کوو او د قیامت تر ورځې پورې د مجرمانو سره همدغه چال چلند ته

ادامه ورکوو. نو د تکذیب کوونکو (کفارو) دپاره معنوي هلاک او دائمي حسرت دی چې کفریاتو ته ادامه ورکوي او زمونږ د نیونې څخه بې غمه دي.

۳ـ ای کفارو! تاسو په څه دلیل د قیامت د قیام او بعث بعد الموت څخه انکاري یاست؟ حال دا چې ایا مونږ د حقیرو او ناچیزه اوبو (نطفې) څخه تاسو نه یاست پیدا کړي؟

هو! مونږ تاسو د ناچیزه اوبو (نطفې) څخه پیدا کړي یاست چې مونږ همدغې نطفې ته د ټاکل شوي وخته پورې په یوه مضبوط قرارځای کښې قرار ورکوو ترڅو د متعددو مراحلو وروسته ترې په ښایسته څېره کښې انسان جوړ کړو. په دغه قرارځای (رحم) کښې زمونږ څخه په غیر نه څوک نطفې ته قرار او ثبات ورکولی شي او نه یې هلته د قرار ورکولو اندازه ټاکلی شي.

نو د قرار ورکولو اندازه ورته یوازې مونږ ټاکو، مونږ دېر ښه اندازه ټاکونکي یاستو.

نو د تکذیب کوونکو (کفارو) دپاره معنوي هلاک او دائمي حسرت او افسوس دی چې د خپل خلقت څخه د عقیدې د تصحیح ګټه نه اخلي.

۴ـ تاسو خپلې کفري عقیدې ته ادامه ورکوئ حال دا چې: ایا مونږ ستاسو دپاره ځمکه راغونډوونکې نه ده ګرځولې؟ چې د ځمکې مخ مو ستاسو دپاره د استوګنې قابل ګرځولی دی او د دې اضطراري حرکت مو د ښو قوي او دنګو غرونو په نصب کولو سره د منځه وړی دی او هم مو پکښې ستاسو د ژوند ټول وسائل ځای په ځای کړي دي چې ډول-ډول خوراکونه ترې خورئ او په خوږو او مزناکو اوبو سره مو خړوب کړي یاست او هم مو د ځمکې ګېډه ستاسو د مړو دپاره هدیره او د دفن کولو ځای ګرځولی دی نو چې کله زمونږ اراده وشي یو ځل به مو بیا د همدې ځمکې څخه ژوندي را اوچت کړو.

نو تکذیب کوونکو (کفارو) ته معنوي هلاک او دائمي حسرت او افسوس دی چې د دغو قدرتي کارونو څخه عبرت نه اخلي چې د کفریاتو او شرکیاتو څخه لاس واخلي.

توضیحات

۱ـ په ﴿ وَإِذَا ٱلرُّسُلُ أُقِّتَتْ ﴾ کښې د ﴿ أُقِّتَتْ ﴾ کلمه د "تَوْقِیت" څخه اشتقاقه شوې ده، نو همزه پکښې د "و" څخه بدله ده، چې یوه شي ته د وخت د ټاکلو معنی ورکوي[۱].

په دې مقام کښې ذکره شوې کلمه په ګڼو معناوو سره تفسیر کړی شوې ده[۲]، د مثال په توګه:

الف: کله چې پیغمبران علیهم السلام د شهادت ورکولو دپاره راغونډ کړی شي.

همدې تفسیر ته په بل ایت کښې اشاره شوې ده چې: ﴿ يَوْمَ يَجْمَعُ ٱللَّهُ ٱلرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَآ أُجِبْتُمْ ﴾ [المائدة: ۱۰۹] یعنې هغه ورځ یاده کړه چې الله ﷻ ټول پیغمبران علیهم السلام راغونډ کړي نو ورته وایي چې هغه کوم شی وه چې تاسو ته ورباندې د خپلو امتونو د پلوه جواب درکړی شوی وه؟

---

[۱] لسان العرب ج۲ ص۱۰۷

[۲] تفسیر ابي السعود ج۹ ص۷۸؛ تفسیر القرطبي ج۱۹ ص۱۵۷

ب. کله چې پیغمبران علیهم السلام هغه وخت ته ورسولی شي کوم چې د الله ﷻ د پلوه د شهادت ورکولو د پاره ټاکلی شوی دی

۱ـ که څه هم ذکر شوي دواړه تفسیرونه سره څه منافات نه لري، د بدلیت په لحاظ دواړه اراده کېدلی شي، مګر د متصل ایت ﴿ لِأَيِّ يَوْمٍ أُجِّلَتْ ﴾ سره دوهم تفسیر په زړه پورې برېښي، چې د ﴿ أُجِّلَتْ ﴾ کلمه د "تأجیل" څخه اشتقاقه شوې ده چې د تاخیر او وروسته کولو معنی ورکوي.

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې په دې سورت (المرسلات) کښې د ﴿ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴾ ایت لس کرته نازل شوي دي، نو په دغه تکراري نزول کښې څه حکمت دی؟

موږ وايو چې دغه لس ایتونه هر یو د یو مطلب څخه وروسته نازل شوی دی چې د همدغو مطالبو په اعتبار سره یو د بل څخه مغایر دی او په هر ارخیزه توګه عینیت (یو والی) نه لري تر څو اعتراض وارد شي.

په همدغه جواب باندې د الله ﷻ په توفیق د احادیثو په رڼا کښې د [القمر ۱۷] ایت لاندې ښه بحث شوی دی او هم ورته د [الرحمن ۱۳] ایت لاندې اشاره شوې ده.

ماثور تفسیر

۴ـ په ﴿ أَلَمْ نَخْلُقكُّم مِّن مَّآءٍ مَّهِينٍ ﴾ کښې د ﴿ مَّآءٍ مَّهِينٍ ﴾ کلمات په یوه قدسي حدیث کښې تفسیر شوي دي. هغه داسې چې

یو ورځې نبي کریم ﷺ د خپلې مبارکې خولې څخه په خپل ورغوي کښې لږ څه لاړې واچولې او بیا یې همدغو لاړو ته اشاره وکړه او ویې فرمایل چې «قَالَ اللّهُ ابْنَ آدَمَ أَنَّى تُعْجِزُنِي وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ مِثْلِ هٰذِهِ»[۱] یعنې الله ﷻ وايي چې ای بنیادمه! ته به ما څنګه عاجز وګرځوې (چې دوهم ځل به دې راژوندی نه کړی شم) حال دا چې ته ما د دغو لاړو غوندې شي (نطفې) څخه پیدا کړی یې او سم سړی مې درڅخه جوړ کړی دی

دا د یو پلوه، او د بله پلوه په ﴿ فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ ﴾ کښې د "قَدَرْنَا، قَادِرُونَ" دواړه کلمې د "قُدْرَة" څخه نه دي اشتقاقې شوې چې د توان معنی ورکوي بلکې د هغه "قَدْر" څخه دواړو اشتقاق موندلی دی کوم چې د اندازه کولو معنی ورکوي کوم چې په وړاندې متصل ایت ﴿ إِلَىٰ قَدَرٍ مَّعْلُومٍ ﴾ کښې نازل شوی دی. په همدې مطلب باندې په بل ایت کښې صراحت نازل شوی دی چې ﴿ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ ﴾ [عبس ۱۹] یعنې الله ﷻ انسان (د نطفې څخه) پیدا کړی دی نو اندازه کړی یې دی (چې څومره موده به په رحم کښې قرار لري) او بیا یې ورته د رحم څخه د وتلو لاره اسانه کړې ده

---

(۱) مسند احمد بن حنبل ج ۴ ص ۲۵۵

د ځو لغاتو معناوې

۵ـ په دې مقام کښې د لاندې لغاتو معناوې ولولئ:

الف: په ﴿ أَلَمْ نَجْعَلِ ٱلْأَرْضَ كِفَاتًا ﴾ کښې د "كِفَات" په کلمه کښې علماوو کرامو متعدد اقوال کړي دي[1].

خو بهتره او بې تکلفه خبره دا ده چې دغه کلمه ـلکه "قِتَال"ـ مصدر ده او د جمعه کولو معنی ورکوي[2]. دلته يې د مبالغې په توګه ځمکې ته ثبوت موندلی دی کومه چې جمعه کول نه ده بلکې جمعه کوونکې ده. يعنې ايا مونږ د بنيادمانو دپاره ځمکه جمعه کوونکې (راغونډوونکې) نه ده ګرځولې چې ژونديو ته يې په خپله شا باندې ځاى ورکړى دى او مړه بنيادمان په خپله ګېډه کښې منحل ګرځوي.

ب: په ﴿ رَوَاسِيَ شَامِخَاتٍ ﴾ کښې د ﴿ شَامِخَاتٍ ﴾ کلمه د "شَامِخ" جمعه ده چې د لوړ او اوچت شي دپاره وضعه شوې ده[3]. يعنې نو مونږ په ځمکه باندې د لوړو او دنګو غرونو ميخونه نصب کړي دي چې د اضطراري حرکته يې غورځولې ده.

ج: په ﴿ مَّآءً فُرَاتًا ﴾ کښې د "فُرَات" کلمه د الله ﷻ په توفيق د [الفرقان: ۵۳] ايت لاندې معنی کړې شوې ده چې د خوندورو او خوږو اوبو دپاره وضعه شوې ده. يعنې اى بنيادمانو! مونږ تاسو په خوندورو او خوږو اوبو سره خړوب کړي ياست.

﴿ ٱنطَلِقُوٓاْ إِلَىٰ مَا كُنتُم بِهِۦ تُكَذِّبُونَ ﴿٢٩﴾ ٱنطَلِقُوٓاْ إِلَىٰ ظِلٍّ ذِى ثَلَٰثِ شُعَبٍ ﴿٣٠﴾ لَّا
ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِى مِنَ ٱللَّهَبِ ﴿٣١﴾ إِنَّهَا تَرْمِى بِشَرَرٍ كَٱلْقَصْرِ ﴿٣٢﴾ كَأَنَّهُۥ جِمَٰلَتٌ صُفْرٌ ﴿٣٣﴾ وَيْلٌ
يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٤﴾ هَٰذَا يَوْمُ لَا يَنطِقُونَ ﴿٣٥﴾ وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ ﴿٣٦﴾ وَيْلٌ
يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٧﴾ هَٰذَا يَوْمُ ٱلْفَصْلِ جَمَعْنَٰكُمْ وَٱلْأَوَّلِينَ ﴿٣٨﴾ فَإِن كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ
فَكِيدُونِ ﴿٣٩﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٠﴾ ﴾

[۲۹] (اى کفارو!) ځئ هغه شي ته لاړ شئ په کوم سره چې تاسو (په دنيا کښې) تکذيب کاوه (او ايمان مو ورباندې نه خپلاوه).

[۳۰] ځئ داسې (تش په نامه) سوري ته ورشئ چې (په هوا کښې) د درېوو څانګو خاوند دی (او د دوزخ له اوره پورته کېږي).

(۱) روح المعاني ج۲۹ ص۱۷۴، تفسير القاسمي ج۱۷ ص۲۰
(۲) تفسير ابي السعود ج۹ ص۸۰
(۳) القاموس المحيط ج۳ ص۷۴۹

[۳۱] (داسې تش په نامه سورې) چې نه سورې (راحت ببښونکې) دی او نه د اور د لمبو څخه ساتونکی شي

[۳۲] یقیناً جهنم به داسې سپرغۍ (سرکوټي) سره ویشتل کوي چې (هر) یوه سپرغۍ به د لوړې ماڼۍ غوندې وي.

[۳۳] لکه چې یقیناً دا (سپرغۍ به د بروالي کښې) د زیړو ترانو اوښانو ګله وي

[۳۴] په دغې ورځ کښې د تکذیب کوونکو (کفارو) دپاره معنوي هلاک او افسوس دی چې ذکر شوی دوزخ یې دائمي استوګنځای دی.

[۳۵] دغه (د قیامت ورځ) د دې ورځ ده چې کفار به یکښې خبرې نه کوي (البته په ځینو حالاتو کښې)

[۳۶] او نه به ورته (یکښې) اجازه ورکړی شي چې (د خپلو جنایاتو معذرت وړاندې کړي.

[۳۷] په دغې ورځ کښې د تکذیب کوونکو (کفارو) دپاره معنوي هلاک او افسوس دی چې نن ورځ د معذرت او توبې په غم کښې نه دی.

[۳۸] دغه ورځ د فیصلې ورځ ده.

(ای تکذیب کوونکو) موږ به (یکښې) تاسو راغونډ کړو او پخواني خلک هم.

[۳۹] نو که ستاسو دپاره کوم پټ تدبیر (او چل) وي نو ما سره چل (او پټ تدبیر) وکړئ (چې ځانونو ته نجات ورکړئ)

[۴۰] په دغې ورځ کښې د تکذیب کوونکو (کفارو) دپاره معنوي هلاک او افسوس دی چې په دنیا کښې د نجات دپاره تدبیر نه کوي.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د څه انفسي او افاقي دلایلو څخه وروسته څه تهدیدي دلایلو ته اشاره شوې ده چې حاصل یې داسې راځي:

د قیامت په ورځ به د کږو وږو د تصفیه کولو څخه وروسته لاندې کیفیات صورت ونیسي

۱ـ کفارو ته به وویلی شي چې تاسو هغه شي ته په چټکۍ سره ورشئ په کوم باندې چې تاسو په دنیا کښې تکذیب خپل کړی وه او باور مو ورباندې نه کاوه.

یا په بل عبارت تاسو د دوزخ داسې لوګیو او لوخړو ته ورشئ چې د سوروږ غوندې چتر به یې درباندې جوړ کړی وي او داسې به وي چې

الف کله چې ذکرې شوې لوخړې اوچتې شي نو د دریو څانګو درلودونکي به جوړیږي او هره یوه څانګه به یې بېل بېل لوري ته خوریږي

ب دغه د لوخړو او لوګیو سورې به څه پخواني ونه لري چې ستاسو په درد دوا شي او نه به د اور د لمبو د څه تودوښې مخنیوی کولی شي، بلکې دا په خپل ذات کښې یو ډول تعذیب دی

۲ـ کوم دوزخ ته چې کفار ورټېل وهلی کېږي هغه به د ډېر شدت د کبله شاوخوا داسې سېرغی ولي چې:

الف: دغه سېرغی به هره یوه په غټوالي کښې د یوې دنګې ماڼۍ غوندې غټه او اوږده وي.

ب: دغه سېرغی به په ډېروالي کښې د زېړو اوښانو قطارونو ته ورته وي چې هرې خوا ته به یوه د بلې په تعقیب الوزي.

۲ـ نو په دغې ورځ کښې د تکذیب کوونکو (کفارو) دپاره معنوي هلاک او دائمي حسرت او افسوس دی چې د دوزخ څخه د نجات په لاره نه خي.

۳ـ ای پیغمبره! د قیامت ورځ داسې ورځ ده چې کفار به پکښې د سخت خجالت د کبله خبرې نه کوي او په چپه خوله به په غمونو او دردونو باندې اخته وي، او همدارنګه دوی ته به اجازه ورنه کړی شي چې د خپلو کفریاتو اعتذار وړاندې کړي او که بالفرض المحال اعتذار وړاندې کړي نو د قبول مقام ته به ونه شي رسولی.

۴ـ نو په دغې ورځ کښې د تکذیب کوونکو دپاره معنوي هلاک او دائمي حسرت دی چې د دغې ورځې څخه په غفلت کښې پراته دي.

۵ـ په دغې ورځ کښې به کفارو ته وویلی شي چې:

دغه ورځ د فیصلې ورځ ده چې په دې کښې به ټولې شخړې په حقه سره فیصله کېږي، په دې ورځ کښې مونږ تاسو او ستاسو څخه په دنیا کښې وړمبني خلک راغونډ کړي یاست چې هیڅوک باقي نه دي، نو که بالفرض تاسو ـای کفارو!ـ د خپل نجات دپاره د څه چل او پټ تدبیر درلودونکي یاست نو هغه به کار واچوئ او زما د امر په مقابل کښې ترې د سپر کار واخلئ: ایا تاسو نو زما د ارادې مخه نیولی شئ؟

۶ـ نو په دغې ورځ کښې د تکذیب کوونکو (کفارو) دپاره معنوي هلاک او دائمي حسرت او افسوس دی چې د الله ﷻ د رضامندۍ په لاره تلل نه کوي.

توضیحات

۱ـ په دې مقام کښې لاندې وضاحتونه ضروري دي:

الف: په ﴿ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ﴾ کښې دېته اشاره ده چې د دوزخ د شدیدې لوخړې په هوا کښې خورېږي او په درېوو څانګو وېشلې کېږي. لکه څنګه چې په دنیا کښې غټه لوخوړه او لوګی د پورته کېدلو څخه وروسته څانګې څانګې خورېږي.

ب: په ﴿إِنَّهَا تَرْمِي﴾ کښې د "ها" ضمیر جهنم (دوزخ) ته راجع دی[۱] چې مقام ورباندې دلالت کوي.

ج: په ﴿بِشَرَرٍ﴾ کښې د "شرر" کلمه د "شررة" دپاره اسم جمعه ده چې د سپرغیو معنی ورکوي[۲].

(۱) المحرر الوجیز ج۱۶ ص۲۰۲

(۲) القاموس المحیط ج۲ ص۶۹۴

د: په ﴿ كَٱلْقَصْرِ ﴾ کښې د "قَصر" کلمه د ماڼۍ دپاره وضعه شوې ده چې جمعه يې "قُصُور" لکه "ظُرُوف" استعمالېږي.

ه: په ﴿ كَأَنَّهُۥ ﴾ کښې د "هٗ" ضمير د "شَرَر" کلمې ته راجع دی[1] چې لفظًا مفرده ده.

و: په ﴿ جِمَٰلَتٌ صُفْرٌ ﴾ کښې د "جِمَالَة" کلمه د نرانو اوښانو هغې ګلې ته وضعه شوې ده په کومه کښې چې ښځې اوښې نه وی شاملې[2].

ز: د دوزخ د اور سپرغۍ دلته په لاندې دوه وو ډولونو سره تشبيه کړې شوې دي:

اول: په غټوالي کښې هره سپرغۍ د يوې دنګې ماڼۍ سره تشبيه کړې شوې ده.

دوهم: په ډېروالي کښې ټولې سپرغۍ د نرانو اوښانو د ګلې غونډې شمېرل شوي دي چې هرې خوا ته به قطارونه-قطارونه شيندلې کېږي.

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې: د ﴿ هَٰذَا يَوْمُ لَا يَنطِقُونَ ﴾ ايت مضمون دا دی چې د قيامت په ورځ به کفار خبرې نه کوي، حال دا چې په ډېرو ايتونو کښې د هغوی د خولو څخه خبرې راحکايت شوې دي، د مثال په توګه: ﴿ وَقَالُوا۟ لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدتُّمْ عَلَيْنَا ﴾ [حم السجدة: ۲۱] يعنې او کفار به خپلو پوستکو او اندامونو ته وايي چې: تاسو ولې په مونږ باندې شهادت ورکړ؟

مونږ وايو چې: که څه هم د دغه سوال دپاره علماوو کرامو متعدد جوابونه ليکلي دي[3] او څه وضاحت يې د [النساء: ۴۲] ايت لاندې هم تېر شوی دی مګر عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په جواب کښې فرمايلي دي چې: «مَرَّةً يَنْطِقُونَ وَمَرَّةً يُخْتَمُ عَلَيْهِمْ»[4] يعنې د قيامت ورځ اوږده ورځ ده چې کفار به پکښې يو ځل خبرې کوي او بل ځل به ورباندې مهرونه ولګول شي (کله به ناطق وي او کله به ساکت وي).

﴿ إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِى ظِلَٰلٍ وَعُيُونٍ ﴿٤١﴾ وَفَوَٰكِهَ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٤٢﴾ كُلُوا۟ وَٱشْرَبُوا۟ هَنِيٓـًٔۢا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٤٤﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٥﴾ ﴾

[۴۱] يقينًا متقيان (مومنان) به (په اخروي ژوند کښې) په يخو سورو او چينو کښې وي.

[۴۲] او هم په ډېرو ميوجاتو کښې (البته) د هغو ډولونو څخه کوم چې د دوی زړونه يې غواړي.

[۴۳] (متقيانو ته به وويلې شي چې): د هغو کړو وړو په سبب چې تاسو (په دنيا کښې) وئ چې کول به مو (د نعمتونو څخه) وخورئ او وڅښئ، مبارک خوړل (او مبارک څښل).

---

(۱) روح المعاني ج۲۹ ص۱۷۶
(۲) لسان العرب ج۴ ص۱۲۵
(۳) تفسير القاسمي ج۱۷ ص۲۲
(۴) صحيح البخاري ج۲ ص۷۳۴

[۴۴] یقیناً مونږ دغه ډول جزا (د هرې زمانې) نېکانو ته ورکوو (څنګه چې ورانديې ذکر شوه)
[۴۵] په دغې ورځ کښې د تکذیب کوونکو (کفارو) دپاره معنوي هلاک (حسرت او افسوس) دی.

ارتباط

په دې ایتونو کښې د کفارو د اخروي حال په تعقیب د پرتلې په توګه د متقیانو (مومنانو) څه اخروي حالاتو ته اشاره شوې ده.

﴿ كُلُوا۟ وَتَمَتَّعُوا۟ قَلِيلًا إِنَّكُم مُّجْرِمُونَ ۝٤٦ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ۝٤٧ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ٱرْكَعُوا۟ لَا يَرْكَعُونَ ۝٤٨ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ۝٤٩ فَبِأَىِّ حَدِيثٍۭ بَعْدَهُۥ يُؤْمِنُونَ ۝٥٠ ﴾

[۴۶] (ای مشرکانو!) دنیاوي نعمتونه وخورئ او د لږ وخته پورې ترې استفاده وکړئ یقیناً تاسو مجرمان یاست (او د آخرت د نعمتونو څخه بې برخې یاست).

[۴۷] په دغې ورځ (قیامت) کښې د تکذیب کوونکو دپاره معنوي هلاک (او افسوس) دی (چې آخرت یې هېر کړی دی).

[۴۸] او کله چې کفارو (مشرکانو) ته وویلی شي چې رکوع (په اخلاص عبادت) وکړئ نو دوی رکوع (په اخلاص عبادت) نه کوي (خپلو شرکیاتو ته ادامه ورکوي).

[۴۹] په دغې ورځ کښې د تکذیب کوونکو دپاره معنوي هلاک (او افسوس) دی (چې د الله ﷻ په توحید عقیده نه کوي).

[۵۰] (ای پیغمبره! کله چې کفار په قرآن کریم باندې ایمان رانه وړي) نو د قرآن کریم څخه وروسته (په غیر) به په کومه خبره ایمان راوړي؟ (ایا د قرآن کریم څخه په غیر بله کوره خبره شته؟ ایا د بل کتاب د نزول احتمال شته؟).

ارتباط

د دلایلو او اخروي حالاتو د بیان څخه وروسته په دې ایتونو کښې مشرکانو او کفارو ته اخطار او تهدید ورکړی شوی دی چې په خپلې تګلارې باندې بیا نظر وکړئ او د دنیاوي نعمتونو په سبب د اخروي نعمتونو څخه په غفلت کښې مه واقع کېږئ.

په همدې ځای د «المرسلات» سورت ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق پای ته ورسېد، چې ورسره
نهه ویشتمه سپاره هم پای ته ورسېده. والحمد لله ﷻ وله الشکر والمنة.
اللهمّ لا تجعل الدّنیا أکبر همّنا ولا مبلغ علمنا
۱۴۲۵/۱۱/۳ هـ ق - ۱۳۸۳/۹/۲۵ هـ ش

د دولسم ټوک محتویات

الحدید (۵۷)

المجادلة (۵۸)

الحشر (۵۹)

الممتحنة (۶۰)

الصف (۶۱)

الجمعة (۶۲)

المنافقون (۶۳)

القیامة (۷۵)

الدهر (۷۶)

المرسلات (۷۷)

